ZSUKOV

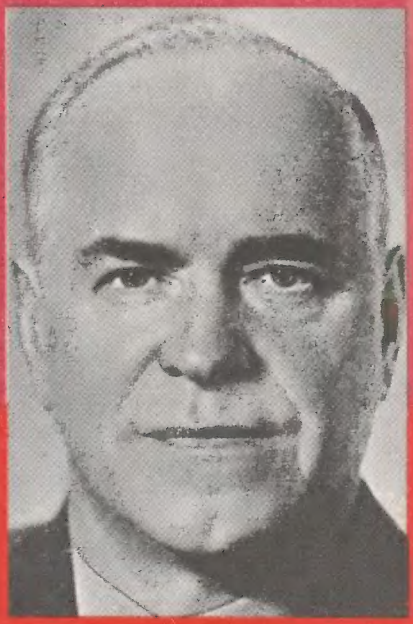

EMLÉKEK GONDOLATOK

G. K. Zsukov

Emlékek, gondolatok

Kossuth Könyvkiadó · Zrínyi Katonai Kiadó · 1970

A mű eredeti címe:

Г. К. ЖУКОВ
ВОСПОМИНАНИЯ И РАЗМЫШЛЕНИЯ
ИЗДАТЕЛЬСТВО АГЕНСТВА ПЕЧАТИ НОВОСТИ
МОСКВА, 1969 ГОД

Fordította:

az 1—8. fejezetet
KÁDAS GÉZA

a 9—16. fejezetet
DR. AUER KÁLMÁN

a 17—21. fejezetet
NÁDOR TIBOR *őrnagy*

Lektorálta:

DR. MÓRICZ LAJOS *ezredes,*
a hadtudományok kandidátusa

Előszó a magyar kiadáshoz

Örömmel értesültem róla, hogy a Kossuth Könyvkiadó és a Zrínyi Katonai Kiadó közös gondozásában magyar nyelven megjelenik „Emlékek, gondolatok" című memoárom.

Ez a könyv nemcsak a Szovjet Hadsereg létrejöttének története, hanem a fasizmus, az emberiség leggonoszabb ellensége ellen vívott harc közvetlen résztvevőjének elbeszélése is.

Immár negyed évszázad választ el bennünket a győzelem emlékezetes napjától, az egész nemzedékek sorsát meghatározó naptól. És minél messzebb távolodunk a történelem útján a háborús évektől, annál tisztább fénnyel tündököl azoknak a népeknek igazi hőstette, akik megmentették az emberiséget a fasiszta rabságtól.

Sajnos, 25 évvel a győzelem után, az imperializmus erői ismét fenyegetik a népek nyugalmát, boldogságát. De most a hatalmas szocialista tábor, a föld valamennyi szabadságszerető embere áll velük szemben.

Hangsúlyozni kívánom, hogy a szocialista országok népeinek testvéri egysége nemcsak leküzdhetetlen akadály a sötét erők útjában, amelyek megpróbálják az emberiséget új vérfürdőbe taszítani, hanem az új élet építésében elért sikerek záloga is.

Megragadom az alkalmat, hogy a kedves magyar olvasóknak sok sikert és boldogságot kívánjak a szocialista haza javára végzett munkájukban.

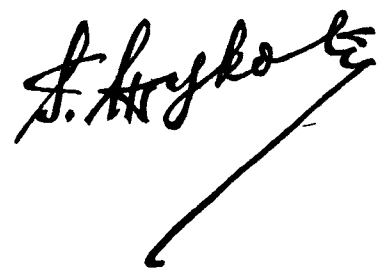

Előszó helyett

Több évig dolgoztam az „Emlékek, gondolatok" című munkámon. Nagy élményanyagomból, az események és találkozások tömegéből a legjelentősebbet és legfontosabbat kívántam kiválasztani, olyasmit, ami érdemben tárná fel népünk beteljesült ügyének nagyságát.

Bár a leírt események óta már sok év telt el, bizonyára ma sem határozható meg pontosan, hogy mindabból, amit átéltem és láttam, mi a maradandó . . .

Bocsássák meg harcostársaim, ha nem mindenkinek adom meg azt, ami megilleti. Az idők során sokan írnak és beszélnek még róluk. Hálás leszek azoknak, akik elküldik észrevételeiket, elmondják véleményüket, igyekszem majd figyelembe venni a további munka során.

Könyvem előkészítésében sok barátom segített. Szeretném hálámat kifejezni a Szovjet Fegyveres Erők Vezérkara Hadtudományi Csoportfőnöksége és a Hadtörténeti Intézet tábornokainak és tisztjeinek, Nyikita Jefimovics Tyerescsenko és Pjotr Jakovlevics Dobrovolszkij ezredeseknek, a Szovjetunió Honvédelmi Minisztériuma csoportfőnökeinek, valamint Anna Davidovna Mirkinának, Viktor Alekszandrovics Jerohinnak a „Novosztyi" sajtóügynökség kiadó szerkesztőinek és mindazoknak, akik kéziratomat sajtó alá rendezték.

Külön elismerésemet fejezem ki Vagyim Geraszimovics Komolovnak azért az értékes segítségért, amelyet e mű létrejöttéhez nyújtott.

1969. február 10.

G. ZSUKOV

Gyermekkorom és ifjúságom

I.

Életem alkonyán nehéz visszaemlékeznem mindarra, ami velem történt. Az évek, a munka és az események sok mindent feledtettek, különösen gyermek- és ifjúkorom idejéből. Csak az maradt meg, ami felejthetetlen.

A Kaluzsszkij kormányzósághoz tartozó Sztrelkovka falu közepén állt a ház, amelyben 1896. november 19-én születtem. Ódon ház volt, egyik sarka erősen a földbe süppedt. Falát és tetejét az idők során benőtte a moha és a fű. A házban mindössze egy kétablakos szoba volt.

Apám és anyám nem tudta, ki és mikor építette házunkat. A falu régi lakóitól hallottuk, hogy valaha Annuska Zsukova, egy gyermektelen özvegy lakta. Hogy magányát enyhítse, a lelencházból egy kétéves kisfiút vett magához, apámat. Senki sem tudta megmondani, kik voltak igazi szülei, később apám se nagyon igyekezett, hogy felkutassa családját. Csak annyit tudunk, hogy egy ismeretlen asszony háromhónapos kisfiút hagyott az árvaház küszöbén egy kis cédulával. „Fiamat nevezzék Konsztantyinnak". Ki a megmondhatója, mi késztette ezt a szerencsétlen asszonyt arra, hogy gyermekét a lelencház lépcsőjén hagyja. Tettét aligha az anyai érzés hiánya, inkább reménytelen, nehéz helyzete indokolta.

Nevelőanyja halála után apám, aki alig volt nyolcéves, egy Ugodszkij Zavod nevű nagy faluba került cipészinasnak. Később mesélte, hogy inaskodása főleg házimunkában merült ki. A gazda gyerekeit dajkálta, és őrizte a jószágot. Háromévi ilyen „tanulás" után apám elindult, hogy másik helyet keressen. Gyalog eljutott Moszkvába, ahol végül is Vejsz cipészműhelyébe került. A mesternek saját cipőboltja is volt.

A részleteket nem ismerem, de apám elbeszélése szerint az 1905-ös események után, a tüntetésekben való részvétel miatt, sok munkással együtt elbocsájtották és kitiltották Moszkvából. Attól az időtől kezdve 1921-ben bekövetkezett haláláig állandóan falun élt, cipészkedéssel és földműveléssel foglalkozott.

Anyám, Usztyinya Artyemjevna, a szomszéd faluban, Csornaja Grjazban született és nőtt fel, igen szegény családban.

Amikor apám és anyám összeházasodtak, anyám harmincöt, apám ötvenéves volt. Mindkettőjüknek második házassága volt ez. Első házasságuk után hamarosan özvegyen maradtak.

Anyám nagyon erős volt. Könnyedén emelt fel a földről ötvenpudos gabonás zsákot és jó messzire elvitte. Azt beszélték, apja fizikai erejét örökölte, Artyom nagyapámét, aki a ló alá mászott és felemelte, vagy megfogta a farkánál fogva és egyetlen rántással a farára ültette.

A súlyos nélkülözés, az apám cipészkedéséből származó kevés kereset arra késztette anyámat, hogy alkalmi szállítási munkát vállaljon. Tavasszal, nyáron és kora ősszel a mezőn dolgozott, késő ősszel pedig Malojaroszlavecbe, a járási székhelyre indult fűszeráruért és azt az Ugodszkij Zavod-i kereskedőknek szállította. Egy-egy ilyen úton egy rubelt, egy rubel ötven kopejkát keresett. De milyen kereset is volt ez? Ha levonjuk a lovak etetési költségét, a városi szállást, a kosztot, a cipőjavítást és ehhez hasonlókat, nagyon kevés maradt. Azt hiszem, a koldusok többet szedtek össze ennyi idő alatt.

De mit tehettünk volna, ilyen volt akkoriban a szegényparaszti sors, és anyám zokszó nélkül dolgozott. Sok falusi asszony tette ugyanezt, hogy ne haljanak éhen. Úttalan utakon, erős fagyban szállították az árut Malojaroszlavecből, Szerpuhovoból és más helyről, ott hagyva apró gyermekeiket a már járni is alig tudó nagyapák és nagymamák felügyeletére.

Falvaink parasztjainak többsége szegénységben élt. Földjük kevés volt, és az is rosszul termő. Mezei munkát főleg az asszonyok, az öregek és a gyerekek végeztek. A férfiak vándoriparosként járták Moszkvát, Pétervárt és más városokat. Keveset kerestek, s csak néhány férfi tért vissza a faluba sok pénzzel a zsebében.

Természetesen voltak a falvakban gazdag parasztok, kulákok is. Ők bezzeg nem éltek rosszul, kényelmesen berendezett, nagy világos házakban laktak, udvarukon jószág és baromfi, hombárjaikban pedig liszt és gabona. Gyerekeik jól öltöztek, bőségesen ettek és a legjobb iskolákban tanultak. Falvaink szegényei többségükben a gazdagoknak dolgoztak, gyakran igen kevés fizetésért, ki kenyérért, ki ételért vagy vetőmagért.

Mi, szegény gyerekek, láttuk, milyen nehéz a sorsa anyáinknak és keserves volt néznünk könnyeiket. És mekkora öröm volt, amikor Malojaroszlavecből egy-egy perecet, vagy fűszeres kalácsot kaptunk. Ha sikerült egy kis pénzt megtakarítanunk a karácsonyi vagy húsvéti töltött pirogra, örömünk határtalan volt.

Amikor ötéves voltam, nővérem pedig már hetedik évében járt, anyámnak még egy fia született, akit Alekszejnek neveztek el. Nagyon soványka volt és mindenki attól félt, hogy nem marad meg. Anyám sírva mondta:

– Mitől is erősödne meg ez a gyerek? Víztől és kenyértől?

A szülés után néhány hónappal újra elhatározta, hogy a városban vállal munkát. A szomszédok igyekeztek lebeszélni. Azt tanácsolták, vigyázzon inkább nagyon gyenge kisfiára, akinek még anyatejre van szüksége. Az egész családot fenyegető éhség azonban elutazásra kényszerítette anyámat. Aljosát a mi gondjainkra bízta. Nem sokáig élt, egy esztendőnél is kevesebbet. Ősszel temették el az Ugodszkij Zavod-i temetőben. Nővérem és én, apámról és anyámról nem is szólva, nagyon búsultunk Aljosa miatt, és gyakran jártunk kicsiny sírjához.

Abban az évben más baj is ért bennünket. Beomlott az öreg háztető.

– El kell innen menni – mondta apám –, különben mindannyiunkat megöl. Amíg meleg van, megleszünk a csűrben, aztán majd meglátjuk. Talán beenged valaki egy fürdőházba vagy pajtába.

Emlékszem anyám könnyeire, amikor ezt mondta nekünk:

– Nincs mit tennünk, hordjátok át, gyerekek, a lim-lomot a házból a csűrbe.

Apám egy kis kályhát fabrikált, hogy főzni tudjunk, és megtelepedtünk a csűrben, ahogy lehetett.

„Új lakhelyünkön" apámhoz eljöttek a barátai és így tréfálkoztak:

– Mi történt Kosztyuha, azt mondják, összevesztél a házzal, aztán kikergetett?

– Dehogy is vesztem össze – mondta apám. – Ha így lenne, biztos megölt volna.

– Mi a terved? – kérdezte Nazarics szomszéd, apám barátja.

– Mit tudom én.

– Minek törjük a fejünket – szólt közbe anyám –, fogjuk meg a tehén szarvát és vigyük a vásárba. Eladjuk és veszünk gerendát. Még körül se nézünk és már vége a nyárnak, télen meg hogy lakunk itt . . .

– Usztyinya jól beszél – mondogatták a férfiak.

– Igaz, persze igaz, de egy tehén kevés, és ezenkívül csak egy öreg lovunk van.

Erre senki sem felelt, de mindenki érezte, hogy még nem jutottunk túl a legnehezebbjén.

Kis idő múlva apámnak sikerült elfogadható áron gerendákat vennie, méghozzá részletre. A szomszédok segítettek hazaszállítani, és november táján már állt a ház. A tetőt szalmával fedtük be.

– Egész jól eléldegélünk itt, és ha meggazdagszunk, jobbat építünk – mondta anyám.

A ház kívülről rosszabbnak látszott a többinél, a feljáró régi deszkákból volt összeütve, az ablaküveg több darabból volt bevágva. Mi azonban nagyon örültünk, hogy van meleg zugunk télire. Ami pedig a zsúfoltságot illeti, arról azt mondogattuk, hogy sok jó ember kis helyen is elfér.

1902 telén hetedik évembe léptem. Családunk számára ez a tél nagyon nehéz volt. A rossz termés miatt gabonánk csak december közepéig tartott. Apám és anyám keresete kenyérre, sóra és adósságtörlesztésre ment el. Hála a szomszédoknak, akik néha scsivel vagy kásával segítettek rajtunk. Ez a falvakban nem volt ritka dolog, a súlyos szükségben élő orosz emberek hagyományos barátságából és együttérzéséből fakadt.

Tavasszal a dolgok kicsit rendbe jöttek, mert gazdag zsákmány került horogra az Ogubljanka és Protva folyókból. Az Ogubljanka kicsiny, sekély vízű, erősen hináros folyócska. Kosztyinka falu fölött, Balotszkojéhez közel, ahol a folyó kis patakocskákból eredt, voltak nagyon mély helyek, ahol a nagy halak tanyáztak. Az Ogubljankában, de különösen a mi falunk és a szomszédos Ogub közelében sok ponty, sügér és cigányhal volt, amelyeket főleg kosárral fogtunk ki. Akadtak nagyon szerencsés napjaink is, ilyenkor megosztottam a halat szomszédainkkal scsiért és kásáért.

Mi, gyerekek, különösen a Protván, a Mihalevszkij hegyek táján szerettünk halászni. Az út sűrű hársligeten és csodás fiatal nyírfaerdőn vezetett keresztül, ahol volt egy kevés szamóca és eper, nyár végén pedig sok gomba. Valamennyi közeli faluból ebben a ligetben szedtek a férfiak háncsot az olyan bocskorhoz, amelyet nálunk „fonott, ünneplő cipőnek neveztek".

Már nincs meg a liget, sem a fiatal erdő, kivágták a német megszállók, a Honvédő Háború után pedig a kolhoz felszántotta és bevetette a földet.

Nyáron egyszer így szólt apám:

– Na Jegor, hát megnőttél, nyolcadik évedben jársz, ideje, hogy dologhoz láss. A te korodban én már annyit dolgoztam, mint egy felnőtt. Vedd elő a gereblyét, elmegyünk holnap szénát kaszálni. Nővéreddel együtt megforgatod a szénát, aztán megszárítod és kupacba gereblyézed.

Tetszett nekem a szénakaszálás, amelyre gyakran vittek magukkal az idősebbek. Most azonban abban a tudatban indultam, hogy nem játszani megyek, mint azelőtt.

Büszke voltam rá, hogy magam is részt veszek a munkában és hasznára vagyok a családnak. A szekereken láttam egyidős pajtásaimat, ugyancsak gereblyével a kezükben.

Nagy igyekezettel dolgoztam és jól esett hallanom az idősebbek dícséretét. De úgy látszik, igyekezetem túlzott volt, tenyerem hamarosan felhólyagzott. Szégyelltem szólni és tűrtem, amíg csak lehetett. Végül a hólyagok felfakadtak, és nem bírtam tovább gereblyézni.

– Sebaj, majd elmúlik! – mondta apám, s ronggyal átkötötte a tenyeremet.

Néhány napig nem tudtam gereblyézni, csak a szénahordásban és -rakásban segítettem testvéremnek. A gyerekek kinevettek. Néhány nap múlva azonban újra munkához láttam és nem dolgoztam náluk rosszabbul.

Amikor eljött az aratás ideje, anyám így szólt:

– Itt az ideje fiacskám, hogy aratni tanulj. Új sarlót vettem neked a városban. Holnap reggel elmegyünk rozsot aratni.

Az aratás egészen jól ment, de hamarosan ismét baleset ért. Csillogtatni akarva tudásomat, sietni kezdtem és belevágtam a sarlóval bal kezem kisujjába. Anyám nagyon megijedt, én ugyancsak. Szomszédunk, Praszkovja néni, aki a közelünkben volt, lapulevelet tett az ujjamra és szorosan átkötötte egy rongydarabkával.

Sok év telt el azóta, de a vágás a bal kisujjamon megmaradt és a mezőgazdaság frontján elszenvedett első balsikerre emlékeztet . . .

Gyorsan eltelt a munkában töltött nyár. Gyakorlatra tettem szert a mezei munkában és megerősödtem.

Közeledett 1903 ősze és megkezdődött életem felelősségteljes időszaka. A velem egyidős gyerekek iskolába készültek. Én is készülődtem. Nővérem ábécés könyvéből próbáltam megtanulni a nyomtatott betűket. Falunkból ezen az őszön még öt gyerek került iskolába, köztük legjobb barátom, Ljoska Kolotirnij is. A „Kolotirnij" gúnynév volt, az igazi neve Zsukov. Falunkban öt Zsukov nevű család élt. Az azonos nevűeket anyjuk neve szerint különböztették meg. Bennünket Usztyinyáéknak hívtak, másokat Avdotyáéknak, megint másokat Tatjánáéknak.

Egyházközösségi iskolában kellett tanulnunk, amely másfél kilométernyire, Velicskovéban volt. Négy környékbeli falu, Likovo, Velicskovo, Sztrelkovka és Ogub gyerekei tanultak itt.

A szülők néhány gyereknek táskát vásároltak, amivel el is dicsekedtek. Ljoskának és nekem táska helyett vászontarisznyát varrtak. Mondtam anyámnak, hogy tarisznyával csak koldusok járnak, és nem megyek vele iskolába.

– Ha majd keresünk egy kis pénzt apáddal – mondta – feltétlenül veszünk neked egy táskát, de addig vidd a tarisznyát.

Az iskolába Mása nővérem vitt el. Ő már másodikos volt. Osztályunkba 15 fiú és 13 lány került.

Tanítónk, miután megismert bennünket, mindenkinek kijelölte a padját. A kislányokat bal oldalra, a fiúkat jobb oldalra ültette. Nagyon szerettem volna Kolotirnijjel ülni. Tanítónk azonban azt mondta, hogy nem ülhetünk együtt, mert Ljosa egyetlen betűt sem ismer, és azonkívül kis növésű is. Az első padba ültették, engem pedig a legutolsóba. Ljoska megígérte, igyekezni fog mielőbb megtanulni a betűket, hogy feltétlenül egymás mellé ülhessünk. De nem így történt. Ljosa mindig a gyengék között volt. A meg nem tanult leckék miatt gyakran kellett az osztályban maradnia tanítás után is, de ezt ritka megadással tűrte és nem haragudott a tanítókra.

Iskolánk tanítója, Szergej Nyikolajevics Remizov, tapasztalt pedagógus és jó ember volt. Oktalanul senkit sem büntetett és sohasem kiabált a gyerekekkel. A tanulók tisztelték és hallgattak rá. Szergej Nyikolajevics apja csendes, jólelkű öreg pap volt, és iskolánkban a hittant tanította.

Szergej Nyikolajevics orvos bátyjához, Nyikolaj Nyikolajevicshez hasonlóan nem hitt istenben, és csak illendőségből járt templomba. Mindkét fivér a templomi kórusban énekelt. Ljosa Kolotirnijnek és nekem is jó hangom volt, így mindkettőnket bevettek az iskolai énekkarba.

Minden falunkbeli gyerek jó osztályzattal került át a második osztályba, csak Ljosát nem engedték át közös erőfeszítésünk ellenére sem, hittanból kettest kapott.

Nővérem is rosszul tanult és a következő évben is másodikos maradt. Apám és anyám úgy határoztak, hogy otthagyja az iskolát és házimunkát végez majd. Mása keservesen sírt és bizonygatta, hogy nem hibás, és csak azért ismétel, mert sokat mulasztott, Aljosát gondozta, amikor anyám fuvarozott. Pártját fogtam nővéremnek és azt mondtam, hogy más szülők is dolgoznak, fuvaroznak, de gyerekét senki se veszi ki az iskolából és nővérem barátnői is folytatják a tanulást. Anyám végül is beleegyezett. Nővérem elégedett volt, és én vele együtt örültem.

Sajnáltuk anyánkat, gyermeki ésszel is felfogtuk, milyen nehéz az élete. Apám egyre ritkábban és egyre kevesebb pénzt küldött haza Moszkvából. Azelőtt kétháromrubel jött tőle havonta, az utóbbi időben pedig néha küldött egy-egy rubelt, máskor még kevesebbet. A szomszédok beszélték, hogy nemcsak apánk, hanem a többi moszkvai munkás is rosszabbul keres.

Emlékszem, az 1904. esztendő végén apám hazajött. Nővéremmel együtt nagyon örültünk és egyre vártuk, mikor adja át a moszkvai ajándékot.

Apám azonban elmondta, hogy ezúttal semmit sem tudott hozni. Egyenesen a kórházból jött, ahol vakbélműtét után húsz napig feküdt, és még a jegy árát is barátai kölcsönözték.

A faluban tisztelték apámat és adtak a véleményére. Összejöveteleken, gyűléseken rendszerint az övé volt az utolsó szó. Nagyon szerettem apámat és ő is kedvelt. De volt rá eset, hogy szigorúan megbüntetett valamely vétkemért, és meg is vert a lábszíjával, követelve, hogy kérjek bocsánatot. Én azonban makacs voltam, és bármeddig ütött is, tűrtem, de bocsánatot nem kértem.

Egyszer úgy megvert, hogy elszaladtam otthonról, és három napig a szomszéd kenderében rejtőztem. Nővéremen kívül senki sem tudta, hol vagyok. Megbeszéltük, hogy nem árul el, és élelmet hordott nekem. Mindenütt kerestek, de jól elbújtam. Véletlenül talált rám rejtekhelyemen a szomszédasszony és hazavitt. Apám még kiegészítette a verést, de aztán megsajnált és megbocsátott.

Emlékszem, apám valamiért jó kedvében volt és magával vitt a kocsmába, hogy teát igyak. A kocsma a szomszédos Ogubban volt. Tulajdonosa, a gazdag Nyikifor Kulagin mindenféle fűszeráruval kereskedett. A férfiak és a fiatalok szívesen jártak a kocsmába, ahol elbeszélgethettek a világ folyásáról, szerencsejátékot játszhattak, kártyázhattak és okkal, vagy ok nélkül ihattak.

Szívesen teáztam a kocsmában a Moszkváról és Pétervárról okos szavakat ejtő felnőttek között. Mondtam apámnak, hogy mindig vele megyek majd és meghallgatom, mit mondanak a felnőttek. A kocsmában keresztapám fivére, Prohor volt a pincér. Valami baja volt a lábával és mindenki sánta Proskának hívta. Sántasága ellenére szenvedélyes vadász volt. Nyáron kacsákat lőtt, télen nyulat, amiből – főleg szürkenyúlból – akkor igen sok volt mifelénk.

Prohor gyakran vitt magával. A vadászatot nagyon kedveltem. Különösen annak örültem, ha az én hajtásom nyomán lőtte a nyulat. Kacsáért az Ogubljankára vagy a tóra jártunk. Prohor rendszerint nem tévesztette el a célt. A kacsát nekem kellett kihúznom a vízből. Mindmáig szenvedélyesen szeretek vadászni. Lehetséges, hogy ezt Prohornak köszönhetem.

Apám hamarosan újra Moszkvába indult. Elutazása előtt elmesélte anyámnak, hogy Moszkvában és Péterváron nagy a munkanélküliség, és az embertelen körülmények miatt gyakori az elkeseredett munkások sztrájkja.

– Te apa vagy, ne keveredj bele mások dolgába, mert különben a zsandárok téged is elküldenek oda, ahol a madár se jár – mondta anyám.

– A munkások ügye a miénk is – felelte apám –, ahová mindenki megy, mi is oda tartunk.

Elutazása után sokáig semmit sem hallottunk róla és nagyon nyugtalankodtunk.

Hamarosan megtudtuk, hogy a cári katonaság és rendőrség január 9-én Péterváron szétlőtte azt a békés munkásfelvonulást, amely a cár elé járult egy jobb életkörülményeket kérő petícióval.

Ugyancsak 1905 tavaszán egyre gyakrabban jelentek meg a falvakban ismeretlen emberek, agitátorok, akik a földesurak és a cári önkény elleni harcra szólították fel a népet.

A mi falunkban ugyan nem tört ki paraszti felkelés, de az elégedetlenség itt is nagy volt. A parasztok tudtak a politikai sztrájkokról, a barikádharcokról és a decemberi moszkvai fegyveres felkelésről. Tudták, hogy a cári kormány kegyetlenül elnyomta a moszkvai és más oroszországi városokban lezajlott munkásfelkeléseket, és hogy a munkásosztályt vezető sok forradalmárt embertelen kegyetlenséggel kivégeztek, erődökbe zártak vagy kényszermunkára küldtek. Hallottunk Leninről, a munkások és parasztok érdekeinek szószólójáról, a bolsevik párt vezéréről, a pártról, amely meg akarja szabadítani a népet a földesuraktól, kapitalistáktól és a cári elnyomástól.

Ezeket a híreket a Moszkvában, Péterváron és más oroszországi városban dolgozó földijeink hozták a faluba.

1906-ban visszatért apám. Azt mondta, hogy nem megy többé Moszkvába, mivel a rendőrség kitiltotta a városból és csak szülőfalujában tartózkodhat. Nagyon örültem annak, hogy visszajött.

Ugyanebben az évben befejeztem az egyházközségi iskolát. Minden osztályt „kitűnően" végeztem el és dicsérő oklevelet kaptam. A családban mindenki nagyon elégedett volt velem, és persze én is örültem. Az iskola sikeres befejezése alkalmából anyám új inggel ajándékozott meg, apám pedig csizmát varrt nekem.

– Most már írástudó vagy – mondta apám –, elmehetsz majd Moszkvába mesterséget tanulni.

– Hadd maradjon még a faluban egy évig, aztán majd elvisszük a városba – kérte anyám. – Nőjön még egy kicsit . . .

Ősszel tizenegyedik évembe léptem. Tudtam, hogy ez az utolsó ősz a szülői házban. Elmúlik a tél, és azután foglalkozás után kell néznem. Sok volt a házimunkám. Anyám gyakran utazott a városba áruért, apám pedig kora reggeltől késő éjszakáig cipészkedett. Keresete nagyon kevés volt, mert a szegény falubeliek ritkán tudtak fizetni. Anyám gyakran korholta apámat, amiért olyan keveset kért a munkájáért.

Amikor apámnak sikerült többet kapnia egy-egy csizmáért, rendszerint be-

csípve jött haza Ugodszkij Zavodból. Nővéremmel vártuk az úton, és ő mindig hozott nekünk valami ajándékot, perecet vagy cukorkát.

Télen, ha elvégeztem a házimunkát, igen gyakran jártam halászni, korcsolyáztam saját készítményű korcsolyámmal az Ogubljankán, vagy síeltem a Mihalevszkij hegyekben.

Beköszöntött a nyár. Elszorult a szívem a gondolattól, hogy hamarosan itt kell hagynom a házat, a rokonokat, a barátokat és el kell utaznom Moszkvába. Tudtam, gyermekkorom lényegében végéhez közeledik. Igaz, hogy az elmúlt éveket csak szokásból lehetett gyermekéveknek nevezni, de jobbra nem számíthattam.

Emlékszem, egyik este házunk tövében összegyűltek a szomszédaink. Arról beszélgettek, hogy a gyerekeket Moszkvába küldik. Egyesek a közeli napokban készültek arra, hogy elviszik gyermekeiket, mások még egy-két évig várni akartak. Anyám azt mondta, hogy a vásár után visz el, amelyet nálunk pünkösd után egy héttel tartottak. Ljosa Kolotirnijt már beadták inasnak egy asztalosműhelybe, amelynek gazdája egy falunkbeli gazdag ember, Muraskin volt.

Apám megkérdezte, milyen mesterséget szeretnék tanulni. Azt feleltem, hogy nyomdász akarok lenni. Apám azt mondta, nincs olyan ismerősünk, aki bejuttathatna egy nyomdába. Így anyám elhatározta, megkéri Mihail bátyját, hogy vegyen be a szűcsműhelyébe. Apám beleegyezett, mert a szűcsök jól kerestek. Minden munkára kész voltam, csak hogy segíthessek családomon.

1907 júniusában Mihail Artyemjevics Pilihin, anyám bátyja a szomszéd faluba, Csornaja Grjazba érkezett. Érdemes róla néhány szót szólnom.

Mihail Pilihin, mint ahogy anyám is, szegénységben nőtt fel. Tizenegy éves korában egy szűcsműhelybe adták tanulónak. Négy és fél év múltán mester lett. Mihail nagyon takarékos volt, néhány év alatt összekuporgatott némi pénzt és megnyitotta kis műhelyét. Jó szűcsmester lett, sok gazdag megrendelőt szerzett és alaposan megvágta őket.

Pilihin egyre bővítette műhelyét, nyolc alkalmazottig jutott el, és ezenkívül állandóan négy inast is tartott. Egyiküket is, másikukat is kíméletlenül kizsákmányolta. Így aztán körülbelül ötvenezer aranyrubel értékű tőkét gyűjtött össze.

Ezt a nagybátyámat kérte hát meg anyám, hogy vegyen magához tanulónak. Elment hozzá Csornaja Grjazba, ahol nagybátyám a nyarat töltötte. Amikor hazajött elmondta, bátyja magához rendelt, hogy megismerjen. Apám megkérdezte, milyen feltételeket szabott Pilihin.

– A szokásosat – felelte anyám –, négy és fél év inaskodás, azután mester lesz.

– Mit tehetünk – mondta apám –, el kell vinnünk Jegorkát Mihailhoz.

Két nap múlva apámmal elmentünk Csornaja Grjazba. Amikor Pilihinék házához közeledtünk, apám így szólt:

– Odanézz, ott ül a tornácon leendő gazdád. Amikor odaérünk hajolj meg és mondd: „Jó napot Mihail Artyemjevics".

– Nem, azt fogom mondani „Jó napot Misa bácsi!" – ellenkeztem.

– Felejtsd el, hogy a nagybátyád. Ő a jövendőbeli gazdád, s a gazdagok nem szeretik a szegény rokonokat. Vésd ezt jól az emlékezetedbe.

Odaérve a tornáchoz, amelyen fonott karosszékben ült Misa bácsi elterpeszkedve, apám köszönt és kissé előrelökött. Pilihin nem fogadta a köszönését, nem is adott kezet apámnak, hanem hozzám fordult. Meghajolva köszöntem:

– Jó napot Mihail Artyemjevics!

– Szervusz, te legény! Hát szűcs akarsz lenni?

Hallgattam.

– Hát nem mondom, jó a szűcsmesterség, de nehéz.

– Nem fél ő a nehézségektől, kis korától munkához szokott – mondta apám.

– Írni, olvasni tud?

Apám megmutatta a dicsérő oklevelet.

– Ez derék! – mondta nagybátyám, azután fejét az ajtó felé fordítva bekiáltott:

– Hé, tökfejűek, gyertek ide.

A szobából jól öltözött és jól táplált fiai, Alekszandr és Nyikoláj jöttek ki, azután pedig maga a háziasszony is.

– Ide nézzetek semmirekellők, hogyan kell tanulni – mondta nagybátyám, dicsérő oklevelemet eléjük tartva –, ti meg csak trojkán kocsikáztok.

Végül apámhoz fordult és így szólt:

– Hát nem bánom, magamhoz veszem inasnak a fiadat. Erős fiú és okosnak látszik. Itt maradok még néhány napig. Azután Moszkvába utazom, de nem vihetem magammal. Egy hét múlva jön feleségem fivére Szergej, ő majd elhozza.

Ezzel el is búcsúztunk.

Nagyon örültem, hogy egy hétig még a faluban maradhatok.

– Na, hogy fogadott benneteket a bátyám? – kérdezte anyám.

– Ahogy már a gazdák a mi fajtánkat fogadni szokták.

– Teával sem vendégelt meg?

– Még hellyel se kínált. Ő ült, mi meg álltunk, mint a katonák. Haragosan hozzátette még: – Kell is nekünk az ő teája, mindjárt elmegyünk a gyerekkel a kocsmába és iszunk a magunk ötöséért.

Anyám egy perecet adott a kezembe, és elindultunk a kocsma felé . . .

A moszkvai úti előkészületek nem voltak hosszadalmasak. Anyám egy váltás fehérneműt, kapcát és törülközőt csomagolt be, adott az útra öt tojást meg lepényt. Imádkoztunk, aztán régi orosz szokás szerint leültünk a padra.

– Hát fiam, isten veled! – mondta anyám, és nem tudva türtőztetni magát, keservesen sírni kezdett, miközben magához szorított. Láttam, hogy apám szeme is vörös és arcán könnyek peregnek. Én is majdnem sírni kezdtem.

Csornaja Grjazig gyalog mentünk anyámmal. Ezen az úton jártam azelőtt iskolába és az erdőbe eperért, meg gombáért.

– Emlékszel anyám, hogy ezen a soron, a három tölgy mellett, amikor egyszer együtt arattunk megvágtam a kisujjamat?

– Emlékszem fiacskám. Az anyák mindig emlékeznek arra, ami a gyerekükkel történt. Rosszul teszik a gyerekek, ha elfelejtik az anyjukat.

– Én nem foglak elfelejteni! – mondtam határozottan.

Amikor Szergej bácsival vonatra ültünk, zuhogott a zápor. A vagonban sötét lett. Az egy szál faggyúgyertya alig világította meg a harmadik osztályú kocsi belsejét. A vonat elindult, az ablak mögött feltűntek az erdők sötét körvonalai és a távoli falvak apró fényei.

Korábban nem utaztam vonaton és sohasem láttam vasutat. Ezért ez az utazás nagy élmény volt számomra. Elhagytuk Balabanovo állomást. Hirtelen a távolban kivilágított, sokemeletes épületek tűntek fel.

– Miféle város ez, bácsi? – kérdeztem az ablaknál álló idős férfitól.

– Nem város ez, fiacskám. Ez a narofominszki szövőgyár, Szávva Morozov tulajdona. Ebben a gyárban dolgoztam 15 évig – jegyezte meg szomorúan – most pedig, látod, nem dolgozom.

– Miért? – kérdeztem.

– Hosszú mese lenne . . . itt temettem el a feleségemet és a lányomat.

Láttam, hogy elsápadt és egy pillanatra lehunyta a szemét.

– Valahányszor látom ezt az átkozott gyárat, felindulva nézem a szörnyeteget, amely elnyelte az enyéimet.

Hirtelen elment az ablaktól, leült a vagon sötét zugában és rágyújtott, én pedig tovább néztem a „szörnyeteget", amely embereket „nyel el", de nem mertem megkérdezni, hogyan is teszi azt.

Hajnalban érkeztünk Moszkvába. A pályaudvar ámulatba ejtett. Mindenki rettenetesen sietett a kijárathoz, könyökkel, kosarakkal, táskákkal, kis ládákkal lökdösték egymást. Nem értettem, miért rohannak így.

– Ne tátsd a szádat – mondta kísérőm. – Ez itt nem falu, jól figyelj mindenre.

Végül kijutottunk a pályaudvar előtti térre.

Egy kocsma előtt, a korai órák ellenére, sokan vásárolták a mézes italt, a lepényt, a májjal, belsőségekkel töltött pirogot és más ételeket, amelyektől az érkezők viszonylag olcsón, új erőre kaphattak. Korán lett volna még gazdámhoz mennünk, ezért elhatároztuk, hogy bemegyünk a kocsmába. A kocsma körül pocsolyák, tócsák és sár, a járdán és a földön részeg csavargók hevertek. Bent hangosan szólt a zene, és én ráismertem a „Zúg, lángol a moszkvai tűzvész" című dalra. Néhány más becsípett vendég hamisan énekelgetett.

A kocsmából kilépve, a Bolsaja Dorogomilovszkaja utca felé indultunk és vártuk a lóvasutat. Ezen az utcán akkor még nem járt villamos, amely csak akkoriban jelent meg Moszkvában. Amikor a lóvasútra felültünk, egy lépcsőn felfelé haladó férfi a nagy sietségben és kapkodásban cipősarkával véletlenül orrba rúgott. Vérezni kezdett az orrom.

– Mondtam, hogy vigyázz magadra! – kiáltotta haragosan Szergej. A bácsi egy rongydarabot adott és megkérdezte:

– Faluról jössz? Moszkvában tovább kell látnod az orrodnál – tette hozzá.

Az állomás előtti tér és a környező utcák nem hatottak rám különösebben. Kopott kis faházak mindenütt. A Dorogomilovszkaja utca piszkos volt, az út gödrös, s ahová csak néztem, részegek és rosszul öltözött emberek.

Ahogy a város központja felé közeledtünk, a kép egyre változott: nagy házak, szép üzletek, hetyke paripák. Mintha kábulatban lettem volna, alig tudtam felfogni a látottakat és levert voltam. Sohasem láttam egyemeletesnél magasabb házat, kövezett utcát, gumiabroncsos hintókat, vagy ahogy akkor nevezték, úri-bérkocsikat, amelyeket nagy sebességgel röpítettek a gyönyörű orlovi paripák. Nem láttam még ilyen embertömeget sem az utcán. Mindez elképesztett, némán és szórakozottan hallgattam kísérőmet.

Befordultunk a Bolsaja Dmitrovkára (a mai Puskin utcába) és a Kamergerszkij köz sarkán (ma a Művész Színház átjárója) leszálltunk a lóvasútról.

– Ebben a házban fogsz lakni – mondta Szergej. – Az udvaron van a műhely, ott fogsz dolgozni. A lakás főbejárata a Kamergerszkij közről nyílik, de a mesterek és az inasok csak a hátsó udvari bejáratot használják.

– Jegyezd meg jól – folytatta –, ez a Kuznyeckij híd, itt találod Moszkva legjobb üzleteit. Ez a Zimina színház, de oda munkások nem járnak. Távolabb, jobbra az Ohotnij Rjad, ahol zöldségfélét, vadat, húst és halat árulnak. Oda jársz majd a gazdasszonynak vásárolni.

17 Átmentünk a nagy udvaron és odaértünk az ott dolgozó emberekhez, köszön-

tünk a mestereknek, akiket Szergej tisztelettudóan kereszt- és apai nevükön szólított.

– Itt van – mondta. – Faluról új inast hoztam maguknak.

– Az a baj, hogy kicsi – jegyezte meg valaki. – Nem ártott volna még nőnie egy csöppet.

– Hány éves vagy, kis legény? – kérdezte egy magas bácsi. – Jól van, kis növésű ugyan, de széles vállú.

– Annyi baj legyen, jó szűcs lesz – mondta kedvesen egy öreg mester. Mint később megtudtam, Fjodor Ivanovics Koleszov volt, valamennyi mester közül a legtapasztaltabb és legtekintélyesebb.

Odébbállva, Szergej minden mestert és inast megnevezett és mesélt róluk.

Jól megmaradtak az emlékezetemben a Misin fivérek.

– Az idősebbik jó mester, de sokat iszik – mondta Szergej –, a fiatalabbik pedig nagyon pénzéhes. Azt mondják, tíz kopejkából reggelizik, ebédel és vacsorázik. Egyre csak saját műhelyről álmodozik. Ez a Mihajlo pedig gyakran iszákoskodik. Fizetés után két–három napig szünet nélkül vedel. Képes arra, hogy az utolsó ingét és nadrágját is eligya, de igazi mester, arany a keze. Ez itt Kuzma – mutatott Szergej egy magas fiúra –, már segéd, és a közvetlen felettesed. Egy év múlva mester lesz. Az a göndör hajú, a Trubino falubeli Grigorij Matvejev, távoli rokonod.

A sötét és piszkos lépcsőn fölmentünk az első emeletre és beléptünk a műhelybe.

Kijött a háziasszony, üdvözölt bennünket és azt mondta, hogy a gazda most nincs itthon, de hamarosan megjön.

– Menjünk, megmutatom a lakás beosztását, aztán majd megebédelsz a konyhában.

A háziasszony aprólékosan elmagyarázta, hogy mi lesz a teendőm mint a legfiatalabb inasnak. A helyiségek takarítását, gazdáim és gyerekeik cipőtisztítását bízta rám. Megmutatta, hogy az ikonoknál hol és milyen mécsest, mikor és hogyan gyújtsak meg stb.

– A többit majd elmondja Kuzka és a vezető mesternő.

Azután Kuzma, a legidősebb segéd ebédelni hívott a konyhába. Nagyon megéheztem és jó étvággyal fogtam az evéshez. De nem ismertem a szokást, mely szerint először a közös nagy tálból csak scsit esznek hús nélkül, a vége felé pedig, amikor a vezető mesternő megkopogtatja a tálat, mindenki kivehet egy darab húst. Mindjárt az elején kifogtam két darabka húst, elégedetten megettem és már kezdtem is halászni a harmadikat, amikor hirtelen olyat ütöttek a számra egy kanállal, hogy rögtön feldagadt.

Megzavart, hogy félnapos moszkvai tartózkodásom alatt már kétszer vertek meg.

Kuzma nagyon jó fiú volt.

– Semmi az egész, ne ess kétségbe. Ha ütnek, emelkedik az értéked – mondta ebéd után.

Ugyanaznap Kuzma elvitt a közeli boltokba, ahová dohányért és vodkáért járok majd a mestereknek. Matrjosa, a szakácsnő (ő a vezető mesternő) megmutatta, hogyan tisztogassam és mosogassam az edényt a konyhában, és hogyan tegyem fel a szamovárt.

A következő nap reggelére leültettek a műhely sarkába és azt mondták, hogy mindenekelőtt a szőrmevarrást tanuljam meg. A vezető mesternő ellátott tűvel, cérnával és gyűszűvel. Megmutatta a varrás technikáját, azután ezt mondta:

– Ha valami nem sikerül, gyere hozzám, majd megmutatom, hogy kell csinálni.

Buzgón fogtam hozzá az első munkafeladatokhoz.

A mesterek pontosan reggel hétkor kezdték a munkát és egyórás ebédszünettel este 7 órakor fejezték be. A munkaidő tehát 11 órás volt, amikor pedig sok volt a munka, a mesterek este tíz, tizenegy óráig is dolgoztak. Ilyenkor a munkaidő meghaladta a napi tizenöt órát. A megszabott időn túli munkáért kiegészítő darabbért kaptak.

Az inasok reggel mindig hat órakor keltek. Gyors mosakodás után rendbehoztuk a munkahelyeket és előkészítettük mindazt, ami a mesterek munkájához kellett. Éjjel tizenegy órakor feküdtünk le, miután kitakarítottunk és mindent előkészítettünk a következő napra. Ugyanitt a műhelyben aludtunk a padlón, amikor pedig nagyon hideg volt, deszkaágyon, a hátsó bejáratnál levő előszobában.

Az elején mindig nagyon fáradt voltam. Nehezen szoktam meg a késői lefekvést. Falun általában igen korán feküdtünk le. Idővel azonban beleszoktam és egykedvűen viseltem el a nehéz munkanapot.

Az első időben nagyon bánkódtam a falu és az otthon után. Visszagondoltam a szívemhez oly közel álló kedves ligetekre és erdőkre, ahol úgy szerettem barangolni Prohorral a vadászaton, vagy ahol testvéremmel epret, gombát és rőzsét szedtünk. Szívem összeszorult, sírhatnékom volt. Arra gondoltam, hogy soha többé nem látom anyámat, apámat, testvéremet és barátaimat. Az inasokat csak a negyedik esztendőben engedték rövid időre haza, és nekem úgy tűnt, hogy ez az idő sohasem jön el.

Kuzma szombatonként esti ájtatosságra vitt el bennünket a templomba, vasárnap pedig reggeli és délutáni misére. Nagy ünnepeken a gazdával mentünk misére a Kremlbe, az Uszpenszkij székesegyházba, néha pedig az Üdvözítő Krisztus templomba. Nem szerettünk templomba járni és valami kifogással mindig igyekeztünk meglépni. Az Uszpenszkij székesegyházba azonban szívesen jártunk, hogy hallgassuk a zsinat elbűvölő kórusát. Az Üdvözítő Krisztus templomban szívesen hallgattuk Rozov főszerpapot. Olyan volt a hangja mint a jerikói harsonáé.

Elmúlt egy esztendő. A szűcsmesterség alapismereteit elég jól, bár nem könnyen sajátítottam el. A gazda a legkevesebb mulasztásért is kegyetlenül megvert bennünket. A keze pedig nehéz volt. Ütöttek bennünket a mesterek, ütöttek a mesternők és nem maradt el tőlük a háziasszony sem. Amikor a gazda rossz kedvében volt, jobban tettük, ha nem is kerültünk a szeme elé. Minden ok nélkül úgy megcsapott, hogy egész nap zúgott tőle az ember füle.

A gazda néha arra kényszerítette a vétkes inasokat, hogy a szőrme puhítására szolgáló vesszőkkel verjék egymást. Közben így biztatta őket: „Erősebben, még erősebben verd!" Zúgolódás nélkül kellett tűrnünk.

Tudtuk, hogy a gazdák mindenütt ütik az inasokat, ez volt a törvény, a rend. A gazda azt tartotta, hogy az inasok teljesen rá vannak bízva, és soha senki sem kéri tőle számon a veréseket, a kiskorúakkal való embertelen bánásmódját. De nem is érdekelt senkit, hogy hogyan dolgozunk, mit eszünk, milyen körülmények között élünk. Legfőbb bírónk a gazda volt. Így húztuk a nehéz igát, amely sok felnőtt erejét is meghaladta volna.

Múlt az idő. Tizenhárom éves lettem és már sokat tudtam, sokat tanultam a műhelyben. A nagy megterhelés ellenére is találtam időt arra, hogy olvassak.

 Mindig hálával gondolok tanítómra, Szergej Nyikolajevics Remizovra, aki felkel-

tette bennem a könyvek iránti érdeklődést. Gazdánk idősebbik fia, Alekszandr is segített a tanulásban. Egyidősek voltunk, és jobb szívvel volt hozzám, mint a többiek.

Kezdetben az ő segítségével olvastam el az „Ápolónővér" című regényt, Pinkerton vonzó históriáit, „Sherlock Holmes kalandjait" Conan Doyletól és sok más kalandregényt, amely az olcsó könyvtár sorozatban jelent meg.

Mindez érdekes volt, de nem nagyon tanulságos. Én pedig komolyan akartam tanulni. De hogyan? Elmondtam szándékomat Alekszandrnak. Helyeselte törekvéseimet és azt mondta, hogy segíteni fog.

Hozzáláttunk az orosz nyelv, a matematika, a földrajz tanulásához és népszerű tudományos könyvek olvasásához. Rendszerint kettesben tanultunk, főleg amikor a gazda nem volt otthon és vasárnaponként. Bárhogy rejtőzködtünk is a gazda elől, mégis tudomást szerzett tanulásunkról. Azt hittem elkerget vagy nagyon megbüntet. De – várakozásunk ellenére – megdícsért bennünket az okos foglalatosságért.

Így tehát több mint egy évig elég eredményesen tanultam önállóan, és beiratkoztam egy esti, általános műveltséget nyújtó tanfolyamra, ahol a városi iskolák tananyagát tanították.

A műhelyben elégedettek voltak velem, a gazda is elégedett volt, bár időnként megrugdalt vagy nyaklevest adott. Eleinte nem akart elengedni az esti tanfolyamra, de aztán fiai rábeszélték és beleegyezett. Nagyon örültem. Igaz, hogy a leckét az illemhely melletti deszkaágyon, éjjel kellett készítenem, ahol egy-két gyertya pislákolt állandóan.

A záróvizsga előtt egy hónappal, egyik vasárnap, amikor a gazda elment a barátaihoz, leültünk kártyázni. Úgy emlékszem huszonegyeztünk. Nem vettük észre, hogy a gazda hazajött és belépett a konyhába. A bank nálam volt, szerencsével játszottam. Hirtelen valaki pofon vágott. Hátranéztem, és ó borzalom! – a gazda volt! A meglepetéstől egy szót sem tudtam szólni. A gyerekek eliramodtak.

– Ahá, ehhez kell neked a műveltség! A kártyát kell összeadni? Mától kezdve sehova nem mész többet, Szaska pedig ne merészeljen foglalkozni veled!

Néhány nap múlva elmentem a Tverszkaja utcában levő tanfolyamra és elmondtam a történteket. Mindössze valamivel több mint egy hónap időm maradt a tanulásra. Nevettek rajtam és megengedték, hogy vizsgázzak. A városi iskola teljes tananyagából sikeres vizsgát tettem.

1910-et írtunk. Már három éve dolgoztam a műhelyben és idősebb legénnyé léptem elő. Most már az én felügyeletem alatt is három inas dolgozott. Jól ismertem Moszkvát, mert a többieknél gyakrabban szállítottam haza a megrendelést a város minden részébe. Szüntelenül arra vágytam, hogy folytathassam a tanulást, de semmi lehetőségem nem volt rá. Mindig kiügyeskedtem azonban, hogy olvashassak.

Koleszov mester újságját olvastam, aki mindenkinél többet értett a politikához. Folyóiratokat Alekszandr adott, könyveket én vásároltam megtakarított „villamospénzemből". Néha a gazda elküldött, hogy vigyem haza a szőrmét valamelyik megrendelőnek a Marina ligetbe, vagy Zamoszkvorecsjébe, adott egy öt- vagy tizkopejkást lóvasútra, én meg hátamra vettem a szőrmés zsákot, aztán nekivágtam gyalog, a pénzt pedig megtakarítottam.

Negyedik tanulóévemben mint erős fiút, engem vittek el Nyizsnyij Novgorodba (ma Gorkij), a híres vásárba, ahol gazdám egy üzletet bérelt szőrme-nagykereske-

dése számára. Abban az időben igen meggazdagodott, kiterjedt összeköttetései voltak a kereskedők körében, és még kapzsibb lett.

A vásáron főleg nekem kellett az eladott árut csomagolni és eljuttatni a megrendelőhöz a volgai városi kikötőn, az okai Szibéria kikötőn vagy a vasúti szállítóirodán keresztül.

Először láttam a Volgát, nagysága és szépsége elbűvölt, mind ez ideig nem ismertem a Protvánál és a Moszkva-folyónál szélesebb, nagyobb folyót. Kora reggel volt, a Volga teljes szépségében ragyogott a felkelő nap sugaraiban. Néztem elragadtatva, és nem tudtam róla levenni a szemem.

„Most már értem – gondoltam –, miért dalolnak a Volgáról és miért nevezik anyácskának!"

A Nyizsnyij Novgorod-i vásárra egész Oroszországból érkeztek kereskedők és vásárlók. Más országokból is hoztak árut. A vásár a városon kívül volt, Kanavino és a város között, egy alacsony völgyben, amelyet a tavaszi áradás idején teljesen ellepett a víz.

A kereskedőkön és kupeceken kívül a Nyizsnyij Novgorod-i vásárra sokféle ember jött el; ki azért, hogy becsületes munkával, ki meg azért, hogy görbe úton jusson keresethez. Mint a keselyűk úgy lepték el a várost a tolvajok, prostituáltak, szélhámosok és csalók.

A Nyizsnyij Novgorod-i vásár után, még ugyanabban az évben el kellett utaznom egy másik vásárba, a Doni-csapatok területén levő Urjupinóba. A gazda ide nem jött el, hanem segédjét, Vaszilij Danyilovot küldte el. Az urjupinói vásárról nem maradtak olyan élénk emlékeim, mint a Nyizsnyij Novgorod-iról és a Volgáról. Urjupinó eléggé piszkos kisváros volt, az ottani vásár pedig elég szegényes.

Vaszilij Danyilov, a segéd kegyetlen és rossz ember volt. Még most sem értem, miért ütött egy tizennégy éves fiút, a legkisebb ok miatt is, szadista szenvedéllyel. Egyszer már nem tudtam türtőztetni magam, megfogtam egy tölgyrudat és teljes erőmből fejbe vágtam. Az ütéstől elesett és eszméletét vesztette. Megijedtem, azt hittem, megöltem, elszaladtam hát az üzletből. Végül is azonban minden jóra fordult.

Amikor visszaértünk Moszkvába, panaszkodott a gazdának. Az meg, mit sem kérdezve, kegyetlenül elvert.

1911-ben sikerült tíz nap szabadságot kapnom, hogy hazautazhassam. Akkoriban kezdődött a kaszálás, a mezei munkák legérdekesebbje. Férfiak és fiatalok érkeztek a városból, hogy segítsenek az asszonyoknak a fű és a téli takarmány mielőbbi begyűjtésében.

Majdnem gyermekként mentem el a faluból, szabadságra pedig felnőtt fiatalemberként érkeztem meg. Már tizenötödik évemben jártam, negyedik éve tanonckodtam. Ez alatt az idő alatt megfogyatkozott a falu, néhányan meghaltak, mások tanulni mentek, megint mások munkát vállaltak. Egyeseket én nem ismertem meg, mások meg engem. Voltak, akiket meggörnyesztett az élet súlya, a korai öregség, mások ezalatt megnőttek, felnőttek lettek. A malojaroszlavi helyiérdekű vonattal utaztam falura. Egész úton, Moszkvától Protva állomásig (Moszkvától 105 kilométernyire) a vagon nyitott ablakánál álltam. Amikor négy évvel ezelőtt Moszkvába utaztam, éjszaka volt és nem láttam a vidéket. Most kíváncsian néztem az állomásépületeket, a Moszkva melletti erdők és cserjések csodás szépségét.

Amikor Naro-Fominszk állomás mellett haladtunk el, egy ember ezt mondta a szomszédjának:

– Öt évvel ezelőtt gyakran jártam erre . . . látod azokat a vörös téglaépületeket, Szavva Morozov gyára ez.

– Azt mondják, demokrata – mondta a másik.

– Burzsoá demokrata, de azt mondják, nem bánik rosszul a munkásokkal. A tisztviselői viszont vérszopók.

– Egykutya az mind! – mondta haragosan a szomszédja.

Amikor észrevették, hogy érdeklődve hallgatom őket (eszembe jutott ugyanis a néhány évvel ezelőtt hallott beszélgetés a vagonban ugyanerről a gyárról), elhallgattak.

Protva állomáson anyám várt. Nagyon megváltozott, megöregedett az elmúlt négy év alatt. Összeszorult a torkom, alig tudtam visszatartani a sírást.

Anyám sokáig sírt, kérges, eres kezével simogatott és egyre ismételte:

– Drágaságom! Fiacskám! Azt hittem, meghalok anélkül, hogy láthatnálak.

– Ugyan már, mama, látod, megnőttem, most már könnyebb lesz neked.

– Adja isten!

Már besötétedett, mire hazaértünk. Apám és nővérem a ház előtt várt ránk.

Nővérem megnőtt, igazi eladó lány lett. Apám nagyon megöregedett és meggörnyedt. Hetven év nyomta a vállát. A maga módján fogadott. Megcsókoltuk egymást. Apám elgondolkozott valamin, aztán megszólalt:

– Jó, hogy ezt megértem. Láttam, hogy felnőtt vagy és erős.

Hogy mielőbb megajándékozhassam öreg szüleimet és nővéremet, kicsomagoltam a kosarat és mindenkinek átadtam az ajándékát. Anyámnak ezenkívül még három rubelt, két font cukrot, fél font teát és egy font cukorkát is hoztam.

– Köszönöm, fiacskám! – örvendezett anyám. – Rég nem ittunk igazi teát cukorral.

Apámnak is adtam egy rubelt kocsmai kiadásokra.

– Húsz kopejka is elég lett volna – jegyezte meg anyám.

Apám megszólalt:

– Négy évig vártam a fiunkat, ne keserítsd a találkozást azzal, hogy a szegénységünkről beszélsz.

Egy nap múlva anyámmal és nővéremmel elmentünk kaszálni. Örültem, hogy viszontláthattam pajtásaimat, különösen Ljosa Kolotirnijt. A gyerekek mind jól megnőttek. A kaszálás elején valahogy nem ment a munka. Fáradt voltam, izzadtam, meglátszott a négyéves szünet. Később belejöttem, szépen kaszáltam, nem maradtam le a többiektől, de a szám mindig kiszáradt, alig bírtam ki a pihenőig.

– Mi az Jegoruska, nehéz a paraszti munka? – kérdezte Nazar bácsi, miközben megölelte izzadt vállamat.

– Nem könnyű – mondtam beleegyezően.

– Az angolok géppel kaszálják a füvet – jegyezte meg egy felénk tartó fiatal férfi, akit azelőtt nem ismertem.

– Igen – mondta Nazar –, mi meg a mi régi jó ekénkben és kaszánkban bízunk.

Megkérdeztem a gyerekektől, ki az az ember, aki a gépekről beszélt.

– Nyikoláj, a bíró fia. Kitiltották Moszkvából, amiért részt vett az 1905-ös eseményekben. Nagyon éles a nyelve, még a cárt is szidja.

– Nem baj – mondta Ljosa –, háta mögött szabad a cárt szidni, csak a rendőrség meg a besúgók ne hallják.

A pihenő véget ért. A nap égetett. A kaszálást abbahagytuk, a lekaszált füvet kezdtük szárítani. Dél felé a nővérem és én, miután ráraktuk a szénát a szekérre,

felmásztunk rá és hazamentünk. Már várt ránk a vajas sült krumpli és a cukros tea. De jólesett mindez akkor!

Esténként a fiatalok a fáradtságot feledve, a hombárok körül gyülekeztek és megkezdődött a vigadalom. Meghitt és szívhez szóló dalokat énekeltek. A lányok erős hangja vitte a gyöngéd melódiát, a fiúk fiatal baritonja és kissé bizonytalan basszusa igyekezett követni őket. Azután végkimerülésig táncoltunk. Hajnal felé tértünk haza, de alig aludtunk el, máris ébresztettek és újra elindultunk kaszálni. Este minden újra kezdődött. Nem is tudom megmondani, mikor aludtunk.

Bizony, úgy látszik, a fiatalság mindent kibír! Milyen jó is fiatalnak lenni!

A szabadság igen hamar eltelt, vissza kellett térnem Moszkvába. Az utolsó előtti otthoni éjszakán tűz volt a szomszédos Kosztyinkában. Erős szél fújt. A tűz a falu közepén kezdődött és gyorsan terjedt át a szomszédos házakra, csűrökre és hombárokra. Még vigadtunk, amikor Kosztyinka felől sűrű füstöt pillantottunk meg.

Valaki elkiáltotta magát:

– Tűz van!

Mindenki a tűzoltófészerhez sietett, gyorsan kigurítottuk a hordót és kézzel gurítottuk Kosztyinkába. A mi segítségünk érkezett elsőnek, még a kosztyinkai tűzoltóság is később jött.

A tűz nagyon heves volt és a szomszédos falvakból odasereglett tűzoltók elkeseredett erőfeszítése ellenére a fél falu leégett.

Amikor egy vödör vízzel az egyik ház mellett futottam, kiáltást hallottam:

– Segítség, megégünk!

Berohantam a házba, ahonnan a kiáltás jött, halálra rémült gyerekeket és egy beteg öregasszonyt vonszoltam ki.

Végül eloltották a tüzet. A tűzvész helyén asszonyok jajveszékeltek, gyerekek sírtak. Sok ember maradt fedél és jószág, némelyek egy falat kenyér nélkül.

Reggel két ötkopejkányi nagyságú égett lyukat fedeztem fel új kabátomon, amelyet a gazda ajándékozott nekem szabadságom előtt (ez volt a szokás).

– A gazda nem fog megdicsérni – mondta anyám.

– Mit csináljak – feleltem –, majd rájön, mi a fontosabb, a lyukas kabát vagy a gyerekek, akiket megmentettünk . . .

Nehéz szívvel utaztam el. Különösen a tűzvész helyére néztem szomorúan, ahol szerencsétlen emberek turkáltak az üszök között. Kutattak, nem maradt-e meg valamijük. Velük éreztem, mert magam is tudtam, mit jelent fedél nélkül maradni.

Korán reggel érkeztem Moszkvába.

Miután köszöntem a gazdának, a falusi tűzvészről meséltem és megmutattam kiégett kabátomat. Legnagyobb csodálkozásomra még csak meg se szidott, s én hálás voltam ezért.

Később kiderült, hogy egyszerűen csak szerencsém volt. Előző nap a gazda igen előnyösen adott el egy tétel szőrmét és sokat keresett rajta.

– Másképp úgy elvert volna, mint a kétfenekű dobot – mondta Fjodor Ivanovics.

1911 végén befejeződtek tanulóéveim. Segéd lettem. A gazda megkérdezte, mi a tervem, ottmaradok-e a műhely melletti lakásban, vagy kiveszek egy szobát.

– Ha itt maradsz a műhelyben és továbbra is az inasokkal eszel együtt a konyhában, akkor a fizetésed tíz rubel lesz. Ha szobát bérelsz, akkor tizennyolc rubelt kapsz.

Kevés volt még az élettapasztalatom, és azt mondtam, hogy maradok. Úgy látszik, a gazda elképzelésének ez nagyon megfelelt, mert miután a mesterek befejezték a munkát, mindig talált nekem valami sürgős munkát, amit nem fizetett.

Kis idő múltán a következőképp határoztam: „Ez így nem megy. Szobát bérelek, esténként pedig inkább olvasok."

Karácsonyra újra hazamentem a faluba, most már önálló emberként. Tizenhatodik évemben jártam, és ami a legfontosabb, tíz rubel fizetéssel rendelkező ember voltam, ami akkoriban bizony ritka volt.

A gazda megbízott bennem, nyilván meggyőződött becsületességemről. Gyakran küldött a bankba, hogy csekkre pénzt vegyek fel, vagy hogy folyószámlájára pénzt fizessek be. Becsült engem, mint engedelmes munkását, gyakran vitt el az üzletébe, ahol szűcsmunkán kívül az áru csomagolásával és továbbításával is foglalkoztam.

Ez a munka jobban tetszett nekem, mint a műhely zaja, ahol a mesterek káromkodásán kívül mást nem is hallottam. Az üzletben az ember többé-kevésbé intelligens emberek között mozgott, hallhatta beszélgetésüket a legújabb eseményekről.

A mesterek ritkán olvastak újságot, és Koleszovon kívül a műhelyben senki sem értett a politikához. Azt hiszem, ugyanígy volt ez más szűcsműhelyekben is. A szűcsöknek akkor semmiféle szakszervezetük nem volt, mindenki csak önmagára hagyatkozhatott. Csak később alakult meg a bőripari munkások szakszervezete, ahová a szűcsök is tartoztak.

Abban az időben a szűcsök nem érdeklődtek különösebben a politika iránt. Csak szórványos kivételek voltak. A szűcsmesterek a saját érdeküket képviselték, mindegyiknek megvolt a maga kis világa. Néhányan becsületes vagy becstelen úton kis tőkét gyűjtöttek és iparkodtak saját üzletet nyitni. A szűcsök, a szabók és egyéb kisipari műhelyek munkásai az igazi proletároktól, az üzemi és gyári munkásoktól lényegesen különböztek, elsősorban ideológiailag és abban, hogy hiányzott belőlük az igazi proletárszolidaritás.

Az üzemi munkások nem is álmodhattak saját műhelyről. Ehhez sok ezer rubel kellett. Ők pedig csak garasokat kaptak, amiből étkezésre is alig-alig futotta. A mostoha munkakörülmények, a munkanélküliség állandó veszélye a kizsákmányolók elleni közös harcra egyesítette a munkásokat.

A bolsevik párt politikai munkája akkoriban az ipari munkásokra összpontosult. A kisipari műhelyek munkásai közé a mensevikek, eszerek és egyéb álforradalmárok férkőztek be. Nem véletlen, hogy 1905-ben és a Nagy Októberi Forradalom idején a harcoló proletárok soraiban kevés kisiparos volt.

1910 és 1912 között a forradalmi hangulat észrevehetően megélénkült. Egyre gyakrabban robbantak ki sztrájkok Moszkvában, Péterváron és más iparvidékeken. Szaporodtak a diákmegmozdulások és -ülések. A falvakban a nyomor az 1911-es éhínség következtében kibírhatatlanná vált.

Bármennyire rossz volt is a kisiparos mesterek politikai tájékozottsága, mégis tudtunk a lénai bányamunkások agyonlövéséről és a forradalmi megmozdulások fellendüléséről szerte az országban. Fjodor Ivanovics Koleszovnak néha sikerült megkapnia a „Zvezda" és a „Pravda" című bolsevik újságokat, amelyek egyszerűen és érthetően magyarázták meg, miért kibékíthetetlen az ellentét a munkások és a kapitalisták között, a parasztok, a földesurak, valamint a kulákok között, bebizonyították a munkások és a falusi szegénység érdekazonosságát.

Abban az időben kevéssé tudtam kiigazodni politikai kérdésekben, de megértettem, hogy ezek az újságok a munkások és parasztok, a „Russzkoje Szlovo" és a „Moszkovszkije Vedomosztyi" című lapok pedig a kapitalisták, a cári Oroszország gazdáinak az érdekeit képviselik. Amikor a falunkba érkeztem, már magam is elmondtam és elmagyaráztam egyet-mást barátaimnak és a falubelieknek.

Az első világháború kitörését a külföldi tulajdonban levő moszkvai üzletek elleni pogrom tette számomra emlékezetessé. Hazafias jelszavak mögé bújva, a titkosrendőrség és a „Fekete Százak" emberei szervezték a német és osztrák cégek elleni pogromot. Sok olyan embert vontak be, akik egyszerűen hasznot akartak ebből húzni. Mivel azonban a nép nem tudta elolvasni az idegen feliratokat, a többi külföldi üzletet, a franciát és az angolt is elpusztította.

A propaganda hatására, hazafiúi érzésektől vezérelve, sok fiatal, de főleg idősebb ember önként jelentkezett katonának. Alekszandr Pilihin szintén elhatározta, hogy a frontra siet, és engem is igyekezett rábeszélni.

Először tetszett az ajánlata, de aztán elhatároztam, hogy megtanácskozom a számomra legtekintélyesebb emberrel, Fjodor Ivanoviccsal. Meghallgatott, aztán így szólt:

– Megértem Alekszandr szándékát, az apja gazdag, van miért harcolnia, de te, szamár, miért harcolnál? Azért, mert apádat kikergették Moszkvából, vagy azért, mert anyád felfordul az éhségtől? . . . Ha nyomorékként térsz vissza, senkinek se kellesz majd.

Ezek a szavak meggyőztek és megmondtam Szásának, hogy nem megyek harcolni. Ledorongolt és este elhagyta otthonát, hogy a frontra induljon. Két hónap múlva súlyos sebesüléssel hozták Moszkvába.

Abban az időben, mint ahogy azelőtt is, a műhelyben dolgoztam, de már bérelt szobában laktam az Ohotnij Rjadon, a mostani „Moszkva" szállóval szemben. Egy Maliseva nevű özvegyasszonynál béreltem egy ágyat három rubelért. Lányát, Mariját nagyon megszerettem, és össze akartunk házasodni. A háború azonban, mint általában, a mi reményeinket és számításainkat is keresztülhúzta. 1915 májusában, a fronton történt nagy veszteségek miatt, idő előtt hívták be az 1895-ös születésűeket. Olyan fiatalok mentek háborúba, akik még nem érték el a húszéves életkort. Rám is sor került.

Különösebb lelkesedést nem éreztem, mivel Moszkvában lépten-nyomon találkoztam szerencsétlen, frontról visszakerült nyomorékokkal, és ugyanitt azt is láttam, hogy a gazdagok fiacskái ugyanolyan bőségben és biztonságban élnek, mint azelőtt. Moszkvaszerte ízléses fogatokon, „hintókon" jártak, lóversenyeztek és a „Jar" vendéglőben zajos tivornyákat rendeztek. Arra gondoltam azonban, hogy ha bevesznek katonának, becsülettel fogok harcolni Oroszországért.

1915 júliusában megjelent az én korosztályomhoz tartozó fiatalok rendkívüli behívásáról szóló hirdetmény. Elkéredzkedtem a gazdától a faluba, hogy elbúcsúzhassam szüleimtől, és egyben segíthessek is nekik a gabona betakarításában.

A katonai szolgálat

II.

Teljes erővel folyt már az első világháború, amikor 1915. augusztus 7-én a Kaluzsszkaja kormányzóséghoz tartozó Malojaroszlavec járási székhelyre behívtak.

A lovassághoz soroztak be, és én nagyon örültem, hogy ott fogok szolgálni. Mindig tetszett nekem ez a romantikus fegyvernem. Barátaim mind gyalogosok voltak és sokan irigyeltek.

Egy hét múlva a behívottakat a gyülekezési helyre rendelték. Osztagokba soroltak bennünket és így elváltam egyidős földijeimtől. Körülöttem mindenki ismeretlen volt, de ugyanolyan tejfölösszájú, mint jómagam.

Este tehervagonokba raktak bennünket és rendeltetesi helyünkre, Kalugába szállítottak. Hosszú idő óta először éreztem nagy bánatot és magányosságot. Ifjúkorom véget ért. Képes vagyok-e a nehéz katonai szolgálatra, és mi lesz, ha majd harcba kell mennem? – tettem fel magamnak gondolatban a kérdést. Eddigi életem megedzett és úgy hittem, hogy katonai kötelességeimet becsülettel tudom majd teljesíteni.

A tehervagonok, ahová negyvenesével raktak be bennünket, nem voltak berendezve ülő- vagy fekvőalkalmatosságokkal, ezért egész úton állnunk kellett, vagy a piszkos földre ülhettünk. Voltak, akik énekeltek vagy kártyáztak, volt, aki sírt és a szomszédjának öntötte ki szívét. Mások összeszorított szájjal ültek, mereven egy pontra szegezve tekintetüket, jövendő katonasorsukra gondoltak.

Éjjel érkeztünk Kalugába. Egy teherpályaudvari holtvágányon raktak ki bennünket. Vezényszavak hallatszottak: „Sorakozó", „Igazodj!" A várossal ellenkező irányban indultunk el. Valaki megkérdezte az őrvezetőtől, hogy merre visznek bennünket.

A szemmel láthatólag jóindulatú őrvezető őszintén ezt válaszolta:

– Mondok nektek valamit, gyerekek. Sohase kérdezzetek ilyent a parancsnokotoktól. A katonának szó nélkül kell teljesítenie a parancsot és a vezényszavakat, az pedig, hogy a katonát hová viszik, a parancsnok dolga.

Mintegy szavai megerősítéseképpen a menetoszlop élén felhangzott az osztagparancsnok harsány hangja.

– Beszélgetést befejezni ott a sorban!

Új barátom, Kolja Szivcov meglökött a könyökével és ezt súgta:

– Látod, kezdődik a katonáskodás.

Három órája meneteltünk és bizony alaposan elfáradtunk, amikor egy kis pihenőre megálltunk. Közelgett a hajnal, nagyon álmosak voltunk és amint a földre ültünk, mindjárt mindenünnen hortyogás hallatszott.

A vezényszó azonban hamarosan ismét felharsant: „Fel!" Újra elindultunk és egy óra múlva megérkeztünk a táborba. Barakkokban helyeztek el bennünket csupasz priccseken. Azt mondták, hogy reggel hétig pihenhetünk. Már volt ott körülbelül 100 ember. A sok résen és törött ablakon keresztül befújt a szél. De még ez a „szellőztetés" sem használt. A barakkban fojtó „illat" volt. Reggeli után sorakoztattak bennünket és kihirdették, hogy a 189. tartalék gyalogos zászlóaljnál vagyunk. Itt alakul majd meg az 5. tartalék lovasezred. Mostantól, amíg csak kijelölt rendeltetési helyünkre nem irányítanak, gyalogsági kiképzést kapunk.

Kiadták a gyalogsági gyakorlópuskákat. Sahvorosztov őrvezető, a rajparancsnok ismertette a belrendet és kötelességeinket. Szigorúan figyelmeztetett bennünket, hogy „hacsak nem okvetlenül szükséges", senki sem távozhat el, mert különben büntető zászlóaljba kerül... Tagoltan és indulatosan beszélt, minden szavát ökölrázással kísérve. Apró szemében olyan harag izzott, mintha esküdt ellenségei lettünk volna.

– Bizony – mondták a katonák –, ettől a sötét alaktól jót nem várhatunk!

Azután egy altiszt állt a sor elé. Őrvezetőnk „Vigyázz"-t vezényelt.

– Maljavko vagyok, a szakaszparancsnokotok – mondta az altiszt. – Remélem, jól megértettétek, amit a rajparancsnok magyarázott és e szerint híven fogjátok szolgálni a cárt és a hazát. Az engedetlenséget nem tűröm.

Megkezdődött a kiképzés. Mindenki igyekezett pontosan teljesíteni a parancsokat, az alaki mozdulatokat és a fegyverfogásokat. Nem volt azonban könnyű a parancsnokok kedvére tenni, még kevésbé kivívni elismerésüket. Belekötöttek abba, hogy az egyik fiú összeesett, és ezért a szakaszparancsnok mindenkit pótfoglalkozásra tartott vissza. Legutolsókként ettük meg vacsorára a hideg löttyöt.

Az első nap nyomasztóan hatott ránk. Jó lett volna mielőbb lefeküdni a priccsre és elaludni. De mintha kitalálták volna szándékunkat, a szakaszparancsnok sorakozót rendelt el és kihirdette, hogy másnap általános esti ellenőrzés lesz, ezért ma meg kell tanulnunk az „Isten, óvd a cárt" kezdetű állami himnuszt. A szöveg- és énektanulás az éjszakába nyúlt. Reggel hat órakor már talpon voltunk és végeztük a reggeli gyakorlatokat.

A napok olyan egyformák voltak, mint két azonos vízcsepp. Elérkezett az első vasárnap. Azt hittük pihenhetünk, fürdődhetünk, de kirendeltek a gyakorlótér és a tábor takarítására. A takarítás délig tartott, a „pihenőidő" után pedig fegyvert tisztítottunk, rendbehoztuk a felszerelést és levelet írtunk haza. Az őrvezető figyelmeztetett bennünket, hogy levelünkben semmire se panaszkodjunk, mert a cenzúra úgysem engedi át.

Nem volt könnyű beleszoknunk a szolgálatba. Az élet azonban eddig sem kényeztetett bennünket, és két hét múltán a többség megszokta a katonás rendet.

A második kiképzési hét végén szakaszunkat megszemlélte a századparancsnok, Vologyin főhadnagy. Azt beszélték, sokat iszik, és ha részeg, nem tanácsos a szeme elé kerülni. Századparancsnokunk külsőleg semmiben sem különbözött a többi tiszttől, de észrevehető volt, hogy minden érdeklődés nélkül ellenőrzi harckiképzésünket. A szemle végén azt mondta, hogy „igyekezzünk jobban, mivel az istenhez küldött ima és a cár szolgálata sohasem hiábavaló."

Mielőtt az 5. tartalék lovasezredhez irányítottak volna, még többször láttuk századparancsnokunkat, és mindannyiszor úgy tűnt, kapatos volt. Ami a 189. tartalék zászlóalj parancsnokát illeti, kiképzésünk ideje alatt egyszer sem láttuk.

 1915 szeptemberében elindítottak bennünket az Ukrajnában levő 5. tartalék

lovasezredhez, amely a Harkovi kormányzósághoz tartozó Balakleja városban állomásozott. Balakleját elhagyva, katonai szerelvényünket Szavinci állomásra irányították, ahol a 10. lovashadosztály veszteségeinek pótlásához szükséges menetalakulat felkészítése folyt. A peronon feszes, vadonatúj ruhába öltözött lovassági altisztek és tisztesek vártak bennünket. Egyesek huszár-, mások ulánus, a többiek dragonyos uniformisban voltak.

Az elosztás után, mi, malojaroszlaveciek, moszkvaiak és még néhányan a voronyezsi kormányzóságból a dragonyos lovasszázadhoz kerültünk.

Bosszankodtunk, amiért nem kerültünk a huszárokhoz, természetesen nemcsak azért, mert a huszárok egyenruhája szebb volt. Azt beszélték, hogy ott jobb, és ami még fontosabb, emberségesebb altisztek szolgálnak. És bizony a cári hadseregben az altisztektől függött a katonák sorsa.

Egy nap múlva kiadták nekünk a lovassági egyenruhát, a lószerszámot, és mindenki kapott egy lovat. Nekem egy igen makacs, „Csasecsnaja" nevű, sötétszürke kanca jutott.

A lovassági szolgálat érdekesebb volt a gyalogságinál, de lényegesen nehezebb is. A közös foglalkozások mellett lovaglást, kardforgatást tanultuk, és ehhez járult még a lóápolás. Most már nem hat órakor kellett kelnünk, mint a gyalogságnál, hanem ötkor, és egy órával később feküdtünk le. A legnehezebb a lovaglás, a vágtató lovon való torna és a szálfegyverek – a lándzsa meg a kard – kezelése volt. A lovaglás sokakat feltört, de tilos volt panaszkodni. Mindig ugyanazt mondták: „Tűrj kozák, atamán leszel". Mi pedig tűrtünk mindaddig, amíg aztán jól megültünk a nyeregben.

Szakaszparancsnokunk, egy Durakov nevű altiszt, rácáfolt a nevére (Durak oroszul bolondot jelent. – *A ford. megj.*), mert okos és jó embernek bizonyult. Igényes parancsnok volt, de nem sértette meg katonáit és mindig mértéktartóan viselkedett. A másik parancsnok, Borodavko őrmester viszont teljes ellentéte volt: hangos, ideges, és rettenetesen ütött. A régebben szolgálók mondták, hogy nemegyszer kiverte a katonák fogát.

Különösen kegyetlen volt, amikor a lovaglást irányította. Nagyon éreztük ezt szakaszparancsnokunk rövid szabadsága idején. Borodavko mint szakaszparancsnok teljesen megfeledkezett magáról. És mennyit gúnyolódott a katonákkal! Nappal végkimerülésig hajszolt bennünket a foglalkozásokon. Főleg azokat nevette ki, akik a behívás előtt Moszkvában éltek és dolgoztak, mert írni-olvasni tudó, túlságosan is okos embereknek tartotta őket. Éjjel pedig több alkalommal ellenőrizte a belső rendet, vadászott a szunyókáló naposokra és megverte őket. A katonák teljesen kimerültek.

Egyszer összebeszéltünk, meglestük egy sötét zugban és egy sátorponyvát borítva a fejére, ájulásig vertük. Egyikünk se kerülte volna el a hadbíróságot, de akkor tért vissza szakaszparancsnokunk, aki mindent elrendezett, azután pedig áthelyeztette Borodavkót egy másik lovasszázadhoz.

1916 tavaszán lényegében már kiképzett lovaskatonák voltunk. Közölték, hogy megalakul egy lovas menetszázad, és amíg a frontra irányítanak bennünket, tábori kiképzésben részesülünk. Helyünkre az 1897-es születésű újoncok kerültek, bennünket pedig új állomáshelyünkre, Lageri faluba készültek áthelyezni.

A legjobban képzett katonák közül kiválasztottak harmincat, hogy altisztekké képezzék őket. Közéjük kerültem én is. Nem örültem ennek, de a szakaszparancsnok, akit őszintén tiszteltem eszéért, a katonák iránti szeretetéért és rendes magatartásáért, rábeszélt a tanulásra.

– Leszel te még a fronton barátom – mondta –, de előbb tanulj bele jobban a katonai mesterségbe, hasznodra válik még. Biztos vagyok benne, hogy jó altiszt leszel.

Azután kicsit elgondolkozott és hozzátette:

– Látod, én sem nagyon sietek vissza a frontra. Egy év alatt az első vonalban igazán megismertem a frontot és sok mindent megértettem . . . Kár, nagy kár, hogy népünk ilyen oktalanul pusztul és – vajon miért?. . .

Többet nem mondott. Ennek az embernek a lelkében már érezhetően feltámadt és feltört a katona és állampolgári kötelesség közötti ellentmondás, s nem akart megbékélni a cári rezsim önkényével. Megköszöntem a tanácsát és beleegyeztem, hogy a harkovi kormányzósághoz tartozó izjumbeli altiszti iskolára vezényeljenek. Különböző csapatoktól kb. 240 ember érkezett ide.

Mindenkit magánlakásban szállásoltak el, és hamarosan megkezdődtek a foglalkozások. Elöljáróinkkal nem volt szerencsénk. A szolgálatvezető altiszt rosszabb volt Borodavkónál. Elfelejtettem a nevét, csak arra emlékszem, hogy a katonák „Négy és fél"-nek csúfolták. A csúfnevet azért kapta, mert jobb kezének mutatóujja csonka volt. Ez azonban nem zavarta abban, hogy öklével leüssön egy katonát. Engem sem szeretett jobban a többinél, de kerülte, hogy megüssön. Viszont a legkisebb hiba miatt is megdolgoztatott, vagy néha egyszerűen csak belém kötött és mindenféle büntetéssel sújtott.

Senki sem állt annyit „kard alatt teljes felszerelésben", nem cipelt annyi homokzsákot a lóistállóból a tábori sátrakig, senki sem teljesített ünnepnapon annyiszor szolgálatot, mint én. Tudtam, hogy mindez egy nagyon ostoba és gonosz ember dühe. Annak viszont örültem, hogy a foglalkozásokon sehogyan sem tudott belém kötni.

Mikor meggyőződött arról, hogy nem tud megfogni, taktikát változtatott, de az is lehetséges, hogy egyszerűen csak el akart vonni a harckiképzéstől, ahol a többiek élén haladtam.

Egyszer vasárnap magához rendelt a sátrába és így szólt:

– Látom, kemény legény vagy, tudsz írni-olvasni, könnyen megy neked a harci mesterség. De moszkvai munkás létedre minek izzadnál nap mint nap a foglalkozásokon? Te leszel az én nem hivatalos írnokom, vezeted majd a szolgálatba lépők neveit, összegezed a foglalkozásokról adott jelentéseket és egyéb megbízásokat teljesítesz.

– Nem azért jöttem az iskolára, hogy mindenféle ügyeket intézzek – feleltem –, hanem hogy alaposan megtanuljam a harci mesterséget és altiszt legyek.

Dühbe jött és megfenyegetett:

– Majd meglátjuk, elintézem én, hogy sohase leszel altiszt! . . .

Júniusban befejeződtek tanulmányaink és elkezdődtek a vizsgák. A fennálló rend szerint az iskolaszázad legjobbja a kibocsátás alkalmával altiszti rangot kapott; a többieket pedig címzetes altisztként, azaz az altiszti rang jelöltjeiként bocsátották ki az iskoláról. Barátaim biztosak voltak abban, hogy én leszek az első és feltétlenül megkapom a kibocsátáson az altiszti rangot, azután pedig egy betöltetlen önálló parancsnoki helyet.

Micsoda meglepetés volt mindenki számára, amikor két héttel a kibocsátás előtt kihirdették, hogy fegyelmezetlenségemért és közvetlen parancsnokaimmal szembeni tiszteletlen magatartásomért kizárnak az iskoláról. Mindenki tudta, hogy „Négy és fél" leszámolt velem. Semmit se tehettem.

A segítség egészen váratlanul jött. A mi szakaszunkban kapott kiképzést Szkorino önkéntes, annak a lovasszázad parancsnokhelyettesének a fivére, amelyben az iskolára kerülést megelőzően szolgáltam.

Ez az önkéntes igen rosszul tanult és nem szerette a katonáskodást, de kellemes és barátságos ember volt. „Négy és fél" pedig tartott tőle. Szkorino a kihirdetést követően elment az iskolaszázad parancsnokához és jelentést tett a velem történt igazságtalanságról.

Az iskolaszázad parancsnoka magához rendelt. Nagyon megijedtem, mert eddig sohasem beszéltem tisztekkel. „Na – gondoltam –, elveszett ember vagyok! Úgy látszik, nem kerülöm el a büntetőzászlóaljat."

Nemigen ismertük az iskolaszázad parancsnokát. Hallottuk, hogy tiszti rangját bátorságáért kapta, és szinte valamennyi György-kereszt és érem tulajdonosa volt. A háború előtt valamelyik ulánus ezredben szolgált továbbszolgáló őrmesterként. Csak néha láttuk az esti ellenőrzéseken, azt beszélték, hogy súlyos sebesülése óta betegeskedik.

Legnagyobb csodálkozásomra szelíd, sőt azt mondhatnám, gyöngéd tekintetű, nyílt arcú embert pillantottam meg.

– Nos közlegény, baj van a szolgálattal? – kérdezte, és egy székre mutatott. Állva maradtam, nem mertem leülni. – Ülj csak le, ülj le, ne félj !... Ugye moszkvai vagy?

– Igen, úgy van, nagyságos uram – feleltem, igyekezve minden szót minél hangosabban és pontosabban ejteni.

– Magam is moszkvai vagyok és a katonai szolgálat előtt Marjinaja Roscsában dolgoztam, műasztalos a mesterségem. De látod, itt rekedtem a katonaságnál, és most úgy látszik, a katonai mesterségnek kell szentelnem magam – mondta kedvesen.

– Nos közlegény, rossz jellemzés érkezett rólad. Azt írják, hogy a négyhónapos kiképzés alatt tíz büntetésed volt és a katonák előtt „bőrnyúzónak" meg más effélének nevezed szakaszparancsnokodat. Így van?

– Igenis, nagyságos uram – válaszoltam. – De, jelentém, mindenki így viselkedne a helyemben.

Elmeséltem az igazat, úgy, ahogy történt.

Figyelmesen meghallgatott és így szólt:

– Eredj vissza a szakaszba, készülj a vizsgára.

Örültem, hogy minden ilyen jól végződött. A kibocsátáson azonban nem kaptam meg az elsőséget. Szkorino önkéntes kapta meg, és engem – a többiekhez hasonlóan – címzetes altiszti ranggal bocsátottak ki.

Ha most a régi hadsereg altiszti iskoláját értékelem, meg kell mondanom, hogy általában jól oktattak, különösen az alaki kiképzést. Minden végzős tökéletes ura volt lovának, fegyverének és a harckiképzés módszerének. Nem véletlen, hogy a régi hadsereg több altisztje a Vörös Hadsereg jól képzett hadvezére lett az októberi forradalom után.

Ami a nevelőmunkát illeti, ennek alapja a drill volt. A leendő altiszteket nem szoktatták hozzá a katonákkal való emberséges bánásmódhoz, nem tanították őket a katonák lelkének megismerésére. Egyetlen cél lebegett a szemük előtt, az, hogy a katonát engedelmes géppé formálják. A fegyelem kegyetlenségre épült. A szabályzat nem írt elő testi fenyítést, de a gyakorlatban elég sokszor alkalmazták.

Az orosz hadseregről sokat írtak, és én nem szeretnék ismétlésekbe bocsátkozni. Csak néhány, véleményem szerint érdekes körülményt érintek.

Mi jellemezte leginkább a régi cári hadsereget? Mindenekelőtt a katonák és a magasabb rendfokozatú tiszti állomány közötti kapcsolat és egység teljes hiánya.

A háború folyamán az alegységekben (zászlóalj, illetve osztályig bezárólag) mutatkozó elszigeteltség némileg enyhült, különösen 1916-ban és 1917 elején, amikor a nagy veszteségek következtében a tisztikar kiegészült a dolgozó értelmiség képviselőivel, iskolázott munkásokkal és altisztekkel. Változatlanul megmaradt azonban a teljes elszigeteltség a magasabbegységeknél és seregtesteknél. Azok a tisztek és tábornokok, akik sohasem kerültek közel a katonák tömegéhez, akik nem tudták, hogyan él és boldogul a katona, a harcosoktól idegenek maradtak.

A fenti körülmény, valamint a magasabb rangú tisztek és tábornokok általános harcászati, hadműveleti tudatlansága azt eredményezte, hogy ezeknek a parancsnokoknak – kevés kivétellel – nem volt tekintélyük a katonák előtt. A tiszti állomány középső szintjén viszont fordítva, a háború vége felé sok lelkileg és hangulatilag a katonákhoz közelálló tiszt volt. A katonák az ilyen parancsnokokat szerették, bíztak bennük és tűzön-vízen át követték.

A régi hadsereg az altiszti állományra épült, amely a katonák tömegét kiképezte, nevelte és edzette. A leendő altiszteket gondosan válogatták ki. A kiválasztottakat különleges iskolaszázadokban képezték ki, ahol a harckiképzés szinte állandóan mintaszerű volt. Ugyanakkor, mint már említettem, a legkisebb hibáért azonnal fegyelmi büntetés járt, amely veréssel és erkölcsi megszégyenítéssel párosult. Ily módon a leendő altisztek az iskola elhagyása után jó katonai képzettséggel rendelkeztek, és ugyanakkor a cári katonai rendszer követelményeinek megfelelően „gyakorlatuk" is volt az alárendeltek befolyásolásában.

Szóljunk arról is, hogy az alegységek tisztjei teljesen megbíztak az altiszti állomány kiképző és nevelőmunkájában. Ez a bizalom kétségtelenül elősegítette azt, hogy kialakuljon az altisztek önállósága, kezdeményezőképessége, felelősségérzete, és fejlődjenek akarati tulajdonságaik. Az altisztek, különösen a hivatásosak, harchelyzetben általában jó parancsnokok voltak.

Sokéves gyakorlatom azt bizonyítja, hogy ahol nem bíznak az altisztekben, ahol a tisztek állandóan gyámkodnak felettük, ott sohasem lesz igazi altiszti állomány, következésképpen jó alegységek sem.

Augusztus első napjaiban parancs érkezett az ezredtől, hogy az iskolát befejező altiszteket osszák be a menetszázadba. A parancs értelmében 15 embert egyenesen a frontra kellett irányítani a 10. lovashadosztályhoz. A névsorban én voltam a második. Ezen egyáltalán nem csodálkoztam, mert tudtam, kinek a keze van a dologban.

Amikor a névsort felolvasták, „Négy és fél" elmosolyodott, értésünkre adva ezzel, hogy tőle függ mindannyiunk sorsa. Azután ünnepi ebédet kaptunk, majd megparancsolták, hogy készüljünk fel az útra. Felvettük hátizsákunkat és a sorakozóhelyre mentünk. Néhány óra múlva pedig szerelvényünk már Harkov felé tartott.

Nagyon sokáig utaztunk, órákig álltunk kitérővágányokon. Éppen gyalogoshadosztályt szállítottak a frontra. A súlyos sebesültekkel visszatérő kórházvonatok is álltak, hogy helyet adjanak az arcvonal felé haladó szerelvényeknek. A sebesültektől sok mindent megtudtunk, de mindenekelőtt azt, hogy csapataink felszerelése és lőszerellátása nagyon gyenge. A magasabbparancsnokok híre rossz, és a katonák között eléggé elterjedt az a vélemény, hogy a főparancsnokságban a németek által megvásárolt árulók ülnek. A katonák ellátása rossz. Ezek a frontról származó hírek nyomasztóan hatottak ránk, és mi hallgatva tértünk vissza vagonjainkba.

 A következő nap hajnalán Kamenyec-Podolszk térségében raktak ki bennünket.

Ugyanakkor vagonírozták ki az „Ingermanlandi" 10. huszárezredhez kiegészítésül érkezett menetalakulatot és a mi 10. „Novgorodi" dragonyos ezredünk körülbelül 100 lovát és teljes felszerelését is. Amikor a kirakodás már majdnem véget ért, felzúgott a légiriadó jelzése.

Mindenki gyorsan elrejtőzött, ki hová tudott. Az ellenséges felderítőgép fölöttünk keringett, azután nyugatra repült, ledobva előzőleg néhány kisebb bombát. Egy katona meghalt, öt ló megsérült.

Ez volt a mi első tűzkeresztségünk. A kirakodás körzetéből gyalogmenetben indítottak el bennünket a Dnyeszter folyó felé, ahol hadosztályunk akkoriban a Délnyugati Front tartalékaként helyezkedett el.

Amikor megérkeztünk az alakulathoz, megtudtuk, hogy Románia hadat üzent Németországnak, és hogy az oroszok oldalán fog harcolni a németek ellen. Olyan hangok is hallatszottak, hogy hadosztályunknak hamarosan közvetlenül az arcvonalra kell mennie, de hogy melyik részre, azt senki sem tudta.

A hadosztály szeptember elején menetet hajtott végre, s a Bisztrickij erdős-hegyes körzetben összpontosult. Itt már harcokban is részt vett, elsősorban gyalogságként alkalmazták, mert a terepviszonyok nem tették lehetővé a lovasharcot.

Egyre gyakrabban érkeztek nyugtalanító hírek. Csapataink nagy veszteségeket szenvedtek. A támadás lényegében kifulladt és az arcvonal megmerevedett. Rosszul mentek a dolgok azon az arcvonalszakaszon is, ahol a román csapatok álltak, amelyek gyengén felkészülve, rosszul felszerelve léptek be a háborúba. A német és osztrák csapatokkal való első ütközetben súlyos veszteségeket szenvedtek.

A katonák körében nőtt az elégedetlenség, különösen amikor éhségről és rettenetes pusztulásról számoltak be a hazai levelek. De hiszen az a kép, amelyet mi az arcvonal mögötti sáv falvaiban, Ukrajnában, Bukovinában és Moldvában láthattunk, önmagáért beszélt. Micsoda nyomorba jutottak a parasztok a cár akaratából, akinek esztelensége folytán már harmadik éve folyt a parasztok és munkások vére! A katonák már tudták, hogy nem saját érdekeikért pusztulnak el és lesznek nyomorékok, hanem „a világ hatalmasaiért", akik lehúzták róluk az utolsó bőrt is.

1916 októberében szerencsétlenül jártam: két bajtársammal felderítésen voltunk előőrsként a Szaje-Regen felé vezető úton, és aknamezőre kerültünk. Ketten súlyosan megsebesültek, engem pedig kivágott a nyeregből a robbanás ereje. Csak egy nap múlva tértem magamhoz a kórházban. A súlyos zúzódások miatt Harkovba vittek, ahol egészen decemberig kezeltek.

Amikor a kórházból kikerültem, még sokáig gyengének éreztem magam, és ami még nagyobb baj volt, rosszul hallottam. Az orvosi bizottság a menetszázadhoz irányított, Lageribe, ahol tavasz óta az újonc századnál szolgáló barátaim állomásoztak. Természetesen nagyon örültem a találkozásnak.

A századból fiatal katonaként kerültem az iskolára és altiszti ranggal, fronttapasztalatokkal és mellemen két György-kereszttel tértem vissza. A kitüntetéseket egy német tiszt foglyul ejtéséért és súlyos sebesülésemért kaptam.

A katonákkal beszélgetve megértettem, hogy nemigen vágynak „megszagolni a puskaport", elegük van a háborúból. Más gondolatok foglalkoztatták őket, nem a cárnak tett eskü, hanem a föld, a béke és családjuk. 1916 végén a katonák között egyre jobban terjedt a pétervári, moszkvai és más városbeli munkások sztrájkjairól szóló hír. Beszéltek a bolsevikokról, akik a cár ellen harcolnak a békéért, a földért és a dolgozó nép szabadságáért. A katonák most már kitartóan a háború beszüntetését követelték.

Altiszti rangom ellenére a katonák bizalommal voltak irántam, és gyakran folytattunk komoly beszélgetéseket. Természetesen akkoriban kevéssé értettem a politikához, de úgy gondoltam, hogy csakis a bolsevikok adhatnak az orosz népnek békét, földet és szabadságot, más senki. Lehetőségeimhez mérten mondogattam is ezt, amiért a katonák elismerésben is részesítettek.

A dolog így történt.

1917. február 27-én korán reggel a Lageriben állomásozó századot riasztották. Századparancsnokunk, báró von der Holz lovaskapitány lakásától nem messze sorakoztunk fel. Természetesen senki sem tudott semmit. Szakaszparancsnokunk Kijevszkij főhadnagy volt.

– Nagyságos uram, hová megyünk a riadó után? – kérdeztem.

Kérdésemre kérdéssel felelt:

– Mit gondol?

Azt mondtam, hogy a katonáknak tudniuk kell, hová viszik őket, annál is inkább, mert éles töltényeket adtak ki.

– Hát nincs kizárva, hogy a töltényeket használni is kell.

A beszélgetést báró von der Holz lovaskapitány megjelenése szakította félbe.

A kapitány katonás ember volt, az Arany kard, a György-kereszt és még sok harci érdemérem birtokosa. Emberi magatartása azonban visszataszítóan hatott, mindig mérgesen beszélt a katonákkal. Nem szerették és féltek tőle.

A „Vigyázz" vezényszó után a kapitány köszöntötte a századot.

Ezután hármas oszlopba sorakoztunk és von der Holz báró „ügetés"-t vezényelt. A század elindult Balakleja felé, ahol az 5. tartalék lovasezred állomásozott. Amikor elértük az ezred gyakorlóterét, láttuk, hogy a kijevi dragonyosok és az ingerlandi huszárok már felfejlődtek. Századunk is szétbontakozott. Ügetésben más csapatok is érkeztek. Senki sem tudta, mi lesz.

Hamarosan minden kiderült. Valahonnan egy sarok mögül vörös zászlókat vivő tüntetők bukkantak fel. Századparancsnokunk, megsarkantyúzva lovát, az ezredtörzshöz vágtatott. A többi századparancsnok követte őt, a törzstől ugyanakkor kijött egy katonákból és munkásokból álló csoport.

Egy magas katona emelt hangon hozzánk kezdett beszélni. Azt mondta, hogy hazánk munkásosztálya, katonái és parasztsága nem ismeri el többé II. Miklós cárt, nem ismeri el a kapitalistákat és földesurakat. Az orosz nép nem kívánja a véres imperialista háború folytatását, békére, földre és szabadságra vágyik. A katona a következő jelszavakkal fejezte be rövid beszédét: „Le a cárizmussal! Le a háborúval! Éljen a népek közötti béke! Éljen a Munkás- és Parasztküldöttek Szovjetje! Hurrá!"

A katonáknak senki sem adott parancsot. Érezték, mit kell tenniük. Mindenfelől „Hurrá!" kiáltás hallatszott. A katonák a tüntetők közé vegyültek . . .

Egy idő múlva megtudtuk, hogy a katonai tanács letartóztatta báró von der Holz lovaskapitányt és még sok más tisztet. A tanács ugyanis kilépett illegalitásából, és azok letartóztatásával kezdte meg legális tevékenységét, akik árthattak a forradalom ügyének.

A csapatoknak ugyanitt kiadták a parancsot, hogy térjenek vissza helyükre és várják meg a katonai tanács rendelkezését. Az ezredtanács élén a bolsevik Jakovlev állt (sajnos, keresztnevére és apai nevére nem emlékszem). Másnap reggel egy tiszt érkezett tőle. Gyülekezőt rendelt el a századnak, hogy az ezredtanácsba küldötteket válasszunk és egyidejűleg megválasszuk a század katonai tanácsát. A katonai tanács

elnökévé egyhangúlag engem választottak meg. Az ezredtanács küldöttéül Kijevszkij hadnagyot, engem, és az első szakaszból egy katonát választottak meg, akinek a nevét, sajnos, elfelejtettem.

Március elején Balaklejában megtartották a katonaküldöttek ezredtanácsának közgyűlését. Jakovlev akkor igen jól és érthetően beszélt a tanács feladatairól, és arról, hogy meg kell szilárdítani a katonák, munkások és parasztok egységét a forradalom folytatásáért vívott harcban. Szívből megtapsoltuk beszédét.

Utána egy zászlós beszélt. Először szépen, látszólag a forradalom mellett szólt, de végül az Ideiglenes Kormányért és azért szállt síkra, hogy a hadsereget az ellenség visszaverésére kell mozgósítani. Szavait a katonák felháborodott kiáltásokkal fogadták. Amikor pedig szavazásra bocsátották az ezredtanács összetételét, akkor csak azokra szavaztak, akik a bolsevik álláspontot képviselték.

Így lett bolsevik ezredtanácsunk.

Májusban Jakovlev elvtárs máshová került. Elutazása után a tanács sokkal rosszabbul működött, hamarosan mindent az eszerek és mensevikek irányítottak, akik támogatni akarták az Ideiglenes Kormányt. Végül is ősz elején néhány alegység Petljura oldalára állt át.

A század katonai tanácsa századunk katonáit, akik főleg moszkvaiak és kalugaiak voltak, hazabocsátotta. A szolgálat alóli felmentésről szóló igazolványt adtunk ki a katonáknak, és azt tanácsoltuk nekik, hogy vigyék magukkal puskájukat és töltényeiket. Mint később megtudtuk, az ukrajnai ellenforradalmárok záróosztaga Harkov körzetében elkobozta a legtöbb katona fegyverét. Néhány hétig bújkálnom kellett Balaklejában és Lageriben, mert az ukrán nacionalisták oldalára átállt tisztek kerestek.

1917. november 30-án végleg visszamentem Moszkvába, ahol októberben a hatalom a bolsevikok, a munkás-, katona- és parasztküldöttek erős kezébe került.

1917 decemberét és 1918 januárját falunkban, apámnál és anyámnál töltöttem, és miután megpihentem, elhatároztam, hogy a Vörös Gárda soraiba lépek. Február elején azonban kiütéses tífuszban súlyosan megbetegedtem, s alighogy meggyógyultam, áprilisban visszaestem. Vágyamat, hogy a Vörös Hadsereg soraiban harcolhassak, csak fél év múltán valósíthattam meg, miután 1918 augusztusában önkénteseként beléptem az 1. Moszkvai Lovashadosztály 4. lovasezredébe.

Abban az időben a kommunista párt és a szovjet állam fontos és nehéz feladat megoldásához látott hozzá: a régi hadsereg leszereléséhez és egy új munkás- és paraszthadsereg létrehozásához. Egyidejűleg széles körben megindult a hadsereg demokratizálódása. A csapatoknál a katonai tanácsok vették át a hatalmat, minden katonai szolgálatot teljesítő személy egyenlő jogokkal rendelkezett, a parancsnokokat egészen ezredszintig közös gyűléseken választották meg. Ennek eredményeképpen sok tehetséges hadseregszervező került felszínre a katonák és matrózok, valamint a szovjethatalmat elismerő tisztek soraiból.

„Ha valaha lehetőségünk lesz, hogy elfogulatlanul tanulmányozzuk hadseregünk helyzetét a forradalom időszakában – hangoztatta egyik beszámolójában az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság Katonai osztálya – akkor mindenki megérti majd, hogy csak a hadsereg teljes demokratizálása és a katonák választotta hadseregszervek hatalmának elismerése, valamint a Népbiztosok Tanácsának békepolitikája tarthatta a hadsereget 1918 telének közepéig a fronton, és így megmentette az országot a hadsereg küszöbön álló önkényes és ösztönös visszavonulásától."[1]

[1] Központi Állami Levéltár, f. 1235, op. 79, d. 12, l. 4.

A Szovjetek III. Összoroszországi Kongresszusa 1918 januárjában egyöntetűen állást foglalt országunk fegyveres erejének létrehozása mellett. A kongresszus elfogadta Lenin „A dolgozó és kizsákmányolt nép jogainak kinyilatkoztatásá"-t, amely többek között ezt mondja: „annak érdekében, hogy a hatalom teljességét biztosítsa a dolgozó tömegek számára, és kiküszöbölje a kizsákmányolók uralma visszaállításának minden lehetőségét, elrendeli a dolgozók felfegyverzését, a munkások és parasztok szocialista Vörös Hadseregének megalakítását . . ."[2]

A Vörös Hadsereg első magasabbegysége ugyanakkor, 1918 januárjában kezdett megalakulni Pétervárott, sokszáz vörösgárdistából[3] és a pétervári helyőrség tartalék ezredeinek katonáiból. Ez volt a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg 1. hadteste. Ugyanakkor Pétervárról a nyugati arcvonalra irányították a szocialista hadsereg körülbelül ezer főnyi vörösgárdistából álló első osztagát.

Az osztag ünnepélyes búcsúztatásán Lenin mondott beszédet. Így szólt: „Az Önök személyében üdvözlöm a szocialista hadseregnek azokat az első hős önkénteseit, akik majd egy erős forradalmi hadsereget hoznak létre!"[4]

Az önkéntesek felvételi rendje a Vörös Hadseregbe a következő volt. Minden önkéntesnek be kellett mutatnia valamely katonai tanács párt-, vagy a szovjethatalmat támogató más társadalmi szervezet ajánlását. Ha csoportosan léptek be, akkor kollektív jótállás kellett. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg harcosai teljes állami ellátásban részesültek és ezenkívül kezdetben havi 50 rubelt, később pedig, 1918 derekától kezdve, az egyedülálló vöröskatonák 150, a családosok 250 rubelt kaptak. 1918 tavaszán a Vörös Hadseregnek már körülbelül 200 ezer harcosa volt, de később az önkéntesek jelentkezése csökkent.

Természetes, hogy a hadsereg önkéntes alapon való feltöltésének voltak bizonyos gyengeségei. Hiányoztak a harci tartalékok, a feltöltés kiképzési rendszere nem volt kialakítva, a meglevő személyi állomány nem biztosíthatta nagyarányú hadműveletek végrehajtását, hiszen gyengén képzett, rosszul fegyelmezett volt.

Ezt látva, az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság (a továbbiakban ÖKVB) dekrétum útján bevezette az ország dolgozóinak általános katonai kiképzését. Tizennyolctól negyvenéves korig minden dolgozót köteleztek arra, hogy munkája mellett 96 órás katonai kiképzésen vegyen részt, továbbá, hogy hadkötelesként katonai nyilvántartásba vétesse magát, és hogy a szovjet kormány első felszólítására lépjen be a Vörös Hadsereg soraiba.

Az OK(b)P Központi Bizottsága arra kötelezte a párt tagjait, hogy azonnal lássanak hozzá katonai kiképzésükhöz. A parancsnokok választását beszüntették, a parancsnoki állományt illetően bevezették a kinevezéses rendszert. A parancsnokokat a katonai hatóságok a katonai képzettséggel rendelkező vagy harcban kitűnt személyekből jelölték ki. A Szovjetek V. Összoroszországi Kongresszusa határozatot fogadott el „A Vörös Hadsereg építéséről", amelyben jóváhagyta a pártnak és a kormánynak egy reguláris hadsereg létrehozásával kapcsolatos intézkedéseit. Hang-

[2] Lenin Művei 26. köt. Szikra, Bp. 1952. 441. old.

[3] 1917-ben általában Vörös Gárdának nevezték a forradalom ügyéért harcoló fegyveres munkásosztagokat. Az októberi fegyveres felkelés előtt a bolsevikok katonai kiképzést szerveztek a Vörös Gárda részére. A bolsevikok befolyása az arcvonalon, a nagy hátországi helyőrségekben és a Balti Flottánál gyorsan nőtt. Az Oroszországi Szociáldemokrata (bolsevik) Munkáspárt Központi Bizottsága mellett működő katonai szerv közvetlenül fogta össze és irányította a Vörös Gárda, a katonák és a matrózok tevékenységét a forradalom időszakában és közvetlenül azután.

35 [4] Lenin Összes Művei 35. köt. 216. o. (oroszul).

súlyozták a centralizált vezetés szükségességét és a forradalmi vasfegyelem jelentőségét a csapatoknál.

A kongresszus törvénybe iktatta a katonai komisszárok intézményét, amelynek kezdete még 1917 októberére nyúlik vissza, amikor a régi hadsereg sok egységéhez és több katonai intézményhez a forradalmi katonai tanácsoktól biztosokat küldtek ki. A komisszárok – a pártsejtekre támaszkodva – nevelték a katonákat, ellenőrizték a harcképzett szakemberek tevékenységét és ugyanakkor bizalmat ébresztettek a vöröskatonákban a becsületes és hűséges szakemberek iránt. A kommisszárokról lesz még szó a továbbiakban, de már most megjegyzem, hogy szinte kivétel nélkül kifogástalan magatartású, becsületes emberek és önfeláldozó kommunisták voltak.

A szovjetek kongresszusa tudományos alapon kívánta felépíteni a Vörös Hadsereget. Felhasználta a régi katonák tapasztalatát, ugyanakkor egyre több munkás- és parasztsorból kikerült parancsnokot képzett ki. A szovjetek V. kongresszusa és az ÖKVB határozatait a pártszervek, szakszervezetek, a szegényparaszti bizottságok, az öntudatos munkás- és paraszttömegek valósították meg. Ily módon, amikor a Vörös Hadseregbe beléptem, annak létszáma már meghaladta a félmilliót. Abban a nehéz esztendőben a párt sok katonai kérdést érintő határozatával és hatalmas gyakorlati munkájával megvetette a szovjet fegyveres erők alapjait, létrehozta a Vörös Hadsereg és a Flotta proletár, politikailag öntudatos magját, amelyre a további fejlesztés során támaszkodott.

A polgárháborúban III.

Teljes pusztulásba sodorta az országot a cári kormány. A helyzet még bonyolódott, amikor az intervenciósok és a pártütő fehérgárdista csapatok több gazdaságilag igen fontos területet foglaltak el.

Az intervenciós csapatok és a fehérgárdista hadseregek tűzgyűrűjében a fiatal szovjet köztársaság elkeseredett harcot vívott. Mindazok, akik a Nagy Október eszméiért éltek, dolgoztak és fegyveresen harcoltak, jól tudják, milyen nehéz időszak volt ez a szovjet nép életében.

1918 tavaszán Északon és Távol-Keleten antantcsapatok törtek be. Az angol–francia tömb szolgálatába szegődött csehszlovák hadtest májusban az Urálban, Szibériában és a Volga vidéken kezdte meg tevékenységét a szovjethatalom ellen. A német csapatok elfoglalták Ukrajna és a Balti-országok jelentős részét.

Az imperialisták és fehérgárdisták hadereje Oroszországban 1918 második felében körülbelül 1 millió korszerűen kiképzett és felfegyverzett tisztből és katonából állt.

Lenin, miközben a kialakult helyzet veszélyességére nyíltan rámutatott, arra szólított fel, hogy a párt és a dolgozók sokszorozzák meg erőfeszítéseiket az ország védelmi képességének megszilárdításáért. 1918 szeptemberében az ÖKVB dekrétumot adott ki a köztársaság egységes katonai táborrá való átalakításáról. Novemberben Lenin elnökletével megalakult a Munkás–Paraszt Honvédelmi Tanács. A Honvédelmi Tanács egyesítette a katonai és a védelemmel kapcsolatos más hatóságok, így a Vörös Hadsereg ellátását biztosító rendkívüli bizottság tevékenységét, döntött a csapatszervezés és ellátás fontos kérdéseiben, intézkedett a régi hadseregtől maradt fegyverek és lőszer felkutatására és összegyűjtésére, erőfeszítésre mozgósította az ipart, összekovácsolta az arcvonalat és a hátországot. A köztársaság Honvédelmi Tanácsa és Forradalmi Haditanácsa mindent megtett azért, hogy megvalósulhasson egy hatalmas reguláris hadsereg létrehozásának lenini terve.

1919 elején a Vörös Hadsereg 42 lövészhadosztályból állt. Felszerelésük „Maxim" rendszerű géppuska, puska, revolver és kézigránát volt. A lovasság 40 ezer lovaskatonát számlált, a hadseregben 1700 ágyú volt, fejlesztették a páncélos erőket, amelyekhez a következők tartoztak: az orosz hadsereg páncélvonata (egy páncélozott mozdonyból, két páncélozott kocsiból és 2–3 ellenőrző nyitott teherkocsiból állt), valamint páncélgépkocsi osztagok, amelyek kb. 150 páncélgépkocsit számláltak. A repülőerők mintegy 450 repülőgéppel rendelkeztek, a flottának (a folyami és tavi flottilákon kívül) 2 sorhajója, 2 cirkálója, 24 torpedórombolója, 6 tengeralattjárója, 8 aknarakója, 11 szállító- és egyéb hajója volt.

Péterváron légvédelmi törzs alakult, megszervezték az első légvédelmi ütegeket, javult a hadsereg hadtápszervezése, rendeződött az egészségügyi szolgálat, bővült a parancsnokokat képző tanfolyam hálózata.

Mindez természetesen eléggé szerény fegyveres erőt jelentett. Annak megértése tehát, hogy a Vörös Hadsereg hogyan győzte le a sokkal jobban felszerelt ellenséget, csak akkor lehetséges, ha figyelembe vesszük a munkás- és parasztcsapatok nagyszerű hazafiságát, különleges erkölcsi és politikai tulajdonságait, hiszen mindannyian új, szocialista hazájuk szabadságát és függetlenségét védték.

1919 tavaszán az imperialisták közös hadjáratot szerveztek a szovjethatalom ellen.

Abban az időben az ország keleti részén a Perm–Omszk arcvonalat tartó Kolcsak-hadsereg állt. Az uráli fehér kozáksereg Urálszknál helyezkedett el és elfoglalta Gurjevet. Gyenyikin fehér hadai a Tyerek folyónál álltak teljes készültségben, elfoglalták Novocserkaszkot, a Don menti Rosztovot, Juzovkát és a Donyec-medence más pontjait. Az antant és az ukrán ellenforradalmi kormány (az úgynevezett direktórium) csapatai elfoglalták Ukrajnát és megerősítették a Herszon–Nyikolajev–Zsitormir–Korosztyeny vonalat. A fehér lettek a Savli–Mitava vonalon álltak, Jugyenyics és a fehér észtek csapatai a Volmar–Narva vonalon Pétervárt vették célba. A fehér finnek, intervenciósok és fehérgárdisták, az ország északi területeit elfoglalva, Pétervár, Vologda és Kotlasz ellen készültek. Krasznovodszkban, Batumiban, Novorosszijszkban, Szevasztopolban, Ogyesszában szintén az intervenciósok garázdálkodtak.

Az imperialista kormányok, miután elhatározták a szovjethatalom felszámolását, országunk felosztásában állapodtak meg egymás között. Tervbe vették Ukrajna, Belorusszia, a Balti-államok, a Kaukázus, az északi rész bizonyos területeinek és más igen fontos területeknek az elszakítását.

Az antant „legfőbb kormányzó"-nak ismerte el Kolcsakot. 1919 tavasza táján csak az ő hadserege 300 ezer jól felszerelt katonából állt, akik főleg tehetős parasztokból, a Bajkálon túli vidék és Szibéria ellenforradalmár kozákjaiból, valamint Orenburg és Uralszk fehér kozákjaiból verbuválódtak össze.

A Kolcsak-féle csapatok mögött ezenkívül 150 ezer amerikai, francia, angol, japán és olasz intervenciós katonát összpontosítottak, továbbá a lázadó csehszlovák hadtestet és még több ország csapatait.

A nyugati hatalmak fokozottan gondoskodtak Gyenyikin hadseregéről. Az antant „alkormányzó"-i rangra emelte Gyenyikint. Ezzel csapatainak katonai jelentőségét és Gyenyikin személyes szerepét hangsúlyozták.

1919 tavaszán a Vörös Hadsereg jelentős erővé nőtt. Létszáma elérte az 1 millió 800 ezer főt, amelyből 400 ezer elég jól felszerelt katona közvetlenül az arcvonalon harcolt. Ezek a csapatok már megedződtek a harcokban és rendelkeztek harci tapasztalatokkal. A Vörös Hadsereg harcosai jól tudták, hogy milyen eszmékért harcolnak az intervenciósokkal és a fehér seregekkel, s hogy miért harcolnak és milyen célokat követnek ellenségeik.

Kolcsak, Gyenyikin seregei és a többi fehér hadsereg katonái természetesen jobban voltak felszerelve, mint a vöröskatonák. Jó ruhájuk és fegyverük volt, gazdag élelmiszerkészlettel ellátott hadtápra támaszkodtak, bőségesen kaptak az antanttól fegyvert, lőszert, felszerelést és egyéb anyagi eszközöket.

Bár a szovjetköztársaság belső helyzete némileg megszilárdult, egészében véve mégis súlyos maradt.

A négyéves imperialista háború tönkretette a fejletlen iparral rendelkező agrárországot. Munkaerő- és nyersanyaghiány miatt több gyár és üzem már a cárizmus idején bezárt. A vasérc, a kőszén, az olaj, a gyapot túlnyomó többségét, a nyersvas, az acél, a cukor körülbelül háromnegyedét, a gabona nagyobb részét az országnak azok a területei adták, amelyeket az intervenciósok és a fehérgárdisták megszálltak. Csak a párt és a nép valóban hősi erőfeszítése tette lehetővé a Vörös Hadsereg ellátásának megszervezését. Ráadásul még a szűkös anyagi-technikai tartalékokkal állandóan manőverezni is kellett, oda irányítva őket, ahol az adott pillanatban az ország sorsa dőlt el. Még a legszükségesebb fémből, üzemanyagból, ruházatból és kenyérből sem volt elegendő.

Emlékszem ezredünk kirakásának pillanatára Jersov állomáson. A Moszkvában kiéhezett vöröskatonák a vagonokból mindjárt a boltokba rohantak, cipókat vásároltak és azonnal enni kezdték, úgyhogy sokan megbetegedtek. Moszkvában bizony csak egy negyed font rossz kenyeret, és lóhússal vagy hallal főtt scsit kaptak.

Miután tudtuk, hogy mennyire éhezik Moszkva, Pétervár és a többi nagyváros dolgozó népe, és milyen rosszul ellátott a Vörös Hadsereg, fokozódott a kulákok, az ellenforradalmár kozákok és intervenciósok iránti osztálygyűlöletünk. Ez a körülmény elősegítette, hogy a Vörös Hadsereg harcosai még inkább gyűlöljék az ellenséget és felkészüljenek a döntő összecsapásra.

Az antant első egyesített támadása országunk ellen 1919 márciusában a keleti arcvonalon Kolcsak csapatainak támadásával indult meg. Nem volt itt több mint 100 ezer katonánk és azok is szétszórva a rendkívül széles arcvonalon. Kolcsak Szibériai Hadserege nehezen törte meg 2. és 3. hadseregünk katonáinak szívós ellenállását, nem is érte el a kitűzött feladatot, hiszen másfél hónap alatt – elfoglalva Szarapult és Votkinszkot – mindössze 80–130 km-t nyomult előre.

Kolcsak Nyugati Hadserege a Szibériai Hadsereg csapása után kezdett támadni. Különösen heves harcok bontakoztak ki Ufa irányában, ahol a Keleti Front 5. hadseregének 26. és 27. lövészhadosztálya harcolt hősiesen. Ennek ellenére a kolcsakisták március 14-én elfoglalták Ufát. A városhoz vezető utakért folytatott elkeseredett harcokban 5. hadseregünk nagy veszteségeket szenvedett, az elesettek, sebesültek és nyomtalanul eltűntek száma meghaladta az 50 százalékot. Az 5. hadsereget akkor Zs. K. Blumbert vezette, április elején pedig M. N. Tuhacsevszkij vette át.

A keleti arcvonalon a helyzet az eszerek szította kulák lázadások miatt rendkívül bonyolulttá vált. Lázadás tört ki a szamarszki, szizranszki, szengilejevszki, sztavropolszki és melekesszki járásban. Szamarában fellázadt a 175. ezred és magával vitte a fegyvert meg a lőszert. A főkolomposok, akik az ezredben a felkelést szították, tevékenységüket összehangolták a kolcsakistákkal. A lázadásokat és zendüléseket hamarosan elfojtották, de hatásuk súlyos volt és jelentős csapatokat vont el.

Az 5. hadsereg, a súlyos veszteségek ellenére, a fegyveres vasutas és munkásosztagok támogatásával továbbra is feltartóztatta az ellenséget. Kolcsak Nyugati Hadserege április elsejéig nem ért el sikert és nagy veszteségeket szenvedett.

Április elején Dutov orenburgi fehérkozák hadserege elfoglalta Aktyubinszkot, átvágta az orenburg–taskenti vasútvonalat, aminek következtében Turkesztán ismét elszigetelődött Szovjet–Oroszországtól. Amint a fehérek közeledtek Orenburghoz, kuláklázadás kezdődött az Urál folyó menti kozák falvakban.

Április közepén a fehérek már 85 km-re voltak Kazanytól és Szamarától, 100 km-re Szimbirszktől. Csapataink további visszavonulása a Volgán túlra,

Kolcsak és Gyenyikin hadseregeinek egyesülését eredményezte volna. Ez esetben összefüggő arcvonal alakult volna ki Moszkva ellen. A helyzetet csak bonyolította, hogy a fehér- és intervenciós csapatok egyidejűleg aktívan tevékenykedtek az összes többi hadászati irányban is.

Ezekben a nehéz időkben az OK(b)P Központi Bizottsága Leninnel az élen arra szólította fel a pártot, a szovjet népet, hogy minden erejével semmisítse meg az ellenséget, mindenekelőtt Kolcsak hadseregét.

A párt, a munkásosztály és minden haladó ember élénken reagált erre a felszólításra.

Április 11-én a párt Központi Bizottságának Szervezési Irodája jóváhagyta „Az OK(b)P Központi Bizottságának a keleti arcvonal helyzetével kapcsolatos tézisei"-t, amelyeket Lenin írt. Az OK(b)P Központi Bizottságának április 13-i plénumán és a Politikai Bizottság április 23-i és 29-i ülésein megtárgyalták a keleti arcvonalnak nyújtandó segítség szervezési kérdéseit. Határozatot fogadtak el egy új pártmozgósításról, valamint a legbátrabb és legharcedzettebb párttag munkásoknak az arcvonalra küldéséről. Május 13-án a Védelmi Tanács ülésén Lenin beszédet mondott a lőszerellátásról. Ezt megelőzően az ő javaslatára 81 ezer kiváló hadiüzemi munkás részesült a Vörös Hadsereg fejadagjában, s a hadiipari munkásokat mentesítették a katonai szolgálat alól. A tömegek forradalmi lendülete és a párt hatalmas szervező munkája következtében a hadiipar fokozatosan rendbe jött.

Az erők és eszközök országos mozgósítása lehetővé tette a keleti arcvonal kimerült csapatainak megerősítését. A kommunisták közül több mint 15 ezren vonultak be főleg az arcvonalakon küzdő hadseregek sorkatonájaként. Hatalmas politikai erő volt ez, amely összekovácsolta és az ellenség elleni harcra buzdította a csapatokat.

Később, amikor a Vörös Hadsereg Főparancsnokságának és a keleti arcvonal parancsnokságának az intézkedéseit és terveit tanulmányoztam, hamarosan meggyőződtem arról, hogy nem ismerték eléggé a fehér csapatok valóságos csoportosítását, nem szerezhettek tudomást az ellenség elgondolásairól, és ezért nem szervezhettek erős ellenállást sem az ellenséggel szemben.-

A keleti arcvonal helyzete akkor változott meg, amikor Frunze odaérkezett és átvette a front Déli Csoportjának irányítását. Frunze helyesen határozta meg a nehéz helyzetben előállott feladatokat: mielőbb elragadni a fehérektől a hadászati kezdeményezést, megingatni erkölcsi helyzetüket és megerősíteni csapatainkban a fehérek feletti győzelembe vetett hitet.

Frunze, a koncepciózus hadvezér, a reá jellemző előrelátással megértette, hogy az ellenség számára a sikeres tevékenység ellenére bizonyos kedvezőtlen körülmények alakulnak ki, amelyek helyes kihasználása a kolcsakisták végét jelentheti.

Azt tartotta, hogy miután Kolcsak seregét feltartóztatja az arcvonalon a turkesztáni 1. és részben a 4. hadsereg erőivel, azonnali és határozott csapást kell mérni Kolcsak arcvonalának elnyújtott balszárnyára, a továbbiakban pedig ezt az ellencsapást kell az egész Keleti Frontunk hatalmas ellentámadásává fejleszteni az Urál és Szibéria felszabadítása érdekében.

Frunze figyelembe vette Kolcsak balszárny-csapatainak gyengeségét, valamint azt, hogy Kolcsak nem képes főerőivel gyorsan manőverezni, mivel azokat bevonták az arcvonal közepén a Kazany, Szimbirszk és Szamara irányában kibontakozó ütközetbe, hogy kijuthassanak a Volgához.

Lenin jóváhagyta Frunze javaslatait. Az OK(b)P Központi Bizottsága és a Forradalmi Haditanács megerősítette a tervet.

Frunze semmiféle felelősségtől, semmiféle nehézségtől nem riadt vissza, ha a haza sorsáról volt szó. Rövid idő alatt átcsoportosította, kiegészítette és sokoldalúan felkészítette a rábízott Déli Csoportot. Abban az időben, a teljes ziláltság és a vasút szinte teljes bénultságának körülményei között ez nem volt könnyű.

Nem érdektelen emlékeztetnünk arra, hogy mit írt később Frunze a keleti arcvonal helyzetéről:

„Kolcsak csapatai már majdnem elérték a Volgát; a három oldalról bekerített Orenburgot alig tudtuk tartani, a várost védelmező hadsereg egész idő alatt vissza akart vonulni; Szamarától délre az uráli kozákok áttörték az arcvonalat, s észak felé nyomulva Szamarát és a Szamara–Orenburg vasútvonalat veszélyeztették. Majdnem mindenütt visszavonultunk, de azért nem mondhatom, hogy gyengébb félnek éreztük magunkat. Mivel azonban a kezdeményezés a fehérek kezében volt és csapásaik hol ebben, hol abban az irányban megbénították akaratunkat, nem éreztük magunkat nagyon kellemesen. És nemcsak töretlen akaratra, hanem arra a határozott meggyőződésre is szükségünk volt, hogy csak a támadásba lendülés változtathat a helyzeten, és hogy valóban támadást kell kezdenünk. Ugyanakkor nemcsak a visszavonuló csapatok hangulatával kellett számolni, hanem az akkoriban Vacetisz kezében levő főparancsnokság felülről jövő nyomásával is. Vacetisznak az volt a véleménye, hogy folytatni kell a visszavonulást . . . Ennek ellenére támadásba lendültünk, és ragyogó hadműveleteket indítottunk, amely Kolcsak teljes szétzúzását eredményezte."[5]

Miután Bugulmánál és Belebejnél a fehérek, Ufa alatt pedig Kolcsak vereséget szenvedett, egyre többen szöktek meg a fehér csapatokból és erősödött a partizánmozgalom. Kolcsak hadügyminisztériumának egyik csoportfőnöke 1919 májusában ezt írta naplójába:

„. . .kétségtelen, hogy a kezdeményezés a Nyugati Hadsereg arcvonalán a vörösök kezébe került. Támadásunk kifulladt, a hadsereg visszafelé húzódik és semmibe sem képes megkapaszkodni . . . Visszavonuláskor a helyi mozgósítottak falvaikba szélednek szét, magukkal viszik ruházatukat, felszerelésüket, néha még fegyvereiket is . . . A vörösök óriási előnye, hogy bátran feltöltik csapataikat régi, már kiképzett katonákkal, mi pedig úgy félünk ettől, mint az ördögtől, ezért kénytelenek vagyunk még éretlen, 18–19 éves fiatalokat behívni . . ."

Majd így folytatja: „Az arcvonal recseg-ropog és visszafelé húzódik; már arra is gondolnunk kell, vajon sikerül-e az Urált megtartanunk . . ."[6]

A Keleti Front sikeres ellentámadásával és a Kolcsak-csapatok visszavonulásával egyidejűleg súlyos helyzet alakult ki Urálszknál, ahol a fehérkozákok ostrom alá vették a várost és elvágták a Déli Csoport csapataitól. Az ostromlottak hősiesen ellenálltak és nem adták át Urálszkot az ellenségnek, de a helyőrség helyzete súlyos volt. Lenin, aki a keleti arcvonal minden eseményét figyelemmel kísérte, június 16-án a következő táviratot küldte Frunzének:

„Kérem, tolmácsolja az uráli elvtársaknak, az ostromlott Urálszk ötvennapos védelme hőseinek forró üdvözletemet, és azt a kérésemet, ne csüggedjenek, tartsa-

[5] M. V. Frunze: Válogatott művei, II. köt. Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1959. 63. o.

[6] Báró Alekszej Budberg: „Egy fehérgárdista naplója" (A Kolcsak poema) „Priboj" 1929. (oroszul).

nak ki még néhány hétig. Urálszk védelmének hősies ügyét győzelem fogja koronázni".[7]

Frunze azonnal parancsot adott a 25. „Csapajev" hadosztály átdobására az ostromlott Urálszk körzetébe. A legendás Csapajev vezetése alatt álló híres hadosztály az urálszkiak segítségére sietett.

Az 1. Moszkvai lovashadosztályunk, amelyben akkoriban szolgáltam, Frunze alárendeltségébe tartozott. Amikor kijutottunk Sipovo körzetébe, megtudtuk, hogy Csapajevék már Urálszknál vannak. Harcosaink hangulata emelkedett volt. Mindenki meg volt győződve arról, hogy az urálszki fehérkozákokat szétverik.

Ezredünk az ellenséggel először a Sipovohoz vezető úton ütközött meg. Az ellenség szilárdan ellenállt, hol feladta, hol újra visszafoglalta állásait. A fehérkatonák számbelileg felülmúltak bennünket. Emlékszem a kétségbeesett vagdalkozásra a falu közvetlen közelében.

Körülbelül 800 főnyi kozák lovaserő támadott bennünket. Amikor már egészen közel jutottak, a töltés mögül egy ott rejtőző lovastüzérség rontott elő. A merész tüzérek teljes vágtában foglaltak tüzelőállást és rajtaütöttek a fehérek szárnyán. A kozákok között teljes volt a zűrzavar. A tüzérek pontos lövései továbbra is nagy veszteségeket okoztak az ellenségnek. Végül a fehérek nem állták tüzünket és visszafordultak. A kozákokkal való sikeres összecsapás fellelkesítette a lovasokat.

Június első napjaiban különösen elkeseredett harcok lángoltak fel. Hadosztályunk csapatai bátran verekedtek, de lassan jutottak előre Urálszk felé.

Ugyanakkor örömteli hír járta be a csapatokat: Csapajevék szétverték a fehéreket, elfoglalták a várost és egyesültek Urálszk hős helyőrségével.

Az urálszki harcok idején abban a szerencsében volt részem, hogy láthattam Frunzét. Akkoriban személyesen irányította az egész hadműveletet.

Frunze Kujbisevvel együtt a 25. „Csapajev" hadosztályhoz tartott. Megállt a mezőn és elbeszélgetett ezredünk harcosaival. Érdeklődött hangulatunk, ellátásunk, fegyvereink felől. Megkérdezte, mit írnak az otthoniak a falvakból, mi lenne a kívánságunk. Egyszerűségével, kedvességével, kellemes külsejével megnyerte a harcosokat.

Frunze különös melegséggel és szeretettel mesélt Leninről, s beszélt arról, hogy aggódik az urálszki terület helyzete miatt.

– Most nem mennek rosszul a dolgok – mondotta – az urálszki fehérkozákokat szétvertük és biztos, hogy hamarosan szétzúzzuk az egész ellenforradalmat. Le fogjuk verni Kolcsakot. Megszabadítjuk az Urált, Szibériát és a többi területet az intervenciósoktól és a fehérektől. Akkor majd újjáépítjük hazánkat!

Később gyakran gondoltunk vissza erre a találkozásra . . .

1919 márciusáig a rokonszenvezők csoportjához tartoztam és arra készültem, hogy belépek az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt tagjai sorába. Akkor még nem volt megállapított tagjelöltségi idő a pártba való belépéshez. Mindmáig hálával emlékezem az ezred párttitkárára, Trofimovra és Volkov komisszárra (keresztnevüket sajnos elfelejtettem), akik segítettek a kommunista párt szervezeti szabályzatának és programjának megértésében és a pártba való belépésem előkészítésében.

A századbeli rokonszenvezők csoportja öt emberből állt. E kis létszám ellenére Trofimov és Volkov elvtárs legalább kétszer egy héten eljött hozzánk, hogy elbe-

[7] Lenin. Katonai levelezés (1917–1920). Zrínyi Kiadó. Budapest, 1959. 244. old.

szélgessenek velünk a belpolitikai és a nemzetközi helyzetről, a pártnak a harcokkal kapcsolatos intézkedéseiről. Ezek a beszélgetések hosszúra nyúltak és igen érdekesek voltak, különösen amikor a bolsevikok cárizmus elleni harcáról és az októberi napok pétervári, moszkvai és más iparvárosbeli heves összecsapásairól folyt a szó.

Abban az időben még csak alakulóban volt a Vörös Hadsereg pártpolitikai apparátusa. Igaz, hogy a hadseregben és a flottánál már több mint 7 ezer komisszár dolgozott, akik a több mint 50 ezer kommunistát magukba foglaló pártsejtekre támaszkodtak. Sok mindent kellett azonban még tenniük. Tisztázni kellett a komisszárok funkcióját, ki kellett alakítani a pártpolitikai munkát irányító egységes pártszerveket a hadseregben és centralizálni kellett ezt a hadsereg számára oly rendkívül hasznos és fontos tevékenységet. 1918 végén az OK(b)P Központi Bizottsága külön határozatot fogadott el „A hadseregben folyó pártmunkáról", amelyben arra szólította fel a kommunistákat, hogy a csapatokat vasfegyelemre, az ellenséggel folytatott harcokban pedig merészségre és bátorságra neveljék. Ugyanez a határozat felmentette a pártszerveket a hadsereg egész életét ellenőrző funkciója alól, amely a hadseregszervezés kezdeti időszakát jellemezte.

A hadseregen belül a párt politikája a komisszárokon, valamint a flotta és hadsereg Forradalmi Katonai Tanácsának politikai osztályán keresztül érvényesült. Ezek a politikai osztályok egyidejűleg voltak a katonai parancsnokságnak alárendelt és a hadsereg kommunistáit egyesítő pártszervek.

1919. március 1-én felvettek az OK(b)P tagjai sorába. Azóta sok mindent elfelejtettem, de a nap, amelyen párttag lettem, egész életemben emlékezetes marad. Azóta minden gondolatomat, törekvésemet és tettemet a párttag kötelességének rendeltem alá, és amikor a haza ellenségeivel kellett összecsapnunk, én – mint kommunista – felidéztem pártunknak azt a követelményét, hogy mutassunk példát népünk önzetlen szolgálatában.

Hadosztályunk egységeit hamarosan átvezényelték Sipovo körzetéből Nyikolajevszkbe, hogy felszámoljuk a város körüli fehérbandákat. 1919 augusztusában 4. lovasezredünket Vlagyimirovkába helyezték át. A hadosztályt még nem vonták be a harctevékenységbe, csak harckiképzésben részesültünk.

Itt ismerkedtem meg Georgij Vasziljevics Zsukovval, a velem azonos nevű hadosztálykomisszárral. Ez a következőképp történt. Egyszer korán reggel, amikor a nyitott lovarda mellett elmentem, észrevettem, hogy valaki „lovagol". Közelebb mentem és látom, hogy a hadosztály komisszárja. Miután ismertem a lovaglás minden csínját-bínját, meg akartam nézni, mit csinál a komisszár.

Ő nem figyelt rám, izzadva gyakoroltatta a ló ballábas vágtába ugratását. De bárhogy igyekezett is, a ló csak makacskodott, és a bal helyett állandóan jobb lábbal ugrott vágtába. Nem tudtam türtőztetni magam és odakiáltottam:

– Fogd rövidebbre a bal gyeplőszárat!

A komisszár egy szót se szólt, lépésre fogta lovát, odajött hozzám, leugrott és azt mondta:

– Na lássuk, próbáld meg!

Nem tehettem mást, a kengyelt kifordítva nyeregbe ültem. Néhány kört tettem meg, hogy megismerjem a lovat, megemeltem a fejét és ballábas vágtába ugrattam. Megtettem az első kört, jól sikerült. A második is jól ment.

Sikerült átmennem jobbkézre. A balkézváltás is zavartalanul ment.

– Erősebben kell combbal irányítani a lovat – jegyeztem meg oktatóan.

A komisszár elnevette magát:
– Hány éve lovagolsz?
– Négy éve. Miért?
– Semmi, csak kérdeztem. Jól lovagolsz.

Beszélgetésbe elegyedtünk. A komisszár megkérdezte, hol kezdtem a szolgálatot, hol harcoltam, mikor kerültem a hadosztályhoz, mikor léptem be a pártba. Magáról elmondta, hogy már 10 éve szolgál a lovasságnál. 1917 óta tagja a pártnak. A régi hadsereg lovasezredének nagy részét áthozta a Vörös Hadseregbe. Mindebből az derült ki, hogy igazi parancsnokkal van dolgom...

Mellesleg szólva a komisszárok funkcióját meghatározó egyik legelső utasítást a mi, Frunze vezette, Déli Csoportunk politikai osztálya dolgozta ki. Az utasítás rámutatott, hogy a komisszárok, mint a munkás-paraszt kormány képviselői, a szovjethatalom eszméit és politikáját terjesztik a hadseregben, a munkás-paraszt tömegek érdekeit védik az ellenséges elemek esetleges aknamunkájától, a forradalmi fegyelem erősítését segítik elő, ellenőrzik a harcparancsok feltétlen teljesítését.

A komisszár feladata nemcsak az agitáció és propaganda volt, hanem mindenekelőtt a személyes példamutatás a harcban, tetteiben és magatartásában. Kötelességei közé tartozott, hogy ismerjen minden hadműveleti intézkedést, részt vegyen a parancsok kidolgozásában (a döntő szó a hadműveleti kérdésekben a parancsnoké volt), s behatóan tanulmányozza a hadügy kérdéseit.

Harc előtt a komisszárok általában összehívták a politikai munkásokat és a kommunistákat, megmagyarázták a feladatot, amelyet a parancsnok megszabott, ők maguk pedig az ütközet legveszélyesebb és legfontosabb szakaszára mentek. Méltán őrzi legendás hírnév a polgárháború komisszárjának hivatástudatát és jellemét.

G. V. Zsukov komisszárral később többször találkoztam, beszélgettünk az arcvonal és az ország helyzetéről. Egyszer felajánlotta nekem, hogy legyek politikai munkás. Megköszöntem, de azt mondtam, hogy inkább a harchoz érzek kedvet. Akkor azt ajánlotta, hogy tanuljak a vörösparancsnokok tanfolyamán. Szívesen beleegyeztem. Nem sikerült azonban megvalósítanunk.

A fehérek, akik Csornij Jar és Caricin között keltek át a Volgán, váratlanul elfoglalták a mellettünk levő Zaplavnojét.

Megkezdődött a harc. A tanulás lekerült a napirendről.

Az antant Kolcsak szétverése és maradék erőinek Szibériába való visszavonulása után sem hagyta abba a szovjetköztársaság elleni harcot. Minden reményüket Gyenyikinbe vetették. Nyugat felől végtelen áradatként özönlöttek a fegyver-, a felszerelés- és élelmiszerszállítmányok Gyenyikin csapataihoz.

A francia és az angol kormány a menekülő fehérgárdista tisztekből, valamint a német táborokban levő orosz hadifoglyokból néhány osztagot szervezett. A német hatóságok az orosz hadifoglyokat csak akkor engedték szabadon, ha beálltak a Vörös Hadsereg elleni harcra alakult önkéntes osztagokba.

Ez az ötlet azonban nem volt valami életképes. Az ilyen „önkéntesek" nagy része az első adandó alkalommal átállt hozzánk. Csak azok harcoltak, akik gyűlölték a szovjethatalmat, és akik ezt a harcot saját ügyüknek tekintették. Ilyen ádáz szovjetellenes katona azonban kevés volt.

1919 nyarán Gyenyikin hadserege nagy és veszélyes erőt képviselt. Néhány egység kizárólag tisztekből állt. Az antant ugyan minden reményét Gyenyikinbe vetette, de még voltak némi illúziói Kolcsak hadseregével kapcsolatban is, amelyet

igyekezett talpra állítani és egy alkalmas pillanatban kelet felől bevetni a Vörös Hadsereg ellen. Északon Miller fehér hadserege készült újabb hadjáratra. Ehhez a hadsereghez is sok hadiszállítmány érkezett. Az antant-országokba visszavezető úton északi tájainkról származó szőrmével, hallal, fával és más értékkel megrakott hajók haladtak.

A fehér finnek és Jugyenyics hadserege északnyugaton Pétervár ellen készülődött. Az antant abban bízott, hogy az új szovjetellenes hadjáratba bevonhatja mindazokat a kis burzsoá államokat, amelyek Szovjet-Oroszországgal határosak.

A mensevik, eszer, burzsoá nacionalista és kulákszervezetek útján a hátországban felkeléseket, zavargásokat, rombolást és szabotázst szerveztek. Kisiklattak csapatokat szállító szerelvényeket, akadályozták az élelmiszer-, fegyver-, valamint az arcvonal és a hátország számára egyaránt nélkülözhetetlen egyéb szállításokat.

A szovjetellenes ügynökség hazugsággal és rágalmakkal akarta megingatni a nép bizalmát a pártban, a kormányban és a Vörös Hadsereg parancsnokságában. Sajnos, ez eleinte néha sikerült is. Különösen olyan helyeken, ahol a végsőkig fokozódó gazdasági zűrzavar és a szovjet törvények durva megszegése kibillentette egyensúlyából a lakosság ingadozó részét.

Szeretnék itt közölni egy mindmáig megőrzött levelet, amelyet Caricin mellett kaptam régi gyerekkori barátomtól, Pavel Alekszandrovics Zsukovtól.

„Drága Georgij barátom! Miután bevonultál a Vörös Hadseregbe, majdnem valamennyi barátunkat és ismerősünket behívták. Nekem megint csak nem volt szerencsém. A harcolók helyett egy élelmezési osztaggal a Voronyezsi kormányzóságba küldtek, hogy gabonát szerezzek a kulákoktól. Persze ez is fontos dolog, de én katona vagyok, tudok harcolni és azt hiszem, hogy itt inkább valaki olyan dolgozhatna helyettem, akinek nem volt jó harci iskolája. De nem erről akarok írni.

Emlékszel vitáinkra és eltérő véleményünkre az eszerekről? Valaha a nép barátainak tartottam őket, akik a cárizmus ellen, a nép érdekéért, többek között a parasztok érdekéért is harcolnak. Most egyetértek veled. Gazemberek ezek! Nem a nép, hanem a kulákok barátai, az összes szovjetellenes és rabló hadjáratok szervezői.

A napokban, az itteni kulákok, a bujkáló eszerek vezetésével megtámadták élelmezési osztagunk őrségét, amely egy gabonát szállító szekérkaravánt kísért, és állati kegyetlenséggel végeztek velük. Kolja Gavrilovot, a legjobb barátomat is megölték. Malojaroszlavec környékéről származott. Szemjon Ivanyisinnak, a másik barátomnak kiszúrták a szemét, levágták jobb kézfejét és az útra dobták. Most súlyos állapotban van. Bizonyára belehal az üszkösödésbe. Sajnálom őt, szép szál ember volt és ügyes táncos. Az osztag elhatározta, hogy megbosszulja ezt az aljasságot és megfizet nekik, méghozzá úgy, hogy egész életükben megemlegetik. Barátod, Pavel."

E levél után sokáig semmit sem hallottam Pavel Zsukovról. Csak 1922-ben tudtam meg, hogy a kulákok kezeitől pusztult el, valahol a Tambovi kormányzóságban.

Lenin, a párt központi bizottsága és a kormány számolt a délről fenyegető új, komoly veszéllyel, és sok fontos határozatot hoztak.

1919. július 3-án és 4-én megtartották az OK(b)P plenáris ülését, amely fő figyelmét az ország védelmére és a köztársaság fő arcvonalának nyilvánított déli arcvonalra irányította. Az Összoroszországi Központi Végrehajtó Bizottság, a Szovjetunió Szakszervezeteinek Központi Tanácsa és a Moszkvai Tanács együttes

ülésén Lenin mondott beszédet az arcvonalak helyzetéről és a Gyenyikin támadásának felszámolásával kapcsolatos feladatokról. Akkor ismét szóba került a régi katonai szakemberek bevonása a Vörös Hadseregbe és jobb megbecsülésük.

„Száz meg száz katonai szakember árul el és fog elárulni bennünket... – mondja az OK(b)P Központi Bizottságának levele –, de nálunk rendszeresen és hosszú ideje dolgoznak a katonai szakemberek ezrei és tízezrei, akik nélkül nem lehetett volna megteremteni azt a Vörös Hadsereget, amely a rosszemlékű partizánságból fejlődött ki és keleten ragyogó győzelmeket aratott. Tapasztalt és hadseregünk élén álló emberek joggal mutatnak rá arra, hogy ott, ahol a legszigorúbban valósult meg a pártnak a katonai szakemberek tekintetében és a partizán módszerek kiirtása tekintetében követett politikája, ott, ahol a legkeményebb a fegyelem, ahol a leggondosabban végzik a csapatok között a politikai munkát és a leggondosabb a politikai megbízottak munkája – ott, általánosságban véve, a katonai szakértők között a legkevesebb az olyan ember, akinek kedve kerekedik az árulásra, ott az ilyeneknek a legkevesebb lehetőségük van arra, hogy szándékukat megvalósítsák, ott nincs rendetlenség a hadseregben, ott jobb a hadsereg szervezete és szelleme, ott több győzelmet aratunk."[8]

Ha visszagondolok együttműködésünkre a régi hadsereg tisztjeivel, meg kell mondanom, hogy többségükben becsületes, lelkiismeretes, népünk és a haza hű fiai voltak. Amikor életüket kellett áldozniuk az ellenséggel vívott harcban, elszántan, méltósággal és bátran estek el. Egy dologhoz azonban nem értettek, nevezetesen a harcosokkal való ügyes bánásmódhoz. Valahogy távol álltak tőlük, nem találták meg a közös nyelvet a katonatömegekkel, és csak kevesen tudtak a katonák parancsnokai, felettesei és ugyanakkor barátai is lenni.

Emlékszem arra, hogy a pártszervezetben többször beszéltünk a régi hadsereg tisztjeihez való viszonyunkról, és igyekeztünk feltétlen bizalmat tanúsítani a katonai szakemberek iránt. Persze, a kommunisták között is voltak hangoskodók, akik azt tartották, hogy a „katonai ellenzék"-nek igaza van, hogy a régi tiszti gárda többségében fehérgárdista, nem tud megbarátkozni a szovjetrendszerrel, a szigorú szabályzatban előírt rendet és fegyelmet ezek az emberek a jobbágyrendszerrel azonosítják. De, mint ismeretes, a párt VIII. kongresszusa nagy többséggel elvetette a „katonai ellenzék" nézeteit.

A katonai szakemberek, akik figyelmesen tanulmányozták a VIII. pártkongresszus munkáját, megértették, hogy a párt bízik bennük, értékeli munkájukat és gondoskodik róluk. Sokkal közelebb kerültek így a Vörös Hadsereg tömegeihez és a pártszervekhez. A cári hadsereg egykori tisztjeiből lett parancsnokok aktívabbakká, a fegyelem, valamint a csapatszolgálat kérdésében pedig igényesebbekké váltak. Mindez előnyösen nyilvánult meg általános harckészültségükben és harckészségükben. A komisszárok, a pártpolitikai munkások, sőt maguk a vöröskatonák is határozottan visszautasították a régi tisztek iránti bizalom aláásására tett kísérleteket.

Az OK(b)P VII. kongresszusa (1919 márciusában) általában nagy figyelmet fordított a Vörös Hadseregre. A párt katonapolitikájának az volt a célja, hogy az önkéntes, félig-meddig partizánhadseregből mielőbb teljesen és véglegesen olyan reguláris hadsereg váljék, amelyet katonai vasfegyelem, egységes rendszerű kiegészítés, szervezés és vezetés kovácsol eggyé. A pártnak ezek az alapvető nézetei

[8] Lenin. Katonai levelezés (1917–1920). 276–277. old.

Lenin beszámolóiban és beszédeiben, valamint a kongresszus által elfogadott új pártprogramban és a katonai kérdésekkel kapcsolatos határozatokban jutottak kifejezésre.

Az élet igazolta a VIII. kongresszus határozatainak helyességét és a párt minden olyan további rendszabályát, amely erősítette a Vörös Hadsereget. Jelentőségük rendkívül nagy volt, mert az ellenség minden erejét megfeszítette, hogy megfojtsa a szovjetállamot.

Miután Gyenyikin hadserege elfoglalta Caricint, Boriszogelebszket, Balasovot, Krasznográdot és egyéb igen fontos pontokat, az antant sürgetni kezdte Gyenyikin Moszkva elleni hadjáratát. Ügynökein keresztül Gyenyikin tudomást szerzett a Vörös Hadsereg készülő ellentámadásáról, és hogy ezt megakadályozza, nagy sietve ő mért ránk elsőnek egy sor összpontosított csapást, és ezzel megragadta a kezdeményezést.

1919 augusztusában Mamontov lovashadteste Novohoperszk körzetében áttörte a 8. hadsereg frontját, így Déli Frontunk hátába kerülve Tambov ellen indult, ahol nagy bázisaink voltak. Ugyanakkor Gyenyikin a 13. és 14. hadsereg közötti hézagba bevetette Kutepov 1. hadtestét, amely kezdte visszaszorítani csapatainkat Kurszk és Vorozsba irányában.

Mégsem sikerült Gyenyikinnek meghiúsítania ellentámadásunkat.

Szeptemberben elkeseredett harcok folytak Caricinért.

Miközben az ellenség Kaukázusi Hadseregének csapataival harcoltunk Balityjarovka és Zaplavnoje körzetében, odahallatszott a szakadatlan ágyúzás Caricin körzetéből, valamint a Kamisintól Caricinhoz vezető útról. Az ellenség Kaukázusi Hadserege súlyos veszteségeket szenvedett a caricini harcokban, de a mi csapatainknál is sok vér folyt.

Szeptember első fele elkeseredett ütközetekkel telt el, amelyeket nagyfokú dinamizmus és éles helyzetváltoztatások jellemeztek.

Caricinnál, ahol 4. lovasezredünk állt, októberben helyi jelentőségű harcok folytak, így csak nagy vonalakban szereztünk tudomást a moszkvai irányban érlelődő fontos eseményekről.

A Zaplavnoje és Ahtuba közötti harcokban, a fehér kalmük csapatokkal vívott kézitusában egy kézigránát megsebesített. A repeszek mélyen belefúródtak bal lábamba és oldalamba, így kórházba szállítottak. Nagyon legyengült állapotban kerültem ki a kórházból, ezért egy havi szabadságot kaptam, hogy teljesen rendbe jöjjek.

Elutaztam szüleimhez. A falusi nép nehéz helyzetben volt, de nem csüggedt el. A parasztság nincstelen része, miután megalakította a szegényparaszti bizottságot, aktívan részt vett a kulákok gabonájának elkobzásában. A középparasztság a nehézségek és a súlyos katonai helyzet ellenére egyre inkább a szovjethatalom felé hajlott, és csak kevesen ellenezték a párt és a kormány intézkedéseit. Ilyenek inkább a kulákpártiak között akadtak, akik vagyoni helyzetüknél fogva a kulákokhoz húztak.

Szabadságom szinte elrepült, s azzal a kéréssel jelentkeztem a katonai bizottságnál, hogy küldjenek a harcolókhoz. Fizikailag azonban még gyenge voltam, ezért a tveri tartalék zászlóaljhoz küldtek azzal, hogy később majd vörösparancsnoki tanfolyamra irányítanak.

Az első rjazanyi lovassági tanfolyam, ahová 1920 januárjában vezényeltek, a rjazanyi kormányzósághoz tartozó volt nemesi birtokon, Sztarozsilovóban volt.

A tanfolyamra elsősorban a harcban kitűnt lovaskatonák kerültek. Felajánlották nekem az 1. század növendék-szolgálatvezetői tisztét. Ezt a munkát, még a régi hadseregből, jól ismertem. V. D. Hlamcev, a növendékszázad parancsnoka ezenkívül azzal bízott meg, hogy én tanítsam meg a növendékeket a szálfegyverek (a pika és a kard) forgatására, a szuronyharcra, és én vezessem az alaki és a testnevelési foglalkozásokat.

Hlamcev, aki a múltban a cári hadsereg tisztje volt, mindig rendesen és szabályszerűen viselkedett, és így jó példával szolgált a növendékeknek. G. Sz. Gyesznyickij, aki az alaki kiképzést vezette, ugyancsak jól megállta a helyét. Az alegységek parancsnokai elsősorban régi katonai szakemberek, tisztek voltak. Lelkiismeretesen, de némileg formálisan – bizonyos távolságot tartva – dolgoztak. A tanfolyam pártszervezete és politikai apparátusa a neveléssel foglalkozott, az ott dolgozó polgári pedagógusok pedig az általános műveltséget nyújtó tantárgyakat tanították. A politikai gazdaságtani ismereteket sebtében felkészített előadók tanították, akik maguk is, csakúgy mint mi, gyakran épp hogy csak „konyítottak" valamit ezekhez a kérdésekhez.

A növendékek zömének általános műveltsége nem volt kielégítő, hiszen a munkások és parasztok soraiból válogatták ki őket, ők pedig a forradalom előtt nemigen művelődtek. Meg kell azonban hagynunk, hogy nagy igyekezettel tanultak. Tudták, hogy a kiképzési idő rövid, és sok mindent el kell sajátítaniuk ahhoz, hogy jó vörösparancsnokok lehessenek.

A növendékeket július közepén gyors ütemben bevagonírozták. Senki sem tudta hová visznek bennünket. Csak azt láttuk, hogy Moszkva irányába megyünk. A tanfolyamról érkezők a moszkvai Lefortov kaszárnyában gyülekeztek, ahová a tveri és moszkvai növendékeket már beszállásolták. Kihirdették, hogy a tanfolyamokat egy dandárba vonják össze és Vrangel ellen vetik be. Minden szükséges felszerelést és fegyvert megkaptunk. Az új felszerelés és lószerszám egészen impozánssá tette megjelenésünket.

Moszkvában sok barátom és ismerősöm élt. Az arcvonalra irányítás előtt szerettem volna viszontlátni őket, különösen azt a lányt, aki után fiatal szívem annyira vágyódott, de sajnos senkit sem sikerült meglátogatnom. A századparancsnokok, akik különböző okok miatt gyakran eltávoztak, általában engem, mint törzsőrmestert bíztak meg helyettesítésükkel. Csak levélben érintkezhettem ismerőseimmel. Nem tudtam, hogy emiatt-e, vagy más okból, nézeteltérés támadt köztünk. Hamarosan megtudtam, hogy Marija férjhez ment, és azóta soha többé nem találkoztam vele.

Összevont növendékezredünket augusztusban Krasznodarban összpontosították, ahonnan Vrangel csapatai ellen indultunk.

1920 nyarán nyilvánvalóvá vált, hogy a burzsoá feudális Lengyelország, átmeneti sikerei ellenére, aligha folytathatja háborúját Szovjet-Oroszország ellen. A Vörös Hadsereg létszáma abban az időben már jóval túlhaladta a 3 milliót. Az antant vezetői éppen ezért abban állapodtak meg egymással, hogy még egy – azaz egy harmadik – szovjetellenes hadjáratot szerveznek, amely a burzsoá Lengyelország fegyveres erőin kívül báró Vrangel krími csapataira támaszkodna.

Vrangelnak minden támogatást megígértek, ő viszont hivatalosan kötelezte magát arra, hogy az antant költségeit megtéríti és visszafizeti a cári adósságokat.

1920 májusában Vrangel hadserege körülbelül 130 ezer gyalogost és 4,5 ezer lovast számlált. Ez azonban nem volt elegendő a szovjetállam elleni széles körű

tevékenység felújítására. Vrangel semmiféle utánpótláshoz nem jutott a Krímben és elhatározta, hogy betör Észak-Tauriába. Ez a vállalkozása azonban nem járt sikerrel, nem tudta ugyanis elérni a Donyec-medencét és a Dont.

„A hadseregkiegészítés egyetlen forrása – írta visszaemlékezésében Vrangel – a kozák föld lehetne... Gyenyikin tábornok hadseregének felbomlásakor sok ezer kozák tért haza lovával, fegyverével és felszerelésével együtt. Hatalmas harci tartalékok maradtak Észak-Kaukázusban és a Donnál... Ezeken a vidékeken gazdag helyi készletek is voltak. Mindez arra késztetett bennünket, hogy a harcot inkább kozákföldre tegyük át."

Vrangel számított a Kubanyban elburjánzott fehér banditamozgalomra és reménykedett egy úgynevezett „újjászülető oroszországi hadseregben" is Fosztyikov tábornok parancsnoksága alatt. Nyilvánvalóan túlértékelte ezeket az erőket. Vrangel tévedett, amikor az áhítottat valóságnak fogta fel, vagyis amikor azt hitte, hogy a kubányi kulákmozgalom szovjetellenes népmozgalom.

A kubanyi kozákok ebben az időben lényegében már megértették, hogy mit jelent számukra a fehérgárdisták uralma és az antant által támogatott „legfőbb kormány".

Parancsnokaink, komisszárjaink és vöröskatonáink mindent megtettek, hogy a kubanyiak felismerjék harcunk valódi céljait és a szovjetellenes bandák mielőbbi felszámolásának szükségességét.

Ugyanakkor jelentős és sokoldalú segítséget nyújtottunk a szegénysorsú kozákoknak és a vöröskatonák családjainak. A lakosság körében végzett munkának rendkívüli jelentősége volt, mivel a fehérek, a Vörös Hadsereg csapatainak érkezése előtt nyomorgatták a szegényparasztokat és gyakran az utolsó falat kenyerüket is elvették.

Emlékszem, egyik este eljött századunkhoz az ezredkomisszár és azt javasolta, hogy szánjunk néhány napot a szegényparasztok és vöröskatonák házainak, gazdasági épületeinek és felszereléseinek rendbehozására. Mindannyian szívesen beleegyeztünk.

Komisszárunk a legnehezebb munkához fogott hozzá – a közös kút kitisztításához, amelybe a fehérgárdisták mindenféle limlomot dobáltak be. A kút elég mély volt, és amikor leereszkedett, majdnem belefulladt. A komisszár alig élt, amikor felhúzták, de miután kicsit kifújta magát, újra megparancsolta, hogy engedjék le a kútba. Egy idő múlva újra fel kellett őt húzni, és ez így folytatódott mindaddig, amíg megtisztult a kút. Estére az egész falu a komisszár elszántságáról beszélt.

Amikor a munkát befejeztük, a kozákok mindannyiunkat baráti ebédre invitáltak. Ebéd közben barátságos beszélgetés folyt, megköszönték segítségünket. Furcsa esetek is adódtak. Kiderült, hogy egy növendék-csoport, amely egy kozák özvegyasszony csűrének és lószerszámainak rendbehozását kapta feladatul, ezt a munkát egy hasonló nevű kulákcsaládnál végezte el. Ez az eset mindenkit megnevettetett, és a „vétkesek" szemmel láthatóan bosszankodtak.

Összevont növendék-ezredünket augusztusban először a Vrangelt támogató Ulagaj tábornok ellen vetették be, azután Fosztyikov és Krizsanovszkij bandái ellen harcoltunk. E bandákat hamarosan szétvertük. Maradványaikat a grúz mensevik kormány vette védelmébe.

Nem vehettünk részt azokban a hadműveletekben, amelyek eredményeképpen Vrangelt végleg szétverték a Krímben. A legfelkészültebb növendékeket ugyanis

sürgősen kibocsátották és olyan lovascsapatokhoz irányították, amelyek a Vrangellel vívott harcban sok parancsnokot vesztettek.

A kibocsátás Armavírben volt, ahol abban az időben a 9. hadsereg törzse tartózkodott. A növendékek másik csoportját az összevont ezred állományában a Kaukázus hegyeibe menekült bandák üldözésére vetették be. Kis idő múltán megtudtuk, hogy növendék-ezredünk valahol a hegyekben csapdába került és nagy veszteségeket szenvedett. A banditák sok parancsnokot és harcost kínoztak meg állati kegyetlenséggel. Elpusztult komisszárunk is, akit mindannyian nagyon szerettünk.

A kibocsátottak jelentős része a 14. önálló lovasdandárhoz került, amely abban az időben Novozserelijevszkaja fehér körzetében azért harcolt, hogy felszámolhassa a folyóparti bozótokban az ulagajistákat és a helyi banditákat. Engem az 1. lovasezredhez irányítottak, amelyet egy régi doni kozákharcos, Andrejev vezetett. Azt beszélték róla, hogy bátor és kitűnő katona. Ugyanehhez az ezredhez kerültek katonaiskolabeli barátaim is, Gorelov, Mihajlov és Uhacs-Ogorovics (keresztneveikre sajnos nem emlékszem).

Miután a törzsnél jelentkeztünk és átadtuk iratainkat, az ezredparancsnok is fogadott bennünket. Ránézett vörös nadrágunkra és elégedetlenül jegyezte meg:

– Az én harcosaim nem szeretik a vörösnadrágos parancsnokokat.

Mit tehettünk? Mindenkinek csak ez az egy nadrágja volt, a növendékek nem kaptak másikat. Még mindig bizalmatlanul folytatta:

– Harcosaink többsége régi katona, nem szeretjük azokat, akik még nem estek át a tűzkeresztségen.

Mondjuk ki nyíltan, ez után a nem túlságosan szívélyes bevezető után kérdezgetni kezdett: ki hol született, mi a pártállása, harcolt-e már, mikor, hol stb. Miután megtudta, hogy közöttünk nemcsak kipróbált harcosok vannak, hanem olyanok is, akik az első világháborúban is részt vettek, úgy látszik, megnyugodott.

Miután jelentkeztünk a századnál, bemutatkoztunk Visnyevszkijnek, a századparancsnoknak. Első látásra nem tetszett nekünk. Olyan ember benyomását keltette, aki keveset törődik alegységének problémáival. Nem tette félre könyvét, amelyet olvasott, nem érdeklődött kilétünk és képességeink iránt, egy szót sem szólt azokról az emberekről, akikkel majd dolgoznunk és talán rövidesen harcolnunk is kell, kelletlenül csak ennyit mondott:

– Maga, Zsukov, menjen, vegye át Agapovtól a 2. szakaszt, maga pedig, Uhacs-Ogorovics, a 4. szakasz parancsnoka lesz.

Megkerestem a 2. szakaszt és bementem Agapovhoz, a megbízott szakaszparancsnokhoz. Kedves ember volt, a múltban a régi hadseregben lovaskatonaként szolgált és részt vett az első világháborúban. Nyomban rokonszenvet éreztem ez iránt az egyszerű, jóindulatú ember iránt.

Agapov kivette a zsebéből a szakasz 30 emberből álló névjegyzékét és így szólt:

– A szakaszban az emberek, három-négy kivételével, mind régi harcosok. Kitűnő katonák, de vannak persze csökönyösek, akiket okosan kell kézben tartani.

Részletesen mesélt mindenkiről.

– Gorskov – kitűnő kardforgató, partizán, a szó legrosszabb értelmében, a rohamban ő akar az első lenni. Nem kell rákiáltani, mert sértődékeny, inkább dícsérni kell, elvtársi hangon rámutatni helytelen magatartására, de mindent feltétlenül négyszemközt – magyarázta nyugodtan Agapov. – Kaszjanov – géppuskás, voronyezsi ukrán, jó katona. A harcban nem kell neki feladatot szabni, maga is

jól tudja, melyik célt kell elsősorban leküzdeni. Kazakevics, Kovaljov, Szaprikin, a három elválaszthatatlan barát, jó harcosok, de szeretnek kirúgni a hámból. Őket lehet és kell is szidni az alegység előtt, meg fenyegetni is, és ha kell, el is lehet küldeni őket az ezredkomisszárhoz. A komisszár szigorú, nem szereti azokat, akik nem óvják a vöröskatona becsületét.

Ily módon Agapov minden harcosról mesélt nekem. Nagyon hálás voltam ezért a beszélgetésért.

Azután kiadtam a parancsot, hogy a lovakkal együtt sorakozzanak fel ismerkedés céljából.

Miután köszöntünk egymásnak, ezt mondtam:

– Elvtársak, engem neveztek ki a szakasz parancsnokának. Jó vagy rossz parancsnok vagyok-e, hogy ti jó vagy rossz harcosok vagytok-e, azt majd a közeljövőben meglátjuk. Most meg akarom nézni a lovakat és a felszerelést, majd utána mindenkivel személyesen akarok megismerkedni.

A szemle alatt néhány harcos tüntetően vörös nadrágomat nézte. Észrevettem és azt mondtam:

– Már figyelmeztetett Andrejev ezredparancsnok, hogy nem szeretitek a vörös nadrágot. Tudjátok, nincs másik. Azt viselem, amit a szovjethatalom adott, így hát a szovjethatalom adósa vagyok. Ami pedig általában a vörös színt illeti, mint tudjátok, a forradalom színe, és a dolgozó népnek a szabadságáért és függetlenségéért vívott harcát jelképezi . . .

A szakasz másnap a kunyhómban gyülekezett, és arra kértem a harcosokat, hogy meséljenek magukról. A beszélgetés sokáig akadozott. Kaszjanov géppuskás meg is jegyezte:

– Mit mesélgessünk? A szakasz lajstromán ott van minden adat, ki hová való és miféle ember.

Akkor elmeséltem nekik mindent, amit tudtam a fehér lengyelekkel és Vrangellal Észak-Tauriában vívott ütközetekről. A harcosok figyelmesen hallgattak, különösen az iránt érdeklődtek, hogy vajon várható-e az antant csapatok partraszállása. Azt válaszoltam, hogy az antant vezetői szeretnék partraszállítani csapataikat, de országaik népe és hadserege nem akar harcolni ellenünk.

Néhány nap múlva az egyik vállalkozásban, amelyben az volt a célunk, hogy megtisztítsuk a tengerparti körzetet a lézengő bandáktól, a szakasz élén indultam harcba. A harc a mi javunkra dőlt el. A banditákat részben megsemmisítettük, részben foglyul ejtettük, és ami a legfontosabb, szakaszunkat nem érte veszteség. A harc után egyetlen katonám sem beszélt nekem többé a vörös nadrágról.

Hamarosan az 1. lovasezred 2. századának parancsnoka lettem.

1920-ban, december végén, az egész dandárt a Voronyezsi kormányzóságba irányították, hogy egy kulákfelkelést, valamint Kolesznyikov bandáit felszámolja. A bandát hamarosan szétvertük. Maradványai a Tambovi kormányzóságba menekültek, hogy Antonov kulák-eszer bandáival egyesüljenek.

Mondanék néhány szót Antonovról, az eszer-kulák felkelés bandavezéréről.

Antonov a Tambovi kormányzóséghoz tartozó Kirszanov városka egyik kispolgári családjából származott. Reáliskolában tanult, de rossz magatartása és huligán csínyjei miatt kizárták. Elhagyta Kirszanovot, beállt egy bűnözőkből álló bandába, amely fosztogatott, s ennek során gyakran gyilkolt is. Antonov 1906-ban lépett be az eszerek pártjába. Később bűnözésért Szibériába száműzték, kényszermunkára. 1917-ben jelent meg újra a Tambovi kormányzóságban, a februári for-

radalom idején. Hamarosan a kirszanovi járási milícia vezetője lett. Antonov mindenhová saját embereit helyezte el. Fő segítőtársai közismert eszerek voltak: Bazsenov, Mahnyevics, Zojev és Loscsinyin.

1920 augusztusában Antonovnak már hatalmas, szervezett bandája volt. Amikor bandája valamely lakott területet elfoglalt, azonnal hozzálátott egy új különítmény megszervezéséhez. A különítmények fokozatosan kb. ezer fős ezredekké egyesültek. Antonov fő erői a lovasezredek voltak, amelyekhez összesen másfél–ötezer fő tartozott.

1920 végén Antonov bandái „hadsereggé" egyesültek. E „hadsereg" vezérkarát régi eszerek – Boguszlavszkij, Guszarov, Tokmakov és Mitrofanovics – alkották. Tokmakovot választották főparancsnokká, Antonovot pedig törzsfőnökké. Hamarosan létrejött egy második „Antonov-hadsereg" is. A katonai hatalmat – mint korábban is – Antonov tartotta kézben. Az egységeket géppuskákkal, puskákkal, pisztolyokkal és karddal szerelték fel.

Az eszer-kulák felkelés politikai szervezését az eszer központi bizottság irányította. Fő feladatának a szovjethatalom megdöntését tekintette.

Az antonovisták közelebbi feladatai a következők voltak.

– A szovjethatalom által kirótt természetbeni beszolgáltatások és más kötelezettségek teljesítésének meghiúsítása;

– az OK(b)P és a szovjethatalom képviselőinek meggyilkolása;

– a Vörös Hadsereg kis osztagainak megtámadása lefegyverzés céljából;

– a vasutak megrongálása, raktárak és támpontok megsemmisítése.

Az antonovisták mindebből kiindulva az alábbi taktikát alkalmazták.

1. Kerülték a Vörös Hadsereg nagy egységeivel való harcot. 2. Csak akkor léptek harcba, ha a győzelem biztosnak ígérkezett, és csak akkor kezdeményeztek, ha túlerőben voltak. 3. Szükség esetén a sikertelenül alakuló harchelyzetből kis csoportokban és különböző irányban távoztak, majd egy korábban meghatározott helyen gyülekeztek.

A banditizmus felszámolása céljából a szovjet kormány 1920 decemberében létrehozta a Tambovi kormányzósági csapatok törzsét. 1921 március elején a Tambovi parancsnokság 32,5 ezer gyalogossal, 7948 lovassal, 463 géppuskával és 63 ágyúval rendelkezett. Május elsejére ezek az erők még 5 ezer gyalogossal és 2 ezer lovassal gyarapodtak. A Tambovi parancsnokság azonban – szervezetlensége és határozatlansága folytán – nem tudta felszámolni Antonov bandáit.

Antonov vérszemet kapott és maga ütött rajta a Vörös Hadsereg helyőrségein. Így történt ez 1921 április elején is, amikor egy ötezer fős antonovista különítmény szétverte a rasszkazovoi helyőrséget. Egész zászlóaljunkat foglyul ejtették.

Az antonovisták ellen harcoló csapatok parancsnokául hamarosan M. N. Tuhacsevszkij volt hadnagyot nevezték ki, aki 1918 áprilisában az OK(b)P tagjai sorába lépett.

Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkijről sok jót hallottunk, különösen hadműveleti-hadászati érzékéről, és a harcosok örültek annak, hogy ilyen tehetséges hadvezér vezeti majd őket.

Első ízben a Tambovi kormányzósághoz tartozó Zsergyevkában láttam Tuhacsevszkijt, amikor 14. önálló lovasdandárunk törzséhez érkezett. Jelen voltam, amikor a dandárparancsnokkal beszélgetett. Tuhacsevszkij nézeteiből kitűnt, milyen jól ismeri a nagyszabású hadműveletek megszervezését és lefolytatását.

A dandárra váró tevékenység megvitatása után Mihail Nyikolajevics elbeszél-

getett a katonákkal és a parancsnokokkal. Érdeklődött, ki hol harcolt, milyen a hangulat az egységeknél és a lakosság körében, milyen hasznos munkát végzünk a helybeliek számára.

Elutazása előtt azt mondta:

– Vlagyimir Iljics Lenin feltétlenül szükségesnek tartja a kulákfelkelések és a fegyveres bandák minél gyorsabb felszámolását. Felelősségteljes feladat hárul ránk. Mindent meg kell tennünk, hogy mihamarabb és minél jobban teljesítsük!

Gondolhattam-e ekkor, hogy mindössze néhány év múlva a Honvédelmi Népbiztosságon találkozhatom Mihail Nyikolajeviccsel, ahol a szovjet csapatok harcászatának elméleti alapjait vitattuk meg . . .

Tuhacsevszkij és V. A. Antonov-Ovszejenko kinevezése után a bandák elleni harc jól átgondolt terv szerint folyt. Tuhacsevszkij helyettese I. P. Uborevics volt, aki egyidejűleg irányította az összevont lovascsapatok tevékenységét is, és nagy személyes bátorságot tanúsítva, maga is részt vett az antonovisták elleni harcban.

Különösen heves harcok folytak az antonovista egységek megsemmisítése érdekében 1921 májusának végén a Vorona és Hoper folyók, valamint Szemjonovka, Nyikolszkoje, Puscsino, Nyikolszkoje-Perevoz, Trivki, Klucski és Jekatyerinovka települések körzetében. Sikeresen tevékenykedett G. I. Kotovszkij lovasdandárja és a 14. önálló lovasdandár. De akkoriban mégsem sikerült a bandát teljesen megsemmisíteni.

Az antonovisták elsősorban Szerdobszk, Bakura, Jelana körzetében szenvedtek vereséget, ahol Uborevics vezette a harcokat. A banda maradványai szerteszét szóródtak, általában Penza irányában. A Szaratovi kormányzóságban a bandákat gyűlölő parasztság segítségével majdnem teljesen felszámoltuk őket.

1921 nyarán az Uborevics parancsnoksága alatt álló csapatok a helyi lakosság nagyarányú támogatásával felszámolták Novohoperszknél Vaszka Karasz és Boguszlavszkij bandáit is.

Az antonovistákkal sok súlyos harcot vívtunk. Különösen emlékezetes maradt számomra az 1921 tavaszán vívott harc Vjazovaja Pocsta falu mellett, nem messze Zsergyevkától. Korán reggel riasztották a dandár alárendeltségében levő ezredünket. A felderítési adatok szerint a falutól 10–15 kilométernyire körülbelül 3 ezer antonovista lovaskatonát vontak össze. A mi 1. lovasezredünk Vjazovaja Pocstaból a baloldali oszlopban menetelt, tőlünk körülbelül 4–5 kilométernyire jobbra a dandár 2. ezrede mozgott előre. Azt a parancsot kaptam, hogy a négy géppuskával és egy ágyúval megerősített századommal előosztagként meneteljek az úton.

Alig tettünk meg öt kilométert, amikor a lovasszázad egy körülbelül 250 lovasból álló antonovista különítménybe ütközött. Az ellenség számbeli fölénye ellenére tüzelőállásba rendeltem az ágyút, a géppuskákat, a századot pedig szétbontakoztattam, és felvettük a harcot. Az antonovisták nem állták heves csapásunkat, és nagy vereségeket szenvedve visszavonultak.

Kézitusa közben az egyik antonovista lelőtte a lovamat. Leestem a lóról, az meg rám rogyott. Azonnal le is kaszaboltak volna, ha az idejében odaérkező Nocsevka politikai vezető meg nem ment. Erős kardcsapással megölte a bandität. megragadta lovának kantárszárát és segített nyeregbe ülnöm.

Hamarosan észrevettünk egy ellenséges lovasoszlopot, amely a század szárnyát igyekezett megkerülni. Azonnal tüzet nyitottunk rá valamennyi fegyverünkből és jelentést küldtünk az ezredparancsnoknak a kialakult helyzetről. 20–30 perc múlva ezredünk beérkezett és tűzharcot kezdett.

A dandár 2. ezrede, miután megütközött a túlerejű ellenséggel, kénytelen volt visszavonulni. Az antonovisták kihasználták ezt és rajtaütöttek a mi szárnyunkon. Az ezredparancsnok elhatározta, hogy visszafordul Vjazovaja Pocsta felé, hogy az ellenséget előnytelen terepre csalja. Azt a parancsot kaptam, hogy fedezzem az ezred kivonását a harcból.

Amikor az antonovisták észrevették manőverünket, minden erejükkel az én századomra vetették magukat, amely már az ezred utóvédjeként tevékenykedett.

Ez a harc nagyon nehéz volt számunkra. Az ellenség látta, hogy jóval kevesebben vagyunk, mint ők, és biztos volt bekerítésünkben. Ennek megvalósítása azonban nem volt egyszerű. Az mentett meg bennünket, hogy – mint már említettem – századunknak nagy mennyiségű lőszerrel ellátott négy géppuskája és egy 76 mm-es lövege volt.

A géppuskával és a löveggel manőverezve, a század majdnem közvetlen közelről lőtte az ellenség támadó sorait. Láttuk, amint a harcmezőt elborították az ellenség halottai, majd lassan, lépésről lépésre hátrálva megkezdték a visszavonulást. Szemem láttára esett le lováról súlyosan megsebesülve barátom, Uhacs Ogorovics szakaszparancsnok.

Tehetséges parancsnok és katonásan nevelt ember volt. Apja, a régi hadsereg ezredese, már az első napokban a szovjethatalom oldalára állt, s rjazanyi parancsnoki tanfolyamunk egyik főelőadója volt.

Barátom félájultan ezt suttogta:

– Írd meg anyámnak. Ne hagyj a banditáknál.

A sebesülteket és a holtakat géppuska-hordszánon és ágyútalpon mind magunkkal vittük, nehogy a banditák meggyalázzák őket.

Az ezred tervezett ellentámadása elmaradt, mert a tavaszi jég már megtört a folyón, amelyen át kellett volna kelnünk, ezért egészen Vjazovaja Pocstaig kellett visszavonulnunk.

Már bent voltunk a faluban, amikor egy lemaradt géppuska megmentése érdekében a banditákra vetettem magamat. Ekkor újból kilőtték alólam a lovat, aznap már másodszor. Kezemben egy revolverrel kellett visszavernem az üldöző banditákat, akik élve akartak elfogni. Ismét Nocsevka, a politikai vezető mentett meg, aki Brikszin, Gorskov és Kovaljov harcostársaimmal odaugratott.

Századom ebben a harcban 10 halottat és 15 sebesültet vesztett. Közülük hárman másnap haltak meg, köztük volt Uhacs Ogorovics is.

1921-ben, a nyár végén, véglegesen felszámolták a Tambovi kormányzóságban szétszóródott kisebb bandákat. Mielőbb szét kellett verni őket. Századom azt a feladatot kapta, hogy számolja fel Zverjev bandáját, amely körülbelül 150 lovasból állt. A bandát hamarosan felfedeztük, s üldözni kezdtük. A banditák ereje fokozatosan apadt. Egy erdőhöz vezető úton utólértük és megtámadtuk őket.

Egy óra leforgása alatt minden befejeződött, de öt banditának, Zverjevvel az élen, mégis sikerült elmenekülnie. Kihasználták a leszálló alkonyt, s elrejtőztek az erdőben. De már semmi sem menthette meg őket. Az antonovista bandák felszámolása a Tambovi kormányzóságban befejeződött.

Miközben erre az epizódra emlékezem, nem tudom megállni, hogy ne meséljek el egy érdekes esetet, amely velünk történt meg.

Amikor a bandát üldöztük, váratlanul két páncélautóval találkoztunk, amelyek a szomszédos faluból kanyarodtak ki. Tudtuk, hogy a bandának nincs páncélautója, ezért nem is tüzeltünk rájuk. A páncélautók azonban, miután előnyös

állásba jutottak, ránk irányították géppuskájukat. Mi lehet ez? Elküldtük az összekötőket. Kiderült, hogy a mieink, és hogy az első páncélautóban Uborevics ül. Mivel tudomást szerzett arról, hogy a banditák az erdő irányában vonulnak vissza, elhatározta, elfogja őket az úton. Jó, hogy sikerült tisztáznunk a helyzetet, mert rosszul is végződhetett volna.

Ilyen volt első találkozásom Uboreviccsel. Később, 1932 és 1937 között, gyakran találkoztunk. Akkoriban ő volt a Belorusz Katonai Körzet csapatainak a parancsnoka, én pedig ugyanott egy lovashadosztályt vezettem.

... Hosszú évek teltek el. Feledésbe merültek a polgárháború nehézségei, amelyeket népünknek le kellett küzdenie. Emlékezetünkben azonban sohasem homályosul el, hogy mindannyiunkat azoknak az eszméknek az igazságosságába vetett szilárd hit vezérelt, amelyeket lenini pártunk hirdetett Október napjaiban.

Knox, angol tábornok arról írt akkoriban kormányának, hogy a bolsevikok milliós seregét szét lehet ugyan verni, de amikor 150 millió orosz ember nem a fehérek uralmát akarja, hanem a vörösökét, akkor céltalan a fehérek támogatása.

A Vörös Hadsereg több okból nem vehette át egészében a korábbi háborúk, többek között az első világháború tapasztalatait. Ahhoz, hogy a fiatal szovjetállam megvívhassa harcát az ellenséggel, létre kellett hoznia saját, kifejezetten osztályjellegű katonai szervezetét, felvértezve azt a harc új elméletével és módszerével.

„Minden forradalom csak akkor ér valamit, ha meg tudja védeni magát"[9] – mondta Vlagyimir Iljics Lenin. A párt és központi bizottsága, valamint személy szerint Lenin, döntő szerepet vállaltak a haza védelmének a megszervezésében, az arcvonal és a hátország erőinek egyesítésében, a munkás-, vöröskatona- és paraszti tömegek mozgósításában az intervenciósok és ellenforradalmárok elleni harcra. Száz és ezer olyan intézkedést tettek, amely biztosította az ellenség feletti győzelmet.

A történészek megállapítása szerint 1918. december 1-től 1920. február 27-ig a Honvédelmi Tanács 101 ülést tartott, amelyen 2300 kérdést vitattak meg az ország védelmének megszervezéséről, a Vörös Hadsereg és a Haditengerészeti Flotta harci technikai eszközökkel, fegyverekkel, felszereléssel és élelemmel való ellátásáról. Két ülés kivételével mindegyiken Lenin elnökölt.

A polgárháború dokumentumainak tanulmányozása arról tanúskodik, hogy a párt központi bizottsága, a politikai bizottság határozatai és direktívái, valamint Lenin útmutatásai jelentették azt az alapot, amelyből kiindulva a Vörös Hadsereg Főparancsnoksága és a frontok forradalmi katonai tanácsai a hadműveletek konkrét tervét kidolgozták.

Lenin személyes kapcsolatot tartott fenn a főparancsnoksággal, jól ismert több parancsnokot és politikai munkást. Az utóbbiakkal nagyarányú levelezést folytatott. A polgárháború évei alatt – távolról sem teljes adatok szerint – a szovjetállam védelmével kapcsolatban 600 levelet és táviratot továbbítottak Lenin aláírásával.[10]

Lenin és a párt központi bizottsága azonban nem avatkozott bele a főparancs-

[9] Lenin. Művei. 28. köt. Szikra, Bp., 1952. 117. old.

[10] Lásd: „A SZKP és a Szovjet Fegyveres Erők építése" Vojenizdat, 1967. 44., 69., 98. old. (oroszul).

nokságnak és a Forradalmi Haditanácsnak a frontokat, a hadseregeket és az egységeket érintő irányító tevékenységébe.

Amikor Lenin tudomást szerzett arról, hogy bizonyos katonai személyek vitatják Sz. Sz. Kamenyev főparancsnok Gyenyikin elleni haditervének helyességét, a politikai bizottság és a párt központi bizottsága nevében ezt írta Trockijnak: „A politikai bizottság teljes mértékben elismeri a főparancsnokság illetékességét a hadműveletek területén is, és kéri Önt, hogy erről megfelelően tájékoztasson minden felelős személyt."[11] Kamenyev főparancsnok arra kérte Lenint, hogy a hadműveleti kérdésekkel kapcsolatos valamennyi kormányintézkedés tervezetét mutassák meg előzőleg a főparancsnokságnak.

Kamenyev írásbeli kérésére, amelyet a politikai bizottság tagjaihoz intézett, Lenin így válaszolt: „Szerintem a kérést figyelembe kell venni és el kell határoznunk, hogy a jövőben vagy a főparancsnokot hívjuk meg, vagy a készülő direktívatervezeteket küldjük meg neki sürgős véleményezés céljából."[12]

A köztársaság Forradalmi Haditanácsa, a frontok és hadseregek katonai tanácsai lényegében az OK(b)P Központi Bizottságának határozatai alapján dolgoztak. A parancsnokok és komisszárok felelős helyre való kinevezése, a köztársaság védelmi képességének megszilárdítása a központi bizottság útmutatásainak megfelelően történt. Az OK(b)P KB „A katonai hatóságok politikájáról" című határozatában, amelyet Lenin javaslatára 1918-ban fogadtak el, hangsúlyozta, hogy a katonai hatóságok politikájáért egészében a párt vállalja a felelősséget. A párt vonta befolyásának körébe a hadseregépítés és a szovjet fegyveres erők harctevékenységének minden területét.

A kommunisták voltak a Vörös Hadsereg összetartó erői. Az OK(b)P Központi Bizottsága többször mozgósította a párt tagjait, hogy kommunistákkal erősítse a fontos arcvonalszakaszokat. 1918 októberében 35 ezer kommunista volt a hadseregben, egy év múlva számuk körülbelül 120 ezerre, 1920 augusztusában pedig 300 ezerre nőtt, ami akkoriban az OK(b)P tagjainak felét jelentette. A Vörös Hadsereg mindenki által elismert erkölcsi, politikai fölénye, amely döntő szerepet játszott a polgárháborúban, a hadseregben levő kommunisták, komisszárok, politikai osztályok és pártsejtek harcos, hazafias tevékenységének az érdeme volt.

A hadsereg pártpolitikai szervezetének akkori szerepét értékelve Frunze ezt írta:

„Ki hozta a rend és a fegyelem elemeit az ágyúdörgés közepette megalakult fiatal vörösezredünk soraiba? Ki bátorította és lelkesítette a balsiker és a vereségek óráiban a harcosokat, s öntött friss erőt ingadozó soraikba? Ki teremtett rendet a hátországban, ki teremtette meg ott a szovjethatalmat és a szovjet rendet, ki biztosította ennek révén hadseregeink gyors és győzelmes előnyomulását? Szívós és kitartó munkájával ki bomlasztotta az ellenség sorait, ki forgatta fel hátországát, hogy ezzel is előkészítse az eljövendő sikereket?

Ezt a munkát a hadsereg politikai szervei végezték; meg kell mondani, kitűnően végezték, és mérhetetlen érdemeket szereztek vele."[13]

Csak ismételten helyeselhetem ezeket a nagyszerű szavakat és újra tanúsíthatom igazságukat.

A part és a nép a polgárháború éveiben nemcsak az ellenséget győzte le, hanem

[11] Lenin. Művei. 51. köt. 22. old. (oroszul).
[12] U. o. 69. old.
[13] M. V. Frunze. Válogatott művei II. köt. 157. old.

harc közben megvetette egy hatalmas reguláris hadsereg alapját, amely hadsereg a dolgozók hadkötelezettségének alapján egészült ki. Létrehozták a központi és a helyi katonai vezető szerveket, kidolgozták az első szabályzatokat és utasításokat, bevezették az egységek és magasabbegységek egyöntetű szervezését. Az 1920. esztendő végén hadseregünk már öt és fél millió embert számlált. Vesztesége körülbelül 800 ezer ember volt a halotakkal, sebesültekkel, nyomtalanul eltűntekkel együtt. 1 millió 400 ezer ember pusztult el olyan súlyos betegségben, amelyet a rossz táplálkozás, a gyógyszer és orvosi kezelés, valamint a nélkülözhetetlen felszerelés hiánya okozott.

A polgárháborús időszak hatalmas harci tapasztalatából és elméleti általánosításából, amely éveken át a szovjet fegyveres erők fejlesztésének alapjául szolgált, néhány szóval a következőket szeretném kiemelni.

Elsősorban a hadsereg és a nép egységét kell megemlíteni. A polgárháborúban kivételes erővel mutatkozott meg az arcvonal és a hátország egysége, az egységes katonai táborrá alakuló ország hatalmas katonai fölénye. Az egység objektív alapja a szovjet társadalmi és államrendszer, a munkásosztály és a parasztság szövetsége, szubjektív alapja pedig a hadsereg és a nép közös célja volt. Ennek eredményeképpen született meg az az erő, amely megsokszorozta a fegyverek hatóerejét. Az erő forrását Lenin abban látta, hogy a világon első ízben jött létre egy olyan hadsereg, amely tudta, miért harcol, a világon először fordult elő, hogy a rendkívüli nehézségeket elviselő munkások és parasztok világosan felismerték, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságot, a munkások és parasztok hatalmát védelmezik.

Másodszor említeném a párt katonai irányító szerepét és a hadseregre gyakorolt befolyását a pártpolitikai apparátuson keresztül.

A kommunista párt irányító szerepe többek között azért is hatalmas jelentőségű katonai szempontból, mert egy olyan ország vezető pártja, amelyben a termelőeszközök társadalmi tulajdonban vannak. Ennek köszönhető, hogy a népgazdaság erői és eszközei soha nem látott módon koncentrálódnak a legfontosabb katonai területekre. Olyan kivételes helyzet jön tehát létre, amelyben hatalmas anyagi és embertartalékokat mozgathatunk, egységes katonapolitikát folytathatunk, és olyan katonai irányelveket dolgozhatunk ki, amelyek egyénenként és mindenki számára is nélkülözhetetlenek.

Ami a pártpolitikai munkát illeti, ennek köszönhető, hogy a forradalom tudatos és odaadó hívei a hadseregben és a flottánál egységes célt követnek, egyre többen lesznek, és ők a tömeges hősiesség forrásai.

„És csakis azért, mert a párt résen volt, mert a pártban a legszigorúbb fegyelem uralkodott, és mert a párt tekintélye minden hatóságot és intézményt egyesített, és a KB jelszavát tízek, százak és ezrek, és végeredményben milliók egy emberként követték, és mert hihetetlen áldozatokat hoztak érte – csakis ezért történhetett meg az a csoda, amely megtörtént. Csakis azért tudtunk győzni az antant és az egész világ imperialistáinak kétszeri, háromszori, négyszeri hadjárata ellenére is."[14]

Harmadszor, szeretnék beszélni fegyveres erőink még egy szervezési elvéről, a legszigorúbb centralizmusról, az egyszemélyi vezetésről és a vasfegyelemről, annál is inkább, mert a különféle ellenzék többször is támadta ezt az elvet.

Lenin rámutatott, hogy az egyszemélyi vezetés hiánya a hadügyben „. . . léptennyomon elkerülhetetlenül katasztrófára, zűrzavarra, pánikra, egymásnak ellent-

[14] Lenin. Művei 30. köt. Szikra. Bp., 1953. 450 old.

mondó parancsolgatásra, vereségre vezet."[15] A pártkongresszus és a központi bizottság plénuma által elfogadott több alapvető okmányban, valamint a gyakorlati munkában a bolsevikok fáradhatatlanul harcoltak az olyan törekvések ellen, amelyek igyekeztek a szervezés partizánformáit (ami kezdetben mindig lehetséges) a reguláris hadsereg szervezési elvével (amelynek uralkodónak kell lennie), azaz a hadsereg minden csoportjában uralkodó centralizált és azonos típusú vezetéssel, az alárendelés és a fegyelem szigorú megtartásával szembeállítani.

Természetesen az egyszemélyi vezetést az adott történelmi körülményeknek megfelelően kellett bevezetni, figyelembe véve a parancsnokok osztályösszetételét, politikai érettségét, katonai felkészültségét, valamint a tömegek érettségét a vezetési formákkal kapcsolatban. Így tehát nyilvánvaló, hogy a szovjethatalom első éveiben nem lehetett megvalósítani az egyszemélyi vezetést.

A lenini egyszemélyi vezetési elv azonban fokozatosan a szovjet hadsereg irányításának tipikus, uralkodó elve lett, amely szervesen kapcsolódott a politikai szervek és a pártszervezetek növekvő szerepéhez. A parancsnok egyszemélyi vezetése a vasfegyelemmel együtt – amelynek alapja a haza iránti kötelesség tudatos teljesítése és megértése – az a mag, amely körül eggyéforr a csapatok akarata, tudása és tevékenysége.

Országunk fejlődésének minden szakasza újabb vonásokkal gazdagította a szovjet fegyveres erők fejlesztését, miközben megszilárdította és az agresszió elleni védelemre készítette fel hadseregünket. A hadügy területén szerzett tapasztalatok és azok az elvek, amelyek Lenin közreműködésével születtek és a polgárháború tüzében forrtak ki, valamint azok a momentumok, amelyekről külön is beszéltünk, a harmincas és a negyvenes évek folyamán tovább fejlődtek és egy olyan hadsereg erejének az alkotóelemei lettek, amely hadsereg a Nagy Honvédő Háborúban szétverte a fasizmust.

[15] Lenin Művei 29. köt. Szikra. Bp., 1953. 447 old.

Ezred és dandár élén

IV.

Egy tönkretett népgazdaság helyreállításának rendkívüli nehézségeivel találta magát szemben a szovjet nép, amikor a polgárháborúban aratott nagyszerű győzelme után hozzálátott a békés építőmunkához. A népgazdaság majdnem minden ága teljesen szét volt zilálva. Az ipar, a mezőgazdaság, a közlekedés válságos állapota szükségessé tette, hogy az ország minden erejét a gazdaság frontjára összpontosítsuk. A leszerelt munkások és parasztok millióit kellett a helyreállító munkálatokra irányítani, és csökkenteni kellett a hadseregre fordított költségeket. Ugyanakkor viszont őriznünk és szilárdítanunk kellett az ország védelmét. „Most jó néhány nagyhatalomnak elvettük a kedvét a velünk való háborúskodástól, de hogy hosszú időre-e, ezért nem kezeskedhetünk."[16]

Már 1920-ban és 1921-ben megkezdődött a hadműveletekben közvetlenül részt nem vevő hadseregek munkára való részleges vagy teljes átirányítása. E célból a Munka és Honvédelmi Tanács mellett létrehoztak egy bizottságot, amelyet M. I. Kalinyin és F. E. Dzerzsinszkij irányított. A dolgozó seregek sokat tettek annak érdekében, hogy fokozzák az üzemanyag- és nyersanyagtermelést és újjáélesszék a mezőgazdaságot.

A leszerelés után a fegyveres erők állománya 1924 végére 5 és fél millióról 562 ezerre csökkent.

A leszerelés természetesen megfelelt a sok millió katona érdekének is. Várta őket az eke, a munkapad, vissza akartak térni családjukhoz, haza akartak jutni. A tényleges katonák visszatartása is nagy nehézségbe ütközött, annál is inkább, mert többségük paraszt volt. Ennek a folyamatnak komoly következményei lehettek volna, és „fellazíthatta" volna a hadsereg magját. 1921 februárjában az OK(b)P KB Szervezési Irodájának határozata értelmében leállították a hadsereg kommunistáinak a leszerelését.[17] Valamivel korábban az OK(b)P KB a „Vörös Hadseregről" című körlevéllel fordult a pártszervezetekhez, amelyben határozottan figyelmeztette őket, hogy helytelen a Vörös Hadseregről való gondoskodás gyengítése. Végül is általában azok maradtak a hadseregben, akik hajlamaiknak és képességeiknek megfelelően úgy döntöttek, hogy a katonai hivatásnak szentelik életüket.

Az akkori idők békés építőmunkájával párhuzamosan, feltétlenül szükség volt egységes katonai doktrína kidolgozására, a reguláris Vörös Hadsereg megszilárdítására, a szervezeti felépítés új, bonyolult kérdéseinek eldöntésére, valamint a kato-

[16] Lenin. Művei 31. köt. Szikra. Bp., 1951. 510 old.

[17] Központi Archívum, f. 14. op 8, ed. hr. 153/1, 1.225.

nai és politikai káderek felkészítésének megszervezésére. Már akkoriban különleges fontosságot tulajdonítottak a technikai (géppuskás, tüzér, páncélos és repülő) fegyvernemek megszilárdításának és a szükséges felszereléssel való ellátásnak.

Az OK(b)P X., XI. és XII. kongresszusa alaposan megvitatta ezeket a problémákat. Az éles viták elkerülhetetlenek voltak. A párt központi bizottságának utasítására M. V. Frunze és Sz. I. Guszev készítették elő a „Vörös Hadsereg újjászervezése" c. téziseket, amelyekben a reguláris hadsereg fenntartásáért szálltak síkra és fokozatos átmenetet irányoztak elő milícia-szervezetek létrehozására, harcoltak a szovjet hadtudomány fejlesztéséért. Mások azt állították, hogy azonnal át kell térni a hadsereg-kiegészítés milícia-rendszerére. Az OK(b)P X. kongresszusa a békeidőben történő hadseregfejlesztés lenini irányvonalát fogadta el. A kongresszusi határozatban egyenesen kimondták: „Néhány elvtárs agitációja a jelenlegi Vörös Hadsereg tényleges felszámolása és a milíciára való azonnali áttérése érdekében helytelen, és e pillanatban gyakorlatilag veszélyes is."[18]

A pártnak a hadsereg megszilárdítását szolgáló erőfeszítései ellenére érezhető volt, hogy radikálisabb rendszabályokra van szükség, mégpedig minél hamarább, annál jobb.

1922 júniusától 1923 márciusáig a 38. lovasezred egyik századának parancsnoka voltam, később pedig a 7. „Szamarai" lovashadosztály 40. lovasezredének parancsnokhelyettese. Az ezredek élén tapasztalt parancsnokok álltak, és én sokat tanultam tőlük. Az ezredek parancsnoki állománya, pártszervezete és politikai apparátusa jó és munkaképes kollektívát alkotott.

A Vörös Hadsereg legtöbb egységének akkor még nem volt jól felszerelt laktanyája, törzsépülete, étkezdéje, klubja és más olyan objektuma, amely egy katona normális életéhez feltétlenül szükséges. Szétszórtan éltünk a falvakban, parasztkunyhókba beszállásolva, ételünket tábori konyhán főzték, a lovakat udvarokon helyezték el. Életkörülményeinket azonban mindannyian elfogadhatónak tartottuk, mert országunk rendkívüli nehézségeket élt át.

A hadsereg parancsnoki állománya rendkívül energikus és kitartó, főleg fiatal és fizikailag erős emberekből állt. Ráadásul többségük nőtlen volt, és a szolgálaton kívül semmiféle más gondot nem ismertek. Örömmel vetettük bele magunkat a munkába. A nap 24 órájából 15–16-ot szenteltünk rá. De még ez az idő is kevésnek bizonyult ahhoz, hogy mindenütt és mindenben eleget tegyünk kötelmeinknek.

1923 tavaszán távmondat érkezett a hadosztálytörzstől, amelyben a hadosztályparancsnokhoz rendeltek. Az okokat nem ismertem, és nem tagadom, kissé izgultam: mit is követtem el?

N. D. Kasirin hadosztályparancsnok igen szívélyesen fogadott, teával kínált és sokáig kérdezgetett ezredünk harci és harcászati kiképzéséről. Aztán hirtelen megkérdezte:

– Mit gondol, jól képezzük ki lovasságunkat egy elkövetkező háborúra? Egyébként is, hogyan képzeli el a jövő háborúját?

A kérdés bonyolultnak látszott. Elvörösödtem, és nem tudtam azonnal válaszolni. A hadosztályparancsnok, aki láthatóan észrevette zavaromat, türelmesen várt, amíg összeszedem gondolataimat.

– Nekünk parancsnokoknak távolról sincs olyan ismeretanyagunk és jártasságunk, hogy korszerűen képezhessük ki a csapatokat – mondtam. – Úgy oktatjuk alárendelt-

[18] „A SZKP határozatokban". I. rész 570. o. (oroszul)

jeinket, ahogy a régi hadseregben oktattak bennünket. A hadügy korszerű értelmezésével kell felfegyverezni a parancsnoki állományt ahhoz, hogy teljes értékűen készíthessék fel a csapatokat.

– Ez igaz – helyeselt a hadosztályparancsnok –, arra törekszünk, hogy parancsnokaink katonapolitikai tanfolyamokat és akadémiákat végezzenek. Ez azonban sok időbe telik, egyelőre kevés a tanintézetünk. Eleinte önállóan kell tanulnunk.

Fel s alá sétálva a dolgozószobájában, váratlanul közölte, miszerint úgy döntöttek, hogy a 39. „Buzuluki" lovasezred parancsnokává neveznek ki.

– Nem nagyon ismerem önt, de elvtársai, akikkel beszélgettem, ajánlják ebbe a beosztásba. Ha nincs ellenvetése, menjen a törzshöz és vegye át a kinevezési okmányt. A kinevezésről szóló parancsot már aláírtuk.

Amikor elbúcsúztam a hadosztályparancsnoktól, nagyon izgatott voltam. Új beosztásom igen megtisztelő és felelősségteljes volt.

Az ezredparancsnoki beosztást mindig nagyon fontos lépcsőfoknak tekintették a hadművészet elsajátításának területén.

Az ezred olyan alapvető harci egység, amelyben a harc érdekében az összes szárazföldi fegyvernemek – és néha nemcsak a szárazföldiek – együttműködését megszervezik. Az ezredparancsnoknak jól kell ismernie alegységeit, valamint azokat a megerősítő eszközöket, amelyeket harchelyzetben általában az ezrednek adnak. Elvárják tőle, hogy meg tudja választani a harcban a főirányt és ott összpontosítani tudja főerőit. Különösen olyan körülmények között fontos ez, amikor az ellenség erőinek és eszközeinek fölénye nyilvánvaló.

Az a parancsnok, aki jól sajátította el az ezred vezetésének rendszerét, és aki képes biztosítani az ezred állandó harckészültségét, élenjáró katonai vezető lesz a parancsnoklás magasabb fokozatain is, akár békében, akár pedig háborús időben.

A polgárháború végén a hadseregben több mint 200 olyan tanfolyam és iskola volt, amelyekben fegyvernemi parancsnokokat képeztek ki. A parancsnoki tanfolyamok 1920-ban már 26 ezer vörösparancsnokot bocsátottak ki. Fokozatosan jött létre a tanfolyamok, iskolák, akadémiák széles körű hálózata, kialakult a proletár parancsnoki és politikai állomány egységes kiképzési és nevelési rendszere. Az alsószintű parancsnoki állományt kezdetben ezrediskolákban készítették fel 7–10 hónap alatt, a középszintű parancsnoki állományt katonaiskolákban és haditengerészeti tanintézetekben, a magasabb parancsnoki állományt pedig katonai akadémiákon képezték ki. A köztársaságokban nemzeti katonaiskolák nyíltak. Később nagy jelentőségűek voltak a parancsnoki állomány továbbképzését szolgáló tanfolyamok. Ilyen tanfolyamokon magam is tanultam. Erről majd még beszélek.

Szeretném most megemlíteni, hogy véleményem szerint a jól képzett – különösen az alsó- és középszintű – parancsnoki állomány felkészítésében a közvetlen, hogy úgy mondjam, a gyakorlattól való elszakadás nélkül, tábori körülmények közötti tanulás és önképzés sem játszott kevésbé fontos szerepet. A katonák tíz- és százezrei egészítették ki ily módon ismereteiket, tökéletesítették harcedzettségüket, ugyanitt kiképzéseken, hadgyakorlatokon és menetgyakorlatokon alkalmazva azt. Az pedig, aki valamely okból nem mehetett tanintézetbe, önállóan és kitartóan képezte magát közvetlenül a csapatnál.

Természetesen akadtak akkoriban olyan parancsnokok, akik a polgárháború sikeres befejezése után mestereknek érezték magukat, azt hitték, hogy tulajdonképpen nincs már mit tanulniuk. Közülük néhányan később beismerték tévedésüket és más meggyőződésre jutottak. Mások megmaradtak régi felkészültségük színvonalán, és

természetesen kis idő múltán nem feleltek meg többé a növekvő követelményeknek. Az ilyenek tartalékállományba kerültek.

Amikor 1923 áprilisában ezredparancsnok lettem, egységem táborba készült. A polgárháború befejezése óta ez volt a lovascsapatok első tábori kiképzése, és sok parancsnoknak nem volt világos elképzelése az új körülmények között végzendő munkáról. Amikor az ezredet átvettem, hiányosságokat észleltem a harckészültségben. Különösen a lő- és harcászati kiképzés terén álltak rosszul a dolgok, ezért az alegységek figyelmét a táborokban a kiképzési anyagi bázisok szervezésére összpontosítottuk.

Május közepére lényegében elkészült a tábor. Az ezred jól felszerelt sátortábort, gyönyörű ebédlőt és klubot kapott. A lovak számára sátrakat és kikötőpóznákat állítottunk fel. Az ezred büszkesége a minden fegyverrel való lőkiképzésre alkalmas lőtér volt.

Június elején kezdetét vette a megfeszített harci és politikai kiképzés. Mindannyian elégedettek voltunk, mert a tábor kiépítésére fordított munka nem volt hiábavaló. A századok parancsnokai és politikai vezetői közösen, bátran kezdeményezve dolgoztak. A kommunisták alkotó energiája és kezdeményezőkészsége minden munkában és vállalkozásban érezhető volt.

Anton Mitrofanovics Janyint, komisszárunkat, különösen szeretném kiemelni. Szilárd bolsevik volt és nagyszerű ember, aki ismerte a katonák lelkét, jól tudta, kihez hogyan közelítsen, kitől mit követeljen. A parancsnokok, a politikai munkások és a vöröskatonák szerették és tisztelték. Kár, hogy ez a kiváló komisszár már nem él. 1942-ben a kaukázusi arcvonalon, a fasisztákkal vívott ütközetben halt hősi halált. Együtt esett el fiával, akit a haza bátor védelmezőjének nevelt.

Nyár derekán G. D. Gaj, a polgárháború egyik hőse lett a hadosztályparancsnok.

Szívesen emlékezem a vele végzett közös munkánkra. Első ízben sátrában találkoztunk, ahová tanácskozásra hívta össze az egységek parancsnokait és komisszárjait. A hivatalos bemutatkozás után Gaj mindenkit munkaasztala köré ültetett. Katonásan egyenes tartású, szép férfit láttam magam előtt. Szeme jóindulatot sugárzott, egyenletes, nyugodt hangja pedig kiegyensúlyozott jellemet és magabiztosságot árult el. Sokat hallottam Gaj hőstetteiről és kíváncsian nézegettem. Szerettem volna a lelkébe látni és megérteni az embert és a parancsnokot.

A beszélgetés sokáig tartott, de nem volt fárasztó. Amikor távoztunk, mindenkiben jó benyomások maradtak a hadosztályparancsnokkal való első találkozásról. Amikor tőlem búcsúzott, azt mondta, hogy néhány nap múlva meg akarja nézni a lovasság alaki és harcászati kiképzését. Jólesett az ezredem iránti figyelem, de bevallottam, hogy sok még a hiányosság nálunk.

– Majd együtt kiküszöböljük őket – mondta Gaj mosolyogva és hozzátette: – Az a jó, hogy maga nem titkolja el . . .

Három nap múlva a hadosztálytörzs intézkedésének megfelelően az ezred egész állománya szemlére sorakozott fel. A hadosztályparancsnok fekete kesely lován felvágtatott a dombra, és onnan figyelte az ezred gyakorlatát. A hadosztályparancsnok lova tüzes volt, de a lovas biztos üléssel és határozott kézzel kényszerítette engedelmességre.

Az alaki gyakorlatokat először vezényszóval, azután kardjelekkel (ez volt az úgynevezett „néma gyakorlat"), végül trombitajelekkel irányították. Az alakváltoztatások, mozgások, felzárkózások, fordulatok, megállások és az igazodások jobban sikerültek, mint vártam. A befejező részben az ezred „laza lovasláncba" bontakozott szét

(régi kozák támadási mód). Én a harcrend középpontjának irányaként azt a magaslatot jelöltem meg, ahol a hadosztályparancsnok állt. Felzárkóztattam az ezredet, kigazítottam a sorokat, majd odaügettem a hadosztályparancsnokhoz, hogy jelentést tegyek a bemutató befejezéséről. A hadosztályparancsnok nem engedte, hogy jelentésemet elkezdjem, ehelyett mindkét kezét felemelve kiabálni kezdett:

– Megadom magam, megadom magam! – Azután pedig odajött hozzám és meleg hangon így szólt: – Köszönöm, nagyon köszönöm.

A hadosztályparancsnok az ezred arcvonala elé állt, kiemelkedett nyergéből és a harcosokhoz fordult:

– Régi lovaskatona vagyok, így jól ismerem a lovasság harckiképzését. Ma megmutattátok, hogy vöröskatonához méltóan, lelkiismeretesen, erőiteket nem kímélve teljesítitek a haza iránti kötelességeteket. Így van ez jól. A jó harckiképzés, a nép iránti kötelesség magas fokú tudata, hősi Vörös Hadseregünk legyőzhetetlenségének záloga. Köszönöm nektek, örömöt szereztetek ma nekem.

A hadosztályparancsnok hozzám fordult, megszorította a kezemet és mosolyogva mondotta:

– A gyakorlat befejező részét majd máskor nézzük meg. Hadd vonuljon pihenni az ezred, mi pedig megtekintjük, hogyan rendezték be a tábort.

Több mint két órán át járta a tábort, minden apróságra felfigyelt, azután pedig soká elüldögélt a harcosokkal. Gaj sok polgárháborús epizódot mesélt. Csak amikor az ügyeletes kürtös az ebédidőt jelezte, állt fel és búcsúzott el.

A hadosztályparancsnok eltávozása után, Janyin komisszárral mindjárt megbeszéltük, mit tegyünk annak érdekében, hogy „ne szédüljünk meg" a sikertől és dicsérettől.

A hadosztályparancsnok dicsérete mindannyiunkat lelkesített, s ez megmutatkozott a kiképzés eredményeiben. A hadosztályparancsnoknak a vöröskatonák iránti egyszerű elvtársi magatartása követésre méltó példa volt számunkra. Kicsit előre szaladva hadd mondjam el, hogy Gaj később gyakran járt az ezrednél, hosszasan beszélgetett a katonákkal és parancsnokokkal, és sohasem csak felettesünk volt, hanem szeretett idősebb elvtársunk is, egyszóval kommunista.

A tábori kiképzést jó eredményekkel fejeztük be és szeptember végén 7. „Szamarai" lovashadosztályunk Orsa körzetébe indult, hogy részt vegyen a körzeti gyakorlaton. A polgárháború befejezése óta első ízben tartottunk ilyen gyakorlatot, éppen úgy, mint tábori kiképzést.

A gyakorlatok, méretüket tekintve nem voltak nagyok, hogy úgy mondjam, a laktanyákba történő visszatérés során bonyolódtak le. Hadosztályunknak azonban elég nehéz feladat jutott. Erőltetett menetet kellett végrehajtania Orsa körzetében. A hadosztályparancsnok az általam vezetett ezredet a hadosztály főerőinek elővédjéül jelölte ki. Ez nemcsak azt jelentette, hogy nagy távolságot kellett megtennünk rövid idő alatt, hanem azt is, hogy a menetbiztosítás feladatát is teljesítenünk kellett. Állandó készenlétben voltunk a gyors szétbontakozásra, hogy kedvező körülményeket biztosítsunk a hadosztály főerőinek harcbalépéséhez.

A hadosztály erőltetett menete 30 órán át tartott. Körülbelül 100 kilométert tettünk meg kétszer ötórás pihenővel. A lovak számára ez nehéz próbatétel volt. A lovaskatonáknak pedig a pihenők alkalmával még etetniök és itatniuk is kellett a lovakat, és rendbe kellett hozniuk minden felszerelésüket. A fáradtság ellenére mindenki kitűnő hangulatban volt, mert megtudtuk, hogy a gyakorlat befejezése után a 7. lovashadosztály új állomáshelye Minszk lesz.

Hajnalban a kiküldött felderítőtől megtudtam, hogy a moszkva–orsai vasútvonal mögött az „ellenséges" csapatok az orsai állomás irányában mozognak. Az Orsához vezető úton „harc" bontakozott ki a vasúti csomópontot fedező csapatokkal.

Ahogy ez már általában a gyakorlatokon lenni szokott, az ezrednél sok fehérkarszalagos döntnök volt. A döntnökök segítenek a gyakorlat vezetőjének a csapatok irányításában.

– Mit tud az „ellenségről"?

– Elhatározása? – záporoztak a kérdések.

Azt válaszoltam, hogy azonnal odamegyek az előosztag-századhoz, és személyes szemrevételezés után ott hozok elhatározást. Megsarkantyúztam a lovamat és néhány perc múlva odaértem az előosztag-századhoz, amelyet egy igen energikus, tettrekész századparancsnok, Tjupin vezetett.

Jelentette, hogy az „ellenség" két ezrednyi gyalogsága harc előtti alakzatba bontakozott szét és a vasútvonal mögött mozog, a magaslat irányában. Ott „harcol" a mi gyalogságunkkal. Az „ellenség" gyalogsága nyilván nem tudja, hogy csapataink kijutottak ebbe a körzetbe, mert sem „ellenséges" biztosítással, sem felderítéssel nem találkoztunk.

Alig fejezte be az előosztag-század parancsnoka a jelentését, amikor egy lovascsoport tűnt fel, amely felénk közeledett. Fekete kesely lováról már messziről megismertük G. D. Gajt, a hadosztályparancsnokot. Röviden megismételtem a helyzet adatait, majd jelentettem a hadosztályparancsnoknak, hogy helyzetünk rendkívül kedvező az „ellenség" váratlan megtámadásához, és úgy határoztam, hogy azonnal harcrendbe bontakoztatom szét az ezredet és oldalba támadom az ellenséget, annál is inkább, mert a terep kedvező a támadásra.

A hadosztályparancsnok belenézett távcsövébe, majd ezt mondta:

– Ritka alkalom, tevékenykedjenek bátrabban. A támadást a tüzérség és a géppuskák tüze készítse elő. A hadosztály főerői 20–30 perc múlva zárkóznak fel és az ellenség végleges megsemmisítése céljából hátba támadják csoportosítását.

Egy óra múlva az egész „harcmezőt" teljesen beborította a füst és a por. A 7. hadosztály harcrendbe szétbontakozott lovasezredei hangos „hurrával" vetették magukat az „ellenségre". A kép valóban színes és magával ragadó volt. A harcosok arca kipirult, tekintetüket feszülten előreszegezték, mint az igazi harcban. Az „ütközet" folytatását jelzéssel szakították meg. Ezzel a gyakorlat be is fejeződött. Közös értékelés nem volt.

Azt hallottuk, hogy a „harc" menetét M. N. Tuhacsevszkij is figyelemmel kísérte, aki igen jó értékelést adott csapatainkról. Különösen a 7. lovashadosztályt dicsérte meg az erőltetett menetért és a gyors támadásért. A gyalogság azzal érdemelte ki a dicséretet, hogy gyorsan kifordította arcvonalát a támadó 7. lovashadosztállyal szemben.

Örültünk Tuhacsevszkij dicséretének és annak, hogy „ellenségünk" is kiérdemelte az elismerést jó manőverezéséért.

Megpihentünk, majd néhány nap múlva bevonultunk Minszkbe, a hadosztály egységeinek új és állandó állomáshelyére.

A minszkiek ezrei jöttek ki a város utcáira. „Hurrá" kiáltások és üdvözlések kísértek bennünket mindenütt. Azt hiszem, hogy egyetlen más ország hadseregét sem övezi annyira a nép szimpátiája és szeretete, mint a mi szovjet hadseregünket.

Még most is meghatottan emlékezem arra, hogyan fogadtak bennünket azok a minszkiek, akik annak idején ennek a hadosztálynak a kötelékében harcolva vettek

részt nevezetes menetekben és ütközetekben Caricin, Kizljar, Asztrahany, Pugacsovszk, Buzuluk stb. körzetében. Életüket nem kímélve küzdöttek a szovjethatalomért a fehérgárdista csapatokkal és az ellenforradalmárokkal. Baráti, szívből jövő szavuk örömmel és büszkeséggel töltött el bennünket . . . A mi 7. „Szamarai" lovashadosztályunk sok harcosa nehéz próbát állt ki a polgárháború arcvonalain, és mindenki számára érthető és kedves volt a harcokra való emlékezés.

Az ezred részére kiutalt laktanyákban még bent volt a 4. lövészhadosztály, amely még nem indult el új állomáshelyére.

Ideiglenesen külvárosi magánházaknál szállásoltak el bennünket. A személyi állományt hármasával-négyesével helyezték el, jobbára rossz körülmények között. A helyzet később még súlyosbodott, mert megkezdődött a kiadós őszi esőzés és megjelent a feneketlen sár. Ilyen körülmények között kellett gondoskodnunk a lovakról, istállókat építettünk, kijavítottuk a szálláshelyeket, gazdasági épületeket, és előkészítettük a téli foglalkozások kiképzésianyag-bázisát.

Összehívtuk a pártszervezetet, majd az egész ezredet tájékoztattuk a kialakult helyzetről.

Amikor ezekre a távoli és bizony nem könnyű esztendőkre emlékezem, szeretném megjegyezni, hogy az emberek hallatlan önfeláldozásra, bármilyen nélkülözésre hajlandók voltak a jobb jövő reményében. Természetesen a mi sorainkban is akadtak, akik panaszkodtak, de a Vörös Hadsereg közössége hamarosan leszerelte őket. Micsoda nagy erő is a Vörös Hadsereg egészséges kollektívája! Ahol energikus közösségi aktíva működik, ott mindig lesz igazi baráti kollektíva is. Ez a záloga az alkotó lelkesedésnek és a csapat harckészültségében elért sikernek.

November végén, amikor a hó már leesett, sikerült átköltöznünk a laktanyákba, a lovakat pedig istállókban helyeztük el. Természetesen sokat kellett még dolgoznunk a jó elhelyezés érdekében, de a legfontosabbat már megtettük.

Az előttünk álló feladat a következő volt: a harci és politikai kiképzés jó megszervezése az új körülmények között.

Most mindez egyszerűnek látszik. Akkor azonban, 26 éves koromban, milyen élettapasztalatom lehetett nekem mint lovasezred-parancsnoknak? A régi cári hadseregben altiszti iskolát végeztem; a Vörös Hadseregben a vörösparancsnokok lovassági tanfolyamát! Ez minden. Igaz, hogy a polgárháború befejezése után nagy lelkesedéssel láttam hozzá mindenfajta katonai irodalom, különösen a harcászati szakkönyvek tanulmányozásához

Erősebbnek éreztem akkor magam gyakorlati téren, mint elméleti kérdésekben, mivel az első világháború jó gyakorlati iskola volt. Jól ismertem a harckiképzés módszertanát és szerettem is. Tudtam, hogy elméleti téren mint ezredparancsnok elmaradok az élet támasztotta követelmények mögött. Gondolkoztam ezen és arra a következtetésre jutottam, hogy nem vesztegethetem az időt, nagy erővel tanuláshoz kell látnom. És mi legyen az ezreddel, amelyre a huszonnégy órából 12 órát kell fordítanom, hogy mindenben és mindenütt eleget tegyek feladataimnak. Egyetlen kiút volt csak, megtoldani napi munkarendemet még 3–4 óra önálló tanulással. Ami pedig az alvást és a pihenést illeti, hát az kevesebb lesz, majd pihenünk akkor, amikor már gyűjtöttünk tudást.

Nemcsak én gondolkoztam így. Így gondolkozott a legtöbb olyan parancsnok, aki a polgárháború idején nőtt ki a Vörös Hadsereg sorkatonái közül, s azok is, akik a régi hadsereg katonái vagy altisztjei voltak.

65 Abban az időben a hadsereg hivatásos magja jelentősen megszilárdult. Ennek

ellenére gyakran változott a személyi állomány. Komolyan ingadozott az ellátás. Nem volt elég magas fokú a csapatok mozgósítási készültsége. Igen nagy hiányosságok mutatkoztak a katonai hatóság munkájában, amelyet akkor Trockij irányított. 1925 nyarán az OK(b)P Központi Bizottságának plénuma elhatározta, hogy ellenőrzi a katonai hatóság tevékenységét. Az ellenőrzéssel a KB Katonai Bizottságát bízták meg V. V. Kujbisev, később pedig Sz. I. Guszev vezetésével. A hadsereg helyzetéről szóló anyag előkészítésében, amely a KB plénumának szólt, Frunze, Vorosilov, A. Sz. Bubnov, G. K. Ordzsonikidze, A. A. Andrejev, I. Sz. Unsliht, M. N. Svernyik és mások vettek részt. Az összegyűjtött tények elemzéséből származó általános következtetések nem voltak valami kedvezőek. Nyilvánvaló lett, hogy az ország fegyveres erői megszilárdításának feladata gyökeres katonai reformot követel. A bizottság javaslatai – amelyeket az OK(b)P KB-a jóváhagyott – váltak a katonai reform alapjává.

A reform egyik legfontosabb intézkedése az volt, hogy bevezette a Vörös Hadsereg feltöltésének területi elvét, fenntartva a kerethadsereg elemeit.

A területi elv a lövész- és lovashadosztályokra terjedt ki. Lényege az volt, hogy minél több dolgozót részesítsünk katonai kiképzésben a termelőmunkától való minimális elvonás mellett. A hadosztályokban az állomány körülbelül 16–20 százaléka állt hivatásos parancsnokokból, politikai munkásokból és tényleges vöröskatonákból, az állomány többi része pedig ideiglenes volt, olyanokból tevődött össze, akiket öt éven át évente eleinte háromhónapos, majd egyhónapos összevonásra hívtak be. Az év többi részében a katonák az iparban és a mezőgazdaságban dolgoztak.

Ez a rendszer lehetővé tette, hogy szükség esetén eléggé felkészített harci állományt sorakoztassunk fel gyorsan a hadosztály ténylegesekből álló magja körül. Egy harcos kiképzésére fordított költség a területi csapatoknál 5 év alatt sokkal kisebb volt, mint az állandóan együtt tartott csapatnál két év alatt. Természetesen jobb lett volna egy kizárólag együtt tartott csapatokból álló hadsereg, de az akkori viszonyok között ez gyakorlatilag lehetetlen volt.

A katonai reform intézkedéseit a katonai szolgálatról szóló törvényben rögzítették, amelyet a Központi Végrehajtó Bizottság és a Szovjetunió Népbiztosainak Tanácsa 1925 szeptemberében fogadott el. Ez volt az első össz-szövetségi törvény országunk valamennyi polgárának hadkötelezettségéről, ugyanakkor a törvény a fegyveres erők szervezeti felépítését is meghatározta.

A reform során újjászervezték a katonai vezetés központi és helyi apparátusát. A Munkás–Paraszt Vörös Hadsereg új törzse Frunzéval az élén (helyettesei Tuhacsevszkij és Saposnyikov) valóban a Vörös Hadsereg agya volt. Az irányítás egyszerűbb lett, a munka pedig hatékonyabb és felelősségteljesebb. A fegyveres erők vezetésének új szervezeti rendszerét a párt felülről hagyta jóvá. 1925 januárjában a kiváló bolsevik és hadvezér, Mihail Vasziljevics Frunze lett a hadügyi és tengerészeti népbiztos, valamint a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsának elnöke.

Egyszer ellátogatott ezredünkhöz a legendás V. K. Bljuher, a polgárháború hőse. A forradalom előtt a mityisini vagongyár munkása volt, azután a cári hadsereg tisztje lett. Bljuher 1916 óta volt tagja a bolsevik pártnak. Nagyon sokat hallottam róla, de most találkoztunk első ízben. A vele való találkozás nagy esemény volt az ezred harcosai és parancsnokai számára. Gaj hadosztályparancsnok hívta meg hozzánk, hogy nézze meg az oktató-nevelő munkát. Az ezred számára ez természetesen nagy tisztesség volt.

Bljuher mindenekelőtt a személyi állomány ellátásának megszervezésével ismer-

kedett meg alaposan, és elégedett volt az ételek elkészítésével. A konyhából távozóban erősen megszorította a szakácsok kezét. Látni kellett az arcukat! Azután bejárta az ezred egész körletét, valamint kulturális létesítményeit, majd a szemle végén megkérdezte:

– Milyen maguknál a harckészültség? Hiszen nincs messze innen a határ.

Azt válaszoltam, hogy az ezred személyi állománya pontosan érti feladatát, és mindig készen áll a haza iránti katonai kötelesség teljesítésére.

– Nos, ez dicséretes. Rendeljen el „riadót".

Őszintén megmondom, ezt nem vártam, de nem ijedtem meg. Megparancsoltam az ezred ügyeletesének:

– Adjon „harci riadó" jelzést.

Egy óra múlva az ezred az elhelyezési körletben gyülekezett. Bljuher igen figyelmesen ellenőrizte a lovasok felszerelését, fegyverét, ruházatát és általános harckészültségét. Különös gonddal ellenőrizte a géppuskás századot és eléggé kemény megjegyzést tett az egyik kezelőnek, akinek nem volt feltöltve vízzel a géppuskája és tartaléka sem volt, holott erről – a riadó előírása szerint – gondoskodnia kellett volna.

– Tudja, hogy hová vezet ez a mulasztás háborúban? – kérdezte Bljuher.

A harcosok hallgattak és sorban elvörösödtek.

– Figyeljenek fel erre a hibára, elvtársak.

Bljuher, miután a harckészültség ellenőrzését befejezte, a következő harcászati közlést adta: a feltételezett „ellenség" egy igen fontos harcászati akadályhoz vezető úton van és gyors elfoglalására törekszik. Az „ellenség" 12 kilométerre van az akadálytól. Az ezred és az „ellenség" közötti távolság körülbelül 25 kilométer, tehát a harcászatilag előnyös akadály mind az „ellenségtől", mind az ezredtől egyenlő távolságban van.

Nem lett volna értelme, hogy a parancsnoki állománnyal ismertessem a helyzetet és megmagyarázzam a harcfeladatot, mert ezzel sok időt vesztünk, és az „ellenség" bennünket megelőzve éri el az akadályt. Meghoztam elhatározásomat: az 1. század négy géppuskával és egy ágyúval élmenetőrs-századként ügetve követ engem. A harcfeladatot útközben szabom meg. Az ezred főereje, helyettesem vezetésével 3 kilométernyi távolságban követi az élmenetőrs-századot, felkészülve a találkozóharcra.

Különböző ütemű ügetésben, néha pedig vágtában haladva, az élmenetőrs-század az „ellenségnél" korábban foglalta el a harcászatilag előnyös akadályt, és megszervezte a tüzet az ellenség fogadására.

A riadó lefújása után Bljuher így szólt az ezredhez:

– Köszönöm önöknek, harcos és parancsnok elvtársak, a becsületes katonamunkát. Mindaz, amit ezredük ma mutatott, méltó a dicséretre. Kérem önöket barátaim, hogy őrizzék szentül és sokszorozzák meg a dicső „Szamarai" lovashadosztály harcos hagyományait. Ez a hadosztály kitűnően harcolt a fehérgárdistákkal és intervenciósokkal. Álljanak mindig készen a dicső hazánktól kapott harcparancs teljesítésére!

Válaszul mennydörgésszerű „hurrá" harsant. A harcosokat láthatóan meghatották Bljuher meleg szavai.

Megragadott ennek az embernek a nyíltsága. Bljuher a szovjetköztársaság ellenségeivel való harc rettenthetetlen katonája, népszerű hős, sok ember ideálja volt. Nem titkolom, hogy mindig erre a nagyszerű bolsevikre, kitűnő elvtársra, és tehetséges parancsnokra szerettem volna hasonlítani.

1924 júliusának végén Gaj hadosztályparancsnok magához rendelt és megkérdezte, mit teszek ismereteim gyarapítása érdekében. Azt feleltem, hogy sokat olvasok és az első világháború hadműveleteit tanulmányozom. Sok foglalkozási anyagot készítettem elő az ezred beosztott parancsnoki állománya számára.

– Ez mind jó és dicséretes – mondta Gaj –, de most nem elegendő. A hadtudomány nem topog egy helyben. A katonai vezetőknek a felmerülő problémák tanulmányozásához komolyabb tanulásra van szükségük. Úgy vélem, hogy el kell utaznia ősszel a leningrádi felsőfokú lovassági iskolába. Igen hasznos lesz ez jövőbeli tevékenysége szempontjából.

Megköszöntem, és azt mondtam, mindent megteszek majd, hogy a bizalmat igazoljam.

Miután visszatértem az ezredhez, nem vesztegettem az időt, elővettem a tankönyveket, szabályzatokat meg az utasításokat és készülni kezdtem a felvételi vizsgákra. A vizsgák könnyűek, sőt bizonyos fokig formálisak voltak, és besoroltak az első csoportba. Ugyanakkor került a tanfolyamra K. K. Rokosszovszkij, I. H. Bagramjan, A. I. Jerjomenko és több más ezredparancsnok.

Mint ahogy a hallgatók többsége, én is első ízben voltam Leningrádban. Nagy érdeklődéssel ismerkedtünk a város nevezetességeivel, jártunk az 1917-es októberi harcok történelmi nevezetességű helyein. Ki gondolhatta volna akkor, hogy 17 év múltán a Leningrádi Front csapatait én vezetem majd, Lenin városát védelmezve a fasisztáktól.

A felsőfokú lovassági iskola vezetője V. M. Primakov, annak a cservonnai kozákokból álló 8. lovashadosztálynak a legendás parancsnoka volt, amely a polgárháború éveiben rémületben tartotta a fehérgárdista csapatokat. Primakov erős, középtermetű ember volt, szép haja, okos szeme és kellemes arca rokonszenvet keltett a hallgatókban. Széles körű műveltséggel rendelkezett. Röviden beszélt, pontosan fogalmazva meg gondolatait.

Kis idő múlva Primakovot kinevezték egy kozák-hadtest parancsnokává Ukrajnába. Utódja M. A. Batorszkij lett, a lovasság neves teoretikusa. Mindannyian örültünk Primakov feljebbjutásának, és meg voltunk győződve arról, hogy tehetsége folytán nagy hadvezér lesz.

Felsőfokú lovassági iskolánkat hamarosan a Lovassági Parancsnokok Továbbképző Tanfolyamává szervezték át, és a tanulmányi időt két évről egy évre csökkentették.

A megterhelés igen nagy volt. Az előadások után sokat kellett egyénileg tanulnunk. Most, életem alkonyán, időnként elcsodálkozom akkori szívósságunkon és roppant akaratunkon, amellyel a katonai ismeretanyagot tanultuk.

Emlékszem egy esetre, amikor utasítottak, hogy készítsek el egy a Hadtudományi Társaságnál tartandó előadást „A hadművészet elméletére ható fő tényezők" címmel. Most ez a téma nem okozna nehézséget, de akkoriban egyszerűen nem tudtam, honnan közelítsem meg, mivel kezdjem és fejezzem be. A pártszervezetünkhöz tartozó elvtársak segítettek. Az előadás még meg is jelent a tanfolyam hallgatói számára összeállított időszakos kiadványban.

Jól emlékezetembe vésődött, hogy a társadalmi és politikai munkában milyen baráti segítséget nyújtottak egymásnak a leningrádi pártszervezet és tanfolyamunk pártszervezetei. Gyakori vendégeink voltak a nagy októberi események résztvevői, a leningrádi üzemek és gyárak munkásai. Feszült figyelemmel hallgattuk a Leninnel való találkozásukról, a Téli Palota ostromáról szóló elbeszéléseket. Mi a magunk

részéről előadásokat tartottunk az üzemi munkásoknak és meséltünk nekik a külföldi intervenciósok és fehérgárdisták ellen vívott harcról. Közülünk többen nemrég még ugyanolyan munkások voltak, úgyhogy félszóból is értettük egymást és szilárd barátság szövődött közöttünk.

Gyakran rendeztek nálunk lovasversenyt, amelyre mindig sok leningrádi jött el. Különösen a műlovaglás, a díjlovaglás, a szálfegyverek forgatásával egybekapcsolt lovaglás örvendett népszerűségnek. Nyáron kedveltük az ugratást és a vadászlovaglást. Ezeken a versenyeken mindig részt vettünk Rokosszovszkijjal, Szaveljevvel, Bagramjannal és a tanfolyam más sportolóival.

Őszi és téli időszakban elsősorban katonaelméleti és politikai foglalkozások voltak. Gyakran folytak elméleti foglalkozások terepasztalon, valamint vázlatok és térképek alapján. Sokat foglalkoztunk a lovasság kérdéseivel – a lovaglással és a hajtással. A csapatparancsnokoknak abban az időben mindezt kiválóan kellett tudniuk. Nagy figyelmet szenteltünk a kard- és tőrvívásnak, de mindezt már inkább öntevékenyen, szabad időnkben.

1925 nyarán elsősorban tábori harcászati kiképzés folyt, amelyet Mihail Alekszandrovics Batorszkij tanfolyamparancsnok személyesen vezetett. Sok ismeretet és tapasztalatot adott át nekünk.

Tanfolyami kiképzésünk erőltetett menettel fejeződött be, amelynek célja a Volhov folyó volt. Itt oktattak benünket az átúsztatásra és a vízi akadályok leküzdésére.

Az átúsztatás elég bonyolult dolog. Ehhez kevés, ha tudunk ruhában úszni, meg kell tanulni az úszó ló irányítását is. A lovasság felkészítésekor nagy figyelmet szenteltek e jártasságok kialakításának. Felidézek egy mulatságos történetet az ottani kiképzésünkből.

Amikor a foglalkozások befejeződtek, Misa Szaveljev, csoportunk egyik hallgatója, ki akarván tűnni mint vakmerő lovas, azt ajánlotta, hogy bemutatja az átkelést a nyergen állva, nehogy ruházatát és felszerelését bevizezze.

Vezetőink beleegyeztek, de utasítást adtak, hogy mindenesetre két mentőcsónak legyen a vízen. Misa átvetette a kengyelt a nyergen, azután bátran belegázolt a folyóba. A ló miután túlment a sekély vízen, úszni kezdett, a lovas pedig magabiztosan állt a nyergen és a kantárszárat fogta. Először minden jól ment, de a folyó közepe táján a ló valószínűleg elfáradt és nyugtalankodni kezdett. Bárhogy egyensúlyozott is a lovas, végül is kényszerű fejest mutatott be és elmerült. Ha nem lettek volna biztosító csónakok, balul is végződhetett volna virtuskodása. A ló egyedül úszott ki a partra, hamarosan pedig a csónak is kikötött Szaveljevvel együtt, aki úgy festett, mint a kiöntött ürge. Természetesen hangos nevetéssel és tréfálkozva fogadták, de neki nem volt nevethetnékje, felsült az átkeléssel, és még a csizmáját is elvesztette a vízben. A csizmát ugyanis az átkelés idejére nyakába vette. Így is ment a laktanyáig, zokniban . . .

A tanfolyam befejezése után Szaveljev a 42. lovasezred parancsnoka, Ribalkin a 37. „Asztrahányi" ezred egyik lovasszázadának parancsnoka és én úgy határoztunk, hogy szolgálati helyünkre, Minszkbe nem vonattal, hanem lovon térünk vissza. 963 kilométert kellett megtennünk mezei utakon.

A tervezett lovaglás útvonala Vityebszk–Orsa–Boriszov volt.

Bemutattuk tervünket a tanfolyam parancsnokságának, engedélyt kaptunk az útra, de sajnos nem tudták megszervezni számunkra az ellenőrző állomásokat, úti étkezésünket és ellátásunkat. Mégsem mondtunk le elhatározásunkról, bár előre számoltunk a nehézségekkel, amelyekkel majd szembe találjuk magunkat, annál is

inkább, mert már beköszöntött a hideg és esős ősz. A 963 kilométeres távolságot 7 nap alatt akartuk megtenni. Ilyen sportkísérlet sem nálunk a Szovjetunióban, sem más országban nem volt még akkor. Szerencsés körülmények között arra számítottunk, hogy világrekordot állítunk fel a csoportos lovaglásban.

A kísérlet fő célja az volt, hogy ellenőrizzük, mennyire felel meg a sportlovak tréningje egy megerőltető feladatot jelentő hosszú távon.

1925 kora őszének reggelén, Leningrád moszkvai sorompójánál gyűltek össze barátaink és a tanfolyamparancsnokság képviselői, hogy szerencsés utat kívánjanak nekünk.

Amikor útra keltünk, úgy döntöttünk, hogy váltakoztatott jármódban, azaz lépésben, majd ügetésben megyünk és ritkán vágtában. Az első nap a tervezettnél 10 kilométerrel rövidebb utat tettünk meg, mivel éreztük, hogy a lovak elfáradtak, sőt az én lovam, Gyira sántítani kezdett. Telivér kancám már 12 éves volt és egy lónál ez már magas kor.

Alaposan elfáradtunk, mielőbb pihenni akartunk. A parasztok szívélyesen fogadtak, ellátták lovainkat, bennünket pedig bőségesen megvendégeltek.

A reggel rosszul kezdődött számomra, lovam még mindig sántított. Miután viasszal beöntöttem a patarepedést és bekötöztem, elhatároztam, hogy Gyirát kantárszáránál fogva vezetem majd. Szerencsére a ló hamarosan abbahagyta a sántítást. Felültem rá. Nem, nincs baj, nem sántít. Ügetésre fogtam, jól ment. Hogy csökkentsem a beteg jobb lábára nehezedő terhet, csak lépésben és ballábas vágtában mentem.

Barátaim sokkal könnyebben haladtak egészséges lovaikon: én gyakrabban szálltam le a lóról, többet vezettem gyeplőjénél fogva és természetesen fizikailag jobban elfáradtam. Viszont barátaim gondoskodtak a pihenőhelyeken a lovak etetéséről és ápolásáról.

Utunk hetedik napján, magunk mögött hagyva Boriszovot, elértük Minszket. A város külterületén vörös zászlókat és transzparenseket vivő embertömeget pillantottunk meg. Kiderült, hogy ezredtársaink és a helyi lakosok bennünket várnak. Megsarkantyúztuk lovainkat, és vágtában mentünk az emelvényhez, ahol jelentést tettünk a helyőrség parancsnokának és a városi tanács elnökének sikeres utunk befejezéséről. Éljenzéssel üdvözöltek bennünket.

Két nap múlva kétkilométeres ellenőrző akadályversenyt, orvosi vizsgát és mérést hajtottunk végre. Az eredmények jók voltak és utunkat pozitívan értékelték. A 7 nap alatt lovaink 8–12 kg-ot, mi pedig 5–6 kg-ot vesztettünk súlyunkból.

Kormánykitüntetést kaptunk, a parancsnokság köszönetét fejezte ki. Ezután rövid szabadságra mentünk. Elutaztam falumba, hogy viszontlássam anyámat és nővéremet.

Anyám távollétem éveiben észrevehetően lefogyott, de továbbra is sokat dolgozott. Nővéremnek már két gyereke volt, ő is megöregedett. Bizonyára a háború utáni esztendő és az 1921—1922-es éhség hagyott súlyos nyomokat rajtuk.

Az unokaöcséimmel hamarosan közel kerültünk egymáshoz. Elfogódottság nélkül nyitották ki bőröndömet és kivettek belőle mindent, ami tetszett nekik.

A falu szegény volt, a nép rosszul öltözött, az állatállomány erősen megcsappant, több helyen nem is maradt háziállat az 1921-es ínséges esztendő után. De ami csodálatos volt, kevés kivételtől eltekintve, senki sem panaszkodott. A nép megértette a háború utáni nehézségeket.

A kulákok és a kereskedők visszahúzódtak. Bizonyára reménykedtek még a letűnt idők visszatérésében, különösen az új gazdasági politika meghirdetése után.

Ugodszkij Zavodban, a területi központban újra kinyitottak a kocsmák és a magánüzletek, amelyekkel a kezdődő szövetkezeti rendszer igyekezett konkurrálni.

Amikor a hadosztályhoz visszatértem, megtudtam, hogy új szervezetre térnek át. Ezentúl a hat lovasezred helyett csak négy lesz a hadosztályban. Az én 39. „Buzuluki" lovasezredem beleolvadt a 40. ezredbe. A 41. és 42. lovasezredekből pedig egy új, a 39. „Melekesszko-Pugacsevszki" lovasezred alakul meg.

Minket Szaveljevvel, aki a 42. lovasezred parancsnoka volt, ez a kérdés személyünkben is érintett. Egyikünknek meg kellett kapnia a 39. ezredet, a másiknak pedig egy másik magasabbegységhez kellett átkerülnie. Mindegyikünk szeretett volna ennél a hadosztálynál maradni, amelyet úgy megszoktunk már, mint a családunkat.

A parancsnokság választása rám esett, Szaveljev pedig máshová kapott kinevezést. Megértettem bánkódását, de barátságban váltunk el, és később régi barátokként találkoztunk.

A hadosztály korábbi lovasezredei négy századból álltak, az újak pedig – a katonai reformnak megfelelően – hatból. Két század alkotott egy lovasosztályt. Ezenkívül az ezredhez a következők tartoztak: 16 géppuskával felszerelt géppuskás század, egy ezredüteg, egy önálló híradó, utász és vegyivédelmi szakasz, meg egy ezrediskola, az altiszti állomány felkészítésére.

Számomra és az ezred egész kollektívája számára ismét beköszöntött a nagy munkák ideje.

A katonai reform legfontosabb intézkedése az egyszemélyi vezetés gyakorlati megvalósítása volt a szovjet fegyveres erőknél. Ez két fő formában történt. Abban az esetben, ha a parancsnok kommunista volt, rendszerint egyidejűleg komisszár is lett, összefogva a harckiképzés, az adminisztratív-gazdasági tevékenység és a pártpolitikai munka irányítását.

A politikai ügyek intézésére a parancsnoknak volt egy helyettese. A hadsereg harckészültségével és a fegyelem megszilárdításával kapcsolatban hozott eme fontos intézkedés azokban az években már teljes mértékben megvalósítható volt, mert a parancsnoki állomány számottevően fejlődött.

Ha a parancsnok pártonkívüli volt, csak a harckészültségért és az adminisztratív-gazdasági tevékenységért tartozott felelősséggel, a pártpolitikai munkát pedig a komisszár irányította, aki a parancsnokkal együtt viselte a felelősséget az erkölcsi állapotért és az egység harckészültségéért.

Az akkori Forradalmi Haditanács egyik parancsa ezzel kapcsolatban kimondta: „Egy pillanatra sem feledkezve meg arról, hogy a szovjethatalom feladata az egyszemélyi vezetés megvalósítása a hadseregben, a komisszár kötelessége egyfelől a vele együttműködő parancsnok bevonása a kommunista eszmék körébe, másfelől figyelmesen kell tanulmányoznia a katonai kérdéseket, hogy idővel képes legyen a parancsnoki vagy az adminisztratív tisztséget betölteni."[19]

Emlékszem, 1925 tavaszán kaptunk egy utasításul szolgáló, valamennyi pártszervnek szóló levelet a párt központi bizottságától: „Az egyszemélyi vezetésről a Vörös Hadseregben." Ebben arról volt szó, hogy a pártnak, valamint a katonai szerveknek, a Vörös Hadsereg egészére és a parancsnoki állomány megszilárdítására irányuló korábbi munkája eredményeképpen igen kedvező feltételek alakultak ki az egyszemélyi vezetési elv megvalósításához.

[19] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára. f. 32. op. 65582. d. 42. l. 394.

Néhány elvtárs azt hitte akkor, hogy az egyszemélyi vezetés csökkenti majd a párt befolyását a hadseregben. De hiszen az egyszemélyi felelős parancsnok kommunista. Ezért tehát a párt szerepe nemcsak hogy nem gyengült, hanem ellenkezőleg, erősödött. Nőtt a parancsnok párt előtti felelőssége a hadseregben folyó élet minden területén. Eközben a fegyelem jelentősen megszilárdult és fokozódott fegyveres erőink harckészültsége.

A parancsnok és a komisszár, a politikai munkás viszonya a gyakorlati munkában egyre inkább megszilárdult és jobb lett. Kicsit előreszaladva emlékeztetek arra, hogy 1928-ban a párt központi bizottságának útmutatása alapján a Forradalmi Haditanács parancsa értelmében Szervi Határozvány jelent meg a komisszárokról, az egyszemélyi parancsnokokról és a politikai helyettesekről. Ez a határozvány a komisszárra ruházta a párt- és politikai vezetést, valamint az egység (magasabb-egység) erkölcsi-politikai állapotáért való felelősséget, és teljesen mentesített az ellenőrző funkciók alól.

A lovassági továbbképző tanfolyam befejezése után könnyebben ment a munka. Biztonságot és önállóságot éreztem a harci és politikai kiképzés kérdéseiben és az ezred vezetésében.

Abban az időben ezredünknél egészen jól mentek a dolgok. 1926 telén magához rendelt A. P. Krohmal, a 3. lovashadtest komisszárja, és Sz. K. Tyimosenko hadtestparancsnok, aki ugyanazon év tavaszán vette át a hadtestet.

Amikor a dolgozószobámba beléptem, észrevettem, hogy jelen van K. D. Sztyepnoj-Szpizsarnij hadosztályparancsnok, G. M. Stern hadosztálykomisszár és L. I. Bocsarov, a politikai osztály vezetője.

Azért hívattuk önt, hogy felajánljuk: vállalja el az ezredparancsnoki kötelmekkel együtt az ezredkomisszár feladatát is, azaz hogy egyszemélyi parancsnok legyen – mondta Tyimosenko. A hadosztályparancsnokság és a politikai osztály alkalmasnak tartja önt erre. Mi a véleménye?

Azt hiszem a kelleténél kicsit tovább hallgattam, majd azt válaszoltam, hogy a hadosztályparancsnokság és a politikai osztály kellő segítségével remélem meg tudok birkózni új feladataimmal.

Néhány nap múlva egyszemélyi parancsnokká neveztek ki. A 7. lovashadosztálynál ez volt az első ilyen kísérlet, amely sokra kötelezett. A párttitkár és politikai helyettesem segített a szervezési és az ideológiai munkában. Nem szégyenkeztek, amikor pártszerűen meg kellett bírálmiuk, vagy jó tanácsot kellett adniuk. Mivel az új munkakörben nem volt tapasztalatom, természetes, hogy eleinte bizonyos hibákat követtem el, és az ügy csak nyert, ha segítettek.

Ahhoz, hogy az elöljáró parancsnok helyesen irányíthassa a politikai nevelést, e téren sokkal műveltebbnek kell lennie alárendeltjeinél. Azokban a nevezetes esztendőkben mi, szakmai parancsnokok a harckiképzés területén lényegesen gyorsabban gyarapodtunk, és erősebbek voltunk, mint a marxi–lenini elmélet elsajátításában.

Ez azért történt így, mert egyfelől mindannyian túl voltunk terhelve adminisztratív munkával, harckiképzési problémákkal és katonai önképzésünkkel, másfelől, sokan nem értékelték eléggé a marxi–lenini elmélet és a hadseregben folyó pártszervezési munka alapos tanulmányozásának szükségességét. A politikai munkások ilyen vonatkozásban természetesen felkészültebbek voltak, mint mi, szakmai parancsnokok.

Hadosztályunk vezetését Sztyepnoj-Szpizsarnijtól hamarosan D. A. Smidt vette

át, akit Ukrajnából helyeztek hozzánk. Az elődd kapkodó volt, szeretett sokat beszélni, mondhatnám fölöslegesen fecsegni. Smidt okos volt, gondolatait röviden fejezte ki, de sajnos, nem szerette a részletmunkát.

1926 nyarán a hadosztály táborba vonult. Festői helyet jelöltek ki számunkra Zsdanovicsji körzetében, Minszktől körülbelül 20 kilométernyire. Most egy nagy tavat létesítettek ott.

A táborban megfeszített harckiképzés folyt. Különleges figyelmet fordítottunk az alegységek, a parancsnoki állomány, a törzs és általában az egység tábori harcászati kiképzésére. Meg kell mondanom, hogy a hadtudomány ágazatai közül a legjobban a harcászatot szerettem, és mindig különleges örömmel foglalkoztam vele.

Mint ismeretes, a hadsereg a háború eszköze, a haza ellenségei elleni fegyveres harc célját szolgálja, és erre a harcra mindenekelőtt harcászatilag kell felkészülnie. Ellenkező esetben az ütközetekben kell azt megtanulnia, nagy veszteségek árán.

A harcászati szemlélet kialakítása céljából ezredünknél sok bemutató és oktatómódszertani foglalkozást tartottunk felderítésből, a harc megszervezéséből, és a technikai harceszközökkel való együttműködésből.

Mint ismeretes, a csapatok harcászati kiképzésének mintegy koronája a hadgyakorlat. 1925-től kezdve a Belorusz Katonai Körzetben évente zajlottak le hadgyakorlatok a tábori időszak végén.

Ezeken a hadgyakorlatokon a 7. lovashadosztály is részt vett, és egyetlen olyan esetre sem emlékszem, amikor rossz értékelést kapott volna elöljáróitól harcászati felkészültségből. Ehhez számottevően hozzájárult parancsnokainknak a harcászati foglalkozásokhoz való helyes hozzáállása. Meg kell mondanom, hogy hadosztályunk ezredparancsnokai mind eléggé jártasak voltak a harcászatban, és szívesen is foglalkoztak vele.

Abban az időben a 37. lovasezred parancsnoka V. T. Volszkij volt, ugyanaz, aki 1942 novemberében egy gépesített hadtestet vezetett a Sztálingrádi Front állományában és az 51., valamint a 64. hadsereggel együtt csapást mért Kalacs irányában, ahol egyesült a Délnyugati Front csapataival. A 38. lovasezred élén V. A. Gajdukov állt. A Nagy Honvédő Háború idején hadtestet és más magasabbegységeket is vezetett. Tapasztalt parancsnokok álltak a hadosztály más ezredei és szakcsapatai élén is.

Nagy figyelmet fordítottunk a sportra és a testnevelési kiképzésre is. Mi, volt katonák, mindenkinél jobban tudtuk, hogy csak edzett, erős harcosok képesek elviselni a háborús nehézségeket. Az egyes harcosok felkészültségétől függ az egész egység sikere. Háborúban – mint tudjuk – mindenféle időjárási viszonyok között, éjjel és nappal, úton és úttalan terepen hajtanak végre nagy erőfeszítést kívánó erőltetett meneteket és gyors manővereket, menetből bontakoznak szét harcrendbe az ellenség gyors megtámadása céljából, és harc után a teljes megsemmisítésig üldözik az ellenséget. Sikertelen kimenetelű ütközet esetén fontos a harcból való gyors kivonás, és az újabb átcsoportosítás. Minderre csak fizikailag jól felkészült egység képes. Ellenkező esetben gyorsan „kifullad", mindenről lekésik, nagy veszteségei lesznek, sőt áldozatául is eshet felkészületlenségének.

El kell mondanom, hogy a 39. lovasezred a lovassport minden ágában felvette a versenyt a Belorusz Katonai Körzet legjobb lovasegységeivel. Sikerült az ezreden belül megszervezni egy aktív sportcsoportot, amelyben sok parancsnok is részt vett. Magam is állandóan foglalkoztam a lovassport minden ágával.

 Kissé gyengébben ment az éleslövészet valamennyi fegyverfajtából. Ezen a téren

mindig legyőztek bennünket a 40. lovasezred mesterlövészei. A lovassportban pedig fordítva volt, mi hagytuk magunk mögött a 40. ezredet.

Úgy látszik, vetélytársainkat ez igen „mardosta", és igyekeztek bennünket mindenáron „beérni", még ravaszsághoz és meg nem engedett eszközökhöz is nyúltak.

Egyszer a körzeti lóversenyen a 6. lovashadosztályhoz tartozó egyik parancsnok, aki meg akarta csillogtatni mesterségbeli tudását és lova különleges fizikai állóképességét, a félúton, egy erdőben előre elrejtett egy másik lovat, amely külsőleg hasonlított arra, amellyel indult. Miután maximális gyorsasággal lefutotta a futam első felét, ez az ügyeskedő átadta küldöncének agyonhajszolt lovát, ő pedig átült az elrejtett lóra és vad iramban tette meg a távolság hátralevő részét. A közönség általános örömujjongása közepette átadták a körzet első díját, de a boldogság nem tartott sokáig. A csalást hamarosan felfedték és a bűnös megkapta, amit megérdemelt. A 6. lovashadosztálybeli ellenfeleink azonban mégsem nyugodtak: vagy leszorították a nyilvánvaló konkurrenst a pályáról, vagy ugratáskor sajátjaiknak nyers fából készített gerendát, nekünk pedig teljesen kiszárítottat tettek az akadályra, hogy az egy kis érintéstől is leessék stb.

Emlékszem Szemjon Mihajlovics Bugyonnij ezredünkhöz való érkezésére. Korábban nem volt alkalmam találkozni vele. Jól ismertem azonban hazánk védelmében szerzett érdemeit a fehérgárdisták és intervenciósok elleni harcban, és nagyon szerettem volna megismerkedni az 1. Lovashadsereg legendás parancsnokával.

Egyik reggel (1927 őszén történt) megszólalt a telefon. Smidt hadosztályparancsnok telefonált.

– Ellátogat ezredükhöz Szemjon Mihajlovics Bugyonnij, fogadják őt.

– Mikor és hogyan fogadjuk? – kérdeztem.

– Először a harminchetedik ezredhez megy, azután a harmincnyolcasokhoz, majd magukhoz, harminckilencesekhez. A fogadást pedig oldja meg önállóan – ön a parancsnok.

Megértettem, hogy a hadosztályparancsnok nem valami különleges ünnepélyes ceremóniára gondol, és hogy Bugyonnijt úgy kell fogadnunk, ahogy azt a szabályzat a parancsnokra vonatkozóan előírja.

Délelőtt V. A. Gajdukov, a 38. ezred parancsnoka hívott fel:

– Fogadd a vendégeket, elindultak hozzád.

Nem volt időnk a beszélgetésre. Összegyűjtöttem legközelebbi munkatársaimat: Frolkovot, a politikai helyettest, A. V. Scselakovszkijt, az ezred párttitkárát, a törzsfőnököt és A. G. Malisevet, az ezred gazdasági vezetőjét. Kimentünk együtt a feljárathoz és vártunk. Körülbelül öt perc múlva két gépkocsi hajtott be a kapun. Az elsőből Bugyonnij és Tyimosenko szállt ki. Ahogy azt a szabályzat előírja, jelentést tettem és bemutattam munkatársaimat. Bugyonnij mindenkit üdvözölt.

Sz. M. Bugyonnijhoz fordultam:

– Kérem utasításait.

– Ön mit ajánl? – kérdezte Szemjon Mihajlovics.

– Jó lenne megnézni, hogyan élnek és dolgoznak harcosaink és parancsnokaink.

– Jól van, de mindenekelőtt azt akarom megnézni, hogyan élelmezik a katonákat.

Az ebédlőben és a konyhán Bugyonnij részletesen érdeklődött a nyersanyag minőségi feldolgozása és elkészítési módja iránt, majd írt az ebédlő könyvébe. Kifejezte köszönetét a szakácsoknak és az ezred élelmezési főnökének. Bugyonnij ezután a harckiképzés ellenőrzése kapcsán ezt mondta: „Most pedig mutassák meg nekünk az ezred lovait."

Jelt adtam az ezrednek az „elővezetésre". A századok tíz perc alatt felsorakoztak, és elkezdődött a lovak elővezetése. Az ezred lóállománya jó állapotban volt, patkolásuk kitűnő.

Bugyonnij megköszönte a vöröskatonáknak a lovak gondozását, azután elment a 6. „Csongari" hadosztályhoz.

Eljött ezredünkhöz Alekszandr Iljics Jegorov, a Belorusz Katonai Körzet parancsnoka is. A korábban vele együtt dolgozó elvtársak elbeszéléséből tudtam, hogy paraszti családból származik, és hogy kovácssegéd volt. Saját erejéből tanult, a cári hadseregbe való behívása után pedig katonaiskolába iratkozott be és tiszti rangot kapott. A régi hadsereg utolsó időszakában alezredesi rangban szolgált. Jegorov 1918 júliusában lépett be a bolsevik pártba és élete végéig a párt hű és állhatatos tagja volt.

A polgárháború éveiben Jegorov tehetséges hadvezérnek bizonyult. A Déli Frontot irányította Gyenyikin fehér hadainak teljes szétveréséig, azután pedig a Délnyugati Frontnál harcolt, amely a fehér lengyelek ellen küzdött.

A polgárháború sikeres befejezése után Jegorov, a híres hadvezér, a Vörös Zászló érdemrendjének négyszeres és a „Forradalmár fegyvere" elnevezésű kitüntetésnek a tulajdonosa több katonai körzetet vezetett és 1931-ben a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke lett. 1935-ben megkapta a Szovjetunió marsallja címet.

Jegorov váratlanul érkezett ezredünkhöz. Ez 1927-ben történt, miután befejeződött a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának plénuma, amelyen ő is részt vett.

Harcászati foglalkozást vezettem, amikor jelentették az elöljáró érkezését.

Jegorov ott akart lenni a foglalkozáson, amelynek témája „A lovasezred rejtett kijutása az ellenség szárnyára és hátába, valamint az ellenség gyors megtámadása" volt. Minden eléggé simán ment, az alegységparancsnokok elhatározásai bátrak és önállóságot mutatók voltak. A parancsnok jó hangulatban volt, sokat tréfált, ami elősegítette a jelenlevők közvetlen magatartását.

Értékelő szavaim után Jegorov több észrevételt tett és tanácsokat adott. Különösen emlékezetes maradt számomra az az útmutatása, amely szerint nem elég parancsnokainkat csak harcászatra tanítanunk, feltétlenül be kell avatnunk őket a hadműveleti művészetbe is, arra számítva, hogy ha hazánk ellenségei háborút robbantanának ki, sokaknak feltétlenül szükségük lesz hadműveleti ismeretekre is.

A parancsnok a foglalkozás után megkérdezte:

– Hol tartanak az ezred mozgósítási tervének kidolgozásában?

– Sokat elvégeztünk már, de vannak bizonyos kérdéseink, amelyekre nem kaptunk választ az elöljáró parancsnokságtól – feleltem.

– Nos, akkor nézzük meg az ezred mozgósítási tervét és halljuk a kérdéseit – mondta Jegorov.

Körülbelül egy órát vett igénybe a törzsfőnök és az én jelentésem a mozgósítási terv kidolgozásáról és válaszadásunk a körzetparancsnok kérdéseire, amely után így szólt:

– Nem rossz, nem rossz. De hát mit nem értenek?

– Helyzetünket az bonyolítja, hogy közel vagyunk az államhatárhoz. Riadó után nagyon hiányosan gyülekezhetnénk. Ezenkívül az ezred tényleges állományából jelöltük ki a második lépcső létrehozásához szükséges kereteket is. A csökkentett létszámmal vívott első harc a személyi állomány erkölcsi állapotának rovására mehet – fejeztem be.

– Ez igaz – mondta Jegorov –, de nincs más megoldás. A csapatok második lépcsőinek a kialakítása feltétlenül szükséges. Az ellenséget nem szabad lebecsülnünk. Komolyan kell készülnünk egy okos, ügyes és erős ellenséggel viselendő háborúra. Ha pedig az ellenség a valóságban gyengébbnek és kevéssé okosnak bizonyul, az csak nekünk kedvez.

Jegorov sok minden iránt érdeklődött: az érinthetetlen tartalékok állapota, a katonák szállása, valamint az iránt is, hogyan rendezkedett be a parancsnoki állomány. Jelentettük, hogy a parancsnokok általában magánlakásokban laknak, átlagosan egy szoba jut egy családra.

Emlékszem, hogy abban az időben önként adtuk oda fölösleges személyes értékeinket az ország aranyalapja javára, gyárak és üzemek építésére. Jegorov ez iránt is érdeklődött.

– És az ezredparancsnok mit adott? – kérdezte.

– Négy jutalmul kapott ezüst cigarettatárcát, amelyeket a lovasversenyeken nyertem, meg a feleségem aranygyűrűjét és fülbevalóját.

Tulajdonképpen mindenki így tett.

A parancsnok végigmért bennünket és ezt mondta: „Nagyon jól van, elvtársak, másképp ez nem is lehet."

A hadosztálynál nagyon megélénkültek a dolgok, amikor Smidt hadosztályparancsnokot a szerb Danyilo Szergyics váltotta fel, aki az 1. Lovashadsereg egyik legendás parancsnoka volt. Szergyics azonnal aktív tevékenységbe kezdett és tekintélyre tett szert az egységparancsnokok körében. Nekem különösen tetszett, mert magas követelményeket állított elénk és szüntelenül gondoskodott a harci és politikai kiképzés állandó tökéletesítéséről. Szergyics aktívan avatkozott be a pártélet minden kérdésébe és így teljes értékű egyszemélyi parancsnok volt. A magánéletben rendkívül szerényen élt.

Szergyics vezetése alatt a hadosztály tábori kiképzése és a körzeti hadgyakorlatokon való részvétele tanulságos volt és öregbítette a 7. „Szamarai" lovashadosztály megérdemelt dicsőségét. Mindannyian éreztük hadműveleti–harcászati fejlődésünket és tudtuk, hogy ebben nagy a hadosztályparancsnokunk személyes érdeme. Egyszóval, tiszteletreméltó parancsnok és rátermett nevelő volt.

1929-ben K. K. Rokosszovszkijt nevezték ki a 7. „Szamarai" lovashadosztály parancsnokává, Szergyics hadosztályparancsnok pedig hadtestparancsnok lett Tyimosenko helyett. Valamivel később, 1930 májusában, engem neveztek ki a 7. „Szamarai" lovashadosztály 2. lovasdandárának parancsnokává.

Mint már említettem, Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkijjal együtt tanultunk 1924–1925-ben Leningrádban a tanfolyamon és jól ismertük egymást. Velem nagyon tapintatos volt. Ami engem illet, nagyra értékeltem katonai érzékét, nagy tapasztalatát a harckiképzés irányításában és a személyi állomány nevelésében. Örültem kinevezésének, és meg voltam győződve arról, hogy Rokosszovszkij folytatni fogja Szergyics tradícióit a hadosztálynál. Így is történt.

Majdnem hét évig voltam a 39. lovasezred parancsnoka.

Jó iskola volt. A gazdag gyakorlati tapasztalaton kívül ebben az időben fontos elméleti és hadműveleti-harcászati kiképzést kaptam, amikor részt vettem a körzeti hadgyakorlatokon, a hadosztály- és hadtestgyakorlatokon és hadijátékokon. Mint egyszemélyi parancsnok jobban megértettem pártunk vezető és szervező szerepét a Vörös Hadsereg fejlesztésében és a csapatok mindennapos tevékenységében.

Természetesen mindez nem volt könnyű, a munkában hibák is voltak. De ki nem

hibázik? Talán az, aki csak felülről jövő utasítás alapján dolgozik, és munkájában nincs alkotó kezdeményezés. Véleményem szerint a hiba okozta kár általában attól függ, hogy milyen hamar veszik észre és küszöbölik ki.

Engem amiatt hibáztattak, hogy túl sokat követelek, én viszont ezt a bolsevik parancsnok szükséges tulajdonságának tartottam. Visszapillantva azt hiszem, hogy néha valóban túlságosan követelődző voltam, s nem mindig fegyelmezett és türelmes alárendeltjeim botlásaival szemben. Kibillentett egyensúlyomból valamely lelkiismeretlenség a munkában, vagy a katona magatartásában. Voltak, akik nem értették ezt, és én valószínűleg nem voltam elég türelmes az emberi gyengeségekkel szemben.

Ezek a hibák természetesen most nyilvánvalóbbak, az élettapasztalat sok mindenre megtanít. Ma is azt tartom azonban, hogy senkinek sincs joga az élet élvezetéhez mások munkájának rovására. Különösen a katonáknak fontos ezt tudniuk, akiknek a harcmezőn, életük kockáztatásával, elsőként kell a hazát védelmezniük.

A 2. dandár, amelynek parancsnoka lettem, két lovasezredből állt: a 39.-ből és a 40.-ből. Alaposan tanulmányoznom kellett a 40. lovasezred helyzetét, amelyet abban az időben a cári hadsereg egykori tisztje, Ivljev vezetett, ez a zárkózott ember. Nem szerette a lovasságot, de a lőkiképzést jól értette és ezzel alaposan foglalkozott. Ilyen vonatkozásban ezrede mindig az élen állt.

Talán a sokéves megszokás tette, amely annyira közel vitt a 39. lovasezred embereihez, de úgy tűnt, hogy ez az ezred harci vonatkozásban felkészültebb és szervezettebb. Tudtam azonban, hogy a 40. lovasezred parancsnokai és politikai munkásai, akiknek szintén drága ezredük becsülete, érzékenyen reagálnának, ha én a 39. lovasezredet mintaképül állítanám, amelyhez igazodniuk kell.

Igyekeztem észrevenni mindent, ami jó náluk, még az apróságokat is, és példaként állítottam a többiek elé. Gyakran rendeztünk mindkét ezrednél különféle bemutató foglalkozásokat harcászatból, lőkiképzésből, lovaglásból, valamint a politikai kiképzés és a nevelőmunka módszereiről. E módszer pozitív eredményei hamarosan megmutatkoztak. A 2. dandár vezető helyre került a 7. „Szamarai" lovashadosztályon belül. Ezt többször említették, ami mindannyiunknak örömet szerzett.

Röviden szólva, jó egyetértésben és lelkesen dolgoztunk. A parancsnokok munkájukban okosan támaszkodtak a pártszervekre, a személyi állomány aktivitását és energiáját a harckészültség szüntelen fokozására irányították.

Sok példát sorolhatnék fel, de azt hiszem, erre nincs szükség. Csak arra szorítkozom, ami élénken maradt meg emlékezetemben.

Egyszer a 39. ezred párttitkára jött be hozzám azzal a javaslattal, hogy terjesszük ki az ezredek tapasztalatcseréjét az egész dandárra.

Az ezredek pártirodáinak közös ülésén elhatározták, hogy módszertani foglalkozást vezetnek le egy csoport harcossal, s azon bemutathatják, hogyan kell a legelmaradottabb vöröskatonáknak megmagyarázni a párt irányvonalát a bonyolult kérdésekben.

Az első foglalkozást Borisz Afanaszjevics Zsmurov, a 39. ezred lovasszázadparancsnokának helyettese tartotta – és mondjuk meg – kiválóan.

Aztán a 40. ezred politikai munkásainak kezdeményezésére összegyűjtötték a legfegyelmezetlenebb vöröskatonákat, hogy nyílt beszélgetés során hozzuk felszínre vétségeik okát. Kiderült, hogy sok rendbontás nem annyira a vöröskatonák hibájából történt, hanem inkább azért, mert parancsnokaik és a politikai munkások nem

ismerték harcosaik jellemét és egyéni tulajdonságait, nem értékelték mindig helyesen magatartásukat, s ennek következtében elvesztették tekintélyüket. A vöröskatonák gyakran bosszantani akarták az ilyen parancsnokokat.

Meg kell mondanom, hogy ezek a nyílt beszélgetések igen hasznosak voltak mind a vöröskatonák, mind a parancsnokok számára.

1929 végén Moszkvába vezényeltek, magasabb parancsnoki tanfolyamra. A „CDKA" szállóban helyeztek el bennünket. A foglalkozásokat a Frunze utcában, a Honvédelmi Népbiztosság épületében tartották, itt voltak az osztály- és bemutatótermek. A magasabb parancsnoki tanfolyamon rendkívül magasszintű oktatás folyt. Csoportvezetőnk Bljuher marsall helyettese, az igen művelt, hadtestparancsnoki rendfokozatot viselő Mihail Vlagyimirovics Szangurszkij volt. Hadtudományi kérdésekkel kapcsolatos előadásait és magyarázatait az első világháborúból és a polgárháborúból vett példával támasztotta alá. Többi tanáraink is a harcászat és a hadműveleti művészet kiváló szakemberei voltak.

A magasabb parancsnoki tanfolyamon, de később is, mindannyian lelkesedtünk a katonai elméletért, minden új könyvet felkutattunk, mindent gyűjtöttünk, ami gyűjthető volt a katonai kérdésekkel foglalkozó irodalomból, hogy magunkkal vihessük a csapathoz. Az első hely jogosan illette meg Frunze műveit. Abban az időben már születőben volt a szovjet hadtudomány.

Összegyűjtött műveiben, amelyek 1929-ben jelentek meg, olyan kérdésekről van szó, mint az ember és a technika viszonya egy eljövendő háborúban, e háború jellege, a haderőnemek arányos fejlesztése, a hátország és az arcvonal szerepe. Frunze síkraszállt egy olyan egységes katonai doktrínáért, amely meghatározza a fegyveres erők építésének jellegét, a csapatok harckiképzési módszereit, s azok vezetését a harcfeladatok megoldásának az országban uralkodó nézetek szerinti módjától és jellegétől függően. Frunze kitűnően általánosította a polgárháború tapasztalatait, tételeket dolgozott ki, amelyek később alapjai lettek ama szabályzatok és utasítások rendszerének, amelyek nélkül egy új típusú hadsereg – a szovjet Vörös Hadsereg – létezése lehetetlen lett volna.

A huszas évek végén jelent meg B. M. Saposnyikov jelentős műve, „A hadsereg agya", amelyben nagy történeti anyagot elemez, és sokoldalúan rajzolja meg a vezérkar szerepét, valamint néhány fontos tételt dolgoz ki a hadászattal kapcsolatban. Ugyanő írta a „Lovasság" és „A Visztulán" című híres műveket is. A. I. Jegorov tollából néhány nagyszabású hadtörténeti mű látott napvilágot, köztük a „Gyenyikin szétverése" című.

Erre az időre esik egyik legtehetségesebb katonai teoretikusunk, M. N. Tuhacsevszkij munkáinak a közreadása is. Több jövőbe látó gondolat származik tőle egy eljövendő háború jellegéről. Tuhacsevszkij új elméleti, harcászati, hadászati, hadműveleti művészeti tételeket dolgozott ki, rámutatott a hadseregfejlesztés elveinek és gyakorlatának a társadalmi rendszerrel és az ország termelési bázisával való megbonthatatlan kapcsolatára.

Viharos vitát váltott ki nálunk V. K. Triandafillovnak, a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg törzsfőnökhelyettesének „A korszerű hadseregek hadműveletének jellege" című könyve, amely azonnal igen népszerű lett. A könyv bátor és mély nézeteket tartalmaz az akkori idők hadseregfejlesztésének állapotáról és perspektíváiról, megrajzolja a hadsereg technikai ellátásának és szervezésének fő útjait. A harckocsiknak egy elkövetkező háborúban játszott szerepéről Triandafillov ezt írta:

„A harckocsik hatalmas harcászati jelentőségében – egy elkövetkező háború ese-

tén – most senki sem kételkedik. Az a tény, hogy az elkövetkező időben növekszik majd az automata fegyverek száma a gyalogságnál, valamint hogy kirajzolódik ezen fegyverek további elterjedésének és minőségi javulásának tendenciája, a mesterséges akadályok széles körű elterjedése a védelemben és a lefogás eszközeinek (tüzérség) lemaradása a védelem eszközeitől – a harckocsit egy elkövetkező háború egyik leghatékonyabb támadó eszközévé teszi."[20]

Triandafillov munkájának második részében hadművészeti problémákat vizsgált. Így a hadosztály, a hadtest, a hadsereg, a hadseregcsoport támadó és védelmi lehetőségeit, az ütközet színhelye megközelítésének, a hadművelet időtartamának és mélységének, a támadási szélességnek és a védelmi hadműveleteknek a kérdéseit stb. Triandafillov, sajnos, 1931-ben tragikus körülmények között – egy légi szerencsétlenség során – meghalt és nem tudta befejezni műveit, amelyek egy elkövetkező háborúról, a szovjet hadászat és hadműveleti művészet legfontosabb tételeiről szóltak volna.

Sz. Sz. Kamenyev, A. I. Kork, I. P. Uborevics, I. E. Jakir és más jelentős katonai vezetőink és teoretikusaink művei is sok értéket és igazi érdekességet tartalmaztak minden hivatásos katona számára. Egyszóval, szellemi táplálékunk volt elegendő, csak időnk volt kevés ahhoz, hogy magunkhoz vegyük.

A magasabb parancsnoki tanfolyam foglalkozásain alkotó légkör uralkodott, gyakran lángoltak fel viták is. Emlékszem, hogy legtöbbet Alekszandr Vasziljevics Gorbatovval vitatkoztunk. Abban az időben ő a 2. lovashadtesthez tartozó dandár parancsnoka volt. Gorbatovval, a jól felkészült és tudományos képzettséggel rendelkező parancsnokkal érdekes volt vitázni.

Itt, a magasabb parancsnoki tanfolyamon a hallgatók több igen fontos hadműveleti-harcászati és szaktémát dolgoztak fel alaposan, megismerkedtek az új harci eszközök és fegyverek mintapéldányaival, amelyek a Vörös Hadsereg csapataihoz kerültek.

Hogyan volt akkor a Vörös Hadsereg technikailag felszerelve? 1920-tól 1925-ig meg kellett elégednünk a gyenge és elmaradott régi cári hadseregtől örökölt fegyverzettel. Az ipar még nem volt képes arra, hogy korszerű harci technikai eszközökkel lássa el a Vörös Hadsereget. Minden lehetséges módon törekedtek azonban a hadsereg és a flotta technikai ellátottságának javítására.

A szovjetek III. összoroszországi kongresszusán külön vitatták meg a védelem szilárd gazdasági bázisának megteremtéséről és a Vörös Hadsereg új harci technikai eszközökkel való felszereléséről szóló kérdést. Ugyanakkor kezdődött meg a párt útmutatása alapján a régi rendszerű lövész-, tüzér- és repülőfegyverzet felülvizsgálata abból a célból, hogy kiválasszák a legjobbat és azt korszerűsítsék. Növekedett a hadsereg technikai ellátását biztosító hitelkeret, újjáépítették a fémfeldolgozó ipart, vállalatokat, közöttük a hadiipart is.

A pártnak sikerült a hazai légierő és haditengerészet létrehozását kezdettől fogva szinte az egész nép ügyévé tennie. A Munkás-Paraszt Honvédelmi Tanács már 1921-ben külön határozatot hozott a légiflotta építésével kapcsolatos minimális program kidolgozásáról. Fejlesztésére több millió aranyrubelt fordítottak. 1923 tavaszán létrejön a légiflotta barátainak önkéntes társasága, amely két év alatt 6 millió aranyrubelt gyűjtött. Ebből több mint 300 harci repülőgépet gyártottak. Lényegében már 1925-ben megszüntették a külföldi repülőgépek vásárlását.

[20] V. K. Triandafillov: „A korszerű hadseregek hadműveletének jellege" M.–L. Goszizdat 1929. 19. old. (oroszul).

1922-től kezdve a Komszomol lett a Haditengerészeti Flotta patrónusa. Három önkéntes felhívás alapján 8 ezer komszomolista érkezett a flottához, újjáalakultak és szervezetileg megerősödtek a haditengerészeti erők, amelyek akkor a Balti-tengeri és Fekete-tengeri Flottából, a Barens-, a Káspi- és Fehér-tengeren levő hadihajók csoportjaiból álltak. A Balti-tengeren korszerűsítették és teljesen felújították az „Októberi forradalom" (volt „Gangut") nevű sorhajót és hét torpedónaszádot, teljesen felépült a „Profintern" nevű cirkáló. A Fekete-tengeren megkezdte szolgálatát a „Cservona Ukraina" nevű cirkáló, továbbá körülbelül 60 kijavított hadihajó és kisegítő hajó. A Haditengerészeti Flotta felújítása és korszerűsítése 1928-ra lényegében befejeződött.

Ahhoz, hogy hazai harci technikai eszközöket és új korszerű fegyvertípusokat dolgozhassunk ki, feltétlenül szükséges volt az alkotói, tervezői elképzelések ösztönzésére. 1924-ben a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa határozatot hozott egy katonai találmányokkal foglalkozó bizottság létesítéséről és annak összetételéről. A bizottság tagjai: Sz. Sz. Kamenyev, M. N. Tuhacsevszkij, I. Sz. Unsliht és mások voltak. Több tudományos kutató és tervező szerv jött létre. A különleges tüzérségi kísérletek bizottságának munkáját olyan neves tudósok segítették, mint A. P. Krilov és Sz. A. Csapligin. A híres Központi Aerohidrodinamikai Intézetben új hazai repülőgépmodellek és hajtóművek kísérleti építését szervezték. N. N. Polikarpov, A. N. Tupoljev és mások tervezték itt a vadászgépek és bombázók, köztük a TB-1-es gép kísérleti modelljeit, amelyek technikai mutatóik alapján felülmúlták az ilyen típusú külföldi repülőgépeket.

K. E. Ciolkovszkij és F. A. Cander a rakétahajtómű és az űrrepülés területén kifejtett kiváló munkájukkal gazdagították a szovjet tudományt. N. I. Tyihomirov, F. V. Tokarjev és más tehetséges feltalálók is megkaptak minden támogatást. 1927-ben V. A. Gyegtyarjev V. G. Fjodorovval együtt egy új rendszerű golyószórót alakított ki, amely szerkezeti és harcászati tulajdonságainál fogva felülmúlta a külföldi típusokat. Akkoriban láttak el bennünket a hazai 76 milliméteres ezredágyúval, azután pedig légvédelmi ágyúval.

Egészében véve azonban a Vörös Hadsereg technikai ellátottsága a 20-as években természetesen alacsony szintű volt. Meglátszott, hogy az ország nehéz gazdasági helyzetben van, és hogy hadiipara nem elég fejlett. Nem volt elegendő géppuskánk, de főleg golyószórónk, még nem volt automata puskánk, a régi puskát pedig már korszerűsíteni kellett. A tüzérség, konstrukcióját tekintve, elavult volt és erősen elhasználódott. A 20-as évek végén csak 7 ezer, elsősorban könnyű tüzérségi ágyunk volt. Légvédelmi, páncélozott és páncéltörő tüzérségünk egyáltalán nem volt. 1928-ban csak ezer, általában régi szerkezetű harci repülőgép, mindössze 200 harckocsi és páncélgépjármű állt rendelkezésre. A hadsereg nagyon gyengén volt gépesítve. Szinte nevetségesen hangzik, hogy 1928 végén a csapatok 350 teher- és 700 személygépkocsival, 67 lánctalpas traktorral rendelkeztek! De hiszen 1928-ig nem volt sem gépkocsi-, sem traktoriparunk.

Ugyanebben az időben a nagy imperialista államok növelték fegyveres erőiket. Egy háború esetén Anglia például 2500 harckocsit gyárthatott volna havonta, Franciaország 1500-at. Légierejük több tízezer repülőgépet számlált, s gyors ütemben gépesítették csapataikat. Egyszóval közelmúltbeli (és potenciális) ellenségeink nagyot haladtak előre a fegyverkezés területén az első világháborúhoz képest.

Ismételten szembeállítva ezeket az adatokat, arra gondol az ember, hogy milyen különböző, a történelem által objektíve meghatározott helyzetből kezdtük el verse-

nyünket a kapitalista világgal! Ezt nézve természetes az a büszkeség, amelyet ama társadalmi rend iránt érzünk, amelynek katonai vonatkozásban a legrövidebb időn belül sikerült elérnie és túlszárnyalnia a legfejlettebb nagyhatalmakat, az iránt a nép és hadsereg iránt, amely képes volt később szétzúzni a legerősebb imperialista ellenséget.

Nyilvánvaló volt tehát, hogy a Vörös Hadsereg és Flotta számára korszerű fegyvereket csakis az országban megteremtett fejlett ipar képes adni. Csak az iparosítás fokozhatta a Szovjetunió védelmi képességét. A technikának kellett mindent megoldania. Akkori katonai vezetőink nem csalatkoztak számításaikban, pontosak voltak egy elkövetkező háború jellegére és sajátosságaira vonatkozó elképzeléseik.

Frunze már 1925-ben, amikor az OK(b)P Központi Bizottságának plénumán beszámolt a katonai reform eredményeiről, ezeket mondotta: „Sok elvtársunk, és azt hiszem főleg azok, akik megjárták a polgárháború frontjait, minden bizonnyal a polgárháborús korszak szülte hangulatban élnek. Állítom, hogy ez a hangulat nagyon veszélyes, mivel egy elkövetkező háború nem fog hasonlítani a polgárháborúra. Természetes, hogy a polgárháborúhoz hasonlóan osztályjelleget visel majd, olyan értelemben, hogy akadnak majd nálunk az ellenség oldalán álló fehérgárdisták és fordítva, ellenségeink táborában lesznek szövetségeseink. De a harci technikai eszközöket és a vezetési módszereket véve alapul, az a háború nem hasonlít majd a mi polgárháborúnkra. Egy kiváló, a legújabb technikai vívmányokkal felszerelt hadsereggel fogunk szembekerülni, és ha hadseregünk nem rendelkezik majd korszerű eszközökkel, akkor a kilátások számunkra nagyon-nagyon kedvezőtlenek lehetnek. Számításba kell ezt vennünk, amikor eldöntjük az ország védelmére való általános felkészülés kérdését."[21]

... 1930 tavaszán a magasabb parancsnoki tanfolyamról egységeinkhez tértünk vissza.

A 2. lovasdandárnak akkor már több mint egy éve voltam a parancsnoka, és meg kell mondanom, hogy ez a munka sok újat hozott számomra és jelentős mértékben kiegészítette elméleti és gyakorlati ismereteimet.

1930 végén megtudtam, hogy jelöltek a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg lovassági szemlélője helyettesének tisztségére. A szemlélői tevékenységet abban az időben nagyra értékelték a lovascsapatoknál. Bevallom, hogy egyáltalán nem örültem e hírnek. Nagyon megszoktam hadosztályomat és a szamaraiak nagy testvéri családja tagjának éreztem magam.

A kérdést azonban már eldöntötték, és készülődnöm kellett Moszkvába. Őszintén szólva csak a köpenyt és néhány fehérneműt kellett becsomagolnom. A család minden holmija kényelmesen elfért egy bőröndben. Más java akkor senkinek sem volt, és ezt teljesen normálisnak tartottuk.

Egyik este felhívott Rokosszovszkij és elmondta, hogy megjött Moszkvából az áthelyezésemre vonatkozó parancs.

– Mennyi időre van szüksége az úti előkészületekre? – kérdezte.

– Két órára – feleltem.

– Nem engedjük csak úgy el – mondta Rokosszovszkij. – Hisz ön a 7. hadosztály veteránja. Elbúcsúztatjuk, amint illik, ez a második dandár parancsnoki és politikai állományának a közös kívánsága.

Bevallom, ez nagyon jól esett.

81 [21] M. V. Frunze Válogatott művei 1. kót. M.–L. Goszizdat 1929 211. o. (oroszul).

Néhány nap múlva a 39. és a 40. lovasezred egész parancsnoki és politikai állománya részére ebédet rendeztek, amelyen jelen voltak a hadosztályparancsnokság tisztjei is. Sok szép, meleg szót intéztek hozzám. Tiszta szívből jöttek a szavak, és egész életemben emlékezetesek maradtak.

A következő nap reggelén készen álltam az elutazásra. Még egyszer elmentem az alegységekhez, elbúcsúztam a harcosoktól és parancsnokoktól.

Hazafelé tartva lakásomra, újból megnéztem Minszket, amelyet nagyon megszerettem. Itt éltem nyolc évig, közelről ismertem meg a jólelkű, munkaszerető belorusz népet. Belorusszija szemem láttára számolta fel két háború következményeit.

Este feleségemmel és kétéves kislányommal, Erával, elindultunk Moszkvába.

A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Lovassági Szemlélőségén és a 4. lovashadosztály parancsnokságán

V.

Ezekben az években a Lovassági Szemlélőséget Szemjon Mihajlovics Bugyonnij irányította.

Amikor megérkeztem új helyemre, elindultam, hogy bemutatkozzam jövendő elöljáróimnak. Bugyonnij azonban nem volt a szemlélőségen. Személyi titkára, P. A. Belov (ugyanaz, aki a Nagy Honvédő Háborúban kitűnt hősiességével) közölte velem, hogy Szemjon Mihajlovics jelenleg nem foglalkozik a szemlélőség ügyeivel, mivel a Katonai Akadémia egyik különleges csoportjában tanul. Az ügyeket első helyettese, a hadtestparancsnoki rangban levő I. D. Koszogov intézi.

Jelentkeztem Koszogovnál, majd megismerkedtem a Lovassági Szemlélőség munkatársaival: B. K. Verhovszkijjal, F. R. Zsemajtyisszal, P. B. Szabennyikovval, I. V. Tyulenyevvel. A. J. Trejmannal, akik mindannyian jól képzett tisztek voltak.

Megismerkedésünk után Koszogov azt mondta, hogy legjobb lesz, ha a lovasság harckiképzésével foglalkozom, mivel ezen a téren kellő gyakorlattal rendelkezem.

Egy hónapon belül teljesen bedolgoztam magam új munkámba.

Mintegy három hónap múlva összevont taggyűlést tartottunk valamennyi szemlélőség és az akkori Katonai és Tengerészeti Népbiztosság Kiképzési Főcsoportfőnökségének kommunistái számára.[22]

[22] Mivel a továbbiakban a szövegben a szovjet katonai vezetés különböző szerveit említem, szükségesnek tartom előrebocsátani a következőket:

Mihail Vasziljevics Frunze 1925-ben, negyvenéves korában bekövetkezett halála után a Katonai és Tengerészeti Népbiztosság népbiztosi tisztjére és ezzel egyidejűleg a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa elnöki posztjára (a Forradalmi Haditanács népbiztossági jogkörrel tevékenykedett) Vorosilovot nevezték ki.

A Népbiztosok Tanácsa mellett Molotov vezetésével állandó Honvédelmi Bizottmány működött, amely előzetesen tanulmányozta és kidolgozta a fegyveres erők építésének és a Szovjetunió védelmi képessége fejlesztésének fő elvi kérdéseit, amelyeket azután a törvényes út betartásával további felülvizsgálat és jóváhagyás végett a Munkaügyi és Honvédelmi Tanács elé terjesztett.

A tapasztalat azt mutatta, hogy a Honvédelmi Bizottmány és a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa egy és ugyanazt a munkát végzi. Ezért 1934-ben a Forradalmi Haditanács megszűnik, a Katonai és Tengerészeti Népbiztosság nevét pedig Honvédelmi Népbiztosságra változtatják. Ugyanakkor a népbiztosság mellett tanácskozási szervként megalakul a Katonai Tanács, amelynek határozatait a népbiztosság hagyta jóvá, és ennek utasításai alapján valósultak meg az életben.

1937-ben a Népbiztosok Tanácsa megszünteti a Munkaügyi és Honvédelmi Tanácsot, a Népbiztosok Tanácsa mellett működő Honvédelmi Bizottmányt pedig Honvédelmi Bizottsággá alakítja. Elnöke Molotov marad. Tagjai: Sztálin, Vorosilov és mások. Ugyanakkor alakul meg a Szovjetunió Össz-szövetségi Haditengerészeti Népbiztossága, melynek népbiztosává P. A. Szmirnovot nevezik ki.

1938-ban a Honvédelmi Népbiztosság mellett megalakul a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg

Ezen a taggyűlésen megválasztottak párttitkárnak, s helyettesem Ivan Vlagyimirovics Tyulenyev lett.

Pártszervezetünk kommunistái sok időt és energiát fektettek a szolgálatba, de nem feledkeztek meg a társadalmi munkáról sem. Nagyon gyakran ellátogattak az üzemekbe, gyárakba és más polgári szervezetekbe és hivatalokba. A munkások és az alkalmazottak szívesen fogadták a kommunista katonákat, és nagy figyelemmel hallgatták őket, különösen amikor a nemzetközi helyzetről vagy a párt és a kormány legutóbbi határozatairól beszéltek.

A húszas évek végén, a harmincas évek elején a nemzetközi helyzet élesedett. Kialakult az imperialista államok egy csoportja, mindenekelőtt Németország, Japán és Olaszország részvételével, amelyeknek a kormányai a monopolista körök akaratát teljesítve, egyre aktívabban készültek a világ újrafelosztására, hogy ezzel kiláboljanak a gazdasági válságból. 1931-ben japán csapatok hadüzenet nélkül behatoltak Kínába és megszállták Mandzsúriát. Természetesen a japán agresszorok terveiben Mandzsúria mint felvonulási terület szerepelt a Szovjetunió elleni támadáshoz.

1933-ban Németországban uralomra jutott a fasizmus, amely a kezdet kezdetétől fogva világuralomra tört. Az Egyesült Államok, Franciaország és Anglia népei ekkor még aligha sejthették, hogy milyen rossz szolgálatot tesznek hazájuknak országaik imperialista körei, akik aktívan támogatták a német nehézipar helyreállítását. A német monopóliumoknak adott hosszú lejáratú hitelek 70%-át az Egyesült Államok nyújtotta. A külföldi tőke beáramlása Hitler hatalomra jutása után fokozódott.

Németország, Japán és Olaszország iparát a haditermelés szolgálatába állították. A katonai kiadások mérhetetlenül megnőttek. A rohamos fellendülés a harmincas évek második felében lehetővé tette az agresszív európai államoknak, hogy készen álljanak a háborúra. Németország fegyveres erői meghaladták az 1 milliót, s mintegy 2 millió főt számláltak a katonai jellegű fasiszta szervezetek. Háború esetén a fasiszta Németország katonai erőit rövid idő alatt öt-hatszorosára lehetett növelni. Olaszországban békeidőben 400 ezer ember állt fegyverben, de ezt a számot szükség esetén könnyűszerrel többszörösére lehetett emelni.

Természetes, hogy ilyen helyzetben határozott intézkedéseket kellett tenni országunk védelmi képességének fokozására. Ezek az intézkedések nemcsak és nem is annyira a dolog mennyiségi oldalát érintették. Fegyveres erőinknek minőségileg kellett új szintre emelkedniük. Számtalan, a hadsereg és a flotta fejlesztését elősegítő intézkedés született. Elsősorban a haditechnikát fejlesztettük. A szovjet fegyveres erők korszerű haditechnikával való ellátásának, felszerelésének és az új technikai eszközök elterjedésének grandiózus feladatát csak iparosítással lehetett megoldani.

A párt a XIV. kongresszuson, 1925 végén tűzte ki célul a nehézipar villamosítását és minden lehetséges módon történő fejlesztését, az ipar, a mezőgazdaság és a szállí-

Katonai Főtanácsa. Elnöke K. J. Vorosilov, tagjai: V. K. Bljuher, Sz. M. Bugyonnij, G. I. Kulik, L. Z. Mehlisz, J. V. Sztálin, I. V. Fegyko, B. M. Saposnyikov, E. A. Sagyenko. Ugyanakkor megalakul a Központi Haditengerészeti Tanács is, melynek elnöke P. A. Szmirnov, tagjai: L. M. Galler, A. A. Zsdanov, I. Sz. Iszakov, N. G. Kuznyecov, G. I. Levcsenko és mások. A két Népbiztosság Központi Katonai Tanácsa a Szovjetunió védelmi képessége fokozásának, a hadsereg és a haditengerészet építésének alapvető kérdéseivel foglalkozott.

A katonai körzetekben, a flottáknál és a hadseregnél haditanácsok alakultak, amelyek közvetlenül a Szovjetunió honvédelmi népbiztosának vannak alárendelve.

tás rekonstrukcióját, valamint új műszaki eszközökkel való felszerelését. Két év múlva a XV. kongresszus határozatai az első ötéves terv összeállításával kapcsolatban leszögezték:

„Figyelembe véve azt a lehetőséget, hogy a kapitalista államok részéről támadás érheti a proletárállamot, feltétlenül szükséges, hogy az ötéves terv kidolgozásakor maximális figyelmet fordítsunk azoknak a népgazdasági, de különösen ipari ágaknak fejlesztésére, amelyek háború esetén döntő szerepet játszanak az ország védelmének és gazdasági állóképességének biztosításában."[23] Elkezdődött a munka...

Szeretnék itt egy kis kitérőt tenni. A világ népei általában elismerik, hogy a fasizmus pestisétől mindenekelőtt a szovjet fegyverek mentették meg Európát, s hogy a hitleri Németország szétzúzása a szovjet nép nagy jelentőségű történelmi hőstette. Ez a győzelem szerintem akkor kezdődött, amikor a szovjet emberek a párt hívó szavára hozzáfogtak országuk iparosításához.

Nincsenek kezem ügyében a szükséges adatok, de nem is az én feladatom, hogy bebizonyítsam az iparosítás jelentőségét a népgazdaság fejlődése, a kolhozrendszer megerősödése, a nép anyagi jólétének emelkedése stb. szempontjából. Ami a fegyveres erők sorsát és a Nagy Honvédő Háborúban szabadságunkért és függetlenségünkért folytatott harc kimenetelét illeti, mindez szorosan összefügg az iparosítás ütemével és azzal az aktivitással, amellyel ezt megvalósítottuk.

Hiszen el is lehetett volna halasztani öt–hat évvel a nehézipar ilyen gyors fejlesztését. Ez esetben több közszükségleti cikket és könnyűipari terméket adhattunk volna annak a népnek, amely százszorosan rászolgált erre. Vajon nem lett volna csábítóbb ez? De ha így járunk el, ki tudja, mikor lett volna vége annak az időszaknak, amelyet a háború kezdeti időszakának nevezünk? Hol, melyik városnál, vagy melyik folyónál állítottuk volna meg a fasiszta csapatokat?...

A párt bölcsessége és éleslátása, melynek pozitív értékelését maga a történelem adta, az ország fejlesztésének helyes iránya és a nép hősies munkavállalása volt az, amely ezekben az években megalapozta a Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelmeinket.

A párt XVI. és XVII. kongresszusa, rámutatva egy új háború egyre növekvő veszélyére, határozottan követelte, hogy népünk figyelmét a Vörös Hadsereg és Flotta erejének fokozására összpontosítsuk. A párt közvetlen utasítást adott az ipar fejlesztési ütemének meggyorsítására, a közlekedés és szállítás teljes rekonstrukciójára. Azt a feladatot tűzte ki, hogy szélesítsük az egész népgazdaság mozgósítási lehetőségeit, s hogy az ipari objektumokat oly módon építsük fel és telepítsük, hogy támadás esetén gyorsan át lehessen állítani haditermelésre, és biztosítani lehessen termelésének gyors ütemű bővítését.

Pártszervezetünkhöz tartoztak a Lovassági Szemlélőség kommunistáin kívül a Lövész, a Lőkiképzési, a Tüzér, a Híradó és a Műszaki Szemlélőség, valamint a Vörös Hadsereg Kiképzési Főcsoportfőnökségének és a népbiztosság más részlegeinek a kommunistái is. A szemlélőségek és csoportfőnökségek személyi állományát igyekeztünk azoknak a követelményeknek a teljesítésére mozgósítani, amelyeket a párt, a kormány és a népbiztosság tűzött elénk. A Katonai és Tengerészeti Népbiztosság pártvezetői sok fontos kérdéssel foglalkoztak ekkoriban. Megemlítek néhányat.

Befejeződött a Vörös Hadsereg és Flotta katonai reformja. A fegyveres erők életében jelentős változások történtek. Javult a csapatok kiképzésének és nevelésé-

[23] Az SZKP határozatai... II. rész 452. old. (oroszul).

nek egész folyamata. Nőtt a fegyelem. A csapatok irányítása a legfelsőbb szervektől a legkisebb alegységekig az egyszemélyi vezetés elvén alapult, létrejöttek a parancsnoki állomány továbbképzésének feltételei. Tovább lehetett és tovább kellett haladnunk.

1929 derekán a párt központi bizottsága elfogadta „Az ország védelmi helyzeté"-ről szóló határozatot, amelyben kifejtette a hadsereg, a légierő és a haditengerészet gyökeres technikai felújításának szükségességét. A párt javasolta a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsának, valamint a Katonai és Tengerészeti Népbiztosságnak, hogy a meglevő fegyverzet korszerűsítésével egyidőben mihamarabb tegyen szert korszerű tüzérségi lövegtípusokra, vegyivédelmi eszközökre, harckocsikra és páncélozott szállító harcjárművekre, lássa el ezekkel a hadsereget, és kezdje meg az új típusú repülőgépek és motorok sorozatgyártását.

Ez a határozat szolgált az első ötéves tervben a hadseregfejlesztés alapjául, amely több más intézkedésen kívül új technikai fegyvernemek létrehozását, a gépesítést, a régi fegyvernemek átszervezését, a műszaki-technikai szakemberek tömeges kiképzését, valamint azt irányozta elő, hogy az egész személyi állomány sajátítsa el az új technika kezelését. 1931 januárjában a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa pontosította a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg 1931–1933-as fejlesztésének naptári tervét, és ezzel befejeződött az első ötéves terv katonai fejlesztési programjának tudományos kidolgozása.[24]

Az új feladatokkal kapcsolatban néhány fontos változást valósítottak meg a központi katonai apparátusban. Nagy jelentősége volt például annak, hogy rendszeresítették a Vörös Hadsereg fegyverzeti főnöke beosztást, akire a hadsereg technikai átfegyverzésének valamennyi kérdése tartozott. 1931-ig ezt a posztot J. P. Uborevics, majd utána M. N. Tuhacsevszkij töltötte be. 1929-ben a Katonai és Tengerészeti Népbiztosságon megalakul a Vörös Hadsereg Motorizálási és Gépesítési Csoportfőnöksége, amelyet évek hosszú során I. A. Halebszkij és K. B. Kalinovszkij, a harckocsigyártás kiváló szakemberei és lelkes hívei vezettek. A katonai körzetek parancsnokságain páncélos osztály létesült.

1929-ig gyakorlatilag nem volt harckocsiiparunk, hiányoztak a tervezők és kivitelezők. Ugyanakkor a párt és a kormány felismerte a harckocsik szerepét egy elkövetkezendő háborúban. A katonai vezetés elé a harckocsiipar létrehozásának feladatát tűzték ki. A Szovjetunió Forradalmi Haditanácsának külön rendelete a következő típusú harcjárművek kialakítását irányozta elő: kis, közepes, nagy (nehéz) és híd-vető harckocsik. Meghatározták az egyes típusok harcászati-technikai jellemzőit. A szakemberek rövid idő alatt új, hazai gyártmányú harckocsikat terveztek. 1931–1935 között a Vörös Hadsereget ellátták a T-27-es kis harckocsival, a T-24-es és a T-26-os könnyű harckocsival, a BT típusú, gyorsjáratú kerekes-lánctalpas harckocsival, a T-28-as közepes harckocsival, majd a T-35-ös nehéz harckocsival és a T-37-es úszó harckocsival. Az első ötéves terv alatt az ipar mintegy 10 ezer harckocsit és páncélozott szállító harcjárművet gyártott.

A szovjet katonai vezetés nekilátott, hogy kidolgozza a Vörös Hadsereg légierejének fejlesztési tervét. 1930 elején a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa jóváhagyta a különböző típusú szárazföldi és haditengerészeti repülőgépek, léggömbök, légi fényképezőgépek és berendezések létrehozásának programját. A fő figyelmet a

[24] A terv végrehajtása sokat adott a hadseregnek és a haditengerészetnek, de a gyökeres technikai felújítás még előttünk állt. Ehhez az országnak nagyobb anyagi forrásokkal és termelési lehetőségekkel kellett rendelkeznie.

bombázó- és vadászrepülőkre fordították. Két év múlva hozzáfogtak a Vörös Hadsereg légierejének hadászati és harcászati alkalmazási kérdéseinek kidolgozásához, amelyben a fő figyelmet egy esetleges támadás elhárítására és az ország védelmére irányították. Ilyen elvek alapján folyt a légierő megszervezése. A távolsági bombázókat magasabbegységekbe egyesítették, hogy képesek legyenek önállóan megoldani a hadműveleti feladatokat. Egy évvel később a nehézbombázó légikötelékeket hadtestekbe tömörítették.

A Vörös Hadsereg Lovassági Szemlélősége szorosan együttműködött a Vörös Hadsereg Harckiképzési Csoportfőnökségével. Itt ismerkedtem meg Alekszandr Mihajlovics Vaszilevszkijjel, akivel később együtt küzdöttünk a Nagy Honvédő Háború idején mint a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának képviselői. Alekszandr Mihajlovics már akkor kitűnően végezte munkáját. Hosszú ideig volt ezredparancsnok és alaposan ismerte a harckiképzés problémáit. A csoportfőnökségen igen nagyra értékelték munkásságát. Ismert volt A. J. Lapin hadtestparancsnok és A. J. Szegyakin csoportfőnök eredményes tevékenysége.

1931 derekán az SZK(b)P KB határozatot hozott „A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg parancsnoki és politikai állományáról", s ebben rámutatott a katonai káderek nevelésének és harckiképzésének fontosabb eredményeire és hiányosságaira.

A határozatban különös figyelmet fordítottak a technikai felkészítés fokozására, a magasabb képesítésű mérnöki-technikusi káderek számának növelésére, a hadsereg politikai nevelésének megjavítására. Ekkorra alapjában már kialakult a Vörös Hadsereg parancsnoki állománya kiképzésének általános rendszere.

A katonai tanintézetek közül a repülő, a páncélos, a tüzér és a műszaki iskolákra fordították a fő figyelmet. Amíg 1924-ben a katonai iskolák növendékeinek száma 25 ezer volt, erre az időszakra ez a létszám a kétszeresére emelkedett. A magasabb képzés kiszélesítése érdekében Haditechnikai Akadémia fakultásainak bázisára építve létrehozták a Tüzér, a Vegyi, az Elektrotechnikai, továbbá a Műszaki Akadémiát és megalakították a Szállítási Akadémiát. Jelentős mértékben növelték a Frunze Katonai Akadémiára és a Katonai Politikai Akadémiára történő felvételt. Ily módon csaknem kétszeresére növekedett a katonai felsőfokú tanintézmények száma. A hallgatói létszám pedig az 1928-ban meglevő 3200-ról 1932-re 16 500-ra emelkedett.

A Kiképzési csoportfőnökség a párt új utasításainak alapján szervezte meg tevékenységét. Világosan megértette, hogy a hadsereg harcképességének fokozása elsősorban a technika és a korszerű harc bonyolult formáinak ismeretétől függ. Ezért sok olyan intézkedést dolgozott ki és valósított meg, amelyek nemcsak a katonai tanintézetek és a különböző továbbképző tanfolyamok hallgatóinak előkészítését, de a csapatoknál folyó közvetlen, feszített ütemű harckiképzést is érintették.

Ez ideig a parancsnokok csaknem 100%-a részesült katonai szakképzésben. A parancsnoki felkészítésre már havi 42 órát fordítottak az 1929-ben meghatározott 6–8 óra helyett. A harcászati és lőkiképzés mellett fontos szerepet töltött be a technikai kiképzés, amely valamennyi fegyvernem és a parancsnoki állomány egésze számára a kötelező technikai minimum oktatási programja alapján folyt. A tartalékos tiszti állomány összevonásain is megkezdték az új fegyverek és technikai eszközök oktatását.

Hatalmas munkát végzett a Tüzérségi Szemlélőség kollektívája N. M. Rogovszkij vezetésével. Rogovszkij jó tüzér-szakember, volt és nagy tekintélynek örvendett a csapatoknál. A katonai körzetek parancsnokai, a magasabbegység-parancsnokok, a

tüzérfegyverzeti szolgálat mérnökei hallgattak Rogovszkijra és adtak véleményére.

Annak, aki akkoriban a tüzérséggel foglalkozott, nehéz feladatokat kellett megoldania. A tüzérség felszerelése elhasznált volt, és harcászati-technikai mutatóit tekintve nagymértékben elavult. Alapját az képezte, amit a régi hadseregtől örököltünk.

A Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa azonban már 1929 derekán kidolgozta a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tüzérségének ötéves átfegyverzési tervét. Ez a tűzerő növelését, a hatótávolság, a tűzgyorsaság és találati pontosság fokozását, továbbá nagy tüzérségi tervezőirodák létrehozását irányozta elő. Olyan fegyvergyárakat létesítettek, amelyek a későbbiekben lehetővé tették, hogy új és korszerűbb tüzérségi fegyvereket és lőszereket állítsanak elő. Intézkedtek jól képzett mérnökök és technikusok kiképzésére. 1928-tól 1933-ig a fegyvergyárak kapacitása több mint hatszorosára, ezen belül a kiskaliberű fegyvereket gyártó üzemek teljesítőképessége harmincötszörösére nőtt.

A Katonai és Tengerészeti Népbiztosságon végzett munkám e szakaszának vége felé hozzáfogtunk a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg második ötéves tervben történő, 1934–1938 évre szóló fejlesztési tervének kidolgozásához. A párt előirányozta, hogy be kell fejezni a csapatok megkezdett technikai felújítását és korszerű fegyverzettel való átfegyverzését. A harc döntően fontos eszközeivel – sok repülővel, harckocsival és tüzérséggel – felszerelve fokozni kell a Vörös Hadsereg harcképességét egy esetleges agresszió elhárítására. A kitűzött feladat teljesítése érdekében a Munkaügyi és Honvédelmi Tanács határozatot fogadott el a „Haditengerészet 1933–1938-as fejlesztési programjáról", a „Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg tüzérségi fegyverzetének rendszeréről a második ötéves tervben", s jóváhagyta a légierő 1935–1937-es fejlesztési tervét.

Ha a népbiztosságot említem a 30-as évek elején, beszélnem kell központi pártirodájának tevékenységéről. E szervnek igen nagy tekintélye volt, és alkotóan irányította a pártalapszervezetek munkáját. A népbiztosság valamennyi csoportfőnöksége és a Vörös Hadsereg felügyelőségei aktívan dolgoztak, tartalmas életet éltek. Jól megszervezték a marxizmus-leninizmus eszméinek tanulmányozását, az általános műveltséget fejlesztő oktatást és a kulturális tömegmunkát. A taggyűlések aktívak és önkritikusak voltak.

A Vörös Hadsereg Lovassági Szemlélősége ebben az időben nagy tekintélynek örvendett a lovasság csapatainál, mivel az ellenőrzéseken kívül oktató jellegű, parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokat, csapatgyakorlatokat, különböző továbbképzési foglalkozásokat vezetett le számukra. Ezeken a harckiképzés bevált módszereit alkalmazta.

A lovasság ebben az időben harci felkészültségét tekintve a Vörös Hadsereg legjobb fegyvernemei közé tartozott, és nem véletlen, hogy az újonnan születő fegyvernemekhez, különösen a harckocsi- és gépesített csapatokhoz a lovasság parancsnoki állományának a legjobbjai kerültek.

A szemlélőségnél rám háruló kötelezettségek alapján részt vettem a különböző fegyvernemek és szolgálati ágak szabályzatainak és utasításainak kidolgozásában.

Meg kell mondanom, hogy a Vörös Hadsereg szabályzatainak összeállítására komoly figyelmet fordítottak. Minden esetben a hadtudomány legújabb eredményei alapján készültek, számot vetettek a korszerű technika alkalmazásával és figyelembe vették a hadműveletek jellegében bekövetkezett változásokat. A csapatok 1924–

1925-ben kapták meg az első szabályzatokat, amelyek általánosították a világháború és a polgárháborúk tapasztalatait, valamint azokat a változásokat, amelyek a katonai reformmal függtek össze. E szabályzatok többnyire ideiglenesek voltak: például a belszolgálati, a helyőrségi szolgálati, a fegyelmi szabályzat, a lőszabályzat, a hajószolgálati szabályzat, a lovasságnak és a tüzérségnek, valamint a Vörös Hadsereg páncélos erőinek harcászati szabályzata.

E szabályzatok fő irányvonala legteljesebben a Vörös Hadsereg Tábori Harcászati Szabályzatának II. részében (hadosztály, hadtest) tükröződött (1929). Ebben az állt, hogy a harcot összfegyvernemi harcnak kell tekinteni, melyben a siker valamennyi fegyvernem kölcsönös együttműködésén alapszik. Ebben a szabályzatban már szó volt a harckocsik felhasználásának rendjéről, a páncélelhárításról, a légvédelemről és vegyivédelemről, továbbá a repülők és a műszaki csapatok felhasználásáról.

Ekkor vezettek be több új szabályzatot és utasítást, amelyek kiegészítették vagy felváltották az 1924–1925-ös szabályzatokat. Ilyen volt pl. a Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Ideiglenes Álcázási Utasítása, a Vörös Hadsereg Légierőinek Harcászati Szabályzata, a távbeszélő és távíró összeköttetésről, a víz alatti aknatelepítésről szóló utasítások stb.

Hogy a továbbiakban ne kelljen visszatérnem ehhez a témához, megjegyzem, hogy nagyra értékelték az 1936-os Ideiglenes Tábori Harcászati Szabályzatot, amelyben kidolgozták és megalapozták a korszerű harc legfontosabb kérdéseit. Összességében tekintve a 30-as évek közepén a Vörös Hadseregnek fejlett és kidolgozott katonai elmélete volt, amelyet magas színvonalú szabályzatok és utasítások rendszerében rögzítettek.

1931-ben a Vörös Hadsereg Törzsének élére A. I. Jegorov került. A Lovasság Szemlélősége – tevékenységéből adódóan – ritkán került kapcsolatba a Vörös Hadsereg Törzsével, de mi mégis jól tudtuk, hogy a tisztek többsége megelégedéssel fogadta Jegorov kinevezését a Vörös Hadsereg törzsfőnöki tisztjére.

Úgy gondoltuk, hogy Tuhacsevszkij, a népbiztos első helyettese, Jegorov, a Vörös Hadsereg törzsfőnöke és egy olyan tehetséges katonai elméleti szakember, mint V. K. Triandafillov, aki a Vörös Hadsereg törzsfőnökének helyettese, jól tudnak majd segíteni K. J. Vorosilov népbiztosnak.

A lovasság felügyeleti szervénél végzett munkám idején abba a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy közelebbről megismerkedhettem Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkijjel.

Személyes ismeretségem Mihail Nyikolajeviccsel, mint már említettem, még az 1921-es, Antonov-féle kulákfelkelés felszámolása idejéből származott. Az atléta termetű férfi mély benyomást keltő külsővel rendelkezett. Már akkoriban feltűnt, hogy nem a gyáva tucatemberek közül való. Egészen kisszámú kísérettel mozgott azokban a körzetekben, ahol a banditák rejtőzködtek.

Most a népbiztos első helyettese posztján Mihail Nyikolajevics Tuhacsevszkij nagy szervező, alkotó és tudományos munkát végzett. Találkozásainkkor megkapott a hadtudományi kérdésekben tanúsított sokoldalú tájékozottsága. Az okos, rendkívül művelt hivatásos katona nagyszerűen eligazodott mind a harcászati, mind a hadászati kérdésekben. Tuhacsevszkij jól megértette az egyes haderőnemek szerepét a korszerű háborúban, és minden kérdést alkotó módon tudott megközelíteni.

A harcászattal és hadászattal kapcsolatos valamennyi elvi következtetését alaposan megindokolta a tudomány világszerte végbemenő viharos fejlődésével. Hang-

súlyozta, hogy ez a körülmény döntő hatással van a fegyveres erők szervezésére és a jövendő háború megvívásának módjára.

Tuhacsevszkij már a harmincas években felhívta a figyelmet, hogy első számú ellenségünk Németország, amely megfeszített ütemben készül egy nagy háborúra, elsősorban kétségtelenül a Szovjetunió ellen. Később megjelent munkáiban többször említette, hogy Németország erős támadó hadsereget készít elő, amely nagy légierőből, légideszant- és gyorsan mozgó csapatokból áll. Ez utóbbiak főleg gépesített és páncélos erők. Rámutatott Németország hadiipari potenciáljának szemmel látható növekedésére és arra, hogy képes tömegesen gyártani a harci repülőgépeket és a harckocsikat.

1931 nyarán, az 1. lovashadtest nyári táboraiban tartózkodva, a Vörös Hadsereg Lovassági Harcászati Szabályzat I. és II. részének tervezetén dolgoztam, Nyikolaj Ivanovics Guszev ezredparancsnok és más elvtársak közreműködésével. A szabályzattervezetet ősszel, a szemlélőségen lefolyt vita után jóváhagyás végett előterjesztettük Tuhacsevszkijnek.

I. D. Koszogovval, aki hadtestparancsnoki rangot viselt és a szemlélőség helyettes vezetője volt, nemegyszer kellett védelmeznünk a szabályzat egyik vagy másik tételét. Bevallom azonban, hogy gyakran lefegyvereztek bennünket Tuhacsevszkij megalapozott és logikus ellenvetései, és hálásak voltunk neki azokért a ragyogó gondolatokért, melyekkel szabályzatterveinket gazdagította.

A Tuhacsevszkij megjegyzései alapján kijavított szabályzatokat kiadták és a lovasegységek jó segédeszközt kaptak ezzel a harckiképzéshez.

Mihail Nyikolajevicset 1931-ben egy pártaktíván láttam utoljára, ahol beszámolót tartott a nemzetközi helyzetről. Meggyőzően beszélt országunk növekvő erejéről, a szocialista gazdaság, tudomány és technika nagy perspektíváiról, és a kultúra felvirágzásáról. A bolsevik pártnak az új állam- és hadseregépítésben játszott szerepéről szólva, Mihail Nyikolajevics meleg szavakkal emlékezett meg Leninről, akivel sokszor találkozott és együtt is dolgozott.

Ezen az aktíván Mihail Nyikolajevics felvázolta azokat a nézeteit, amelyeket több éve készülő monográfiájában kifejtett. Ezek lényege a háború új problémáival függött össze. Ebben az időben még eléggé járatlanok voltunk a hadtudomány kérdéseiben, és úgy hallgattuk őt, mint akiket megbűvöltek. Tuhacsevszkijben a katonai gondolkodás géniusza testesült meg, és hazánk dicső katonáinak sorában egyike volt a legnagyobbaknak.

Később, 1936-ban, amikor Tuhacsevszkij a Központi Végrehajtó Bizottság ülésén felszólalt, ismét felhívta a figyelmet a fasiszta Németország részéről fenyegető veszélyre. Világos, hazafias szellemű beszédét Németország felfegyverzésének adataival és agresszív szándékainak alapos elemzésével támasztotta alá.

A Lovassági Szemlélőség nagy figyelmet fordított a lovasegységek és a magasabbegységek szervezetének, fegyverzetének és harcvezetési módszereinek ellenőrzésére.

A szemlélőségen belüli hosszas viták és a magasabbegységek parancsnokaival folytatott részletes megbeszélések után dőlt el, hogy egy lovashadosztálynak négy lovas-, egy gépesített és egy tüzérezreddel kell rendelkeznie. A lovasezredekben négy kardos századnak, egy géppuskás századnak, egy ezredütegnek, egy önálló légvédelmi, híradó, műszaki és vegyivédelmi szakasznak, valamint a szükséges gazdasági szerveknek kell lenniük. A tüzérezred állományába egy 122 mm-es taracskos és egy 76 mm-es ágyúosztálynak kell tartoznia. A gépesített ezredet BT-5 típusú harckocsikkal láttuk el.

Ily módon a Vörös Hadsereg lovasságát olyan technikai és tűzeszközökkel szereltük fel, amelyek jelentősen megváltoztatták szervezeti jellegét és harcmódját. A lovasság a saját tűzeszközeinek és harckocsijainak csapásával törhetett magának utat, hogy szétzúzza a szembenálló ellenséget.

Az új harcászati szabályzatok és a Lovassági Szemlélőség által kidolgozott több utasítás a nagymélységű hadműveletek és azok fő vezetési elveiből következtek.

A mély támadó hadművelet elméletének kidolgozása hadművészetünk komoly eredménye volt. A hadműveleteket a harckocsik, a repülők, a tüzérség és a légideszantok tömeges alkalmazása jellemezte, mivel korszerű, technikailag jól felszerelt hadseregekkel folytatott harccselekményekre számítottunk. A mély hadművelet lényege a következő. Az első feladat az ellenség védelmének áttörése az egész harcászati mélységre mért egyidejű csapással. A második feladat a gépesített csapatok gyors bevetése az áttörésbe. A gépesített csapatok a repülőkkel együttműködve az ellenség hadműveleti védelmének egész mélységében folytatják támadásukat az utolsó ellenséges csoportosítás megsemmisítéséig.

Tudtuk, hogy a háború több milliós hadseregek között, óriási mélységekben folyik majd. A mély hadművelet sikerét pedig az ellenség egész mélységének repülőkkel és tüzérséggel való pusztítása és az biztosítja, ha a szárnyakon és az ellenséges csoportosítások hátában határozott tevékenység folyik e csoportosítások bekerítése és megsemmisítése céljából.

A hadtudomány, amelyre a Vörös Hadsereg parancsnoki állománya támaszkodott, követte az új technikai eszközökben, fegyverzetben, az ország lehetőségeiben és természetesen a várható ellenség harcképességének színvonalában bekövetkező változásokat.

A párt központi bizottsága ugyanakkor, amikor a hadsereget korszerű hadviselési eszközökkel látta el, segített a katonai vezetésnek abban, hogy mélyrehatóan elemezze a hadtudomány területén végbement változásokat. E célból a politikai bizottság és a Katonai Főtanács rendszeresen megvitatta a problematikus hadászati, hadműveleti művészeti kérdéseket, a hadsereg és flotta átfegyverzésének kérdéseit. Ezeken a tanácskozásokon rendszerint jelen voltak a katonai körzetek parancsnokai, a flotta és a légierő vezetői. A tanácskozás eredményeit és megállapításait közölték a flotta és a légierő parancsnoki állományával.

Számunkra, akik a szemlélőségen dolgoztunk, a lovasság átfegyverzése és új szervezetre való átállása, valamint a harcászati szabályzatok elsajátítása volt a legfontosabb. A legtöbb lovasegység akkoriban a legfontosabb hadászati irányokban, az államhatárok mentén helyezkedett el, s ez fokozott felkészültséget követelt meg a lovasságtól.

Egy alkalommal magához hívatott Koszogov és közölte, előterjesztéssel fordult Vorosilovhoz, hogy nevezzenek ki a 4. lovashadosztály parancsnokává.

Koszogov megkérdezte, mi a véleményem várható kinevezésemről, megfelel-e számomra a Belorusz Katonai Körzetben végzendő munka. Azt feleltem, hogy különös megtiszteltetésnek tekintem egy ilyen dicső hadosztály vezetését. A Belorusz Katonai Körzetet jól ismerem. Tíz évig ott dolgoztam. Ismerem E. I. Gorjacsevet, a 6. hadtest parancsnokát, akit tapasztalt lovasparancsnoknak tartok.

A Koszogovval folytatott beszélgetésünk ezzel véget ért. Amikor elbúcsúztunk, azt mondta, hogy még Bugyonnij is fog velem beszélni.

Erre néhány nap múlva került sor, amikor a kinevezésemről szóló parancsot már aláírta a népbiztos. Amikor elbúcsúztunk, Bugyonnij aggodalmasan mondta:

– A 4. hadosztály mindig a lovasság legjobb magasabbegysége volt, és annak is kell maradnia!

Megelégedéssel jegyzem meg, hogy Szemjon Mihajlovicsnak ez a kívánsága teljesült. Addig azonban, míg a hadosztály ismét a legkiválóbbak közé került, mindenkinek igen sokat kellett dolgoznia, különösen a parancsnokoknak, a politikai munkásoknak és a pártszervezeteknek.

Bugyonnij „Megtett út" című könyvében elég részletesen leírta a 4. lovashadosztály ragyogó győzelmeit. Én csak néhány személyes visszaemlékezésre szeretnék korlátozódni, amelyek e dicső hadosztály parancsnokságom alatti történetéhez kapcsolódnak.

A K. J. Vorosilov nevét viselő 4. lovashadosztály a legendás 1. Lovashadsereg magvát alkotta. A polgárháború éveiben kegyetlen harcok közepette a bátorság és tömeges hősiesség csodálatos példáit tanúsította.

1931-ig a hadosztály a Leningrádi Katonai Körzetben állomásozott, olyan városokban, ahol korábban, a cári uralom idején a lovasság gárdaegységei tartózkodtak Gatcsina, Peterhof, Gyetszkoje Szelo. A 4. lovashadosztály a polgárháború után is lovasságunk egyik legjobb hadosztálya maradt. Személyi állománya gondosan őrizte a dicső harci hagyományokat, sikerrel nevelte ki a fiatal lovaskatonákban a komoly felelősségtudat és katonai kötelesség érzését.

1932-ben a hadosztályt hirtelen átdobták a Belorusz Katonai Körzetbe, Szluck városába. Mint később megtudtam, az áthelyezést rendkívüli hadműveleti elképzelésekkel magyarázták. Ebben az időszakban azonban semmi nem indokolta a hadosztály gyors átdobását egy teljesen előkészítetlen bázisra. Ezt azért fontos hangsúlyoznom, mivel a hadosztály másfél évig kénytelen volt önerejéből laktanyákat, istállókat, törzsépületeket, lakóházakat, raktárakat, gyakorlótereket építeni. Ennek az lett a következménye, hogy a ragyogóan kiképzett hadosztályból rosszul dolgozó katonai egység lett. Az építőanyag hiánya, az esős időjárás és más kedvezőtlen körülmények megakadályozták, hogy a hadosztály időben felkészüljön a télre, ez pedig igen súlyosan kihatott általános állapotára és harckészültségére. Meglazult a fegyelem, a lovak gyakran voltak betegek.

A hadtestparancsnokság semmiben sem tudott segíteni, mivel a 6. kozákhadtest egységei, amelyeket szintén sürgősen dobtak át, hasonló cipőben jártak.

1933 tavaszán a Belorusz Katonai Körzet parancsnoka, az 1. osztályú hadseregparancsnoki rangban levő I. P. Uborevics rövid ellenőrzése során a hadosztályt, amely időközben a 4. „Doni" kozákhadosztály nevet vette fel, a teljes hanyatlás állapotában találta. Meg kell jegyeznem, hogy annak idején ő maga sem nyújtott kellő segítséget a hadosztálynak az építési problémák megoldásában, és nem vette figyelembe az egységek elhelyezési és életkörülményeit. Most sürgősen igyekezett megtalálni a hadosztály állapotáért felelős bűnbakot, G. F. Kletkin parancsnok személyében.

A hadosztályért valóban a parancsnok a felelős, mivel ő az egyszemélyi vezető. Az elöljáró parancsnoknak azonban szolgálati kötelességénél fogva, és mint idősebb elvtársnak is, tárgyilagosnak kell lennie. Uborevics a rá jellemző forrófejűséggel jelentette Vorosilov honvédelmi népbiztosnak a 4. lovashadosztály helyzetét, és követelte, hogy azonnal váltsák le Kletkin hadosztályparancsnokot. A hadosztálynál természetesen voltak hiányosságok, de Uborevics túl sötét képet festett a helyzetről: azt állította, hogy a hadosztály nem ápolja dicső hagyományait és harcképtelen.

Vorosilovot igen kellemetlenül érintette Uborevics jelentése, hiszen a hadosztály az ő nevét viselte, s hosszú időn át a lehető legszorosabb kapcsolatban volt vele, nemegyszer indult rohamra soraiban. A hadosztály a tehetséges parancsnokok és politikai munkások egész sorát nevelte. Bugyonnijnak, a lovasság szemlélőjének szintén kedvence volt a 4. lovashadosztály. Annak idején ő alapította és ő vezette először harcba.

Vorosilov tájékoztatta Bugyonnijt arról a jelentésről, amelyet Uborevics tett, és javasolta, hogy keressenek új parancsnokot.

Eljött a nap, amikor feleségemmel és kislányommal vonatra szálltunk, amely ismét Belorusszijába, ismerős tájakra vitt bennünket. Ismertem és szerettem Belorussziját, a csodálatos, erdőkben, tavakban és folyókban gazdag tájait. Mint vadász és halász örültem annak, hogy ismét a festői vidékeken járhatok. Belorusszijában folytatott munkám során tanulmányoztam a köztársaság szerepét, jellegét, északi határaitól a déliekig. Milyen jó szolgálatot tett ez a későbbiekben! Ami pedig a legfőbb, a Belorusz Katonai Körzetben sok elvtárs és barát várt rám, különösen a lovasegységeknél és magasabbegységeknél.

Igaz, a 4. lovashadosztályt kevéssé ismertem. Mindössze egyszer jártam ott, 1931-ben, és akkor is rövid ideig. A hadosztályban szolgálók közül csak G. P. Kletkin parancsnokot, N. A. Jungot, a parancsnok politikai helyettesét, I. A. Vertogradszkijt, hadosztály törzsfőnököt, V. V. Novikovot, a gépesített ezred parancsnokát és néhány más parancsnokot ismertem. Anélkül pedig, hogy ismernénk az emberek gyenge és erős oldalait, a parancsnoki állomány képességeit, lehetetlen sikeresen vezetni a csapatokat, különösen egy nagy katonai kollektívát.

Szluckba a tavaszi esős időszakban érkeztünk. Az állomáson feneketlen sártenger fogadott bennünket, és míg eljutottunk a fogatig, feleségem kalocsnija nemegyszer bennragadt a sárban. Kislányom, Era, aki vállamon ült, megkérdezte:

Itt miért nincs járda, mint nálunk Szokolnyikiban?

– Itt is lesz járda és egy szép tér – feleltem –, csak majd később . . .

Családommal ideiglenesen egy 8 m hosszú szobában kellett elhelyezkednem V. M. Dvorcovnál, a hadosztály vegyi szolgálatának a főnökénél, aki olyan kedves volt, hogy családjával együtt egy még kisebb szobába költözött. Mindnyájan megértettük a lakásproblémát, és senki sem formált igényt jobb lakásra, míg ezt a jobbat magunk föl nem építjük.

Félóra múlva már a hadosztálytörzsnél voltam, amely ugyanebben az udvarban helyezkedett el. A hadosztály parancsnoka, Kletkin, nem volt a törzsben. Üzente, hogy beteg és nem tud fogadni. Megértettem lelkiállapotát, és nem erőszakoltam a haladéktalan találkozást. A hadosztály ügyeivel Nyikolaj Albertovics Jung hadosztálykomisszár és Alekszandr Ivanovics Vertogradszkij hadosztály törzsfőnök ismertetett meg részletesen. Hálás voltam nekik, amiért mindenről gyorsan és pontosan tájékoztattak. A legfontosabb dolog azonban még előttem állt: közvetlenül az egységeknél és az alegységeknél alaposan meg kellett ismernem a helyzetet, rámutatni a hiányosságokra, felfedni ezek okait, majd a parancsnokkal és politikai munkásokkal együtt megjelölni a hiányosságok felszámolásának útját.

Még aznap felkerestem a 19. „Manicsi" kozákezredet, a hadosztály legtekintélyesebb egységét, amelynek parancsnoka Fjodor Jakovlevics Kosztyenko, a lovashadsereg egyik veteránja volt. Régebben nem ismertem személyesen, de sokat hallottam erről a lelkiismeretes parancsnokról, a lovasság megszállottjáról, a lovasságnál az idő tájt gyakori lovasversenyek elmaradhatatlan résztvevőjéről.

A Nagy Honvédő Háború kitörésekor F. J. Kosztyenko az ukrajnai államhatárainkat védő 26. hadsereg parancsnoka volt. Vezetésével a hadsereg egységei és magasabbegységei olyan szívósan verekedtek, hogy a háború első napjaiban a fasiszta csapatok óriási áldozatok ellenére sem tudtak behatolni Ukrajna belsejébe. Sajnos, Fjodor Jakovlevics Kosztyenko nem érte meg napjainkat. Hősi halált halt egy Harkov alatti elkeseredett küzdelemben, mint a Délnyugati Front parancsnokának helyettese. Vele együtt esett el legkedvesebb fia, Pjotr is. Pjotr Kosztyenkót lehetelen volt nem szeretni. Emlékszem rá, hogy már egészen fiatal korában kezdte tanulni a katonai mesterséget, és különösen szerette a lovaglást meg a kardvívást. Fjodor Jakovlevics elégedett volt fiával. Bízott abban, hogy Pjotrból jó lovasparancsnok lesz, és ez a reménye valóra is vált.

A 19. „Manicsi" ezred után alaposan megismerkedtem a 20., 21. és 23. kozákezreddel, a 4. lovastüzér és 4. gépesített ezreddel, majd a hadosztály közvetlen önálló lovasszázadaival. A legnehezebb helyzetben a 20. lovasezred volt, amely Szlucktól 20 km-re, Konyuhi faluban állomásozott. Az ezred élén Vlagyimir Viktorovics Krjukov állt, ugyanaz a Krjukov, aki a Nagy Honvédő Háborúban egy lovashadtestet vezetett, és nevét gyakran megemlítették a Legfelsőbb Főparancsnokság parancsaiban. Az ezred az államhatár közelében helyezkedett el, és mintegy a hadosztály elővédjének számított.

Az ezred személyi állományának hangulata a nehéz körülmények ellenére vidám volt. Még a tisztek feleségei sem voltak elkeseredve, akik Leningrád alatti jó lakásaikból költöztek ide. Csak egy dolog miatt panaszkodtak: nem volt a gyerekeket hol taníttatni, nem voltak iskolák.

A 21. kozákezred parancsnokát, Ivan Nyikolajevics Muzicsenkót a 14. önálló lovasdandárból ismertem, ahol a polgárháború idején az ezredkomisszár helyetteseként tevékenykedett. A Nagy Honvédő Háború kitörésekor az Ukrajnában állomásozó 6. hadtest parancsnoka volt, amelynek törzse Lvovban települt. Muzicsenkónak nem volt szerencséje a háború elején. A túlerejű ellenség nyomására visszavonult Ukrajna belsejébe, ott aztán súlyosan megsebesült, és az ellenség fogságába esett. Az egész háború alatt németországi hadifogolytáborokban sínylődött.

A 21. kozákezred szervezettségével, a szolgálat feszes ellátásával és általános rendjével kissé jobb benyomást tett rám. Itt érződött a parancsnoki és a politikai állomány jó szervező munkája.

A 4. gépesített ezred parancsnoka Vaszilij Vasziljevics Novikov volt. A Nagy Honvédő Háború időszakában Novikov gépesített hadtestet, majd hadsereget vezetett, és nevét nemegyszer megemlítették a Legfelsőbb Főparancsnokság parancsaiban. Novikov, a Lovashadsereg veteránja, hosszú ideig a 4. lovashadosztály hadműveleti osztályát vezette. Az ezred komisszári beosztást Artyem Szergejevics Zincsenko, az egyik legrégibb lovastiszt töltötte be, aki az 1. Lovashadsereg zászlaja alatt verekedett, a hadsereg megalakulásának első napjaitól. A Nagy Honvédő Háborúban Artyem Szergejevics több nagy tábori kórház politikai tisztjeként tevékenykedett.

A 4. gépesített ezred soraiban sok olyan nagyszerű parancsnok és politikai munkás nevelkedett, akik jelenleg felelős beosztásokban dolgoznak a vezérkarnál, a Honvédelmi Minisztérium csoportfőnökségein és a csapatoknál. A volt munkás és parasztfiúk katonai szakértőkké, tapasztalt tisztekké és tábornokokká váltak.

Mivel a gépesített egységek, különösen a gépesített hadtestek, kiemelkedő szerepet játszottak a Nagy Honvédő Háború éveiben, a háború előtt viszont meg-

alakításuk az ismert nehézségekbe ütközött, szeretném röviden érinteni a gépesített hadtestek keletkezésének történetét, hangsúlyozva hadseregünk úttörő szerepét e téren.

1929-ben a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa (V. K. Triandafillov beszámolója alapján) jóváhagyta azt az előterjesztést, amelyben a következők voltak: „Figyelembe véve, hogy egy olyan új fegyvernemet, mint a páncélos erő, nem tanulmányoztunk kellően sem a harcászati alkalmazás (önállóan vagy a gyalogsággal, illetve a lovassággal együtt), sem pedig a legelőnyösebb szervezési formák szempontjából, feltétlenül szükséges, hogy 1929–1930-ban kísérleti céllal állandó gépesített egységet szervezzünk."

A határozat végrehajtásaként még abban az évben megalakították a kísérleti gépesített ezredet, amely már 1929-ben résztvett a Belorusz Katonai Körzetben tartott hadgyakorlatokon. E gyakorlatok vezetői K. J. Vorosilov, B. M. Saposnyikov és V. K. Triandafillov voltak.

1930-ban az ezredet gépesített dandárrá fejlesztették, amelyet rögtön bevontak a katonai körzet gyakorlataiba. 1932-ben megalakultak a világ első gépesített hadtestei. Szervezetileg két gépesített dandárból, egy lövész-géppuskás dandárból és egy önálló légvédelmi tüzérosztályból álltak. A hadtestnek több mint 500 harckocsija és 200 gépkocsija volt. 1936 elején már négy gépesített hadtesttel, 6 önálló gépesített dandárral és ugyanannyi önálló harckocsiezreddel rendelkeztünk. A lovasságnál 15 gépesített ezred, a lövészhadosztályokban pedig több mint 80 harckocsizászlóalj és -század volt.

Első gépesített magasabbegységeink megszervezése és gyakorlati kipróbálása jó alapul szolgált a gépesített csapatok széles körű felhasználásával kapcsolatos elmélet továbbfejlesztéséhez.

A 4. gépesített ezred ellenőrzését harci riadóval kezdtük. Az ezred parancsnoksága természetesen nem számított erre, hiszen egysége éppen hogy csak befejezte utolsó lépcsőinek átdobását a Leningrádi Katonai Körzetből. Az alegységek parancsnokainak megismerkedésünkkor hangsúlyoznom kellett, hogy a gépesített ezred legfőbb erénye, ha gyorsan szét tudja bontakoztatni alegységeit, kitűnően ismeri technikai eszközeit, jól ért a harckocsifegyverekkel való tüzelés nehéz művészetéhez. Mint ahogy várható volt, az esős éjjel elrendelt riadó sok hiányosságot tárt fel, különösen az ismeretlen terepen való vezetés és tüzelés terén.

Miközben az egységeknél a helyzetet tanulmányoztam, volt időm arra is, hogy alaposan megismerkedjek a hadosztálytörzzsel, a vezető beosztású parancsnokokkal és politikai munkásokkal.

A törzsben és a politikai osztályon szintén több, a hadosztály egységeinek gyakorlati vezetésével kapcsolatos hibát találtam. Többek közt rosszul szervezték meg a harckiképzés ellenőrzését, s nem követelték meg a parancsok teljesítését. Különösen gyenge volt a harckiképzés jó tapasztalatainak tanulmányozása, általánosítása és elterjesztése. Az egységek „saját levükben főttek". Előfordultak olyan esetek, amikor az egyik egység nagy erőfeszítések árán a kiképzés egyik vagy másik formájának új, tökéletesebb módszerét „fedezte fel", holott e módszert egy másik egység már régóta alkalmazta.

Mint már mondottam, a hadosztálytörzset Alekszandr Nyikolajevics Vertogradszkij, a cári hadsereg egykori, katonailag kitűnően képzett tisztje vezette. A hadosztály politikai osztályának élén a nagyon tehetséges politikai munkás, N. A. Jung

állt, akit hamarosan kineveztek a 3. lovashadtest politikai osztályvezető helyettesévé és áthelyezték Minszkbe. Amikor a hadosztály parancsnoki állományával összegeztük és megvitattuk a tapasztalatokat, elhatároztuk, hogy először egy pártaktíván megbeszéljük a kommunistákkal a hadosztály életének valamennyi pozitív és negatív jelenségét. Úgy terveztük, hogy ezután összehívjuk az egész parancsnoki állományt és a gyűlésre meghívjuk az alegységek szolgálatvezetőit, akiknek szerepe a belszolgálat megszervezésében rendkívül nagy. A pártaktíva sikeresen folyt le. A kommunisták felszólalásaiban a meglevő hiányosságok iránti türelmetlenség érződött és határozottan elutasítottak minden olyan megnyilvánulást, amely a laza fegyelmet és az elégtelen felkészülést objektív okokkal igyekezett magyarázni.

Az aktíva után világossá vált, hogy a hadosztály állapotában tapasztalható általános hanyatlás a gyenge politikai munka és az alacsony színvonalú harckiképzés következménye. A kiképzés egy időre csaknem teljesen abbamaradt, mivel minden időt az építőmunkára fordítottak. Következésképp haladéktalanul meg kellett szervezni a tervszerű harckiképzést és teljes mértékben ki kellett bontakoztatni a pártpolitikai munkát. Ami pedig az építést és a mindennapi feladatokat illeti, ezeket a tervben külön e célra biztosított napokon kell megoldani. Ezenkívül arra számítottunk, hogy a katonai körzet parancsnokától az eddiginél jóval nagyobb segítséget kapunk.

A pártaktíva véleményét és a hadosztály-parancsnokság javaslatait a parancsnoki-politikai állomány gyűlése igen kedvezően fogadta és mindenben támogatta.

A harckiképzés területén tervünk szerint a fő erőfeszítéseket a különböző szintű parancsnokok módszertani felkészítésére kellett összpontosítani. A harcászati kiképzésen belül a bemutató foglalkozások egész sorozatát vállaltuk magunkra. A lőkiképzés területén a bemutató foglalkozásokat a 21. ezredre, a lovas-foglalkozásokat a 19. ezredre, személy szerint F. J. Kosztyenkóra, a lovassági ügyek kitűnő ismerőjére bíztuk. Az alaki és a testnevelési kiképzés bemutató foglalkozásait V. V. Krjukov tartotta. A 23. ezred parancsot kapott, hogy bemutató-módszertani foglalkozásokat készítsen elő és tartson az alparancsnoki állomány számára, a lovastüzér és a 4. gépesített ezred pedig olyan foglalkozások megszervezését kapta feladatul, amelyeken a tüzérség, a páncélosok és a lovasság együttműködését gyakorolták a támadó harc körülményei között.

Rendkívül nagy szervező és módszertani munka állt előttünk, mivel kedvező eredményt csak akkor várhattunk, ha a foglalkozásokat a legmagasabb szinten tartjuk, és így hatással lesznek mindazokra, akiknek bemutatjuk.

A harckiképzés területén a fő erőfeszítéseket a középszintű és a magasabb-parancsnoki állomány egyéni kiképzésére összpontosítottuk. Több éves gyakorlatom során tapasztalataim meggyőztek arról, hogy csak a harcászatilag képzett parancsnokok képesek békeidőben jó katonai egységeket összekovácsolni, s háborúban a legkisebb veszteségek árán győzedelmeskedni.

Újból meg kell jegyeznem, hogy engem személy szerint mindig vonzott a harcászati kiképzés, mint a csapatok katonai felkészítésének legfontosabb területe. Ezzel mindig fokozottan foglalkoztam 43 évi katonai szolgálatom alatt, sorkatonai szolgálatomtól egészen hadügyminiszterségemig.

A kiképzési idő nagy részét a hadosztály a terepen töltötte, s főként a bonyolult körülmények között folyó harc megszervezésével és megvívásával foglalkozott. A parancsnoki állomány érdeklődéssel tanulmányozta a megindulási körletbe

történő erőltetett menetek problémáit, a kialakult helyzetek válságos pillanataival kapcsolatos kérdéseket. Állhatatosan követeltük a parancsnokoktól és politikai munkásoktól, hogy jól értsenek a csapatok vezetéséhez, mert enélkül lehetetlen megsemmisíteni az ellenséget a korszerű harc rendkívül dinamikus feltételei között.

A lovasság abban az időben a szárazföldi erők legmozgékonyabb fegyverneme volt. Feladata volt a gyors megkerülés, bekerítés, és az ellenség szárnyaira, valamint hátába mért csapás. A találkozóharc feltételei közt a lovasságtól megkövetelték, hogy gyorsan bontakozzék szét harcrendbe, legyen képes haladéktalanul tüzet nyitni az ellenségre, a főerőket bátran átcsoportosítani a rohamhoz, és a visszavonuló ellenséget lemaradás nélkül üldözni.

Miután a lovasságot megerősítették páncélozott fegyverekkel és állományában tarackos tüzérséget rendszeresítettek, ez lehetővé tette, hogy ne csak sikerrel törje meg az ellenség ellenállását, hanem megoldja a támadóharc és a sikeres védelem feladatait is.

Az új technika kezelésének elsajátítása, különösen pedig hadműveleti alkalmazása természetesen nem mindig ment simán. Zavarólag hatott sok katona és parancsnok nem megfelelő szintű általános műveltsége, gyakran történtek balesetek, műszaki hibák, nem mindenki értette meg, hogy milyen fontosak a műszaki ismeretek, nem volt elég technikai szakember. A régi fegyvernemeket újjá kellett szervezni és új magasabbegységeket kellett létrehozni. Sok gyalogsági és lovassági parancsnokot repülő és páncélos szakemberré kellett átképezni, ugyanakkor agresszió esetére fenn kellett tartani a hadsereg harckészültségét. A csapatok szervezeti átalakítása ezzel párhuzamosan folyt.

Másrészt: az új technika felébresztette az érdeklődést, és új lehetőségeivel sokakat vonzott a hadseregbe. A sajtóban, a rádióban és a filmek segítségével széleskörűen propagáltuk a haditechnikai ismereteket. A pártszervezetek vezetésével a Vörös Hadsereg harcosai és parancsnokai nagy kedvvel tanultak a haditechnikai körökben (a hadseregnél és a flottánál akkoriban 5000 haditechnikai kör működött, a mi katonai körzetünkben 1932-ben a beosztottak mintegy 80%-a vett részt ilyen munkában). Szívesen hallgattak előadásokat és beszámolókat ilyen témákról, és az új technikai eszközök és fegyverek ismeretét elmélyítő vetélkedőkön és versenyeken vettek részt.

Az egységeknél mindenütt a komszomolisták által készített tablókat, fotókiállításokat lehetett látni, amelyek a technikai ismereteket népszerűsítették. Röpgyűléseket tartottak a technikai eszközök kezeléséről. Bibliográfiai esteket szerveztek, amelyeken a haditechnikai könyveket ismertették. Technikai szemléket tartottak és tömeges kampány indult a „kiváló lövész" cím megszerzéséért.

A Komszomol Központi Bizottsága és a különféle önkéntes honvédelmi szervezetek segítségével a behívás előtt álló korosztályok aktív kapcsolatba kerültek a haditechnikával. Így 1934–1935-ben több mint másfél millió fiú és leány vizsgázott le motorismeretből, 1 millió légvédelemből és vegyvédelemből.

Egyszóval, a párt felhívása „Elsajátítani a technikai ismereteket!" volt a hadsereg párt-, szakszervezeti és Komszomol-szervezeteiben a parancsnokok és politikai munkások tevékenységének legfőbb vezérelve. A katonák és parancsnokok nemcsak sikerrel sajátították el a technikai ismereteket, de maguk is igyekeztek ezeket az eszközöket tökéletesíteni. 1933-ban csak a mi katonai körzetünkben több mint 4000 olyan javaslatot valósítottak meg, amelyek tökéletesítették a tech-

nikai eszközöket. Természetes, hogy ezt a folyamatot minden módon támogattuk.

A parancsnoki és törzskiképzés egyik fő feladatát abban láttuk, hogy elsajátíttassuk a találkozóharc és a váratlanul kibontakozó tevékenységek vezetését. Ez megkövetelte, hogy felhagyjunk az addig megszokott vezetési módszerekkel, amelyeket írásbeli parancsok, távbeszélő és más vezetékes híradó eszközök segítségével valósítottunk meg. Át kellett térni a rádió útján történő vezetésre, a rövid katonai parancsok rendszerére, a „nyeregből való vezetésre", ahogy ezt akkoriban a lovasságnál emlegették.

A hadosztálynál és az ezredeknél a különböző szintű parancsnoki állomány harcászati kiképzése során igyekeztünk megtanítani parancsnokainkat arra, hogy értsenek az egységek és alegységek tevékenységének alapos álcázásához, hogy ily módon meglepetésszerű csapásokat mérhessünk az ellenségre. Máig sem felejtettem el azt az érdekes kétoldalú csapatgyakorlatot, amelyet 1933-ban tartottunk.

Védő félként Muzicsenko megerősített 21. kozákezrede tevékenykedett. Az ezredet a támadó 20. ezrednél két nappal korábban kirendeltük a terepre, ahol szabályos védőövet épített ki az egész harcászati mélységben. A 20. lovasezred semmit sem tudott a küszöbön álló gyakorlatról, sem arról, hogy a 21. ezred valahol a terepen védőövet épít ki. Riadóztattuk a 20. lovasezredet.

Az összpontosítási körletben a 20. lovasezredhez csatlakoztak a megerősítő eszközök: egy harckocsiszázad és egy lovas tarackos tüzérosztály. A parancsnokság itt ismerte meg a harcászati helyzetet, amely azonnali támadást követelt. 46 km-es menetet kellett végrehajtani a hadosztály előrevetett osztagaként azzal a céllal, hogy hídfőt létesítsen azon a területen, ahol a 21. lovasezred védett.

Estefelé a 20. lovasezred élegységei harcérintkezésbe kerültek a 21. lovasezred biztosító részeivel. Sötétedett. Mivel világosban már nem lehetett felderíteni az „ellenség" védelmét, Krjukov ezredparancsnok elhatározta, hogy ezt az éjszaka folyamán hajtja végre, hajnalban pedig támadást indít. Döntése egészen természetes volt.

A történelem azt igazolja, hogy a harc kimenetele végső fokon attól függ, hogy a parancsnok és törzse mennyire céltudatosan, szervezetten és figyelmesen készíti elő a rohamot. E bonyolult munkában elsőrendű jelentőségű a felderítés. Ha tisztáztuk az ellenség erőinek és eszközeinek elhelyezkedését, valamint az általuk megszállt terep sajátosságait, akkor pontosan meg lehet határozni az ellene alkalmazandó tevékenységi módot.

A gyakorlatból tudom, mennyire fontos, hogy a felderítés pontos legyen. Különösen akkor, ha a védő ellenséget hajnalban támadjuk meg, mivel az éjszaka folyamán, annak leple alatt az ellenség könnyen megváltoztathatja harcrendjét. A felderítés még nagyobb jelentőségű olyankor, amikor tapasztalt ellenség ellen kell harcolni.

Bár Krjukov, a 20. lovasezred parancsnoka elméletben természetesen tudta ezt, mégis eléggé hanyagul járt el. Nem vette figyelembe, hogy az „ellenségnek" szintén megvolt a maga feladata: meg kellett akadályoznia a támadó áttörését, kedvező esetben pedig meg kellett semmisítenie azt.

Muzicsenko, a 21. lovasezred parancsnoka, a következő elhatározást hozta.

1. A sötétség beállta előtt a peremvonal tűzeszközeivel és a tüzérség támogatásával visszaveri az „ellenség"-nek a védelem áttörésére irányuló kísérleteit, és megakadályozza, hogy beékelődjön az első állásba.

2. A harci zaj leple alatt – betartva az álcázás minden rendszabályát – a sötétség beállta után megkezdi az ezred harcrendjének visszavonását a már korábban kijelölt és megfelelően előkészített második védőállásba.

3. Hogy az „ellenség" ne fedezhesse fel a manővert, a peremvonalban elhelyezett harcrendi elemeket csak közvetlenül a virradat előtt vonja vissza és az „ellenség" szemmeltartására figyelőőrsöket hagy hátra.

A sötétség beálltával a 20. lovasezred parancsnoka megerősített felderítő járőröket küldött a védelem peremvonalához. A járőrök tüzet kaptak, ezért kénytelenek voltak a drótakadály előtt fedezéket keresni és onnan folytatni a megfigyelést. Az éjszaka folyamán a 20. ezred parancsnokát rendszeresen tájékoztatták arról, hogy az „ellenség" továbbra is a peremvonalban tartózkodik, sőt igyekszik foglyokat ejteni. Krjukov meg volt győződve arról, hogy ellensége, miután beásta magát, védekezni fog az elfoglalt állásokban. Hajnalban, a tüzérségi előkészítés után, az ezredparancsnok a győzelem biztos tudatában rakétával jelt adott a támadás megkezdésére. A tüzérségi tűz erősödött és megkezdődött az alegységek lendületes rohama. A harckocsik nagy sebességgel menetből küzdötték le az első lövészárkot és megközelítették a másodikat. Az első árkot tehát elfoglalták. De mi történt? Miért álltak meg a harckocsik?

– Hadosztályparancsnok elvtárs – fordult a 20. ezred parancsnoka a gyakorlat vezetőjéhez –, engedje meg, hogy előre menjek és személyesen állapítsam meg, miért akadt el a támadás!

– Menjen! Derítse fel! Az a legbiztosabb, ha az ember saját szemével győződik meg a dolgokról.

A második lövészároknál Krjukovot a 2. század parancsnoka, E. M. Bus fogadta.

– Mi történt? Miért álltak meg?

– Ezredparancsnok elvtárs! Épp azt beszéljük meg a harckocsiszázad parancsnokával, hogy mit tegyünk.

– Hogy mit? Verjék szét az „ellenséget"!

– Igen, de nincs ellenség.

– Hogyhogy nincs? Hová lett?

– A felderítés egész éjjel azt jelentette, hogy az „ellenség" védelemben van.

– Engedje meg, hogy jelentsek! – fordult az ezredparancsnokhoz a döntnök – egy harckocsizó. – A lövészárokban egy boton ezt a cédulát találtuk. Talán ez segít megoldani a rejtélyt.

Az ezredparancsnok fogta a papírt és hangosan olvasta: „Szívélyes üdvözletünk! Köd előttünk, köd utánunk, találjanak meg, ha tudnak. Azt tanácsoljuk, a jövőben legyenek éberebbek!"

Látni kellett volna a jelenlevők megnyúlt ábrázatát, és azt a kellemetlen helyzetet, amely a 21. lovasezred megtévesztő manőverének következtében állt elő és arra kényszerítette a támadókat, hogy lőszerük nagy részét elpazarolják. Pedig a legfőbb kérdés még mindig tisztázatlan volt: hová tűnt el az „ellenség"?

– Biztosan magadra haragítottad Ivan Nyikolajevicset, hogy ilyen komédiát rendezett számodra – jegyezte meg F. J. Kosztyenko, a 20. lovasezred fő döntnöke.

– Még nagyobb baj is lehet – gondolkodott hangosan Krjukov, hol a térképre, hol az előtte levő terepre pillantva. És mintha csak szavait akarnák alátámasztani, a döntnökök robbanásokkal jelezték a 21. ezred tűzcsapását, amelyet a 20. ezred harcrendjére mért.

Teljes volt a zavar.

A gyakorlat értékelésén részletesen elemeztük mindkét fél harctevékenységét. Alaposan megbeszéltük a 20. lovasezred hibáit, amely tevékenysége során megbocsáthatatlanul passzívan derítette fel az ellenséget. Ami a 21. lovasezred harctevékenységét illeti, ezt úgy értékeltük, mint a megtévesztő manőver iskolapéldáját.

A résztvevők sokáig emlékeztek erre a gyakorlatra, s később több változatban is megismételtük.

Az egységek kiképzése és nevelése során különös figyelmet fordítottunk annak a készségnek a kifejlesztésére, hogy a parancsnokok bonyolult körülmények közt meg tudják határozni a célokat és a feladatokat. Hogyan történt ez?

A gyakorlat általam kidolgozott elgondolása szigorúan titokban maradt. A gyakorlatra kiszemelt ezredet riadóztattuk és kijelöltük az összpontosítási körletet. Itt közöltük az ezred parancsnokságával a harcászati helyzetet és a harcparancsot, amely szerint az ezrednek nehezen járható mocsaras vagy erdős terepen menetmanővert kellett végrehajtania. Olyan útvonalat választottunk, amely az utak megtisztítása és kiépítése, átkelőhelyek és szükségutak építése miatt jelentős munkát követelt. A feladatok megoldásához rendszerint semmiféle műszaki segítséget nem adtunk, hogy így megtanítsuk a különböző szintű parancsnokokat arra, hogy a nehéz helyzetekből önállóan, helyi eszközökkel találjanak kiutat.

Fizikailag rendkívül megerőltetőek voltak ezek a gyakorlatok. Az emberek néha a szó szoros értelmében „ledőltek a lábukról", mivel előfordult, hogy alvás és megfelelő ellátás nélkül dolgoztak. De milyen öröm fogta el a katonákat és tiszjeiket, ha egységük a nehéz feladat teljesítésével elérte a kitűzött célt. És amikor legközelebb ismét bonyolult helyzetbe kerültek, nem kételkedtek abban, hogy képesek teljesíteni feladataikat. A parancsnokság, a törzsek és az egész személyi állomány olyan gyakorlati készségekre tett szert, amelyeknek a segítségével becsülettel ki tudta vágni magát bármilyen nehéz helyzetből.

A katonák és tisztek erkölcsi nevelésében nagyon eredményesek voltak azok a baráti estek, amelyeket a politikai munkások szerveztek a gyakorlatok után. Az „ütközetek" résztvevői megbeszélték tapasztalataikat, elvtársi módon bírálták a hiányosságokat, megmosolyogták azokat, akik visszariadtak a nehézségektől, vagy gondatlanságuk, közömbösségük miatt többletmunkát kellett végezniük.

A hadosztály egész személyi állományának erőfeszítései következtében 1935-ben befejeztük az építkezést. Minden egység jó szállást és gyakorlóteret kapott. Alaposan feljavult a hadosztály lóállománya. Erre az időre jó eredményeket értünk el a politikai és harckiképzés minden területén. Megerősödött a fegyelem, valamint az egységek és alegységek általános szervezettsége.

Az 1935-ös évet nagy események tették számunkra emlékezetessé. Elsősorban a felügyeleti szemléken hadosztályunk minden egysége kiváló értékelést kapott, még a lovasság harckiképzésének legnehezebb ágából, a lőkiképzésből is. Másodszor, a hadosztályt a kiképzésben elért eredményeiért a legmagasabb állami kitüntetéssel, a Lenin-renddel tüntették ki.

Több tiszt, tiszthelyettes és harcos kapott emlékérmeket és kitüntetéseket. Engem is Lenin-renddel tüntettek ki. Ez az esemény lelkem legmélyéig érintett. Amikor elolvastam a kitüntetésről szóló parancsot, mélyen elgondolkoztam azon, mit kell tennünk, hogy méginkább javítsuk a hadosztály harckiképzését és általános színvonalát.

Számunkra, katonák számára, még valami miatt nevezetes ez az év: a párt a parancs-

noki káderek tekintélyének emelése érdekében bevezette a személyi rendfokozatotak. A Szovjetunió első marsalljai V. K. Bljuher, Sz. M. Bugyonnij, K. J. Vorosilov, A. I. Jegorov és M. N. Tuhacsevszkij lettek.

Nagy esemény volt Bugyonnij látogatása a hadosztálynál. Szemjon Mihajlovics gondosan megszemlélte a hadosztály harckiképzését, különösen a lovas alaki és harcászati kiképzését. A bemutató gyakorlatok ragyogóan sikerültek, és még egyszer igazolták a személyi állomány magas szintű képzettségét.

A Lenin-rend átadásához a hadosztály a város egyik terén lóháton sorakozott fel. A személyi állomány emelkedett hangulatban volt, az egységek szárnyain azok a harci zászlók lobogtak, amelyek alatt a hadosztály veteránjai indultak harcba a fehérgárdisták és fehérlengyelek ellen.

A jelentést megelőző vágtát és a jelentést követő ünnepélyes csendben Bugyonnij felment az emelvényre. Jeladása után kezemben a hadosztály zászlóját tartva a kísérőkkel együtt Sz. M. Bugyonnij elé léptem, aki föltűzte a zászlóra a Lenin-rendet, majd rövid vágtában végighaladtunk az egységek előtt.

A több ezer torok hurrájában és a nagyszabású díszsortűzben a hadosztály egész személyi állományának szívből jövő hálája fejeződött ki a párt és a kormány iránt, amely magas kitüntetéssel jutalmazta a tiszthelyettesek és tisztek békeidőben végzett oktató és kiképző munkáját.

Szemjon Mihajlovics elvonult az egységek előtt, majd rövid beszédet intézett hozzánk. Érezni lehetett felindultságát. De hogy is ne lett volna meghatódott! Az általa nevelt hadosztályt a legmagasabb kitüntetésre érdemesítették. Megjegyzem, hogy a lovaskatonák nagyon tisztelték Bugyonnijt, különösen azok, akik vele együtt küzdötték végig a polgárháború nehéz éveit.

Bugyonnij meleg szavai után én szólaltam fel, s valamennyi harcos nevében kértem Szemjon Mihajlovicsot, tolmácsolja a párt Központi Bizottságának és a kormánynak, hogy a 4. hadosztály féltve őrzi és gyarapítja hagyományait, s mindig kész a haza bármely parancsának teljesítésére.

Az ünnepség az egységek díszmenetével ért véget.

A díszszemle után a hadosztályparancsnok ebédet adott, ahol Szemjon Mihajlovics és a lovashadsereg régi tagjai felelevenítették a polgárháború epizódjait, hadjáratait, azoknak a dicső hősöknek az emlékét, akiknek nem jutott osztályrészül, hogy megérjék a győzelmet. A legjobb elbeszélőnek ezúttal is Vaszilij Vasziljevics Novikov, a 4. gépesített ezred parancsnoka, a hadosztály veteránja bizonyult. Csodálatosan éles emlékezete megőrizte a katonaélet legapróbb részleteit is.

Parancsnokságom következő néhány évében Szemjon Mihajlovics háromszor látogatta meg a hadosztályt. Érkezése mindig rendkívül örvendetes esemény volt a személyi állomány számára. Bugyonnij értett a harcosok és parancsnokok nyelvén. Elfoglalt ember lévén nem vezetett gyakorlatokat vagy törzshadijátékokat a személyi állomány részére, de ezt senki sem rótta fel hibájául.

A hadosztályt néhányszor meglátogatta I. P. Uborevics, a Belorusz Katonai Körzet parancsnoka. Uborevics igazi szovjet katonai vezető volt, aki tökéletesen uralta a hadműveleti-harcászati kérdéseket. A csapatoknál mindig akkor jelent meg, amikor a legkevésbé várták. Érkezése általában az egységek riadóztatásával kezdődött, és csapatgyakorlattal vagy parancsnoki foglalkozással fejeződött be.

Uborevics először 1934-ben kereste fel a hadosztályt. Miután üdvözöltük egymást, azt mondotta, azért jött, hogy megnézze, miként tanul a hadosztály. Azt feleltem, nagyon örülök, bár őszintén szólva izgatott voltam.

– Négy óra áll rendelkezésére – közölte Uborevics. – Vigye ki a 21. lovasezredet a gyakorlótérre és mutassa meg, hogy mit tud. A témát belátására bízom. Segédtisztjét a 4. lövészhadosztály törzsénél várom.

– Harcászati gyakorlat megszervezésére kevés ez az idő – próbáltam ellentmondani. – Még arra sem elég, hogy tájékoztassuk a döntnököket és kijelöljük az „ellenség"-et.

– Igen, kevés – hagyta rám Uborevics –, de a katonaéletben minden előfordulhat.

Megértettem, hogy minden ellentmondás hiábavaló, cselekedni kell. Miután távbeszélőn közöltem Muzicsenkóval, a 21. lovasezred parancsnokával a gyakorló riadó jelszavát és a megindulási körlet helyét, egy rövid harcászati feladatot adtam meg térképről.

Míg a feladatot gépelték, a hadosztály törzsfőnöke és helyettese gyorsan elkészítették a feladat-térképeket, és személyesen elvitték a 21. ezredhez, hogy a parancsnoki állomány megismerkedhessen vele. A kitűzött időre minden készen volt.

Uborevics pontosan négy óra múlva érkezett meg segédtisztem kíséretében a gyakorlótéren levő megindulási terepszakaszra.

Üdvözölte a 21. ezred parancsnokát, és utasította, hogy jelentse a helyzetet és elhatározását.

Muzicsenko ügyesen jelentett Uborevicsnek. A parancsnok mosolyából láttam, hogy elégedett a harcászati gyakorlat kezdetével.

– No, akkor lóra! – mondta. – Megnézzük az ezredet gyakorlat közben. – A harcászati gyakorlat öt óra hosszat tartott. Ezalatt a parancsnok végig tudta látogatni az ezred valamennyi alegységét, amelyek a „hadosztály előrevetett osztagaként" tevékenykedtek. Több mint 80 km-t lovagolt, s láthatóan fáradtan adott parancsot a gyakorlat lefújására.

Az értékelés után, amelyet egyenesen a nyeregből tartottam a felsorakozott ezred előtt, Uborevics mindenkinek megköszönte a gyakorlaton végzett munkáját, majd a hadosztály vezetőitől búcsúzva így szólt:

– Korszerű módon képezik ki az egységeket. Sok sikert kívánok! Tovább nem maradhatok. Sietnem kell a határra, de a hadgyakorlat előtt még meglátogatom önöket.

Mindnyájan elégedettek voltunk a gyakorlattal, és őszintén szólva azzal is, hogy Uborevicsnek nem volt több ideje a hadosztálynál tartózkodni.

Nagyon sokszor vettem részt a katonai körzet csapatgyakorlatain. De különösen értékes hadműveleti-harcászati tapasztalatokra tettem szert a katonai körzet hadgyakorlatain. Meg kell hagyni, hogy Uborevics, B. I. Bobrov, a körzet törzsfőnöke, N. A. Sumovics, a körzet harckiképzési osztályának vezetője és a körzetparancsnokság többi munkatársa értettek ahhoz, hogy tanulságos módon szervezzék meg a hadgyakorlatokat, mesterien vezessék mindkét fél harctevékenységét, és elemezzék az eredményeket.

Különösen emlékezetes számomra az 1936. évi hadgyakorlat és ezen belül is a Berezina folyón való átkelés, ahol annak idején 1812-ben Napóleon elvesztette Oroszországból visszavonuló csapatainak maradékát. Tudtuk, hogy a gyakorlatot megtekinti Vorosilov honvédelmi népbiztos és több más katonai vezető is. Természetes, hogy minden egység és magasabbegység várta Vorosilov érkezését. Mi az ő nevét viselő 4. „Doni" kozákhadosztály tagjai természetesnek tartottuk, hogy a népbiztos feltétlenül meglátogat bennünket. Azt szerettük volna, ha látogatásakor jó idő

van, amikor vidám és színpompás képet nyújtunk. Sajnos, amint ez ősszel gyakori, esett az eső.

Miután az átkelés körzetében befejeztük a hadosztály egységeinek összpontosítását és azok a folyótól 4 km-re elterülő erdőkben jól álcázták magukat, a parancsnokokat a harcálláspontra hívtuk, hogy tájékoztassuk őket a szomszédos egységekkel a folyóátkelés utáni harcászati együttműködésről. Még szinte arra se volt időnk, hogy a térképet szétnyissuk, amikor egy gépkocsisor érkezett a harcálláspontho. Az első gépkocsiból Vorosilov, Jegorov és Uborevics szállt ki. Bemutatkoztam a honvédelmi népbiztosnak, és röviden jelentettem, hogy a 4. hadosztály felkészült a folyóátkelésre, az egységparancsnokokat összehívtam, hogy megadjam számukra az utolsó utasításokat.

– Rendben van – mondta a népbiztos –, meghallgatjuk az utasításait.

Kliment Jefremovics igen érdeklődött az olyan folyóátkelések műszaki problémái iránt, amelyek a BT-5-ös harckocsi magasságát meghaladó vízben a folyó fenekén történtek. A gépesített ezred parancsnokának részletes jelentése után a népbiztos az 1. Lovashadseregből ismert parancsnokokhoz és komisszárokhoz fordult.

– Hogy megváltozott a lovasságunk! – mondta. – A polgárháborúban Bugyonnijjal az egész Első Lovashadseregben csak néhány primitív páncélautóval rendelkeztünk. Most pedig minden lovashadosztálynál egy egész ezredre való nagyszerű harckocsi van, amelyek képesek leküzdeni a bonyolult vízi akadályokat.

– Mi a véleményed a harckocsikról – öreg barátom? – fordult a népbiztos Fjodor Jakovlevics Kosztyenkóhoz. – Elég megbízhatóak? Vagy a ló talán mégis jobb?

– Nem, Kliment Jefremovics – felelte Kosztyenko. – A lovat, a szablyát és a pikát egyelőre még megtartjuk a hadseregben. Azt hiszem, korai lenne meghúzni a lovasság felett a vészharangot, mert még hasznára lehet hazánknak. De a harckocsicsapatoknak komoly figyelmet szentelünk, mert ez egy új, rendkívül mozgékony fegyvernem.

– Mit szól ehhez a komisszár? – kérdezte a népbiztos A. Sz. Zincsenkót, akit szintén ismert az 1. Lovashadseregtől.

– Úgy gondolom, hogy Fjodor Jakovlevics helyesen jelentett Önnek, Kliment Jefremovics, – rossz, pontosabban alkalmatlan komisszára lennék a gépesített ezrednek, ha kételkednék a páncélos technika nagy jövőjében. Véleményem szerint bátrabban kell szervezni a gépesített csapatokat, különösen a harckocsi-magasabbegységeket, amelyekből kevés van nálunk.

– Nos, Alekszandr Iljics – fordult Vorosilov a vezérkari főnökhöz –, ne zavarjuk a hadosztály parancsnokságát. Sok sikert kívánok mindnyájuknak. Még találkozunk és beszélgetünk majd.

Megértettük, hogy a népbiztos meg fogja várni a folyamátkelést. A gépkocsisor hadosztályunk küszöbön álló gyakorlatának színhelye felé indult. Harmincperces tüzérségi előkészítés után hadosztályunk egységeinek előrevetett osztagai széles arcvonalon megközelítették a folyót. Alacsonyan szálló repülőgép-kötelékeink ködfüggönyt vontak, amellyel sikeresen leplezték az „ellenség" elől az első deszantlépcső tevékenységét. Mikor a köd oszlani kezdett, az előrevetett alegységek már megvetették lábukat a túlparton. Valahonnan hurrá kiáltás, lövöldözés és géppuskasorozatok hallatszottak. Amikor pedig a köd végleg eloszlott, jól lehetett látni, amint a gépesített ezred 15 harckocsija nagy motorzúgás közepette feltűnt az „ellenség" által védett folyóparton, és menet közben tüzelve gyorsan megközelítette az elfoglalt

hídfőből támadó alegységeket. Hamarosan az egész hadosztály a folyó másik partján volt, kivetette állásaiból az „ellenséges" csapatokat és sikeresen nyomult előre.

A hadgyakorlat értékelésekor a népbiztos elismerően nyilatkozott hadosztályunkról, dicsérte a folyóátkelés jó megszervezését, a harckocsizók bátorságát, akik megkockáztatták, hogy átkeljenek egy olyan mély folyón, mint a Berezina.

Az ezredgyűléseken mindezt elmondottuk a katonáknak, tiszthelyetteseknek és a tiszteknek, akik még sokáig beszélgettek. Élénk véleménycserét folytattak a végrehajtott hadgyakorlatról.

A következő nap reggelén nagyszabású díszszemlét tartottunk. A csodálatosan szép idő, a langyos napsugár szinte a szívünket melengette. A hadgyakorlaton részt vevő csapatok felsorakozva várták a vigyázz vezényszót, hogy fogadják a honvédelmi népbiztost.

Úgy tűnt, a 4. lovashadosztály egységeinek parancsnokai izgatottabbak, mint a többiek. De nem! A katonák és parancsnokok arca nyugodt: minden rendben lesz! Gondolataimat a „Vigyázz! Jobbra nézz!" vezényszó szakította félbe. Közeledett a honvédelmi népbiztos. I. P. Uborevics parancsnok rövid jelentése után a népbiztos a csapatok megszemlélésére indult. Megtekintette a lövészcsapatokat. Hadosztályunk zenekara a fogadási indulót játszotta. Vorosilov egy almásderesen rövid vágtában hadosztályunk elé ért. Először a 19. „Manicsi" lovasezred előtt állt meg, amelynek soraiban nemegyszer indult rohamra a fehérgárdista és fehérlengyel egységek ellen.

– Erőt, egészséget, elvtársak – mondotta K. J. Vorosilov valami különös melegséggel a hangjában, és tekintetét végigjártatta a harcosokon.

A 4. hadosztály szemléje után a népbiztos a 6. „Csongari" kozákhadosztály elé vágtatott, amely ugyancsak kitüntette magát a polgárháború éveiben: hadosztályunkkal együtt eredményesen harcolt az 1. Lovashadsereg zászlaja alatt. Később Vorosilov fölment az emelvényre és beszédet mondott, amelyben röviden vázolta a politikai helyzetet és a pártnak a szocializmus felépítésének ügyéért tett intézkedéseit. Beszélt a nemzetközi helyzetről, az ország védelmi képessége fokozásának szükségességéről, és köszöntötte a csapatokat az őszi hadgyakorlat sikeres befejezése alkalmából. Ezután a zene hangjaira díszmenetben vonult el a gyalogság, majd a lovasság.

A díszszemléken a lovasság általában ügetésben vonul végig, de ez alkalommal a parancsnok engedélyezte a díszvágtát. Valahogy azonban úgy alakultak a dolgok, hogy a népbiztos tribünjéhez közeledve ez harci vágtává, majd amikor a géppuskás tacsankák a tribün elé értek, hosszú vágtává alakult. Tyimosenko, aki hadseregparancsnoki rangot viselt, nyugtalankodni kezdett. Többször jelentőségteljesen rámnézett, de már nem tehettem semmit. A tacsankák úgy röpültek, mint a kilőtt nyíl. Csak egy dologtól féltünk: nehogy kiugorjon valamelyik kereke, ami néha még a moszkvai díszszemléken is előfordult. A népbiztosra tekintettem és megnyugodtam. Tiszta szívből mosolygott és barátságosan intett kezével a hadosztály géppuskásainak.

A következő években a 4. „Doni" kozákhadosztály rendszeresen részt vett a katonai körzet hadgyakorlatain. Mindig jól fel volt készülve, és egyetlenegyszer sem fordult elő, hogy ne kapott volna elismerő szót a parancsnokságtól.

Szeretnék megemlíteni egy hadgyakorlat előtti harcászati gyakorlatot, amelyet Szluck város körzetében Uborevics és helyettese, Tyimosenko vezetésével tartottunk.

A harcászati gyakorlat témája a „Lövészhadosztály és lovashadosztály találkozóharca" volt.

Ekkoriban a lövészhadosztályok már jól ellátott harci magasabbegységek voltak. Míg tíz évvel ezelőtt egy 12 800 főt számláló lövészhadosztálynak 54 lövege, 189 géppuskája és 81 golyószórója volt, harckocsik és légvédelmi eszközök nélkül, addig 1935-ben egy kb. ugyanolyan létszámú lövészhadosztály már 57 harckocsival, mintegy 100 löveggel, 180 géppuskával, több mint 350 golyószóróval és 18 légvédelmi géppuskával rendelkezett.

A gyakorlat egy kora szeptemberi napon kezdődött, jó időben. Az őszi táj felvidította a harcosokat, mindnyájan jó hangulatban voltak. A személyi állomány még este megismerkedett a harcászati feladattal és az éjszaka folyamán a hadosztály egységei felkészültek ennek végrehajtására. Közelebbi feladatként el kellett foglalni és le kellett küzdeni egy szűk földszorost.

Ez a feladat nagy jelentőségű volt, különösen az előrevetett egységek számára, mivel a mocsaras terület mögött harcászatilag fontos magaslat emelkedett, amelyről jól át lehetett tekinteni a terepet. A terep lehetővé tette, hogy a hadosztály széles arcvonalon bontakozzon szét, ami a találkozóharc körülményei között mindig fontos. A lovashadosztály előrevetett osztagául a 4. gépesített ezred egységeinek egy részét jelöltük ki, amely könnyű harckocsikból, páncélgépkocsikból, gépkocsin szállított gyalogságból és tüzérségből állt. Egy ilyen mozgékony osztag gyorsan elfoglalhatta és leküzdhette a földszorost, kijuthatott a fontos terepszakaszra, arról már nem is beszélve, hogy mihamarabb találkozni akartunk a feltételezett „ellenséggel".

A haladási irány mentén a legrövidebb úton, nehezen áttekinthető terepen lovagoltak ki a lovasjárőrök. Amint megkaptuk az előrevetett osztag rádiójelzését a földszoros leküzdéséről és arról, hogy az előrevetett alegységek elérték az első vonalat, rádión jelt adtunk a főerőknek, hogy haladéktalanul kezdjék meg a földszoroson való lépcsőzött előrenyomulást, hogy kijussanak a megindulási körletbe és elfoglalják a megindulási állásokat.

Két óra múlva a főerők leküzdötték a mocsaras területet, és elfoglalták helyüket. A hadosztálytörzs és a hadosztályparancsnokság ekkorra már ezeknek az erőknek a központjában volt. Az előrevetett osztagnak és felderítőinek jelentéséből megtudtuk, hogy hadosztályunkkal szemben két ezredből álló, tüzérséggel megerősített menetoszlop halad a főirányban, és egy tüzérséggel megerősített lövészezred külön oszlopban. Az „ellenség" felderítői az elővéd előtt 6–8 km távolságra vannak. Abból ítélve, hogy a felderítő repülőgépek nem köröztek felettünk, meg voltunk győződve: az „ellenség" még nem fedezte föl menetcsoportosításunkat.

Mint mindig, most is váratlanul érkezett a törzshöz Uborevics, Sz. K. Tyimosenko kíséretében.

– Mit tudnak az ellenségről? Hol vannak az önre bízott hadosztály egységei? – kérdezte Uborevics.

Megmutattam térképemen az „ellenség" csapatait, és azt, hol, milyen csoportosításban található a rámbízott hadosztály, majd jelentettem elhatározásomat. Uborevics megkért, hogy mutassam meg és jelöljem ki térképen azt a körletet, ahol meg akarom támadni az „ellenséget", és jelezzem az ezredek csapásainak irányát.

– Ezek természetesen előzetes elhatározások, és csak akkor érvényesek, ha lényeges változás nem áll be a helyzetben – mondtam.

 Tyimosenko arcáról láttam, hogy jó nyomon járok. Ez nagyobb önbizalmat adott.

– Hogyan fogja parancsait eljuttatni az ezredekhez, és hol fog tartózkodni a harc megindulásakor és kifejlődésekor? – kérdezte Uborevics.

– A 20. lovasezred jobb oldali oszlopához –, amelynek az a feladata, hogy lekösse az „ellenség" lövészezredét – Arhipov, a hadműveleti osztály vezetője megy. A 19. lovasezred, amelyet egy tüzérosztállyal és harckocsiszázaddal erősítettünk meg, az ellenség főerői ellen fog tevékenykedni arcból. A parancsot helyettesem, Drejer fogja átadni. A hadosztály főerőinek, amelyeknek a szárnyak felől kell megkerülniük az „ellenség" csoportosítását és annak hátába kell támadnia, személyesen adom át a parancsot. Ott leszek a harc végéig. Most, megbízottaim elindulásakor rövid parancsokat adok rádión az egységeknek.

– Sok sikert! – mondta Uborevics, és Tyimosenkoval együtt gépkocsiba ült, majd az „ellenség" irányába távozott.

Mint ahogy számítottuk, a 19. és a 20. lovasezredek kemény harcba keveredtek arcból az időközben odaérkezett „ellenséggel", ami megkönnyítette főerőink számára a kialakult helyzet tisztázását.

Mennyire könnyelműnek bizonyult „ellenségünk"! Amikor a szárnyak felől megkerültük és szétbontakoztattuk főerőinket a háta mögött, senki sem fedezett fel bennünket. Az egyik magaslatról láttuk, hogy az „ellenség" egyik lövészezrede arccal nyugat felé harcol a 19. lovasezredünkkel, amely rendkívül kedvező tűzszakaszt foglalt el. Az „ellenség" másik ezrede a szántásokon keresztül bekerítő manővert folytat, azzal a céllal, hogy a 19. lovasezred szárnyát támadja meg, mivel az „ellenség" ezt az ezredet vélte főcsoportosításunknak.

Ugyanakkor a főcsoport mögül harcrendbe bontakozva megindultak a harckocsijaink. Mögöttük a harc előtti alakzatban haladtak a hadosztály főerői. A harckocsik és a tüzérség hatásos tüzet nyitott, majd hangos, több ezer torokból kiáltott „hurrá" hallatszott. Amint ez a találkozóharcnál lenni szokott, a további fejleményeket nehezen lehetett áttekinteni.

Próbáljunk mégis végigtekinteni az eseményeken! Melyik fél manőverezett jobban, melyik bontakozott ki gyorsabban és mért sikeresebb csapást? Ezt csak az értékeléskor tudtuk meg, amelyet ott helyben a terepen tartottak. Az értékelést személyesen Uborevics vezette. Miután rámutatott a 4. lövészhadosztály harctevékenységének több hibájára, azt mondta, hogy a 4. lovashadosztály jó benyomást tett rá.

Nekünk lovasoknak kellemes volt hallgatnunk a parancsnok dicséretét, ugyanakkor őszintén lehangolt bennünket a 4. lövészhadosztály sikertelensége, amellyel egy helyőrségben éltünk, és jó barátságban voltunk.

A hadgyakorlaton a 4. lövészhadosztály parancsnokságának ismét nem volt szerencséje. Trosztjanyec körzetében (Minszk közelében) más hadosztályokkal együtt újra bekerítésbe került. Ez még nem lett volna baj, de a lehető legszerencsétlenebb módon vágta ki magát. Fő ellenfele ez alkalommal is, mint a Szluck környékén tartott harcászati foglalkozáskor, 4. lovashadosztályunk volt.

A bekerítésből való kitörés talán a legnehezebb és legbonyolultabb harctevékenység. Ahhoz, hogy az ellenség arcvonalát áttörjük, a parancsnokság részéről kiváló elméleti tudás, erős akarat, szervezettség és a csapatok pontos vezetése szükséges.

Az egységek bekerítésből való kitörésének záloga: rejtett átcsoportosításuk a kitörés helyéhez, nagy erejű tüzérségi és légicsapás, az ellenség harcrendje elleni gyors támadás, tüzérségi megfigyelőinek zavarása füstfüggönnyel stb. Sajnos, a hadosztálypárancsnokság nem volt képes ezt a tevékenységet megszervezni.

Uborevics 1936-ban ellenőrizte utoljára hadosztályunkat.

A személyi állomány tagjainak erőfeszítései nyomán a hadosztály remek állapotban volt. Politikai felkészültsége, fegyelme, általános szervezettsége, valamint állandó harckészültsége csak jó és kitűnő minősítést kapott. A dicsérő szót ritkán mondó parancsnok melegen megköszönte a személyi állomány munkáját, és többeket értékes ajándékokkal jutalmazott.

1937-ben a Belorusz Katonai Körzet parancsnokává I. P. Belovot nevezték ki. Ha végiggondolom az eltelt éveket, a legjobb körzetparancsnok Uborevics volt, aki 1. osztályú hadseregparancsnoki rangot viselt. A parancsnokok közül senki sem adott olyan sokat a parancsnokoknak és a magasabbegységek törzseinek hadműveleti-harcászati vonatkozásban, mint ő és a vezetése alatt álló katonai körzet törzse.

Több mint négy évig dolgoztam hadosztályparancsnokként, és ezekben az években legfőbb gondom az volt, hogy a rámbízott hadosztályt a Vörös Hadsereg legjobb magasabbegységévé alakítsam. Kiképzésére sok erőt, energiát és munkát fordítottunk, arra törekedtünk, hogy felszámoljuk lemaradását, megtanítsuk a parancsnokokat és a törzseket a korszerű harcászatra, az alegységek, egységek és az egész hadosztály irányításának és szervezésének módszereire.

Nem akarom azt bizonygatni, hogy mindent megtettünk annak idején. Voltak hibáink, melléfogásaink, tévedéseink. De nyugodt lelkiismerettel mondhatom, hogy a hadosztály kiképzése terén a parancsnokok és a politikai munkások akkor nem tudtak többet adni, és mindent megtettek, ami tőlük tellett.

1929 és 1936 között a hadsereg élete a szocializmus építése lenini programjának megvalósításával függött össze. Az ország anyagi felemelkedésének, a tudomány és a technika eredményeinek alapján a hadsereget, a légierőt és a flottát új fegyverekkel látták el, tökéletesedett a csapatok szervezeti felépítése, kiszélesedett a káderek technikai felkészítése. A hadsereg hazafias szellemű nevelését segítette a szocializmus győzelme által eggyéforrott népek társadalmi, politikai egységének erősödése, a Szovjetunió népeinek tartós barátsága, a materialista világnézet uralkodóvá válása.

Ebben és a megelőző fejezetekben nem véletlenül időztem néhányszor különböző csapatgyakorlatoknál és hadgyakorlatoknál. Ezekben az években uralkodóvá vált a hadseregben az új technika, a hadügy bonyolult formáinak minden fegyvernemmel való megismertetésének gyakorlata.

A Szovjetunió Forradalmi Haditanácsa, a Honvédelmi Népbiztosság központi és helyi szervei, a parancsnoki állomány felső, középső és alsó szintű rétegei, a politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek, valamennyi fegyvernem harcosai állhatatosan, mondhatnám, szenvedélyes lelkesedéssel oldották meg azokat a feladatokat, amelyeket az SZK(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa tűzött ki az új technika és az ennek következtében tökéletesedő harcászati szabályok elsajátításával kapcsolatban. Több repülő ragyogó ismeretekre tett szert, a szárazföldi csapatokban több ezer kitűnő katonánk volt a harckiképzés és a politikai kiképzés területén.

Természetesen nem mindenütt születtek egyformán jó eredmények. A csapatok személyi állományának harckiképzése bonyolult körülmények esetén néha elégtelennek bizonyult. Sokszor akadozott a vezetés, a törzsek nem sajátították el a különböző fegyvernemek együttműködésének gyors és pontos szervezési módját. Egészében az utóbbi években a kitartó kádermunka nyomán sikerült komoly előrehaladást elérnünk a parancsnokok, a törzsek és csapatok katonai tudásában.

Ebből a szempontból rendkívül tanulságos volt az 1936 őszén, a Belorusz Katonai Körzetben lefolytatott hadgyakorlat, amelynek az volt a célja, hogy ellenőrizze a

csapatok nyári harckiképzését. A hadgyakorlaton jelentős technikával ellátott magasabbegységek vettek részt. A parancsnokok és az egységek összességükben bebizonyították, hogy a gyorsan változó helyzetben képesek vezetni és megvívni a harcot valamennyi fegyvernem együttműködésével. Ez, és a többi hadgyakorlat a Vörös Hadsereg növekvő katonai erejéről és arról tanúskodott, hogy a Vörös Hadsereg elsőrendű hadsereggé válik.

Új szolgálati helyemre való kinevezésem után a hadosztály parancsnoka a 21. lovasezred parancsnoka, Ivan Nyikolajevics Muzicsenko lett.

30 év telt el azóta, de mind a mai napig szívesen emlékszem azokra a harcosokra, politikai munkásokra és parancsnokokra, akik a 4. „Doni" kozákhadosztály soraiba tartoztak.

A 3. lovashadtest, majd a 6. kozákhadtest élén

VI.

Ezerkilencszázharminchét. A szovjethatalom húszéves fennállása alatt súlyos harcok és dicső győzelmek közepette elért eredmények, a gazdasági, kulturális területen, a szocialista építés valamennyi frontján aratott sikerek fényesen igazolták az Októberi Forradalom eszméinek nagyszerűségét.

Hallatlanul nagy eredményeket értünk el ilyen rövid történelmi idő alatt. Az iparosítás kezdete előtt országunk műszaki színvonala Angliánál négyszer, Németországnál ötször, az Egyesült Államoknál tízszer volt alacsonyabb. Az első és második ötéves terv időszakában (1929–1932; 1933–1937) új iparágak keletkeztek, nagyot fejlődött a fémkohászat, a színesfémkohászat, a vegyipar, az energetika és a gépgyártás. A szovjet ipar bruttó termelése 1937-re az 1929-es évhez viszonyítva négyszeresére, ha pedig az 1931-es évet hasonlítjuk össze a háború előttivel, úgy a gépgyártás és a fémfeldolgozás bruttó termelése harmincötszörösére nőtt. A két ötéves terv időszakában mintegy 9000 új ipari üzemet építettünk, az ország keleti részében hatalmas ipari bázist hoztunk létre, melynek igen komoly hasznát vettük a Nagy Honvédő Háborúban. A Szovjetunió egészét tekintve az ipari kapacitás s az újonnan felépített vállalatok műszaki ellátottsága Európában az első, világviszonylatban pedig a második helyen állt.

Ha ma a fiataloknak erről beszélünk, azt vesszük észre, hogy a fent említett számok és adatok nem izgatják különösebben őket. Ez egy kicsit talán természetes is. Más idők járnak, új mércével mérünk. Megváltoztak gondjaink, más az érdeklődésünk. Sok mindenen túl vagyunk, sok minden készen van, és annak a lépcsőnek első fokai, amelyen felemelkedtünk, már nem láthatók De a mai ötvenévesek és méginkább azok számára, akik a forradalom előtti éveket is átélték, sok mindent mondanak ezek a számok, amelyeket annak idején tanulmányoztunk, kívülről tudtunk, s büszkék voltunk rájuk. Valószínűleg azért, mert benne volt egész életünk, munkánk, amelyet időnként korlátok közé szorított a lemondás, de mindig együtt járt a szilárd meggyőződéssel, hogy az ember erőfeszítésétől a közjó függ . . .

Távol áll tőlem, hogy erkölcsi prédikációkat tartsak vagy panaszkodjam a mai fiatalságra, ha ez manapság igen divatos is. Csak egyet szeretnék mondani: az eltelt hosszú idő miatt, ha nem is a szívével, mint mi, hanem csak az eszével, de az ifjú nemzedék is próbálja megérteni, hogy a háború előtti fejlődés üteme társadalmi rendszerünk haladó voltának rendkívüli tanulsága volt, hogy ezeket az időket a történészek, szociológusok, filozófusok, újságírók újra meg újra elemezni fogják, hogy leírják és tanulmányozzák egy új társadalmi rend ilyen gyors fejlődésének rugóit, titkát.

Megteremtettük tehát az ország védelmének szilárd alapját. Mi jellemezte hadseregünket a háborút megelőző ötéves tervek idején megvalósított technikai rekonstrukció után?

Hadseregünk egy technikailag elmaradott hadseregből élenjáró, korszerűen felszerelt erővé vált. A haderőnemek és a fegyvernemek, szervezeti tagozódásuk és technikai ellátottságuk tekintetében elérték a fejlett kapitalista országok hadseregeinek a színvonalát.

Több tucat, sőt több száz hadiüzemet építettünk. Közismert, hogy a polgárháború után az országnak nem volt olyan üzeme, amely harckocsikat, repülőgépeket, repülőgép-motorokat, nagy teljesítményű tüzérségi rendszereket, rádióhíradási berendezéseket, valamint a korszerű haditechnika és fegyverzet egyéb eszközeit állította volna elő. Csaknem mindent a legelején kellett kezdeni. Figyelemmel a nemzetközi helyzet bonyolultságára, az imperialista államok részéről lehetséges agresszió fokozódására, a párt az első és második ötéves terv időszakában a hadiipar fejlesztését valamennyi iparágnál nagyobb ütemben szabta meg.

A tudósok, mérnökök és feltalálók elé azt a feladatot állították, hogy olyan technikai és fegyvertípusokat hozzanak létre, amelyek nem maradnak el a külföldiektől, sőt harcászati mutatóikat tekintve felülmúlják azokat. Minden haderőnemnél és fegyvernemnél nagy katonai tervezőirodák, laboratóriumok és tudományos kutatóintézetek alakultak. Igen sok olyan tehetséges alkotói kollektíva alakult, amely lendületesen fogott munkához.

A lőfegyverek fejlődésének fő iránya a szerkezet egyszerűsítése, a súlycsökkentés és a tűzgyorsaság fokozása volt. A híres orosz háromvonásos puskát, amelyet Moszin, az orosz hadsereg századosa talált fel, korszerűsítették. Az Sz. G. Szimonov-féle (1936. évi) automata puskát, az 1938-as karabélyt, a V. A. Gyegtyarev-féle golyószórót és az ugyancsak 1938-as mintájú harckocsit, légvédelmi és repülőgép-géppuskát szériában kezdték gyártani.

1938-ban került a hadsereg fegyverzetébe először a hazai nagykaliberű (a Gyegtyarev-Spagin féle) géppuska, amely kitűnt harci tulajdonságaival. 1939-ben a hadsereg új Gyegtyarev-rendszerű géppuskát kapott. Jónak bizonyultak a pisztolytölténnyel is használható Gyegtyarev-féle géppisztolyok (PPD), és különösen az új, Spagin-féle változatuk (PPS). 1930–1931-től 1938-ig a puskagyártás 174 ezerről 1 millió 174 ezerre, a géppuskagyártás 41 ezerről 74,5 ezerre növekedett. A golyószóróval és a géppuskával való ellátottságát, valamint az egy perc alatt gyártott, egy harcosra jutó lőszerek számát tekintve a Vörös Hadsereg a második ötéves terv végére kiemelkedő helyet foglalt el a korabeli kapitalista hadseregekhez viszonyítva.[25]

Gyorsan fejlődött a harckocsigyártás is. Az első ötéves tervben ötezer harckocsi készült el. A második ötéves terv végére a hadsereg már 15 ezer harckocsival rendelkezett (ebből mintegy 12 ezer az alaptípusokhoz tartozott). Ezek nagy tűzerővel és nagy gyorsasággal rendelkeztek. Ebből a szempontból ez időben a lehetséges ellenfeleinknél nem volt párjuk ezeknek a harckocsiknak. Igaz, hogy manőverezőképességük nem volt kielégítő. Érzékenyek voltak a tüzérségi tűzre, műszaki-harcászati tulajdonságaik még alacsony szinten maradtak, gyakran felmondták a szolgálatot. Üzemanyagul benzint használtak, következésképpen könnyen fel lehetett őket gyújtani, és páncéljuk sem érte el a kellő vastagságot.

[25] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának levéltára, f. 7. op. 215, 36. 1935. d. 75. 11 54–55. f. 1. op. 1762. d. 66. 1: 192–199.

Az évente gyártott harckocsik száma az 1930–1931. évi 740-ről 1938-ig évi 2271-re emelkedett.

A harckocsik iránti fokozott figyelem bizonyos mértékben együtt járt a tüzérség lebecsülésével. Néhány katonai személy még azt is felvetette, meg kellene szüntetni az ágyústüzérséget és univerzális, valamint féluniverzális ágyúkat kellene kialakítani. Az SZKP KB-a felhívta a figyelmet e tendenciák hibás voltára, meghatározta az ágyús és tarackos tüzérség közötti helyes arányokat. 1937 végétől néhány nagy gépgyárat átállítottak az új tüzérségi eszközök gyártására, a régi üzemek teljesítményét pedig jelentősen emelték. 1930–1931-ben évente 2000 löveget, 1938-ban már több mint évi 12,5 ezer löveget adott az ipar. 1937-ben elkészítették a 152 mm-es tarack-ágyút és tökéletesítették a 122 mm-es ágyút, 1938-ban megjelent a 122 mm-es tarack.

Ezek a típusok korszerű fegyverek voltak, így pl. az 1937-ben készített 45 mm-es páncéltörő ágyú át tudta ütni a kapitalista államok hadseregeiben rendszeresített bármilyen típusú harckocsi páncélját.

1939 elejéig a hadsereg lövegeinek száma az 1934. évi 14 ezerről csaknem 56 ezerre emelkedett. Igaz, hogy néhány elavult tüzérségi rendszer túl hosszú ideig maradt a hadsereg fegyverzetében és a tüzérellátás több feladatát akkoriban nem sikerült megoldanunk.

A lövészcsapatok a második ötéves terv éveiben 50 mm-es aknavetőket kaptak. Jóval a háború előtt egy nagyon tehetséges mérnök, B. I. Savirin megtervezte a 82 mm-es és a 120 mm-es aknavetőt. A hadsereget azonban csak később látták el kellő mennyiségű aknavetővel.

A technikai rekonstrukció átalakította légierőnket. A repülőgépipar elsajátította a különböző hazai típusú repülőgépek tömeggyártásához szükséges ismereteket. Hadirepülőink kétmotoros, gyors SZB típusú bombázógépeket, TB-3-as típusú nehézbombázókat, nagy hatótávolságú bombázókat és gyors, jól manőverező I-15-ös és I-16-os típusú vadászgépeket kaptak.

Ki ne emlékezne M. Gromov, U. Cskalov, B. Kokkinaki legendás, hazai gyártmányú gépeken tett repüléseire? 1937-ben repülőink harminc nemzetközi távolsági, magassági és gyorsasági rekordot állítottak fel. Ezekben az években a szovjet repülőgépipar színvonla nem volt alacsonyabb a külföldinél. Sajnos, gazdasági lehetőségeink akkor nem engedték, hogy áttérjünk e kitűnő típusú gépek tömeges gyártására. Ami a mennyiséget illeti, a kor követelményeinek megfelelő repülőgépiparunk 1938-ban már öt és fél ezer gépet gyártott az 1930. évi 860-nal szemben.

A szocialista iparosítás sikerei lehetővé tették, hogy számottevően emeljük a Haditengerészeti Flotta technikai színvonalát és harcképességét. 1929-től 1937-ig 500 új különböző osztályú hadi- és segédhajó épült. A párt központi bizottságának kezdeményezésére 1932-ben megalakították a Csendes-óceáni Flottát, 1933-ban az Északi Katonai Flottillát. Megerősítették a Kaspi-tengeri, az Amuri és a Dnyeperi Katonai Flottillát. Megkezdődött az óceáni flotta számára készülő nagy hajók építése, a tengeralattjárók tömeggyártása, a torpedónaszádok, torpedórombolók, a Kirov- és a Csapajev-típusú könnyűcirkálók építése. Kialakultak a parti tüzérség ütegei, megerősödött a tengerészeti repülőerő. 1937 legvégén megalakították a Hajóipari Népbiztosságot, és kidolgozták az új ötéves terv nagy flottaépítési programját.

A hadsereg és a flotta technikai átfegyverzése után természetes és logikus volt az áttérés a fegyveres erők feltöltésében és fenntartásában a vegyes területi keret-

rendszerről az egységes keretrendszerre. Az új haditechnika gyökeresen megváltoztatta a hadviselés módjait, sajátos és bonyolult feladatokat állított a haderőnemek és a fegyvernemek harci alkalmazása, valamint az ütközetben történő kölcsönös együttműködésük elé. Mindezen ismeretek elsajátításához a rövid összevonások nem voltak elégségesek, hosszabb ideig tartó, következetes katonai kiképzés vált szükségessé. Az ország gazdasági adottságai (hiszen a keretalapon álló hadsereg fenntartása sokkal többe került) lehetővé tették, hogy megvalósítsuk ezt az áttérést.

Az SZKP KB Politikai Bizottsága és a kormány elfogadta és jóváhagyta a Szovjetunió Forradalmi Haditanácsának javaslatait a keretrendszerű hadosztályok számának jelentős emeléséről és a területi hadosztályok tényleges állományának növeléséről. Ez a folyamat együtt járt a Vörös Hadsereg létszámának gyarapodásával. 1933-ban a hadseregnek 885 ezer, 1937 végén több mint másfél millió tagja volt. A keretrendszerű hadosztályok száma tízszeresére nőtt. A hadsereg feltöltésében és szervezésében a keretrendszerre való teljes áttérés 1939-ben fejeződött be. 1938 végére a határ menti katonai körzetek lövészhadosztályai csaknem teljesen keretrendszerűek voltak.

Állandó katonai készültségben kellett lennünk. A főbb imperialista államok tömeghadseregeket kezdtek szervezni. Egyre több anyagi eszközt fordítottak az új háború előkészítésére. A katonai kiadások részaránya Japánban 1935 és 1938 között 43%-ról 70%-ra, Olaszországban 20%-ról 52%-ra, Németországban közel háromszorosára, 21%-ról 61%-ra emelkedett.

1935-ben a fasiszta Olaszország elfoglalta Abesszíniát. 1936-ban Németország és Olaszország fegyveres agressziót bontakoztatott ki a Spanyol Köztársaság ellen. Megkezdődtek az olyan csaták és ütközetek, amelyekben nem egy ország állt szemben egy másikkal, hanem szélesebb értelemben a reakció és fasizmus erői ütköztek meg a demokrácia és szocializmus erőivel.

A mai ötvenen felüliek jól emlékeznek, hogy országunk internacionalista kötelezettségét teljesítve minden lehetséges módon segített a Spanyol Köztársaság törvényes kormányának és a spanyol népnek: fegyverekkel, élelemmel, gyógyszerekkel. A romantikus forradalmi lelkesedéstől áthatva, önkéntes repülők, harckocsizók, tüzérek, katonák és ismert katonai vezetők mentek harcolni Spanyolországba.

Ezt az időszakot általában a nagy belső fellendülés jellemezte. Ha az ország egészét tekintjük, viharosan fejlődött a gazdasági élet, a kultúra, jelentősen javult az életszínvonal. Több ezer munkacsúcsot állítottak fel az iparban és a mezőgazdaságban. Emlékszem rá, hogyan visszhangozta az egész ország a munkacsaták hőseinek a nevét.

Egy nagy népnek mindig nagy eszmékre és nagy nevekre van szüksége, hogy legyen miben hinnie és legyen kit követnie.

A hadseregben mindenki tanulni akart. Jól meg akarta ismerni szakterületét. A csapatok erkölcsi-politikai színvonala magas volt. Ennek az atmoszférának a kialakulását a pártnak a Vörös Hadseregbe behívott katonák általános kulturális színvonalának emelése érdekében folytatott hatalmas munkája, a rendkívül fejlett oktatási módszerek és végül a hivatásos állomány megváltozása segítette elő.

1937-re a Vörös Hadsereg jól képzett hadsereggé vált. Sorait olyan fiatalemberekkel töltötték fel, akiknek már traktor-, kombájn- és gépkocsivezetői stb. szakmája volt. Hatalmas anyagi eszközöket – több mint évi 200 millió rubelt – fordítottunk a kulturális ismeretterjesztő munkára. A hadsereg könyvtárai kis híján 35 millió kötettel rendelkeztek, a személyi állomány több millió időszakos kiadványra fizetett

elő. Megnőtt a Vörös Hadsereg tisztiházainak, vezetékes rádióközpontjainak, filmvetítő berendezéseinek, vándormozijainak és klubjainak száma. A hadsereg aktívan részt vett az ország politikai életében.

A hetvenöt katonai tanintézetben és iskolában legalább hét osztályt végzett fiatalok tanultak. A Komszomol, amely védnökséget vállalt a repülők fölött, több ezer fiatal katonát adott a légierőnek és a flottának, akikből nagyszerű repülők, parancsnokok és politikai munkások váltak. A kiképzési folyamat megszakítás nélkül tökéletesedett, a tantervekbe egyre több elméleti és gyakorlati anyagot iktattak, amelyek szorosan összefüggtek az új technikai eszközök hozzáértő harci alkalmazásaival. Különös figyelmet fordítottak a gyorsan fejlődő új fegyvernemek és haderőnemek parancsnoki karának kiképzésére, amelyről a párt Központi Bizottsága rendszerint külön határozatban intézkedett. Tovább fejlődött a felsőfokú katonai képzés. A második ötéves terv végén már 13 katonai akadémia, egy katonai főiskola és a polgári főiskolákon öt katonai fakultás működött.

Kedvezően alakult a hadsereg osztályösszetétele is. A régi katonai szakemberek közül csak azok maradtak meg a hadseregben, akiknek a szovjethatalomhoz való hűségét az élet igazolta. Az új szakemberek egyrészt a polgárháború iskoláját kijárt, másrészt az új katonai tanintézetekben politikai képesítést szerzett vagy politikai nevelést kapott munkásokból és parasztokból nőttek fel. 1937-re a parancsnoki állomány több mint 70%-át munkások és parasztok tették ki. A parancsnokoknak több mint fele kommunista és komszomolista volt.

Egyszóval, az ügyek jól mentek. Igaz, hogy a Szovjetunió egyelőre még egymaga építette az új világot az ellenséges kapitalista környezetben, s a külföldi felderítők nem kímélték erejüket és pénzüket, hogy népünk munkáját zavarják. Az ország és a hadsereg azonban évről évre erősödött, a gazdasági és a politikai fejlődés útjai mindenki számára világosak, elfogadottak voltak, a tömegekben lelkes munkavágy égett.

Épp ezért teljesen természetellenesek, rendszerünk lényegétől idegenek, az ország konkrét körülményeivel nem magyarázhatók voltak azok a megalapozatlan letartóztatások, amelyek 1937-ben a hadseregben történtek.

Neves katonai szakembereket börtönöztek be, ami természetesen bizonyos mértékben kihatott fegyveres erőink fejlődésére is.

1937-ben a honvédelmi népbiztos kinevezett a 3. lovashadtest parancsnokává, amelyet két hónapig vezettem. Mikor J. I. Gorjacsevet, a 6. kozákhadtest parancsnokát kinevezték a Kijevi Különleges Katonai Körzet csapatainak parancsnokhelyettesévé, fölajánlották nekem a 6. hadtest parancsnokságát, amelyet elfogadtam. A 6. hadtest felkészültségét és általános állapotát tekintve jobb volt a 3. hadtestnél, s ami a legfőbb, hozzátartozott a 4. „Doni" kozákhadosztály, amelyet több mint négy évig vezettem, ezért természetes, hogy különös vonzalmat éreztem iránta. A 3. lovashadtest parancsnokává helyembe J. T. Cserevicsenkót, egy régi, tapasztalt katonai szakembert és lovassági szakértőt neveztek ki.

A 6. hadtestnél, nagy hadinűveleti munkát kellett végeznem. Leginkább a lovasgépesített hadsereg állományába tartozó lovasság harci alkalmazásának a kérdéseit dolgoztuk ki. Ezek akkoriban fontosak, problematikusak voltak. Úgy véltük, hogy a lovas-gépesített hadsereg, amelybe 3–4 lovashadosztály, 2–3 harckocsidandár és egy gépesített lövészhadosztály tartozott, a bombázó és a vadászrepülőgépekkel, majd a légideszantegységekkel szorosan együttműködve a legnagyobb hadműveleti feladatokat képes megoldani a front állományában, és elő tudja segíteni a hadászati elgondolások valóra váltását.

Megértettük, hogy a jövő nagymértékben a harckocsiké és a gépesített magasabbegységeké, épp ezért alaposan elsajátítottuk a harckocsicsapatokkal való együttműködés kérdéseit, valamint a páncélvédelem megszervezését a harcban és a hadműveletben egyaránt.

Mind a 3., mind pedig a 6. hadtestnél a terepen lefolytatott csapatgyakorlatokon és hadgyakorlatokon dolgom volt egyrészt a 21. önálló harckocsidandárral (parancsnoka M. I. Potapov volt), másrészt a 3. önálló harckocsidandárral (parancsnoka V. V. Novikov volt). Mindkét parancsnok már volt beosztottam és a „harchelyzetben" fél szóból megértettük egymást.

A 6. kozákhadtest harckészültsége jólval felülmúlta a többi egységét. A 4. „Doni" hadosztályon kívül a 6. „Csongári" hadosztály tűnt még ki, amely szintén jól volt felkészítve, különösen a harcászat, a lovas- és lőkiképzés vonatkozásában. Meg kell emlékeznem L. J. Vajnyerről, a hadosztály egykori parancsnokáról, aki sok erőt és energiát fordított arra, hogy magas fokra emelje a hadosztály harckészültségét.

Kissé gyengébb volt az Oszipovics városában elszállásolt 29. lovashadosztály, amelynek élén K. V. Pavlovszkij állt. Jellemét és temperamentumát tekintve Pavlovszkij nem volt lovasparancsnoknak való. Egyébként, általános felkészültség terén is elmaradt a többi parancsnoktól.

Ebben az időben a katonai körzet csapatainak parancsnoka, az 1. osztályú hadseregparancsnoki rangot viselő I. P. Belov volt. 1937 őszén hozzáértően vezette a katonai körzet hadgyakorlatát, amelyen vendégként megjelentek a német vezérkar tábornokai és tisztjei. A hadgyakorlatot megtekintette K. J. Vorosilov honvédelmi népbiztos és B. M. Saposnyikov, a vezérkar főnöke.

Belov után M. P. Kovaljovot nevezték ki a katonai körzet csapatainak parancsnokává. Ő 2. osztályú hadseregparancsnoki rangot viselt.

Mihail Prokofjevics Kovaljovot a polgárháborúból ismertem. A katonai körzet parancsnokává való kinevezése előléptetésnek számított. Ha jól emlékszem, korábban körzetparancsnok-helyettes volt. Nagyon jóindulatú embernek ismertük. Elég jól eligazodott a hadműveleti-hadászati kérdésekben, de otthonosabban érezte magát a harcászat területén, amelynek mind elméleti, mind gyakorlati problémáit jól ismerte. Valamivel gyengébb felkészültségű volt, mint Belov, aki – mint mondani szokás – a kisujjából rázta ki a hadműveleti kérdéseket, mivel hosszú ideig különböző katonai körzetek csapatainak volt a parancsnoka.

A katonai körzet csapataihoz új emberek érkeztek, akik nem rendelkeztek kellő ismeretekkel és parancsnoki tapasztalatokkal. Megfeszített munkát kellett végezniük, hogy igazi katonai vezetőkké és a csapatok hozzáértő nevelőivé váljanak.

Meg kell emlékeznem I. Sz. Kutyakovról, akihez régi barátság fűzött. Több mint húsz éve ismertem, és mindig nagyra becsültem benne a parancsnokot és az erős akaratú embert. Kutyakov a cári hadseregben szolgált. Ezredében olyan nagy tekintélynek örvendett, hogy a forradalom első napjaiban a katonák ezredparancsnokká választották. A frontkatonák választottjának lenni nagy tisztesség. Ehhez kiemelkedő tulajdonságokkal kell rendelkezni: mindig és mindenben példát mutatni a többieknek, tiszta fejűnek és együttérző szívűnek lenni, jól ismerni és szeretni az embereket, megérteni gondolataikat, vágyaikat.

A polgárháború éveiben Kutyakov a 25. „Csapajev" hadosztály lövészdandárának parancsnoka volt. Vaszilij Ivanovics Csapajev halála után őt nevezték ki hadosztályparancsnoknak. A fehérgárdisták elleni harcokban olyan sikeresen vezette egységeit, hogy háromszor tüntették ki Vörös Zászló Renddel és egyszer a Horezmi

Köztársaság Vörös Zászló Rendjével. 1937-ben Kutyakovot a Volga menti Katonai Körzet parancsnokhelyettesévé léptették elő.

A 6. hadtest parancsnokaként megfeszítetten dolgoztam a hadműveleti-hadászati kérdések megoldásán, mivel úgy véltem, hogy ezen a területen még keveset értem el. Világosan láttam magam előtt, hogy a követelményeknek megfelelő hadtestparancsnoknak nagyon sokat kell tudnia, és keményen dolgoztam, hogy elsajátítsam a szükséges ismereteket.

A múlt háborúk történelmi anyagát, a hadművészet klasszikusait és különböző memoárokat olvasva igyekeztem következtetéseket levonni a korszerű háború jellegéről, a modern ütközetekről és hadműveletekről. Különösen sokat tanultam a hadosztály- és hadtestparancsnoki hadijátékokhoz, a parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatokhoz és a csapatgyakorlatokhoz szükséges hadműveleti-harcászati feladatok kidolgozása során.

Minden ilyen gyakorlat után azt éreztem, hogy egyre több ismeretre és tapasztalatra teszek szert. Ez nemcsak a saját, de a rámbízott fiatal káderek fejlődése szempontjából is fontos volt. Kellemes érzés töltött el, ha a csapatokkal, a törzzsel vagy egy tiszti csoporttal lefolytatott foglalkozások vagy csapatgyakorlatok hasznosnak bizonyultak a résztvevők számára. Munkámért ezt tartottam a legnagyobb kitüntetésnek. Ha a foglalkozásokon senki nem kapott semmi újat, és nem merített ismereteket az elöljáró parancsnok felkészültségéből, akkor véleményem szerint a parancsnoknak lelkiismeretfurdalást kell éreznie, mert ez azt bizonyította, hogy nem teljes értékű katonai vezető. Mit tagadjam, sok olyan parancsnokunk volt, akinek ismeretei nem haladták meg alárendeltjeik tudását.

Míg a katonai kérdéseket alaposan és következetesen kellett tanulmányoznom, lépésről lépésre mind elméleti, mind gyakorlati területen, addig a marxista–leninista elmélettel csak esetenként tudtam foglalkozni, gyakran rendszertelenül, különféle kérdések alapján.

Akkoriban nemcsak én voltam így ezzel, hanem a többi parancsnok is, bár a párt minden lehetőt megtett, hogy emelje a Vörös Hadsereg parancsnoki állományának ideológiai színvonalát. A marxista–leninista oktatási program valamennyi felsőoktatási intézménynél elég maximalista volt, és feltehetően sokkal nagyobb erőfeszítésre lett volna szükség részünkről ezen a téren. Nagyon kevesen kerültek olyan helyzetbe annak idején, hogy elvégezzék a Tolmacsevről elnevezett Politikai Akadémiát.

Hadtestparancsnokságom idején megértettem, hogy feltétlenül komolyabban kell foglalkozni a pártpolitikai kérdésekkel. Gyakran éjszakákat töltöttem a klasszikus marxi–lenini művek tanulmányozásával. Meg kell mondanom, hogy e művek, különösen Marx Tőkéje és Lenin filozófiai munkái, nehéznek bizonyultak. A felelősségérzés azonban arra kényszerített, hogy elsajátítsam az anyagot. Később elégedett voltam, hogy nem hátráltam meg a nehézségek elől, és mint mondják, volt lelkierőm a tanuláshoz. Tanulmányaim segítettek abban, hogy eligazodjam fegyveres erőink szervezeti kérdéseiben, pártunk bel- és külpolitikájában.

Mivel én magam is tanultam, alárendeltjeimtől is megköveteltem a lenini stratégia és taktika folyamatos tanulmányozását, amely nélkül nem lehet a csapatokat sikeresen oktatni és nevelni, s ha szükség van rá, a hazáért harcba vezetni.

1937 végén katonai körzetünk valamennyi parancsnokát értekezletre hívták össze, ahol megvitattuk a csapatok harci képzésének eredményeit és feladatait.

 Az értekezleten felszólalt M. P. Kovaljov, a katonai körzet parancsnoka és I. Z.

Szuszajkov, a haditanács tagja. Kovaljov beszámolóját kedvezően fogadták. Megfontoltan, kellő tárgyi ismerettel beszélt, de mindenki számára világos volt, hogy Kovaljov nem Uborevics, de még csak nem is Belov. Érezni lehetett, hogy még nagyon sokat kell dolgoznia, ha egy olyan katonai körzet teljes értékű parancsnokává akar válni, mint ekkoriban a Belorusz Katonai Körzet volt.

Az értekezlet a Katonai Tanács általános útmutatásaival fejeződött be. I. P. Uborevics idejében ez egészen másképp történt. Akkor minden értekezlet az új technika bemutatásával, kísérleti-bemutató szárazföldi és repülőgyakorlatok végrehajtásával, hadműveleti hadijátékokkal és különböző történelmi témákat érintő beszámolókkal végződött.

1938-ban a csapatok harckiképzése nálunk minden különösebb esemény nélkül zajlott le, és év végén a 6. kozákhadtest egységei jó minősítéseket kaptak.

1938 végén új tisztséget javasoltak számomra: a Belorusz Katonai Körzet parancsnokának helyettesi tisztjét. A parancsnok első helyettese ebben az időben a hadtestparancsnoki rangban levő F. I. Kuznyecov (ugyanaz a Kuznyecov, aki a háború elején az Északnyugati Front csapatait vezette) volt. Engem I. R. Apanaszenko helyett neveztek ki, aki Tyimosenko helyettese lett a Kijevi Katonai Körzetben.

Feladatom békeidőben az volt, hogy irányítsam a katonai körzet lovasegységeinek és a hadműveleti mozgósítási tervben a lovassággal való együttműködésre kijelölt néhány harckocsidandárnak a harckiképzését. Háború esetére az volt az elképzelés, hogy én leszek annak a lovas-gépesített csoportnak a parancsnoka, amely 4–5 lovashadosztályból és 3–4 önálló harckocsidandárból, valamint más megerősítő egységekből fog állni.

Nem szívesen hagytam el a hadtestet, amelyhez hozzászoktam, de csábított az a lehetőség, hogy nagy seregtestet vezethetek, és elfogadtam a kinevezésem.

A 6. kozákhadtest parancsnoki posztján A. I. Jerjomenko követett, aki ekkor dandárparancsnoki rangban volt.

Miután elbúcsúztam a hadosztályok és az egységek parancsnokaitól, valamint politikai munkásaitól, elutaztam Szmolenszkbe, ahol akkoriban a Belorusz Katonai Körzet törzse állomásozott. M. P. Kovaljov, a körzet parancsnoka igen szívélyesen fogadott.

A 3. és 6. lovashadtestnél végzett munkám során sok tapasztalattal és ismerettel gazdagodtam és mindig hálával gondolok azokra, akik akkor segítettek munkámban, és akik becsületesen dolgoztak az ország védelmének nagy ügyéért.

A halhin-goli hadüzenet nélküli háború

VII.

Ezerkilencszázharminckilenc májusának végén a Belorusz Katonai Körzet parancsnokhelyetteseként Minszk környékén parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot tartottam munkatársaim segítségével. Ezen a lovasmagasabbegységek és a körzet néhány harckocsi-magasabbegységének parancsnokai, törzsfőnökei és a törzsek hadműveleti tisztjei vettek részt.

A törzshadijáték befejeztével, június elsején Minszkben, a 3. lovashadosztály törzsénél tartottuk az értékelést. A körzet haditanácsának tagja, I. Z. Szuszajkov hadosztálykomisszár váratlanul közölte velem, hogy épp most telefonáltak Moszkvából: az a parancs, hogy nyomban utazzam a fővárosba, és másnap jelentkezzem a honvédelmi népbiztosnál.

Az első alkalmas vonattal elindultam Moszkvába, és június 2-án reggel beléptem a népbiztos fogadószobájába.

A népbiztos mellett különleges megbízatást teljesítő Hmelnyickij fogadott s azt mondta, hogy Vorosilov már vár.

– Menjen be, addig intézkedem, hogy csomagoljanak be önnek mindent, ami egy hosszú útra szükséges.

– Miféle útra?

– Menjen be a népbiztoshoz, ő minden szükségeset közöl önnel.

Amikor beléptem a dolgozószobába, jelentettem a népbiztosnak, hogy megérkeztem. K. J. Vorosilov néhány szóval érdeklődött egészségi állapotom felől, majd így szólt:

– A japán csapatok váratlanul behatoltak a baráti Mongólia területére. A szovjet kormány 1936. március 12-i szerződésében kötelezte magát, hogy Mongóliát megvédi minden külső agresszióval szemben. Itt a behatolás körzetének a térképe a május 30-ára virradóra kialakult helyzettel.

Odamentem a térképhez.

– Itt – mutatta a népbiztos – hosszabb ideje kisebb határprovokációk folynak a mongol határőrök ellen. A hajlari helyőrséghez tartozó japán csapatok itt hatoltak be a Mongol Népköztársaság területére. Megtámadták a mongol határőregységeket, amelyek a Halhin-Gol folyótól keletre levő terepszakaszt fedezték.

– Úgy vélem – folytatta a népbiztos –, hogy komoly katonai kalanddal kell számolnunk. Mindenesetre az ügy ezzel még nincs befejezve... Oda tud repülni haladéktalanul, és amennyiben szükséges, vállalni tudja a csapatok parancsnokságát?

– Kész vagyok ebben a percben repülni.

– Rendben van – mondta a népbiztos. – A központi repülőtéren 16 órára előkészítik a gépét. Menjen be I. V. Szmorogyinovhoz! Tőle megkapja a szükséges anyagokat. Beszélje meg vele, hogyan tart összeköttetést a vezérkarral! A repülőgépnél várja önt a rendelkezésére bocsátott szakértőkből álló kis tiszti csoport. Viszontlátásra! Sok sikert!

Elbúcsúztam a népbiztostól, és elindultam a vezérkarhoz, hogy felkeressem Szmorogyinovot, a vezérkari főnök helyettesét, akit már korábbról ismertem. Asztalán ugyanolyan térkép volt szétterítve, amilyet a népbiztosnál láttam. Ivan Vasziljevics azt mondta, hogy a helyzetről, amivel a népbiztos megismertetett, semmi újat nem tud mondani, épp ezért csak azt beszéljük meg, hogyan tartjuk az összeköttetést.

– Kérem – mondta Szmorogyinov –, amint megérkezik, tisztázza, hogy mi történik ott, és őszintén jelentse nekünk véleményét.

Elbúcsúztam Szmorogyinovtól.

Repülőgépünk hamarosan felszállt, és Monglóia felé vette az irányt. Mielőtt országunk határait elhagytuk volna, Csitában leszálltunk. A körzet haditanácsa hívott meg bennünket, hogy tájékoztasson a helyzetről. A törzsnél V. F. Jakovlevet, a körzet parancsnokát és D. A. Gapanovicsot, a haditanács tagját találtuk. Ismertették velünk a legutóbbi eseményeket. Újdonság volt, hogy a japán repülők mélyen berepültek a Mongol Népköztársaság területe fölé, és a levegőből tüzeltek gépkocsijainkra.

Június 5-én reggel megérkeztünk Tamcag-Bulakba, az 57. különleges hadtest törzséhez, ahol találkoztunk a hadosztályparancsnoki rangban levő N. V. Feklenko hadtestparancsnokkal, az ezredkomisszári rang banlevő M. Sz. Nyikisev hadtestkomiszárral, a dandárparancsnoki rangban levő A. M. Kuscsev törzsfőnökkel és másokkal.

Kuscsev jelentette a helyzetet, s rögtön hozzátette, hogy azt még nem elemezték kellőképp.

A jelentésből világossá vált, hogy a hadtestparancsnokság nem ismeri a való helyzetet. Megkérdeztem Feklenkót, mi a véleménye: lehet-e az arcvonaltól 120 km távolságban vezetni a csapatokat?

– Hát igen, egy kicsit messze vagyunk – felelte –, de az események körzete hadműveletileg nincs előkészítve. Nincs előttünk egyetlen kilométer távbeszélő- vagy távíróvezeték, előkészített harcálláspont, leszállásra alkalmas terület sem.

– És mit tesznek azért, hogy legyen?

– Azt gondoltuk, hogy szerzünk faanyagot, és hozzáfogunk a harcálláspont építéséhez.

Kiderült, hogy a hadtestparancsnokság tagjai közül Nyikisev komisszáron kívül senki sem volt az események körletében. Javasoltam a hadtestparancsnoknak, hogy nyomban induljunk a peremvonalba és tisztázzuk a helyzetet. A parancsnok arra hivatkozva, hogy bármelyik pillanatban telefonhoz hívhatják Moszkvából, Nyikisev elvtársnak javasolta, utazzon velem.

Az úton a komisszár részletesen beszámolt a hadtest állapotáról, harckészültségéről, a törzsről, az egyes parancsnokokról és politikai munkásokról. Nyikisev nagyon jó benyomást tett rám: értette a dolgát, ismerte az emberek hibáit és erényeit.

A tereppel való megismerkedés az események színhelyén, csapataink és a mongol hadsereg egységeinek parancsnokaival, komisszárjaival, valamint a törzs beosztottjaival folytatott beszélgetésem lehetővé tette, hogy jobban megértsem a kialakult

események jellegét, mérvét, a japán csapatok harcképességét. Felfigyeltem csapataink és a mongol csapatok tevékenységének hiányosságaira is, amelyek közül az egyik legfőbbnek az ellenség felületes felderítése bizonyult.

Minden jel arra mutatott, hogy ez nem egyszerű határkonfliktus. A japánok nem mondtak le a szovjet Távol-Kelettel és a Mongol Népköztársasággal kapcsolatos agresszív céljaikról, és a közeljövőben nagyobb méretű tevékenységre kell számítanunk.

A helyzet egészét értékelve, arra a következtetésre jutottunk, hogy azokkal az erőkkel, amelyekkel az 57. különleges hadtestünk a Mongol Népköztársaságban rendelkezik, lehetetlen véget vetni a japán katonai kalandoknak, méghozzá olyankor, amikor egyidejűleg más körzetekben és más irányokból is aktív tevékenység kezdődik.

Miután visszatértem a harcálláspontra és a hadtestparancsnoksággal megbeszéltük az ügyeket, jelentést küldtünk a honvédelmi népbiztosnak. Ebben röviden kifejtettük a szovjet–mongol csapatok tevékenységi tervét, vagyis, hogy szilárdan tartjuk a Halhin–Gol jobb partján levő hídfőt, ugyanakkor ellencsapást készítünk elő. Másnap megkaptuk a választ. A népbiztos teljesen egyetértett a helyzet értékelésével és a tervezett tevékenységgel. Ugyanezen a napon megkaptuk a népbiztos parancsát, amelyben felmentette Feklenko hadosztályparancsnokot az 57. különleges hadtest parancsnoksága alól, és helyére engem nevezett ki.

Megértve a helyzet komolyságát, azzal a kéréssel fordultam a honvédelmi népbiztoshoz, hogy erősítse meg repülőkötelékeinket, küldjön a harctevékenységek körzetébe legalább három lövészhadosztályt, egy harckocsidandárt, és adjon nagyobb tüzérségi megerősítést, mert enélkül, véleményem szerint, lehetetlen győzni.

A következő napon megkaptam a vezérkar értesítését, hogy javaslatainkat elfogadták. Hozzánk irányítottak újabb repülőkötelékeket és egy olyan pilótacsoportot, amelyben 21-en a Szovjetunió Hőse címet viselték. A csoportot a sok dicsőséget szerzett J. V. Szmuskevics vezette, akit jól megismertem a Belorusz Katonai Körzetből. Ugyanakkor megkaptuk a technikailag legjobb repülőgépeket, a korszerűsített I-16-osokat és Csajkákat.

A Szovjetunió Hősei nagy oktató-nevelő munkát végeztek nálunk azzal, hogy átadták harci tapasztalataikat a pótlásként ide érkezett fiatal pilótáknak. Az eredmények hamarosan megmutatkoztak.

Június 22-én a Mongol Népköztársaság területe fölött 95 vadászgépünk ádáz légiharcba bocsátkozott 120 japán géppel. A légi ütközetben a Szovjetunió több Hőse vett részt, akik „módszertani bemutatót" tartottak a japán repülőknek. Június 24-én a japán repülők megismételték összpontosított támadásukat, ám ismét súlyos vereséget szenvedtek. Ezután a japán hadvezetés szervezetlenül kivonta gépeit a küzdelemből.

Június 26-án mintegy hatvan repülőgép tűnt fel a Bujr-Nor tónál, a Mongolriba környékén. Heves, kegyetlen küzdelem kezdődött vadászgépeinkkel. Minden jel arra mutatott, hogy a harcban a tapasztaltabb japán repülők vesznek részt. A japánok azonban ennek ellenére sem tudtak győzelmet aratni. Mint később megállapítottuk, a japán hadvezetés a Kínában tevékenykedő repülőegységek legjobbjait vetette be ellenünk.

A június 22-től 26-ig folytatott légi harcokban az ellenség 64 repülőgépet vesztett.

A légi harcok, bár kisebb intenzitással, július 1-ig, csaknem mindennap folytak. Ezekben repülőink tökéletesítették tudásukat, és erősítették győzni akarásukat.

Gyakran emlékszem elismeréssel nagyszerű repülőinkre, Sz. I. Gricevec, G. P. Kravcsenko, V. M. Zabalujev, Sz. P. Gyenyiszov, V. G. Rahov, V. F. Szkobarihin, L. A. Orlov, V. P. Kusztov, N. Sz. Geraszimov és sok-sok más elvtársra. Szmuskevics, a csoport parancsnoka nagyszerű szervező volt, kitűnően ismerte a harci repülőtechnikát, és uralta a repülés művészetét. Rendkívül szerény ember, nagyszerű parancsnok és elvhű kommunista volt. Valamennyi repülő szívből szerette.

Az ellenség repülőinek fokozódó aktivitása nem volt véletlen. Sejtettük, hogy célja a repülőerőinkre mérendő komoly csapás, másrészt a légi fölény biztosítása a japán csapatok küszöbönálló, nagyszabású támadó hadműveletе érdekében.

Mint később bebizonyosodott, június folyamán a japánok valóban összpontosították csapataikat a Halhin-Gol folyó körzetében, és azok felkészültek a „Hamonhani incidens második szakasza" fedőnevű hadműveletre. Mindez szerves részét képezte agresszív katonai tervüknek. A japán csapatok hadműveletének közelebbi céljai a következők voltak:

– a Halhin-Gol folyótól keletre elhelyezkedő szovjet és mongol csapatok bekerítése és megsemmisítése;

– átkelés a Halhin-Gol folyón, hogy annak nyugati partján megsemmisítsék tartalékainkat;

– hídfő létesítése és kiszélesítése a Halhin-Goltól nyugatra, a további harctevékenység biztosítása végett.

A hadművelet megvívásához az ellenség Hajlar körzetéből csapatokat dobott át, amelyeknek a szétbontakozó 6. hadsereg kötelékében kellett tevékenykedniük.

A küszöbönálló támadó hadművelet a japánok számításai szerint július első felében ért volna véget, hogy az ősz beállta előtt befejezhessenek a Mongol Népköztársaság területén minden hadicselekményt. A japánok annyira biztosak voltak a győzelmükben, hogy néhány külföldi tudósítót és katonai attasét is meghívtak a harctevékenység körzetébe, kísérjék figyelemmel a bekövetkező győzelmet. A meghívottak között voltak a hitlerista Németország és a fasiszta Olaszország tudósítói és katonai attaséi is.

Július 3-án kora hajnalban I. M. Afonyin ezredes, a mongol hadsereg tanácsadója a Bain-Cagan hegyhez ment, hogy ellenőrizze a 6. mongol lovashadosztály védelmét. Ott teljesen váratlanul japán csapatokat talált, amelyek – miután az éj leple alatt titokban átkeltek a Halhin-Gol folyón – megtámadták a Mongol Népköztársaság 6. lovashadosztályának alegységeit. Túlerejüket kihasználva július 3-án virradatkor elfoglalták a Bain-Cagan hegyet és a környező terepszakaszokat. A 6. mongol lovashadosztály a Bain-Cagan hegy északnyugati részére vonult vissza.

Felismerve az új helyzet veszélyességét Afonyin haladéktalanul a szovjet csapatok parancsnokának harcálláspontjára sietett (július 15-ével az 57. hadtest hadseregcsoporttá fejlődött) és jelentette a Bain-Cagan hegynél kialakult helyzetet. Világos volt, hogy ebben a körzetben senki sem tudja útját állni a japánoknak, akiknek az volt a céljuk, hogy csapást mérjenek csapataink szárnyára és főcsoportosításunk hátába.

Figyelembe véve a bonyolult helyzetet, haladéktalanul riadóztattuk valamennyi tartalékunkat és azt a feladatot adtuk nekik, hogy késedelem nélkül induljanak el a Bain-Cagan hegy irányába és rontsanak rá az ellenségre. Az M. P. Jakovlev dandárparancsnok parancsnoksága alatt álló 11. harckocsidandár azt a parancsot kapta, hogy menetből rohamozza meg az ellenséget. A tüzérosztállyal megerősített 24. gépkocsizó lövészezred, amelynek élén I. I. Fegyunyinszkij alezredes állt, azt

a parancsot kapta, hogy a 11. harckocsidandárral együttműködve támadja meg az ellenséget. A 7. páncélgépkocsidandárt A. L. Leszovoj ezredparancsnoksága alatt a délről mérendő csapásra jelöltem ki. Ugyanebbe kapcsolódott be a 8. mongol lovashadosztály páncélos osztálya.

Július 3-án kora reggel a szovjet parancsnokság megérkezett a Bain-Cagan hegy körzetébe. A 185. tüzérezred nehéztüzérosztálya parancsot kapott, hogy küldjön ki felderítő járőrt a Bain-Cagan környékére és nyisson tüzet a japán csoportosításra. Egyidejűleg a Halhin-Gol folyó mögött elhelyezkedő tüzérség (amely a 9. páncélgépkocsi dandárt támogatta) parancsot kapott, hogy helyezze át tüzét a Bain-Cagan hegyen levő ellenségre. Valamennyi repülőgépünket riadóztattuk és a levegőbe emeltük.

Reggel 7 órakor érkeztek meg bombázóink és vadászrepülőink első csoportjai, amelyek bombázni és támadni kezdték a Bain-Cagan hegyet. Nagyon fontos volt számunkra, hogy a légi csapásokkal és tüzérségi tűzzel lekössük és feltartsuk az ellenséget a Bain-Cagan hegyen, míg meg nem érkeznek az ellencsapást mérő tartalékaink.

A további átkelés és az ellenséges erőknek a hegyi körzetbe történő összpontosításának megakadályozása céljából megparancsoltuk, hogy a Halhin-Gol folyón levő átkelőhelyet keresztben bombázzák, és szakadatlanul tartsák tüzérségi tűz alatt.

Reggel 9 óra körül kezdtek megérkezni a 11. harckocsidandár elővéd zászlóaljának előrevetett alegységei.

A Bain-Cagan hegy közvetlen közelében a következő erőviszonyok alakultak ki:

Az ellenségnek a Bain-Cagan hegyen több mint tízezer katonát sikerült összpontosítania; a szovjet csapatoknak valamivel több mint 1000 katona összpontosítására volt lehetőségük. A japánok mintegy 100 löveggel és 60 páncéltörő ágyúval rendelkeztek. Nekünk – a Halhin-Gol keleti partján levő tüzérséget is beleszámítva – alig több, mint 50 lövegünk volt.

Sorainkban azonban ott küzdött a hős 11. harckocsidandár, amelynek csaknem 150 harckocsija volt, a 7. páncélgépkocsi-dandár a maga 154 páncélgépkocsijával és a 8. mongol páncélos osztály, amely 45 mm-es ágyúkkal volt felszerelve.

Ily módon fő ütőkártyáink a páncélos magasabbegységek voltak. Elhatároztuk ezek haladéktalan felhasználását, hogy menetből semmisítsük meg a folyón nemrég átkelt japán csapatokat, anélkül, hogy időt hagynánk nekik a páncélelhárító védelem megszervezésére és arra, hogy beássák magukat. Az ellencsapással nem lehetett késlekedni, mert az ellenség, miután észrevette harckocsijaink és páncélgépkocsijaink közeledését, gyors védelmi intézkedéseket tett, és bombázni kezdte páncélos oszlopainkat, amelyek sehol sem tudtak elrejtőzködni, mivel körös-körül több száz kilométerre teljesen nyílt, még bokrokkal sem fedett terep volt.

9 óra 15 perckor találkoztunk Jakovlevvel, a 11. harckocsidandár parancsnokával, aki az elővéd zászlóalj főerőinél tartózkodott, és annak tevékenységét vezette. Értékelve a helyzetet, úgy határoztunk, hogy ide hívjuk az összes repülőt, meggyorsítjuk a harckocsik és tüzérség előremozgását, és legkésőbb 10 óra 45 percig megrohamozzuk az ellenséget. 10 óra 45 perckor a 11. harckocsidandár erői szétbontakoztak, és menetből rohamozták meg a japán csapatokat.

Ezekről az eseményekről július 3-án a következőket írta naplójába egy Nakamura nevű japán katona.

„Néhány tucat harckocsi váratlanul megtámadta egységeinket. Rettentő zűrzavar keletkezett. A lovak felhorkantak és szanaszét futottak, magukkal cipelve a löveg-

mozdonyokat. A gépkocsik minden irányban rohangásztak. Két repülőgépünket a levegőben lelőtték. Az egész személyi állomány hangulata letört. A japán katonák szótárában egyre gyakrabban fordultak elő az olyan szavak, mint »rettenetes«, »szomorú«, »elcsüggesztő«, »borzalmas«."

A harc július 4-én éjjel-nappal folyt, csak július 5-én hajnali 3-kor törtük meg végleg az ellenség ellenállását, s a japán csapatok sietve kezdtek visszavonulni az átkelőhelyekhez. Ezt azonban saját műszaki katonáik robbantották fel, mivel harckocsijaink áttörésétől tartottak. A japán tisztek teljes felszerelésben a vízbe vetették magukat, ahol harckocsizóink szeme láttára fulladtak meg.

A Bain-Cagan hegyet elfoglaló japán csapatok maradéka a hegy keleti lejtőin a Halhin-Gol folyó vízesésének körzetében semmisült meg. Több ezer holttest, rengeteg elpusztult ló, számtalan használhatatlanná vált löveg, aknavető, géppuska és gépkocsi borította a Bain-Cagan hegyet. A légi harcok során ezekben a napokban 45 japán repülőgépet, köztük 20 zuhanóbombázót lőttünk le.

A japán csapatok 6. hadseregének parancsnoka, Kamacubara tábornok (aki annak idején a Szovjetunióban katonai attasé volt) az események menetét látva, még július 4-én éjjel hadműveleti csoportjával együtt visszavonult a túlpartra. A japán parancsnoknak és közvetlen beosztottainak visszavonulását a harctérről így írta le naplójában törzsének egyik altisztje:

„Leoltott lámpákkal, óvatosan halad előre Kamacubara tábornok gépkocsija. A hold megvilágítja a síkságot, szinte nappali világosság van. Az éj ugyanolyan csendes és feszültséggel teli, mint mi. A Halhin-Gol folyó holdfényben úszik, vízében az ellenség által ledobott világítóbombák fénye tükröződik. Szörnyű látvány! Végül sikerült megtalálnunk a hidat és sikeresen befejeztük az átkelést. Azt mondják, hogy csapatainkat nagyszámú ellenséges harckocsi kerítette be, s teljes megsemmisülés vár rájuk. Óvatosnak kell lenni!"

Július 5-én reggel a Bain-Cagan hegyen és a Halhin-Gol folyó nyugati partján minden elcsendesedett. Az ütközet a japán csapatok főcsoportosításának megsemmisítésével végződött. Ez az ütközet csapataink aktív védelmének klasszikus példája volt, amely után a japán csapatok többet nem kockáztatták meg, hogy átkeljenek a Halhin-Gol folyó nyugati partjára.

Ugyanakkor a Halhin-Gol folyó keleti partján az ütközet változatlan erővel folytatódott. A Bain-Cagan hegyen megsemmisített ellenség csapatainak maradékát átmenekítette a keleti partra, és igyekezett segítséget nyújtani Jaszouka lekötő csoportjának, amely nagy veszteségeket szenvedett, de szintén nem ért el sikert.

A nagy japán csoportosítás szétverése a Bain-Cagan hegyen, valamint a Halhin-Gol folyó keleti partján a védelem megtartása számottevően javította csapataink és a mongol egységek politikai-erkölcsi állapotát. A harcosok, tisztek, az egységek parancsnokai őszintén, tiszta szívből köszöntötték barátaikat s egymást a győzelem alkalmából.

A Bain-Cagan-i csatában a fő szerepet a 11. harckocsidandár, a 7. páncélgépkocsidandár, a 8. mongol páncélos osztály és a velük együttműködő tüzérség és repülőerők játszották. A Bain-Cagan körzetében lefolyt ütközet tapasztalata azt mutatta, hogy ha rendelkezünk a légierővel és a gépesített tüzérséggel hozzáértően együttműködő harckocsi- és páncélgépkocsi-csapatokkal, akkor döntő eszköz van a kezünkben a gyors, határozott célú hadműveletek megvalósításához.

Az ellenség egyelőre beérte a katonai felderítő tevékenységgel. Augusztus 12-én azonban egy gyalogosezred, amelyet tüzérséggel, páncélgépkocsikkal és részben

harckocsikkal erősítettek meg, 22 bombázó repülőgép támogatásával megtámadta a 22. mongol lovasezredet, és elfoglalta az arcvonal déli szakaszán a „Nagy Homok" magaslatot.

Az ellenség az egész arcvonalon aktívan építette védelmét: faanyagot szállított, fedezéket készített, a védelem műszaki kiépítésével foglalkozott. Légiereje, amely érzékeny veszteségeket szenvedett (július 23-tól augusztus 4-ig 116 repülőgépét lőttük le), felderítő repülésekre és a központi átkelőhely, a tüzérségi állások és a tartalékerők elleni kisebb bombázásokra korlátozta tevékenységét.

A szovjet–mongol csapatok parancsnoksága alaposan felkészült, hogy legkésőbb augusztus 20-ig általános támadó hadműveletet kezdjen a Mongol Népköztársaság területére behatolt csapatok végleges szétverése céljából.

Ennek megvalósítása érdekében a haditanács kérésére az 1. hadseregcsoporthoz a Szovjetunióból sürgősen új erőket és eszközöket, anyagi-technikai tartalékokat dobtak át. Két lövészhadosztály, egy harckocsidandár, két tüzérezred és más egységek is érkeztek kiegészítésül. Megerősítették a bombázó- és vadászrepülőket.

A küszöbönálló igen bonyolult hadművelet végrehajtásához az ellátó bázistól földutakon kellett a Halhin-Gol folyóig, 650 km távolságra szállítanunk

- 18 ezer tonna tüzérségi lőszert,
- 6500 tonna repülő lőszert,
- 15 ezer tonna kenő- és üzemanyagot,
- 4000 tonna élelmiszert,
- 7500 tonna fűtőanyagot,
- 4000 tonna egyéb terhet.

Ahhoz, hogy a fenti súlyt a hadművelet kezdetéig elszállíthassuk, 3500 gépkocsira és 1400 tartálykocsira lett volna szükség. Ám a hadseregcsoportnak csak 1724 gépkocsija és 912 tartálykocsija volt. Augusztus 14-e után a Szovjetunióból még 1250 gépkocsi és 375 tartálykocsi érkezett. Hiányzott tehát 576 gépkocsi és 113 tartálykocsi.

A szállítások zöme a szállítógépkocsikra és a csapatgépkocsikra hárult, beleértve a tüzérségi vontatókat is. Ilyen szélsőséges intézkedésekre azért határoztuk el magunkat, mivel egyrészt más lehetőségünk nem volt, másrészt úgy véltük, hogy csapataink védelme elég szilárd.

A gépkocsivezetők, ezek a nagyszerű hősök, megtették a lehetetlent. A fullasztó hőségben, száraz szélben 1200–1300 km-es távolságon 5 napon át megszakítás nélkül folyt a szállítás.

A hadtáp felépítésében és a szállítások megszervezésében nagyon sokat segített a Bajkálontúli Katonai Körzet, amelynek közreműködése nélkül valószínűleg nem tudtuk volna ilyen rövid határidő alatt biztosítani a hadművelethez szükséges anyagi-technikai tartalékokat.

A küszöbönálló hadművelet sikere egyik döntő tényezőjének a harcászati hadműveleti meglepést tartottuk, amelynek olyan helyzetbe kell hoznia az ellenséget, hogy ne tudjon ellenállni megsemmisítő csapásunknak, és ne legyen képes ellenmanőverre. Nagyon számítottunk arra, hogy a japán fél, mivel nincsenek jó harckocsiegységei és gépesített csapatai, egységeit nem tudja gyorsan átdobni a másodrendű irányokból és a mélységből a mi csapásmérő csoportosításaink ellen, amelyek az ellenfél védelmének szárnyain tevékenykednek, a 6. japán hadsereg bekerítése céljából.

 Az álcázás és intézkedéseink legszigorúbb titkosságának megőrzése érdekében a

hadseregcsoport haditanácsa a küszöbönálló hadművelet tervének kidolgozásával egyidőben elkészítette az ellenség megtévesztésének hadműveleti-harcászati tervét, amely magában foglalta:

– a Szovjetunióból a hadseregcsoport erősítésére érkező csapatok rejtett mozgását és összpontosítását,

– a Halhin-Gol folyó mögött védőerők és -eszközök rejtett átcsoportosítását,

– a csapatok és anyagi eszközök rejtett átszállítását a Halhin-Gol folyón,

– a terep felderítését a csapatok megindulási körleteiben, szakaszain és tevékenységük irányában,

– a küszöbönálló hadműveletben részt vevő valamennyi fegyvernem feladatainak szigorúan titkos kidolgozását,

– a rejtett felderítést minden haderő- és fegyvernem segítségével,

– az ellenség hamis informálását és szándékaink felőli megtévesztését.

Ezekkel az intézkedésekkel olyan benyomást igyekeztünk kelteni az ellenségben, hogy részünkről nem folyik semmiféle támadás előkészítése. Meg akartuk az ellenséget győzni arról, hogy széles körű munkát folytatunk a védelem erősítése érdekében, és csak a védelem kiépítésére fordítjuk figyelmünket. Ezért elhatároztuk, hogy mindenféle mozgást, összpontosítást, csoportosítást csak éjjel hajtunk végre, amikor az ellenség légi felderítése és optikai eszközökkel történő megfigyelése megbénul.

Augusztus 17–18 előtt határozottan megtiltottuk, hogy csapatokat szállítsanak azokba a körzetekbe, ahonnan csapást akartunk mérni azzal a céllal, hogy csapataink kijussanak az ellenséges csoportosítás szárnyaira és hátába. A terepfelderítést végző parancsnoki állomány sorkatonai egyenruhában és csak teherautón mehetett ki a terepre.

Tudtuk, hogy az ellenség rádiófelderítést folytat, lehallgatja a telefonbeszélgetéseket. Megtévesztése érdekében a rádió- és telefonközlemények egész rendszerét dolgoztuk ki. A beszélgetések csak a védelem kiépítéséről és az őszi-téli időszakra való felkészítésről folytak. A megtévesztő rádióadások olyan rejtjelkulcson alapultak, amelyet könnyen meg lehetett fejteni.

Több ezer röpiratot és néhány emlékeztetőt adtunk ki a katonák számára, amelyek a védelemről szóltak. Ezeket az anyagokat az ellenséghez is átdobtuk, hogy lássák, milyen irányban folyik a szovjet–mongol csapatok politikai felkészítése.

A szárnyak ellen csapásmérő erők összpontosítását és a megindulási körletbe való előrevonásukat augusztus 19-éről 20-ára virradó éjjelre terveztük. Virradatra mindennek rejtve kellett lennie a folyó menti cserjésben, a különlegesen előkészített fedezékekben. A tüzérség lövegeit, az aknavetőket, a vontatóeszközöket és a különféle technikát alaposan álcáztuk, a helyi anyagokból készített álcázóháló alatt. A harckocsiegységek kis csoportokban különböző irányból foglalták el megindulási körleteiket, közvetlenül a tüzérségi és légi előkészítés kezdete előtt. E megoldást sebességük tette lehetővé.

Az éjszakai mozgásokat zajjal is álcáztuk, amelyet a repülőgépek zúgása, a tüzérségi és aknavető tűz, a géppuskák és kézifegyverek tüze szolgáltatta. Mindez szigorúan megállapított rend szerint, a mozgásoktól függően történt.

A mozgás álcázásának érdekében hanggerjesztő berendezéseket is használtunk, amelyek jól utánozták a kerekek csikorgását, a repülőgépzúgást, a harckocsik zaját stb. A mesterséges zajhoz 12–15 nappal a csapásmérő csoportosítások mozgásának megkezdése előtt kezdtük hozzászoktatni az ellenséget. A japánok az imitációt eleinte a csapatok valóságos tevékenységének vélték, és lőtték azokat a körzeteket, ahol ilyet

észleltek. Később, vagy mert hozzászoktak, vagy mert rájöttek, hogy miről van szó, általában nem fordítottak figyelmet semmiféle zajra, ami igen fontos volt számunkra a valódi átcsoportosítások és összpontosítások időszakában.

Hogy az ellenséghez semmiféle hír ne szivárogjon ki a támadó hadműveletről, a fő támadás tervét a hadseregcsoport törzsében személyesen a parancsnok, a haditanács tagja, a politikai osztály vezetője, a törzsfőnök és a hadműveleti osztály vezetője dolgozta ki. A parancsnokok, a fegyvernemi főnökök és a hadosztály-parancsnokok a hadseregcsoport-parancsnok által jóváhagyott terv szerint csak a különleges kérdéseket dolgozták ki. A hadműveleti tervet, a parancsokat, a harcintézkedéseket és az egyéb hadműveleti okmányokat egyetlen személy gépelte le.

Ahogy a kitűzött idő közeledett, a különböző fokozatú parancsnokokkal fokozatosan megismertettük a hadműveleti tervet. Ezt a harctevékenység megkezdése előtt 4 nappal kezdtük, és 24 órával a hadművelet kezdete előtt fejeztük be. A katonák és tiszthelyettesek a támadás megindulása előtt három órával kapták meg a harcfeladatot.

A további események és támadó hadműveletünk egész menete bebizonyította, hogy az ellenség megtévesztésére és az álcázásra tett különleges intézkedések, valamint a meglepetésszerű hadművelet egyéb előkészületei rendkívül fontos szerepet játszottak, és az ellenséget valóban váratlanul érték.

Az augusztusi hadművelet előkészítésekor különös figyelmet fordítottunk az ellenség alapos felderítésének megszervezésére. A harctevékenységek kezdetekor több parancsnok, a törzsek és a felderítő szervek munkájában megmutatkozott a tapasztalat hiánya. A felderítő szervek elé túl sok feladatot állítottak, gyakran olyanokat, amelyeket lehetetlen volt teljesíteni, vagy nem volt elvi jelentőségük. Ennek következményeképp a felderítő szervek erőfeszítései szétforgácsolódtak, ami a fő felderítési célok rovására ment. Gyakran maguk a felderítők tévesztették meg a parancsnokságot feltevésszerű jelentéseikkel, amelyek csak bizonyos jelekre vagy következtetésekre támaszkodtak.

A csaták, ütközetek és hadműveletek történetében természetesen adódtak olyan esetek is, hogy a feltételezések igaznak bizonyultak, de mi nem alapozhattunk egy nagyarányú hadműveletet kétségbevonható adatokra. Az ellenséges erők bekerítése és megsemmisítése céljából indítandó hadműveletekben bennünket főként a japánok elhelyezkedése és létszáma érdekelt.

Az adatszerzés csak bonyolultabbá vált amiatt, hogy az ellenséges körzetben nem volt polgári lakosság, amelytől bizonyos adatokat meg lehetett volna tudni. Japán katonaszökevények sem voltak. A hozzánk menekülő bagrutok pedig általában semmit sem tudtak a japán egységek és magasabbegységek elhelyezkedéséről, létszámáról.

A legértékesebb adatokat harcfelderítéssel szereztük. Ezek azonban csak a peremvonalra, a tüzérség és az aknavetők legközelebbi tűzállásaira vonatkoztak.

Felderítő repülőgépeink jó felvételeket készítettek a védelem mélységéről, de tudtuk, hogy az ellenség általában széleskörűen alkalmaz maketteket és más megtévesztő tevékenységet, ezért óvatosnak kellett lennünk következtetéseink levonásakor, és többszörös ellenőrzéssel kellett megállapítanunk, mi a valódi és mi a megtévesztés.

Kisebb felderítő csoportoknak ritkán sikerült behatolniuk az ellenség védelmének mélységébe, mivel a japánok igen jól szemmel tartották csapataik elhelyezési körzeteit.

E kedvezőtlen körülmények ellenére is sikerült megszerveznünk a felderítést, és több értékes adatot kapni.

Jól dolgozott a 149. gépesített lövészezred felderítése. Itt közvetlenül I. M. Remizov őrnagy, ezredparancsnok, a Szovjetunió Hőse foglalkozott szervezésével, aki sokoldalúan ismerte a felderítés sajátosságait. Láttam Remizov őrnagyot egy harcászati foglalkozáson, ahol bemutatta a felderítőknek, hogyan kell lesállásból foglyot ejteni, éjjel áthatolni az ellenség védelmén. Az őrnagy a felderítő trükkök kitalálásának nagy mestere volt. A felderítőknek tetszett, hogy maga az ezredparancsnok foglalkozik velük, tisztelték és szerették őt.

A japán csoportosítás legnagyobb gyengéjének a védelem szárnyait és a gyorsanmozgó tartalék hiányát tekintettük. Ami a terepet illeti, ez a támadó csapatok számára mindenhol előnytelen volt.

A hadművelet pártpolitikai biztosítását is a konkrét feladatokból kiindulva terveztük meg. Két részből állt, felkészítésből és végrehajtásból.

Az előkészítő szakaszban főképp azoknak az intézkedéseknek a biztosítását irányoztuk elő, amelyeket a hadseregcsoport haditanácsa foganatosított a küszöbönálló hadművelethez szükséges erők és eszközök összpontosítása, az ország határterületéről érkező csapatok soraiban folytatott munka és a harci tapasztalatok részükre történő átadása területén. E fontos feladatok teljesítése minden kommunistától, politikai munkástól és parancsnoktól megkövetelte, hogy munkáját közvetlenül a rajoknál, szakaszoknál és századoknál végezze. Nagy figyelmet kellett szentelnünk a hadtápszerveknek, amelyektől nagymértékben függött a hadművelet anyagi-technikai biztosítása.

A szovjet csapatok tudták: proletár internacionalista kötelességünk, hogy ne hagyjuk magára a mongol népet a súlyos megpróbáltatás óráiban.

Nagy politikai munkát végzett a „Hős Vöröskatona" című újság. Minden számában népszerűsítette a hadseregcsoport csapatainak, katonáinak, tiszthelyetteseinek, parancsnokainak harci tetteit és a Vörös Hadsereg katonáinak hagyományait.

A lap aktív munkatársai voltak: V. Sztavszkij, K. Szimonov, L. Szlavin, B. Lapin Z. Hacrevin, V. Visnyevszkij, J. Petrov írók, és a mindenütt jelenlevő M. Bernstejn és V. Tyemin fotoriporterek. Külön szeretnék megemlékezni Vlagyimir Sztavszkijról. A kitűnő író és propagandista ugyanúgy élt, mint a harcosok. Szerintem kitűnő haditudósító volt. Nagy kár, hogy ez az igazi „csatakép-festő" 1941-ben a Moszkva alatti harcokban közkatonaként elesett. Az újság szerkesztője, D. Ortenberg, tehetséges, tettre kész ember volt, aki értett ahhoz, hogy összefogja a lap munkatársainak kollektíváját, és aktívan bevonjon munkájába több katonát, parancsnokot, pártpolitikai munkást.

A hadművelet megkezdésekor a szerkesztőségnek főleg röplapokat kellett gyorsan kiadnia és terjesztenie, hogy tájékoztassa a katonákat, tiszthelyetteseket és parancsnokokat.

1939. augusztus 20-án a szovjet és mongol csapatok megkezdték az ellenség bekerítésére és megsemmisítésére irányuló általános támadó hadműveletet.

Csendes, meleg vasárnap volt. A japán parancsnokság, amely meg volt győződve arról, hogy a szovjet–mongol csapatok nem gondolnak támadásra és nem is készülnek rá, a tábornokoknak és főtiszteknek vasárnapi szabadságot engedélyezett. Ezen a napon több tiszt távol volt csapataitól, ki Hajlarban, ki Kanzsurban vagy Dzsin-Dzsin-Szumében. Számoltunk ezzel a fontos körülménnyel, mikor meghoztuk az elhatározást, hogy a hadműveletet vasárnap kezdjük.

Az 1. hadseregcsoport parancsnokának elhatározása az 1939 augusztusi támadó hadműveletre

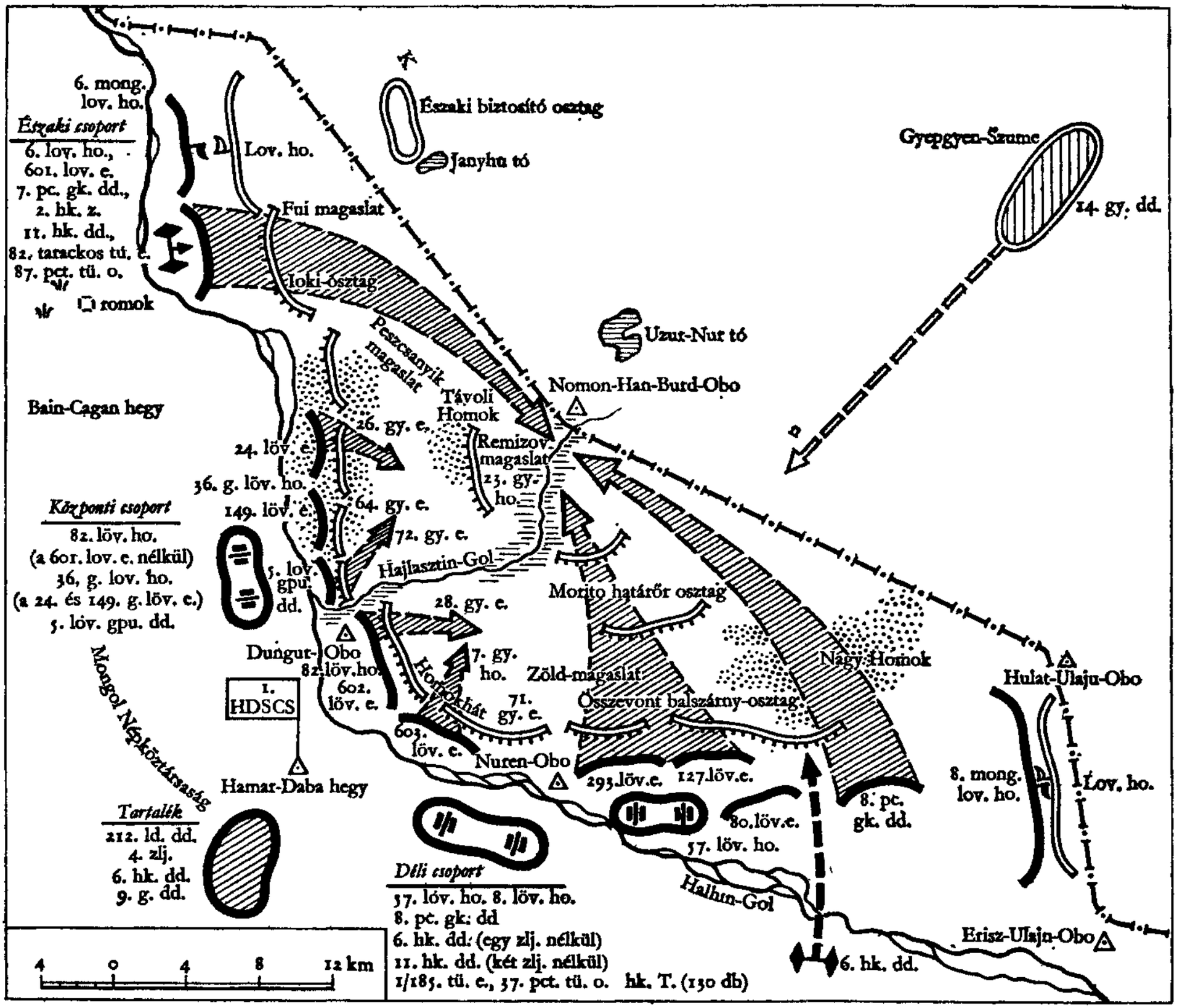

5 óra 45 perckor tüzérségünk váratlanul erős tüzet nyitott az ellenség légvédelmi tüzérségére és légvédelmi géppuskáira. Egyes lövegek ködgránátokkal lőtték azokat a célokat, amelyeket repülőinknek bombázniuk kellett.

A Halhin-Gol folyó körzetében egyre erősödött a közeledő repülőgépek zaja. 150 bombázó és csaknem 100 vadászgép emelkedett a levegőbe. Csapásaik nagy hatásúak voltak, s ez fokozta a katonák és parancsnokok harci kedvét.

8 óra 15 perckor a tüzérség és az aknavetők technikai lehetőségeik teljes kihasználásával tűzcsapást mértek az ellenséges célokra.

8 óra 30 perckor ismét megjelentek repülőink. Valamennyi távbeszélő vonalon és rádióállomáson kiadták a korábban meghatározott rejtjelezett utasítást: 15 perc múlva meg kell kezdeni az általános támadást.

Pontban 8 óra 45 perckor, miközben repülőgépeink támadták az ellenséget, bombázták tüzérségét, vörös rakéták kúsztak az égre, jelezve a csapatok rohamának kezdetét. A tüzérségi tűzzel kísért támadó egységek lendületesen nyomultak előre.

Repülőink és tüzérségünk csapása nagyszabású és sikeres volt. Az ellenség erkölcsileg, fizikailag megbénult, és az első másfél órában nem volt képes tüzérségi választüzet nyitni. A japán tüzérség figyelőpontjait, összeköttetéseit és tüzelőállásait szétzúztuk.

A támadás pontosan a hadműveleti és a harcászati terv szerint folyt, és csak a 6. harckocsidandár – amelynek nem sikerült teljes létszámban átkelni a Halhin-Gol folyón – vett részt nem teljes létszámmal az augusztus 20-i ütközetben. Estére teljesen befejeződött a dandár átkelése és erőinek összpontosítása.

Augusztus 21-én és 22-én makacs harcok folytak, különösen a „Nagy-homok" körzetében, ahol az ellenség erősebb ellenállást tanúsított, mint amilyenre számítottunk. Az elkövetett hiba kijavítása érdekében a tartalékból harcba kellett vetnünk a 9. páncélgépkocsi-dandárt, és meg kellett erősítenünk a tüzérséget.

Miután harckocsi- és gépesített egységeink befejezték az ellenség szárnycsoportosításainak szétzúzását, augusztus 26-án alkonyatkor megtörtént az egész 6. japán hadsereg bekerítése. E naptól fogva megkezdődött az ellenség bekerített csoportosításának részekre tagolása és megsemmisítése.

A harcot megnehezítette a futóhomok, a homokbuckák és a mély völgykatlanok.

A japán egységek az utolsó emberig küzdöttek. A katonák azonban fokozatosan rájöttek, hogy hamis volt a hivatalos propagandának az a szólama, hogy a császári hadsereg legyőzhetetlen, mivel az rendkívül nagy veszteségeket szenvedett, és a háború négy hónapja alatt egyetlen ütközetet sem nyert meg.

Érdekes néhány japán tiszt és katona feljegyzése, amelyekben rögzítik ezeknek a napoknak a benyomásait.

Részlet Fakuta naplójából:

„1939. augusztus 20.

Reggel óta jó az idő. Az ellenség vadászgépei és bombázói – mintegy ötvenen – csoportosan megjelentek. 6 óra 30 perckor az ellenséges tüzérség teljes erővel kezdett tüzelni. Lövedékeik a fejünk fölött süvítenek.

Közvetlen közelünkben töméntelen tüzérségi gránát csapódik be. A helyzet kezd rettenetes lenni. A figyelőcsoport mindent megtesz, hogy felderítse az ellenség tüzérségét, de sikertelenül, mivel a bombázók bombázzák, a vadászgépek pedig lövik csapatainkat. Az ellenség az egész arcvonalon győzedelmeskedik.

7 óra 45 perc

Félek. A süvöltés és a robbanások a poklot juttatják eszembe. Igen nehéz körül-

Harccselekmények a Halhin-Gol folyónál (1939. augusztus 20—31)

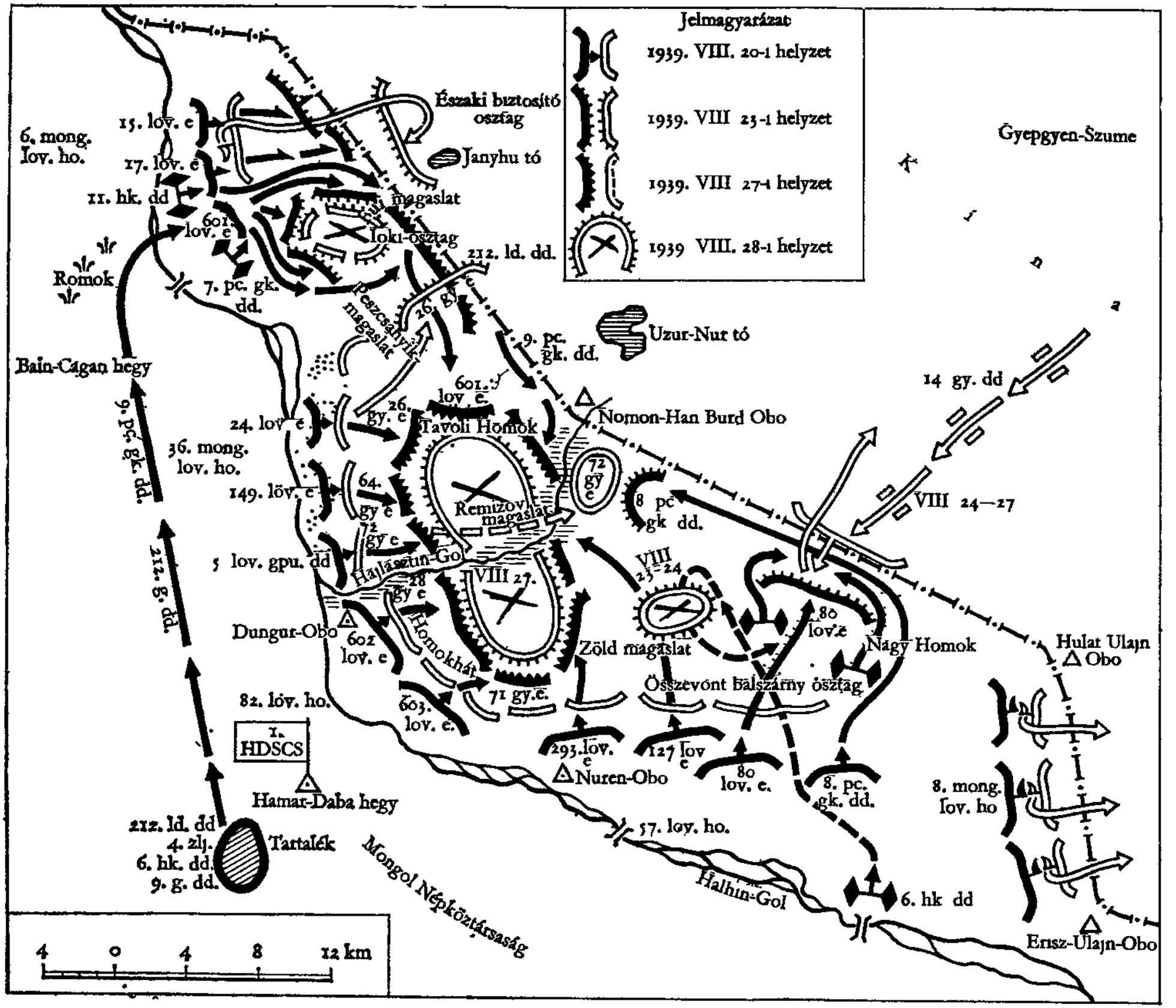

mények alakultak ki. Helyzetünk súlyos. Be vagyunk kerítve. Ha az éjszaka sötét lesz, valamennyiünknek vissza kell vonulnunk. ... Szomorú a katona lelke ... Helyzetünk rossz, bonyolult, zűrzavaros.

8 óra 30 perc

Az ellenség tüzérsége szünet nélkül lövi egységeinket. Sehová nem bújhatunk. Nincs menekvés. Mindenütt lövedékek süvítenek.

14,40

Folyik a kegyetlen harc. Nem tudjuk, hány halottunk és sebesültünk van ... Szüntelenül lőnek.

Augusztus 21.

A szovjet–mongol repülőerő gépeinek tömege bombázza állásainkat, a tüzérség is állandóan nyugtalanít bennünket. A bombázások és a tüzérségi tűz után rohamra indul az ellenség gyalogsága. Egyre több a halottunk. Éjjel az ellenség repülői hadtápterületeinket bombázták.

Augusztus 22. – 9,30

Az ellenség gyalogsága megkezdte rohamát, géppuskái erős tüzet nyitottak. Nagy veszélyben voltunk, nagyon megijedtünk. A hangulat észrevehetően romlott. Mikor mindegyik tisztünk elesett, engem neveztek ki a század parancsnokává. Ez rendkívül felzaklatott engem, egész éjjel nem aludtam."

Itt megszakadt Fakuta naplója és élete ...

A japán hadseregben ekkoriban igen nagy figyelmet fordítottak a Vörös Hadsereg ellen küldött katonák ideológiai felkészítésére. Hadseregünket technikailag elmaradottnak állították be, harcérték szempontjából az 1904–1905-ös orosz–japán háború cári hadseregével azonosították. Ezért, amit a japán katonák a Halhin-Gol mellett tapasztaltak – amikor a harckocsik, a tüzérség, a repülőgépek és a jól szervezett lövészcsapatok erős csapásokat mértek rájuk – teljesen váratlanul érték őket.

A japán katonákkal azt igyekeztek elhitetni, hogy ha fogságba kerülnek, agyonlövik őket, de előbb félholtra kínozzák. Meg kell mondanom, hogy a japán katonákra gyakorolt ilyen értelmű hatás ebben az időben elérte célját.

A valóság azonban megcáfolta ezt. Emlékszem, hogy az egyik augusztusi nap hajnalán a figyelőpontomra vezettek egy fogoly katonát, akit a felismerhetetlenségig összemartak a szúnyogok. A katonát I. I. Fegyunyinszkij ezredének felderítői fogták el a nádasban.

Kérdésemre, hogy ki és hol bánt így el vele, azt felelte, hogy egy másik katonával együtt tegnap este titokban a nádasban kellett elhelyezkednie az oroszok tevékenységének megfigyelése céljából. Szúnyoghálót nem adtak nekik. Századparancsnokuk megparancsolta, ne mozogjanak, nehogy felfedezzék őket. Éjjel a katonákat megtámadták a szúnyogok, de ők zokszó nélkül tűrték a rettenetes csípéseket, és mozdulatlanul ültek reggelig, nehogy elárulják jelenlétüket.

– Amikor az oroszok valamit kiáltottak és ránk szegezték fegyvereiket – mesélte a fogoly –, megadtam magam, mivel nem tudtam tovább tűrni a kínokat.

Adatokra volt szükségünk azon az arcvonalszakaszon elhelyezkedő japán csapatokról, ahol a foglyot ejtették. Hogy megoldjuk a nyelvét, megparancsoltam, adjanak a fogolynak egy fél pohár vodkát. Rendkívül csodálkoztam, amikor a fogoly – a pohárra nézve így szólt:

– Kérem, igyon egy kortyot belőle. Félek, hogy megmérgeznek. Apámnak divatáru üzlete van. Én vagyok az egyetlen fia, következésképp egyetlen örököse is.

Tolmácsunk megjegyezte, hogy a röpcédula szerint, amelyet parancsnokaik

kiosztottak, a japán katonáknak a „Banzáj" szóval ajkukon bátran kell meghalniok. A fogoly elmosolyodott és így felelt:

– Apám azt parancsolta, hogy élve, és ne holtan térjek haza.

A Mongol Népköztársaság területére behatolt 6. japán hadsereget 1939. augusztus 30-ra teljesen megsemmisítettük. H. Csojbalszán elvtárs meglátogatta egységeinket és szívélyesen megköszönte a harcosoknak, hogy vérükkel bizonyították vállalt kötelezettségükhöz való hűségüket. A szovjet és mongol csapatok megsemmisítő csapása, a japán hadsereg válogatott erőinek soha nem látott szétverése arra késztette az akkori japán uralkodó köröket, hogy felülvizsgálják a szovjet fegyveres erők harckészségéről, erejéről és különösen a szovjet katonák erkölcsi szilárdságáról vallott nézeteiket.

Vorosilov honvédelmi népbiztos 1939. november 7-i parancsában ez állt: „Igaz dicsőséggel övezték magukat a katonák és parancsnokok, a Halhin-Gol folyó térségében lezajlott harcok résztvevői. Odaadásuk, hősiességük, a harcparancsok ragyogó teljesítése következtében a Halhin-Gol folyónál lezajlott harcokban részt vevő csapatok nagy elismerést érdemelnek."

Harcosaink hős tetteinek ihletője a kommunista párt és frontosztaga, a hadseregcsoport pártszervezete volt. A kommunisták saját példájukkal lelkesítették a katonákat a hőstettekre.

Szeretném megemlíteni azokat a parancsnokokat, akik szervező tevékenységükkel, pártpolitikai intézkedéseikkel, hozzáértő parancsnoki munkájukkal meggyorsították a japán csapatok szétverését, s dicsőséget szereztek a szovjet fegyvereknek.

Nagy szeretettel emlékezem M. Sz. Nyikisev hadosztálykomisszárra. A hozzáértő vezető, a legmesszebbmenőkig elvszerű kommunista úgy tudta megszervezni a haditanács munkáját, hogy nálunk a körülmények minden bonyolultsága és feszültsége ellenére egyszer sem keletkezett semmiféle félreértés vagy nézeteltérés. Mi, halhin-goliak mindnyájan rendkívül megrendültünk, mikor megtudtuk, hogy a Nagy Honvédő Háború első napjaiban Ukrajnában, ahol a Délnyugati Front 5. hadserege haditanácsának tagja volt, hősi halált halt.

Lehetetlen elfelejteni J. V. Szmuskevics, Sz. I. Gricevec, V. M. Zabalujev, G. P. Kravcsenko, V. F. Szkobarihin, V. G. Rahov és más repülők hőstetteit, akik a bátorság és önfeláldozás nagyszerű példáit mutatták.

Egyszer egy japán repülőkötelék üldözése közben Gricevec vadászrepülő, a Szovjetunió kétszeres Hőse észrevette, hogy eltűnt parancsnokának, V. M. Zabalujevnek, a Szovjetunió Hősének repülőgépe. Több sorozatot küldött a menekülő ellenség után, majd abbahagyva az üldözést keresni kezdte az eltűnt gépet. Kört írt le az utolsó légiharc körzete felett és észrevette a gépet a sztyeppen, a japán csapatok területén.

Mély repülésbe ereszkedett és meglátta Zabalujevet repülőgépe mellett. Úgy látszik, valami hiba történt a géppel. Mit tegyen? Figyelmen kívül hagyva, hogy milyen óriási veszélyt jelent a leszállás az ellenség hátában, Gricevec habozás nélkül döntött: mindenáron meg fogja menteni parancsnokát.

Mint ezt Szuvorov óta mondani szokás: „Ha elpusztulsz is, bajtársadat mentsd meg!"

A bátor és mindig nyugodt repülő mesterien szállott le gépével a bombatölcsérek szántotta terepre. Gépét gyorsan Zabalujevhez kormányozta, és szó szerint begyömöszölte parancsnokát az egyszemélyes repülőgép fülkéjébe. Aztán az ellenség oda-

siető katonáinak szeme láttára széllel szembe fordította gépét, a kettős teherrel a levegőbe emelkedett és sikeresen visszatért a repülőtérre.

A japánokkal vívott egyik felderítő harc során I. L. Kaszperovics őrnagy századában találatot kapott egy „GAZ" tehergépkocsi. Vezetője, Tyimohin közlegény, nem hagyta el gépkocsiját, hanem mivel a harcmezőn, a senki földjén maradt, igyekezett kijavítani a sérülést. Amikor a japánok észrevették katonánk bátor tettét, elhatározták, hogy élve fogják el. Tyimohin igazi szovjet katonához méltóan védekezett. Még súlyosan sebesülve is ellenállt.

E pillanatban Kaszperovics őrnagy a súlyos helyzet ellenére kockázatos elhatározást hozott: megmenti katonáját. Megparancsolta, hogy irányítsák a közvetlen irányzású lövegek tűzét a japánok tüzelőállásaira, szétbontakoztatta századát és rohamra indította az ellenség ellen, maga pedig egy páncélgépkocsin teljes sebességgel Tyimohin kocsijához robogott, és vontatókötélre vette. Amikor Tyimohint kihozták a mi területünkre, könnyes szemmel köszönte meg a parancsnoknak és bajtársainak, hogy életük kockáztatásával megmentették a biztos haláltól.

– Tudtam, hogy nem felejtkeztek el rólam, nem hagytok egyedül a bajban – mondta, mielőtt útnak indították volna a kórházba. – És amint meggyógyulok ismét veletek leszek, drága barátaim.

Szkobarihin repülő főhadnagy, a Szovjetunió Hőse egy egyenlőtlen harcban elvtársát V. N. Vussza főhadnagyot mentve bátran szemberepült egy japán vadászrepülővel, majd miután lelőtte, két másik géppel vette fel a harcot. Amikor a japán repülők meglátták, hogy kivel van dolguk, visszafordultak repülőterük irányába. Szkobarihin a gép sérülése ellenére, sikeresen eljutott a repülőtérig. Leszállás után a gép szárnyán megtalálták a japán vadászgép sorozatának helyét.

A légi harcokban különösen kitűnt Rahov főhadnagy, a Szovjetunió Hőse. Július 29-én egy sok győzelmet aratott japán repülővel bocsátkozott harcba. Ennek során Takeo japán repülő bebizonyította mesteri tudását, Rahovnak ennek ellenére sikerült felgyújtania gépét. A japán repülő kiugrott. Amikor észrevette, hogy mongol területen ért földet, agyon akarta lőni magát, de fogságba ejtették.

Miután Takeo magához tért félelméből, és a Vörös Hadsereg parancsnokai jó bánásmódban részesítették, megkérte, mutassák meg neki azt a repülőt, aki olyan mesterien harcolt, és lelőtte gépét. Amikor Rahov odament hozzá, a japán repülő mélyen meghajolt előtte, köszöntve a győztest.

Hálával emlékezem több parancsnokra, akikkel ebben az időben együtt dolgoztam. A Halhin-Gol folyó körzetében folyt harctevékenységek kezdetén I. J. Fegyunyinszkij, egy ezredparancsnok gazdasági helyettese volt. Amikor a 24. gépesített ezred élére parancsnok kellett, első jelöltként Fegyunyinszkij jött számításba. Nem tévedtünk. Fegyunyinszkij minden bonyolult helyzetben helyes döntést tudott hozni, és amikor megkezdődött csapataink általános támadása, ezrede győztesen harcolt.

A Halhin-Gol folyó menti katonai cselekmények befejezése után Fegyunyinszkijt a 82. hadosztály parancsnokává nevezték ki. Ez a hadosztály a honvédő háború első szakaszában rendkívül szívósan harcolt a mozsajszki irányban. Volt parancsnoka, Fegyunyinszkij pedig sikerrel vezetett egy lövészhadtestet a Délnyugati Front kötelékében.

Helyettesem Mihail Ivanovics Potapov dandárparancsnok volt. Nagy munka hárult rá a magasabbegységek és fegyvernemek együttműködésének megszervezése terén. Amikor pedig megkezdtük az általános támadást, Mihail Ivanovicsra bíztuk

a front jobb szárnyán támadó főcsoportosítás vezetését. Potapov rendkívül nyugodt ember volt. Egyensúlyából semmi sem tudta kizökkenteni. Még a legbonyolultabb és a legizgalmasabb helyzetben is megőrizte teljes nyugodtságát, és ez előnyösen tükröződött a csapatok tevékenységében. Ilyen volt a Honvédő Háború idején is, amikor a Délnyugati Front 5. hadseregét vezette.

A harcban és hadműveletekben döntő szerepe van az összeköttetésnek. Ezért szeretnék néhány jó szót szólni Alekszej Ivanovics Leonov ezredesről, aki minden helyzetben biztosítani tudta a csapatok vezetését a pontosan működő összeköttetéssel.

Már érintettem a csapatainknál folyó pártpolitikai munka szervezését. A pártszervezetek igen sokat tettek a harcfeladatok megoldásáért. Élen jártak ebben a munkában Pjotr Ivanovics Gorohov hadosztálykomisszár, a hadseregcsoport politikai osztályának vezetője, Roman Pavlovics Babijcsuk ezredkomisszár, Alekszej Mihajlovics Pomogajlo, a különleges hadtest pártbizottságának titkára és Ivan Vasziljevics Zakovorotnij komisszár.

A magasabbegységek politikai munkásai közül különösen kiemelkedett Vaszilij Andrejevics Szicsev ezredkomisszár, a 9. páncélgépkocsi dandár komisszárja, aki korábban uráli munkás volt. Vaszilij Andrejevics sokat segítette dandárparancsnokának és bonyolult helyzetben nemegyszer egységei élén termett, és személyes bátorságával hőstettekre lelkesítette azokat. A Nagy Honvédő Háború idején mint a haditanács tagja ugyanilyen önfeláldozóan teljesítette a rábízott feladatokat.

A nehéz tábori körülmények között éjjel-nappal megfeszítetten dolgoztak az egészségügyiek. Katonáink és parancsnokaink életét és egészségét mentették és a lehető leghumánusabb magatartást tanúsították a sebesült és fogságba esett japánokkal szemben is.

Jól emlékszem M. N. Ahutyin professzorral történt találkozásaimra. Egyszer jelentették, hogy Ahutyin professzor, aki a sok műtéttől úgy kimerült, hogy alig állt a lábán, megparancsolta, vegyenek vért tőle egy sebesült parancsnok számára. Felhívtam a professzort, és azt tanácsoltam, vegyenek vért egy fiatalabb orvostól. De ő félbeszakított:

– Nincs időm, hogy megfelelő csoportú vért keressek – mondta, majd megkért, hogy ne tartsam fel tovább, és rögtön vért adott a sebesültnek.

Ahutyin professzor átgondolta és jól megszervezte a sebesültek szakaszos gyógykezelésének egységes rendszerét. Nagy segítséget nyújtott a baráti mongol hadsereg egészségügyi dolgozóinak is. Úgy vélem, hogy nem tévedek, ha azt mondom, hogy az, aki Ahutyin professzornál tanult és dolgozott, sokat sajátíthatott el a sebészet művészetéből.

Vezetése alatt kezdte el pályáját a fiatal, tehetséges sebész, A. A. Visnyevszkij, jelenleg akadémikus, aki mind hazánkban, mind külföldön nagy és teljesen megérdemelt tekintélynek örvend.

A Halhin-Gol folyó térségében harcoló mongol csapatok jól együttműködtek a szovjet csapatokkal. Személyesen is alkalmam volt megfigyelni a mongol néphadsereg katonáinak és parancsnokainak számtalan harci hőstettét.

Szeretném megemlíteni azok neveit, akik különösen kiemelkedtek. Ilyen volt Olzvoj közlegény, Hajanhirv páncélgépkocsijának vezetője, Csultyema, Gamboszurena légvédelmi lövegirányzók, Herloo lovasközlegény. Jelentős alkotó tevékenységet folytatott a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg törzse, melynek vezetője Zs. Lhogvaszuren, a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg főparancsnokának hadtestkomisszári rangban levő helyettese volt.

A Halhin-Golnál elesett hősök tiszteletére emlékművet állítottak, amelyre ezeket a valóban jogos szavakat vésték:

„Örök dicsőség a szovjet hadsereg és a Mongol Népi Forradalmi Hadsereg hős harcosainak, akik a Halhin-Gol folyó körzetében a japán területrablókkal a független és békeszerető mongol népért, a népek békéjéért és biztonságáért, az imperialista agresszió elleni harcban haltak hősi halált."

A szovjet kormány, tekintettel a szovjet harcosok különösen kiemelkedő érdemeire, 70 katonának a Szovjetunió Hőse címet adományozta, Sz. I. Gricevec, J. V. Szmuskevics és G. P. Kravcsenko repülőket másodszor tüntették ki a Szovjetunió Hősét megillető „Aranycsillag"-gal.

A Halhin-Gol folyó térségében lefolyt harccselekmények befejezése után a hadseregcsoport parancsnoksága és törzse (1939 október végén) visszatért a Mongol Népköztársaság fővárosába, Ulan-Batorba. Korábban Mongóliát csak könyvekből és újságokból ismertem. Most közelről is megismerkedhettem ezzel az országgal.

Különösen kellemes visszaemlékeznem a mongol nép közvetlenségére, jóságára, és a Szovjetunió iránti őszinte bizalmára. Bárhol voltam – jurtákban vagy házakban, intézményeknél vagy katonai alakulatoknál –, a főhelyen mindenütt Lenin képét láttam, akiről minden mongol őszinte szeretettel és melegséggel beszélt.

Harcosaink gyakori vendégek voltak mongol barátainknál. A mongol elvtársak részt vettek nálunk a gyakorlatokon, foglalkozásokon, sportversenyeken, amelyeken igyekeztünk átadni nekik az elmúlt harcokban szerzett tapasztalatainkat.

A mongol nép nagy tisztelettel és szeretettel vette körül Horlogijn Csojbalszant. Jól összebarátkoztunk vele, amikor augusztusban a Hamar-Daba hegyen levő harcállásponton meglátogatott. Csojbalszan a Szovjetunió őszinte barátja, önzetlen, melegszívű ember, igazi internacionalista volt. Életét az imperializmus és a fasizmus elleni harcnak szentelte. Utoljára a Nagy Honvédő Háború idején láttam, amikor elhozta a frontra a Vörös Hadsereg harcosainak a mongol nép ajándékait.

Láttuk, hogy hatalmas tekintélynek örvend a nép körében a Mongol Népi Forradalmi Párt Központi Bizottságának titkára, Jumzsagijn Cedenbal. A nagy tudású, okos férfi több éven át együtt dolgozott Csojbalszannal és más központi bizottsági tagokkal. Csojbalszan halála után Cedenbal több éve vezeti a pártot és az államot, amely sikeresen valósítja meg a szocializmus építését.

Időben kissé előreugorva, szeretném hangsúlyozni azt a segítséget, amelyet a mongol nép nyújtott a Szovjetuniónak, a fasiszta Németország elleni háborúban.

A Mongol Népköztársaságtól csak 1941-ben 140 vagon különféle ajándékot kaptunk a szovjet harcosok részére, amelynek teljes összege 65 millió tugrik volt. A Külkereskedelmi Bankba 2 millió 500 ezer tugrik, 100 ezer amerikai dollár és 300 kg arany folyt be. Ebből az összegből 53 harckocsit, köztük harminckét T-32-est építettünk, amelyekre Szuhe-Bator és a Mongol Népköztársaság más hőseinek dicső nevét festettük. E harckocsik közül sok sikeresen küzdött a német csapatok ellen és az 1. gárda-harckocsihadsereg 112. harckocsidandárjának állományában egészen Berlinig eljutott.

A harckocsikon kívül a szovjet légierők részére felállították a „Mongol Dolgozó Paraszt" elnevezésű repülőszázadot. Ez a 2. „Orsanszki" gárda-repülőezred állományába tartozott, és győzelmes harci útját Königsberg mellett, a 3. Belorusz Front állományában fejezte be.

A Vörös Hadsereg 1941–1942-ben 35 000 lovat kapott ajándékba, amelyeket a szovjet lovasegységek feltöltésére használtak föl.

A Honvédő Háború egész ideje alatt a Mongol Népköztársaság dolgozói Csojbalszan, Cedenbal és más állami személyiségek vezetésével gyakori vendégei voltak dicső katonáinknak. Látogatásuk tovább erősítette a szovjet és mongol nép testvéri barátságát.

Nagy munkát végzett a Halhin-Gol térségében folyó harctevékenység időszakában I. A. Ivanov, a Szovjetunió mongóliai nagykövete. Az ő gondoskodásának köszönhető, hogy csapatainkhoz mindig időben jutottak el az élelmiszerszállítmányok. Ivanovot nagyon szerette a mongol nép, tisztelték őt az állami és pártvezetők is, akiknek szóval és tettel is igyekezett segíteni.

Miután csapataink visszatértek téli szállásukra, összegezték harci tapasztalataikat. Kellemes volt látni, mennyire megnőtt a katonák és parancsnokok tudása. Azokhoz az egységekhez, amelyek nem vettek közvetlenül részt a harcokban, a legjobb katonákat és parancsnokokat küldtük, hogy átadják a japán csapatokkal folytatott ütközetekben szerzett tapasztalataikat. Gyökeresen átszerveztük a csapatok harckiképzésének politikai biztosítását.

Mindez egészében igen hatásos eredményeket hozott a csapatok kiképzésében és harckészültségében. Nem véletlen, hogy az 1939–1940-ben Mongóliában járt egységek, amikor 1941-ben Moszkva alá dobták át őket, minden dícséretet kiérdemelve harcoltak a német csapatok ellen.

1940 májusában parancsot kaptam Moszkvából, hogy jelenjek meg a Népbiztosságon, mert más beosztásba akarnak kinevezni.

Moszkvába érkeztemkor hozták nyilvánosságra azt a párt- és kormányhatározatot, hogy a Vörös Hadsereg legfelsőbb szintű parancsnoki karának tábornoki címet adományoznak. Három elvtársammal együtt hadseregtábornokká neveztek ki.

Néhány nap múlva személyesen Sztálin fogadott, és kinevezett a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnokává.

Sztálinnal korábban nem találkoztam. A fogadásra eléggé lámpalázasan indultam.

Sztálinon kívül a dolgozószobában volt Kalinyin, Molotov és a Politikai Bizottság más tagjai. Köszöntöttük egymást, Sztálin pipára gyújtott és megkérdezte:

– Hogyan értékeli ön a japán hadsereget?

– A japán katona, aki a Halhin-Gol mentén harcolt ellenünk, jól fel volt készítve, különösen a közelharcra – feleltem. Fegyelmezett, az utasításokat pontosan végrehajtja és kitartó, különösen a védelmi harcban. Az alparancsnoki állomány nagyon jól felkészült, és fanatikus elszántsággal harcol. Az alparancsnokok általában nem adják meg magukat, hanem harakirit követnek el magukon. Az idős, felsőszintű tiszti állomány felkészítettsége gyenge, kezdeményezőkészsége csekély, és hajlamos sablonok szerint cselekedni.

Ami a japán hadsereg technikai felszereltségét illeti, véleményem szerint, elmaradott. A mi MSz-1-eseinknek megfelelő japán harckocsik az első pillantásra észrevehetően elavultak, rosszul vannak felfegyverezve és kis sebességűek. Azt is meg kell mondanom, hogy a hadjárat kezdetén a japán légierő felülmúlta a miénket. Gépeik jobbak voltak, egészen addig, míg nem kaptunk a korszerűsített Csajka és I-16-os gépekből. Mikor megérkezett hozzánk a Szovjetunió Hőseiből álló repülők csoportja, I. V. Szmuskevics vezetésével, légi fölényünk szemmel láthatóvá vált.

Hangsúlyoznom kell, hogy a japán haderő válogatott ún. császári seregének egy-
 ségeivel álltunk szemben.

Sztálin mindent figyelmesen meghallgatott, és azt kérdezte:

– Hogyan harcoltak csapataink?

– Jól. Különösen a Petrov vezette 36. gépesített hadosztály, az M. V. Galanyin parancsnoksága alatt álló 57. lövészhadosztály, amely a Bajkálon túli területről érkezett. Az Urálból jött 82. lövészhadosztály eleinte rosszul küzdött. Állományában gyengén képzett katonák és parancsnokok voltak. Ezt a hadiállományú hadosztályt kevéssel Mongóliába való indulása előtt töltötték fel tartalékosokkal.

Nagyon jól harcoltak a harckocsidandárok, különösen az M. P. Jakovlev dandárparancsnok, a Szovjetunió Hőse által vezetett 11. harckocsidandár. A BT-5-ös és BT-7-es harckocsik azonban túlságosan tűzveszélyesek. Ha nem állt volna rendelkezésemre két harckocsi- és három páncélgépkocsi dandár, kétségkívül nem tudtuk volna ilyen gyorsan bekeríteni és szétverni a 6. japán hadsereget. Úgy vélem, hogy erősen növelnünk kell fegyveres erőink állományában a harckocsi- és a gépesített csapatok számát.

Tüzérségünk mindenféle szempontból jobb volt, mint a japánoké, különösen a tűzvezetés terén. Összességében csapataink jelentősen felülmúlják a japán csapatokat.

A mongol csapatok, miután megedződtek, tapasztalatokat vettek át tőlünk és segítséget kaptak a Vörös Hadsereg egységeitől, jól harcoltak, különösen páncélos osztályuk, a Bain-Cagan hegységen. Meg kell mondanom, hogy a mongol lovasságot igen nyugtalanították a légitámadások meg a tüzérségi tűz, és nagy veszteségeket szenvedtek.

– Hogyan segített önnek Kulik, Pavlov és Voronov? – kérdezte ismét Sztálin.

– Voronov sokat segített a tüzérségi tűz tervezésében és a lőszerszállítás megszervezésében. Ami Kulikot illeti, részéről nem tapasztaltam különösebb hasznos munkát. Pavlov segített harckocsizóinknak, megosztotta velük Spanyolországban szerzett tapasztalatait.

Jól megfigyeltem Sztálint, és úgy tűnt, hogy érdeklődéssel hallgat engem. Folytattam:

– Csapatainknak, a magasabbegység- és az egységparancsnokoknak, valamint személyesen nekem a halhin-goli ütközetek a hadi tapasztalat nagy iskoláját jelentették. Úgy vélem, hogy a japánok most helytállóbb következtetéseket vonnak le a Vörös Hadsereg erejéről és harcképességéről.

– Mondja, milyen nehézségekkel kerültek szembe csapataink Halhin-Golnál? – kapcsolódott be a beszélgetésbe Kalinyin.

– A főbb nehézségek – mondtam – a csapatok anyagi-technikai biztosításával függtek össze. Mindent, ami a harchoz és a csapatok életéhez szükséges, 650–700 km távolságra kellett szállítanunk. A legközelebbi ellátóbázisok a Bajkálon túli Katonai Körzetben voltak. Még az élelem készítéséhez szükséges tűzifát is 600 km-ről kellett beszereznünk. A gépkocsik egy fordulója 1300–1400 km-t tett ki, ebből következik a rengeteg üzemanyag felhasználása, amelyet szintén a Szovjetunióból kellett beszereznünk.

E nehézségek leküzdésében sokat segített a Bajkálon túli Katonai Körzet haditanácsa, valamint G. M. Stern vezérezredes és beosztottjai. Igen sokat kellemetlenkedtek katonáinknak a szúnyogok, amelyek elözönlik a Halhin-Gol folyó vidékét. Esténkét szinte megettek bennünket. A japánok különleges szúnyoghálókkal védekeztek. Nekünk nem volt ilyen, és nagy késéssel készítettük el azokat.

– Véleménye szerint mi volt a fő célja a japán kormánynak, amikor megszervezte az inváziót? – kérdezett újból Kalinyin.

– A közelebbi cél a Halhin-Gol folyó mögötti mongol terület elfoglalása volt, majd az, hogy a folyó mentén megerődített vonalat építsenek ki, hogy fedezzék a tervek szerint felépítendő hadászati rendeltetésű második vasútvonalat, amelynek a Bajkálon túli területek határainál, a Kína–Távol-Kelet vasútvonaltól nyugatabbra kellene végződnie.

– Ön most már rendelkezik harci tapasztalattal – mondta Sztálin. – Vegye át a Kijevi Katonai Körzetet és kamatoztassa tapasztalatait a csapatok kiképzésében.

Míg a Mongol Népköztársaságban tartózkodtam, nem volt lehetőségem, hogy részleteiben tanulmányozzam a Németország és az angol–francia tömb között folyó harccselekményeket. Felhasználtam az alkalmat és megkérdeztem:

– Hogy értsem a nyugaton folyó háború teljesen passzív jellegét, és a feltételezések szerint hogyan fognak a továbbiakban alakulni a katonai események?

Sztálin elmosolyodott és így szólt:

– A francia kormány, élén Daladier-vel, és az angol kormány Chamberlain vezetésével nem akar komolyan háborúba bocsátkozni Hitlerrel. Még mindig abban reménykednek, hogy Hitlert ráveszik a Szovjetunióval folytatandó háborúra. 1939-ben elutasították egy antihitlerista tömb létrehozását velünk, mivel nem akarták megkötni Hitler kezét a Szovjetunió elleni agresszióban. Ebből azonban semmi sem lesz. Meg kell fizetniük rövidlátó politikájukért.

Miután visszatértem a Moszkva szállóba, sokáig nem tudtam elaludni, annyira a hatása alatt voltam a Politikai Bizottság tagjaival folytatott beszélgetésnek. Sztálin külseje, halk hangja, ítéleteinek konkrétsága és alapossága, a katonai kérdésekben tanúsított jártassága s az a figyelem, amellyel beszámolómat hallgatta, nagy hatást gyakorolt rám.

A Kijevi Különleges Katonai Körzet élén

VIII.

Különleges megtiszteltetésnek tartottam, hogy a legnagyobb katonai körzet élére neveztek ki, és mindent megtettem, hogy igazoljam a párt központi bizottsága és a kormány nagyfokú bizalmát.

A Kijevi Különleges Katonai Körzet az egyik élenjáró katonai körzet volt. Amikor 1922-től 1939-ig a Belorusz Katonai Körzetben dolgoztam, mi „beloruszok" nagyon tiszteltük a kijevi körzet csapatait, nagyra értékeltük harcikiképzésüket, a törzsek és parancsnokságok vezetőinek hadműveleti-harcászati felkészültségét.

Annak is örültem, hogy a körzetben tapasztalt katonai vezetőkkel és politikai munkásokkal fogok együtt dolgozni. Többeket személyesen is ismertem, sokukról hallottam, néhány elvtárssal pedig éveken át együtt dolgoztam.

A Kijevi Különleges Katonai Körzet törzsének élén abban az időben M. A. Purkajev altábornagy állt. Purkajevvel a Belorusz Katonai Körzetben dolgoztam együtt, ahol akkor a körzet törzsfőnökeként szolgált. Tapasztalt, munkáját alaposan ismerő tábornok, igen kultúrált, hozzáértő törzsszakember volt.

A körzet tüzérparancsnokának tisztjét N. D. Jakovlev tábornok töltötte be, a technikai kérdéseknek és a tüzérség harci alkalmazásának nagy szakértője. I. N. Muzicsenko és F. J. Kosztyenko tábornokok, akikkel a 4. „Doni" kozákhadosztálynál hosszú ideig együtt szolgáltam, hadseregparancsnokok voltak. A körzet hadműveleti osztályát P. N. Rubcov ezredes vezette, akit a Honvédelmi Népbiztosság központi apparátusából ismertem. Rubcovot hamarosan felváltotta Ivan Hrisztoforovics Bagramjan ezredes. Őt mint alapos, nyugodt, munkaszerető, hadműveletileg képzett munkatársat ismertem meg. A körzet hadtápfőnöke régi barátom, B. J. Belokoszkov volt.

Szeretnék néhány szót szólni a körzet repülőerőinek parancsnokáról, J. Sz. Ptuhin tábornokról, a kitűnő repülőről és parancsnokról, pártunk hű fiáról, és a megértő elvtársról.

Rövid idő alatt közelről megismerkedtem a körzet többi vezetőjével is, akik tevékeny, képzett parancsnokok voltak. Minden szolgálati megbízatást hozzáértéssel, pontosan és alkotó módon teljesítettek.

Miután megismerkedtem a körzet helyzetével, kötelességemnek tekintettem, hogy felkeressem az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának titkárait. Beszámoltam csapataink Halhin-Gol menti tevékenységéről, a 6. japán hadsereg szétveréséről, elmondtam első benyomásaimat a körzetről, megkértem, segítsenek a körzet anyagi és közszükségleti cikkekkel való ellátásában. A legnagyobb fokú jóindulattal találkoztam és örültem, hogy minden ilyen jól megy.

1940 júniusában csaknem minden egységet és magasabbegységet meglátogattam, majd a körzet törzsével nagyszabású parancsnoki és törzsvezetési gyakorlatot tartottunk a híradó eszközök alkalmazásával, Tarnopol, Lvov, Vlagyimir-Volinszk, Dubno körzetében, ahol 1941-ben, egy évvel később, a németek a „Barbarossa" terv alapján főcsapásukat mérték Ukrajnára.

A gyakorlat azt mutatta, hogy a hadseregek, a magasabbegységek és törzseik élén tehetséges, fiatal tisztek és tábornokok állnak. Igaz, hogy még alapos hadműveleti-harcászati kiképzésre volt szükségük, mivel csak nemrég nevezték ki őket magasabb beosztásukba. Erre a kérdésre irányítottuk a vezető állomány figyelmét.

1940 nyarán és őszén a Kijevi Különleges Katonai Körzet csapatainál megfeszített harckiképzés folyt. Azokat a harcászati tapasztalatokat sajátíttattuk el, amelyeket a Vörös Hadsereg a Finnországgal és a japánokkal folytatott háborúban szerzett. Ugyanakkor figyelembe vettük a több európai állam ellen háborút viselő német fasiszta csapatok harci tapasztalatait is.

Ekkor a második világháború már javában folyt. Németország és Olaszország még 1936 végén szerződést írt alá, létrehozva a hírhedt „Berlin–Róma tengelyt", Németország és Japán pedig megalakította az „Antikomintern Paktumot", amely állítólag a Kommunista Internacionálé ellen irányult, valójában azonban egyesítette az agresszorokat a világuralomért folytatott harcukban. 1937-ben Olaszország is csatlakozott a paktumhoz. Ugyanakkor Japán felújította a háborút, hogy elfoglalja egész Kínát. 1938-ban felszámolták Ausztriát mint önálló államot. Ugyanebben az időben érlelődött Csehszlovákia megtámadásának gondolata. „Holnap talán már késő – fordult a szovjet kormány a békeszerető államokhoz –, de ma még van idő, ha minden állam, különösen a nagyhatalmak, szilárd, egyöntetű állást foglalnak el a béke kollektív megmentésének problémájával kapcsolatban."

A Szovjetunió javaslatait nem fogadták el.

Az 1938. szeptember 29–30-i gyászos emlékezetű müncheni konferencián Anglia és Franciaország beleegyezett, hogy átadja Németországnak a Szudéta-vidéket, hogy „az utolsó pillanatban" megmentse a békét.

A csehszlovák küldöttség zárt ajtók előtt várta országa sorsának eldöntését. A Szovjetuniót kizárták a tárgyalásokból. Készek voltunk Csehszlovákiának segíteni, a légierőt és a páncélos csapatokat harckészültségbe helyeztük: a nyugati határmenti területeken pedig 40 hadosztályt összpontosítottunk. Csehszlovákia akkori uralkodó körei azonban elutasították ezt a segítséget, jobbnak tartva a szégyenletes kapitulációt. 1939. március 15-én Németország megszállta Prágát. Hitler „kibékítése" az előre várható eredményt hozta.

A dolgok ilyen fordulata, amelyet a Szovjetunió nem egy alkalommal előre megjósolt, felvetette azt a kérdést Anglia és Franciaország számára, hogy mi lesz, ha Hitler, akit kelet felé próbáltak irányítani, nyugat ellen fordul. Új megbeszélések, találkozók és tanácskozások sorozata kezdődött, hogy megrettentsék Hitlert a Szovjetunióval kötendő katonai szövetség lehetőségével. Daladier, Chamberlain, akik a Szovjetuniótól segítséget kértek egy Németország részéről bekövetkező agresszió esetén, nem akartak magukra vállalni semmilyen komoly kötelezettséget. A tárgyalások 1939-ben megfeneklettek. Vége szakadt a három ország katonai missziója közötti megbeszéléseknek is, amelyekre egyébként még visszatérünk.

Európában tehát Hitler fenyegetései, valamint Anglia és Franciaország passzivitása uralkodott. A Szovjetunió számtalan intézkedése és javaslata, amely egy hatásos kollektív biztonsági rendszer létrehozására irányult, nem talált támogatásra a vezető

kapitalista államokban. Ez egyébként természetes volt. A helyzet minden bonyolultságát, ellentmondásosságát és tragikus voltát Anglia és Franciaország uralkodó köreinek az a kívánsága szülte, hogy Németországot és a Szovjetuniót egymásnak ugrasszák.

Azoknak az osztályérdekei, akik egykor az első szocialista állam elleni harcra szövetkeztek, azt eredményezték, hogy míg a bombák nem saját házaikban robbantak, meghátráltak Hitler elől. Daladier-nak és Chamberlainnek úgy tűnt, hogy mindent és mindenkit ki tudnak játszani, sikerül időben elugraniuk a megdőlt és leomlással fenyegető barna fasiszta fal alól, sőt az utolsó pillanatban a Szovjetunióra tudják majd azt dönteni. Még amikor szeptember 1-én Németország megtámadta Lengyelországot, szövetségesei, Anglia és Franciaország, amelyek ugyan hadat üzentek Németországnak, gyakorlatilag nem tettek semmit.

„Hogy 1939-ben még nem szenvedtünk vereséget – ismerte el Jodl, a német fővezérség hadműveleti vezetésének főnöke –, ez csak annak köszönhető, hogy az a 110 francia és angol hadosztály, amely Lengyelországgal folytatott háborúnk idején nyugaton a 23 német hadosztállyal szembenállt, teljesen tétlen maradt."

A pánok Lengyelországa elutasította a Szovjetunió segítségét. „Előreláthatóan" a keleti védelmi vonalakat és erődítményeket építette ki a Szovjetunióval folytatott háborúra készülve. A hitlerista csapatok ugyanakkor nyugatról, északról és délről hatoltak be, és gyorsan elfoglalták a fegyverraktárakat. A lengyel hazafiak hősi harca ellenére a németek hatalmas „katlanba" zárták a lengyel erőket. A második világháború mind nagyobb méreteket öltött.

Milyen volt ezekben a nyugtalan időkben a Vörös Hadsereg?

A párt XVIII. kongresszusán (1939 márciusában) K. J. Vorosilov honvédelmi népbiztos, a Szovjetunió marsallja jelentette, hogy az 1934. évihez képest a hadsereg személyi állománya több mint kétszeresére gyarapodott, gépesítettsége pedig 260%-kal emelkedett. Összegezett adatokat idézett lövészhadtesteink tűzerejéről, amely nem volt gyengébb a német vagy a francia hadsereg hadtesteinek tűzerejénél. A lovasság létszáma másfélszeresére nőtt, és többségében (átlagban 35%-a) tüzérséggel, golyószórókkal, géppuskákkal és harckocsikkal erősödött. Harckocsiállománya csaknem kétszeresére, tűzereje mintegy négyszeresére emelkedett. Nőtt a tüzérség lőtávolsága, a tüzérségi rendszerek tűzgyorsasága, különösen a páncéltörő és a harckocsiágyúké. Míg 1934-ben egész légierőnk egy felszállás alkalmával 2000 tonna bombát tudott levegőbe emelni, most ennél 208%-kal többet. Nemcsak a vadászgépek, de a bombázók gyorsasága is meghaladta az óránkénti 500 km-t.

A párt XVIII. kongresszusán az SZK(b)P Központi Bizottságának munkájáról szóló beszámolójában Sztálin egy új imperialista háború veszélyét elemezve azt mondotta, hogy országunk, miközben töretlenül békepolitikát folytat, hatalmas munkát fejtett ki a Vörös Hadsereg és a Haditengerészet harckészültségének fokozására. És ez valóban így is volt.

Egyébként nálunk elég gyakran történelmileg igen fontos dokumentumok tűnnek el attól függően, hogy tartalmukat ki és mikor mondta vagy adatta ki. Néha szinte új felfedezésként hangzanak a háború előtti évekre vonatkozó egyes gondolatok és vélemények, amelyeket közvetett adatok és kiegészítő kutatómunka segítségével tártak fel, pedig ugyanezeket a gondolatokat és még inkább tényeket megtaláljuk azokban a könyvekben, amelyeket könnyen levehetünk a könyvespolcról.

Egyebek között az akkori pártkongresszusok dokumentumai rendkívül gazdag

történeti anyagot tartalmaznak, tükrözik azt a hatalmas munkát, melyet a párt és nép az élet minden területén végzett. Különben az ilyen dokumentumokat nem egyes emberek, hanem több száz, sőt több ezer képzett szakember készíti, akik óriási tényanyagot néznek át, mielőtt egyetlen számot is adnának a fontos beszámolóhoz.

Amikor a párt XVIII. kongresszusán a honvédelmi népbiztos felszólalt, természetesen nem adhatta meg azokat az abszolút számokat, amelyek a hadsereg erejét jellemezték. De az 1939 augusztusában a Szovjetunió, Anglia és Franciaország katonai missziói között folyt titkos megbeszéléseken a konkrét adatokat is idézték.

Ezek a tárgyalások nagy érdeklődésre tarthatnak számot. Tükröződik bennük az a komolyság és felelősség, amellyel a szovjet kormány igyekezett megteremteni az európai kollektív biztonságot, az a tevékeny és reális készségünk, hogy ennek érdekében sok mindenre készek vagyunk. A szovjet kormány egyenesen megbízta katonai képviselőit, hogy „írjanak alá katonai egyezményt Anglia, Franciaország és a Szovjetunió védelmének szervezési kérdéseiről egy európai agresszió ellen."

Anglia és Franciaország azonban nem lévén őszintén érdekelve a sikeres katonai együttműködésben, a tárgyalásokra – nyíltan megmondjuk – másodrendű személyiségeket küldött, ismét csak a helyzet „kitapogatása", „szondázása" céljából. Az angol misszió titkos utasítása nyíltan kimondta, hogy Anglia kormánya „nem kíván magára vállalni semmilyen konkrét kötelezettséget", amely „megkötné a kezét". A missziók azt a feladatot kapták, hogy a tárgyalásokat „nagyon lassan" folytassák, az oroszokat „kimérten kezeljék", a katonai megegyezéssel kapcsolatban pedig „arra törekedjenek, hogy az lehetőleg csak általános megfogalmazásokra korlátozódjék."

Íme néhány részlet a korabeli jegyzőkönyvből, amely az országunk nyugati határán felvonulásra kész erők harci lehetőségeit jellemzi.

A Szovjetunió, Anglia és Franciaország Katonai Misszióinak 1939. augusztus 15-i üléséről készült feljegyzés

Az ülés kezdete: 10 óra 7 perc
Az ülés vége: 13 óra 20 perc

... A hadseregparancsnoki rangban levő B. M. Saposnyikov: A katonai misszziók előző ülésein meghallgattuk a francia hadsereg nyugati felvonulási tervét. Anglia és Franciaország katonai misszióinak kérésére és a Szovjetunió katonai missziójának a felhatalmazása alapján ismertetem a Szovjetunió fegyveres erőinek felvonulási tervét az ország nyugati határain.

Az európai agresszióval szemben a Vörös Hadsereg a Szovjetunió európai részén felállít és az arcvonalba küld:

120 lövészhadosztályt, 16 lovashadosztályt, 5000 nehézlöveget (ágyúkat és tarackokat), 9–10 ezer harckocsit, 5 és fél ezer harci repülőgépet (a kisegítő repülők nélkül), tehát bombázó és vadászgépeket.

Ezek a számadatok nem tartalmazzák a megerősített körletek csapatait, a légvédelmet, a partvédelmet, a feltöltést szolgáló, valamint a tartalék- és hadtápegységeket.

 Nem térek ki a Vörös Hadsereg szervezésének részleteire, röviden csak a követ-

kezőre utalok: Egy lövészhadosztály 3 lövészezredből és két tüzérezredből áll. Háborúban egy hadosztály létszáma 19 ezer fő.

Egy hadtest három hadosztályból áll, saját tüzérsége van – két tüzérezred (Drax admirális Haywood tábornoktól érdeklődik, hogy feljegyzi-e valaki a tisztek közül B. M. Saposnyikov hadseregparancsnok szavait, amire igenlő választ kap).

A változó számú hadtestekből álló hadseregeknek – 5–8 hadtest – saját tüzérségük, repülőik és harckocsijaik vannak.

A megerődített körletek egységei a harckészültséget a harci riadó elrendelése után 4–6 órával érik el. A Szovjetuniónak egész nyugati határán, valamint a Csendes-óceántól a Fekete-tengerig megerődített körletei vannak.

A hadsereg összpontosítása 8–20 nap alatt történik. A vasúthálózat nemcsak azt teszi lehetővé, hogy adott időre összpontosítsuk a hadsereget a határoknál, de azt is, hogy manővereket hajtsunk végre az arcvonal mentén. A nyugati határokon 300 km mélységben 3–5 harántutunk van.

Jelenleg elegendő mennyiségű nagy teljesítményű gőzmozdonyunk és a korábbinál kétszer nagyobb méretű tehervagonjaink vannak. Vasúti szerelvényeink a korábbinál kétszer nagyobb terhet továbbítanak. Csökkentettük a vonatok menetidejét.

Gépkocsiszállítási terünk komoly mérvű, és olyan harántutakkal rendelkezünk, amelyek lehetővé teszik, hogy a gépkocsi szállítóteret az arcvonal mentén összpontosítsuk . . .

. . . Ismertetem Anglia, Franciaország és a Szovjetunió együttműködésének három lehetséges formáját egy európai agresszió esetén.

Az első változat, amikor az agresszorok blokkja megtámadja Angliát és Franciaországot. Ez esetben a Szovjetunió kiállítja azon fegyveres erők 70%-át, amelyet Anglia és Franciaország közvetlenül a fő agresszor, Németország ellen felvonultat. Vagyis, ha pl. Franciaország és Anglia Németország ellen közvetlenül 90 gyalogoshadosztályt vet be, úgy a Szovjetunió 63 lövészhadosztályt, 6 lovashadosztályt ad, a megfelelő mennyiségű tüzérséggel, harckocsival, repülővel stb. Ez mintegy 2 millió embert jelent . . .

A Szovjetunió Északi Flottája Finnország és Norvégia partjainál az angol, francia hajóhaddal együtt a fent említett országok felségvizein kívül tengeri hadműveletet folytat . . .

A Szovjetunió Balti Flottája ki tudja fejleszteni tengeri hadműveleteit, tengeralattjáróinak tevékenységét, és aknásítani tudja Kelet-Poroszország és Pomeránia part menti vizeit. A Balti Flotta tengeralattjárói zavarják a fő agresszor Svédországból folyó ipari nyersanyag szállításait.

(A hadseregparancsnoki rangban levő B. M. Saposnyikov által kifejtett harctevékenységei tervet Drax admirális és Haywood tábornok folyamatosan feljegyzi a náluk levő helyzetvázlatra.)

A haditevékenység megindulásának másik változata, ha az agresszió Romániát és Lengyelországot éri . . .

. . . A Szovjetunió csak abban az esetben vesz részt a háborúban, ha Franciaország és Anglia megegyezik Lengyelországgal és lehetőség szerint Litvániával és Romániával, hogy átengedik csapatainkat a vilnai folyosón, Galícián és Románián.

Ez esetben a Szovjetunió ugyanannyi fegyveres erőt ad, mint amennyit Anglia és Franciaország állít ki közvetlenül Németország ellen. Pl. ha Franciaország és

Anglia Németország ellen 90 gyalogoshadosztályt állít ki, úgy a Szovjetunió 90 lövészhadosztályt és 12 lovashadosztályt, a megfelelő tüzérséggel, repülőgépekkel és harckocsikkal.

Anglia és Franciaország flottáinak feladata ugyanaz marad, mint az első változatban...

...Délen a Szovjetunió Fekete-tengeri Flottája elzárja a Duna deltáját az agresszor tengeralattjáróinak és más lehetséges tengeri erőinek behatolása elől. Lezárja a Boszporuszt, az ellenséges hajók és tengeralattjárók behatolásának megakadályozása céljából.

A harmadik változat azt az esetet veszi figyelembe, ha a fő agresszor Finnország, Észtország és Lettország területét felhasználva agresszióját a Szovjetunió ellen irányítja. Ez esetben Franciaország és Anglia haladéktalanul köteles háborúba lépni az agresszorral, vagy az agresszorok blokkjával.

Lengyelországnak, amelyet szerződések kötnek Angliához és Franciaországhoz, feltétlenül fel kell lépnie Németországgal szemben, és át kell eresztenie csapatainkat az angol és francia kormánynak a lengyel kormánnyal létrejött megegyezése alapján a vilnai folyosón és Galícián keresztül.

A fentebbiekben már rámutattunk, hogy a Szovjetunió 120 lövészhadosztályt, 16 lovashadosztályt, 500 nehézlöveget, 10 000 harckocsit, 5000–5500 repülőgépet küld az arcvonalba. Franciaországnak és Angliának ez esetben a Szovjetunió előbb említett erőinek 70%-át kell kiállítaniuk, és haladéktalanul aktív tevékenységbe kezdeniük a fő agresszor ellen.

Az angol, francia flottának az első változat szerint kell tevékenykednie...

A Szovjetunió, Anglia és Franciaország katonai misszióinak 1939. augusztus 17-i üléséről készített feljegyzés

Az ülés kezdete: 10 óra 7 perc
Az ülés vége: 13 óra 40 perc

K. J. Vorosilov marsall (elnök): A katonai missziók ülését megnyitom. A mai ülésen a Szovjetunió légierejéről hallunk adatokat. Ha nincs semmilyen kérdés, engedjék meg, hogy átadjam a szót A. D. Loktyionovnak, a Vörös Hadsereg repülőerői másodosztályú hadseregparancsnoki rangban levő főnökének.

A másodosztályú hadseregparancsnoki rangban levő A. D. Loktyionov: a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke, az elsőosztályú hadseregparancsnoki rangban levő Saposnyikov beszámolójában elmondotta, hogy a nyugat-európai hadszíntéren a Vörös Hadsereg 5000–5500 harci repülőgépet vonultat fel. Ez a mennyiség az első vonal repülőgépeit alkotja a tartalékon kívül.

A fent említett számból a korszerű repülőgépek 80%-ot tesznek ki, a következő sebességgel: vadászgépek 465–575 km/óra vagy több, bombázógépek 460–550 km/óra. A távolsági bombázó repülőgépek repülési távolsága 1800–4000 km. Bombaterhük a régi repülőgépeken 600, az újakon 2500 kg.

...A bombázó, vadász és csapatrepülőgépek aránya: bombázó gépeké 55%, vadászgépeké 40%, csapatrepülőgépeké 5%.

A Szovjetunió repülőgépgyárai jelenleg általában egy műszakban dolgoznak, csak néhány üzemben van két műszak. Az igényeknek megfelelően 900–950 harci repülőgépet gyártanak havonta a polgári és iskolagépeken kívül.

 Az Európában és a keleten fokozódó agresszióval kapcsolatban repülőgép-

iparunk megtette a szükséges intézkedéseket, hogy termelését a végsőkig fokozza, a háború szükségleteinek fedezésére...

... Az alapvető repülő–magasabbegységek harckészenléte a harci riadótól számítva 1–4 óra. Az ügyeletes egységek állandó harckészültségben vannak.

A háború kezdeti szakaszában a légierő a vezérkar által kidolgozott terv szerint tevékenykedik. A légierő tevékenységének általános elvét az a követelmény határozza meg, hogy minden földi és légieszköz erőkifejtését a főcsapás irányába összpontosítsuk. Ebből következik, hogy a repülőgépek mind a harcászati, mind pedig a hadműveleti mélységben szorosan együttműködnek a földi csapatokkal.

A bombázó repülőgépek céljai: Az ellenség élőereje és több fontos katonai objektuma. Ezenkívül feladatul kapják az ellenség katonai objektumai és a mélyebb hátország elleni tevékenységet. A szovjet repülőgépeknek nem lesz feladatuk a békés lakosság bombázása.

A vadászrepülőgépek feladata több fontos katonai objektum, vasutak és utak védelme mellett a földi csapatok és a repülőgépek összpontosítási körleteinek, valamint a nagyobb városoknak az oltalmazása szorosan együttműködve a légvédelmi tüzérséggel és más légvédelmi eszközökkel: az ellenség repülőivel való harc, a bombázó- és csatarepülőgépek harctevékenységének biztosítása a harcmezőn, és a velük való szoros együttműködés...

K. J. Vorosilov marsall: Bernet marsallé a szó.

Bernet marsall: Szeretném kifejezni az angol és a francia misszió nevében Loktyionov tábornoknak köszönetünket a pontos tájékoztatásért. Mély benyomást tett rám az az energia és a szervezettség, amellyel a Szovjetunió ilyen kiemelkedő eredményeket tudott elérni légierejének létrehozásában..."[26]

A történészek és a memoárírók szeretik föltenni a kérdést: „Mi lett volna, ha...?" Valóban, ha Anglia és Franciaország kormánya 1939-ben egyesíteni akarta volna katonai erőit a Szovjetunióval az agresszor ellen, ahogy ezt szerettük volna, Európa sorsa másként alakul...

1940 márciusában ült össze az SZK(b)P Központi Bizottságának ülése, mely nagy jelentőségű volt fegyveres erőink továbbfejlesztése szempontjából. Az ülésen a Finnországgal folytatott háború tapasztalatait vizsgálták felül. A vita éles volt, kemény bírálatnak vetették alá a harckiképzést és a csapatok nevelését, és szóltak a hadsereg és flotta harcképességének jelentős fokozásáról.

Április közepén a KB Politikai Bizottságának javaslatára megtartották a Katonai Főtanács kibővített ülését. Erre meghívták a Finnországgal folytatott háború résztvevőit, a központi apparátus, a katonai körzetek és hadseregek vezető állományát.

E tanácskozás munkájának eredményeképp meghatározták a csapatok legfontosabb harckiképzési elveit, az adott pillanat követelményeinek megfelelően. Az SZK(b)P KB és a kormány határozatainak alapján a Honvédelmi Népbiztosság munkáját különleges bizottság fogja ellenőrizni, melynek vezetői A. A. Zsdanov és N. A. Voznyeszenszkij. A bizottság azt követelte a központi katonai apparátustól, hogy számottevően fokozza a hadsereg, a légierő és a flotta megerősítését. Az SZK(b)P KB útmutatása és a Katonai Főtanács javaslatai alapján a honvédelmi népbiztos parancsot adott ki „A csapatok harci és politikai kiképzéséről az 1940. év nyári időszakában".

[26] Mezsdunarodnaja Zsizny, 1959. 3. sz.

Mi volt azoknak a követelményeknek a lényege, melyeket pártunk és kormányunk 1940 közepén állított fegyveres erőink elé?

Figyelembe véve a szovjet–finn háború tapasztalatait, főképp pedig a megindult világháború harccselekményeinek jellegét, azt követelték a csapatoktól, hogy arra készüljenek ma, amire holnap a háborúban szükség lesz. Megkezdődött valamennyi haderő- és fegyvernem átszervezése. Komoly intézkedések történtek az egyszemélyi vezetés, a csapatok rendjének és fegyelmének megerősítésére. A népbiztos parancsa megkövetelte a különböző szintű parancsnokoktól, fegyvernemi főnököktől és törzsektől, hogy a háború követelményeinek megfelelően módosítsák a harckiképzés rendszerét és a csapatok nevelését. A csapatok kiképzését a harckörülményeknek megfelelően kell folytatni. A személyi állományt hozzá kell szoktatni a huzamos és fokozott fizikai igénybevételhez, a harcászati foglalkozásokat éjjel-nappal, bármilyen időjárási viszonyok közepette, vagyis a váratlan tényezők figyelembevételével kell lefolytatni, annak az elvnek az alapján, hogy mindig harckészültségben kell lenni. A parancs megkövetelte az összfegyvernemi parancsnokoktól a fegyvernemek lehetőségeinek és harci sajátosságainak elmélyült tanulmányozását, hogy hozzáértően tudjanak együttműködni velük a lendületes, korszerű harc minden fajtájában.

Vlagyimir Nyikolajevics Boriszovval, a körzet haditanácsának tagjával és a harckiképzési, valamint a hadműveleti osztály vezetőivel az egész nyarat a csapatoknál töltöttük. Fő figyelmünket a parancsnokok, a törzsek és valamennyi fegyvernem csapatainak tábori kiképzésére fordítottuk.

1940 szeptemberében megérkezett Tyimosenko honvédelmi népbiztos, hogy ellenőrizze a körzet csapatait (Tyimosenkót 1940 májusában nevezték ki honvédelmi népbiztossá).

Szeptember 22-től 24-ig a Rava-Russzkaja körzetben megszemlélte a 41. lövészhadosztály harcászati kiképzését. A terepen lefolytatott kétoldalú gyakorlatba bekapcsolódtak a körzet repülőgépei is. Jól mutatkozott be a 41. lövészhadosztály tüzérsége.

Szeptember 25-től 27-ig folyt le a 99. lövészhadosztály szemlegyakorlata. A hadosztály kitűnő eredményeket ért el, ezért Vörös Zászló Renddel tüntették ki. A hadosztály tüzérségének a Vörös Hadsereg Tüzérségének Vörös Vándorzászlaját adományozták.

Szeptember 27. és október 4. között tartották meg a 37. és a 6. lövészhadtest, a 36. harckocsidandár, valamint a 97. lövészhadosztály bemutató tábori gyakorlatait. A törzsek nagyfokú szervezőképességről és a problémákhoz való alkotó hozzáállásról tettek tanúbizonyságot. A parancsnokok számára minden feltételt biztosítottak ahhoz, hogy a csapatokat állandóan vezethessék a bonyolult és gyorsan változó helyzetben.

A kitűnő kiképzésért a 37. lövészhadtest törzsét a Vörös Hadsereg Vezérkarának Vörös Vándorzászlajával tüntették ki. A hadtestprancsnoki rangban levő Sz. M. Kondruszov és Mendrov törzsfőnök aranyórát kapott. Több parancsnokot értékes ajándékokkal jutalmaztak.

Egy év sem telt el a gyakorlatok után, amikor a 37. lövészhadtestnek, valamint a 41., 99. és 97. lövészhadosztályoknak válogatott fasiszta csapatokkal kellett harcolniuk. E magasabbegységek katonái és parancsnokai hősiesen küzdöttek a háború első, legnehezebb napjaiban.

145 Ezzel kapcsolatban megjegyzem, hogy a magas rangú katonai vezetők előtt

lezajlott bemutató foglalkozások tanulságosak és mozgósító hatásúak voltak. Tyimosenko jól ismerte az egyesharcos, az alegységek és az egységek harckiképzését, és szerette ezt a munkát. Honvédelmi népbiztossá való kinevezésével a csapatok kiképzése – amint azt a párt követelte – helyes irányban haladt: azt kell tanítani, amire a háborúban szükség van. Különösen sokat kezdtünk foglalkozni a felderítéssel, a terep harci kihasználásával mind támadásban, mind védelemben.

Szüntelenül hangoztattuk a harcosoknak, tiszthelyetteseknek és tiszteseknek, hogy az alegység és egység csak abban az esetben válik az ellenség számára fenyegető erővé, ha egész állománya kitűnően van felkészítve. Ezzel kapcsolatban hálával gondolok Jefim Taraszovics Pozsidajevre, a körzet csapatainak politikai propagandacsoport-főnökére, aki hadosztálykomisszári rangban volt. Sokat tett a csapatok neveléséért.

Csak egy szemlét említettem, amelyet a körzetben Tyimosenko népbiztos tartott. A katonai körzet parancsnoksága 1940 folyamán sok ilyen gyakorlatot szervezett, s ezért nem véletlen, hogy a háború első napjaiban a Délnyugati Front csapatai bátran és hozzáértően küzdöttek, érzékeny csapásokat mértek az ellenségre.

1940 szeptember végén értesítést kaptunk a vezérkartól, hogy a párt központi bizottságának döntése alapján decemberben tanácskozást tartanak Moszkvában a hadsereg felsőszintű parancsnoki állománya részére. Nekem ott egy előadást kell tartanom, amelynek témája „A korszerű támadó hadműveletek jellege". Ezenkívül a tervek szerint nagy hadműveleti-hadászati hadijátékra kerül sor, ahol a „kék" felet nekem kell játszanom. A népbiztos megkívánta, hogy az előadás tervezetét november elsejére bemutassam.

A bonyolult téma és a tanácskozás magas színvonala miatt egy egész hónapon át naponta több órát fordítottam a felkészülésre. Nagy segítséget nyújtott ehhez a körzettörzs hadműveleti osztályának vezetője, Ivan Hrisztoforovics Bagramjan.

A kijelölt időben a tervezetet bemutattam a népbiztosnak. Két hét múlva felhívott K. A. Mereckov, a vezérkar főnöke, és azt mondta, hogy előadásom tervezetét a vezetők jóváhagyták és készüljek fel a megtartására.

A tanácskozás 1940 december végén folyt le. Munkájában részt vettek a katonai körzetek és hadseregek parancsnokai, a haditanácsok tagjai, a körzetek és a hadseregek törzsfőnökei, a katonai akadémiák parancsnokai, a hadtudományok professzorai és doktorai, a fegyvernemek főszemlélői, a központi csoportfőnökségek főnökei és a vezérkar vezető beosztású tisztjei. A tanácskozáson egész idő alatt jelen voltak az SZK(b)P KB Politikai Bizottságának tagjai.

Fontos problémákról volt szó. I. V. Tyulenyev hadseregtábornok készítette a fő beszámolót „A korszerű védelmi hadművelet jellegéről" címmel. Feladatának megfelelően megmaradt a hadseregvédelem keretei között, és nem beszélt a korszerű hadászati védelem sajátosságairól.

A „Légierő a támadó hadműveletben és a légi fölényért vívott harcban" című beszámolót a Vörös Hadsereg Légierejének főparancsnoka, P. V. Ricsagov altábornagy tartotta, aki különösen kitűnt Spanyolországban. Előadása nagyon tartalmas volt.

A. K. Szmirnov altábornagy tartotta a „Lövészhadosztály támadó és védelmi harca" című előadást.

A Vörös Hadsereg harcászati és hadműveleti felkészítésének általános kérdéseiről Mereckov hadseregtábornok, a vezérkar főnöke beszélt. Külön megemlítette a legfelsőbb szintű parancsnoki állomány és a törzsek nem kielégítő felkészített-

ségét. Az adott időben ez bizonyos mértékben a fiatal káderek (akiket még nem készítettek fel a hadműveleti-harcászati és törzsmunkára) magas beosztásba történt tömeges kinevezésének következménye volt.

Általános érdeklődést keltett D. G. Pavlov vezérezredesnek, a Belorusz Katonai Körzet parancsnokának „A gépesített magasabbegységek alkalmazása a korszerű támadó hadműveletben" témájú előadása. Ez akkoriban új és nagyon fontos kérdés volt. Pavlov jól megindokolt beszámolójában hozzáértően mutatta be a harckocsi- és gépesített hadtest mozgékonyságát, átütőerejét és a többi fegyvernemnél nagyobb védettségét a tüzérséggel és repülőgépekkel szemben.

„A korszerű támadó hadművelet jellegé"-ről szóló előadásomat szintén jól fogadták. A tanácskozás résztvevői több értékes kiegészítést és megjegyzést tettek.

Valamennyi felszólaló és a zárszót mondó népbiztos egyetértettek abban, hogy ha a fasiszta Németország háborút robbant ki a Szovjetunió ellen, a Nyugat legerősebb hadseregével lesz dolgunk. A tanácskozáson hangsúlyoztuk, hogy a németek jól el vannak látva páncélos és gépesített csapatokkal, repülőerőkkel, valamint, hogy igen tapasztaltak a korszerű háború szervezésében és megvívásában.

Valamennyi felszólaló szükségesnek tartotta, hogy tovább folytassuk a harckocsi- és gépesített magasabbegységek (hadosztályok, hadtestek) felállítását, hogy a német hadsereggel egyenlő harcértéket képviseljünk. Sok szó esett a légierő, a csapatlégvédelem és a páncélelhárítás újjászervezéséről és átfegyverzéséről, valamint annak szükségességéről, hogy a tüzérséget tegyük gépvontatásúvá, fokozzuk mozgékonyságát és terepjáróképességét.[27]

A tanácskozás munkája egészében azt mutatta, hogy a szovjet katonai elmélet helyesen határozta meg a korszerű hadművészet fő fejlődési irányait. Mindezt a lehető leghamarabb meg kellett valósítani a csapatok harci gyakorlatában. A tanácskozás következtetésének alapján bizonyos idő múlva további intézkedéseket tettek, hogy fokozzák a határmenti körzetek csapatainak harckészültségét és fejlesszék a törzsek mesterségbeli tudását. A körzetekben a nagyszabású hadműveleti, hadászati játékok és gyakorlatok új hulláma vonult végig. Kidolgoztuk az államhatár védelmi tervét, erősödött a csapatok szervezettsége.

A tanácskozást követő napon került volna sor a nagy hadijátékra, de váratlanul Sztálinhoz hívtak bennünket.

Sztálin elég kimérten fogadott, alig észrevehető fejbólintással üdvözölt, és helylyel kínált bennünket.

Megrótta Tyimosenkót, amiért bezárta a tanácskozást anélkül, hogy megkérdezte volna az ő véleményét a zárszóról. Erre Tyimosenko azt felelte, hogy felszólalásának vázlatát elküldte neki, s azt hitte, hogy átnézte és nincs megjegyzése.

– Mikor kezdődik a hadijáték? – kérdezte Sztálin.

– Holnap reggel – felelte Tyimosenko.

– Rendben van. Folytassák le, de utána ne bocsássa el a parancsnokokat. Ki képviseli a „kékeket", és ki a „pirosakat"?

– A „kékeket" (nyugatiakat) Zsukov hadseregtábornok, a „pirosakat" (keletieket) Pavlov vezérezredes.

Másnap reggel kezdődött a nagyszabású hadászati-hadműveleti hadijáték.

[27] A. I. Jerjomenko A háború kezdete c. könyvében (1. 47., 48., 49. oldal) ismerteti I. V. Sztálin terjedelmes felszólalását a felsőszintű parancsnoki állomány tanácskozásának utolsó ülésén. Jerjomenko visszaemlékezésébe hiba csúszott: Sztálin nem jelent meg ezen az ülésen.

A hadászati helyzet alapjául olyan feltételezett események szolgáltak, amelyek akkor alakulhattak ki a nyugati határon, ha Németország megtámadja a Szovjetuniót.

A hadijátékot Tyimosenko honvédelmi népbiztos és Mereckov, a vezérkar főnöke vezette. Mindketten a délnyugati hadászati irányban töltöttek be „alájátszó" szerepet. A „kék" fél (német) volt a feltételezés szerint a támadó. A „pirosak" (a Vörös Hadsereg) voltak a védők. A hadászati hadijáték célja lényegében az volt, hogy ellenőrizze, mennyire reálisak és célszerűek a csapatok védelmének és tevékenységi tervének a fő tételei a háború kezdeti szakaszában.

A vezérkart dicséret illeti: a játék számára előkészített valamennyi anyagban messzemenően tükröződtek a német fasiszta csapatok legutóbbi európai hadműveletei.

A hadijáték a nyugati hadászati irányban, Kelet-Poroszországtól a Poleszjéig terjedő arcvonalon folyt. A felek állománya: a nyugati (kék) fél több mint 60 hadosztály, a keleti (piros) több mint 50 hadosztály. A szárazföldi csapatok tevékenységét nagy repülőerők támogatták.

A hadijáték a keleti fél számára drámai percekben bővelkedett. Ezek sokban hasonlítottak a későbbi, az 1941. június 22-e után bekövetkezett eseményekhez, amikor a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót.

A hadijáték befejezése után a honvédelmi népbiztos megparancsolta a felek főparancsnokainak – D. G. Pavlovnak és nekem –, hogy részletesen értékeljük a hadijátékot, említsük meg a résztvevő felek tevékenységében megmutatkozott hiányosságokat és pozitívumokat.

Sztálin azt javasolta, hogy az általános értékelést a Kremlben tartsuk, ahová meghívták a Honvédelmi Népbiztosság és a vezérkar vezetőit, a katonai körzetek parancsnokait és törzsfőnökeit. Sztálinon kívül jelen voltak a Politikai Bizottság tagjai is.

A hadijáték menetéről Mereckov hadseregtábornok, a vezérkar főnöke tett jelentést. Amikor közölte a felek erőviszonyainak adatait és a játék kezdetén a „kékek" fölényét különösen harckocsikban és repülőgépekben, Sztálin, akit felbosszantott a „pirosak" sikertelensége, megállította Mereckovot és kijelentette: „Ne felejtse el, hogy háborúban nemcsak a számbeli fölény, de a parancsnokok és a csapatok tudása is fontos."

Miután még néhány megjegyzést tett, Sztálin megkérdezte: „Ki kíván hozzászólni?"

Tyimosenko népbiztos szólalt fel. Jelentést tett a magasabbparancsnokok és a katonai körzetek törzsfőnökeinek hadműveleti-harcászati fejlődéséről, a lefolyt tanácskozás és a hadászati hadijáték kétségtelenül hasznos voltáról.

– Az 1941-es kiképzési évben – mondta Tyimosenko – a csapatoknak lehetőségük lesz, hogy célszerűbben, szervezettebben készüljenek fel, mivel erre az időre már berendezkednek új elhelyezési körleteikben.

Ezután Pavlov vezérezredes szólalt fel. A tanácskozás értékelésével kezdte.

– Mi az oka, hogy a „piros" fél csapatai sikertelenül tevékenykedtek? – kérdezte Sztálin.

Pavlov igyekezett a kérdést tréfával elütni. Azt mondta, hogy a hadijátékokon így szokott lenni. A tréfa szemmel láthatóan nem tetszett Sztálinnak, aki megjegyezte:

– A katonai körzet parancsnokának értenie kell a hadművészethez, s bármilyen

körülmények között meg kell találnia a helyes megoldást, ami Önnek a lefolytatott játék során nem sikerült. Ki kíván hozzászólni?

Én kértem szót.

Miután hangsúlyoztam az ilyen hadijátékok nagy értékét a magasabb parancsnokok hadászati-hadműveleti tudásának emelése szempontjából, javasoltam, hogy a szervezés minden bonyolultsága ellenére, gyakrabban vezessünk le ilyeneket.

– Hogy emelhessük a magasabb parancsnokok, a körzet- és hadseregtörzsek beosztottjainak katonai képzettségét – mondtam –, szükség van híradó eszközök alkalmazásával, a honvédelmi népbiztos és a vezérkar vezetésével lefolytatott nagyszabású parancsnoki-törzsvezetési gyakorlatokra.

Szóltam a nyugat–belorusszijai megerődített körletek építéséről.

– Véleményem szerint a Nyugat-Belorusszijában levő megerődített védelmi vonalak túlságosan közel vannak a határhoz, és hátrányos a hadműveleti vonalvezetésük, különösen a bialystoki kiszögellésben. Ez lehetővé teszi az ellenségnek, hogy Breszt és Szuvalka körzetéből csapást mérjen az egész bialystoki csoportosításunk hátába. Ezenkívül a kis mélységű megerődített körletek nem tudják sokáig tartani magukat, mivel egész szélességükben tüzérségi tűz alá vehetők. Úgy vélem, hogy a megerődített körleteket valahol mélyebben kellett volna kiépíteni.

– És Ukrajnában jól építették ki a megerődített körleteket? – kérdezte Pavlov, aki láthatólag elégedetlen volt, hogy az ő körzetét említettem.

– Nem én választottam ki a megerődített körletek helyét Ukrajnában, de megjegyzésem rájuk is vonatkozik.

– A megerődített körleteket a Katonai Főtanács által jóváhagyott terv alapján építik. Az építkezéseket pedig a honvédelmi népbiztos helyettese, Saposnyikov marsall vezeti – válaszolt élesen Vorosilov.

Mivel vita kezdődött, befejeztem hozzászólásomat, és leültem.

Ezután több problematikus kérdéssel kapcsolatban még néhány vezető beosztású tábornok szólalt fel.

Nagyon józanul beszélt a Vörös Hadsereg légierejének parancsnoka, P. V. Ricsagov tábornok. Hangoztatta, hogy a legújabb típusú repülőgépekre alapozva gyorsított ütemben fejleszteni kell légierőnket és meg kell javítani a pilóták harckiképzését.

Különös benyomást keltett a honvédelmi népbiztos fegyverzeti főnökhelyettesének, G. I. Kulik tábornoknak a felszólalása. Javasolta, hogy a lövészhadosztály állományát növeljék 16–18 ezer főre, és síkraszállt a lóvontatású tüzérség mellett. A spanyolországi harctevékenységek tapasztalatából azt a következtetést vonta le, hogy a harckocsiegységeknek századokhoz és zászlóaljakhoz beosztva főként mint a gyalogságot közvetlenül támogató erőknek kell tevékenykedniük.

Harckocsi- és gépesített hadtesteket – mondta Kulik – egyelőre ne szervezzünk.

Tyimosenko honvédelmi népbiztos visszavágott:

– A hadsereg magasabbparancsnokai jól megértik a csapatok gyors gépesítésének szükségességét. Egyedül Kulik nem ismeri ki magát még mindig ebben.

Sztálin félbeszakította a vitát, s elmarasztalta Kulikot maradi nézeteiért.

– A háborúban – jegyezte meg – az győz, akinek több a harckocsija és csapatai jobban gépesítettek.

A hadijáték megbeszélése utáni napon Sztálinhoz hívattak.

 Miután üdvözölt, így szólt:

– A Politikai Bizottság elhatározta, hogy Mereckovot felmenti a vezérkari főnök tisztsége alól, és helyébe önt nevezi ki.

Mindent vártam, csak ezt nem. Mivel hirtelen nem tudtam mit felelni, hallgattam. Majd később azt mondtam:

– Soha nem dolgoztam törzsekben. Mindig a csapatoknál voltam. Nem lehetek vezérkari főnök.

– A Politikai Bizottság úgy döntött, hogy önt nevezi ki – mondta Sztálin –, hangsúlyozva a „döntött" szót.

Megértettem, hogy minden ellenvetés hasztalan, megköszöntem a bizalmat és azt válaszoltam:

– Ha nem válik belőlem jó vezérkari főnök, visszakérem magam csapathoz.

– Akkor hát megegyeztünk – fejezte be a beszélgetést Sztálin. – Holnap megkapja a központi bizottsági határozatot.

Egy negyedóra múlva a honvédelmi népbiztosnál voltam. Mosolyogva mondta:

– Tudom, hogy szabadkoztál és nem akartál vezérkari főnök lenni. Sztálin épp most hívott fel. Utazz a körzetbe és mielőbb térj vissza Moszkvába! Mihail Petrovics Kirponosz vezérezredest nevezik ki helyetted körzetparancsnokká, de ne várd meg. Egyelőre Purkajev, a körzet törzsfőnöke legyen a parancsnok!

Kirponosszal nem dolgoztam együtt, de a vele szolgálók úgy vélekedtek róla, hogy nagyon tapasztalt összfegyvernemi parancsnok, aki a régi hadseregben szerezte gyakorlatát. Az 1917-es februári forradalom idején megválasztották az ezred katonatanács elnökének. A pártba 1918 májusában lépett be. 1934–1939-ig a Kazanyi Tatár ASZSZK Legfelsőbb Tanácsáról elnevezett Gyalogos Tisztiiskola parancsnoka volt. A 70. lövészhadosztály harchelyzetben való sikeres vezetéséért megkapta a Szovjetunió Hőse címet. 1940 júniusában a Leningrádi Katonai Körzet parancsnokává nevezték ki.

Örültem, hogy a Kijevi Különleges Katonai Körzet ilyen méltó parancsnok kezébe kerül. Természetesen, mint másoknak, még neki sem voltak meg a szükséges ismeretei és tapasztalatai egy ilyen nagy határmenti körzet vezetéséhez, de életbölcsessége, munkaszeretete és természetes adottságai szavatolták, hogy jó körzetparancsnok lesz.

Ugyanezen a napon este Kijevbe utaztam, hogy onnan Moszkvába menjek. Őszintén szólva rossz hangulatban voltam. Mindig tetszett Ukrajna és a csodálatos ősi Kijev. Az ukrán nép megtisztelt bizalmával és megbecsülésével, amikor megválasztott az Ukrán Legfelsőbb Tanács és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa küldöttjének. Az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottsága sokat segített a körzet csapatainak a tábori kiképzés és a nevelőmunka megszervezésében, a mindennapi élet feltételeinek biztosításában.

Rövid ideig tartó körzetparancsnokságom ellenére alkalmam volt kellőképp meggyőződni a körzet vezető beosztású tisztjeinek – különösen I. H. Bagramjannak, J. Sz. Ptuhinnak, N. D. Jakovlevnek, továbbá a hadseregparancsnokoknak és a körzet magasabbegység-parancsnokainak – munkaszeretetéről és a dolgokhoz való alkotó hozzállásáról. Mélyen hittem ezekben az emberekben és éreztem, hogy a katonai megpróbáltatások óráiban bizton lehet rájuk számítani.

Moszkvából már többször felhívott a népbiztos, és sürgetett, hogy fejezzem be dolgaimat a körzetben.

Nem maradtam sokáig Kijevben. Január 31-én Moszkvában voltam. Másnap átvettem a teendőket Mereckovtól, és ezzel a vezérkar főnöke lettem.

A Nagy Honvédő Háború előtt

IX.

Egész februárban azzal foglalkoztam, hogy gondosan tanulmányoztam a vezérkar működésével közvetlenül összefüggő ügyeket. Napi 15–16 órát dolgoztam, gyakran megtörtént, hogy az éjszakát dolgozószobámban töltöttem. Nem mondhatom, hogy azonnal kiismertem magamat a vezérkar sokrétű tevékenységében. Ez nem ment egy csapásra. Nagy segítséget nyújtott N. F. Vatutyin, G. K. Malangyin, A. M. Vaszilevszkij, V. D. Ivanov, A. I. Simonajev, N. I. Csetverikov és a vezérkar más munkatársai.

Mit értünk el a háború kitöréséig, fel volt-e készülve az ország és fegyveres erői arra, hogy méltó fogadtatásban részesítse az ellenséget?

Ahhoz, hogy erre az igen fontos kérdésre politikai, gazdasági, társadalmi és katonai szempontból, minden objektív és szubjektív tényezőt figyelembe véve kimerítő választ adhassunk, roppant kiterjedt kutatómunkára van szükség. Biztos vagyok benne, hogy kutatóink, történészeink megbirkóznak majd ezzel a feladattal.

Én, a magam részéről elsősorban a dolog katonai oldaláról szeretném elmondani véleményemet, amennyire erőmből és lehetőségeimből telik, rekonstruálva az általános képet és felvázolva az 1941. év első, aggasztó hónapjainak és napjainak egyes eseményeit.

Kezdjük azzal, ami a legfontosabb, gazdaságunknak és iparunknak, tehát az ország védelmi képessége alapjának a fejlődésével.

A harmadik ötéves terv (1938–1942) a második és az első természetes folytatása volt. Ismeretes, hogy ezt a két ötéves tervet túlteljesítettük. Az ipari termelés az első ötéves terv négy esztendeje alatt kétszeresére növekedett. A második ötéves tervre előirányzott 2,1-szeres növekedésből gyakorlatilag 2,2-szeres növekedés lett. Az SZK(b)P XVIII. kongresszusa az ipari termelés növekedését öt évre 190 százalékban irányozta elő. Vajon volt-e valamilyen alapunk arra, hogy ezt a tervet irreálisnak, teljesíthetetlennek tekintsük? Nem. Sőt, ellenkezőleg.

1941 júniusára az ipar bruttó termelése már elérte az 1942-re előirányzott színvonal 86 százalékát, a vasúti áruszállítás pedig a 90 százalékát. Beindítottunk 2900 új üzemet, gyárat, erőművet, szén- és ércbányát és egyéb iparvállalatot.

Ha a pénzben kifejezett beruházásokat tekintjük, akkor a terv 182 milliárd rubelt irányzott elő új üzemek létesítésére és a régiek korszerűsítésére a második ötéves terv 103 milliárdjával és az első 39 milliárdjával szemben. Mindebből kitűnik, még ha figyelembe vesszük is az építkezésnek az időközben bekövetkezett drágulását, több termelési kapacitást helyeztünk üzembe, mint a két megelőző ötéves tervben együttvéve.

De vajon mi volt a nehézipar és a tulajdonképpeni hadiipar helyzete? A SZK(b)P XVIII. kongresszusán a népgazdaságfejlesztési tervről elhangzott beszámoló megállapította, hogy az előző tervek végrehajtása során a nemzetközi helyzet bonyolódása miatt komoly korrekciókat kellett végrehajtani a nehézipar fejlesztésében, jelentősen növelve a hadiipar előirányzott fejlesztési ütemét. A harmadik ötéves tervben továbbra is gyors ütemben fejlődött mind a nehéz, mind a hadiipar.

Valóban, az egész ipar évi termelése átlagosan 13 százalékkal, a hadiiparé viszont 39 százalékkal növekedett. Egy sor gépgyárat és egyéb nagyüzemet átállítottak a haditechnikai eszközök gyártására, és megindult a hatalmas, különleges hadiüzemek építése.

A párt központi bizottsága segítette az új haditechnikai eszközöket gyártó üzemeket a hiányzó nyersanyagokkal való ellátásában, a legmodernebb berendezéssel szerelte fel őket. Hogy a hadiipari nagyüzemeknek mindenük meglegyen, amire szükségük volt és megvalósíthassák feladataikat, a párt a központi bizottság pártszervezői minőségében tapasztalt pártmunkásokat, kiváló szakembereket küldött hozzájuk. Meg kell mondanom, hogy maga Sztálin is sokat foglalkozott a hadiipari üzemekkel, sok igazgatót, pártszervezőt, főmérnököt jól ismert, gyakran találkozott velük és a rá jellemző szívósággal sürgette a tervek teljesítését.

Ily módon gazdasági szempontból a hadiipar szakadatlan, gyors, mondhatnám erőltetett ütemű fejlődéséről beszélhetünk.

Ezzel kapcsolatban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy először is, ezt az óriási növekedést jobbára a dolgozó tömegek roppant erőfeszítései révén értük el, másodszor, ez a fejlődés sokban a könnyűipar és egyéb, a lakosságot élelmiszerekkel és egyéb árukkal ellátó iparágak fejlődésének a rovására ment. Ugyanígy azt is figyelembe kell vennünk, hogy a nehéz- és a hadiipar a békegazdaság méhében, egy békeszerető, nem pedig militarizált állam keretében fejlődött.

Éppen ezért egy még nagyobb nyomás vagy eltolódás ebben az irányban azt jelentette volna, hogy a békés fejlődés vágányáról már áttérünk a hadigazdálkodásra, azt jelentette volna, hogy megváltozik, elkorcsosul népgazdaságunk struktúrája, hogy a népgazdaság a dolgozók érdekeinek a rovására militarizálódik.

Természetesen a háború utáni évek szemszögéből könnyű azt mondani, hogy az egyik fegyverfajtára nagyobb, a másikra kisebb súlyt kellett volna helyezni. De még ebből a szemszögből is lehetetlenség a háború előtti gazdaság valamilyen sarkalatos, általános változását követelni. Sőt, többet mondok. Ha arra gondolok, hogy mi, katonák mit követeltünk az ipartól a béke legutolsó hónapjaiban, be kell látnom, hogy néha nem vettük számba az ország reális gazdasági lehetőségeit. Bár valószínűleg a saját, mondhatnám hivatali szemszögünkből igazunk volt.

Így például objektív körülmények szabtak határt a Honvédelmi Népbiztosság olyan javaslatainak, hogy tömegesen gyártsuk a legkorszerűbb repülőgépeket, harckocsikat, tüzérségi vontatókat, tehergépkocsikat, híradó eszközöket és egyéb hadianyagokat.

Természetesen az ipari, honvédelmi szférában sok hiányosság, nehézség akadt, amelyekről majd még beszélünk. Az építkezés óriási fellendülése miatt érezhető volt a szakmunkáshiány, nem volt meg a kellő tapasztalat az új fegyverek gyártásában és tömeggyártásuk megszervezésében. A fegyverek és a harci technikai eszközök iránti szükséglet pedig egyre gyorsabban növekedett.

Az új mintájú fegyverek tömeggyártását a következő rend előzte meg.

A fegyvereket először az üzemben próbálták ki a katonai szakértők, valamint

a csapatok képviselőinek a részvételével, és a Honvédelmi Népbiztosság csak ezután adott véleményt. Utána a kormány a honvédelmi népbiztos, a hadiipari népbiztosok és a fő tervezők részvételével megvizsgálta az előterjesztést és meghozta a végleges döntést.

Ez bizony eléggé elhúzódott. Az is előfordult, hogy még folyt az új mintájú fegyver vagy technikai eszköz előállítása és kipróbálása, közben pedig a tervezőknek már egy újabb, tökéletesebb mintájuk volt, és ilyenkor természetesen a fegyver rendszeresítését a legújabb modell teljes kipróbálásáig elhalasztották.

Egészben véve a háború előtti két ötéves terv, de különösen a harmadik alatt létesített óriási termelési kapacitások megteremtették az ország védelmi képességének az alapját.

Katonai szempontból rendkívüli jelentősége volt a párt ama célkitűzésének, hogy meg kell gyorsítani az ipari fejlődést a keleti országrészekben, a gépipar, az ásványolaj- és vegyipar számos ágában párhuzamos üzemeket kell létesíteni. A keleti körzetekben épült fel az új nagyolvasztók háromnegyed része, a Volga és az Urál között megteremtettük az ország második ásványolajipari bázisát, kohászati üzemek épültek a Bajkálon túl, az Urálban és az Amur mentén, nagy színesfémkohászati üzemek Közép-Ázsiában, nehézipari üzemek a Távol-Keleten, továbbá gépkocsi összeszerelő üzemek, alumínium-kombinátok és csőhúzó üzemek, erőművek. A háború alatt az ország egyéb részeiből kitelepített üzemekkel együtt keleten olyan ipari bázis létesült, amely biztosította az ellenség visszaverését és szétzúzását.

Szeretnék néhány szót szólni a háborút közvetlenül megelőző idők anyagi tartalékairól. Ezeknek az volt a céljuk, hogy lehetővé tegyék az ország gazdaságának hadivágányra való átállítását és a csapatok élelmezését mindaddig, amíg az egész gazdaság nem teljesen a háborús szükségletek kielégítése érdekében dolgozik. 1940-től 1941 júniusáig az állam anyagi tartalékainak értéke 4 milliárdról 7,6 milliárd rubelre emelkedett.[28]

Ebben voltak ipari tartalék kapacitások, fűtőanyag, nyersanyag, villamosenergia-fejlesztő kapacitás, vas, acél és színes fémek, élelmiszerek. Bár ezek a közvetlenül a háború előtt gyűjtött készletek eléggé szerények voltak, a nehéz 1941-es év ellenére segítettek a népgazdaságnak elérni azt az ütemet és lendületet, amelyre a sikeres hadviseléshez szükség volt.

Ily módon a nehézipar, a hadiipar érverése meggyorsult, a háború előtti években és hónapokban elérte lehető legteljesebb feszítettségét. Az egész állami élet is keményebb, mondhatni összeszedettebb lett.

A Szovjetunió Legfelső Tanácsának 1939 szeptemberi rendkívüli IV. ülésszaka elfogadta az általános hadkötelezettségről szóló törvényt. Az új törvény értelmében a behívási korhatár 19 év, a középiskolát végzettek részére 18 év. A jobb kiképzés érdekében meghosszabbították a szolgálati időt: a szárazföldi csapatok és a légierő alparancsnokai számára két évről három évre, az egész légierő sorállománya, valamint a határőr csapatok sorállománya és alparancsnokai számára négy évre, a haditengerészetnél és a folyami flottillánál pedig öt évre emelték fel.

Általában az egész harmadik ötéves terv, és különösen a nehézipar, valamint

[28] N. A. Voznyeszenszkij: A Szovjetunió hadigazdasága a Nagy Honvédő Háború éveiben. A Magyar–Szovjet Közgazdasági Szemle és az Anonymus irodalmi és művészeti kiadó R. T. együttes kiadása 1948. 158. old.

a hadiipar feladatainak a teljesítése és a Szovjetuniót fenyegető katonai támadás veszélye is szükségessé tette a munkaidő növelését a népgazdaságban. Ezzel kapcsolatban a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége 1940. június 20-án rendeletet adott ki a nyolcórás munkanapra, a tíznapos hétre való áttérésről és a munkásoknak, valamint az alkalmazottaknak a vállalatoktól és intézményektől való önkényes kilépésének a megtiltásáról. Az ipari és vasúti tanintézetekben, továbbá a gyári-üzemi iskolákban a szakmunkásképzés új rendszere lépett életbe. E tanintézetek évente átlagosan 800 000–1 000 000 új szakmunkást adtak az országnak.

Ugyanakkor, 1940 közepén, a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége egy másik rendeletet is kiadott a rossz minőségű termék előállítása és a kötelező üzemi szabványok be nem tartása miatti felelősségről. Szigorú intézkedések léptek életbe, amelyek elősegítették az üzemek vezetésének a megjavítását, erősítették a fegyelmet, a felelősséget és a rendet.

Az államgépezet és az iparigazgatás szintén jelentős változásokon megy át, rugalmasabbá válik, megszűnik nehézkessége, felesleges centralizációja. A Hadiipari Népbiztosságot négy új – repülésügyi, hajóépítő ipari, lőszerügyi, fegyverzetügyi – népbiztosságra osztják fel; a gépipari népbiztosság nehéz, közepes és általános gépipari népbiztosságra válik szét.

Új népbiztosságok (gépjármű-közlekedési, építésügyi stb.) létesülnek, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak az ország védelmének az erősítésével. Átszervezik a Népbiztosok Tanácsa mellett működő gazdasági tanács munkáját. Ennek alapján hadiipari, kohászati, fűtőanyagipari, gépipari stb. tanácsokat szerveznek. A tanácsok elnökévé magas rangú állami vezetőket, a népbiztosi tanács elnökhelyetteseit, N. A. Voznyeszenszkijt, A. N. Koszigint, V. A. Malisevet és másokat neveznek ki.

Mindezeket a változásokat a rendkívüli módon megnövekedett munka, valamint az tette szükségessé, hogy fel kellett készülni az agresszióval szembeni aktív védelemre, amely agressziónak a lehetősége hónapról hónapra növekedett.

A kor feltételeinek és az általános hadkötelezettségnek megfelelően a központi katonai apparátust és a helyi katonai igazgatási szerveket is átszervezik. Az autonóm köztársaságokban, a területeken és határterületeken katonai kiegészítő parancsnokságokat létesítenek és új működési szabályzatot léptetnek életbe számukra.

A Honvédelmi Népbiztosságban a nagy, elvi kérdéseket a Vörös Hadsereg Katonai Főtanács tárgyalta. Ennek elnöke a honvédelmi népbiztos volt, tagjai a népbiztos helyettesei és az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának egy tagja. A különösen fontos kérdéseket rendszerint Sztálinnak és a Politikai Iroda más tagjainak a jelenlétében döntötték el.

A párt központi bizottsága és a szovjet kormány 1941. március 8-i határozata pontosan megjelölte a feladatköröket a Szovjetunió Honvédelmi Népbiztosságán belül.

A Vörös Hadsereg irányítását a honvédelmi népbiztos a Vezérkar, a helyettes népbiztosok és a fő-, valamint központi csoportfőnökségek útján látta el. Ugyancsak neki közvetlenül volt alárendelve a Páncélos- és gépjármű Főcsoportfőnökség, az Ügyviteli Csoportfőnökség, a Pénzügyi Csoportfőnökség, a Személyügyi Csoportfőnökség és a Találmányi Hivatal.

A háború előtt a hatáskörök a Honvédelmi Népbiztosságon belül a következőképpen oszlottak meg:

G. K. Zsukov hadseregtábornok, a honvédelmi népbiztos helyettese volt a vezérkar főnöke; hozzá tartozott továbbá a Híradó Csoportfőnökség, az Üzemanyagellátó Csoportfőnökség, a Légvédelmi Főcsoportfőnökség, a Vezérkari Akadémia és a Frunze Akadémia.

Sz. M. Bugyonnij marsallhoz, a honvédelmi népbiztos első helyetteséhez tartozott a Hadbiztosi Főcsoportfőnökség, a Vörös Hadsereg Egészségügyi és Állategészségügyi Csoportfőnöksége, az Anyagi Alapok Osztálya.

G. I. Kulik marsall, a honvédelmi népbiztos tüzérségi helyettese vezette a Tüzér Főcsoportfőnökséget, a Vegyivédelmi Csoportfőnökséget és a Tüzérségi Akadémiát.

B. M. Saposnyikov marsall, a honvédelmi népbiztos helyettese a Műszaki Főcsoportfőnökségért és a Honvédelmi Építésügyi Csoportfőnökségért volt felelős.

K. A. Mereckov hadseregtábornok volt a honvédelmi népbiztos harckiképzési helyettese – ő volt valamennyi fegyvernem szemlélője: hozzá tartozott a Katonai Tanintézetek Csoportfőnöksége és a Vörös Hadsereg Harckiképzési Csoportfőnöksége.

P. V. Ricsagov hadseregtábornok, a honvédelmi népbiztos helyettese volt a Vörös Hadsereg légierejének főcsoportfőnöke.

A. I. Zaporozsec 1. osztályú hadseregkomisszár, honvédelmi népbiztos helyettesi rangban a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökséget vezette. Hozzá tartoztak továbbá a Vörös Hadsereg kiadói és kultúr-felvilágosító intézményei, a Lenin Katonapolitikai Akadémia, a Katonai-jogi Akadémia és a katonapolitikai tanintézetek.

Szeretném megemlíteni, hogy a Vörös Hadsereg vezérkari főnöke 1931-től A. I. Jegorov marsall, 1937-től B. M. Saposnyikov marsall, 1940 augusztusától kezdve pedig K. A. Mereckov hadseregtábornok volt.

Most pedig tekintsük át a háború küszöbén álló fegyveres erőinket. Itt az olvasó kényelme és a következtetések levonásának megkönnyítése kedvéért a következő sorrendben haladunk: mit tett már a nép, a párt és a kormány, mit szándékoztunk tenni a közeljövőben, és mit nem sikerült vagy mit nem tudtunk megtenni. Természetesen mindezt csak nagy vonásokban, lehetőleg kevés adat felhasználásával ismertetem.

Lövészcsapatok. 1941 áprilisában a lövészcsapatok számára megállapították a hadilétszámot. A lövészhadosztály – a Vörös Hadsereg alapvető összfegyvernemi magasabbegysége – három lövész- és két tüzérezredből, egy páncéltörő és légvédelmi tüzérosztályból, egy műszaki utász- és egy híradó zászlóaljból, hadtápcsapatokból és intézményekből állt. A hadosztály hadilétszáma mintegy 14 500 fő, 78 tábori löveg, 54 db 45 mm-es páncéltörő ágyú, 12 légvédelmi ágyú, 66 82-120 mm-es aknavető, 16 könnyű harckocsi, 13 páncélgépkocsi és több mint háromezer ló. Az így kiegészített lövészhadosztályok eléggé mozgékony és félelmes harci magasabbegységek lehettek.

1939-ben, 1940-ben és 1941 első felében a csapatok több mint 105 000 golyószórót, nehézgéppuskát és géppuskát, mintegy 85 000 géppisztolyt kaptak. És mindezt annak ellenére, hogy a lövész- és tüzérfegyverzet gyártása ebben az időben némileg csökkent, mert az elavult minták gyártását megszüntették, az újak futószalagon való gyártásának megszervezése, bonyolultságuk és szerkezeti sajátosságaik miatt nem volt olyan egyszerű dolog.

155 Március közepén Tyimosenko és én engedélyt kértünk Sztálintól, hogy be-

hívjuk a lövészhadosztályok tartalékos állományát, hogy a korszerű követelmények szellemében sürgősen átképezhessük őket. Sztálin először elutasította kérésünket. Azt mondta, hogy ilyen arányú tartalékos behívás ürügyül szolgálhat a németeknek háború kiprovokálására. Március végén azonban megkaptuk az engedélyt, hogy behívjunk ötszázezer katonát és tisztest, és feltöltésként a határ menti katonai körzetekbe irányítsuk őket, hogy ily módon a lövészhadosztályok létszáma elérje legalább a 8000 főt.

Hogy ne kelljen visszatérnem erre a kérdésre, elmondom, hogy néhány nappal később engedélyt kaptunk további 300 000 tartalékos behívására, hogy szakemberekkel kiegészíthessük a megerődített körleteket és egyéb fegyver- és haderőnemeket, a Főparancsnoksági Tüzértartalékot, a műszaki csapatokat, híradó csapatokat, a légvédelmet és a légierő hadtápszolgálatát. Ily módon közvetlenül a háború előtt a Vörös Hadseregbe mintegy 800 000 ember vonult be. A gyakorlatokat 1941 május–októberre terveztük.

Ennek eredményeképpen közvetlenül a háború kitörése előtt a határ menti körzetekben a kevésnek nem mondható magasabbegységekből (százhetven hadosztály és két dandár) 19 hadosztály létszáma 5–6000, 7 lovashadosztályé átlagosan 6000, 144 hadosztályé pedig 8–9000 fő volt. A belső körzetekben a hadosztályok zöme szintén csökkentett létszámú volt, sok lövészhadosztály pedig éppen akkor alakult meg és kezdte el a harckiképzést.

Harckocsi csapatok. Amikor korábban a szovjet harckocsiiparról beszéltem, már hangsúlyoztam annak gyors fejlődési ütemét és a hazai gépek nagy szerkezeti tökéletességét. 1938-ra a harmincas évek elejéhez viszonyítva a harckocsigyártás több mint háromszorosára emelkedett. Az országok védelmének új követelményeivel kapcsolatban az SZK(b)P Központi Bizottsága és a szovjet kormány azt a feladatot adta a tervezőknek és a harckocsigyártóknak, hogy fejlesszenek ki olyan harckocsikat, amelyeknek a páncélzata és fegyverzete erősebb, s ugyanakkor igen mozgékonyak és üzembiztosak. Az 1939–1940-es években ragyogóan megoldottuk ezt a feladatot.

Tehetséges tervező munkaközösségeink Zs. J. Kotyin vezetésével kifejlesztik a KV nehéz harckocsit, M. I. Koskin, A. A. Morozov és N. A. Kucserenko vezetésével pedig a nevezetes T-34-es közepes harckocsit. A motorgyártók a nagy teljesítményű V-2 harckocsi Diesel-motort adták a hazának. A KV és a T-34-es a háború előtt kifejlesztett harckocsik közül a legjobbnak bizonyult. És a háború alatt is biztosan tartották fölényüket az ellenség hasonló típusú harckocsijaival szemben. Most már csak arról volt szó, hogy mihamarabb meg kellett kezdeni tömeggyártásukat.

Az SZK(b)P Központi Bizottságának utasítására a Honvédelmi Bizottság 1940 decemberében, miután tanulmányozta az új harckocsik gyártásának a helyzetét, jelentette a központi bizottságnak, hogy egyes üzemek nem teljesítik a tervet, hogy nagy nehézségek vannak a technológiai folyamat kidolgozásában, rendkívül lassú ütemben halad a csapatok felszerelése KV és T-34-es harckocsikkal. A kormány megtette a szükséges intézkedéseket. Ezzel párhuzamosan a SZK(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa úgy határozott, hogy a Volgavidéken és az Urálban meg kell szervezni a harckocsik tömeggyártását. Ezeknek a határozatoknak rendkívüli jelentőségük volt az ország védelme szempontjából.

1939 januárjától 1941. június 22-ig a Vörös Hadsereg több mint 7000 harckocsit kapott. 1941-ben az ipar már mintegy 5500 db, különféle típusú harckocsit tudott

gyártani. Ami a KV-t és a T-34-et illeti, ezekből a háború elejéig az üzemek 1861 darabot tudtak előállítani. Ez természetesen kevés volt. Gyakorlatilag az új harckocsik csak 1940 második felétől kezdtek érkezni a határ menti körzetek csapataihoz.

A dolog mennyiségi oldalával kapcsolatos nehézségekhez még szervezési problémák is járultak. Az olvasó talán emlékszik rá, hogy hadseregünk úttörő volt a nagy gépesített magasabbegységek – dandárok és hadtestek – felállításában. Ámde az ilyesfajta magasabbegységek felhasználását Spanyolország sajátos viszonyai közepette helytelenül értékeltük, és így hadseregünkben megszüntettük a gépesített hadtesteket. Mellesleg, már a halhin-goli csatában sokat értünk el a gyors, mozgékony harckocsi-magasabbegységek aktív alkalmazásával. Németország a hatalmas páncélos magasabbegységeket messzemenően alkalmazta az európai országok elleni agressziójában.

Sürgősen vissza kellett tehát térni a nagy harckocsi-magasabbegységek felállításához.

1940-ben megkezdődik az új gépesített hadtestek, harckocsi- és gépkocsizó hadosztályok megalakítása. 9 gépesített hadtest alakult. A vezérkar 1941 februárjában még nagyobb szabású tervet dolgozott ki a páncélos és gépesített csapatok szervezésére, mint ahogy ez az 1940. évi kormányhatározatokban szerepelt.

Figyelembe véve a német hadsereg páncélos csapatainak számát, a népbiztos és én kértük, hogy a gépesített hadtestek felállításánál használjuk fel a már meglevő harckocsidandárokat, sőt még a lovas magasabbegységeket is, mivel ezek „manőverező szellemük" tekintetében a legközelebb állnak a harckocsicsapatokhoz.

Sztálin, mivel nyilván nem volt határozott véleménye erről a kérdésről, habozott. Az idő haladt, és csak 1941 márciusában született meg a határozat az általunk kért 20 gépesített hadtest felállításáról.

Mi azonban nem számoltunk harckocsiiparunk objektív lehetőségeivel. Az új gépesített hadtestek teljes felszereléséhez csupán az új harckocsikból 16 600 darabra, összesen pedig mintegy 32 000 darab harckocsira lett volna szükség. Ennyi gépet pedig egy év alatt sehonnan sem tudtunk előteremteni, ezenkívül a technikai és parancsnoki káderekben is hiány volt.

Ily módon a háború kitöréséig a felállítandó hadtesteknek alig a felét sikerült felszerelnünk. Pedig éppen ezek a hadtestek játszottak nagy szerepet az ellenség első csapásainak a visszaverésében. Azok a gépesített és harckocsihadtestek pedig, amelyek a háború kitörésekor szervezés alatt álltak, a hadászati tartalékok képzéséhez szolgáltattak alapot, és tevékenységük döntő módon nyilvánult meg a háború második szakaszában.

Tüzérség. Pontosított levéltári adatok szerint a Vörös Hadsereg 1939. január 1-től 1941. június 22-ig 29 637 tábori löveget, és 52 407 aknavetőt kapott az iparról, s ha ehhez még a harckocsilövegeket is hozzáadjuk, akkor együttes számuk 92 578. Ezeknek a fegyvereknek a túlnyomó többsége az egységek és magasabbegységek állományába tartozó csapattüzérségé volt. A határ menti körzetek csapattüzérsége alapjában véve rendelkezett a rendszeresített lövegállománnyal.

Ezenfelül közvetlenül a háború előtt a Főparancsnoksági Tüzértartalékban hatvan tarackos és tizennégy ágyús ezredünk volt. A Főparancsnoksági Tüzértartalékra az egész tüzérségnek mintegy nyolc százaléka jutott. Ez rendkívül kevés volt.

 1941 tavaszán elkezdtük tíz páncéltörő tüzérdandár felállítását, de júniusig nem

sikerült őket teljesen feltölteni. Ráadásul a rossz terepjáró képességű tüzérségi vontató lehetetlenné tette a terepen való manőverezést, különösen ősszel és télen. És mégis a páncéltörő tüzérdandároknak rendkívül nagy szerepük volt az ellenség harckocsijainak a megsemmisítésében. Egyes esetekben ez volt az egyetlen megbízható eszköz az ellenség tömeges páncélos rohamainak feltartóztatására.

Kulik marsall, aki tüzérségi kérdésekben Sztálin fő tanácsadója volt, nem mindig tájékoztatta őt helyesen az egyik vagy másik tüzérségi vagy aknavető eszköz hatékonyságáról.

A háború elejéig a Tüzér Főcsoportfőnökség nem értékelte eléggé a nagy hatású reaktív fegyvert, a BM-13-t („Katyusa"), amelynek első sortüzei Orsa környékén megfutamították az ellenséges csapatokat. A Honvédelmi Bizottság csak júniusban határozta el sorozatgyártását.

Fegyvergyártóinknak elismeréssel kell adóznunk operatív és lelkes munkájukért. Minden tőlük telhetőt elkövettek annak érdekében, hogy 10–15 nappal a háború kitörése után csapataink megkapják az első szállítmányokat ebből a félelmetes fegyverből.

Annak idején az aknavető fegyverzet terén is többet lehetett volna tenni. A program világos volt – az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának 1940. január 30-i, az aknavetők és akna gránátok gyártásának növeléséről szóló határozata jelölte ki. A hadsereg azonban a 82 mm-es és 120 mm-es aknavetőkből csak a háború előtt kezdett kellő mennyiséget kapni. 1941 júniusában aknavetőink mennyiségileg és minőségileg már jelentősen felülmúlták a németek aknavetőit.

Sztálin a tüzérséget a háború fontos eszközének tekintette és nagy figyelmet szentelt tökéletesítésének. A fegyverzetügyi népbiztos a háború alatt D. F. Usztyinov, a lőszerügyi népbiztos a háború előtt és alatt B. L. Vannyikov, a tüzérségi fegyverek főkonstruktőrei pedig I. I. Ivanov és V. G. Grabin tábornokok voltak. Sztálin mindnyájukat jól ismerte, gyakran találkozott velük és teljesen megbízott szakmai képességeikben.

Híradó csapatok, műszaki csapatok. Vasutak és országutak. Az SZK(b)P Központi Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának 1940 közepén működő bizottsága helyesen mutatott rá arra, hogy a műszaki csapatok békelétszáma nem biztosítja normális felfejlődésüket háború esetén.[29]

A háború előtti időben növelték ezeknek a csapatoknak a létszámát, újakat állítottak fel, javult a műszaki csapatok általános kiképzése, a híradó csapatok szervezése és kiszolgáló személyzete, a magasabbegységek híradó főnökei többet foglalkoztak azzal, hogy a híradókat felkészítsék a háborús viszonyok közötti tevékenységre; a csapatok új műszaki felszerelést és híradó eszközöket kaptak. Ámde a műszaki és híradó csapatoknál levő hiányosságokat nem sikerült a háború elejéig kiküszöbölnünk.

Február végén a honvédelmi népbiztos és én részletesen megvizsgáltuk, hogyan halad az országhatár mentén húzódó megerődített terepszakasz építése, milyen állapotban vannak a vasutak, országutak és a távközlő berendezések.

N. F. Vatutyin, G. K. Malangyin és A. M. Vaszilevszkij tábornokok részletes jelentést tettek tapasztalataikról. E jelentésekből lényegében az alábbi következtetéseket vonhattuk le:

[29] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára f. 2, op. 75593, d. 14, l. 59.

Az úthálózat Nyugat-Belorusszijában és Nyugat-Ukrajnában rossz állapotban volt. Sok híd nem bírta el a közepes harckocsik és lövegek súlyát, a köves utak pedig teljes felújításra szorultak.

Első helyettesem, N. F. Vatutyin részletes jelentést tett a népbiztosnak az összes határ menti körzetek vasútjainak az állapotáról.

– A határ menti vasutak kevéssé alkalmasak tömeges csapatszállításra – jelentette N. F. Vatutyin. – Erről a következő számok tanúskodnak. A Litvánia határai felé menő német vasútvonalak áteresztő képessége napi 220 szerelvény, ezzel szemben a mi, Kelet-Poroszország határa felé menő litván vasútvonalunké mindössze 84. Nem jobb a helyzet Nyugat-Belorusszija és Nyugat-Ukrajna területén sem: itt alig fele annyi vasútvonalunk van, mint az ellenségnek, e területekkel szemben. A vasúti alakulatok és az építő szervek 1941 folyamán nyilván nem tudják elvégezni a szükséges munkákat.

Válaszként a népbiztos közölte, hogy az SZK(b)P Központi Bizottságának utasítására a Közlekedésügyi Népbiztosság 1940-ben a nyugati vasútvonalak műszaki felújítására hétéves tervet dolgozott ki. Ám eddig semmi érdemleges nem történt a pályatestek átalakításán és egyéb elemi munkákon kívül, amelyek a vasúti berendezéseket alkalmassá teszik csapatok és fegyverek tömeges be- és kirakására.

Tudomásunk volt róla, hogy D. G. Pavlov, a Nyugati Katonai Körzet parancsnoka 1941. február 18-án jelentést terjesztett fel I. V. Sztálinnak, V. M. Molotovnak és Sz. K. Tyimosenkónak. (A jelentés száma 867. volt.) Kérte, irányozzanak elő jelentős összegeket útépítésre, s többek között ezt írta:

„Úgy vélem, hogy a nyugati hadszinteret okvetlenül fel kell készíteni 1941 folyamán, és ezért teljesen lehetetlennek tartom az építkezés több évre való elhúzását."

N. I. Gapics vezérőrnagy, a Vörös Hadsereg híradó csapatainak főnöke jelentette nekünk, hogy nincs elég korszerű híradó eszköz, és hiányzik a kellő mennyiségű mozgósítási- és vastartalék.

Valóban, a vezérkar rádióhálózata RAT típusú rádióállomásokkal mindössze 39 százalékban, RAF típusú és az ezeket helyettesítő 11-AK és egyéb típusú rádióállomásokkal 60 százalékban, töltőaggregátokkal 45 százalékban stb. volt ellátva. A Nyugati Határmenti Katonai Körzet a rendszeresített rádióállomásoknak csak 27 százalékával, a Kijevi Katonai Körzet 30 százalékával, a Balti Katonai Körzet pedig 52 százalékával rendelkezett. Nagyjából hasonló volt a helyzet más rádiótípusok és a vezetékes híradás egyéb eszközei tekintetében is.

A háború előtt az volt a vélemény, hogy a frontok, a belső körzetek és a Főparancsnoksági Tartalék csapatainak a vezetésére háború esetén főként a Híradásügyi Népbiztosság és a Belügyi Népbiztosság katonai csapatainak az eszközeit fogjuk felhasználni. A főparancsnokság, a vezérkar és a frontok híradó központjai a Híradásügyi Népbiztosság helyi szerveitől mindent megkapnak, amire csak szükségük lesz, ám mint később kiderült, ezek nem voltak felkészülve a háborús viszonyok közti munkára.

A helyi hírközlő szervek állapotát még a hadgyakorlatokról, valamint a parancsnoki-törzsvezetési gyakorlatokról ismertem, amikor ezek szolgálatait bérleti alapon vettük igénybe. Már akkor kételkedtünk benne, hogy a helyi szervek háború esetén biztosítani tudják a fegyveres erők részére az állandó összeköttetést.

Mindeme körülmények következtében a magasabbegységek és a seregtestek parancsnokainak és törzseinek a felkészültségében volt egy hiányosság: nem tudták

eléggé jól vezetni a csapatokat a háborús helyzet bonyolult és gyorsan változó körülményei között. A parancsnokok kerülték a rádióösszeköttetést, előnyben részesítették a vezetékes híradást. Ismeretes, hogy ez mire vezetett a háború első napjaiban. A belső rádióösszeköttetés a repülő-alegységeknél, a repülőtér-hálózatban, a harckocsi-alegységeknél és az olyan csapatoknál, ahol a vezetékes híradás általában nem alkalmazható, nem működött elég pontosan.

Sürgős intézkedésekre volt szükség, hogy rendbe szedjük a távbeszélő- és távíróhálózatot, valamint a rádió- és rádióközvetítő hálózatot. Földalatti kábelhálózat, amelyre a hadműveleti és hadászati vezetésnek van szüksége, egyáltalán nem volt.

A Híradásügyi Népbiztossággal megbeszéléseket folytattunk minderről, de eredménytelenül. És nem azért, mintha valaki feleslegesnek ítélte volna a munkát, hiszen teljesen nyilvánvaló volt, hogy meg kell javítani a híradás szervezését. A népbiztosság fizikailag képtelen volt teljesíteni a hadsereg követeléseit. Az ami 1940 végén és 1941 elején a helyi hírközlés és az egyes központok Moszkvával való összeköttetésének a megjavítása érdekében történt, nem oldhatta meg a feladatot.

Meghallgatva jelentéseinket, Tyimosenko ezt mondta:

– Egyetértek helyzetmegítélésükkel. De úgy vélem, aligha lehet valami komoly dolgot tenni, hogy azonnal kiküszöböljünk minden hiányosságot. Tegnap Sztálinnál voltam. Megkapta D. G. Pavlov táviratát és megparancsolta, közöljük vele, hogy jelenleg nincs lehetőségünk követelései teljesítésére, bár azok indokoltak.

Légierő. Már említettem, hogy a párt és a kormány mindig igen nagy figyelmet szentelt a szovjet repülés fejlesztésének. A Honvédelmi Bizottság 1939-ben határozatot hoz, hogy kilenc új repülőgépgyárat és hét repülőgépmotor-gyárat kell építeni. A következő évben a népgazdaság más ágainak még hét üzemét repülőgépek gyártására állítják át, és a gyárakat kitűnő felszereléssel látják el. A repülőgépgyártás így 1940 végére 1939-hez viszonyítva több mint 70 százalékkal növekszik. Ezzel párhuzamosan a népgazdaság más ágaiból a repülőgépgyártásnak átadott üzemek területén új repülőgépmotor- és műszergyárak épülnek.

Ellenőrzött levéltári adatok szerint a Vörös Hadsereg 1939. január 1-től 1941. június 22-ig az ipartól 17 745 harci repülőgépet kapott, köztük 3719 új típusút.

A repülés fejlődésében új szakasz kezdődött. Gyakorlatilag teljesen felújítják a Központi Állami Repülésügyi Intézetet, és új hadirepülő tervezőiroda létesül. Tehetséges tervezők, mint Sz. V. Iljusin, A. I. Mikojan, Sz. A. Lavocskin, V. M. Petljakov, A. Sz. Jakovlev és fiatalokból álló munkaközösségeik a JAK 1-et, a MIG-3-at, a LAGG-3-at, az IL-2 csatarepülőgépeket, a PE-2-es zuhanóbombázót és sok más – összesen mintegy húsz típust adnak a hadseregnek.

1940 végén–1941 elején megindul a harc a legjobb repülőgéptípusok sorozatgyártásának a meggyorsításáért. Az SZK(b)P Központi Bizottsága és Sztálin sok időt és figyelmet szentel a repülőgéptervezőknek. Elmondhatjuk, hogy a repülés Sztálinnak bizonyos mértékben kimondottan szenvedélyévé vált.

Az ipar azonban mégsem tudott lépést tartani az idők követelményeivel. A háború küszöbén a régi konstrukciójú gépek voltak túlsúlyban. A gépeknek mintegy 75–80 százaléka repülési és technikai mutatóit tekintve elmaradt a fasiszta Németország hasonló típusú repülőgépei mögött. Az új gépek tömeggyártása éppen hogy elkezdődött, korszerű gépekkel legfeljebb a csapatok 21 százalékát tudtuk felszerelni.

Igaz, a repülő-magasabbegységek száma erősen megnövekszik – 1941 júniusáig a harci repülőezredek száma 1939-hez viszonyítva jelentősen nő. A vadász-,

a csata- és a bombázórepülők legmagasabb egysége a hadosztály lesz, amely rendszerint vegyes, és négy-öt ezredből áll. Minden ezredben négy-öt század van.

A légierő ilyen szervezési rendszere lehetővé tette a különböző repülőcsapatnemek és a repülők, valamint a szárazföldi erők legjobb harci együttműködését. Közvetlenül a háború előtt a légierő legfontosabb csapatnemei között a következő volt az arány: bombázók – 45 százalék, vadászok – 42 százalék, csatarepülők, felderítők és egyebek – 13 százalék.[30]

1940 végén a honvédelmi népbiztos és a vezérkar a légierő parancsnokával és törzsével közösen javaslatokat dolgoz ki és terjeszt az SZK(b)P Központi Bizottsága elé a légierő átszervezéséről és újrafelfegyverzéséről. Javaslatainkat gyorsan megvizsgálták és jóváhagyták.

A Vörös Hadsereg légierejének újjászervezéséről szóló rendelet előírta, hogy új repülőegységeket kell alakítani (106 repülőezredet), ki kell szélesíteni és meg kell erősíteni a légierő tanintézeteinek hálózatát és a harci magasabbegységeket új mintájú repülőgépekkel kell felszerelni. 1941 május végéig 19 ezredet sikerült felállítani és majdnem teljesen feltölteni.

A légierő erősítése terén nemsokára újabb lépés történt – az SZK(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa 1941. április 10-én határozatot hoz a légierő hadtáprendszerének átszervezéséről. A rendelet úgy szólt, hogy a hadtápot a területi elv lapján kell megszervezni a légierő harci egységei és magasabbegységei közül ki kell venni a hadtáp szerveit és intézményeit, légi báziskörzeteket és földi repülőkiszolgáló zászlóaljakat kell alakítani.

A légi báziskörzetek azután a hadsereg-, a körzet-, és frontrepülőerők hadtápszervei lettek. A körzet állományában minden hadosztályhoz egy légi bázis tartozott. Ezek egyesítették magukban a repülőterek kiszolgáló zászlóaljait, amelyekből minden repülőezredre egy jutott. A felderítő és csapatrepülők rendszeresített hadtápja változatlan maradt. A légierő hadtápjának új, rugalmasabb szervezésére 1941 júliusában kellett áttérni. Befejezésére a háború folyamán került sor.

A lehetséges hadműveletek jellegét megítélve jól láttuk, hogy jelentősen növelni kell a légideszant-csapatokat. 1941 áprilisában megkezdődik öt légideszant-hadtest szervezése. Ezeket június 1-ig sikerült személyi állománnyal kiegészíteni, de nem volt elég harci technikájuk. Ezért a háború elején a légideszant-csapatok feladatait csak a régi légideszant-dandárok tudták ellátni, amelyeket új hadtestekbe vontunk össze, az új magasabbegységek személyi állományának többségét pedig lövészerőként alkalmaztuk.

1941 februárjában az SZK(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa kiegészítő tervet hagyott jóvá repülőterek építésére. A terv szerint a nyugati körzetekben 190 új repülőtérnek kellett épülnie. A háború kitörésekor teljes erővel folyt a repülőterek építése, túlnyomó többségük azonban nem készült el teljesen.

Egészben véve a háború a széles körű átszervezés, az új gépek rendszeresítése, a hajózó és technikusi állomány növelése szakaszában találta légierőnket. Valóban bonyolult körülmények közti felszállásokra csak egyes magasabbegységek tudtak felkészülni, éjszakai felszállásokra pedig a repülőállománynak legfeljebb 15 százaléka. A légierő parancsnoksága a figyelmét elsősorban az új gépeken repülő személyi állományra fordította, és némileg kevesebbet törődött azzal, hogy a régi típusú gépek harckészültségét fenntartsa.

[30] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 35, op. 107559, d. 13, l. 160.

A szó szoros értelmében repülésünk egy-másfél év alatt tökéletesen megújulhatott, hatalmas harci erővé válhatott volna.

Légvédelmi csapatok. A háború előtti években a Szovjetunió elleni légitámadások veszélye észrevehetően fokozódott. Éppen ezért az SZK(b)P Központi Bizottsága nagyobb követelményeket támasztott az ország légvédelmével szemben, konkrét intézkedéseket tett a légvédelem lényeges erősítése érdekében. Elsősorban fontos szervezeti változtatásokat hajtottak végre, az 1932-ben elfogadott légvédelmi rendszer ugyanis alaposan elavult.

Az ország területét légvédelmi övezetekre osztották fel, amelyek megfeleltek az akkori katonai körzetek határainak. Ezek a következők voltak: északi, északnyugati, nyugati, kijevi, déli, észak-kaukázusi, kaukázusontúli, közép-ázsiai, bajkálon-túli, távol-keleti, moszkvai, orjoli és harkovi. A légvédelmi övezetek légvédelmi zónákra oszlottak, amelyek egyes légvédelmi objektumokból tevődtek össze. A légvédelmi övezetek állományába tartoztak a városok és az övezetek területén levő objektumokat védő magasabbegységek és egységek.

A körzetben elhelyezett csapatok parancsnokait jobban felelőssé tették a légvédelemért. Bár az a repülőerő, amelyet légvédelmi célokra kivettek a körzet repülőinek az állományából, megmaradt a körzeti légierő alárendeltségében. Természetesen jobb lett volna, ha országosan egységesítik és központosítják a légvédelem vezetését. Erre már csak 1941 novemberében került sor.

Milyen volt a légvédelmi erők fegyverzete? 1941 júniusában közepes légvédelmi ágyúkkal körülbelül 85 százalékban, kisűrméretűekkel pedig 70 százalékban volt felszerelve! A vadászgépek hiánya 40 százalék volt (közvetlenül a háború előtt légvédelmi célokra 39 repülőezredet különítettek ki, de ezek továbbra is a körzetek repülőparancsnokainak voltak alárendelve, és ők azt más harci célra is felhasználták), a légvédelmi géppuskák 70 százaléka hiányzott, a záróléggömbök és fényszórók is csak fele részben álltak rendelkezésre.

A nyugati határmenti körzetek, továbbá Moszkva és Leningrád légvédelmi egységei és magasabbegységei jobban voltak felszerelve. A nyugati körzetek új felszerelést kaptak és nagyobb mennyiségben, mint más körzetek. Légvédelmi ágyúkkal 90–95 százalékra voltak ellátva, ezenkívül új felderítő és figyelő eszközökkel rendelkeztek. A Moszkvát, Leningrádot és Bakut védelmező csapatok állományában volt a közepes légvédelmi ütegeknek több mint 40 százaléka. A leningrádi és moszkvai légvédelmi övezetben közel 30 RUSZ-2 típusú rádiólokációs állomás működött.

Az SZK(b)P Központi Bizottságához és a Népbiztosok Tanácsához felterjesztett jelentésünk alapján vadászhadtestek felállítását határozták el Moszkva és Leningrád légvédelmének megerősítésére. Mint ismeretes, ezek a hadtestek rendkívül nagy szerepet játszottak a két város elleni fasiszta légitámadások visszaverésében.

A háború kitörésekor a légvédelem működési rendszerét még nem dolgozták ki teljesen, a legújabb technikával való felszerelése még éppen csak elkezdődött, és nem jelölték ki pontosan (az ellenséges bombázók hatósugara alapján) a „veszélyeztetett övezeteket". A légvédelem a szállítóeszközök terén is gyengén állt.

Haditengerészeti erők. Amikor vezérkari főnök lettem, az idő rövidsége és a Vörös Hadsereggel közvetlenül összefüggő ügyekkel való rendkívüli elfoglaltságom miatt nem ismerkedhettem meg alaposan a haditengerészet állapotával. Azt azonban tudtam, hogy személyi állományának a kiképzése jó, hogy a flották és flottillák parancsnokai és törzsei felkészültek a harctevékenységre. A haditengerészeti főtörzs-

nek a főnöke akkoriban a tehetséges, kezdeményező, és akaraterős I. Sz. Iszakov tengernagy volt.

A hadiflotta felszerelésének az üteme meggyorsult. Egyedül 1940 tizenegy hónapja alatt 100 aknarakóhajót, tengeralattjárót, aknakereső hajót és torpedónaszádot bocsátottak vízre, amelyek kitűntek kiváló harci tulajdonságaikkal. 1940 végén mintegy 270 különböző osztályú hajó állt építés alatt. Új haditengerészeti támaszpontok létesültek, és további körzetekben épültek objektumok a Balti-, Északi- és Fekete-tengeren. Valamennyi flotta hajórajait jelentősen megerősítik új hajókkal, új torpedóromboló és torpedónaszád magasabbegységeket állítanak fel. A haditengerészet közvetlenül a háború kitörése előtt jól kiképzett víz alatti és felszíni könnyű erőkkel rendelkezett, amelyek alkalmasak voltak a harcfeladatok sikeres megoldására.

Közvetlenül a háború kitörése előtt a flotta harci állományába mintegy 600 hadihajó tartozott, köztük 3 sorhajó, 7 cirkáló, 49 torpedóromboló, 211 tengeralattjáró, 279 torpedónaszád, több mint 1000 partvédelmi ágyú és 2500-nál több repülőgép.

A korszerű flotta – költséges dolog. Különösen a nagy hajók, amelyek még ráadásul jó célpontul is szolgálnak a repülőgépeknek és a torpedóknak. A Népbiztosok Tanácsa mellett működő Honvédelmi Bizottság 1939-ben helyes határozatot hoz, amelynek értelmében csökkentettük, majd teljesen megszüntettük a sorhajók és a nehézcirkálók építését. Ilyen hajók építéséhez óriási ráfordításokra, rengeteg fémre van szükség, azonkívül az építés sok mérnököt, technikust és szakmunkást köt le a hajóépítő iparban.

Viszont a part- és légvédelemnek, az akna- és torpedógyártásnak nem szenteltünk kellő figyelmet. A Haditengerészeti Népbiztosság alaposan elszámította magát, amikor lebecsülte az Északi Flotta fontosságát, amelynek később roppant nagy szerep jutott a háború folyamán.

Egészben véve a szovjet hadiflotta közvetlenül a háború előtt lenyűgöző benyomást keltett, és fel volt készülve, hogy méltóképpen fogadja az ellenséget.

N. G. Kuznyecov tengernagy „Előtte" című érdekes könyvében vezérkari főnökké való kinevezésemmel kapcsolatban ezt írja: „Először azt gondoltam, hogy csak nekem nem sikerül megfelelő kapcsolatot kialakítanom G. K. Zsukovval, és hogy vele csak kollégája, I. Sz. Iszakov, a tengerészeti főtörzs főnöke találja meg a közös nyelvet. De Iszakovnak sem sikerült semmi."

Ma már nem emlékszem, hogy az említett elvtársak „nem tudtak-e boldogulni" velem vagy én „velük" – de ennek most semmi jelentősége sincs.[31] A történelmi hűség kedvéért azonban el kell mondanom, hogy általában azokra a megbeszélésekre, amelyeken a flottával kapcsolatos kérdéseket Sztálinnál tárgyalták, sem Tyimosenko honvédelmi népbiztost, sem a vezérkar főnökét nem hívták meg.

Arról, hogy milyen nagyszabásúak voltak azok az intézkedések, amelyeket a párt és a kormány az ország védelmének erősítése érdekében az 1939–1941-es években hajtott végre, fegyveres erőink létszámának az emelkedése is tanúskodik. Ez idő alatt a fegyveres erők létszáma 2,8-szeresére nőtt. Felállítottak 125 új hadosztályt.

[31] Sok emlékirat, könyv és cikk különféleképpen értékeli a Nagy Honvédő Háború alatti tevékenységemet. A jó szóért őszintén hálás vagyok a szerzőknek. Fogyatékosságaimról és baklövéseimről, amelyek, mint minden embernek, nekem is voltak, e könyvben beszélek. Ami pedig különösen az általános, érzelmi jellegű bíráló megjegyzéseket illeti, elhatároztam, hogy ha nincs szó nagy dolgokról, amelyek hibás értelmezése csorbát ejthet az igazságon, nem szállok vitába velük.

1941. január 1-én a szárazföldi csapatoknál, a légierőnél, a haditengerészetnél és a légvédelmi csapatoknál több mint 4 200 000 ember szolgált.

E könyv valamelyik első fejezetében néhány szóval érintettem az általános katonai kiképzés szerepét. Az a hagyomány, hogy polgári lakosságunkat, különösen pedig a fiatalokat, behívás előtt felkészítettük a haza védelmére, nagyon népszerű volt. Közvetlenül a háború előtt a polgári védelmi tömegmunkával az Oszoaviahim foglalkozott. 1941. január 1-én az Oszoaviahimnak több mint 13 millió tagja volt, évente sok tízezer lelkes repülő, ejtőernyős, lövész és repülőműszerész tanulta a szakmát a több mint háromszáz repülő- és autós klubban, repülőiskolában és vitorlázórepülő-klubban. Mennyire kapóra jött később az itt elsajátított jártasságuk a népfelkelésnek és a partizánoknak!

Ami pedig a minden rendű és rangú parancsnokok szakmai kiképzését illeti, több százezren járták ki a jó iskolát a Vörös Hadsereg és a Hadiflotta több mint kétszáz katonai tanintézetében, tizenkilenc akadémiáján, a polgári felsőoktatási intézmények és a hét felsőfokú haditengerészeti tanintézet katonai fakultásain. A Katonai Főtanács határozata és a honvédelmi népbiztos 120. sz. parancsa értelmében tökéletesítették a katonai tanintézetekben folyó kiképzést.

Amikor a felügyeletem alá tartozó Vezérkari Akadémián jártam, több ízben meggyőződhettem róla, hogy a katonai tanszékeken, az irodalomban, a tantervekben és a jegyzetekben a hallgatóknak már a háború előtt is korszerű katonai elméletet adtak elő, amely jelentős mértékben figyelembe vette a már kitört második világháború tapasztalatait.

A hallgatókba belenevelték azt a gondolatot, hogy a mai korban nem üzennek hadat, hogy az agresszor igyekszik kihasználni a meglepetésszerű támadás minden előnyét. Tényként fogadták el, hogy a hadműveletekben kezdettől fogva részt vesznek az egymással szemben álló felek főerői. Az ebből következő hadászati és hadműveleti sajátosságot, lényegét értették. Hangsúlyozták a fegyveres küzdelem kérlelhetetlenségét, elkeseredett jellegét, azt, hogy esetleg elhúzódik és mozgósítani kell az egész nép erőfeszítését, arcvonalnak és hátországnak össze kell fognia a küzdelemben.

A hadászat főként arra a helyes tételre épült, hogy csak támadó tevékenységgel lehetséges az agresszor szétzúzása. Ugyanakkor a harctevékenységi fajták közül a találkozó ütközetet, a kikényszerített visszavonulást, a bekerítésben vívott harcot (természetesen, ha nem az egyes műveket, hanem a katonai tárgyak előadásának a tartalmát tekintjük) nem tárgyalták kellő alapossággal.

Újból elkezdve a munkát a Honvédelmi Népbiztosság apparátusában, régi emlékeim alapján érdeklődtem afelől, hogyan áll a szabályzatok és utasítások szerkesztése, tükrözik-e azok a harc jellegére és fajtáira vonatkozó új, élenjáró nézeteket. A Vörös Hadsereg Kiképzési Csoportfőnöksége, továbbá más haderő- és fegyvernemek központi csoportfőnökségei az utóbbi két év alatt tucatjával adtak ki és küldtek szét értékes szabályzatokat és utasításokat. De még korántsem vezették be valamennyit a csapatoknál, és közülük sok ideiglenes jellegű volt.

Egészében véve azoknak az éveknek a katonai elmélete, úgy, ahogy az a művekben és előadásokban, a szabályzatokban kifejezésre jutott, alapjában véve a kor színvonalán állt. Ám a gyakorlat némileg elmaradt az elmélet mögött . . .

Hadműveleti-hadászati kérdésekben tájékozódva arra a megállapításra jutottam, hogy egy sor lényeges hiányosság van a hatalmas országunk védelmével kapcsolatos kérdésekben. Ugyanígy vélekedtek a vezérkar magas beosztású munkatársai is, akik

közölték, hogy elődeim is nemegyszer ilyen értelemben nyilatkoztak. Az a tény, hogy Kelet-Poroszországban, Lengyelországban és a Balkánon hatalmas német erőt vontak össze, különösen nyugtalanított bennünket. Ugyanakkor aggódtunk a nyugati katonai körzetekben állomásozó fegyveres erőink elégtelen harckészültsége miatt is.

Miután e kérdéseket alaposan átgondoltam, N. F. Vatutyinnal közösen részletes jelentést tettem a honvédelmi népbiztosnak csapataink szervezésének és harckészültségének fogyatékosságairól, a mozgósítási tartalékok helyzetéről, különösen a tüzérségi lőszer és a repülőbombák tekintetében. Ugyanakkor megállapítottuk, hogy iparunk nem képes teljesíteni a harci technikára adott rendeléseinket.

– Mindezt jól tudja a vezetés. Úgy gondolom, hogy jelenleg az ország képtelen többet adni – állapította meg újból Tyimosenko.

Egyszer magához rendelt és ezt mondta:

– Tegnap Sztálinnál jártam a sorozatvetők ügyében. Érdeklődött, átvetted-e az ügyeket K. A. Mereckovtól és hogyan érzed magadat az új beosztásban? Megparancsolta, hogy személyesen tegyél neki jelentést.

– Mire készüljek fel? – kérdeztem.

– Mindenre – felelte a népbiztos. – De ne feledd, hogy nem hallgatja meg a hosszú beszámolót. Azt, amit nekem néhány óra alatt mondasz el, neki tíz perc alatt kell jelentened.

– De hogyan jelenthetem tíz perc alatt? Nagy kérdésekről van szó, komoly hozzáállásra van szükség. Hiszen meg kell érteni fontosságukat és meg kell hozni a megfelelő állami intézkedéseket.

– Azt, amit te jelenteni készülsz, lényegében tudja – mondta a népbiztos –, igyekezz csak a döntő problémákra szorítkozni.

Összeírtam a kérdéseket, amelyekről jelentést szándékoztam tenni és szombat este Sztálinhoz utaztam a nyaralójába. Sz. K. Tyimosenko és G. I. Kulik marsallok már ott voltak. A Politikai Iroda néhány tagja szintén jelen volt.

Az üdvözlés után Sztálin megkérdezte, ismerem-e a sorozatvetők (a „Katyusák") ügyét.

– Csak hallottam róluk, de még nem láttam őket – feleltem.

– Nos, akkor Tyimosenkóval, Kulikkal és Aborenkovval a közeli napokban menjenek el a lőtérre és nézzék meg őket működés közben. Most pedig beszéljen a vezérkarról.

Röviden megismételve azt, amit a népbiztosnak már jelentettem, azt mondtam, hogy a bonyolult katonapolitikai helyzet miatt sürgős intézkedéseket kell tenni és idejében ki kell küszöbölni a nyugati határok védelmében, valamint a fegyveres erőknél meglevő hiányosságokat.

V. M. Molotov félbeszakított:

– Hogyan, Ön úgy véli, hogy harcolnunk kell a németekkel?

– Várj . . . szólt közbe Sztálin.

Sztálin meghallgatta a jelentést és utána mindannyiunkat meghívott ebédre. A félbeszakadt beszélgetés folytatódott. Sztálin megkérdezte, hogyan értékelem a német légierőt. Elmondtam azt, amit gondoltam:

– A németek légiereje nem rossz, repülőszemélyzetük a szárazföldi csapatokkal való együttműködésben nagy gyakorlatra tett szert. Ami az anyagi felszerelést illeti, a mi új vadászgépeink és bombázóink semmivel sem rosszabbak, sőt jobbak az övéiknél. Csak az a kár, hogy igen kevés van belőlük.

– Különösen vadászgépből – tette hozzá Tyimosenko.

Valaki replikázott:

– Szemjon Konsztantyinovicsnak szívügye a védelmi légierő.

A népbiztos nem válaszolt. Azt hiszem, csökkent hallása miatt nem mindent hallott meg.

Az ebéd igen egyszerű volt. Az első fogás – sűrű ukrán borscs, a második jól elkészített hajdinakása és sok főtt hús, a harmadik – kompót és gyümölcs. Sztálin jó hangulatban volt, sokat tréfálkozott, könnyű grúz bort, „Havancsarkát" ivott és másokat is kínált, de a jelenlevők inkább a konyak mellett döntöttek.

Végül is Sztálin azt mondta, hogy át kell gondolni és fel kell dolgozni az elsőrendű kérdéseket és döntés végett a kormány elé kell terjeszteni őket. De reális lehetőségeinkből kell kiindulnunk, nem fantáziálva azon, amit anyagilag egyelőre nem tudunk biztosítani.

Amikor késő éjszaka visszaérkeztem a vezérkarhoz, mindent feljegyeztem, amit Sztálin mondott és megjelöltem azokat a problémákat, amelyeket elsősorban kell megoldanunk. A javaslatokat a kormány elé terjesztettük.

1941. február 15-től 20-ig ülésezett az SZK(b)P XVIII. össz-szövetségi konferenciája, amelyen én is jelen lehettem. A konferencia felszólította a pártszervezeteket, fordítsanak fokozott figyelmet az ipar és a közlekedés, különösen pedig a védelmi célra termelő vállalatok szükségleteire. A követelmények fokozódtak. A konferencia határozatai leszögezik, hogy a repülésügyi, vegyipari, lőszergyártási, elektromosipari és egyéb honvédelmi jelentőségű népgazdasági ágak népbiztosságainak a vezetői vonják le a tanulságokat a konferencián elhangzott bírálatból és lényegesen javítsák meg munkájukat. Ellenkező esetben leváltják őket beosztásukból.

A konferencián elfogadott utolsó béke-népgazdasági terv, az 1941. évi, a hadiipar jelentős fejlesztését irányozta elő.

A konferencián az SZK(b)P Központi Bizottságába és Központi Revíziós Bizottságába sok katonát választottak be póttagnak: I. V. Tyulenyevet, M. P. Kirponoszt, I. Sz. Jumasevet, V. F. Tribucot, F. Sz. Oktyabrszkijt és más elvtársakat. Irányomban is magas bizalom nyilvánult meg. Az SZK(b)P Központi Bizottsága póttagjává választottak meg.

Közvetlenül a háború kitörése előtt vezérkarunknál nagy tudású és tapasztalt tábornokok és tisztek serény és összeforrt kollektívája dolgozott. Csak néhányat említek meg közülük.

A vezérkari főnök első helyettese az országban jól ismert N. F. Vatutyin altábornagy volt, akit a rendkívüli munkaszeretet és az átfogó hadászati gondolkodás jellemzett. A vezérkari főnök szervezési helyettese V. D. Szokolovszkij altábornagy volt, akit a moszkvai katonai körzet törzsfőnöki beosztásából 1941 tavaszának elején neveztek ki ebbe a beosztásba. Vaszilij Danyilovics a háború éveiben nagy hadvezéri tehetségről és képességekről tett tanúbizonyságot. A Hadműveleti Csoportfőnökség élén G. K. Malangyin vezérőrnagy állt, igen képzett és tehetséges tervező. Ugyancsak ott dolgozott A. M. Vaszilevszkij vezérőrnagy is.

A háború alatt Vaszilevszkij fegyveres erőink kimagasló hadvezérének bizonyult. Vezetésével számos nagyszabású és ragyogó hadműveletet folytattak. Vaszilevszkij a háború előtt az Északnyugati és Nyugati Irány hadműveleti tervével foglalkozott.

Az említetteken kívül a vezérkarnál még sok tehetséges és energikus vezető dolgozott, akik alkotó munkájukkal hozzájárultak a vezérkar egész kollektívájának nagyfokú munkaképességéhez.

A vezérkar mint a Honvédelmi Népbiztosság fő apparátusa, óriási hadműveleti, szervezési és mozgósítási munkát végzett. A háborúban a vezérkar a Főparancsnokság Főhadiszállásának a szerve lett.

Ámde a vezérkar apparátusának munkájában hiányosságok voltak. Amikor 1941 tavaszán tanulmányoztuk az ügyeket, kiderült, hogy háború esetére nincsenek előre elkészítve a vezérkar, a honvédelmi népbiztos, valamint a haderő- és fegyvernemi parancsnokok harcálláspontjai, ahonnan vezetni tudják a fegyveres erőket, gyorsan továbbíthatják a csapatokhoz a főhadiszállás direktíváit, ahol megkaphatják és feldolgozhatják a csapatoktól érkező jelentéseket.

A háború előtti években elmulasztottuk a harcálláspontok kiépítését. Amikor pedig kitört a háború, a főparancsnoknak, a vezérkarnak, a fegyvernemek törzseinek és a központi csoportfőnökségeknek továbbra is dolgozószobáikból kellett ellátni a vezetést, ami alaposan nehezítette munkájukat.

A háború kezdetéig nem rendezték a főhadiszállás és a főparancsnokság olyan problémáit, mint: felépítésük, rendeltetésük, elhelyezésük, biztosító apparátusuk és anyagi-műszaki eszközeik.

A háborút megelőző öt év alatt én voltam a negyedik főnöke a vezérkarnak. A gyakori személycsere nem tette lehetővé, hogy az illetők teljesen áttekintsék az ország védelmének kérdéseit és mélyen átgondolják a küszöbön álló háború minden vonatkozását.

Milyen fontos kérdéseken dolgozott a vezérkar azokban a hónapokban?

Manapság egyes katonai emlékiratok szerzői azt állítják, hogy a háború előtt nálunk a fegyveres erőknek nem volt mozgósítási és hadászati felvonulási tervük.

A valóságban a vezérkarnál természetesen megvolt a fegyveres erők hadműveleti és mozgósítási terve. Ezek kidolgozása és pontosítása állandóan folyt. Egy-egy átdolgozás után azonnal jelentettük terveinket az állam vezetőinek, jóváhagyásuk után pedig haladéktalanul kiadtuk a megfelelő direktívákat a Katonai Körzetparancsnokságoknak. Sokat dolgozott a háború küszöbén a hadműveleti és mozgósítási terveken a Hadműveleti Csoportfőnökség - Malangyin, Vaszilevszkij, Anyiszov tábornokok és mások. Mielőtt a vezérkarhoz kerültem, a tervek kidolgozásának általános irányítását B. M. Saposnyikov, a Szovjetunió marsallja, majd utána Mereckov hadseregtábornok és Vatutyin altábornagy végezte.

Még 1940 őszén alaposan átdolgozták a korábbi haditervet. Hozzáigazították a megtámadásunk esetén végrehajtandó feladatokhoz. Ám a tervben hadászati hibák voltak, amelyek egy helytelen tételből eredtek.

A legveszélyesebb hadászati iránynak a délnyugati irányt - Ukrajnát – és nem a nvugati irányt – Belorusszíját tartottuk, ahol a hitlerista fővezérség 1941 júniusában a leghatalmasabb szárazföldi és légi csoportosításokat összpontosította és vetette be.

Így a 19. hadsereget, a 16. hadsereg több egységét, és magasabbegységét, amelyek korábban Ukrajnában összpontosultak és az utóbbi időben vezényelték őket oda, már a háború első napjaiban át kellett dobni a nyugati irányba és menetből kellett ütközetbe vetni a Nyugati Front állományában. Ez kétségtelenül kihatott a nyugati irányban folyó védelmi tevékenység menetére.

Amikor a hadműveleti tervet 1941 tavaszán (február–április) átdolgoztuk, nem küszöböltük ki teljesen ezt a tévedést.

 Sztálin meg volt győződve róla, hogy a hitleristák a Szovjetunió elleni háborúban

elsősorban Ukrajnát és a Donyec-medencét igyekeznek elfoglalni, hogy gazdaságilag fontos területektől fosszák meg országunkat és megkaparintsák az ukrajnai gabonát, a donyeci szenet és utána a kaukázusi olajat. Amikor 1941 tavaszán a hadműveleti tervet tárgyaltuk, Sztálin ezt mondta: „E létfontosságú erőforrások nélkül a fasiszta Németország nem viselhet tartós és nagy háborút".

Sztálin mindannyiunk számára a legnagyobb tekintély volt, akkoriban senki sem gondolt arra, hogy kételkedjék megállapításaiban és helyzetmegítélésében. Sztálin említett feltételezése, bár természetesen megvolt a maga alapja, nem számolt az ellenségnek a Szovjetunió elleni villámháborús terveivel.

A fegyveres erők mozgósítási tervének utolsó változatát (ez a szervezési és anyagi kérdéseket foglalta magában) 1941 februárjában hagyták jóvá és az MP-41 elnevezést kapta. Ezt a körzetek azzal az utasítással kapták meg, hogy a régi mozgósítási tervek korrekcióját 1941. május 1-ig hajtsák végre.

1940-ben elhatároztuk, hogy a nyugati körzetekben állomásozó csapatok egy részét azonnal áthelyezzük a Szovjetunióhoz csatlakozott területekre. Jóllehet e területek még nem voltak kellőképpen felkészítve a védelemre, a nyugati körzetek csapatainak első lépcsőit ott helyeztük el.

Ezzel kapcsolatosan szeretnék kitérni az új és régi megerődített körletek sorsára. Az új megerődített körletek építését a nyugati határon 1940 elején kezdték meg. Építésük tervét K. J. Vorosilov jelentése alapján Sztálin hagyta jóvá.

A háború elejéig mintegy 2500 vasbeton létesítményt sikerült megépíteni, amelyek közül 1000 erődtüzérséggel, a többi 1500 géppuskákkal volt felszerelve. Ámde a megerődített körletek építése nem fejeződött be.

Ami Ukrajnát illeti, 1941 júniusában a harckészültség a ravarusszkajai és a przemysli kerületekben volt a legnagyobb, amelyeknek a háború első napjaiban szerfölött pozitív szerepük volt. Erről később majd még beszélek.

Most szeretnék szólni a tüzérségnek a régi megerődített körletekből való visszavonásáról.

1941 február–márciusában a Vörös Hadsereg Katonai Főtanácsában két ízben is tárgyaltuk, hogyan lehetne mielőbb befejezni az új megerődített körletek építését, és hogyan lehetne felfegyverezni azokat. Jól emlékszem a tanács ülésén lezajlott heves vitákra. Bárhogy is vitáztunk azonban, csak nem találtunk gyakorlati megoldást az erődtüzérség gyártásának a meggyorsítására és a megerődített körletek szükségleteinek biztosítására.

Akkor Kulik, a honvédelmi népbiztos fegyverzetügyi helyettese, és Saposnyikov, a népbiztos megerődített körlet-ügyi helyettese, valamint A. A. Zsdanov, a Katonai Főtanács tagja azt javasolta, hogy egyes régi megerődített körletekből vonjuk ki az erődtüzérség egy részét és dobjuk át az új, épülő megerődített körletekbe. Tyimosenko honvédelmi népbiztos és én nem értettünk egyet ezzel a javaslattal, utalva arra, hogy a régi megerődített körletekre még szükség lehet.

A Katonai Főtanácsban támadt nézeteltérések miatt a kérdést Sztálin elé terjesztették. Ő magáévá tette Kulik, Saposnyikov és Zsdanov véleményét, s megparancsolta, hogy a másodrendű szakaszokról szereljék le a tüzérségi fegyverzet egy részét és dobják át a nyugati és délnyugati irányba.

A régi megerődített körletek 1929–1935 között épültek. Az állandó tüzelőállások jobbára géppuskákkal voltak felszerelve. 1938–1939-ben egy sor tartós létesítményt tüzérségi lövegekkel erősítettek meg. A Vörös Hadsereg Katonai Főtanácsának 1939. november 15-i határozata értelmében a régi megerődített körletek rendszere-

sített létszámát több mint egyharmadával csökkenteni kellett. Most pedig egyes szakaszokról elvitték a fegyverzetet.

Miután azonban Sztálinnak másodszor is jelentést tettünk, engedélyt kaptunk arra, hogy a fegyverzet egy részét meghagyjuk a leszerelt szakaszokon.

Az új megerődített körletekkel (amelyek építése 1938–1939-ben kezdődött meg) kapcsolatban a vezérkar 1941. április 8 án a Nyugati és a Kijevi Különleges Katonai Körzet parancsnokának a következő szövegű direktívát adta ki:

„További külön utasításig a szlucki, szebegi, sepetovkai, izjaszlavli, sztarokonsztantyinovkai és osztropoli megerődített körleteket tartsa konzervált állapotban.

Az említett megerődített körletek háborús alkalmazhatósága érdekében készítse elő és hajtsa végre a következő intézkedéseket:

– alakítsa meg a megerődített körletek parancsnokságának keretét . . .

– a tüzérségi-géppuskatűz rendszerének befejezésére minden védelmi gócban és támaszpontban jelölje ki a fa-, föld- vagy beton létesítmények helyét, amelyeket a háború első tíz napjában majd a tábori csapatoknak kell felépíteniük . . .

– a Vörös Hadsereg Védelmi Építkezési Csoportfőnökségének tervei és műszaki utasításai alapján készítsen számvetést a fegyverzet- és a legegyszerűbb belső felszerelés-szükségletről . . .

– az élőerő, eszközök és munkatervek számvetésében vegye figyelembe azokat a vasbeton létesítményeket, amelyek 1938–1939-ben épültek a letyicsevi, mogiljovi, jampoli, novograd–volinszki, minszki, polocki és moziri megerődített körletekben . . .

A Védelmi Építkezés Csoportfőnöke dolgozza ki és 1941. 5. 1.-ig küldje meg a körzeteknek a műszaki utasításokat az 1938–1939-ben épült létesítmények fegyverzetére és legegyszerűbb belső berendezésére vonatkozóan."[32]

A régi államhatáron levő megerődített körleteket nem szüntették meg és nem szerelték le, mint ahogy ezt egyes emlékiratok és történelmi tanulmányok megemlítik. Ezek minden fontos szakaszon és irányban megmaradtak és tovább akartuk erősíteni őket. De a harctevékenység menete a háború elején lehetetlenné tette, hogy maradéktalanul végrehajtsuk a tervezett intézkedéseket és kellőképp felhasználjuk a régi megerődített körleteket.

Az új megerődített körleteket illetően a honvédelmi népbiztos és a Vezérkar több ízben is utasította a körzeteket, hogy gyorsítsák meg az építkezést. Az új határok megerődítésén naponta majdnem 140 000 ember dolgozott. Ebben Sztálin is sürgetett bennünket.

Legyen szabad idéznem e kérdésben a vezérkar 1941. április 14-én kiadott direktíváját.

„A Vörös Hadsereg Vezérkarának több utasítása ellenére a tartós harci létesítmények kazamatáinak szerelése és a létesítmények harckészültségbe helyezése megengedhetetlenül lassú ütemű.

A honvédelmi népbiztos megparancsolta:

1. Minden rendelkezésre álló erődítmény-fegyverzetet sürgősen szereljenek be a harci létesítményekbe és helyezzék harckészültségbe.

2. Különleges fegyverzet hiányában a lőrések mögé építsenek egyszerű kivitelezésű padozatot és ideiglenesen arra helyezzék a nehéz géppuskákat, és ahol lehetséges, a lövegeket.

[32] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára f. 73, op. 12109 d. 5789, ll. 108, 109, 111, 112.

3. Annak ellenére, hogy a létesítmények több rendszeresített felszerelése hiányzik, a létesítményeket helyezzék harckészültségbe. Okvetlenül szereljék fel a páncél-, fém- és rácsos ajtókat.

4. Szervezzék meg a létesítményekben elhelyezett fegyverzet megfelelő karbantartását, gondoskodjanak épségéről.

5. A Védelmi Építkezés Csoportfőnöke haladéktalanul küldjön a körzetekbe műszaki utasításokat arra vonatkozóan, hogyan helyezzék el az ideiglenes fegyverzetet a vasbeton létesítményekben.

A foganatosított intézkedéseket 1941. 4. 25-ig jelentsék a Vörös Hadsereg Vezérkarának.

aláírás:
G. Zsukov,
a Vörös Hadsereg Vezérkarának főnöke
a kiadvány hiteléül:
Sz. Sirjajev,
a Vörös Hadsereg Vezérkara megerődített körlet osztályának főnöke".[33]

1941 márciusában a vezérkar befejezte az ipar mozgósítási tervének kidolgozását, amely előírta, hogy háború esetén milyen haditermékeket és milyen mennyiségben kell gyártani. Ezt a tervet én és helyettesem, V. D. Szokolovszkij tábornok jelentettük a Népbiztosok Tanácsa mellett működő Honvédelmi Tanács elnökének.

A vezérkar külön jelentést készített a lőszerhelyzetről és ezt felterjesztette a központi bizottságnak, valamint a Népbiztosok Tanácsának. A jelentés kizárólag a tüzérség ellátásával foglalkozott. A tüzérségi és az aknagránátok vonatkozásában rendkívül súlyos volt a helyzet. Nem volt elegendő lőszer a tarackokhoz, a légvédelmi és a páncéltörő ágyúkhoz. Különösen nagy nehézségek mutatkoztak az új tüzérségi eszközök lőszerellátásában.

Sztálin utasított bennünket jelentésünk felülvizsgálására, valamint arra, hogy a Lőszerügyi Népbiztossággal és a Honvédelmi Népbiztossággal közösen jelentsük, hogy valójában mi kell és mit lehet tenni.

N. A. Voznyeszenszkij és más elvtársak túlzottnak találták követeléseinket, és azt jelentették Sztálinnak, hogy az 1941-re szóló igénylést legfeljebb 20 százalékban lehet kielégíteni. E javaslatokat jóváhagyták.

Másodszori jelentés után azonban Sztálin úgy intézkedett, hogy adjanak ki külön rendeletet, amely előírja, hogy 1941 második felében és 1942 elején jelentősen nagyobb mennyiségű lőszert gyártsanak.

1941 tavaszán a Honvédelmi Népbiztosság központi ellátási szervei nagy munkát végeztek annak érdekében, hogy az állami tartalékok rovására valamennyi nyugati körzet mozgósítási készleteit növeljék fűtőanyagból, élelmiszerekből és iparcikkekből. A körzetek tüzérségi raktárait a Honvédelmi Népbiztosság bázisainak terhére jelentős mennyiségű lőszerrel töltötték fel.

A közelgő háború miatt a honvédelmi népbiztos, a vezérkar és én magam is szükségesnek tartottam, hogy az anyagi-technikai eszközöket közelebb vigyük a csapatokhoz, közelebb juttassuk a felhasználókhoz. Ez helyesnek látszott, később azonban kiderült, hogy mindannyian tévedtünk. Amikor a háború elkezdődött,

[33] Ugyanott, f. 73, op. 12109, d. 5789, l. 114.

az ellenségnek rövid idő alatt sikerült kézre kerítenie a körzetek anyagi-technikai készleteit, ami megnehezítette a csapatok ellátását és a tartalékképzést szolgáló intézkedések végrehajtását.

Amikor 1941 tavaszán átdolgoztuk a hadműveleti terveket (amiről már beszéltem), gyakorlatilag nem vettük teljesen figyelembe az új hadviselési módokat a háború kezdeti szakaszában. A Honvédelmi Népbiztosság és a vezérkar úgy vélte, hogy a háború két olyan nagyhatalom között, mint amilyen Németország és a Szovjetunió, mindkét részről a korábbi séma szerint kezdődhet: a főerők csak a határ menti összetűzések után, néhány nap múlva bocsátkoznak ütközetbe. Úgy képzeltük, hogy a fasiszta Németországnak is annyi idő kell az összpontosításhoz és a szétbontakoztatáshoz, mint nekünk. Valójában azonban az erők és a feltételek korántsem voltak azonosak.

Milyen gazdasági lehetőségekkel rendelkezett Németország, amikor megtámadta a Szovjetuniót?

Németország, miután Európa majdnem minden gazdasági és hadászati erőforrását magához ragadta, mint ismeretes, jól felszerelte fegyveres erőit korszerű fegyverzettel, harci technikai eszközökkel, és kellő mennyiségű hadianyaggal látta el magát. Az a körülmény, hogy abban az időben Nyugat-Európában nem voltak aktív tevékenységet folytató erők, lehetővé tette, hogy a hitleristák egész főerejüket a Szovjetunió ellen összpontosítsák.

Közvetlenül a háború előtt Németországban és az általa megszállt országokban 31,8 millió tonna acélt gyártottak. Egymaga Németország 257,4 millió tonna szenet bányászott, a csatlós államokkal együtt pedig 439 millió tonnát. A Szovjetunió acélgyártása 18,3 millió tonna, széntermelése pedig 165,9 milió tonna volt. Németország gyenge pontja volt az ásványolaj-termelés, ezt azonban bizonyos mértékig ellensúlyozta a román import, a készletfelhalmozás és a szintetikus benzin gyártása.

A versailles-i szerződés gátlástalan felrúgása után a hitlerista vezetés agresszív tervei érdekében az egész gazdaságpolitikát az általa kitervelt hódító háború érdekeinek rendelte alá. A német ipart teljesen hadivágányra állították át. Minden egyéb háttérbe szorult.

A hitlerista vezetők hatalmas hadigazdasági potenciált hoztak létre, viszonylag rövid idő alatt több mint 300 nagy hadiüzem épült, Németország haditermelése 1940-ben, az előző évhez viszonyítva kétharmadával, 1932-höz viszonyítva pedig 22-szeresére növekedett. A német ipar 1941-ben több mint 11 000 repülőgépet, 5200 harckocsit és páncélozott harcjárművet, 30 000 különböző űrméretű löveget, mintegy 1,7 millió karabélyt, puskát és géppisztolyt gyártott. Emellett figyelembe kell vennünk a nagy mennyiségű zsákmányolt fegyvert, továbbá Németország csatlós államainak és az általa megszállt országoknak a termelőkapacitását.

Mit tudtunk mi akkoriban Németországnak a Szovjetunió ellen összpontosított fegyveres erőiről?

Vezérkarunk F. I. Golikov tábornok vezette Felderítő Csoportfőnökségének adatai szerint a további német csapatszállítások Kelet-Poroszországba, Lengyelországba és Romániába 1941 január végén kezdődtek. A felderítés véleménye szerint februárban és márciusban kilenc hadosztállyal növekedett, az ellenséges csoportosítás: a balti körzettel szemben – három gyalogos hadosztállyal, a nyugati körzettel szemben – két gyalogos hadosztállyal és egy páncélos hadosztállyal, a kijevi körzettel szemben pedig egy gyalogos hadosztállyal és három páncélos ezreddel.

Golikov tábornoktól, a felderítő csoportfőnöktől kapott információt haladéktalanul jelentettük Sztálinnak. Nem tudom, hogy a felderítési adatok közül mit jelentett Golikov tábornok személyesen Sztálinnak.

1941. április 4-re a németek a Balti-tengertől Szlovákiáig – Golikov tábornok adatai szerint – újabb 5 gyalogos és 6 páncélos hadosztállyal erősödtek. A Szovjetunióval ekkor összesen 72–73 hadosztály állt szemben. Ehhez még hozzá kell vennünk a Romániában állomásozó német csapatokat, összesen 9 gyalogos és 1 gépkocsizó hadosztályt.

Május 5-re Golikov tábornok jelentése szerint a Szovjetunióval szemben álló német csapatok mennyisége már elérte a 103–107 hadosztályt (beleértve azt a 6 hadosztályt, amely Danzig és Poznań környékén állomásozott, és a Finnországban levő öt hadosztályt is). Ezek közül Kelet-Poroszországban 23–24, Lengyelországban a nyugati körzettel szemben 29, Lengyelországban a kijevi körzettel szemben 31–34, Romániában és Magyarországon pedig 14–15 hadosztály állt.

Az ellenség nagy hadszíntérelőkészítő munkát végzett: Szlovákiában és Romániában második vágányokat fektettek, kibővítették a repülőterek és leszállóhelyek hálózatát, gyors ütemben épültek a katonai raktárak. A városokban és iparvállalatoknál légvédelmi kiképzést szerveztek, óvóhelyeket építettek és próbamozgósításokat tartottak.

A magyar hadsereg mintegy négy hadteste állt Kárpát-Ukrajnában. A román csapatok jelentős része a Kárpátokban állomásozott.

Finnországban Abo kikötőjében április 10-től 29-ig német csapatok szálltak partra, mintegy 22 000 fő, amelyeket utána Rovaniemi körzetébe és tovább Kirkenesbe irányítottak. Golikov tábornok lehetségesnek tartotta, hogy hamarosan további német csapaterősítések érkeznek a Jugoszláviában felszabadult erőkből.

1941. június 1-én a Felderítő Csoportfőnökség adatai szerint mintegy 120 német hadosztály állt szemben a Szovjetunióval.

1941 tavaszán a hitleristák nyugati ellenségeik részéről nem tartottak komoly tevékenységtől, és Németország fegyveres erőinek zöme a Balti-tengertől a Feketetengerig terjedő vonalon összpontosult.

1941 júniusára Németország 8 millió 500 ezer főre emelte fegyveres erőinek létszámát. A növekedés 1940-től kezdve 3 millió 550 ezer fő, vagyis hozzávetőlegesen 208 hadosztály. Nálunk júniusban, a pótlólagosan behívott korosztályokat is beszámítva, körülbelül 5 millió ember állt fegyverben.

Hitler úgy gondolta, hogy elérkezett a kedvező pillanat a Szovjetunió megtámadására. Sietett, és nem ok nélkül . . .

Az erőltetett ütemű keleti irányú csapatszállításokat a hitlerista hadvezetés 1941. május 25-én kezdte meg. Addigra a németek a maximálisra növelték a vasút áteresztő képességét. Május 25-től június közepéig 47 hadosztályt szállítottak a Szovjetunió határára, köztük 28 páncélos, illetve gépesített hadosztályt.

Nálunk pedig a következő történt. 1941 egész márciusában és áprilisában a vezérkar megfeszítetten dolgozott, hogy pontosítsa a nyugati határ fedezésének tervét és a mozgósítási tervet arra az esetre, ha háború törne ki. A fedezés tervének a pontosítása után jelentettük Sztálinnak, hogy a számítások szerint a Baltikumban, a nyugati, kijevi és az ogyesszai körzetekben levő csapatok nem lesznek elegendők a német erők csapásának az elhárítására. A belső körzetek csapataiból sürgősen mozgósítani kell néhány hadsereget és minden eshetőségre készen május elején a Baltikum, Belorusszija és Ukrajna területére kell irányítani őket.

A fasiszta Németország felkészülése a Szovjetunió elleni támadásra

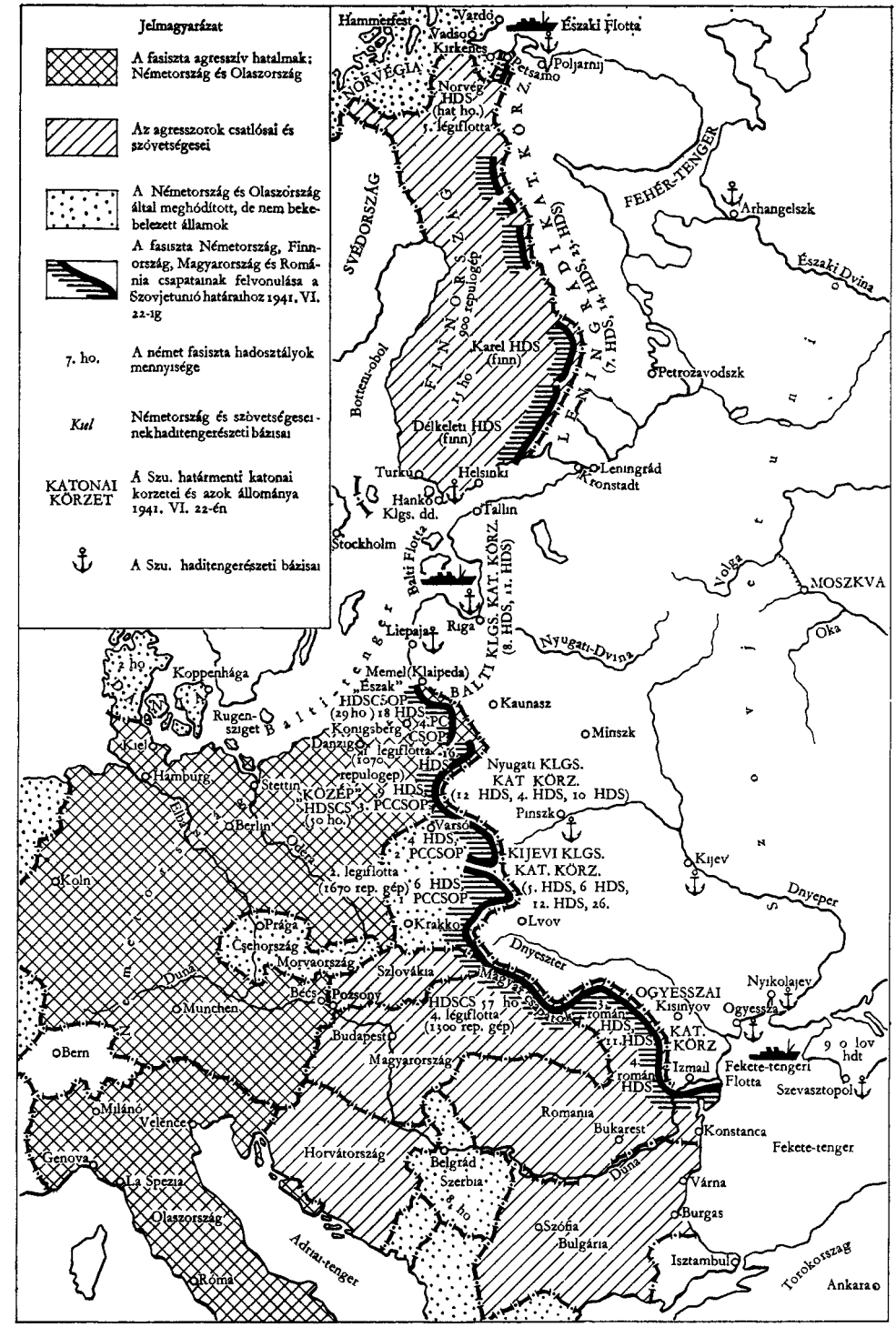

Sztálin úgy határozott, hogy mozgó táborozás ürügyén Ukrajnába és Beloruszszijába dobjunk át két-két csökkentett létszámú összfegyvernemi hadsereget. Figyelmeztetett bennünket a rendkívüli óvatosságra és a hadműveleti álcázást szolgáló intézkedésekre.

Ugyanakkor Sztálin elrendelte, hogy fokozott ütemben fejlesszük az állandó és tábori repülőterek hálózatát. De csak arra kaptunk engedélyt, hogy a tavaszi mezei munkák befejezése után vehetünk igénybe munkaerőt erre a célra.

Egy alkalommal szokásos megbeszélésünk végén Sztálin megkérdezte, hogyan halad a tartalékosok behívása.

A honvédelmi népbiztos azt felelte, hogy az rendben folyik, a jegyzékekben szereplő tartalékosok április végén a határ menti körzetekben lesznek. Május elején megkezdődik átképzésük a csapatoknál.

A vezérkar május 13-án utasította a körzeteket, hogy a belső körzetekből vonják előre nyugat felé a csapatokat. Az intézkedés nyomán a 22. hadsereg az Urálból Velikije Luki körzetébe, a 21. hadsereg a Volga menti katonai körzetből Gomel környékére, a 19. hadsereg az észak-kaukázusi körzetből Belaja Cerkov környékére, a 25. lövészhadtest a harkovi körzetből a nyugati Dvina terepszakaszra, a 16. hadsereg pedig a Bajkálon túlról Ukrajnába, Sepetovka környékére települt.

Május folyamán a belső katonai körzetekből összesen 28 lövészhadosztályt és négy hadseregparancsnokságot vontunk előre nyugati határainkhoz.

Május végén a vezérkar utasította a határ menti körzetek parancsnokait, hogy sürgősen kezdjék meg a harcálláspontok előkészítését, június közepén pedig azt a parancsot kapták, hogy a frontparancsnokságok településjenek ki: az Északnyugati Front Panevežys körzetébe, a Nyugati Front Obuz-Leszna, a Délnyugati Front pedig Tarnopol körzetébe. Az ogyesszai körzetet hadseregparancsnokság minőségében Tarnopolba telepítették. E körzetekbe a front (hadsereg) parancsnokságoknak június 21. és 25. között kellett kiérkezniük.

A feltételezhető ellenséghez legközelebb 47 szárazföldi és 6 tengeri határőr osztag, 9 önálló határőr parancsnokság, a Belügyi Népbiztosság operatív csapatainak 11 ezrede, továbbá a fedező hadseregek első lépcsőinek lövészhadosztályai voltak, amelyek szintén a határ közelében helyezkedtek el, de nem voltak harcrendbe szétbontakoztatva.

A nyugati határ menti körzetekben és flottáknál összesen 2,9 millió ember, több mint másfél ezer új típusú és elég sok elavult repülőgép, mintegy 35 000 löveg és aknavető (az 50 mm-esek nélkül), 1800 nehéz- és közepes harckocsi (kétharmad részük új típusú) és jelentős számú korlátozott kilométer tartalékkal rendelkező könnyű harckocsi tartózkodott.

A harckiképzés és a hangulat a határ menti körzetekben nem volt azonos és sok tényezőtől függött: a csapatok nevelésének hagyományaitól, a parancsnoki kar kezdeményezőképességétől és felelősségétől, a szervezettségtől és a harcászati szabályzatok előírásainak betartásában tanúsított szívósságtól. Ma már nehéz részletesen felidézni mindazt, ami a határ menti körzetekben történt, érzékeltetni azt az atmoszférát, amely a háború kitörésekor uralkodott. Emlékszem, különösen a vezérkarnál töltött első időmben állandóan a nemrég otthagyott Kijevi Különleges Katonai Körzet körül forogtak gondolataim. Miként állnak ott a dolgok?

Ezzel kapcsolatban szeretnék néhány részletet idézni I. H. Bagramjan marsallnak a visszaemlékezéséből, aki akkoriban ezredesként e körzet hadműveleti osztályának a vezetője volt. Úgy vélem, hogy ezek a lapok híven tükrözik, milyen volt a helyzet

közvetlenül a hadseregben, milyen nehézségek voltak a háborút megelőző utolsó hónapokban.

„Alig búcsúztunk el parancsnokunktól, aki a XVIII. pártkonferenciára utazott – írja Bagramjan –, amikor a vezérkartól utasítás érkezett: a körzet törzsfőnöke azokkal a tábornokokkal és tisztekkel együtt, akik részt vettek az államhatár fedezési tervének a kidolgozásában, sürgősen utazzanak Moszkvába. M. A. Purkajevvel együtt a fővárosba utazott N. A. Laszkin tábornok, a légierő törzsfőnöke, I. I. Trutko tábornok, a körzet törzsfőnökének a helyettese, aki a hadműveleti hadtápkérdésekkel foglalkozott, D. M. Dobikin tábornok, a körzet csapatainak a híradó főnöke, A. A. Korsunov ezredes, a körzet katonai szállítási főnöke, továbbá én és helyettesem, A. I. Danyilov ezredes.

Moszkvában végül minden tisztázódott: a körzetet érintő hadműveleti intézkedések megtárgyalásában kellett részt vennünk.

... Még folyt a munka, amikor egyszercsak parancsot kaptunk, azonnal térjünk vissza Kijevbe, közvetlen szolgálati kötelességeink teljesítése végett. Itt elsősorban meg kellett vizsgálnunk az államhatár fedezésének terveit a hadseregeknél. Ezeket a terveket a körzetparancsnokság útmutatásai alapján a hadseregek törzsei dolgozták ki. Nagy megelégedésünkre a hadseregek terveit nem kellett alapvetően átdolgozni, csupán jelentéktelen helyesbítésekre volt szükség.

De nemsokára – nyomban azután, hogy a fasiszták elkezdték Jugoszlávia megszállását – a vezérkar úgy intézkedett, hogy az államhatár fedezésének tervében hajtsunk végre egy sor lényeges módosítást. A körzetparancsnokságot utasították, hogy jelentősen növelje az államhatár közvetlen fedezésére kijelölt csapatok állományát...

Kirponosz tábornok el volt keseredve, mert – véleménye szerint – alaposan meggyengült a tartaléka és most a „passzív védelemre" lényegesen nagyobb erőket jelöltek ki, mint amennyit ő szükségesnek tartott. Ámde a parancs az parancs: április 18-án továbbítottuk a haseregeknek a megfelelő utasításokat, hogy ezeket a módosításokat hajtsák végre tervükben. Éppen emiatt nem sikerült áprilisban rendbe tenni az államhatár fedezésének hadsereg-terveit.

A hadsereg-törzsfőnököket azokkal a munkatársakkal együtt, akik részt vettek a tervek kidolgozásában, újból berendelték a körzet törzséhez. Minden elölről kezdődött. Nagy nehézség volt, és ez a munkát alaposan elhúzta, hogy a terveket kidolgozó tábornokoknak és tiszteknek az első papírtól az utolsóig mindent sajátkezűleg kellett megírniuk...

A tervek átdolgozásának május 10-ig be kellett fejeződnie. Szerencsére ezek voltak az utolsó komoly kiegészítések, különben a tervek a fasiszta hordák betöréséig sem készültek volna el.

Április második felében a Vörös Hadsereg felső vezetése észrevehetően sürgetni kezdte a határ menti körzetek megerősítését szolgáló intézkedések végrehajtását. Emlékszem, április 26-án körzetünk parancsot kapott Moszkvából, hogy június 1-ig állítson fel öt gyorsanmozgó páncéltörő tüzérdandárt és egy légideszant-hadtestet. Négy lövészhadosztályunkat hegyi lövésszé szervezték át. A körzetparancsnokságot értesítették arról, hogy május 25-ével a körzethez fog tartozni a Távol-Keletről érkező 31. lövészhadtest parancsnoksága.

Az utolsó tavaszi hónap korántsem hozott felmelegedést a nemzetközi légkörben. Sztálinnak a Népbiztosok Tanácsa elnökévé történt váratlan kinevezését a körzet törzsénél mindenki a nemzetközi helyzet súlyosbodása jelének tekintette. A szovjet

hatalom fennállása óta első ízben történt, hogy a legmagasabb párt- és állami vezetés egy kézbe került. A gyorsan növekvő veszély egyéb jelei is mutatkoztak.

Május második felében a vezérkartól utasítást kaptunk, amely a körzet parancsnokának előírta, hogy vegye át az Észak-kaukázusi Katonai Körzet parancsnokságától és helyezze el táborokban a 34. lövészhadtest parancsnokságát és annak hadtest közvetlen csapatait, továbbá át kellett vennie még négy 12 000-es létszámú lövész- és egy hegyi lövész hadosztályt.

E csapatok vezetéséhez az Észak-kaukázusi Katonai Körzetből egy operatív csoportnak kellett érkeznie M. A. Rejtyer altábornagynak, a körzetparancsnok első helyettesének a vezetésével. Az érkező csapatok elhelyezését szintén maga a vezérkar határozta meg. Ugyanebből a direktívából megtudtuk, hogy a csapatok május 20-tól érkeznek. Bár a direktíva, úgy látszik, nem érte váratlanul a parancsnokságot, mégis szerfölött aggasztotta: hiszen rövid időn belül majdnem egy egész hadsereget kellett elhelyeznünk. A hirtelen fejünkre szakadt sürgős intézkedések miatt el kellett halasztanunk a hadseregek részvételével tartandó parancsnoki-törzsvezetési gyakorlatokat, amelyeket május második felére terveztünk.

Május végén a körzetbe egyik szerelvény a másik után érkezett. A hadműveleti osztály átalakult afféle diszpécserközponttá, ahová az Észak-kaukázusi Katonai Körzetből érkező csapatok mozgására és állapotára vonatkozóan minden információ befutott. Eszembe jut egy jellemző tény. A hozzánk érkező hadosztályok az oda kiküldött tisztjeinknek harcképességükről azt jelentették, hogy a magasabbegységek kivétel nélkül mind békeállományúak, és emiatt nemcsak sok harcosuk és parancsnokuk hiányzik, hanem a felszerelésük is elégtelen. Elsősorban a szállítójárművek és híradó eszközök hiányoznak, amelyeket a hadosztályok a mozgósítás elrendelésekor kaptak volna meg.

Úgy látszik, az a törekvés, hogy a fasiszta Németországgal kötött szerződés feltételeit a legszigorúbban betartsuk, ebben a kérdésben is fontos szerepet játszott.

Előreszaladva meg kell említenem, hogy amikor a háború kitört, ezeket a hadosztályokat sürgősen kezdték átdobni a nyugati hadászati irányba, és ők kénytelenek voltak menetből ütközetbe bocsátkozni.

Az Észak-kaukázusi Katonai Körzetből érkezett öt hadosztály még be sem fejezte az összpontosítást körzetünk területén, amikor június első napjaiban közölte a vezérkar, hogy a honvédelmi népbiztos direktívája alapján megalakult a 19. hadsereg parancsnoksága, amely június 10-én érkezik meg Cserkassziba. A hadsereg állományába kerül a 34. lövészhadtestnek mind az öt hadosztálya és az Észak-kaukázusi Katonai Körzet 25. lövészhadtestének három hadosztálya. A direktíva értelmében az új hadsereg a népbiztos alárendeltségében marad. Parancsnokává I. Sz. Konyev altábornagyot, az Észak-kaukázusi Katonai Körzet csapatainak a parancsnokát nevezték ki.

Egy nappal később a vezérkar figyelmeztette a körzetparancsnokságot, hogy készüljön fel még egy hadseregnek, M. F. Lukin altábornagy 16. hadseregének a fogadására és elhelyezésére, amely útban van a Bajkálon túlról. A terv szerint Lukin tábornok csapatainak a Kijevi Különleges Katonai Körzet területén június 15. és július 10. között kellett összpontosulniuk.

Ily módon már a második hadsereget kellett rövid időn belül fogadnunk és elhelyeznünk a körzet területén. Ez örvendetes dolog volt. Arra az aggodalomra, hogy háború esetén nem lesznek a mélységben csapataink, már nem volt ok. Most már teljesen világossá vált, hogy a népbiztos és a vezérkar gondoskodott a mélység-

ről, amikor megparancsolta, hogy a körzet összes erői készüljenek fel az előrevonásra közvetlenül a határhoz."[34]

Itt helyénvaló szólni az akkori idők fő hibájáról, amelyből természetesen sok más is következett. A német fasiszta csapatok támadása valószínű időpontjának meghatározásában elkövetett tévedésről van szó.

Az 1940. évi hadműveleti tervben, amely pontosítás után 1941-ben érvényben volt, ez állt:

– háborús veszély esetén a fegyveres erőket teljes harckészültségbe kell helyezni;
– az országban haladéktalanul végre kell hajtani a csapatok mozgósítását;
– a csapatokat hadilétszámukra kell feltölteni a mozgósítási terv szerint;
– a mozgósított csapatokat a határ menti katonai körzetek és a Katonai Főparancsnokság tervének megfelelően a nyugati határ menti körzetekben kell összpontosítani és szétbontakoztatni.

A hadműveleti és mozgósítási tervben előírt intézkedések életbeléptetése csak a kormány külön döntése alapján történhetett meg. Erre a külön döntésre csak 1941. június 22-re virradó éjjel került sor. Az utolsó háború előtti hónapokra a vezetés intézkedései nem írtak elő olyan rendszabályokat, amelyeket különösen veszélyes háborús időben a legrövidebb időn belül kellett végrehajtani.

Természetszerűen adódik a kérdés: vajon a Sztálin által irányított vezetés miért nem léptette életbe az általa jóváhagyott hadműveleti terv intézkedéseit?

Ezekért a hibákért és tévedésekért legtöbbször Sztálint vádolják. Természetesen Sztálinnak voltak hibái, ezeknek az okait azonban nem szabad az objektív történelmi folyamatoktól és jelenségektől, a gazdasági és politikai tényezők egész komplexusától elszigetelten vizsgálni. Nincs egyszerűbb dolog, mint most, amikor már minden következmény ismeretes, visszatérni az események kezdetéhez, és így vagy úgy értékelni azt. És nincs bonyolultabb dolog, mint eligazodni a kérdések összességében, az erők egymás elleni harcában, az egymással szemben álló rengeteg vélemény, értesülés és tény között, közvetlenül az adott történelmi pillanatban.

Egybevetve és elemezve mindazokat a beszélgetéseket, amelyeket Sztálinnal jelenlétemben hozzá közel álló emberek körében folytattunk, az a szilárd meggyőződés alakult ki bennem, hogy minden szándékát és cselekedetét egy óhaj hatotta át – elkerülni a háborút, és az volt a meggyőződése, hogy ez sikerül is neki.

Sztálin jól tudta, milyen súlyos következményekkel járhat a Szovjetunió népeire nézve a háború egy olyan erős és tapasztalt ellenséggel, mint aminő a fasiszta Németország, és ezért ő, miként egész pártunk is, arra törekedett, hogy elejét vegye a háborúnak.

Jelenleg nálunk, különösen a nagy példányszámban megjelenő, népszerű publikációk zömmel azt emelik ki, hogy figyelmeztettek bennünket a Szovjetunió ellen készülő támadásra, arra, hogy határainknál csapatokat vonnak össze stb. Ámde abban az időben, mint ahogy ezt a fasiszta Németország szétzúzása után előtalált dokumentumok bizonyítják, Sztálin asztalára sok, egészen másfajta jelentés is került. Íme egy példa.

Hitlernek az 1941. február 3-i megbeszélésen adott utasítása alapján Keitel vezértábornagy, vezérkari főnök 1941. február 15-én különleges direktívát adott ki „az ellenség megtévesztésére". A „Barbarossa" hadművelet előkészítésének álcá-

[34] I. H. Bagramjan: Zapiszki nacsalnyika operatyivnogo otgyela. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", No. 1. 1967, sztr. 50.

zása céljából a vezérkar hírszerző és elhárító osztálya számos akciót dolgozott ki és hajtott végre álhírek és hamis jelentések terjesztése végett. A csapatok keletre történő áthelyezését úgy tüntették fel, mint „a történelem legnagyobb megtévesztő manőverét, amelynek az a célja, hogy elterelje a figyelmet az angliai invázió utolsó előkészületeiről".

Rengeteg Angliára vonatkozó topográfiai anyagot nyomattak. A csapatokhoz angol tolmácsokat vezényeltek. A La Manche-csatorna, a Pas-de-Calais és Norvégia partvidékén előkészítették bizonyos vidékek „lezárását". Híreket terjesztettek egy állítólagos ejtőernyős hadtestről. A tengerparton színlelt ütegeket állítottak fel. A csapatoknál olyan híreket terjesztettek, hogy pihenőre mennek az angliai invázió előtt, egy másik változat pedig az volt, hogy a csapatokat átengedik a szovjet területen, hogy Indiába bevonuljanak. Annak a változatnak az alátámasztására, hogy Angliában deszantot tesznek partra, „Cápa" és „Szigony" fedőnév alatt különleges hadműveleteket dolgoztak ki. A teljes propagandagépezet Angliára zúdult és abbahagyta a Szovjetunió elleni szokásos kirohanásokat. Ebbe a kampányba a diplomaták és mások is bekapcsolódtak.

Az efféle adatok és jelentések, valamint a fegyveres erők általános harckészültségében mutatkozó hiányosságok játszottak közre abban a rendkívüli óvatosságban, amelyet Sztálin tanúsított, amikor az esetleges agresszió visszaverésére való felkészüléssel kapcsolatban szóba került a hadműveleti-mozgósítási tervekben alapvető intézkedések végrehajtása.

Sztálin, mint már említettem, azt is figyelembe vette, hogy a területi rendszerről a kerethadseregre való áttérés folytán az egységek és magasabbegységek élére olyan parancsnoki-politikai káderek kerültek, akik még nem sajátították el a beosztásuknak megfelelő hadműveleti-harcászati művészetet.

A XVIII. pártkongresszus határozatai és a központi bizottság utána következő, a vezető káderek kiválogatására, kiképzésére és nevelésére vonatkozó útmutatásai alapján a hadseregparancsnokságok, a párt- és politikai szervek 1941 nyaráig igen nagy oktató-nevelő munkát végeztek, amelynek eredményeképpen emelkedett a káderek általános elméleti színvonala és növekedett jártasságuk.

Ámde a fegyveres erők parancsnoki kádereinek a kérdése az 1940–1941-es években továbbra is égető probléma maradt. Minthogy tömegesen helyeztek magas beosztásokba fiatal, harci tapasztalatokkal nem rendelkező parancsnokokat, egy időre csökkent a hadsereg harcképessége. Közvetlenül a háború előtt a fontos és nagy szervezési intézkedések végrehajtásakor érződött a hiány szakképzett parancsnokokban, harckocsizókban, tüzérekben és repülő-műszaki állományban, miközben fegyveres erőink létszáma tetemesen megnövekedett. Feltételeztük, hogy mindezt nagyjából 1941 végéig ki tudjuk küszöbölni.

Sztálin meg óhajtotta őrizni a békét, mint a szocializmus szovjetunióbeli építésének döntő feltételét. Látta, hogy Anglia és az Egyesült Államok kormánya mindent elkövet annak érdekében, hogy Hitlert háborúra bírja a Szovjetunió ellen. Angliának és más nyugati államoknak, miután súlyos katonai helyzetben voltak, és igyekeztek megmenekülni a katasztrófától, létérdekük volt, hogy Németország megtámadja a Szovjetuniót. Ezért fogadta annyira bizalmatlanul a nyugati kormányoknak azt az információját, hogy Németország a Szovjetunió megtámadására készülődik.

Csak a tények egyik csoportját említem, amelyek ismerete megerősíthette Sztálinnak az említett információval szembeni bizalmatlanságát. A fasiszta Németország titkos londoni tárgyalásairól van szó ama bizonyos 1939. évben, amikor a

Szovjetunió katonai megbeszéléseket folytatott Angliával és Franciaországgal, amiről már beszéltem.

Az angol diplomácia azt javasolta a kormánynak, egyezzen meg a hitleristákkal a befolyási övezetek világméretű elhatárolásáról. Hudson angol kereskedelmi miniszter a Göring birodalmi marsallhoz közel álló Wohltat német titkos tanácsossal folytatott tárgyalásokon kijelentette, hogy a két állam előtt három nagy terület fekszik, amelyek a gazdasági tevékenység beláthatatlan színterei: a Brit Birodalom, Kína és Oroszország. Megtárgyalták a politikai és katonai kérdéseket, Németország nyersanyagbeszerzési problémáit stb. A tárgyalásokba más személyek is bekapcsolódtak. Dirksen londoni német nagykövet azt jelentette Berlinbe, hogy „az itteni kormánykörökben" erősödik „a konstruktív politika irányzata".

Mellesleg helyénvalónak tartom megemlíteni, hogy amikor Hitler arra határozta el magát, hogy javasolja a Szovjetuniónak, gondolják meg együtt a világ befolyási övezetekre való felosztását, szovjet részről már a téma említése is éles és teljesen egyértelmű visszautasításban részesült. Ezt okmányok bizonyítják, és tanúsítják azok, akik részt vettek V. M. Molotov 1940 novemberi berlini látogatásában.

Mint ismeretes, április végén W. Churchill üzenetet küldött Sztálinnak. Ez állt benne: „Egy hitelt érdemlő ügynöktől megbízható információt kaptam arról, hogy a németek, miután úgy látták, hogy Jugoszlávia hálójukban van, vagyis március 20-án, megkezdték a Romániában tartózkodó öt páncélos hadosztály közül három átdobását Lengyelország déli részére. Abban a pillanatban, amikor tudomást szereztek a szerb forradalomról, ezt a mozgást megszüntették. Excellenciád könnyen értékelni tudja ezeknek a tényeknek a jelentőségét."

Sztálin bizalmatlanul fogadta ezt az üzenetet. 1940-ben a világsajtóban olyan hírek kezdtek terjengeni, hogy angol és francia körök maguk készülődnek támadásra Észak-Kaukázus ellen, bombázni szándékoznak Bakut, Groznijt, Majkopot. Utána okmányok láttak napvilágot, amelyek megerősítették ezt. Egyszóval, nemcsak Churchill sohasem titkolt szovjetellenes, antikommunista tettei és kijelentései, hanem az akkori diplomáciai élet sok konkrét ténye is arra bírhatta Sztálint, hogy óvatosan fogadja az imperialista köröktől származó információkat.

1941 tavaszán a nyugati országokban egyre nagyobb számban kezdték terjeszteni az olyan provokációs híreket, hogy a Szovjetunió nagyszabású háborús készülődést folytat Németország ellen. A német sajtó felfújta ezeket a jelentéseket és utalt arra, hogy az ilyen jelentések beárnyékolják a szovjet–német viszonyt.

– Látják – mondta Sztálin – bennünket a németekkel, a németeket pedig a Szovjetunióval ijesztgetik, és egymás ellen uszítanak bennünket.

Ami annak a megnemtámadási egyezménynek az értékelését illeti, amelyet 1939-ben, olyan időben kötöttünk Németországgal, amikor országunkat két oldalról érhette volna támadás – Németország és Japán oldaláról –, alaptalan azt állítani, hogy Sztálin hitt benne. A párt és a szovjet kormány abból indult ki, hogy az egyezmény nem hárítja el a Szovjetuniót fenyegető fasiszta agresszió veszélyét, de lehetővé tette, hogy védelmünk erősítésére időt nyerjünk, megakadályozta a szovjetellenes egységfront kialakítását. Sztálintól azonban valamennyire is megnyugtató véleményt a megnemtámadási egyezményről én sohasem hallottam.

1941. május 5-én a Vörös Hadsereg akadémiája végzett tisztjei számára adott fogadáson Sztálin beszédet mondott a volt hallgatók előtt.

Tanulmányaik befejezése alkalmából üdvözölte a kibocsátottakat, rámutatott azokra az átalakulásokra, amelyek az utóbbi időben a hadseregben történtek.

Elvtársak, mondta, önök 3–4 évvel ezelőtt hagyták el a hadsereget, most visszatérnek soraiba és nem fognak ráismerni. A Vörös Hadsereg korántsem az, ami néhány évvel ezelőtt volt. Új hadsereget teremtettünk, korszerű haditechnikával szereltük fel. Harckocsijaink, légierőink, tüzérségünk arculata megváltozott. Önök megérkezve a csapatokhoz sok újdonságot fognak látni.

A továbbiakban jellemezte az egyes fegyver- és haderőnemeknél bekövetkezett változásokat.

Önök a fővárosból a csapatokhoz mennek – folytatta. – Önöknek a vöröskatonák és a parancsnokok fel fogják tenni a kérdést: Mi történik most? Miért győzték le Franciaországot? Miért szenved Anglia vereséget és miért győz Németország? Valóban legyőzhetetlen-e a német hadsereg?

A német hadseregben a katonai elmélet fejlődik. A hadsereget a legújabb technikával szerelték fel, kiképezték az új hadviselési módokra. Nagy tapasztalatokat szerzett. Tény az, hogy Németország hadserege, mind technikai, mind szervezettség szempontjából jobb. Ámde a németek hiába hiszik azt, hogy hadseregük eszményi, legyőzhetetlen. Legyőzhetetlen hadsereg nincs. Németországnak nem lesz sikere. Területrabló, hódító háborúk jelszavával, más országok leigázásának, más népek és államok alárendelésének jelszavával győzelmet nem arathat.

Németország európai katonai sikereinek okairól szólva, Sztálin érintette azt a kérdést, hogy milyen a viszonya az egyes országoknak saját hadseregükhöz. Ahol a hadseregről nem gondoskodnak, ahol nem nyújtanak neki erkölcsi támogatást, ott a hadsereget bomlasztó morál jelenik meg, a katonákat kezdik lenézni. A hadseregnek a nép és a kormány rendkívüli gondoskodását és szeretetét kell élveznie – ebben rejlik a hadsereg legnagyobb erkölcsi ereje. A hadsereget dédelgetni kell.

A katonaiskolának az a kötelessége, hogy a parancsnoki kádereket csakis az új technika alapján oktassa, csak így oktathatja, messzemenően felhasználva a korszerű háború tapasztalatait. Röviden vázolva a tüzérek, harckocsizók, repülők, lovasok, híradósok és a gyalogosok háborús feladatait, hangsúlyozta, hogy át kell szervezznünk propagandánkat, agitációnkat, sajtónkat. Hogy jól felkészüljünk a háborúra, nemcsak korszerű hadseregre van szükségünk, hanem politikailag is fel kell készülnünk.

Mi következik tehát az említett tényekből? Hogyan értékeljük azt, amit a háború előtt tettünk, amit a közeljövőben szándékoztunk elvégezni és azt, amit nem sikerült vagy nem tudtunk megtenni hazánk védelmi képességének erősítése érdekében? És hogyan ítéljünk ma, amikor már mindent átéltünk, kritikailag átgondolva azt, ami elmúlt és ugyanakkor újra a Nagy Honvédő Háború küszöbén képzelve magunkat?

Sokáig töprengtem ezen, és az alábbi következtetésekre jutottam.

Úgy vélem, hogy az ország védelmének érdekében alapjában véve, fő vonásaiban és irányaiban helyesen cselekedtünk. Hosszú éveken át gazdasági és társadalmi szempontból mindent, vagy majdnem mindent megtettünk, ami lehetséges volt. Az 1939 közepétől 1941 közepéig terjedő időszakban pedig a nép és a párt különleges erőfeszítéseket tett, hogy erősítse a honvédelmet, s ez minden forrást és eszközt igénybe vett.

A fejlett ipar, a kolhozrendszer, az általános műveltségi szint emelkedése, a nemzetiségek egysége, a szocialista állam ereje, a nép magas fokú hazafisága, a pártirányítás, amely kész volt egybeforrasztani az arcvonalat és a hátországot – ez volt a gigászi ország védelmi képességének nagyszerű alapja, annak a nagy győze-

lemnek a fő forrása, amelyet a fasizmus elleni harcban arattunk. Az a körülmény, hogy a háború négy évének óriási nehézségei és veszteségei ellenére a szovjet ipar kolosszális mennyiségű fegyvert – majdnem 490 000 löveget és aknavetőt, több mint 102 000 harckocsit és rohamlöveget, több mint 137 000 repülőgépet – gyártott, azt mutatja, hogy a gazdaság alapját katonai, honvédelmi szempontból helyesen és szilárdan raktuk le.

Ha újból végiggondolom a szovjet fegyveres erők fejlesztésének menetét egészen a polgárháborútól kezdve, szintén azt kell mondanom, hogy alapjában véve itt is helyes úton jártunk. A szovjet katonai doktrínát, a csapatok nevelési és kiképzési elveit, a hadsereg és a flotta fegyverzetét, a parancsnoki káderek képzését, a fegyveres erők szervezetét és szervezését szakadatlanul a szükséges irányban tökéletesítettük. A csapatok erkölcsi és harci szelleme, politikai öntudata és érettsége mindenkor kimagasló volt.

Természetesen, ha most újból végigjárhatnánk ezt az egész utat, akadna olyasvalami is, amit mellőznünk kellene. De ma nem tudok semmiféle olyan nagy, elvi irányt megemlíteni fegyveres erőink fejlesztésében, amelyet sutba kellene dobnunk. Az 1939 közepétől 1941 közepéig terjedő időszakot pedig egészben véve olyan átalakulások jellemzik, amelyek már két-három év múlva kiváló hadsereget adtak volna a szovjet népnek.

A fő és meghatározó momentumokat tekintve – hiszen végső soron ezek döntik el az ország sorsát a háborúban, ezektől függ a győzelem vagy a vereség –, a párt és a nép felkészítette hazáját a védelemre.

Ezt nem azért állítom, hogy elhárítsam magamról az akkori idők mulasztásáért engem terhelő részfelelősséget. Egyébként minden józanul gondolkodó ember megérti, hogy még a vezérkar főnökének a magas beosztásában sem lehet négy és fél hónap alatt mindent elérni. Egyes hibáimról már beszéltem, másokról pedig beszélni fogok. Számomra más fontos: segíteni felvázolni a dolgok valódi állását.

A történelem sajnos túl kevés nyugalmas időt adott nekünk ahhoz, hogy mindent a helyére tegyünk. Sok mindent helyesen kezdtünk el, és sok mindent nem sikerült befejeznünk. Hibásan ítéltük meg a fasiszta Németország támadásának valószínű idejét. Ebből eredtek azok a mulasztások, amelyeket az első csapások visszaverésére való felkészülésben követtünk el.

A pozitív tényezők, amelyekről beszéltem, állandóan hatottak, egyre szélesebben és hatalmasabban kibontakoztak az egész háború folyamán az első naptól az utolsóig, és meghozták a győzelmet. A negatív tényező – az idő elszámítása – fokozatosan csillapulva, de rendkívül erősen érvényesült, növelte az ellenség objektív előnyeit, az idő előnyével gyarapította ezeket és ezzel súlyos helyzetünk okozója lett a háború elején.

A párt és a kormány 1940-ben egy sor kiegészítő intézkedést tett az ország védelmének erősítése érdekében. A gazdasági lehetőségek azonban nem engedték meg, hogy a rendelkezésünkre álló rövid idő alatt maradéktalanul megvalósítsuk a fegyveres erőinkkel kapcsolatban tervezett szervezési és egyéb intézkedéseket. A háború az országot a fegyveres erők átszervezésének, újrafelfegyverzésének és átképzésének szakaszában, a szükséges mozgósítási készletek és állami tartalékok képzésének időszakában találta. A szovjet nép nem szőtt háborús terveket, ellenkezőleg, igyekezve elkerülni a háborút, minden erejét a békés gazdasági tervek teljesítésének szentelte.

A veszélyes háborús helyzet érlelődésének időszakában mi katonák valószínűleg nem követtünk el mindent annak érdekében, hogy Sztálint meggyőzzük: a legköze-

lebbi jövőben elkerülhetetlen a háború Németországgal, és nem bizonyítottuk be, hogy meg kell valósítani a hadműveleti és mozgósítási tervekben előírt sürgős intézkedéseket.

Természetesen ezek az intézkedések sem szavatolták volna az ellenséges nyomás teljesen sikeres visszaverését, hiszen a szemben álló felek ereje korántsem volt egyenlő. De csapataink szervezettebben léphettek volna harcba, és ily módon jóval nagyobb veszteségeket okozhattak volna az ellenségnek. Ezt bizonyítja egységeink és magasabbegységeink sikeres védelmi tevékenysége Vlagyimir-Volinszkij, Rava-Russzkaja, Przemyśl körzetében és a Déli Front szakaszain.

Napjainkban különféle feltételezések élnek arra vonatkozóan, ismertük-e a háború kitörésének pontos dátumát és a haditerveit.

Nem tudom pontosan megmondani, helyesen tájékoztatták-e Sztálint, valóban jelentették-e neki a háború kitörésének a napját. Az ilyesfajta fontos adatokat, amelyeket Sztálin talán személyesen kapott, nem közölte velem.

Igaz, egyszer ezt mondta:

– Egy ember igen fontos adatokat közöl a hitlerista kormány szándékairól, de vannak bizonyos kételyeink . . .

Lehet, hogy R. Sorgeról volt szó, akiről a háború után szereztem tudomást.

Vajon a katonai vezetés önállóan és időben felderíthette volna-e azt, hogy az ellenséges csapatok elfoglalták a megindulási körleteket, ahonnan június 22-én hitszegő támadásuk megkezdődött? Az akkori körülmények között ezt rendkívül nehéz volt megtenni. Ráadásul pedig, amint ezt a zsákmányolt térképekből és dokumentumokból megtudtuk, a német hadvezetés a határ közvetlen közelében történő összpontosítást csak az utolsó pillanatban hajtotta végre, és páncélos csapatait, amelyek jelentős távolságra voltak, csak június 22-re virradó éjjel vonta előre a megindulási körletekbe.

Sajnos, még a rendelkezésre álló jelentésekből sem vontunk le mindig helyes következtetéseket, amelyek határozottan és hitelt érdemlően tájékoztatták volna a felső vezetést. Íme, ezzel kapcsolatban néhány dokumentum a katonai levéltárakból.

1941. március 20-án Golikov tábornok, a Felderítő Csoportfőnökség vezetője rendkívül fontos adatokat tartalmazó jelentést terjesztett a vezetés elé.

Ez a dokumentum ismertette a német csapatok valószínű csapásai irányainak a változatait arra az esetre, ha megtámadnák a Szovjetuniót. Mint később kiderült, ezek következetesen visszatükrözték a németek „Barbarossa" tervét, és az egyik változatban lényegében benne volt ennek a tervnek a lényege.

A jelentés megállapította: „A Szovjetunió ellen tervezett legvalószínűbb haditevékenységek közül az alábbiak érdemelnek figyelmet:

3. sz. változat az 1941 februári adatok szerint: . . . a Szovjetunió elleni támadás céljából – írja a jelentés – három hadseregcsoport alakul: az 1. csoport Bock vezértábornagy parancsnoksága alatt Petrográd irányába mér csapást; a 2. csoport Rundstädt vezértábornagy parancsnoksága alatt – Moszkva irányába, és a 3. csoport Leeb vezértábornagy parancsnoksága alatt – Kijev irányába. A Szovjetunió elleni támadás kezdete hozzávetőlegesen május 20.

Katonai attasénk március 14-i jelentése szerint – folytatja a jelentés – egy német őrnagy kijelentette: – Teljesen megváltoztatjuk tervünket. Elvesszük a Szovjetuniótól a gabonát, a szenet és olajat. Akkor legyőzhetetlenek leszünk és folytathatjuk a háborút Anglia és Amerika ellen . . ."

Végül ugyanez a jelentés a berlini katonai attasé jelentésére hivatkozva meg-

állapítja, hogy „a Szovjetunió elleni haditevékenység kezdete 1941. május 15. és június 15. között várható".

A jelentésben szereplő adatokból levont következtetések azonban lényegesen lecsökkentették azok horderejét. Golikov tábornok a jelentés végén ezt írta:

„1. A fent idézett kijelentések és az ez év tavaszán lehetséges tevékenységi változatok alapján úgy vélem, a Szovjetunió elleni fellépés legvalószínűbb időpontja Anglia legyőzése vagy azután következik be, hogy az Németország számára megfelelő békét köt.

2. A szállongó híreket és azokat a dokumentumokat, amelyek szerint ez év tavaszán elkerülhetetlen a Szovjetunió elleni háború, megtévesztésnek kell tekinteni, amely az angol, sőt talán a német felderítéstől indul ki."

1941. május 6-án N. G. Kuznyecov tengernagy, haditengerészeti népbiztos feljegyzést juttatott el Sztálinhoz:

„A berlini haditengerészeti attasé, Voroncov 1. osztályú kapitány jelenti: ... egy Hitler főhadiszállásán dolgozó német tiszt szavai szerint a németek május 14-én a Szovjetunióba való betörésre készülnek Finnországon, a Baltikumon és Románián keresztül. Ugyanakkor nagy légitámadásokat terveznek Moszkva, valamint Leningrád ellen és a határ menti központokban ejtőernyős deszantokat szándékoznak ledobni..."

Ennek az okmánynak az adatai szintén rendkívül értékesek voltak. De Kuznyecov tengernagynak a vezetés elé terjesztett következtetései nem voltak összhangban az általa említett tényekkel.

„Feltételezem – állapította meg a feljegyzés –, hogy a jelentések hamisak és szándékosan terelték őket ebbe a mederbe, hogy lássák, miként reagál majd rájuk a Szovjetunió."

... A feszültség növekedett. És minél közelebb jött a háborús veszély, annál feszítettebben dolgoztak a Honvédelmi Népbiztosság vezetői. A népbiztosság és a vezérkar munkatársai, különösen Tyimosenko marsall, abban az időben napi 18–19 órát dolgoztak. A népbiztost gyakran érte a reggel a dolgozószobájában.

Tyimosenko június 13-án jelenlétemben telefonon felhívta Sztálint és engedélyt kért rá, hogy elrendelhesse a határ menti körzetek csapatainak a harckészültségbe helyezését és az első lépcsők szétbontakozását a fedező terveknek megfelelően.

– Majd gondolkozunk rajta – felelte Sztálin.

Másnap újból Sztálinnál voltunk és jelentettük neki a körzetek nyugtalan hangulatát, továbbá, hogy a csapatokat teljes harckészültségbe kell helyezni.

– Önök mozgósítást javasolnak az országban, azt, hogy indítsuk el a csapatokat a nyugati határok felé? Hiszen ez háború! Értik vagy nem?!

Utána mégis megkérdezte:

– Hány hadosztályunk állomásozik a balti országokban, a Nyugati, Kijevi és az Ogyesszai Katonai Körzetben?

Mi jelentettük, hogy a négy határ menti katonai körzet állományában június 1. óta 149 hadosztály és 1 önálló lövészdandár van. Ebből:

– a Balti Katonai Körzetben – 19 lövész-, 4 harckocsi-, 2 gépesített hadosztály és 1 önálló dandár;

– a Nyugati Katonai Körzetben – 24 lövész-, 12 harckocsi-, 6 gépesített, és 2 lovashadosztály;

– a Kijevi Katonai Körzetben – 32 lövész-, 16 harckocsi-, 8 gépesített és 2 lovashadosztály;

– az Ogyesszai Katonai Körzetben – 13 lövész-, 4 harckocsi-, 2 gépesített és 3 lovashadosztály.

– No, hát ez talán kevés? A mi adataink szerint a németeknek nincs ennyi magasabbegységük – mondta Sztálin.

Én jelentettem, hogy felderítésünk adatai szerint a német hadosztályok létszáma és fegyverzete hadiállományra van feltöltve. A hadosztályokban 14–16 000 ember van. Viszont a mi 8 000-es hadosztályaink gyakorlatilag fele akkorák, mint a német hadosztályok.

Sztálin megjegyezte:

– Nem mindenben lehet hinni a felderítésnek...

Miközben Sztálinnal beszélgettünk, dolgozószobájába belépett titkára, A. N. Poszkrebiscsev és jelentette, hogy Kijevből N. Sz. Hruscsov van a telefonnál. Sztálin felemelte a hallgatót. A válaszokból úgy vettük ki, hogy mezőgazdasági kérdésekről folyt a beszélgetés.

– Jó – mondta Sztálin.

Úgy látszik Hruscsov rózsás színekkel ecsetelte a jó terméskilátásokat...

A Kremlből nyomott hangulatban távoztunk.

Elhatároztam, hogy egy kicsit sétálok. Gondolataim nem voltak vidámak. A Kreml mellett az Alekszandrov parkban gondtalanul hancúroztak a gyerekek. Én is lányaimra gondoltam és valamilyen különös érzés hasított belém, hogy mekkora nagy felelősség nehezedik ránk gyermekeinkért, azok jövőjéért és az egész országért...

Minden békeidőnek megvannak a maga sajátosságai, színezete és gyönyörűségei. Én azonban a háborút megelőző időről szeretnék szólni egy-két szót. Ezt az időt a példátlan, sajátosan emelkedett hangulat, a derűlátás, valamilyen átszellemültség, és ugyanakkor az alkotnivágyás, a szerénység és az emberek közti érintkezés közvetlen egyszerűsége jellemezte. Jól, igen jól kezdtünk élni!

És melyik közgazdász, filozófus vagy író merne rá vállalkozni, hogy hűen ábrázolja, mennyire felvirágzott volna országunk napjainkra, milyen előre lennénk, ha a háború nem szakítja félbe azoknak az éveknek a szélesen, békésen és hatalmasan hömpölygő folyamát...

Már említettem, milyen intézkedéseket tettünk, hogy Németországnak ne szolgáltassunk ürügyet háborús konfliktus kirobbantására. A honvédelmi népbiztost, a vezérkart és a határ menti katonai körzetek parancsnokait figyelmeztették, hogy személyileg felelősek a csapataink óvatlan tevékenységéből származó esetleges következményekért. Határozottan megtiltották, hogy a fedezési terv értelmében csapatokat vonjunk előre az első terepszakaszokra Sztálin személyes engedélye nélkül.

Tyimosenko népbiztos azt javasolta a körzetek parancsnokainak, tartsanak magasabbegység szinten harcászati gyakorlatokat az államhatár felé, hogy a csapatok közelebb kerüljenek a fedezési tervek szerinti szétbontakozási körletekhez. A körzetek végrehajtották a honvédelmi népbiztosnak ezt a javaslatát, de volt egy lényeges hiányosságuk: a tüzérség jelentős része nem vett részt a mozgásban.

Az volt ugyanis a helyzet, hogy a hadosztály-, hadtest- és légvédelmi tüzérség 1941 elején még nem vett részt harcszerű lövészeten és nem volt felkészülve harcfeladatok végrehajtására. Ezért a körzetparancsnokok úgy határoztak, hogy a tüzérség egy részét lőterekre irányítják éleslövészet céljából. Ennek következményeként a fedező csapatok egyes hadosztályainak és hadtesteinek a tüzérsége nagyrészt távol volt, amikor a fasiszta Németország megkezdte támadását.

Orosz falu az 1900-as években

Zsukov marsall édesanyja

G. K. Zsukov fényképe 1916 márciusából — akkor a 10. novgorodi dragonyos ezredben szolgált

Az első világháború — értelmetlenül elpusztult emberek százai a csatatéren

Az „Októberi Forradalom" elnevezésű, agitátorokat szállító vonat őrsége 1918-ban

A polgárháború. Az 1. lovashadsereg egyik ezredének zászlója

A Nyugati Front csapatainak díszszemléje Szmolenszkben. 1920.
(Az elől álló lovas: M. N. Tuhacsevszkij)

Japán intervenciósok Vlagyivosztokban

I. P. Uborevics beszédet tart egy 1922. évi díszszemlén

G. D. Gaj, a 3. lovashadsereg parancsnoka

G. K. Zsukov 1923-ban, mint a 7. szamarai hadosztály 39. lovasezredének parancsnoka

M. V. Frunze köszönti az 1925. évi szpartakiád résztvevőit

Díszszemle
a Vörös téren 1925-ben

Hadgyakorlat Kijev mellett – 1936

A május 1-i ünnepség dísztribünjén – 1937

Lovasok menetben – 1938

Csojbalszan és G. K. Zsukov megbeszélése 1939-ben a halhin-goli csata után

Halhin-Gol, 1939. G. K. Zsukov az 1. hadsereg 97. lövészhadosztályának katonái között

Díszszemle a Vörös téren 1940-ben

Június 21-én este telefonon felhívott M. A. Purkajev altábornagy, a Kijevi Katonai Körzet törzsfőnöke, és jelentette, hogy a határőröknél jelentkezett egy szökevény német őrmester, aki közölte, hogy a német csapatok most foglalják el megindulási körleteiket a támadáshoz, amely június 22-én hajnalban kezdődik.

Purkajev közlését azonnal jelentettem a népbiztosnak és Sztálinnak. I. V. Sztálin ezt felelte:

– A népbiztossal együtt jöjjön a Kremlbe.

Magamhoz véve a csapatoknak szóló direktíva tervezetét, a népbiztossal és N. F. Vatutyin altábornaggyal együtt a Kremlbe hajtattunk. Útközben megállapodtunk, hogy mindenáron kicsikarjuk a csapatok harckészültségbe helyezésének az elrendelését.

Sztálin egyedül fogadott bennünket. Láthatóan gondterhelt volt.

– Nem lehetséges, hogy a német tábornokok azért dobták át ezt a szökevényt, hogy konfliktust provokáljanak ki? – kérdezte.

– Nem – felelte Tyimosenko. – Véleményünk szerint a szökevény igazat mond.

Közben a Politikai Iroda tagjai bejöttek Sztálin szobájába.

– Mit tegyünk? – kérdezte Sztálin.

Senki sem válaszolt.

– Haladéktalanul ki kell adni az utasítást, hogy a határ menti körzetek csapatait helyezzék teljes harckészültségbe – szólalt meg a népbiztos.

– Olvassa! – felelte Sztálin.

Felolvastam a direktíva tervezetét. Sztálin megjegyezte:

– Korai még kiadni ilyen direktívát, lehet, hogy a kérdést még békésen is el lehet intézni. Rövid utasítást kell adni, amelyben rá kell mutatni arra, hogy a támadás a német csapatok provokációs tevékenységével kezdődhet. A határ menti körzetek csapatai ne üljenek fel semmiféle provokációnak, hogy ne keltsenek bonyodalmakat.

Nem vesztegetve az időt, Vatutyinnal együtt azonnal átmentem a másik szobába és gyorsan megfogalmaztuk a népbiztosi direktíva tervezetét.

A szobába visszatérve engedélyt kértünk a jelentésre.

Sztálin, miután meghallgatta és maga is még egyszer átolvasta a direktíva-tervezetet, bizonyos módosításokat hajtott végre és utána átadta a népbiztosnak aláírásra.

Különleges fontosságánál fogva ezt a direktívát teljes egészében idézem:

„A Leningrádi, Balti, Nyugati, Kijevi Különleges és Ogyesszai Katonai Körzetek haditanácsainak.

Másolat: a haditengerészeti népbiztosnak.

1. 41. 6. 22–23. folyamán lehetséges a németek meglepetésszerű támadása a Leningrádi, Balti, Nyugati, Kijevi Különleges és az Ogyesszai Katonai Körzet arcvonalán. Lehet, hogy a támadás provokációs tevékenységgel kezdődik.

2. Csapataink feladata – ne engedjenek semmiféle provokációs tevékenységnek, amely nagy bonyodalmakat idézhet elő. Egyidejűleg a Leningrádi, Balti, Nyugati, Kijevi és Ogyesszai Katonai Körzet csapatai legyenek teljes harckészültségben és verjék vissza a németek vagy szövetségeseik esetleges váratlan csapását.

3. Megparancsolom:

a) a 41. 6. 22-re virradó éjjel rejtve foglalják el a megerődített körletek tüzelőállásait az államhatár mentén;

b) 41. 6. 22-én virradat előtt gondosan álcázva összpontosítsák a tábori repülőtereken az egész légierőt, köztük a csapatrepülőket is;

c) valamennyi egységet helyezzenek harckészültségbe. Az egységek bontakozzanak szét és álcázzák magukat;

d) a légvédelmet a tartalékos állomány kiegészítő mozgósítása nélkül helyezzék harckészültségbe. Készítsék elő a városok és objektumok elsötétítését;

e) külön rendelkezés nélkül ne hajtsanak végre semmilyen más intézkedést.

Tyimosenko. Zsukov.

41. 6. 21."

Vatutyin ezzel a direktívával azonnal a vezérkarhoz indult, hogy haladéktalanul közölje a körzetekkel. A közlés 1941. június 22-én 0,30 perckor fejeződött be.

A direktíva másolatát átadták a haditengerészeti népbiztosnak.

Valami furcsa, bonyolult kettősség érzésével tértünk vissza Sztálintól Tyimosenkóval.

Egyrészt, mintha mindent megtettünk volna, ami tőlünk függött, hogy teljesen felkészülve fogadhassuk a közelgő háborús veszélyt: hiszen több nagyszabású mozgósítási-hadműveleti jellegű szervezési műveletet indítottunk be; a lehetőséghez mérten megerősítettük a nyugati katonai körzeteket, amelyeknek elsősorban kellett ütközetbe bocsátkozniuk az ellenséggel; végül, ma engedélyt kaptunk arra, hogy kiadjuk a direktívát, amely elrendeli a határ menti katonai körzetek csapatainak harckészültségbe helyezését.

Másrészt viszont a német csapatok holnap reggel támadásba mehetnek át, és mi még sok fontos intézkedés végrehajtását nem fejeztük be. És ez igen megnehezítheti a tapasztalt és erős ellenség elleni harcot. Lehetséges, hogy az a direktíva, amelyet a vezérkar abban a pillanatban továbbít a körzeteknek, már elkésett.

Már régen besötétedett. Véget ért június 21-e. Hallgatva értünk Tyimosenkóval a népbiztosság bejáratához, de éreztem, hogy a népbiztost is ugyanazok az aggodalmak gyötrik. Amikor a gépkocsiból kiszálltunk, megbeszéltük, hogy tíz perc múlva találkozunk dolgozószobájában.

A háború kitörése

X.

Ezerkilencszáznegyvenegy június 22-re virradó éjjel a vezérkar és a Honvédelmi Népbiztosság valamennyi munkatársa parancsot kapott, hogy maradjon a helyén. Haladéktalanul továbbítani kellett a körzetekbe a csapatok harckészültségbe helyezését elrendelő direktívát. Közben nálam és a népbiztosnál állandó beszélgetés folyt a körzetparancsnokokkal és törzsfőnökeikkel, akik azt jelentették, hogy a határ túlsó oldalán erősödik a zaj. Ezeket a jelentéseket a határőröktől és az elöl levő fedező csapatoktól kapták.

21-én éjjel 12 óra tájban Kirponosz, a Kijevi Körzet parancsnoka, aki Tarnopolban levő harcállláspontján tartózkodott, közvetlen vonalon jelentette, hogy azon a szökevényen kívül, akiről Purkajev tábornok beszámolt, csapatainknál még egy német katona jelentkezett a 74. gyalogos hadosztály 222. ezredéből. Átúszta a folyót, jelentkezett a határőröknél és közölte, hogy a német csapatok hajnali 4 órakor megkezdik a támadást. Kirponosz parancsot kapott, hogy gyorsabban továbbítsa a csapatokhoz a harckészültségbe helyezést elrendelő direktívát.

Minden amellett szólt, hogy a német erők a határ közelébe nyomulnak előre. Ezt éjjel 0,30 perkor jelentettük Sztálinnak. Ő megkérdezte, továbbították-e a direktívát a körzetekbe. Én igennel válaszoltam.

Sztálin halála után olyan vélemények hangzottak el, hogy június 22-re virradó éjjel egyes parancsnokok és törzseik semmit sem gyanítva békésen aludtak vagy gondtalanul vigadtak. Ez nem felel meg a valóságnak. Az utolsó békés éjszaka egészen más volt. Mint már említettem, a népbiztos és én a Kremlből való visszatérésünk után közvetlen vonalon többször beszéltünk a körzetparancsnokokkal, F. I. Kuznyecovval, D. G. Pavlovval, M. P. Kirponosszal és a törzsfőnökökkel, akik a frontok harcálláspontján tartózkodtak.

Június 22-én, hajnal tájban, Tyimosenko népbiztos, Vatutyin és én a honvédelmi népbiztos dolgozószobájában tartózkodtunk.

3 óra 17 perckor felhívott F. Sz. Oktyabrszkij tengernagy, a Fekete-tengeri Flotta parancsnoka és közölte: „A flotta légvédelmi figyelő- és jelzőszolgálata jelenti, hogy a tenger felől nagyszámú ismeretlen repülőgép közeledik; a flotta teljes harckészültségben van. Utasítást kérek."

Megkérdeztem a tengernagyot:

– Elhatározása?

– Csak egyet tehetek: a repülőgépeket a flotta légvédelmi tüzével fogadom.

Miután Tyimosenkóval néhány szót váltottam, ezt feleltem Oktyabrszkijnak:

– Rendben van, cselekedjék és jelentse népbiztosának.

V. J. Klimovszkih tábornok, a Nyugati Körzet törzsfőnöke jelentette, hogy a német repülők támadják Belorusszija városait. Három perc elteltével Purkajev tábornok, a Kijevi Körzet törzsfőnöke szintén azt jelentette, hogy a német légierő Ukrajna városait támadja. 3 óra 40 perckor felhívott F. I. Kuznyecov tábornok, a Balti Körzet parancsnoka és jelentette, hogy ellenséges repülők Kaunas és más városok ellen intéznek légitámadásokat.

A népbiztos megparancsolta, hogy hívjam fel Sztálint. Hívom. Senki sem jön a telefonhoz. Állandóan csengetek. Végül a Kreml őrség ügyeletes tábornokának álmos hangját hallom. Kérem őt, hogy hívja a telefonhoz Sztálint.

Három perc múlva Sztálin volt a készüléknél.

Jelentettem a helyzetet és engedélyt kértem a válasz-harctevékenység megkezdésére. Néma csönd. Hallom Sztálin lélegzetvételét.

– Ért ön engem?

Semmi válasz.

Végül megkérdezte:

– Hol a népbiztos?

– A Kijevi Körzettel beszél közvetlen vonalon.

– Jöjjön a Kremlbe Tyimosenkóval együtt. Mondják meg Poszkrebiscsevnek, hogy hívassa a Politikai Iroda valamennyi tagját.

4 órakor ismét beszéltem Oktyabrszkijjal. Nyugodt hangon jelentette:

– Az ellenséges légitámadást visszavertük. Meghiúsítottuk a hajók elleni támadást. A városban azonban rombolások keletkeztek.

Szeretném megjegyezni, hogy az Oktyabrszkij vezette Fekete-tengeri Flotta egyike volt azoknak az első seregtesteknek, amelyek szervezetten fogadták az ellenség támadását.

A Nyugati és a Balti Körzet 4 óra 10 perckor azt jelentette, hogy a német csapatok a körzetek szárazföldi szakaszain megkezdték harctevékenységüket.

Hajnalban 4 óra 30 perckor a Politikai Iroda valamennyi értesített tagja együtt volt. A népbiztost és engem behívtak a szobába.

Sztálin sápadtan ült az asztalnál, kezében megtömött pipával. Megszólalt:

– Sürgősen fel kell hívni telefonon a német nagykövetséget.

A követségen azt válaszolták, hogy gróf von Schulenburg nagykövet kéri, hogy fogadják, sürgős közölnivalója van. A nagykövet fogadásával Molotovot bízták meg.

Közben első helyettesem, Vatutyin tábornok közölte, hogy a német szárazföldi csapatok erős tüzérségi előkészítés után az északnyugati és nyugati irány több szakaszán támadásba mentek át.

Kisvártatva Molotov sietett be a szobába:

– A német kormány hadat üzent.

Sztálin leült és mélyen elmerült gondolataiban.

Hosszú, nyomasztó csend következett.

Megkockáztattam, hogy megtöröm a hosszas hallgatást és azt javasoltam, hogy a körzetekben rendelkezésre álló minden erővel rontsunk rá a betört ellenséges csapatokra és állítsuk meg további előrenyomulásukat.

– Nem megállítani, hanem megsemmisíteni – helyesbített Tyimosenko.

– Adják ki a direktívát – mondta Sztálin.

A honvédelmi népbiztos 2. sz. direktívája június 22-én 7 óra 15 perckor jutott el a körzetekhez. Ámde ez a direktíva az erőviszonyok és a kialakult helyzet következtében nyilvánvalóan irreális volt, és ezért nem is valósulhatott meg.

Túl későn szereztünk róla tudomást, hogy június 22-én virradat előtt minden nyugati határ menti körzetben megszakadt a csapatokkal a vezetékes összeköttetés, és így a körzetek és a hadseregek törzsei nem tudták gyorsan továbbítani intézkedéseiket. A németek által területünkre átdobott ügynökök és diverziós csoport tönkretették a vezetékes összeköttetést, megölték a híradást fenntartani igyekvő embereinket, és megtámadták a szolgálati helyükre tartó parancsnokokat. Mint már említettem, rádióeszközökkel a határ menti körzetek csapatainak jelentős része nem rendelkezett.

A körzetek törzseihez a legkülönbözőbb forrásokból a legellentétesebb, gyakran provokációs jellegű jelentések kezdtek befutni.

A vezérkar a körzetek és a csapatok törzseitől képtelen volt a valóságnak megfelelő jelentéseket kapni és ez természetesen egy időre feltétlenül nehéz helyzetbe hozta a főparancsnokságot és a vezérkart.

A vezérkar június 22-én reggel nyolc órára megállapította, hogy

– az ellenséges légierő heves támadásokat intézett a Belorusz, a Kijevi és a Balti Katonai Körzet sok repülőtere ellen, ahol súlyosan megrongálódtak elsősorban azok a gépek, amelyek nem tudtak felszállni és összpontosítás végett eljutni a tábori repülőterekre;

– bombatámadások érték a balti országok, Belorusszija, Ukrajna sok városát és vasúti csomópontját, valamint Szevasztopolt és a balti országok haditengerészeti támasztpontjait;

– a német szárazföldi csapatokkal egész nyugati határunk mentén elkeseredett harcok kezdődtek. A németek sok szakaszon már harcba szálltak a Vörös Hadsereg elöl levő csapataival;

– a fedezés első lépcsőjéhez tartozó riadóztatott lövészcsapatok menetből bocsátkoztak harcba, nem tudták elfoglalni előre berendezett állásaikat;

– a Leningrádi Katonai Körzet szakaszán egyelőre még nyugalom volt, az ellenség még nem mutatkozott.

Tyimosenko telefonon felhívta Sztálint, engedélyt kért tőle, hogy a Kremlbe menjen és jelentse a Legfelső Tanács Elnökségének a mozgósításra és a Főparancsnokság Főhadiszállásának a megalakítására vonatkozó rendelettervezetét és még sok mást.

9 órára a népbiztossal együtt a Kremlben voltunk. Fél óra múlva Sztálin fogadott bennünket.

Miután tájékoztattuk a helyzetről, bejelentette:

– Molotov 12 órakor rádióbeszédet mond.

Elolvasva a mozgósításról szóló rendelettervezetet és részben csökkentve annak a vezérkar által tervezett arányait, Sztálin átadta a rendeletet Poszkrebiscsevnek, hogy a Legfelső Tanács Elnöksége hagyja jóvá. A június 23-i rendelet előírta az 1905–1918-as korosztályok behívását tizennégy körzetben, vagyis majdnem valamennyiben, a közép-ázsiai, bajkálontúli és távol-keleti kivételével, továbbá életbeléptette a hadiállapotot az ország európai részén. Itt az államhatalmi szerveknek minden, a védelmet, a társadalmi rend fenntartását és az állambiztonságot érintő funkciója a katonai hatóságok kezébe ment át. Ezeket felruházták azzal a joggal, hogy a dolgozókat, minden közlekedési eszközt honvédelmi munkára és a legfontosabb katonai és népgazdasági objektumok őrzésére vegyenek igénybe.

A Főparancsnokság Főhadiszállásának megalakítására vonatkozó rendelettervezetet Sztálin magánál tartotta, mondván, hogy megtárgyalja a Politikai Irodában.

Június 23-án nyilvánosságra hozták a Főparancsnokság Főhadiszállásának az összetételét, némileg eltérően attól, ahogy mi javasoltuk. Ezeket a módosításokat a népbiztossal nem egyeztették, holott el kellett volna fogadni tervezetünket, amelyben azt javasoltuk, hogy Sztálint nevezzék ki főparancsnokká.

Hiszen a fennálló rend mellett Tyimosenko I. V. Sztálin nélkül semmiképpen sem dönthetett önállóan elvi kérdésekben. Így aztán két főparancsnokunk volt: Tyimosenko – jogilag, a rendelet szerint, és Sztálin – ténylegesen. Ez bonyolultabbá tette a hadsereg vezetésének munkáját és elkerülhetetlenül azt eredményezte, hogy fölöslegesen töltöttük az időt határozatok kidolgozásával és intézkedések kiadásával. Azt is javasoltuk, hogy a főhadiszállás tagjai közé vegyük fel N. F. Vatutyint, a vezérkari főnök első helyettesét. Sztálin ehhez nem járult hozzá.

A SZK(b)P Központi Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának rendelete értelmében a Főparancsnokság Főhadiszállásának a tagjai a következők voltak: Sz. K. Tyimosenko, honvédelmi népbiztos (elnök), G. K. Zsukov vezérkari főnök, I. V. Sztálin, V. M. Molotov, K. J. Vorosilov és Sz. M. Bugyonnij marsallok és N. G. Kuznyecov, a hadiflotta népbiztosa.

Június 22-én a Balti, Nyugati és a Kijevi Különleges Katonai Körzetek átalakultak Északnyugati, Nyugati és Délnyugati Fronttá.

Június 22-én 13 óra körül felhívott Sztálin és ezt mondta:

– Frontparancsnokainknak nincs kellő tapasztalatuk a csapatok harctevékenységének vezetésében, és úgy látszik, kissé elvesztették a fejüket. A Politikai Iroda úgy határozott, hogy a főhadiszállás képviselőjeként a Délnyugati Frontra küldi önt. A Nyugati Frontra Saposnyikov és Kulik marsallokat küldjük. Saposnyikovot és Kulikot magamhoz hívattam és utasításokat adtam nekik. Önnek azonnal Kijevbe kell repülnie és onnan Hruscsovval együtt Tarnopolba kell utaznia a fronttörzshöz.

Megkérdeztem:

– És ki fogja irányítani a vezérkart ilyen bonyolult helyzetben?

Sztálin válasza:

– Bízza meg Vatutyint a helyettesítéssel.

Majd kissé ingerülten folytatta:

– Ne vesztegesse az időt, itt mi majd valahogy megleszünk.

Telefonáltam haza, hogy ne várjanak, és 40 perc múlva már repültem. Csak itt jutott eszembe, hogy tegnap óta nem ettem. A pilóták segítettek rajtam, erős teával és szendviccsel vendégeltek meg.

Estére Kijevben voltam az UK(b)P Központi Bizottságánál, ahol Hruscsov várt. Azt mondta, hogy továbbrepülni veszélyes. A német pilóták vadásznak a szállítógépekre. Gépkocsin kell menni. Miután Vatutyintól közvetlen vonalon megkaptam a helyzetre vonatkozó utolsó adatokat, Tarnopolba mentünk, ahol abban az időben Kirponosz tábornoknak, a Délnyugati Front parancsnokának a harcálláspontja volt.

Késő este érkeztünk a harcálláspontra és közvetlen vonalon azonnal érintkezésbe léptem Vatutyinnal.

Nyikolaj Fjodorovics a következőket mondta:

– Június 22-én estig erélyes intézkedései ellenére a vezérkar képtelen volt a frontok, a hadseregek és a légierő törzseitől pontos adatokat kapni csapatainkról és az ellenségről. Az arra vonatkozó jelentések, hogy az ellenség milyen mélyen hatolt be területünkre, eléggé ellentmondók. Nincsenek pontos adatok a légierő és a szárazföldi csapatok veszteségeiről. Csupán csak az ismeretes, hogy a Nyugati Front légiereje igen nagy veszteségeket szenvedett. A vezérkar és a népbiztos nem

tud összeköttetést létesíteni F. I. Kuznyecov vezérezredessel és D. G. Pavlov hadseregtábornokkal, akik anélkül, hogy ezt jelentették volna a népbiztosnak, elmentek valahova a csapatokhoz. Ezeknek a frontoknak a törzsei nem tudják, hogy jelen pillanatban hol tartózkodnak parancsnokaik.

A légi felderítés adatai szerint a harc a megerődített terepszakainkon és részben 15–20 km mélyen országunk területén folyik. A fronttörzseknek az a kísérlete, hogy összeköttetést létesítsenek közvetlenül a csapatokkal, nem járt sikerrel, mivel a hadseregek és az önálló hadtestek többségénél sem vezetékes, sem rádióösszeköttetés nem volt.

Utána Vatutyin tábornok közölte, hogy Sztálin jóváhagyta a népbiztos 3. sz. direktívatervezetét és megparancsolta, hogy írja alá az én nevemet is.

– Miféle direktíva ez? – kérdeztem.

– A direktíva értelmében csapataink ellentámadásba mennek át azzal a feladattal, hogy szétzúzzák az ellenséget a legfontosabb irányokban, majd jussanak ki az ellenség területére.

– De hiszen még azt sem tudjuk pontosan, hogy az ellenség hol és milyen erőkkel méri csapásait – tiltakoztam. - Nem lenne jobb reggelig tájékozódni, mi történik az arcvonalon és akkor hozni meg a szükséges elhatározást?

– Nekem is ez a véleményem, de ez már eldöntött dolog.

– Jó – mondtam. - Írja alá helyettem.

Ez a direktíva a Délnyugati Front parancsnokához éjjel 12 óra tájban érkezett meg. Mint ahogy vártam, Purkajevnek, a front törzsfőnökének heves ellenzésével találkozott. Az volt a véleménye, hogy a frontnak sem élőereje, sem harceszközei nincsenek az ellentámadáshoz.

A front haditanácsában részletesen megvitattuk a kialakult helyzetet. Kirponosznak azt javasoltam, azonnal adjon ki előzetes intézkedést a gépesített hadtestek összpontosítására, hogy ellencsapást mérjenek a Szokal körzetébe betört „Dél" hadseregcsoportra. Az ellencsapásba vonja be a front összes repülőit és a főparancsnokság távolsági bombázóinak egy részét. A front parancsnoksága és törzse gyorsan kidolgozva az előzetes harcintézkedéseket, továbbította azokat a hadseregeknek és a hadtesteknek.

Ki kell emelnem Purkajevnek, a front törzsfőnökének és Bagramjannak, a front hadműveleti osztályvezetőjének nagyfokú koncentráltságát és nagyszerű szervezőképességét, amelyről a háború első napján, ebben az igen bonyolult helyzetben tanúbizonyságot tettek.

Június 23-án reggel 9 órakor D. I. Rjabisev altábornagynak, a 8. gépesített hadtest parancsnokának harcálláspontjára érkeztünk. Jól ismertem őt még abból az időből, amikor a Kijevi Különleges Katonai Körzetben dolgoztam. A hadtestparancsnok és a törzs beosztottainak a külsejéből nem volt nehéz kitalálni, hogy nem volt könnyű útjuk. Drogobics körzetéből igen gyorsan jutottak el Brodi körzetébe és emelkedett hangulatban voltak. D. I. Rjabisevet és a törzs parancsnokait látva a dicső 11. harckocsidandárra és parancsnokára, M. P. Jakovlevra, a vakmerő dandárparancsnokra gondoltam, és arra, hogyan aprították az ellenséget 1939-ben a Halhin-Gol mellett a Bain Cagan hegynél.

„Igen, ezek az emberek nem fognak rosszabbul verekedni – gondoltam. – Csak ne késsünk el az ellencsapással . . ."

Rjabisev megmutatta a térképen, hol és hogyan helyezkedik el a hadtest. Röviden jelentést tett csapatai állapotáról.

– A hadtestnek huszonnégy órára van szüksége a teljes összpontosításhoz, a felszerelés rendbehozásához és a készletek feltöltéséhez – mondta. – Ezalatt harcfelderítést végzünk és megszervezzük a hadtest vezetését. Következésképpen a hadtest összes erőivel június 24-én reggel léphet harcba.

– Jó – feleltem. – Természetesen jobb volna az ellencsapást a 9., 19. és 22. gépesített hadtestekkel közösen mérni, de ezek sajnos késve érkeznek kiindulási körleteikbe. A helyzet nem engedi meg, hogy megvárjuk a hadtestek teljes összpontosítását. A 8. gépesített hadtest ellencsapásával az ellenség erős páncélos és páncéltörő tüzér éket állíthat szembe. E körülményt figyelembe véve gondosan fel kell deríteni a terepet és az ellenséget.

Rjabisev valamit még akart mondani, amikor felharsant a kiáltás: „Légiriadó".

– Még csak ez hiányzott – jegyezte meg nyugodtan Dmitrij Ivanovics. – Még nem tudtuk kiásni a légvédelmi árkokat. Így tehát hadseregtábornok elvtárs, most fel kell tételeznünk, hogy már fedezékben vagyunk.

– Dmitrij Ivanovics, ön mondani akart valamit?

– Azt szerettem volna javasolni, hogy talán haraphatnánk valamit.

– Nem rossz gondolat. Azt hiszem a gépkocsimban van valami ennivaló.

A törzsfőnök és a törzs más munkatársai bejöttek a sátorba. Még jóformán be sem mutatkoztak, amikor már hallatszott egy német zuhanóbombázó jellegzetes vijjogása és a bombák robbanása. Rjabisevre és a jelenlevő parancsnokokra tekintettem. Csak az ügybuzgóság látszott rajtuk. Úgy érezték magukat, mintha gyakorlaton lennének.

„Derék fickók – gondoltam. – Ilyenekkel nem lehet elveszteni a háborút . . ."

Miután a hadtestparancsnokkal az elvi kérdésekben megegyeztünk, estére visszatértünk Tarnopolba, a front harcálláspontjára.

Purkajev altábornagy, a front törzsfőnöke és Kirponosz vezérezredes, frontparancsnok jelentették:

– Valamennyi arcvonalszakaszon folyik a harc. A fő, rendkívül elkeseredett ütközet Brodi–Dubno–Vlagyimir-Volinszk körzetében folyik. A 9. és 19. gépesített hadtestek június 25-én Rovno körzetében előremennek az erdőbe. Úgy határoztunk – mondta a frontparancsnok –, hogy 24-én, nem várva be a hadtestek teljes összpontosítását, megkezdjük az ellencsapást Klevan és Dubno ellen. Az 5. hadsereg parancsnokának az a feladata, hogy a 22. hadtesten kívül összefogja a 9. és 19. hadtest tevékenységét, és megadja nekik a szükséges segítséget.

Az elhatározás ésszerű volt, és egyetértettem a front parancsnokával, de azt javasoltam neki, hogy ellenőrizze a hadtestek és a frontrepülők közti együttműködést.

Június 24-én Rjabisev 8. gépesített hadteste Beresztecsko irányában megkezdte a támadást. E hadtesthez nagy reményeket fűztünk. A többinél jobban fel volt szerelve a legújabb harckocsikkal és egyáltalán nem volt rossz a kiképzése. A 15. gépesített hadtest I. I. Karpezo tábornok parancsnoksága alatt Ragyehovtól keletre támadott. E hadtestek csapását, elsősorban a 8. gépesített hadtest sikeres tevékenységét igen hamar megérezték a német csapatok. Ez különösen az 57. gyalogos hadosztály szétverése után mutatkozott meg, amely a Kleist csoport 48. gépesített hadtestének a jobb szárnyát fedezte.

A 48. német gépesített hadtest ezen a napon elég súlyos helyzetbe került, és a hitleristák kénytelenek voltak egész repülőerejüket bevetni ellencsapásunk ellen, és csak ez mentette meg őket a pusztulástól. Az ellenség kénytelen volt a szovjet

csapatok ellen még a 44. hadsereg közvetlen hadtestet és egyéb csapatokat is felvonultatni.

Nézzük, mit írt ezen a napon Halder vezérezredes, a német szárazföldi csapatok vezérkari főnöke szolgálati naplójába:

„Az ellenség a mélységből egész idő alatt új, friss erőket vonultat fel páncélos ékünk ellen ... Az ellenség, ahogy várható volt, jelentős páncélos erőkkel támadásba ment át az 1. páncélos csoport déli szárnyán. Egyes szakaszokon előrenyomulást jelentettek".

Ily módon a Délnyugati Front csapatai sikeresen mérték első ellencsapásaik egyikét az ellenségre. Az ellencsapás ereje még nagyobb is lehetett volna, ha a frontparancsnokság nagyobb repülőerővel rendelkezik, amely együttműködött volna a gépesített hadtestekkel, és ha van még legalább 1–2 lövészhadteste.

Amíg a Délnyugati Front harcálláspontján tartózkodtam, fő figyelmünket a dubnói irányra összpontosítottuk, ahol az ukrajnai fő ütközetek bontakoztak ki.

I. N. Muzicsenko tábornokkal, a 6. hadsereg parancsnokával és F. J. Kosztyenko tábornokkal, a 26. hadsereg parancsnokával folytatott telefonbeszélgetésből megtudtam, hogy az ellenség támadó 17. hadserege a főcsapást Lvov irányába mérte. A német foglyok azt vallották, hogy parancsnokságuk Rava-Russzkaja elfoglalásához be szándékozott vetni a 14. gépesített hadtestet.

A rava-russzkajai megerődített körletet a háború első napjától kezdve a 35. és a 140. önálló géppuskás zászlóalj és J. D. Malij őrnagy határőr osztaga védelmezte. Nemsokára odaérkezett G. N. Mikusev vezérőrnagy 41. lövészhadosztálya.

A 17. német hadsereg parancsnoksága ezen a szakaszon öt gyalogos hadosztályt vonultatott fel. A heves tüzérségi tűz, a légitámadások és a szívós rohamok ellenére az ellenséges csapatoknak nem sikerült elfoglalniuk a rava-russzkajai megerődített körletet, és megtörniük a 41. lövészhadosztály ellenállását. Június 22-én délután a 41. hadosztályt, amelynek állományában két tüzérezred is volt, még a 209. hadtesttüzérezreddel is megerősítették, amelynek 152 mm-es lövegei voltak. Az ellenség csapatai ezen a napon nagy veszteségeket szenvedtek anélkül, hogy sikert értek volna el.

A przemyśli megerődített körletet az 52. és 150. önálló géppuskás zászlóalj és a 92. határőr osztag védelmezte. A megerődített körlet csapatai június 22-én reggel 6 órakor foglalták el a körlet létesítményeit, és őket, valamint a munkások és alkalmazottak felfegyverzett osztagait érte elsőnek az ellenség tüze és rohama.

A város hős védői több órán át állták a túlerejű ellenség nyomását. Majd a 92. határőr osztag főnökének a parancsára visszavonultak a város mögé, ahol ismét feltartóztatták az ellenséget. Ez lehetővé tette, hogy felvonultassuk Przemyślhez N. I. Gyementyev ezredes 99. lövészhadosztályát. Ez 23-án a vegyes határőr zászlóaljjal együtt ellencsapást mért és kiverte a városból a fasisztákat.

A németek június 23-án újból rohamoztak, mégpedig különösen hevesen a rava-russzkajai irányban. Az ellenséges csapatoknak valahol sikerült beékelődniük a 41. hadosztály védelmébe, de hála G. N. Mikusev tábornok szilárd vezetésének, ellenlökéssel ismét visszavetették őket a megindulási helyzetükbe.

Estére azonban a német csapatok megtalálták a sebezhető pontot: erős csapást mértek a rava-russzkajai és przemyśli körzet csatlakozási pontján, ahol a 97. és 159. lövészhadosztály védett. Ez utóbbi éppen feltöltés alatt állt és sok kiképzetlen tartalékos katona volt állományában. Nem tudva feltartóztatni az ellenség rohamát,
193 megkezdte a visszavonulást és súlyos helyzetbe juttatta a szomszédos csapatokat.

Muzicsenko tábornoknak, a 6. hadsereg parancsnokának az ellenintézkedései sem javítottak a helyzeten, és június 24-én estére a védelemben itt egy 40 km széles rés keletkezett.

A rava-russzkajai és przemyśli megerődített körletek még mindig sikeresen verték vissza az ellenség rohamait. A 99. hadosztály, nagy veszteségeket okozva az ellenségnek, egy talpalatnyit sem adott fel állásaiból. Hősi magatartásáért Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

Ugyanilyen eredményesen tevékenykedett a 41. lövészhadosztály is. A frontparancsnok csak június 27-re virradó éjjel rendelte el visszavonulását a mögöttes terepszakaszokra, amikor a 159. hadosztály szakaszán egy nagy ellenséges csoport ékelődött be, és a megerődített körleteket az átkarolás veszélye fenyegette.

Ami a 99. lövészhadosztályt illeti: ez a hadosztály Przemyślt június 23-tól 28-ig tartotta, és csak június 29-én hagyta el a várost a parancsnokság utasítására.

Június 25–26-án egyre fokozódó erővel folytatódott a harctevékenység. Az ellenség tömegesen vetette be repülőit. Levegőben és földön egyaránt elkeseredett harcok dúltak. Mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett. A német repülők gyakran nem állva repülőink merész csapásait, visszatértek repülőtereikre.

Mivel az ellenség élegységei elérték Dubno körzetét, Rjabisev tábornok parancsot kapott, hogy 8. hadtestével forduljon arra. A 15. gépesített hadtest főerői Beresztecsko általános irányban és tovább, szintén Dubno felé vonultak. Ezen kívül Dubno körzetébe irányították még a felvonulóban levő 36. lövész- és a 19. gépesített hadtestet. Dubno körzetében június 27-én elkeseredett ütközet kezdődött.

A németek azonnal megerősítették csapataikat, az 55. hadseregközvetlen hadtesttel, ami megmentette dubnói csoportosításukat a teljes megsemmisüléstől. Az ellenség, miután nagy veszteségek érték, kénytelen volt más irányokból csapatokat elvonni és átdobni Dubnóhoz.

Csapatainknak nem sikerült teljesen szétzúzniuk az ellenséget és megállítaniuk támadását, de a fő dolog sikerült: az Ukrajna fővárosa felé előretörő ellenséges csapásmérő csoportosítást Brodi–Dubno körzetében megállítottuk és kimerítettük.

Június 24-én 17 órakor Beaudot-féle géptávírón beszélgettem M. I. Potapov tábornokkal, az 5. hadsereg parancsnokával.

Mielőtt elmondanám ennek lényegét, szeretném megemlíteni, hogy Mihail Ivanovics igen tapasztalt tábornok volt, aki jó gyakorlatra tett szert a Halhin-Gol folyó menti ütközetekben. Merész és körültekintő parancsnok volt, és nem véletlen, hogy az 5. hadsereget jól ismerte a német parancsnokság, mivel nemegyszer kapott tőle érzékeny csapásokat.

Íme a beszélgetésünk, amely meglehetősen jellemző a háború első napjaira.

A készüléknél M. I. Potapov.

„*Zsukov*. Jelentse a helyzetet.

Potapov. A Vladova-Usztyilug arcvonalon mintegy öt gyalogos hadosztály és kétezer harckocsi tevékenykedik.[35] Az ellenség fő páncélos csoportosítása Dubienka–Gorodlo arcvonalon. Usztyilugtól Szokalig – mintegy 6 gyalogos hadosztály a 14. páncélos hadosztállyal. Ennek a páncélos hadosztálynak a főiránya Vlagyimir-Volinszk–Luck. Az 5. és 6. hadsereg csatlakozásán meg nem állapított erejű gépesített csapatok. Az ellenség a főcsapást Vlagyimir-Volinszk–Luck irányban, a kisegítő csapást pedig Breszt-Litovszkból Kovel ellen méri.

[35] A harckocsikra vonatkozó adatok erősen eltúlzottak.

Jelentem hadseregünk csapatainak 41. 6. 24-én 14,20-kor elfoglalt helyzetét:

Fegyunszkij a Pulemec–Kusznyiscsi–Visnyev–Nyikityicsi vonalat foglalja el. 87. lövészhadosztályának két ezrede megerődített körleteket tart megszállva Usztyilug körzetében és bekerítve harcol; nincs elég lőszere.

A 124. hadosztályról tegnap óta nincsenek adataim.

A 41. harckocsihadosztály Macejuv–Kosari vasútállomás körzetében harc után anyagkarbantartást végez.

A 135. hadosztály 14,00-tól a 19. harckocsihadosztállyal és a 87. hadosztály egy ezredével együttműködve, az 1. páncéltörő dandárnak és a hadtest egész tüzérségének a támogatásával Vlagyimir-Volinszk irányában rohamoz.

Lucknak körkörös védelme van, de igen gyenge. A fő, amitől tartok, az, hogy az ellenség páncélos csapatai dél felől mérnek csapást Luck irányában, ami azzal a veszéllyel jár, hogy két arcvonalon kell harcolnunk.

Ahhoz, hogy ezt déli irányban mért csapással kivédjem, abszolút semmiféle erőm nincs . . .

Kérem, nyújtsanak fokozott segítséget bombázógépekkel és akadályozzák meg a páncélos csapatok átkelését a Dubienka–Gorodlo arcvonalon, tartóztassák fel a páncélos csapatok előrenyomulását Breszt-Litovszk irányából, és csata-, valamint vadászrepülőgépekkel segítsenek az ellenség vlagyimir-volinszki csoportosításának a megsemmisítésében.

Tartalékom egyáltalán nincs. A mintegy kétszáz régi harckocsival rendelkező 9. gépesített hadtest legkorábban két nap múlva összpontosulhat Olik körzetében.

A vezetékes összeköttetés mindenütt megszakadt, s amit helyreállítunk, azt az ellenséges repülők megint tönkreteszik.

Állandó rádióösszeköttetésem van a lövészhadtestekkel . . .

Kérek utasításokat a további tevékenységre vonatkozóan.

Zsukov. Először. A jobb szomszéd Pruzsani–Gorogyec körzetében harcol.

Az, hogy az ellenséges erők egy része Bresztből Kovel felé nyomul előre, annak a következménye, hogy Korobkov tevékenysége nem volt elég szervezett.

Fordítsa szárnyát a breszt-litovszki irányba és zárja le Kovel megközelítési útjait.

Másodszor. Muzicsenko sikeres harcokat folytat Kamionitól, Sztrumilovtól, Rava-Russzkajától északra és tovább az államhatár mentén. Az ellenség egy nagy páncélos csoporttal betört az 5. és 6. hadsereg csatlakozásán és igyekszik Brodit elfoglalni.

Harmadszor. Karpezo és Rjabisev ellencsapásokat mér a következő irányokban: Karpezo Brodin át északnyugat felé, ahol a harcok jelenleg valószínűleg Broditól tizenöt kilométerre északnyugatra folynak; Rjabisev balra – északi irányban. Ezzel a manőverrel segítünk Önön.

Az ellencsapásnak az a célja, hogy szétzúzzuk az ellenséget Brodi–Krisztyinopol körzetében és ettől északra, lehetőséget nyújtva Önnek arra, hogy rendbeszedje a csapatokat és megszervezze a szilárd arcvonalat . . . Luck körzetébe, tőle északra és délre a 19. és a 9. gépesített hadtestet irányítjuk két lövészhadtesttel, hogy ezzel erősítsük az Ön csoportosítását.

A repülők tekintetében megtesszük az intézkedéseket.

Rádió útján Öntől semmit sem kaptunk és nem fejtettünk meg.

Küldjön egy szakembert repülőgépen, hogy elhárítsa a rádióforgalmazásban és a
195 rejtjelzésben fennálló technikai akadályokat.

Ismétlem: szilárdan reteszeljék el észak felől Kovel megközelítési útjait, harckocsik nélkül lövészhadosztályokkal ne hajtsanak végre ellenlökéseket, mert ebből semmi sem lesz. A 87. lövészhadosztályon gránátokkal és egyéb lőszerrel segítsen. Gondolkozzék rajta, nem lehetne-e éjszaka kijuttatni őket a bekerítésből.

Hogy működnek az ön KV-jei és a többiek? Átütik-e a német harckocsik páncélzatát és körülbelül hány harckocsit vesztett az ellenség az ön arcvonalán?

Potapov. Alám van rendelve a 14. repülőhadosztály, amelynek ma reggel 41 repülőgépe volt. A front parancsában az áll, hogy a 62. és a 18. bombázó hadosztály oltalmaz bennünket. Hogy ezek hol vannak, nem tudjuk, nincs velük összeköttetésem.

Nagy KV harckocsikból 30 darab van. Mindegyikük 152 mm-es löveggel van felszerelve.

Vannak T-26-os és BT harckocsijaim, főként régi mintájúak, vannak köztük kéttornyosak is.

Mintegy száz ellenséges harckocsit semmisítettünk meg.

Parancsa világos számomra. Valami miatt aggódom: sikerül-e kifordítanom Fegyunyinszkij jobb szárnyát és szilárdan lezárnom az északi megközelítési útvonalakat. Hiszen az ellenséges harckocsik jelenleg Ratno körzetében vannak. Mindenesetre most azonnal intézkedem a kapott parancs végrehajtására.

Zsukov. A KV nehéz harckocsik 152 mm-es lövegéből kilőhetők a 09-30 mintájú tüzérségi gránátok, ezért parancsolja meg, hogy haladéktalanul adják ki a harckocsi csapatoknak ezeket a gránátokat. Ezekkel a gránátokkal harckocsijaink képesek az ellenség páncélosait megsemmisíteni.

Egyebekben megszervezzük a segítséget.

Önben és Nyikisevben erősen reménykedem.

Éjjel vagy holnap Önnél leszek. A viszontlátásra".

Hogy folytathassa a támadást a kijevi irányban, a német parancsnokságnak a hadászati tartalékokból jelentős erőket és több száz harckocsit kellett átdobni kezelőkkel együtt von Kleist csapatainak a feltöltésére.

Ha a Délnyugati Front csapatainál jobban megszervezik a földi és légi felderítést és jobban kidolgozzák a csapatok együttműködését és vezetését, az ellencsapás jóval sikeresebb lett volna.

Ezekben az ütközetekben Sz. M. Kondruszev vezérőrnagy 22. gépesített hadteste, az 5. hadsereg 27. lövészhadteste és Rjabisev 8. gépesített hadteste a legnagyszerűbb erényeiket csillogtatták meg.

Mellesleg a 8. gépesített hadtest tevékenysége szép sikert hozhatott volna, ha a hadtestparancsnok nem osztja hadtestét két csoportra és ráadásul nem bízza az egyik csoport parancsnokságát N. K. Popel tábornokra, akinek egy nagy ütközet vezetéséhez nem volt elég hadműveleti-harcászati felkészültsége.

I. I. Karpezo tábornok 15. gépesített hadteste sajnos nem úgy hajtotta végre feladatát, ahogy azt akkori jelentős lehetőségeinek megfelelően végrehajthatta volna.

Történetírásunk csak úgy mellékesen érinti a fasiszta Németország elleni háború kezdeti szakaszának ezt a nagy határ menti ütközetét. Részletesen elemezni kellene az ellenség áttört főcsoportosítására a gépesített csapatokkal mért ellencsapásnak és magának az ellencsapás megszervezésének a hadműveleti célszerűségét. Hiszen Ukrajnában csapatainknak éppen ez a tevékenysége hiúsította meg mindjárt kezdetben az ellenség tervét, a gyors előretörést Kijev irányában. Az ellenség súlyos vesz-

teségeket szenvedett és meggyőződött a szovjet harcosok helytállásáról, akik készek az utolsó csepp vérükig verekedni.

Nem érdektelen, hogyan értékeli ezt az ütközetet emlékirataiban Hoth tábornok, a 3. német páncélos csoport volt parancsnoka:

„Mindegyiknél súlyosabb volt a »Dél« csoport helyzete. Az északi szárny magasabbegységei előtt védekező ellenséges csapatokat visszavetettük a határtól, de azok gyorsan felocsúdtak a váratlan csapásból és tartalékaik, valamint a mélységben elhelyezett páncélos csapataik ellenlökéseivel megállították a német csapatok előrenyomulását. A 6. hadsereg mellé beosztott 1. páncélos csoport június 28-ig nem tudta végrehajtani a hadműveleti áttörést. A német csapatok támadásának útjában nagy akadályt jelentettek az ellenség erős ellencsapásai."

Azokból a beszélgetésekből, amelyeket azokban a napokban közvetlen vonalon Moszkvával, Vatutyin tábornokkal folytattam, tudomást szereztem róla, hogy a Nyugati és az Északnyugati Front parancsnokainak és a törzseknek még mindig nincs állandó összeköttetésük a hadseregparancsnokokkal. A hadosztályoknak és a hadtesteknek elszigetelten kell verekedniük az ellenséggel anélkül, hogy együtt tudtak volna működni a szomszédos csapatokkal és a légierővel, megfelelő irányítást kaptak volna a felső fórumoktól. Nyikolaj Fjodorovics közléseiből megtudtam, hogy a Nyugati és Északnyugati Frontnál nagyon súlyos helyzet alakult ki.

Nyikolaj Fjodorovics azt mondta, hogy Sztálin ideges és szinte mindenért a Nyugati Front parancsnokságát, törzsét vádolja, G. I. Kulik marsallt elmarasztalja tétlenségéért. A Nyugati Front törzsénél tartózkodó B. M. Saposnyikov marsall jelentéseiből arról értesültek, hogy Kulik június 23-án reggel a 3. hadsereg törzsénél volt, de megszakadt vele az összeköttetés.

Bizonyos idő múlva azonban különböző forrásokból a vezérkarnak sikerült megállapítania, hogy az ellenség nagy páncélos és gépesített csoportosításai több helyen áttörték a frontok arcvonalát és gyors ütemben nyomulnak előre Belorusszijába és a balti országok felé.

Elkezdődtek a szovjet nép súlyos megpróbáltatásai.

Az utóbbi években azzal szokás vádolni a főhadiszállást, hogy nem rendelte el a főerők előrevonását az ország belsejéből, hogy szembeszálljanak az ellenséggel és elhárítsák csapását. Nincs szándékomban arról nyilatkozni, mi lehetett volna belőle, ha ezt megtesszük: jobb vagy rosszabb. Teljesen lehetséges, hogy csapataink, mivel nem rendelkeztek elegendő páncéltörő és légvédelmi eszközökkel, s nem voltak olyan mozgékonyak, mint az ellenség csapatai, nem bírták volna el az ellenség páncélos erőinek hatalmas kettészelő csapásait, és ugyanolyan súlyos helyzetbe kerültek volna, mint a határ menti körzetek egyes hadseregei. És nem tudjuk, hogy utána hogyan alakult volna a helyzet Moszkvánál, Leningrádnál és az ország déli részében.

Június 26-án kora reggel Vatutyin tábornok a következőket jelentette a tarnopoli harcálláspontra:

– A balti országokban és Belorusszijában rendkívül kedvezőtlenül alakulnak a dolgok. Az Északnyugati Front 8. hadserege visszavonulóban van Riga felé, a 11. hadsereg Polock irányában vágja ki magát; a front megerősítésére a Moszkvai Katonai Körzetből most dobjuk át a 21. gépesített hadtestet.

Sztálin megparancsolta, hogy alakítsuk meg a Tartalék Frontot és vonultassuk fel a Szuscsevo–Nyevel–Vityebszk–Mogiljov–Zslobin–Gomel–Csernyigov–Gyeszna folyó–Dnyeper vonalon. A Tartalék Front a 19., 21., 20. és 22. hadseregből álljon.

Ez nagyjából az a terepszakasz volt, amelyet Tyimosenko népbiztossal és a vezérkar munkatársainak egy csoportjával ez év májusában szemrevételeztünk.

A frontparancsnokságoknak, a Főparancsnokság Főhadiszállásának és a vezérkarnak ezekben a napokban még nem volt teljes képe a frontjaink ellen felvonultatott ellenséges csapatokról. A harckocsikra, légierőre és gépesített csapatokra vonatkozóan a vezérkar a frontoktól nyilvánvalóan eltúlzott jelentéseket kapott. Most, amikor már majdnem teljes adatok vannak birtokunkban a szemben álló felek csoportosításairól, vizsgáljuk meg a szovjet csapatok díszlokációját a határ menti körzetekben, majd utána az akkoriban országunkba betört német csapatokét is, hogy teljes képet kaphassunk a háború első napjairól.

Erről a kérdésről sok cikket és könyvet írtak, de ezek gyakran tendenciózusak és arra vallanak, hogy szerzőik nem ismerik eléggé a tényeket.

Tudjuk, hogy közvetlenül a háború előtt a 170 hadosztály óriási területen oszlott el: mintegy négy és fél ezer kilométer szélességben a Barents-tengertől a Feketetengerig és 400 km mélységben.

Figyelembe kell azonban vennünk, hogy a Barents-tengertől a Fekete-tengerig csak akkor 4,5 ezer kilométer a távolság, ha nemcsak az öt határ menti front szárazföldi szakaszait számítjuk, hanem a tengerpartokat is, amelyeket csak a partvédelem és a hadiflotta fedezett. Tallinntól Leningrádig a partvidéken egyáltalán nem voltak csapatok. 170 hadosztályunk a valóságban tehát 3375 km-t foglalt el. A szárazföldi határ mentén levő szovjet csoportosítások sűrűsége korántsem volt egyenlő.

Északon (Leningrádi Katonai Körzet) 1275 kilométeren huszonegy hadosztály és egy lövészdandár helyezkedett el; itt egy hadosztályra átlagosan mintegy 61 km-es arcvonalszakasz jutott.

A 2100 km kiterjedésű Balti, Nyugati Különleges, Kijevi Különleges és Ogyesszai Körzet szárazföldi szakaszán 149 hadosztály és 1 dandár állomásozott. Ezen a rendkívül fontos szakaszon egy hadosztályra átlagosan valamivel több, mint 14 km jutott. Ezek az erők közvetlenül a háború előtt a következőképpen helyezkedtek el:

A Balti Katonai Körzetnek (parancsnok F. I. Kuznyecov vezérezredes, a haditanács tagja P. A. Gyibrova hadtestkomisszár, törzsfőnök P. Sz. Klenov vezérőrnagy) 25 hadosztálya és 1 lövészdandára volt, köztük 4 harckocsi- és 2 gépesített hadosztály.

A Nyugati Különleges Katonai Körzet (parancsnok D. G. Pavlov hadseregtábornok, a haditanács tagja A. F. Fominih hadosztálykomisszár, törzsfőnök V. J. Klimovszkih vezérőrnagy) állományába 24 lövészhadosztály, 12 harckocsihadosztály, 6 gépesített hadosztály és 2 lovashadosztály tartozott.

A Kijevi Különleges Katonai Körzetben (parancsnok M. P. Kirponosz vezérezredes, a haditanács tagja J. P. Rikov hadosztálykomisszár, törzsfőnök M. A. Purkajev altábornagy) 32 lövész-, 16 harckocsi-, 8 gépesített és 2 lovashadosztály volt.

Az Ogyesszai Katonai Körzet (parancsnok J. T. Cserevicsenko altábornagy, a haditanács tagja A. F. Kolobjakov hadtestkomisszár, törzsfőnök M. V. Zaharov vezérőrnagy) 13 lövész-, 4 harckocsi-, 2 gépesített és 3 lovashadosztályt foglalt magában.

Mint látjuk, csapataink legerősebb csoportosítása a délnyugati irány (a Kijevi és az Ogyesszai Körzet) állományában volt. Ez 45 lövész-, 20 harckocsi-, 10 gépesített és 5 lovashadosztályt jelentett.

A négy nyugati határ menti körzet 149 hadosztályából és 1 dandárjából 48 hadosztály a fedező hadseregek első lépcsőjének az állományába tartozott, s az állam-

határtól 10–50 km távolságra helyezkedett el (a lövészhadosztályok közelebb, a harckocsihadosztályok távolabb). A határ menti körzetek főerői 80–300 km-re voltak az országhatártól.

A tenger menti katonai körzetek szárnyait a hadiflotta és a jobbára tüzérségből álló partvédelem fedezte.

Közvetlenül a határon a Belügyi Népbiztosság határőrei tartózkodtak.

Korábban már beszéltem néhány körülményről, amely a háború elején elszenvedett vereségeink oka volt. Egyéb, hasonló jellegű tényekről még majd beszélni fogok, itt most csak azt szeretném megjegyezni, hogy a vezetés által elkövetett hibák nem mentesítik a felelősség alól a különböző rendű és rangú katonai parancsnokságokat az elkövetett baklövésekért és számítási hibákért.

A helytelenül eljáró katonai vezetőnek nincs erkölcsi joga rá, hogy kibújjon a felelősség alól és feletteseire hivatkozzék. A csapatoknak és parancsnokaiknak a szabályzatnak megfelelően bármely helyzetben mindig készenek kell lenniük harcfeladatuk teljesítésére. De a háború küszöbén, még a június 22-re virradó éjszaka is egyes esetekben a határ fedező lépcsőjéhez tartozó magasabbegységek és seregtestek parancsnokai az utolsó pillanatig felülről vártak utasításokat és nem tartották csapataikat megfelelő harckészültségben, jóllehet a határ túlsó oldaláról már hallatszott a motorzúgás és a lánctalpak csikorgása.

Nos, a német csapatok fővezérsége egyszerre 153 hadosztályt vetett be. Közülük 29 hadosztályt a Balti, 50-et (köztük 15 páncélost) a Nyugati Különleges, 33-at (köztük 9 páncélost és gépesítettet) a Kijevi Különleges Körzet ellen, 12 hadosztályt az Ogyesszai Körzet ellen. Mintegy öt hadosztály Finnországban volt. A fő hadászati irányokban elhelyezett 24 hadosztály alkotta a tartalékot.

Ezek az adatok a háború kezdeti szakaszában váltak ismeretessé főként a foglyok vallomásaiból és a zsákmányolt okmányokból. Közvetlenül a háború előtt Sztálin, a honvédelmi népbiztos és a vezérkar a felderítés adatai alapján úgy vélte, hogy a hitlerista fővezérségnek a csapatok és a repülőerők mintegy 50 százalékát kell majd Nyugaton és a megszállt országokban tartania.

Valójában a Szovjetunió elleni háború kitörésére a német hadvezetés erőinek csak alig egyharmadát hagyta ezekben az országokban, ráadásul a másodrendű hadosztályokat, és nemsokára még ezt az egyharmadot is csökkentette.

Az „Észak", „Közép" és „Dél" hadseregcsoportok állományában az ellenség 3712 harckocsit és rohamlöveget vetett be. A szárazföldi csapatokat 4950 harci repülőgép támogatta. Az országunkba betört csapatok majdnem kétszer annyi tüzérséggel rendelkeztek mint mi, s a német tüzérség csaknem teljesen gépvontatású volt.

Gondolatban sokszor visszatértem a háború első napjaihoz, és igyekeztem végiggondolni, elemezni azokat a hadműveleti-hadászati hibákat, amelyeket a tulajdonképpeni katonák – a népbiztos, a vezérkar és a körzetparancsnokságok – követtek el a háború elején. Íme, a megállapításaim.

Ilyen méretű meglepetésszerű támadásra, amelyet ráadásul egyszerre indítottak minden rendelkezésre álló és a legfontosabb hadászati irányokban előre felvonultatott erőkkel, vagyis magának a csapásnak ilyen jellegére nem számítottunk. Sem a népbiztos, sem én, sem elődeim, B. M. Saposnyikov és K. A. Mereckov. A vezérkar vezető beosztású munkatársai nem számítottak arra, hogy az ellenség ilyen tömegű páncélos és gépesített csapatot összpontosít, és ezeket már az első napon hatalmas egységes csoportosításokban, minden hadászati irányban beveti, hogy megsemmisítő, kettészelő csapásokat mérjen velük.

Továbbá. A háború előestéjén a 10. hadsereget és a Nyugati Körzet több más csapatát a białystoki kiszögellésben helyezték el, amely az ellenség felé nyúlt ki. A 10. hadsereg foglalta el a legelőnytelenebb helyzetet. A csapatoknak ez a hadműveleti felépítése azzal a veszéllyel fenyegetett, hogy a szárnyaikra mért csapással mélyen átkarolják és bekerítik őket Grodno és Breszt felől. Mellesleg, a front csapatainak állásai a grodno–szuvalkovi és breszti irányban nem voltak elég mélyek és erősek ahhoz, hogy meg tudják akadályozni az áttörést és a białystoki csoportosítás átkarolását.

A csapatoknak ezen az 1940-ben történt hibás elhelyezésén egészen a háborúig nem történt változtatás. Amikor az ellenség fő csoportosításai visszaszorították a fedező csapatok szárnyait és Grodno valamint Breszt körzetében áttörtek, a bekerítés veszélye miatt sürgősen vissza kellett volna vonni a 10. hadsereget és a 3., valamint a 4. hadsereg vele érintkező szárnyait, és egy fontos mögöttes terepszakaszon kellett volna védőállást foglalniuk. Ezzel jelentősen növelhették volna az ott harcoló magasabbegységek ellenállóképességét. Ez azonban nem történt meg.

Hasonló hiba ismétlődött meg a Délnyugati Front hadseregeivel is, amelyeket szintén megkésve vontak vissza a bekerítés elől.

Mindebből az tűnik ki, hogy akkoriban egyikünknek sem volt elegendő tapasztalata, hogyan kell vezetni a csapatokat óriási térségeken lezajló, nagy, elkeseredett és bonyolult helyzeteket magukkal hozó ütközetekben.

Meg kell említenem még egy hibát, amelyet a főparancsnokság és a vezérkar követett el, és amelyről már sokszor beszéltem. A 41. 6. 22-i 3. sz. direktíva alapján végrehajtott ellentámadásról van szó.

Amikor a Főparancsnokság Főhadiszállása ellentámadást rendelt el, nem ismerte a június 22-én estére kialakult tényleges helyzetet. A frontok parancsnokságai sem ismerték azt. A főparancsnokság elhatározása nem a reális helyzet elemzéséből és alapos számvetésekből, hanem intuícióból és aktivitásra való törekvésből indult ki a csapatok lehetőségeinek a figyelembevétele nélkül. Ez a módszer semmi esetre sem engedhető meg a fegyveres küzdelem felelős pillanataiban.

A június 22-én estig kialakult helyzetben az egyetlen helyes dolog az lett volna, ha a gépesített hadtestek ellencsapásokat mérnek az ellenség beékelődött páncélos csoportosításai ellen. Ezeknek az ellencsapásoknak a többségét azonban rosszul szervezték meg, és ezért nem érték el céljukat.

Az ütközetek menetére az első napokban még egy körülmény hatott kedvezőtlenül. Egyes parancsnokok ahelyett, hogy harcálláspontjukról megszervezték volna a szilárd vezetést és tartották volna a kapcsolatot a szomszédokkal és a fronttörzsekkel, a csapatokhoz rohantak és utasításokat adtak anélkül, hogy tudták volna, mi a helyzet más arcvonalszakaszokon. Emiatt az egységek és magasabbegységek parancsnokai nehéz helyzetbe kerültek. Nem lévén állandó összeköttetésük a magasabb parancsnoksággal, kénytelenek voltak a saját fejük szerint cselekedni, ahogy célszerűnek látták, és ez elég gyakran ártott a szomszédoknak.

Így a 3. hadsereg szervezetlen visszavonulása Grodno körzetéből és a 4. hadseregé Breszt körzetéből alaposan megnehezítette K. D. Golubjov vezérőrnagy 10. hadseregének a helyzetét. A 10. hadsereg, amelyre nem nehezedett erős ellenséges nyomás, az oszovecki megerődített körletre támaszkodva, tovább küzdött.

A Nyugati Front odaérkező parancsnokhelyettese, I. V. Bolgyin altábornagy egy lovas-gépesített csoportot vezetett, amely a 6. és 11. gépesített hadtestből, valamint a 6. lovashadtest magasabbegységeiből állt. Június 23-án a szuvalkovi kiszö-

gellésből ellencsapást mért az áttört ellenséges csoportosítás szárnyára, de sikertelenül. Bolgyin nem tudta valamennyi magasabbegységét összpontosítani az ellencsapáshoz. Az ok a szétszórtság volt, s az ellenség megbénította csapataink kezdeményezését.

Itt június 23-án igen aktívan tevékenykedett a 11. gépesített hadtest, D. K. Mosztovenko vezérőrnagy parancsnoksága alatt. M. G. Hackilevics 6. gépesített hadteste, amely a 10. hadsereg állományában a Narew folyónál védett, nem tudott időben összpontosulni az ellencsapáshoz. Amíg kivonták a harcból és rendezték, múlt az idő. Az I. Sz. Nyikityin vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló 6. lovashadtest csapatai, amelyeket szakadatlanul támadtak az ellenséges repülők, nagy veszteségeket szenvedtek és nem tudták folytatni a menetet.

Június 24-én Grodno körzetében elkeseredett ütközet bontakozott ki.

A légi fölény ellenére az ellenség nehéz helyzetbe került itt. A „Közép" hadseregcsoport parancsnoksága kénytelen volt további két hadseregközvetlen hadtestet és a 3. páncélos csoport néhány egységét átdobni ide.

A véres harc 25-én is folytatódott, de a hiányos anyagi-technikai ellátás miatt az ellencsapást mérő csoportosítás erői képtelenek voltak hatékony támadó ütközetet folytatni. A harcok során súlyos veszteségeket szenvedtek és kezdtek visszavonulni. A harckocsizóknak nem sikerült minden harci gépüket kivonniuk a harcból: a döntő pillanatban nem volt elegendő üzemanyag.

Ebből az ütközetből Hackilevics hadtestparancsnok sem tért vissza. Jó parancsnok, bátor ember volt. Hosszú barátság fűzött hozzá még abból az időből, amikor a lovasság szemlélőségénél dolgoztunk a harmincas évek elején. Elesett Nyikityin tábornok is, aki rászolgált okos, céltudatos és merész lovashadtestparancsnoki hírnevére.

A legnagyobb német szárazföldi és repülőcsoportosítás éle nyugati hadászati irányunkban Moszkva ellen tört. A Nyugati Fronttal szemben a „Közép" hadseregcsoport csapatai harcoltak, amely két összfegyvernemi hadseregből (4. és 9.) és két páncélos csoportból (2. és 3.) állt. E hadseregcsoportot a 2. légiflotta támogatta, amelynek állományában egy egész zuhanóbombázó hadtest volt. A „Közép" hadseregcsoport csapatai jól el voltak látva tüzérséggel, gépesített műszaki és építő csapatokkal, továbbá munkagépekkel.

Itt a németeknek a főcsapás minden irányában 5–6-szoros fölényük volt. A fő csoportosítások tevékenységét a légierő állandóan támogatta.

Súlyos helyzet alakult ki Breszt körzetében. Az ellenség azonban nem tudta megtörni a breszti erőd védőinek ellenállását, az ostromlott hősök keményen visszaverték őket. A németeket teljesen váratlanul érte a breszti ellenállás. Guderian csoportjának páncélos csapatai és a 4. német tábori hadsereg egységei kénytelenek voltak megkerülni a várost.

4. hadseregünk csapataira (parancsnok A. A. Korobkov vezérőrnagy) nem kisebb erejű csapás zúdult, mint Grodno körzetében a 3. hadseregre (parancsnok V. I. Kuznyecov altábornagy). A 4. hadsereg parancsnoksága azonban – kezében a hősi Breszttel és a 32. harckocsihadosztály közelben tartózkodó csapataival, valamint a 6., 42., 49. és a 75. lövészhadosztállyal – sokkal szervezettebben folytathatta volna a védelmi tevékenységet. Ez azonban sajnos még akkor sem történt meg, amikor a hadseregparancsnokság megkapta a 14. gépesített hadtestet.

Mi történt ezekben a napokban Minszk távoli megközelítési útjain?

 Nem tudva pontosan, hogyan állnak a dolgok a 3., 10. és 4. hadseregnél, és nem

lévén teljes elképzelése az áttörést végrehajtó ellenséges páncélos csoportosításokról, D. G. Pavlov hadseregtábornok, a front parancsnoka gyakran olyan elhatározásokat hozott, amelyek nem voltak összhangban a helyzettel.

A 3., 10. és 4. hadsereg csapatai a határ menti ütközetben nagy veszteségeket szenvedve visszaverték az ellenséget, majd visszavonultak kelet felé. A 13. hadsereg négy hadosztálya szintén hősiesen állta az ellenség nyomását: június 26-án és 27-én a minszki megerődített körletben harcoltak.

A Főparancsnokság Főhadiszállásának utasítására Pavlov hadseregtábornok parancsot adott a 3. és 10. hadseregnek, hogy vonuljon vissza keletnek és rendezkedjen be védelemre a Lida–Szlonyim–Pinszk vonalon. Ezt azonban semmiképpen sem lehetett végrehajtani, mert ezek a hadseregek félig be voltak kerítve, kimerültek és nehezen verekedték át magukat a német repülők és páncélos csapatok szakadatlan csapásainak kitéve.

Az ellenség 39. gépesített hadteste június 26-án megközelítette a minszki megerődített körletet, ahol megütköztek vele V. A. Juskevics tábornok 44. lövészhadtestének egységei.

Hogy Minszk védelmét Mologyecsno felől megerősítsék, A. N. Jermakov vezérőrnagy 2. lövészhadtestét sürgősen felvonultatták a város északnyugati megközelítési útjaira. A hadtest a 100. és 161. lövészhadosztályból állt.

A Lenin-renddel kitüntetett 100. hadosztály parancsnoka I. I. Russzijanov vezérőrnagy volt. Amikor én Szluckban a 4. lovashadosztály parancsnoka voltam, ragyogóan vezette a 4. lövészhadosztály „Német Proletariátus" elnevezésű lövészezredét. Russzijanov ezrede terepfoglalkozásokon és a hadgyakorlatokon mintaszerű volt harcászati tudás, fegyelmezettség és rend tekintetében. Most ezek a magasabbegységek a Minszkhez vezető utakon hősiesen harcoltak az ellenség 3. páncélos csoportjának a csapatai ellen, s nagy veszteségeket okoztak nekik.

Ám amint a délnyugat felől Minszkbe vezető utakat elérte Guderian páncélos csoportjának 47. gépesített hadteste, a védő csapatok helyzete erősen rosszabbodott.

Az ellenség barbár módon bombázta Minszket. A város lángokban állt. A békés lakosok ezrei haltak meg. Az elpusztuló ártatlan emberek haláluk előtt elátkozták az elállatiasodott fasiszta pilótákat . . .

Minszk közelében elkeseredett harc bontakozott ki az utakon. A legszívósabban a 64., 100. és 161. lövészhadosztály csapatai tartották magukat. Több mint száz ellenséges harckocsit és a fasiszták ezreit semmisítették meg.

Június 26-án a Délnyugati Front tarnopoli harcálláspontján felhívott Sztálin és ezt mondta:

– A Nyugati Frontnál súlyos helyzet alakult ki. Az ellenség megközelítette Minszket. Érthetetlen, mi van Pavlovval. Kulik marsallról nem tudjuk, hol van. Saposnyikov marsall megbetegedett. Ide tud repülni azonnal Moszkvába?

– Nyomban megbeszélem Kirponosz és Purkajev elvtársakkal a további teendőket – feleltem – és indulok a repülőtérre.

Június 26-án késő este érkeztem Moszkvába és a repülőtérről egyenesen Sztálinhoz hajtattam. Sztálin szobájában vigyázzban állt Tyimosenko marsall és első helyettesem, Vatutyin altábornagy. Mindketten sápadtan, az álmatlanságtól vörös szemekkel. Sztálin sem volt jobb állapotban.

Sztálin fejbólintással üdvözölt, majd ezt mondta:

– Gondolják végig közösen, mit lehet csinálni ebben a helyzetben? – és az asztalra dobta a Nyugati Front térképét.

– Negyven percre van szükségünk a tájékozódáshoz – feleltem.

– Jó, negyven perc múlva jelentsenek.

Átmentünk a szomszédos szobába és elkezdtük tárgyalni a helyzetet és azt, hogy milyen lehetőségeink vannak a Nyugati Frontnál.

Ott valóban rendkívül súlyos volt a helyzet. Minszktől nyugatra és a 3. és 10. hadsereg maradványai bekerítve, egyenlőtlen helyzetben verekedtek, de ezzel is jelentős ellenséges erőket kötöttek le. A 4. hadsereg egyes egységei a pripjatyi erdőségbe vonultak vissza. A Doksici–Szmolevicsi–Szluck–Pinszk vonalról a Berezina folyóhoz vonultak vissza azok a megtépázott magasabbegységek, amelyek az előző harcokban súlyos veszteségeket szenvedtek. A frontnak ezeket a legyengült csapatait hatalmas ellenséges csoportosítások üldözték.

A helyzetet megtárgyalva semmi jobbat nem tudtunk javasolni, mint azt, hogy azonnal foglaljunk védelmet a Nyugati Dvina–Polock–Vityebszk–Orsa–Mogiljov–Mozir terepszakaszon és a védelemre használjuk fel a 13., 19., 20., 21. és 22. hadsereget. Ezen kívül azonnal hozzá kellett fogni a védelem előkészítéséhez a mögöttes terepszakaszon a Szelizsarovo tó–Szmolenszk–Roszlavl–Gomel vonalon a főhadiszállás 24. és 28. hadseregének erőivel. Egyúttal még azt is indítványoztuk, hogy sürgősen szervezzünk még 2–3 hadsereget a moszkvai népfelkelő hadosztályokból.

Sztálin jóváhagyta javaslatainkat és ott helyben megfogalmaztuk a megfelelő intézkedéseket.

Javaslataink abból a fő feladatból indultak ki, hogy Moszkva megközelítési útjain mélyen lépcsőzött védelmet kell kiépíteni, fel kell őrölni az ellenséget, majd miután az egyik védelmi terepszakaszon megállítottuk őt, ellentámadást kell szervezni a Távol-Keletről elvont erőkkel és az újonnan felállítandó alakulatokkal.

Akkoriban még nem tudtuk, hol fogjuk megállítani az ellenséget, mit válasszunk az ellentámadáshoz alkalmas megindulási terepszakasznak és hogy ehhez milyen erőket fogunk összeszedni. Egyelőre mindez csak elgondolás volt.

Június 27-én 10 óra 05 perckor Beaudot-féle géptávírón a Főparancsnokság Főhadiszállásának következő tartalmú parancsát továbbítottam Klimovszkih tábornoknak, a front törzsfőnökének:

„*Zsukov.* A Főparancsnokság Főhadiszállásának parancsa következik.

Feladata:

Először. Sürgősen kutassanak fel minden egységet, létesítsenek összeköttetést a parancsnokokkal és magyarázzák meg nekik az ellenség és a saját csapatok helyzetét. Különösen részletesen jelöljék meg azokat a helyeket, ahová az ellenség gépesített csapatainak élei kijutottak, közöljék velük, hogy hol voltak üzemanyag-, lőszer- és élelmiszer-takarmány bázisaink, hogy onnan mindennel ellássák magukat, ami a harchoz szükséges.

Az egységeknek pontosan szabják meg, hogy folytassanak-e harccselekményeket, vagy pedig összpontosuljanak az erdőségekben. Az utóbbi esetben jelöljék meg, hogy milyen utak mentén és milyen csoportosítást vegyenek fel.

Másodszor. Állapítsák meg, hogy hová kell repülőgépen üzemanyagot és lőszert szállítani annak érdekében, hogy ne kelljen otthagyni a drága technikát, különösen a nehézharckocsikat és a nehéztüzérséget.

Harmadszor. A megmaradt csapatokat három irányban kell kivezetni:

– Doksicin és Polockon át, a lepeli és polocki megerődített körletek mögött gyűjtve össze őket;

– Minszk irányában, gyülekezés a minszki megerődített körlet mögött;
– harmadik irány – a glusszi erdőség és Bobrujszk.

Negyedszer. Vegye figyelembe, hogy az ellenség első, gépesített lépcsője igen messze elszakadt gyalogságától, ezért most az ellenségnek mind az elszakadt lépcsője, mind pedig a harckocsik nélkül előrenyomuló gyalogsága gyenge. Ha az önnek alárendelt parancsnokok kézbe tudják venni a csapatokat, különösen a harckocsikat, megsemmisítő csapást mérhetnek mind az első lépcsőre, mind pedig a harckocsik nélkül mozgó gyalogságra. Ha sikerül, szervezzen először egy erőteljes csapást az ellenség Minszk és Bobrujszk felé közeledő első gépesített lépcsőjének a hátába, utána sikerrel fordulhat a gyalogság ellen.

Ez a merész tevékenység dicsőségére válna a Nyugati Körzet csapatainak. Különösen nagy siker ígérkezik abban az esetben, ha meg tudja szervezni a gépesített csapatok elleni éjszakai támadást.

Ötödször. A lovasság vonuljon vissza a pinszki erdőségbe és Pinszkre, Lunyinyecre támaszkodva a legmerészebben és mindenütt, ahol csak lehet, támadja az ellenség hadtápját és csapatait. Odaadó és merész középszintű parancsnokok vezetésével minden úton helyezzenek el önálló kis lovascsoportokat."

Június 28-án éjjel két órakor közvetlen vonalon újból beszéltem Klimovszkih tábornokkal. Néhány részletet idézek a beszélgetésből:

„*A készüléknél Zsukov.* Jelentse, mit tud a 3., 10. és 4. hadseregről, kinek a kezén van Minszk, hol az ellenség?

Klimovszkih: Minszk továbbra is a miénk. Kapott jelentés szerint Minszk és Szmolevicsi körzetében ejtőernyősöket dobtak le. A 44. lövészhadtest erőivel Minszk körzetében folyamatban van a deszant felszámolása.

Az ellenséges repülők majdnem az egész napon át bombázták a boriszov–orsai vasútvonalat. Az állomások és a pályatest megrongálódott. A 3. hadsereggel nem sikerült rádióösszeköttetést létesíteni.

Az ellenség a legutóbbi jelentések szerint a megerődített körlet előtt volt.

Baranovicsi, Bobrujszk, Puhovicsi estig a mienk volt.

Zsukov: Hol van Kulik, Bolgyin, Korobkov? Hol vannak a gépesített hadtestek, a lovashadtest?

Klimovszkih: Kulikról és Bolgyinról nincs hírünk. Korobkovval felvettük az összeköttetést, a Bobrujszktól keletre levő harcállásponton van.

Hackilevics magasabbegysége Baranovicsihoz, Ahljusztyiné Sztolbcihoz zárkózott fel.

Zsukov: Mikor zárkóztak fel Hackilevics és Ahljusztyin magasabbegységei?

Klimovszkih: 26-án este kezdték meg ezeken a helyeken az összpontosulást. Este 19.00 körül kiment hozzájuk Szvetlicin hadtestparancsnok-helyettes. Holnap ejtőernyősöket küldünk, hogy eljuttassuk a parancsokat Kuznyecovnak és Golubjovnak.

Zsukov: Tud-e arról, hogy a 21. lövészhadtest jó állapotban érte el Mologyecsno –Vilejka körzetét?

Klimovszkih: A 21. lövészhadtestről olyan híreink voltak, hogy Mologyecsno irányában akar visszavonulni, de ezeket a híreket nem erősítették meg.

Zsukov: Hol a nehéztüzérség?

Klimovszkih: A nehéztüzérség nagy része a kezünkben van. Nincsenek adataink a 375. és 120. tarackos tüzérezredről.

Zsukov: Hol a lovasság, meg a 13., 14. és 17. gépesített hadtest?

Klimovszkih: A 13. gépesített hadtest – Sztolbciban. A 14. gépesített hadtestnek csak néhány harckocsija maradt, ezek csatlakoztak a Baranovicsiban levő 17.-hez. A lovasság hollétéről nincsenek adatok.

Korobkov kivezette a 42., 6. és 75. maradványait. Jogosan feltételezzük, hogy a 49. lövészhadosztály a bolovezsi erdőben van. Ennek ellenőrzése és a hadtest kivonása végett virradatkor külön ejtőernyőst küldünk ki. Kuznyecov érkezését a Nyeman mindkét partján várjuk.

Zsukov: Milyen volt ma a harc az ellenség gépesített hadtestével a minszki megerődített körlet előtt, és hol van most az az ellenség, amely tegnap Szluckban és a minszki megerődített körlet előtt volt?

Klimovszkih: A minszki megerődített körletben az ellenség gépesített hadteste ellen a 64. lövészhadosztály harcolt. Az ellenség Szlucktól tovább nyomult előre Bobrujszk felé, de estig még nem foglalta el Bobrujszkot.

Zsukov: Hogy értsem azt, hogy „még nem foglalta el"?

Klimovszkih: Feltételeztük, hogy az ellenség menetből próbál meg betörni Bobrujszkba. Ez nem történt meg.

Zsukov: Ügyeljen arra, hogy az ellenség az ön minszki megerődített körletét ne kerülje meg észak felől. Reteszelje el a Logojszk–Zembin–Plesenyici irányt, különben az ellenség a megerődített körletet megkerülve önnél előbb lesz Boriszovban. Több közölnivalóm nincs. Viszontlátásra".

A katonák és parancsnokok tömeges hősiessége és a vezetők bátor helytállása ellenére a Nyugati Front valamennyi szakaszán tovább romlott a helyzet. Csapataink június 28-án visszavonultak Minszktől.

A Minszkbe betörő ellenséges csapatok elkezdték a város lakosainak bestiális lemészárlását, felgyújtották és elpusztították a kulturális értékeket és a történelmi emlékeket.

A főhadiszállást és a vezérkart súlyosan érintette, hogy csapataink feladták Belorusszija fővárosát. Mindannyian tudtuk, milyen nehéz sors szakadt azokra a lakókra, akinek nem sikerült elmenniük keletre.

Június 29-én Sztálin két ízben járt a Honvédelmi Népbiztosságon, a Főparancsnokság Főhadiszállásán és mindkét esetben igen élesen reagált a nyugati hadászati irányban kialakult helyzetre.

Június 30-án 6 óra 45 perckor Tyimosenko népbiztos utasítására géptávírón beszéltem Pavlov hadseregtábornokkal, a front parancsnokával. A beszélgetésből kiderült, hogy maga a parancsnok is rosszul ismeri a helyzetet.

Íme, a beszélgetés néhány részlete:

„*Zsukov:* A Nyugati Frontra vonatkozóan nem tudunk dönteni, miután nem tudjuk, mi történik Minszk, Bobrujszk, Szluck körzetében.

Kérem, jelentse a helyzetet.

Pavlov: Minszk körzetében a 44. lövészhadtest a mogiljovi országúttól délre visszavonulóban van; védelmi terepszakaszul, amelyen meg kell állnia, Sztahov–Cservenyt jelöltük ki.

Szluck körzetében a tegnapi légi megfigyelés szerint a 210. gépkocsizó lövészhadosztály Sisec körzetében harcolt.

Bobrujszk körzetében az ellenség ma 4 órakor hidat vert, amelyen 12 harckocsi haladt át.

Zsukov: A német rádiójelentések szerint Białystoktól keletre két hadsereget bekerítettek. Valószínű, hogy ebben van némi igazság. Az ön törzse miért nem küld ki

embereket, hogy megtalálják a csapatokat? Hol van Kulik, Bolgyin, Kuznyecov? Hol a lovashadtest? Lehetetlenség, hogy a repülők ne lássák a lovasságot.

Pavlov: Igen, nagy igazság van benne. Tudomásunk van róla, hogy a csapatok június 25-én és 26-án a Sara folyónál harcban álltak az átkelőhelyekért az ellenséggel, amely megszállta a folyó keleti partját. A 3. hadsereg igyekezett mindkét oldalról megkerülni a Sara folyót. A 21. lövészhadtest – Lida környékén van. Ezzel a hadtesttel tegnap óta nincs rádióösszeköttetésünk.

A hadtest a megadott irányban tör ki a bekerítésből. A repülők nem tudják felkutatni a lovasságot és a gépesített csapatokat, mert gondosan rejtik magukat az erdőkben az ellenséges repülőgépek elől. Egy rádióadóval felszerelt csoportot kiküldtünk azzal a feladattal, keresse meg, hol van Kulik és hol vannak csapataink. Ettől a csoporttól egyelőre nem kaptunk értesítést. Bolgyin és Kuznyecov éppen úgy mint Golubjov is június 26-ig a csapatoknál volt.

Zsukov: Legfontosabb feladata, hogy a csapatokat minél gyorsabban kutassák fel és vonják vissza a Berezina folyón túlra. Ezt az ügyet személyesen vegye kézbe és válogasson ki magának ehhez rátermett, a földi és légi harchoz értő tiszteket.

A Főparancsnokság Főhadiszállása azt követeli öntől, hogy a lehető legrövidebb időn belül szedje össze a front valamennyi egységét és rendezze őket.

Semmi esetre sem szabad megengedni, hogy az ellenséges csapatok Bobrujszk és Boriszov körzetében áttörjenek. Önnek mindent el kell követnie annak érdekében, hogy befejeződjék a hadseregek összpontosítása Orsa–Mogiljov–Zslobin–Rogacsev körzetében.

A harc vezetésére és avégett, hogy tudja, mi történik Bobrujszknál, helyettese vezetésével küldjön ki egy rádióadóval felszerelt parancsnoki csoportot. Azonnal ürítsék ki a raktárakat, hogy ne kerüljenek az ellenség kezére. Amint a helyzet tisztázódik, nyomban mindent jelentsen.

Pavlov: Bobrujszk és Boriszov tartása érdekében minden egységet, még az iskolát is bevetjük."

A helyzet azonban nem javult. Június 30-án Sztálin felhívott a vezérkarnál és megparancsolta, hívassam be Pavlov vezérezredest, a Nyugati Front parancsnokát.

Pavlov hadseregtábornok másnap reggel megérkezett. Alig ismertem rá, annyira megváltozott a háború nyolc napja alatt. Még aznap leváltották a frontparancsnoki beosztásából és nemsokára hadbíróság elé állították. A Nyugati Front haditanácsának indítványára vele együtt Klimovszkih tábornok törzsfőnököt, Grigorjev tábornok híradó főnököt, Klics tábornok tüzérfőnököt és a fronttörzs más tábornokait is elítélték.

A Nyugati Front parancsnokává Tyimosenko népbiztost, helyettesévé pedig A. I. Jerjomenko altábornagyot nevezték ki. Erősítésképp a front állományába helyezték a Tartalék Front hadseregeit.

Az Északnyugati Front helyzete továbbra is erősen rosszabbodott.

A bekerítés elkerülése végett a 8. és 11. hadsereg a frontparancsnokság hibájából eltérő irányokban vonult vissza és nagy veszteségeket szenvedett.

A pszkov–leningrádi irány fedezése céljából a Főparancsnokság Főhadiszállása parancsot adott D. D. Leljusenko tábornoknak, a 21. gépesített hadtest parancsnokának, hogy Opocska–Idrica környékéről vonuljon Daugavpils körzetébe és akadályozza meg, hogy az ellenség átkeljen a Nyugati Dvinán.

Ezt a feladatot azonban lehetetlenség volt végrehajtani, és az ellenség már június 26-án nagy erőkkel átkelt a Nyugati Dvinán és elfoglalta Daugavpilst. Ennek elle-

nére a 21. gépesített hadtest merészen támadásba lendülve csapást mért az 56. német gépesített hadtestre és feltartóztatta előrenyomulását.

Von Mannstein vezértábornagy, aki akkoriban ennek a hadtestnek a parancsnoka volt, „Verlorene Siege" című művében a következőket írja erről az ütközetről:

„... Nemsokára a Dvina északi partján védekeznünk kellett az ellenség rohamai ellen, amelyeket egy páncélos hadosztály támogatott. Egyes szakaszokon a dolog komolyra fordult."

A túlerő nyomására és a légitámadások miatt azonban a 21. gépesített hadtest kénytelen volt visszavonulni és védelmet foglalni, amelyet az ellenség rohamait visszaverve július 2-ig tartott. Később a 21. gépesített hadtest N. E. Berzarin vezérőrnagy 27. hadseregének az állományába került.

Kellemes kötelességemnek tartom, hogy megemlékezzek a 21. gépesített hadtest állományába tartozó 46. harckocsihadosztály (parancsnok V. A. Kopcov – Halhin-Gol hőse) ragyogó tevékenységéről és harci dicsőségéről, ezenkívül Berzarin tábornoknak, a 27. hadsereg parancsnokának dicső tetteiről, aki a háború végén az 1. Belorusz Front állományában a hősi 5. csapásmérő hadsereg élén bátran betört Berlinbe és annak első városparancsnoka lett.

A hónap végén Sztálin ismét változtatásokat hajtott végre a katonai vezetésben. Június 30-án az Északnyugati Front törzsfőnökévé Vatutyin tábornokot nevezték ki.

A 27. hadsereg július 2-án az ellenséges erőktől szorongatva megkezdte a visszavonulást.

A hadsereg az egész idő alatt széles arcvonalon harcolt és nem volt sem elegendő élőereje, sem eszköze ahhoz, hogy mélyen lépcsőzött védelmet szervezzen.

Mivel tartalékaink későn érték el a Velikaja folyót, az ellenség menetből elfoglalta Pszkov városát. Az Északnyugati Front 8. hadserege, elvesztve összeköttetését a többi erőkkel, észak felé vonult vissza.

Ily módon az Északnyugati Front a háború első 18 napja alatt elvesztette Litvániát, Lettországot és az OSZFSZK területének egy részét is. Ennek következtében az a veszély fenyegetett, hogy az ellenség Lugán keresztül előrenyomul Leningrádig, amelynek megközelítési útjait még nem erősítettük meg eléggé és alig fedezték őket csapatok.

A vezérkar az Északnyugati Front törzsétől egész idő alatt nem kapott világos és kimerítő jelentéseket csapataink helyzetéről, az ellenség csoportosításairól és páncélos, valamint gépesített magasabbegységeinek hollétéről. Néha ösztönszerűen kellett megállapítani az események alakulását, ez a módszer azonban, mint tudjuk, nem mentes a hibáktól.

A Nyugati Front vityebszki, orsai, mogiljovi és bobrujszki irányában július első napjaiban elkezdődött ütközetekben az ellenség páncélos és gépesített csapatai, valamint repülői nyomasztó fölényben voltak. Szakadatlan harcokban kifáradt csapataink kelet felé vonultak vissza, de eközben állandóan arra törekedtek, hogy minél nagyobb veszteséget okozzanak az ellenségnek, és minél hosszabb időre feltartóztassák a védelmi terepszakaszokon.

A Berezina folyónál csapataink különösen szívósan harcoltak Boriszov város körzetében, ahol a boriszovi páncélos iskola küzdött I. Z. Szuszajkov hadosztálykomisszár vezetésével. Ebben az időben érkezett oda az 1. „Moszkvai" gépkocsizó lövészhadosztály J. G. Krejzer vezérőrnagy parancsnoksága alatt. A moszkvai hadosztály hadilétszámra volt feltöltve, jó kiképzésben részesült és T-34-esekkel rendelkezett. Krejzer tábornoknak a boriszovi páncélos iskolát is parancsnoksága alá

rendelve sikerült több mint két napon át feltartóztatnia az ellenség megerősített 18. páncélos hadosztályát. Ennek akkoriban nagy jelentősége volt. Ezekben az ütközetekben Krejzer tábornok ragyogóan vezette csapatait.

A déli arcvonalon Románia területéről megkezdték támadásukat a német–román csapatok. Fő csapásukat Mogiljov–Podolszkij–Zsmerinka irányában mérték és ezzel az a veszély állt elő, hogy a Délnyugati Front 12., 26. és 6. hadseregének oldalába és hátába jutnak.

Az első 6 napon az ellenségnek heves harcok árán sikerült áttörnie a Déli Front védelmét és mintegy 60 km-t előrenyomulnia. A Délnyugati Front helyzete jelentős mértékben rosszabbodott, ebben az időben ugyanis a német csapatok több próbálkozás után Rovno–Dubno–Kremenyec körzetében végül is áttörték a védelmet és beözönlöttek a keletkezett résbe.

A német csapatok július 4-én elérték a novograd–volinszki megerődített körletet, ahol rohamaikat, nagy veszteségeket okozva, visszavertük. Az ellenség páncélos és gépesített erőit itt majdnem három napig sikerült feltartóztatni. Az ellenség, miután itt nem ért el sikert, Novograd–Volinszkijtől délre csoportosította át erőit. Július 7-én elfoglalta Bergyicsevet, majd július 9-én Zsitomirt.

Bergyicsev és Zsitomir elfoglalása, továbbá a román–német csapatoknak a mogiljov–podolszki irányban folytatódó támadása növelte a Délnyugati Fronthoz tartozó 12., 26. és 6. hadsereg bekerítésének a veszélyét. Ezek a hadseregek harcolva lassan vonultak vissza kelet felé.

Ekkor a Délnyugati Front parancsnoksága július 9-én ellencsapást szervezett Bergyicsev ellen, hogy elhárítsa a bekerítés veszélyét. Az ellencsapásban a 15., 4. és 16. gépesített hadtest vett részt. Észak felől, Zsitomir körzetében folytatta ellenlökéseit az 5. hadsereg.

Ugyanakkor a Délnyugati Front a korosztyenkói megerődített körlet felől erős ellencsapást mért az ellenség 1. páncélos csoportjának a szárnyára.

A Bergyicsev–Zsitomir körzetében július 9-én elkezdődött harc július 16-ig tartott. A német „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága, miután csapatai nagy veszteségeket szenvedtek és attól tartott, hogy észak felől csapást mérnek főcsoportosításának a szárnyára, Zsitomir körzetében beszüntette a támadást.

Ez lehetővé tette a Délnyugati Front parancsnokságának, hogy a 6. és 12. hadsereg erőinek zömét kivonja a fenyegető bekerítés alól és jelentősen megerősítse Kijev védelmét.

Ily módon az ellenségnek ismét nem sikerült bekerítenie a Délnyugati Front csapatait. A németek egész idő alatt kénytelenek voltak véres ütközeteket vívni. A Kleist-csoport páncélos és gépesített magasabbegységei nem tudták tehát kicsikarni az áttörést és nem tudtak kijutni a hadműveleti térségbe.

Az északi arcvonalon, ahol a támadás junius 29-én kezdődött, helyi jelentőségű harcok folytak, amelyek nem befolyásolták különösebben az általános hadászati helyzetet.

Haditengerészeti erőinknek a háború elején szintén nem voltak nagyobb ütközetei a német haditengerészeti erőkkel, és főként a légitámadásokat hárították el. A Balti Flotta azonban nehéz helyzetben volt. Különösen súlyosbodott a fő haditengerészeti támaszpont helyzete, ahol a Balti Flotta minden fontos hajója tartózkodott, és ahol anyagi készletei voltak.

A tallinni támaszpontnak és Tallinn városának az Északnyugati Front 8. hadseregének sikertelen tevékenysége folytán gyenge volt a fedezete a szárazföld felől.

A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta minden erejét Észtország fővárosának a védelmére irányítottuk. Hozzá csatlakoztak a város felfegyverzett munkásosztagai. A Tallinnhoz vezető utakon sietve épültek a védelmi terepszakaszok, műszaki zárak, s a városban levő objektumokat felkészítették a védelemre.

A 8. hadsereg 10. lövészhadteste, a tengerészgyalogos csapatok, a flotta hajótüzérsége és a felfegyverzett tallinni népfelkelők hősiesen visszaverték az ellenségnek azt a kísérletét, hogy menetből elfoglalja a várost és a haditengerészeti támaszpontot.

Július végén és majdnem egész augusztusban folyt a csata Tallinnért és a flotta fő haditengerészeti támaszpontjáért. Csapataink kimerülése és az ellenséges csapatok megerősítése miatt augusztus végén a Főparancsnokság Főhadiszállása úgy határozott, hogy a flotta hajóit a haditengerészeti támaszpontról Kronstadtba és a leningrádi kikötőbe irányítja és feladja Tallinnt.

A tallinni hídfőállásért vívott csatákban a flotta repülői aktívan és közvetlenül részt vettek, támadták az ellenség rohamozó magasabbegységeit. A balti tengerészeknek is elismeréssel kell adóznunk: szárazföldön és vízen egyaránt igazi hősökként verekedtek.

Az Északi Flotta ezalatt az Északi Front csapataival működött együtt és tengeralattjáró tevékenységet folytatott a Petsamóból nikkelércet szállító német hajók ellen. A Fekete-tengeri Flotta főképpen a tenger melléki hadseregeknek szállított katonát és hadianyagot, s harcolt az ellenség hajózási útvonalain, akadályozta a román és bolgár kikötőkbe irányuló szállításokat.

A Fekete-tengeri Flotta hajóinak egy csoportja repülőink támogatásával csapást mért a Constantai román flotta támaszpontjára. A flotta repülői rendszeresen bombázták a román olajkutakat és vasúti csomópontokat.

Szándékosan nem foglalkozom részletesen a haditengerészeti erők harctevékenységével, mert úgy vélem, jobb és érdekesebb lesz, ha ezt a tengernagyok és a kapitányok teszik. Azt azonban meg kell mondanom, hogy a tenger melléki katonai frontok és a haditengerészeti erők együttműködése hatékonyabb lehetett volna, ha a háború előtti években érettebben oldjuk meg a partvédelemnek és a haditengeri támaszpontok védelmének a problémáit. Sajnos a Haditengerészeti Főparancsnokság, a honvédelmi népbiztos és a vezérkar csak nagyon későn fogott hozzá ezek megoldásához.

Majdnem három hét telt el azóta, hogy a fasiszta Németország sárba taposva a megnemtámadási szerződést, fegyveres erőivel betört országunkba. A hitlerista csapatok már ez alatt az idő alatt mintegy 100 000 embert, több mint 1000 repülőgépet és majd másfél ezer harckocsit vesztettek. (A háború elején meglevő harckocsik 50 százalékát.)

A Szovjet Fegyveres Erők és különösen a Nyugati Front csapatai nagy veszteségeket szenvedtek, s ez súlyosan kihatott az események későbbi alakulására. A szovjet–német arcvonal erőviszonyai most még inkább kedveztek az ellenségnek. Az ellenség számottevő sikereket ért el: 500–600 km mélyen előrenyomult az ország belsejébe és gazdaságilag fontos vidékeket, valamint hadászati objektumokat foglalt el.

Mindez rendkívül váratlanul érte a szovjet népet és csapatainkat. De ezekben a nehéz napokban különös erővel mutatkozott meg a szovjet emberek erkölcsi-politikai egysége.

 A párt és a nép nem ingott meg.

Már az első pillanatban megindult és napról napra fokozódott a párt nagyarányú szervező és politikai tevékenysége, amely teljesen és kizárólagosan egy cél szolgálatában állt – a nép minden erejét az ellenség visszaverésére mozgósítani.

Már június 23-án érvénybe léptek azok a mozgósítási tervek, amelyeket korábban dolgoztunk ki, többek között a lőszergyártásra vonatkozóan. A népbiztosságok utasítást kaptak, hogy növeljék a harckocsik, lövegek, repülőgépek és egyéb harceszközök gyártását. A kormány egy hét múlva hatálytalanította az 1941. év harmadik negyedére vonatkozó tervet és jóváhagyta a harmadik negyedre vonatkozó mozgósítási népgazdasági tervet, amely a haditechnika több mint negyedével való növelését irányozta elő.

Az események azonban azt mutatták, hogy ez kevés. Akkor a bizottság N. A. Voznyeszenszkij elnökletével újabb, még feszítettebb hadigazdálkodási tervet dolgozott ki 1941 negyedik negyedére. A háború előtt létesített termelési tartalékokra támaszkodva a kormány elrendelte, hogy 1942-ben erőltetett ütemben fejlesszék a Volga-vidéket, az Urált, Nyugat-Szibériát, Kazahsztánt és Közép-Ázsiát. Az egész népgazdaság hadivágányra való átállításában ezek a vidékek kimagasló szerepet játszottak. Az ország keleti részén a gazdaság átszervezése és fellendítése érdekében nagy munkát végeztek a területi pártbizottságok. Így különösen sokat tett az ország védelme érdekében a Cseljabinszki Területi Pártbizottság, amelynek élén akkoriban N. Sz. Patolicsev állt.

Megkezdődött az ipar és a közlekedés átszervezése, az anyagi erőforrások és a munkaerő újraelosztása, a mezőgazdaság mozgósítása a háború céljára. Az üzemek ezrei, amelyek tegnap még békés rendeltetésű termékeket gyártottak, ma átálltak a lőszer- és hadianyaggyártásra.

A gép- és szerszámgépgyárakat sürgősen átállították harckocsik és repülőgépek gyártására, a kohászati üzemekben megszervezték a páncéllemez, a lövedéktest és a minőségi acél tömeggyártását. A rádió- és elektromosipari üzemeknek most a harckocsikhoz motorokat és áramfejlesztőket, aknakutatókat, lehallgató készülékeket és rádiólokációs berendezéseket kellett előállítaniuk. Az ásványolajfinomító üzemek elsősorban repülőbenzint és üzemanyagot gyártottak a harckocsik és a hajók részére. Az óraszerkezetek helyett gránát gyújtófejek kerültek a futószalagra. A szétlőtt páncélvonatokat a vasúti javítóműhelyekbe küldték.

Az ellenség gazdasági szempontból rendkívül fontos területeket foglalt el, sok volt katonai körzetben megbénította a mozgósítást, a szovjet emberek milliói, óriási anyagi értékek maradtak az ellenség mögöttes területén. Az első három hét alatt az ellenség által megszállt területen élt a lakosság 40 százaléka, itt állították elő az ország egész bruttó termelésének több mint egyharmadát. Erősen csökkent a hadászati anyagok, a nyersvas, acél, hengereltáru és villamosenergia-termelés. Újabb ipari központok kerültek veszélybe.

Valami rendkívülit kellett cselekedni, hogy addigi helyükről keletre telepítsük az épen maradt üzemeket, hozzácsatoljuk őket az ott működő vállalatokhoz, és az országnak erre a részére támaszkodva nekirontsunk az ellenségnek, megállítsuk és visszaverjük őt.

Méreteit és jellegét tekintve a történelemben páratlanul álló munka kezdődött. Az SZK(b)P Központi Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának június 24-i rendelete megalakította az Áttelepítésügyi Tanácsot, amelynek elnökévé N. M. Svernyiket, helyetteseivé pedig A. N. Koszigint és M. G. Pervuhint nevezték ki. A népbiztosságokon megalakultak a kiürítési irodák és bizottságok. Rendkívül rövid

idő alatt – 1941 júniusától novemberig – több mint másfél ezer vállalatot, főként nagy hadiüzemet telepítettek át, majd gyorsan ismét visszaadtak az életnek. Ugyanakkor megszakítás nélkül, éjjel-nappal mentek nyugatra és délnyugatra a csapatokat és fegyvert szállító szerelvények.

Ez az egész óriási körforgás az erők maximális megfeszítésével történt. Tömegesen fordultak elő konfliktusok, nagy volt a fejetlenség, ami ette az idegeket, de nem volt megállás. A párt vezető és szervező szerepe egyre hatékonyabbá vált.

Úgy gondolom, hogy a szovjet nép, s pártunk életének e hősi szakaszáról hiba lenne megfeledkeznünk. Eddig még nem tártunk fel, nem írtunk meg mindent úgy, ahogy kellene, amit általában a párt és a nép a háború éveiben gazdasági téren művelt. Pedig az ilyen feszült időszakokban, az ilyen grandiózus események sodrában mindennél jobban megmutatkozik a társadalmi tulajdonon alapuló szocialista rendszer fölénye.

A nép hősköltemény be illő munkája, amelyet a termelő berendezések áttelepítésével és helyreállításával kapcsolatban a háború éveiben végzett, és ezzel összefüggően a párt kolosszális szervező munkája méreteit és jelentőségét tekintve, hazánk sorsa szempontjából felért a második világháború legnagyobb csatáival.

Ha emlékezetem nem csal, az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának döntése alapján már a háború első napjaiban közvetlen katonai munkára vezényelték a központi bizottság több mint ötven tagját, illetve póttagját, a határterületi és területi pártbizottságok és a szövetségi köztársaságok kommunista pártjai központi bizottságainak több mint száz titkárát, tekintélyes és tapasztalt állami vezető személyiségeket. A párt nyomban több gyakorlati intézkedést tett annak érdekében, hogy az ország életének és a fegyveres erők harctevékenységének minden területén erősítse a központi irányítást. A központi bizottság apparátusát átszervezték és felosztották, tagjainak funkcióit és kötelességeit a katonai, gazdasági, valamint a politikai munka legfontosabb szakaszainak irányításával kapcsolatban.

Pártunknak már volt tapasztalata abban, hogyan változtassa az országot egyetlen katonai táborrá. Erről könyvünk elején már beszéltünk. Az új körülmények figyelembevételével már a háború első napjaiban alkalmaztuk a tapasztalatokat. Most, amikor országunk halálos veszélyben forgott, a kommunisták tevékenysége az arcvonalon és a hátországban egyaránt a lenini örökségre, az ügyek irányításának lenini elveire támaszkodott. A nép hitt benne, hogy a párt meg fogja találni a kivezető utat a nehéz helyzetből, és meg tudja szervezni a német fasiszta csapatok szétzúzását. Csupán időre van szükség.

1941. június 30-án Sztálinnal, az SZK(b)P Központi Bizottságának főtitkárával az élen megalakult az Állami Honvédelmi Bizottság. Ez a tekintélyes szerv az ország védelmének az irányítására létesült, és teljhatalommal rendelkezett. A polgári, a párt- és a szovjetszervezetek kötelesek voltak minden rendeletét és intézkedését végrehajtani. Ennek ellenőrzését az Állami Honvédelmi Bizottságnak a határterületeknél és területeknél, a hadiipari népbiztosságokban, a legfontosabb üzemekben és építkezéseknél működő képviselői végezték.

Az Állami Honvédelmi Bizottság ülésein, amelyeket a nap bármely órájában rendszerint a Kremlben vagy Sztálin nyaralójában tartottak, az akkori idők legfontosabb kérdéseit tárgyalták meg és döntötték el. A legnagyobb katonai hadműveletek elgondolását az Állami Honvédelmi Bizottság a párt központi bizottságával és a népbiztosokkal közösen vitatta meg. A népbiztosok jogköre lényegesen kibővült. Mindez lehetővé tette, hogy óriási anyagi erőket összpontosítsunk a leg-

fontosabb irányokban, egységes elképzelésünk legyen a hadászati vezetés terén, és azt szervezett hátországgal támasszuk alá, továbbá, hogy a csapatok harctevékenységét egybekapcsoljuk az egész ország erőfeszítéseivel.

Az Állami Honvédelmi Bizottság ülésein igen gyakran heves viták robbantak ki, amikor is mindenki határozottan és élesen elmondta a véleményét. Sztálin rendszerint az asztal körül járkált, figyelmesen hallgatva a vitatkozókat. Ő maga szűkszavú ember volt és nem szerette a szószátyárságot. A beszélőket gyakran „rövidebben", „világosabban" közbeszólásokkal szakította félbe. Az üléseket bevezető nélkül nyitotta meg. Halkan, szabadon, csak a kérdés lényegéről beszélt. Mondatai lakonikus rövidségűek voltak, gondolatait világosan fogalmazta meg.

Ha az Állami Honvédelmi Bizottság ülésein nem sikerült közös véleményt kialakítani, a két szemben álló nézet képviselőiből ott helyben bizottság alakult, amely azt a feladatot kapta, hogy jelentse az egybehangolt javaslatokat. Így volt ez akkor, ha Sztálinnak még nem volt saját, határozott véleménye. Ha viszont kész elhatározással érkezett az ülésre, akkor vagy nem voltak viták, vagy hamarosan elcsendesedtek, amikor valamelyik fél véleményéhez csatlakozott.

Az Állami Honvédelmi Bizottság a háború egész időtartama alatt mintegy tízezer katonai és gazdasági jellegű határozatot és rendeletet hozott. Ezeket szigorúan és erélyesen végrehajtották, ennek során folyt a munka, amely azokban a nehéz időkben biztosította az egységes pártvonal érvényesülését az ország vezetésében.

Sztálin akaraterős ember volt, és amint mondani szokás, nem tartozott a gyáva tucatemberek közé. Kissé levertnek csak egyszer láttam. Ez 1941. június 22-én hajnalban volt: összeomlott az a meggyőződése, hogy sikerül elkerülni a háborút.

1941. június 22. után az egész háború alatt Sztálin a párt központi bizottságával és a szovjet kormánnyal együtt szilárdan irányította az országot, a fegyveres küzdelmet és nemzetközi ügyeinket.

A háború eleji balsikerek és súlyos veszteségek bonyolulttá tették a küzdelem menetét. A csapatok harcolva vonultak vissza az ország belsejébe. Az Állami Honvédelmi Bizottság, pártunk központi bizottsága és a helyi pártszervezetek megtették a szükséges intézkedéseket, hogy megmagyarázzák a népnek az ideiglenes visszavonulás kényszerítő körülményeit.

A helyzet minden bonyolultsága ellenére Ukrajna, Belorusszija és a balti köztársaságok pártszervezetei és szovjetszervei eredményesen mozgósították a szovjet embereket az ellenség elleni aktív küzdelemre. E célból az ideiglenesen feladott területeken tömegesen alakultak az illegális párt- és Komszomol-szervezetek, valamint a partizánosztagok, amelyekbe beolvadtak a bekerítésből kitört csapatok vöröskatonái, parancsnokai és politikai munkásai.

A földünkre lépő ellenség hamarosan nemcsak a szovjet embereknek a gyűlöletét, hanem azokat az érzékeny veszteségeket is tapasztalta, amelyeket az illegalitásban dolgozók okoztak neki.

Abban az időben a szovjet hadvezetésnek nem volt más választása, mint hogy az egész hadászati arcvonalon védelembe menjen át. Sem előerők, sem eszközök nem voltak ahhoz, hogy támadást, különösen pedig, hogy nagyszabású támadó hadműveleteket folytassunk. Ehhez nagy hadászati tartalékokat kellett képezni és jól fel kellett fegyverezni őket, hogy túlerővel kiragadják a kezdeményezést az ellenség kezéből és támadó tevékenységre térjenek át, megkezdjék az ellenséges erők kiűzését a Szovjetunióból.

Mindez megtörtént, de csak később.

Csapataink a kényszerű visszavonulás közben tértek át a hadászati védelemre. Kedvezőtlen hadműveleti-harcászati csoportosításokban kellett tevékenykedniük, amikor nem volt elegendő előerő és hadviselési eszköz a mélyen lépcsőzött védelemhez, különösen pedig a védelem gerincének – a páncélelhárításnak – a kiépítéséhez.

Feltétlenül szólnom kell légvédelmi eszközeink gyengeségéről és arról, hogy hiányzott a megfelelő légi oltalmazás. A háború kezdeti szakaszában az ellenség volt légi fölényben, ami jelentősen aláásta hadseregünk állóképességét.

A sok hiba, és néha maguknak a csapatoknak az elégtelen ellenálló ereje dacára alapjában véve mégis megszerveztük a hadászati védelmet.

Mint ismeretes, a háború második és harmadik szakaszában, amikor a hitleristáknak meg kellett ízlelniük a vereségek keserűségét az egész szovjet arcvonalon, ők nem tudtak létrehozni ilyen védelmet.

Hadászati védelmünk legfőbb céljai abban az időben a következők voltak:

– a fasiszta csapatokat lehetőleg minél tovább feltartóztatni a védelmi terepszakaszokon, hogy minél több időt nyerjünk az erők előrevonására az ország belsejéből és új tartalékok képzésére, valamint felvonultatásukra a legfontosabb irányokban;

– az ellenségnek maximális veszteséget okozni, felőrölni és elvéreztetni, és ezzel némileg egyensúlyba hozni az erőviszonyokat;

– biztosítani a pártnak és a kormánynak a lakosság és az ipari objektumok evakuálására hozott intézkedéseit, időt nyerni, hogy az ipart a háború szükségleteinek megfelelően átszervezhessük;

– a lehető legtöbb erőt összegyűjteni és ellentámadásba átmenni, hogy meghiúsítsuk a hitleristák egész haditervét.

A hadászati védelmet folytató csapataink szárazon, vízen és levegőben nemcsak visszaverték az ellenséget, hanem – s ez a legfontosabb – sok esetben érzékeny ellencsapásokat is mértek rá. Mindenütt, ahol csak lehetett, csapataink és partizánjaink bátor tevékenységükkel óriási veszteségeket okoztak a fasiszta hódítóknak.

A párt központi bizottságának a határozata alapján a háború ötödik napján megkezdődött a kommunisták és komszomolisták mozgósítása a frontra, azzal a feladattal, hogy politikai munkát végző harcosi minőségében a hadsereg-pártszervezetek pilléreivé váljanak.

Közvetlenül a háborút megelőzően a Vörös Hadseregnél és Haditengerészetnél több mint 650 000 kommunista volt, s az egész személyi állomány egyharmadát komszomolisták alkották. Egyedül a háború első hat hónapjában több mint 1 millió 100 ezer kommunista ment az arcvonalra.

A külföldi politikai irodalomban mind a mai napig gyakran találkozunk a kommunisták, a pártmunkások olyan értékelésével, miszerint ezek társadalmunk valamilyen „elitjét", kiváltságos rétegét alkotnák. Mint katonaember minden országnak szeretném azt kívánni, hogy ilyen „elitje" legyen, amelynek képviselői oly odaadóan és hősiesen tudtak meghalni a hazáért . . .

Több ízben volt alkalmam a csapatokhoz politikai munkára küldött harcosokkal beszélgetni. Ezek az emberek valamilyen különleges, megingathatatlan győzelmi hitet vittek magukkal. „Helytállunk!" – mondották. És én éreztem, hogy ezek nem egyszerűen szavak, hanem ez belső meggyőződés, igazi szovjet hazafiság. A politikai munkával megbízott harcosok nagyszerű optimizmusukkal visszaadták a hitet az embereknek, akik már-már kezdték elveszteni lelkierejüket.

 Sztálin július 3-i rádióbeszédében a párt központi bizottsága nevében meg-

magyarázta az arcvonalon kialakult helyzetet és felszólította a szovjet népet, hogy az ország egész életműködését és gazdaságát állítsa át az erős, álnok és kegyetlen ellenség elleni háború követelményeinek megfelelően. Sztálin felhívta a pártot és népet, keljen szent harcra az ellenség ellen, vessen véget a közömbösségnek és erősen fokozza éberségét.

Sztálinnak ez az emlékezetes beszéde az SZK(b)P Központi Bizottságának és a Népbiztosok Tanácsának 1941. június 29-i direktíváján alapult, amelyet valamennyi arcvonal menti párt- és szovjetszervezet megkapott. Ez a dokumentum jellegű felhívás kifejtette, hogy melyek a szovjet népnek és fegyveres erőinek a fő feladatai a Nagy Honvédő Háborúban.

Sztálin beszéde, a pártnak és kormánynak a néphez intézett felhívása olyan volt, akár a vészharang, kicsendültek belőle az emlékezetes lenini szavak „Veszélyben a szocialista haza!" Éreztük, hogy ennek a vészharangnak a haragos és hívó hangja csak akkor hallgat el, amikor az utolsó fasiszta betolakodót is kivertük hazánkból...

Nehéz, válságos időkben, belső vagy külső ellenség támadásakor minden ország életében igen nagy jelentőségű az olyan felhívás, jelszó, amelyben minden benne van, amely kifejezésre juttatja az általános erőfeszítések lényegét. A pártnak, amelyre a nép a sorsát bízta, tudnia kell, hogyan mozgósíthat tüstént minden réteget, minden osztályt, hogyan nevezze meg pontosan a célt és mutassa be az ellenséget. Pártunk tökéletesen birtokában van ennek a művészetnek, amellyel csak a nép igazi vezetője rendelkezik.

Az adott pillanatban a párt a „Mindent a frontnak, mindent a győzelemért!" jelszóval minden szovjet embert arccal a veszély felé fordított. E jelszó tömörítette a legkülönbözőbb felfogású és szokású embereket, katonákat és merőben civileket, férfiakat és nőket, korra és származásra való tekintet nélkül.

A legmagasztosabb hazafias cél – hazája védelme érdekében – kiegyenesítette gerincét a nagy orosz nép, az ország valmennyi nemzetisége és egységes lelkesedésével megsokszorozta az anyagi erőket, meg a fegyverek erejét.

A pártpolitikai munka fokozása és a párt befolyásának az erősítése érdekében a központi bizottságnak a határozata alapján júliusban átszervezték a hadsereg politikai és propagandaszerveit, s bevezették a katonai komisszárok intézményét.

Valamennyi szovjet társadalmi szervezet tevékenységét a háború első napjaitól kezdve az arcvonal érdekeinek rendelték alá. A párt központi bizottságának a javaslatai alapján az Össz-szövetségi Központi Szakszervezeti Szövetség és a Komszomol Központi Bizottsága sok gyakorlati intézkedést dolgozott ki az arcvonal mindenirányú segítése, a munkafegyelem erősítése és a termelékenység növelése, a sebesült katonákról és a katonai szolgálatot teljesítők családjáról való fokozott gondoskodás érdekében, a tartalékosok képzésével és a dolgozóknak a helyi légvédelem megszervezésében való aktív részvételével kapcsolatban.

Fiaink és lányaink az arcvonalon és a hátországban egyaránt példát mutattak a szovjet hazafiságból, és állandóan készek voltak arra, hogy hazájukért feláldozzák magukat.

Beszélgettem néhány komszomolistával, mielőtt ledobták volna őket az ellenség mögöttes területén, hogy ott felderítő és diverziós tevékenységet folytassanak. Sajnos, nem írtam fel nevüket, de a velük való találkozás megmaradt emlékezetemben.

Íme, egy epizód, amelyről szeretnék írni.

Július első napjaiban, amikor az ellenség elfoglalta Minszket és az ellenséges

csapatok a Berezina folyó felé törtek előre, Minszk körzetében az ellenség mögött egy diverziós-felderítő csoportot kellett ledobni. A két leány és a két fiú – mindnyájan komszomolisták – jól beszéltek németül. Ha nem tévedek, a lányok az Idegennyelvű Főiskola hallgatói voltak. A beszélgetésből kiderült, hogy moszkvaiak. Arra a kérdésemre, nem félnek-e az ellenség mögé repülni, egymásra néztek és majdnem mosolyogva válaszolták:

– Természetesen, ez félelmetes dolog. Rossz lesz, ha földreérésünkkor elfognak bennünket. De ha nem fognak el abban a pillanatban, akkor minden rendben lesz.

Igen fiatalok és rendesek voltak. A haza hívta őket, és ők vállalkoztak a veszélyes és nem könnyű feladatra. Mi lett velük, nem tudom. De ha valaki életben maradt ebből a csoportból, lehet, hogy emlékezni fog találkozásunkra Moszkvában, a vezérkarnál, a Frunze utcában, 1941. júliusában . . .

Mivel tetemes erőket és felszerelést vesztettünk, több szervezési intézkedést kellett végrehajtanunk, hogy a vezetés megerősödjék és az egységek, magasabbegységek harcképessége fokozódjék. Megszüntettük ideiglenes jelleggel a hadtestparancsnokságokat és az ezáltal felszabaduló kádereket és híradó eszközöket a hadseregek és a hadosztályok megerősítésére használtuk fel. A vezetés úgy határozott, hogy a hadseregek kilenc–tizenkét hadosztály helyett csak hatból álljanak. A hadtest helyett a hadosztály lett a legfelsőbb harcászati magasabbegység. A légierő ezredeinél és hadosztályainál felére csökkentettük a repülőgépek számát. Nagy ütemben folyt a Legfelsőbb Főparancsnokság tartalékainak a képzése.

Az Állami Honvédelmi Bizottság és a párt központi bizottsága megkövetelte a katonai parancsnokságoktól és a politikai vezető szervektől, hogy tegyenek meg mindent a csapatok fegyelmének erősítése érdekében. E célból a honvédelmi népbiztos és a politikai főcsoportfőnök több direktívát adott ki.

Júliusban a helyzet valamennyi irányban még bonyolultabbá vált. Annak ellenére, hogy sok, a belső körzetekből érkezett magasabbegységet vetettünk ütközetbe, nem sikerült létrehoznunk a hadászati védelem szilárd arcvonalát. Jóllehet, az ellenség nagy veszteségeket szenvedett, a döntő irányban még mindig három-négyszeres fölényben volt, a harckocsikról nem is beszélve.

A vasúti csapatszállítás több oknál fogva akadozott. Az érkező csapatokat gyakran az összpontosítás befejeződése előtt vetették be, ami kedvezőtlenül hatott a csapatok erkölcsi-politikai szellemére és harci kitartásukra.

Hadműveleti-harcászati védelmünk gyengesége főként abban rejlett, hogy az előerők és eszközök hiánya miatt nem tudtunk mélyen lépcsőzött védelmet szervezni. Az egységek és magasabbegységek védelme lényegében vonal jellegű volt. A gyors és terepjáró vontatás hiányában a parancsnokok nem tudtak széleskörűen manőverezni a tüzérséggel, hogy a szükséges pillanatban segítséget nyújthassanak csapataiknak az ellenség harckocsirohamainak a visszaveréséhez. A frontoknál és a hadseregekben igen kevés harckocsiegység és magasabbegység maradt. Ilyen körülmények között kezdődött meg az elkeseredett ütközet Szmolenszkért.

A szmolenszki irányt északnyugatról F. A. Jersakov altábornagy 22. hadserege védte, utána az I. Sz. Konyev altábornagy vezette 19. hadsereg bal szárnya következett, a Vityebszktől Orsáig terjedő szakaszon a 20. hadsereg védett P. A. Kurocskin altábornagy parancsnoksága alatt, délre a Dnyeper bal partján Rogacsevig a 13. hadsereg tevékenykedett, amelynek élén F. N. Remezov altábornagy állt. Szmolenszk körzetében a front tartalékaként M. F. Lukin tábornok 16. hadseregét összpontosították. A Nyugati Front déli szárnyán a 21. hadsereg tevékenykedett

V. F. Geraszimenko altábornagy, majd utána F. I. Kuznyecov vezérezredes parancsnoksága alatt.

Az ellenség szándéka az volt, hogy erős csapással kettészeli Nyugati Frontunkat, Szmolenszk körzetében bekeríti főcsoportosításunkat, és ezzel megnyitja a Moszkva felé vezető utat.

A régi város falainál, amely valaha félelmes akadály volt a Moszkva felé előretörő napóleoni sereg útjában, ismét elkeseredett ütközet bontakozott ki, amely két hónapig tartott.

A Nyugati Front csapatai ellen az első lépcsőben a „Közép" hadseregcsoport 2. és 3. páncélos csoportja támadott. A 2. páncélos csoport Sklov körzetéből a főcsapást Szmolenszk megkerülésével délnyugatról mérte, a csoport 24. gépesített hadteste pedig Bihov körzetéből Kricsev és Jelnya ellen. A 3. páncélos csoport az 5. és 6. hadseregközvetlen hadtesttel együttműködve Szmolenszk megkerülésével északnyugat felől mért csapást. Az ellenség jelentős fölényben volt.

Már a támadás elején sikerült mélyen áttörnie Polock, Vityebszk körzetében, Mogiljovtól északra és délre. Nyugati Frontunk jobbszárny-csapatai kénytelenek voltak Nyevel felé visszavonulni. Guderian páncélos hadosztályai Mogiljov felé törtek előre.

A várost négy gyalogos, egy páncélos hadosztály, a „Grossdeutschland" ezred és más német egységek támadták. A Mogiljovot szívósan védő 13. hadsereg magasabbegységeit bekerítették.

A város körkörös védelmét F. S. Bakunyin tábornok 61. hadteste látta el. A Mogiljovért vívott harcokban különösen kitűnt M. T. Romanov vezérőrnagy 172. lövészhadosztálya. Mogiljovnak mintegy 45 000 lakosa vonult ki a védelmi berendezések építésére. A város hős védői huszonnégy napon át verték vissza az ellenség rohamait. A Mogiljov irányában dél felől ellenlökéseket végrehajtó 21. hadsereg jobbszárnyhadosztályaival együtt lekötötték a 2. páncélos csoport 46. és 24. gépesített hadtestének egy részét és súlyos veszteséget okoztak nekik. A hitleristák a Mogiljovért vívott harcokban 30 000 katonát és tisztet vesztettek.

Miközben az ellenség a Dnyepertől keletre támadott, a 21. hadsereg csapatai (parancsnok F. I. Kuznyecov tábornok) július 13-án átkeltek a Dnyeperen, felszabadították Rogacsevet meg Zslobint, és északnyugati irányban harcolva Bobrujszk felé nyomultak előre. A főcsapást a 63. lövészhadtest mérte, L. G. Petrovszkij parancsnoksága alatt, aki néhány nap múlva hősi halált halt. Jól ismertem őt. Tehetséges és képzett hadvezér volt, és ha nem esik el, azt hiszem nagy erők élére állították volna. A 21. hadsereg csapatai ezzel az ellencsapással nyolc német hadosztályt kötöttek le. Abban az időben ennek igen nagy jelentősége volt.

A 13. hadsereg szívós védelme Mogiljov körzetében és a 21. hadsereg támadó tevékenysége Bobrujszknál erősen fékezte az ellenség előrenyomulását a roszlavli irányban. A német „Közép" hadseregcsoport parancsnoksága kénytelen volt más szakaszokról több hadosztályt átdobni a 21. hadsereg tevékenységi körzetébe.

Az arcvonal közepén csapataink továbbra is szívósan harcoltak az ellenség Szmolenszk felé előretörő főcsoportosítása ellen. A 20. hadsereg csapatai, bár derekasan harcoltak, de mégsem tudták feltartóztatni a 9. német hadsereget. Az ellenség páncélos hadosztályai megkerülték őket, és betörtek Szmolenszkba.

Ez szerfölött kellemetlenül érintette az Állami Honvédelmi Bizottságot és különösen Sztálint. Magánkívül volt. Haragja teljes egészében ránk, katonai vezetőkre zúdult. Ámde Szmolenszk körzetében a harcok nemcsak hogy nem csitultak el,

hanem ellenkezőleg, újult erővel lángoltak fel. A főhadiszállás sürgősen új védelmi arcvonalat hozott létre a Nyugati Front mögött.

Még mialatt a Szmolenszkhoz vezető utakon folyt a harc, július 14-én megszerveztük a Tartalék Frontot, amelynek állományába a 29., 30., 24., 28., 31. és 32. hadsereg tartozott. A front parancsnoka I. A. Bogdanov altábornagy lett. Csapataink többsége később átkerült a Nyugati Fronthoz. A front hadseregei a Sztaraja Russza–Osztaskov–Belij–Jelnya–Brjanszk vonalon bontakoztak szét. Moszkva távoli megközelítési útjainak a fedezése céljából elhatároztuk, hogy megalakítjuk a mozsajszki védelmi vonal új frontját, a szervezés alatt álló 32., 33. és 34. hadseregből.

A rendkívül veszélyes helyzet megszüntetése végett a főhadiszállás elhatározta, hogy Tyimosenko marsallnak, a Nyugati Front parancsnokának a Tartalék Front hadseregeiből átad 20 lövészhadosztályt. Ezekből a hadosztályokból öt hadseregcsoport alakult K. K. Rokosszovszkij vezérőrnagy, V. A. Homenko vezérőrnagy, Sz. A. Kalinyin altábornagy, V. J. Kacsalov altábornagy és I. I. Maszlennyikov altábornagy parancsnoksága alatt.

Tyimosenko marsall a főhadiszállás utasítására a csoportoknak azt a feladatot adta, hogy mérjenek ellencsapásokat Belij–Jarcevo–Roszlavl körzetéből Szmolenszk általános irányban, hogy felszámolják az ellenség áttört csapatait és egyesüljenek a front erőinek zömével, amely Szmolenszk körzetében bekerítve szívósan verekedett.

Július második felében Szmolenszk körzetében és tőle keletre még elkeseredettebbé vált a harc. Az ellenség az egész arcvonalon a Vörös Hadsereg csapatainak aktív ellentevékenységébe ütközött.

Július 23-án a 28. hadseregcsoport Roszlavl körzetében megkezdték a támadást, majd július 24-én és 25-én a 30. és 24. hadsereg csapatainak egy része is követte őket Belij–Jarcevo körzetéből. Szmolenszket északról és délről megkerülve nyomultak előre a 16. és 20. hadsereg csapatai. Az ellenség azonnal további erőket vonultatott fel Szmolenszk körzetébe és megpróbálta megsemmisíteni a Nyugati Front 16. és 20. hadseregének bekerített csapatait. Az ütközet rendkívül elkeseredetté vált.

Rokosszovszkij harckocsicsapatokkal is megerősített csoportjának a segítségével a 16. és 20. hadsereg csapatai többségének Jarcevótól délre sikerült kitörnie a bekerítésből és eljutnia a Dnyeper keleti partjáig, ahol csatlakozott a front főerőihez és átment védelembe.

Kacsalovnak a Roszlavl körzetéből Szmolenszk felé tartó, három hadosztályból álló hadseregcsoportja ellen az ellenség egy 9 hadosztályból álló csoportosítást vetett be, köztük egy gépesített hadtestet. Az ellenség menetből elfoglalta Roszlavlot és bekerítette Kacsalov csoportját.

Az erők itt is nagyon egyenlőtlenek voltak. Kacsalov csoportja nehéz helyzetbe került. Egyeseknek sikerült kijutniuk a bekerítésből és csatlakozniuk a saját csapatokhoz. Kacsalov tábornok hősi halált halt ezekben a harcokban.

Az ellenség 46. gépesített hadteste elfoglalta Jelnyát és megpróbálta támadását Dorogobuzs felé továbbfejleszteni, de a Tartalék Front 24. hadserege megállította.

A gomeli irány védelme céljából a főhadiszállás megalakította a Központi Frontot, amelynek állományába rendelte a Nyugati Frontnak a Szescsa–Propojszk terepszakaszon és tőle délre, a Dnyeper mentén küzdő 4., 13. és 21. hadseregét.

A szmolenszki csata fontos szerepet játszott a Nagy Honvédő Háború kezdeti szakaszában. Bár nem sikerült szétzúzni az ellenséget, ahogy azt a főhadiszállás

tervezte, de csapásmérő csoportosításait erősen felőrölték. Német tábornokok beismerése szerint a szmolenszki irányban a hitleristák 250 000 katonát és tisztet vesztettek. A hitlerista hadvezetés július 30-án parancsot adott a „Közép" hadseregcsoportnak, hogy menjen át védelembe. A szovjet csapatok megvetették lábukat a Velikije Luki–Jarcevo–Kricsev–Zslobin terepszakaszon.

A szmolenszki csatában a Vörös Hadsereg csapatai, a város és a környék lakói egyaránt nagy állhatatosságról tettek tanúbizonyságot. Minden bunkerért és utcáért, minden helyiségért elkeseredett harc folyt. Az ellenséges támadás feltartóztatása a főirányban nagy hadászati siker volt. Ennek eredményeképpen időt nyertünk ahhoz, hogy hadászati tartalékokat képezzünk és moszkvai irányban kiépítsük a védelmet. Szmolenszknél kovácsolódtak össze az első szovjet gárdaalakulatok. 1941. július 14-én az Orsa környéki harcokban I. A. Flerov kapitány ütege először alkalmazta a sorozatvetőket – a legendás hírű „Katyusákat".

Elismeréssel kell adóznunk Tyimosenko marsallnak. A háborúnak ezekben az első nehéz hónapjaiban sokat tett, szilárdan vezette a csapatokat, minden erőt az ellenség visszaverésére és a védelem megszervezésére mozgósítva.

A hitlerista katonai és politikai vezetés, a parancsnokság és maguk a német csapatok is meggyőződtek a szovjet katonák bátorságáról és tömeges hősiességéről. Most már tudták; az ország minél nagyobb területeire terjed ki a háború, annál nehezebbé válik a dolguk.

Július végén felhívott Poszkrebiscsev és megkérdezte:

– Hol tartózkodik Tyimosenko?

– Éppen a Vezérkarnál van és a front helyzetét tárgyaljuk.

– Sztálin elvtárs megparancsolta, hogy ön és Tyimosenko azonnal keresse fel a nyaralóban – mondta Poszkrebiscsev.

Azt hittük, hogy Sztálin további tevékenységről akar tárgyalni velünk. De kiderült, hogy egészen másért hívatott bennünket. Amikor a szobába beléptünk, a Politikai Iroda majdnem valamennyi tagja az asztalnál ült. Sztálin rövid kabátot viselt, a szoba közepén állt, kezében a kialudt pipával, ami annak a jele volt, hogy rossz hangulatban van.

– Nos – mondta –, a Politikai Iroda megtárgyalta Tyimosenkonak a Nyugati Front parancsnoki beosztásában végzett tevékenységét és úgy határozott, hogy felmenti beosztásából. Az a javaslat, hogy Zsukovot nevezzük ki ebbe a beosztásba. Mi a véleményük? – kérdezte Sztálin felém és Tyimosenko felé fordulva.

Tyimosenko hallgatott.

– Sztálin elvtárs – kezdtem –, a frontparancsnokok gyakori váltogatása súlyosan kihat a hadműveletekre. A parancsnokok kénytelenek súlyos ütközeteket vezetni, anélkül, hogy kellően tájékozódhattak volna a dolgokról. Tyimosenko marsall alig négy hete frontparancsnok. A szmolenszki ütközet során jól megismerte a csapatokat, látta, mire képesek. Mindent megtett, amit e beosztásban megtehetett, és majdnem egy hónapon át feltartóztatta az ellenséget Szmolenszk környékén. Úgy hiszem, senki más nem tehetett volna többet. A csapatok bíznak Tyimosenkóban és ez a fő. Azt hiszem, hogy most nem helyes és nem célszerű felmenteni őt a frontparancsnoki beosztás alól.

M. I. Kalinyin, aki figyelmesen hallgatott, megszólalt:

– Szerintem helyes amit mond.

Sztálin komótosan rágyújtott pipájára és a Politikai Iroda többi tagjára pillantva megszólalt:

– Lehet, hogy egyetértünk Zsukovval?

– Igaza van, Sztálin elvtárs – mondták többen is. – Tyimosenko talán még rendbehozhatja a helyzetet.

Elbocsátottak bennünket, és Tyimosenko parancsot kapott, hogy azonnal utazzék vissza a frontra:

Világos volt, hogy Szemjon Konsztantyinovicsot mélyen sértették az elhangzottak. A háborúban azonban minden megtörténik – nagy és bonyolult kérdések eldöntése közben nem mindig van lehetőség arra, hogy tekintettel legyünk egyes emberek személyes érzelmeire.

A súlyos ütközetek után Szmolenszk környékén ideiglenesen elcsitult a harc. Mindkét fél rendezte csapatait és készült a következő eseményekre. Csak Jelnya körzetében nem szűntek meg az összecsapások. A jelnyai kiszögellés, amelyet német csapatok tartottak megszállva, igen alkalmas megindulási hídfő volt a Moszkva elleni csapáshoz. Ezért a németek minden áron igyekeztek tartani.

Az ellenség a leningrádi irányban folytatta a támadást. Ám sikerei ellenére sem tudta menetből áttörni a szovjet csapatok védelmét és elérni a közvetlenül Leningrádba vezető utakat.

A szmolenszki csata idején az „Észak" német hadseregcsoport Lugán keresztül próbálta megközelíteni Leningrádot. Az ellenség 41. gépesített hadteste július 12-én a leningrádi országút mentén megközelítette Lugát, de megállították. Kitapogatva azonban, hogy a védelem gyenge pontja Kingiszepp–Ivanovszkoje körzetében van, az ellenség 4. páncélos csoportjának csapatai gyorsan átcsoportosultak Luga körzetéből és áttörték a védelmet, de felvonuló tartalékaink megállították őket.

Az ellenség egy másik csoportja, amely megpróbálta elérni Novgorodot és tovább, Csudovót, szívós ellenállásba ütközött és nem ért el sikert. Az ellenség támadó gépesített hadtestét a 11. hadsereg csapatai rohamozták Szolci körzetében. A 11. hadsereg jól megszervezte az ellencsapást, amelyet repülők támogattak. Az ellenséget ez meglepte, megtorpant és megkezdte a gyors visszavonulást. A 11. hadsereg csapatai az ellenséget üldözve nagy veszteségeket okoztak neki. Mannstein 56. gépesített hadtestét megsemmisítettük volna, ha a 16. német hadsereg nem siet a segítségére.

Mivel az ellenség további erőket vonultatott fel, az Északnyugati Front 11. és 27. hadserege kénytelen volt visszavonulni a Sztaraja Russza–Holm terepszakaszra.

Az „Észak" hadseregcsoport, amely két hadseregből és egy páncélos csoportból állt, miután a lugai megerődített körletben, Dno körzetében, a Sztaraja Russza–Holm terepszakaszon, továbbá Kingiszepp–Sziverszkij körzetében csapataink szívós ellenállásába ütközött, nagy veszteségeket szenvedett és további erősítések nélkül már képtelen volt arra, hogy Leningrádot támadja.

A szmolenszki ütközet sikerei, az Északi és Északnyugati Front, valamint a Balti Flotta és a repülőerők fokozódó aktivitása komoly rést ütött a „Barbarossa" terven. De mi történt ezalatt Ukrajnában, ahol a délnyugati irányban a csapatok elkeseredett védelmi harcokat vívtak?

Ukrajna elfoglalása különösen fontos volt a németek számára. A hitleristák igyekeztek minél gyorsabban elfoglalni Ukrajnát, hogy a Szovjetuniót megfosszák nagy ipari és mezőgazdasági bázisától, és egyúttal megerősítsék saját gazdaságukat a krivoj-rogi ércccel, a donyeci szénnel, a nyikopoli mangánérccel és az ukrajnai gabonával.

Hadászati szempontból Ukrajna elfoglalása dél felől támogatta volna a német csapatok középső csoportosítását, amely előtt továbbra is a fő feladat – Moszkva elfoglalása – állt.

Az események a háború első napjaitól kezdve Ukrajnában sem alakultak úgy, ahogy ez a hitleristák villámháborús tervében szerepelt. A német csapatok csapásai elől visszavonuló Vörös Hadsereg a súlyos veszteségek ellenére bátran ellenállt.

Nagy kitartással, tudással és bátorsággal verekedett az 5. hadsereg M. I. Potapov tábornok, a 26. hadsereg F. J. Kosztyenko tábornok és a 6. hadsereg I. N. Muzicsenko tábornok parancsnoksága alatt.

Még azért is különösen kellemes számomra megemlékezni ezekről a kiváló parancsnokokról, mert ők a 4. „Doni" kozák hadosztály ezredparancsnokai voltak, és az 1932–1936-os években velük együtt emelhettem a magasba az Első Lovas Hadsereg legrégibb hadosztályának a zászlaját.

A német csapatok, miután a kijevi megerődített körlet szívós ellenállásába ütköztek, éles fordulatot vettek déli irányban, hogy a Bergyicsev–Sztarokonsztantyinov–Proszkurov vonalról visszavonuló 6. és 12. hadseregünk hátába kerüljenek. Az ellenség erőinek egy része Kijevtől délre elérte a 26. hadsereg szakaszát. Ennek azonban nem volt nagyobb jelentősége, mivel az ellenség „Dél" hadseregcsoportjának főerői ettől délebbre voltak. 6., 12. és 18. hadseregünkre súlyos ütközet várt az ellenségnek azzal a csoportjával, amely hátába került.

A helyzetet csak súlyosbította, hogy a 11. német hadsereg a Déli Front védelmének áttörése után Mogiljov-Podolszkijon át csapást mért, és e három hadsereg szárnyának és hátának irányába tartott.

A Délnyugati Front csapatai a Déli Fronttal együttműködve ellenlökésekkel próbálták megállítani az ellenség előrenyomulását. Nagy veszteségeket okoztak neki, de nem sikerült megállítaniuk. A németek erőik némi átcsoportosítása után ismét lecsaptak a 6. és 12. hadsereg visszavonuló csapataira, amelyek ez esetben nehéz helyzetbe kerültek.

A Délnyugati Front e hadseregek messzesége és a vezetés nehézsége miatt engedélyt kért arra, hogy átadja őket a Déli Frontnak. A főhadiszállás hozzájárult ehhez, és így a 6. és 12. hadsereg a Déli Front állományába került, amelynek I. V. Tyulenyev hadseregtábornok volt a parancsnoka.

Miközben átadták őket a Déli Frontnak, e két hadsereg magasabbegységeinek jelentős részét bekerítették. Muzicsenko tábornok, a 6. hadsereg súlyosan megsebesült parancsnoka fogságba esett. P. G. Ponyegyelin tábornok, a 12. hadsereg parancsnoka szintén nem kerülte el a fogságot. Ebben az időben a Déli Frontnál igen súlyos volt a helyzet. A 9. hadsereg harcolva visszavonult és félig bekerítették. Megmaradt csapatai az Ingulec folyóhoz vonultak vissza.

Az ellenség elérte a Dnyepert, áttört Zaporozsje, Dnyepropetrovszk és Ogyessza irányában, s ez igen megnehezítette a szovjet csapatok helyzetét az egész délnyugati irányban. De a német csapatoknak is sokba került ez a győzelem. Alaposan felőrlődtek és nagy veszteségeket szenvedtek.

Az összes, itt leírt eseményeket attól a pillanattól kezdve, hogy a Délnyugati Fronttól visszatértem Moszkvába, a vezérkari főnök beosztásából láttam, ebben a szerepben vettem részt bennük, osztozva a felelősségben a főparancsnokság tagjaival, ugyanúgy a balsikerek miatti keserűségben és az örömben is, ama ritka alkalmakkor, amikor csapataink győztek. És itt – úgy vélem – helyénvaló lenne néhány szót szólnom magának a főhadiszállásnak a munkájáról és Sztálinról.

1941 júliusában az SZK(b)P Központi Bizottsága Politikai Irodájának határozata alapján átszervezték a fegyveres erők hadászati vezetési rendszerét. Az Állami Honvédelmi Bizottság a Főparancsnokság Főhadiszállását átalakította a Legfelsőbb Parancsnokság Főhadiszállásává. A főhadiszállás tagja Sztálin (elnök), Molotov, Tyimosenko, Bugyonnij, Vorosilov és Saposnyikov marsallok, valamint G. K. Zsukov tábornok voltak. Július 19-én Sztálint kinevezik honvédelmi népbiztosnak, augusztus 8-án pedig a Szovjetunió Fegyveres Erői Legfelsőbb Főparancsnokává. Ettől az időtől kezdve a hadászati vezetés legfelsőbb szervét a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának nevezik.

A nagy tekintélynek örvendő Sztálin legfelsőbb főparancsnokká való kinevezését a nép és a csapatok egyaránt lelkesedéssel fogadták.

A Honvédelmi Népbiztosságot szintén átszervezték, a vezető szervek feladatkörét pontosan meghatározták és új csoportfőnökségeket alakítottak.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának megalakításával egyidejűleg a frontok és a flották tevékenységének jobb egybehangolása és a legfontosabb hadászati irányban harcoló csapatok erőfeszítéseinek összefogása érdekében három főparancsnokság alakult. Ez azonban nem zárta ki azt, hogy a főhadiszállás ne avatkozzék be a frontok, flották, sőt a hadseregek vezetésébe. Az utóbbi abból adódott, hogy abban az időben a szárazföldi csapatok korlátolt tartalékai és a légierő teljesen a Legfelsőbb Főparancsnokság kezében volt. Ez, természetesen bizonyos mértékben feltétlenül korlátozta az irányok főparancsnokainak az önállóságát.

Ugyanakkor az SZK(b)P Központi Bizottságának utasítására végrehajtottunk még egy intézkedést, amely kedvezően hatott a hadsereg harcképességére. A párt helyesen, fontosságának megfelelően értékelte a hadtápszervek háborús jelentőségét. Megszerveztük a Vörös Hadsereg hadtápfőnöki beosztását és mindenütt erőteljesen megindult a hadtápszervek új rendszerének a kiépítése. A frontoknál és a flottáknál hadtápfőnökségek, a hadseregeknél hadtáposztályok alakultak. A hadtest- és hadosztályparancsnokok anyagi-technikai helyetteseket kaptak. Az SZK(b)P Központi Bizottságának a határozata alapján a frontoknál és a hadseregeknél megalakultak a hadtáp politikai osztályok, és a haditanácsoknak pedig hadtáp kérdésekkel foglalkozó tagja is lett. A nagy csaták és ütközetek előkészítésével kapcsolatban hadtápszerveink óriási munkát végeztek. Erről később majd még beszélünk.

A főhadiszállásnak a vezérkaron kívül semmi más vezetési apparátusa nem volt. A Legfelsőbb Főparancsnokság parancsai és intézkedései rendszerint a vezérkaron keresztül mentek. Ezeket általában a Kremlben Sztálin dolgozószobájában dolgozták ki és fogadták el.

Ez a dolgozószoba tágas, és eléggé világos volt. Falait feketére pácolt tölgyfa burkolta, és egy hosszú, zöld posztó huzatú asztal állt benne. A falon balról és jobbról Marx, Engels és Lenin arcképe. A háború alatt Szuvorov és Kutuzov képét is kifüggesztették. Egyszerű bútorzat, semmilyen felesleges tárgy. A szomszéd szobában egy óriási földgömb, mellette egy asztal, a falakon a világ térképei.

A szoba mélyén, a falnál Sztálin íróasztala, amelyen mindig halomban álltak a dokumentumok, papírok és térképek. Itt voltak a közvetlen telefonok meg a helyi készülékek és egy csomó kihegyezett színes ceruza. Sztálin megjegyzéseit rendszerint kék ceruzával írta; gyorsan, lendületesen, de elég olvashatóan írt.

A szobába Poszkrebiscsev szobáján és a személyi biztosítók kis helyiségén át lehetett bemenni. A dolgozószoba után egy pihenőszoba és híradó szoba következett, itt álltak a távbeszélő és a Beaudot-féle géptávíró készülékek. Poszkrebiscsev

ezen keresztül kötötte össze Sztálint a frontparancsnokokkal és a főhadiszállásnak a frontokhoz kiküldött képviselőivel.

A vezérkar munkatársai és a főhadiszállás képviselői a nagy asztalra terítették ki térképeiket, és ezek alapján jelentették az arcvonal helyzetét. Állva, néha jegyzeteiket használva jelentettek. Sztálin ezalatt rendszerint nagy, kacsázó léptekkel járkált fel-alá a szobában. Időnként odament a nagy asztalhoz, föléje hajolt és figyelmesen nézte a kiterített térképet. Néha visszament saját asztalához, elővett egy csomag dohányt, felszakította és tempósan megtömte pipáját.

A főhadiszállás fő feladata az volt, hogy kidolgozza és kitűzze a hadászati feladatokat, a frontok és irányok között elossza az előerőket és eszközöket, megtervezze és egészében meghatározza a hadseregek és a flotta harctevékenységét. Ezzel kapcsolatban nagy szerepet játszottak a főhadiszállás tartalékai, amelyeket szünet nélkül szerveztek és alakítottak. Ezek hathatós eszközt jelentettek a főhadiszállás kezében, amelynek segítségével csapatainkat számottevően megerősítettük a legfontosabb irányokban és a legdöntőbb hadműveletekben.

A főhadiszálláson a fontos hadászati döntéseket rendszerint az Állami Honvédelmi Bizottság tagjainak a részvételével tárgyalták meg. Általában meghívták a vezérkar képviselőit, a légierő és a tüzérség főparancsnokát, a Páncélos és Gépjármű Főcsoportfőnökség főnökét, a Vörös Hadsereg hadtápfőnökét és a Honvédelmi Népbiztosság egyéb fő- és központi csoportfőnökségeinek a vezetőit. A frontparancsnokokat olyankor rendelték be a főhadiszállásra, amikor az ő hatáskörükbe tartozó, legtöbbször a soron következő hadművelettel kapcsolatos kérdéseket tárgyalták meg. Néha repülőgép-, harckocsi- és tüzérségi fegyver tervezők is jelen voltak.

A főhadiszállás munkastílusa rendszerint megfontolt, nyugodt volt, és mindenki elmondhatta véleményét. Sztálin mindenkihez egyforma volt, szigorú és eléggé hivatalos. Amikor szakszerűen jelentettek neki, türelmesen hallgatta az illetőt.

Egyébként a háború éveiben meggyőződtem róla, hogy Sztálin korántsem volt olyan ember, akinek ne lehetett volna felvetni kényes kérdéseket, és akivel nem lehetett vitatkozni, sőt szilárdan ragaszkodni a saját véleményhez. Ha valaki ennek az ellenkezőjét állítja, kereken kimondom: az illető nem mond igazat.

A főhadiszállás munkaszerve a vezérkar volt. A háború elején a vezető beosztású munkatársakkal együtt gyakorlatilag egész nap azzal voltam elfoglalva, hogy összeállítsam a frontokról érkező, időnként egymásnak homlokegyenest ellentmondó jelentéseket és sürgős javaslatokat dolgozzak ki a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása részére. A vezérkar feladata a háború kirobbanása után bonyolultabbá vált, a munka mennyisége erősen megnövekedett. Sok minden, ami szervezési vonatkozásban békeidőben jó volt, most már nem felelt meg. Az átszervezés hamarosan megtörtént, de nem minden ment egy csapásra.

Bizony nehéz volt pontosan felderített adatokat és jellemzést kapni saját csapataink és az ellenséges erők helyzetéről a különböző napszakokban, megalapozott javaslatokat sürgősen előterjeszteni arra vonatkozóan, hogyan lehet ellátni egyik vagy másik frontot fegyverrel vagy lőszerrel és a főhadiszállás nevében néhány óra, sőt néha néhány perc alatt megfogalmazni a Legfelsőbb Főparancsnokság rendkívül nagy jelentőségű direktíváit.

A főhadiszállásra, Sztálinhoz jelentéstételre mondjuk olyan térképekkel menni, amelyeken valamilyen „fehér foltok" voltak, hozzávetőleges és még inkább túlzott adatokat jelenteni neki – nem lehetett. Sztálin nem tűrte a vaktában adott válaszokat, kimerítő teljességet és világosságot követelt.

Sztálin különös érzékkel tapintott rá a jelentések vagy dokumentumok gyenge pontjaira, ezeket azonnyomban leleplezte, és a bűnösöket szigorúan megfenyítette a pontatlan tájékoztatásért. Kitűnő memóriával rendelkezvén, jól emlékezett arra, amit mondtak neki, és nem mulasztotta el az alkalmat, hogy alaposan meg ne korholja azokat, akik megfeledkeztek valamiről. Ezért a vezérkar dokumentumait igyekeztünk olyan gondosan elkészíteni, amilyen gondosan azokban a napokban csak lehetett.

A vezérkar vezető állományának becsületére legyen mondva, hogy bármilyen nehéz volt is a helyzet a frontokon, s nem alakult ki még a háborús viszonyok életritmusa, mégis nyomban tárgyilagos és alkotó légkör alakult ki, pedig a végsőkig megfeszített munkát végeztünk.

A háború alatt később sem vesztettem el sem a személyes, sem pedig a szolgálati kapcsolatot a vezérkarral, amely sokat segített nekem a nagy fronthadműveletek előkészítésében és végrehajtásában. A vezérkar rendszerint avatottan irányította az új alakulatok kiképzését. Hozzáértően és operatívan dolgozta ki a Legfelsőbb Főparancsnokság direktíva- és parancstervezeteit, szigorúan ügyelt az Állami Honvédelmi Bizottság rendeleteinek a végrehajtására, irányította a haderő- és fegyvernemek fő törzseinek a munkáját és felelőssége teljes tudatában jelentette a nagy és fontos kérdéseket a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán.

Sztálin a fontos kérdésekről alkotott véleményének a kialakításában sokban figyelembe vette a főhadiszállás képviselőinek a jelentéseit, akiket azért küldött ki a csapatokhoz, hogy a helyszínen tanulmányozzák a helyzetet, tanácskozzanak a magasabb egységek parancsnokságával, továbbá a vezérkar megállapításait, a frontparancsnokok véleményét és javaslatait, továbbá a különleges jelentéseket.

Sztálint közelről 1940 után ismertem meg, amikor a vezérkar főnöke voltam, majd a háború alatt, amikor a legfelsőbb főparancsnok helyetteseként dolgoztam.

Sztálin külsejéről már nemegyszer írtak. Alacsony termete és jelentéktelen külseje ellenére határozott ember benyomását keltette. Hiányzott belőle minden mesterkéltség és beszélgető partnerét levette a lábáról közvetlenségével. A könnyed beszédmód, a gondolat pontos megfogalmazásának a képessége, a természetes elemző elme, a nagy műveltség és a ritka emlékezőtehetség még az igen jártas és jelentős embereket is arra kényszerítette, hogy belsőleg koncentráljanak és éberek legyenek, amikor Sztálinnal beszélnek.

Sztálin nem szeretett ülni. Beszélgetés közben lassan járkált a szobában, időnként megállt, odament beszélgető partneréhez és egyenesen a szemébe nézett. Tekintete tiszta, átható volt.

Halkan, gondosan tagolva beszélt, közben alig gesztikulált, legtöbbször pipáját tartotta kezében, még akkor is, ha kialudt, és a végével szerette bajuszát simogatni.

Észrevehető grúz akcentussal beszélt, de kiválóan ismerte az orosz nyelvet, és szerette a képes irodalmi hasonlatokat, példákat és metaforákat.

Ritkán nevetett, akkor is halkan, mintha csak magában nevetne. A humort azonban értette, és becsülni tudta az elmésséget és a tréfát. Látása igen éles volt és a nap bármely szakában szemüveg nélkül olvasott. Rendszerint maga, kézzel írt. Sokat olvasott és a legkülönbözőbb területeken is nagy tájékozottsággal rendelkezett. Bámulatos munkabírása és gyors felfogóképessége lehetővé tette, hogy egy nap alatt akkora mennyiségű tényanyagot nézzen át és dolgozzon fel, amelyre csak rendkívüli ember képes.

Nehezen tudnám megmondani, hogy melyik volt az uralkodó jellemvonása. Sok-

oldalú és tehetséges ember volt, de nem kiegyensúlyozott jellem. Erős akaratú, zárkózott és heves egyéniség volt.

Bár általában nyugodt és megfontolt, néha azonban méregbe jött. Akkor elhagyta tárgyilagossága, szinte a szemünk előtt változott el, még sápadtabb lett, tekintete megkeményedett. Nem sok olyan bátor embert ismertem, aki elviselte volna Sztálin haragját és ki tudta volna védeni a csapást.

Sztálin napirendje kissé szokatlan volt: főként az esti és éjjeli órákban dolgozott. Délnél előbb nem kelt fel. Sokat dolgozott, napi 12–15 órát. Az ő napirendjéhez alkalmazkodva késő éjszakáig dolgozott a párt központi bizottsága, a Népbiztosok Tanácsa, a népbiztosságok, valamint a fő állami és tervező szervek. Ez erősen kizsigerelte az embereket.

Sok politikai, katonai és állami kérdést nemcsak a Központi Bizottság Politikai Irodájának a hivatalos ülésein és a Központi Bizottság Titkárságán tárgyaltak meg és döntöttek el, hanem estebédnél Sztálin lakásán vagy a nyaralójában, ahol rendszerint jelen voltak a Politikai Iroda hozzá legközelebb álló tagjai. Ugyanott, az általában igen szerény étkezés után adta ki utasításait a Politikai Iroda tagjainak vagy azoknak a népbiztosoknak, akiket az irányításuk alá tartozó ügyekben meghívtak. A honvédelmi népbiztossal együtt néha a vezérkar főnökét is meghívták.

A háború előtti időkben nem tudtam felmérni, hogy Sztálin a hadtudomány terén, a hadműveleti művészet és a hadászat kérdéseiben milyen mély ismeretekkel, készségekkel rendelkezik. A Politikai Irodában és személyesen Sztálinnal, akkor amikor alkalmam volt jelen lenni, főként szervezési, mozgósítási és anyagi-technikai kérdésekről tárgyaltunk és döntöttünk.

Csupán megismételhetem, hogy Sztálin mindig sokat foglalkozott a fegyverzet és harci technika kérdéseivel. Gyakran magához hívatta a repülőgép, tüzérfegyverzeti és harckocsi főtervezőket és részletesen kifaggatta őket arról, hogy milyen a konstrukciója ezeknek a harceszközöknek nálunk és külföldön. Meg kell mondani az igazat, jól ismerte a legfontosabb fegyverfajták jellemzőit.

A főtervezőktől és a hadiüzemek igazgatóitól, akik közül sokat személyesen ismert, megkövetelte, hogy a repülőgépeket, harckocsikat, lövegeket és egyéb fontos harceszközöket határidőre gyártsák le, és úgy, hogy minőségük ne csak elérje, hanem felül is múlja a külföldi típusokét.

Mint már említettem, Sztálin jóváhagyása nélkül egyetlen fegyvertípust vagy egyéb harceszközt sem rendszeresítettek és nem is töröltek a fegyverzetből. Természetesen ez csorbította a honvédelmi népbiztosnak és a Vörös Hadsereg fegyverkezését irányító helyetteseinek a kezdeményezését.

A honvédő háború előtt és különösen a háború után Sztálinnak kimagasló szerepe volt a fegyveres erők fejlesztésében, a szovjet hadtudomány alapjainak, a hadászat, sőt a hadműveleti művészet alaptételeinek a kidolgozásában.

Vajon Sztálin valóban kimagasló katonai gondolkodó volt a fegyveres erők fejlesztése terén és értett a hadműveleti-hadászati kérdésekhez?

Sztálint mint katonai vezetőt alaposan megismertem, hiszen vele együtt csináltam végig az egész háborút.

Sztálin jártas volt a front-hadműveletek és a frontcsoporthadműveletek szervezési kérdéseiben, az ügy teljes ismeretében irányította ezeket a hadműveleteket és jól kiismerte magát a nagy hadászati kérdésekben is. Mint főparancsnoknak ezek a képességei különösen Sztálingrádtól kezdve mutatkoztak meg.

Az egész fegyveres küzdelem irányításában Sztálinnak segítségére volt termége-

tes esze és gazdag intuíciója. Meg tudta találni a hadászati helyzet fő láncszemét, és azt megragadva vezette az ellenállást az ellenséggel szemben, és így szervezte a különböző nagy támadó hadműveletek végrehajtását. Kétségtelen, hogy rátermett főparancsnok volt.

Természetesen nem ismert minden olyan kérdést, amellyel a csapatoknak és parancsnokaiknak kellett behatóan foglalkozniuk, hogy jól előkészítsék a front- vagy frontcsoport-hadműveleteket. De ezeket nem is kellett okvetlenül ismernie.

Fontos esetekben természetesen tanácskozott a főhadiszállás tagjaival, a vezérkarral, a tüzér-, páncélos, repülő, haditengerészeti, hadtáp és ellátási szakemberekkel.

Személyesen Sztálinnak tulajdonítottak egy sor elvi munkát, többek között a tüzérségi támadás módszereiről, a légi fölény kivívásáról, az ellenség bekerítésének módszereiről, a bekerített csoportosítások szétdarabolásáról, és részenkénti megsemmisítéséről stb.

A hadművészetnek mindezek a fontos elvei a gyakorlatban, az ellenség elleni harcokban, ütközetekben kristályosodtak ki, a kiemelkedő hadvezérek és a csapatok nagy kollektívája tapasztalatainak mély átgondolása és általánosítása alapján.

Sztálin érdeme csak az volt, hogy megfogadta kiváló katonai szakembereinek tanácsait, ezeket kiegészítette és általánosított formában – utasításokban, irányelvekben és szabályzatokban –, haladéktalanul kiadatta a csapatoknak a gyakorlati alkalmazás céljából.

Ezenkívül a hadműveletek biztosításában, a hadászati tartalékok képzésében, a harci technika gyártásának a megszervezésében és általában mindannak a megteremtésében, amire az arcvonalnak szüksége volt, kereken kimondom, Sztálin kiváló szervezőnek bizonyult. És igazságtalanok lennénk, ha ezt elvitatnánk tőle.

De természetesen mindenekelőtt szovjet népünknek kell tisztelettel adóznunk, amely lemondva a legszükségesebbekről, a táplálkozásról és az alvásról, minden tőle telhetőt megtett, hogy végrehajtsa azokat a feldatokat, amelyeket a kommunista párt tűzött elé az ellenség legyőzése érdekében.

... Már második hónapja folyt a háború, és Hitler úton-útonfélen hangoztatott ígéreteiből, miszerint a legrövidebb időn belül megsemmisíti a Vörös Hadsereget, elfoglalja Moszkvát és a Volgáig nyomul előre, nem lett semmi. A német csapatok mindenütt óriási veszteségeket szenvedtek. Az ellenség arcvonala nagyon meghosszabbodott. Csapatai hadműveleti sűrűsége jelentősen csökkent, és most már nem volt elegendő ereje ahhoz, hogy valamennyi hadászati irányban egyszerre támadjon.

De a németek fő csapásmérő erői – a páncélos csapatok és a légierő – még mindig képesek voltak arra, hogy tömeges támadásaikkal komoly veszteségeket okozzanak csapatainknak.

A frontok súlyos helyzetével kapcsolatban a párt különleges gondot fordított a csapatok erkölcsi szellemére. Az SZK(b)P Központi Bizottsága útmutatásainak megfelelően a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége, amely a háborús években roppant nagy munkát végzett a harcoló erők soraiban, július közepén a csapatoknak két fontos direktívát küldött ki. Ezek értékelték a háború első három hetében kialakult helyzetet és követelményként állították, hogy növelni kell a kommunisták és komszomolisták élenjáró szerepét a harcban, a parancsok végrehajtásában.

A politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek, amelyekre igen nagy felelősség hárult a csapatok erkölcsi állapotáért és harcképességéért, arra törekedtek, hogy a különösen nehéz és bonyolult helyzetben a kommunisták és komszomolisták
225 magukkal ragadják a katonákat, erélyesen harcoljanak a fejvesztettség és szervezet-

lenség megnyilvánulásai ellen, népszerűsítsék a harci tapasztalatokat, a bátorság, a vakmerőség, a kezdeményezés és a leleményesség, valamint az egymás kölcsönös megsegítésének példáit. Ez a csapatoknál folyó, hónapról-hónapra jobban kibontakozó politikai munka roppant jelentős és eredményes volt.

Miután megtárgyaltuk az általános helyzetet Zlobinnal, a hadműveleti csoportfőnökkel, Vaszilevszkij tábornokkal és a vezérkar más hadműveleti munkatársaival, arra a következtetésre jutottunk, hogy az ellenség nyilvánvalóan a közeljövőben szét akarja zúzni Központi Frontunkat, hogy oldalba és hátba támadhassa Nyugati Frontunkat.

Ami a Moszkva elleni támadást illeti, ez valószínűleg majd csak akkor kezdődik el, amikor az ellenség elhárítja azt a veszélyt, amely középső csoportosításának a szárnyát a mi Központi Frontunk és a Délnyugati Irány csapatai részéről fenyegeti. Az északnyugati irányban az ellenség – megerősítve csoportosítását – arra fog törekedni, hogy mihamarabb elfoglalja Leningrádot és egyesüljön a finn csapatokkal.

Még egyszer mindent gondosan mérlegeltem és ellenőriztem, majd miután meggyőződtem e feltételezések helyességéről, elhatároztam, hogy azonnal jelentem őket a legfelsőbb főparancsnoknak a szükséges ellenintézkedések megtétele végett.

Július 29-én felhívtam Sztálint és kértem, hogy sürgős jelentéstétel céljából fogadjon.

Magamhoz véve a hadászati helyzet térképét, a német csapatok csoportosítását feltüntető térképet, a csapataink állapotára, a frontok és a központ anyagi-technikai készleteire vonatkozó tájékoztatókat, beléptem a titkári szobába, ahol Poszkrebiscsev tartózkodott. Kértem, jelentsen be. Ő ezt felelte:

– Ülj le. Az a parancs, hogy várjuk meg Mehliszt.

Tíz perc múlva hívattak Sztálinhoz.

– No, jelentse, mi van magánál – mondotta.

A térképet kiteregetve az asztalra részletes jelentést tettem a helyzetről az északnyugati iránytól kezdve egészen a délnyugati irányig. Felsoroltam a frontok leglényegesebb hiányait és beszámoltam arról, hogyan halad a tartalékok képzése. Részletesen feltüntettem az ellenséges csapatok elhelyezkedését, beszéltem csoportosításairól és kifejtettem hadászati tevékenységeik feltételezett jellegét. Sztálin figyelmesen hallgatott, kissé lehajolva nézte a térképeket, s a rajtuk levő minden apró jelet.

– Honnan tudja, mit fognak csinálni a német csapatok? – vetette oda Mehlisz.

– Nem ismerem a német csapatok tervét – válaszoltam, de a helyzet elemzéséből kiindulva csak ezt tehetik és semmi mást. Feltételezéseink a német csapatok, mindenekelőtt a hadászati hadműveletekben fő szerepet játszó páncélos és gépesített csapatok állapotának és elhelyezkedésének az elemzésén alapulnak.

– Jelentsen tovább – mondta Sztálin.

Én folytattam:

– A moszkvai irányban a németek a közeli napokban nem folytathatnak támadó hadműveletet, mert túl nagy veszteségeket szenvedtek. A „Közép" hadseregcsoport jobb és bal szárnyának a fedezésére nincsenek nagy hadászati tartalékaik.

A leningrádi irányban erősítések nélkül a németek nem indíthatnak hadműveletet a város elfoglalása és a finnekkel való egyesülés céljából.

Ukrajnában a fő ütközetek valahol Dnyepropetrovszk, Kremencsug körzetében játszódhatnak le, ahova az ellenség „Dél" hadseregcsoportjának fő páncélos csoportosítása előrenyomult.

Frontjaink leggyengébb és legveszélyesebb szakasza a Központi Front. Az Unecsa, Gomel irányt fedező hadseregek létszám tekintetében és technikailag gyengék. A németek kihasználhatják ezt, és oldalba, hátba támadhatják a Délnyugati Front csapatait.

– Mit javasol? – kérdezte Sztálin.

– Elsősorban a Központi Front megerősítését, legalább három, olyan hadsereggel, amelyet tüzérséggel is megerősítettek. Az egyik hadsereget a nyugati irányból, a másikat a Délnyugati Fronttól, a harmadikat a főhadiszállás tartalékából kellene átadni. A front élére tapasztalt és erélyes parancsnokot kell állítani. Én N. F. Vatutyint javaslom.

– Hogyan, ön lehetségesnek tartja a moszkvai irány gyengítését? – kérdezte Sztálin.

– Nem, nem tartom lehetségesnek. 12–15 nap alatt a Távol-Keletről átdobhatunk legalább nyolc teljesen harcképes hadosztályt, köztük egy harckocsi-hadosztályt. Egy ilyen csoport nem gyengíti, hanem erősíti a moszkvai irányt.

– És a Távol-Keletet odaadjuk a japánoknak? – jegyezte meg epésen Mehlisz.

Nem válaszoltam rá és folytattam:

– A Délnyugati Frontot teljesen vissza kell vonni a Dnyeperen túlra. A Központi és a Délnyugati Front csatlakozásán legalább öt megerősített hadosztályból álló tartalékot kell összpontosítani.

– No és Kijev? – tette fel az újabb kérdést Sztálin.

Megértettem, mit jelent ez a két szó: „Feladni Kijevet" a szovjet emberek és Sztálin számára. De nem engedhettem az érzelmeknek, és mint katona, köteles voltam a véleményem szerint egyetlen lehetséges megoldást javasolni az adott helyzetben.

– Kijevet fel kell adni – válaszoltam. – A nyugati irányban pedig azonnal ellencsapást kell mérnünk, hogy felszámoljuk a jelnyai kiszögellést. Ezt a hídfőt az ellenség a Moszkva elleni csapás céljára használhatja fel.

– Még, hogy egy ilyen ellencsapást! Micsoda ostobaság ez? – fortyant fel Sztálin. – Hogyan gondolhatott arra, hogy az ellenségnek átadjuk Kijevet?

Nem tudtam türtőztetni magamat és ezt válaszoltam:

– Ha ön úgy véli, hogy a vezérkar főnöke csak ostobaságok fecsegésére képes, akkor neki itt nincs semmi keresnivalója. Kérem, mentsenek fel a vezérkari főnöki beosztásomból és küldjenek az arcvonalra. Ott, úgy látszik, eredményesebben szolgálhatom a hazámat.

– Ne heveskedjék – felelte Sztálin. – Egyébként, ha a kérdést így veti fel, maga nélkül is meglehetünk . . .

Azt válaszoltam, hogy megvannak a magam nézetei a helyzetről és a hadviselési módokról, és úgy jelentettem, ahogy én és a vezérkar gondoljuk.

– Menjen dolgozni, mi itt megbeszélést tartunk és akkor majd hivatjuk.

A térképeket összeszedve nehéz szívvel hagytam el a szobát.

40 perc elteltével hívattak.

– Nos – mondta Sztálin –, megtárgyaltuk a kérdést és elhatároztuk, hogy felmentjük a vezérkari főnöki beosztásból. A vezérkar élére B. M. Saposnyikovot nevezzük ki. Igaz, ő egészségileg nincs teljesen rendben, de sebaj, majd segítünk neki.

– Hova parancsolja, hogy induljak?

– Hova akarna?

– Bármilyen munkát el tudok végezni. Vezethetek hadosztályt, hadtestet, hadsereget és frontot.

– Ne heveskedjék, ne heveskedjék! Arról beszélt az imént, hogy Jelnyánál ellencsapást kellene szervezni. Hát fogjon hozzá. Kinevezzük a Tartalék Front parancsnokává. Mikor tud indulni?

– Egy óra múlva.

– B. M. Saposnyikov hamarosan megérkezik a vezérkarhoz, adja át neki az ügyeket és utazzék el. Ne felejtse el, hogy a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának továbbra is tagja marad – mondta befejezésül Sztálin.

– Megengedi, hogy távozzak?

– Üljön le és teázzon velünk – hívott Sztálin most már mosolyogva – majd még beszélünk egy s másról.

Az asztalnál ültünk, ittuk a teát, de csak nem alakult ki beszélgetés.

Hamarosan felkészültem az utazásra. Saposnyikov nemsokára megérkezett a vezérkarhoz a Nyugati Fronttól, ahol a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a képviselőjeként tartózkodott. Elutaztam Gzsatszk körzetébe, a Tartalék Front törzséhez.

Jelnyától Leningrádig

XI.

Csak rövid ideig tartózkodtam a front törzsénél. Miután a front arcvonalszakaszán lezajlott legutóbbi eseményekről tájékozódtam, L. A. Govorov tábornokkal, a tüzérfőnökkel elindultam Jelnya körzetébe, a 24. hadsereg törzséhez. Útközben nagy tüzek rőt fényét láttuk valahol Jarcevo és Jelnya környékén.

Nem tudtam, hogy mi ég, de a tűzvész képe nyomasztóan hatott rám. A tűzben a nép javai, a szovjet emberek sok éves munkája pusztul el. Megkérdeztem magamtól: hogyan és mivel válaszoljon a szovjet nép az ellenségnek mindazokért a gyötrelmekért, amelyeket véres útján okoz? Karddal és csakis karddal, kíméletlenül megsemmisítve a veszett ellenséget – ez volt az egyetlen válasz . . .

A 24. hadsereg törzsénél K. I. Rakutyin hadseregparancsnok és a fegyvernemek főnökei fogadtak bennünket. Rakutyint korábban nem ismertem. Amikor a csapatok elhelyezkedését jelentette, jó benyomást keltett, de hadműveleti-harcászati felkészültsége nem volt elegendő. Ugyanazok a fogyatékosságok jellemezték, mint azokat a tiszteket és tábornokokat, akik korábban a Belügyi Népbiztosság határőr csapatainál dolgoztak, ahol úgyszólván nem kellett tökéletesíteniük hadműveleti tudásukat.

Másnap kora hajnalban Rakutyinnal kimentünk Jelnya környékére, hogy szemrevételezzük a terepet. Közben folyt a tűzharc az ellenséggel. Miután az egységparancsnokokkal megvitattuk a helyzetet, meggyőződtünk róla, hogy a német csapatok itt jól megszervezték a védelmet és minden bizonnyal nagyon keményen fognak verekedni. A védelem peremvonalában és mélységében az ellenség harckocsikat, roham- és tüzérségi lövegeket ásott be, és ezzel a jelnyai kiszögellést afféle megerődített körletté építette ki.

A helyzetet tanulmányozva úgy láttuk, hogy az ellenség tűzrendszere még nincs teljesen felderítve, s ezért tüzérségünk főként nem a valódi, hanem a feltételezett tüzelőállásokra lőtt.

Az ellencsapáshoz a 24. hadsereg ereje nyilvánvalóan nem volt elegendő.

Miután számvetést készítettünk mindenről, ami az ellencsapáshoz szükséges, megbeszélést folytattunk a hadseregparancsnokkal és a hadsereg fegyvernemi főnökeivel. Arra a következtetésre jutottunk, hogy két-három hadosztály és a tüzéregységek összpontosításához, az ellenség egész védelmi rendszerének mélyrehatóbb tanulmányozásához és az anyagi-technikai biztosításhoz szükséges eszközök odaszállításához 10–12 napra van szükség. Következésképpen az általános támadás legkorábban augusztus második felében kezdődhet meg. Addig az a lényeg, hogy csapataink ne hagyjanak fel az aktív tevékenységgel. Őröljék fel az ellenséget, tanul-

mányozzák védelmi rendszerét, és közben csoportosítsák át élőerejüket és eszközeiket a döntő tevékenységhez.

Augusztus közepére teljes adatokkal rendelkeztünk az ellenségről, tűz- és műszaki zárrendszeréről.

Augusztus 12-én kikérdeztem egy Mittermann nevű németet, akit az ellenség egyik ellenlökésekor ejtettünk foglyul.

Mittermann 19 éves volt, apja a náci párt tagja, ő maga is a „Jugendvolk" tagja volt. Hadosztályával együtt részt vett a franciaországi, belgiumi, hollandiai és jugoszláviai hadjáratban.

Nézzük, mit vallott kihallgatása során:

– A hadosztály katonáinak többsége tizenkilenc–húsz éves. A magasabbegységet különleges személyi kiválogatás alapján töltötték fel. Az SS hadosztály a tizedik páncélos hadosztály után érkezett Jelnya körzetébe.

Mittermann Jelnya körzetéről azt mondta, hogy az olyan előretolt állás, amelyből majd tovább nyomulnak előre az ország belsejébe. A háromhetes ott-tartózkodást és azt, hogy csapataik Jelnya körzetében védelembe mentek át, időnyereségnek tartja, amelyet a német hadvezetés arra használ fel, hogy tartalékokat és feltöltést dobjon át.

„Messzire mentünk, utánunk kell szállítani a tartalékokat és aztán előre" - így magyarázta a helyzetet Guderian tábornoknak, a hadsereg parancsnokának külön parancsa. (Érdekes változata a német csapatoknál folyó felvilágosító munkának, és a késedelem, a védelembe való átmenet megmagyarázásának! Ahogy mondják, a muszájból erényt csináltak . . .)

– „Deutschland" nevű ezredünk védelembe ment át Jelnya körzetében – folytatta Mittermann. – Az ezredet pihenőbe küldték, de aztán ismét az előretolt állásokba dobták a csapatok veszteségei és a védelmi tevékenységek sikertelensége miatt. Az ezred veszteségei oly nagyok, hogy a lövészalegységeket hadtáposokkal töltötték fel. A német csapatoknak a szovjet tüzérség okozza a legnagyobb veszteséget. Az orosz tüzérség nagyot üt és nyomasztó erkölcsi hatással van a német katonákra.

Parancsnokságának tájékoztató parancsából az elfoglalt helységek partizánmozgalmáról Mittermann annyit tud, hogy az erdőkben sok szovjet katonai egység van, amelyek tüzelnek a német csapatokra . . .

Mint ismeretes, az SZK(b)P Központi Bizottsága július közepén külön határozatot hozott „A harc megszervezéséről a német csapatok mögöttes területén". A párt hathatós intézkedéseket tett a partizáncsoportok és -osztagok megalakítására. Azokban a közigazgatási kerületekben, amelyeket az ellenség esetleg elfoglalhatott, már eleve illegális párt- és Komszomol-sejtek alakultak a partizánmozgalom vezetésére. A leningrádi, kalinyini, szmolenszki, orjoli és kurszki területen, az Ukrán, Belorusz és Moldvai Köztársaságban 1941-ben az ellenség ellen több mint 800 illegális városi és kerületi pártbizottság, valamint kerületi pártközpont és több mint 300 városi és kerületi Komszomol-bizottság kezdte meg tevékenységét. Harcra keltek a lett, litván és észt partizánok is. A partizánosztagok és csoportok nagy magasabbegységekbe szerveződtek, amelyek élén felelős párt- és szovjet funkcionáriusok álltak. A partizánok érzékeny veszteségeket okoztak az ellenségnek.

A kihallgatás végén Mittermann azt mondta, hogy tudomása szerint az SS hadosztály parancsnokait az ezredekig bezárólag leváltották a veszteségek és az utóbbi hetek Jelnya környéki balsikerei miatt.

Ezek az adatok sok más fogoly vallomásával együtt lehetővé tették számunkra, hogy gondosan, minden részletében kidolgozzuk a tüzérségi tűz- és a légicsapások tervét, s konkrét feladatokat adjunk az egységeknek és magasabbegységeknek. Ebből a szempontból jelentős munkát végzett Govorov vezérőrnagy, aki kitűnően értette a tüzér szakmát.

A 24. hadsereg ellencsapása augusztus huszadika után kezdődött. Valamennyi szakaszon mindkét fél számára elkeseredett és súlyos ütközet folyt. Az ellenség sűrű tüzérségi és aknavető zárótűzzel állta útját a támadó hadosztályoknak. Egész repülőerőnket, minden harckocsinkat, tüzérségünket és még a sorozatvetőket is bevetettük. A harctevékenység éjjel-nappal szakadatlanul folyt. Csapataink vas harapófogója fokozatosan összeszorította és egyre szűkítette a jelnyai kiszögellés száját. Éreztük, hogy az ellenség ereje kimerülőben van.

Különösen bátran küzdött a 19., 100. és 107. hadosztályunk. P. B. Mironovnak, a 107. hadosztály parancsnokának a figyelőpontjáról feledhetetlen kép tárult elém – N. N. Nyekraszov lövészezredének elkeseredett harca.

Nyekraszov ezrede gyorsan elfoglalta Voloszkovo falut, de bekerítették. Három teljes napon át verekedett. A 107. hadosztály más egységeinek, a tüzérségnek és a repülőerőknek a támogatásával Nyekraszov ezrede nemcsak kitört a bekerítésből, hanem el is söpörte a vele szemben álló ellenséget, s közben elfoglalt egy fontos támpontot és a vasútállomást.

E tömeges hősiességnek és vakmerőségnek hány példáját láthattam magam körül, mindenütt, éjjel-nappal . . .

Az ellenség maradványai, kihasználva a leszálló estet és azt a körülményt, hogy a zsák szája még nem zárult be, elvonultak a jelnyai kiszögellésből, rengeteg halottat, nehézlöveget és harckocsit hagyva hátra. Szeptember 6-án csapataink bevonultak Jelnyába.

A veszélyes hídfőállást felszámoltuk. Az ellenség drága árat fizetett azért, hogy igyekezett tartani a jelnyai kiszögellést. Ezzel kapcsolatban röviden jelentettem Sztálinnál a jelnyai hadművelet eredményét.

A Jelnya körzetében vívott harcokban mintegy öt ellenséges hadosztályt zúztunk szét, az ellenség halottakban és sebesültekben 45–47 000 embert vesztett, s tüzérségünk és repülőink rengeteg géppuskát, aknavetőt és löveget semmisítettek meg. A foglyok vallomásai szerint néhány egységnek egyáltalán nem maradt aknavetője és tüzérsége. Az ellenség a harckocsikat és a repülőgépeket az utóbbi időben önálló csoportokban és csak rohamaink visszaverésére használta fel a legfontosabb szakaszon. Úgy látszik, ezeket az eszközöket más irányokba dobta át.

Az ellenség jelnyai csoportosítását nem sikerült teljesen bekerítenünk és foglyul ejtenünk, minthogy ehhez nem rendelkeztünk elegendő élőerővel és elsősorban harckocsikkal.

Igen jól működött tüzérségünk, még az újonnan felállított hadosztályoknál is. A sorozatvetők óriási pusztítást végeztek. Megszemléltem azokat a körleteket, ahova a sorozatvetők tüzüket összpontosították, és azt láttam, hogy a védelmi berendezések teljesen megsemmisültek. Usakovo, az ellenséges védelem fő csomópontja, sortüzeink eredményeképpen teljesen rombadőlt, az óvóhelyek pedig betemetődtek és beszakadtak.

Csapataink az ellenséget üldözve, szeptember 7-én elérték a Sztrjana folyót, és hídfőt foglaltak rajta. Szeptember 8-án reggel pedig azt a feladatot kapták, hogy P. P. Szobennyikov tábornok csoportjával együttműködve fejlesszék ki a támadást.

E hadművelet eredményeképpen a csapatok szelleme javult, erősödött a győzelembe vetett hitük. Az egységek magabiztosabban védték ki az ellenség ellenlökéseit, hatásos tűzzel fogadták őket, aztán amikor azok elakadtak, maguk rontottak rájuk.

A harci események minden feszültsége és e hadművelet sikere ellenére sem ment ki az eszemből a főhadiszálláson július 29-én folytatott beszélgetés. Vajon helyes volt-e hadászati feltételezésünk a vezérkarnál?

Napjainkban különféle változatok élnek arra vonatkozóan, hogy mi volt a véleménye a főhadiszállásnak, a vezérkarnak, a Délnyugati Irány parancsnokságának és a Délnyugati Front haditanácsának Kijev védelméről és arról, hogy a Délnyugati Frontot a bekerítés veszélye miatt visszavonjuk a Pszjol folyóhoz. Ezért célszerűnek tartom, hogy néhány részletet közöljek abból a beszélgetésből, amelyet Sztálin folytatott a Délnyugati Front parancsnokságával 1941. augusztus 8-án.

„*A készüléknél Sztálin:* Olyan hírek jutottak el hozzánk, hogy a front úgy döntött, könnyű szívvel átadja Kijevet az ellenségnek, állítólag azért, mert nem rendelkezik elegendő erővel a város megvédéséhez. Igaz ez?

Kirponosz vezérezredes: Erőt-egészséget, Sztálin elvtárs. Önt nem tájékoztatták helyesen. Én és a front haditanácsa mindent elkövetünk, hogy Kijevet semmi esetre se adjuk fel. Az ellenség mintegy három gyalogos hadosztállyal áthaladva a megerődített körlet déli arcvonalán, repülők támogatásával áttörte a megerődített körletet és körülbelül 4 km mélységben beékelődött. Tegnap az ellenség halottakban és sebesültekben majd 4000 embert vesztett. A harc elkeseredett volt, egyes helységek többször is gazdát cseréltek. A megerődített körlet csapatait tegnap és ma megerősítettük két légideszant-dandárral és 30 harckocsival, azzal a feladattal, hogy semmisítsék meg az ellenség áttört csapatait és állítsák vissza a helyzetet. Feltételezem, hogy a rendelkezésemre álló élőerők és eszközök biztosítják a feladat végrehajtását.

Sztálin: Nyugodtan mondhatja-e, hogy mindent elkövetett a helyzet feltétlen visszaállítására a megerődített körlet déli övezetében? A kijevi védelmet más irányokból kivont egységekkel erősítse meg. Úgy gondolom, hogy miután Muzicsenko kijutott a bekerítésből, támadásunk, amelynek az irányát ön ismeri, elveszti eredeti jelentőségét. Tehát önöknél ebből az irányból bizonyos erők felszabadultak. Talán velük megerősíthető Kijev környéke?

A Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás nagyon kéri önt, hogy kövessen el minden lehetőt és lehetetlent Kijev védelme érdekében. Két hét múlva könnyebb lesz. Friss erőkkel tudjuk majd önt segíteni, de két héten át minden áron védenie kell Kijevet.

Kirponosz: Mind én, mind a haditanács minden gondolatunkkal és igyekezetünkkel azon leszünk, hogy ne adjuk az ellenség kezére Kijevet. Mindent, ami rendelkezésünkre áll, fel fogunk használni a város védelmére, hogy teljesíthessük feladatunkat.

Sztálin: Nagyon helyes. Sok sikert. A viszontlátásra.

Kirponosz: Köszönöm a jókívánságot."

Én pedig 1941 augusztusának második felében az általános hadászati helyzetet és az ellenséges tevékenység jellegét elemezve újból meggyőződtem arról, hogy helyes volt az az álláspont, amelyet 1941. július 29-én Sztálinnak tett jelentésemben az ellenség közeljövőben várható tevékenységével kapcsolatban elfoglaltam. Ezért, mint a főhadiszállás tagja, kötelességemnek tartottam, hogy még egyszer megismételjem feltételezéseimet a legfelsőbb főparancsnoknak, a Délnyugati Front csapatainak a szárnya és háta ellen várható ellenséges csapásra vonatkozóan.

Augusztus 18-án a következő táviratot küldtem Sztálinnak:

„Miután az ellenség meggyőződött róla, hogy a Moszkva felé vezető úton nagy erőink összpontosultak, és szárnyai előtt ott áll a Központi Front és a Velikije luki-i csoportosítás, ideiglenesen lemondott a Moszkva elleni csapásról, s a Nyugati és Tartalék Fronttal szemben aktív védelembe menve át, valamennyi csapásmérő gyorscsoportját és páncélos kötelékét a Központi, a Délnyugati és a Déli Front ellen vetette be.

Az ellenség valószínű szándéka az, hogy szétzúzza a Központi Frontot, és Csernyigov–Konotop–Priluki körzetéig előrenyomulva hátba támadja és szétzúzza a Délnyugati Front hadseregeit. Utána a brjanszki erdők megkerülésével a Moszkva elleni főcsapás és a Donyec-medence elleni csapás következik.

Az ellenség e veszélyes szándékának a meghiúsítása érdekében célszerűnek tartanám, ha lehetőleg minél hamarabb nagy csoportosítást képeznénk Gluhov–Csernyigov–Konotop körzetében, és ezzel oldalba támadnánk az előrenyomuló ellenséget.

Csapásmérő csoportosításunknak 11–12 lövészhadosztályból, 2–3 lovashadosztályból, legalább 1000 harckocsiból és 400–500 repülőgépből kell állnia. Ezeket az erőket ki lehet állítani a Távolkeleti Front, a moszkvai védőövezet és légvédelem, valamint a belső körzetek csapataiból".[36]

Az ellenség e manőverének a meghiúsítására több intézkedést javasoltam a főhadiszállásnak, köztük egy erős ellentámadást Brjanszk körzetéből.

Másnap, augusztus 19-én a következő táviratot kaptam a Legfelsőbb Főparancsnoság Főhadiszállásáról:

„Azokat a megfontolásait, hogy a németek valószínűleg előrenyomulnak Csernyigov, Konotop, Priluki irányában, helyesnek tartjuk. A németek előrenyomulása . . . azt fogja jelenteni, hogy a Dnyeper keleti partja felől megkerülik kijevi csoportunkat és bekerítik a 3. és 21. hadseregünket . . . Előrelátva ezt a nemkívánatos eseményt, annak megakadályozása végett Jerjomenkoval az élén megalakítottuk a Brjanszki Frontot. Más intézkedéseket is teszünk, amelyeket majd külön közlünk. Reméljük, hogy elvágjuk a németek előrenyomulását. Sztálin. Saposnyikov".[37]

Komolyan aggódva a Központi és a Délnyugati Front sorsáért, másnap vagy harmadnap, már nem emlékszem pontosan, elhatároztam, hogy felhívom Saposnyikovot, a vezérkar főnökét. Szerettem volna megtudni, milyen konkrét intézkedéseket tesz a Legfelsőbb Főparancsnokság annak érdekében, hogy két front ne kerüljön nehéz helyzetbe.

Borisz Mihajlovics tájékoztatott e szakaszok helyzetéről és a főhadiszállás intézkedéseiről, amelyekkel szándékában áll megakadályozni Guderian hadseregének és a „Közép" hadseregcsoport jobb szárnyának a manőverét.

Közölte, hogy a legfelsőbb főparancsnok engedélyt adott, hogy a Délnyugati Front jobbszárny-csapatainak egy részét visszavonják a Dnyeper keleti partjára. Csapataink kijevi csoportosítása azonban a helyén marad és védeni fogja Kijev megközelítési útjait, mivel úgy határoztak, hogy a várost az utolsó lehetőségig tartani kell.

– Én a magam részéről úgy vélem – folytatta Saposnyikov –, hogy a megalakuló Brjanszki Front nem akadályozhatja meg az ellenség középső csoportosításának a

[36] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára op. 178510, d. 29. ll. 1–3.

[37] IML. Dokumenti i matyeriali Otgyela isztorii Velikoj Otyecsesztvennoj vojni. inv. No. 9479, l. 374.

csapását. Igaz – tette hozzá –, Jerjomenko altábornagy Sztálinnal folytatott beszélgetésében azt ígérte, hogy szét fogja zúzni az ellenségnek a Központi Fronttal szemben tevékenykedő csoportosítását, és megakadályozza, hogy a Délnyugati Front oldalába és hátába kerüljön.

Tudtam, hogy harci szempontból mit jelentenek a Brjanszki Front sebtében megalakított csapatai, és éppen ezért rendkívül szükségesnek tartottam, hogy közvetlen vonalon még egyszer sürgősen jelentsem a legfelsőbb főparancsnoknak: a Délnyugati Front egész jobb szárnyát a leggyorsabban vissza kell vonni a Dnyeper mögé.

Javaslatom semmiféle eredménnyel sem járt.

Sztálin azt mondta, hogy éppen most tanácskozott ismét Hruscsovval és Kirponosszal, és ők állítólag meggyőzték arról, hogy Kijevet semmilyen körülmények között sem szabad feladni. Neki magának is meggyőződése, hogy ha a Brjanszki Front nem is zúzza szét az ellenséget, mindenesetre fel fogja tartóztatni.

Mint ismeretes, a Délnyugati Front csapatai később súlyos árat fizettek a helyzet komoly elemzése nélkül hozott döntésekért.

Szeptember 8-án Sztálinhoz hívattak.

Késő este volt, amikor a titkári szobába léptem. Közölték velem, hogy Sztálin kremli lakásában vár. Néhány perc múlva nála voltam. Az asztalnál Scserbakov, Molotov, Malenkov és a Politikai Iroda más tagjai ültek. Sztálin szívélyesen fogadott.

– Jól oldotta meg a feladatát a jelnyai kiszögellésben – mondta. Önnek akkor (július 29-i jelentésemre gondolt) igaza volt. És most hova menne?

– Vissza az arcvonalra.

– Melyik szakaszára?

– Ahová ön szükségesnek tartja.

– Menjen Leningrád környékére. Leningrád rendkívül súlyos helyzetben van. Ha a németek beveszik és egyesülnek a finnekkel, északkeletről megkerülve csapást mérhetnek Moszkvára, és akkor még jobban bonyolódik a helyzet.

– Kész vagyok azonnal Leningrádba repülni. Csupán arra kérek engedélyt, hogy két-három tábornokot magammal vihessek, akikre szükség lehet a kifáradt parancsnokok leváltására.

– Vigye azt, akit akar. – Aztán kis szünetet tartott, majd hirtelen megszólalt: – Rosszul alakulnak a dolgok a Délnyugati Iránynál. Elhatároztuk, hogy leváltjuk a vezetését. A maga véleménye szerint kit kell oda küldeni?

– Tyimosenko marsall az utóbbi időben nagy gyakorlatra tett szert a harctevékenység irányításában, ráadásul Ukrajnát jól ismeri. Őt javasolom – feleltem.

– Lehet, hogy igaza van. És kit állítsunk Tyimosenko helyébe a Nyugati Fronthoz?

A 19. hadsereg parancsnokát, Konyev altábornagyot javasoltam. Sztálin hozzájárult, és telefonon azonnal utasította Saposnyikovot, hogy hívassa Tyimosenko marsallt és adja át a parancsot Konyevnek, hogy vegye át a Nyugati Front parancsnokságát.

Már búcsúzni készültem, amikor Sztálin megkérdezte:

– Hogyan értékeli az ellenség további terveit és lehetőségeit?

– A jelen pillanatban – feleltem –, Leningrádon kívül a Délnyugati Front arcvonalszakasza a legveszélyesebb számunkra. Szerintem itt a legközelebbi napokban súlyos helyzet alakul ki. A „Közép" hadseregcsoport, amely elérte Csernyigov–

Novgorod–Szeverszkij körzetét, visszaszoríthatja a 21. hadsereget és kijuthat a Délnyugati Front hátába.

Meggyőződésem, hogy a „Dél" hadseregcsoport, amely hídfőt foglalt Kremencsug körzetében, hadműveletileg együtt fog működni Guderian hadseregével. A Délnyugati Front súlyos veszélyben forog. Újból azt javasolom, hogy haladéktalanul vonjuk vissza az egész kijevi csoportot a Dnyeper keleti partjára, és belőle alakítsunk tartalékokat valahol Konotop körzetében.

– No és mi legyen Kijevvel?

– Nehéz szívvel, de ki kell ürítenünk a várost. Más megoldás nincs.

Sztálin vette a pipáját és felhívta Saposnyikovot.

– Mit fogunk csinálni a kijevi csoportosítással? – kérdezte. – Zsukov szívósan javasolja az azonnali visszavonását.

Nem hallottam, hogy Borisz Mihajlovics mit válaszolt, de befejezésül Sztálin ezt mondta:

– Holnap itt lesz Tyimosenko. Vitassák meg vele a kérdéseket, este pedig majd beszélünk a front haditanácsával.

Erre a beszélgetésre szeptember 11-én került sor. Ime, a tartalma:

A készüléknél – Kirponosz, Burmisztyenko, Tupikov.

Itt – Sztálin, Saposnyikov, Tyimosenko.

Sztálin: Azt a javaslatukat, hogy a csapatokat vonjuk vissza az önök által ismert folyó terepszakaszára, veszélyesnek tartom.

Az adott helyzetben az önök által javasolt visszavonás a Dnyeper keleti partján csapataink bekerítését vonná maga után, mivel az ellenség nemcsak Konotop oldaláról, vagyis észak felől fogja önöket támadni, hanem dél, vagyis Kremencsug felől, és még a nyugati irányból is. Ugyanis ha csapatainkat visszavonjuk a Dnyepertől, az ellenség egy pillanat alatt elfoglalja a Dnyeper keleti partját és megkezdi rohamait. Ha az ellenség konotopi csoportja egyesül a kremencsugi csoporttal, önöket bekerítik.

Mint látják, az a javaslatuk, hogy azonnal vonjuk vissza a csapatokat anélkül, hogy önök előre előkészítenék a terepszakaszt a Pszjol folyónál és a Brjanszki Fronttal együttműködve hevesen rohamoznák az ellenség konotopi csoportját – ismétlem, e feltételek nélkül a csapatok visszavonására tett javaslatuk veszélyes és katasztrófához vezethet. Mi lehet a megoldás?

Először. Azonnal csoportosítsák át az erőket, ha szükséges akár a kijevi megerődített körlet és más csapatok rovására is, és Jerjomenkóval együttműködve rohamozzák az ellenség konotopi csoportját, ebben a körzetben összpontosítva a repülők kilenctizedét. Jerjomenko már megkapta a megfelelő utasításokat. Petrov repülőcsoportját pedig ma külön paranccsal áthelyeztük Harkovba és alárendeltük a Délnyugati Frontnak.

Másodszor. Nyomban szervezzék meg a védelmet a Pszjol folyó mentén vagy valahol másutt e vonalon, összpontosítsanak észak és nyugat felé fordítva nagy tüzérségi csoportosítást és irányítsanak erre a terepszakaszra öt-hat hadosztályt.

Harmadszor. Miután az ellenség konotopi csoportja ellen megszervezték a csapásmérő erőket és a Pszjol folyónál kiépítették a védelmi terepszakaszt, egyszóval mindezek után kezdjék meg Kijev kiürítését, gondosan előkészítve a hidak felrobbantását.

A Dnyeperen semmiféle úszó eszközt ne hagyjanak, semmisítsék meg őket. Kijev kiürítése közben erődítsék meg a védelmet a Dnyeper keleti partján, s akadályozzák meg az ellenség átkelését.

Végül pedig hagyjanak fel a visszavonulási terepszakaszok keresgélésével, csakis és kizárólag az ellenállás útjait keressék.

Kirponosz: Nem gondoltunk a csapatok visszavonására mindaddig, amíg nem kapunk felszólítást arra, hogy terjesszük elő erre vonatkozó elképzeléseinket, és amíg nem jelölik meg számunkra a terepszakaszokat. Csupán azt kértük, hogy mivel arcvonalunk jelenleg több mint nyolcszáz kilométer, erősítsék meg frontunkat tartalékkal.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának szeptember 11-re virradó éjszaka érkezett utasítására Kosztyenko hadseregétől elveszünk két lövészhadosztályt tüzérséggel együtt és vasúton átdobjuk őket a konotopi irányba azzal a feladattal, hogy Podlasz és Kuznyecov hadseregével közösen semmisítsék meg az ellenség Romni irányában áttört gépesített csoportját. Véleményünk szerint a kijevi megerődített körletből egyelőre nem szabad több csapatot elvenni, mert onnan a csernyigovi irány részére két és fél lövészhadosztályt már elvettünk. A kijevi megerődített körletből csupán a tüzérség egy részét lehet elvenni.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától a készüléken keresztül éppen most kapott utasításait haladéktalanul végrehajtjuk. Ez minden jelentenivalóm.

Sztálin: Először. Azok a javaslatok, hogy a Délnyugati Front csapatait vonjuk vissza, öntől és Bugyonnijtól, a Délnyugati Irány főparancsnokától származnak. Íme, néhány részlet Bugyonnij 11-i jelentéséből:

„Saposnyikov rámutatott, hogy a DNyF csapatainak kelet felé való visszavonását a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása egyelőre korainak tartja. Ha a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása az adott pillanatban nem tud egy erős csoportot összpontosítani, akkor a Délnyugati Front számára teljességgel megérlelődött a visszavonulás."

Mint látja, Saposnyikov a csapatok visszavonása ellen, Bugyonnij pedig ugyanúgy mint a Délnyugati Front a csapatok azonnali visszavonása mellett foglalt állást.

Másodszor. Arról, hogy milyen intézkedéseket tettek az ellenség konotopi csoportja elleni csapásmérő erők létrehozására, és a védelmi vonalnak az ismert terepszakaszon történő kiépítésére, rendszeresen tájékoztasson bennünket.

Harmadszor. A főhadiszállás külön engedélye nélkül ne adják fel Kijevet és ne robbantsák fel a hidakat. A viszontlátásra.

Kirponosz: Utasításai világosak. A viszontlátásra.

Amikor Leningrádba való repülésem előtt elbúcsúztam, a legfelsőbb főparancsnok ezt mondta:

– Itt egy levél, adja át Vorosilovnak, a kinevezéséről szóló parancsot pedig akkor kapja meg, amikor megérkezik Leningrádba.

A Vorosilovnak szóló levélben ez állt: „Adja át Zsukovnak a front parancsnokságát, ön pedig repüljön azonnal Moszkvába".

Még távozásom előtt felkerestem Vaszilevszkijt, aki akkoriban a vezérkari főnök első helyettese volt. Alekszandr Mihajlovics a délnyugati irány problémáin gondolkodott. Arra a kérdésemre, hogyan értékeli az ottani helyzetet, ezt válaszolta:

– Azt hiszem, már alaposan elkéstünk azzal, hogy a csapatokat a Dnyeper mögé vonjuk vissza . . .

Itt szeretném megszakítani az események viszonylag összefüggő elbeszélését.

A háborúból másfél, rendkívül nehéz hónap múlt el.

Igen nagy veszteségek értek bennünket. A határ menti körzetek egyedül a háború első napján mintegy 1200 repülőgépet vesztettek. Az ellenség nagy repülőkötelékek-

től támogatott páncélos és gépesített hadosztályai folytatták előrenyomulásukat, áttörtek csapataink csatlakozásainál, csapásokat mértek a csoportosítások szárnyaira, tönkretették a hírközlő vonalakat és központokat. A szovjet katonák és békés polgárok tízezrei pusztultak el . . .

És mégis, kezdettől fogva nem úgy mentek a dolgok, ahogy a német fővezérség eltervezte. A történészekre vár még az a feladat, hogy megvizsgálják, miként hiúsultak meg egymás után, a győzelmek ellenére is, a hitlerista vezetés szándékai. Mindennek messzemenő következményei voltak, amelyekről majd még lesz alkalmunk néhány szót szólni.

Vajon miben botlottak meg a fasiszta csapatok, mikor első lépésüket tették országunk területén? Mi volt az, ami leginkább akadályozta, hogy nálunk is a megszokott tempóban haladjanak előre? Csapataink tömeges hősiessége, elkeseredett ellenállása, szívóssága, a hadsereg és a nép magasztos hazafisága.

A történelemben és a jelenben nem egy példa akad, amikor a csapatok eldobálva elsőrendű fegyvereiket, rohamosan elvesztik ellenállóképességüket, azaz megfutamodnak. Senki sem tudja pontosan megvonni a határt a tulajdonképpeni fegyver, a haditechnika szerepének és a csapatok erkölcsi szellemének a jelentősége között. Ámde vitán felül áll, hogy egyébként azonos feltételek között a legnagyobb csatákat és egész háborúkat azok a seregek nyerik meg, amelyek kitűnnek leküzdhetetlen győzniakarásukkal, céltudatosságukkal, lelki szilárdságukkal és mindhalálig hűek ahhoz a zászlóhoz, amely alatt harcba indultak.

Célszerűnek tartanám itt átadni a szót az ellenségnek, amellyel a Nagy Honvédő Háborúban megküzdöttünk. Az idézett források többsége ama bizonyos első napokra, nem pedig az utánuk következő évekre vonatkozik, amikor szerzőiken már esetleg úrrá lettek a politikai, propagandisztikus, valamint az egyéni érdekek. Itt szem előtt kell tartanunk, hogy a Szovjetunió megtámadása előtt évek hosszú során át a fasiszta sajtót, rádiót, dokumentumokat természetszerűen a győzelmi hangnem itatta át. És az nem is olyan fontos, hogy éppen melyik arcvonalon, kinek a parancsnoksága alatt harcoltak az ezekben a forrásokban említett csapatok. A fontos a helyzet és az események értékelésének általános tendenciája, a katonák és tisztek magatartása éppen abban az időszakban, amikor vereségeket szenvedtünk, amikor hihetetlenül nehéz helyzetben voltunk.

Természetesen, még sok minden hátra volt, még előttünk álltak a harcnak azok az évei, amikor a fasiszta Németország majd egyre újabb és újabb erőket dob a keleti arcvonalra, amíg teljesen el nem fogyasztja őket. Ámde lássa maga az olvasó, hogy a keleti arcvonalon elért minden siker ellenére, hogyan kezd alább hagyni a győzelmi hangnem, hogyan váltja fel csodálkozás, elkeseredés.

Az is érdekes, hogyan volt tájékozódva az ellenség országunkról, fegyveres erőinkről, gazdaságunkról. Igen, mi békés életet építettünk, nem voltunk mindnyájan eléggé éberek, előfordult, hogy könnyelműek, önelégültek voltunk. De mégis, ebből a szempontból is milyen „kemény diónak" bizonyult országunk az ellenség számára!

Én nem egyes sorokat és szavakat válogattam ki a külföldi forrásokból. Ilyen módszerrel általában mindent bebizonyíthatunk, amit csak akarunk, megcáfolhatjuk önmagunkat, a bibliát isten ellen fordíthatjuk. Ezért egész, összefüggő bekezdéseket kell idézni. De maradjon meg az egész, számunkra szokatlan frazeológia, fogalmazás, még akkor is, ha valamiben sértő ránk nézve. Annál világosabban fogja látni a széles olvasóközönség, különösen a fiatal olvasó azt a hangnemet, azt a vonalvezetést, amelyre szerettem volna felhívni figyelmét.

A katonák jól ismerik ezeket a forrásokat, mindegyiket közzétették a Szovjetunióban. Nincs bennük semmi új, de a széles olvasóközönség e lapok segítségével könnyen felidézheti azoknak a napoknak a képét, amely sokkal hősiesebb, mint ahogy mi magunk is néha hajlamosak vagyunk ábrázolni . . .

Íme, néhány idézet Kurt Tippelskirch német tábornok „A második világháború története" c. könyvéből. Őt Hitler a második világháború elején a szárazföldi csapatok vezérkara hírszerző főosztályának a vezetőjévé nevezte ki.

Kurt von Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkriegs. Orosz fordításban megjelentette az Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkvában, 1956-ban.

„A Szovjetunió katonai erejének még hozzávetőleges meghatározása is majdnem lehetetlenség volt. Túlságosan sok tényezőt fedett áthatolhatatlan titok, amelyekből rendes körülmények között össze lehetett volna rakni a fegyveres erők mozgósítási lehetőségeinek és gazdasági forrásaiknak bonyolult képét . . . A kívánt eredményt elérték: a gazdaság olyan döntő területein, mint például a közlekedés és a hadiipar, az oroszok lehetőségeit erősen lebecsültük . . .

A kémkedés, amely más országokban ártatlan magángazdasági tevékenykedés ürügyén folyt, a Szovjetunióban a gazdaság központi irányításának körülményei között, semmiféle működési teret sem talált magának . . .

A hírszerzők adatai alapján, amelyek a szigorú elszigetelődés ellenére a Szovjetunióból befutottak, és a tisztára empirikus módszerrel nyert adatok alapján, amellyel bármely ország fegyveres erőinek a létszámát meg lehet becsülni (például ismeretes a lakosság létszáma és a megalakítható magasabbegységek száma közti viszony) a német vezérkarnak megközelítő elképzelése alakult ki arról, mire képes a Szovjetunió háború esetén. Az orosz–finn háború újabb kiinduló adatokat szolgáltatott, amelyek azonban sok esetben hamis következtetésekre vezettek.

Az orosz hadsereg létszámát elég pontosan megbecsülték a németek (Ezután a magasabbegységek felsorolása következik. – G. Zs.).

Ezekkel a magasabbegységekkel természetesen korántsem merültek ki ennek az óriási országnak az embertartalékai, amely évente mintegy 1,5 millió sorköteles mellett legalább 12 milhió katonai szolgálatra alkalmas fiatallal rendelkezett. Az a kérdés, hogy az orosz hadiipar milyen mértékben tudta felfegyverezni ezt az embertömeget, nyitva maradt. Ezzel kapcsolatban az orosz hadiipar megsemmisítése döntő jelentőségre tett szert.

Ismeretes volt, hogy azoknak a lövészhadosztályoknak a fegyverzete, amelyekkel feltehetően először találkozunk, megfelel a korszerű követelményeknek; azt is tudtuk, hogy a német gyalogos hadosztályoktól eltérően, ezek állományában harckocsizászlóaljak is vannak.

Az orosz–finn háborúban kiderült, hogy a középszintű és alparancsnoki állomány harcászati felkészültsége nem kielégítő. Ismeretessé vált, hogy Tyimosenko, orosz honvédelmi miniszter, e háború tapasztalatait figyelembe véve elhatározta, hogy megjavítja az egyes harcosok kiképzését, a parancsnokokat nagyobb önállóságra, a sablonokról való lemondásra és a fegyvernemek közti jobb együttműködésre neveli . . .

Hihetetlennek tűnt, hogy ezeket a hiányosságokat, amelyek már az első világháborúban is megnyilvánultak és részben általában az orosz nép jelleméből fakad-

nak, ilyen hamar sikerült kiküszöbölni. Fel kellett tételezni, hogy az orosz főparancsnokság a rá jellemző alapossággal és buzgalommal gondosan tanulmányozta a lengyelországi és franciaországi háború menetét, és levonta abból a következtetéseket . . .

Németország politikai köreiben erősen reménykedtek abban, hogy a szovjet állam a nagy katonai sikertelenségek után széthull.

Az, hogy a Szovjetunió a közeljövőben maga fog fegyveres konfliktusra törekedni Németországgal, politikai és katonai megfontolások alapján a legnagyobb mértékben valószínűtlennek tűnt; ámde teljesen megalapozott lehetett az a félelem, hogy később kedvezőbb körülmények között a Szovjetunió igen kellemetlen, sőt veszélyes szomszéd lehet.

Egyelőre a Szovjetuniónak nem volt oka arra, hogy lemondjon arról a politikáról, amely mindeddig lehetővé tette számára, hogy úgyszólván erő alkalmazása nélkül nagyszerű sikereket érjen el. A Szovjetunió elavult harckocsijainak és repülőgépeinek a korszerűsítésével, valamint hadiipara jelentős részének az Urálba való áttelepítésével volt elfoglalva. A Kreml óvatos és józan politikusai nem gondolhattak Németország megtámadására, amelynek más arcvonalakon csak kis szárazföldi erői voltak és hatalmas légierejét bármikor keleten összpontosíthatta. Ráadásul az oroszok 1941-ben érezték, hogy gyengébbek a németeknél.

Természetesen az orosz hírszerzés előtt nem volt titok, hogy Németország katonai erejének súlypontja egyre jobban eltolódik kelet felé. Az orosz parancsnokság megtette a maga ellenrendszabályait. A Katonai Főtanács április 10-én Tyimosenko elnökletével elhatározta, hogy a nyugaton levő összes katonai alakulatot harckészültségbe helyezi. Május 1-én további sürgős katonai előkészületet tettek, és intézkedtek a szovjet nyugati határ védelmére . . .

A Szovjetunió, amennyire erejéből telt, felkészült a fegyveres konfliktusra. A német hadvezetés nem számíthatott hadászati meglepésre. A legtöbb, amit elérhetett – titokban tartani a támadás időpontját, hogy a harcászati meglepés megkönnyítse az ellenség területére való betörést."

„A fő cél (a „Barbarossa" terv szerint – G. Zs.) az volt, hogy páncélos ékek mély előretörésével végrehajtott merész hadműveletekkel megsemmisítsük az orosz hadsereg Oroszország nyugati részén levő főerőit, és megakadályozzuk azt, hogy a harcképes kötelékek visszavonuljanak a nagy orosz terület belsejébe. Utána gyors üldözéssel a német csapatoknak el kell érmük azt a terepszakaszt, amelyről az orosz légierő már nem támadhatja Németország területét.

A hadműveletek végső célja a Volga–Arhangelszk terepszakasz elérése volt, hogy a német légierő szükség esetén megbéníthassa Oroszország utolsó megmaradt iparvidékét az Urálban . . ."

A direktívából árad az optimizmus, amely a lengyelországi és franciaországi győzelmek benyomásával magyarázható. Éppen ezért az ellenfélnek ugyanolyan passzív szerepet tulajdonít, amelyhez Németország a két előző háborúban már hozzászokott. Ismét abban reménykedtek, hogy az ellenségre rákényszerített villámháborúban nem lesz igaza Moltke azon tételének, hogy „egyetlen egy hadműveleti terv sem maradhat változatlan az ellenség főerőivel való első találkozás után".

„Ha az ellenség értékelése ez esetben is helyes volt, a parancsnokság teljes joggal újból alkalmazhatta a kétszer már bevált taktikát. Ellenkező esetben viszont elkerülhetetlenül bekövetkezik a keserű kiábrándulás és előállnak a bonyodalmak."

„Hitler meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunió szétzúzásához elegendő egy hadjárat. Ez a véleménye annyira szilárd volt, hogy még a Szovjetunió elleni haditevékenység kezdete előtt megállapította azoknak a hadműveleteknek az időpontját, amelyeknek 1941 őszén «a Barbarossa után» kellett elkezdődniük . . ."

„A német hadsereg június 22-én 3 óra 30 perckor a Fekete-tengertől a Baltitengerig terjedő egész arcvonalon megkezdte sorsdöntő támadását . . .

A 17. hadsereg a határnál elért kezdeti sikerek után a lvov–rava russzkajai terepszakasztól nyugatra erős, jól megerődített állásokban védő ellenségbe ütközött, és nem tudta ezeket az állásokat azonnal elfoglalni. A 6. hadsereg a Sztir folyón át tört előre. Ott azonban az 1. páncélos csoporttal együtt először délről, aztán északról az oroszok intenzív ellenlökéseivel találkozott, amelyekben az előrevont friss harckocsierők vettek részt.

Július 3-ig az egész arcvonalon szívós harcok folytak. Az oroszok igen lassan vonultak vissza kelet felé, és gyakran csak az előretört német páncélos csapatok ellen végrehajtott elkeseredett ellenlökések után."

„A németek elérték azt a terepszakaszt, amely a Dnyesztertől Szlucson és a Dnyeperen át Orsa körzetében a Csud-tó déli csücskéig húzódik. Ez nem volt . . . összefüggő, berendezett védelmi vonal, csak harckocsiárkokkal és drótakadályokkal megerősített tábori erődítmények láncolata. Építésük még 1941 előtt kezdődött, és az utóbbi hetekben lázas sietséggel folytatódott . . .

A parancsnoksággal és a csapatokkal szemben a szokatlan, az előzőknél nehezebb hadszíntér az eddigi legnagyobb követelményeket támasztotta. Meggyőző volt az ellenség szívóssága; meglepő az ellenlökésekben résztvevő harckocsik száma.

Ez acélos akaratú ellenség volt, amely kíméletlenül, nem a hadműveleti művészet ismerete nélkül vetette harcba csapatait. Komoly aggodalomra semmi alap sem volt, egy azonban már világosan látszott: itt szó sem lehetett arról, hogy gyors csapásokkal «összedöntsük a kártyavárat». Ez a hadjárat nem fog lefolyni olyan tervszerűen, mint az előbbiek."

„Júliusban a német hadseregcsoportok még sikeresen folytatták támadásukat. Bár e támadás szokatlan erőfeszítéseket követelt, mégis érezték, hogy felülmúlják a szívós ellenséget.

Hitler nem volt megelégedve az elért sikerekkel. A páncélos ékektől az európai háború tapasztalatai alapján jóval nagyobb eredményeket várt. Az oroszok meglepően szilárdan és szívósan tartották magukat, még akkor is, ha megkerülték és bekerítették őket. Ezzel időt nyertek, és az ország belsejéből ellencsapások céljára egyre újabb tartalékokat vonultattak fel, amelyek ráadásul erősebbek voltak, mint ahogy ezt feltételeztük.

Ebből kiindulva Hitler úgy vélte, hogy az eddig alkalmazott harcászat túl sok erőt követel, ugyanakkor csekély eredményt hoz. Az óriási katlanok, amelyek a páncélos magasabbegységek gyors előretörése nyomán keletkeztek, elkerülhetetlenül erősen elnyújtották az arcvonalat, viszont a széthúzott bekerítő erők igen gyengék voltak.

A hadseregközvetlen hadtestek megérkezéséig a gyorsanmozgó magasabbegységekre nemcsak az a feladat hárult, hogy tartsák a bekerítés belső arcvonalát, hanem vissza kellett verniük a bekerített csapatok minden felmentési kísérletét is. Ennek

eredményeképpen a bekerítés arcvonalai nem mindenütt voltak egyformán szilárdak, és a gyors csoportoknak több napon, sőt héten át rendkívül súlyos, kétfrontos harcot kellett vívniuk, ami vészesen kihatott harcképességükre."

„Az ellenség teljesen valószínűtlen ellenállóképességről tett tanúbizonyságot. Súlyos veszteségeket szenvedett nemcsak 1941 nyarán, hanem a téli támadás idején is, amelyben a csapatok nagy tömegei vettek részt. Mindez azonban nem tudta megtörni a Vörös Hadsereg kitartását. Még elegendő kádere maradt ahhoz, hogy az új alkulatokat feltöltse parancsnokokkal, és biztosítsa harckiképzésüket."

Von Butlar vezérőrnagy: „Az oroszországi háború". Részlet a „Weltkrieg 1939–1945" c. könyvből. Orosz fordításban megjelentette az Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkvában, 1957-ben.

„A 6. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy Koveltől délre törje át az oroszok határ menti erődítményeit és ezzel lehetővé tegye, hogy az 1. páncélos csoport kijusson a hadműveleti térségbe . . .

Csekély kezdeti siker után a hadseregcsoport csapatai nagy ellenséges erőkbe ütköztek, amelyek előre berendezett állásokban védtek, és helyenként még beton tűzfészkeik is voltak. Az ezekért az állásokért folytatott harcban az ellenség nagy harckocsierőket vetett be és több ellencsapást mért a támadó német csapatokra.

A napokig tartó elkeseredett harcok után a németeknek sikerült áttörniük az ellenség erősen megerődített védelmét a lvov–rava russzkajai vonaltól nyugatra, átkelniük a Sztir folyón és kelet felé visszaszorítaniuk a szívósan ellenálló és állandó ellenlökéseket végrehajtó ellenséges csapatokat . . .

Az oroszok szívós ellenállása következtében a német csapatok már a harcok első napjaiban oly nagy ember- és hadianyag-veszteségeket szenvedtek, amelyek jóval felülmúlták a lengyelországi és a nyugati hadjárat veszteségeit. Teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy az ellenség hadviselési módja és harci szelleme, ugyanúgy az adott ország földrajzi viszonyai is, egyáltalán nem hasonlítottak azokhoz, amelyekkel a németek az előző sikeres, a világot bámulatba ejtő »villámháborúkban« találkoztak.

Ha ma kritikailag értékeljük az oroszországi határ menti ütközeteket, megállapíthatjuk, hogy csak a »Közép« hadseregcsoport ért el olyan sikereket, amelyek még hadműveleti szempontból is jelentősnek mondhatók."

J. F. C. Fuller „The Second World War 1939–1945". Orosz fordításban megjelentette az Idegennyelvű Irodalmi Kiadó, Moszkvában, 1956-ban. Kivonatok német lapokból.

„A »Völkischer Beobachter«-ban már június 29-én cikk jelent meg, amely megállapította:

»Az orosz katona halálmegvetésével felülmúlja nyugati ellenségünket. Az állhatatosság és fatalizmus arra készteti, hogy mindaddig tartsa magát, amíg meg nem ölik a lövészárokban, vagy amíg holtan nem esik össze kézitusában.«

Július 6-án a »Frankfurter Zeitung« hasonló cikkében az állt, hogy az »a pszichológiai paralízis, amely a németek nyugati villámáttöréseit rendszerint követte, nem

tapasztalható ugyanilyen mértékben keleten. Az ellenség az esetek többségében nemcsak hogy nem veszti el cselekvőképességét, hanem megkísérli átkarolni a német harapófogót.«

Ez bizonyos mértékig új volt a háború harcászatában – a németek számára pedig váratlan meglepetés.

A »Völkischer Beobachter« ezzel kapcsolatban szeptember elején a következőket írta:

»Amikor a német csapatok a Bugon átkeltek, a támadók első hullámai egyes helyeken teljesen akadálytalanul haladhattak előre, aztán váratlanul halálos tüzet nyitottak a következő támadó hullámokra, és az első hullámokat hátulról lőtték. Feltétlenül dicsérően kell megemlékeznünk a védők fegyelméről, amely lehetővé teszi a már majdnem elveszett pozíció tartását.

Röviden, Arvid Fredborg szavai szerint »a német katona olyan ellenfélbe ütközött, amely fanatikus szívóssággal kitartott politikai krédója mellett és a villámtámadó németekkel a totális ellenállást szegezte szembe«.

Hamarosan kiderült, hogy az oroszok nem minden hadseregüket állították fel a határ mentén, úgy, ahogy a németek gondolták. Csakhamar az is kiderült, hogy maguk a németek is durván elszámították magukat, amikor az orosz tartalékokat számba vették. A német hírszerző szolgálat az Oroszország elleni háború előtt messzemenően az »ötödik hadoszlopra« támaszkodott. Ámde Oroszországban, ha voltak is elégedetlenek, »ötödik hadoszlop« nem létezett. A nehézségek hamarosan növekedtek . . ."

Részletek F. Halder vezérezredesnek, a német szárazföldi csapatok vezérkari főnökének szolgálati naplójából. „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1959. 7. és 10. sz.

„1941. VI. 23. (a háború második napja).

. . . Az általános helyzetet mindennél jobban jellemzi a 4. hadsereg vezérkarának jelentése: az ellenség a białystoki zsákban nem életéért, hanem időnyerésért harcol.

Egyébként kételkedem benne, hogy az ellenség hadvezetése egységesen és tervszerűen tudja vezetni csapatai tevékenységét. Jóval valószínűbb, hogy a szárazföldi csapatok és a légierő helyi átcsoportosításai kényszerűek, csapataink előrenyomulásának a következményei, nem pedig szervezett, határozott célú visszavonulás. Ilyen szervezett visszavonulásról mindeddig mintha nem kellene beszélni.

Lehet, hogy kivételt képez az »Észak« hadseregcsoport arcvonala előtti körzet. Itt nyilvánvalóan valóban eleve eltervezték és előkészítették a visszavonulást a Nyugati Dvinán túlra. Ennek az előkészítésnek az okait egyelőre lehetetlen megállapítani . . .

1941. VI. 24. (a háború harmadik napja.)

. . . Az »Észak« hadseregcsoport csapatai majdnem az egész arcvonalon (a Libavát támadó 291. gyalogos hadosztály kivételével) visszaverték az ellenség harckocsikkal indított erős ellenlökéseit, amelyeket feltételezhetően a 3. gépesített hadtest hajtott végre néhány motoros-gépesített dandár támogatásával (a 3. gépesített hadtestet még békeidőben helyezték ide). Ennek ellenére a hadseregcsoport megerősített jobb szárnyának sikerült előrenyomulnia Vilkomirig (Ukmerge). Ezen az arcvonalszakaszon az oroszok szintén szívósan és elkeseredetten harcolnak.

1941. VI. 24. (a háború harmadik napja).

... általában most már világos, hogy az oroszok nem gondolnak a visszavonulásra, hanem éppen ellenkezőleg, mindent, amijük van, bevetnek a beékelődött német csapatok ellen ... A nagy hadműveleti tartalékok hiánya teljesen megfosztja az ellenséget a hatékony aktív védelem lehetőségétől. De a határsávban levő erős tartalék arra utal, hogy az oroszok kezdettől fogva a határövezet szívós védelmét tervezték, és e célból ott ellátó bázisokat létesítettek.

1941. VI. 26. (a háború ötödik napja).

A VI. 25-ről szóló tegnapi összefoglaló jelentés és a VI. 26-i reggeli jelentések közlik:

A »Dél« hadseregcsoport lassan, és sajnos nagy veszteségek árán nyomul előre. A »Dél« hadseregcsoporttal szemben tevékenykedő ellenség oldalán szilárd és erélyes vezetés tapasztalható. Az ellenség a mélységből állandóan új, friss erőket von előre páncélos ékünk ellen. Tartalékok vonulnak fel mind az arcvonal középső szakasza előtt, amit már korábban is megfigyeltek, mind pedig a hadseregcsoport déli szárnya ellen ...

1941. VI. 29. (a háború nyolcadik napja).

Az arcvonalról érkező jelentések megerősítik, hogy az oroszok mindenütt az utolsó emberig harcolnak; csak helyenként adják meg magukat ... Feltűnő, hogy a zsákmányolt ütegeknél általában csak igen kevés ember esett fogságba. Az oroszok egy része harcol, ameddig el nem pusztul, mások pedig átöltözve parasztként próbálnak kijutni a bekerítésből.

1941. VI. 29. (a háború nyolcadik napja).

Ott gyalogsági tábornok jelentette a Grodno környéki harcokban szerzett benyomásait. A szívósan ellenálló oroszok arra kényszerítenek bennünket, hogy harcászati szabályzataink valamennyi előrásának szigorú betartásával harcoljunk. Lengyelországban és Franciaországban megengedhettünk magunknak bizonyos lazaságokat és a szabályzatok elveitől való eltéréseket; itt erről szó sem lehet. Az ellenséges légierő ráhatása csapatainkra úgy látszik nagyon gyenge ...

Az esti helyzet: ... Lvov körzetében az ellenség lassan vonul vissza kelet felé, szívósan harcolva az utolsó terepszakaszért. Itt figyelték meg először, hogy az ellenség tömegesen tönkreteszi a hidakat ...

1941. VII. 1. (a háború tizedik napja).

A »Dél« hadseregcsoport arcvonalán a 17. hadsereg sikeresen nyomul előre. A 17. hadsereg bal szárnyán harcoló 14. gépesített hadtest keleti irányban nyomul előre. A Dubno környéki incidensnek úgy látszik vége. A 8. orosz gépesített hadtestet bekerítettük. Nyilvánvalóan nincs elegendő üzemanyaga. Az ellenség beássa a harckocsikat a földbe és így védekezik. A hadseregcsoport északi szárnyán a 11. páncéloshadosztály, amint várni lehetett, nem tud előrenyomulni.

Egyedül a 13. páncélos hadosztály nyomul továbbra is előre. A 14. páncélos hadosztály és a 25. gépesített hadosztály követi. A gyalogos hadosztályok előrevonása rendkívül lassú. Pedig a támadás folytatásához, vagy ha a hadseregcsoport délnek fordul, a szárnyak észak és kelet felőli biztosításához egyaránt szükség lenne rájuk. A »Dél« hadseregcsoport parancsnokságát erélyesen figyelmeztetni kell arra, hogy gyorsítsa meg ezt az átcsoportosítást.

1941. VII. 3. (a háború tizenkettedik napja).

Az ellenség visszavonulása a »Dél« hadseregcsoport arcvonala előtt bizonyára
243 nem az orosz hadvezetés kívánságára történik ... Ezért nem túlzás, ha azt mon-

dom, hogy az Oroszország elleni hadjáratot 14 nap alatt megnyertük. Természetesen, a hadjárat még nem fejeződött be. Az óriási kiterjedésű terület és a minden eszközt felhasználó ellenség szívós ellenállása még sokáig le fogja kötni erőinket.

1941. VII. 4. (a háború tizenharmadik napja).

... Hadseregeink előrenyomulásuk során nyilvánvalóan gyorsan meg fogják törni az ellenség minden ellenállási kísérletét. És akkor közvetlenül előttünk áll Leningrád és Moszkva elfoglalása. Majd meglátjuk, lesz-e eredménye Sztálin beszédének, amelyben minden dolgozót népi háborúra szólított fel ellenünk. Ettől fog függni, milyen intézkedésekkel és erőkkel kell megtisztogatnunk a nagy kiterjedésű iparvidékeket, amelyeknek az elfoglalása előtt állunk ...

1941. VII. 7. (a háború tizenhatodik napja).

»Dél« hadseregcsoport. A 11. hadsereg parancsnokságának optimista hangulata ismét elpárolgott. A 11. hadseregközvetlen hadtest támadását újból megállították. Ennek okai nem világosak. A 17. hadsereg sikeresen nyomul előre és élcsapatait a Proszkurov irányában mérendő csapáshoz összpontosítja.

1941. VII. 8. (a háború tizenhetedik napja).

A »Közép« hadseregcsoport erőinek egy része az ellenlökéseket végrehajtó ellenség ellen harcol, a 2. páncélos hadsereg erői pedig a Berezina folyó felé törnek előre. Ezzel kapcsolatban az ellenség gyalogsággal és harckocsikkal különösen elkeseredett ellenlökéseket hajt végre Orsa irányából a 2. páncélos csoport északi szárnya ellen. A 3. páncélos csoport élei több helyen átkeltek a Nyugati Dvinán, és az ellenség észak felől végrehajtott ellenlökéseit visszaverve igyekeznek áttörni Vityebszk irányában ...

... Az ellenség már képtelen összefüggő arcvonalat kialakítani, még a legfontosabb irányokban sem. Jelenleg a Vörös Hadsereg vezetése nyilvánvalóan azt a feladatot tűzi maga elé, hogy minden rendelkezésre álló tartalékának az ellenlökéseivel minél jobban felőrölje a német csapatokat és lehetőleg nyugatabbra megállítsa támadásukat ...

Az ellenség által szervezett új magasabbegységek (s ezek száma nem lehet kevés) minden valószínűség szerint kudarcot vallanak a tisztikar, a szakemberek és a löveganyag hiánya miatt.

12.00-kor jelentés a Führernél (főhadiszállásán).

A szárazföldi csapatok főparancsnoka először az arcvonal legutóbbi eseményeit jelentette. Utána én tettem jelentést az ellenség helyzetéről és hadműveletileg értékeltem saját csapataink helyzetét ...

Befejezésül megvitattuk az érintett kérdéseket.

Eredmény:

1. A Führer a legkívánatosabb »ideális megoldásnak« a következőt tartja:

A »Közép« hadseregcsoport kétoldali átkarolással kerítse be és semmisítse meg az előtte harcoló ellenséges csoportosítást, és ily módon az elnyújtott arcvonalon megtörve az ellenség utolsó szervezett ellenállását, nyisson magának utat Moszkva felé. Miután pedig mindkét páncélos csoport elérte a hadászati felvonulásra vonatkozó direktívákban kijelölt körzeteket, ideiglenesen le lehet állítani Hoth páncélos csoportját (hogy az »Észak« hadseregcsoport támogatására vagy a további keleti irányú támadásra lehessen felhasználni, de nem magának Moszkvának a megrohamozására, hanem bekerítésére). Guderian páncélos csoportját, miután elérte a kijelölt körzetet, a Dnyepertől keletre délnek vagy délnyugatnak kell irányítani, hogy támogassa a »Dél« hadseregcsoport támadását.

2. A Führer szilárd elhatározása, hogy Moszkvát és Leningrádot a földdel kell egyenlővé tenni, hogy teljesen megszabaduljunk e városok lakosságától, amelyet ellenkező esetben kénytelenek lennénk egész télen át élelmezni. A városokat a légi erőnek kell megsemmisítenie. E célra nem kell harckocsikat igénybe venni.

1941. VII. 11. (a háború huszadik napja).

»Észak« hadseregcsoport. Heppner páncélos csoportja visszaverte az ellenség rohamait, és folytatja az előkészületeket, hogy erős jobb szárnyával tovább támadjon Leningrádtól délkeletre . . .

Ochschner ezredes jelentést tett a Guderian és Hoth páncélos csoportjánál tett látogatásáról. Ki kell emelnünk a következőt:

a) az orosz repülők támadását a Nyugati Dvina átkelőhelyei ellen Vityebszktől délnyugatra;

b) az ellenséges hadvezetés hozzáértését. Az ellenség elkeseredetten és fanatikusan harcol;

c) a páncélos magasabbegységek személyi állománya és anyagi felszerelése tetemes veszteségeket szenvedett. A csapatok kifáradtak . . ."

1941. július. Az óriási szovjet–német arcvonalon napról napra nagyobb arányúvá, feszültebbé és elkeseredettebbé válnak a harcok.

Halder kénytelen beismerni, hogy a szovjet csapatok váratlan erejű ellenállása megakadályozta, hogy a német fasiszta hadvezetés elérje a „Barbarossa terv" fő célját – azaz, hogy gyors lefolyású hadjárattal a Dnyeper vonalától nyugatra bekerítsék és megsemmisítsék a Vörös Hadsereg főerőit, megakadályozva, hogy azok visszavonuljanak az ország belsejébe.

1941. július 26-án Halder ezt írja: „Jelentés a Führernél a hadseregcsoportok hadműveleti terveiről. 18.00-tól 20.15-ig hosszú, időnként ingerült viták az ellenség bekerítésének elszalasztott lehetőségéről".

Július 30-án a német vezérkari főnök naplójában megállapítja, hogy a fővezérség kiadta a 34. sz. újabb direktívát, amelyben ez áll:

„Az utóbbi napok eseményeinek alakulása, s az a tény, hogy nagy ellenséges erők jelentek meg a »Közép« hadseregcsoport arcvonala előtt és szárnyain, valamint az utánpótlási helyzet és az a körülmény, hogy a 2. és 3. páncélos csoportnak magasabbegységeik rendezésére és feltöltésére körülbelül 10 napot kellett adnunk, arra kényszerít bennünket, hogy ideiglenesen elhalasszuk a VII. 19-i 33. sz. direktívában és annak VII. 23-i kiegészítésében kitűzött célok és feladatok végrehajtását."

A szovjet hadsereg szívós ellenállásának hatására már a háború első hónapjában a fasiszta Németország sok katonai vezetőjénél a bizonytalanság jelei, észrevehető idegesség mutatkozott.

Így a háború 29. napján Halder ezt írja: „Az önálló csoportokban működő gyorsanmozgó magasabbegységeink elkeseredett harcai, a nyugatról szállított gyalogos hadosztályoknak az arcvonalra való késedelmes megérkezése és általában minden mozgás lassúsága a rossz utakon, továbbá a háború kezdetétől fogva szakadatlanul hosszú meneteket végrehajtó és szívós, véres harcokat folytató csapatok nagy fáradtsága – mindez a hangulat bizonyos romlását idézte elő vezető fórumainknál. Ez különösen észrevehetően megmutatkozott a szárazföldi csapatok főparancsnokának teljes letörtségén".

A német fasiszta hadsereg július végéig nem tudott elérni döntő sikereket. Halder már 1941. VII. 18-án ezt írja:

 „A »Dél« hadseregcsoport hadművelete egyre jobban elveszti formáját. A Ko-

rosztyennyel szemben levő arcvonalszakasz tartásához továbbra is jelentékeny erőkre van szükség. Az észak felől Kijev körzetébe érkezett nagy és friss ellenséges erők arra kényszerítenek bennünket, hogy gyalogos hadosztályokat irányítsunk oda, hogy könnyítsünk a 3. gépesített hadtest páncélos magasabbegységeinek a helyzetén, és utána a főcsapás céljára leváltsuk őket. Ennek következtében a hadseregcsoport északi arcvonalszakaszán jóval nagyobb erők vannak lekötve, mint ez kívánatos volna".

Még kevésbé elégítik ki Haldert az „Észak" hadseregcsoport eredményei.

„Újból – írja július 22-én – nagy aggodalom tapasztalható az »Észak« hadseregcsoporttal kapcsolatban, amelynek nincs csapásmérő csoportosítása és állandóan hibákat követ el. Valóban, az »Észak« hadseregcsoport arcvonalán nincs minden rendben a keleti front más szakaszaihoz viszonyítva".

A Wehrmacht legfelsőbb vezetésében nézeteltérések keletkeztek a további hadműveleteket és a főcsapások irányát illetően. A csapatoknak adott feladatokban következetlenség tapasztalható.

Így Halder július 26-án ezt írja: „... von Bock csoportjának, amint kész lesz, meg kell kezdenie a lassú előrenyomulást Moszkva felé, arcból szorongatva az ellenséget". Három nap múlva, július 30-án újabb parancs következik: „Az arcvonal középső szakaszán védelembe kell átmenni". Július 26-án Hitler azt követelte, hogy „von Kluge újonnan alakított csoportjának támadásával semmisítsék meg az ellenség gomeli csoportosítását". Jodl július 30-án az OKW egy másik elhatározását közölte Halderrel: „Az arcvonal déli szakaszán egyelőre ne támadjanak Gomel ellen". Mindez a Vörös Hadsereg szívós ellenállásának a következménye volt.

Halder naplójából kitűnik, hogy a német csapatok a szovjet–német arcvonalon folyó harcok első heteiben érzékeny veszteségeket szenvedtek.

Íme néhány példa:

1941. VII. 17. „A fronton működő magasabbegységeink harci állománya erősen csökkent".

1941. VII. 20. „A páncélos magasabbegységek harci állománya: a 16. páncélos hadosztály a rendszeresített állomány alig 40 százalékával, a 11. páncélos hadosztály mintegy 40 százalékával rendelkezik, a 13. és 14. páncélos hadosztály helyzete valamivel jobb".

1941. VII. 24. „A tíznapos pihenő kérdése a magasabbegységek feltöltése céljából az új támadás megindítása előtt. E pihenő megadása esetén a páncélos magasabbegységek állományát a rendszeresített állomány 60–70 százalékára lehet emelni".

Ez volt az a valóság, amellyel a német fasiszta hadvezetésnek már a szovjet–német arcvonalon folyó harcok első hónapjában szembe kellett néznie. Bizony, ez nyilván nem az volt, amelyre a hitlerista vezetés számított! A felsorolt idézetekből ez elég világosan kitűnik. És most még néhány kiegészítő tény.

Egyedül a Szovjetunió elleni háború első két hónapjában a Wehrmacht szárazföldi csapatai mintegy 400 000 embert vesztettek. Mellesleg, 1941 júniustól decemberig a többi arcvonalon a fasiszta hódítóknak mindössze 9000 (!) emberük pusztult el. Az ellenség válogatott, legjobb egységeinek és magasabbegységeinek a veszteségei a nyári–őszi hadjárat végére a szovjet–német arcvonalon majdnem elérték a 800 000 főt.[38]

[38] „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal". 1967. No. 12. sztr. 80–86.

És mindez annak ellenére, hogy a mi körülményeink olyan kedvezőtlenül alakultak. Hiszen harci tapasztalatokban az ellenség gazdagabb volt, már hosszú idő óta harcolt. A hitszegő támadásból adódó kezdeményezés szintén őt segítette. A csapatok ereje és harci technikája tekintetében sok esetben ő volt fölényben, mert régóta készülődött – éveken át erőltette, korszerűsítette és gépesítette támadó erőit. A tartalékok tekintetében is jobban állt, hiszen egész Európa hadipotenciálja a kezében volt.

Azt a körülményt is figyelembe kell vennünk, hogy a hitlerista vezetés, nekiszabadítva katonai gépezetét, korántsem mindent használt fel, amit Európa elfoglalásához előkészített. Hatalmas tartalékok szabadultak fel, amelyeket a Szovjetunió ellen vetett be.

Amikor a villámháború csődjéről beszélünk, nemcsak a veszteségekről és a határidőkről kell szólnunk.

Természetesen – és ezt már említettük – még a harc hosszú és súlyos évei voltak hátra, s nekünk sokszorosan meg kell majd feszíteni erőnket, hogy visszaverjük az ellenség támadását, megszerezzük a kezdeményezést, megszüntessük az ellenség ideiglenes fölényét, s minden tekintetben fölébe kerekedve kiűzzük hazánk területéről, majd segítsünk Európa népeinek lerázni a fasizmus jármát.

De e nagy cél elérésében a háború első hónapjainak is történelmi szerepük volt, amikor nemcsak a hadiesemények közvetlen menetével kapcsolatos tervek és számítások omlottak össze, hanem egyúttal a fasizmus gazdasága, ideológiája, propagandája és politikája, egész szörnyű társadalmi rendszere olyan problémák elé került, amelyeket a hitleri Németország nem tudott megoldani . . .

1941. szeptember 9-én M. Sz. Hozin altábornaggyal és I. I. Fegyunyinszkij vezérőrnaggyal az ostromlott Leningrádba repültem.

Ebben az időben a leningrádiak valóban rendkívül nehéz napokat éltek át. A csapatok és a lakosság helyzete annyira súlyos volt, hogy azt a szovjet embereken kívül bizonyára senki más nem viselte volna el.

Erre emlékezve mi, életben maradottak, mély tisztelettel adózunk azoknak, akik az ember legdrágább kincsét, az életüket adták hazájukért, utódaik jövőjéért.

1941. augusztus végén – szeptember elején az „Észak" hadseregcsoport Slüsszelburgot elfoglalva bekerítette Leningrádot a szárazföld felől. Az arcvonal a Nyeva folyó mentén Kolpinóig, továbbá Jam-Izsortól a Ladogáig, majd Szuszanyinó állomásnál, Paricinál és Ilinónál húzódott. A tengermelléki hadműveleti csoport visszavonult és beásta magát a Petergof–Uszty-Rugyici–tengerpart vonalon. Leningrád ezzel a hadműveleti csoporttal csak a tengeren át és légi úton tudott érintkezni. A Karéliai-földszoroson, régi államhatárunkon, finn csapatok álltak, amelyek csak a kedvező pillanatra vártak, hogy észak felől megrohanják Leningrádot. Leningrád a Nagy Földdel csak a Ladoga-tón és a levegőn keresztül tudott kapcsolatot tartani.

Moszkvától a Ladoga-tóig „kedvezőtlen" időjárásviszonyok között repültünk: esett az eső, alacsonyan voltak a felhők. Vagyis az ellenség vadászgépeinek az idő nem volt ínyükre, és így minden fedezet nélkül nyugodtan repülhettünk. Amikor a Ladoga-tó fölé érkeztünk, az idő megjavult, és igénybe kellett vennünk a fedezetet – egy vadászrajt. A tó felett két „Messerschmitt"-től üldözve mélyrepülésben repültünk. Egy idő múlva a város repülőterén szerencsésen földet értünk. Azt, hogy fedezetünk miért nem kergette el az ellenséges vadászgépeket, nem volt időnk tisztázni. Siettünk a Szmolnijba, a Leningrádi Front törzséhez.

A Szmolnijba menet megállított bennünket az őrség és igazolványt követelt, amellyel nem rendelkeztünk. Megmondtam, ki vagyok, ez azonban nem segített. Hiába, a szolgálat, az szolgálat.

– Várniuk kell – felelte az őrség tisztje.

Legalább tizenöt percet vesztegeltünk a kapunál, mire a törzs kommendáns megadta az engedélyt arra, hogy behajtsunk a Szmolnijba . . .

A törzsnél közölték velünk, hogy a front haditanácsa megbeszélést tart, amelyen jelen vannak a front fegyvernemi főnökei és parancsnokai, a Balti Flotta parancsnoka, továbbá a legfontosabb állami objektumok igazgatói.

A Szmolnijban tudtam meg, hogy azokról az intézkedésekről tárgyaltak, amelyeket abban az esetben kell végrehajtani, ha Leningrádot lehetetlen volna tartani. Közöttük (nem sorolom fel őket) szerepelt a legfontosabb katonai objektumok megsemmisítése. Ma, negyed évszázad elmúltával ezek a tervek hihetetlennek tűnnek. De akkor? Akkor Leningrádot, az Októberi Forradalom bölcsőjét halálos veszély fenyegette, élethalálharc folyt érte.

K. J. Vorosilovval, A. A. Zsdanovval, A. A. Kuznyecovval és a front haditanácsának más tagjaival folytatott megbeszélés után úgy határoztunk, hogy az értekezletet berekesztjük és leszögeztük, hogy egyelőre semmilyen intézkedést sem kell tenni a város feladására. Leningrádot az utolsó szál emberig védelmezni fogjuk.

Szeptember 10-én átvettem a Leningrádi Front parancsnokságát. Vorosilov szeptember 11-én Sztálin megbízásából G. I. Kulik tábornok 54. hadseregéhez repült. M. Sz. Hozin altábornagy azt a parancsot kapta, hogy azonnal vegye át a front törzsfőnöki beosztását N. V. Gorogyeckij ezredestől, I. I. Fegyunyinszkij vezérőrnagyot pedig még aznap kiküldtük, hogy tanulmányozza a 42. hadsereg védelmét Uricknál és a Pulkovói-magaslatokon.

A szeptember 11-re virradó egész éjszaka együtt voltunk Zsdanovval, és Kuznyecovval, I. Sz. Iszakov admirálissal, a törzsfőnökkel, a fegyvernemi főnökkel és a szolgálati ágak vezetőivel, s azt tárgyaltuk, milyen intézkedésekre van még szükség, hogy mozgósítsuk az erőket és eszközöket Leningrád védelmére. A várost a fő veszély Urick felől fenyegette, amelyet a németek részben már elfoglaltak. Nem volt kisebb a veszély a Pulkovói magaslatok környékén sem.

A helyzet közös megtárgyalásának eredményeképpen elhatároztuk:

– a város légvédelmétől azonnal el kell venni a légvédelmi ágyúk egy részét és ezeket Leningrád védelmének legveszélyesebb szakaszain a páncélelhárítás megerősítésére közvetlen irányzású lövegekként kell alkalmazni;

– az egész hajótüzérség tüzét a 42. hadsereg csapatainak a támogatására kell összpontosítani az Urick–Pulkovói magaslatok szakaszon;

– sürgősen meg kell kezdeni a mélyen lépcsőzött védelem műszaki berendezését minden sebezhető irányban, a terepet el kell aknásítani és részben elő kell készíteni az áram alá helyezését;

– a 23. hadsereg erőinek egy részét a Karéliai-földszorosról át kell dobni a 42. hadsereghez az uricki védelem megerősítésére;

– a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta, a leningrádi katonai tanintézetek és a Belügyi Népbiztosság állományának igénybevételével meg kell kezdeni 5–6 önálló lövészdandár megalakítását; ennek kezdeti határideje 6–8 nap.

Ezeknek az intézkedéseknek a végrehajtását azonnal, másnap reggel megkezdték.

A haditanács, amelynek Zsdanovon és Kuznyecovon kívül még T. F. Stikov és N. V. Szolovjov is tagja volt, jó egyetértésben, alkotóan, erélyesen, időt és fáradsá-

got nem kímélve dolgozott. Ezek az elvtársak ma már nincsenek az élők sorában. Meg kell mondanom, hogy pártunk és államunk kiváló vezető személyiségei voltak. Minden tőlük telhetőt megtettek a harc sikere érdekében, védelmezve Lenin városát, amely halálos veszélyben forgott.

A leningrádi pártszervezet, a város dolgozói rendkívül nagy munkát végeztek, hogy Leningrádot bevehetetlen erőddé változtassák. Az elcsigázott leningrádiak, akik munkahelyükön, az utcán vagy fűtetlen lakásokban haltak éhen, nem önmagukkal törődtek! Csak városuk védelmére gondoltak, arra, hogy ellássák a harcoló csapatokat fegyverrel, lőszerrel, harci technikával. Mindezt pedig olyan körülmények között tették, amikor az ellenség tüzérsége szakadatlanul lőtte, légiereje pedig bombázta a várost.

Megérkezésem napján a német csapatok különösen a 42. hadsereg egyes arcvonalszakaszait rohamozták dühödten. Az ellenséges harckocsik betörtek Urickba, a németek szakadatlanul rohamozták Puskin és Kolpino körzetében, a Pulkovói magaslatokat. A német csapatok tevékenységét erős bombázó repülőkötelékek és nehéztüzérség támogatta.

A Karéliai-földszoroson nyugodtabb volt a helyzet. A finn csapatok elszórtan lövöldöztek. 23. hadseregünk csapatai tűzzel válaszoltak. A finn csapatoknak ez a „békés" viselkedése lehetővé tette, hogy a front parancsnoksága 1941 szeptemberében a 23. hadsereg valamennyi tartalékát, sőt, egyes lövészhadosztályok ezredeinek egy részét is elvegye, hogy megerősítse velük a védelmet Urick és a Pulkovói magaslatok körzetében.

A tengermelléki hadműveleti csoport arcvonalán csapataink és az ellenség is időnként igyekezett aktívan fellépni. Akcióiknak azonban nem volt lényeges jelentősége.

Petergof körzetében, az ellenséges csapatok mögött, tengerész deszantosztag szállt partra, hogy egy részhadművelet végrehajtásában együttműködjék a tengermelléki csoporttal. A tengerészek nem egyszerűen bátran, hanem határtalanul vakmerően harcoltak.

Az ellenség valahogy felfedezte a deszantot és még a tengeren tűz alá vette. Ez azonban nem zavarta meg a tengerészeket. Partra szálltak és a németek, természetesen, megfutamodtak. Addigra már megtanulták, mi az a „schwarzer Tod" (fekete halál), ahogy a tengerészgyalogosokat nevezték.

Sajnos, nem emlékszem a deszantosztag parancsnokának, ennek a bátor tengerésznek a nevére. Az első sikereken fellelkesülve a matrózok üldözőbe vették a menekülő ellenséget, reggelre azonban elvágták őket a tengertől és többségük nem tért vissza. A parancsnok is ottveszett.

Az ellenség mögött több ízben szálltak partra tengerész deszant osztagok. Mindig és mindenütt csodálatos bátorsággal harcoltak és öregbítették a szovjet haditengerészet becsületét és tekintélyét. A Balti Flotta tengerészeiből szeptember elején alakult lövészdandárok szintén ragyogóan harcoltak.

Von Leeb, az „Észak" német hadseregcsoport parancsnoka sürgette csapatait. Követelte, hogy gyorsabban törjék meg Leningrád védőinek ellenállását és mielőbb egyesüljenek a finnek karéliai csoportjával. Leningrád eleste után a német fővezérségnek az volt a szándéka, hogy északkelet felől minden erejével csapást mér Moszkvára. Leningrád azonban szilárdan helytállt és nem adta meg magát az ellenségnek, bármilyen dühödten és nagy erőkkel rohamozott is.

 Hitler őrjöngött. Tudta, hogy az idő nem Németországnak, hanem a Szovjet-

uniónak dolgozik, amely az óriási nehézségeket leküzdve mozgósítja erőit és új harceszközöket hoz létre. A nyári győzelmek korszaka visszavonhatatlanul elmúlt. Beköszöntött az ősz.

Leningrádot és a közvetlenül hozzá vezető utakat védő csapatok csodálatosan, vitézül verekedtek.

Voltak nehéz, szerfölött nehéz pillanataink, különösen amikor az ellenség elfoglalta a Pulkovói magaslatokat és Urickot, sőt egyes páncélos csoportjai egészen a húskombinátig törtek előre. Úgy látszott, hogy már-már bekövetkezik az, amitől mindegyikünk tartott. A város hős védőinek azonban e nehéz körülmények között is volt erejük újból és újból visszaverni a nekivadult ellenséget.

Az idő telt. Az ellenség hullatta vérét, de sehogy sem tudta szétzúzni a Vörös Hadsereg leningrádi csoportosítását.

Így ment ez majdnem szeptember végéig. Szeptember utolsó napjaiban már nemcsak védekeztünk, hanem az aktív tevékenységre is áttértünk. Egy sor ellenlökést hajtottunk végre Kolpino, Puskin, a Pulkovói magaslatok körzetében. Ezek úgy látszik végérvényesen meggyőzték az ellenséget arról, hogy Leningrád védelme még erős, és nem sikerül megtörnie meglevő erőivel.

A németek felhagytak a rohamokkal és a várost bombázásokkal és tüzérségi tűzzel kezdték pusztítani.

... 900 napig küzdöttek a Vörös Hadsereg, a Haditengerészeti Flotta erői és a város lakói szeretett Leningrádjukért. Sem a tömeges áldozatok, sem az éhség, sem a hidég nem tudta megtörni a Lenin városát védők harci szellemét és hősiességét.

A párt központi bizottsága állandóan figyelemmel kísérte a leningrádi eseményeket. Minden lehetséges erőt és eszközt mozgósított a város megsegítésére. Leningrád hőstette legendássá vált.

Szerettem volna erről részletesebben írni, de egyszerűen nincs annyi szó, amivel Leningrád védőinek hőstetteit el tudnám mondani.

Büszke vagyok rá, hogy abban az időben, amikor az ellenség már egészen megközelítette a várost és az halálos veszélyben forgott, rám bízták a Leningrádot védő csapatok vezetését.

Kissé előreszaladva szeretném megemlíteni, hogy 1943 januárjában az Állami Honvédelmi Bizottság Vorosilovot és engem bízott meg, hogy hangoljuk össze a Leningrádi és Volhovi Frontnak a blokád felszakítására irányuló tevékenységét.

Mindez még szorosabbra fűzte kapcsolataimat a leningrádiakkal, akik iránt mindig mély tiszteletet éreztem és érzek.

Leningrád hős védelméről sok mindent írtak. Ennek ellenére, úgy vélem, hogy a háborús Leningrádról, és ugyanúgy minden hős városunkról külön hősköltemény-könyvsorozatot kellene megjelentetni, gazdagon és szépen illusztrált kötetekből. Ezek elsősorban a tényanyagra, a dokumentumokra épülnének, őszinték és igazak lennének. Sokféle város van: testvérvárosok, szputnyik-városok meg hasonlóak. Hős város azonban nem olyan sok van, és ezek is mind a mi szovjet országunkban találhatók.

Úgy vélem, hogy minden leningrádi, moszkvai, szevasztopoli házában akad hely egy ilyen album számára, amelyet olvasnának gyermekeink és unokáink, tanulmányoznának az iskolákban. Hadd ismerje fel a fiatalság a hősök személyében apáit és anyáit. Az új lakónegyedek, terek és sugárutak mögött hadd lássák meg a vérrel öntözött utcákat és közöket, a szétlőtt falakat, a feltépett földet, amelyről erős és kegyetlen ellenséget kellett kiűzni.

Ezt meg kellene tenni, amíg élnek a szemtanúk és a hősi események részvevői, amíg minden kéznél van.

Ha igaz az, hogy amilyen gyorsan csak lehet, le kell törölni a föld arcáról a háború és a rombolások nyomait, hogy ne keserítsük el velük az életben maradottakat, ugyanúgy az is igaz, hogy a következő nemzedékeknek tovább kell adnunk hősi időnk emlékeit és szellemét.

A moszkvai csata

XII.

Ezerkilencszáznegyvenegy október 5-én a főhadiszállásról közölték:

– A frontparancsnokkal közvetlen vonalon Sztálin elvtárs fog beszélni.

A Leningrádi Front törzsének távbeszélő szobájában tartózkodván, géptávírón keresztül közöltem a főhadiszállással:

– A készüléknél Zsukov.

A főhadiszállás ezt felelte:

– Várjon.

Még két perc sem telt el, amikor a főhadiszállás távírógépkezelője közölte:

– Itt van Sztálin elvtárs.

Sztálin:

– Erőt, egészséget.

Zsukov:

– Jó egészséget kívánok!

Sztálin:

– Csak egy kérdésem van önhöz: nem tudna-e repülőgépre ülni és Moszkvába repülni? Tekintettel arra, hogy a Tartalék Front bal szárnyán, Juhnov körzetében súlyosbodott a helyzet, a főhadiszállás szeretne önnel tanácskozni a szükséges intézkedésekről. Talán Hozint bízhatná meg helyettesítésével.

Zsukov:

– Kérek engedélyt, hogy október 6-án kora hajnalban repüljek.

Sztálin:

– Jó. Holnap délelőtt várjuk Moszkvában.

Mivel azonban Kulik 54. hadseregének arcvonalszakaszán bizonyos fontos események történtek, nem tudtam október 6-án hajnalban repülőgépre ülni, és így a legfelsőbb főparancsnok engedélyével utazásomat október 7-re halasztottam.

Október 6-án este Leningrádban ismét felhívott Sztálin.

– Hogy állnak maguknál a dolgok? Van-e valami új az ellenség tevékenységében? – kérdezte.

– Gyengül a németek nyomása – jelentettem. – A foglyok vallomásai alapján csapataik a szeptemberi harcokban súlyos veszteségeket szenvedtek és Leningrád alatt védelembe mennek át. Az ellenség most tüzérséggel lövi és bombázza a várost. Légi felderítésünk megállapította, hogy az ellenség gépesített és páncélos oszlopai erőteljes mozgásban vannak Leningrád körzetéből dél felé. Úgy látszik átdobják őket a moszkvai irányba.

Miután ismertettem Kulik hadseregének a helyzetét, megkérdeztem a legfelsőbb

főparancsnokot, hogy érvényes-e még a Moszkvába repülésemre vonatkozó rendelkezése.

– Bízza a dolgokat a front törzsfőnökére, Hozin tábornokra vagy Fegyunyinszkijra – ismételte Sztálin –, maga pedig repüljön Moszkvába.

Elbúcsúzva a Leningrádi Front haditanácsának tagjaitól, Zsdanovtól, Kuznyecovtól, Stikovtól, Kapusztyintól és Szolovjovtól, akikkel Leningrád védelmének válságos napjaiban rendkívül jó egyetértésben dolgoztam, elrepültem Moszkvába. Tekintettel arra, hogy Hozin tábornokot sürgősen Kulik tábornok hadseregéhez kellett küldenem, a Leningrádi Front parancsnokságát ideiglenesen Fegyunyinszkij tábornoknak adtam át.

Október 7-én érkeztem Moszkvába. Sztálin őrparancsnoka fogadott. Közölte velem, hogy a főparancsnok influenzás és lakásán dolgozik. Azonnal elindultunk hozzá.

Sztálin üdvözlő szavaimra bólintva odahívott a térképhez és ezt mondta:

– No, nézze. Itt igen súlyos helyzet alakult ki. Nem bírom elérni, hogy a Nyugati Front kimerítő jelentést adjon a dolgok tényleges állásáról. Nem tudunk dönteni, mert nem tudjuk, hol és milyen csoportosításban támad az ellenség, milyen a saját csapataink állapota. Keresse fel azonnal a Nyugati Front törzsét, tanulmányozza gondosan a helyzetet és bármikor hívjon fel onnan. Várni fogom.

Azonnal felkerestem Saposnyikovot, a vezérkar főnökét.

– Éppen most hívott fel a legfelsőbb főparancsnok – mondta – és megparancsolta, hogy készítsem elő az ön számára a nyugati irány térképét. A térkép azonnal meglesz. A Nyugati Front parancsnoksága ugyanott van, ahol a Tartalék Front törzse volt augusztusban, amikor az ön vezetésével az a hadművelet folyt, amelynek eredményeképp Jelnya körzetében felszámolta az ellenséget.

Miközben a térképet vártuk, Borisz Mihajlovics erős teával kínált meg. Elmondta, hogy rendkívül fáradt. Valóban nagyon rosszul nézett ki. Saposnyikovtól a Nyugati Front törzséhez utaztam.

Útközben a zseblámpám fénye mellett tanulmányoztam az arcvonal helyzetét és a felek tevékenységét. Álmos voltam, és hogy el ne aludjak, időnként meg kellett állítanom a gépkocsit, s ilyenkor futottam egy keveset.

Már éjszaka volt, amikor megérkeztem a Nyugati Front törzséhez. Az ügyeletes jelentette, hogy a fontosabb vezetők megbeszélésen vannak a parancsnoknál. A parancsnok szobájában félhomály volt, stearin gyertyák égtek. Az asztalnál I. Sz. Konyev, V. D. Szokolovszkij, N. A. Bulganyin és G. K. Malangyin. Mindegyikük tekintete fáradt volt. Elmondtam, hogy a legfelsőbb főparancsnok megbízásából tanulmányoznom és innen telefonon jelentenem kell neki a helyzetet.

Az, amit Malangyin altábornagy, a fronttörzs hadműveleti osztályának a vezetője a legutóbbi eseményekről mondani tudott, némileg kiegészítette és pontosította az általam már ismert adatokat.

Mi történt tehát a nyugati irányban?

Amikor a német fasiszta csapatok megkezdték támadásukat a moszkvai irányban, a főváros távoli megközelítési útjain három frontunk védett: a Nyugati (parancsnok Konyev vezérezredes), a Tartalék (parancsnok Bugyonnij marsall) és a Brjanszki (parancsnok Jerjomenko altábornagy). Ezek állományába szeptember végén összesen mintegy 800 000 harcos, 782 harckocsi, 6808 löveg és aknavető, valamint 545 repülőgép tartozott. A legtöbb erővel és eszközzel a Nyugati Front rendelkezett.

Az ellenség, miután erőit átcsoportosította a moszkvai irányba, a mi három frontunkat gyalogságban 1,25-szörösen, harckocsikban 2,2-szeresen, lövegekben és aknavetőkben 2,1-szeresen, repülőgépekben 1,7-szeresen múlta felül.

A német csapatok támadása szeptember 30-án Guderian páncélos csoportjának és a 2. német hadseregnek a Brjanszki Front csapataira Zsukovka–Sosztka körzetében mért csapásával kezdődött. Az ellenség október 2-án hatalmas csapásokat mért a Nyugati és a Tartalék Front csapataira. Különösen erősek voltak a Duhovscsina északi és Roszlavl keleti körzetéből mért csapások. Az ellenségnek sikerült áttörnie csapataink védelmét. Csapásmérő csoportosításai gyorsan törtek előre, délről és északról átkarolva a Nyugati és a Tartalék Front csapatainak egész vjazmai csoportosítását.

Brjanszktól délre is igen súlyos helyzet alakult ki, ahol a Brjanszki Front 3. és 13. hadseregét a bekerítés veszélye fenyegette. Nem ütközve komoly ellenállásba, Guderian csapatai Orjol felé törtek előre, amelynek körzetében nem voltak erőink a támadás visszaverésére. A németek október 3-án elfoglalták Orjolt. A Brjanszki Frontot kettévágták. A front csapatai veszteségek közepette harcolva vonultak vissza kelet felé.

A tulai irányban is fenyegetővé vált a helyzet.

Konyev vezérezredesnek, a Nyugati Front parancsnokának az utasítására a front csapatai ellencsapást mértek az észak felől megkerülést végrehajtó ellenséges csapatokra. Sajnos, az ellencsapás nem sikerült. Október 6-án estig a Nyugati és a Tartalék Front csapatainak jelentős részét Vjazmától nyugatra bekerítette az ellenség.

A Nyugati Front törzsénél folytatott beszélgetés és a helyzet elemzése alapján úgy éreztem, hogy a Vjazma környékén történt katasztrófát meg lehetett volna előzni. Annak ellenére, hogy az ellenség élőerőben és technikai eszközökben túlerőben volt, csapataink elkerülhették volna a bekerítést. Ehhez az kellett volna, hogy időben és helyesebben állapítsák meg az ellenség főcsapásainak az irányát, továbbá, hogy a passzívabb arcvonalszakaszokról elvont erők és eszközök zömét a csapások irányában összpontosítsák. Ez azonban nem történt meg, s frontjaink védelme nem bírta el az ellenség koncentrált csapásait. Hatalmas rések keletkeztek, amelyeket semmivel sem lehetett betömni, mivel a parancsnokságnak semmilyen tartaléka sem maradt.

Október 8-án éjjel 2 óra 30 perckor felhívtam Sztálint. Még dolgozott. Jelentve a Nyugati Front helyzetét, a következőket mondtam:

– A fő veszély most a mozsajszki védővonal gyengesége. Ezért az ellenség páncélos csapatai váratlanul felbukkanhatnak Moszkva környékén. Ahonnan csak lehet, mielőbb csapatokat kell elvonni a mozsajszki védővonalra.

Sztálin megkérdezte:

– Hol van most a Nyugati Front 19. és 20. hadserege meg Bolgyin csoportja, hol a Tartalék Front 24. és 32. hadserege?

– Vjazmától nyugatra és északnyugatra bekerítették őket – válaszoltam.

– Mi a szándéka?

– Azonnal elindulok Bugyonnijhoz.

– És tudja, hol van Bugyonnij törzse?

– Valahol Malojaroszlavec környékén fogom keresni.

– Jó, menjen Bugyonnijhoz és azonnal hívjon fel onnan.

Szemerkélt az eső, sűrű köd ereszkedett le, alig lehetett látni valamit. Október 8-án reggel Obnyinszkoje vasúti megállónál (105 km Moszkvától) két híradós kato-

nát pillantottunk meg, akik a híd felől kábelt húztak át a Protva folyón. Megkérdeztem:

– Elvtársak, hova építik a vonalat?

– Ahova parancsolták, oda – felelte egy óriási termetű legény, ügyet sem vetve rám.

Meg kellett neveznem magamat és megmondani, hogy a Tartalék Front törzsét és Sz. M. Bugyonnijt keressük.

Mire a katona kihúzta magát és ezt felelte:

– Bocsásson meg hadseregtábornok elvtárs, mi önt csak névről ismerjük, ezért válaszoltunk így. A front törzsét már elhagyták. Két órával ezelőtt települt át ide és az erdőkben levő házikókban helyezkedett el, ott a hegyen. Ott majd az őrség megmutatja az utat.

A gépkocsi visszafordult. Nemsokára a főhadiszállás képviselőjének, L. Z. Mehlisz I. osztályú hadseregkomisszárnak a szobájában voltam, A. F. Anyiszov vezérőrnagyot, a front törzsfőnökét is nála találtam. Mehlisz telefonon beszélt és éppen alaposan mosta valakinek a fejét.

Arra a kérdésre, hogy hol a parancsnok, a törzsfőnök így válaszolt:

– Nem tudjuk. Délelőtt a 43. hadseregnél tartózkodott. Félek, hogy valami történt Szemjon Mihajloviccsal.

– És ön mit tett felkutatása érdekében?

– Hát, összekötő tiszteket küldtünk ki, de még nem tértek vissza.

Mehlisz felém fordulva megkérdezte:

– És ön milyen feladatokkal jött hozzánk?

– Mint a főhadiszállás tagja jöttem, a legfelsőbb főparancsnok megbízásából, hogy tájékozódjam a helyzetről – feleltem.

– Nos, látja, milyen helyzetbe kerültünk – mondta Mehlisz. – Most szedem össze a szervezetlenül visszavonulókat. A gyülekező helyeken kiegészítjük felszerelésüket és új egységeket alakítunk belőlük.

Mehlisztől és Anyiszovtól igen kevés konkrétumot tudtam meg a Tartalék Front csapatainak a helyzetéről és az ellenségről. Gépkocsiba ültem és Juhnov felé indultam, remélve, hogy a helyszínen hamarabb sikerül tisztázni a körülményeket.

A Protván áthaladva gyermekkorom jutott eszembe. Ezen a vidéken jól ismertem a terepet, mert valaha keresztül-kasul jártam. Obnyinszkojétól, ahol a Tartalék Front törzse települt, tíz kilométerre van szülőfalum, Sztrelkovka. Ma is ott van anyám, nővérem és négy gyermeke. Mi van velük? Mi lenne, ha felkeresném őket? Nem, ez lehetetlen, erre nincs időm. Mi lesz velük, ha ideérnek a fasiszták? Mit tesznek közeli hozzátartozóimmal, ha megtudják, hogy Zsukov hadseregtábornok rokonai? Valószínűleg agyonlövik valamennyiüket. Az első alkalommal el kell hozatni őket hozzám, Moszkvába.

Két hét múlva Sztrelkovka falut és az egész Ugodszko-Zavodszki járást elfoglalták a német csapatok. Földijeim azonban nem ültek ölbetett kézzel. A járásban erős partizánosztagot szerveztek, amelynek parancsnoka a komszomolista Viktor Karaszjev, hazánk e bátor harcosa és ügyes szervezője, komisszárja pedig Alekszandr Kurbatov, az SZKP ugodszko-zavodszki járási pártbizottságának a titkára volt. Ugyancsak ehhez az osztaghoz tartozott Mihail Alekszejevics Gurjanov, a rettenthetetlen népi bosszúálló, az ugodszko-zavodszki járási végrehajtó bizottság elnöke is.

 Az ugodszko-zavodszki partizánosztag merészen rajtaütött a német parancsnok-

ságokon, hadtápintézeteken, és egyes alakulatokon. Az egyik ilyen éjjeli vállalkozás során megsemmisítette egy német hadtest nagy hadtáptörzsét.

A kommunista Mihail Alekszejevics Gurjanovot a németek 1941 novemberében elfogták, bestiálisan megkínozták és felakasztották. Földijeim mind a mai napig szeretettel járulnak a félelmet nem ismerő harcos sírjához.

Később, visszavonuláskor a németek felgyújtották Sztrelkovkát és több más falut. Anyám háza is leégett. Szerencsére őt sikerült elszállíttatnom. Az ugodszkozavodszki járást D. M. Szeleznyev tábornok 17. lövészhadosztálya és a 49. hadsereg más magasabbegységei szabadították fel.

Ott, ahol 1941-ben a Tartalék Front törzse, majd utána a Nyugati Front törzse volt, Pjatkino falu helyén (amelyet a német csapatok visszavonulásukkor szintén felgyújtottak) a háború után felépült Obnyinszk városa. A várost messze határainkon túl is ismerik: itt helyezték üzembe a világ első atomerőművét. Obnyinszk napjainkban nagy tudományos központ.

De térjünk vissza az akkori idők eseményeihez:

Malojaroszlavec központjáig egy teremtett lélekkel sem találkoztam. A város elhagyatottnak látszott. A járási végrehajtó bizottság épülete körül két személygépkocsit pillantottam meg.

– Kinek a gépkocsijai ezek? – kérdeztem a felébresztett vezetőt.

– Szemjon Mihajlovics Bugyonnijéi, hadseregtábornok elvtárs.

– Hol van Szemjon Mihajlovics?

– A járási végrehajtó bizottság épületében.

– Régóta vannak itt?

– Három órája.

Belépve az épületbe megpillantottam Bugyonnijt, aki elgondolkozva hajolt a térkép fölé.

Melegen üdvözöltük egymást. Látszott, hogy sok mindent élt át e nehéz napokban.

– Honnan jöttél? – kérdezte Bugyonnij.

– Konyevtől.

– No, mi újság nála? Több mint két napja megszakadt az összeköttetésem vele. Tegnap a 43. hadsereg törzsénél jártam, a front törzse azonban távollétemben felszedelőzködött, és most nem tudom, hol állt meg.

– Én megtaláltam Moszkvától 105 kilométernyire, balra az erdőben, a Protva folyót átszelő vasúti hídon túl. Téged várnak. A Nyugati Fronton, sajnos, az erők zömét bekerítették.

– Nálunk sem jobb a helyzet – felelte Bugyonnij –, a 24. és 32. hadsereget elvágták. Tegnap én magam is kis híja, hogy Juhnov és Vjazma között nem kerültem az ellenség karmai közé. Vjazma felé nagy páncélos és gépesített oszlopok vonultak, nyilvánvalóan, hogy kelet felől megkerüljék a várost.

– Kinek a kezén van Juhnov?

– Most nem tudom. Az Ugra folyónál volt két gyalogezred, de tüzérség nélkül. Azt hiszem, Juhnov az ellenség kezén van.

– No, és ki fedezi az utat Juhnovtól Malojaroszlavecig?

– Amikor ide jöttem, Medinyben három milicistán kívül mással nem találkoztam. Medinyt elhagyták a helyi hatóságok.

– Eredj a front törzséhez – mondtam Szemjon Mihajlovicsnak – tájékozódj a helyzetről és jelentsd a dolgok állását a főhadiszállásnak, én meg elmegyek Juhnov

körzetébe. Jelentsd a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy találkoztunk, és mondd meg neki, hogy Kalugába mentem. Meg kell néznem, mi történik ott.

Amikor Medinybe érkeztem, valóban senkit sem találtam ott. Csak egy öreg anyóka keresett valamit egy lebombázott ház romjai között.

– Mit keres itt nagyanyó? – kérdeztem.

Az asszony felemelte a fejét. Tágra nyílt, réveteg szemével értelmetlenül nézett rám.

– Mi történt magával nagyanyó?

Anélkül, hogy válaszolt volna, ismét elkezdett ásni. Valahonnan a romok közül egy másik asszony is előkerült, egy félig megtömött zsákot cipelve.

– Ne kérdezzen tőle semmit. Elvette az eszét a bánat. Tegnapelőtt a németek rajtaütöttek a városon. Bombázták és repülőgépről géppuskázták. Ez az asszony az unokáival együtt itt lakott ebben a házban. A támadás idején a kútnál állt, vizet húzott, és szeme láttára csapott a bomba a házába. A gyermekek elpusztultak. A mi házunk szintén összedőlt. Minél hamarabb el kell menni, és ezért kutatok a romok alatt, talán még találok valami cipőt vagy ruhát.

Arcán könnycseppek gördültek végig.

Nehéz szívvel indultam Juhnov felé. Időnként meg kellett állnom és figyelmesen körülnéznem, hogy ne szaladjak bele az ellenség karjaiba.

10–12 km-t tettem meg, amikor az erdőben váratlanul kezeslábast és harckocsizó sisakot viselő fegyveres katonák állítottak meg. Egyikük odajött a gépkocsihoz.

– Nem lehet tovább menni – mondotta. – Kicsoda ön?

Megneveztem magamat és viszonzásul megkérdeztem, hol van az alakulatuk.

– Itt az erdőben 100 méternyire van egy harckocsidandár törzse.

– Nagyon jó. Kísérjenek a dandár törzséhez.

Örültem, hogy itt találtam egy harckocsidandárt. Egy alacsonytermetű, feszes tartású harckocsizó jött elém kék kezeslábasban, ellenzős sapkáján szemüveggel. Azonnal az volt az érzésem, hogy ezt az embert már láttam valahol.

– A főhadiszállás tartalék harckocsidandárának a parancsnoka, Troickij ezredes jelentkezik.

– Troickij. No, nem gondoltam volna, hogy itt találkozunk!

I. I. Troickijt a Halhin-Golnál ismertem meg, ahol 1939-ben a 11. harckocsidandár törzsét vezette. Ez a dandár volt a japánok réme.

– Én sem gondoltam volna, hogy itt találom hadseregtábornok elvtárs – mondta Troickij. – Úgy tudtam, hogy ön a Leningrádi Front parancsnoka, és nem hallottam, hogy onnan visszatért volna.

– Nos, mi történik itt maguknál, jelentse. Mindenekelőtt, hol az ellenség?

Troickij ezredes elkezdte jelentését:

– Az ellenség megszállva tartja Juhnovot. Élegységei elfoglalták az Ugra hídját. Kalugába is felderítőket küldtem. A városban egyelőre nincs ellenség, de környékén heves harcok dúlnak. Ott harcol az 5. lövészhadosztály és a 43. hadsereg egyes visszavonult egységei. Dandárom a főhadiszállás tartalékában van. Második napja állok itt és semmiféle utasítást sem kapok.

– Küldjön egy összekötő tisztet a Tartalék Front törzséhez Obnyinszkoje vasútállomás környékére, a Protva folyón keresztül. Tájékoztassa Bugyonnijt a helyzetről. A dandár egy részét bontakoztassa szét és szervezze meg a védelmet a medinyi irány fedezésére. A Tartalék Front törzse jelentse a vezérkarnak a tőlem kapott parancsokat és mondja meg, hogy Kalugába mentem az 5. lövészhadosztályhoz.

Később megtudtam, hogy az Ugra folyó hídját a németek csak azután foglalták el, miután azt I. G. Sztarcsak őrnagynak, a Nyugati Front ejtőernyős deszantszolgálata főnökének osztaga felrobbantotta.

Ez a 400 főből álló osztag október 4-én az ő személyes kezdeményezésére határőrökből alakult meg, hogy az ellenség mögött tevékenykedjen.

Sztarcsak osztaga a híd felrobbantása után védelmet foglalt az Ugra folyó mentén. Nemsokára erősítést kapott. Bevonult hozzá L. A. Mamcsik főhadnagy és J. Sz. Rosszikov százados osztaga, amely a podoli katonai tanintézetek hallgatóiból alakult. Ezek az osztagok hősi harcukkal sikeresen visszaverték az ellenséges csapatok próbálkozásait, hogy átkeljenek az Ugrán és áttörjenek Mediny felé.

Az öt napig tartó elkeseredett harc után nem sokan maradtak életben közülük, de hősi önfeláldozásukkal meghiúsították Malojaroszlavec gyors elfoglalásának tervét, és ezzel segítettek csapatainknak időt nyerni ahhoz, hogy Moszkva megközelítési útjain megszervezzék a védelmet.

Kaluga körzetében felkeresett egy összekötő tiszt és átnyújtotta a vezérkar főnökének távmondatát, amelyben az állt, hogy a legfelsőbb főparancsnok parancsára október 10-én legyek a Nyugati Front törzsénél.

Azokban a napokban ott működött az Állami Honvédelmi Bizottság egyik albizottsága.

Alig érkeztem meg a törzs krasznovidovi szállására, amikor a telefonhoz hívattak. Sztálin volt a vonalban.

– A főhadiszállás elhatározta, hogy magát nevezi ki a Nyugati Front parancsnokává. Konyev a helyettese marad. Nincs ellenvetése?

– Nem, semmiféle ellenvetésem sem lehet! Úgy vélem, hogy Konyevra kell bízni a kalinyini irányban levő csapatok vezetését. Ez az irány túlságosan távoli, és ezért ott kisegítő frontparancsnokságnak kell lennie.

– Jó – helyeselt Sztálin. – Rendelkezésére állnak a Tartalék Front megmaradt csapatai, s a mozsajszki vonalon levő csapatok. Minél hamarabb vegyen kézbe mindent és cselekedjék.

– Megkezdem a parancsok végrehajtását, de kérem, sürgősen vonultassanak fel nagyobb tartalékokat, mivel a közeljövőben várható, hogy a hitleristák fokozzák Moszkva elleni csapásukat.

Konyevvel megtárgyalva a helyzetet, mindenekelőtt a következőket határoztuk el: a front törzsét áttelepítjük Alabinóba; Konyev magához veszi a vezetéshez szükséges eszközöket, és egy parancsnoki csoporttal kiutazik, hogy a kalinyini irány csapatai tevékenységét a helyszínen irányíthassa; a front haditanácsa Mozsajszkba megy Sz. I. Bogdanovhoz, a mozsajszki megerődített körlet parancsnokához, hogy a helyszínen tanulmányozza a helyzetet ebben az irányban.

A front törzse elindult Alabinóba, én pedig N. A. Bulganyinnal, a haditanács tagjával két óra múlva Mozsajszkban voltam. Itt ágyúzást és repülőbombák robbanását hallottuk. Bogdanov jelentette, hogy Borogyino megközelítési útjain az ellenség előrevetett gépesített és páncélos csapataival a tüzérséggel és harckocsikkal megerősített 32. lövészhadosztály áll harcban. Parancsnoka, V. I. Poloszuhin ezredes, igen tapasztalt parancsnok. A hadosztályra lehet számítani.

Miután Bogdanovnak kiadtam a szükséges utasításokat, a front törzséhez mentünk.

Az ideiglenesen tábori épületekben elhelyezett fronttörzs azonnal hozzákezdett a szervezési és hadműveleti ügyek intézéséhez. Nagy munka várt rá.

Sürgősen szilárd védelmet kellett kiépíteni a Volokolamszk–Mozsajszk–Malojaroszlavec–Kaluga terepszakaszon; a védelmet tovább kellett fejleszteni a mélységben, meg kellett alakítani a második lépcsőket és a fronttartalékokat, hogy a védelem sebezhető szakaszainak megerősítése céljából manőverezni lehessen velük. Meg kellett szervezni a légi felderítést és a front csapatainak szilárd vezetését, a csapatok anyagi-technikai biztosítását. És ami a legfőbb – fokozni kellett a pártpolitikai munkát, erősíteni a harcosok erkölcsi szellemét, önbizalmukat és azt a meggyőződésüket, hogy a Moszkvába vezető utakon elkerülhetetlenül szétzúzzuk az ellenséget.

A csapatoknál éjjel-nappal megfeszített munka folyt. Az emberek a fáradtságtól és a kialvatlanságtól a szó szoros értelmében ledőltek a lábukról, de a Moszkva, a haza sorsáért viselt egyéni felelősség érzésétől sarkallva, a párt útmutatásait követve emberfeletti munkát végeztek, hogy Moszkva megközelítési útjain megteremtsék a front csapatainak állóképes védelmét.

A párt központi bizottsága, az Állami Honvédelmi Bizottság és a Legfelsőbb Főparancsnokság 1941 nyarán és őszén sok nagyszabású intézkedést hajtott végre a főváros védelmének megerősítése, jelentős tartalékok létesítése és a működő hadsereg új egységekkel és magasabbegységekkel, harci technikával való feltöltése érdekében. Most további intézkedések következtek, hogy megállítsuk az ellenséget.

Már az október 7-re virradó éjjel megkezdődött a csapatok átdobása a főhadiszállás tartalékából és a szomszédos frontoktól a mozsajszki védelmi vonalra, ahová 11 lövészhadosztály, 16 harckocsidandár, több mint 40 tüzérezred és számos egyéb kötelék érkezett. Újjáalakítottuk a 16., 5., 43. és a 49. hadsereget. Ezek október közepén 90 000 embert számláltak. Összefüggő, megbízható védelemhez ezek az erők nyilvánvalóan nem voltak elegendők. De a főhadiszállás nem rendelkezett nagyobb lehetőségekkel, viszont a csapatok átdobása a Távol-Keletről és más távoli vidékekről több oknál fogva késlekedett. Ezért elhatároztuk, hogy elsősorban a legfőbb irányokat szálljuk meg: a volokolamszkit, a mozsajszkit, a malojaroszlavecit és a kalugait. Ezekben az irányokban összpontosítottuk a tüzérség és a páncélelhárító eszközök zömét is.

A volokolamszki irányba telepítettük a 16. hadsereg törzsét és parancsnokságát K. K. Rokosszovszkijjal, A. A. Lobacsevvel és M. Sz. Malinyinnal az élén. A 16. hadsereg állományába új magasabbegységeket osztottunk be, mert a 20. hadseregnek átadott hadosztályai Vjazmától nyugatra továbbra is be voltak kerítve. Az 5. hadsereg D. D. Leljusenko vezérőrnagy parancsnoksága alatt (megsebesülése után a hadsereg parancsnokságát L. A. Govorov tábornok vette át), a mozsajszki, a 43. hadsereg K. D. Golubjov parancsnoksága alatt a malojaroszlaveci, és végül a 49. hadsereg I. G. Zaharkin altábornagy parancsnoksága alatt a kalugai irányban összpontosult.

Ezeket a parancsnokokat mint tapasztalt katonai vezetőket jól ismertük és teljesen megbíztunk bennük. Tudtuk, hogy a rájuk bízott csapatokkal minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy ne engedjék Moszkvába az ellenséget.

Itt meg kell említenem azt a pontos munkát, amelyet a front törzse Szokolovszkij altábornaggyal és Malangyinnal, a hadműveleti osztály vezetőjével az élén végzett, továbbá N. D. Pszurcev vezérőrnagynak, a front híradó főnökének a csapatokkal való állandó összeköttetés biztosítására irányuló energikus erőfeszítéseit.

A Nyugati Front első lépcsőjének csapatai mögött a védelem mélységének kiépítése céljából nagy műszaki munka folyt, valamennyi harckocsiveszélyes irányban

páncélelhárító körletek épültek ki. A fő irányokban felvonultattuk a front tartalékait.

A front törzse nemsokára áttelepült Perhuskovóba. Innen indultak ki a távbeszélő és távíró vezetékek a front szárazföldi és légi erőihez. Ugyancsak ide futottak be a vonalak a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától.

Ily módon lényegében újból megalakult a Nyugati Front, amelyre történelmi küldetés – Moszkva védelme – hárult.

A párt központi bizottságának vezetésével óriási munkába kezdett, hogy megmagyarázza a kialakult súlyos helyzetet, a Moszkvát közvetlenül fenyegető veszélyt. A központi bizottság felszólította a szovjet népet, hogy becsülettel teljesítse a haza iránti kötelességét, ne engedje az ellenséget Moszkvába.

Az ellenséges csapatok mögött, Vjazmától nyugatra ezalatt még hősiesen verekedtek bekerített csapataink és megpróbáltak kitörni, hogy egyesüljenek a Vörös Hadsereggel. Kitörési kísérleteik azonban sikertelenül végződtek. A front parancsnoksága és a főhadiszállás úgy segített a bekerített csapatokon, hogy repülőgépről élelmiszert és lőszert dobott le nekik, és bombázta a németek harcrendjét. De a front és a főhadiszállás akkor nem tehetett többet értük, mert nem rendelkezett elegendő élőerőkkel és eszközökkel.

Az ellenség mögött levő csapatok nem tették le a fegyvert, hanem továbbra is hősiesen verekedtek, lekötötték az ellenség hatalmas erőit, megakadályozták, hogy továbbfejlessze támadását Moszkva ellen.

Két ízben – október 10-én és 12-én – rádiótáviratot küldtünk a bekerített csapatok parancsnokaimak. Ezekben röviden tájékoztattuk őket az ellenségről, és feladatul szabtuk a kitörést, amelynek általános irányításával M. F. Lukint, a 19. hadsereg parancsnokát bíztuk meg. Felszólítottuk őket, haladéktalanul közöljék kitörési tervüket, és a csoportosítást, továbbá, hogy jelöljék meg, melyik szakaszon szervezzük meg a segítségnyújtást a front repülőivel. De egyik táviratunkra sem kaptunk választ: valószínűleg már későn érkeztek a bekerítettekhez. Úgy látszik megszakadt a vezetés, és a csapatoknak csak egyes csoportokban sikerült kitörniük a bekerítésből.

Lássuk, mit mondott később Andrej Trofimovics Sztucsenko, a 45. lovashadosztály volt parancsnoka:

– Amikor a hadosztály maradványaival kitörtünk a bekerítésből, hogy egyesüljünk a fronttal, mindenütt, ahol csak lehetett, pusztítottuk a hitleristákat, akikből több mint ezret vágtunk le. Október közepén nem múlt el nap, hogy ne lettek volna elkeseredett összecsapásaink az ellenséggel. Ezekben a harcokban sok nagyszerű harcos, parancsnok és politikai munkás esett el.

Andrej Trofimovics nagy megindultsággal beszélt A. G. Polehinnak, a hadosztály komisszárjának a hősi haláláról, aki a halálos veszély ellenére vállalkozott rá, hogy maga vezeti a felderítést.

– Bár a hadosztály nagy része elpusztult, az életben maradottak tovább verekedtek, hogy minél hamarabb csatlakozzanak a front csapataihoz és velük együtt harcoljanak Moszkváért. És a legboldogabb nap az volt, amikor kitörtünk a bekerítésből, ismét beolvadtunk a front csapataiba, hogy visszaverjük a nekivadult ellenséget . . .

Hála annak a szívósságnak és állhatatosságnak, amelyet Vjazma környékén bekerítve harcoló csapataink tanúsítottak, értékes időt nyertünk, hogy a mozsajszki vonalon megszervezzük a védelmet. A bekerített csoportosítás kiontott vére és

áldozatai nem voltak hiábavalók. A Vjazma alatt harcoló szovjet katonák hőstettét, akik sokkal hozzájárultak Moszkva védelmének közös ügyéhez, valamikor még meg kellene írni.

Október 13-án heves harcok lángoltak fel a Moszkvába vezető valamennyi hadműveletileg fontos irányban.

Félelmetes napok voltak ezek.

A párt központi bizottsága és az Állami Honvédelmi Bizottság elrendelte, hogy Moszkvából sürgősen Kujbisevbe kell áttelepíteni a központi hivatalok egy részét és az egész diplomáciai testületet, s el kell szállítani a fővárosból a legfontosabb állami értékeket.

Moszkvát napról napra erősebben bombázták a németek. Majdnem minden éjjel légiriadó volt. Addigra azonban a párt már nagy munkát végzett a helyi légvédelem megerősítése érdekében. Végrehajtva a kormány és az Állami Honvédelmi Bizottság júliusi rendeleteit, a lakosság millióit képezték ki légvédelemre, és a gyújtóbombák már nem is voltak olyan félelmetesek a moszkvaiak számára.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Moszkva környékén összpontosította az alárendeltségben levő nagy vadász, romboló és bombázó repülőcsoportokat, amelyeket az ősz folyamán alakítottak meg.

Moszkvában és környékén az Állami Honvédelmi Bizottság október 20-i rendelete kihirdette az ostromállapotot. A várost védő minden egységnél a legszigorúbb rendet léptették életbe. Minden komolyabb fegyelemsértést erélyes eszközökkel toroltak meg. A moszkvaiak szembeszálltak az ellenség szekértolóival – a pánikkeltőkkel.

A szovjet főváros bátran szembenézett a közelgő veszéllyel. A központi bizottság és a moszkvai pártbizottság lángoló felhívásait, amelyek arra szólították fel a lakosságot, hogy védje meg a szovjet fővárost és irtsa az ellenséget, minden moszkvai, minden harcos, valamennyi szovjet ember megértette. E felhívások mély visszhangra találtak a szívekben. A moszkvaiak a fővárost és a hozzá vezető utakat megközelíthetetlen erődé változtatták. A moszkvai dolgozók százával alakítottak és fegyvereztek fel osztagokat, munkáscsapatokat és harckocsivadász csoportokat arra az esetre, ha az ellenség a fővárosig törne előre. Anélkül, hogy a termeléstől elszakadt volna, mintegy 100 000 lakos részesült harckiképzésben. A moszkvai csata idején ezek csapatkötelékben harcoltak. Hőskölténeme illő volt a moszkvai és a moszkva-területi kommunisták sokoldalú tevékenysége, akik a dolgozókat arra lelkesítették, hogy egy emberként védelmezzék fővárosukat a dühödt ellenséggel szemben.

A moszkvaiak kezdeményezésére már a háború első hónapjaiban 12 népfelkelő hadosztály alakult. A katonai szervekhez és a pártszervezetekhez továbbra is ezrével futottak be a jelentkezések a lakosságtól, olyan kérelemmel, hogy küldjék ki őket az arcvonalra.

Az önkéntes népfelkelő hadosztályokban a legkülönbözőbb foglalkozású emberek voltak – munkások, mérnökök, technikusok, tudósok, művészek. Természetesen nem mindenki rendelkezett katonai képzettséggel. A katonai szolgálat újdonság volt számukra, sok mindent harc közben kellett megtanulniuk.

De volt bennük valami közös, amiben kitűntek – a magasztos hazafiság, a rettenthetetlen kitartás és a győzelembe vetett hit. És vajon véletlen-e, hogy az önkéntes alakulatokból, amelyeket a pártszervezetek irányításával sok városban szerveztek, miután a harci tapasztalatot megszerezték, nagyszerű katonai magasabbegységek lettek?

A népfelkelők alkották sok különleges felderítő- és sí-osztag magvát, s aktívan tevékenykedtek a partizánosztagokban. A moszkvaiak százezrei éjjel-nappal építették a várost övező védelmi terepszakaszokat.

Válaszul az SZK(b)P Központi Bizottságának felhívására, Moszkva és más városok sok ezer kommunistája és komszomolistája ment politikai munkásként az arcvonalra, és személyes példamutatásukkal fokozták a csapatok harcképességét.

A Nyugati Front haditanácsa a nehéz napokban felhívással fordult a csapatokhoz, amelyben ez állt:

„Elvtársak! Az államunkat fenyegető veszély félelmetes órájában minden harcos élete a hazáé. A haza mindannyiunktól a legnagyobb erőfeszítést, bátorságot, hősiességet és állhatatosságot követeli. A haza arra szólít bennünket, hogy legyünk ledönthetetlen fal és torlaszoljuk el a szeretett Moszkvánkba vívő utat a fasiszták előtt. Most, mint még soha, éberségre, vasfegyelemre, szervezettségre, határozott cselekvésre, hajthatatlan győzelmi akaratra és áldozatkészségre van szükség".

Közeledtek a döntő események.

Mivel a Volokolamszk–Mozsajszk–Malojaroszlavec–Szerpuhov védelmi terepszakaszt még mindig kis erők tartották megszállva és helyenként már oda is beékelődött az ellenség, a front haditanácsa, hogy megakadályozza a Moszkva felé való áttörést, a fő védelmi terepszakasznak a Novo-Zavidovszkij–Klin–isztrai víztároló–Isztra–Krasznaja Pahra–Szerpuhov–Alekszin vonalat jelölte ki.[39]

A hosszan elnyúló arcvonal és a kalinyini csoportosításnál a vezetésben keletkezett nehézségek miatt a front haditanácsának a kérésére a Főhadiszállás október 17-én a 22., 29., 30. és 31. hadsereget kivette a Nyugati Front állományából és az újonnan megalakuló Kalinyini Front parancsnoksága alá rendelte őket. A Kalinyini Front parancsnokává Konyev vezérezredest, a haditanács tagjává D. Sz. Leonov hadtestkomisszárt, törzsfőnökké I. I. Ivanov vezérőrnagyot nevezték ki. A Kalinyini Front megalakítása szűkítette a Nyugati Front védősávját és megkönnyítette a vezetést.

Jerjomenko altábornagy Brjanszki Frontja szintén rendkívül súlyos helyzetben volt. A front csapatainak nagy részét bekerítették, és csak nagy üggyel-bajjal küzdötte át magát kelet felé. Hősi erőfeszítések árán október 23-án mégis sikerült kitörniük a bekerítésből. A Brjanszki Front csapatainak maradványait üldözve, Guderian hadseregének élegységei október 29-én megközelítették Tulát.

Tula 1941. november 10-ig a Brjanszki Front sávjába tartozott. A német csapatok Orjol elfoglalása után Tula felé nyomultak előre. Itt ebben az időben az 50. hadsereg megalakuló hadtápintézményein kívül nem voltak olyan csapatok, amelyek a várost védelmezni tudták volna. Október második felében Tula környékére vonult vissza három erősen megtépázott lövészhadosztály. Ezeknek a magasabbegységeknek 500–1500 harcosuk volt, a tüzérezrednek pedig mindössze négy lövege maradt. A visszavonult csapatok rendkívül kifáradtak.

Tula lakói nagy segítséget nyújtottak csapatainknak azzal, hogy gyorsan megvarrták egyenruhájukat, megjavították fegyvereiket és harceszközeiket. A városi pártszervezetek vezetésével éjjel-nappal dolgoztak, hogy harcképessé tegyék csapatainkat.

A város védelmi bizottságának, amelynek élén Vaszilij Gavrilovics Zsavoronkov, a városi pártbizottság titkára állt, sikerült rövid idő alatt munkásosztagokat szervez-

[39] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 208, op. 2511, d. 1048.

Moszkva védelme (1941. szeptember 30—december 5)

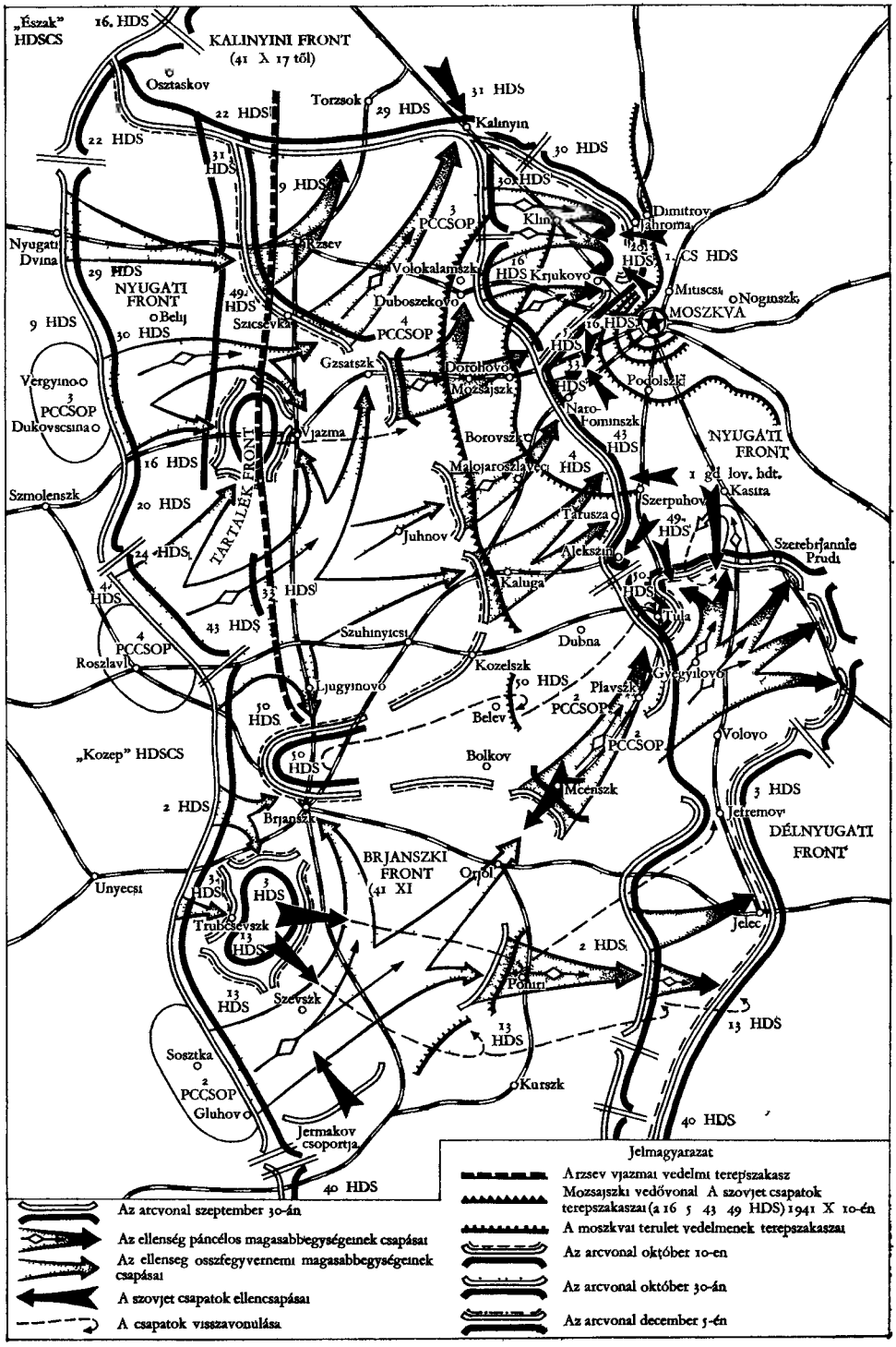

nie és felfegyvereznie. Ezek a Brjanszki Front 50. hadseregének csapataival együtt bátran küzdöttek Tula előterében és nem engedték be az ellenséget a városba.

Különösen szívósan és bátran harcolt a tulai munkásezred A. P. Gorskov kapitánnyal és G. A. Agejev komisszárral az élén.

Ez az ezred a visszavonult csapatokkal együtt a Koszaja Gora környéki védelmi terepszakaszt szállta meg. V. Sz. Popov tábornok a tulai harci körzet főparancsnoka a német harckocsik ellen a városba vezető utakon egy légvédelmi ezredet vetett be. A tulai harci körzet csapatai rendkívül bátran verekedtek az ellenséggel.

Guderian hadseregének október 30-i támadását a tulai harci körzet védői visszaverték, nagy veszteségeket okozva neki. Guderian azt tervezte, hogy menetből foglalja el Tulát (úgy, ahogy Orjolt), és délről megkerüli Moszkvát. Ez azonban nem sikerült neki.

A főhadiszállás november 10-i intézkedésével Tula védelmét a Nyugati Frontra bízta. A Brjanszki Frontot feloszlatta. A Nyugati Front védősávja ismét lényegesen széthúzódott.

Bármennyire igyekezett is az ellenség 1941 novemberében elfoglalni Tulát és ezzel dél felől utat nyitni magának Moszkva felé, ez nem sikerült neki. A város bevehetetlen erődként állt. Tula teljesen megbénította a német csapatok jobb szárnyát. Ekkor az ellenség elhatározta, hogy megkerüli Tulát, emiatt azonban kénytelen volt széthúzni csoportosítását. Ennek a Guderian-hadsereg csapatainak hadműveleti-harcászati sűrűsége vallotta kárát.

A német csapatok Moszkva alatt elszenvedett vereségében Tulának és lakosainak kimagasló szerepe van.

Úgy vélem, fölösleges ismertetnem a harctevékenység egész menetét, mert azt sok történeti munkában, nem is egyszer részletesen leírták. A Moszkva alatti októberi védelmi ütközetek eredménye is ismeretes. Egy hónapi elkeseredett, véres harc árán a német fasiszta csapatoknak összesen 230–250 km-t sikerült előrenyomulniuk. De a hitleri hadvezetésnek az a terve, hogy Moszkvát október közepére elfoglalja, meghiúsult, az ellenség ereje számottevően kimerült, csapásmérő csoportosításai széthúzódtak.

A napról-napra egyre jobban kifulladó német támadást október végén a Turginovo–Volokolamszk–Dorohovo–Naro-Fominszk arcvonalon, Szerpuhovtól, Alekszintől nyugatra megállítottuk. Kalinyin körzetében addigra megszilárdult a Kalinyini Front csapatainak védelme.

Lehetetlenség felsorolni mindazokat a hősöket, akik 1941 októberében a főváros védelmében kitűntek. Nemcsak egyes katonáink, hanem egész magasabbegységek öregbítették hőstetteikkel a harci dicsőséget a haza nevében. Ilyen egységek és magasabbegységek valamennyi harci szakaszon voltak.

A volokolamszki irányban, ahol az ellenség 5. hadseregközvetlen hadteste és utána még két gépesített hadteste támadott, kitartóan védekeztek a megerődített körletek alegységei. Itt szívósan ellenálltak az újonnan szervezett 16. hadsereg csapatai. Különösen kitűnt I. V. Panfilov vezérőrnagy lövészhadosztálya, amely később a 8. gárdalövészhadosztállyá alakult át. Ugyanitt hősiesen harcolt egy tiszti iskolásokból álló ezred is, I. Sz. Mlagyencev ezredes parancsnoksága alatt. Harcát három páncéltörő tüzérezred támogatta.

A sok harckocsival és repülővel támogatott 40. ellenséges gépesített hadtest ellen különösen szívósan harcolt a mozsajszki irányban V. I. Poloszuhin ezredes

32. lövészhadosztálya. Majdnem 130 évvel a napóleoni hadjárat után ennek a hadosztálynak adatott meg az, hogy a borogyinói csatatéren mérje össze fegyverét az ellenséggel – azon a mezőn, amely régóta nemzeti szentélyünk, az orosz katonai dicsőség örök emléke. A 32. lövészhadosztály harcosai nem hoztak szégyent erre a dicsőségre, sőt öregbítették azt.

A malojaroszlaveci irányban az ellenség 12. hadseregközvetlen és 57. gépesített hadosztályának egységei támadtak. Malojaroszlavec megközelítési útjain hősiesen harcoltak A. F. Naumov ezredes 312. lövészhadosztályának egységei, valamint a podoli gyalogos és tüzériskola növendékei. Mediny körzetében mindhalálig kitartottak Troickij ezredes harckocsizói, akiről már beszéltem. Borovszknál, e régi orosz városnál a 110. lövészhadosztály és a 151. gépkocsizó lövészdandár alakulatai szereztek dicsőséget harci zászlaiknak. Velük vállvetve szilárdan visszaverték az ellenséget a 127. harckocsizászlóalj katonái. Az ellenség nagy veszteségek árán visszaszorította csapatainkat a Protva, majd a Nara folyóhoz, de tovább nem tudott jutni.

Amikor hőstettekről beszélünk, nem csupán dicső katonáinkra, parancsokainkra és politikai munkásainkra gondolunk. Azt, amit októberben és utána, a következő ütközetekben elértünk, csak a szovjet csapatok, a főváros és a moszkvai terület kommunistáinak és dolgozóinak egysége és közös erőfeszítései révén tudtuk elérni, akiket országunk egész népe egy emberként támogatott.

Ebben a nehéz időben a főhadiszállás M. G. Jefremov altábornagy 33. hadseregével erősítette meg a Nyugati Frontot. Ez Naro-Fominszk körzetében, az 5. és 43. hadsereg közti hézagban foglalt védelmet. Naro-Fominszktól délre, a Nara folyó partján a 43. hadsereg, a Szerpuhov Ny.–Tarusza K.–Alekszin terepszakaszon pedig a 49. hadsereg védett.

A front csapatai e terepszakaszon megvetve lábukat szilárdan eltökélték, hogy teljes fegyverzetben fogadják az ellenség rohamait. A Nyugati Front harcosai sokat tanultak az októberi ütközetek három hete alatt. A csapatoknál intenzív pártpolitikai munka folyt, amelynek középpontjában az ellenséget megsemmisítő legjobb módszereknek, az egyéni és tömeges hősiességnek és a csapatok harci dicsőségének a népszerűsítése állt.

Különösen hangsúlyozni szeretném azt a nagy szerepet, amelyet a csapatoknál folyó politikai munka megszervezésében a Nyugati Front politikai csoportfőnöke, a nagyszerű kommunista és rettenthetetlen harcos, D. A. Lesztyev hadosztálykomisszár töltött be. 1941 novemberében bekövetkezett halála után a politikai munkát V. J. Makarov irányította, aki szintén nem keveset tett a csapatoknál folyó pártpolitikai munka további erősítéséért.

1941. november 1-én a főhadiszállásra hívattak. Sztálin ezt mondta:

– Az Október évfordulójával kapcsolatban ünnepi ülésen kívül Moszkvában katonai díszszemlét is akarunk tartani. Mi a véleménye, az arcvonal helyzete megengedi ezt?

Én ezt feleltem:

– A közeli napokban az ellenség nem indít nagy támadást. Az előző ütközetekben komoly veszteségeket szenvedett, és kénytelen a csapatokat feltölteni és átcsoportosítani. A légierő ellensúlyozására, amely bizonyára tevékenykedni fog, javasolom, hogy erősítsük meg a légvédelmet, vonjuk Moszkva környékére vadászrepülőinket a szomszédos frontokról.

Mint ismeretes, az ünnep előestéjén a Metro „Majakovszkij" állomásának a csarnokában megtartották a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 24. évfordulója-

nak ünnepi ülését, november 7-én pedig a Vörös téren lezajlott a hagyományos díszszemle. A harcosok a Vörös térről egyenesen az arcvonalra mentek.

Ennek az eseménynek óriási szerepe volt a hadsereg, a szovjet nép erkölcsi szellemének erősítésében, és ezenkívül nagy nemzetközi jelentősége is volt. Sztálin szavaiból ismét kicsendült a pártnak és a kormánynak az a meggyőződése, hogy a hódítókat elkerülhetetlenül szétzúzzuk.

Ezalatt a veszélyeztetett szakaszokon mélyen lépcsőzött páncélelhárítás épült ki, páncélelhárító támpontok és körletek létesültek. Az Állami Honvédelmi Bizottság és a főhadiszállás utasítására a csapatokat feltöltötték személyi állománnyal, fegyverrel, lőszerrel, híradó, valamint műszaki és anyagi eszközökkel, amelyeket az ország bocsátott Moszkva védőinek a rendelkezésére.

A főhadiszállás átadta tartalékából a frontnak az ország belsejében felállított lövész- és harckocsi tartalék-magasabbegységeket, amelyeket a front a legveszélyesebb irányokban összpontosított. A csapatok nagy része a volokolamszk–klini és isztrai irányban összpontosult, ahol feltételezésünk szerint számítani lehetett az ellenség páncélos csoportosításainak főcsapására. Tula–Szerpuhov körzetébe is tartalékokat irányítottak; itt a 2. páncélos és a 4. tábori hadsereg újabb csapását vártuk. A Nyugati Front november 1-től 15-ig feltöltésként 100 000 harcost és tisztet, 300 harckocsit és 2000 löveget kapott.

Egy alkalommal egy nem túl kellemes telefonbeszélgetést folytattam a legfelsőbb főparancsnokkal.

– Hogy viselkedik az ellenség? – kérdezte Sztálin.

– Most fejezi be csapásmérő csoportosításainak összpontosítását, és úgy látszik hamarosan megindítja a támadást – feleltem.

– No, és hol várják a főcsapást?

– Erősebb csapást várunk Volokolamszk körzetéből. Guderian hadserege Tulát megkerülve valószínűleg Kasirára mér csapást.

– Saposnyikovval együtt úgy véljük, hogy megelőző ellencsapásainkkal meg kell hiúsítanunk az ellenség csapásait. Az egyik ellencsapást Volokolamszk, a másikat Szerpuhov körzetéből kell mérni a 4. német hadsereg szárnyára. Úgy látszik, ott nagyobb erők összpontosulnak, hogy lesújtsanak Moszkvára.

– Miféle erőkkel fogjuk mérni ezeket az ellencsapásokat? A Nyugati Frontnak nincsenek szabad erői. Nekünk csak a védelemre vannak erőink.

– Volokolamszk körzetében használják fel Rokosszovszkij hadseregének jobbszárny-magasabbegységeit, egy harckocsihadosztályt és Dovator lovashadtestét. Szerpuhov körzetében alkalmazzák Belov lovashadtestét, Getman harckocsihadosztályát és a 49. hadsereg erőinek egy részét.

– Ez most lehetetlenség. Nem vethetjük be kétes sikerű ellencsapásokba a front utolsó tartalékait. Akkor semmivel sem tudjuk megerősíteni a hadseregek védelmét, amikor az ellenség majd támadásba megy át csapásmérő csoportosításaival.

– Az ön frontjának hat hadserege van. Ez talán kevés?

– De hiszen a Nyugati Front csapatainak védelmi arcvonala erősen megnyúlt, a kanyarulatokkal jelenleg több mint 600 km. Igen kevés tartalékunk van a mélységben, különösen a front közepén.

– Az ellencsapások kérdését tekintse eldöntöttnek. Ma este jelentse a tervet – szakított félbe elégedetlenül Sztálin.

Negyed óra múlva felkeresett Bulganyin és már a küszöbön ömlött belőle a szó:

– No, most aztán jól megmosták a fejemet.

– Hogyhogy?

– Sztálin azt mondta, hogy „maguk ott Zsukovval túlságosan fennhordják az orrukat. De majd megpuhítjuk magukat! „Utasított, hogy azonnal jöjjek hozzád és nyomban szervezzük meg az ellencsapásokat.

– Hát ülj le, hivatjuk Vaszilij Danyilovicsot és értesítjük Rokosszovszkij és Zaharkin hadseregparancsnokokat.

Két óra múlva a front törzse utasította a 16. és 49. hadsereg parancsnokát, valamint a magasabbegységek parancsnokait az ellencsapások végrehajtására, amit jelentettünk a főhadiszállásnak. Ámde ezek az ellencsapások, amelyeket főként lovasság mért, nem jártak olyan pozitív eredménnyel, mint amilyent a legfelsőbb főparancsnok várt tőlük. Az ellenség eléggé erős volt, és támadó heve még nem lohadt le.

A Moszkva elleni támadáshoz a hitlerista hadvezetés új erőket vonultatott fel és november 15-re a Nyugati Front csapatai ellen 51 hadosztályt – köztük 31 gyalogos, 13 páncélos és 7 gépesített hadosztályt összpontosított, amelyek jól fel voltak töltve személyi állománnyal, harckocsikkal, tüzérséggel és harci technikával.[40]

A volokolamszki–klini és isztrai irányban összpontosult az ellenség 3. és 4. páncélos csoportja, amely hét páncélos, három gépesített és három gyalogos hadosztályból[41] állt. A szárazföldi erőket majdnem kétezer löveg és erős repülőcsoport támogatta.

A tulai–kasirai irányban az ellenséges csapatok csapásmérő csoportosítása a 24. és 47. gépesített hadtestből, továbbá az 53. és 43. hadseregközvetlen hadtestből, összesen 9 hadosztályból (köztük négy páncélos) és a „Gross-Deutschland" SS gépesített ezredből állt. Ezeket az erőket is nagy repülőcsoport támogatta.

A németek hat hadseregközvetlen hadtestből álló 4. tábori hadserege a zvenyigorodkai, kubinyi, naro-fominszki, podoli és szerpuhovi irányban vonult fel. Ennek a hadseregnek volt az a feladata, hogy arcból mért csapásokkal kösse le a Nyugati Front védő csapatait, gyengítse őket, majd az arcvonal közepén mérjen csapást Moszkva irányában.

Ily módon a Moszkva elleni támadás „Tájfun fedőnevű" második szakaszát, a német hadvezetés november 15-én indította meg a Kalinyini Front 30. hadseregére mért csapással, amelynek védelme a volgai víztárolótól délre szerfölött gyenge volt. Az ellenség ezzel egyidőben a Nyugati Front csapatai ellen is csapást mért, mégpedig a Sosa folyótól délre levő 16. hadsereg jobb szárnyára. A kisegítő csapást ennek a hadseregnek a sávjában Tyerjajevaja Szloboda körzetében mérték.

Az ellenség a 30. hadsereg ellen több mint 300 harckocsit vetett be, amelyekkel szemben mindössze 56 gyenge fegyverzetű könnyű harckocsink állt. A 301. hadsereg védelme gyorsan átszakadt.

Az ellenséges csapatok november 16-án hajnalban megkezdték a támadás gyors továbbfejlesztését Klin felé. Ebben a körzetben nem voltak tartalékaink, mivel ezeket a főhadiszállás parancsára Volokolamszk körzetébe dobtuk át az ellencsapás céljára, ahol lekötötte őket az ellenség.

Ugyanazon a napon a német fasiszta csapatok Volokolamszk körzetében is hatalmas csapást mértek. Az isztrai irányban két páncélos és két gyalogos német hadosztály támadott. Az ellenség 400 közepes harckocsit vetett be a mi 150 könnyű harckocsinkkal szemben. Elkeseredett ütközetek bontakoztak ki. Különösen szívó-

[40] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 208, op. 2511, d. 1029, 1. 332.
[41] Ugyanott.

san verekedtek lövészhadosztályaink, Panfilov tábornok 316. hadosztálya, A. P. Beloborodov tábornok 78. hadosztálya, és P. N. Csernisev tábornok 18. hadosztálya, valamint az 1. gárda, a 23., 27. és 28. önálló harckocsidandár és L. M. Dovator vezérőrnagy lovas csoportja.

November 17-én 23 órakor a főhadiszállás a Kalinyini Front 30. hadseregét átadta a Nyugati Frontnak, aminek következtében a front védelme észak felé a volgai víztárolóig még jobban megnyúlt. Homenko vezérőrnagyot a főhadiszállás felmentette a 30. hadsereg parancsnoksága alól, és helyébe Leljusenko vezérőrnagyot nevezte ki.

November 16–18-án a harcok igen súlyosak voltak számunkra. Az ellenség, nem törődve a veszteségekkel, kíméletlenül támadott, páncélos ékeivel igyekezett minden áron áttörni Moszkva irányában.

De a mélyen lépcsőzött tüzérségi és páncélvédelem, valamint az összes fegyvernemek jól megszervezett együttműködése megakadályozta, hogy az ellenség áttörje a harcrendeket. A 16. hadsereg lassan, de tervszerűen visszavonult az előre előkészített és a tüzérség által már megszállt terepszakaszra, ahol csapatai újból szívósan küzdöttek, visszaverve az ellenség dühödt rohamait.

Példátlan vitézséggel harcolt a 16. hadseregnek átadott 1. gárda-harckocsidandár is. Ez a dandár (akkoriban 4. harckocsi) hősiesen harcolt Orjolnál és Mcenszknél, amiért az a nagy megtiszteltetés érte, hogy megkapta az 1. gárda-harckocsidandár nevet. Most, novemberben Moszkva megközelítési útjait védelmezve a gárda-harckocsizók újabb hőstetteikkel még jobban öregbítették korábbi harci dicsőségüket.

Az Állami Honvédelmi Bizottság, a párt központi bizottsága vezetőségének egy része, a Népbiztosok Tanácsa továbbra is Moszkvában működött. A moszkvai munkások napi 12–18 órát dolgoztak, ellátva a Moszkvát védő csapatokat fegyverrel, lőszerrel és harci technikai eszközökkel.

A veszély azonban nem múlt el a főváros felett.

Már nem emlékszem, hányadikán – nem sokkal azután lehetett, hogy a németek a Kalinyini Front 30. hadseregének az arcvonalán és a 16. hadsereg jobb szárnyán harcászati áttörést hajtottak végre – felhívott Sztálin és megkérdezte:

– Biztos benne, hogy tartani tudjuk Moszkvát? Ezt fájó szívvel kérdezem. Beszéljen becsületesen, mint kommunista.

– Moszkvát feltétlenül tartani fogjuk. De még legalább két hadseregre és mintegy kétszáz harckocsira van szükségünk.

– Az nem rossz, hogy ez a meggyőződése – mondta Sztálin. – Hívja fel a vezérkart és egyezzenek meg, hova összpontosítsa azt a két hadsereget, amelyet kér. Ezek november végére készen állnak, de harckocsikat egyelőre nem tudunk adni.

Fél óra múlva megállapodtam Vaszilevszkijjel, hogy a szervezés alatt levő 1. csapásmérő hadsereget Jahroma, a 10. hadsereget pedig Rjazany körzetében fogják összpontosítani.

A tula-moszkvai hadműveleti irányban az ellenség november 18-án kezdte meg támadását. A venyevi irányban, ahol az 50. hadsereg 413. és 299. lövészhadosztálya védett, az ellenség 3., 4. és 17. páncélos hadosztálya támadott.

Ez a csoport védelmünket áttörve elfoglalta Bolohovo–Gyegyilovo körzetét. Ellenintézkedésként Uzlovaja körzetébe dobtuk át a 239. lövész- és a 41. lovashadosztályt. Az elkeseredett ütközetek, amelyekben csapataink kitűntek tömeges hősiességükkel, éjjel sem szüneteltek. Különösen szívósan verekedtek a 413. lövészhadosztály egységei.

November 21-én Guderian páncélos hadseregének főerői elfoglalták Uzlovaját és Sztalinogorszkot. Mihajlov irányában az ellenség 47. gépesített hadteste támadott. Tula körzetében meglehetősen bonyolult helyzet alakult ki.

Ilyen körülmények között a front haditanácsa elhatározta, hogy a kasirai harci szakaszt megerősíti a 112. harckocsihadosztállyal, amelynek Getman ezredes – ma hadseregtábornok – volt a parancsnoka; a rjazanyi harci szakaszt – egy harckocsidandárral és más csapatokkal; a zarajszki szakaszt – a 9. harckocsidandárral, a 35. és 127. önálló harckocsizászlóaljjal, a laptyevói szakaszt pedig az 510. lövészezreddel és egy harckocsiszázaddal.

Az ellenség 3. páncélos hadosztályának november 26-án sikerült visszaszorítania csapatainkat és átvágnia a tula–moszkvai vasútvonalat, valamint a Tulától északra az országutat. De Belov tábornok 1. lovashadteste, a 112. harckocsihadosztály és a front több más csapata Kasira környékén megakadályozta az ellenség további előnyomulását ezen a szakaszon. Az ott harcoló csapatok megsegítésére pótlólag oda dobtuk át a 173. lövészhadosztályt és a 15. gárda aknavető ezredet. Belov lovashadteste a 112. harckocsihadosztállyal, a 173. lövészhadosztállyal és más csapatokkal együttműködve ellencsapást mért Guderian csapataira és 10–15 km-rel visszavetette őket dél felé, Mordvesz irányában.

November 30-ig heves harcok folytak Kasira–Mordvesz körzetében. Az ellenség itt képtelen volt sikert elérni. Guderian, a 2. páncélos hadsereg parancsnoka meggyőződött róla, hogy Kasira–Tula körzetében nem tudja megtörni a szovjet csapatok szívós ellenállását és nem tud áttörni Moszkva felé. A hitleristáknak ezen a szakaszon kellett átmenniük.

Az ebben a körzetben harcoló szovjet csapatok az ellenség minden csapását visszaverték, nagy veszteségeket okoztak neki, és nem eresztették át Moszkva felé.

Lényegesen rosszabbul mentek a dolgok a front jobb szárnyán, Isztra, Klin és Szolnyecsnogorszk körzetében.

Az ellenség harckocsijai november 23-án betörtek Klinbe. Hogy a 16. hadsereg csapatait ne tegyük ki a bekerítés veszélyének, november 24-re virradó éjjel kénytelenek voltunk visszavonni őket a következő mögöttes terepszakaszra. A 16. hadsereg súlyos harcok után visszavonult Klintől. A város elvesztése miatt a 16. és a 30. hadsereg között hézag keletkezett, amelyet a front csapatainak egy gyenge csoportja fedezett.

A 16. hadsereg november 25-én Szolnyecsnogorszktól is visszavonult. Itt aggasztó helyzet alakult ki. A front haditanácsa a 16. hadsereg parancsnokának a rendelkezésére Szolnyecsnogorszk körzetébe dobott át mindent, amit csak lehetett, így nehézpuskákkal felszerelt katonákat, egyes harckocsicsoportokat, tüzérütegeket és légvédelmi tüzérosztályokat, amelyeket M. Sz. Gromagyintól, a moszkvai légvédelmi körzet parancsnokától vett el. Ezen a veszélyes szakaszon minden áron fel kellett tartóztatni az ellenséget, amíg Szerpuhov körzetéből meg nem érkezik a 7. lövészhadosztály, továbbá a főhadiszállás tartalékából két harckocsidandár és két páncéltörő tüzérezred.

Védelmi arcvonalunk ívszerűen kihajlott, igen gyenge helyek keletkeztek, és már úgy látszott, hogy valami jóvátehetetlen dolog történik. De nem! A katonák nem vesztették el lelkierejüket, és amint erősítést kaptak, újból leküzdhetetlen védelmet szerveztek.

November 29-én este az ellenség kihasználva a Moszkva–Volga csatorna Jahroma körzetében levő hídjának gyenge védelmét, elfoglalta a hidat és előretört a csatorna

túlsó partjára. Itt azonban megállították V. I. Kuznyecov 1. csapásmérő hadseregének odaérkező élegységei, és elkeseredett harc után visszavetették a csatornán túlra.

A front helyzete valóban rendkívül súlyos volt. Ennek következtében néha olyan események fordultak elő, amelyeket csak a pillanatnyi helyzet nagy feszítettségével magyarázhattunk. Íme, egy példa.

A Legfelsőbb Főparancsnoksághoz valamilyen módon olyan jelentések érkeztek, hogy csapataink Nahabintól északnyugatra feladták Gyedovszk városát. Ez már egészen közel volt Moszkvához.

Sztálint természetesen ez a jelentés erősen nyugtalanította: hiszen A. P. Beloborodov vezérőrnagy 9. gárda-lövészhadosztálya még november 28-án és 29-én sikeresen verte vissza az ellenség ismételt dühödt rohamait Isztra körzetében. Azóta azonban napok múltak el, és kiderül, hogy Gyedovszk a hitleristák kezén van . . .

Sztálin a telefonhoz hívatott:

– Ön tudja, hogy Gyedovszkot elfoglalták?

– Nem, Sztálin elvtárs, nem tudok róla.

A legfelsőbb főparancsnok azonnal ingerülten reagált erre a kijelentésre: „A parancsnoknak tudnia kell, hogy mi történik az arcvonalon". És utasított, menjek azonnal a helyszínre, hogy személyesen szervezzem meg az ellenlökést és foglaljuk vissza Gyedovszkot.

Megpróbáltam ellenkezni, mondván, hogy ilyen válságos helyzetben aligha tanácsos elhagyni a front törzsét.

– Nem tesz semmit, mi itt majd csak valahogy megbirkózunk a helyzettel, és maga helyett hagyja ott Szokolovszkijt erre az időre.

A hallgatót helyére téve azonnal felhívtam Rokosszovkijt és magyarázatot követeltem tőle, miért nem tud a front törzse semmit sem arról, hogy csapataink feladták Gyedovszkot. És ekkor azonnal kiderült, hogy az ellenség nem foglalta el a várost, lehet, hogy Gyedovo faluról van szó. Hovanszkoje–Gyedovo–Sznyegiri körzetében és tőle délre a 9. gárda-lövészhadosztály súlyos harcban áll, megakadályozza, hogy az ellenség a volokolamszki országúton Gyedovszk, Nahabino felé törjön előre.

Világos, hogy félreértés történt. Elhatároztam, hogy felhívom a főhadiszállást és megmondom, hogy miről van szó. No, itt aztán, ahogy a közmondás mondja, kőbe ütközött a kasza. A legfelsőbb főparancsnok felmérgesedett. Megparancsolta, hogy haladéktalanul menjek Rokosszovszkijhoz és kövessek el mindent, hogy ezt a szerencsétlen helységet feltétlenül visszavegyük az ellenségtől. Sőt, még Govorovot, az 5. hadsereg parancsnokát is vigyem magammal: „Ő tüzér, hadd segítsen Rokosszovszkijnak megszervezni a tüzérségi tüzet a 16. hadsereg érdekében."

Ilyen helyzetben hasztalan lett volna ellenkezni. Amikor hívattam Govorov tábornokot, és közöltem vele a feladatot, teljesen ésszerűen megpróbálta bebizonyítani, hogy nincs értelme ennek az utazásnak: a 16. hadseregnek megvan a maga tüzérfőnöke, V. I. Kazakov tüzér vezérőrnagy személyében, no és maga a parancsnok is tudja, mit kell tennie, hát akkor neki, Govorovnak, ilyen forró pillanatokban miért kell otthagynia hadseregét?

Hogy ne vesztegessük az időt a további vitával, kénytelen voltam felvilágosítani a tábornokot, hogy ez Sztálin parancsa.

Elmentünk Rokosszovszkijhoz és utána vele együtt elindultunk a hadosztályhoz, Beloborodovhoz. A hadosztályparancsnok nem nagyon örült, amikor megjelentünk csapatainak az elhelyezési körletében. Abban az időben nyakig volt gondokkal, és

ráadásul még magyarázkodnia kellett, hogy az ellenség Gyedovo falunak csak néhány, a szakadékon túl levő házát foglalta el.

Afanaszij Pavlantyevics a helyzetet és harcászati megfontolásait jelentve elég meggyőzően megmagyarázta, hogy nem célszerű visszafoglalni azeket a házakat. Sajnos, nem mondhattam neki azt, hogy az adott esetben korántsem harcászati megfontolások az irányadók számomra. Ezért megparancsoltam neki, hogy küldjön ki egy lövészszázadot két harckocsival és az verje ki a házakba betelepedett német szakaszt. Ez, azt hiszem, december 1-én hajnalban meg is történt.

De térjünk vissza a komoly dolgokra.

A hitlerista csapatok a front közepén, az 5. és a 33. hadsereg csatlakozásánál váratlanul áttörtek, és az úton megindultak Kubinka felé. Akulovo falunál azonban útjukat állta a 32. lövészhadosztály, amely tüzérségi tűzzel megsemmisítette az ellenséges harckocsik egy részét. Az aknamezőkön is sok harckocsi robbant fel.

Akkor az ellenség súlyos veszteségeket szenvedett páncélos csapatai Golicino felé fordultak, ahol a front tartalékai és az 5., valamint a 33. hadsereg odaérkező csapatai végérvényesen megsemmisítették őket. Az ellenségnek ezt az áttörését december 4-én teljesen felszámoltuk. A támadók több mint 10 000 halottat, 50 kilőtt harckocsit és sok más harceszközt és felszerelést hagytak hátra a harcmezőn.

December első napjaiban valamennyi német csoportosítás tevékenységén és a csapások erején érződött, hogy az ellenség kifulladóban van, és támadáshoz nincs sem kellő ereje, sem eszköze.

Az ellenség azzal, hogy csapásmérő csoportosításait széles arcvonalon bontakoztatta szét és páncélos öklével messzire sújtott le, annyira széthúzta csapatait a moszkvai csatában, hogy azok a közvetlenül Moszkvába vívő utakon a végső ütközetekben elvesztették átütőerejüket. A hitlerista hadvezetés a Moszkváért vívott csatában nem számított ilyen nagy veszteségekre. A pótláshoz nem volt ereje, nem tudta megerősíteni a Moszkva alatt álló csoportosítását.

A foglyok vallomásaiból megállapítottuk, hogy egyes századokban 20–30 ember maradt, a német csapatok harci szelleme erősen romlott, és már nem hisznek abban, hogy el tudják foglalni Moszkvát.

A Nyugati Front csapatai is nagy veszteségeket szenvedtek, kifáradtak, de sehol sem engedték áttörni a védelmet, és tartalékokkal megerősítve, a párt felhívásaitól lelkesítve, erejük megtízszereződött a Moszkva megközelítési útjain vívott harcban.

A németek Moszkva elleni támadásuk második szakaszának 20 napja alatt halottakban és sebesültekben több mint 155 000 embert, mintegy 800 harckocsit, legalább 300 löveget és jelentős mennyiségű repülőgépet vesztettek. A súlyos veszteségek és az, hogy nem sikerült teljesíteniük a hadászati feladatokat, elhintette a német csapatok között a kételyt: vajon sikeres lesz-e az egész háború kimenetele? A fasiszta katonai és politikai vezetés a világ közvéleményének szemében elvesztette a legyőzhetetlenség presztizsét.

A volt hitlerista tábornokok és tábornagyok megpróbálják Hitlerre hárítani a felelősséget azért, hogy Moszkva elfoglalásának a terve és a haditervek általában meghiúsultak. Hitler állítólag nem fogadta meg tanácsaikat, és augusztusban leállította a „közép" hadseregcsoport Moszkva felé való előrenyomulását, s csapatainak egy részét Ukrajna ellen fordította.

Így F. Mellentin ezt írja: „A Moszkva elleni csapás, amelynek híve Guderian volt, és amelyről augusztusban átmenetileg lemondtunk, úgy döntve, hogy először Ukrajnát foglaljuk el, talán meghozta volna a döntő sikert, ha azt mindig a főcsapás-

nak tekintettük volna, amelytől az egész háború kimenetele függ. Az Oroszország szívén halálos sebet ejtett volna."[42]

Guderian és Hoth tábornokok – másokkal együtt – csapataik Moszkva alatti vereségének okát Hitler hibái mellett a kegyetlen orosz időjárásban látják.

Az időjárás és a természet minden harctevékenységben szerepet játszik. Igaz, ez nem egyenlő mértékben hat az egymással szemben álló felekre. Valóban, a hitleristák a lakosságtól elrekvirált meleg holmikba burkolóztak, maguk készítette rút szalma „kalocsnikban" jártak. A rövid suba, a nemezcsizma, a lélekmelegítő és a meleg fehérnemű szintén fegyver. A mi országunk felöltöztette és melengette saját katonáit. A hitlerista vezetés viszont arra készült, hogy „könnyűszerrel" végigsétál Oroszországon, hetekben, hónapokban számolta a hadjárat idejét. Vagyis a dolog lényege az, hogy a fasiszta felső vezetés mind politikailag, mind hadászatilag elszámította magát.

Más tábornokok, polgári történészek mindenért a sarat és a rossz utakat hibáztatják. Én viszont saját szememmel láttam, amikor ugyanabban a sárban és úttalan utakon a nehéz utászmunkákhoz általában nem szokott moszkvaiak ezrei és ezrei, elhagyva kényelmes városi lakásukat, ásták a harckocsiárkokat, lövészárkokat; harckocsiakadályokat állítottak, barikádokat, műszaki zárakat építettek, homokzsákokat cipeltek. A sár ráragadt a lábukra, a talicskák kerekére, amelyeken a földet tolták, hihetetlenül megnehezítette a női kezek számára amúgy is szokatlan lapátot.

Azok számára, akik hajlamosak rá, hogy a rossz idővel leplezzék a Moszkva alatti vereség igazi okait, még azt is hozzátehetem, hogy 1941 októberében viszonylag rövid ideig tartottak a rossz útviszonyok. November első napjaiban lehűlt az idő, hó esett, a terep és az utak mindenütt járhatók voltak. A hitlerista csapatok „általános támadásának" novemberi napjaiban a moszkvai irányban általában 7–10 fok hideg volt, és ilyen időben, amint az köztudomású, nincs sár.

Nem! Nem az eső és a hó állította meg a fasiszta csapatokat Moszkva alatt. A válogatott hitlerista csapatok több mint egymilliós csoportosítása azoknak a szovjet csapatoknak az acélos kitartásán, bátorságán és hősiességén zúzódott porrá, amelyek mögött ott állt a szovjet nép, a főváros és a haza.

Arról az állításról pedig, hogy a németek átmenetileg lemondtak a Moszkva elleni támadásról és az erők egy részét Ukrajna ellen fordították, elmondhatjuk, hogy e hadművelet végrehajtása nélkül a középső német csoportosítás helyzete talán még rosszabb lett volna, mint ahogy az a valóságban kialakult. Hiszen a főhadiszállás tartalékait, amelyeket szeptemberben arra használtunk fel, hogy a délnyugati irányban betömjük a hadműveleti réseket, novemberben pedig a közvetlenül Moszkvába vezető utak védelmére alkalmaztunk, ez esetben arra használhattuk volna fel, hogy oldalba és hátba támadjuk a „Közép" hadseregcsoportot, mialatt Moszkva ellen támad.

Hitler, aki őrjöngött a Moszkva elleni támadás kudarca, a villámháborús terv meghiúsulása miatt, megtalálta a bűnbakokat, és leváltotta a szárazföldi csapatok főparancsnoki beosztásából Brauchitsch tábornagyot, von Bock tábornagyot, a „Közép" hadseregcsoport parancsnokát, Guderiant, a 2. páncélos hadsereg parancsnokát és még sok olyan tábornokot, akiket másfél-két hónappal ezelőtt bőkezűen kitüntetett lovagkeresztekkel. Hitler maga vette át a szárazföldi csapatok főparancsnokságát, nyilvánvalóan arra számítva, hogy ennek bűvös hatása lesz a csapatokra.

[42] F. Mellentin: Páncélos ütközetek 1939–1945-ben. M., 1957. 140. old. (oroszul).

Nemegyszer kérdezték tőlem: hogyan sikerült a szovjet csapatoknak Moszkva alatt szétzúzniuk a legerősebb német fasiszta csoportosítást, és a kemény télben nyugat felé visszavetni maradványait? A németek moszkvai vereségéről sokat írtak, és az, amit írtak, véleményem szerint lényegében helyes. Ám mint a Nyugati Front volt parancsnoka, én is szeretném elmondani a véleményemet erről.

Mint ismeretes, a német hadvezetés arra számított, hogy a moszkvai irány „Tájfun" fedőnevű hadműveletével a vjazma–moszkvai és brjanszk–moszkvai irányban szétzúzza a szovjet csapatokat, és Moszkvát észak és dél felől megkerülve, lehetőleg rövid idő alatt elfoglalja. Az ellenség ezt a hadászati célt egymást követő, kettős átkarolással akarta elérni. A szovjet csapatok első bekerítését és szétzúzását Brjanszk és Vjazma körzetében tervezte; a második bekerítést és Moszkva elfoglalását pedig úgy szándékozott végrehajtani, hogy páncélos csapatokkal északnyugatról Klinen keresztül, délről pedig Tulán és Kasirán keresztül mélyen átkarolja Moszkvát, hogy azután Noginszk környékén befejezhesse a hadászati bekerítést.

A hitlerista főparancsnokság azonban, amely ilyen bonyolult, nagy hadászati hadműveletet tervezett, mint amilyen a „Tájfun" hadművelet volt, súlyos hibát követett el, amikor az élőerőket és az eszközöket számba vette. Erősen lebecsülte a Vörös Hadsereg lehetőségeit és nyilvánvalóan túlbecsülte saját csapataiét.

Azok az erők, amelyeket a német fasiszta hadvezetés összpontosított, csupán arra voltak elegendők, hogy Vjazma és Brjanszk körzetében áttörjék védelmünket és a Nyugati, valamint a Kalinyini Front csapatait visszaszorítsák a Kalinyin–Jahroma–Krasznaja Poljana–Kurjkovo–Nara és Oka folyó–Tula–Kasira–Mihajlov vonalra. Még egyszer hangsúlyoznom kell, hogy az ellenség fő hadászati céljának elérését – Moszkva elfoglalását – erősen akadályozta az a harc, amelyet Vjazmától nyugatra a hősiesen védekező bekerített szovjet csapatok ellen kellett vívnia.

Ennek következtében az ellenség, miután október elején elérte közelebbi célját, a hadművelet második szakaszát már nem tudta végrehajtani.

A „Tájfun" hadművelet e második szakaszához szükséges csapásmérő csoportosítások megalakításánál szintén durva számítási hibákat követett el az ellenség. Szárnycsoportosításai, különösen azok, amelyek Tula körzetében tevékenykedtek, gyengék voltak, és nem rendelkeztek elég összfegyvernemi magasabbegységgel. Az adott feltételek között helytelen volt mindent egy lapra, a páncélos magasabbegységekre feltenni. Ezek nagy veszteségeket szenvedtek és elvesztették átütőerejüket. A német hadvezetés nem tudott egyidejűleg csapást mérni az arcvonal közepén, jóllehet ott elég erő állt rendelkezésére. Ez lehetővé tette számunkra, hogy az arcvonal közepéről minden tartalékot, a hadosztálytartalékokat is beleértve, a szárnyakra dobjuk át, és az ellenség csapásmérő csoportosításai ellen vessük őket.

Egyes hadtörténeti művek azt állítják, hogy a moszkvai csata hadműveleti szakaszához nem tartoznak hozzá a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Front októberi ütközetei; hogy az ellenséget először a mozsajszki védővonalon teljesen megállítottuk és utána a német hadvezetés állítólag új „általános támadó hadművelet" előkészítésére kényszerült. Mindaz, amit az imént a „Tájfun" hadművelet kudarcáról mondottunk, megcáfolja ezt az állítást. Az arra való hivatkozás, hogy a hitleristák novemberben kénytelenek voltak jelentősen feltölteni a csapatokat, az anyagi eszközöket, és bal szárnyukon némileg átcsoportosítani páncélos magasabbegységeiket, szintén nem meggyőző. Hiszen köztudomású, hogy ezek az intézkedések minden hadászati támadó hadműveletben szokásosak, és ezért nem lehetnek olyan tényezők, amelyek meghatározzák egy ilyen hadművelet kezdetét és végét.

November elején sikerült időben megállapítanunk az ellenség csapásmérő csoportosításainak az összpontosítását védelmünk szárnyain. Ennek eredményeként helyesen határoztuk meg az ellenség főcsapásainak irányát. Az ellenség csapásmérő öklével mi mélyen lépcsőzött, kellő mennyiségű páncéltörő és műszaki eszközökkel ellátott védelmet állítottunk szembe. Ugyanitt, a legveszélyesebb irányokban összpontosultak fő harckocsicsapataink.

December elejére a német fasiszta csapatoknak nagy veszteségeket okoztunk. Az ellenség több mint ezer kilométer hosszú hadtápvonalait állandóan támadták partizánosztagaink, amelyek hősi tevékenységükkel bomlasztották az ellenséges csapatok utánpótlását, hadtápszerveinek a munkáját.

A hitlerista csapatok nagy veszteségei, a hadjárat elhúzódása és a szovjet csapatok elkeseredett ellenállása – mindez nagy hatással volt a német fasiszta csapatok harcképességére, csüggedést keltett soraikban és megingatta a sikerbe vetett hitüket.

A moszkvai csatában a szovjet csapatok is nagy veszteségeket szenvedtek, de mindvégig megkapták a hazától a szükséges segítséget, és a védelmi ütközetek végéig megőrizték harcképességüket s a győzelembe vetett rendületlen hitüket.

A szovjet nép és fegyveres erői átvészelték a legnehezebb napokat és már megízlelték az első győzelmek örömét. A Vörös Hadsereg meghiúsította a hitleristáknak azt a tervét, hogy elfoglalják Leningrádot és a német fasiszta csapatok egyesüljenek a finn fegyveres erőkkel. Tyihvin körzetében ellentámadást indítva szétzúzta az ellenséget és visszafoglalta a várost. A Déli Front csapatai ez időben szintén ellentámadásba mentek át és visszafoglalták a Don menti Rosztovot.

Csapataink a győzelmi harcokban elért sikereken fellelkesülve, Moszkva alatt minden szünet nélkül ellentámadásba mentek át. Ezt a védelmi ütközetek közben készítettük elő, és végrehajtási módját véglegesen akkor állapítottuk meg, amikor a hitlerista csapatok minden jelből ítélve már nem állhatták ellencsapásainkat. Ez nagy és örömteli esemény volt, amely nemcsak az egész szovjet népet, hanem az egész haladó emberiséget is izgalomba hozta.

A főhadiszállás, igyekezve kiaknázni a számunkra Moszkva környékén kialakult kedvező feltételeket, megparancsolta, hogy a Nyugati Fronttal egyidőben a Kalinyini Front és a Délnyugati Front jobbszárny-csapatai is menjenek át ellentámadásba. A Legfelsőbb Főparancsnokság november végén–december elején a Nyugati Front haditanácsával egyetértésben Moszkvától északnyugatra és a Moszkva–Volga-csatornától keletre összpontosította az 1. csapásmérő hadsereget. Rjazany körzetében addigra már befejezte az összpontosítást a 10. hadsereg.

November 29-én felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot és a helyzetet jelentve kértem, rendelje a Nyugati Front alá az 1. csapásmérő és a 10. hadsereget, hogy az ellenségre erősebb csapásokat mérhessünk és minél messzebbre visszavethessük Moszkvától.

Sztálin figyelmesen hallgatott, majd megkérdezte:

– És ön meg van győződve róla, hogy az ellenség válságos helyzetbe került és nincs lehetősége rá, hogy valamilyen új, nagy csoportosítást vessen be?

– Az ellenség kimerült. Viszont az 1. csapásmérő és a 10. hadsereg bevetése nélkül a front csapatai sem tudják felszámolni a veszélyes beékelődéseket. Márpedig ha most nem számoljuk fel azokat, előfordulhat, hogy az ellenség a jövőben a Moszkva körzetében levő csapatait északi és déli csoportosítása rovására nagy tartalékokkal erősíti meg és akkor komoly bonyodalmak állhatnak elő.

Sztálin azt felelte, hogy megtárgyalja a vezérkarral a dolgot.

Megkértem Szokolovszkijt, a front törzsfőnökét (akinek szintén az volt a véleménye, hogy ideje bevetni az 1. csapásmérő és a 10. hadsereget), hogy lépjen érintkezésbe a vezérkarral és jelentse, miszerint célszerű minél hamarabb átadni a frontnak a tartalék hadseregeket. November 29-én késő este közölték velünk a főhadiszállásnak azt a döntését, hogy átadja a Nyugati Frontnak az 1. csapásmérő és a 10. hadsereget, valamint a 20. hadsereg összes magasabbegységét. A főhadiszállás egyidejűleg parancsot adott, hogy küldjük meg neki e csapatok alkalmazási tervét.

November 30-án reggel jelentettük elképzeléseinket a főhadiszállásnak. Ezek nagyjából a következők voltak.

Az 1. csapásmérő hadsereg V. I. Kuznyecov altábornagy parancsnoksága alatt összes erőivel Dimitrov–Jahroma körzetében bontakozik szét és a 30., valamint a 20. hadsereg erőivel együttműködve csapást mér Klin irányában és tovább, Tyerjajeva Szloboda általános irányban.

A 20. hadsereg Krasznaja Poljana–Belij Raszt körzetéből az 1. csapásmérő és a 16. hadsereggel együttműködve csapást mér Szolnyecsnogorszk általános irányban, a helységet délről átkarolva, és tovább Volokolamszk ellen; ezen kívül a 16. hadsereg jobb szárnya csapást mér Krjukovo felé és tovább, a helyzettől függően.

A 10. hadsereg az 50. hadsereg csapataival együttműködve Sztalinogorszk–Bogorogyick irányában fog csapást mérni és tovább folytatja a támadást az Upa folyótól délre.

Az ellentámadás közelebbi feladata a Nyugati Front szárnyain az volt, hogy szétzúzzuk a „Közép" hadseregcsoport csapásmérő csoportosításait és elhárítsuk a Moszkvát közvetlenül fenyegető veszélyt. Ahhoz, hogy távolabbi és döntőbb célokat tűzzünk a csapatok elé, akkoriban még nem volt erőnk. Csupán arra törekedtünk, hogy az ellenséget minél messzebbre visszavessük Moszkvától, és minél nagyobb veszteségeket okozzunk neki.

Annak ellenére, hogy három hadsereget kaptunk kiegészítésként, a Nyugati Front számbelileg nem múlta felül az ellenséget (a légierő kivételével). Harckocsik és tüzérség tekintetében pedig az ellenség volt fölényben. Ez volt csapataink Moszkva alatti ellentámadásának a fő sajátossága.

Az ellentámadás első szakaszában a front közepén elhelyezkedő 5., 33. és 49. hadsereg azt a feladatot kapta, hogy aktív tevékenységgel kössék le a velük szemben álló ellenséges csapatokat és készüljenek fel arra, hogy általános támadásba mennek át.

December 4-én késő este felhívott a legfelsőbb főparancsnok és megkérdezte:

– Mivel segítsünk a frontnak azon kívül, amit már adtunk?

Azt feleltem, hogy szükségünk van a főparancsnokság tartalékában levő repülőerőknek és a honi légvédelemnek a támogatására, ezenkívül pedig még legalább kétszáz harckocsira, kezelőszemélyzettel. A frontnak nincsen elég harckocsija, és nélkülük nem tudja gyorsan kifejleszteni az ellentámadást.

– Harckocsik nincsenek, nem tudunk adni – mondta Sztálin –, repülők lesznek. Egyezzenek meg a vezérkarral. Azonnal odaszólok. Ne feledje, hogy december 5-én megkezdi támadását a Kalinyini Front. December 6-án pedig Jelec körzetében támadásba megy át a Délnyugati Front jobb szárnyának hadműveleti csoportja.

A nemrég esett nagy hó igen megnehezítette a csapatok összpontosítását, átcsoportosítását és a megindulási körletek elfoglalását. Mindezeket a nehézségeket leküzdve december 6-án reggelre valamennyi fegyvernem készen állt a Moszkváért vívott csata új szakaszára.

Elérkezett 1941. december 6-ának a napja. A Nyugati Front csapatai a fővárostól északra és délre megkezdték az ellentámadást. Kalinyin és Jelec körzetében megindultak a szomszédos frontok. Hatalmas ütközet bontakozott ki.

A Kalinyini Front csapatai már a támadás első napján beékelődtek az ellenséges védelem peremvonalába, az ellenséget azonban nem tudták kivetni állásaiból. A front csapatai csak tíznapos szívós harc után kezdtek előrenyomulni. Ez azután történt, hogy a Nyugati Front jobb szárnya szétzúzta a német csoportosítást Rogacsevo–Szolnyecsnogorszk körzetében és megkerülte Klint.

December 13-án az 1. csapásmérő hadsereg és a 30. hadsereg erőinek egy része megközelítette Klint. A szovjet csapatok a várost teljesen körülzárták, betörtek oda, és elkeseredett harcok után december 15-re virradó éjjel megtisztogatták Klint az ellenségtől.

Sikeresen fejlesztették tovább a támadást a 20. és 16. hadsereg csapatai is. December 9-én estére, leküzdve az ellenség szívós ellenállását, a 20. hadsereg megközelítette Szolnyecsnogorszkot és december 11-én kiverte az ellenséget a városból. A 16. hadsereg december 8-án felszabadította Krjukovót és folytatta a támadást az isztrai víztároló felé.

A Govorov vezette 5. hadsereg jobbszárny-csapatai is előrenyomultak. Ez sokban hozzájárult a 16. hadsereg sikeréhez.

Nagy veszteség volt számunkra, hogy december 19-én Palaskino falu környékén (Ruzától 12 km-re északnyugatra) elesett Dovator vezérőrnagy, a 2. gárda-lovashadtest parancsnoka és M. P. Tavlijev alezredes, a 20. lovashadosztály parancsnoka. A front haditanácsának előterjesztésére a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége Dovatornak halála után a Szovjetunió Hőse címet adományozta.

A Nyugati Front jobb szárnyának ellentámadása megszakítás nélkül folyt. Aktív támogatást nyújtottak a front repülői, a honi légvédelem repülőerői és a távolsági légierő. Ez utóbbinak A. J. Golovanov tábornok volt a parancsnoka. A repülők hatalmas légitámadásokat intéztek az ellenség tüzérségi tüzelőállásai, páncélos csapatai, parancsnoki harcálláspontjai ellen, és amikor a hitleristák visszavonulása elkezdődött, mélyrepülésben csaptak le és bombázták a gyalogos, páncélos és szállító oszlopokat. Ennek eredményeképpen a nyugat felé vezető utak az ellenséges csapatok visszavonulása után tele voltak harceszközökkel, szétlőtt gépkocsikkal.

A front parancsnoksága az ellenség mögöttes területére sícsapatokat, lovasságot és légideszant-csapatokat irányított, amelyek pusztították a visszavonuló ellenséget. Ugyanott, a frontok haditanácsaival összehangolva megkezdték harcukat a partizánok. Az ő tevékenységük erősen megnehezítette a német parancsnokság helyzetét.

A front bal szárnyán december 3-án az 50. hadsereg csapatai és Belov tábornok lovashadteste Tula környékén kezdte meg Guderian tábornok páncélos hadseregének szétzúzását. Guderian hadseregének 3. és 17. páncélos, valamint 29. gépesített hadosztálya mintegy 70 harckocsit hagyva csatamezőn, sürgősen kezdett visszavonulni Venyev felé.

December 6-án a 10. hadsereget is ütközetbe vetették Mihajlov környékén, ahol az ellenség megpróbálta tartani magát, hogy a visszavonuló 2. páncélos hadsereg szárnyát fedezze. December 8-án Tula környékéről az 50. hadsereg többi csapata is támadásba ment át, Venyev és Mihajlov között átvágással fenyegetve az ellenség visszavonulási útját.

A front és a főhadiszállás repülői szakadatlanul támogatták Belov tábornok lovashadtestének csapásait, továbbá az 50. és 10. hadsereg tevékenységét.

Guderian hadserege, amelyet a szárnyak felől mélyen átkaroltak, és nem volt ereje ahhoz, hogy kivédje a Nyugati Front és a Délnyugati Fronthoz tartozó hadműveleti csoport ellentámadásának csapásait, sietve megkezdte a visszavonulást Uzlovaja, Bogorogyick általános irányban és tovább Szuhinyicsi felé, otthagyva nehézfegyvereit, gépkocsijait, vontatóit és harckocsijait.

A tíz napig tartó harcokban a Nyugati Front balszárny-csapatai súlyos vereséget mértek Guderian 2. páncélos hadseregére, és 130 km-t nyomultak előre.

A Nyugati Fronttól balra sikeresen támadtak az újból megalakított Brjanszki Front magasabbegységei. Azzal, hogy a csapatok elérték az Oreski–Sztarica–Lama folyó és Ruza folyó–Malojaroszlavec–Tyihonova Pusztiny–Kaluga–Moszalszk–Szuhinyicsi–Beljov–Mcenszk–Novoszil vonalat, befejeződött a szovjet csapatok Moszkva alatti ellentámadásának első szakasza. Végre elhárítottuk a Tulát fenyegető veszélyt. Az ellentámadásban itt a fő szerepet Getman harckocsihadosztálya, Belov lovashadteste és az 50. hadsereg V. Sz. Popov altábornagy parancsnoksága alatt működő hadműveleti csoportja játszotta.

A legyengült, harcokban felőrlődött hitlerista hadseregek nagy veszteségeket szenvedtek és csapatainktól szorongatva nyugat felé vonultak vissza. Véleményünk szerint a nyugati irány (a Nyugati, a Kalinyini és a Brjanszki Front) előtt az ellentámadás következő szakaszában az a feladat állt, hogy megfelelő erőkkel és eszközökkel megerősítve a teljes befejezésig folytassa az ellentámadást. Helyre kellett állítani azt a helyzetet, amelyet ezek a frontok a német fasiszta csapatok „Tájfun" nevű támadó hadműveletének a kezdete előtt foglaltak el.

Ha abban az időben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásától legalább négy hadsereget kaphattunk volna erősítésként (egyet-egyet a Kalinyini és a Brjanszki Frontnak és kettőt a Nyugati Frontnak), akkor reális lehetőségünk lett volna arra, hogy újabb vereségeket mérjünk az ellenségre, még messzebbre vessük vissza Moszkvától, és elérjük a Vityebszk–Szmolenszk–Brjanszk vonalat.

Mindenesetre a haditanács tagjai éppúgy, mint a fronttörzs tagjai teljesen egyetértettek abban, hogy az ellentámadás folytatására minden rendelkezésre álló eszközt a nyugati hadászati irányban kell felhasználni, hogy maximális veszteségeket okozzunk az ellenségnek.

A központi hadászati irányban végrehajtott decemberi ellentámadás sikerének roppant nagy jelentősége volt. A német „Közép" hadseregcsoport csapásmérő csoportosításai súlyos vereségeket szenvedtek és visszavonultak. Egészben véve azonban az ellenség még erős volt, nemcsak a nyugati, hanem más irányokban is. Az arcvonal középső szakaszán elkeseredetten ellenállt, és sikeresen kezdődő támadó hadműveleteink Rosztovnál és Tyihvinnél, a kellő befejezés hiányában elhúzódtak.

A legfelsőbb főparancsnok azonban a német fasiszta csapatok moszkvai vereségének és a sikeres ellentámadásnak a hatása alatt állva, derűlátó volt. Úgy vélte, hogy a németek más arcvonalszakaszokon sem bírják feltartani a Vörös Hadsereg csapásait. Innen származott az a gondolat, hogy minél hamarabb általános támadást kell indítani a Ladoga-tótól a Fekete-tengerig terjedő egész arcvonalon.

Mint a főhadiszállás tagját, január 5-én este hívattak a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállására, hogy megtárgyaljuk a Vörös Hadsereg általános támadásának a tervezetét. Miután Saposnyikov röviden tájékoztatott bennünket a frontok helyzetéről és ismertette a tervezetet, Sztálin ezt mondta:

– A németek elvesztették fejüket a moszkvai vereségtől, rosszul készültek fel a télre. Elérkezett a legmegfelelőbb pillanat, hogy általános támadásba menjünk át.

A Legfelsőbb Főparancsnokságnak a következő volt az elgondolása. Figyelembe véve, hogy a frontok ellentámadása a nyugati irányban sikeresen halad, az általános támadás célja az ellenség szétzúzása Leningrád alatt, Moszkvától nyugatra és az ország déli részén.

A tervezet szerint a főcsapást a „Közép" hadseregcsoportra kellett mérni. Az Északnyugati Front bal szárnya, valamint a Kalinyini és a Nyugati Front erői ezt a hadseregcsoportot két oldalról átkarolják, utána bekerítik, és Rzsev, Vjazma, valamint Szmolenszk körzetében megsemmisítik a főerőket.

A Leningrádi és a Volhovi Front csapatai, továbbá az Északnyugati Front jobbszárny-csapatai a Balti Flottával együtt azt a feladatot kapták, hogy zúzzák szét az „Észak" hadseregcsoportot és szabadítsák ki Leningrádot a blokádból.

A Délnyugati és a Déli Front csapatainak vereséget kellett mérniük a „Dél" hadseregcsoportra és fel kellett szabadítaniuk a Donyec-medencét, a Kaukázusi Frontnak és a Fekete-tengeri Flottának pedig a Krímet.

Az általános támadás kezdetére igen rövid időn belül került volna sor.

Sztálin felszólította a jelenlevőket, hogy mondják el véleményüket az ismertetett tervezetről.

– A nyugati irányban – jelentettem –, ahol kedvezők a feltételek és az ellenségnek még nem sikerült helyreállítania csapatainak harcképességét, folytatni kell a támadást. De a dolgok sikeres kimeneteléhez fel kell tölteni a csapatokat emberrel, harci technikával, és meg kell őket erősíteni tartalékokkal, elsősorban harckocsi-egységekkel.

Ami pedig csapataink Leningrád alatti és délnyugati irányú támadását illeti, ott erős ellenséges védelem áll velük szemben. Erős tüzérség nélkül képtelenek áttörni a védelmet, felőrlődnek és semmivel sem indokolható nagy veszteségeket szenvednek. Én amellett vagyok, hogy erősítsük meg a nyugati irány frontjait és itt támadjunk tovább erősebben.

– Egyelőre még nincsenek olyan anyagi lehetőségeink, amelyek biztosítanák valamennyi front egyidejű támadását – jegyezte meg Voznyeszenszkij.

– Beszéltem Tyimosenkóval – mondotta Sztálin. – Neki az a véleménye, hogy támadjunk. Gyorsan fel kell őrölni a németeket, hogy tavasszal ne tudjanak támadni.

Majd megkérdezte:

– Ki akar még valamit mondani?

Senki sem válaszolt.

– No, akkor ezzel be is fejezzük a megbeszélést.

A szobából kimenet Saposnyikov megállapította:

– Kár volt vitatkoznia: ezt a kérdést a legfelsőbb főparancsnok már eleve eldöntötte.

– Akkor minek kérték ki a véleményemet?

– Nem tudom, nem tudom, galambocskám! – mondta Borisz Mihajlovics és mélyet sóhajtott.

A front törzse január 7-én kapta meg a támadásra vonatkozó direktívát. Ennek értelmében a haditanács a front csapatainak az ellentámadás folytatása céljából a következő további feladatokat adta:

– a front jobb szárnya (az 1. csapásmérő, a 20. és a 16. hadsereg) támadjon tovább Szicsevka általános irányban, és a Kalinyini Fronttal együttműködve zúzza szét a szicsevka–rzsevi csoportosítást;

– a front közepe (az 5. és a 33. hadsereg) támadjon Mozsajszk–Gzsatszk általános

irányban; a 43., 49. és 50. hadsereg mérjen csapást Juhnovra, zúzza szét az ellenség juhnov-kondrovi csoportosítását és fejlessze ki a csapást Vjazma ellen;

– Belov megerősített lovashadteste nyomuljon előre Vjazma körzetébe a Sz. V. Szokolov vezérőrnagy 11. lovashadtestével szemben, amely a Kalinyini Front állományában tevékenykedik, hogy együttesen hátbatámadják az ellenség vjazmai csoportosítását (ebben az időben Vjazma környékén nagy partizánosztagok aktív tevékenységet folytattak);

– a 10. hadsereg indítson támadást Kirov felé és fedezze a front bal szárnyát.

A jobb szomszéd – a Kalinyini Front – azt a feladatot kapta, hogy Szicsevka, Vjazma általános irányban támadjon, erőinek egy része pedig kerülje meg Rzsevet; 22. hadseregének Belij felé kellett kifejlesztenie a csapást.

Az Északnyugati Frontnak két eltérő irányban kellett támadnia. A 3. csapásmérő hadsereg M. A. Purkajev altábornagy parancsnoksága alatt Velikije Luki általános irányban támadott; 4. csapásmérő hadserege, amelynek Jerjomenko vezérezredes állt az élén, Toropec–Velizs felé indított támadást.

A Délnyugati Front jobb szárnyának és a Brjanszki Frontnak a hadseregei azt a feladatot kapták, hogy kössék le a velük szemben álló ellenség erőit, és akadályozzák meg, hogy erőket dobjon át a középső irányba és a Donyec-medencébe.

A délnyugati irány csapatainak el kellett foglalniuk Harkovot és hídfőket kellett létesíteniük Dnyepropetrovszk és Zaporozsje környékén.

Ez nagyszabású terv volt, de több irányban nem volt biztosítva sem élőerővel, sem eszközökkel. Mindez kihatott első téli támadásunk ütemére és eredményeire. Csupán az Északnyugati Front csapatainak az előrenyomulása haladt sikeresen, minthogy az ellenségnek ott nem volt összefüggő védelmi vonala.

Ennek a frontnak a 3. és 4. csapásmérő hadserege elérte Velikije Luki, Gyemidov és Velizs megközelítési útjait, mintegy 250 km-t hagyva maguk után. A Kalinyini Front 22. hadserege ezalatt Belij városáért harcolt, a 11. lovashadtest pedig elérte Vjazma északnyugati körzetét. A Kalinyini Front 39. és 29. hadserege Rzsevtől nyugatra lassan nyomult előre. A front balszárny-csapatai nem értek el sikert, mert erős védelem állta útjukat.

Az ellenség tevékenységének általános jellegét ebben az időszakban Hitler 1942. január 3-i parancsa határozta meg, amelyben többek között ez állt: „Görcsösen ragaszkodni minden helységhez, egy lépést sem visszavonulni, az utolsó töltényig, az utolsó gránátig védekezni – ezt követeli tőlünk a jelen pillanat".

„Parancsnok urak! – hangzott a 23. gyalogos hadosztály parancsnokának parancsa. – Az általános harchelyzet parancsolóan követeli tőlünk, hogy állítsuk meg csapataink gyors visszavonulását a Lama folyó terepszakaszon és a hadosztállyal foglaljunk el szívós védelmet. A Lama folyó menti állást az utolsó emberig kell védeni. Ez élet-halál kérdése . . ."

Vajon mire számított a hitlerista hadvezetés, amikor azt követelte csapataitól, hogy vessék meg lábukat a Lama folyó menti terepszakaszon.

Abból indult ki, hogy ott voltak csapataink még október–novemberben kiépített védőállásai, amelyekben ideiglenesen megkapaszkodhattak. Ezek az állások a folyó mindkét partján húzódtak északról dél felé, és távolabb egyesültek a Ruza és a Nara folyó menti állásokkal.

Ezenkívül az ellenség december közepére a mélyből mindenféle szedett-vedett, tartalék és a megszállt területekről ide szállított hadosztályokat dobott át oda, és az állásokat elő tudta készíteni védelemre. Mire a Moszkva alól visszavonuló csapa-

tok az említett folyók terepszakaszára értek, a védelmi terepszakaszok műszaki létesítményei már elkészültek. Január 10-én a Nyugati Front csapatai (a 20. hadsereg, az 1. csapásmérő hadsereg erőinek egy része, I. A. Plijev 2. lovashadteste, a 22. harckocsidandár és öt sízászlóalj) másfél órás tüzérségi előkészítés után támadást indított, hogy Volokolamszk körzetében áttörje az arcvonalat. Két napi szívós harc után ez sikerült is. A keletkezett résbe bevetettük Plijev vezérőrnagy lovashadtestét az öt sí-zászlóaljjal és a 22. harckocsidandárral.

1942. január 16-án és 17-én a front jobbszárny-csapatai a partizánosztagok támogatásával elfoglalták Lotosinót, Sahovszkaját és átvágták a moszkva–rzsevi vasútvonalat. Úgy tűnt, hogy itt kell fokozni az erőkifejtést a siker továbbfejlesztése céljából. A helyzet azonban másként alakult.

Január 19-én parancs érkezett, hogy az 1. csapásmérő hadsereget vonjuk ki a harcból és adjuk át a főhadiszállás tartalékába. Én is, Szokolovszkij is felhívtuk a vezérkart és kértük, hagyják meg nálunk ezt a hadsereget. A válasz egy volt – ez a legfelsőbb főparancsnok parancsa. Felhívom Sztálint és ezt hallom: „Vonják ki minden vitatkozás nélkül". Arra a kijelentésemre, hogy ennek a hadseregnek az elvesztése gyengíti a csapásmérő csoportosítást, ezt válaszolta: „Nagy erő van ott maguknál. Számolja csak össze, hány hadsereggel rendelkeznek".

Azt válaszoltam, hogy az arcvonal igen széles, minden irányban elkeseredett harc folyik, átcsoportosításokról szó sem lehet, és kértem, hogy a megindult támadás befejezéséig ne vonják ki az 1. csapásmérő hadsereget a Nyugati Front jobb szárnyának állományából, ne gyengítsük ezen a szakaszon az ellenségre nehezedő nyomást.

Sztálin válasz helyett letette a kagylót. A kérdésről Saposnyikovval is tárgyaltam, de szintén eredménytelenül.

– Galambocskám – mondta Saposnyikov – semmit sem tudok tenni, ez a legfelsőbb főparancsnok személyes döntése.

A 20. hadsereget széles arcvonalon szét kellett húzni. A front meggyengült jobbszárny-csapatait Gzsatszknál megállította az ellenség szervezett védelme, és tovább nem tudtak előrenyomulni.

A front közepén támadó 5. és 33. hadsereg január 20-án felszabadította Ruzát, Dorohovót, Mozsajszkot és Vereját. A 43. és 49. hadsereg elérte Domanov körzetét és megkezdte a harcot az ellenség juhnovi csoportosítása ellen.

Itt szeretnék kissé részletesebben foglalkozni a szovjet csapatok Vjazma környéki harcával. Január 18. és 22. között Vjazmától 40 kilométerre délre (Zselanye járás) az ellenség hadtápvonalainak átvágása céljából átdobtuk a 201. légideszant-dandár két zászlóalját és a 250. légideszant-ezredet. M. G. Jefremov altábornagy 33. hadserege azt a parancsot kapta, hogy fejlessze tovább az áttörést, és Belov 1. lovashadtestével, a légideszanttal, a partizánosztagokkal és a Kalinyini Front 11. lovashadtestével együttműködve foglalja el Vjazmát.

Belov tábornok hadteste január 27-én Juhnovtól 35 km-re délnyugatra áttört a varsói országúton és három nap múlva Vjazmától délre egyesült a deszanttal és a partizánosztagokkal. Február 1-én ugyanoda érkezett Jefremov altábornagy személyes parancsnoksága alatt a 33. hadsereg három lövészhadosztálya (a 113., a 338. és a 160.) és megkezdték a harcot Vjazma megközelítési útjain. Belov tábornok 1. lovashadtestének megerősítése és a Kalinyini Front 11. lovashadtestével való együttműködés céljából a főhadiszállás elrendelte, hogy Ozerecsnyi körzetében dobják le a 4. légideszant-hadtestet. Mivel azonban nem voltak szállító repülőgépek, csak a kétezer emberből álló 8. légideszant-dandárt vetették be.

A 33. hadsereg Naro-Fominszk körzetéből Vjazma általános irányban támadva január utolsó napján gyorsan előrenyomult Sanszkij Zavod és Domanov környékére, ahol egy széles, semmivel sem fedezett rés tátongott az ellenség védelmében. Az összefüggő arcvonal hiányában feltételezhettük, hogy a németek ebben az irányban nem rendelkeznek elegendő erővel Vjazma megbízható védelmére. Ezért úgy határoztam, hogy még mielőtt az ellenség ide vonná tartalékait, menetből elfoglaljuk Vjazmát, amelynek elestével az ellenség egész volokolamszki csoportja nagyon súlyos helyzetbe kerül.

Jefremov altábornagy elhatározta, hogy személyesen áll a hadsereg csapásmérő csoportjának az élére, és megkezdte a gyors előrenyomulást Vjazma felé.

Február 3–4-én, amikor ennek a csoportosításnak a főerői elérték Vjazma megközelítési útjait, az ellenség az áttörési szakasz mögött mért csapásával elvágta a csoportot és helyreállította védelmét az Ugra folyó mentén. A hadsereg második lépcsőjét ezalatt feltartóztatták Sanszkij Zavod környékén, a bal szomszédját pedig – a 43. hadsereget – Mediny körzetében. A 43. hadsereg nem tudta idejében végrehajtani a front törzsétől kapott feladatot, vagyis, hogy legyen segítségére Jefremov tábornok csoportjának.

Belovnak a vjazmai irányban bevetett lovashadteste, amikor elérte Vjazma környékét és ott egyesült Jefremov csapataival, maga is elvesztette hadtápvonalait.

Addigra a német hadvezetés Franciaországból és más arcvonalakról nagy tartalékokat szállított Vjazma környékére, ezekkel meg tudta szilárdítani ottani védelmét, amelyet mi nem tudtunk áttörni.

Ennek következtében ezt az egész csoportosításunkat az ellenség mögött kellett hagynunk a Vjazmától délnyugatra levő erdős területen, ahol nagyszámú partizánosztag állomásozott.

Belov hadteste, Jefremov csoportja és a légideszant-csapatok a partizánokkal együtt a mögöttes területen érzékeny csapásokat mértek az ellenségre, pusztították élőerejét és harceszközeit.

Február 10-én a 8. légideszant-dandár és a partizánosztagok elfoglalták Morsanovo–Gyagilevo körzetét, ahol megsemmisítették az 5. német páncélos hadosztály törzsét és közben gazdag hadizsákmányt ejtettek. Ezt még aznap közöltük Belov és Jefremov tábornokkal. Azt a parancsot kapták, hogy egyeztessék össze tevékenységüket ennek a dandárnak a parancsnokával, amelynek törzse Gyagilevo környékén volt.

A front parancsnoksága, miután Belovval és Jefremovval rádió-összeköttetést létesített, a lehetőség határain belül megszervezte csapataik lőszerrel, gyógyszerekkel és élelmiszerekkel való légi ellátását. Sok sebesültet szintén repülőgépen szállítottak el. A csoporthoz többször elrepült V. Sz. Goluskevics, a fronttörzs hadműveleti osztályának vezetője, és néhány híradó parancsnok.

Április elején Vjazma környékén számottevően súlyosbodott a helyzet. Az ellenség nagy erőket összpontosítva megkezdte a csoport összeszorítását, igyekezett tavaszig felszámolni ezt a számára veszélyes „szálkát". Az április végén bekövetkezett felmelegedés rendkívüli mértékben csökkentette a manőverezés, valamint a csoport és a partizánvidékek közti összeköttetés lehetőségét. A csoport a partizánoktól szintén kapott élelmiszert és takarmányt.

Belov és Jefremov tábornok kérésére a front parancsnoksága engedélyt adott arra, hogy csapataik egyesüljenek főerőinkkel. Ezzel kapcsolatban szigorú utasítást kap-

 tak, hogy Vjazma környékét a partizánvidékeken, az erdőkön keresztül hagyják el,

Kirov általános irányban, ahol a 10. hadsereg előkészíti az ellenséges védelem áttörését, a védelem tehát ott gyengébb lesz.

Belov tábornok lovashadteste, és a légideszant-csapatok pontosan végrehajtották a parancsot, és nagy kitérővel, 1942 május végén–június elején elérték a 10. hadsereg arcvonalszakaszát. Ügyesen megkerülve az ellenség nagyobb csoportosításait, és útközben megsemmisítve a kisebb német erőket, áthaladtak azon a résen, amelyet a 10. hadsereg nyitott, és megérkeztek a front körletébe. Az ellenség mögöttes területén folytatott tevékenység és e portya során a nehéz fegyverek és a harceszközök jelentős része elveszett. Az emberek többsége azonban mégis visszatért egységeihez. Milyen öröm volt találkozni azokkal, akik kitörtek az ellenség háta mögül és azokkal, akik a fronttól biztosították kijövetelüket! A harcosok és parancsnokok nem szégyellték könnyeiket: ezek az öröm és a katona-bajtársiasság könnyei voltak.

Jefremov altábornagy úgy vélte, hogy ez az út túl hosszú lesz kifáradt csoportja számára, ezért rádió útján közvetlenül a vezérkarhoz fordult, és engedélyt kért rá, hogy a rövidebb úton – az Ugra folyón keresztül törhessen át.

Sztálin azonnal felhívott és megkérdezte, egyetértek-e Jefremov javaslatával. Én kategorikus nemmel feleltem. A legfelsőbb főparancsnok azonban azt mondta, hogy Jefremov tapasztalt parancsnok, és hogy egyet kell érteni vele. A főhadiszállás megparancsolta, hogy a front erőivel szervezzünk találkozó csapást. Ezt a 43. hadsereg készítette elő és hajtotta végre, Jefremov tábornok csoportja részéről elmaradt a csapás.

Mint később kiderült, amikor a németek az Ugra folyó felé nyomultak előre, felfedezték és szétverték az osztagot. Jefremov, aki igazi hősként harcolt, súlyosan megsebesült, és nem akarva az ellenség kezére kerülni, agyonlőtte magát. Ilyen tragikusan végződött ennek a tehetséges és bátor katonai vezetőnek az élete, akivel együtt csoportja hős katonáinak nagy része is elpusztult.

Jefremov altábornagy 1941. október 25-én vette át a 33. hadsereg parancsnokságát, amikor a németek Moszkva felé törtek előre. A moszkvai csata idején hadseregének csapatai bátran verekedtek és védelmi terepszakaszukon nem engedték át az ellenséget. Jefremov tábornokot a moszkvai csatában tanúsított hősies magatartásáért Vörös Zászló Renddel tüntették ki.

Jefremovval együtt pusztult el P. N. Afroszimov vezérőrnagy, a hadsereg tüzérfőnöke, ez a rendkívül tehetséges, nemes lelkű ember, és még sok más parancsnok és politikai munkás is, akik mind kitűntek a Moszkváért vívott harcokban.

Ha most ezeket az 1942. évi eseményeket kritikailag értékelni akarom, azt kell mondanom, hogy abban az időben hibát követtünk el a Vjazma környéki helyzet megítélésében. Túlbecsültük saját csapataink lehetőségeit és lebecsültük az ellenséget. A „dió" sokkal keményebbnek bizonyult, mint ahogy feltételeztük . . .

Február és március folyamán a főhadiszállás azt követelte tőlünk, hogy a nyugati irányban fokozzuk a támadást, de a frontok élőerői és eszközei addigra már kimerültek.

Általában hadseregünk erőforrásai abban az időben rendkívül korlátozottak voltak. A csapatok szükségleteit még nem tudtuk úgy kielégíteni, mint ahogy azt a feladatok és a helyzet megkövetelte. A dolog odáig fajult, hogy minden alkalommal, amikor hívattak bennünket a főhadiszállásra, a szó szoros értelmében úgy könyörögtük ki a legfelsőbb főparancsnoktól a nehézpuskákat, géppisztolyokat, 10–15 páncéltörő ágyút, csekély mennyiségű gránátot és aknát. Mindazt, amit ilyen módon kapni sikerült, azonnal gépkocsira rakattuk és elküldtük a legjobban rászoruló hadseregnek.

Különösen rosszul álltunk lőszer tekintetében. Így a január első tíz napjára előirányzott lőszerből a front a következőket kapta: 82 mm-es aknagránátból – 1 százalékot, a tüzérségi lőszerből – 20–30 százalékot. Egész januárra 50 mm-es aknagránátból – 2,7 százalékot, 120 mm-es aknagránátból 36 százalékot, 82 mm-esből – 55 százalékot és tüzérségi lőszerből 44 százalékot.[43] A februári tervet egyáltalán nem teljesítették. Az első tíz napra betervezett 316 vagonból egyet sem kaptunk. Mivel a sorozatvető tüzérségnek nem volt lőszere, vissza kellett vonni a mögöttes területre.[44]

Valószínűleg nehezen hihető, de olyan lőszerkiszabatot kellett meghatároznunk, amely csövenként naponta 1–2 lövést engedélyezett. És mindezt a támadás időszakában! A frontnak a legfelsőbb főparancsnokhoz intézett 1942. február 14-i jelentésében ez állt:

„Amint azt a harci tapasztalatok bizonyították, a gránátok hiánya nem teszi lehetővé a tüzérségi támadást. Ennek következtében az ellenség tűzrendszere nem semmisül meg, és az ellenség alig lefogott védelmét rohamozó csapataink igen nagy veszteségeket szenvednek, nem érve el megfelelő sikert."[45]

A főhadiszállás 1942 február végén–március elején elhatározta, hogy a nyugati irányban tevékenykedő frontokat előerőkkel és eszközökkel erősíti meg, de ezzel az elhatározásával már elkésett. Az ellenség, amelyet nyugtalanított az események alakulása, jelentősen megerősítette vjazmai csoportosítását, és az előre megerősített állásokra támaszkodva aktív tevékenységet kezdett a Nyugati és a Kalinyini Front csapatai ellen.

A teljesen kifáradt és legyengült csapatok egyre nehezebben tudták leküzdeni az ellenség ellenállását. Többszöri jelentéseinket és javaslatainkat, hogy meg kell állni és meg kell vetni lábunkat az elért terepszakaszokon, a főhadiszállás elutasította. Sőt, az 1942. március 20-i direktívában a legfelsőbb főparancsnok újból azt követelte, hogy erélyesen folytassuk a korábban megszabott feladat végrehajtását.

Március végén – április elején a nyugati irány frontjai megpróbálták végrehajtani ezt a direktívát, amely az ellenség rzsev–vjazmai csoportosításának a megsemmisítését rendelte el, erőfeszítéseik azonban eredménytelenek maradtak.

Végül a főhadiszállás kénytelen volt elfogadni azt a javaslatunkat, hogy menjünk át védelembe a Velikije Luki–Velizs–Gyemidov–Belij–Duhovscsina–Dnyeper folyó –Nyelidovo–Rzsev–Pogoreloje Gorogyiscse–Gzsatszk–Ugra folyó–Szpasz-Gyemenszk–Kirov–Ljugyinovo–Holmiscsi–Oka folyó vonalon.

A Nyugati Front csapatai a téli támadás idején 70–100 km-t nyomultak előre és a nyugati irányban némileg javították az általános hadműveleti-hadászati helyzeten.

A Moszkváért vívott nagy csata eredményei lelkesítették a szovjet népet és lehangolták az ellenséget.

Westphal német tábornok, aki leírja a moszkvai csatát, kénytelen volt beismerni, hogy „a német hadsereg, amelyet korábban legyőzhetetlennek tartottak, a megsemmisülés határán volt". Ugyanezt mondják a hitlerista hadsereg más tábornokai is, olyanok, mint Tippelskirch, Blumentritt, Weierlein, Manteufel és még sokan mások.

Ami igaz, az igaz. A moszkvai csatában a hitleristák összesen több mint félmillió embert, 1300 harckocsit, 2500 löveget, több mint 15 000 gépkocsit és sok egyéb

[43] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 208, op. 2513, d. 204.

[44] Ugyanott, d. 207. l. 210.

[45] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 208, op. 2513, d. 204.

felszerelési tárgyat vesztettek. A német csapatokat 150–300 km-re vetettük vissza Moszkvától nyugati irányban.

Az 1941/42. évi téli ellentámadás nehéz időjárási viszonyok között folyt, s főképp nem voltunk számbeli fölényben az ellenséggel szemben. Ráadásul a frontok nem rendelkeztek feltöltött harckocsi- és gépesített magasabbegységekkel, nélkülük pedig, amint a háború gyakorlata mutatta, nem lehet döntő célú és nagyarányú támadó hadműveleteket folytatni. Az ellenség manőverét megelőzni, gyorsan megkerülni szárnyait, elvágni hadtápútjait, bekeríteni és szétdarabolni az ellenséges csoportosításokat, csak erős harckocsi- és gépesített magasabbegységekkel lehet.

A Vörös Hadsereg a moszkvai csatában a háború hat hónapja alatt első ízben nagy vereséget mért a hitlerista csapatok fő csoportosítására. Előtte a szovjet fegyveres erők már lefolytattak egy sor nagy hadműveletet, amelyek a csapások három fő irányában lassították a Wehrmacht előrenyomulását. Ám ezek méreteiket és eredményeiket tekintve elmaradnak a szovjet főváros falainál vívott nagy csata mögött.

A védelmi ütközetek hozzáértő vezetése, az ellencsapások szerencsés végrehajtása és a gyors átmenet az ellentámadásba gazdagította a szovjet hadművészetet, megmutatta a szovjet katonai vezetők megnövekedett hadászati és hadműveleti-harcászati érettségét, valamennyi fegyvernem katonái harci tudásának gyarapodását.

A hitlerista csapatok Moszkva alatt elszenvedett vereségének nagy nemzetközi jelentősége volt. A néptömegek a Hitler-ellenes koalíció valamennyi országában nagy lelkesedéssel fogadták a szovjet fegyverek kimagasló győzelméről szóló hírt. A haladó emberiség ettől remélte, hogy megszabadul a fasiszta igától.

A német csapatok Leningrádnál, Rosztovnál és Tyihvin környékén elszenvedett kudarcai és a moszkvai csata kijózanító hatással volt Japán és Törökország reakciós köreire, arra kényszerítette őket, hogy óvatosabb politikát folytassanak a Szovjetunióval szemben.

A német fasiszta csapatok védelembe mentek át. A hitlerista katonai és politikai vezetésnek harcképességük helyreállítása céljából egy sor totális intézkedést kellett végrehajtania, és arra kényszerült, hogy Franciaországból és más megszállt országokból tetemes mennyiségű csapatot szállítson a szovjet–német arcvonalra. Nyomást kellett gyakorolnia Németország csatlós államaira, hogy újabb magasabbegységeket küldjenek a szovjet arcvonalra és további anyagi erőforrásokat nyissanak meg, aminek következtében ezekben az országokban rosszabbodott a belpolitikai helyzet.

A hitleristák moszkvai veresége után nemcsak az egyszerű katonák, hanem sok német tiszt és tábornok is meggyőződött a szovjet állam erejéről, meggyőződött arról, hogy a szovjet fegyveres erők leküzdhetetlen akadályt jelentenek a hitlerizmus céljai elérésének útjában.

Gyakran teszik fel nekem azt a kérdést, milyen szerepe volt Sztálinnak a moszkvai csata idején.

Sztálin az egész idő alatt Moszkvában volt, szervezte az erőket és eszközöket az ellenség szétzúzására. El kell ismerni érdemeit. Az Állami Honvédelmi Bizottság élén és a népbiztosságok vezető állományára támaszkodva óriási munkát végzett a szükséges hadászati tartalékok és anyagi-technikai eszközök megteremtése érdekében. Szigorú igényességével, mondhatni, a lehetetlent is elérte.

Amikor azt kérdezik tőlem, hogy az elmúlt háborúból mi maradt meg leginkább emlékezetemben, mindig azt felelem: a moszkvai csata.

A kegyetlen, gyakran rendkívül bonyolult és nehéz viszonyok között csapataink

A szovjet csapatok ellentámadása Moszkvánál (1941 december—1942 április)

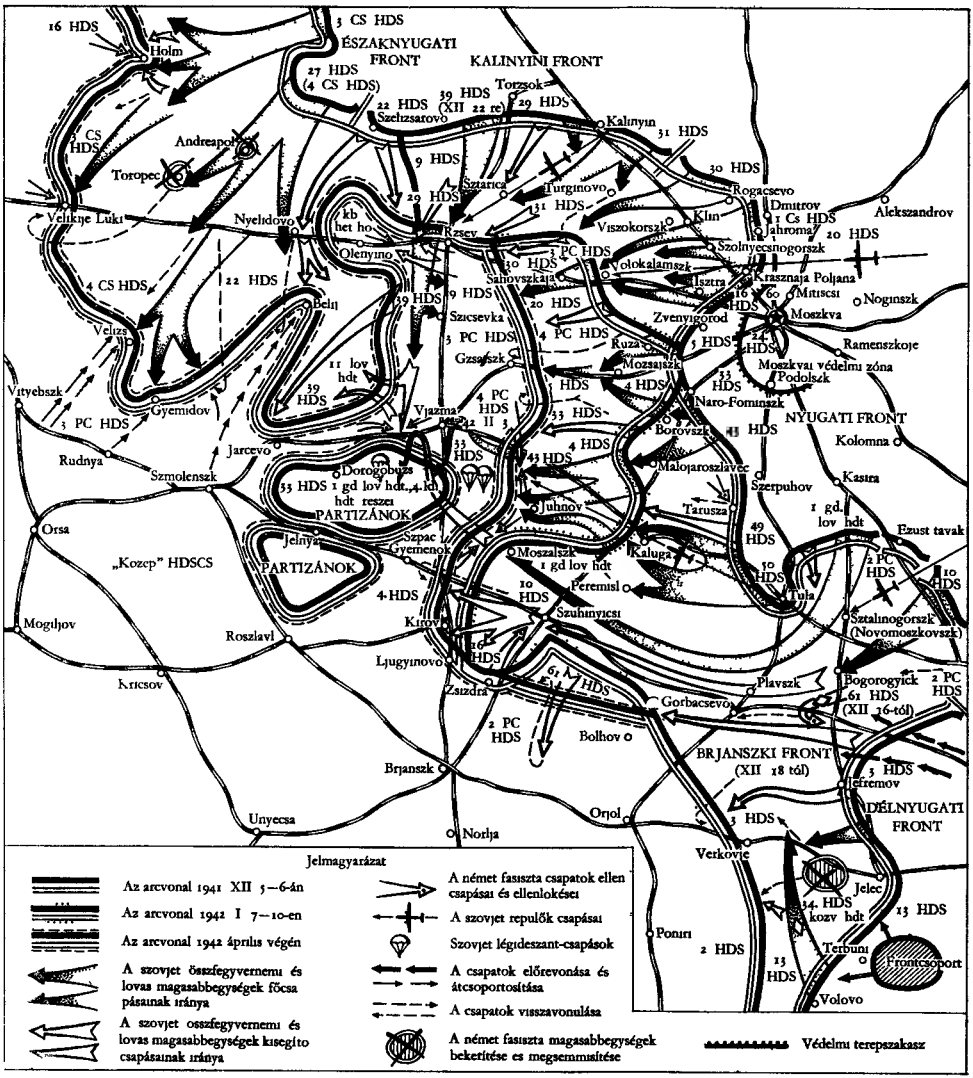

megedződtek, erősödtek, tapasztalatokra tettek szert, és miután a minimálisan szükséges mennyiségű technikai eszközt megkapták, visszavonuló, védekező erőből hatalmas támadó erővé változtak. A hálás utódok sohasem fogják elfelejteni a párt hatalmas szervező munkáját, a szovjet népnek az akkori időben véghezvitt munkahőstetteit és a harcosok bátor cselekedeteit.

Amikor mélységes hálámat nyilvánítom a csata valamennyi életben maradt résztvevőjének, meghajlok azoknak dicső emléke előtt, akik mindhalálig helytálltak és nem eresztették be az ellenséget hazánk szívébe, Moszkvába, a hős városba. Mindannyian adósok vagyunk nekik.

Tovább tartanak a kegyetlen megpróbáltatások (1942)

XIII.

Országunkat 1942-ben több oknál fogva újabb súlyos megpróbáltatások érték. Ám, éppen úgy mint 1941-ben, a moszkvai csatában, a szovjet nép és fegyveres erői a lenini párt vezetésével, bátran leküzdve a nehézségeket, a Don és a Volga között is szét tudták zúzni a német csapatok nagy hadászati csoportosítását, és ezzel megkezdődött a német fasiszta csapatok kiűzése hazánk földjéről.

Hogy jobban megérthessük az országunk déli részén lezajlott eseményeket, nagy vonásokban meg kell ismerkednünk az 1942 nyár eleji katonapolitikai helyzettel.

1942 tavaszán némileg javult a Szovjetunió belső és nemzetközi helyzete. Az antifasiszta front tovább szélesedett és erősödött. Januárban aláírták 26 ország deklarációját, amelyben az aláíró felek kijelentették, hogy minden erővel és eszközzel harcolnak az agresszív államok ellen, és nem kötnek velük különbékét vagy fegyverszünetet. Az Egyesült Államokkal és Angliával megegyezés jött létre arra vonatkozóan, hogy e két ország 1942-ben megnyitja a második frontot. Mindezek és egyéb körülmények, különösen a német csapatok moszkvai veresége és a Szovjetunió elleni hitlerista villámháborús terv meghiúsulása valamennyi országban jelentősen aktivizálta az antifasiszta erőket.

A szovjet–német arcvonalon ideiglenesen elhallgattak a fegyverek. Mindkét fél védelembe ment át. A védőállásokban levő csapatok árkokat ástak, fedezékeket építettek, aláaknázták a peremvonalhoz vivő utakat, drótakadályokat húztak és egyéb erődítési munkákat végeztek.

Csapataink parancsnokai és törzsei kidolgozták a tűzrendszert, megszervezték a fegyvernemek együttműködését és egyebeket.

A főhadiszálláson, a vezérkarnál és a csapatoknál értékelték a háború addigi eredményeit, kritikailag felülvizsgálták és átgondolták a csapatok sikeres és sikertelen tevékenységét, alaposabban tanulmányozták az ellenség hadművészetét, annak erős és gyenge oldalait.

A szovjet nép a háború döntő fordulatát előkészítő, Moszkvánál aratott nagy győzelemtől lelkesítve sikeresen átállította a népgazdaságot hadivágányra. A szovjet csapatokhoz egyre nagyobb mennyiségben kezdtek érkezni új harckocsik és repülőgépek, lövegek és sorozatvetők, valamint lőszerszállítmányok.

A hátországban valamennyi fegyvernemből új hadászati tartalék alakulatokat szerveztek. Harckocsi- és repülőgépgyártásunk sikerei lehetővé tették a Legfelsőbb Főparancsnokság számára, hogy megkezdje a harckocsihadtestek és hadseregek létrehozását, és az akkoriban legkorszerűbb felszereléssel lássa el azokat.

A csapatok korszerű 45 mm-es páncéltörő ágyúkat és új 76 mm-es ágyúkat kap-

tak. Új tüzéregységek és magasabbegységek alakultak. Átszervezték a csapat- és a honi légvédelmet. A légierő lehetőséget kapott arra, hogy légi hadseregeket szervezzen. Júniusban már nyolc légi hadseregünk volt. Jelentős mértékben kezdtek feltöltődni a távolsági repülők magasabbegységei és a főparancsnokság tartalékában levő hadtestek. Harcoló hadseregünk összlétszáma öt és fél millió főre emelkedett; a harckocsik száma 4065, a lövegeké és aknavetőké 43 642, a repülőgépeké pedig 3164 volt.[46] A csapatoknál nagy lendületet vett a harckiképzés, a háborús tapasztalatok és az új harci technika kezelésének sokoldalú elsajátítása.

A német fasiszta hadvezetés is készülődött a nyári hadjáratra, és továbbra is a szovjet arcvonalat tekintette a legfontosabbnak. A hitlerista vezetés egyre újabb és újabb szövetséges csapatokat küldött a keleti arcvonalra. A fasiszta Németországnak és szövetségeseinek a Barents-tengertől a Fekete-tengerig terjedő arcvonalon 217 hadosztálya és 20 dandára volt, és ebből 178 hadosztály, 8 dandár és 4 légiflotta teljesen német volt. A többi arcvonalon és a megszállt országokban Németország a második front hiányában fegyveres erőinek legfeljebb 20 százalékát tartotta.

1942 májusában az ellenségnek a szovjet–német arcvonalon több mint hatmilliós hadserege (ebből 810 000 volt a szövetséges csapatok létszáma), 3230 harckocsija és rohamlövege, majdnem 43 ezer lövege és aknavetője, valamint 3400 harci repülőgépe volt. A német csapatok élőerők tekintetében továbbra is felülmúlták csapatainkat. Mi viszont bizonyos mennyiségi fölényben voltunk harckocsik tekintetében, viszont minőségi szempontból harckocsi-állományunk nagy része még mindig elmaradt a németeké mögött.

Hitler politikai stratégiája és hadászata az 1942. év legközelebbi időszakára nagy vonalakban az volt, hogy délen szétzúzza csapatainkat, elfoglalja a Kaukázust, előrenyomul a Volgáig, elfoglalja Sztálingrádot (ma Volgográd) és Asztrahanyt, s ezzel megteremti a feltételeket a Szovjetunió államiságának megsemmisítéséhez.

Amikor a német hadvezetés az 1942. évi nyári támadást megtervezte, élőerő tekintetében ugyan fölényben volt a szovjet fegyveres erőkkel szemben, de már nem volt lehetősége arra, hogy egyszerre támadjon minden hadászati irányban, mint 1941-ben, a „Barbarossa-terv" szerint.

1942 tavaszáig a német csapatok a Barents-tengertől a Fekete-tengerig húzódtak szét. Ennek következtében hadműveleti sűrűségük erősen csökkent.

A hitlerista hadvezetésnek több totális intézkedéssel sikerült jól feltöltenie a „Dél" hadseregcsoportot és olyan erőket összpontosítania benne, amelyek délnyugati irányban jelentősen felülmúlták a mi csapataink lehetőségeit.

Hitler 1942. április 5-i 41. sz. direktívája szerint a Szovjetuniótól el kell ragadni gazdag mezőgazdasági és iparvidékeit, további gazdasági erőforrásokat kell szerezni (elsősorban a kaukázusi olajat) és a katonapolitikai célok elérése végett uralkodó hadászati helyzetet kell elfoglalni.

Hitler és környezete azt remélte, hogy amint a német csapatok országunk déli részén sikereket érnek el, más irányokban is csapásokat mérhetnek, és újból megrohamozhatják Leningrádot és Moszkvát.

A moszkvai irányban azt tervezték, hogy részleges támadó hadműveletekre szorítkoznak, s ezekkel felszámolják a német csapatok védelmébe mélyen beékelődött szovjet erőket. Ennek kettős célja lett volna. Először, csapataik hadműveleti helyze-

[46] A Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 1941–1945. Rövid összefoglalás. M., 1965. 152. old. (oroszul).

Nehéz órák. 1941. június 22

Leningrád 1941.
A frontra induló munkások

Tüzelőszétosztás
az ostromlott Leningrádban

1941 nyara a déli arcvonalon. Beloborogyko őrvezető raja beássa magát a tűzvonalban

A számtalan szerelvények egyike, amelyek végeláthatatlan sorokban szállítják keletre a gyárak felszerelését

Védelmi előkészületek Moszkvában. Légvédelmi ütegeket állítanak fel a Szovjet Hadsereg Színháza előtti téren

A munkálatokban a moszkvai nők is részt vesznek

Moszkva, 1941. november 7. A díszszemlén felvonuló egységek egyenesen a frontra mennek

1941 decembere. Szibériai egységek, útban a frontra

Moszkva alatt

A Kalinyini Front katonái visszafoglalnak egy falut az ellenségtől 1942

Támadásban a Brjanszki Front katonái — 1942

Roham!

tének megjavítása, másodszor, a szovjet hadvezetés figyelmének elterelése a déli hadászati irányról, ahol a főcsapást készítették elő.

A hitleristák a Kaukázus és a Volga-vidék elfoglalását tervezve arra törekedtek, hogy a Szovjetuniót megfosszák azoktól a közlekedési vonalaktól, amelyek a Kaukázuson keresztül a szövetségesekhez vezettek.

1942 tavaszán gyakran megfordultam a főhadiszálláson. Számos elvi hadászati kérdés megvitatásában vettem részt a legfelsőbb főparancsnoknál, és jól tudtam, hogyan értékeli a kialakult helyzetet és az 1942. év kilátásait.

Teljesen nyilvánvaló volt, hogy a legfelsőbb főparancsnok nem hisz maradéktalanul Churchillnek és Rooseveltnek azokban az ígéreteiben, hogy megnyitják az európai második frontot, de nem is veszti el azt a reményét, hogy valamivel majd megpróbálkoznak más területeken.

A legfelsőbb főparancsnok véleménye az volt, hogy a németek 1942 nyarán egy időben két hadászati irányban lesznek képesek nagy támadó hadműveletekre: a moszkvai irányban és az ország déli részén. Ami az északi és az északnyugati irányt illeti, mondta Sztálin, ott jelentéktelen német aktivitás várható. Lehetséges, hogy megkísérlik levágni védelmi vonalunk kiszögelléseit és megjavítani saját csoportosításaik helyzetét.

A két irány közül, amelyekben az ellenség a legfelsőbb főparancsnok véleménye szerint hadászati támadó hadműveleteket indíthatott, ő leginkább a moszkvaitól félt, ahol az ellenségnek több mint 70 hadosztálya összpontosult.

Az 1942. évi tavaszi és nyár eleji terveinket illetően Sztálin úgy vélte, hogy még nem rendelkezünk elég élőerővel és eszközzel ahhoz, hogy nagy támadó hadműveleteket indítsunk. Szerinte a közeli jövőre meg kell elégedni az aktív hadászati védelemmel, de emellett több részleges támadó hadműveletet kell lefolytatnunk a Krímfélszigeten, Harkov környékén, a lvov–kurszki és a szmolenszki irányban, továbbá Leningrád és Gyemjanszk környékén.

Tudtam, hogy Borisz Mihajlovics Saposnyikov elvileg egyetért Sztálinnal, de csapataink tevékenységi tervét illetően az az álláspontja, hogy aktív hadászati védelemre kell szorítkozni, a nyár elején fel kell őrölni és el kell véreztetni az ellenséget, és utána erőt gyűjtve széles arcvonalon ellentámadásba kell átmenni. Ebben támogattam Saposnyikovot, de az volt a véleményem, hogy a nyugati irányban a nyár elején okvetlenül szét kell zúznunk a rzsev–vjazmai csoportosítást, ahol a németeknek nagy hídfőjük és erőik voltak.

A főhadiszállás és a vezérkar különösen veszélyesnek az orjol–tulai és a kurszk–voronyezsi irányt tekintette, számolva azzal a lehetőséggel, hogy az ellenség délnyugati megkerülő hadművelettel csapást mér Moszkvára. E feltételezés folytán, hogy Moszkvát délnyugat felől megvédjék, olyan határozat született, miszerint a főhadiszállás tartalékának egy részét a tavasz végén a Brjanszki Front sávjában összpontosítják.

A Brjanszki Front jelentős élőerőket és eszközöket kapott. Május közepén állományába osztottak be négy harckocsihadtestet, hét lövészhadosztályt, tizenegy önálló lövészdandárt, négy önálló harckocsidandárt és nagy mennyiségű tüzérséget. Ezenkívül a Brjanszki Fronthoz osztották be a főhadiszállás 5. harckocsihadseregét, amelynek erős ellencsapást kellett mérnie abban az esetben, ha az ellenség a Brjanszki Front sávjában támadna.

Alapjában véve egyetértettem a legfelsőbb főparancsnok hadműveleti-hadászati prognózisával, de nem tudtam egyetérteni vele a részleges fronthadműveletek szá-

mában, mert úgy véltem, hogy ezek elnyelik tartalékainkat, és ezzel megnehezül a szovjet csapatok későbbi általános támadásának az előkészítése.

Elképzeléseimet jelentve azt javasoltam Sztálinnak és a vezérkarnak is, amit már említettem: elsősorban a nyugati hadászati irányban mérjünk erős csapásokat, hogy szétzúzzuk az ellenség rzsev–vjazmai csoportosítását. Erre a célra a Nyugati, a Kalinyini és a legközelebbi frontok erőit, valamint a Legfelsőbb Főparancsnokság és a moszkvai légvédelem repülőerőit vegyük igénybe.

Az ellenség szétzúzása a nyugati irányban számottevően meg fogja gyengíteni a német erőket és arra kényszeríti őket, hogy lemondjanak a nagy támadó hadműveletekről, legalábbis a közeljövőben.

Természetesen, ha most visszatekintve értékeljük az eseményeket, ez a következtetés nem volt vitathatatlan, de abban az időben, mikor nem rendelkeztünk teljes adatokkal az ellenségről, meg voltam győződve igazságomról.

A kérdés bonyolultsága miatt Sztálin megparancsolta, hogy vitassuk meg az általános helyzetet és csapataink tevékenységének lehetséges változatait a nyári hadjárat idején.

A megbeszélésen, amely az Állami Honvédelmi Bizottságban március végén zajlott le, jelen volt Vorosilov, Tyimosenko, Saposnyikov, Vaszilevszkij, én és Bagramjan.

Saposnyikov igen részletes beszámolót tartott, amely alapjában véve megegyezett Sztálin prognózisával. Ám az ellenség számbeli fölényére és az európai második front hiányára való tekintettel Saposnyikov azt javasolta, hogy szorítkozzunk aktív védelemre. A fő hadászati tartalékokat ne vessük be, hanem összpontosítsuk a középső irányban és részben Voronyezs környékén, ahol a vezérkar véleménye szerint 1942 nyarának a fő eseményei játszódhatnak le.

Amikor a Délnyugati Irányparancsnokság által előterjesztett támadó hadművelet tervét, amelyet a Brjanszki, Délnyugati és a Déli Front erőivel kellett végrehajtani, megtárgyaltuk, Saposnyikov marsall megpróbált rámutatni a hadművelet megszervezésének a nehézségeire, de a legfelsőbb főparancsnok nem engedte befejezni mondókáját és közbevágott:

– Ne üljünk tán ölbe tett kézzel a védelemben és várjuk, hogy a németek előbb támadjanak? Egy sor megelőző csapást kell mérnünk a széles arcvonalon, és ki kell tapogatnunk az ellenség felkészültségét. Zsukov azt javasolja, támadjunk a nyugati irányban, a többi arcvonalszakaszon pedig védekezzünk. Szerintem ez félmegoldás.

Tyimosenko vette át a szót. A délnyugati irány helyzetét jelentve, ezt mondta:

– Ennek az iránynak a csapatai most olyan állapotban vannak, hogy csapást mérhetnek és kell is, hogy megelőző csapást mérjenek a németekre a délnyugati irányban és ezzel szétzilálják a Déli és Délnyugati Front elleni támadó terveiket, mert ellenkező esetben megismétlődik az, ami a háború elején történt. Ami pedig a nyugati irányban indítandó támadást illeti, támogatom Zsukovot. Ez le fogja kötni az ellenség erőit.

Vorosilov támogatta Tyimosenkót.

Én ismét jelentettem, hogy nem értek egyet a több támadó hadművelet tervével. Borisz Mihajlovics Saposnyikov, aki tudomásom szerint szintén nem volt híve a részleges támadó hadműveleteknek, ezúttal, sajnos, hallgatott. A megbeszélés azzal végződött, hogy a legfelsőbb főparancsnok kiadta az utasítást: készítsük elő és a közeljövőben hajtsunk végre részhadműveleteket a Krím-félszigeten, a harkovi

irányban és más körzetekben. A főhadiszálláson tartott megbeszélés után visszatértünk helyünkre.

A májusi és júniusi események bebizonyították, hogy a főhadiszállás rosszul számított. Fegyveres erőink délen ismét súlyos megpróbáltatásoknak voltak kitéve. Április végén csapataink krími támadása kudarccal végződött. D. T. Kozlov altábornagy Krími Frontjának csapatai nem érték el céljukat és nagy veszteségeket szenvedtek. A főhadiszállás utasította a front parancsnokságát, hogy menjen át szilárd védelembe.

Az ellenség május 8-án a Krími Front ellen fordítva csapásmérő csoportosítását, nagy repülőerők támogatásával áttörte a védelmet. A nehéz helyzetbe kerülő csapataink kénytelenek voltak kiüríteni Kercset.

A kercsi vereség komoly bonyodalmakat okozott Szevasztopolban, ahol a város védői október óta megfeszített erővel harcoltak. Kercs elfoglalása után a német hadvezetés minden erejét Szevasztopol ellen összpontosította.

Július 4-én, kilenc hónapi ostrom, hosszú és elkeseredett ütközetek után, amelyekben a szovjet tengerészek és a szárazföldi csapatok harcosai halhatatlan dicsőséget szereztek, csapataink Szevasztopolt kiürítették. A Krím teljesen elveszett, ez nagyban súlyosbította általános helyzetünket, és természetesen könnyítette az ellenség helyzetét, amelynek így egy harcképes hadserege és jelentős megerősítő eszközei szabadultak fel.

Május 3-án az Északnyugati Front Gyemjanszk körzetében támadást indított a 16. német hadsereg csapatai ellen. Az egész hónapon át tartó ütközet nem hozott sikert. Igaz, az ellenség nagy veszteségeket szenvedett.

Egyszer, amikor telefonon beszéltem a legfelsőbb főparancsnokkal a Krími Frontról és a délnyugati irányról, a következőket mondta:

– Látja, mire vezet a védelem... Szigorúan meg kell fenyítenünk Kozlovot, Mehliszt és Kulikot nemtörődömségükért, hogy a többiek kedvét elvegyük a szájtátiságtól. Tyimosenko hamarosan megkezdi a támadást. És ön, nem változtatta meg a déli irányban folytatandó tevékenységünk módjáról alkotott véleményét?

– Nem. Az a véleményem, hogy az ellenséget délen légitámadásokkal és hatalmas tűzzel kell fogadnunk, szívós védelemmel vereséget kell rá mérnünk, majd utána átmenni támadásba.

Május 12-én a Délnyugati Front csapatai támadásba mentek át Harkov irányában. Két csapást mértek: az egyiket Volcsanszk körzetéből, a másikat pedig a barvenkovói kiszögellésből.

A hadművelet biztosítását a Lozovaja–Barvenkovo–Szlavjanszk szakaszon a Déli Frontra bízták. Ámde a Délnyugati Irányparancsnokság nem számolt a Kramatorszk felől fenyegető veszéllyel. Ott éppen befejeződött egy nagy német támadó csoport összevonása.

A barvenkovói kiszögellésből támadásba menve át a Délnyugati Front csapatai áttörték az ellenség védelmét és három nap alatt valamennyi szakaszon 25–50 km-t nyomultak előre. A hadművelet azonban elakadt.

Május 17-én hajnalban a „Kleist" hadseregcsoport 11 hadosztálya Szlavjanszk–Kramatorszk körzetéből támadást indított a Déli Front 9. és 57. hadserege ellen. A védelem áttörése után az ellenség két nap alatt 50 km-t nyomult előre, és Petrovszkovo környékén a Délnyugati Front balszárny-csapatainak az oldalába került.

291 Május közepén jelen voltam azon a megbeszélésen, amelyet Sztálin tartott a

frontparancsnokkal, és jól emlékszem, hogy komolyan aggasztotta őt az ellenség kramatorszki csoportja.

Ugyanaznap este a legfelsőbb főparancsnoknál beszélgettünk erről a témáról N. Sz. Hruscsovval, a haditanács tagjával, akinek ugyanaz volt a véleménye, mint a Délnyugati Front parancsnokának: a kramatorszki csoport részéről fenyegető veszély túlzott, és nincs ok a hadművelet megszakítására.

Május 18-án este a súlyosbodó helyzet komolyan nyugtalanítani kezdte Vaszilevszkijt, a vezérkari főnök helyettesét. Nyomban jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy le kell állítani csapataink támadását, és a barvenkovói csoportosítás erőinek zömét az ellenség kramatorszki csoportja ellen kell fordítani.

A legfelsőbb főparancsnok a Délnyugati Front haditanácsának ama jelentéseire hivatkozva, hogy folytatni kell a támadást, elvetette Vaszilevszkij javaslatait. Az az állítás, hogy a Déli és Délnyugati Front haditanácsa aggodalmaskodó jelentéseket terjesztett a legfelsőbb főparancsnok elé, nem felel meg a valóságnak. Ezt azért állítom, mert személyesen jelen voltam a legfelsőbb főparancsnok megbeszélésein.

Május 19-én a Délnyugati Front haditanácsa felismerte az erősen bonyolódott helyzetet, és intézkedéseket tett az ellenséges csapatok visszaverésére, de ekkor már késő volt.

Május 23-án a 6. és 57. hadsereget, a 9. hadsereg egy részét és L. V. Bobkin tábornok hadműveleti csoportját teljesen bekerítette az ellenség. Sok egységnek sikerült kitörnie a bekerítésből, de egyeseknek nem, és ezek, nem akarván megadni magukat, az utolsó csepp vérükig küzdöttek.

Ezekben a harcokban pusztult el Fjodor Jakovlevics Kosztyenko tábornok, a frontparancsnok helyettese – a polgárháború és a Honvédő Háború hőse, a 4. „Doni" kozákhadosztály 19. „Manicsi" ezredének volt parancsnoka. Ugyancsak ott halt hősi halált K. P. Podlasz tábornok, a 6. hadsereg parancsnoka és L. V. Bobkin tábornok, a hadműveleti csoport parancsnoka, akikkel együtt vettem részt a magasabb parancsnokok továbbképző tanfolyamain. Nagyszerű parancsnokok, pártunk és hazánk hű fiai voltak.

Ha a harkovi hadművelet kudarcát elemezzük, könnyen rájövünk arra, hogy a délnyugati irány csapatai vereségének fő oka az volt, hogy lebecsülték azt a komoly veszélyt, amelyet a délnyugati hadászati irány hordozott magában, ahol a főhadiszállás nem rendelkezett a szükséges tartalékokkal.

Ha a délnyugati irány hadműveleti mélységében a főhadiszállás néhány tartalék hadserege áll, akkor 1942 nyarán nem került volna sor az ottani csapatok katasztrófájára.

Júniusban az egész délnyugati irányban folytatódott az elkeseredett ütközet. Csapataink az ellenség csapásai elől nagy veszteségeket szenvedve visszavonultak az Oszkol folyón túlra, igyekezve megvetni lábukat a mögöttes terepszakaszokon.

Június 28-án az ellenség szélesebb körű támadó tevékenységbe kezdett. Kurszk körzetéből a voronyezsi irányban támadást indított a Brjanszki Front 13. és 40. hadserege ellen. Június 30-án Volcsanszk környékéről Osztrogozsszk irányában támadásba ment át a 6. német hadsereg, amely át is törte a 21. és 28. hadsereg védelmét. A voronyezsi irányban erősen rosszabbodott csapataink helyzete. Egy részüket bekerítette az ellenség.

Nézzük, mit ír visszaemlékezéseiben Vaszilevszkij marsall.

„Július 2-án estére a voronyezsi irányban erősen rosszabbodott a helyzet. A Brjanszki és a Délnyugati Front csatlakozásán 80 km mélyen áttörték a védel-

met. A frontok ez irányban levő tartalékai bekapcsolódtak a harcba. Az a nyilvánvaló veszély fenyegetett, hogy az ellenség csapásmérő csoportosítása előretör a Don felé és elfoglalja Voronyezst.

A főhadiszállás, hogy megakadályozza az ellenség doni átkelését és megállítsa csapatainak további előrenyomulását, két összfegyvernemi hadsereget (a 6. és 60. hadsereget – G. Zs.) adott át tartalékából a Brjanszki Frontnak, azt a parancsot adva nekik, hogy Zadonszk–Pavlovszk szakaszon bontakozzanak szét a Don jobb partján. Egyúttal a front rendelkezésére bocsátotta az 5. harckocsihadsereget, hogy a front harckocsi-magasabbegységeivel együtt ellencsapást mérjen a német fasiszta csapatok Voronyezs ellen támadó csoportosításának szárnyára és hátába . . . Az 5. harckocsihadsereg azonnali és döntő csapása erősen a mi javunkra fordíthatta a helyzetet.

A harckocsihadsereg azonban július 3-án nem kapott feladatokat a front parancsnokságától. Ezzel kapcsolatban a főhadiszállás megbízásából Jelec környékére kellett utaznom, hogy meggyorsítsam az 5. harckocsihadsereg ütközetbe vetését, miután előzetesen távírón közöltem a front parancsnokságával a feladatot, az ellencsapás végrehajtását, s utasítottam, hogy azonnal kezdje meg ennek előkészítését.

A főhadiszállás és a vezérkar nagy segítsége ellenére a Brjanszki Fronton napról napra bonyolultabbá vált a helyzet, amit jelentős mértékben súlyosbítottak a front és a hadseregek vezetésében mutatkozó hiányosságok. Ezzel kapcsolatban a főhadiszállás szervezési intézkedéseket tett, a Brjanszki Frontot két frontra osztotta. Az új, Voronyezsi Front parancsnokává Vatutyint, a Brjanszki Front parancsnokává pedig Rokosszovszkijt nevezték ki Golikov helyett.[47]

A Voronyezs környéki harcokba bekapcsolódtak a főhadiszállás által adott 6. és 60. összfegyvernemi hadseregek, valamint az 5. harckocsihadsereg is, ami némileg javított a védelem állóképességén, de nem hárította el azt a komoly veszélyt, hogy az ellenség áttör a Donon és a Don mentén Sztálingrád irányában támad.

A Krím elvesztése következtében csapataink Barvenkovo környékén, a Donyec-medencében és Voronyezsnél vereséget szenvedtek, az ellenség ismét megragadta a hadászati kezdeményezést és friss tartalékokat vetve be, gyors előrenyomulásba kezdett a Volga és a Kaukázus felé. Július közepén, miután csapatainkat Voronyezstől Kletszkajáig és Szurovikinótól Rosztovig a Don mögé vetették vissza, az ellenség csapatai megkezdték a harcot a Don-kanyarban, igyekezve előretörni Sztálingrád felé.

Csapataink kényszerű visszavonulása folytán az ellenség kezére került a gazdag Don-vidék és a Donyec-medence. Az a közvetlen veszély állt elő, hogy az ellenség előrenyomul a Volgáig és az Észak-Kaukázusba, elvész Kubány és elvágja a Kaukázushoz vezető utakat, s ezzel azt a gazdaságilag szerfölött fontos területet, amely a hadsereget és az ipart olajjal látja el.

A legfelsőbb főparancsnok kiadta ismert 227. sz. parancsát. Ez szigorú intézkedéseket léptetett életbe a pánikkeltők és a fegyelemsértők ellen, határozottan elítélte a „visszavonulási" hangulatot. A parancs kimondta, hogy a harcoló csapatok számára vastörvény, hogy „Egy lépést sem hátrálunk!" A parancsot fokozott pártpolitikai munka támasztotta alá.

A párt központi bizottsága, értékelve a frontoknál és a flottáknál folyó pártpolitikai munka eredményeit, a csapatoknál folyó pártszervező és politikai tömegmunka

[47] „Vojenno-isztoricseszkij Zsurnal", 1965. 8. sz. 7–8. old.

megjavítása érdekében több intézkedést léptetett életbe. L. Z. Mehlisz helyett A. Sz. Scserbakovot, a központi bizottság és a moszkvai pártbizottság titkárát nevezték ki politikai főcsoportfőnökké. A központi bizottság a kommunisták és komszomolisták külön mozgósításával erősítette a fegyveres erőket. 1941 végén a hadseregnél és a flottánál már 1,3 millió kommunista volt, vagyis kétszer annyi, mint a háború elején. A központi bizottság utasította a frontok és a hadseregek haditanácsait, javítsák meg a katonák és parancsnokok körében végzett munkát, hogy erősen növekedjék a fegyelem, a csapatok állóképessége és harcképessége.

A párt központi bizottsága megvizsgálta a Vörös Hadseregben folyó egész politikai munkát és intézkedéseket dolgozott ki annak további javítása érdekében. Utasította a politikai szerveket, hogy még jobban bontakoztassák ki a csapatoknál folyó eszmei-politikai munkát. Felszólított minden parancsnokot és politikai munkást, köztük a legmagasabb beosztásúakat is, hogy végezzenek a katonák között személyesen agitációs és propagandamunkát. Megerősítette ennek a különlegesen fontos és nehéz munkának az irányító szervezetét. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnökségéhez olyan tehetséges politikai munkások kerültek, akik kitűntek a harcoló csapatoknál. Értekezleteket tartottak a haditanácstagokkal, valamint a hadsereg és a flotta politikai szerveinek a vezetőivel. Ezeken a központi bizottság titkárai, M. I. Kalinyin, J. M. Jaroszlavszkij, D. Z. Manuilszkij és más vezető állami és párt-személyiségek szólaltak fel. A legsúlyosabb harcokat vívó csapatokkal több ízben találkoztak a kiváló propagandisták.

A Délnyugati Front csapatai a Harkovtól való visszavonulás során nagy veszteségeket szenvedtek és nem tudták sikeresen feltartóztatni az ellenség előrenyomulását. A Déli Front ugyanezen oknál fogva szintén nem tudta megállítani az ellenséget a kaukázusi irányban.

Feltétlenül el kellett torlaszolni a német csapatok útját a Volga felé. A főhadiszállás július 12-én megalakította az új, Sztálingrádi Frontot. Ennek rendelte alá a 62. hadsereget (parancsnok V. J. Kolpakcsi vezérőrnagy), a 63. hadsereget (parancsnok V. I. Kuznyecov altábornagy), a 64. hadsereget, továbbá a megszüntetett Délnyugati Front állományából a 21. hadsereget.

A volt Délnyugati Front haditanácsának minden tagját átvette az újonnan megalakult Sztálingrádi Front. A front erősítésként megkapta az alakulóban levő 1. és 4. harckocsihadsereget, továbbá a 28., 38. és 57. hadsereg harcképes egységeit. A Volgai Katonai Flottillát hadműveletileg szintén a front parancsnokságának rendelték alá.

A Sztálingrádhoz vezető utakon megkezdődött a védelmi terepszakaszok kiépítése és megerődítése. Akárcsak Moszkva védelménél, a lakosság ezrei vettek részt itt is a műszaki munkában, és önfeláldozóan készítették elő a várost a védelemre.

A sztálingrádi területi és városi pártbizottság nagy szervező munkát végzett a népfelkelő munkás önvédelmi osztagok megalakítása érdekében, a termelést a front szükségleteinek megfelelően szervezte át és elszállíttatta a városból a gyermekeket, öregeket, valamint az állami értékeket.

A Sztálingrádi Front július 17-én a következő védelmi vonalat foglalta el: Pavlovszktól a Don bal partján Szerafimovicsig, utána Kletszkaja, Szurovikino, egészen Verhnye-Kurmojarszkáig.

A Déli Front visszavonulás közben pótolhatatlan veszteségeket szenvedett. Négy hadseregéből százezernél alig valamivel több embere maradt. Hogy az észak-kaukázusi irányban megerősítse a vezetést, a főhadiszállás megszüntette a Déli

Frontot, és a front megmaradt egységeit átadta az Észak-kaukázusi Frontnak, amelynek parancsnokává Sz. M. Bugyonnij marsallt nevezték ki.

Az Észak-kaukázusi Front 37. és 12. hadserege azt a feladatot kapta, hogy a sztavropoli, a 18., 56. és 47. hadsereg pedig a krasznodari irányt fedezze.

Július végén–augusztus elején az észak-kaukázusi irányban nagyon kedvezőtlenül alakultak számunkra az események. A túlerejű ellenség szívósan nyomult előre. A német csapatok hamarosan elérték a Kubány folyót.

Augusztusban súlyos ütközetek lángoltak fel a majkopi irányban is. Augusztus 10-én az ellenséges csapatok elfoglalták Majkopot, augusztus 11-én pedig Krasznodart.

Augusztus közepén az ellenség elfoglalva Mozdokot, elérte a Tyerek folyót. Szeptember 9-re a német fasiszta csapatok visszavetették 46. hadseregünket és majdnem valamennyi hágót elfoglalták. Szuhumi komoly veszélyben forgott.

A kemény megpróbáltatásoknak és a halálos veszélynek ezekben a napjaiban a kaukázusi népek nem inogtak meg, nem vesztették el a szovjet népek családjának erejébe vetett hitüket.

Grúzia, Örményország és Azerbajdzsán pártszervezetei az Állami Honvédelmi Bizottság utasításait követve magukra vállalták a harcoló csapatok ellátását és kiszolgálását. A grúz, azerbajdzsán és örmény párt központi bizottságának felhívására fegyveres osztagok alakultak, önkéntesek léptek a Vörös Hadsereg soraiba. Ezek az intézkedések lehetővé tették a harcoló frontok megerősítését. A hitleristáknak az a számítása, hogy a német csapatok megérkezésekor a kaukázusi népek elszakadnak a Szovjetuniótól, teljesen meghiúsult.

Az ellenséggel harcoló csapatoknak nagy segítséget nyújtottak a kaukázusi népek partizánosztagai, amelyek jól ismerték a terepet. Merész rajtaütéseik rettegésben tartották az ellenséget, jelentős veszteségeket okoztak neki.

Július végén a Sztálingrádi Frontnak 38 hadosztálya volt, de ezeknek csupán a fele rendelkezett 6–8 ezer emberrel, a többieknek viszont csak 1–3 ezer harcosuk volt. Így ez az erő együtt 16 rendes létszámú hadosztálynak felelt meg. Ezeknek a kis létszámú magasabbegységeknek 530 km kiterjedésű arcvonalon kellett szétbontakozniuk.

A front állományában abban az időben összesen 187 000 ember, 360 harckocsi, 337 repülőgép, 7900 löveg és aknavető volt.

Az ellenség a fronttal szemben 250 000 embert, mintegy 740 harckocsit, 1200 repülőgépet, 7500 löveget és aknavetőt összpontosított. Ily módon az erőviszonyok a következőképp alakultak: emberben 1,4:1, lövegekben és aknavetőkben 1:1, harckocsikban 2:1, repülőgépekben 3,5:1 – az ellenség javára.

Később, miután csapataink Sztálingrád megközelítési útjain szívósan ellenálltak, az ellenség a Kotyelnyikovo felőli támadáshoz kénytelen volt a kaukázusi irányból átdobni 4. páncélos hadseregét, és ezenkívül még a csatlós hadsereg egy részét is felvonultatni.

A német főparancsnokság (OKW) 1942. július 23-i 45. sz. direktívája értelmében a „B" hadseregcsoport észak felől, a Don középső folyása mentén (ahol egymás után vonultak fel a magyar, olasz és román csapatok) fedezve magát, igyekezett gyorsan elfoglalni Sztálingrádot, Asztrahányt és szilárdan megvetni a lábát a Volgánál, hogy ezzel a Kaukázust elvágja a Szovjetunió központjától. E feladat biztosítására a 4. légiflotta erőinek zömét (1200 harci repülőgép) különítették ki.

 Július 26-án a német páncélos és gépesített csapatok áttörték a 62. hadsereg vé-

delmét és elérték Kamenszkij körzetét. Ellenrendszabályként a főhadiszállás parancsot adott az alakulóban levő és mindössze 240 harckocsival rendelkező 1. és 4. harckocsihadsereg és két lövészhadosztály azonnali bevetésére. Ezek bár nem tudták megállítani az ellenség előrenyomulását, némileg lassították.

Természetesen az alakulóban levő erők bevetését nem tarthatjuk helyesnek, de abban az időben a főhadiszállásnak nem volt más választása, mert a Sztálingrádba vezető utak fedezése gyenge volt. Súlyos ütközetek bontakoztak ki a 64. hadsereg szakaszán is, de az ellenségnek itt sem sikerült menetből betörnie Sztálingrádba. Augusztus első felében a városhoz vezető utakon elkeseredett ütközetek dúltak. A megerődített terepszakaszokra támaszkodó csapataink minden talpalatnyi földet hősiesen védelmeztek, ellencsapásokat mértek, felőrölték és elvéreztették a Sztálingrád felé előretörő ellenséges csapatokat.

Minthogy a Sztálingrádi Front csapatai 700 kilométeres arcvonalon húzódtak szét és a vezetésben nehézségek támadtak, a főhadiszállás elhatározta, hogy kettéosztja: Sztálingrádi és Délkeleti Frontra. Ez augusztus 5-én meg is történt.

A Sztálingrádi Front parancsnoka a Tyimosenko marsallt leváltó V. N. Gordov altábornagy lett, törzsfőnök pedig D. N. Nyikisev vezérőrnagy. A fronthoz a 63., 21. és 62. hadsereg, valamint a 4. harckocsihadsereg, továbbá Sz. I. Rugyenko vezérőrnagy alakulóban levő 16. légi hadserege tartozott.

A Délkeleti Front megkapta az 57., 51., 64. hadsereget és az 1. gárdahadsereget, valamint a 8. légi hadsereget. A front parancsnokává Jerjomenko vezérezredest nevezték ki.

A Sztálingrádnál harcoló csapatok tevékenységének egybehangolására az Állami Honvédelmi Bizottság augusztus 12-én Vaszilevszkij vezérezredest, a vezérkar főnökét küldte ki. A Sztálingrádi Front hadműveletileg a Délkeleti Front parancsnokának lett alárendelve.

Több napos elkeseredett harc után, az ellenség 14. páncélos hadteste betört Vertyacsij körzetébe és Latosinka–Rinok körzetében kettévágva a sztálingrádi védelmet, kijutott a Volgához. A 62. hadsereg elszakadt a Sztálingrádi Front erőinek zömétől, ezért átadták a Délkeleti Frontnak.

A német repülők barbárul bombázták Sztálingrádot és romhalmazzá változtatták. Pusztultak a békés lakosok, megsemmisültek az iparvállalatok és kulturális értékek.

Augusztus 24-én hajnalban az ellenség 14. páncélos hadtestének egy része támadást indított a Traktorgyár irányában, de eredménytelenül. Az ottani elkeseredett harcokban a sztálingrádi üzemek felfegyverzett munkásai is részt vettek.

Ezzel egyidőben a Sztálingrádi Front északnyugatra visszavonult csapatai észak–déli irányban rohamozták az ellenséget, arra kényszerítve, hogy tetemes erőket vonultasson fel velük szemben, amelyeket egyébként Sztálingrád elfoglalására szánt. Ez a manőver lényegesen gyengítette az ellenségnek a város elleni csapását, és elvágta a 14. német páncélos hadtestet a mögöttes területétől. Ezért e hadtestet néhány napon át légi úton kellett ellátni.

Az ellenség főerői átkeltek a Donon és hatalmas légitámadásoktól támogatva erélyes támadást indítottak.

Augusztus 30-án a Délkeleti Front csapatai az ellenséges túlerő nyomására visszavonultak a külső, majd utána a belső védelmi vonalra. A 62. és 64. hadsereg a Rinok –Orlovka–Gumrak–Peszcsanka–Ivanovka vonalon foglalt védelmet. Ebben az időben a 62. hadsereg parancsnoka Anton Ivanovics Lopatyin altábornagy volt. Ő mindent megtett, amit a katonai kötelesség megkövetelt tőle, sőt még többet is,

A szovjet csapatok védelmi hadműveletei Sztálingrádnál (1942 július szeptember)

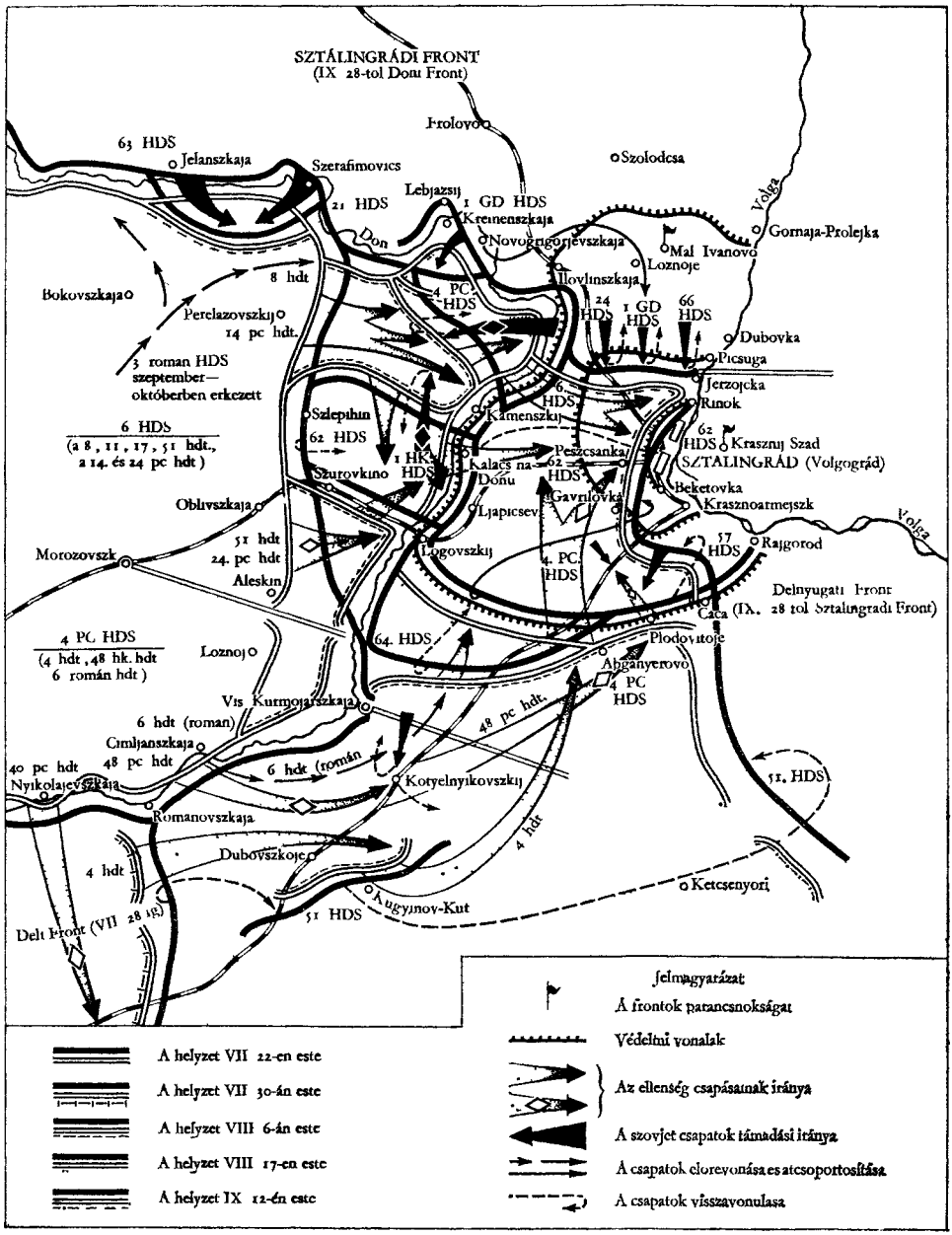

hiszen köztudomású, hogy az ellenség számbelileg felülmúlta hadseregének csapatait. És ő ennek ellenére megőrizte a 62. hadsereget az ellenség elleni helységharc számára, amelyben később felőrölték, majd megsemmisítették a támadókat.

Sztálingrád e nehéz napjaiban a főhadiszállás elrendelte, hogy a nyugati irányban részleges támadó hadműveletet kell végrehajtani, hogy az lekösse az ellenség tartalékait és megakadályozza átdobásukat Sztálingrád körzetébe.

A Nyugati Frontnál, amelynek abban az időben én voltam a parancsnoka, az események a következőképpen alakultak. A front bal szárnyán június elején a 10., 16. és a 61. hadsereg a Kirov–Bolhov terepszakaszról támadást indított Brjanszk irányában. A jobb szárnyon Pogoreloje Gorogyiscse környékén a megerősített 20. hadsereg a Kalinyini Front bal szárnyával együttműködve augusztusban sikeres támadást hajtott végre a Szicsevka–Rzsev körzetében levő ellenség megsemmisítése céljából.

A német védelem áttörése és a rzsev–vjazmai vasútvonal elérése után a Nyugati Front csapatainak a támadását megállították és Rzsev városa az ellenség kezén maradt.

Pogoreloje Gorgyiscse környékén az ellenség nagy veszteségeket szenvedett. A német hadvezetés, hogy megállítsa a Nyugati Front csapatainak a támadását, kénytelen volt sürgősen több hadosztályt átdobni, amelyeket a támadás továbbfejlesztésére szánt a sztálingrádi és a kaukázusi irányban.

Tippelskirch német tábornok ezzel kapcsolatban a következőket írja: „Az áttörést csak úgy sikerült megakadályozni, hogy három páncélos és több gyalogos hadosztályt, amelyek már készen álltak arra, hogy a Déli Frontra dobják át őket, visszatartották, és először az áttörés lezárására, majd utána ellencsapás céljára is bevetettek.[48]

Ha még rendelkezésünkre áll egy-két hadsereg, akkor a Konyev tábornok parancsnoksága alatt álló Kalinyini Fronttal együttműködve nemcsak a rzsevi csoportot, hanem az egész rzsev–vjazmai német csoportosítást is szét tudtuk volna zúzni és jelentősen meg tudtuk volna javítani a hadműveleti helyzetet az egész nyugati hadászati irányban. Sajnos, a Legfelsőbb Főparancsnokság nem használta ki ezt a reális lehetőséget.

Általában meg kell mondanom, a legfelsőbb főparancsnok tudta, hogy az 1942 nyarán kialakult kedvezőtlen helyzet az ő személyes hibájának is következménye, amelyet akkor követett el, amikor csapataink 1942. évi nyári hadjáratának a haditervét jóváhagyta. És nem keresett más bűnbakokat a főhadiszállás és a vezérkar vezető beosztású személyei között.

1942. augusztus 27-én, amikor Pogoreloje Gorogyiscse környékén tartózkodtam, ahol támadó hadműveletet folytattunk, felhívott A. N. Poszkrebiscsev. Közölte, hogy tegnap, vagyis augusztus 26-án, az Állami Honvédelmi Bizottság, megtárgyalva az ország déli részének helyzetét, elhatározta, hogy kinevez a legfelsőbb főparancsnok helyettesévé.

Alekszandr Nyikolajevics figyelmeztetett, hogy 14.00-kor legyek a parancsnoki harcállásponton és várjam Sztálin hívását. Rendkívül szűkszavú volt, minden kérdésemre ezzel válaszolt: „Nem tudom. Erről nyilvánvalóan személyesen fog beszélni". De ezekből a szavakból is megértettem, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság nagyon aggódik a Sztálingrád környéki harcok kimenetele miatt.

[48] K. Tippelskirch: i. m. 241. old. (oroszul).

Nemsokára közvetlen vonalon felhívott a legfelsőbb főparancsnok. A Nyugati Front helyzetéről kérdezősködve azt mondta:

– Amilyen gyorsan csak tud, utazzék a főhadiszállásra. A törzsfőnököt bízza meg a helyettesítésével. – Majd hozzátette: – Gondolja meg, kit kellene kinevezni parancsnoknak maga helyett.

Ezzel véget ért a beszélgetés. Sztálin nem említette, hogy kineveztek a legfelsőbb főparancsnok helyettesévé. Nyilvánvalóan ezt a személyes találkozásnál akarta közölni. Általában a legfelsőbb főparancsnok telefonon csak azt mondta, ami az adott pillanatban a legszükségesebb volt. Tőlünk megkövetelte, hogy telefonbeszélgetéskor a lehető legóvatosabbak legyünk, különösen a harcoló csapatok övezetében, ahol nem voltak berendezéseink a beszélgetések lehallgatása elleni védelemre.

Anélkül, hogy a front törzsszállását érintettem volna, elutaztam Moszkvába.

Aznap késő este a Kremlben voltam. Sztálin a szobájában dolgozott. Az Állami Honvédelmi Bizottság néhány tagja szintén nála tartózkodott.

A legfelsőbb főparancsnok azt mondta, hogy délen rosszul mennek dolgaink, és megeshet, hogy a németek beveszik Sztálingrádot. Nem jobb a helyzet Észak-Kaukázusban sem. Az Állami Honvédelmi Bizottság úgy határozott, hogy Zsukovot kinevezi a legfelsőbb főparancsnok helyettesévé és Sztálingrád körzetébe küldi. Jelenleg Sztálingrádban tartózkodik Vaszilevszkij, Malenkov és Malisev. Malenkov ott marad Zsukovval, Vaszilevszkijnek viszont Moszkvába kell repülnie.

– Mikor repülhet el? – kérdezte Sztálin.

Azt feleltem, hogy egy teljes napra van szükségem a helyzet tanulmányozására, és 29-én elrepülhetek Sztálingrádba.

– No, így jó. De nem éhes? – kérdezte hirtelen Sztálin. – Nem ártana egy kis erőt gyűjteni.

Teát és tucatnyi szendvicset szolgáltak fel. Sztálin a tea mellett röviden ismertette az augusztus 27-i 20 órai helyzetet. Elmondta, hogy mi történt Sztálingrádnál, és azt, hogy a főhadiszállás átadja a Sztálingrádi Frontnak a 24., az 1. gárda- és a 66. hadsereget.

– A sztálingrádi súlyos helyzettel kapcsolatban – mondta a legfelsőbb főparancsnok – megparancsoltuk, hogy az 1. gárdahadsereget, amelynek Moszkalenko a parancsnoka, sürgősen dobják át Loznoje körzetébe, és szeptember 2-án hajnalban e hadsereg a Sztálingrádi Front más csapataival együtt mérjen ellencsapást a Volgáig előretört ellenséges csoportosításra és egyesüljön a 62. hadsereggel. Egyidejűleg a Sztálingrádi Front állományának adjuk át Malinovszkij tábornok 66., és Kozlov tábornok 24. hadseregét.

Önnek gondoskodnia kell róla, hogy Moszkalenko tábornok 1. gárdahadserege szeptember 2-án ellencsapást mérjen és ennek fedezete alatt foglalja el megindulási körleteit a 24. és 66. hadsereg – mondta hozzám intézve szavait. – Ezt a két hadsereget haladéktalanul vessék ütközetbe, különben elveszítjük Sztálingrádot.

Világos volt, hogy a sztálingrádi csatának roppant katonapolitikai jelentősége van. Ha Sztálingrád elesik, az ellenséges hadvezetés az ország déli részét elvághatja a központtól. Elveszíthetjük a Volgát, ezt a rendkívül fontos vízi-ütőeret, amelyen hatalmas árutömeg áramlott a Kaukázusból.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Sztálingrád környékére irányított mindent, ami csak lehetséges volt, kivéve az újonnan alakuló hadászati tartalékokat, amelyeket a későbbi harcokra szánt. Sürgős intézkedések történtek a repülőgép-, harckocsi-,

fegyver- és lőszergyártás fokozása és egyéb anyagi eszközök gyártásának megjavítása érdekében, hogy idejében fel lehessen használni őket a Sztálingrád körzetébe előretört ellenséges csoportosítás megsemmisítésére.

Augusztus 29-én a moszkvai központi repülőtéren szálltunk fel, és négy óra múlva egy tábori repülőtéren Kamisin környékén, a Volga mellett értünk földet. Vaszilevszkij fogadott és azonnal tájékoztatott a legutóbbi eseményekről. Rövid beszélgetés után Malaja Ivanovkába, a Sztálingrádi Front törzséhez hajtattunk.

A front törzséhez tizenkét óra tájban érkeztünk meg.

V. N. Gordov altábornagy az első állásokban tartózkodott. A helyzetről D. N. Nyikisev, a törzsfőnök és I. N. Ruhle, a hadműveleti osztály vezetője tett jelentést. Hallgatva őket, úgy tűnt, korántsem biztosak benne, hogy Sztálingrád körzetében meg lehet állítani az ellenséget.

Telefonon felhívtam az 1. gárdahadsereg törzsét, ahol abban az időben Gordov tábornok tartózkodott, és közöltem vele, várjon bennünket Moszkalenko hadseregparancsnok törzsénél, ahova Vaszilevszkijjel együtt mennünk kellett.

Az 1. gárdahadsereg harcálláspontján találkoztunk Gordov tábornokkal és Moszkalenkóval. Jelentéseik és ők maguk is vigasztaló benyomást keltettek bennünk. Éreztük, hogy jól ismerik az ellenség erejét és a saját csapataik lehetőségeit.

A helyzetet és csapataink állapotát megbeszélve arra a következtetésre jutottunk, hogy az összpontosuló 24. és 66. hadseregek csapatait legfeljebb szeptember 6-ra tudjuk felkészíteni az ellencsapásra. Ezt közvetlen vonalon azonnal jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak. Végighallgatta jelentésemet és azt mondta, hogy nincs ellenvetése.

Mivel Vaszilevszkij azt a parancsot kapta, hogy sürgősen térjen vissza Moszkvába, ő, ha emlékezetem nem csal, szeptember 1-én repült el Sztálingrádból.

Az 1. gárdahadsereg támadása, amelyet a főhadiszállás szeptember 2-re tűzött ki, azért nem indulhatott meg akkor, mivel a hadsereg csapatai üzemanyaghiány és a széttagoltság miatt szeptember 2-án hajnalra nem érték el a megindulási körleteket. Moszkalenko kérésére másnapra halasztottam a rohamot, amiről jelentést tettem a főhadiszállásnak. A jelentés így hangzott:

„Az 1. g. hadsereg szeptember 2-án nem tudta megkezdeni a támadást, mivel csapatai képtelenek voltak elfoglalni megindulási helyzetüket, végrehajtani a lőszer-, üzemanyag utánszállítást és megszervezni a harcot. Hogy elkerüljük a csapatok szervezetlen harcbavetését, és hogy emiatt ne szenvedjünk fölösleges veszteségeket, személyes helyszíni ellenőrzés után a támadást szeptember 3-án 5 órára tettem át.

A 24. és 66. hadsereg támadását szeptember 5–6-ra tűzöm ki. Most folyik a parancsnokok részletes eligazítása, továbbá gondoskodunk a hadművelet anyagi biztosításáról . . ."[49]

Szeptember 3-án hajnalban az 1. gárdahadsereg csapatai tüzérségi előkészítés után támadást indítottak, de csak néhány kilométert nyomultak előre Sztálingrád irányában, jelentéktelen veszteséget okozva az ellenségnek. A hadsereg további előrenyomulását megállították a szakadatlan légitámadások, valamint az ellenséges harckocsik és gyalogság Sztálingrád körzetéből tüzérségi tűzzel támogatott ellenlökései.

Szeptember 3-án Sztálin aláírásával táviratot kaptam, amelyben ez állt: „Sztálingrád helyzete rosszabbodott. Az ellenség három versztnyire van a várostól. Sztálin-

[49] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára f. 132-A, op. 2642, d. 13. l. 21.

grádot ma vagy holnap elfoglalhatják, ha az északi csoport nem nyújt azonnal segítséget. Utasítsa a Sztálingrádtól északra és északnyugatra álló csapatok parancsnokait, azonnal mérjenek csapást az ellenségre és siessenek a sztálingrádiak segítségére. Mindenféle késlekedés megengedhetetlen. A késedelem most egyenlő a bűncselekménnyel. Az összes repülőerőt vesse be Sztálingrád megsegítésére. Magában a városban kevés a repülő."[50]

Azonnal felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot és jelentettem, hogy már holnap reggelre megparancsolhatom a támadás megindítását, de mindhárom hadsereg csapatai kénytelenek lesznek úgyszólván lőszer nélkül felvenni a harcot, mert a lőszert a tüzérség tüzelőállásaiba szeptember 4-én esténél előbb nem tudják kiszállítani. Ezenkívül 4-én esténél előbb nem tudjuk megszervezni a csapatok együttműködését a tüzérséggel, harckocsikkal és repülőkkel, márpedig enélkül semmit sem érünk el.

– Gondolja, hogy az ellenség várni fog, amíg maguk összeszedik magukat? . . . Jerjomenko azt állítja, hogy az első nyomásra beveheti Sztálingrádot, ha azonnal nem mérnek rá csapást északról.

Azt feleltem, hogy nem osztom ezt a véleményt és engedélyt kérek, hogy a támadást 5-én kezdjük, úgy ahogy eleve elhatároztuk. Ami pedig a repülőket illeti, éppen most adom ki a parancsot, hogy teljes erővel bombázzák az ellenséget.

– No, jó, – egyezett bele a legfelsőbb főparancsnok. – Ha az ellenség általános támadást indít a város ellen, azonnal indítsák meg a rohamot, ne várják meg, amíg a csapatok teljesen felkészülnek. Az ön fő feladata az, hogy elvonja a német erőket Sztálingrádtól, és ha sikerül, felszámolja azt a német folyosót, amely a Sztálingrádi és a Délkeleti Frontot elválasztja egymástól.

Szeptember 5-én reggelig, úgy, ahogy arra számítottunk, Sztálingrádnál nem történtek különös események. A legfelsőbb főparancsnok éjjel három órakor hívatta G. M. Malenkovot, és érdeklődött, készen állnak-e a támadásra a Sztálingrádi Front csapatai. Miután meggyőződött róla, hogy parancsát teljesítjük, engem már nem kért a telefonhoz.

Szeptember 5-én hajnalban a 24., az 1. gárda- és a 66. hadsereg egész arcvonalán megkezdődött a tüzérségi-aknavető és légi előkészítés. A tüzérségi tűz sűrűsége még a hadseregek fő csapásainak az irányában sem volt nagy és nem járt kellő eredménnyel. A „Katyusák" sortüzei után megindult a roham. Az eseményeket az 1. gárdahadsereg parancsnokának harcálláspontjáról figyeltem. A tűz erejéből, amellyel az ellenség rohamozó csapatainkat fogadta, látható volt, hogy a tüzérségi előkészítés nem volt elég eredményes, és hogy nem számíthatunk támadó csapataink mély előrenyomulására.

Körülbelül másfél–két óra elteltével az egységparancsnokok jelentéseiből kitűnt, hogy az ellenség több szakaszon tüzével megállította előrenyomulásunkat, és gyalogsággal, valamint harckocsikkal ellenlökéseket hajt végre. A légi felderítés megállapította, hogy Gumrak–Orlovka–Bolsaja Rosszoska környékéről nagy ellenséges páncélos, tüzér és gépkocsizó gyalogos erők vonulnak északi irányban. A megjelenő ellenséges repülők elkezdték bombázni harcrendjeinket. A nap második felében új ellenséges csapatok léptek harcba és egyes szakaszokon csapatainkat visszaszorították megindulási terepszakaszukra.

Az egész nap tartó heves tűzharc estére elcsendesült. Értékeltük az eredménye-

[50] Dokumenti i matyeriali Isztorii Velikoj Otyecsesztvennoj vojni. inv. No. 9988. l. 7.

ket. Egy napi ütközet alatt csapataink mindössze 2–4 km-t nyomultak előre, a 24. hadsereg pedig majdnem a megindulási állásaiban maradt.

Estére a csapatokhoz további gránát-, akna- és egyéb lőszerszállítmányok érkeztek. Az egynapos harc alatt az ellenségről szerzett adatok alapján elhatároztuk, hogy éjjel újabb rohamot készítünk elő, a lehetőségek határain belül végrehajtva a szükséges átcsoportosítást.

Késő este felhívott a legfelsőbb főparancsnok.

– Mi a helyzet Sztálingrádnál?

Jelentettem, hogy egész nap igen súlyos ütközet folyt. A várostól északra az ellenség új csapatokat vetett harcba, amelyeket Gunirak környékéről dobott át.

– Ez már jó. Ez nagy segítség Sztálingrádnak.

Folytattam a jelentést.

– Csapataink előrenyomulása jelentéktelen, több esetben megmaradtak megindulási terepszakaszaikon.

– No, és mi ennek az oka?

– Időhiány miatt csapataink nem tudták jól előkészíteni a támadást, tüzérségi felderítést végezni, felfedni az ellenség tűzrendszerét, és ezért azt természetesen le sem tudták küzdeni. Amikor pedig csapataink támadásba mentek át, az ellenség tüzével és ellenlökéseivel meg tudta állítani őket. Ezenkívül az ellenség repülői egész nap fölényben voltak és egész nap bombázták csapatainkat.

– Rohamozzanak tovább – parancsolta Sztálin. – Az ön fő feladata az, hogy minél több ellenséges erőt vonjon el Sztálingrádtól.

Másnap még nagyobb elkeseredettséggel lángolt fel a harc. Repülőink szeptember 6-ra virradó éjjel bombázták az ellenséget. A frontrepülőkön kívül egész éjszaka bombáztak a távolsági bombázók is, amelyek parancsnoka, A. J. Golovanov velem együtt az 1. gárdahadsereg-parancsnok harcálláspontján tartózkodott.

Az ellenség szeptember 6-án újabb csapatokat vont el Sztálingrád körzetéből. Több uralkodó magaslaton harckocsikat és rohamlövegeket ásott be és alaposan megszervezte a támpontokat, amelyeket csak igen erős tüzérségi tűzzel lehetett megsemmisíteni. Tüzérségből azonban annak idején igen kevés állt rendelkezésünkre.

Az ütközet harmadik és negyedik napján a tűzeszközök összecsapására és légi harcokra került sor.

Szeptember 10-én, még egyszer bejárva a hadsereg egységeit és magasabbegységeit, arra a következtetésre jutottam, hogy a meglevő erőkkel és csoportosításban lehetetlenség áttörni az ellenség harcrendjeit és felszámolni a folyosót. Ugyanígy vélekedtek Gordov, Moszkalenko, Malinovszkij és Kozlov tábornokok is.

Aznapi jelentésemben a következőket mondtam Sztálinnak:

– Azokkal az erőkkel, amelyekkel a Sztálingrádi Front rendelkezik, nem sikerül áttörni a folyosót és egyesülni a Délkeleti Frontnak a városban levő csapataival. A német csapatok védelmi arcvonalát jelentősen megerősítették a Sztálingrád környékéről újonnan érkezett csapatok. A további rohamok ugyanazokkal az erőkkel és azonos csoportosításban céltalanok lesznek, és a csapatok elkerülhetetlenül nagy veszteségeket szenvednek. További erőkre és időre van szükség az átcsoportosításhoz, hogy koncentráltabb frontméretű csapást mérhessünk. Hadseregméretű csapásokkal nem lehet kivetni állásaiból az ellenséget.

A legfelsőbb főparancsnok azt felelte, nem lenne rossz, ha Moszkvába repülnék és személyesen jelenteném neki mindezeket.

Szeptember 12-én délelőtt a fővárosba repültem, és négy óra múlva már a Kremlben voltam, ahova Vaszilevszkijt, a vezérkari főnököt is hívatták.

Alekszandr Mihajlovics jelentette, hogy Sztálingrádhoz Kotyelnyikovo környékéről új ellenséges csapatok érkeztek, továbbá beszámolt a Novorosszijszk körzetében folyó ütközet menetéről, úgyszintén a grozniji irányban folyó harcokról.

A legfelsőbb főparancsnok figyelmesen hallgatta Vaszilevszkij jelentését és a végén összegezte a lényeget:

– Hanyatt-homlok rohannak a grozniji olajért. De most hallgassuk meg Zsukovot Sztálingrádról.

Én megismételtem mindazt, amit már telefonon jelentettem, és ezen kívül elmondtam, hogy a 24., az 1. gárda- és a 66. hadsereg, amelyek részt vettek a szeptember 5–11-i támadásban, harcképes seregtesteknek bizonyultak. Fő gyengeségük, hogy nincs elég megerősítő eszközük, kevés a tarackos tüzérségük és a harckocsicsapatuk, amelyekre szükség van a gyalogság közvetlen támogatására.

És a Sztálingrádi Front szakaszán, csapataink támadása szempontjából a terep is rendkívül kedvezőtlen: nyílt terep, mély horhosok szegdelik át, amelyekben az ellenség jól meg tud bújni a tűz elől. Több uralkodó magaslatot tart megszállva, amelyekről messzebb tud tüzérségi megfigyelést folytatni és minden irányban manőverezni tud a tűzzel. Ezenkívül az ellenségnek módjában van nagy hatótávolságú lövegekkel tüzelni Kuzmicsi–Akatovka–„Opitnoje polje" körzetéből. Ilyen körülmények között a 24., az 1. gárda- és a 66. hadsereg nem tudja áttörni az ellenség védelmét.

– Mi kell a Sztálingrádi Frontnak ahhoz, hogy felszámolja az ellenséges folyosót és egyesüljön a Délkeleti Fronttal? – kérdezte Sztálin.

– Legkevesebb még egy teljesen feltöltött összfegyvernemi hadsereg, egy harckocsihadtest, három harckocsidandár és legalább 400 tarack. Ezenkívül a hadművelet idejére még legalább egy légi hadsereget kellene összpontosítani.

Vaszilevszkij teljes mértékben támogatta számvetéseimet.

A legfelsőbb főparancsnok elővette térképét, amelyen rajta voltak a főhadiszállás tartalékainak elhelyezési körletei, s hosszan és figyelmesen szemlélte. Mi, Alekszandr Mihajloviccsal félrevonultunk és halkan arról beszéltünk, hogy úgy látszik valami más megoldást kell találni.

– No, és milyen „más" megoldást? – kérdezte hirtelen Sztálin, fejét felvetve.

Sohasem gondoltam, hogy Sztálinnak ilyen jó hallása van. Odamentünk az asztalhoz.

– Jól van – folytatta –, menjenek a vezérkarhoz, s alaposan gondolják meg, mit kell tenni Sztálingrád környékén. Honnan és milyen csapatokat lehet átdobni a sztálingrádi csoportosítás megerősítésére, és egyúttal a Kaukázusi Frontról is gondolkozzanak. Holnap este 9 órakor itt találkozunk.

Másnap Vaszilevszkijjel egész nap dolgoztunk a vezérkarnál.

Minden figyelmünket arra összpontosítottuk, hogyan lehetséges egy nagyarányú hadművelet végrehajtása, amely nem használja el a szervezés alatt álló és a már kész tartalékokat részhadműveletekre. Októberben befejeződnék a hadászati tartalékok megalakítása és elrendezése. Addigra iparunk jelentősen növeli a legújabb repülőgépek és a tüzérségi lőszer gyártását.

Minden lehetséges változatot megtárgyalva elhatároztuk, hogy a következő haditervet fogjuk javasolni Sztálinnak: először – aktív védelemmel folytatni az ellenség felőrlését; másodszor – megkezdeni az ellentámadás előkészítését, hogy az ellen-

ségre Sztálingrádnál olyan csapást mérjünk, amely az ország déli részén erősen a mi javunkra változtatja meg a hadászati helyzetet.

Ami pedig az ellentámadás konkrét tervét illeti, természetesen egy nap alatt nem tudtuk elvégezni a részletes számításokat, de világos volt számunkra, hogy a főcsapásokat a sztálingrádi ellenséges csoportosítás románok által fedezett szárnyaira kell mérni.

A hozzávetőleges számvetés azt mutatta, hogy november közepe előtt nem lehet előteremteni az ellentámadáshoz szükséges élőerőket és eszközöket. Az ellenség értékelésénél abból indultunk ki, hogy a fasiszta Németország már nem tudja végrehajtani 1942. évi hadászati tervét. Azok az erők, amelyekkel Németország 1942 őszén rendelkezett, már nem lesznek elegendők a feladatok befejezésére sem az Észak-Kaukázusban, sem pedig a Don és Volga vidékén.

Mindaz, amit a német hadvezetés a Kaukázusban és Sztálingrád környékén felhasználhatott volna, nagyrészt elvérzett és felőrlődött. A hitleristák nyilvánvalóan semmi lényegesebb erőket nem vethetnek be országunk déli részén, és feltétlenül arra kényszerülnek, hogy – mint a moszkvai vereség után is – minden irányban védelembe menjenek át.

Tudtuk, hogy a Wehrmacht legharcképesebb erői, Paulus 6. hadserege és Hoth 4. páncélos hadserege, miután Sztálingrád környékén kimerítő és véres harcokba bonyolódott, képtelen befejezni a hadműveletet, nem tudja elfoglalni a várost és ott megreked.

A szovjet csapatok az ellenséggel való halálos tusában a város megközelítési útjain és magában a városban is a legsúlyosabb veszteségeket szenvedték, ezért meglevő erőikkel nem tudták szétzúzni az ellenséget. Nálunk azonban befejeződött a legújabb fegyverzettel és harci technikával felszerelt nagy hadászati tartalékok megalakítása. Novemberre a főhadiszállás rendelkezésére fognak állni a világhírű T-34-es harckocsikkal felszerelt gépesített és harckocsi-magasabbegységek, ami lehetővé teszi számunkra, hogy komolyabb feladatokat tűzzünk csapataink elé.

Ezenkívül magas beosztásban levő parancsnokaink a háború első időszakában sokat tanultak, elméletileg sok mindent általánosítottak, és az erős ellenség elleni harc nehéz iskoláját kijárva a hadműveleti művészet mestereivé váltak. A parancsnoki-politikai állomány többi része és a Vörös Hadsereg katonái az ellenséges csapatokkal való sok elkeseredett összecsapásban teljes mértékben elsajátították a különböző körülmények között vívott harctevékenységi fajtákat.

A vezérkar a frontok adatai alapján tanulmányozta a német, magyar, olasz és román csapatok erős és gyenge oldalait. A csatlós államok csapatainak rosszabb fegyverzetük volt mint a németeknek, kevesebb tapasztalattal rendelkeztek, és nem voltak elég harcképesek, még védelemben sem. És ami a fő, katonáik, sőt tisztjeik közül is sokan nem akartak meghalni a számukra idegen érdekekért Oroszország távoli mezőin, ahova Hitler, Mussolini, Antonescu, Horthy és a többi fasiszta vezető küldte őket.

Az ellenség helyzetét még az is súlyosbította, hogy a Volga és a Don vidékén igen kevés hadműveleti tartaléka volt, legfeljebb hat hadosztály, s ezek is széles arcvonalon szétszórtan. Ezeket lehetetlenség volt rövid idő alatt csapásmérő ököllé összefogni. Nekünk még az ellenséges arcvonal hadműveleti formája is kedvezett: csapataink átkaroló helyzetben voltak, és viszonylag könnyen megjavíthatták hídfőjüket Szerafimovics és Kletszkaja környékén.

Mindezt elemezve készen álltunk arra, hogy megjelenjünk Sztálinnál.

Este Vaszilevszkij felhívta a legfelsőbb főparancsnokot és jelentette, hogy a parancs szerint készen állunk a 21.00 órai kihallgatásra. Sztálin azt felelte, hogy most néhány órás elfoglaltsága van, és 22 órakor fogad bennünket.

22.00 órakor a legfelsőbb főparancsnok szobájában voltunk.

Üdvözlés után felháborodottan fakadt ki:

– A szovjet emberek százai, ezrei áldozzák életüket a fasizmus elleni harcban, Churchill pedig egy-két tucat „Hurrican" miatt alkuszik. És a „Hurrican"-jaik – vackok, pilótáink nem szeretik ezt a gépet... – Utána teljesen nyugodt hangon, minden átmenet nélkül folytatta: – No, mit eszeltek ki? Ki fog jelenteni?

– Az, akit ön kijelöl – felelte Alekszandr Mihajlovics. – Azonos a véleményünk.

A legfelsőbb főparancsnok odajött térképünkhöz.

– Ez micsoda?

– Ez a Sztálingrád környéki ellentámadás előzetes vázlata – mondta Vaszilevszkij.

– Miféle csoportosítás ez Szerafimovics környékén?

– Ez egy új front. Meg kell alakítani, hogy a Sztálingrád környékén tevékenykedő ellenséges csoportosítás hadműveleti mélységére erős csapást mérhessünk.

– Van-e elég erő egy ilyen nagy hadművelethez?

Jelentettem, hogy számításaink szerint 45 nap alatt biztosítható a hadművelethez szükséges élőerő és eszköz, és azt jól elő is lehet készíteni.

– Nem jobb lenne észak–déli és dél–északi irányú csapásra szorítkozni a Don mentén? – kérdezte Sztálin.

Azt feleltem, hogy ebben az esetben a németek gyorsan odairányíthatják Sztálingrád alól páncélos hadosztályaikat és kivédhetik csapásainkat. Amennyiben csapataink a Dontól nyugatra mérnek csapást, az ellenséget a vízi akadály megfosztja a gyors manőver lehetőségétől és nem tudja tartalékait felvonultatni csoportosításunkkal szemben.

– És nem ütnének túl messzire a csapásmérő csoportosítások?

Alekszandr Mihajloviccsal együtt kifejtettük, hogy a hadművelet két fő szakaszra oszlik: 1. a védelem áttörése, a német csapatok sztálingrádi csoportosításának bekerítése és szilárd külső arcvonal megteremtése, hogy a csoportosítást elszigeteljük a külső erőktől; 2. a bekerített ellenség megsemmisítése és az ellenség felmentési kísérleteinek a meghiúsítása.

– A tervet még meg kell fontolni és számot kell vetni erőforrásainkkal – jegyezte meg a legfelsőbb főparancsnok. – És most a fő feladat: tartani Sztálingrádot és megakadályozni az ellenség előrenyomulását Kamisin irányában.

A szobába Poszkrebiscsev lépett be és jelentette, hogy Jerjomenko van a telefonnál.

A telefonbeszélgetés befejezése után a legfelsőbb főparancsnok e szavakkal fordult Vaszilevszkijhez:

– Jerjomenko jelentette, hogy az ellenség páncélos csapatokat vonultat fel a városhoz. Holnap újabb csapás várható. Adják ki azonnal a parancsot, hogy Rogyimcev 13. gárdahadosztálya haladéktalanul keljen át a Volgán, és nézzenek utána, mit lehetne még holnap odairányítani.

Nekem pedig a következő parancsot adta:

– Hívja fel Gordovot és Golovanovot, hogy azonnal vessék be a repülőket. Gordov reggeltől kezdve támadjon, hogy bénítsa az ellenséget. Maga pedig repüljön vissza a Sztálingrádi Front csapataihoz és kezdje meg a Kletszkaja és Szerafimovics

 környéki helyzet tanulmányozását. Vaszilevszkijnek néhány nap múlva a Délkeleti

Fronthoz kell repülnie, hogy tanulmányozza a helyzetet a front bal szárnyán. A tervre vonatkozó megbeszélést később folytatjuk. Arról, amiről itt tárgyaltunk, hármunkon kívül egyelőre senkinek sem szabad tudnia.

Egy óra múlva repülőgépen ültem, útban a Sztálingrádi Front törzséhez.

Szeptember 13., 14. és 15. a sztálingrádiak számára nehéz, nagyon nehéz napok voltak. Az ellenség semmivel sem törődve, a város romjain keresztül lépésről lépésre tört előre, egyre jobban és jobban megközelítette a Volgát. Úgy tűnt, hogy az emberek már-már nem bírják. Ám amint az ellenség katonái előreszökelltek, 62. és 64. hadseregünk dicső harcosai közvetlen közelről halomra lőtték őket. A város romjai erőddé változtak. Az emberek azonban óráról-órára kevesebben lettek.

A fordulatot ezekben a nehéz és időnként végsőnek tűnő órákban A. I. Rogyimcevnek (a főhadiszállás tartalékából átadott) 13. gárdahadosztálya hozta meg. Rögtön azután, ahogy átkelt Sztálingrádba, ellencsapást mért, s ez teljesen váratlanul érte az ellenséget. Rogyimcev hadosztálya szeptember 16-án visszafoglalta a Mamajev-kurgánt. A sztálingrádiakat a Golovanov és Rugyenko parancsnoksága alatt álló repülők támadásai is segítették, ezenkívül a Sztálingrádi Front csapatai észak felől rohamozták és tüzérséggel lőtték a 8. német hadseregközvetlen hadtest egységeit.

Elismeréssel kell adóznunk a Sztálingrádi Front 24., 1. gárda- és 66. hadseregéhez tartozó harcosoknak, a 16. légi hadsereg és a távolsági repülőerő pilótáinak, akik semmiféle áldozattól sem riadva vissza, felbecsülhetetlen segítséget nyújtottak a Délkeleti Front 62. és 64. hadseregének Sztálingrád megtartásában.

Teljes felelősséggel jelentem ki, hogy a Sztálingrádi Front csapatainak megmegújuló ellenlökései és a repülők rendszeres támadásai nélkül Sztálingrád sorsa esetleg még rosszabbra fordul.

Nem érdektelen, hogy mit ír erről Paulus hadseregének egyik német tisztje: „Szeptemberben, amikor az északi reteszállásban elhárítottuk az ellenség heves áttörési kísérleteit, hadtestünk egységeinek is hatalmas véráldozatot kellett hozniuk. A legveszélyesebb helyeken harcoló hadosztályokat a csata alaposan megtizedelte, a századok létszáma általában 30–40 főre csökkent".[51]

Amikor a harc elcsendesült, a legfelsőbb főparancsnok engedélyével Jerjomenko és Hruscsov felkereste az 1. gárdahadsereg parancsnoki harcálláspontját. Én is ott voltam Golovanovval, a távolsági repülőerők parancsnokával. Jerjomenko azt mondta, szeretne megismerkedni a körülményekkel és megtárgyalni Sztálingrád helyzetét. Gordov és Moszkalenko mindenről részletesen felvilágosították Jerjomenkót, és elgondolásaikat is közölték vele.

Mivel a legfelsőbb főparancsnok figyelmeztetett, hogy a tervezett nagy ellentámadás elgondolását tartsam a legszigorúbb titokban, a beszélgetés főként a Délkeleti és Sztálingrádi Front csapatainak a megerősítéséről folyt. Jerjomenkónak arra a kérdésére, hogy nem kerül-e sor egy nagyobb ellencsapásra, nem tértem ki a válasz elől, mondván, hogy a főhadiszállás a jövőben lényegesen nagyobb ellencsapásokat fog mérni, de egyelőre ezekhez nincsenek meg sem az előerők, sem az eszközök.

Szeptember végén Sztálin ismét Moszkvába hívatott az ellentámadás tervének a megbeszélése végett. Addigra Vaszilevszkij is visszatért a fővárosba, aki a Délkeleti Front balszárny-hadseregei ellentámadásának a körülményeit tanulmányozta.

[51] J. Wieder: A volgai katasztrófa. Kossuth Könyvkiadó és Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest, 1969. 53. old.

Mielőtt a főhadiszálláson megjelentünk volna, találkoztunk, hogy megbeszéljük, milyen eredménnyel járt az ellentámadás körülményeinek a tanulmányozása.

Miközben a Sztálingrádi Front szakaszának a helyzetét tárgyaltuk, a legfelsőbb főparancsnok megkérdezett, mi a véleményem Gordov tábornokról. Jelentettem, hogy Gordov hadműveletileg képzett tábornok, de valahogy nem tud dűlőre jutni a törzzsel és a parancsnoki karral.

Sztálin azt mondta, hogy ebben az esetben más parancsnokot kell a front élére állítani. Rokosszovszkijt javasoltam ebbe a beosztásba. Vaszilevszkij támogatott. Ugyanitt elhatároztuk: a Sztálingrádi Frontot átkereszteljük Doni-ra, a Délkeletit Sztálingrádira. A Doni Front parancsnoka Rokosszovszkij, törzsfőnöke Malinyin lesz. Az újonnan megalakítandó Délnyugati Front parancsnokául N. F. Vatutyin altábornagyot javasoltuk. Elhatároztuk, hogy a Délnyugati Front törzsét az 1. gárdahadsereg törzséből alakítjuk meg. Moszkalenkót, ennek a hadseregnek a parancsnokát áthelyezték a 40. hadsereghez.

Miután az ellentámadás tervét részletesen megtárgyaltuk, a legfelsőbb főparancsnok hozzám fordulva ezt mondta:

– Repüljön vissza a fronthoz. Tegyen meg mindent, annak érdekében, hogy még jobban felőröljük és meggyengítsük az ellenséget. Szemrevételezze még egyszer a tartalékok tervezett összpontosítási körleteit, továbbá a Délnyugati Frontnak és a Sztálingrádi Front jobb szárnyának megindulási körleteit, különösen Szerafimovics és Kletszkaja környékén. Vaszilevszkij elvtársnak ugyanebből a célból még egyszer fel kell keresnie a Délkeleti Front bal szárnyát, hogy ott tanulmányozza a tervben szereplő problémákat.

Miután a helyszínen gondosan tanulmányoztuk az ellentámadás előkészítésének feltételeit, Vaszilevszkijjel együtt visszatértem a főhadiszállásra, ahol nagy vonásokban még egyszer megtárgyaltuk az ellentámadás tervét, és azt utána jóváhagyták.

Az ellentámadás tervének aláírói: G. K. Zsukov és A. M. Vaszilevszkij. „Jóváhagyom" – írta föléje a legfelsőbb főparancsnok.

Sztálin Vaszilevszkijhez fordult:

– Anélkül, hogy tervünk lényegét felfedné, meg kell tudnia a frontparancsnokok véleményét további tevékenységükről.

Én azt a parancsot kaptam, hogy személyesen igazítsam el a Doni Front haditanácsát azzal kapcsolatban, hogy a csapatok milyen jellegű tevékenységgel segítik a sztálingrádiakat. Jól emlékszem arra a szeptember 29-i beszélgetésre, amely egy földfedezékben zajlott le, Sztálingrádtól északra, egy horhosban Moszkalenko hadseregparancsnok harcálláspontján.

Azokra az utasításaimra, hogy ne hagyja abba az aktív tevékenységet, és ezzel akadályozza meg, hogy az ellenség a Doni Front szakaszáról előerőket és eszközöket dobjon át Sztálingrád rohamozására, Konsztantyin Konsztantyinovics Rokosszovszkij azt mondta, hogy a frontnak igen kevés az előereje és eszköze, és hogy itt semmi komoly dolgot nem fogunk elérni. Természetesen igaza volt. Nekem is ez volt a véleményem, de a Délkeleti Frontnak (most Sztálingrádi) nyújtott aktív segítség nélkül nem lehetett tartani a várost.

Október 1-én visszatértem Moszkvába, hogy folytassam az ellentámadás tervének kidolgozását. Sztálingrádtól Moszkváig Golovanov repülőgépén utaztam, amelyet ő maga vezetett. Nagy élvezettel ültem be a fülkébe a kiváló repülő mellé.

Még nem értük el Moszkvát, amikor éreztem, hogy a gép hirtelen fordul és lefelé ereszkedik. Nyilvánvalóan eltértünk az iránytól – gondoltam. Néhány perc

múlva azonban Golovanov általam ismeretlen terepen leszállt. Miután szerencsésen földet értünk, megkérdeztem tőle:

– Miért itt szállt le a géppel?

– Örüljön, hogy volt a közelben repülőtér, különben lezuhanhattunk volna.

– Mi történt? – kérdeztem csodálkozva.

– Eljegesedés.

Miközben beszélgettünk, odagurult repülőgépem, amely mögöttünk repült, és az vitt Moszkva központi repülőterére.

Természetesen, a bonyolult viszonyok közötti repülés, a felszállás elsietése kevésbé szerencsésen is végződhetett volna. Jól emlékszem még egy „repülőgép"-kalandra, amely majdnem az életünkbe került. Ez ugyancsak Sztálingrád és Moszkva között történt. Ezen a napon nem volt jó repülőidő, esett az eső. Moszkva jelentette, hogy a város felett köd van, a látási viszonyok korlátozottak. Pedig repülni kell: a legfelsőbb főparancsnok hívatott.

Moszkváig jól repültünk, de a város közelében száz méternél nem lehetett tovább látni. A légierő forgalmi osztályáról rádió útján parancsot adtak a pilótának, hogy menjen a tartalék repülőtérre. De akkor biztosan elkéstünk volna a Kremlből, ahol a legfelsőbb főparancsnok várt bennünket.

Magamra vállalva a felelősséget, megparancsoltam a pilótának, hogy szálljon le a központi repülőtéren és fülkéjében maradtam. Moszkva fölé érve a bal szárnytól 10–15 méterre hirtelen egy gyárkéményt pillantottunk meg. A pilótára néztem, ő pedig anélkül, hogy pillája rezzent volna, kissé felemelte a gépet és két-három perc múlva földre tette. Leszállás után így szóltam hozzá:

– Úgy látszik szerencsésen kikeveredtünk abból a helyzetből, amelyet úgy hívnak, hogy „kemény dió"!

Mosolyogva válaszolt:

– A levegőben minden megtörténhet, ha a repülő személyzete nem veszi figyelembe az időjárási viszonyokat.

– Az én bűnöm! – feleltem a pilótának, és keményen kezet szorítottam vele.

Rég volt ez, és sajnos, elfelejtettem a pilóta nevét. De ha nem tévedek, Beljajev volt – derék ember és igen tapasztalt pilóta. Több mint 130 órát repültem vele. Sajnos, repülőszerencsétlenség áldozata lett.

Októberben a főhadiszállás elhatározására több mint hat teljes létszámú hadosztály kelt át a Volgán Sztálingrádba, mert a 62. hadsereg régi állományából a hadtápon és a törzseken kívül lényegében semmi sem maradt. Valamennyire a Doni Frontot is megerősítették, a főhadiszállás és a vezérkar különösen nagy gondot fordított az újonnan megalakult Délnyugati Front feltöltésére és összekovácsolására.

Októberben magában a városban és környékén is folytatódtak az elkeseredett harcok.

Hitler azt követelte a „B" hadseregcsoport parancsnokságától és Paulustól, a 6. hadsereg parancsnokától, hogy mielőbb foglalják el a várost.

Mint már említettem, a német hadvezetés a város döntő megrohamozásához a szárnyakról vonta el a német csapatokat, románokkal váltva fel őket. Ezzel Szerafimovics környékén és Sztálingrádtól délre erősen meggyengült védelmének harcképessége.

Október közepén az ellenség újabb támadást indított abban a reményben, hogy ez alkalommal okvetlenül elfoglalja Sztálingrádot. De mint korábban, most is a szovjet csapatok szívós védelmével találta magát szemben. Különösen elkeseredet-

ten és hozzáértően küzdött A. I. Rogyimcev 13. gárdahadosztálya, V. A. Gorisnij 95. hadosztálya, V. G. Zsolugyev 37. hadosztálya, I. J. Jermolkin 112. hadosztálya, Sz. F. Gorohov csoportja, I. I. Ljudnyikov 138. hadosztálya és D. N. Belij 84. harckocsidandára. Néhány napon és éjszakán át szakadatlanul dúlt a harc a város utcáin, a házakban, az üzemekben, a Volga partján – mindenütt. Csapataink nagy veszteségeket szenvedve kis „szigeteken" álltak Sztálingrádban.

A sztálingrádiak megsegítésére a Doni Front csapatai október 19-én támadást indítottak. A németek, mint korábban, ezúttal is kénytelenek voltak a város rohamától elvonni a repülők, a tüzérség és a harckocsik jelentős részét és a támadó Doni Front ellen irányítani.

Ugyanebben az időben a 64. hadsereg délről, Kuporosznoje–Zeljonaja Poljana környékén ellencsapást mért a támadó ellenséges csapatok szárnyára. A Doni Front támadása és a 64. hadsereg ellencsapása könnyített a 62. hadsereg súlyos helyzetén, és meghiúsította az ellenségnek a város elfoglalására tett erőfeszítéseit. Ha a Doni Front és a 64. hadsereg nem nyújt segítséget, a 62. hadsereg nem tudott volna helytállni és Sztálingrádot esetleg elfoglalta volna az ellenség.

A németek november elején több ízben is megkísérelték a város egyes önálló védelmi csomópontjainak a megsemmisítését, sőt november 11-én, amikor csapataink befejezték az ellentámadás nagyszabású előkészületeit, még egyszer támadni próbáltak, de sikertelenül.

Addigra az ellenség a végsőkig felőrlődött. A foglyok vallomásaiból megállapítottuk, hogy az egységek és magasabbegységek igen alacsony létszámúak, nemcsak a katonák, hanem a tisztek hangulata is nagyon rossz, és kevesen hisznek abban, hogy élve kerülnek ki a sokhónapos harcoknak ebből a kétségbeejtő poklából.

Júliustól novemberig a doni, volgai és a sztálingrádi ütközetekben az ellenség mintegy 700 000 embert, ezernél több harckocsit, több mint kétezer löveget és aknavetőt és mintegy 1400 repülőgépet vesztett. A német csapatok általános hadműveleti helyzete a Volga vidékén szintén rosszabbodott. Hadosztály- és hadtesttartalékaik nem voltak, a „B" hadseregcsoport arcvonalának szárnyain gyenge harcképességű román, olasz és magyar csapatok álltak, amelyek kezdték felismerni kilátástalan és aggasztó helyzetüket.

A szovjet csapatok a Donnál kedvező állásokat foglaltak el, amelyek biztosították a megindulási helyzetet a Délnyugati és a Doni Front ellentámadásához. Sztálingrádtól délre az 51. hadsereg részleges ellencsapásával kiverte az ellenséget a tavak közti átjárókból és szilárdan tartotta a Szarpa–Caca–Barmancak kedvező terepszakaszt. Vaszilevszkij javaslatára ezt választottuk megindulási körletnek a Sztálingrádi Front bal szárnyának novemberi ellentámadásához.

Több mint három hónapon át dúltak az elkeseredett harcok Sztálingrádért.

A Don, Volga és Sztálingrád körzetében folyó hatalmas csatát lélegzetvisszafojtva figyelték a világ népei. A szovjet csapatok sikerei, az ellenség elleni bátor harcuk az egész haladó emberiséget lelkesítette és reményt keltett bennük, hogy végérvényesen legyőzzük a fasizmust.

A sztálingrádi csata erőink nagy győzelmi iskolája volt. A parancsnokságok és a törzsek nagy gyakorlatra tettek szert a gyalogság, a harckocsik, a tüzérség és a repülők együttműködésének a megszervezésében. A csapatok megtanulták, hogyan kell szívós védelmet folytatni városban, a szárnyakon végrehajtott manőverrel kombinálva. Csapataink erkölcsi szelleme lényegesen javult, és mindez együttvéve kedvező feltételeket teremtett ellentámadásunkhoz.

1942. november közepén a sztálingrádi és észak-kaukázusi védelmi ütközetekkel befejeződött a Nagy Honvédő Háború első szakasza, amely különleges helyet foglal el a szovjet nép életében. Ez a szakasz rendkívül nehéz volt a szovjet nép és fegyveres erői számára, különösen amikor a hitlerista csapatok halált és pusztulást hintve megközelítették Leningrádot és Moszkvát, s elfoglalták Ukrajnát. Az ellenséges csapatok 1942 novemberéig országunkból óriási területet, mintegy 1 millió 800 ezer négyzetkilométert szálltak meg, amelyen a háború előtt körülbelül 80 millió lakos élt. Sok millió szovjet ember kénytelen volt elhagyni szülőföldjét és házát, s keletre menni, hogy elkerülje az ellenséges megszállást. A szovjet csapatok a kialakult katonai helyzetben rákényszerültek, hogy visszavonuljanak az ország belsejébe, és közben hatalmas anyagi és emberveszteségeket szenvedtek.

A szovjet nép és fegyveres erői azonban még ebben a nehéz időben sem vesztették el hitüket, hogy megvan a lehetőség az ellenséges siserahad szétzúzására. A halálos veszély még szorosabban tömörítette népünket a kommunista párt körül, és a nehézségek ellenére minden irányban végérvényesen megállítottuk az ellenséget.

A tizenhat hónapos harc alatt az ellenséges csapatok a szovjet–német arcvonalon a szovjet csapatok, a megszállt területeken pedig a nép szívós ellenállásába ütközve roppant veszteségeket szenvedtek. 1942 novemberéig a halottak, sebesültek és az eltűntek száma elérte a kétmilliót. Ezek a német csapatok legjobb káderei voltak, akiket a háború első szakaszának a végén a fasiszta hadvezetés már nem tudott kivel pótolni.

De hogyan is kezdődött a háború?

Csapatainkra valamennyi hadászati irányban nagyszámú ellenséges repülőkötelék és a páncélos csapatok váratlan erejű csapásai zúdultak. A német hadvezetés már az első napokban 190 jól felszerelt hadosztályt, 3712 harckocsit, 47 260 löveget és aknavetőt, valamint 4950 repülőgépet vetett be. A Szovjetunió elleni támadásban résztvevő csapatok létszáma 5,5 millió volt. Könnyen megérthetjük, hogy országunknak milyen erőkkel, eszközökkel és csapatainknak milyen harcképességgel kellett rendelkezniük, hogy sikeresen verhessük vissza az ellenség e csapásait.

Azok a csapatok, amelyek nyugati körzeteinkben állomásoztak és azok, amelyeket a kormány döntésére 1941 tavazán a belső körzetekből a nyugati katonai körzetekbe dobtak át, mennyiségileg és harci értékük tekintetében elmaradtak az ellenség mögött azokban az irányokban, ahol az a főcsapásokat mérte. Itt az ellenséges csapatok számbeli fölénye nagy volt – öt-hat, sőt többszörös, különösen harckocsikban, tüzérségben és repülőkben.

Ha a határ menti körzetek csapatait nyomban teljes harckészültségbe helyezzük, az ellenségnek már a háború első napjaiban jóval jelentősebb veszteséget okozhattunk volna, hosszabb ideig feltartóztathattuk volna a nyugati védelmi terepszakaszokon. Mindez lehetővé tette volna számunkra, hogy szervezettebben vessük harcba az ország belső katonai körzeteiből felvonuló csapatokat.

De még ez a jobbik eset sem tette volna lehetővé, hogy teljesen meghiúsítsuk az ellenséges csapásokat és a betörést a háború kezdeti szakaszában. 1941 szeptember–októberében és 1942 nyarán, amikor a Nyugati, a Tartalék és a Brjanszki Frontnak, valamint a Délnyugati Irány frontjának már előre megszervezett védelme volt, akkor sem tudtuk teljesen elhárítani az ellenség erős csapásait.

Egészen másként mentek dolgaink, amikor a szovjet csapatok a párt és a nép roppant erőfeszítései nyomán elegendő korszerű harckocsit, repülőgépet, harceszközt és egyéb technikai eszközt kaptak. 1942-ben iparunk több mint 21 000

repülőgépet és 24 000 harckocsit gyártott, az év végén pedig az Állami Honvédelmi Bizottság döntése alapján megindult az önjáró tüzérségi eszközök sorozatgyártása. A harcosok lelkesedését korszerű fegyver támasztotta alá, és most már hatékonyabban, eredményesen harcoltak.

Milyen szerepe volt annak a katonai-gazdasági segítségnek, amelyet szövetségeseink az 1941–1942-es években nyújtottak? Ezzel kapcsolatban a nyugati irodalomban erős túlzásokkal találkozunk.

A szövetségesek által úton-útfélen reklámozott segítséget a lendlease keretében kaptuk, olyan mennyiségben, amely jóval elmaradt az ígéretektől. Szó sincs róla, a lőporban, magas oktánszámú benzinben, egyes acélfajtákban, tehergépkocsikban és élelmiszerben nyújtott segítségnek pozitív szerepe volt. Ám ennek súlya elenyésző volt országunk szükségleteihez és az egyezményben megígért mennyiséghez képest. Ami pedig az angol és az amerikai kormány által szállított harckocsikat és repülőgépeket illeti, mondjuk ki kereken, ezek nem voltak népszerűek harckocsizóink és pilótáink körében, különösen a harckocsik, amelyek benzinnel üzemeltek és úgy égtek, mint a fáklyák.

A háború első szakasza az erős és tapasztalt ellenség elleni fegyveres küzdelem kemény iskolája volt. A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság, a vezérkar, a csapatok parancsnokságai és törzsei jó tapasztalatokra tettek szert az aktív védelmi ütközetek és a támadó hadműveletek vezetésében.

A háború első szakaszának elkeseredett ütközeteiben különös erővel nyilvánult meg a szovjet katonák tömeges hősiessége és a lenini pártunk által nevelt katonai vezetőink bátorsága. Különösen pozitív szerepe volt a kommunisták és komszomolisták személyes példamutatásának, akik, ha szükség volt rá, a győzelemért életüket áldozták. A háború első szakaszának krónikájába ragyogó lapokat írt a breszti erőd, Leningrád, Moszkva, Ogyessza, Szevasztopol, Sztálingrád, Liepaja, Kijev és a Kaukázus védőinek hősi harca.

A háború első szakaszában született meg a szovjet gárda. A személyi állomány tömeges hősiességéért és a harcokban elért sikerekért ebben az időszakban 4 lovashadtest, 36 lövészhadosztály, 27 harckocsidandár, 32 repülőezred és még számos más kötelék kapta meg a gárda elnevezést. A haditengerészeti flottánál két cirkálót, négy tengeralattjárót, egy torpedórombolót és egy aknarakó hajót tüntettek ki a gárda névvel. Az első között kapta meg a gárda elnevezést. A. I. Lizjukov ezredes 1. „Moszkvai" gépkocsizó lövészhadosztálya, P. A. Belov tábornok 2. lovashadteste, L. M. Dovator tábornok 3. lovashadteste, M. J. Katukov tábornok 4. harckocsidandára, A. P. Judakov őrnagy 26. vadászrepülő-ezrede, F. I. Dobis alezredes 31. zuhanóbombázó-ezrede, L. D. Rejno alezredes 215. csatarepülő-ezrede, A. I. Brjuhanov őrnagy 440. tüzérezrede és mások.

A német fasiszta csapatok elleni végsőkig feszült harc rengeteg harci technikát, fegyvert és anyagi eszközt emésztett fel.

Annak ellenére, hogy legfontosabb gazdasági körzeteink, gyáraink és üzemeink tetemes részét elvesztettük, népünk önfeláldozó munkával igyekezett ellátni a szovjet csapatokat mindennel, amire a hadviseléshez csak szükségük volt. A háború első szakaszának végére országunk katonai táborrá változott. A szovjet emberek kötelességüknek tartották, hogy minden tőlük telhetőt megtegyenek az ellenség legyőzése érdekében.

Hősi munkát végeztek a Vörös Hadsereg hadtápszerveinek a beosztottai. A háború másfél éve alatt a katonai vasúti szállítások összvolumene 6 millió 350 ezer

vasúti kocsit tett ki. A hadseregnek több mint 113 ezer vasúti kocsi lőszert, mintegy 60 ezer vasúti kocsi fegyvert és műszaki felszerelést, több mint 210 ezer vasúti kocsi üzem- és kenőanyagot szállítottak. A gépkocsiszállító oszlopok csupán 1942-ben 2 millió 700 ezer embert, 12,3 millió tonna rakományt, 1923 harckocsit és 3674 löveget szállítottak. A katonai szállító repülőgépek több mint 532 ezer embert, köztük 158 ezer sebesültet szállítottak.

A Vörös Hadsereg hadtápszerveinek a háború elején végrehajtott átszervezése tökéletesen bevált. A vezető főnököknek, a politikai munkásoknak és pártszervezeti vezetőknek a jó megválasztása szoros kapcsolatot létesített az ország népgazdaságával, és biztosította a csapatokhoz küldött roppant értékek helyes felhasználását.

És milyen volt az az ellenség, amellyel a szovjet csapatok a háború első szakaszában harcoltak?

Erre a kérdésre már csak azért is válaszolnunk kell, hogy fiatal nemzedékünk jól emlékezetébe vésse, milyen súlyos harcot állt ki a hazáját védelmező szovjet nép. Egyes emlékiratokat és szépirodalmi műveket olvasva nem mindig derült ki, hogy mennyire körültekintő, tapasztalt és erős volt az az ellenség, amely ellen a szovjet katonáknak harcolniuk kellett.

Elsősorban a német csapatok fő tömegéről – a katonákról, tiszthelyettesekről és tisztekről – néhány szót.

A nyugati országok hadseregei felett aratott könnyű győzelmektől megittasodott, a goebbelsi propagandától megmételyezett német csapatok abban a biztos tudatban törtek be hazánkba, hogy könnyűszerrel legyőzhetik a Vörös Hadsereget, és minden más népnek felette állnak. Különösen harcias hangulat uralkodott a fiatal katonák és tisztek, a páncélos csapatok és a légierő személyi állománya körében. A háború első hónapjaiban alkalmam volt fogoly hitleristákat kikérdezni, és meg kell mondanom, éreztem, hogy hittek Hitler valamennyi kalandor ígéretében.

Ami pedig a német katonák és tisztek harcképességét, különleges kiképzésüket és harci nevelésüket illeti, ez valamennyi fegyvernemnél, különösen a páncélos csapatoknál és a légierőnél magas színvonalú volt.

A német katona a harcban, a harctéri szolgálatban tudta a dolgát, szívós, magabiztos és fegyelmezett volt.

Ily módon, mivel a szovjet katona tapasztalt és erős ellenséggel állt szemben, nem volt olyan egyszerű dolog elragadni tőle a győzelmet.

A német egységek, magasabbegységek és hadseregek törzseit kiképezték a harc, az ütközetek és hadműveletek korszerű szervezési módjaira. A vezetés harc közben rendszerint rádió útján történt, amellyel a Wehrmacht parancsnokságai és törzsei kellő mennyiségben el voltak látva. Ütközet közben a vezető szervek sürgetően követelték a csapatoktól feladatuk végrehajtását. Eközben meg tudták szervezni az együttműködést a repülőkkel, amelyek gyakori bombatámadásaikkal egyengették a szárazföldi csapatok útját.

A német fegyveres erők magasabb törzseiről a háború kezdeti szakaszában meglehetősen jó véleményem alakult ki. Látszott, hogy aprólékosan megtervezték és megszervezték első csapásaikat valamennyi hadászati irányban, a magasabbegységek és hadseregek élére tapasztalt parancsnokokat állítottak, sok esetben helyesen határozták meg csapásaik irányát, a csapatok erejét és állományát. Csapásaikat védelmünk gyenge szakaszaira mérték. Mindezek ellenére a német fasizmus katonapolitikai stratégiája mélységesen hibásnak és rövidlátónak bizonyult. Politikai és hadászati számításaiban durva hibákat követett el. Az az erő, amellyel Német-

A német fasiszta csapatok sztálingrádi bekerítésének vázlata (1942 november)

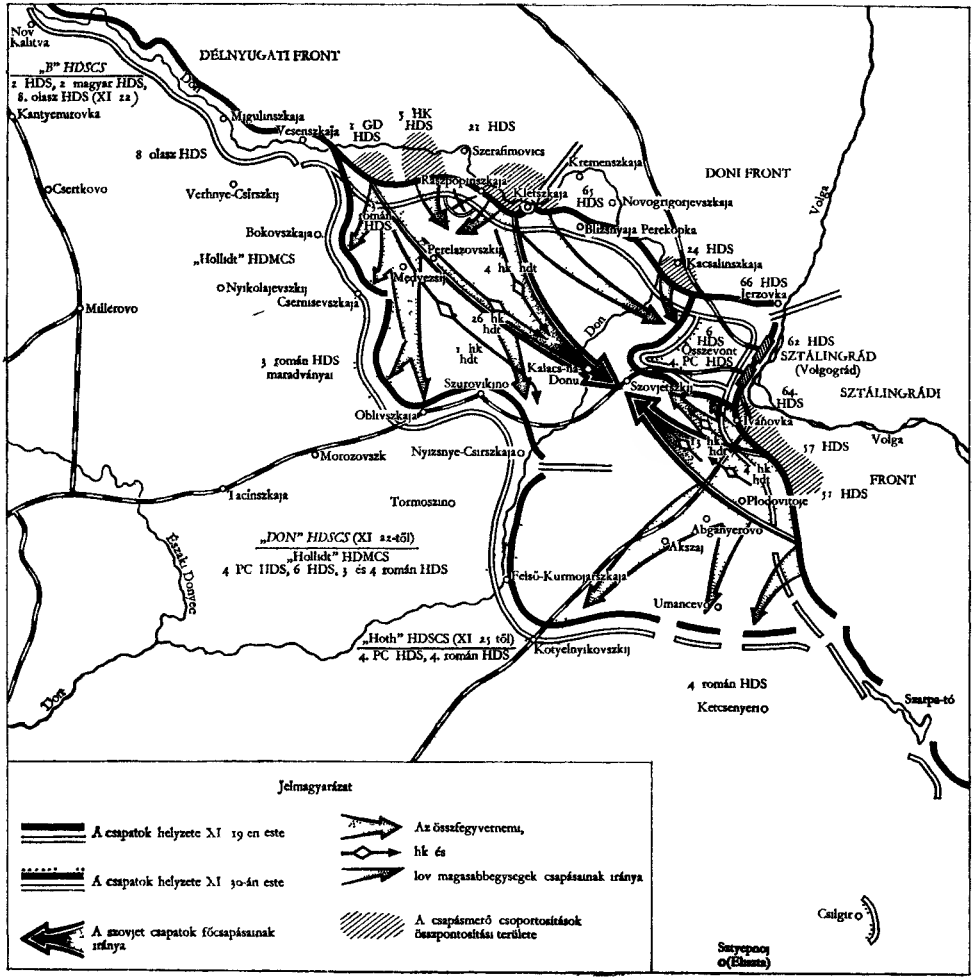

ország rendelkezett (még ha a csatlósok tartalékait is beleszámítjuk) nem volt elegendő arra, hogy a német hadvezetés a három fő irányban egyszerre folytasson hadászati hadműveleteket.

Ilyen körülmények között az ellenség kenytelen volt leállítani a Moszkva elleni támadást, itt ideiglenesen védelembe átmenni, és a „Közép" hadseregcsoport erőinek nagy részét átirányítani a „Dél" hadseregcsoporthoz, hogy segítséget nyújtson neki a mi Központi és Délnyugati Frontunk csapataival szemben.

Leningrádnál sem tudva dűlőre jutni, a német fővezérség kénytelen volt repülőit és páncélos csapatait Leningrád környékéről átcsoportosítani a moszkvai irányba, a „Közép" hadseregcsoport megerősítésére. A német csapatok október–novemberben csak egy irányban – a moszkvai irányban – tudtak támadni. Itt azonban, mivel a Moszkvába vivő utakon megnövekedett a szovjet csapatok ellenállása, nem volt elég erejük a „Tájfun" hadművelet befejezésére.

Ugyanilyen durva hadászati számítási hibát követtek el az 1942. évi nyári hadjárat megtervezésénél is.

Mindeme számítási hibáknak az volt az alapja, hogy a német hadvezetés nyilvánvalóan lebecsülte szocialista országunk és szovjet népünk erejét, lehetőségeit, s ugyanakkor túlbecsülte saját erejét és lehetőségeit.

Amikor a Szovjetunióba való betörést kitervelte, Hitler és környezete arra számított, hogy minden erejét és eszközét beveti a Szovjetunió ellen. Így a hazárdjátékosok szoktak számítani. Pétain kormányának árulása ellenére Franciaország dolgozó népe nem hajtott fejet a fasiszta megszállók előtt. Nem hódoltak be Jugoszlávia, Lengyelország, Csehszlovákia és más országok szabadságszerető népei sem. A hitleristáknak számolniuk kellett az ellenállás tömegmozgalmával. Anglia szintén nem szüntette be a harcot, bár nem erejének és lehetőségeinek megfelelően folytatta.

A hitleristák nem tételezték fel, hogy a párt körül tömörülő szovjet népben ekkora erő rejlik, és rövid időn belül átalakítja az ország gazdaságát, gyorsan megszervezi a harckocsik, a repülőgépek, a tüzérségi felszerelés és lőszer, s mindannak a tömeggyártását, amire a Vörös Hadseregnek szüksége van ahhoz, hogy a német fasiszta csapatok fölé kerekedjék és szétzúzza őket.

Csapataink a kegyetlen körülmények között megacélozódtak, harci tapasztalatokra tettek szert, és miután a szükséges eszközöket megkapták, visszavonuló, védekező félből támadóvá váltak.

Egész lenini pártunk nagy szervező és lelkesítő munkája ragyogó eredménnyel járt mind a fegyveres erők építése, mind pedig a szovjet nép mozgósítása terén, hogy megteremtse azt az anyagi-technikai bázist, amely biztosítja a Vörös Hadsereg fegyveres küzdelmét a német fasiszta csapatok ellen.

Ily módon a Nagy Honvédő Háború első szakasza azzal végződött, hogy a hitlerista hadvezetés valamennyi hadászati terve kudarcba fulladt, Németország ereje és eszközei pedig alaposan kimerültek. A német fasiszta csapatok elleni harcnak ez a fő eredménye eleve rányomta bélyegét az egész második világháború további menetére.

A német csapatok megsemmisítése Sztálingrád körzetében

XIV.

Ezerkilencszáznegyvenkettő októberében világossá vált, hogy a német hadvezetés kénytelen lesz az egész keleti arcvonalon hadászati védelembe átmenni. A hitlerista csapatok óriási veszteségeket szenvedtek, és addigra teljesen elvesztették támadó lehetőségeiket. Ez azt jelentette, hogy ismét meghiúsultak a Szovjetunió elleni haditervek.

A fasiszta sajtó kampányt indított azzal a jelszóval, hogy „Gondosabban és időben készüljünk fel a második orosz télre". A német hadvezetés utasította a csapatokat, hogy építsenek ki leküzdhetetlen védelmet, s ezzel 1943-ben teremtsék meg a feltételeket a háború győzelmes befejezéséhez.

Mi okozta a helyzet bonyolultságát a német fegyveres erők főparancsnoksága számára ebben az időszakban?

Egyrészt, mint 1941-ben is, a hadászati célok befejezetlensége, a csapatok rendkívüli széthúzottsága a Fekete-tengertől Észak-Kaukázuson, Sztálingrádon és a Donon keresztül egészen a Barents-tengerig, a szabad hadászati tartalékok hiánya mind az arcvonalon, mind a hátországban, és végül a nép és a csapatok erkölcsi szellemének romlása. Másrészt, egyre világosabban megnyilvánult a szovjet állam növekvő ereje, az, hogy sikeresen küzdi le a gazdasági és katonai nehézségeket.

1942 november elején a németeknek a szovjet–német arcvonalon 266 hadosztályuk, mintegy 6,2 millió fő, ezenkívül több mint 70 ezer lövegük és aknavetőjük, 6600 harckocsijuk és rohamlövegük, 3500 katonai repülőgépük és 194 hadihajójuk volt.

Ugyanebben az időben a Szovjetunió harcoló csapatainak az állományában 6,1 millió ember, 72,5 ezer löveg és aknavető, 6014 harckocsi és rohamlöveg, valamint 3088 katonai repülőgép volt. A főhadiszállás hadászati tartaléka erre az időre 25 hadosztályra, 13 harckocsi- és gépesített hadtestre, 7 önálló lövész- és harckocsidandárra szaporodott fel.

Ily módon a háború első szakaszának végére az erőviszonyok a Szovjetunió javára változtak meg.

A németekkel szembeni fölényünk abban is érezhető volt, hogy a szovjet fegyveres erők megtanulták szándékaikat a legnagyobb titokban tartani, teljesen félrevezetni és megtéveszteni az ellenséget. A rejtett átcsoportosítások és összpontosítások lehetővé tették, hogy meglepetésszerű csapásokat mérjünk az ellenségre.

Az ország déli részén, Sztálingrád környékén és az Észak-Kaukázusban vívott súlyos ütközetek után a hitlerista hadvezetés úgy vélte, hogy a szovjet csapatok e körzetekben képtelenek nagy támadást indítani.

A német fasiszta szárazföldi csapatok főparancsnokságának 1942. október 14-i 1. sz. hadműveleti parancsában ez áll:

„Maguk az oroszok a legutóbbi harcok során jelentősen meggyengültek és az 1942–43. év telén nem rendelkezhetnek olyan nagy erőkkel, mint a múlt télen."

Ez azonban korántsem volt így.

Csapatainknak 1942 nyarán és őszén a nyugati irányban a „Közép" német hadseregcsoport elleni aktív tevékenységével főhadiszállásunk azt akarta elérni, hogy megtévessze az ellenséget, olyan benyomást keltsen benne, hogy éppen itt, és nem másutt készülünk téli hadműveletre. Ezért a hitlerista hadvezetés októberben nagy erőket vont össze nyugati frontjainkkal szemben. Leningrád környékéről Velikije Luki környékére páncélos, gépesített és gyalogos hadosztályokat dobott át. Vityebszk és Szmolenszk környékére hét hadosztályt irányított Franciaországból és Németországból. Jarcevo és Roszlavl körzetébe két páncélos hadosztályt Voronyezs és Zsizdra alól. A „Közép" hadseregcsoport november elejére összesen tizenkét hadosztályt kapott erősítésként, nem számítva az egyéb megerősítő eszközöket.

A németek hadműveleti számítási hibáit még jobban súlyosbította az, hogy roszszul működött a felderítésük, és nem tudta felfedni, hogy Sztálingrád környékén nagy csoportosítást készítünk elő – 11 hadsereggel, sok önálló páncélos, gépesített és lovashadtesttel, 13,5 ezer löveggel és aknavetővel, mintegy 900 harckocsival és 1414 repülőgéppel (a PO-2-esek nélkül).

A háború után Jodl, a német fasiszta fegyveres erők volt vezérkari főnöke beismerte, hogy nem tudták felfedni a Paulus hadseregének bal szárnya ellen összpontosított szovjet csoportosítást.

„Fogalmunk sem volt arról, hogy az oroszok milyen erőkkel rendelkeznek ezen a vidéken. Korábban itt semmi sem volt, és meglepetésszerűen döntő jelentőségű, nagy erejű csapást mértek."

Csapataink ellentámadásának megindulásakor az ellenség országunk déli részén a következő hadműveleti-hadászati helyzetet foglalta el:

A Don középső folyásánál, Sztálingrádnál és attól délre, a Szarpinszki tavak mentén tevékenykedtek a „B" hadseregcsoport főerői, vagyis a 8. olasz, a 3. és 4. román, valamint a német 6. és a 4. páncélos hadsereg csapatai. Egy hadosztályra átlagosan 15–20 km jutott.

Ehhez a csoportosításhoz több mint egymillió ember, 675 harckocsi és rohamlöveg, több mint 10 000 löveg és aknavető tartozott. Az erőviszonyok majdnem egyenlőek voltak, kivéve a harckocsikat, amelyek tekintetében mi voltunk némi fölényben.

A „B" hadseregcsoportot a 4. légiflotta és a 8. repülőhadtest támogatta.

Amikor a szovjet Legfelsőbb Főparancsnokság a „B" hadseregcsoport szétzúzásának tervét kidolgozta, abból indult ki, hogy az ellenség szétzúzása Sztálingrád környékén az Észak-Kaukázusban is nehéz helyzetbe hozza az ellenséget, és arra kényszeríti, hogy sürgősen visszavonuljon vagy bekerítve harcoljon.

Sztálin halála után nem volt eléggé világos, hogy mégis ki volt a szerzője e méreteiben, hatásában és eredményeiben annyira jelentős ellentámadás tervének? Bár ennek a kérdésnek talán ma már nincs különösebb jelentősége és az előző fejezetben már beszéltem a terv kidolgozásáról, itt mégis kiegészítjük az elmondottakat.

Van olyan feltételezés, amely arra épül, hogy a leendő támadó hadművelet tervének első vázlatát állítólag már 1942 augusztusában kidolgozták a főhadiszálláson, de a terv kezdeti változata korlátozott jellegű volt.

Ez azonban nem a jövendő támadó hadművelet tervének a vázlata, hanem mindössze egy ellencsapás terve volt, amelynek az volt a célja, hogy feltartóztassa az ellenséget a Sztálingrádhoz vezető utakon. Valami nagyarányú tevékenységre a főhadiszálláson akkoriban senki sem gondolt, mivel az időben ilyenhez sem erőnk, sem eszközeink nem voltak.

Olyan kijelentések is elhangzottak, hogy a Sztálingrádi Front haditanácsa október 6-án saját kezdeményezéséből elküldte a főhadiszállásra az ellentámadás megszervezésére és végrehajtására vonatkozó javaslatait.

Erre Vaszilevszkij ad választ:[52]

„Október 6-án hajnalban N. N. Voronovval és V. D. Ivanovval... elindultunk az 51. hadsereg figyelőpontjára... Itt meghallgattuk N. I. Trufanov hadseregparancsnok jelentését. Aznap este a front parancsnoki harcálláspontján találkoztunk a parancsnokkal és a haditanács tagjával, s ismét megvitattuk a főhadiszállásnak a küszöbön álló ellentámadásra vonatkozó tervét, és mivel a tervvel kapcsolatban a front parancsnokságának semmiféle ellenvetése nem volt, október 7-re virradó éjszaka elkészítettük a jelentést a legfelsőbb főparancsnok részére.

Október 7-én a főhadiszállás nevében utasítottam a Doni Front parancsnokát, hogy készítsen elő hasonló javaslatokat frontja nevében."

Úgy hiszem, hogy ahhoz, amit Alekszandr Mihajlovics mondott, nincs semmi hozzáfűzni valóm. Az általa ismertetett tények meggyőzően tanúsítják, hogy az ellentámadás megtervezésében a főhadiszállásé és a vezérkaré a főszerep.

Egyes történelmi művekben olyan kitételek is előfordulnak, hogy nem sokkal később Vatutyin, a Délnyugati Front parancsnoka szintén megküldte az ellentámadás tervét. Kérdés, mikor később, miféle tervet, a front tervét-e vagy egy ellentámadás általános tervét?

Mint ismeretes, a Délnyugati Front csak október végén alakult meg, abban az időben, amikor az ellentámadás tervének megfelelően már befejeződött a front eszközeinek és erőinek az összpontosítása, és a főhadiszállás általános terve már teljesen készen állt.

Az, amiről itt beszélnem kell, az, hogy az érvényben levő gyakorlat és rend értelmében minden frontparancsnok kidolgozta a rá bízott front tevékenységének tervét, s azt jóváhagyás végett felterjesztette Moszkvába a főhadiszállásra, vagy annak helyszínen levő képviselőjéhez, és közben természetesen kifejtette elgondolásait a szomszédokkal való együttműködésről és a főhadiszállásnak szóló kéréseit is előterjesztette.

Ahhoz, hogy egy ilyen nagy hadászati hadműveletet, mint amilyen a három front Sztálingrád körzetében végrehajtott támadásának a terve volt, kidolgozhassunk, nemcsak a hadműveleti következtetésekre, hanem meghatározott anyagi-technikai számvetésekre is kellett támaszkodnunk.

Vajon ki képes arra, hogy egy ilyen hatalmas hadműveletthez szükséges élőerők és eszközök számvetését elkészítse? Természetesen csak az a szerv, amely kézben tartotta ezeket az anyagi erőket és eszközöket. Az adott esetben ez nem lehetett más, mint a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása és a vezérkar. Nem szabad megfeledkezni arról, hogy a vezérkar az egész háború alatt a Legfelsőbb Főparancsnokság alkotószerve volt, s az ő kezdeményező és szervező részvétele nélkül egyetlen egy hadműveleti-hadászati támadást sem hajtottak végre.

[52] „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1965. 10. sz. 20. old.

Természetes, hogy a főhadiszállás és a vezérkar a harctevékenység során gondosan tanulmányozta és elemezte azokat a felderítési adatokat, amelyeket a frontoktól és a csapatoktól kapott, majd levonta belőlük az ellenség és a saját csapatok tevékenységére vonatkozó következtetéseket. Tanulmányozták a törzsek, a frontparancsnokok, a haderő- és fegyvernemi parancsnokok javaslatait, s mindezeket az adatokat elemezve hozták meg ilyen vagy olyan elhatározásukat.

Következésképpen, egy hadászati hadművelet végrehajtási terve teljes terjedelmében csak az összes csapatok, törzsek és parancsnokok hosszas alkotó erőfeszítései révén jöhetett létre.

Ismétlem: a sztálingrádi ellentámadás sokoldalú megtervezésében és biztosításában a fő és döntő szerep vitathatatlanul a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásáé és a vezérkaré.

Ugyanígy az ellenség közvetlen megsemmisítésében vitathatatlanul azé az elsőbbség, aki merész csapásával, pontos tüzével, bátorságával, vakmerőségével és harci tudásával életre-halálra pusztította a vele szemben álló ellenséget. És itt megemlékezem dicső harcosainkról, parancsnokainkról, tábornokainkról, akik a háború első időszakának súlyos megpróbáltatásait leküzdve az ellentámadás előestéjén készek voltak megragadni a kezdeményezést és végzetes pusztítást okozni az ellenség soraiban.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának és a vezérkarnak az érdeme, hogy képesek voltak ennek a nagyszabású hadműveletnek minden tényezőjét tudományos pontossággal elemezni, és előre látták fejlődésének menetét és kimenetelét. Következésképpen, nem személyekről kell beszélni, akik igényt tartanak az ellentámadás gondolatának a „szerzőségére".

Nem tartom célszerűnek, hogy itt részletesen ismertessem az ellentámadás tervét és a hadműveletek menetét, mivel erről már sokat és alapjában véve helyesen írtak történelmi műveink. De szükségesnek tartom, hogy kitérjek egyes momentumokra.

Az ellentámadás első szakaszában a fő szerepet a Délnyugati Front játszotta, amelynek Vatutyin altábornagy volt a parancsnoka.

A Délnyugati Front a Don jobb partján, a Szerafimovics és Kletszkaja környéki hídfőkből mért erős és mély csapásokat. A Sztálingrádi Front a Szarpinszki-tavak környékéről támadott. A két front csapásmérő csoportosításának Kalacs–Szovjetszkij-tanya környékén kellett egyesülnie, hogy ezzel befejeződjék az ellenség Sztálingrádnál álló főerőinek a bekerítése.

A Délnyugati Frontnak, miután a Szerafimovicstól délnyugatra és a Kletszkaja környékén levő hídfőben szétbontakoztatta a 21. és az 5. harckocsi hadseregéből, az 1. gárdahadsereg egy részéből és egyéb erős áttörő eszközökből álló főcsoportosítását, az volt a feladata, hogy áttörje a 3. román hadsereg védelmét és a csapást gyorsanmozgó magasabbegységeivel délkelet felé gyors ütemben továbbfejlesztve, Bolsenabatovszkaja–Kalacs szakaszán kijusson a Donhoz. E csapás eredményeképpen a front csapatai az ellenség sztálingrádi csoportosításának a hátába kerülnek és elvágják a visszavonulását nyugat felé.

A front csapásmérő csoportosítása támadásának a biztosítását délnyugat és nyugat felől, valamint a bekerítés külső arcvonalának a létrehozását ebben az irányban a Délnyugati Front jobbszárny-hadseregére, D. D. Leljusenko altábornagy 1. gárdahadseregére, utána pedig P. L. Romanyenko altábornagy 5. harckocsihadseregének főerőire bízták. Ezeknek a seregtesteknek a támadást nyugat, délnyugat és dél felé továbbfejlesztve, a hadművelet harmadik napján el kellett érniük a Vesenszkajától

Bokovszkajáig, és tovább, a Csir folyó mentén Oblivszkajaig húzódó terepszakaszt.

A Délnyugati Front csapatainak a támadását a 2. és 17. légihadsereg támogatta, K. N. Szmirnov repülő-vezérőrnagy, illetőleg Sz. A. Kraszovszkij repülő-vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

A Doni Frontnak két kisegítő csapást kellett mérnie. Az egyiket a Délnyugati Fronttal egyszerre a Kletszkajától keletre eső körzetből délkeleti irányban a 65. hadsereg erőivel, abból a célból, hogy a Don jobb partján felszámolja az ellenség védelmét. A másikat a 24. hadsereg erőivel Kacsalinszkaja környékéről a Don bal partján dél felé Vertyacsij általános irányban, abból a célból, hogy az ellenségnek a kis Don-kanyarban tevékenykedő csapatait elvágja a sztálingrádi csoportosítástól.

A 66. hadseregnek Sztálingrádtól északra aktív tevékenységgel tartósan le kellett kötnie az ellenséget, megfosztva őt attól a lehetőségtől, hogy manőverezzen a tartalékokkal. A Doni Front csapatainak a tevékenységét a 16. légi hadsereg támogatta, Sz. I. Rugyenko repülő-vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

A Sztálingrádi Frontnak az 51., 57. és 64. hadseregből álló csapásmérő csoportosításával az Ivanovkától a Barmancak-tó északi csücskéig húzódó arcvonalon kellett támadást indítania. Ennek a csoportosításnak az volt a feladata, hogy törje át az ellenség védelmét, és a csapást északnyugati irányban továbbfejlesztve, nyomuljon előre Kalacs–Szovjetszkij-tanya környékére, ott egyesüljön a Délnyugati Front csapataival, és ezzel fejezze be a Sztálingrád környékén levő ellenség bekerítését.

N. I. Trufanov 51. hadserege a Szarpa, Caca és Barmancak-tavak közti földnyelveken levő hídfőkből támadva áttörte az ellenség védelmét, és főerőivel továbbfejlesztette a támadást északnyugat felé, Abganyerovo általános irányban.

F. I. Tolbuhin tábornok 57. hadserege és M. Sz. Sumilov tábornok 64. hadserege Ivanovka környékéről nyugati és északnyugati irányban támadott, hogy délről átkarolja az ellenséges csoportosítást.

V. I. Csujkov tábornok 62. hadseregének aktív védelemmel kellett lekötnie az ellenségnek közvetlenül a városban harcoló csapatait, és készenlétben kellett állnia a támadás megindítására.

A Sztálingrádi Front csapásmérő csoportosítása támadásának délnyugati irányból történő biztosítására és a bekerítés belső arcvonalának a létrehozására ebben az irányban az 51. hadsereget (ezen belül T. T. Sapkin tábornok 4. lovashadtestét) használták fel, amelynek délnyugat felé, Abganyerovo, Kotyelnyikovo általános irányban kellett támadnia. A Sztálingrádi Front csapatait a 8. légi hadsereg támogatta, T. T. Hrjukin repülő-vezérőrnagy parancsnoksága alatt.

Az ellentámadás előkészítése során óriási csapat- és anyagszállításokat kellett lebonyolítani valamennyi front, különösen pedig az újonnan megalakított Délnyugati Front számára. Elismeréssel kell adóznunk a vezérkarnak és a Vörös Hadsereg hadtáptörzsének. Ragyogóan megbirkóztak a hadművelethez szükséges erők és eszközök összpontosítási feladatával.

A csapatok és az anyagok szállításában 27 000 gépkocsi vett részt. A vasút napi 1300 vagon rakományt szállított. A Sztálingrádi Front számára a csapatokat és az anyagokat rendkívül nehéz körülmények között, a Volga jégzajlása közben szállították. November 1-től 19-ig a Volgán 160 000 katonát, 10 000 lovat, 430 harckocsit, 600 löveget, 14 000 gépkocsit és mintegy 7000 tonna lőszert szállítottak át.

Október végén és november elején Vaszilevszkijjel és a főhadiszállás más képviselőivel együtt nagy munkát kellett végeznünk a csapatoknál. Segítettük a

parancsnokságokat, a törzseket és a csapatokat abban, hogy maradéktalanul megértsék az ellentámadás tervét és a végrehajtás módjait. A frontok, hadseregek és a csapatok törzseinél tartott értékelő megbeszélések azt mutatták, hogy a parancsnoki és politikai állomány nagy felelősségérzettel és alkotó kezdeményezéssel hajtotta végre ezt a bonyolult és munkaigényes feladatot.

November 1-től 4-ig felülvizsgáltuk és pontosítottuk a Délnyugati Front terveit, majd utána teljes részletességgel megvizsgáltuk és egyeztettük a 21. hadsereg, valamint az 5. harckocsihadsereg tevékenységi terveit.

A Délnyugati Front hadműveleti tervének a kidolgozásánál rajtam kívül a főhadiszállás más képviselői is jelen voltak: a tüzérség részéről – N. N. Voronov tábornok, a légierő részéről – A. A. Novikov és A. J. Golovanov tábornok, a harckocsicsapatok részéről – J. N. Fedorenko tábornok, akik segítettek alaposabban kimunkálni a legfontosabb fegyvernemek alkalmazási és együttműködési kérdéseit.

November 4-én a 21. hadsereg törzsénél megszemléltük, hogyan haladnak a 21. és a 65. hadsereg támadási előkészületei. Erre a megbeszélésre a Doni Front és a 65. hadsereg parancsnokságát is meghívtuk. Vaszilevszkij ebben az időben a Sztálingrádi Front csapatainál dolgozott, ellenőrizte az 51., 57. és 64. hadsereg felkészítését. Megbeszéltem vele, hogy én is oda megyek.

A csapatoknál részletesen tanulmányoztuk az ellenségre, védelmének jellegére, főerőinek és általános tűzrendszerének az elhelyezésére, a páncéltörő eszközök és a páncélelhárító támpontok helyére vonatkozó adatokat.

Megállapítottuk a tüzérségi előkészítés módját és tervét, a tűz sűrűségét, az ellenséges védelem lefogásának és szétzúzásának a valószínűségét, továbbá a támadás tűzzel való kísérésének a módját. Egyeztettük a repülők és a tüzérség együttműködési tervét és elosztottuk közöttük a célokat, továbbá a harckocsicsapatokkal való együttműködés tervét és módjait áttöréskor, és miután betörtek a támadt résbe. Pontosítottuk a szárnyakon az együttműködést a szomszédokkal, különösen akkor, amikor az áttörésbe bevetett gyorscsapatok az ellenséges védelem hadműveleti mélységében tevékenykednek. Ugyanakkor gyakorlati tanácsokat adtunk: mit kell még tudni az ellenségről, mit kell még megtervezni, milyen munkát kell még elvégezni a terepen és a csapatoknál.

Az egész parancsnoki és politikai állomány fő figyelme arra összpontosult, hogy gyorsan át kell törni az ellenséges csapatok harcászati védelmét, hatalmas csapással el kell kábítani őket, és sürgősen be kell vetni a második lépcsőket, hogy a harcászati áttörést hadműveleti áttöréssé fejlesszék.

Amikor kidolgoztuk a hadtesteknél, hadosztályoknál és az egységeknél a feladatokat, megköveteltük a parancsnokoktól, hogy alaposan tanulmányozzák és gondolják át a feladatokat, továbbá a megerősítő eszközökkel, valamint a szomszédokkal – különösen az ellenséges védelem mélységében – való együttműködés módjait.

Ez a munka valamennyi parancsnok és politikai munkás számára nehéz volt, megkívánta minden erő és képesség megfeszítését, de jól kamatozott az ütközetek során.

A politikai szervek, a párt és Komszomol-szervezetek nagyszabású pártpolitikai munkát végeztek a csapatoknál. Ezt a fontos tevékenységet a front haditanácsa és a front M. V. Rudakov tábornok vezette politikai csoportfőnöksége irányította.

A Sztálingrádi Front támadási tervének végleges kidolgozása végett, úgy ahogy azt Vaszilevszkijjel megbeszéltem, november 10-én reggel megérkeztem Tatyanovkába, az 57. hadsereg parancsnoki harcálláspontjára, ahol abban az időben a front haditanácsán kívül jelen volt: M. M. Popov, M. Sz. Sumilov, F. I. Tolbuhin,

N. I. Trufanov, V. T. Volszkij és T. T. Sapkin hadtestparancsnokok és a front más tábornokai. A megbeszélés előtt Vaszilevszkijjel, az 51. és 57. hadsereg parancsnokával, Trufanovval és Tolbuhinnal, Popovval és más tábornokokkal együtt kimentünk e hadseregek csapataihoz, hogy még egyszer szemrevételezzük azt a terepet, ahol majd a Sztálingrádi Front főerői támadnak.

A szemrevételezés után megbeszéltük a Délnyugati Fronttal való együttműködés kérdéseit, egyeztettük az élegységek Kalacs környéki találkozásának a módszereit, a csapatok együttműködését a bekerítés után és a küszöbön álló hadművelet egyéb problémáit.

Utána megtárgyaltuk a hadseregek terveit, amelyeket a hadsereg- és hadtestparancsnokok jelentettek.

November 11-én este géptávírón jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak:

„Két napon át dolgoztam Jerjomenkónál. Személyesen szemrevételeztem az ellenségnek az 51. és 57. hadsereg előtti állásait. Részletesen foglalkoztam a hadosztályok, hadtestek és hadseregek parancsnokaival, akik az »Uranus« feladat végrehajtása előtt állnak. Az ellenőrzés azt mutatta: az »Uranus«-ra való előkészület legjobban Tolbuhinnál megy...

Parancsot adtam a harcfelderítésre és arra, hogy ennek adatai alapján a hadseregparancsnokok pontosítsák tervüket és elhatározásukat.

Popov elvtárs jól dolgozik és érti a dolgát.

A két lövészhadosztály, (a 87. és a 315.) amelyet a főhadiszállás Jerjomenkónak átadott, még nem rakodott be, mivel eddig nem kaptak szállítóeszközöket és lovakat.

A gépesített dandárok közül eddig csak egy érkezett meg.

Rosszul megy az élelmiszerellátás és a lőszer előreszállítása. A csapatoknál az »Uranus«-hoz igen kevés a tüzérségi gránát.

A kitűzött határidőre a hadművelet nem lesz előkészítve. Megparancsoltam, hogy 1942. XI. 15-re legyen készen.

Jerjomenkónak azonnal 100 tonna fagyálló folyadékot kell szállítani, mert enélkül a gépesített csapatok nem mehetnek előre; meg kell gyorsítani a 87. és 315. hadosztály útba indítását; az 51. és 57. hadseregnek sürgősen meleg ruhát és lőszert kell szállítani, s ez legkésőbb 1942. XI. 14-én érkezzék meg a csapatokhoz.

4657. szám Konsztantyinov.[53]
1942. XI. 11."

Meg kell mondanom, hogy a legfelsőbb főparancsnok rendszerint kellő figyelmet szentelt a hadműveletek légi biztosításának. Amikor megkapta tőlem a jelentést, hogy a küszöbön álló ellentámadás légi biztosításának az előkészületei nem kielégítők, a következő táviratot küldte nekem:

„Konsztantyinov elvtársnak!

Ha a hadművelet légi előkészítése Jerjomenkónál és Vatutyinnál nem kielégítő, akkor a hadművelet kudarccal fog végződni. A németek elleni háború tapasztalata azt mutatja, hogy az ellenük folytatott hadművelet csak akkor lehet sikeres, ha a légi fölény a mi oldalunkon van. Ebben az esetben repülőinknek három feladatot kell végrehajtaniuk:

Először – repülőink összpontosítsák tevékenységüket csapásmérő csapataink

[53] G. K. Zsukov fedőneve. – *(A szerk.)*

támadási körletében, kössék le a német repülőket és megbízhatóan oltalmazzák csapatainkat.

Másodszor – törjenek utat támadó csapatainknak a velük szemben álló német csapatok rendszeres bombázásával.

Harmadszor – üldözzék az ellenség visszavonuló csapatait rendszeres bombázással és zuhanó tevékenységgel, hogy véglegesen szétzilálják őket, és ne engedjék, hogy legközelebbi védelmi terepszakaszokon megvessék lábukat.

Ha Novikov úgy gondolja, hogy repülőink jelenleg nincsenek olyan állapotban, hogy végrehajtsák ezeket a feladatokat, akkor egy időre jobb elhalasztani a hadműveletet és minél több repülőt összpontosítani.

Beszéljen Novikovval és Vorozsejkinnal, magyarázza meg nekik a dolgot és közölje velem általános véleményét.

Vasziljev.[54]

42. XI. 12. 4 óra
170686 szám."

Miután a Sztálingrádi Front tervén a végső simításokat elvégeztük, Vaszilevszkijjel közösen felhívtuk Sztálint és közöltük vele, hogy személyesen kell jelentenünk neki a küszöbön álló hadműveletekre vonatkozó több megfontolást.

November 13-án reggel Sztálinnál voltunk. Jó hangulatban találtuk, és részletesen kikérdezett bennünket a sztálingrádi helyzetről és arról, hogyan halad az ellentámadás előkészítése.

Jelentésünk fő tételei a következők voltak:

Az erőviszonyokat mind minőségi, mind mennyiségi szempontból értékelve rámutattunk, hogy azokon a szakaszokon, ahol főcsapásainkat fogjuk mérni (Délnyugati és Sztálingrádi Front) továbbra is zömmel román csapatok védenek. Foglyok vallomásai alapján ezek általános harcképessége gyenge. Mennyiségi szempontból ezekben az irányokban jelentős fölényben leszünk, ha támadásunk megindításáig a német hadvezetés nem csoportosítja át ide tartalékait, ám felderítésünk eddig még semmiféle átcsoportosítást nem fedezett fel. Paulus 6. hadserege és a 4. páncélos hadsereg erőinek a zöme Sztálingrád környékén van, ahol lekötik őket a Sztálingrádi és a Doni Front csapatai.

Csapataink, a tervnek megfelelően a kijelölt körzetekben összpontosulnak és a jelekből ítélve az ellenséges felderítés nem fedte fel átcsoportosításaikat. Intézkedtünk, hogy az erőket és eszközöket még inkább rejtve mozgassák.

A frontok, hadseregek és magasabbegységek feladatait már kidolgozták. Valamennyi fegyvernem együttműködését közvetlenül a terepen egyeztettük. A Délnyugati és Sztálingrádi Front csapásmérő csoportosításához tartozó csapatoknak a tervben előírt találkozását kidolgoztuk a frontoknak, hadseregeknek és azoknak a csapatoknak a parancsnokaival és törzseivel, amelyek Szovjetszkij-tanya–Kalacs körzetéig fognak előrenyomulni. A légi hadseregeknél a felkészülés láthatólag nem fejeződik be november 15-e előtt.

A sztálingrádi ellenséges csoportosítás bekerítésének belső arcvonala és a bekerített ellenség megsemmisítését biztosító külső arcvonal létrehozásának változatait kidolgozottnak tekinthetjük.

A lőszer, üzemanyag és a téli ruházat szállítása némileg elhúzódik, de jogosan fel-

[54] I. V. Sztálin fedőneve. – *(A szerk.)*

tételezhetjük, hogy az anyagi eszközök november 16–17-én estig eljutnak a csapatokhoz. Az ellentámadást a Délnyugati és a Doni Front csapatai november 19-én, a Sztálingrádi Front csapatai pedig egy nappal később kezdhetik.

Az időpontok eltérését az magyarázza, hogy a Délnyugati Front bonyolultabb feladatok előtt állt. Nagyobb távolságra volt Kalacs–Szovjetszkij-tanya körzetétől, és át kellett kelnie a Donon.

A legfelsőbb főparancsnok figyelmesen hallgatott bennünket. Abból, ahogy komótosan rágyújtott pipájára, bajuszát simogatta és egyszer sem szakította félbe jelentésünket, arra következtethettünk, hogy elégedett. A sztálingrádi hadművelet azt jelenti, hogy a szovjet csapatok átveszik a kezdeményezést. Mindnyájan hittünk a küszöbön álló ellentámadás sikerében, amelynek eredményei jelentősek lehetnek hazánk számára.

Mialatt jelentettünk, a legfelsőbb főparancsnok szobájában összegyűltek az Állami Honvédelmi Bizottság tagjai és a Politikai Iroda néhány tagja. A távollétükben jelentett fő kérdéseket meg kellett ismételnünk.

Rövid vita után jóváhagyták az ellentámadás tervét.

Vaszilevszkij és én felhívtuk a legfelsőbb főparancsnok figyelmét arra, hogy a német fővezérség, amint Sztálingrád környékén és Észak-Kaukázusban súlyosra fordul a helyzet, kénytelen lesz csapatokat átdobni más körzetekből, különösen Vjazma környékéről a déli csoportosítás megerősítésére.

Hogy ez ne történjék meg, sürgősen támadó hadműveletet kell előkészíteni és végrehajtani Vjazmától északra, és elsősorban a rzsevi kiszögellésben kell szétzúzni a németeket. Javasoltuk, hogy erre a hadműveletre a Kalinyini és a Nyugati Front csapatait vegyék igénybe.

– Ez jó volna – mondta Sztálin. – De melyikük vállalkozik rá?

Alekszandr Mihajloviccsal előzőleg megbeszéltük az erre vonatkozó javaslatainkat, s ezért így válaszoltam:

– A sztálingrádi hadműveletet már minden vonatkozásban előkészítettük. Vaszilevszkij vállalhatja a csapatok tevékenységének az összehangolását Sztálingrád körzetében, én pedig a Kalinyini és Nyugati Front ellentámadásának az előkészítését.

A legfelsőbb főparancsnok egyetértett javaslatainkkal és ezt mondta:

– Repüljenek holnap reggel Sztálingrádba. Még egyszer ellenőrizzék, hogy a csapatok és a parancsnokság készen áll-e a hadművelet megkezdésére.

November 14-én ismét Vatutyin csapatainál voltam, Vaszilevszkij pedig Jerjomenkónál. Másnap a következő táviratot kaptam Sztálintól:

„Konsztantyinov elvtársnak!

Saját kezébe!

Fjodorov és Ivanov átköltözésének napját[55] saját belátása szerint tűzheti ki, s utána tegyen róla jelentést, amint visszatér Moszkvába. Ha esetleg olyan gondolata támad, hogy valaki egy vagy két nappal előbb vagy utóbb kezdené meg a költözést, felhatalmazom, hogy saját belátása szerint döntsön ebben a kérdésben is.

Vasziljev.

42. XI. 15.
13 óra 10 perc"

[55] N. F. Vatutyin és A. J. Jerjomenko támadásának napja *(G. Zs.)*

A kérdést Vaszilevszkijjel megbeszélve a Délnyugati Front és a Doni Front 65. hadserege támadásának a napját november 19-re, a Sztálingrádi Frontét pedig november 20-ra tűztük ki. A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta ezen elhatározásunkat.

November 17-én a Kalinyini és a Nyugati Front hadműveleteinek a kidolgozása céljából a főhadiszállásra hívattak.

November 19-én 7 óra 30 perckor a Délnyugati Front csapatai hatalmas erejű csapással egy időben két helyen áttörték a 3. román hadsereg védelmét: Romanyenko 5. harckocsihadserege a Szerafimovicstól délre levő hídfőből, I. M. Csisztyakov vezérőrnagy 21. hadserege pedig a kletszkajai hídfőből.

Az ellenség nem állta a csapást és pánikszerű visszavonulásba kezdett vagy megadta magát. A románok háta mögött álló németek erős ellenlökéssel próbálták megállítani csapataink előretörését, de a bevetett 1. és 26. harckocsihadtestünk elsöpörte őket.

A Délnyugati Front szakaszán befejeződött a harcászati áttörés.

Romanyenko hadseregparancsnok elemében érezte magát. Meg kell mondanom, hogy vakmerő ember és rendkívül tehetséges parancsnok volt. Jelleme mindenkinél inkább alkalmassá tette az ilyesfajta heves akciókra.

Csisztyakov tábornok 21. hadserege ellen az ellenség tartalékokat vetett be: az 1. román, a 14., a 22. német páncélos hadosztályt, és a 7. lovashadosztályt, azzal a feltételezéssel, hogy itt és nem másutt mérik csapataink a főcsapást. Később azonban a 22. német és az 1. román páncélos hadosztály az 5. hadsereg 5. harckocsihadteste ellen fordult, amelynek V. V. Butkov vezérőrnagy volt a parancsnoka.

Rogyin vezérőrnagy 26. harckocsihadteste súlyos vereséget mért az 1. páncélos hadosztályra és megsemmisítette az 5. román hadseregközvetlen hadtest törzsét. A személyi állomány egy része pánikszerűen menekült, nagyobb része pedig megadta magát. Amint csapataink kijutottak a hadműveleti mélységbe, a 3. román hadsereg Délnyugati Frontunkkal szemben védő erőinek a zömét és a hadsereg megmentése céljából bevetett német tartalékokat is teljesen szétzúzták, s így azok valójában megszűntek létezni. Rogyin 26. és Kravcsenko 4. harckocsihadteste gyors ütemben nyomult előre Kalacs körzetébe, hogy egyesüljön a Sztálingrádi Front 4. gépesített hadtestével.

A 21. hadseregtől balra a Doni Front 65. hadserege folytatta támadását P. I. Batov altábornagy parancsnoksága alatt.

November 23-ra virradó éjjel a 26. harckocsihadtest G. N. Filippov alezredes parancsnoksága alatt álló előrevetett osztaga merész rajtaütéssel elfoglalta a Don hídját.

A német hídőrség, mit sem sejtve, nyugodtan várta a váltást. Ám a váltás helyett a hídra Filippov osztagának élei robogtak. A hitleristák azt hitték, hogy zsákmányolt orosz harckocsikkal felszerelt tankcsapatuk közeledik. Rövid tusa után a híd a kezünkben volt. Az ellenség több ízben megpróbálta elűzni a hídról Filippov osztagát, ez azonban nem sikerült neki.

A hidat tartva Filippov elhatározta, hogy N. M. Filippenko alezredes harckocsiosztagával elfoglalja a mindössze két kilométerre levő Kalacsot. Filippenko alezredes, osztagának csekély ereje ellenére elhatározta, hogy menetből megrohamozza a várost. Egész éjjel folyt a harc Kalacsért. A németek szívósan ellenálltak, de hamarosan megérkeztek a hadtest főerőinek előrevetett egységei és elfoglalták a várost.

Ezekben a harcokban hősi halált halt Grigorij Gurjev moszkvai kommunista, Alekszandr Ivanov, Grigorij Davidjan rendkívül bátor felderítők és más elvtársak. Filippov és Filippenko alezredesek e hőstettükért megkapták a Szovjetunió Hőse címet, az osztag személyi állományát pedig különböző rendjelekkel és érdemérmekkel tüntették ki.

November 24-én a Délnyugati Front 21. és 5. hadserege, szétzúzva a bekerített román csoportosítást, több mint 30 000 katonát, tisztet és tábornokot ejtett foglyul, s rengeteg harceszközt zsákmányolt.

Nézzük egy román tisztnek, a 6. hadosztály tüzérdandára vezető meteorológusának a naplójegyzeteit, amelyek jellemzők azokra a napokra.

„*November 19.*

Az oroszok tüzet nyitottak az 5. hadosztály bal szárnyára. Ilyen tüzet még nem láttam ... az ágyúzástól megremegett a föld és betörtek az ablakok ... A 163-as magaslaton ellenséges harckocsik bukkantak fel és Raszpopinszkajaba tartanak. Nemsokára közölték, hogy a harckocsik teljes sebességgel áthaladtak az állásokon és betörtek a faluba ... Ágyúink semmilyen kárt sem tettek bennük ... Ezeknek a nehéz, 52 tonnás, maximális sebességgel haladó harckocsiknak igen vastag a páncélzatuk, és gránátjaink nem ütik át ...

November 20.

Reggel a 13. „Prut" hadosztály szakaszán az ellenség erős tüzérségi előkészítést kezdett ... A 13. hadosztály teljesen megsemmisült. A harckocsik behatoltak Gromkiba, Jevsztratovszkaja kozákfaluba, és elindultak a messze mögöttünk fekvő Perelazovszkijba. Az 5. hadtest parancsnoksága Perelazovszkijban tartózkodott. Felhívták figyelmét az előállt helyzetre. A magasabb parancsnoksággal semmiféle összeköttetésünk sincs. A 6. hadosztály valamilyen csoda folytán parancsot kapott: »Mindenáron, az utolsó katonáig tartson ki«. Most az ellenség csapatai vesznek körül bennünket. A zsákban van az 5., 6. és a 15. hadosztály, és a 13. hadosztály maradványai.

November 21.

Reggeltől változatlanul súlyos a helyzetünk. Be vagyunk kerítve ... Golovszkijban nagy a zavar ... Most 10 óra 05 perc. Nem tudjuk, mit tegyünk. Ide gyülekeztek a 13. és 15. hadosztály tisztjei, akik elmaradtak csapatuktól.

Micsoda helyzet!

Siralmas, de ez az igazság.

Bajtársaim hozzátartozóik – feleségük, gyermekeik – fényképeit nézegetik. Én is fájó szívvel gondolok anyámra, fivéremre, nővéremre és rokonaimra. Mindent magunkra veszünk, ami jobb holmink van, még két rend fehérneműt is, és úgy véljük, hogy a vég igen tragikus lehet ... Nagyon sok szó esik és vitázunk az előállt helyzetről ... Még sem veszítjük el a reményt, ... azt gondoljuk, hogy a német csapatok segítségünkre sietnek.

Most 13 óra 30 perc. Mazarini tábornok, az 5. hadosztály parancsnoka, valamennyi hadosztály felett átvette a parancsnokságot ... A gyűrű kezd összeszűkülni csapataink körül. Ma nagy egyházi ünnep van. Mit vétkeztünk mi vagy elődeink? Miért kell elviselnünk ilyen szenvedéseket? Mi hárman, tisztek, megtárgyaljuk helyzetünket és arra a következtetésre jutunk, hogy semmi esélyünk sincs a katasztrófa elkerülésére. Az oszinovkai kellemetlen hírek kezdenek beigazolódni. Az 5. nehéz tüzérezred tisztjeinek egy futva menekülő csoportja érkezett hozzánk.

Késő este a hadosztály- és ezredparancsnokok ismét egybegyűltek, hogy meghozzák végleges elhatározásukat.

Két változatot tárgyalnak meg:

1. Áttörni.

2. Kapitulálni.

Hosszas vita után a második változat – a kapituláció – mellett döntöttek.

Híre érkezett, hogy az oroszoktól fegyverletételre való felszólítással parlamenter jön . . ."

Ezzel megszakadnak a jegyzetek. De enélkül is tudjuk: a román csapatoknak ez az egész csoportja letette a fegyvert.

A legfelsőbb főparancsnok, akit komolyan nyugtalanított a Doni Front jobbszárny-csapatainak tevékenysége, november 23-án este a következő utasításokat adta Rokosszovszkijnak, a Doni Front parancsnokának:

„Rokosszovszkij elvtársnak!

Másolat: Vaszilevszkij elvtársnak!

Vaszilevszkij jelentése szerint a németek a 3. gépesített és a 16. páncélos hadosztályukat teljesen vagy részben elvonták az ön frontjáról, s ezek most a 21. hadsereg arcvonalával szemben harcolnak. Ez a körülmény kedvező helyzetet teremt ahhoz, hogy frontjának valamennyi hadserege aktív tevékenységbe kezdjen. Galanyin lanyhán működik, utasítsa, hogy legkésőbb november 24-én foglalja el Vertyacsijt.

Zsadovot szintén utasítsa, hogy kezdjen aktív tevékenységbe és kösse le az ellenség erőit.

Noszogassa meg Batovot, aki a jelenlegi helyzetben energikusabban is tevékenykedhetett volna.

I. Sztálin.

42. XI. 23.
19 óra 40 perc".

Annak eredményeképp, hogy Csisztyakov vezérőrnagy 21. hadserege sikeresen támadott és a Doni Front parancsnoksága intézkedéseket tett, a 65. hadsereg helyzete is megjavult. A hadsereg előrenyomulása meggyorsult.

A Doni Front 24. hadserege három nappal később kezdte meg támadását, és csapását a Don bal partja mentén mérte. A hadsereg általános gyengesége miatt nem ért el különösebb sikert.

A Sztálingrádi Front 51., 57. és 64. hadserege november 20-án, egy nappal később kezdte meg tevékenységét, mint a Délnyugati és a Doni Front csapatai.

Az 51. hadsereg Trufanov vezérőrnagy parancsnoksága alatt Plodovitoje általános irányban és tovább, Abganyerovo felé indított támadást.

Tolbuhin 57. hadserege Kalacs általános irányban támadott.

A 64. hadsereg Sumilov altábornagy parancsnoksága alatt jobbszárny-csoportosításával együttműködve az 57. hadsereg balszárny-csoportosításával Ivanovka körzetéből Gavrilovka, Varvarovka általános irányban mért csapást.

Az ellenség védelmének sikeres áttörése és az 1., 2., 18. és 20. román hadosztály, valamint a 29. német gépesített hadosztály szétzúzása után az 51. hadsereg arcvonalszakaszán a keletkezett résbe Plodovitoje felé nyomult V. T. Volszkij tábornok 4. gépesített hadteste, az 57. hadsereg működési sávjában pedig T. I. Tanaszcsisin

vezérőrnagy 13. harckocsihadteste. Ugyanakkor kezdte meg tevékenységét T. T. Sapkin tábornok 4. lovashadteste is, amely még aznap elfoglalta Abganyerovo vasútállomást.

Az ellenség megpróbálta lezárni az 57. hadsereg útját Kalacs felé, és Sztálingrád alól ide dobta át a 16. és a 24. páncélos hadosztályt. Ezek azonban elkéstek, és ráadásul nem voltak olyan erősek, hogy elbírhatták volna a Délnyugati és a Sztálingrádi Front hatalmas erejű csapásait, amelyeknek a harckocsicsapatai november 23-án 16 órakor elérték a Szovjetszkij-tanya körzetét, ahol a 4. harckocsihadtest 45. harckocsidandára P. K. Zsidkov alezredes parancsnoksága alatt elsőnek találkozott M. P. Rogyionov alezredesnek a 4. gépesített hadtesthez tartozó 36. gépesített dandárával.

A Délnyugati Front 4. harckocsihadteste Kravcsenko tábornok parancsnoksága alatt átkelt a Donon és Szovjetszkij-tanya körzetében találkozott Volszkij 4. gépesített hadtestével (Sztálingrádi Front). Ezzel a Don és a Volga között bezárult a gyűrű az ellenség sztálingrádi csoportosítása körül.

Ezután a 64., 57., 21., 65., 24. és 66. hadsereg továbbfejleszthette támadását Sztálingrád irányában, harapófogóként zárva össze az ellenség bekerítésének belső arcvonalát.

Az 1. gárdahadsereg, a Délnyugati Front 5. harckocsihadserege és a Sztálingrádi Front harckocsi-magasabbegységekkel megerősített 51. hadserege üldözték a visszavonuló ellenséget. Közben azt a feladatot kapták, hogy minél messzebbre vessék vissza nyugat felé a bekerített sztálingrádi csoportosítástól a szétvert ellenséges csapatokat, és hozzanak létre szilárd külső arcvonalat, amely szükséges a bekerített ellenség sikeres felszámolásához.

Ezzel befejeződött az ellentámadás első szakasza.

December első napjaira erősen összeszűkült az ellenség bekerítésének arcvonala, és a csapatok elkezdték a következő szakaszt, amelynek feladata a bekerített csoportosítás megsemmisítése volt.

Vaszilevszkij és a vezérkar mindvégig kellően tájékoztatott az ellentámadás menetéről. A 6. hadseregnek és a 4. német páncélos hadsereg magasabbegységeinek a bekerítése után elérkezett a legfelelősebb mozzanat – megakadályozni, hogy az ellenséges csapatok kitörjenek a bekerítésből.

November 28-án a Kalinyini Front törzsénél tartózkodtam, ahol a küszöbön álló támadó hadműveletet beszéltem meg a parancsnoksággal.

Késő este felhívott a legfelsőbb főparancsnok és megkérdezte, ismerem-e a sztálingrádi helyzet legfontosabb adatait. Igennel válaszoltam. Ekkor azt a parancsot adta, hogy gondolkozzam és tegyek javaslatokat a Sztálingrádnál bekerített német csapatok megsemmisítésére.

November 29-én a következő táviratot küldtem a legfelsőbb főparancsnoknak:

„A bekerített német csapatok most, a kialakult helyzetben a Nyizsnye-Csirszkaja–Kotyelnyikovo körzetéből mért kisegítő csapás nélkül nem kockáztatják meg az áttörést és azt, hogy kitörjenek a bekerítésből.

A német hadvezetés nyilvánvalóan arra fog törekedni, hogy tartsa állásait Sztálingrád–Vertyacsij–Marinovka–Karpovka–Gornaja Poljana szovhoz körzetében, és Nyizsnye-Csirszkaja–Kotyelnyikovo körzetében csapásmérő csoportot alakítson csapataink arcvonalának áttörésére Karpovka általános irányban. Csapataink arcvonalát felszakítva folyosót akar kialakítani, amelyen keresztül elláthatná, majd később kivonhatná a bekerített csoport csapatait.

Az ellenség számára kedvező feltételek esetén ez a folyosó a Marinovka–Ljapicsev–Verhnye-Csirszkaja szakaszon képződhet, arccal észak felé.

A folyosó másik oldala, arccal délkelet felé, a Cebenko–Zeti–Gnyilovszkaja–Sabalin vonalon húzódhat.

Ahhoz, hogy megakadályozzuk a nyizsnye-csirszkajai és kotyelnyikovói ellenséges csoportosítás egyesülését a sztálingrádival és a folyosó keletkezését, a következők szükségesek.

– Minél gyorsabban visszavetni a nyizsnye-csirszkajai és kotyelnyikovói csoportosítást és sűrű harcrendet képezni az Oblivszkaja–Tormoszin–Kotyelnyikovo vonalon. Nyizsnye-Csirszkaja–Kotyelnyikovo körzetében tartalékként két, legalább 100–100 harckocsiból álló csoportot kell tartani.

– Az ellenség bekerített sztálingrádi csoportosítását ketté kell vágni. E célból . . . kettészelő csapást kell mérni Bol. Rosszos irányában. Vele szemben Dubinyinszkij, 135-ös magaslat irányában kell csapást mérni. A többi szakaszon mindenütt védelembe kell átmenni és csak egyes osztagokkal tevékenykedni az ellenség kimerítése és felőrlése céljából.

Miután az ellenséges csoportosítást kettévágtuk . . . elsősorban a gyengébb csoportot kell megsemmisíteni, majd utána teljes erővel csapást kell mérni a Sztálingrád körzetében levő csoportra.

Zsukov

02. szám
42. XI. 29."

A legfelsőbb főparancsnoknak tett jelentés után közvetlen vonalon beszéltem Alekszandr Mihajloviccsal, aki egyetértett javaslataimmal. Ugyanakkor a Délnyugati Front csapatainak küszöbönálló hadműveleteivel kapcsolatban is kicseréltük véleményünket. Alekszandr Mihajlovics egyetértett azzal, hogy ideiglenesen le kell mondani a „Nagy Saturnus" hadműveletről és a Délnyugati Front csapását az ellenség tormoszini csoportosításának a szárnyára kell irányítani. A vezérkar ugyanezen a véleményen volt.

A Délnyugati Front „Kis Saturnus" fedőnéven kapott feladatot: az 1. és 3. gárdahadsereg, valamint az 5. harckocsihadsereg erőivel mérjen csapást Morozovszk általános irányban, hogy szétzúzza az ellenségnek abban a körzetben levő csoportosítását. A Délnyugati Front csapását a Voronyezsi Front 6. hadserege támogatta, amely Kantyemirovka általános irányban támadott.

A hitlerista hadvezetésnek rendkívül nagy szüksége volt tartalékokra, hogy segítségükkel javítson csapatainak katasztrófális helyzetén a sztálingrádi és a kaukázusi irányban.

Hogy megakadályozzuk a csapatok átdobását a „Közép" hadseregcsoporttól a Sztálingrád körzetében folyó ellentámadásunk körzetébe, mint már említettem, a főhadiszállás elhatározta, hogy ugyanakkor megszervezi a Nyugati és a Kalinyini Front támadását a rzsevi kiszögellést megszállva tartó német csapatok ellen. A támadás megtervezése és előkészítése november 20-tól december 8-ig tartott.

1942. december 8-án a frontok a következő direktívát kapták:

„A Kalinyini és Nyugati Front közös erőfeszítéseivel 1943. január 1-re zúzza szét az ellenség csoportosítását Rzsev–Szicsevka–Olenyino–Belij körzetében és szilárdan vesse meg lábát a Jarigino–Szicsevka–Andrejevszkoje–Lenyino–Nov. Azsevo–Gyentyelevo–Szviti arcvonalon.

A Nyugati Front a hadművelet végrehajtása során a következőket tartsa szem előtt:

a) XII. 10–11. folyamán törje át az ellenség védelmét Bol. Kropotovo–Jarigino szakaszon és legkésőbb XII. 15-ig foglalja el Szicsevkát, XII. 20-ig irányítson Andrejevszkoje körzetébe legalább két lövészhadosztályt, hogy a Kalinyini Front 41. hadseregével közösen lefogja a bekerített ellenséget;

b) miután az ellenség védelmét áttörte és a főcsoportosítás elérte a vasútvonalat, a front gyorscsoportja és legalább négy lövészhadosztálya forduljon északnak és támadja hátba az ellenség rzsev–csertolini csoportosítását.

A 30. hadsereg törje át az ellenség védelmét a Koskinótól és Burgovótól északkeletre levő utak találkozási szakaszán és legkésőbb XII. 15-ig nyomuljon előre a vasútvonalig Csertolino körzetében. Amint a vasútvonalat elérte, lépjen együttműködésbe a front gyorscsoportjával és a vasútvonal mentén mért csapással támadjon Rzsev ellen, azzal, hogy Rzsevet XII. 23-án elfoglalja.

A Kalinyini Front a hadművelet végrehajtása során a következőket tartsa szem előtt:

a) fejlessze tovább a 39. és 22. hadsereg csapását Olenyino általános irányban azzal a feladattal, hogy legkésőbb XII. 16-ig zúzza szét az ellenség olenyinói csoportosítását. A hadseregek nyomuljanak előre Olenyino körzetébe.

A 22. hadsereg erőinek egy része mérjen kisegítő csapást Jegori irányában, hogy segítsen a 41. hadseregnek az ellenség beliji csoportosításának a szétzúzásában;

b) a 41. hadsereg XII. 10-ig zúzza szét az ellenség áttört csoportosítását Cicino körzetében és állítsa vissza az eredeti helyzetet Okolica körzetében.

Az erők egy része legkésőbb XII. 20-ig nyomuljon előre Molnya–Vlagyimirszkoje–Lenyino körzetébe, hogy a Nyugati Front csapataival együtt dél felől bezárja az ellenség bekerített csoportosítását.

Legkésőbb XII. 20-án foglalja el Belij várost . . .

A Legfelsőbb Főparancsnok Főhadiszállása
I. Sztálin
G. Zsukov

170700. szám"

E két front erőinek hadművelete emlékezetes volt abban a tekintetben, ahogyan csapataink együttműködtek a rzsevi kiszögellésben levő ellenség megsemmisítése során. Erről szólnom kell néhány szót.

A Kalinyini Front parancsnoksága Purkajev altábornagy vezetésével megbirkózott feladatával. A front csapatai Belij várostól délre támadva sikeresen áttörték az arcvonalat és Szicsevka irányában nyomultak előre. A Nyugati Front csapatainak a feladata az volt, hogy törjék át az ellenség védehnét és induljanak meg a Kalinyini Front csapataival szemben, és zárják be a gyűrűt a rzsevi német csoportosítás körül. Ám az történt, hogy a Nyugati Front nem törte át az ellenség védelmét.

A legfelsőbb főparancsnok utasított, hogy azonnal repüljek Konyevhez.

A Nyugati Front harcálláspontjára érve megállapítottam, hogy hasztalan volna megismételni a hadműveletet. Az ellenség felfedte szándékunkat és más szakaszokról nagy erőket tudott átdobni a tevékenységi körzetbe.

Közben a Kalinyini Frontnál, áttörésünk körzetében is bonyolódott a helyzet. Az ellenség a szárnyakra mért erős csapással elvágta és bekerítette M. D. Szolomatyin vezérőrnagy gépesített hadtestét.

A főhadiszállás tartalékából sürgősen oda kellett irányítani egy lövészhadtestet, hogy annak segítségével csapataink ki tudjanak törni a bekerítésből. Szolomatyin hadteste három napon át nehéz körülmények között harcolt.

A negyedik napra virradó éjjel megérkeztek a szibériaiak és áttörték az ellenség védelmét, s így Szolomatyin hadtestének sikerült kijutnia a bekerítésből. A hadtest harcosai és tisztjei rendkívül kimerültek, ezért nyomban hátra kellett irányítani őket pihenőbe.

Bár csapataink itt nem érték el a főhadiszállás által kitűzött célt – a rzsevi kiszögellés felszámolását –, de aktív tevékenységükkel megakadályozták, hogy a német hadvezetés jelentős tartalékokat dobjon át erről a szakaszról Sztálingrád környékére.

Sőt, mi több, a rzsev–vjazmai hídfő megtartása érdekében a hitleristák kénytelenek voltak négy páncélos és egy gépesített hadosztályt átdobni Vjazma–Rzsev körzetébe.

A Nyugati Front sikertelen támadását vizsgálva megállapítottuk: a kudarc fő oka az volt, hogy a front parancsnoksága lebecsülte a terepnehézségeket a főcsapás irányában.

A háborús tapasztalat azt tanítja, hogy ha az ellenség védelme jól belátható terepen húzódik, ahol nincsenek a tüzérségi tűz elleni természetes fedezékek, akkor az ilyen védelmet tüzérségi és aknavető tűzzel könnyű szétzúzni, és akkor a támadás feltétlenül sikerül.

Ha viszont az ellenség rosszul megfigyelhető terepen véd, ahol a magaslatok mögött az arcvonalra merőleges horhosokban jó fedezékek vannak, az ilyen védelmet nehéz tűzzel szétverni és áttörni, különösen, ha a harckocsik alkalmazása korlátozott.

Az adott esetben a front parancsnoksága nem számolt annak a terepnek a befolyásával, amelyen a német védelem kiépült és amelyet jól rejtettek az átszegdelt terep magaslatai.

A balsiker másik oka az volt, hogy nem álltak kellő mennyiségben rendelkezésre harckocsik, tüzérség, aknavetők és repülőgépek az ellenséges védelem áttörésére.

Mindezt a front parancsnoksága igyekezett ellensúlyozni a támadás során, de sikertelenül. A helyzetet az is nehezítette, hogy a német parancsnokság számításaink ellenére, más szakaszokról átdobott csapatokkal jól megerősítette itteni csapatait.

E tényezők következtében a Kalinyini Front csapatai, miután Belijtől délre áttörtek, magukra maradtak.

De térjünk most vissza csapataink Sztálingrád környéki tevékenységére.

December első felében a Doni és a Sztálingrádi Front csapatainak a bekerített ellenség felszámolására irányuló hadművelete igen lassan haladt.

Az ellenség a Hitler által személyesen ígért segítséget várva minden állásért szívósan küzdött. Csapataink támadása, mivel nagy részüket elvonták a Kotyelnyikovo környékéről támadó német csoport felszámolására, nem hozta meg a kívánt eredményt.

A sztálingrádi vereség azzal fenyegette a németeket, hogy nagy hadászati katasztrófává növekszik.

Az általános helyzet megmentésére a hitlerista hadvezetés mindenekelőtt azt tartotta szükségesnek, hogy a sztálingrádi irányban megszilárdítsa csapatainak védelmi arcvonalát, és annak fedezete alatt visszavonja a Kaukázusból az „A" hadseregcsoportot. E célból „Don" néven új hadseregcsoportot alakított, amelynek parancsnokságát von Manstein vezértábornagyra bízta.

A hitleristák véleménye szerint valamennyi parancsnok közül ő volt a legmegfelelőbb és legtehetségesebb. E csoport megalakítása céljából a szovjet–német arcvonal más szakaszairól, s részben Franciaországból és Németországból szállították oda a csapatokat.

Mint most ismeretessé vált, Manstein vezértábornagy elképzelése az volt, hogy a Sztálingrád környékén bekerített csoportosítás megmentésére, két csapásmérő csoportot szervez. Az egyiket Kotyelnyikovo, a másikat Tormoszin környékén.

A szerencse azonban nem kedvezett sem Mansteinnek, sem a bekerített német csapatoknak. A Wehrmacht abban az időben rendkívül szűkében volt a tartalékoknak. Azok a csapatok, amelyeket sikerült összeszedni, igen lassan mozogtak a hosszan elnyúló utakon. És partizánjaink az ellenség háta mögött, tudva, miért is sietnek a német csapatok déli irányban, mindent elkövettek, hogy megakadályozzák mozgásukat. A fasiszták legkegyetlenebb terrorja és minden elővigyázatossága ellenére, a bátor hazafiak tucatjával siklatták ki a hitlerista csapatokat szállító szerelvényeket.

Az idő haladt, és a német csapatösszevonás, amelyre a bekerített csapatok felmentésének és az új védelmi arcvonal megteremtésének reményét építették, meghiúsult. Hitler, előre érezve sztálingrádi csapatainak pusztulását, sürgette Mansteint, hogy ne várja meg a csapatok teljes összpontosítását, hanem kezdje meg a hadműveletet.

December 12-én Manstein Kotyelnyikovo környékéről a vasútvonal mentén meg is indította a támadást.

Manstein kotyelnyikovói csoportja a 6., 23. és a 17. páncélos hadosztályból, egy „Tigris" nehéz harckocsikkal felszerelt önálló páncélos zászlóaljból, négy gyalogos hadosztályból és sok megerősítő kötelékből, valamint két román lovashadosztályból állt. Az ellenségnek három napi harc után sikerült 45 km-re megközelítenie Sztálingrádot, sőt át is kelt az Akszaj–Jeszaulovszkij folyón.

Verhnye-Kumszkij környékén elkeseredett ütközet lángolt fel, amelyben mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett. Az ellenség, mit sem törődve az áldozatokkal, Sztálingrád felé tört. Az előző harcokban megacélozódott szovjet csapatok azonban szívósan tartották a védelmi terepszakaszokat. Az 51. hadseregnek és T. T. Sapkin lovashadtestének csapatai csak az újonnan odaérkező 17. páncélos hadosztály nyomására és a heves légitámadások következtében vonultak vissza a Miskova folyó mögé.

Az ellenség most 40 km-re volt Sztálingrádtól, és nyilván úgy vélte, hogy közel van és reális a győzelem. Ez azonban korai reménység volt. Vaszilevszkij a főhadiszállás utasításainak megfelelően felvonultatta és ütközetbe vetette R. J. Malinovszkij tábornok megerősített, harckocsikkal és tüzérséggel jól ellátott 2. gárdahadseregét. Ennek a csapása véglegesen a szovjet csapatok javára döntötte el az ütközetet.

December 16-án támadást indítottak a Délnyugati Front csapatai és a Voronyezsi Front 6. hadserege, amelyet a Délnyugati Frontnak adtak át, hogy a Don középső folyása mentén szétzúzza a németeket és a tormoszini csoportosítás hátába kerüljön.

Az 1. gárdahadsereg V. I. Kuznyecov altábornagy, a 3. gárdahadsereg D. D. Leljusenko altábornagy (addigra az 1. gárdahadsereget két hadseregre – az 1. és 3. gárdahadseregre – osztották fel), és a 6. hadsereg (amelyet átadtak a Délnyugati Frontnak és P. P. Polubojarov 17. harckocsihadtestével erősítettek meg) F. M.

Haritonov parancsnoksága alatt a 8. olasz hadsereg megsemmisítése után gyors ütemben fejlesztette ki a csapást Morozovszk általános irányban.

Az első hadműveleti lépcsőben faltörő kosként megtörve az ellenség ellenállását a 24. és 25. harckocsihadtest, valamint az 1. gárda gépesített hadtest támadott. Jobbra lépcsőzve Millerovo körzetébe megérkezett a 17. és 18. harckocsihadtest.

A Délnyugati Front csapatainak ebben az irányban kifejtett harctevékenysége arra kényszerítette Mansteint, hogy elfecsérelje a Tormoszin környékéről mérendő csapásra szánt erőket, a Délnyugati Front ellen fordítsa őket, amely az egész „Don" hadseregcsoport oldalába és hátába került.

Vatutyin, a Délnyugati Front parancsnoka december 28-án géptávírón jelentést tett a támadó hadművelet menetéről és a következőképpen jellemezte a helyzetet:

– Mindaz, ami korábban a fronttal szemben állt, tehát körülbelül 17 hadosztály, mondhatni, teljesen megsemmisült és tartalék készletei a kezünkbe kerültek. Több mint 60 000 embert ejtettünk foglyul, legalább ennyi elpusztult; ily módon e volt csapatok szánalmas maradványai, ritka kivételektől eltekintve, ma már szinte semmi ellenállást sem tanúsítanak.

A front csapatai előtt, az Oblivszkaja-Verhnye-Csirszkaja szakaszon az ellenség továbbra is szívósan védekezik. Morozovszk környékén ma már foglyokat ejtettünk a 11. páncélos hadosztályból és a 8. tábori repülő hadosztályból, amelyek korábban Romanenyenko hadseregével álltak szemben. Leljusenko hadseregének és gyorscsapatainknak leginkább azok az ellenséges csapatok állnak ellent, amelyek Kotyelnyikovo környékéről átkeltek a Donon és elérték a Cserniskovszkij–Morozovszk–Szkoszirszkaja–Tacinszkaja vonalat. Ezek az ellenséges csapatok védelmi terepszakaszt igyekeznek elfoglalni, hogy megakadályozzák gyorsanmozgó magasabbegységeink további támadását és ezzel biztosítsák csapataik visszavonulását; de az is lehetséges, hogy az ellenség a számára kedvező feltételek esetén megpróbálja megtartani ezt a kiszögellést, hogy később innen kiindulva felmentse bekerített csoportosítását. Ez azonban nem fog neki sikerülni. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy levágjuk ezt a kiszögellést.

A légi felderítés minden nap jelenti, hogy az ellenség csapatokat rak ki Rosszos, Sztarobelszk, Vorosilovgrád, Csebotovka, Kamenszk, Lihaja és Zverevo környékén. Nehéz megítélni, mi az ellenség szándéka, úgy látszik, hogy főellenállási vonalát az Északi Donyec mentén építi ki. Az ellenség kénytelen elsősorban betömni a csapataink által ütött, légvonalban mintegy 350 km széles rést. Jó volna nagyobb szünet nélkül folytatni az ellenség csépelését, ámde ehhez erősítésekre van szükség, az itt levő erők ugyanis a „Kis Saturnus" befejezésével vannak elfoglalva, a „Nagy Saturnushoz" pedig további erők szükségesek.

A legfelsőbb főparancsnok és én voltunk a távírónál.

– Az ön elsődleges feladata, hogy megakadályozza Badanov megsemmisítését és mihamarabb segítségére küldje Pavlovot meg Russzijanovot – mondta Sztálin. – Helyesen járt el, amikor megengedte Badanovnak, hogy végszükség esetén elhagyja Tacinszkaját. A 8. lovashadtesttel Tormoszin ellen mért találkozó csapását jó volna még megerősíteni valamilyen gyalogos kötelékkel. Ami a Szuvorovszkijon keresztül Tormoszinba küldött 3. gárda-lövészhadtestet és az egy lövészhadosztályt illeti, éppen kapóra jöttek.

Hogy a „Kis Saturnust" átváltoztassuk „Nagy Saturnussá", már átadtuk önnek a 2. és 23. harckocsihadtestet. Egy hét múlva még két harckocsihadtestet és háromnégy lövészhadosztályt kap . . . Nyugtalankodunk a 18. harckocsihadosztály miatt,

amelyet Szkoszirszkajába akar irányítani. Jobb volna meghagyni a 17. harckocsihadtesttel együtt Millerovo–Verhnye-Taraszovszkojme körzetében. Ne feledje, hogy általában a harckocsihadtesteket nagy távolságra párosával és nem egyesével célszerű küldeni, hogy ne jussanak Badanov sorásra.

– Hol van most a 18. harckocsihadtest? – kérdeztem Vatutyintól.

– Millerovótól közvetlenül keletre... Nem fogják elszigetelni.

– Gondoljon Badanovra, ne feledkezzék meg róla, mindenáron mentse fel!

– Minden lehetőt megteszek és felmentjük Badanovot – jelentette ki Vatutyin.

Később a harckocsizók hőstetteiről a következőket beszélték el.

A hadtest attól kezdve, hogy december 17-én 18 óra 30 perckor Bogucsartól északnyugatra betört a résbe, harcolva mintegy 300 km-t tett meg, útban Tacinszkaja kozákfalu felé, megsemmisített 6700 ellenséges katonát és tisztet, s óriási mennyiségű hadianyagot zsákmányolt. December 24-én reggel, amikor a falut megközelítette, menetből több oldalról indított rohamot ellene. I. A. Fomin gárda-százados egy csoport harcossal betört Tacinszkajába és átvágta a lihaja-sztálingrádi vasúti fővonalat. Az őrséget megsemmisítve egy szerelvényre való új repülőgépalkatrészt zsákmányolt. Sajnos, Fomin százados egy ellenséges golyótól találva hősi halált halt.

Ezalatt a harckocsizók F. F. Nyecsajev százados vezetésével betörtek a repülőtérre, ahol több mint kétszáz német szállítógép állt felszállásra készen. De nem sikerült felszállniuk, harckocsijaink széttaposták őket. A harckocsihadtest öt napon át tartotta Tacinszkaját, közben bekerítve heves harcot vívott az ellenség felvonuló tartalékaival. December 29-én Vatutyin parancsára kitört a bekerítésből és hála Badanov bátorságának és hozzáértő vezetésének, teljes rendben vonult vissza Ilinkára, és néhány nap múlva már sikeresen rohamozta Morozovszkot.

Figyelembe véve a Volga és a Don környéki ellenséges csapatok megsemmisítésében szerzett érdemeit, a 24. harckocsihadtestet átkeresztelték 2. gárda-harckocsihadtestté, s megkapta a megtisztelő „Tacinszkajai" címet. Badanov hadtestparancsnokot az országban elsőnek tüntették ki a Szuvorov rend II. fokozatával. Sok katona, parancsnok és politikai munkás szintén kormánykitüntetést kapott.

A Délnyugati és a Sztálingrádi Front csapatainak a kotyelnyikovói és morozovszki irányban mért sikeres csapásai véglegesen megpecsételték Paulus Sztálingrád környékén bekerített csapatainak a sorsát.

A Délnyugati és a Sztálingrádi Front csapatai ragyogóan teljesítették a kapott feladatokat. Gyorsan szétzúzták az ellenséget, és ezzel meghiúsították Mansteinnek a bekerített erők felmentésére vonatkozó tervét. Január elején Vatutyin csapatai elérték a Novaja Kalitva–Krizszkoje–Csertkovo–Volosino–Millerovo–Morozovszk vonalat, és ezzel közvetlenül veszélyeztették a németek kaukázusi csoportosítását.

A német csapatok szétvert kotyelnyikovói csoportja december végén visszavonult a Cimljanszkaja–Zsukovszkaja–Dubovszkoje–Zimovnyiki vonalra. A tormoszini csoport súlyos veszteségeket szenvedve a Csernisevszkaja–Loznoj–Cimljanszkaja terepszakaszra húzódott vissza.

Ily módon végérvényesen kudarcba fulladt a „Don" hadseregcsoport parancsnokának, von Manstein vezértábornagynak az a kísérlete, hogy áttörje bekerítésünk külső arcvonalát és felmentse Paulus csapatait.

Ezt már a bekerített csapatok parancsnoksága és katonái is látták. Az elkeseredés és az a törekvés, hogy valamiként megmeneküljenek a biztos pusztulástól, tömegméreteket öltött. Amikor pedig szertefoszlott a menekülés reménye, keserű kiábrándulás következett...

A hitlerista katonai és politikai vezetés, miután a felmentési kísérletek teljesen meghiúsultak, fő feladatát már nem abban látta, hogy megmentse a bekerített és pusztulásra ítélt csapatokat, hanem abban, hogy a harc folytatására és a szovjet csapatok lekötésére késztesse őket. Minél több időt kellett nyernie ahhoz, hogy visszavonja csapatait a Kaukázusból, és más arcvonalszakaszokról erőket dobjon át egy új arcvonal létrehozásához, amely valamennyire fel tudja tartóztatni ellentámadásunkat.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása viszont intézkedett, hogy meggyorsítsa a bekerített csoportosítás megsemmisítését, s így felszabadítsa két front csapatait, amelyekre szükség volt, hogy minél gyorsabban szétzúzhassuk a Kaukázusból visszavonuló és az országunk déli részén levő ellenséges csapatokat.

A legfelsőbb főparancsnok minden módon sürgette a frontparancsnokokat.

December végén az Állami Honvédelmi Bizottság a további hadműveletekről tárgyalt. A legfelsőbb főparancsnok a következőket javasolta:

– A bekerített ellenség megsemmisítésének irányítását egy ember kezébe kell adni. Két frontparancsnok tevékenysége most akadályozza a dolgok menetét.

Az Állami Honvédelmi Bizottság tagjai egyetértettek ezzel.

– Melyik parancsnokra bízzuk az ellenség végleges megsemmisítését?

Valaki azt javasolta, hogy valamennyi erőt Rokosszovszkijnak kell alárendelni.

– Hát maga miért hallgat? – fordult felém a legfelsőbb főparancsnok.

– Véleményem szerint mindkét parancsnok méltó a feladatra – feleltem. – Jerjomenko természetesen meg fog sértődni, ha a Sztálingrádi Front csapatait Rokosszovszkij parancsnoksága alá rendelik.

– Most nincs idő a sértődésre – vágta el a vitát Sztálin. És megparancsolta nekem: – Hívja fel Jerjomenkót, és közölje vele az Állami Honvédelmi Bizottság döntését.

Még aznap este felhívtam közvetlen vonalon Jerjomenkót és ezt mondtam neki:

– Andrej Ivanovics, az Állami Honvédelmi Bizottság úgy döntött, hogy az ellenség sztálingrádi csoportosításának a végleges megsemmisítésével Rokosszovszkijt bízza meg, s ezért a Sztálingrádi Front 57., 64. és 62c hadseregét át kell adnia a Doni Frontnak.

– Mi ennek az oka? – kérdezte Jerjomenko.

Megmagyaráztam neki a döntés okát.

Mindez természetesen megzavarta Andrej Ivanovicsot, és éreztem, hogy nem képes nyugodtan folytatni a beszélgetést. Azt mondtam neki, hogy hívjon fel később. Tizenöt perc múlva szólt a telefon.

– Hadseregtábornok elvtárs, semmiképpen sem értem, miért részesítik előnyben a Doni Front parancsnokságát. Kérem önt, jelentse Sztálin elvtársnak kérésemet: hagyjon itt addig, amíg teljesen meg nem semmisítjük az ellenséget.

Arra az indítványomra, hogy ebben a kérdésben magát a legfelsőbb főparancsnokot hívja fel, Jerjomenko ezt válaszolta:

– Már felhívtam, de Poszkrebiscsev azt mondta, hogy Sztálin úgy rendelkezett, hogy ezzel kapcsolatban kizárólag önnel beszéljek.

Nekem kellett felhívnom a legfelsőbb főparancsnokot. Jelentettem, hogy mit mondott nekem Jerjomenko. Sztálin természetesen lehordott, és azt mondta, azonnal adjam ki a direktívát, hogy a Sztálingrádi Front három hadseregét rendeljék Rokosszovszkij parancsnoksága alá. 1942. december 30-án kiadtam a direktívát.

A Sztálingrádi Front törzsének át kellett vennie a kotyelnyikovói irányban har-

coló csoport vezetését és Kotyelnyikovo környékén folytatni az ellenséges erők megsemmisítését.

A Sztálingrádi Front nemsokára a Déli Front nevet kapta, és a rosztovi irányban tevékenykedett.

A Legfelsőbb Főparancsnokság 1942. XII. 30-i direktívája értelmében a Sztálingrádi Front a 62., 64. és 57. hadsereget átadta a Doni Frontnak.

1943. január 1-én a Doni Front állományában 212 000 harcos, mintegy 6500 löveg és aknavető, több mint 250 üzemképes harckocsi és kb. 300 harci repülőgép volt.

December végén Vaszilevszkij főként a Kotyelnyikovo, Tormoszin és Morozovszk környékén levő német csapatok megsemmisítésével összefüggő kérdésekkel foglalkozott. A Doni Fronthoz a Főhadiszállás N. N. Voronovot nevezte ki képviselőjének, aki a haditanáccsal közösen előterjesztette a bekerített német csoportosítás végleges megsemmisítésének tervét.

A vezérkar és a főhadiszállás a terv felülvizsgálata után a Voronovnak szóló direktívájában a következőkre mutatott rá:

„Az önök által előterjesztett »Gyűrű« nevű terv fő hiányossága abban áll, hogy a fő- és kisegítő csapások iránya elágazó, sehol sem találkoznak, ami kétessé teszi a hadművelet sikerét.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának véleménye szerint a hadművelet első szakaszában az önök fő feladata az, hogy Kravcov–Baburkin–Marinovka–Karpovka körzetében elvágják és megsemmisítsék a bekerített ellenséges csapatok nyugati csoportosítását, oly módon, hogy csapataik főcsapását Dmitrevka–1. sz. szovhoz környékéről fordítsák dél felé, Karpovszkaja vasútállomás körzetébe, és az 57. hadsereg Kravcov körzetéből mért kisegítő csapását pedig irányítsák a főcsapással szemben, és a két csapás Karpovszkaja vasútállomás körzetében találkozzék.

Emellett meg kellene szervezni a 66. hadsereg csapását Orlovkán keresztül Kraszniij Oktyabr munkás-telep irányában, s vele szemben a 62. hadsereg csapását, úgy, hogy a két csapás találkozzék, s ily módon a gyári körzetet elzárjuk az ellenség főcsoportosítása elől.

A főhadiszállás megparancsolja, hogy a fentiek alapján dolgozzák át a tervet. Az eredeti terv szerint a hadművelet megkezdésére önök által javasolt időpontot a főhadiszállás jóváhagyja.

A hadművelet első szakaszát a megkezdéstől számított öt-hat napon belül fejezzék be.

A hadművelet második szakaszára vonatkozó tervet a Vezérkar útján január 9-re terjesszék fel, és ebben már vegyék figyelembe az első szakaszban elért eredményeket.

I. Sztálin
G. Zsukov

170718. szám.
1942. XII. 28."[56]

1943 januárjában a Don-vidéken a külső arcvonalat a Délnyugati és a Sztálingrádi Front erőfeszítései révén sikerült 200–250 km-re eltolni nyugat felé. A körülzárt német csapatok helyzete erősen rosszabbodott. Már semmi reményük sem volt a

[56] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 132-A, op. 2642, d. 31., l. 314–315.

menekülésre. Anyagi készleteik kimerültek. A csapatok éhség-fejadagot kaptak. A kórházak zsúfolásig megteltek. A sebesülések és a különféle betegségek miatti halálozás erősen megnövekedett. Küszöbön állt az elkerülhetetlen katasztrófa.

A vérontás elkerülése végett a főhadiszállás utasította a Doni Front parancsnokságát, nyújtson át ultimátumot a 6. hadseregnek, hogy mindkét fél számára elfogadható feltételek mellett adja meg magát. A hitlerista parancsnokság az elkerülhetetlen katasztrófa ellenére elutasította ezt, és megparancsolta katonáinak, hogy az utolsó csepp vérükig verekedjenek, felmentést ígérve, amiről szó sem lehetett, és ezt jól tudták a német katonák is.

1943. január 10-én a Doni Front csapatai erős tüzérségi előkészítés után támadásba mentek át, hogy részekre vágják és így semmisítsék meg az ellenséges csoportosítást, de nem értek el teljes sikert.

Január 22-én további előkészítés után a Doni Front csapatai újból támadtak. Az ellenség nem állta a csapásukat és megkezdte a visszavonulást. Ezekben az ütközetekben a legnagyobb sikert az 57. és a 66. hadsereg érte el Tolbuhin, illetve A. Sz. Zsadov tábornok parancsnoksága alatt.

Paulus 6. hadseregének felderítő tisztje visszaemlékezéseiben így írja le a német csapatok visszavonulását a szovjet csapatok elől:

„Elkerülhetetlenné vált a visszavonulás ... A visszavonulás ... helyenként menekülésszerű ... áradattá változott ... Hányan estek össze az úton, hogy aztán nyomban – mintegy kíméletből – belepje őket a hó! ... És ez már nem parancsra történő visszavonulás volt". És tovább: „... a csapatok ... versenyt futva a halállal, – amely persze nemsokára halomszámra szedte áldozatait – a pokol egyre szűkebb térségére szorultak."[57]

Január 31-én véglegesen megsemmisítettük a német csapatok déli csoportosítását. Maradványai Paulus vezértábornaggyal, a 6. hadsereg parancsnokával az élükön megadták magukat, és február 2-án az északi csoport maradványai is letették a fegyvert. Ezzel befejeződött a nagy volgai csata, amelyben katasztrofális véget ért a német csapatoknak és a fasiszta Németország csatlósainak a legnagyobb csoportosítása.

A sztálingrádi csata rendkívül elkeseredett volt. Csak a moszkvai csatához tudom hasonlítani. 1942. november 19-től 1943. február 2-ig megsemmisült 32 hadosztály és 3 dandár, további 16 hadosztály elvesztette személyi állományának 50–75 százalékát.

Az ellenséges csapatok veszteségei a Don és a Volga vidékén, Sztálingrád környékén mintegy 1,5 millió főre, 3500 harckocsira és rohamlövegre, 12 000 lövegre és aknavetőre, s közel 3000 repülőgépre rúgtak. Ezenkívül csapataink még rengeteg hadianyagot zsákmányoltak. Az ilyen ember- és hadianyagveszteségek katasztrofálisan hatottak a hitleri Németország általános hadászati helyzetére, és alapjában rendítették meg egész hadigépezetét.

Milyen körülmények vitték a német csapatokat e megsemmisülésbe, és melyek segítették elő a mi történelmi győzelmünket?

A hitleristák valamennyi 1942. évi hadászati tervének meghiúsulása annak a következménye volt, hogy lebecsülték a szovjet állam erejét és lehetőségeit, a nép hatalmas potenciális és lelki erejét, s ugyanakkor túlbecsülték saját erejüket, csapataik képességeit.

[57] J. Wieder. Id. mű, 92. old.

Az „Uranus", a „Kis Saturnus" és a „Gyűrű" hadműveletekben a német csapatok megsemmisítésének legfontosabb feltétele a hadműveleti-harcászati meglepés hozzáértő megszervezése, a főcsapások irányának helyes megválasztása és annak pontos megállapítása volt, hogy hol vannak a gyenge pontok az ellenséges védelemben. Óriási szerepe volt annak, hogy helyesen számítottuk ki a harcászati védelem gyors áttöréséhez szükséges erőket és eszközöket, és aktívan továbbfejlesztettük a hadműveleti áttörést az ellenséges csapatok főcsoportosításának végleges bekerítése céljából.

Az ellenség végleges bekerítését és szétzúzását célzó gyors cselekvésben roppant jelentőségük volt a harckocsi- és gépesített csapatoknak, valamint a repülőknek.

A parancsnokságok és törzsek az ellentámadást rendkívül gondosan és alaposan átgondolva készítették elő, s az ellentámadás során a vezetés minden láncszeme kitűnt célratörésével, szilárdságával és elővigyázatosságával.

Az ellenséges csapatok szétzúzásában lényeges szerepet játszott a haditanácsok, politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek és a parancsnokságok pártpolitikai munkája, amellyel önbizalomra, bátorságra, önfeláldozásra és tömeges hősiességre nevelték a harcosokat.

Csapataink sztálingrádi győzelme a döntő fordulat kezdetét jelentette a háborúban a Szovjetunió javára, és ezzel megkezdődött az ellenséges csapatok kiűzése hazánk területéről.

Ez a rég várt győzelem örömmel töltötte el nemcsak az ellenséget közvetlenül megsemmisítő csapatokat, hanem az egész szovjet népet is, amely éjt nappallá téve szívósan dolgozott, hogy mindennel ellássa a hadsereget, amire szüksége van. Oroszország, Ukrajna, Belorusszija, a Balti-országok, a Kaukázus, Kazahsztán és Közép-Ázsia hű fiai állhatatosságukkal és tömeges hősiességükkel kiérdemelték a halhatatlan dicsőséget.

Nemcsak a német tisztek és tábornokok, de a német nép körében is egyre élesebben nyilvánult meg az elégedetlenség nemcsak személyesen Hitlerrel, hanem az egész fasiszta vezetőséggel szemben is. A német nép kezdte felismerni, hogy Hitler és környezete az országot nyilvánvaló kalandba sodorta, és hogy az általa ígért győzelmek a csapataival együtt semmisültek meg a Don és a Volga menti katasztrófában és Észak-Kaukázusban.

„A sztálingrádi vereség – ahogy Westphal német altábornagy írja – rémületbe ejtette mind a német népet, mind pedig hadseregét. Németország egész korábbi történetében nem volt példa ekkora létszámú sereg ilyen szörnyű pusztulására."

A német, olasz, magyar és román hadseregek volgai és doni katasztrófája következtében Németország korábbi befolyása a szövetségesekre erősen csökkent, minthogy elvesztették a hitlerista vezetésbe vetett hitüket, és valahogyan ki akartak jutni annak a háborúnak a szakadékából, amelybe Hitler taszította őket.

A semleges országokban és azokban az országokban, amelyek még mindig várakozó álláspontra helyezkedtek, a németek veresége kijózanítóan hatott, és arra kényszerítette őket, hogy elismerjék a Szovjetunió nagy erejét és a hitleri Németország elkerülhetetlen pusztulását.

Köztudomású, hogy az öröm milyen hulláma hömpölygött végig az egész világon, amikor a németek sztálingrádi vereségéről értesültek, s hogy ez a hír mennyire felelelkesítette a népeket, hogy folytassák harcukat a fasiszta megszállók ellen.

Számomra, személy szerint, Sztálingrád védelme, az ellentámadás előkészítése és az ország déli részén folyó hadművelet kérdéseinek eldöntésében való részvétel

különösen nagy jelentőségű volt. Itt jóval nagyobb gyakorlatra tettem szert az ellentámadás megszervezésében, mint 1941-ben Moszkvánál, ahol a korlátozott erők nem tettek lehetővé egy olyan ellentámadást, amelynek célja az ellenséges csoportosítás bekerítése.

A sztálingrádi ellentámadás sikeres általános irányításáért és az ezzel kapcsolatban elért nagy eredményekért egyebek között a Szuvorov rend I. fokozatával tüntettek ki.

E kitüntetés nemcsak nagy megtiszteltetés volt számomra, hanem azt is jelentette, hogy a haza megköveteli tőlem, hogy még jobban végezzem munkámat, hogy még közelebb hozzam az ellenség teljes megsemmisítésének, a teljes győzelemnek az óráját. Vaszilevszkijt szintén a Szuvorov rend I. fokozatával tüntették ki, és rajta kívül még N. N. Voronovot, N. F. Vatutyint, A. I. Jerjomenkót és K. K. Rokoszszovszkijt is. A tábornokok, tisztek, tiszthelyettesek és katonák közül is sokan kaptak kormánykitüntetéseket.

A német csapatok sikeres szétzúzása Sztálingrádnál, a Donnál, és a Kaukázusban kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy kibontakozzon a délnyugati irány valamennyi frontjának támadása.

Miután a Volga és a Don mentén megsemmisítettük az ellenséges csapatokat, sikeresen végrehajtottuk az osztrogozs–rosszosi és a voronyezs–kasztornai hadműveletet. A szovjet csapatok, továbbfejlesztve téli támadásukat nyugat felé, elfoglalták Rosztovot, Novocserkasszkot, Kurszkot, Harkovot és sok fontos vidéket. Rosszabbodott a hitlerista csapatok általános hadászati-hadműveleti helyzete az egész szovjet–német arcvonalon.

1943 január elején a főhadiszállás engem és Vorosilovot azzal bízott meg, hogy a leningrádi blokád felszakítása végett hangoljuk össze a Leningrádi és a Volhovi Front tevékenységét a Ladoga-tó körzetében.

A hadművelet a német csapatok szinjavinszk–slüsszelburgi csoportosításának megsemmisítését, a Ladoga-tótól délre levő kiszögellés felszámolását és a Leningráddal való szárazföldi összeköttetés megteremtését volt hivatott biztosítani.

A szinjavinszk–slüsszelburgi kiszögellésben az ellenség 18. hadserege védett, mélyen lépcsőzött védelmet építve ki. A Leningrádi Front csapatainak a parancsnoka L. A. Govorov, a haditanács tagja A. A. Zsdanov, a front törzsfőnöke D. N. Guszev; a Volhovi Front parancsnoka K. A. Mereckov tábornok, törzsfőnöke M. N. Sarohin volt.

A két front támadását a legnagyobb gonddal készítették elő, mivel azt tőzegesmocsaras terepen kellett végrehajtani és közben túl kellett jutni a Néva meredek partjain.

Január 12-én a Leningrádi és Volhovi Front szárazföldi csapatai és a repülőerői hatalmas csapást mértek a német védelemre. A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta repülői szintén részt vettek a támadásban.

A szovjet katonák, akik azt a feladatot kapták, hogy mentsék fel a leningrádiakat a súlyos blokád alól, rendkívül vitézül küzdöttek.

1943. január 18-án, a harc hetedik napján, a Leningrádi és a Volhovi Front csapatai az 1. és 5. számú munkástelep környékén találkoztak. Ezzel megszűnt a blokád.

Ebben az időben az 1. számú munkástelepen tartózkodtam és láttam, mekkora örömmel rohannak egymás felé a blokádot áttörő frontok katonái. A katonák, mit sem törődve azzal, hogy az ellenséges tüzérség a szinjavinszki magaslatok környékéről lövi őket, ölelgették egymást. Ez valóban rég várt öröm volt. A blokád megszün-

tetése az egész szovjet nép számára nagy katonapolitikai esemény volt. Meghiúsultak Hitlernek azok a tervei, amelyek éhhalált szántak Leningrádnak.

Itt szeretném megemlíteni azt az óriási munkát, amelyet a leningrádi pártszervezet végzett a blokád hősi napjaiban, továbbá szólni akarok a frontok és a hadseregek haditanácsairól, amelyek tagjai A. A. Zsdanov, V. P. Mzsavanadze, G. P. Romanov, P. A. Tyurkin és mások voltak.

Január 18-án, a blokád áttörésének napján a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete alapján megkaptam a Szovjetunió marsallja címet.

Január 20-án Vorosilovval Leningrádba mentünk. Mélységesen meghatott bennünket, hogy a találkozások és beszélgetések során egy ember sem panaszkodott a blokád okozta nélkülözések miatt. Mindenki arról beszélt, hogy minél hamarabb meg kell szervezni anyagi-műszaki eszközök szállítását Leningrádba, hogy a város hozzáláthasson a hadsereg számára szükséges harceszközök gyártásához és javításához . . .

Megmutatkozott a Lenin pártja által nevelt szovjet nép ereje, egy nép nagysága, amelyet egyetlen agresszor sem tud legyőzni.

A fasiszta csapatok megsemmisítése Kurszk, Orjol és Harkov környékén

XV.

Roppant nemzetközi jelentősége volt a leningrádi blokád áttörésének, az 1942–1943. évi téli hadjárat e nagy eseményének. Csapataink az Északnyugati Fronton, miután Gyemjanszk környékén megsemmisítették az ellenséget, előrenyomultak a Lovaty folyóig. A Nyugati Front csapatai Rzsev–Vjazma körzetéből visszavetették az ellenséget, s megszállták a Duhovscsina–Spasz–Gyemenszk terepszakaszt.

1943. március közepéig valamennyi arcvonalszakaszon a Szovjetunió javára változott a helyzet. Miután a Volga- és a Don-vidéken meg a Kaukázusban szétzúztuk a német, román, olasz és magyar csapatokat, az ellenség óriási veszteségeket szenvedve március közepéig visszavonult a Szevszk-Rilszk–Szumi–Ahtirka–Krasznograd–Szlavjanszk–Liszicsanszk–Taganrog vonalra.

Attól az időponttól kezdve, hogy Sztálingrádnál megkezdődött az ellentámadás, (1942 november) 1943 márciusáig a szovjet csapatok összesen több mint 100 ellenséges hadosztályt zúztak szét. Természetesen ezek a nagy győzelmek nem hullottak könnyen csapataink és a szovjet nép ölébe. Mi is nagy veszteségeket szenvedtünk.

Az arcvonalon beköszöntött a csend, csupán a Voronyezsi, a Délnyugati és Déli Front szakaszán, továbbá Kubánban folytak továbbra is elkeseredett ütközetek.

Hogy megakadályozza a helyzet további rosszabbodását arcvonalának déli szárnyán, a német fővezérség újabb erőket kapart össze és ellentámadást szervezett a Délnyugati Front ellen. Vissza akarta szorítani ezt a frontot az Északi-Donyecen túlra, majd utána a folyó mentén kiépített védelemre támaszkodva, csapást akart mérni a Voronyezsi Front csapataira, hogy elfoglalhassa Harkovot és Belgorodot.

Mint a zsákmányolt okmányokból kiderült, a hitlerista hadvezetés szándéka az volt, hogy kedvező körülmények esetén kiterjessze tevékenységét és felszámolja a kurszki kiszögellést.

Az ellenség március elején Ljubotyin környékéről erős ellencsapást mért a Voronyezsi Front balszárny-csapataira, amelyek veszteségeket szenvedve visszavonultak. A németek március 16-án újból elfoglalták Harkovot és kezdték a csapást kifejleszteni a belgorodi irányban.

Abban az időben az Északnyugati Frontnál tartózkodtam, amelynek Sz. K. Tyimosenko marsall volt a parancsnoka. A front csapatai elérve a Lovaty folyót, megkezdték az előkészületeket az átkelésre.

Nem emlékszem pontosan, hogy hányadikán, talán március 13-án vagy 14-én, az Északnyugati Front harcálláspontján felhívott Sztálin.

Miután jelentettem a Lovaty folyó menti helyzetet, közöltem, hogy a szokatlanul korai felmelegedés miatt nehéz átkelni a folyón, és az Északnyugati Front csapatainak minden valószínűség szerint ideiglenesen abba kell hagyniuk a támadást.

A legfelsőbb főparancsnok egyetértett velem. Több kérdést tett fel arra vonatkozóan, hogy az események milyen alakulása várható az Északnyugati Frontnál, majd a beszélgetés végén közölte, hogy a Nyugati Front parancsnokságával V. D. Szokolovszkijt bízták meg.

Javasoltam, hogy Konyevet, aki eddig a Nyugati Front parancsnoka volt, állítsák az Északnyugati Front élére, Tyimosenkót pedig a főhadiszállás megbízottjaként küldjék délre, hogy segítsen a Déli és Délnyugati Front parancsnokának. Ő jól ismeri azokat a vidékeket és ott az utóbbi napokban csapataink számára újból kellemetlen helyzet alakult ki.

– Jó – mondta Sztálin –, szólok Poszkrebiscsevnek, hogy Konyev hívja fel magát, és maga mindenben igazítsa el őt. Holnap maga jöjjön a főhadiszállásra. Meg kell vitatnunk a Délnyugati és a Voronyezsi Front helyzetét.

– Lehetséges – fűzte hozzá –, hogy Harkov környékére kell utaznia.

Bizonyos idő elteltével felhívott Konyev.

– Mi történt Ivan Sztyepanovics?

– Az Állami Honvédelmi Bizottság felmentett a Nyugati Front csapatainak parancsnoksága alól. A front parancsnokává V. D. Szokolovszkijt nevezték ki.

– A legfelsőbb főparancsnok megbízott annak közlésével, hogy Tyimosenko helyébe önt nevezték ki az Északnyugati Front parancsnokává. Tyimosenkót arcvonalunk déli szárnyára küldik.

Konyev köszönetet mondott, és közölte, hogy holnap reggel elindul új helyére. Másnap hajnalban a főhadiszállásra utaztam.

Aznap késő este érkeztem meg Moszkvába. Az úton szörnyen elfáradtam, mert az erősen tönkretett utakon terepjárón kellett utaznom.

Poszkrebiscsev telefonon közölte velem, hogy Sztálin több elvtársat hívott össze a kohászati, energiaellátási, repülőgép- és harckocsigyártási problémák megvitatására. Azt a parancsot kaptam, hogy azonnal jelenjek meg a megbeszélésen. Útközben haraptam valamit és elindultam a Kremlbe.

A legfelsőbb főparancsnok szobájában a Politikai Iroda tagjain kívül a hivatalok vezetői, tervezők és nagyüzemi igazgatók voltak jelen. Beszámolóikból világosan kitűnt, hogy az ipari üzemekben még mindig nagy a megterhelés, még az olyan rendkívül fontos területeken is, mint a repülőgépgyárak és a tüzérfegyverzetet gyártó üzemek. Az Egyesült Államokból a megígért lend-lease segítség ugyancsak vérszegényen érkezett.

A legfelsőbb főparancsnoknál tartott megbeszélés éjjel 3 óra után ért véget. Résztvevői közül ki-ki a maga helyére távozott, a központi bizottságba, a Népbiztosok Tanácsába és az Állami Tervhivatalba, hogy erőforrásokat keressen és sürgős intézkedéseket tegyen az ipar munkájának a megjavítása érdekében.

A megbeszélés után Sztálin odajött hozzám és megkérdezte:

– Ebédelt?

– Nem.

– No akkor menjünk hozzám és beszéljük meg a Harkov környéki helyzetet.

Ebéd közben a vezérkartól meghozták a Délnyugati és a Voronyezsi Front helyzettérképét. A Voronyezsi Front helyzetét nyilvántartó tiszt jelentette, hogy március 16-ra erősen rosszabbodott a helyzet. Miután az ellenség páncélos és gépesített

csapatai Kramatorszk környékéről támadva, a Donyecen túlra szorították vissza a Délnyugati Front csapatait, Harkovtól délnyugatra súlyos helyzet állt elő.

Az ellenség csapatai ezzel egyidejűleg Poltava és Krasznográd körzetéből támadásba mentek át. Vatutyin visszavonta a 3. harckocsihadsereg meg a 69. hadsereg előretört csapatait, és Harkovtól nyugatra és délnyugatra sűrűbb harcrendeket szervezett. A Voronyezsi Front ezt a visszavonást nem hajtotta végre.

– Miért nem javasolta a vezérkar? – kérdezte a legfelsőbb főparancsnok.

– Mi tanácsoltuk – felelte a tiszt.

– A vezérkarnak bele kellett volna avatkoznia a front vezetésébe – hajtogatta Sztálin. Azután némi gondolkodás után hozzám fordult: – Reggel a fronthoz kell utaznia.

A legfelsőbb főparancsnok azonnal felhívta N. Sz. Hruscsovot, a Voronyezsi Front haditanácsának tagját, és erősen lekapta azért, mert a haditanács elmulasztotta az ellenség ellencsapásával szembeni intézkedéseket.

A vezérkar tisztjét elbocsátva a legfelsőbb főparancsnok megszólalt:

– Ideje, hogy befejezzük az ebédet.

Hajnali 5 óra volt...

Az ebéd, helyesebben a reggeli után, engedélyt kértem, hogy a Honvédelmi Népbiztosságra menjek, a Voronyezsi Fronthoz való repülőutamat előkészíteni. Reggel 7 órakor a központi repülőtéren voltam, hogy a Voronyezsi Front törzséhez repüljek. Amint a gépbe ültem, mélyen elaludtam, és csak akkor ébredtem föl, amikor a gép a repülőtéren talajt ért.

A Voronyezsi Front törzsétől még aznap felhívtam közvetlen vonalon Sztálint és vázoltam a helyzetet. Ez rosszabb volt annál, mint amit reggel a vezérkar nyilvántartó tisztje jelentett. Harkov elfoglalása után az ellenséges csapatok különösebb ellenállásra nem találva törtek előre Belgorod felé és elfoglalták Kazacsaja Lopanyt.

– Sürgősen ide kell irányítani, amit csak lehet a főhadiszállás tartalékából és a szomszédos frontokról – javasoltam a legfelsőbb főparancsnoknak –, mert ellenkező esetben a németek elfoglalják Belgorodot és kifejlesztik csapásukat Kurszk irányában.

Egy óra múlva Vaszilevszkijjel folytatott beszélgetésemből megtudtam, hogy a legfelsőbb főparancsnok már döntött, és elrendelte, hogy a 21. hadsereget, az 1. harckocsihadsereget és a 64. hadsereget irányítsák Belgorod körzetébe. A harckocsihadsereg tartalékomba került.

Belgorodot március 18-án elfoglalta egy SS páncélos hadtest. Az ellenség azonban már nem tudott tovább előretörni észak felé.

Nyesztor Dmitrijevics Kozin tábornoknak, az 52. gárda-hadosztály parancsnokának személyes jelentéséből a következőkről értesültem.

Csisztyakov tábornoknak, a 21. hadsereg parancsnokának az intézkedésére a hadsereg előrevetett osztagát G. G. Pantyuhov alezredesnek, a 155. gárda-lövészezred parancsnokának a vezetésével Belgorod ellen küldték, hogy harcérintkezésbe lépve az ellenséggel, foglyokat ejtsen.

Útban Belgorod felé az előrevetett osztag észrevette az ellenséget és Sapino környékén (Belgorodtól északra) tőrbecsalta. A harcban foglyokat ejtett, akik a „Totenkopf" páncélos hadosztályhoz tartoztak. Mint kiderült, az ellenséges osztag Obojany ellen vonult.

Az 52. hadosztály főerői március 18-án estére Belgorodtól északra védelembe mentek át, és harcbiztosító erőket küldtek ki. Később bármennyire igyekezett is

az ellenség elsöpörni gárdistáinkat, nem ért el sikert. Az 52. hadosztálytól jobbra a 67. gárda-lövészhadosztály, balra pedig a 375. lövészhadosztály védett.

Az 52. hadosztály parancsnokának jelentése szerint a Belgorodtól északra lezajlott harcokban különösen kitüntette magát P. Sz. Babics, a 153. ezred parancsnoka, I. Sz. Voronov alezredes, a hadosztály politikai osztályának vezetője, és I. F. Jugyics, a 151. lövészezred parancsnoka. A hadosztály sok harcosának március 20-án kitüntetéseket nyújtottam át.

A 21. hadsereg erőinek zöme március 20–21-én Belgorodtól északra elég erős védelmet szervezett, Obojanytól délre pedig az 1. harckocsihadsereg csapatai összpontosultak.

A német fasiszta csapatok március végén többször is megkísérelték áttörni csapataink védelmét Belgorod környékén és az Északi Donyec mentén, ahol közben a 64. hadsereg bontakozott szét. Végül, a sikertelen, nagy veszteségekkel járó próbálkozások után megerődítették az elért terepszakaszt.

Ettől kezdve a kurszki kiszögellés körzetében megszilárdult az arcvonal. Mindkét fél a döntő összecsapásra készült.

A Voronyezsi Front vezetésének erősítése céljából a legfelsőbb főparancsnok megparancsolta, hogy Vatutyin vezérezredest nevezzék ki parancsnokává. Nyikolaj Fjodorovics, amint a parancsnokságot átvette, a rá jellemző energiával látott hozzá a front csapatainak a megerősítéséhez és a mélyen lépcsőzött védelem kiépítéséhez.

Máricus végén és április elején Vatutyinnal együtt a front majdnem minden szakaszát bejártam. Az egységek és magasabbegységek parancsnokaival együtt értékeltük a helyzetet, pontosítottuk a feladatokat és a szükséges intézkedéseket arra az esetre, ha az ellenség támadásba menne át. Különösen nyugtalanított az 52. gárda-lövészhadosztály szakasza, ahol ebben az időben kétszer is megfordultam. Úgy véltem, hogy ennek a hadosztálynak kell felfognia az ellenség főcsapását. A front parancsnoka és a hadseregparancsnokok osztották véleményemet, s elhatároztuk, hogy tüzérséggel mindenképpen megerősítjük az arcvonalnak ezt a fontos szakaszát.

Ideje volt kidolgozni az előzetes javaslatokat a kurszki csata tervéhez.

Vaszilevszkijjel, a vezérkar főnökével és a frontok parancsnokaival egyetértésben több intézkedést tettünk a gondos felderítés megszervezésére a Központi, a Voronyezsi és a Délnyugati Front szakaszán. Vaszilevszkij azt a feladatot adta a felderítő csoportfőnökségnek és a Partizánmozgalom Központi Törzsének, derítsék ki, hogy az ellenséges csapatok mélységében vannak-e tartalékok és hol, hogyan halad a Franciaországból, Németországból és más országokból szállított csapatok átcsoportosítása és összevonása.

Általában az ellenségre mért csapásaink erejét nagyban fokozta a partizánhadsereg tevékenysége, amelyet a helyi illegális pártszervezetek állandó és fáradhatatlan munkája mellett a központból szerveztek és irányítottak. Erősödött a partizánok és a reguláris hadsereg együttműködése. A partizánok megszerezték az ellenségre vontkozó adatokat, pusztították tartalékait, elvágták közlekedési útjait, meghiúsították csapat- és fegyverszállításait.

A hitleristáknak már 1942-ben a szovjet–német arcvonalon levő szárazföldi erőik majdnem 10 százalékát kellett a partizánok ellen bevetniük. 1943-ban erre a célra SS és SD rendőri alakulatokat alkalmaztak, ezenkívül félmillió segédszolgálatos katonát és a harcoló haderő mintegy 25 hadosztályát.

A kommunista párt hozzáértően vezette a népnek a hódítók elleni hazafias harcát,

s ezzel számottevően segítette reguláris csapatainkat. A kommunista partizánok nemcsak fegyverrel harcoltak, hanem hatékony politikai felvilágosító és nevelőmunkát is végeztek a lakosság körében, röplapokat és felhívásokat terjesztettek, ismertették a Szovjet Tájékoztató Iroda jelentéseit, leleplezték az ellenség hazug propagandáját. A partizántevékenység roppant nagy hatással volt az ellenséges csapatok erkölcsi szellemére.

A frontok a maguk működési sávjában fokozott légi és csapatfelderítést folytattak. Ennek eredményeképpen április elején már elegendő adat állt rendelkezésünkre az Orjol, Szumi, Belgorod és Harkov körzetében levő ellenséges csapatok helyzetéről. Miután ezeket az adatokat összevetettük, a hadszíntér más területeiről beszerzettekkel, s mindezt megvitattuk a Voronyezsi és a Központi Front parancsnokaival, majd utána Vaszilevszkijjel, a következő jelentést küldtem a legfelsőbb főparancsnoknak:

„Vasziljev elvtársnak.

1943. április 8. 5 óra 30 perc.

Jelentem, az ellenség 1943. évi tavaszi és nyári valószínű tevékenységére vonatkozó véleményemet és a következő időszak védelmi harcaira vonatkozó javaslataimat.

1. Az ellenség az 1942–1943. évi téli hadjáratban nagy veszteségeket szenvedett és nyilvánvalóan tavaszig nem tud elegendő tartalékot összevonni ahhoz, hogy újból támadást indítson a Kaukázus elfoglalásáért és a Volgáig való előretöréshez, és mélyen átkarolja Moszkvát.

A nagyobb tartalékok korlátolt voltára való tekintettel az ellenség arra kényszerül, hogy 1943 tavaszán és nyarának első felében szűkebb arcvonalon indítson támadást és a kitűzött feladatokat pontosan meghatározott szakaszonként, egymást követően oldja meg. A hadjárat fő céljául Moszkva elfoglalását tűzte ki.

A Központi, Voronyezsi és Délnyugati Frontunkkal jelenleg szemben álló csoportosításokból kiindulva úgy vélem, hogy az ellenség fő támadó hadműveleteit e három front ellen fogja indítani, hogy szétzúzza csapatainkat ebben az irányban, és így megszerezze a szabad manőverezési lehetőséget ahhoz, hogy a legrövidebb irányból karolja át Moszkvát.

2. Valószínű, hogy az ellenség az első szakaszra maximális mennyiségű erőt gyűjt össze. Így többek között 13–15 páncélos hadosztályt. Csapását az orjol–kromai csoportosításával sok repülőgép támogatásával Kurszkot megkerülve északkelet felől, és belgorod–harkovi csoportosításával Kurszkot megkerülve délkelet felől fogja mérni.

A kisegítő csapást, amelynek célja arcvonalunk kettévágása, nyugat felől, a Szejm és a Pszjol folyók között fekvő Vorozsba környékéről várhatjuk, tehát Kurszk ellen délnyugat felől. Az ellenség ezzel a támadással igyekszik majd szétzúzni és bekeríteni 13., 70., 65., 38., 40. és 21. hadseregünket. Ennek a szakasznak a lehetséges végső célja az ellenség előrenyomulása a Korocsa folyó–Korocsa–Tyim–Tyim folyó–Droszkovo terepszakaszra.

3. Az ellenség a második szakaszban arra fog törekedni, hogy Valujkin és Urazovón keresztül Délnyugati Frontunk oldalába és hátába kerüljön.

E csapással szemben az ellenség egy másik csapást mérhet Liszicsanszk környékéről északi irányban Szvatovo–Urazovo felé.

A többi szakaszon az ellenség arra fog törekedni, hogy elérje a Livni–Kasztornoje –Sztarij és Novij Oszkol vonalat.

4. A harmadik szakaszban az ellenség – megfelelő átcsoportosítások után – lehetséges, arra fog törekedni, hogy elérje a Liszki–Voronyezs–Jelec vonalat, és a délkeleti irányban fedezve magát, Moszkva megkerülésével délkeleti irányból Ranyenburgon, Rjazsszkon és Rjazanyon keresztül esetleg csapást fog szervezni.

5. Várható, hogy az ellenség ebben az évben a támadó tevékenységben főleg páncélos hadosztályaira és repülőire fog támaszkodni, mivel gyalogsága jóval gyengébben van felkészülve ilyen tevékenységre, mint a múlt évben.

Jelenleg a Központi és a Voronyezsi Front előtt az ellenségnek mintegy 12 páncélos hadosztálya van, és más szakaszokról további 3–4 hadosztályt oda irányítva, 15–16 páncélos hadosztályt vethet be kurszki csoportosításunk ellen, összesen mintegy 2500 harckocsival.

6. Ahhoz, hogy az ellenség felőrlődjék védelmünkön, a Központi és a Voronyezsi Front páncélelhárításának a megerősítésén kívül a passzív szakaszokról minél gyorsabban össze kell vonnunk 30 páncéltörő tüzérezredet és át kell dobni őket a főhadiszállás tartalékaként a veszélyeztetett szakaszokra. Valamennyi önjáró löveggel felszerelt tüzérezredet a Livni–Kasztornoje–Szt. Oszkol szakaszon kell összpontosítani. Az ezredek egy részével kívánatos már most megerősíteni Rokosszovszkijt és Vatutyint, és minél nagyobb repülőerőt kell összpontosítani a főhadiszállás tartalékában, hogy tömeges légitámadásokkal, a harckocsi- és lövész-magasabbegységekkel közösen szétzúzzuk a csapásmérő csoportosításokat és meghiúsítsuk az ellenség támadási tervét.

Nem ismerem hadműveleti tartalékaink végleges elhelyezését, de célszerűnek tartanám, ha azok Jefremov–Livni–Kasztornoje–Nov. Oszkol–Valujki–Rosszos–Liszki–Voronyezs–Jelec körzetébe kerülnének. A tartalékok zömét helyezzük el Jelec–Voronyezs körzetében. Mélyebb tartalékokat helyezzünk el Rjazsszk, Ranyenburg, Micsurinszk, Tambov körzetében.

Tula–Sztálinogorszk körzetében egy tartalék hadseregnek kell lennie.

Nem lenne értelme, ha csapataink a közeljövőben támadást indítanának az ellenség megelőzése céljából. Jobb lesz, ha védelmünkön felőröljük az ellenséget, kilőjük harckocsijait, aztán friss tartalékokat bevetve, általános támadásba megyünk át és véglegesen tönkreverjük az ellenség fő csoportosítását.

Konsztantyinov.

256. szám."

Április 9-én vagy 10-én, már nem emlékszem pontosan, megérkezett a Voronyezsi Front törzséhez Vaszilevszkij. Vele még egyszer részletesen megtárgyaltuk jelentésemet, a helyzetet, a hadászati-hadműveleti tartalékok elhelyezésére vonatkozó javaslatokat és a küszöbönálló harctevékenység jellegét. Alekszandr Mihajlovics minden kérdésben osztotta véleményemet.

Megfogalmaztuk a főhadiszállásnak a tartalékok elhelyezésére és a Sztyeppi Front felállítására vonatkozó direktíva-tervezetet, és azt aláírásunkkal ellátva elküldtük a legfelsőbb főparancsnoknak.

Ez a dokumentum felsorolta a hadseregeknek és a front megerősítő eszközeinek az elhelyezését. A Sztyeppi Front törzsét Novij Oszkolban, a front harcálláspontját Korocsban, a tartalék vezetési pontot pedig Velikij Burlukban javasoltuk elhelyezni. A frontok parancsnokságát és a törzseket utasítottuk, hogy mint mindig, a nagy hadműveletek előkészítésekor, küldjék meg a vezérkarnak a tevékenység jellegére vonatkozó elképzeléseiket és javaslataikat.

Tekintettel arra, hogy az 1943. évi kurszki védelem és ellentámadás szervezésére vonatkozóan helytelen nézetek élnek, szükségesnek tartom idézni azokat az okmányokat, amelyek ezzel kapcsolatban a főhadiszálláshoz és a vezérkarhoz érkeztek. Megjegyzem, hogy az alábbiakon kívül senki, semmiféle más okmányt nem küldött a főhadiszállásnak.

Íme M. Sz. Malinyin altábornagynak, a Központi Front törzsfőnökének április 10-i jelentése, amelyet a Vezérkar utasítására terjesztett fel.

„A Központi Fronttól. 43. 4. 10.

Antonov vezérezredesnek, a VH VK hadműveleti csoportfőnökének,[58]

Szám: 11990.

4. Az ellenséges támadás célja és legvalószínűbb iránya az 1943-as tavaszi–nyári időszakban:

a) Figyelembe véve az erőket és eszközöket, és – ami a legfőbb – az 1941–1942. évi támadó hadműveletek eredményeit, 1943 tavaszán és nyarán az ellenség támadása csak a kurszk–voronyezsi irányban várható.

Más irányokban az ellenség támadása aligha lehetséges.

A kialakult általános hadászati helyzetben jelenleg a németek számára előnyös volna szilárdan tartani a Krímet, a Donyec-medencét és Ukrajnát, ehhez pedig az szükséges, hogy a Styerovka–Sztarobelszk–Rovenyki–Liszki–Voronyezs–Livni–Novoszil terepszakaszra helyezzék előre az arcvonalat. Ennek a feladatnak a végrehajtásához az ellenségnek legalább 60 gyalogos hadosztályra van szüksége, megfelelő repülő, harckocsi és tüzérségi megerősítéssel.

Az ellenségnek lehetősége van arra, hogy az adott irányban ilyen mennyiségű erőt és eszközt összpontosítson.

Ezért a kurszk–voronyezsi hadműveleti irány elsőrendű jelentőségre tesz szert.

b) Ezekből a hadműveleti feltételezésekből kiindulva az ellenség főcsapásainak iránya a külső és a belső akciósugáron egyidejűleg várható:

– a belső sugáron – Orjol környékéről Kromin keresztül Kurszk felé és Belgorod környékéről Obojanyon keresztül Kurszk irányában;

– a külső sugáron – Orjol környékéről Livnin keresztül Kasztornoje felé és Belgorod környékéről Sztarij Oszkolon keresztül Kasztornoje irányában.

c) Ha az ellenség e szándékával szemben nem tesszük meg az ellenrendszabályokat, akkor az ezekben az irányokban elért sikere azzal a következménnyel járhat, hogy a Központi és a Voronyezsi Front csapatai megsemmisülnek, az ellenség elfoglalja a rendkívül fontos orjol–kurszk–harkovi vasúti fővonalat, és csapatai elérhetik azt a kedvező terepszakaszt, amely biztosítja a Krím, a Donyec-medence és Ukrajna szilárd megtartását.

d) Az ellenség a támadás várható irányaiban a csapatok átcsoportosításában és összevonásához, továbbá a szükséges tartalékok képzéséhez a tavaszi rossz útviszonyok és áradás megszűnése után foghat hozzá.

Következésképpen az ellenség döntő támadásának a megindulása hozzávetőlegesen 1943 májusának második felében várható.

5. Az adott hadműveleti helyzet körülményei között célszerűnek tartanám a következő intézkedéseket:

[58] A három első pontot nem idézzük, mivel azok csak a szemben álló ellenséges csapatokat sorolják fel *(G. Zs.)*

a) A Nyugati, Brjanszki és Központi Front együttes erőkifejtésével megsemmisíteni az ellenség orjoli csoportosításait, és ezzel megfosztani annak a lehetőségétől, hogy Orjol környékéről csapást mérjen Kasztornojéra, elfoglalja a számunkra rendkívül fontos mcenszk–orjol–kurszki vasúti fővonalat, és használja a brjanszki vasúti és közúti csomópontot.

b) Az ellenség támadó tevékenységének a meghiúsítása végett a Központi és a Voronyezsi Front csapatait meg kell erősíteni repülőkkel, főként vadászgépekkel, és frontonként legalább 10 ezrednyi páncéltörő tüzérséggel.

c) Ebből a célból kívánatos, hogy a főhadiszállásnak erős tartalékai legyenek Livni–Kasztornoje–Liszki–Voronyezs–Jelec körzetében.

A Központi Front törzsfőnöke
Malinyin altábornagy.

4203. szám."

A Voronyezsi Front parancsnoksága szintén felterjesztette javaslatait.

„A VH Vezérkar Főnökének
11990. szám. 43. 4. 12.

A Voronyezsi Front előtt jelenleg a következőket állapítottuk meg:

1. Az első lépcsőben kilenc ellenséges hadosztály (26., 68., 323., 75., 255., 57., 332., 167. és egy felderítetlen számú). Ezek a hadosztályok a következő arcvonalat tartják megszállva: Kraszno-Oktyabrszkoje–Bolsaja Csernyetmina–Krasznopolje–Kazackoje. Az ismeretlen számú hadosztálynak a foglyok vallomásai alapján Szoldatszkoje környékén a 332. gyalogos hadosztályt kell leváltania.

Ezeket az adatokat ellenőrizzük. Vannak ellenőrizetlen adatok, amelyek szerint a második lépcsőben hat gyalogos hadosztály van. Elhelyezésüket még nem állapítottuk meg, és ezeket az adatokat szintén ellenőrizni fogjuk.

Rádiófelderítés alapján Harkov környékén egy magyar hadosztály törzsét észlelték, amelyet esetleg a másodrendű irányba helyeznek át.

2. Páncélos hadosztály jelenleg összesen hat („Grossdeutschland", „Adolf Hitler", „Totenkopf", „Reich", 6. és 11.), közülük három hadosztály az első lépcsőben, és három („Grossdeutschland", 6. és 11.) – a második lépcsőben. A rádiófelderítés adatai szerint a 17. hadosztály törzsét Alekszejevszkből Tascsagovkába helyezik át, ami azt jelenti, hogy a 17. hadosztály észak felé tart. A meglevő erők alapján az ellenség a Délnyugati Front szakaszáról további mintegy három páncélos hadosztályt vonhat Belgorod körzetébe.

3. Ily módon várható, hogy az ellenség a Voronyezsi Fronttal szemben egy tíz páncélos hadosztályból és legalább hat gyalogos hadosztályból álló csapásmérő csoportot alakíthat, összesen 1500 harckocsival, amelyek összpontosítására Boriszovka–Belgorod–Murom–Kazacsaja–Lopany körzetében számíthatunk. Ezt a csapásmérő csoportot sok repülő, szám szerint 500 bombázó és legalább 300 vadászgép támogathatja.

Az ellenségnek az a szándéka, hogy koncentrált csapásokat mérjen Belgorod körzetéből északkeleti irányban és Orjol körzetéből délkelet felé, hogy bekerítse a Belgorod–Kurszk vonaltól nyugatra levő csapatainkat.

A továbbiakban várható az ellenség csapása a délnyugati irányban a Délnyugati Front szárnya és háta ellen, hogy utána az északi irányban tevékenykedjék.

 De az is lehetséges, hogy az ellenség ebben az évben lemond a délkeleti támadás

tervéről és más tervet fog végrehajtani, mégpedig a Belgorod és Orjol körzetéből mért koncentrikus csapások után északkeleti irányban tervez támadást Moszkva átkarolására.

Ezzel a lehetőséggel számolni kell, és ennek megfelelően kell gondoskodni tartalékokról.

Ily módon a Voronyezsi Front előtt az ellenség minden valószínűség szerint a főcsapást Boriszovka–Belgorod környékéről méri Sztarij Oszkol irányában, és az erők egy részével Obojany és Kurszk ellen. A kisegítő csapások Volcsanszk–Novij Oszkol –Szudzsa–Obojany–Kurszk irányában várhatók.

Nagy támadásra az ellenség jelenleg nincs felkészülve. A támadás megkezdése legkorábban április 20-án, legvalószínűbben azonban május első napjaiban várható.

Részleges vállalkozásokra azonban bármely időben számíthatunk. Ezért csapatainktól állandó és legteljesebb készenlétet követelünk.

Fjodorov, Nyikityin, Fjodotov.[59]

Szám: 55/k."

Ily módon április 8–tól 12-ig a főhadiszállás még nem határozta el, hogy csapataink 1943 tavaszán és nyarán az úgynevezett kurszki kiszögellés körzetében milyen módon fognak tevékenykedni.

Kurszk körzetéből akkoriban még semmiféle támadást sem terveztünk. Ez másként nem is lehetett, hiszen hadászati tartalékaink akkor alakultak meg, és a Voronyezsi, valamint a Központi Frontnak, amelyek az előző ütközetekben veszteségeket szenvedtek, technikai, anyagi és emberekkel való feltöltésre volt szüksége.

Éppen ezért a főhadiszállás utasította e frontok parancsnokait, hogy menjenek át védelembe.

A Központi és Voronyezsi Front helyszíni általános irányításával és a főhadiszállás utasításai végrehajtásának az ellenőrzésével a Legfelsőbb Főparancsnokság engem bízott meg.

Április 10-én Bobrisevóban felhívott a legfelsőbb főparancsnok és megparancsolta, hogy április 11-én legyek Moszkvában az 1943. évi nyári hadjárat tervének a megtárgyalására, különös tekintettel a kurszki kiszögellésre.

Április 11-én késő este értem Moszkvába. Vaszilevszkij közölte velem Sztálin utasítását, hogy április 12-én estére készítsük el a helyzettérképet, a szükséges számításokat és javaslatokat.

Április 12-én Alekszandr Mihajlovics Vaszilevszkijjel és helyettesével, Alekszej Innokentyevics Antonovval egész nap azokon az okmányokon dolgoztunk, amelyekre szükség volt a legfelsőbb főparancsnok elé terjesztendő jelentéshez. Kora reggeltől kezdve dolgoztunk, és mivel mindenben egyetértettünk, estére minden készen volt. Antonovnak egyéb jó tulajdonságain kívül megvolt az a képessége, hogy ragyogó tökéllyel tudta formába önteni az anyagot, és mialatt mi Vaszilevszkijjel felvázoltuk a jelentés tervét, ő gyorsan készítette a helyzettérképet és a frontok hadműveleti térképeit a kurszki kiszögellés körzetében.

Politikai, gazdasági és hadászati megfontolásokból kiindulva valamennyien úgy véltük, hogy a hitleristák mindenáron arra fognak törekedni, hogy tartsák magukat a Finn-öböltől az Azovi-tengerig terjedő arcvonalon. Csapataikat jól fel tudják

[59] Fjodorov – N. F. Vatutyin, Nyikityin – N. Sz. Hruscsov, Fjodotov – F. K. Korzsenyevics.

szerelni az egyik hadászati irányban és nagy támadó hadműveletet készíthetnek elő a kurszki kiszögellés körzetében, hogy itt megkíséreljék szétzúzni a Központi és a Voronyezsi Front csapatait. Ez a német csapatok javára változtatná meg az általános hadászati helyzetet, arról nem is beszélve, hogy ilyen körülmények között az általános arcvonal lényegesen megrövidülne és növekednék a német védelem hadműveleti sűrűsége.

Ebben a körzetben a helyzet megengedte, hogy Kurszk általános irányban találkozó csapásokat mérjenek: az egyiket Orjol déli körzetéből, a másikat pedig Belgorod körzetéből. Feltételeztük, hogy a többi szakaszon a németek védeni fognak, minthogy ezeken a helyeken a vezérkar számításai szerint támadó hadműveletekre nincs elegendő erejük.

Április 12-én este Vaszilevszkij és Antonov társaságában a főhadiszállásra mentem.

A legfelsőbb főparancsnok még soha nem hallgatta ilyen figyelmesen javaslatainkat. Egyetértett azzal, hogy fő erőkifejtésünket a kurszki körzetben összpontosítsuk, de továbbra is aggódott a moszkvai hadászati irány miatt.

Miközben a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán csapataink haditervét tárgyaltuk, arra a megállapításra jutottunk, hogy minden fontos irányban, és elsősorban Kurszk körzetében tartós, mélyen lépcsőzött védelmet kell kiépíteni. Ezzel kapcsolatban a frontparancsnokok megkapták a megfelelő utasításokat. A csapatok erős védőállások kiépítéséhez fogtak. A főhadiszállás úgy határozott, hogy az alakulóban levő és kiképzés alatt álló hadászati tartalékokat egyelőre nem használja fel, hanem összevonja azokat a legveszélyesebb körzetek közelében.

Ily módon a főhadiszállás már április közepén meghozta az előre megszervezendő védelemre vonatkozó előzetes elhatározását. Igaz, erre a kérdésre többször is visszatértünk, és az előre megszervezett védelmi tevékenységekre vonatkozó végleges elhatározást a főhadiszállás 1943 május végén–június elején hozta meg. Abban az időben már minden részletében ismeretessé vált, az ellenségnek az a szándéka, hogy erős csapást akar mérni az ehhez szükséges páncélos csoportosítások bevonásával, új „Tigris" harckocsik és „Ferdinand" rohamlövegek felhasználásával a Voronyezsi és a Központi Front csapataira.

A főhadiszállás a nyári hadjárat első szakaszában a Voronyezsi, Központi, Délnyugati és a Brjanszki Frontot tekintette a kulcsjelentőségű frontoknak. Számításaink szerint itt kellett lejátszódniuk a fő eseményeknek. Az volt a szándékunk, hogy a német csapatok várt támadását erős védelmünkkel elvéreztetjük, majd utána ellentámadásba megyünk át és véglegesen szétzúzzuk az ellenséget. Ezért a védelem megszervezésével egyidőben elhatároztuk, hogy támadásaink terveit is kidolgozzuk, nem várva be magának az ellenségnek a támadását, ha az hosszú ideig elhúzódik.

Ily módon tehát csapataink védelme nem kikényszerített, hanem elhatározott, előre megszervezett védelem volt. A támadás megindításának időpontját a főhadiszállás a helyzettől tette függővé. Azt tartotta szem előtt, hogy ne siessük el, de ne is húzzuk-halasszuk.

Ugyanakkor született meg a döntés, hogy mely körzetekben kell összpontosítani a főhadiszállás fő tartalékait. Ezeknek Livni–Sztarij Oszkol–Korocsa körzetébe kellett vonulniuk, hogy előkészítsék a védelmi terepszakaszt arra az esetre, ha az ellenség a kurszki kiszögellés körzetében mégis áttörne. A többi tartalékra vonatkozóan olyan döntés született, hogy azok a Brjanszki Front jobb szárnya mögött, Kaluga–Tula–Jefremov körzetében helyezkedjenek el. A Voronyezsi és a Délnyuga-

ti Front csatlakozása mögött, Liszki környékén az 5. gárda-harckocsihadseregnek és a Főparancsnoksági Tartalék több más magasabbegységének kellett készenlétben állnia.

Vaszilevszkij és Antonov azt a parancsot kapta, hogy kezdjék meg az elfogadott terv teljes dokumentációjának elkészítését, hogy azt május elején újból megtárgyalhassuk.

Engem április 18-án azzal bíztak meg, hogy repüljek az Északkaukázusi Frontthoz. Ennek a frontnak a csapatai heves ütközeteket vívtak az ellenség tamanyi csoportosításának a megsemmisítése céljából. E csoportosítás magvát a jól feltöltött 17. német hadsereg alkotta.

A szovjet hadvezetés számára a Tamany-félszigeten levő ellenség megsemmisítése különösen fontos volt. Egy nagy ellenséges csoportosítás (ebben a körzetben 14–16 hadosztály, mintegy 180–200 ezer ember volt) szétzúzásán kívül felszabadítottuk Novorosszijszkot. Itt egy kis hídfőben február első felétől kezdve harcolt a 18. hadsereg harcosainak és a Fekete-tengeri Flotta tengerészeinek egy hős osztaga.

K. Leszelidze tábornok 18. hadseregéhez N. G. Kuznyecovnak, a hadiflotta népbiztosának, A. A. Novikovnak, a légierő parancsnokának, és Sz. M. Styemenko tábornoknak, a vezérkar munkatársának a társaságában érkeztem meg.

Miután megismerkedtünk a helyzettel, a hadsereg és a Fekete-tengeri Flotta tengerészeinek erőivel és eszközeivel, mindannyian arra a megállapításra jutottunk, hogy lehetetlenség valami nagyobb intézkedéseket tenni a novorosszijszki hídfő kiszélesítésére, amelyet akkoriban a csapatok „Kis földnek" neveztek.

Valóban, ennek a hídfőnek a területe mindössze 30 négyzetkilométer volt. Akkoriban mindannyiunkat egy kérdés nyugtalanított: elviselik-e a szovjet katonák a megpróbáltatásokat az ellenség elleni egyenlőtlen harcban, amely éjjel-nappal bombázta és tüzérséggel lőtte a hídfő védőit.

Erről akartunk tanácskozni L. I. Brezsnyevvel, a 18. hadsereg politikai osztályának a vezetőjével, ő azonban éppen a „Kis földön" tartózkodott, ahol súlyos harcok folytak.

Abból, amit Leszelidze hadseregparancsnok elmondott, világos volt: harcosaink szilárdan eltökélték, hogy mindaddig harcolnak az ellenség ellen, amíg teljesen meg nem semmisítik, és nem szorítják a tengerbe.

Sztálinnak jelentve véleményemet, Styemenkóval az Északkaukázusi Front 56. hadseregéhez mentem, amelynek abban az időben Andrej Antonovics Grecsko tábornok volt a parancsnoka.

Éppen akkor tervezték a soronlevő támadás végrehajtását, de a hadsereg parancsnoksága úgy vélte, hogy a támadás nincs eléggé előkészítve. Ezért úgy határoztunk, hogy elhalasztjuk a támadást, a front passzív szakaszairól lőszert és tüzérséget szállíttatunk oda, minden lehetséges repülőgépet bevetünk, és megtervezzük, hogyan lehetne legjobban felhasználni a Főparancsnoksági Tartalék különleges belügyi hadosztályát.

Ezzel párhuzamosan a 18. hadsereg parancsnokságával is foglalkoztunk. E hadsereg Miszhakón levő deszantcsoportját okvetlenül segíteni kellett a flottával és a hős deszantharcosokkal szemben levő ellenség bombázásával.

Az 56. hadsereg egy sor ragyogó ütközetet vívott, miközben Kubánt felszabadította. Most az a feladat várt rá, hogy Krimszkaja körzetében szétzúzza az ellenség 17. hadseregének a védelmét és hátbatámadja az ellenség novorosszijszki csoportosí-

tását. A továbbiakra az volt az elképzelés, hogy a front csapatai együttes erővel felszámolják az ellenség tamanyi hídfőjét.

Az 56. hadseregre hárult az a feladat, hogy szétzúzza az ellenséget a Krimszkajához vezető utakon és elfoglalja a községet. A hadsereg igen korlátozott erőkkel rendelkezett, és számottevően sem a főhadiszállás, sem pedig a front nem tudta megerősíteni. A hadseregnek jól megerődített védelmet kellett leküzdenie, amelyet a német csapatok a községhez vezető utakon építettek ki. A hadműveletet Grecsko hozzáértéssel, nagy körültekintéssel tervezte meg és készítette elő.

Az 56. hadsereg Krimszkaja elleni támadása április 29-én kezdődött. Az erők, különösen a repülőgépek, harckocsik és a tüzérség korlátolt volta ellenére a hadsereg parancsnoksága ügyesen manőverezve megtörte az ellenséges védelem szívós ellenállását. Az 56. hadsereg csapatai elfoglalták a községet, ezt a fontos vasúti csomópontot és visszavetették az ellenséget. Grecsko marsall mindezeket az eseményeket részletesen leírja „Harc a Kaukázusért" című könyvében.

Az 56. hadsereg további támadása a lehetőségek hiányában leállt. A főhadiszállás az egész Északkaukázusi Front támadását abban a körzetben kénytelen volt kedvezőbb időre halasztani.

... A párt központi bizottsága, az Állami Honvédelmi Bizottság, a főhadiszállás és a vezérkar 1943 tavaszán emberfeletti munkát végzett annak érdekében, hogy a szovjet hadsereget előkészítse a nyári hadjáratra. A párt a megszállók döntő szétzúzására mozgósította az országot.

Az arcvonalon folyó aktív események szükségessé tették, hogy egy sor intézkedést tegyünk a hadseregszervezés tökéletesítése és a legújabb technika rendszeresítése érdekében. A vezérkar kidolgozta azokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy tovább javítsuk a szovjet hadsereg szervezetét. Felülvizsgálták és tökéletesítették a frontok és a hadseregek szervezési formáit. Szervezetükbe további tüzér-, páncéltörő és aknavető egységeket állítottunk be. A csapatokat híradó eszközökkel erősítettük meg. A lövészhadosztályokat tökéletesebb géppisztollyal, páncéltörő fegyverrel szereltük fel, és lövészhadtestekbe egyesítettük. Ezzel javítottuk az összfegyvernemi hadseregek vezetését és erősebbé tettük a hadseregeket.

Új tüzér-, aknavető és sorozatvető magasabbegységek alakultak, s ezek jobb minőségű fegyver-rendszereket kaptak, mint a meglevők. Szervezés alatt álltak a Főparancsnoksági Tartalék tüzérdandárai, hadosztályai és hadtestei, amelyeknek az volt a rendeltetésük, hogy a legfontosabb feladatok végrehajtása során alkalmazásukkal nagy tűzsűrűséget lehessen biztosítani a főirányokban. A frontokhoz és a honi légvédelem állományába légvédelmi hadosztályok kerültek. Ez nagyban fokozta a légvédelem erejét.

A párt központi bizottsága és az Állami Honvédelmi Bizottság különös figyelmet fordított a harckocsik és önjáró lövegek gyártására.

1943 nyarára az önálló gépesített és harckocsihadtesteken kívül öt új szervezésű és jól feltöltött harckocsihadsereg alakult, amelyek rendszerint két harckocsi- és egy gépesített hadtestből álltak. Ezenkívül az ellenséges védelem áttörésének a biztosítására és a hadseregek megerősítésére 18 nehéz harckocsiezredet szerveztünk.

Nagy munka folyt a légierő újjászervezése érdekében, amely tökéletesített konstrukciójú gépeket – JA-5-ösöket, JAK-9-eseket, PE-2-eseket, TU-2-eseket, IL-4-eseket és másokat – kapott. Nyárig majdnem az egész légierőt ellátták új gépekkel. A Főparancsnoksági Tartalék számára több új repülőegység és magasabbegység alakult, köztük 8 távolsági bombázó hadtest.

A repülőgépek száma tekintetében légierőnk ekkorra már felülmúlta a német légierőt. Minden front légi hadseregében 700–800 repülőgép volt.

A tüzérség jelentős részét gépvontatásúra állítottuk át. Hazai gyártmányú gépkocsikkal és „Studebaker"-ekkel szereltük fel a műszaki és híradó csapatainkat. Valamennyi fontos front hadtápja nagy számú gépkocsit kapott. A szovjet hadsereg hadtápfőnökségének alárendeltségébe több tíz gépkocsi zászlóalj és ezred került, ami erősen fokozta az egész hadtápszolgálat manőverező- és munkaképességét.

Nagy figyelmet szenteltünk az embertartalékok kiképzésének. 1943-ban a különböző kiképző központokban a katonák százezreit oktatták és képezték. Nagy hadászati tartalékkötelékek alakultak meg és kovácsolódtak össze. Július 1-én a Főparancsnoksági Tartalékban több összfegyvernemi, két harckocsi- és egy légi hadsereg volt.

1943 nyarára harcoló hadseregünk állományában több mint 6,4 millió ember, majdnem 99 000 löveg és aknavető, mintegy 2200 sorozatvető, több mint 9500 harckocsi és önjáró löveg és majdnem 8300 harci repülőgép volt.

Az az óriási munka, amelyet az Állami Honvédelmi Bizottság és pártunk annak érdekében végzett, hogy megerősítse a szovjet csapatokat és a háború tapasztalatai alapján átképezze őket, nagyban fokozta a frontok csapatainak harcképességét.

A kommunista párt nagy figyelmet fordított a hadseregben folyó pártpolitikai munka színvonalának az emelésére. A kommunisták újabb ezrei érkeztek a csapatokhoz, akik aktivitásukkal még jobban fokozták a szovjet hadsereg katonáinak harci szellemét. 1943-ban a fegyveres erőknél már 2,7 millió kommunista és körülbelül ugyanannyi komszomolista volt.

A politikai szervek, a párt- és Komszomol-szervezetek minden igyekezetükkel azon voltak, hogy javítsák a csapatok személyi állományának erkölcsi szellemét és növeljék politikai tudatosságát. Ezt elősegítette a hadsereg pártszervezeteinek az átszervezése, amelyet a SZK(b)P Központi Bizottsága 1943. május 24-i „A Vörös Hadsereg párt- és Komszomol-szervezetei struktúrájának átszervezéséről és a front-, hadsereg- és hadosztályújságok szerepének növeléséről" című határozata alapján hajtottak végre.

E határozat értelmében pártalapszervezetek nem az ezredeknél, hanem a zászlóaljaknál létesültek. Az ezred pártirodák egyenjogúak lettek a pártbizottságokkal. A pártszervezeteknek ez a felépítése elősegítette az alsóbb szervek konkrétabb kommunista irányítását. Az a pártpolitikai munka, amelyet a hadseregparancsnokok, a politikai munkások, a párt- és Komszomol-szervezetek a párt központi bizottságának májusi határozata alapján végeztek, a szovjet fegyveres erők fokozottabb harckészültségének egyik fontos feltétele volt az 1943 évi nyári-őszi hadjárat nagyszabású és elkeseredett ütközeteinek az előestéjén.

Egészben véve 1943 nyarán a kurszki csata előtt a szovjet fegyveres erők mind mennyiségileg, mind minőségileg felülmúlták a német fasiszta csapatokat.

A szovjet Legfelsőbb Főparancsnokságnak immár mindene megvolt ahhoz, hogy határozottan és szilárdan, valamennyi fontos irányban megragadja a hadászati kezdeményezést és rákényszerítse akaratát az ellenségre.

Az ellenség arra készült, hogy visszavágjon a sztálingrádi vereségért.

A hitlerista katonai és politikai vezetés, tisztában lévén azzal, hogy fegyveres erői elvesztették a Vörös Hadsereggel szembeni hajdani fölényüket, „totális" intézkedéseket tett annak érdekében, hogy mindenkit és mindent, ami csak lehetséges, a szovjet–német arcvonalra küldjön.

Nyugatról jelentős számban dobta át legharcképesebb csapatait. A hadiipar éjjel-nappal dolgozva sietve gyártotta az új „Tigris", „Párduc" harckocsikat és a nehéz „Ferdinand" rohamlövegeket. A légierő új „Focke-Wulf 190-A" és „Heinkel-129"-es repülőgépeket kapott. A német csapatokat feltöltötték személyi állománnyal és felszereléssel.

A szovjet-német arcvonalon az ellenség oldalán Németországnak és szövetségeseinek 232 hadosztálya, mintegy 5,2 millió embere, több mint 54 000 lövege és aknavetője, 5850 harckocsija és rohamlövege, továbbá mintegy 3 ezer harci repülőgépe volt. Valamennyi törzs megfeszített ütemben dolgozta ki a küszöbön álló támadás terveit.

A kurszki kiszögellés ellen tervezett hadműveletre a németek 50 legjobb hadosztályukat összpontosították, köztük 16 páncélos és gépesített hadosztályt, ezenkívül mintegy 10 000 löveget és aknavetőt, 2700 harckocsit és több mint kétezer repülőgépet (a keleten levő harci repülőgépek 60 százalékát). Majdnem 900 000 emberük készült a támadásra . . .

A német hadvezetés biztos volt a sikerben. A fasiszta propaganda mindent elkövetett annak érdekében, hogy javítson a csapatok hangulatán, feltétlen győzelmet igérve a küszöbönálló ütközetekben . . .

Legfelsőbb Főparancsnokságunknak el kellett döntenie: támadjunk-e vagy védjünk?

Május első felében az Északkaukázusi Front csapataitól visszatértem a főhadiszállásra. Ezalatt a vezérkarnál nagyjából befejeződött a nyári hadjárat megtervezése. A főhadiszállás alapos hírszerzői és légi felderítést végeztetett, amely megbízhatóan megállapította, hogy az ellenséges csapatok és katonai szállítmányok fő áradata Orjol, Kromi, Brjanszk, Harkov, Krasznográd és Poltava körzetébe irányul. Ez megerősítette áprilisi feltételezéseinket. A főhadiszálláson és a vezérkarnál erősödött az a vélemény, hogy a német csapatok esetleg már a közeli napokban megkezdik támadásukat.

A legfelsőbb főparancsnok utasított bennünket, hogy figyelmeztessük a Központi, Brjanszki, Voronyezsi és a Délnyugati Frontot, hogy csapataik teljesen felkészülve fogadják a támadást. Utasítására kiadtuk a 30123. sz. direktívát, amely rámutatott az ellenség lehetséges aktív tevékenységére. A várt támadás meghiúsítása céljából légi és tüzérségi ellenelőkészítésre készültünk.

A frontparancsnokságok, miután megkapták a főhadiszállás figyelmeztetését, számos újabb intézkedéssel erősítették a védelem tűzrendszerét és műszaki zárait.

Íme, a Központi Front parancsnokságának egyik jelentése ezzel kapcsolatban:

„Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása

I. V. Sztálin elvtársnak!

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása ez év május 8-i 30123. sz. direktívája értelmében jelentem:

1. Amint a főhadiszállás direktíváját megkaptuk, kiadtuk az utasítást a Központi Front valamennyi hadseregének és önálló hadtestének, hogy május 10-én reggelre helyezzék harckészültségbe a csapatokat.

2. Május 9-én és 10-én a következőket hajtottuk végre:

a) a csapatokat tájékoztattuk arról, hogy az ellenség a közeli időben esetleg támadni fog;

353 *b)* az első és a második lépcső, valamint a tartalék csapatait teljes harckészült-

ségbe helyeztük. A parancsnokság és a törzsek a helyszínen ellenőrzik a csapatok készenlétét;

c) a hadseregek sávjában, különösen az orjoli irányban, erősítettük a csapatfelderítést és az ellenségre való tűzhatást. Az első lépcső magasabbegységeinél gyakorlatilag ellenőrizzük a megbízható kölcsönös tűztámogatást. A második lépcsők csapatai ismételten szemrevételezik a várható tevékenységek irányát és pontosítják az együttműködést az első lépcső csapataival. A tüzelőállásokban feltöltik a lőszerkészleteket. Megerősítik a műszaki zárakat, különösen a harckocsiveszélyes irányokban. A védelem mélységét elaknásítjuk. Ellenőriztük a híradás technikai eszközeit, azok zavartalanul működnek.

3. A 16. légi hadsereg fokozta a légi felderítést és gondosan figyeli az ellenséget Glazunovka–Orjol–Kromi–Komariki körzetében. A repülő-magasabbegységek és a hadsereg csapatai harckészültségben állnak, hogy visszaverjék az ellenséges repülők támadásait és meghiúsítsák az ellenség esetleges támadó tevékenységét.

4. Az ellenség esetleges támadásának elhárítása végett az orjol–kurszki irányban megszerveztük az ellenelőkészítést, amelyben résztvesz a 13. hadsereg egész tüzérsége és a 16. légi hadsereg repülőereje.

Rokosszovszkij, Tyelegin, Malinyin.

00219. sz."

Nagyjából hasonló jelentések érkeztek be a többi fronttól is.

Némileg eltérő véleménye volt a kialakult helyzetről Vatutyin hadseregtábornoknak. Nem utasította el a védelmi intézkedéseket, de azt javasolta a legfelsőbb főparancsnoknak, mérjünk az ellenségre megelőző csapást, mégpedig annak belgorod-harkovi csoportosítására. Ebben fenntartás nélkül támogatta őt Hruscsov, a haditanács tagja.

Vaszilevszkij, Antonov és a vezérkar más munkatársai nem értettek egyet a Voronyezsi Front haditanácsának ezzel a javaslatával. Én is osztottam a vezérkar véleményét, amit jelentettem is Sztálinnak.

Ámde a legfelsőbb főparancsnok még maga is habozott – védelemmel fogadjuk-e az ellenséget, vagy mérjünk rá megelőző csapást. Sztálin attól tartott, hogy védelmünk esetleg nem fogja kiállni a német csapatok támadását, mint ahogy ez 1941-ben és 1942-ben történt. Ugyanakkor nem volt meggyőződve róla, hogy csapataink támadásukkal képesek szétzúzni az ellenséget.

Ismételt vita után, 1943 május közepe táján Sztálin végül is szilárdan elhatározta, hogy a németek támadását a mélyen lépcsőzött védelem teljes tűzével, hatalmas légitámadásokkal és a hadászati tartalékok ellencsapásaival fogadjuk. Miután pedig felőröltük és elvéreztettük, a belgorod–harkovi és orjoli irányban indított hatalmas ellentámadással tönkreverjük, s utána mély támadó hadműveleteket folytatunk valamennyi fontos irányban.

A németek kurszki veresége után a főhadiszállás úgy tervezte, hogy felszabadítja a Donyec-medencét, az egész balparti Ukrajnát, felszámolja az ellenségnek a Tamany-félszigeten levő hídfőjét, felszabadítja Belorusszija keleti területeit és megteremti a feltételeket ahhoz, hogy az ellenséget kiűzzük hazánkból.

Az ellenséges erők zömének a megsemmisítését a főhadiszállás a következőképpen tervezte. Amint megállapítjuk, hogy az ellenség főcsoportosításait a támadás megindulási körzeteiben összpontosította, meglepetésszerűen megnyitjuk rá valamennyi űrméretű lövegünk és aknavetőink hatalmas tüzét, és ezzel egyidejűleg az egész légi-

erővel támadjuk. A repülők a védelmi ütközet egész ideje alatt folytatják tevékenységüket, amelybe a szomszéd frontok repülői és a Főparancsnoksági Tartalék távolsági bombázó repülői is bekapcsolódnak.

Amikor az ellenség megindítja támadását, a Voronyezsi és a Központi Front csapatai ellenlökésekkel és a mélységből mért ellencsapásokkal szívósan védenek minden állást, minden terepszakaszt. E célból előre gondoskodtunk róla, hogy a veszélyeztetett szakaszokra felvonuljanak a tartalékok, köztük harckocsihadtestek és hadseregek. Amikor pedig az ellenségnek már nem lesz ereje és megállítottuk, a Voronyezsi, Központi, Sztyeppi, Brjanszki Front erői és a Nyugati Front bal szárnya, valamint a Délnyugati Front jobb szárnya azonnal átmegy ellentámadásba.

Az elhatározással összhangban a főhadiszállás direktívája a következő feladatokat tűzte a csapatok elé.

A Központi Front védje a kurszki kiszögellés északi részét, hogy a védelmi hadművelet során felőrölje és elvéreztesse az ellenséget, utána menjen át ellentámadásba, és a Brjanszki, valamint a Nyugati Fronttal együttműködve zúzza szét a német csapatok Orjoltól nyugatra levő csoportosítását.

A Voronyezsi Front, amely a kurszki kiszögellés déli részét védi, szintén őrölje fel és véreztesse el az ellenséget, s utána a Sztyeppi Fronttal és a Délnyugati Front jobb szárnyával menjen át ellentámadásba és fejezze be az ellenség megsemmisítését Belgorod és Harkov körzetében. A Voronyezsi Front fő erőkifejtését a bal szárnyon, a 6. és 7. gárdahadsereg szakaszán összpontosítsa.

A Sztyeppi Front, amely a Központi és a Voronyezsi Front mögött, Izmalkovo–Livni–Kseny folyó–Belij Kologyez terepszakaszon helyezkedett el, azt a feladatot kapta, hogy készítse elő a védelmet a fenti terepszakaszon és számolja fel az ellenség esetleges áttörését a Központi és a Voronyezsi Front felől, továbbá álljon készen a támadásra.

A Brjanszki Frontnak és a Nyugati Front balszárny-csapatainak a Központi Fronttal kellett együttműködniük az ellenség támadásának a meghiúsításában, továbbá fel kellett készülniük a támadásra az orjoli irányban.

A Partizánmozgalom Központi Törzse azt a feladatot kapta, hogy szervezze meg a tömeges diverziós tevékenységet az ellenség háta mögött, annak minden fontos közlekedési útvonalán az orjoli, brjanszki, harkovi és más területeken, továbbá gyűjtsön értékes felderítő adatokat az ellenségről, és azokat juttassa el a Főhadiszállásra.

Az ellenséges csapatok lekötésére és annak megakadályozására, hogy a tartalékokkal manőverezzen, részleges támadó hadműveleteket terveztünk az ország déli részén több irányban, és az északnyugati irányban is.

A szovjet csapatok a Kurszk környékén küszöbönálló ütközetekre májusban és júniusban készültek fel. Nekem e két hónapot a Voronyezsi és a Központi Front csapatainál kellett töltenem, hogy tanulmányozzam a helyzetet és azt, hogyan halad csapataink felkészülése az elkövetkezendő hadműveletekre.

Íme, az akkori idők jellemző jelentéseinek egyike, amelyeket a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának küldtünk.

„43. 5. 22.

Ivanov elvtársnak![60]

Jelentem, a Központi Front 43. 5. 21-i helyzetét.

1. 5. 21-én a felderítés valamennyi fajtája megállapította: az ellenségnek az első lépcsőben a Központi Fronttal szemben 15 gyalogos hadosztálya van; a második lépcsőben és tartalékban 13, köztük 3 páncélos hadosztály.

Ezen kívül vannak olyan adatok, amelyek szerint Orjoltól délre a 2. páncélos és a 36. gépesített hadosztály összpontosul. A két hadosztályra vonatkozó adatokat ellenőriznünk kell.

Az ellenség 4. páncélos hadosztályát, amely korábban Szevszktól nyugatra állt, valahová átdobták. Ezen kívül Brjanszk és Karacsev környékén van három hadosztály, közülük kettő páncélos.

Következésképpen 5. 21-i adatok szerint az ellenség a Központi Front ellen 33 hadosztállyal, köztük 6 páncélos hadosztállyal harcolhat. A front műszeres és vizuális felderítése 800 löveget fedezett fel, főként 105 és 150 mm-eseket.

Az ellenséges tüzérség zöme a 13. hadsereggel, a 48. hadsereg bal szárnyával és a 70. hadsereg jobb szárnyával szemben van, vagyis a Troszno–Pervoje Pozgyejevo szakaszon. E tüzérségi főcsoportosítás mögött a Zmejevka–Krasznaja Roscsa vonalon mintegy 600–700 harckocsi helyezkedik el.

Az ellenség Orjol, Brjanszk és Szmolenszk környékén 600–650 repülőgépet összpontosított. Az ellenséges repülők főcsoportosítása Orjol körzetében van.

Az ellenség az utóbbi időben mind a földön, mind a levegőben passzív, mindössze korlátozott légi felderítésre és időnkénti tűzrajtaütésekre szorítkozik.

Az előterepen és a védelem harcászati mélységében az ellenség műszaki munkákat végez, különösen a 13. hadsereggel szemben a Krasznaja Szlobodka–Szenykovo szakaszon erődíti meg védőállásait, ahol már második védőöve is megjelent a Nyerucs folyó mögött. A megfigyelés adatai szerint az ellenség ebben az irányban a Nyerucs folyótól 3–4 km-rel északra egy harmadik védőövet is kiépít.

A foglyok azt vallják, hogy a német parancsnokság tud az Orjoltól délre levő csoportosításunkról és készülő támadásunkról. Erre figyelmeztették is a német csapatokat. A foglyul ejtett pilóták azt mondják, hogy állítólag a német parancsnokság maga készül támadásra, és erre a célra vonják előre a repülőerőket.

Személyesen jártam a 13. hadsereg előterepén, több pontról megszemléltem az ellenség védelmét, figyeltem tevékenységét, beszéltem a 70. és a 13. hadsereg hadosztályparancsnokaival, Galanyin, Puhov és Romanyenko hadseregparancsnokokkal, és arra a megállapításra jutottam, hogy az előterepen az ellenség nincs közvetlen készültségben a támadásra. Meglehet tévedek; lehet, hogy az ellenség igen mesterien álcázza támadási előkészületeit, de páncélos csapatainak elhelyezkedését, gyalogos magasabbegységeinek csekély sűrűségét, a nehéz tüzér csoportok hiányát, továbbá a tartalékok szétszórtságát elemezve úgy vélem, hogy az ellenség május vége előtt nem indíthat támadást.

2. 13. és 70. hadseregünk védelme jól szervezett és mélyen lépcsőzött. A 48. hadsereg védelme nem mély és a tüzérségi sűrűség is igen csekély itt. Ha az ellenség csapást mér Romanyenko hadseregére, s arra vállalkozik, hogy Maloarhangelszket kelet felől megkerüli, hogy Kosztyin[61] főcsoportosítását átkarolja, akkor Romanyenko nem tudná elhárítani az ellenség csapását. A front tartalékai pedig főként

[60] Ivanov – I. V. Sztálin fedőneve *(A szerk.)*

[61] K. K. Rokosszovszkij fedőneve. *(A szerk.)*

Puhov és Galanyin mögött vannak, s így nem tudnának idejében Romanyenko segítségére sietni.

Úgy vélem, hogy Romanyenkót meg kell erősíteni a Főparancsnoksági Tartalékból két lövészhadosztállyal, három T-34-es harckocsiezreddel, két páncéltörő tüzérezreddel és két aknavető vagy sorozatvető ezreddel. Ha ezt Romanyenko megkapja, jó védelmet szervezhet, és ha szükség lesz rá, ezzel a sűrű csoportosítással támadásba is átmehet.

Puhov, Galanyin és a front más hadseregei védelmének fő fogyatékossága, hogy nincsenek páncéltörő tüzérezredeik. A front jelenleg mindössze négy páncéltörő tüzérezreddel rendelkezik, s ezek közül kettő vontatók hiányában a front hadtápterületén van.

Minthogy igen kevés a 45 mm-es ágyú, a zászlóaljak és az ezredek első lépcsőinek, valamint az előterepnek a páncélelhárítása gyenge. Véleményem szerint Kosztyinnak mihamarabb négy páncéltörő tüzérezredet (Romanyenkóval együtt 6), s ezen kívül három 152 mm-es rohamlövegezredet kell adni.

3. Kosztyin még nem készült fel teljesen a támadásra. Kosztyinnal és Puhovval a helyszínen foglalkozva arra a megállapításra jutottunk, hogy az áttörési szakaszt két–három kilométernyire el kell tólni nyugatra attól a szakasztól, ahol Kosztyin tervezte, tehát Arhangelszkojeig, és az első lépcsőben egy harckocsi hadtesttel megerősített hadtestet kell a vasútvonaltól nyugatra irányítani.

A tüzércsoportosítással Kosztyin a tervezett áttörést nem tudja végrehajtani, mivel az ellenség lényegesen megerősítette és mélyebben lépcsőzte védelmét ebben az irányban.

Ahhoz, hogy az áttörést megvalósítsa, Kosztyinnak még egy tüzérhadtestet kell adni.

Lőszerből a front átlagosan másfél javadalmazással rendelkezik.

Kérem, utasítsák Jakovlevet, hogy két héten belül szállítson a frontnak három javadalmazás lőszert a főbb űrméretekből.

4. Puhovnak jelenleg 12 hadosztálya van, közülük hat két hadtestet alkot, hat hadosztályt Puhov maga vezet. Az ügy érdekében kérem, rendeljék el sürgősen két hadtestparancsnokság felállítását és azokat adják át Puhovnak. Egy hadtestparancsnokságot készítsenek elő a Galanyinnak való átadásra, akinek jelenleg egy lövészhadtesten kívül öt önálló hadosztálya van. Kérem döntését.

Jurjev.[62]

2069. szám."

Ugyanígy tanulmányoztam a helyzetet a Voronyezsi Front csapatainál is, amiről azonnal jelentést tettem a főhadiszállásnak. A frontparancsnokságok és törzseik pedig az ellenség minden lépését figyelve és értékelve a helyzetet, szintén haladéktalanul jelentettek a vezérkarnak és a főhadiszállásnak.

A csapatok és a frontok törzseinek, valamint a vezérkarnak a munkáját figyelve el kell ismernem, hogy fáradhatatlan tevékenységük roppant fontos szerepet játszott a nyári ütközetekben. A törzsek beosztottai éjjel-nappal aprólékos gonddal gyűjtötték és elemezték az ellenséges csapatokra, lehetőségeikre és szándékukra vonatkozó adatokat. Az elemzett adatokat jelentették a parancsnokságnak, hogy az meghozhassa legfontosabb elhatározásait.

[62] G. K. Zsukov fedőneve. *(A szerk.)*

Ahhoz, hogy a csapatok harctevékenységi tervét a kurszki kiszögellés számára kidolgozhassa, a főhadiszállásnak és a vezérkarnak meg kellett szerveznie a gondos felderítést, hogy adatokat szerezzen az ellenséges csapatok helyzetéről, a páncélos és tüzér-magasabbegységek folyamatban levő átcsoportosításáról, a bombázó és vadászrepülőgépekről, és ami a legfontosabb, az ellenséges csapatok parancsnokságának a szándékairól.

Aki tudja azt, hogy a hadműveletek előkészítése mekkora munka és milyen módszerrel történik, értékelheti azt a bonyolult és sokrétű munkát, amelyet a törzsek és a parancsnokságok a kurszki csata előkészítése érdekében végeztek.

A kapott adatok feldolgozása során a vezérkarnak alaposan elemeznie kellett az adatokat, le kellett vonnia a megfelelő következtetéseket a rengeteg közlésből, amelyek között megtévesztőek és hibásak is lehettek. Hiszen ezt a sokrétű munkát, mint ismeretes, az emberek ezrei végzik a hírszerzés és csapatfelderítés szerveiben, továbbá a partizánok és a harcunkkal rokonszenvező emberek.

A támadásra készülődő ellenség, hogy leplezze szándékát, egy egész sereg különféle intézkedést tett, például megtévesztő átcsoportosításokat, és egyéb színlelt tevékenységet folytatott. A magasabb törzseinknek ebben ki kellett ismerniük magukat, meg kellett tudniuk különböztetni a valódit a hamistól.

Az ilyesfajta munkát nagy arányokban csak központi irányítással lehet végezni, az összes erőfeszítéseket egyesítve, nem pedig ilyen vagy olyan egyéni elgondolások vagy feltételezések alapján.

Természetesen még egy ilyen gépezetben is előfordulhatnak bizonyos hibák.

Így a főhadiszállás és a vezérkar úgy vélte, hogy az ellenség a legerősebb csoportosítást Orjol körzetében összpontosítja a Központi Front ellen. A valóságban erősebbnek bizonyult a Voronyezsi Front elleni csoportosítás, ahol 9 páncélos hadosztály (1500 harckocsi) tevékenykedett. Ezzel szemben a Központi Front ellen 6 páncélos hadosztály (1200 harckocsi) harcolt. Nagyrészt éppen ezzel magyarázható az, hogy a Központi Front könnyebben verte vissza az ellenség támadását, mint a Voronyezsi Front.

Hogyan helyezkedtek el a fő csoportok a csata előtt?

Belgorod környékén a legveszélyesebb védelmi terepszakaszokon Csisztyakov tábornok 6. gárdahadserege és Sumilov tábornok 7. gárdahadserege helyezkedett el. Közvetlenül a 6. hadsereg mögött, a második lépcsőben védett az 1. harckocsihadsereg. A 6. és 7. hadsereg csatlakozása mögött, a Korocsa–Prohorovka irányt a 69. hadsereg fedezte. A front tartalékai – a 35. lövészhadtest és a 2. harckocsihadtest Korocsa körzetében, az 5. harckocsihadtest pedig Obojanytól délre helyezkedett el.

Az 1. harckocsihadsereg valamennyi egysége kiépítette a védelmi terepszakaszokat és tartós műszaki létesítményekkel rendezte be azokat, hogy szükség esetén az ellenséget beásott harckocsik és egyéb fegyverek tüzével fogadhassa.

A csapatok alkotó módon igen gondosan kidolgozták a repülőerők, a tűzrendszer és a szomszédok közti együttműködést mind az arcvonalban, mind a mélységben.

A Központi Front legveszélyesebb szakaszán a 13. hadsereg védett N. P. Puhov tábornok parancsnoksága alatt. A 13. és I. V. Galanyin vezette 70. hadsereg csatlakozása mögött a hadműveleti mélységben a 2. harckocsihadsereg helyezkedett el A. G. Rogyin tábornok parancsnoksága alatt.

A front tartaléka a 9. és 19. harckocsihadtestből és néhány páncéltörő tüzéregységből állt. A frontot a levegőből az Sz. I. Rugyenko tábornok parancsnoksága alatt álló 16. légi hadsereg támogatta.

A mi tartalékainkról is szeretnék néhány szót szólni. A kurszki hadművelet előkészítése közben a főhadiszállás nagy erőfeszítést tett annak érdekében, hogy jelentős tartalékok álljanak rendelkezésére.

A Livni–Sztarij Oszkol terepszakaszon összpontosult a Sztyeppi Front, amelyet egyrészt arra szántunk, hogy a nem várt eseményeket ellensúlyozza, másrészt, hogy mint erős front részt vegyen az általános ellentámadásban. A Sztyeppi Front A. Sz. Zsadov 5. összfegyvernemi gárdahadseregéből, a 27., 53., 47. összfegyvernemi hadseregből, az 5. gárda-harckocsihadseregből, az 1. gárda gépesített hadtestből, a 4. gárda harckocsi- és a 10. harckocsihadtestből, a 3., 5. és 7. lovashadtestből állt. A levegőből a Sztyeppi Frontot az 5. légi hadsereg támogatta. A front parancsnoka I. Sz. Konyev vezérezredes, a haditanács tagja I. Z. Szuszajkov, a front törzsfőnöke M. V. Zaharov altábornagy volt.

A Sztyeppi Frontnak szerfölött fontos szerep jutott. Meg kellett akadályoznia a támadó ellenség mély áttörését, és amikor csapataink megkezdik az ellentámadást, a mélységből növelnie kellett a szovjet csapatok csapásának az erejét. A front csapatai nagy távolságra voltak az ellenségtől, és ez lehetővé tette manőverezésüket.

Célját tekintve a Sztyeppi Front lényegesen különbözött a Tartalék Fronttól, amely 1941 őszén a Moszkvába vezető utakon tevékenykedett. A Sztyeppi Front lényegében második hadműveleti lépcső volt, amelynek erői zömmel a Nyugati Front mögöttes terepszakaszain helyezkedtek el.

Június utolsó napjaiban a helyzet véglegesen tisztázódott, és világossá vált számunkra, hogy itt Kurszk környékén, és nem valahol másutt, az ellenség a közeli napokban megindítja a támadást.

Június 30-án felhívott Sztálin. Megparancsolta, hogy maradjak az orjoli irányban és koordináljam a Központi, Brjanszki és a Nyugati Front tevékenységét.

– A Voronyezsi Fronthoz Vaszilevszkijt küldjük – mondta a legfelsőbb főparancsnok.

Ezekben a napokban a Központi Frontnál tartózkodtam, és Rokosszovszkijjal a 13. hadsereg csapatait, a 2. harckocsihadsereget és a tartalék hadtesteket jártuk. A 13. hadsereg szakaszán, ahol az ellenség főcsapását vártuk, rendkívül nagy volt a tüzérségi tűzsűrűség. Ponirej körzetében felvonult a Főparancsnoksági Tartalék 4. tüzérhadteste, amely 700 löveggel és aknavetővel rendelkezett. Ugyancsak itt helyezkedett el a front és a Főparancsnoksági Tartalék tüzéregységeinek zöme is. A tüzérségi sűrűség arcvonalkilométerenként elérte a 92 löveget és aknavetőt.

Az ellenség tömeges harckocsi támadásainak a visszaverése céljából mindkét front védelmét mélyen lépcsőzték, és a lehető legjobban ellátták tüzérséggel, harckocsikkal, műszaki zárakkal, a terepet pedig elaknásították.

A Központi Frontnál a legerősebb páncélelhárítás a 13. hadsereg sávjában, a 48., valamint a 70. hadsereg hozzá csatlakozó szárnyain volt. A Központi Front 13. hadseregének sávjában páncéltörő lövegekből az arcvonal 1 km-es szakaszára több mint 30 darab jutott.

A Voronyezsi Fronton, a 6. és 7. gárdahadsereg sávjában a páncéltörő lövegek sűrűsége 1 km-es arcvonalszakaszon 15,6 löveget, a front második lépcsőjének eszközeit is beleszámítva pedig mintegy 30 löveget tett ki. E szakaszon a páncélelhárítást még két harckocsiezreddel és egy harckocsidandárral erősítették meg.

Valamennyi harckocsiveszélyes irányban a védelem páncélelhárító támpontokból és körletekből állt. A tüzérségen és a harckocsikon kívül széleskörűen alkalmazták az aknásítást, továbbá harckocsiárkokat és egyéb műszaki zárakat létesítettek. Nagy

figyelmet fordítottak a mozgó záróosztagok és a páncéltörő tüzértartalékok alkalmazására.

Mindezek a páncélelhárító intézkedések kellőképpen hatékonyak voltak. Ebben megmutatkozott a súlyos harcokban szerzett tapasztalat. Biztos volt az ellenség páncélos csapatai számára a vereség, amelynek nagymértékben hozzá kellett járulnia általános vereségéhez.

A zsákmányolt dokumentumokból és a felderítés adataiból megállapítottuk: a Központi és a Voronyezsi Front ellen az 1., 4. és 8. repülőhadtest tevékenykedik, mintegy 2000 repülőgéppel, von Richthofen vezértábornagy parancsnoksága alatt.

Az ellenséges légierő márciustól kezdve egyre erősebben támadta a vasúti csomópontokat, vasútvonalakat, a városokat és a fontos hátországi objektumokat, júniustól kezdve pedig egyre gyakrabban csapatainkat és hadtápunkat is.

A csapatokat és az egész kurszki kiszögellést a 2., 5. és 16. légi hadseregünk, valamint honi légvédelmünk két vadászrepülő hadosztálya oltalmazta. Tekintettel az ellenség várható támadására, a frontokat jól megerősítettük légvédelmi eszközökkel, amelyek lehetővé tették számukra, hogy az objektumokat két-, három-, négy-, sőt ötrétegű tűzzel oltalmazzák.

A légvédelmi tüzérségi oltalmazást összehangolták a vadászrepülőkkel, valamint az egész figyelő, riasztó és rávezető szolgálattal. A frontok és az egész kurszki kiszögellés gondosan és jól megszervezett légvédelme lehetővé tette a csapatok biztos oltalmazását és azt, hogy nagy veszteségeket okozzunk az ellenséges repülőknek.

A műszaki berendezések mélysége a frontoknál meghaladta a 150 km-t, ha pedig ehhez a Sztyeppi Frontot is hozzászámítjuk, akkor a mélység elérte a 250–300 km-t. Műszaki téren a frontok nagyon sokat tettek. A csapatoknak megvolt a lehetőségük arra, hogy megóvják magukat a fegyverek tűzétől és megsemmisítsék a támadó ellenséget.

Kifejezetten titáni munkát végeztek a frontok, hadseregek és magasabbegységek hadtápjai. Sajnos, nálunk igen keveset írnak a hadtápról, annak beosztottairól, akik munkájukkal, alkotó kezdeményezésükkel segítettek a csapatoknak és parancsnokoknak harcolni az ellenség ellen, szétzúzni az ellenséget és világtörténelmi jelentőségű győzelemmel befejezni a háborút.

Általában, jól szervezett és pontosan működő hadtáp nélkül nem lehet sikeresen megvívni egy korszerű ütközetet. Ha a hadművelet során a csapatok megbízható anyagi-technikai biztosítása nincs megoldva, akkor elkerülhetetlen a balsiker.

„A hadtáp leggondosabb, pontos matematikai számításokon alapuló szervezése nélkül, anélkül, hogy ne szerveznék meg az arcvonal helyes ellátását, mindennel, amire a hadműveletekhez szüksége van, a hadtápellátást biztosító szállítások legpontosabb számbavétele nélkül, a kiürítés megszervezése nélkül, nem képzelhető el nagy hadműveletek valamennyire is helyes, ésszerű vezetése." – mondta Frunze.[63]

A Központi Front hadtápfőnöke N. A. Antyipenko tábornok volt. A moszkvai csata idején ő a Nyugati Front 49. hadseregének hadtápfőnökeként dolgozott. Már akkor a hadtápszolgálat kiváló szervezőjének bizonyult. Kissé előreszaladva, N. P. Anyiszimov tábornokról, az 1. Ukrán Front hadtápfőnökéről is szeretnék megemlékezni. Különösen a proszkurov–tarnopol–csernovici hadművelet alatti tevékenysége vésődött emlékezetembe, ahol a rendkívül nehéz tavaszi útviszonyok közepette nagyszerűen megbirkózott a hadtáp megszervezésének feladatával.

[63] M. V. Frunze: Válogatott művek. Katonai Kiadó, M., 1950. 306. old. (oroszul).

A frontoknak, hogy teljesíthessék a főhadiszállás által kitűzött célokat, hatalmas munkát kellett végezniük a küszöbön álló hadműveletek anyagi-technikai biztosítása érdekében. Ezekben a hadműveletekben 1 millió 330 ezer ember, több mint 3600 harckocsi és rohamlöveg, 20 000 löveg és 3130 repülőgép (a távolsági repülőket is beleértve) vett részt.

Annak ellenére, hogy az időjárási viszonyok kedvezőtlenül alakultak, hogy nagy szállítási nehézségekkel kellett megküzdeni, és az ellenség légitámadásaival igyekezett meghiúsítani a küszöbönálló hadműveletekhez szükséges anyagmozgatást, a frontok hadtápjai ragyogóan hajtották végre feladataikat. Maradéktalanul biztosították nemcsak az ütközet védelmi szakaszát, hanem az ellentámadásba való gyors átmenetet is.

Nehezen tudnám megmondani, hogy melyik front hadtápja készült fel jobban, de tekintettel arra, hogy a Központi Frontnak kevesebb idő kellett az ellentámadásba való átmenet anyagi biztosításához, úgy vélem, hogy mind a hadművelet előtt, mind pedig alatta itt dolgozott legoperatívabban a hadtáp. Természetesen e téren nem kis szerepet játszott az, hogy milyen változások következtek be a frontok helyzetében a hadművelet során.

Meg kell mondanom, hogy a frontok haditanácsai sokat foglalkoztak hadtápkérdésekkel, és jobbára ez magyarázta a csapatok jó anyagi-technikai biztosítását az ütközet megkezdésének időpontjában.

A hadtápnak, de a csapatoknak is sokat segített a kurszki kiszögellés lakossága. Az arcvonal melletti járások ipari üzemei javították a meghibásodott harckocsikat, repülőgépeket, gépkocsikat, a tüzérségi és egyéb felszerelést. Nagy mennyiségű egyenruhát és kórházi ruházatot varrtak. A lakosság hatalmas munkát végzett a védelmi terepszakaszok kiépítésében, az útépítés és az utak javítása terén.

Elmondhatjuk, hogy az arcvonal és a hátország valóban egybeforrott. Mindenki minden tőle telhetőt megtett az ellenség legyőzése érdekében. Ebben világosan megmutatkozott, hogy népünknek és fegyveres erőinek egy a célja a szocialista hazáért vívott harcban.

Vatutyin és Rokosszovszkij tábornokok maguk is sokat foglalkoztak hadtápproblémákkal, és ez szintén jelentősen hozzájárult a csapatok jó anyagi-technikai biztosításához az ütközet kezdetén.

Az akkori idegtépő napok erőfeszítéseit jól érzékelteti Vaszilevszkij marsall Történelmi ütközet című cikkében, amely 1968. július 4-én jelent meg a Pravdában, a német fasiszta csapatok kurszki vereségének 25. évfordulója alkalmából.

„Nehéz lenne felsorolni mindazokat a nagyszabású intézkedéseket, amelyeket az Állami Honvédelmi Bizottság, a főhadiszállás és a vezérkar tett a kurszki kiszögellésben vívott döntő csata előkészítése érdekében – írja. – Ez óriási, mondhatnám titáni munka volt.

E munkához tartozott a 250–300 km mélységű, sok övből álló védelem kiépítése a kurszki irányban, továbbá Kurszktól keletre a főhadiszállás erős hadászati tartalékának, a Sztyeppi Frontnak a felvonultatása, az anyagi eszközök és csapatok egész háború alatti legnagyobb összpontosítása Kurszk körzetében, a különleges légi hadműveletek szervezése az ellenség közlekedésének megbénítása és a légi fölény megszervezése érdekében, a partizántevékenység aktivizálása az ellenség hátában a nagyszabású diverzió és fontos felderítési adatok szerzése végett, és végül az intézkedések egész komplexuma a szovjet hadsereg küszöbönálló tevékenységének a politikai biztosítása céljából."

Mindezek mellett minden földi és repülőalakulatnál májusban és júniusban megfeszített harckiképzés folyt, minden harcos és parancsnok felkészült az ellenség fogadására.

És a találkozásra hamarosan sor került.

A főhadiszállásnak és a frontoknak a felderítés minden fajtájával sikerült megállapítania az ellenséges támadás időpontját. A főhadiszállás július 2-án figyelmeztette a frontparancsnokokat, hogy az ellenség július 3. és 6. között valószínűleg megindítja a támadást.

Most legközelebbi feladatunk a szovjet csapatok hatalmas tüzérségi és légi ellenelőkészítésének a végrehajtása volt.

Július 4-én este Rokosszovszkij törzsénél tartózkodtam. Miután közvetlen vonalon beszéltem Vaszilevszkijjel, aki Vatutyin törzsénél tartózkodott, tájékoztattak annak a harcnak az eredményeiről, amelyet csapataink az ellenség előrevetett osztagaival vívtak Belgorod körzetében. Kiderült, hogy azok az értesülések, amelyeket aznap a 168. hadosztály egy foglyul ejtett katonájától szereztünk, miszerint az ellenség július 5-én hajnalban kezdi meg támadását, igaznak bizonyulnak. Így a főhadiszállás tervének megfelelően a Voronyezsi Front tüzérségi és légi ellenelőkészítést fog végrehajtani.

Ezeket az értesüléseket azonnal közöltem Rokosszovszkijjal és Malinyinnal.

Hajnalban háromkor Rokosszovszkijt felhívta Puhov tábornok, a 13. hadsereg parancsnoka, és jelentette, hogy a 6. német gyalogos hadosztály egy foglyul ejtett utásza közölte: a német csapatok készen állnak a támadásra. A hozzávetőleges időpont július 5-én 3 óra.

Rokosszovszkij megkérdezett:

– Mit csináljunk? Jelentsük a főhadiszállásnak vagy adjunk parancsot az ellenelőkészítésre?

– Nem fogjuk vesztegetni az időt, Konsztantyin Konsztantyinovics. Add ki a parancsot úgy, ahogy azt a front és a főhadiszállás terve előírja, én pedig azonnal felhívom a legfelsőbb főparancsnokot, s jelentem neki a kapott adatokat és az elhatározást.

Azonnal bekapcsoltak a legfelsőbb főparancsnokhoz. A főhadiszálláson tartózkodott és éppen akkor fejezte be a beszélgetést Vaszilevszkijjel. Jelentettem a szerzett értesüléseket, és azt, hogy elhatároztuk az ellenelőkészítés megkezdését. Sztálin jóváhagyta az elhatározást és megparancsolta, hogy minél gyakrabban tájékoztassuk.

– A főhadiszálláson várom az események alakulását – mondta.

Éreztem, hogy a legfelsőbb főparancsnok idegállapota feszült. És mi is mindnyájan, annak ellenére, hogy sikerült mélyen lépcsőzött védelmet kiépítenünk, és hogy most hatalmas eszközök vannak a kezünkben, amelyekkel csapást mérhetünk a német csapatokra, erősen nyugtalankodtunk és szerfölött izgatottak voltunk. Késő éjszaka volt, de nem jött álom a szemünkre.

Rokosszovszkij és én, mint ilyenkor mindig, Malinyinnál, a front törzsfőnökénél tartózkodtunk. Ismertem őt még a moszkvai csata idejéből, ahol a 16. hadsereg törzsét vezette. Sokoldalúan képzett parancsnok, kiváló törzsmunkás volt. Összeforrott kollektívájával remekül ellátta a törzsre háruló feladatokat. Sokat segített neki I. I. Bojkov, a hadműveleti osztály vezetője. Ez a szerény, munkaszerető és kezdeményező ember minden ügyben a front törzsfőnökének a jobb keze volt. Most is, amikor körös-körül csengtek a telefonok, türelmetlen kérdések és igények hangzottak el, nyugodt volt, mint mindig.

Ugyanitt tartózkodott G. Sz. Nadiszev ezredes, a front tüzérségének törzsfőnöke is. Időnként ki-ki ment, hogy beszéljen a Főparancsnoksági Tartalék tüzérmagasabbegységeinek a parancsnokaival és V. I. Kazakov tábornokkal, a front tüzérparancsnokával, aki ebben az időben a 4. tüzérhadtestnél tartózkodott.

El kell ismernem, hogy a tüzérség törzsei, valamint a frontok, hadseregek és magasabbegységek tüzérparancsnokai jól és okosan dolgozták ki a tüzérségi védelmet és az ellenelőkészítést.

2 óra 20 perckor kiadtam a parancsot az ellenelőkészítés megkezdésére. Körös-körül minden felkavarodott, a feje tetejére állt, szörnyű robaj hallatszott – Kurszk körzetében elkezdődött a hatalmas ütközet. A hangoknak ebben a pokoli „szimfóniájában" szinte egybeolvadtak a nehéztüzérség lövedékeinek a becsapódásai, a repülőbombák, az M-31-es sorozatvetők, a „Katyusák" lövedékeinek a robbanásai és a repülőgépek állandó motorzúgása.

Az ellenséges csapatok törzsünktől légvonalban legfeljebb 20 km-re voltak. Hallottuk és éreztük a viharos tüzet, és képzeletünkben akaratlanul is megjelent az ellenség megindulási körzetének szörnyű képe, amelyre hirtelen rázúdult az ellenelőkészítés pokla. A meglepett ellenséges katonák és tisztek valóban a tíz körmükkel ásták be magukat a földbe, az első útjukba eső gödörbe, árokba, lövészárokba, bármilyen hasadékba, csakhogy fedezzék magukat a bombák, gránátok és aknák szörnyű erejű robbanása elől . . .

2 óra 30 perckor, amikor már teljes erővel folyt az ellenelőkészítés, felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot.

– No, mi van? Elkezdték? – kérdezte?

– Elkezdtük.

– És az ellenség?

Jelentettem, hogy egyes ütegei válaszolni próbáltak ellenelőkészítésünkre, de gyorsan elhallgattak.

– Jó. Majd még felhívom.

Akkor nehéz volt rögtön megállapítani az ellenelőkészítés hatását, de az ellenség 5 óra 30 perckor nem eléggé szervezetten és nem mindenütt egy időben elkezdett támadása utalt azokra a súlyos veszteségekre, amelyeket ellenelőkészítésünk során elszenvedett.

Az ütközet közben ejtett foglyok elmondták, hogy csapásunk teljesen váratlanul érte őket. Értesüléseik szerint nagy veszteség érte a tüzérséget és majdnem mindenütt megszakadt az összeköttetés, a figyelés és vezetés rendszere pedig felborult.

Igaz, amikor az ellenség megkezdte tevékenységét, ellenelőkészítésünk terve még nem volt minden részletében teljesen kidolgozva. Még nem állapítottuk meg pontosan, hogy a megindulási helyzetben hol vannak az összpontosítás helyei, és hogyan helyezkednek el konkrétan a célok július 4-ről 5-re virradó éjjel. Bár azokkal a felderítő eszközökkel, amelyekkel akkoriban rendelkeztünk, nem volt könnyű pontosan megállapítani a célokat, mégis lényegesen többet tehettünk volna, mint amennyit a csapatok és a parancsnokság tett.

Ennek következtében az ellenelőkészítés során gyakran nem konkrét célokra, hanem területtüzet lőttünk. Ezért az ellenség elkerülhette a tömeges áldozatokat, és kettő, kettő és fél óra múlva meg tudta indítani a támadást, s már az első napon, a védelmi tűz addig példátlan sűrűsége ellenére 3–6 km-t nyomult előre. Ha jobb az ellenelőkészítés, ha még jobban pusztítjuk az ellenséget, akkor erre aligha került volna sor.

Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az ellenelőkészítést éjszaka hajtottuk végre, a repülőknek csak jelentéktelen része vett részt a csapásokban, és – kereken kimondjuk – kevés eredménnyel. Az ellenség repülőterei ellen intézett hajnali légitámadások nem érték el céljukat, mivel a gépek addigra már felszálltak, hogy együttműködjenek a földi csapatokkal.

Jóval hatékonyabban támadták repülőink az ellenség harcrendjeit és az ütközet közben átcsoportosított erőinek menetoszlopait.

Szó sincs róla, a tüzérségi ellenelőkészítés nagy veszteségeket okozott az ellenségnek és szétzilálta a csapatok támadásának a vezetését, de mégis nagyobb eredményeket vártunk tőle.

Az ütközet menetét figyelve és a foglyok kihallgatása közben arra a megállapításra jutottam, hogy az ellenelőkészítést mind a Központi, mind a Voronyezsi Front túl korán kezdte: a német katonák még aludtak az árkokban, fedezékekben és a horhosokban, a páncélos csapatok pedig a várakozási körletekben voltak rejtve. Jobb lett volna, ha az ellenelőkészítést kissé később kezdjük, mintegy 30–60 perccel az ellenséges támadás megindulása előtt.

Július 5-én hajnalban fél öt és öt óra között megjelentek az ellenség repülői. Ugyanakkor tüzérségi tüzet nyitottak a Központi Front védelmére. Különösen erősen lőtték a 13. hadsereg csapatait. A német csapatok fél óra múlva megkezdték a támadást.

Az ellenség az első lépcsőben három páncélos és öt gyalogos hadosztályt vetett be. A csapás a 13. hadsereg és a szárnyain levő 48. és 70. hadsereg csapataira zúdult. A támadókat egész védelmi rendszerünk erős tüze fogadta és visszaverte. A német fasiszta csapatok veszteségeket szenvedtek.

Július 5-én az ellenség öt dühödt rohamot intézett, megpróbálta áttörni csapataink védelmét, de nem tudott számottevő eredményeket elérni. Csapataink majdnem valamennyi arcvonalszakaszon szilárdan védtek, és úgy tűnt, nincs az az erő, amely ki tudná vetni őket helyükből. Csupán estére sikerült Olhovatka környékén és valahol másutt az ellenséges csapatoknak 3–6 km mélyen beékelődniük védelmünkbe.

Különösen bátran harcoltak a 13. hadsereg csapatai, így A. B. Barinov tábornok 81. hadosztálya, V. N. Dzsandzsgava ezredes 15. hadosztálya, M. A. Jensin tábornok 307. hadosztálya és V. N. Rukoszujev ezredes 3. páncéltörő tüzérdandára. Erős csapást vont magára G. I. Igisev százados ütege, amely egy nap alatt 19 ellenséges harckocsit semmisített meg. A harcban valamennyien hősi halált haltak, de nem engedték át az ellenséget.

Jól verekedett Galanyin tábornok távol-keleti, bajkálontúli és közép-ázsiai határőrökből alakult 70. hadserege.

Este elhatároztuk, hogy másnap reggel, vagyis július 6-án, ütközetbe vetjük a 2. harckocsihadsereget és a tartalék 19. harckocsihadtestet, amelyeknek a 13. hadsereg csapataival szorosan együttműködve ellencsapást kellett mérniük, hogy visszavessék az ellenséget megindulási helyzetébe, és helyreállítsák a védelmi rendszert a 13. hadsereg szakaszán.

Hősies harcukkal különösen kitűntek a 17. gárda-lövészhadtest csapatai. A 203. lövészezred V. O. Konovalenko őrnagy parancsnoksága alatt július 6-án az ellenség tizenhat rohamát verte vissza és súlyos veszteségeket okozott neki.

De a jól megszervezett védelem, csapataink bátorsága és tömeges hősiessége ellenére július 5-én és 6-án nagy veszteségek árán mégiscsak sikerült az ellenség csapatainak egyes szakaszokon 10 km-t előrenyomulniuk. Az ellenség repülői az

óriási veszteségek ellenére mindkét nap szünet nélkül támadtak. De mégsem tudta az ellenség áttörni harcászati védelmünket.

Csapásmérő páncélos csapataikat átcsoportosítva, a németek július 7 én elkeseredett rohamot indítottak Poniri ellen. Itt M. A. Jensin vezérőrnagy 307. lövészhadosztálya védett, az 5. tüzérhadosztállyal, a 13. páncéltörő tüzérdandárral és a 11., valamint a 22. aknavető dandárral megerősítve.

Poniri környéke egész nap hangos volt az elkeseredett földi és légi ütközet zajától. Az ellenség egyre újabb és újabb páncélos csapatokat vetett be, de itt sem sikerült áttörnie a védelmet.

Július 8-án Olhovatka irányában erősödtek a rohamok. Itt az ellenség ismét a szovjet katonák hősi ellenállásába ütközött. Különösen kitűntek Rukoszujev ezredes 3. páncéltörő tüzérdandárának tüzérei. A dandár egyenlőtlen harcot vívott az ellenség 300 harckocsijával.

Kudarccal végződtek a szovjet csapatok védelmének áttörésére irányuló utolsó kísérletek is.

Ily módon július 10-ig a német csapatok, miután elvesztették harckocsijaik tetemes részét, amelyekben Hitler elsősorban reménykedett, képtelenek voltak előrenyomulni.

Még az imént ismertetett ütközetek közben, július 9-én hajnal tájban, a Központi Front parancsnoki harcálláspontján felhívott Sztálin, és miután tájékozódott a helyzetről, ezt mondta:

– Nem volna ideje bevetni a Brjanszki Frontot és a Nyugati Front bal szárnyát, úgy, ahogy az a tervben szerepel?

– Itt, a Központi Front szakaszán az ellenség már nem rendelkezik akkora erővel, hogy át tudná törni csapataink védelmét. Hogy ne adjunk időt neki a védelem megszervezésére, amelybe kénytelen lesz átmenni, azonnal támadni kell a Brjanszki Front összes erőivel és a Nyugati Front bal szárnyával. Enélkül a Központi Front nem képes sikeresen folytatni a tervezett ellentámadást.

– Egyetértek. Utazzék Popovhoz és vessék be a Brjanszki Frontot... Mikor lehet megkezdeni e támadást?

– Tizenkettedikén.

– Egyetértek.

A Voronyezsi Front arcvonalszakaszának helyzetéről nem kérdezősködtem, mivel közvetlen kapcsolatot tartottam Vaszilevszkijjel és a vezérkarral, s így tudtam, hogy ott is, akár csak a Központi Frontnál, elkeseredett ütközet lángolt fel.

Engedjék meg, hogy röviden elmondjam, mi is történt a kurszki csata első napján a Voronyezsi Front szakaszán, amelyről a front parancsnokságának a főhadiszállásra küldött jelentéséből értesültem.

Július 4-én 16 óra 10 perckor az ellenség előrevetett osztagai megkezdték a támadást. Tevékenységüknek láthatólag felderítő jellege volt. Július 5-én Sztreleckij–Tamarovka–Zibino–Trefilovka körzetéből tűzcsapás és légitámadás után az ellenség legalább 450 harckocsi bevetésével megindította a támadást.

Csapataink visszaverték az első rohamot.

Délután az ellenség „Tigris" nehéz harckocsikkal újból rohamozott. Ezúttal sikerült megtörnie az 52. gárdahadosztály ellenállását, amelynek most I. M. Nyekraszov ezredes volt a parancsnoka, és elfoglalnia néhány helységet, köztük Berezovót, Gremucsijt, Bikovót, Kozma-Gyemjanovkát és Voznyeszenszket.

 A. I. Bakszov ezredes szomszédos 67. gárda-lövészhadosztálya, amelyet heves

támadás ért, elhagyta Cserkasszkojet és visszavonult a Krasznij Pocsinok terepszakaszra.

A négynapos harcban a német fasiszta csapatok óriási veszteségeket szenvedtek, de a front csapatai is elvesztettek mintegy 60 harckocsit, 78 repülőgépet és sok embert.

Az ellenség tevékenységét elemezve éreztük, hogy Belgorod környékén csapatait kezdeményezőbb és tapasztaltabb tábornokok vezetik. Ez így is volt. A csoportosítás élén von Manstein vezértábornagy állt.

Nos, hogyan alakultak az események a Brjanszki Frontnál?

Július 9-én este, miként azt a legfelsőbb főparancsnok megparancsolta, a Brjanszki Front törzsénél voltam, ahol találkoztam M. M. Popov parancsnokkal, L. Z. Mehlisszel, a haditanács tagjával és L. M. Szandalovval, a front törzsfőnökével. Már megkapták a főhadiszállásnak a támadásra vonatkozó utasítását.

Ki kell emelnem Szandalov törzsfőnök kivételes hadműveleti ismereteit és azt a képességét, hogy pontosan meg tudta tervezni a támadó hadműveleteket és meg tudta szervezni a csapatok vezetési rendszerét. Még a moszkvai csatából ismertem őt, ahol a 20. hadsereg törzsének az élén állt. Egyike volt a legtehetségesebb törzsfőnökeinknek, aki alaposan értette a hadműveleti-hadászati kérdéseket.

A támadás tervét a hadseregeknél már előre átgondolták és előkészítették. A hadseregeket rendkívül tehetséges és tapasztalt tábornokok vezették. A 3. hadsereg parancsnoka A. V. Gorbatov, a 61. hadseregé P. A. Belov és a 63. hadseregé V. J. Kolpakcsi tábornok volt. A Nyugati Front 11. gárdahadseregét, amelynek a Brjanszki Fronttal egyszerre kellett támadnia, I. H. Bagramjan tábornok vezette.

A Brjanszki és a Nyugati Front valamennyi említett hadseregénél jártam, és a lehetőség szerint tanácsokkal segítettem parancsnokaiknak.

Különösen sok feladatom akadt Bagramjan hadseregénél. Vele személy szerint már régóta jó munkakapcsolatban és elvtársi viszonyban voltam. Velem együtt akkor ennél a hadseregnél tartózkodott Szokolovszkij tábornok, a Nyugati Front parancsnoka és Voronov tábornok, a főhadiszállás képviselője is, aki tüzérségi kérdésekkel foglalkozott.

Amikor a tüzérségi tűz módszerét tárgyaltuk, amelyről P. Sz. Szemjonov tábornok, a 11. gárdahadsereg tüzérfőnöke tett jelentést, az az elgondolás született, hogy az ellenséget valami új, eddig ismeretlen módszerrel lepjük meg.

Hosszas vita után elhatároztuk: a rohamot ne tüzérségi előkészítés után indítsuk meg, mint eddig, amelyből az ellenség megállapíthatta, hogy mikor indulnak csapataink rohamra, hanem a tüzérségi előkészítés közben, amikor annak üteme és ereje fokozódik. Ez a módszer jól bevált.

Július 12-én az egész Brjanszki Front és a Nyugati Front megerősített 11. gárdahadserege megindította a támadást. Az ellenség mélyen lépcsőzött, műszakilag jól kiépített védelmét a szívós ellenállás ellenére áttörték csapataink, és megkezdték az előrenyomulást Orjol általános irányban.

Úgy, ahogy vártuk, az ellenség ide-oda kapkodott az orjoli hídfőben, s csapatokat kezdett elvonni a Központi Front ellen harcoló csoportosításából, s ezeket bevetette a Brjanszki Front, valamint a Nyugati Front 11. gárdahadserege ellen. Ezt nyomban kihasználta a Központi Front, és július 15-én ellentámadásba ment át.

Ily módon itt, Orjol körzetében, véglegesen meghiúsult a hitleristák hosszú időn át előkészített általános támadása. A német csapatoknak meg kellett kóstolniuk a súlyos vereség keserű ízét, és érezniük kellett a szovjet fegyverek erejét, amelyeket

a nép kovácsolt, hogy megsemmisítse velük az erős, tapasztalt és gyűlölt ellenséget.

Belgorod környékén az ellenség még erősebb és koncentrált rohamokat intézett.

Július 6-án az obojanyi irányban véres ütközet kezdődött. Ebben egyidejűleg mindkét részről sok száz repülőgép, harckocsi és rohamlöveg vett részt. Az ellenség azonban nem tudta szétzúzni csapataink acélos védelmét. A harckocsik, a tüzérek és az előtereprol visszavonult csapatok bátran visszaverték az ellenség ismétlődő rohamait. Az ellenség egyedül július 6-án itt több mint 200 harckocsit, több tízezer katonát és mintegy 100 repülőgépet vesztett.

Az ellenség tartalékokat vonultatott fel, átcsoportosította erőit, és július 7-én hajnalban újabb erős harckocsicsoporttal indult rohamra. Erői zömét a 6. gárdahadsereg és az 1. harckocsihadsereg ellen fordította Obojany–Prohorovka irányában, és több mint 200 harckocsit vetett be M. Sz. Sumilov 7. gárdahadserege ellen, Korocs irányában.

Július 7-re virradó éjjel 6. gárdahadseregünket és 1. harckocsihadseregünket sürgősen megerősítettük a front tartalékaival.

Az ellenség július 7-én hajnaltól kezdve ismét elkeseredetten rohamozott. A földet és a levegőt betöltötte a harci zaj, a lánctalpak csikorgása és a motorzúgás.

A Voronyezsi Frontnak az erős repülőtámogatással harcoló csapatai bár nem engedték az ellenséget áttörni a második védőövön, de annak itt-ott mégis sikerült beékelődnie oda.

Ekkor a front parancsnoksága ezen, a most már veszélyessé vált szakaszon bevetette a 2. és 5. harckocsihadtestet, s ezenkívül néhány más irányból átdobott lövészhadosztályt és tüzéregységet.

Két nap alatt az ellenség ismét legalább 200 harckocsit és sok egyéb harceszközt vesztett. Gyalogos egységei az eredeti létszámnak legalább a felére csökkentek. Július 10-én erőinek zömét egy keskenyebb szakaszra csoportosította át, és ismét bedobta őket Prohorovka irányában, arra számítva, hogy ott sikerül elsöpörnie meggyengült csapatainkat. Július 11-én a prohorovkai irányban folytatódott a súlyos ütközet.

Július 11-én estére a Voronyezsi Front szakaszán válságosra fordult az ütközet sorsa.

A főhadiszállás az előre kidolgozott terv értelmében tartalékából Prohorovka körzetébe irányította az 5. összfegyvernemi gárdahadsereget és az 5. gárda-harckocsihadsereget, majd július 12-én hajnalban bevetette őket az ütközetbe. Ez utóbbinak mintegy 800 T-34-es harckocsija és rohamlövege volt. Az obojanyi és prohorovkai irányban az ellenségnek is volt legalább ugyanennyi harckocsija. De erőinek harci szelleme a 6. gárdahadsereg, az 1. harckocsihadsereg és a 7. gárdahadsereg csapatai elleni korábbi harcokban már megtört.

Július 12-én a Voronyezsi Front szakaszán a harckocsizók, tüzérek, lövészek és repülők hatalmas csatája dúlt, amely különösen a prohorovkai irányban vált rendkívül elkeseredetté.

Aznap a Brjanszki Front parancsnoki harcálláspontján felhívott a legfelsőbb főparancsnok és utasított, hogy sürgősen repüljek Prohorovka környékére, ahol a Voronyezsi és a Sztyeppi Front tevékenységét kellett koordinálnom.

Július 13-án megérkeztem a Voronyezsi Front harcálláspontjára. Ott tartózkodott Konyev tábornok, a Sztyeppi Front parancsnoka. Aznap este a 69. hadsereg harcálláspontján találkoztam Vaszilevszkijjel.

Miután megismerkedtem a helyzettel, az ellenség és a saját csapatok tevékenységével, teljesen egyetértettem Vaszilevszkij intézkedéseivel és döntéseivel. Ő a legfelsőbb főparancsnoktól azt a megbízást kapta, hogy utazzék a Délnyugati Frontho, és ott szervezze meg a támadást, amelynek akkor kell majd megindulnia, amikor a Voronyezsi és a Sztyeppi Front ellentámadásba megy át.

Hogy a frontok ellentámadásához jobb feltételeket teremtsünk, elhatároztuk: még erélyesebben folytatjuk a megkezdett ellencsapást, hogy a visszavonuló ellenség sarkában elfoglaljuk az általa korábban megszállt terepszakaszokat Belgorod körzetében. Utána a tervezettnél gyorsabban felkészítjük a csapatokat, s mindkét front erőivel döntő ellentámadásba megyünk át.

Ezalatt az arcvonal minden szakaszán elkeseredett, véres harcok dúltak, a harckocsik és rohamlövegek százai égtek. A harcmező felett porfelhő és füst kavargott. Ez volt a fordulópont a belgorodi irányban folyó ütközetben. Az elvérzett és győzelmi hitüket elvesztett német csapatok fokozatosan védelmi tevékenységre tértek át. Az ellenség július 16-án véglegesen abbahagyta rohamait és megkezdte hadtápjainak visszavonását Belgorod felé. Július 17-én felderítettük, hogy csapatokat is kezdenek visszavonni, de a velünk harcérintkezésben levő erők szívósan ellenálltak.

Július 18-án Vaszilevszkijjel együtt V. D. Krjucsenkin, A. Sz. Zsadov és P. A. Rotmisztrov hadseregének csapatainál tartózkodtam.[64]

Megfigyelhettük a „Komszomolec" szovhoz és az Ivanovszkij major környékén dúló elkeseredett harcot, ahol a 29. és a 18. harckocsihadtest tevékenykedett. Itt az ellenség tűzzel erősen ellenállt, sőt ellenlökéseket is hajtott végre. Július 18-án Rotmisztrov és Zsadov hadseregének mindössze 4–5 km-t sikerült előnyomulnia. Csisztyakov 6. gárdahadserege pedig csak egy magaslatot tudott elfoglalni Verhopenye környékén. Csisztyakov katonáinak harcán érződött a nagy kimerültség. Július 4. óta sem nem aludtak, sem nem pihentek. További erőkre volt szüség, hogy megakadályozzuk az ellenség főerőinek tervszerű visszavonulását. E célból be kellett vetnünk B. Sz. Baharov és I. F. Kiricsenko[65] harckocsihadtestét és I. M. Managarov 53. hadseregének egy részét is.

Cáfolni szeretném azt az állítást, miszerint a Központi Fronttól eltérően, a Voronyezsi Front parancsnoksága nem tudta pontosan meghatározni, hogy az ellenség melyik irányban fogja mérni a főcsapást, és ezért a front a 164 km széles sávban felaprózta erőit, nem összpontosította az erőket és az eszközöket az ellenség főcsapásának az irányában. Ez nem igaz, úgyszintén az az állítás sem, hogy a 6. gárdahadseregnek, amelynek védelmére a Kurszkot támadó főcsoportosítás zúdult, szélesebb védősávja volt (64 km), mint szomszédainak, amelyek 50 km széles sávot védtek. A tüzérség átlagos sűrűsége ennek a hadseregnek az arcvonalszakaszán 25,4 löveg és 2,4 harckocsi volt egy kilométeren, ugyanakkor, amikor a front egész sávjában 35,6 löveg és 6,9 harckocsi.[66]

A főhadiszállás, a vezérkar és a Voronyezsi Front parancsnoksága a helyzet elemzése alapján úgy vélte, hogy az ellenség a főcsapást nem egyedül a 6. gárdahad-

[64] V. D. Krjucsenkin altábornagy a 69. hadsereg parancsnoka, A. Sz. Zsadov altábornagy az 5. gárdahadsereg parancsnoka, P. A. Rotmisztrov altábornagy az 5. gárdaharckocsihadsereg parancsnoka volt.

[65] B. Sz. Baharov páncélos vezérőrnagy a 18. harckocsihadtest parancsnoka, I. F. Kiricsenko páncélos vezérőrnagy a 29. harckocsihadtest parancsnoka.

[66] A Szovjetunió 1941–1945. évi Nagy Honvédő Háborújának rövid története. M., Katonai Kiadó, 1965. 244. old. (oroszul).

seregre, hanem a 6. és 7. gárdahadseregre fogja mérni. Ami pedig a védősávok szélességét illeti, a 6. és 7. gárdahadsereg védelmi arcvonala, ahol a német csapatok főcsapását vártuk, 114 km, a front két másik hadseregéé pedig 130 km volt. A tüzérség és a harckocsik átlagos sűrűségét nem kellő pontossággal számították ki, ugyanis a 38. és a 40. hadsereg szakaszán a tüzérség sűrűsége jelentéktelen volt, ami pedig a harckocsikat illeti, a 38. és a 40. hadseregnél csupán néhány darab volt belőlük.

Ugyanakkor a 6. és 7. gárdahadsereg sávjában összpontosult a Főparancsnoksági Tartalék majdnem valamennyi tüzéregysége és -magasabbegysége, valamennyi harckocsiegység és -magasabbegység, továbbá a front összes tartaléka. Ráadásul még a 6. hadsereg védelmének a „nyakán" helyeztük el az 1. harckocsihadsereget, amely jól kiépítette a védelmi terepszakaszt, a 6. és 7. gárdahadsereg csatlakozása mögött pedig a mélységben helyezkedett el a 69. hadsereg az előre kiépített védelmi terepszakaszon. Ezenkívül a hadműveleti övben a 6. és 7. gárdahadsereg mögött voltak a front tartalékai – a 35. gárda-lövészhadtest, valamint a 2. és 5. gárda-harckocsihadtest.

Ily módon a Voronyezsi Front parancsnokságának bírálata azon alapszik, hogy az illetők nem számították jól az előerők és eszközök sűrűségét a hadműveleti-hadászati helyzet sajátos viszonyai között. Csupán a hadseregek harcászati sűrűségével számoltak, s nem vették hozzá a Főparancsnoksági Tartalék tüzérségét, amely a 6. gárdahadsereg sávjában települt. Ami pedig a harckocsisűrűséget illeti, e tekintetben a front parancsnoksága elsősorban az 1. harckocsihadsereggel, a 2. és 5. gárda-harckocsihadtesttel számolt.

Ahhoz, hogy nagy ütközetekben helyesen állapíthassuk meg a védelem ellenálló erejét, nemcsak a harcászati övben levő erőket és eszközöket, hanem a hadműveleti mélységben tartózkodókat is figyelembe kell venni, s akkor nem hibázunk.

Ami pedig a frontok védelmi ütközeteinek eredményeit illeti, nem szabad elfelejtenünk, hogy az ellenség a Voronyezsi Front 6. és 7. gárdahadseregére az első napon majdnem öt hadtesttel (a 2. SS páncélos hadtesttel, a 3. és 48. páncélos hadtesttel, az 52. hadseregközvetlen hadtesttel és a „Rauss" hadtest egy részével), viszont a Központi Front védelmére három hadtesttel mért csapást. Könnyen megérthetjük, hogy milyen különbség volt a német csapatok orjoli és belgorodi irányból mért csapásának az ereje között.

Ami pedig a Voronyezsi Front parancsnokának, Vatutyinnak a hadműveleti és hadászati jártasságát, valamint képességeit illeti, teljes objektivitással ki kell jelentenem: Vatutyin rendkívül művelt és bátor hadvezér volt.

Mint már említettem, a Kurszk környéki ellentámadást már jóval az ellenség támadásának kezdete előtt előkészítettük. A főhadiszálláson májusban megtárgyalt terv értelmében az orjoli irányban „Kutuzov" fedőnéven ellentámadást kellett végrehajtani. Eszerint az ellenség orjoli csoportosítására három oldalról, találkozó irányban kellett csapást mérni a Központi és a Brjanszki Fronttal, valamint a Nyugati Front balszárnyának erőivel.

Az imént már említettük, hogy július 12-én megindították támadásukat a Brjanszki és a Nyugati Front, július 15-én pedig a Központi Front csapatai. Ily módon Orjol körzetében három front hatalmas támadása bontakozott ki, amelynek közvetlen célja az ellenség orjoli csoportosításának megsemmisítése volt.

Az itt megindult ellentámadás, valamint a Belgorod környéki ellenséges csapatok alapos kimerülése arra kényszerítette a hitlerista hadvezetést, hogy beismerje a nem
369 eléggé átgondolt „Citadella" terv kudarcát. Hogy megmeneküljön a teljes meg-

semmisüléstől, elhatározta, hogy Manstein vezértábornagy csapatait visszavonja azokra a védelmi terepszakaszokra, amelyekről megindították a támadást.

Az 1. harckocsi- és 6., valamint a 7. gárdahadseregünk rendkívüli kimerültsége miatt az ellenségnek július 23-ra sikerült visszavonnia főerőit a belgorodi védelmi terepszakaszra.

A Voronyezsi és a Sztyeppi Front csapatai július 23-ra elérték a német védelem előterepét, de nem tudták rögtön megkezdeni az ellentámadást, bár a legfelsőbb főparancsnok ezt követelte. Fel kellett tölteni az üzemanyag-, lőszer- és az anyagi-technikai készleteket, meg kellett szervezni a fegyvernemek együttműködését, a gondos felderítést, bizonyos átcsoportosításokat kellett végrehajtani, különösen a tüzérségnél és a harckocsiknál. A legdurvább számítások szerint is ehhez legalább nyolc napra volt szükség.

Hosszas megbeszélések után a legfelsőbb főparancsnok kénytelen-kelletlen jóváhagyta elhatározásunkat, mivel akkor nem volt más kivezető út.

Mint ismeretes, a hadműveletet nagy mélységre terveztük, s ehhez gondos előkészítésre és minden oldalú biztosításra volt szükség, mert ellenkező esetben kudarcot vallhatunk. A jól kiszámított és előkészített hadműveletnek biztosítania kellett nemcsak az ellenséges védelem harcászati és hadműveleti mélységének a sikeres áttörését, hanem a támadás olyan befejezését is, amely megteremti a szükséges feltételeket a további támadó tevékenységhez.

A legfelsőbb főparancsnok azonban sürgetett bennünket, hogy kezdjük meg az ütközetet. Nekem és Vaszilevszkijnek is sok fáradságunkba került, amíg bebizonyítottuk, hogy nem kell sietni, s a hadműveletet csak akkor kell megkezdeni, amikor már minden vonatkozásban előkészítettük és anyagilag biztosítottuk. Érveinket a legfelsőbb főparancsnok elfogadta.

Sztálin halála után elterjedt a köztudatban, hogy egymaga hozott katonapolitikai döntéseket. Ezzel nem érthetek egyet. Már említettem, hogy ha a legfelsőbb főparancsnoknak a tények ismeretében jelentettük a problémákat, akkor azokat figyelembe vette. És tudok esetekről, amikor elállt saját véleményétől és megváltoztatta korábbi döntéseit. Így volt ez többek között több hadnűvelet megkezdésének időpontjával is.

A kurszki, orjoli és belgorodi csata a Nagy Honvédő Háború és egyúttal az egész második világháború egyik legnagyobb ütközete volt. Itt nemcsak a németek válogatott és legerősebb csoportosításai semmisültek meg, hanem véglegesen megrendült a német népnek és Hitler szövetségeseinek a fasiszta vezetésbe vetett hite is, senki sem bízott már benne, hogy Németország szembe tud szállni a Szovjetunió egyre növekvő erejével.

A németek főcsoportosításának Kurszk körzetében elszenvedett veresége előkészítette a talajt a szovjet csapatok további nagyarányú támadó hadműveleteihez, amelyeknek az volt a céljuk, hogy teljesen kiűzzük a németeket hazánk területéről, majd Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Jugoszlávia, Románia, Bulgária területéről is, és véglegesen szétzúzzuk a fasiszta Németországot.

Mi volt a döntő az ellenség szétzúzásában, min hiúsult meg hatalmas és hosszasan előkészített támadása?

Mindenekelőtt az, hogy a védelmi ütközet idején a szovjet csapatok mennyiségileg, de különösen minőségileg felülmúlták az ellenséget.

A szovjet repülők, a harckocsicsapatok és tüzérség fokozódó ereje lehetővé tette, hogy rövid időn belül olyan csapásmérő csoportosításokat szervezzünk, amelyek

gyorsan megtörték az ellenséges csapatok mindennemű ellenállását. És ezért a szovjet hadászati vezetés előkészíthette és magabiztosan végrehajthatta az ellenség megsemmisítését a kurszki kiszögellésben, meghiúsíthatta a hitleristák 1943. évi nem eléggé átgondolt támadó terveit.

Miért határozott úgy az ellenség, hogy általános támadását Kurszk körzetében hajtja végre?

A dolog nyitja az, hogy a szovjet csapatok hadműveleti helyzete a kifelé, az ellenség felé hajló kurszki kiszögellésben nagy lehetőségekkel kecsegtette a német hadvezetést. Itt egyszerre két nagy frontot keríthetett be, aminek következtében óriási rés keletkezett volna az arcvonalban, és így az ellenség nagy hadműveleteket hajthatott volna végre déli és északkeleti irányban.

Jellemző, hogy az egész szovjet hadászati-hadműveleti vezetés alapjában véve azonosan ítélte meg az ellenség várható tevékenységét. Ebben a körülmények mélyreható elemzésén nyugvó nézetazonosságban mindennél jobban megmutatkozott törzseink és hadászati-hadműveleti szintű parancsnokságaink megnövekedett tudása.

Ezt azonban már nem mondhattuk el a német hadvezetésről, amelynek tevékenységéből hiányzott a helyes és mélyreható helyzetértékelés, valamint a küszöbönálló tevékenység egységes tervének és módjainak a kidolgozása.

A kurszki csatában, mint már említettem, a Központi és a Voronyezsi Front csapatai előerő és eszközök tekintetében felülmúlták az ellenséget. Konkrétan ez így jutott kifejezésre: előerőkben – 1,4; tüzérségben és aknavetőkben – 1,9; harckocsikban – 1,3 és repülőgépekben – 1,6-szorosan. De a német parancsnokság, amely mindent a páncélos és gépesített csapatokra tett fel, ezeket keskeny szakaszokon összpontosította, jelentős fölényt képzett a csata első napjaiban a védelem harcászati övét megszállva tartó szovjet csapatokkal szemben.

Amikor pedig a hadászati-hadműveleti mélységben elhelyezett csapataink megkezdték tevékenységüket, a fölény a szovjet csapatok oldalára billent.

A német csapatok fővezérsége ez esetben túlbecsülte saját csapatainak harci erejét és lebecsülte a szovjet csapatok lehetőségeit. Az ellenség különösen „Tigris", „Párduc" harckocsijaiban és „Ferdinand" rohamlövegeiben reménykedett. Úgy látszik abban a meggyőződésben élt, hogy ezek a gépek meghökkentik a szovjet csapatokat, és nem állják ki faltörőkosszerű csapásukat. De nem így történt.

Bár a fasiszta Németország még mindig az európai országok többségének gazdaságára támaszkodott, most, a keleti arcvonal annyi elkeseredett ütközete után, már nem tudott versenyezni a szovjet állam egyre növekvő gazdasági és katonai erejével.

Nyugati burzsoá politikusok és hadtörténészek azt próbálják bizonygatni, hogy a szovjet hadsereg anyagi-technikai fölényét állítólag az Egyesült Államok és Anglia segítsége révén érte el.

Ez, természetesen, nem felel meg a valóságnak.

Nem akarom teljesen tagadni és nem tudomásul venni ezt a segélyt. Ez bizonyos mértékben segített a szovjet hadseregnek és a hadiparnak, de akkoriban kevés volt, és nem tulajdoníthatunk neki nagy jelentőséget.

Az ellenséggel szembeni anyagi fölényünket a szovjet társadalmi rend fölénye révén, azzal a nehéz és hősi küzdelemmel értük el, amelyet a szovjet nép a párt vezetésével az arcvonalakon és a hátországban egyaránt folytatott.

371 Ily módon a hitleristák elvesztették azt a nagy ütközetet, amelyre minden erejük

és lehetőségük bevetésével készültek, hogy visszavágjanak csapataiknak az 1942–1943 telén a Volga mellett elszenvedett vereségéért.

Hitler, akit felingereltek a kudarcok és a rendkívül nagy veszteségek, mint ilyenkor mindig, támadó elgondolásainak kudarcáért a parancsnokokat okolta. Leváltotta őket beosztásukból, s véleménye szerint tehetségesebb vezértábornagyokat és tábornokokat ültetett helyükbe, s ugyanakkor nem volt hajlandó elismerni azt, hogy egy nagy hadászati hadművelet kudarca nem az egyes parancsnokokon múlik, hanem azt a hadászati, politikai és anyagi tényezők egésze dönti el.

Közeledett a szovjet csapatok ellentámadása.

Ennek tervét, amelyet még májusban kidolgoztunk és a legfelsőbb főparancsnok is jóváhagyott, a védelmi ütközet során pontosítottunk és több ízben megtárgyaltuk a főhadiszálláson. Ez az Orjol, Belgorod és Harkov környéki német csapatok megsemmisítése második szakaszának a terve volt. Ily módon hozzátartozott az egész 1943. évi nyári hadjárat tervéhez.

Az első szakaszt – a védelmi ütközetet – a Központi Front csapatai július 12-én, a Voronyezsi Fronté pedig július 23-án fejezte be. Az eltérő időpontot az magyarázza, hogy mások voltak az ütközet méretei, és a Központi Frontnak július 12-én jelentős segítséget nyújtott a Brjanszki és a Nyugati Front, amelyek támadást indítottak az ellenség orjoli csoportosítása ellen, és arra kényszerítették, hogy sürgősen elvonjon hét hadosztályt a Központi Front ellen harcoló csapatokból.

A csata második szakasza – az ellentámadás – szintén nem egy időben kezdődött. Így Belgorod körzetében augusztus 3-án, húsz nappal azután, hogy a Központi, Brjanszki és a Nyugati Front ellentámadásba lendült.

E három front csapatainak kevesebb időre volt szükségük az ellentámadás előkészítéséhez, mert annak megtervezése és sokoldalú biztosítása alapjában véve már korábban és a védelmi ütközet során megtörtént.

Belgorod körzetében az előkészítéshez több idő kellett, mivel a Sztyeppi Frontnak az ellentámadásba bevont csapatai nem rendelkeztek előre teljesen, minden részletében kidolgozott tervvel. A főhadiszállás tartalékában lévén, a front nem tudhatta előre a konkrét feladatokat, nem ismerhette az ellentámadás megindulási körleteit és azt sem, hogy milyen ellenség ellen kell harcolnia.

Az ellentámadás előkészítése során főként a Voronyezsi és a Sztyeppi Front csapatainál kellett dolgoznom, július 30–31-én pedig a legfelsőbb főparancsnok megbízásából a Nyugati Front csapataihoz, a 4. harckocsihadsereghez kellett repülnöm.

A Voronyezsi és a Sztyeppi Front „Rumjancev" fedőnevű hadműveleti terve szerint a főcsapást Belgorod körzetéből e két front szomszédos szárnya mérte Bogoduhov–Valki–Nov. Vodolaga általános irányban, nyugat felől megkerülve Harkovot. Amint csapataink elérték Harkov körzetét, meg kellett indulnia a Délnyugati Front támadásának. 57. hadserege, N. A. Gagen tábornok parancsnoksága alatt, Harkovot megkerülve délnyugat felől mért csapást.

A Voronyezsi Front csapatai bonyolultabb körülmények között kezdték meg az ellentámadást, mint Orjol körzetében. A védelmi ütközet során nagy ember-, eszköz- és hadianyag-veszteségeket szenvedtek. Az ellenség idejében visszavonult előre előkészített védelmi terepszakaszaira, és ott berendezkedve jól felkészült támadásunk fogadására. A felderítés megállapította, hogy belgorod–harkovi csoportosításának megerősítésére más irányokból sürgősen páncélos és gépesített hadosztályokat dobott át.

Minden arra utalt, hogy itt nehéz ütközetek várnak ránk, különösen a Sztyeppi Front csapataira számára, amelyeknek a helyzet kényszere folytán a jól megerődített belgorodi védőkörlet ellen kellett támadniuk.

A főhadiszállás helyesen használta fel a Sztyeppi Frontot. Amennyiben nem veti be a védelmi ütközet során a front erőit a Voronyezsi Front megerősítésére, akkor ez utóbbi rendkívül veszélyes helyzetbe került volna. Az események ilyen alakulását semmiképpen sem engedhettük meg, mert nem nehéz kitalálni, hogy ez hová vezetett volna.

Ami pedig a Sztyeppi Front összes erőinek a belgorodi irányban egyidőben megindított ellentámadását illeti, nem szabad elfeledni, hogy amikor a front hadseregeivel a Voronyezsi Frontot megerősítettük, még nem értek meg teljesen annak a feltételei, hogy a Sztyeppi Front valamennyi erejét bevessük. A belgorod–harkovi irányban a helyzet az ellentámadás megkezdéséhez teljesen csak július 20–23-ra alakult ki, az ellentámadás megindítására pedig csak mindkét front komoly előkészületei után kerülhetett sor, amihez jócskán volt szükség időre. De térjünk vissza az eseményekhez.

Az ellenséget üldöző szovjet csapatok július 23-án elérték a Belgorodtól északra eső terepszakaszt, és lényegében azokat a védőállásokat foglalták el, amelyeket a Voronyezsi Front tartott július 5. előtt.

Megtárgyalva a helyzetet a frontparancsnokságokkal, a vezérkarral és a legfelsőbb főparancsnokkal, elhatároztuk, hogy a csapatokat megállítjuk és gondosan felkészítjük őket egy nagyarányú ellentámadásra.

Hiszen a támadás megindítása előtt a frontoknak végre kellett hajtaniuk:

– az erők és eszközök átcsoportosítását;

– a célok gondos felderítését a légi és tüzérségi támadás érdekében;

– a veszteséget szenvedett csapatok feltöltését (ez különösen a 6. és 7. gárdahadsereget, az 1. harckocsihadsereget és sok tüzéregységet érintett);

– üzemanyag-, lőszer- és egyéb készletek felhalmozását a mély támadó hadműveletehez.

Ezenkívül a Sztyeppi Frontnak részletesen ki kellett dolgoznia az ellentámadás tervét és annak minden oldalú biztosítását.

A belgorodi ellentámadás általános elgondolása a következő volt:

A főcsapást a Voronyezsi Front mérte az 5. és 6. gárdahadsereggel, az 5. gárda harckocsi és az 1. harckocsihadsereggel Valki és Nov. Vodolaga általános irányban. A tüzérség sűrűségét az 5. és 6. gárdahadsereg áttörési szakaszán arcvonalkilométerenként 230 lövegre és aknavetőre, a harckocsikét pedig 70 darabra emeltük. A hadosztályok számára 3 km-es áttörési szakaszt jelöltünk ki.

Ilyen tömegű áttörő eszközök összpontosítását az indokolta, hogy már az ellentámadás első napján itt két harckocsihadsereget szándékoztunk bevetni az áttörés nyomán keletkezett résbe. Jobbra a 40. és 38. hadsereg indított támadást Gajvoron általános irányban és tovább Trosztyanec felé. A támadást a levegőből Sz. S. Kraszovszkij tábornok 2. légi hadserege támogatta.

A Konyev vezérezredes parancsnoksága alatt tevékenykedő Sztyeppi Front az 53. és 69. hadseregből, valamint a 7. gárdahadseregből, továbbá az 1. gépesített hadtestből állt, és az volt a legközelebbi feladata, hogy elfoglalja Belgorodot, s utána a Voronyezsi Front főerőivel együttműködve Harkov ellen támadjon. A Sztyeppi Front csapatainak támadását Sz. K. Gorjunov tábornok 5. légi hadserege támogatta.

 A Sztyeppi Front hadműveletének előkészítése idején alkalmam volt megismer-

kedni I. M. Managarovval, az 53. hadsereg parancsnokával, akit korábban nem ismertem közelebbről.

A tábornok igen jó benyomást keltett, bár komolyan kellett foglalkoznom vele, amíg a hadsereg támadási tervét kidolgoztuk. Amikor azonban elkészültünk a munkával és leültünk vacsorázni, elővette a harmonikát és egy sereg igen vidám dalt játszott. Kitűnő harmonikás volt. A fáradtság egy pillanat alatt elszállt. Néztem, és arra gondoltam: az ilyen parancsnokokat nagyon szeretik a katonák és tűzön-vízen át követik őket . . .

Megköszöntem Managarovnak a kitűnő zenét (amiért mellesleg mindig irigyeltem!) és kifejeztem azt a reményemet, hogy augusztus 3-án tüzérsége sem fog gyengébb „muzsikát" szolgáltatni a németeknek.

Managarov elnevette magát:

– Igyekszünk, van min „játszanunk".

Nagyon tetszett nekem N. Sz. Fomin altábornagy, a tüzérparancsnok, aki kitűnően értette a tömegtűz alkalmazását a tüzérségi támadásban. Csisztyakov tüzérvezérezredessel, a főhadiszállás megbízottjával együtt igen nagy és hasznos munkát végzett a tüzérség elosztása, lőszerrel való biztosítása, harci alkalmazása és a hatékony tüzérségi tűzhöz szükséges adatok előkészítése terén.

Belgorod körzetében augusztus 3-án hajnalban kezdődött meg az ellentámadás. A felderítés megállapította, hogy az ellenség a belgorod–harkovi csoportosítás megerősítésére más irányokból sietve páncélos és gépesített hadosztályokat és jelentős feltöltést dobott át.

A legnagyobb tűz- és légi csapást a Voronyezsi Front mérte. Ennek eredményeképp az 5. és 6. gárdahadsereg harckocsikkal jól megerősített támadó csapatai gyorsan áttörték az ellenség fő védőövét. Délután bevetették az áttörésbe az 1. és 5. gárda-harckocsihadsereget, amelyeknek az előrevetett magasabbegységei estig 30–35 km-t nyomultak előre, s ezen a szakaszon befejezték az egész harcászati védelem áttörését.

A Sztyeppi Front nem rendelkezett olyan erős áttörő eszközökkel, mint a Voronyezsi, és itt a támadás kissé lassabban haladt. Élei estig mintegy 15 km-t nyomultak előre, de ezt is nagy eredménynek tekintettük, annál is inkább, mivel a Sztyeppi Front csapatai előtt szilárdabb és mélyebb volt az ellenség védelme.

Másnap fokozódott az ellenség ellenállása, és a Sztyeppi Front támadása augusztus 4-én lényegesen lelassult. Ez azonban nem nagyon nyugtalanított bennünket, mivel a Voronyezsi Front csapásmérő csoportosítása sikeresen tört előre, leküzdve az ellenség belgorodi csoportosításának a szárnyerőit. Itt a német fasiszta parancsnokság a bekerítés veszélyét megérezve, augusztus 4-én este megkezdte visszavonni csapatait, ami lehetővé tette a Sztyeppi Front számára, hogy meggyorsítsa csapatai előrenyomulását.

Augusztus 5-én reggel 6 órakor a 89. gárda-lövészhadosztály 270. gárda-lövészezrede hatolt be elsőnek Belgorodba, majd a 305. és a 375. lövészhadosztály csapatai követték. Jól küzdött a 93., 94. gárda- és a 111. lövészhadosztály. A 89. és a 305. lövészhadosztály megkapta a megtisztelő „Belgorodi" nevet.

A Sztyeppi Front hadseregeinek csapatai, miután a várost megtisztogatták az ellenség maradványaitól, a Voronyezsi Front csapataival együttműködve gyorsan törtek előre.

Moszkva, hazánk fővárosa augusztus 5-én este dísztűzzel üdvözölte a Brjanszki, a Nyugati és a Központi Front dicső csapatait, amelyek elfoglalták Orjolt, továbbá

a Sztyeppi és a Voronyezsi Front Belgorodot elfoglaló csapatait. A Nagy Honvédő Háború alatt ez volt az első tüzérségi dísztűz a szovjet csapatok harci dicsőségének a tiszteletére.

A harcosok hangulata erősen javult, az arcokról sugárzott a boldogság, a bátorság és az önbizalom.

Az események alakulását értékelve augusztus 6-án a Sztyeppi Front parancsnokságával közösen elküldtem a legfelsőbb főparancsnoknak a belgorod–harkovi hadművelet folytatására vonatkozó javaslatainkat.

„A harcoló hadseregtől. 43. 8. 6.

Ivanov elvtársnak!

Jelentjük:

Az ellenség arcvonalának sikeres áttörésével és a belgorod–harkovi irányban folyó támadás alakulásával kapcsolatban a hadműveletet a továbbiakban a következő terv szerint folytatjuk:

1. Az 53. hadsereg Szolomatyin[67] hadtestével együtt a belgorod–harkovi út mentén támad, s főcsapását Gyergacsi irányában méri.

A 69. hadsereg az 53. hadseregtől balra támad Cseremosnoje irányában. Amikor Cseremosnojét elérte, legjobb hadosztályai közül néhányat átad Managarovnak, ő maga pedig feltöltés végett a front tartalékában marad Mikojanovka–Cseremosnoje–Grjaznoje körzetében.

A 69. hadseregnek mielőbb 20 000 embert kell adni feltöltésre.

A 7. gárdahadsereg most Puskarnovo körzetéből Brodok és tovább, Bocskovka felé fog támadni, északról dél felé számolva föl az ellenség arcvonalát.

Cseremosnoje és Zaborovka terepszakaszról a 7. gárdahadsereg méri a főcsapást Cirkuni ellen és előrenyomul a Cserkasszkaja–Lozovaja–Cirkuni–Kljucskin terepszakaszra.

Erőinek egy részével Zaborovka körzetéből fog támadni Murom és tovább, Tyernovaja ellen, hogy segítsen az 57. hadseregnek átkelni az Északi-Donyecon Rubezsnoje és Sztar. Szaltov körzetében.

2. A Délnyugati Front 57. hadseregét célszerű a Sztyeppi Frontnak alárendelni és azonnal előkészíteni csapását a Rubezsnoje–Sztar. Szaltov vonalról Nyepokritaja általános irányban és tovább, a Frunze szovhoz felé.

Az 57. hadsereget előre kell vonni a „Kutuzovka" szovhoz – Frunze szovhoz – Rogany Szevernaja vonalra.

Ha az 57. hadsereg megmarad a Délnyugati Frontnál, akkor el kell rendelni neki, hogy azonnal menjen át támadásba a fentiekben megadott irányban, amint Sumilov megérkezik Murom körzetébe.[68]

3. A második szakasz, vagyis a harkovi hadművelet céljából át kell adni a Sztyeppi Frontnak az 5. gárda-harckocsihadsereget, amely előrenyomul Olsani–Sztarij Mercsik–Ogulci körzetébe.

A harkovi hadműveletet hozzávetőlegesen a következő terv szerint szándékozunk végrehajtani:

a) az 53. hadsereg Rotmisztrov hadseregével együttműködve nyugatról és délnyugatról át fogja karolni Harkovot;

[67] M. D. Szolomatyin páncélos altábornagy az 1. gépesített hadtest parancsnoka volt. *(G. Zs.)*

[68] M. Sz. Sumilov altábornagy a 7. gárdahadsereg parancsnoka.

b) Sumilov hadserege a Cirkuni–Gyergacsi vonalról észak-déli irányban támad;

c) az 57. hadsereg keletről a Frunze szovhoz–Rogany vonalról támad majd, délről átkarolva Harkovot;

d) a 69. hadsereg (ha addigra feltöltik) Zsadov és Managarov sávhatáránál vonul fel Olsan környékére és déli irányban fog támadni, hogy délről biztosítsa a harkovi hadműveletet.

A 69. hadsereg előrenyomul a Sznyezskov Kut–Minkovka–Proszjanoje–Novoszelovka vonalra;

e) a Voronyezsi Front bal szárnyát előre kell vonni az Otrada-Kolomak–Sznyezskov Kut vonalra.

Ezt a feladatot Zsadov hadseregének és a 27. hadsereg bal szárnyának kell végrehajtania.

Katukov[69] hadseregét célszerű Kovjaga–Alekszejevka–Merefa környékén tartani.

A Délnyugati Frontnak Zamosztye körzetéből Merefa általános irányban kell csapást mérnie, a Mzsa folyó mindkét partján támadva; az erők egy része Csugujeven keresztül Osznova ellen támad; az erők egy másik részének a Zamosztyétól délre fekvő erdőt meg kell tisztogatnia az ellenségtől és előre kell nyomulnia a Novoszelovka–Ohocseje–Verh. Biskin–Gejevka terepszakaszra.

4. A harkovi hadművelet végrehajtásához a frontnak 20.000 fős feltöltésen kívül kapnia kell még további 15 000 főt az 53. hadosztály és 7. gárdahadsereg részére; a front harckocsicsapatainak kiegészítésére szükség van 200 darab T-34-esre és 100 darab T-70-esre, valamint 35 darab KV-ra. Megerősítésül kapnia kell négy önjáró tüzérezredet és két műszaki dandárt.

A front légierejét ki kell egészíteni csatarepülőkkel, vadászokkal és bombázókkal. Vadászgépből – 90, PE-2-esből – 40 és Il-2-esből – 60 darab szükséges.

Kérjük a jóváhagyást.

Zsukov, Konyev, Zaharov.

64. szám."

Augusztus 7-én az 1. harckocsihadsereg és a Voronyezsi Front 6. gárdahadseregének előrevetett csapatai elfoglalták Bogoduhov városát. Az ellenségnek már nem volt összefüggő arcvonala. 4. hadserege a „Kaempf" csoporttól erősen elmaradva harcolt, a keletkezett rést pedig nem volt mivel betömnie.

Az ellenség Gajvorontól nyugat felé visszavonuló, három gyalogos és a 19. páncélos hadosztályból álló csoportját 2. légi hadseregünk erős repülőkötelékei támadták, majd utána Sz. G. Trofimenko tábornok 27. hadserege szétverte, ami még jobban bonyolította az ellenség 4. hadseregének a helyzetét.

Augusztus 11-én az 1. harckocsihadsereg csapatai átvágták a harkov–poltavai vasútvonalat.

A német „Dél" hadseregcsoport, hogy megmentse 4. hadseregét a katasztrófától, összeszedte utolsó tartalékait és azokat Ahtirka környékére irányította.

Az ellenség, félve harkovi csoportosításának a bekerítésétől, összeszedett egy három páncélos hadosztályból („Totenkopf", „Viking" „Reich" volt e hadosztályok neve) álló csoportot, és augusztus 11-én ellencsapást mért az 1. harckocsihadsereg és a 6. gárda hadsereg csapataira. Az 1. harckocsihadsereg és a 6. gárda-

[69] M. J. Katukov páncélos altábornagy az 1. harckocsihadsereg parancsnoka volt.

hadsereg legyengült csapatai nem állták e csapást, és megkezdték a visszavonulást kedvezőbb terepszakaszokra.

Ekkor segítségükre küldték az 5. gárda-harckocsihadsereget. Több napos elkeseredett ütközet kezdődött. Augusztus 16-án estig közös erővel sikerült megállítani az ellenséget.

Augusztus 18-án az ellenség Ahtirka körzetéből ellencsapást mért. Ennek elhárítása céljából még a Főparancsnoksági Tartalékból érkezett 4. gárdahadsereget is bevetettük. Parancsnoka G. I. Kulik tábornok volt. Sajnos, ő nem értett elég jól a hadsereg vezetéséhez, ezért nemsokára fel kellett menteni parancsnoki beosztásából.

A Sztyeppi Front hadseregei egészen megközelítették Harkovot, és a város peremén ütközetbe bocsátkoztak. Energikusan tevékenykedett Managarov 53. hadserege, és különösen annak 89. lövészhadosztálya M. P. Szerjugin ezredes, és 105. lövészhadosztálya A. F. Vaszilev ezredes parancsnoksága alatt.

Az 53. hadsereg csapatai, éjjel-nappal szorongatva az ellenséget, igyekeztek gyorsan áttörni a védelmet a város megközelítési útjain. Különösen elkeseredett harc bontakozott ki a 201,7-es magaslatért Polevoj körzetében, amelyet a 299. lövészhadosztály 16 emberből álló összevont százada szállt meg V. P. Petriscsev főhadnagy parancsnoksága alatt.

Amikor már csak hét ember volt életben, Petriscsev a harcosokhoz fordult:

– Elvtársak, úgy fogunk helytállni a magaslaton, mint a panfilovisták Duboszekovnál. Meghalunk, de nem hátrálunk!

És nem hátráltak. A hős katonák a hadosztály csapatainak a megérkezéséig tartották a magaslatot. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége V. P. Petriscsev főhadnagynak, V. V. Zsencsenko alhadnagynak, G. P. Polikanov őrmesternek és V. J. Breuszov szakaszvezetőnek a Szovjetunió Hőse címet adományozta. A többi három életbenmaradottat rendjelekkel tüntették ki.

Az Ahtirkáért vívott elkeseredett harcban különösen kitüntették magukat M. I. Birjukov tábornok 20. gárda-lövészhadtestének magasabbegységei, M. G. Mikeladze tábornok csapatai, O. Sz. Gugyemenko alezredes, O. Sz. Dobrov ezredes gárdistái, továbbá a 4. gárda-harckocsihadtest.

Augusztus 22-én még hevesebbé vált a szovjet csapatok támadása Harkov körzetében. Hogy elkerülje a bekerítést, az ellenség augusztus 22-én megkezdte a visszavonulást Harkovból. Másnap hajnalban utóvédjei is elhagyták a várost, és a Sztyeppi Front csapatai a lakosság örömujjongása közepette bevonultak Harkovba.

A Harkovért vívott harcokban különösen kitüntette magát az 53. hadsereg 28. gárda-, 84., 116., 252. és 299. lövészhadosztálya, a 69. hadsereg 89. és 93. gárda-, 183. és 375. lövészhadosztálya, valamint a 7. gárdahadsereg 15. gárdahadosztálya. Mindezek a hadosztályok megkapták a megtisztelő „Harkovi" nevet.

Harkovban nagygyűlés volt, amelyen részt vettek Ukrajna párt- és szovjetszervezeteinek, valamint a Vörös Hadseregnek a képviselői. A gyűlésen lelkes hangulat uralkodott. Harkov dolgozói ujjongtak. Moszkva dísztűzzel köszöntötte a dicső harcosokat, akik felszabadították a várost.

A gyűlés után ebéd volt, amelyen I. Sz. Kozlovszkij, a Szovjetunió népművésze több orosz és ukrán dalt adott elő. Varázslatos és bensőséges pátosszal telt hangja könnyekig meghatotta a jelenlevőket. Annyit énekelt, mint még soha. Mi, akik nagy gyönyörűséggel hallgattuk a szólista szép előadását, igen hálásak voltunk Ivan Szemjonovicsnak.

A Sztyeppi Front csapatai ezalatt már Harkovtól délre, Merefa körzetében támadtak.

A Voronyezsi Front Bogoduhov és Ahtirka körzetében visszaszorítva az ellenség ellencsapást végrehajtó csoportosításait, augusztus 25-én szilárdan megvetette lábát a Szumi–Gadjacs–Ahtirka–Konsztantyinovka vonalon, és megkezdte a Dnyeper középső szakaszának az elérésére irányuló további támadás előkészítését. Hasonló feladatot kapott a Sztyeppi Front is.

Az orjoli irányban az ellentámadás terve azt írta elő, hogy szét kell zúzni a németek 9. és 2. páncélos hadseregét, el kell foglalni Orjolt és a csapást tovább kell fejleszteni Brjanszk általános irányban.

A Nyugati Front balszárny-csapatai azt a feladatot kapták, hogy a Brjanszki Front csapataival együttműködve zúzzák szét az ellenség bolhovi csoportosítását, majd utána Hotyinec irányában támadva vágják el az ellenség visszavonulását Orjol körzetéből.

A Nyugati Front először Bagramjan egy harckocsihadtesttel megerősített 11. gárdahadseregével és négy harckocsidandárral támadott. E csoport tevékenységét M. M. Gromov tábornok 1. légi hadserege támogatta. Néhány nap múlva a csoportot megerősítették Fegyunyinszkij tábornok 11. hadseregével és Badanov tábornok 4. harckocsihadseregével.

A Brjanszki Front állományában a 61., 3. és a 63. hadsereg tevékenykedett, majd hozzácsatolták P. Sz. Ribalko tábornok 3. harckocsihadseregét, amely Gorbacsevo vasútállomás környékén befejezte a feltöltést. A front csapatainak tevékenységét N. F. Naumenko tábornok 15. légi hadserege támogatta.

A Központi Front állományában a következő erők támadtak: a 48., a 13. hadsereg és a 70. hadsereg jobb szárnya, a 2. harckocsihadsereg, és minden magasabbegység, amely részt vett a védelemben és az ellencsapásban.

Addigra az ellenség, hogy megakadályozza a Brjanszki és a Nyugati Front csapatainak az áttörését, a Központi Front szakaszáról elvont néhány páncélos és gyalogos hadosztályt. Ezzel Orjoltól délre jelentősen meggyengítette védelmét. Így a Központi Front támadásához kedvezőbbek lettek a feltételek.

A Nyugati és a Brjanszki Front megindult támadása lassabban haladt, mint ahogy terveztük. Némileg jobb volt a helyzet a Nyugati Front bal szárnyán, de ez sem gyorsította a Központi Front július 15-én megindult általános támadását és ellentámadását.

Később, amikor az események lassú kibontakozásának az okait elemeztük, arra a megállapításra jutottunk, hogy a fő hiba abban rejlett, hogy a főhadiszállás kissé elsiette az ellentámadás megindítását és nem szervezett erősebb csoportosítást a Nyugati Front bal szárnyán, amelyet az ütközet alatt alaposan meg kell erősíteni. A Brjanszki Front csapatainak a mélyen lépcsőzött ellenséges védelmet arcból kellett leküzdeniük.

Úgy vélem, jobb lett volna, ha Ribalko tábornok hadseregét nem a Brjanszki Frontnál, hanem Bagramjan hadseregével együtt vetik be. Fegyunyinszkij tábornok 11. hadseregének és Badanov 4. harckocsihadseregének bevetésével a főhadiszállás kissé elkésett.

A Központi Front ott kezdte ellentámadását, ahol ellencsapását befejezte, és széles arcvonalon nyomult előre az ellenség főcsoportosításával szemben. A Központi Front főcsapását kissé el kellett volna tolni nyugat felé, Krom megkerülésével.

Sajnos, ez nem történt meg, mert siettünk. Akkoriban mindnyájan úgy véltük,

hogy addig kell ütni az ellenséget, amíg erősen meg nem veti a lábát a védelemben. Ez azonban hibás okoskodás és elhatározás volt. Mindez együttvéve abból fakadt, hogy lebecsültük az ellenség védelmi lehetőségeit.

A következő napokban az ellentámadás az orjoli irányban továbbra is lassú ütemben fejlődött.

Augusztus 5-én a Brjanszki Front csapatai felszabadították Orjolt. A városért vívott harcokban különösen kitüntette magát az 5., 129. és a 380. lövészhadosztály.

Amikor Antonovval és Vaszilevszkijjel együtt jelentettük a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy most már lehetséges az ellenség Orjol környéki csoportosításának a bekerítése, csak ehhez jól meg kellene erősíteni a Nyugati Front bal szárnyát, ezt mondta:

– A mi feladatunk az, hogy mihamarább kiűzzük a németeket országunkból, bekeríteni pedig akkor fogjuk őket, amikor gyengébbek lesznek . . .

Mi nem kardoskodtunk javaslatunk mellett, pedig ezt kellett volna tennünk! Szívósabban kellett volna védenünk álláspontunkat. Csapataink akkoriban már végre tudtak hajtani bekerítő és megsemmisítő hadműveleteket.

A Brjanszki Front állományában a leglendületesebben a 3. hadsereg támadott Gorbatov tábornok parancsnoksága alatt, aki a háborúban mindvégig kitűnő hadseregparancsnok volt.

A három front ellentámadásának lassú üteme lehetővé tette az ellenség számára, hogy átcsoportosítsa csapatait, más helyekről elvont friss erők segítségével szervezetten visszavonja erőit Orjol körzetéből.

Ennek következtében a frontok támadása tovább lassult. Az előrehaladás napi átlagüteme nem haladta meg a 4 km-t. Az ellentámadó hadművelet a Ljugyinov K –Brjanszk K 25 km–Dmitrovszk–Orlovszkij vonalon augusztus 18-án fejeződött be.

1943. augusztus 23-án Harkov elfoglalásával véget ért a Nagy Honvédő Háborúnak ez a nagy ütközete. Ez a németek olyan főcsoportosításának szétzúzásával járt, amelyhez Hitler megannyi katonapolitikai reményt fűzött.

Melyek voltak a kurszki csata eredményei?

Ötven napig tartott a német fasiszta csapatokkal vívott nagy csata, amely a szovjet hadsereg győzelmével fejeződött be. Szétvertük a németek 30 válogatott hadosztályát, köztük 7 páncélos hadosztályt. E hadosztályok elvesztették állományuknak több mint a felét.

Ez alatt az idő alatt az ellenséges csapatok 500 000-nél több embert, mintegy 1500 harckocsit, köztük rengeteg „Tigrist" és „Párducot", 3000 löveget és temérdek repülőgépet vesztettek. A fasiszta vezetés ezeket a veszteségeket már semmiféle totális intézkedésekkel sem tudta pótolni.

Csapataink Kurszknál aratott ragyogó győzelme megmutatta a szovjet állam és fegyveres erőinek megnövekedett erejét. Ezt a győzelmet az arcvonalon és a hátországban a kommunista párt vezetésével az összes szovjet emberek erőfeszítése hozta meg. A kurszki ütközetekben csapataink kivételes bátorságról, tömeges hősiességről és katonai tudásról tettek tanúbizonyságot. A kommunista párt és a kormány nagyra értékelte a csapatok harci dicsőségét, több mint 100 000 katonát, tisztet és tábornokot tüntetett ki rendjelekkel és érdemérmekkel, és sokan megkapták a Szovjetunió Hőse címet.

A német fasiszta csapatok kurszki verségének nagy nemzetközi jelentősége volt, és még jobban megnövelte a Szovjetunió tekintélyét.

Az elkerülhetetlen katasztrófa kísértetként lebegett a fasiszta Németország előtt. A német csapatok veresége arra kényszerítette a hitleristákat, hogy 1943 nyarán más arcvonalakról a szovjet–német arcvonalra dobjanak át 14 hadosztályt és nagyszámú megerősítő erőt. Ezzel Olaszországban és Franciaországban jelentősen meggyengült a német arcvonal.

Hitlernek az a próbálkozása, hogy kiragadja a hadászati kezdeményezést a szovjet hadvezetés kezéből, teljes kudarccal végződött, és attól kezdve a háború végéig a német csapatok kénytelenek voltak kizárólag védelmi ütközeteket vívni. Ez Németország kimerülésére utalt, amelyet most már semmilyen erő sem tudott megmenteni. A vég csak idő kérdése volt.

A szovjet hadászati és hadműveleti-harcászati vezetés javult, kinőtte magát és elsajátította a hadviselés művészetét.

A kurszki ellentámadás a moszkvai és a volgai ellentámadástól eltérően előre elhatározott és jól biztosított mély csapás volt.

Ebbe jóval nagyobb erőket vontunk be, mint az előző nagy ellentámadásokba. Így például Moszkvánál az ellentámadásban 17 csekély létszámú összfegyvernemi hadsereg vett részt harckocsi-magasabbegységek nélkül, Sztálingrád környékén 14 összfegyvernemi hadsereg, 1 harckocsihadsereg és néhány gépesített hadtest. A kurszki ellentámadást viszont 22 erős összfegyvernemi, öt harckocsi- és hat légi hadsereg hajtotta végre, nagy távolsági bombázó kötelékkel együtt.

A kurszki csatában az ellentámadás során első ízben alkalmaztuk széleskörűen a harckocsi- és gépesített magasabbegységeket és seregtesteket, amelyek sok esetben a hadműveleti manőver döntő tényezői, a siker mélységben való gyors kifejlesztésének és az ellenség hadtápvonalai elvágásának eszközei voltak.

A harckocsihadseregek, tüzérhadosztályok és -hadtestek, a frontok hatalmas légi hadseregei lényegesen megváltoztatták lehetőségeinket, s így következésképpen a fronthadműveletek jellegét is, mind méreteik, mind pedig céljaik tekintetében. A háború első szakaszához képest a szovjet csapatok sokkal mozgékonyabbá váltak. Ez nagyban növelte a támadás napi átlagos ütemét. Erősen megnőtt a tüzérségi és aknavető tűz, valamint a harckocsik sűrűsége. A nyári támadó ütközetekben lehetőségünk volt arra, hogy egy kilométeres arcvonalszakaszon 150–200 löveget és 15–20 harckocsit összpontosítsunk.

A szovjet csapatok kurszki, orjoli és harkovi győzelméhez sokban hozzájárultak az ellenség mögöttes területén tevékenykedő partizánok. Különösen nagy „sínháborút" folytattak Belorusszijában, a szmolenszki, orjoli területen és a Dnyeper mentén.

A kurszki győzelem egyik döntő tényezője csapataink kiváló erkölcsi-politikai állapota volt. Ez azt a megfeszített és lelkiismeretes pártpolitikai munkát tükrözte, amelyet a parancsnokok, a politikai munkások, a párt- és Komszomol-szervezetek mind az ütközet előkészítése alatt, mind pedig annak során folytattak. Sok szellemi erőt fordítottak arra, hogy még jobban fokozzák a csapatok harci lehetőségeit.

Augusztus 25-én a főhadiszállásra rendeltek, hogy megvitassuk a helyzetet és a német csapatok kurszki veresége után széles arcvonalon kibontakozó általános támadásunk további feladatait.

A szovjet csapatok ellentámadása Kurszknál (1943. július 12—augusztus 23)

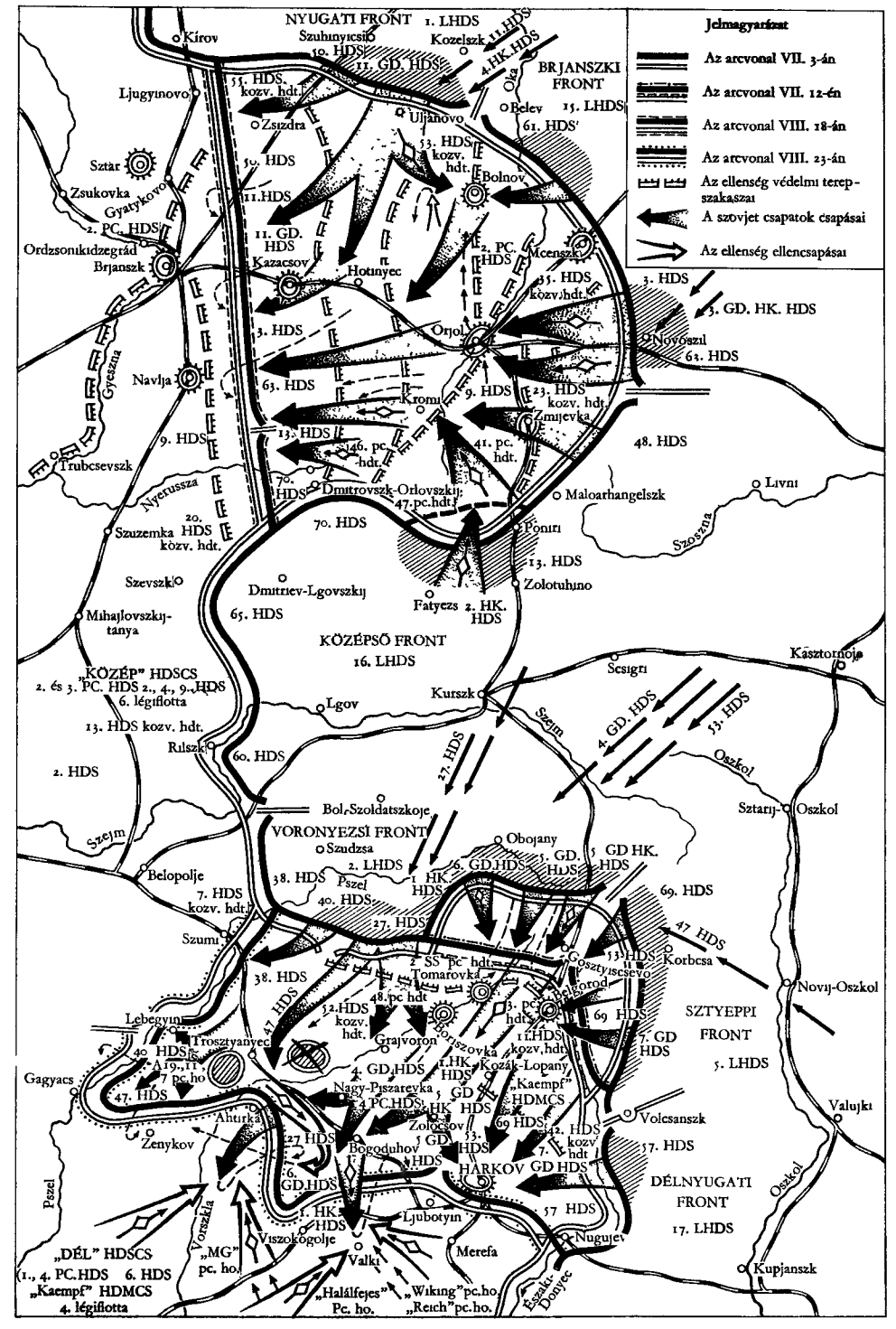

Az Ukrajnáért vívott csatákban

XVI.

A főhadiszállásra való visszatérésem előtt, 1943 augusztusában, a Voronyezsi és a Sztyeppi Front ellentámadása alatt kétszer is hozzám repült Alekszej Innokentyevics Antonov, a vezérkar főnökének helyettese. Közölte velem a legfelsőbb főparancsnoknak azokat a módosításait, amelyeket az 1943. évi nyári támadó hadműveletek befejezésének a tervében tett és a vezérkarnak az őszi–téli hadjáratra vonatkozó elképzeléseit.

Alekszej Innokentyevics igen kiválóan képzett katona, rendkívül kulturált ember és vonzó egyéniség volt. Jó volt hallgatni, amint vezérkarunk hadászati-hadműveleti elképzeléseit kifejtette. Határtalan pontossággal és meggyőző erővel elemezte a német csapatoknak a kurszki kiszögellésben elszenvedett veresége utáni helyzetet.

A vezérkar véleménye szerint a német hadvezetésnek még elég ereje volt ahhoz, hogy folytassa a háborút a Szovjetunió ellen, annál is inkább, mivel Anglia és Amerika minden jel szerint még nem szánta rá magát nagyarányú támadó hadműveletekre Európában. Dél-olaszországi (szicíliai) partraszállásuk nem változtatott lényegesen a német erők hadászati csoportosításán, bár természetesen a hitlerista vezetésnek további gondot okozott.

A vezérkar úgy vélte, és ezzel a legfelsőbb főparancsnok is egyetértett, hogy Németország a keleti arcvonalon már egyetlen egy nagyobb támadást sem tud végrehajtani. De az ellenségnek elegendő élőereje és anyagi eszköze volt ahhoz, hogy aktívan védjen. Tulajdonképpen ezt bizonyították a bogoduhovi, ahtirkai és poltavai ütközetek is, ahol a német csapatok eléggé érzékeny ellencsapásokat mértek és helyi sikereket értek el.

Teljesen egyetértettem Antonov következtetéseivel, és szintén az volt a véleményem, hogy a német fővezérség szívós védelmet fog követelni csapataitól, hogy tartani tudja a Donyec-medencét és a bal parti Ukrajnát.

Azok a direktíva-tervezetek, amelyeket a vezérkar készített és részben már meg is küldött a frontoknak, úgy szóltak, hogy a nyugati és a délnyugati irány minden szakaszán meg kell indítani a támadást, amelynek célja, hogy csapataink elérjék Belorusszija keleti határát és a Dnyepert, ahol hídfőket kell létesíteniük a jobb parti Ukrajna felszabadításáért kibontakozó hadművelet biztosítására.

Antonov beszámolójából megtudtam, hogy a legfelsőbb főparancsnok erősen követeli az azonnali támadást, hogy ne adjunk lehetőséget az ellenségnek a védelem kiépítésére a Dnyeper megközelítési útjain. E célkitűzéssel egyetértettem, de azzal a hadműveleti formával már nem, hogy Velikije Lukitól a Fekete-tengerig a frontok arcból támadjanak.

Hiszen megvolt rá a lehetőség (bizonyos átcsoportosítások után), hogy az ellenséges csoportosítások feldarabolását és bekerítését célul tűző hadműveleteket folytassunk, ami megkönnyítette volna a további hadviselést. Így többek között az ellenségnek a Donyec-medencében levő déli csoportosítására gondoltam, amelyet egy Harkov–Izjum körzetéből Dnyepropetrovszk és Zaporozsje általános irányban mért erős csapással el lehetett volna vágni.

Antonov azt mondta, hogy ő maga osztja véleményemet, a legfelsőbb főparancsnok azonban azt követeli, hogy az ellenséget frontális csapásokkal vessük vissza.

Mielőtt Antonov visszarepült volna Moszkvába, megkértem, hogy újból jelentse elgondolásaimat a legfelsőbb főparancsnoknak és tolmácsolja a frontoknak azt a kérését, hogy töltsék föl a harckocsicsapatokat technikával és kiképzett kezelőkkel, ugyanis soraik a súlyos harcokban erősen megritkultak.

Néhány nap múlva felhívott Sztálin és közölte, hogy utasítást adott, küldjenek Vatutyinnak és Konyevnek harckocsikat és kezelőket. Aztán megjegyezte, nem osztja azt a felfogást, miszerint a Délnyugati Front csapatainak Izjum környékéről Zaporozsje felé csapást kellene mérniük, mivel ehhez sok időre van szükség.

Nem kezdtem vitatkozni, mert tudtam, hogy a legfelsőbb főparancsnok egyelőre, több körülmény folytán, nincs nagyon meggyőződve a bekerítő hadműveletek határozottabb alkalmazásának a célszerűségéről.

Végül a legfelsőbb főparancsnok utasított, hogy a frontok csapatai minél hamarabb érjék el a Dnyepert.

Nos, hát augusztus 25-én, mint már említettem, megérkeztem a főhadiszállásra. A legfelsőbb főparancsnok éppen akkor fejezte be a megbeszélést az Állami Honvédelmi Bizottság tagjaival, amelyen meghallgatták az 1943. év második felére vonatkozó harckocsi- és repülőgépgyártási tervről szóló beszámolót.

Addigra már a párt és a nép óriási erőfeszítései árán népgazdaságunk és hadiiparunk mindennel el tudta látni az arcvonalat, amire csak szüksége volt. A „második Baku" meggyorsított fejlesztése, a kuznyecki és magnyitogorszki kombinát kohászainak hősies munkája, a nagyolvasztók, erőművek, bányák gyors üzembe helyezése a felszabadított területeken, az uráli, szibériai és Kazahsztáni színesfém- és vaskohászat fellendülése, a futószalag módszer bevezetése a hadiüzemekben, a hadviselési eszközök és a termelési technológia tökéletesítése érdekében végzett roppant alkotó munka – mindez új lehetőségeket adott az ellenség pusztításához.

1943-ban iparunk 35 000 kiváló harci repülőgépet, 24 000 harckocsit és rohamlöveget gyártott. Ekkor már mind mennyiségben, mind minőségileg messze felülmúltuk Németországot. A német parancsnokságok külön előírták csapataiknak, hogy kerüljék a találkozóharcot nehéz harckocsijainkkal.

A legfelsőbb főparancsnok a Voronyezsi és a Sztyeppi Front ügyei felől érdeklődött, majd megkérdezte, megkaptuk-e a direktívát, amely elrendeli, hogy a támadást a Dnyeperig folytassuk, és hogyan értékelik a frontok saját lehetőségeiket. Jelentettem, hogy a frontoknak nagyok a veszteségeik, jól meg kell erősíteni őket személyi állománnyal és technikai eszközökkel, különösen harckocsikkal.

– Jó – felelte Sztálin –, erről majd később beszélünk, most pedig rajta, hallgassuk meg Antonovot, hogyan halad a támadás a többi irányban.

Antonov az asztalra tette a nyugati és délnyugati hadászati irány térképeit, amelyeket, mint mindig, a Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnöksége gyönyörűen elkészített. Meg kell mondanom, hogy a szemléltetően elkészített térkép nagy segítséget nyújt az általános helyzet tisztázásához és az elhatározás meghozatalához.

Alekszej Innokentyevics jelentette az ellenségre vonatkozó adatokat. Világos volt: az ellenség mindent el fog követni annak érdekében, hogy megállítsa a Kalinyini, Nyugati, Brjanszki és Délnyugati Front megindult támadását. Az adatok szerint az ellenség védelme a Narva folyó–Pszkov–Vityebszk–Orsa–Szozs folyó–Dnyeper–Molocsnaja folyó vonalon épült ki. A hitlerista propaganda úton-útfélen dicsőítette ezt a terepszakaszt, „keleti falnak" nevezte, amelyen szétzúzódik a Vörös Hadsereg.

Beszámolva a Nyugati Frontnak és a Kalinyini Front bal szárnyának úgynevezett szmolenszki támadó hadműveletéről, Alekszej Innokentyevics azt mondta, hogy a csapatok itt nagy nehézségekkel találták szemben magukat. Egyrészt a nehéz erdős-mocsaras tereppel, másrészt a Brjanszk környékéről átdobott kötelékekkel megerősített ellenséges csapatok megnövekedett ellenállásával.

– Milyen feladatokat hajtanak végre a partizánosztagok? – kérdezte Sztálin.

– Főként a vasúti szállítást zavarják Polock–Dvinszk, Mogiljov–Zslobin és Mogiljov–Kricsev között – jelentette Antonov.

– Hogy állnak a dolgok a Délnyugati Frontnál?

– A támadást az arcvonalszakaszuk közepén megkezdő Délnyugati Front csapatai nem értek el sikert. Jobban mentek a dolgok a front bal szárnyán, ahol Leljusenko tábornok 3. gárdahadserege tevékenykedett.

Ma már nem emlékszem ennek a megbeszélésnek minden részletére, de a fontos a legfelsőbb főparancsnoknak az az utasítása volt, hogy kövessünk el mindent a Dnyeper és a Molocsnaja folyó minél gyorsabb elérése érdekében, hogy az ellenség ne tudja elpusztítani a Donyec-medencét és a bal parti Ukrajnát.

Ez helyes követelmény volt, mivel a visszavonuló hitleristák vadállati dühükben minden értéket tűzzel-vassal pusztítottak. Felrobbantották a gyárakat, üzemeket, romhalmazzá változtatták a városokat és falvakat, megsemmisítették az erőműveket, a nagyolvasztókat és martin-kemencéket, felgyújtották az iskolákat és kórházakat. A gyermekek, nők és aggastyánok ezrei pusztultak el.

Miután Sztálin kiadta Antonovnak a megfelelő utasításokat, nekem azt a parancsot adta, hogy J. N. Fedorenkóval és N. D. Jakovlevvel közösen vizsgáljuk meg, mit lehetne juttatni a Voronyezsi és a Sztyeppi Frontnak. Tekintettel a frontok feladatainak a fontosságára, még aznap este jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy mennyi embert, harckocsit, tüzérséget és lőszert kellene azonnal e két frontnak adni.

A legfelsőbb főparancsnok hosszú ideig szemlélte a meglevő erőket és eszközöket feltüntető táblázatot és azt, amit én szántam a frontoknak. Aztán, mint rendesen, vette a kék ceruzát és majdnem mindent 30–40 százalékkal lecsökkentett.

– A többit – mondta – akkor fogja megadni a főhadiszállás, amikor a frontok elérik a Dnyepert.

Még aznap visszarepültem a frontok harctevékenységi körzetébe. Ott a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának direktívája értelmében folytatnunk kellett aktív tevékenységünket.

Nem sokkal később, szeptember 6-án, a főhadiszállásról direktíva érkezett. A nekem alárendelt frontok azt a feladatot kapták, hogy támadjanak tovább a Dnyeper középső folyásáig és ott létesítsenek hídfőket. Vatutyin Voronyezsi Frontjának Romni–Priluki–Kijev felé kellett csapásokat mérnie. Konyev Sztyeppi Frontjának pedig a poltava–kremencsugi irányban kellett támadnia.

Arra, hogy a dnyeperi támadást gondosan előkészítsük, nem volt lehetőségünk. Mindkét front csapatai a szakadatlan ütközetekben erősen elfáradtak. Az anyagi-

technikai ellátásban is mutatkoztak fennakadások. De valamennyien – a közkatonáktól a marsallig – égtünk a vágytól, hogy mihamarabb kikergessük az ellenséget földünkről, felszabadítsuk a sokat szenvedett ukrán népet a megszállók súlyos járma alól, akik az arcvonalon elszenvedett balsikereikért a védtelen lakosságon álltak bosszút.

A hadműveleti-harcászati elhatározások kidolgozásához nem kellett sok idő, mivel a csapatok akkorra már gazdag tapasztalatokra tettek szert, amely segített a helyzet gyors elemzésében, az elhatározások meghozatalában, továbbá a rövid és pontos utasítások kidolgozásában.

A frontok parancsnokságai és törzsei a hadműveletek szervezésének és végrehajtásának nagymestereivé váltak. Könnyű volt velük dolgozni. Ahogy mondani szokták, fél szóból is megértettük egymást.

Továbbra is tartottam a kapcsolatot Vaszilevszkijjel, aki abban az időben a Délnyugati és Nyugati Front csapatainak a tevékenységét hangolta össze. Tudtuk, milyen hatalmas ellenséges csoportosítás áll ott szemben frontjainkkal. Bár csapataink némi számbeli fölényben voltak, ez nem jelentette azt, hogy nem ütköztek nagy nehézségekbe a támadó hadműveletek során, annál is inkább, mivel harckocsik és repülőgépek tekintetében szinte egyáltalán nem voltunk fölényben.

A felügyeletem alá tartozó két front támadása rendkívül lassan haladt.

Az ellenség elkeseredetten ellenállt, különösen Poltava környékén. De szeptember első felében, miután nagy veszteségeket szenvedett, kezdte kivonni csapatait a Donyec-medencéből és Poltava környékéről. A Voronyezsi Front arcvonalszakaszán ütközetbe vetettük Ribalkónak a főhadiszállás tartalékából érkezett 3. gárda-harckocsihadseregét és ez döntő fordulatot hozott.

A Voronyezsi Frontot a 3. gárda-harckocsihadseregen kívül még a 61. és 52. hadsereggel is megerősítették. A Sztyeppi Fronthoz a 37. és az 56. hadsereget küldték, ezen kívül a Voronyezsi Fronttól átadták neki Zsadov tábornok 5. gárdahadseregét.

A német csapatok nem tudtak ellenállni csapataink egyre erősödő nyomásának és megkezdték a visszavonulást a Dnyeper felé. A frontok mindent megtettek annak érdekében, hogy a visszavonuló csapatok nyomában hídfőket foglaljanak a Dnyeperen és menetből megkezdjék az átkelést ezen a nagy vízi akadályon.

Az ellenséges csapatok szétzilálására a frontok összes meglevő repülőit harcba vetettük. A magasabbegységek az ellenség üldözését megkezdve rögtönzött gyorscsoportokat alakítottak. Ezek azt a feladatot kapták, hogy nyomuljanak gyorsan előre az ellenség mögötti utakra, foglalják el és tartsák azokat a terepszakaszokat, amelyeket az ellenség védelem céljából megszállhatott.

Hogy még jobban erősítse a csapatok erkölcsi-politikai szellemét a nagy vízi akadályokon való átkeléskor, a főhadiszállás 1943. szeptember 9-én megparancsolta, hogy a Gyesznán való átkelésért a vezetői állományt terjesszék fel Szuvorov-rendre, a Dnyeperen való átkelésért pedig a Szovjetunió Hőse Címére.

A haditanácsok, politikai szervek és a parancsnokok nagy politikai nevelő munkát végeztek. Megmagyarázták a Dnyeper és a Gyeszna nyugati partja gyors elfoglalásának a jelentőségét. Mindenki, akivel alkalmuk volt beszélgetni az elkövetkező feladatokról és végrehajtási módjaikról, jól megértette, hogy mi a jelentősége a hatalmas folyó elfoglalásának, a gyors átkelésnek és különösen Kijev, az Ukrán főváros felszabadításának.

A Sztyeppi Front, miután bevette Poltavát, szeptember 23-án balszárny-csoportosításának előrevetett egységeivel elérte a Dnyepert.

A 3. gárda-harckocsihadsereg és a 40., valamint a 47. hadsereg erőinek egy része Velikij Burkin környékén hídfőt létesített a Dnyeperen. A hídfőt gyorsan ki kell szélesíteniük, hogy be tudja fogadni a Voronyezsi Front Kijevet délről és délnyugatról megkerülő főcsoportosítását.

A német hadvezetés a hídfőt létesített csapataink ellen sürgősen egy, a 24. és a 48. páncélos hadtestből és mintegy öt gyalogos hadosztályból álló nagy csoportosítást vetett be. Ez ellencsapást mért átkelő csapatainkra, és megbénította a tevékenységet a burkini hídfőben.

Kijevtől északra, Ljutyezs környékén N. J. Csibiszov tábornok hadseregének csapatai menetből átkeltek a Dnyeperen: átjutottak a szemközti partra a 240. lövészhadosztály 842. lövészezredének alegységei. Különösen kitüntette magát P. P. Nyefjodov szakaszvezető csoportja. A hídfő elfoglalása és tartása közben tanúsított hősiességéért P. P. Nyefjodovnak a Szojetunió Hőse címet adományozták, a csoport többi tagját pedig rendjelekkel tüntették ki.

A Dnyeperen átkelt csapatok rendkívüli szívósságot, vitézséget és bátorságot tanúsítottak.

A folyóhoz érve rendszerint menetből törtek előre. Nem várva be a pontonokat, a nehéz átkelőeszközöket, és a hídverést, a csapatok azon keltek át, ami éppen kéznél volt – gerendákból összerótt tutajokon, saját készítésű kompokon, halászcsónakokon és bárkákon. A szemközti parton sem volt könnyű, ahol a hídfőkért heves harcok lángoltak fel. A csapatok még meg sem tudták vetni lábukat, úgy szálltak harcba az ellenséggel, amely igyekezett mindenáron a folyóba szorítani őket...

Nagy sikerrel végződő elkeseredett harcok kezdődtek a Sztyeppi Front szakaszán is a Dnyeperen való átkelés közben, Dnyeprovokamenka és Domotkana környékén. Itt különösen kitüntették magukat G. B. Szafiulin tábornok 25. gárda-lövészhadtestének egységei. Az ellenség ismételt rohamait visszaverve biztosították a 7. gárdahadsereg sikeres átkelését. M. N. Sarohin tábornok 37. hadseregéből I. N. Mosljak tábornok 62. gárdahadosztályának a csapatai keltek át elsőként Kremencsugtól délkeletre a Dnyeperen.

A szárazföldi csapatok erélyes tevékenységét a front repülői és a főhadiszállás távolsági repülői támogatták. Azzal, hogy ezek összpontosított csapásokat mértek az ellenség repülőire, védelmére és tartalékaira, szilárdan biztosították légi fölényüket.

Szeptember végéig csapataink az ellenség védelmét megtörve, a Lojevtól Zaporozsjeig terjedő 750 km-es szakaszon átkeltek a Dnyeperen és egy sor fontos hídfőt létesítettek, amelyekből tovább szándékoztunk támadni nyugat felé.

A Dnyeperen való sikeres átkelésért és az eközben tanusított hősiességért, bátorságért és kiváló katonai tudásért, a dnyeperi ellenséges védelem megrohamozásáért mintegy két és fél ezer katonát, tiszhelyettest, tisztet és tábornokot tüntettek ki a Szovjetunió Hőse címmel.

Október 12-től december 23-ig a Voronyezsi Front csapatai végrehajtották a kijevi hadászati hadműveletet. (1943. október 20-val a Voronyezsi Front nevét 1. Ukrán Frontra, a Sztyeppi Frontét 2. Ukrán Frontra változtatták.)

Először úgy terveztük, hogy a kijevi csoportosítás szétzuzását és Kijev elfoglalását a bukrini hídfőből mért főcsapással hajtjuk végre. Később azonban le kellett mondanunk erről a tervről, mert az ellenség ide vonta a kijevi csoportosítás erőinek zömét. A főcsapást áthelyeztük Kijevtől északra a ljutyezsi hídfőből, ahol a német fasiszta csapatok meggyengítették északi szakaszukat.

Kijev felszabadításának, valamint a korosztyeny—zsitomir–fasztovi támadásnak

új tervét a vezérkaron keresztül jóváhagyásra felterjesztettük a legfelsőbb főparancsnokhoz. Miután megvitatták a vezérkarnál és egyeztették a Központi Fronttal, a főhadiszállás jóváhagyta a tervet.

Október 25 én megkezdődött a 3. gárda-harckocsihadsereg átcsoportosítása a bukrini hídfőből. A hadseregnek mintegy kétszáz kilométert kellett megtennie a Dnyeper mentén, vagyis az ellenséges arcvonal mentén. Szerencsénkre nem volt repülésre alkalmas idő, és az ellenség légi felderítése az átcsoportosítás alatt úgyszólván alig működött.

Velikij Bukrin környékéről a 7. áttörő tüzérhadtestet is átcsoportosítottuk.

Az álcázásért és a rádiófelderítés megakadályozása érdekében mindent elkövettünk. A ljutyezsi hídfőbe irányuló mozgások egy részét éjjel hajtottuk végre. Hogy az ellenség figyelmét a bukrini hídfőre irányítsuk, folytattuk az ottani csapatok aktív tevékenységét, és különféle megtévesztő intézkedéseket tettünk. Az ellenség nem fedezte fel a harckocsihadsereg és a tüzérhadtest átcsoportosítását, a front csapatainak főcsapását továbbra is ebből a körzetből várta.

November 1-re a ljutyezsi hídfőben a 38. hadsereg, a 3. gárda-harckocsihadsereg, A. G. Krovcsenko tábornok 5. harckocsihadteste, a 7. áttörő tüzérhadtest, továbbá sok tüzér- és egyéb fegyvernemi kötelék összpontosult.

A hadműveletehez összesen mintegy kétezer löveget és aknavetőt, valamint ötszáz „Katyusát" készítettünk elő. A döntő tevékenység megkezdésekor a kijevi irányban csapataink jelentős fölényben voltak az ellenséggel szemben.

November 3-án hajnalban a fasiszta csapatok számára váratlanul megindult a Kijev elleni támadás, amelyet a 2. légi hadsereg támogatott.

Ámde még a bukrini hídfő körzetében is le kellett kötnünk az ellenséget. Ebből a célból a front 27. és 40. hadserege november 1-én támadást indított. A németek ezt a támadást a főcsapásnak vélték, és sürgősen további erőket dobtak át ide, köztük a „Reich" SS páncélos hadosztályt, amely Manstein vezértábornagy tartalékában volt. És mi éppen ezt akartuk!

November 3-án és 4-én azonban a 38. hadsereg Kijev elleni támadása lassan haladt előre. Hogy a hadművelet menetét döntően befolyásoljuk, elhatároztuk a 3. gárda-harckocsihadsereg bevetését. Ez a hadsereg november 5-én hajnalra átvágta a kijev-zsitomiri utat, és ezzel kedvező feltételeket teremtett a Kijevet támadó csapatok számára.

K. Sz. Moszkalenko tábornok 38. hadserege november 5-én estére már elérte Kijevet, és november 6-án reggel 4 órakor A. G. Kravcsenko tábornok harckocsihadtestével együtt elfoglalta a várost.

A legfelsőbb főparancsnoknak azonnal táviratot küldtünk. Ebben ez állt: „A legnagyobb örömmel jelentjük, hogy az 1. Ukrán Front csapatai felszabadították a gyönyörű Kijevet, Ukrajna fővárosát. Kijev városát teljesen megtisztogattuk a fasiszta megszállóktól. Az 1. Ukrán Front csapatai folytatják feladatuk végrehajtását."

A Kijev bevételéért és az ellenség kijevi csoportosításának megsemmisítéséért folytatott hadművelet kidolgozásában és megszervezésében nagy és fontos munkát végzett a 38. hadsereg (parancsnok K. Sz. Moszkalenko hadseregtábornok, a haditanács tagja A. A. Jepisev) haditanácsa.

A csapatoknak a kijevi hídfő elfoglalását és kiszélesítését célzó átcsoportosítását maga Grecsko vezérezredes, a frontparancsnok helyettese és Ribalko tábornok, a 3. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka irányította.

A hadművelet végrehajtásában nagy érdeme volt a frontparancsnoknak, Vatutyin hadseregtábornoknak és Krajnyukovnak, a haditanács tagjának.

A Kijevért vívott harcokban aktív szerepet játszott a Ludvík Svoboda ezredes vezette csehszlovák dandár. E hős dandár 138 katonáját és tisztjét tüntették ki a Szovjetunió rendjeleivel, köztük a dandár parancsnokát is. Antonin Sochor főhadnagynak és Richard Tesářik hadnagynak a Szovjetunió Hőse címet adományozták.

A szovjet nép mindig hálával fog gondolni azokra a csehszlovák harcosokra, akik a Nagy Honvédő Háború alatt részt vettek a német fasiszta csapatok szétzúzásában.

Reggel 9 órakor a front haditanácsával megérkeztünk Kijevbe, ahova már tömegesen özönlöttek a város elcsigázott lakosai, akik a környéken kerestek menedéket a fasiszták bestiális kegyetlenkedései elől. Gépkocsijainkat tömegek vették körül.

Az emberek többsége rendkívül kimerültnek látszott. De hogyan ragyogott a kijeviek szeme, akik nem álmukban, hanem a valóságban pillantották meg felszabadítóikat, testvéreiket – a szovjet harcosokat! Sokan sírtak a boldogságtól, mindenki szeretett volna valamit mondani fájdalmairól, a kiállott szenvedésekről . . .

Amikor az általam jól ismert Krescsatyikon, a város valaha legszebb sugárútján végigmentem, semmire nem ismertem rá: körös-körül csupa romhalmaz. Így festett a mi ősi Kijevünk a hitleristák kivonulása után.

A front csapatai Kijev felszabadítása után nyugat felé szorították vissza az ellenséget, elfoglalták Fasztovot, Zsitomirt és még néhány más várost.

A németek az események katasztrofális alakulásától félve Zsitomir környékén sürgősen egy 15 (köztük 8 páncélos és gépesített) hadosztályból álló csoportot vontak össze, hogy ellencsapást mérjenek vele. Az ellenség december 13-án erős csapást mért az Ukrán Front csapataira, s ezzel sikerült neki ismét elfoglalnia Zsitomirt és 30–40 km-t előrenyomulnia. Beérkező tartalékaink azonban hamarosan visszaállították a korábbi helyzetet. Most csapataink védelmi arcvonala Kijevtől 150 km-re nyugatra és 50 km-rel délre húzódott.

De térjünk most kissé vissza, hogy felidézzük, mi történt ezalatt a 2. Ukrán (volt Sztyeppi) Frontnál, ahol kevesebbet tartózkodtam, mivel a harchelyzet azt követelte, hogy a kijevi irányban legyek.

A 2. Ukrán Front csapatai szeptember 30-án átkelve a Dnyeperen egy 30 km széles és mintegy 15 km mély hídfőt létesítettek a folyó nyugati partján. Ez teljes mértékben biztosította a főcsoportosítás csapásának kibontakozását.

A dnyeperi átkelés közben úgy adódott, hogy Managarov tábornok 53. hadseregénél tartózkodtam. A tábornok, akárcsak a belgorodi támadás előtt, kitűnően vezette hadseregét. Most még energikusabban tevékenykedett, mint az ellentámadás előtt a kurszki kiszögellésben. A hadsereg legtöbb egység- és magasabbegység-parancsnoka ugyanilyen benyomást keltett bennem. Valamennyi törzs szervezettebben dolgozott, javult a vezetés, a felderítés, és ami a legfőbb, a törzsek és parancsnokságok jól begyakorolták a helyzet gyors és alapos elemzését.

Miközben Managarovval, a hadseregparancsnokkal beszélgettem, Konyevet figyeltem. Korábban ő rendszerint helyesbítette vagy kiegészítette parancsnokainak a jelentéseit, most azonban Managarov pontos jelentését figyelve csak hallgatott és mosolygott. Valóban, Managarovnak és törzsének intézkedő-képességével nagyon meg lehettünk elégedve.

Búcsúzás közben tréfásan megjegyeztem:

– Minden rendben van. De a harmonika hiányzik.

– Van az is, marsall elvtárs – mondta nevetve Managarov. – Nálam van a máso-

dik lépcsőben, csakhogy nem játszottam rajta azóta, hogy a belgorodi ellentámadás előkészítése közben felkeresett.

... Kijev felszabadítása, hídfők elfoglalása és kiszélesítése a Dnyeperen – mindez erősen súlyosbította Cserkasszi, Kremencsug, Dnyepropetrovszk és Zaporozsje környékén a német csapatok helyzetét. A Dnyeper lehetővé tette az ellenségnek, hogy nehezen leküzdhető védelmet építsen ki, és a hitleristák nagy reményeket fűztek ahhoz, hogy e természetes akadály előtt sikerül majd megállítani csapatainkat.

A főhadiszállás a felderítés adataiból megtudta, hogy a hadművelet kezdete előtt Hitler felkereste a „Dél" hadseregcsoport törzsét. Kategorikusan azt követelte a csapatoktól, hogy az utolsó csepp vérig küzdjenek a Dnyeperért és minden áron tartsák meg.

A hitleristák tudták, ha elvesztik Ukrajnát, akkor véglegesen összeomlik arcvonaluk országunk déli részén, elvész a Krim-félsziget, és a szovjet csapatok hamarosan elérhetik államhatárukat. Akkor pedig még jobban bonyolódik a fasiszta tábor általános helyzete.

Ám Hitler és Manstein vezértábornagy szigorú követelései ellenére a Dnyeperért vívott csatát elvesztették a németek. Még egyszer megkísérelték helyreállítani a védelmet Kremencsug, Dnyepropetrovszk és Zaporozsje környékén, de sikertelenül.

Október 23-án a 2. Ukrán Front csapásmérő csoportosítása, így a Főparancsnoksági Tartalékból a frontnak átadott 5. harckocsihadsereg elérte Krivoj Rog és Kirovográd megközelítési útjait. A németek a veszély elhárítására nagy csoportot vontak össze és bevetették a 2. Ukrán Front ellen.

Teljes erővel tombolt az elkeseredett ütközet, amikor Konyev harcálláspontjára érkeztem, amely négy kilométernyire települt a csatatértől. A szögtávcsővel részben figyelni lehetett az ütközet menetét.

Ivan Sztyepanovicsot gondok gyötörték. Lehetséges, hogy a frontnak a korábbi harcokban erősen megritkult és kifáradt csapatai nem bírják el az ellenség erős nyomását. Minden repülőjét kénytelen volt bevetni az ellenség ellen, a tüzércsapatokat pedig más arcvonalszakaszok rovására tudta csak megerősíteni. A németek viszont bombázókat küldtek csapataink ellen, amelyek egymást követő hullámokban tűntek fel a harcmező felett és érzékeny veszteségeket okoztak nekünk.

Október 24-én estig csapataink több szakaszon kénytelenek voltak közel 10 km-t visszavonulni, majd utána, nem tudva tartani magukat, még 25 km-t vonultak vissza, és csak az Ingulec folyónál tudták szilárdan megvetni lábukat. Bármiként igyekezett is az ellenség csapatainkat visszavetni az Ingulectól, ez nem sikerült neki. Miután nagy veszteségeket szenvedett, kénytelen volt beszüntetni rohamait és védelembe átmenni.

A 2. Ukrán Front csapatai, nem lévén elegendő erejük ahhoz, hogy a Krivoj Rog-i irányban folytassák a támadást, itt szintén védelembe mentek át.

A front jobb szárnyán pedig változatlan hevességgel dúlt a harc. Itt K. A. Korotyejev tábornok 52. hadserege a partizánosztagokkal szorosan együttműködve sikeresen átkelt a Dnyeperen, december 14-én hídfőt foglalt, s birtokba vette Cserkasszi várost.

A 3. Ukrán Front csapatai elkeseredett ütközetek során felszámolták az ellenség zaporozsjei hídfőjét. Csapataink felszabadították Dnyepropetrovszkot.

 December végére a 2. és 3. Ukrán Front egy 400 km széles és 100 km mély

hadászati jelentőségű hídfőt létesített, amely lehetővé tette a további támadó hadműveletek megindítását.

Az 1. és 2. Ukrán Front tevékenységének egybehangolásával lévén elfoglalva, nem ismertem azoknak a hadműveleteknek a részleteit, amelyeket a 3. és 4. Ukrán Front csapatai folytattak. A legfelsőbb főparancsnokkal és Vaszilevszkijjel folytatott telefonbeszélgetésekből tudtam, hogy a 4. Ukrán Front, miután a Molocsnaja folyónál szétzúzta az ellenséget, sikeresen nyomult előre, és hídfőt foglalt a Perekop földszoroson, s ezzel bezárta a Krímbe a német csapatokat.

Hogy részletesebben megismerkedjek a frontok helyzetével, továbbá, hogy megtárgyaljuk és pontosítsuk a későbbi támadó hadműveletek tervét, december közepén a főhadiszállásra hívattak. Vaszilevszkij is megérkezett, akivel a vezérkarnál találkoztam, s azon nyomban kicseréltük véleményünket az 1943. év eredményeiről, meg a közeli kilátásokról.

Alekszandr Mihajlovics fáradtnak látszott. Ő is, velem együtt, április óta szinte állandóan úton volt, hol repült, hol pedig a frontutakon közlekedett. A helyzet ezalatt meglehetősen bonyolult, feszült volt és bővelkedett gyors sikerekben és bosszantó kudarcokban. Mindezek hatása, párosulva az állandó kialvatlansággal, fizikai és szellemi túlfeszítettséggel, különösen akkor jelentkezett, amikor csendes szobákban tartózkodtunk, ahol nem hallottuk sem a légitámadások, sem az ágyuk dörejét, s nem kaptunk aggasztó híreket az arcvonal veszélyes szakaszairól.

A főhadiszállás decemberi értekezletén megjelent az Állami Honvédelmi Bizottság tagjainak a többsége. Inkább volt nevezhető az Állami Honvédelmi Bizottság kibővített ülésének, amelyen a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának néhány tagja is részt vett.

Az ülés eléggé elhúzódott. A frontok eredményeinek és tapasztalatainak a megvitatásában, továbbá a helyzet és a háború kilátásainak az értékelésében Vaszilevszkij és Antonov vett részt. A gazdaság és a hadiipar problémáiról Voznyeszenszkij számolt be. A nemzetközi vonatkozású kérdésekről és szövetségeseink második frontjának a megnyitási lehetőségéről Sztálin beszélt.

A vezérkar adatai szerint a szovjet csapatok 1943 végéig a német seregek által 1941–1942-ben elfoglalt területnek több mint a felét felszabadították. A Sztálingrád környéki ellentámadástól kezdve a szovjet csapatok teljesen megsemmisítettek vagy foglyul ejtettek 56 hadosztályt. 162 pedig oly súlyos vereséget szenvedett, hogy komoly mértékben fel kellett tölteni vagy át kellett szervezni őket. Az említett idő alatt megsemmisítettünk mintegy hétezer harckocsit, több mint tizennégyezer repülőgépet s majdnem ötvenezer löveget és aknavetőt. A német csapatok elvesztették legtapasztaltabb tábornokaikat, tisztjeiket, tiszthelyetteseiket és katonáikat.

1943 végéig a kommunista pártnak és kormányunknak a kezdeti időszak nehézségei ellenére sikerült megoldania a szakképzett tiszti utánpótlást. Sőt, nemcsak az arcvonal szükségleteit elégítettük ki, hanem jelentős tartalékokat is képeztünk. Még az 1943. évi nagy támadó hadműveletek idején is több mint 93 ezer tisztünk volt tartalékban, akiknek a fele nagyszerű harci tapasztalatokkal és kellő katonai-harcászati tudással rendelkezett. Ebben az évben kétszeresére nőtt a szovjet fegyveres erők tábornoki létszáma. 1944-ben mintegy 315 000 tisztet bocsájtottak ki az ország katonai tanintézeteiből.

Németország a keleti arcvonalon a háború második szakaszában annyira kimerült, hogy már nem tudott nagy támadó tevékenységet folytatni. Az aktív védelmi háborúhoz azonban még elegendő erővel rendelkezett. Az alaposan megtépázott

arcvonalának a megerősítésére a német hadvezetés 1943 végére további 75 hadosztályt és rengeteg harci technikai eszközt, fegyvert és felszerelést dobott át nyugatról.

Fegyveres erőink tovább növekedtek. 1943-ban 78 hadosztályt szerveztünk. Az év végéig 5 harckocsihadsereg, 37 harckocsi- és gépesített hadtest, 80 önálló harckocsidandár és 149 önálló harckocsi- és rohamlöveg-ezred alakult. Felállítottunk 6 tüzérhadtestet, 26 tüzérhadosztályt, 7 gárda-aknavetőhadosztályt és sok tucatnyi egyéb tüzéregységet.

Minthogy a háborúban véglegesen döntő fordulat történt a Szovjetunió javára, Olaszországban partra szálltak a szövetségesek és az kilépett a háborúból, továbbá, hogy minden országban hatalmas mozgalommá fejlődtek az ellenállás erői, a fasiszta Németország csatlós államaiban is rendkívül bonyolódott a helyzet. Növekedett a népeknek a fasizmus elleni jogos haragja és az a leküzdhetetlen óhaja, hogy minél hamarabb vége legyen a háborúnak. Lengyelországban, Jugoszláviában, Csehszlovákiában, Görögországban, Franciaországban és más európai országokban magasra csaptak a nemzeti felszabadító mozgalom félelmetes hullámai.

A szovjet–német arcvonalon elszenvedett súlyos vereség hatására a gazdasági nehézségek miatt, továbbá mert nem volt ember, akivel a veszteségeket pótolni lehetett volna, magában Németországban is egyre kevésbé hittek már a német csapatok erejében. A dolgozó nép jelentős rétegein erőt vett a bizalmatlanság, s egyre jobban és jobban terjedt körükben az antifasiszta erők tevékenysége.

Országunkban a győzelmek nyomán az a teljes magabiztosság uralkodott, hogy győzelemmel fejezzük be a háborút! Szó sincs róla, senkinek nem volt könnyű elviselni a fiú, a testvér, az apa, az anya elvesztését, de népünk a haza iránti magasztos kötelességtudattal viselte el a fájdalmakat.

1943 végére a szovjet parancsnokok újabb hadászati, hadműveleti és harcászati tapasztalatokkal gazdagodtak. A nagy front- és frontcsoport-hadműveletek szervezése és sikeres megvívása lehetővé tette a főhadiszállásnak, a vezérkarnak és maguknak a frontoknak, hogy mélyebben, alaposabban megértsék és átgondolják az ellenséges csoportosítások megsemmisítésének leghatékonyabb módjait, és minél kevesebb legyen az emberveszteség meg az anyagi ráfordítás.

A vezérkarnál a tapasztalt hadműveleti tisztek, szervezők és felderítők népes kollektívája alakult ki. Maga a Legfelsőbb Főparancsnokság is immár jóval tökéletesebben uralta a korszerű hadviselés módjait és módszereit. Mindnyájan könnyebben tudtunk dolgozni és jobban megértettük egymást. Ez korábban nem volt így, s ennek gyakran az ügy vallotta kárát.

A szovjet csapatok sikeres harctevékenységében jelentős része volt annak, hogy megjavult a csapatoknál folyó pártpolitikai munka. A hadseregek haditanácsai nagyobb hozzáértéssel kezdték összegezni a hadműveletek eredményeit, nagyszerű példaként állítva a személyi állomány elé a katonák, tisztesek, tisztek és tábornokok harci dicsőségét és hősiességét. Népszerűsítették a fontos harcfeladatok végrehajtásának legjobb módszereit.

Meg kell mondanom, hogy általában a frontok, hadseregek és a flották haditanácsai révén a párt igen rugalmasan és szakszerűen egyesítette a csapatok katonai és politikai vezetését.

A haditanácsokban az SZK(b)P Központi Bizottságának sok tagja és póttagja, a szövetséges köztársaságok kommunista pártjai központi bizottságának titkárai, határterületi és területi pártbizottságok titkárai működtek, akik állandó kapcsolat-

ban álltak a párt központi bizottságával és az Állami Honvédelmi Bizottsággal. A haditanácsok a hadseregek nagy tekintélyű szervei lévén felelősek voltak a csapatok személyi állománnyal, fegyverzettel, anyagi-technikai eszközökkel való kiegészítéséért, szervezéséért, sokoldalú harci és politikai kiképzéséért. Aktívan és rendszerint alkotóan, hozzáértéssel vettek részt a legfontosabb védelmi és támadó hadműveletek kidolgozásában és végrehajtásában.

A tábornokok és tisztek többet kezdtek tartózkodni az egységeknél és alegységeknél, beszélgetni a katonákkal és a tisztesekkel. A politikai szervek vezetői és az instruktorok részéről is javult a pártpolitikai munka irányítása.

Ebből a szempontból szeretném külön kiemelni az 1. Ukrán Front politikai csoportfőnökségét Sz. Sz. Satilov tábornokkal, és az 1. Belorusz Front politikai csoportfőnökségét Sz. F. Galadzsev tábornokkal az élén. Nagy segítséget nyújtottak a csapatoknak Ukrajna és Belorusszija vezető párt- és szovjetfunkcionáriusai.

A Partizánmozgalom Központi Törzsének adatai szerint 1943-ben kétszeresére növekedtek a partizánerők. Sok partizánosztag egységgé és magasabbegységgé szerveződött, amelyek képesek voltak arra, hogy jelentős hadműveleteket folytassanak az ellenség mögött, nagy német erőket kötve le. Elmondhatjuk, hogy az ellenség háta mögött a megszállókkal szembeni szent gyűlölettől égő népi bosszúállók hatalmas frontja működött.

Különösen hatalmas partizán-magasabbegységek működtek Belorusszijában és Ukrajnában. Itt nagy szerepet játszott V. J. Szamutyin, F. F. Taranyenko, V. I. Kozlov, T. L. Bumazskov, A. F. Fjodorov, A. N. Szaburov, Z. A. Bogatir, P. M. Maserov, Sz. V. Rudnyev, Sz. A. Kovpak, M. I. Naumov, I. J. Anyiszimenko, J. M. Melnyik, D. T. Burcsenko és F. F. Kapuszta partizán-magasabbegysége.

A szovjet hadvezetés terveiben és tevékenységében a partizánok reális erejével és egyre növekvő szerepével még azért is számolt, mert a partizántevékenység harcászata magasabb színvonalra emelkedett.

A partizánegységek és -magasabbegységek tevékenységét alapjában véve a frontok haditanácsai, az Ukrán, valamint a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának a vezetői hangolták össze. Nagy segítséget nyújtottak a pártnak a partizánosztagok megalakításában azok az illegális Komszomol-szervezetek, amelyeknek az élén a belorusszijai Komszomol Központi Bizottságának állandóan az ellenség által megszállt területén tartózkodó titkárai, K. T. Mazurov és F. I. Szurganov álltak. 1943-ban a partizánok 11 000 vasúti szerelvényt robbantottak fel, 6000 mozdonyt, mintegy 40 000 vasúti kocsit rongáltak meg és tettek üzemképtelenné, 22 000-nél több gépkocsit és több mint 900 vasúti hídat semmisítettek meg. E tevékenység szervezői a helyi illegális pártszervezetek voltak.

Az egész szovjet hátország -munkájában is döntő fordulat történt. 1943-ban erősen emelkedett a fegyver- és lőszergyártás. 1943 augusztusában a párt egy sor fontos határozatot hozott a felszabadult területek népgazdaságának a helyreállítására. E területeken 1943 utolsó negyedében már 6,5 millió tonna szenet, 15 000 tonna ásványolajat bányásztak és 172 millió kW/óra villamosenergiát termeltek. A szovjet fegyveres erők hadtápja jobban és rugalmasabban kezdte ellátni a csapatokat mindazzal, amire a sikeres fegyveres küzdelemhez szükségük volt.

Országunk mindenben óriási erővé fejlődött. 1943-ban javultak a szövetségeseinkkel való kapcsolataink. Amerikától valamivel nagyobb anyagi-technikai segítséget kaptunk mint 1942-ben, ez azonban továbbra is messze elmaradt az ígérttől,

és az év végére még valamelyest csökkent is. Az Egyesült Államok kormánya továbbra is saját szükségleteire, továbbá Angliával szembeni kötelezettségeire hivatkozott a második front küszöbönálló megnyitásával kapcsolatban . . .

1943 végére véglegesen leküzdöttük a nehéz helyzetet és hatalmas erőkkel, harceszközökkel rendelkezvén, szilárdan kézben tartottuk a hadászati kezdeményezést. S őszintén szólva már nem is volt annyira szükségünk az európai második front megnyitására, mint az előző két esztendőben. Ámde a fasiszta Németország mielőbbi szétzúzása és a háború befejezése érdekében mindnyájan szerettük volna, ha a második frontot mihamarabb megnyitják.

Kétségtelenül örültünk az olaszországi, az el-alameini, a tuniszi és egyéb győzelmeknek. Ez azonban mégsem volt az, amit oly régen vártunk szövetségeseinktől, hogy érezzük, hogy ők is méltóképpen kiveszik részüket a háborúból.

Amikor Sztálin hazatért a teheráni konferenciáról, ezt mondta:

- Roosevelt szavát adta, hogy 1944-ben széleskörű tevékenységet kezd Franciaországban. Úgy gondolom, megtartja szavát. De ha nem, akkor saját erőnk is elegendő a hitlerista Németország szétzúzásához.

Eddig semmit sem mondtam a nyugati és az északnyugati irányunk helyzetéről, és természetesen nem feledékenységből, hanem azért, mert egész 1943-ban a kurszki kiszögellés körzetében, a Dnyeperhez vezető utakon vívott csatákkal, a Dnyeperért és a jobbparti Ukrajnáért vívott ütközetekkel voltam elfoglalva. Ami a nyugati és délnyugati irányt illeti, ezekkel 1943-ban maga a legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar foglalkozott, és mi csak nagyritkán mondtuk el elképzeléseinket és javaslatainkat akkor, amikor a legfelsőbb főparancsnok megkérdezett bennünket.

1943 végére ezekben az irányokban számottevő sikereket értünk el. A szovjet csapatok teljesen megtisztították az ellenségtől a Kalinyini területet, felszabadították a Szmolenszki területet és Kelet-Belorusszija főbb körzetét. Az év végén csapataink sikeres előrenyomulása következtében az arcvonal az északnyugati és nyugati irányban már az Ilmeny tavon, Velikije Lukin, Vityebszken és Moziron át húzódott.

A délnyugati és déli irányban az arcvonal ebben az időben a Poleszjétől Zsitomiron, Fasztovon, Kirovográdon (kizárva), Zaporozsjén és Herszonon keresztül húzódott. A Krim-félsziget még a német csapatok kezén volt. Leningrád környékén és tőle északra a helyzet jelentősen javult. A leningrádiak most már szabadon lélegeztek.

Az Állami Honvédelmi Bizottság tagjai és mi, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a tagjai úgy véltük, hogy bár az ellenséggel folytatott harcban nagy sikereket értünk el és az ellenség alaposan meggyengült, azért még mindig elég erős. Az európai második front hiánya lehetővé tette az ellenségnek, hogy 1944-ben szívós védelmi háborút folytasson.

1944 elején Németországnak a csatlósok csapataival együtt a szovjet-német arcvonalon mintegy 5 millió embere, 54,5 ezer lövege és aknavetője, 5400 harckocsija meg rohamlövege és valamivel több mint 3000 repülőgépe volt.

A szovjet fegyveres erők az ellenséget előerőkben 1,3-szeresen, tüzérségben 1,7-szeresen, repülőgépekben 2,7-szeresen múlták felül. Ezt a mennyiségi fölényt még növelte a fegyverek kiváló minősége és ami különösen fontos, a csapatok harci szelleme, a vezetésnek pedig tökéletesedett a hadműveleti-harcászati és hadászati művészete.

A főhadiszállás a helyzet mélyreható és sokoldalú elemzése alapján elhatározta, hogy az 1944. évi téli hadjárat során Leningrádtól a Krímig támadást indít.

Ezzel kapcsolatban a fő támadó hadműveleteket a délnyugati hadszíntéren terveztük, hogy mindenekelőtt felszabadítsuk a jobbparti Ukrajnát és a Krímet. Elhatároztuk, hogy Leningrádot teljesen felszabadítjuk a blokád alól és kiűzzük az ellenséget a Leningrádi területről. A balti frontok csapatai azt a feladatot kapták, hogy a Leningrádi Fronttal együttműködve tisztogassák meg a Novgorodi területet és nyomuljanak előre a balti köztársaságok határáig. A nyugati irány feladata az volt, hogy minél nagyobb területeket szabadítson fel Belorusszijában.

A szovjet csapatok 1944. évi téli hadműveleteinek tervezése közben azt tartottuk szem előtt, hogy a fő eszközöket és erőket az 1., 2., 3. és 4. Ukrán Frontnál összpontosítsuk, hogy ott jelentősebb fölényt biztosítsunk az ellenséggel szemben és rövid időn belül szétzúzzuk az ellenség „Dél" és „A" hadseregcsoportját.

Ami az északi, északnyugati és nyugati irány többi frontját illeti, a főhadiszállás úgy határozott, hogy oda kevesebb erőt ad, hogy ne aprózza szét a tartalékokat és ne vonja el azokat olyan szakaszokról, ahol a fő feladatokat kell megoldani.

A főhadiszálláson tartott megbeszélés után Vaszilevszkijjel még öt napig dolgoztunk a frontok feladatainak pontosításán. A legfelsőbb főparancsnok eközben többször meghívott bennünket kremli lakására ebédre.

Mint ismeretes, Sztálin rendkívül szerényen élt. Az orosz konyha egyszerű ételei kerültek asztalára, néha pedig grúz fogások. Sztálin környezetében, ruházatában és életében semmiféle mértéktelenség nem volt.

Egyszer otthon, a legfelsőbb főparancsnoknál megpróbáltam újból felvetni a bekerítő hadműveletek kérdését. Sztálin ezt mondta:

– Most mi lettünk az erősebbek, csapataink tapasztaltabbak. Most nemcsak tudunk, hanem kötelesek is vagyunk olyan hadműveleteket folytatni, amelyeknek a célja a német csapatok bekerítése.

Egy másik alkalommal az ebéden rajtam kívül A. A. Zsdanov, A. Sz. Scserbakov és a Politikai Iroda más tagjai is jelen voltak. Zsdanov a leningrádi munkások hőstetteiről és nagy bátorságáról beszélt, akik nem törődve a veszéllyel, éhezve napi 14–15 órát álltak a gyárak és üzemek szerszámgépei mellett, minden módon segítették az arcvonal csapatait. Kérte, hogy emeljék fel a leningrádiak élelmiszeradagját. A legfelsőbb főparancsnok azonnal kiadta az utasítást, hogy teljesítsék Zsdanov kérését, majd így szólt:

– Igyunk a leningrádiak egészségére. Ők népünk igazi hősei.

Miután a frontok feladatait véglegesen kidolgoztuk, Vaszilevszkijjal elindultunk a felügyeletünk alá tartozó frontokhoz, ahol továbbra is koordinálnunk kellett a csapatok tevékenységét. Én Vatutyin és Konyev frontjának, Vaszilevszkij pedig Malinovszkij és Tolbuhin frontjának a tevékenységét hangolta össze.

Úgy határoztam, hogy először az 1. Ukrán Fronthoz megyek, hogy közöljem a főhadiszállás elhatározását és segítsek megtervezni a csapatok küszöbönálló tevékenységét.

Vatutyin, mint már említettem, nagyszerűen értett a törzsmunkához, ráadásul megvolt az az irigylésre méltó képessége, hogy nagyon szépen tudott írni, röviden és világosan tudta kifejezni gondolatait. A legtöbb fontos parancsot, direktívát és a Legfelsőbb Főparancsnokságnak szóló jelentéseket sajátkezűleg írta. Amikor beléptem, éppen egy direktívát szerkesztett, amelynek értelmében a front főcsoportosításának Vinnyica általános irányban kellett támadást indítania.

Vatutyin egy alaposan befűtött kunyhóban dolgozott és még a meleg bekecsét is magára terítette. Nyomban láttam, hogy beteg.

Röviden közöltem vele a főhadiszállásnak a közeljövőre vonatkozó elhatározásait, majd meghallgattam a front tevékenységi tervén végrehajtott legutolsó módosításait, s aztán azt tanácsoltam neki, hogy vegyen be valamit és azonnal feküdjék le, hogy a támadás kezdetére teljesen munkaképes legyen. Azt felelte, hogy így fog cselekedni.

Utána megivott egy csésze erős teát aszalt málnával és bevett két aszpirint, s bement a szobájába. Én A. N. Bogoljubovval a törzs hadműveleti osztályára mentem, hogy még egyszer kellőképpen tájékozódjak a helyzetről, és ellenőrizzem a csapatok készenlétét.

Még tíz perc sem telt el, amikor csengett a telefon. Bogoljubov vette fel a hallgatót. Vatutyin csengetett és magához rendelte. Elhatároztam, hogy Bogoljubovval megyek. És ismét megpillantottuk Vatutyint a küszöbönálló támadás munkatérképe mellett.

– Hiszen megállapodtunk, hogy lepihen, és ismét a térkép mellett áll?

– Jelentést akarok írni a főhadiszállásnak a támadás előkészítésének a menetéről – felelte Vatutyin.

Erőszakkal kivezettük, és javasoltam, hogy mindent, amit kell, a törzsfőnök végezzen el, annál is inkább, mivel ez az ő közvetlen kötelessége volt.

Vatutyin nyugtalan ember volt. A rábízott ügy iránti felelősségérzése rendkívül fejlett volt benne.

Alaposan megéhezve Hruscsovhoz mentem, tudva, hogy nála mindig van valami nem éppen rossz harapni való. Nála találtam N. T. Kalcsenko tábornokot, a front haditanácsának az anyagi ellátással foglalkozó tagját és M. Sz. Grecsuhát, az Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságának a képviselőjét. Az elvtársak arra kértek, hogy meséljek, mi újság Moszkvában.

A jelenlevőknek részletesen ismertettem a főhadiszállásnak azt az elhatározását, hogy a jobb parti Ukrajnából kikergetjük az ellenséget, továbbá ismertettem az 1. Ukrán Front konkrét feladatait. Grecsuha azokról a szörnyű gaztettekről beszélt, amelyeket a fasiszták az utóbbi időben, különösen csapataik visszavonulása előtt elkövettek. „Ma még a tizede sem derült ki a fasiszta fejvadászok ama véres tetteinek, amelyeket ukrán földön követtek el . . ."

Az 1. Ukrán Fronttal abban az időben egy 30 hadosztályból (köztük 8 páncélos és 1 gépesített) álló ellenséges csoportosítás állt szemben. A csapatok parancsnoka E. Rauss páncélos tábornok volt.[70] A Dnyepertől és Kijevtől nyugatra nagy területtel rendelkező ellenséges parancsnokság még mindig a szovjet csapatok megsemmisítéséről álmodozott.

Mint már említettem, az ellenség november második felében elfoglalta Zsitomirt, és több ízben is megkísérelte visszaszorítani az 1. Ukrán Front magasabbegységeit, hogy áttörjön Kijev felé. Ezek a szívós próbálkozások azonban nem jártak eredménynyel. Sőt, mi több, a német csapatok meggondolatlan tevékenységük következtében hatalmas veszteségeket szenvedtek, így egyes hadosztályok elvesztették személyi állományuk és felszerelésük 60–70 százalékát. A hitlerista hadvezetés az erők és eszközök kimerülése miatt abbahagyta a támadást, de még mindig nem adta fel azt a reményt, hogy újból elfoglalja Kijevet és kijut a Dnyeperhez.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása utasította az 1. Ukrán Frontot,

[70] Az OKH zsákmányolt német térképei. Szbornyik matyerialov po szosztavu fasisztszkih vojszk Germanyii, vipuszk csetvjortij, sztr. 14–20.

hogy készítse elő és hajtsa végre a zsitomir-bergyicsevi hadműveletet a vele szemben álló 4. német páncélos hadsereg szétzúzása és a Dél-Bugig történő visszaszorítása céljából. Megerősítésül átadta az 1. Ukrán Frontnak a 18. hadsereget, az 1. harckocsihadsereget, a 4. gárda- és a 25. harckocsihadtestet.

A döntő hadműveletek megkezdésekor az 1. Ukrán Front állományába az 1. gárdahadsereg, a 13., 18., 27., 38., 40. és 60. összfegyvernemi hadsereg, továbbá az 1. és 3. gárda-harckocsihadsereg tartozott. Ez összesen 63 lövészhadosztályt, 6 harckocsi- és 2 gépesített hadtestet, valamint 3 lovashadosztályt tett ki.

A front támadó hadműveletének elgondolása a következő volt:

A cél az ellenség szétzúzása Bruszilov körzetében és a Ljubar–Vinnyica–Lipovaja terepszakasz elérése volt.

Csernyahovszkij tábornok 60. hadseregének, amelyet megerősítettek a 4. gárda-harckocsihadtesttel, az volt a feladata, hogy Malin körzetéből támadjon és a Rogacsev–Ljubar közti szakaszon jusson ki a Szlucs folyóhoz. Puliov tábornok 13. hadserege azt a feladatot kapta, hogy Korosztyen–Novograd–Volinszkij irányban támadjon. A 40. és a 27. hadsereg Belaja Cerkov, és tovább Hrisztyinovka ellen mér csapást, ahol egyesülniük kellett a 2. Ukrán Front csapataival.

A front csapatait a levegőből Kraszovszkij tábornok 2. légi hadserege támogatta.

December 29-én hajnalban 50 perces tüzérségi és légi előkészítés után a front főcsoportosításának csapatai támadásba mentek át. Az ellenséges védelem nem állta a csapást és a német csapatok megkezdték a visszavonulást. A kialakult kedvező feltételek folytán délután bekapcsolódott a támadásba az 1. és a 3. gárda-harckocsihadsereg. December 29-én estére az áttörés 300 km-re szélesedett és mélysége több mint 100 km volt. Csapataink elfoglalták Korosztyenyt, Bruszilovot, Kazatyint, Szkvirát és még számos várost és helységet.

A támadó csapatok megkezdték a harcot Zsitomir, Bergyicsev és Belaja Cerkov megközelítési útjain. A német hadvezetésnek rendkívüli intézkedéseket kellett tennie, hogy betömje a keletkezett rést, és ezért más hadseregcsoportokból (az „Észak", a „Közép" és az „A" hadseregcsoporttól) 12 hadosztályt dobott át ide.

December 31-én újból felszabadult Zsitomir. Súlyos harcok bontakoztak ki Bergyicsevért, ezért a nagy vasúti és közúti csomópontért. Itt Katukov tábornok 1. harckocsihadseregének és Leszelidze tábornok 18. hadseregének a csapatai harcoltak. A harc gyenge megszervezése miatt az 1. harckocsihadsereg veszteségeket szenvedett és nem ért el sikert. Bergyicsevet csak január 5-én, Vatutyin beavatkozása után foglaltuk el.

A Belaja Cerkovért vívott harcokban részt vett Svoboda tábornok 1. csehszlovák dandára. Ez a szép és erős ember nyugalmával és megfontoltságával mindenkiben mély tiszteletet és teljes bizalmat keltett. És nem is csalatkoztunk benne. Ludvík Svoboda a háború végéig sikerrel vezette a csehszlovák csapatokat és hőstetteivel méltóképpen hozzájárult az ellenség szétzúzásához, hiszen az ellenséget éppúgy gyűlölte, mint mi, szovjet emberek.

Az 1. Ukrán Front csapásai elől az ellenség nyugat felé özönlött. Ez arra kényszerítette a német csapatok parancsnokságát, hogy Vinnyica és Umany körzetében erőket vonjon össze, hogy ellencsapást mérjen velük a 38. és 40. hadseregre, valamint az 1. harckocsihadseregre.[71] Újabb nagy ütközet kezdődött.

[71] Az OKH zsákmányolt német térképei, 1944. január 10–14 között. A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 236, op. 13315, d. 112. 107, l. 153.

Csapataink védelembe mentek át, megpróbálták helyből halomra lőni az ellenséget, és légitámadásokat intéztek ellene. De nem tudván ellenállni az ellenség nyomásának, visszavonultak, és 30 km-rel hátrább vetették meg lábukat.

A zsitomir-bergyicsevi hadművelet eredményeképpen az 1. Ukrán Front csapatai mintegy 200 km mélyen nyomultak előre, teljesen felszabadították a Kijevi és Zsitomiri területet, továbbá a Vinnyicai és Rovnoi terület sok járását. A front bal szárnya átkarolta az ellenség egész csoportosítását, amely nagy területeket tartott megszállva Kanyev és Korszuny-Sevcsenkovszkij környékén. Ily módon kedvező feltételek jöttek létre a korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelet végrehajtásához.

Január közepén az 1. Ukrán Front tartósan megvetette lábát a Szárni–Szlavuta–Kazatyin–Ilinci vonalon. Továbbá az arcvonal a Dnyeper felé fordult Rzsiscsev és Kanyev körzetéig, ahol továbbra is egy nagy német csoportosítás védett. A német hadvezetés úgy látszik arról ábrándozott, hogy újból elfoglalja Kijevet, és nem sejtette, hogy itt saját magának állít csapdát. De erről majd később beszélünk.

Most pedig nézzük, mi volt a helyzet a 2. Ukrán Frontnál.

A 2. Ukrán Front, amelynek élén Konyev, Zaharov és Szuszajkov tábornokok álltak, december végén Vatutyin frontjához hasonlóan jelentős feltöltést kapott harckocsikból és önjáró lövegekből. A front megkapta a megerősített 5. lovashadtestet és kapott néhány tüzéregységet is. Ezzel megerősítették a csapatokat, de korántsem elégítették ki szükségleteiket. Különösen csekély létszámúak maradtak az összfegyvernemi magasabbegységek, amelyek nélkül, mint ismeretes, a hadműveletek vagy nem érhetnek el sikert, vagy pedig az elért siker nem biztosítható.

A 2. Ukrán Frontnak az volt a feladata, hogy olyan hadműveletet készítsen elő, amelyben a főcsapását Pervomajszk ellen méri Kirovográdon keresztül. A front erői egy részének Hrisztyinovka általános irányban kellett támadnia, ahol az 1. Ukrán Fronttal egyesülve Zvenyigorodka-Kanyev körzetében szét kellett zúznia az ellenséget.

Január 7. előtt nem sikerült felkeresnem a 2. Ukrán Frontot, mivel Vatutyin csapatainál akadt elfoglaltságom, ahol a helyzet bővelkedett bonyolult és veszélyes pillanatokban. Január 7-én a 2. Ukrán Front törzséhez repültem. Konyev ebben az időben Kirovográd környékén a harcállásponton tartózkodott.

A fronttörzsnél találtam M. V. Zaharov törzsfőnököt, aki részletesen tájékoztatott az arcvonalszakaszok helyzetéről.

Matvej Vasziljevics Zaharovot a Belorusz Katonai Körzetből ismertem, ahol a körzettörzs hadműveleti osztályát vezette. Abban az időben a körzet élén az 1. osztályú hadseregparancsnoki rangban levő I. P. Uborevics állt, akitől mindannyiunknak lehetett tanulni.

Meg kell mondanom, hogy a körzettörzs hadműveleti osztálya messze kiemelkedett a legtöbb határ menti körzet közül összekovácsoltságával, felkészültségével és általános hadműveleti tudásával. Nem sokkal később Zaharov eredményesen vezetett egy lövészezredet Bobrujszkban.

Matvej Vasziljevics a 2. Ukrán Front törzsénél Konyev frontparancsnok biztos támasza volt.

Miután a front törzsénél tájékozódtam a helyzetről, felhívtam Konyevet és elindultam hozzá.

Útban Konyev harcálláspontjára, a tüzérségi tűzből, a bombarobbanásokból és a repülőgépek zúgásából pontosan meg lehetett állapítani: földön és levegőben egyaránt heves összecsapások folynak az ellenséggel.

Üdvözlés után megkérdeztem Ivan Sztyepanovicsot, hogyan halad a hadművelet.

– Élethalálharcban püföljük az ellenséget, de egyelőre nem adja fel Kirovográdot – felelte Konyev.

Konyev térképét tanulmányozva és meghallgatva részletes jelentését, láttam, hogy az ellenség mégsem tarthatja magát Kirovográdban. Január 7-én estig a front csapatai megkerülték az ellenséget, ezért az tartani is alig tudta magát a város déli peremén, ahol a 29. harckocsihadtest, a 29. és az 50. lövészhadosztály támadott.

Igen sikeresen harcoltak Zsadov és Sumilov tábornok hadseregének csapatai. E két hadseregparancsnokot jól ismertem. Küzdelmes utat tettek meg a háború kitörése óta. Ki tudtak tartani és helyt tudtak állni az ellenséggel való súlyos összecsapásokban, a sikeres hadműveletek gyarapították tapasztalataikat és ide, Kirovográd körzetébe tapasztalt katonai vezetőként érkeztek hadseregük élén.

Január 8-án hajnalban elfoglaltuk Kirovográdot. Az ellenség a front csapatainak a nyomására nyugat felé vonult vissza.

A front jobb szárnyán az 53. hadsereg és a 4. csapásmérő hadsereg támadását nem koronázta siker. A két hadsereget az ellenség erős ellenlökésekkel megállította a Szmela–Kenyizs terepszakaszon.

A front parancsnoksága leállította a támadást, Kirovográdtól nyugatra védelembe ment át, és a front jobb szárnyára csoportosította át Rotmisztrov tábornok 5. gárda-harckocsihadseregét. De ez sem hozott számunkra kedvező fordulatot.

Mivel a további hadműveletekhez jóval alaposabb felkészülés kellett, a 2. Ukrán Front csapatainak támadását minden irányban leállítottuk, és én visszatértem az 1. Ukrán Fronthoz, hogy parancsnokságával együtt megkezdjem a korszunysevcsenkovszkiji hadművelet előkészítését.

A hadművelet céljának és feladatának megtárgyalása után Vatutyin elhatározta, hogy F. F. Zsmacsenko 40. hadseregéből, Sz. G. Trofimenko 27. hadseregéből és a Kijev elfoglalásánál kitűnt A. G. Kravcsenko páncélos tábornok 6. harckocsihadseregéből alakítja meg csapásmérő csoportosítását.

A január 24-i adatokat feltüntető zsákmányolt német térkép szerint a korszunysevcsenkovszkiji kiszögellésben, amelynek csúcsa egészen a Dnyeperig ért, kilenc gyalogos, egy páncélos és egy gépesített hadosztály összpontosult. Ezek az 1. német páncélos hadsereghez tartoztak.

Mivel az ellenségnek ez a meglehetősen erős csoportosítása a két front csatlakozásán helyezkedett el, akadályozta az 1. és 2. Ukrán Frontot abban, hogy további hadműveleteket folytasson nyugat felé.

Január 11-én jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak az egész korszunysevcsenkovszkiji csoportosítás elvágására, bekerítésére és szétzúzására vonatkozó elképzeléseinket. A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta a javaslatokat és azokat a főhadiszállás január 12-i direktívája is megerősített.

A direktíva szerint a frontok a kiszögellés nyakánál találkozó csapást mérnek Zvenyigorodka irányában.[72] A hadművelet megkezdése előtt a főhadiszállás kérésemre megerősítette az 1. Ukrán Frontot a 2. harckocsihadsereggel.

Konyev úgy határozott, hogy Verbovka és Krasznoszilk körzetéből a 4. gárda-hadsereg, az 53. hadsereg és az 5. gárda-harckocsihadsereg erőivel mér csapást. A csapásmérő csoportosítás megalakításához a frontoknak az erők és eszközök jelen-

[72] IML. Dokumenti Otgyela isztorii Velikoj Otyecsesztvennoj vojni, inv. No. 9492. ll. 10–11.

Az Ukrán Frontok 1944. evi teli es tavaszi támadásának vázlata

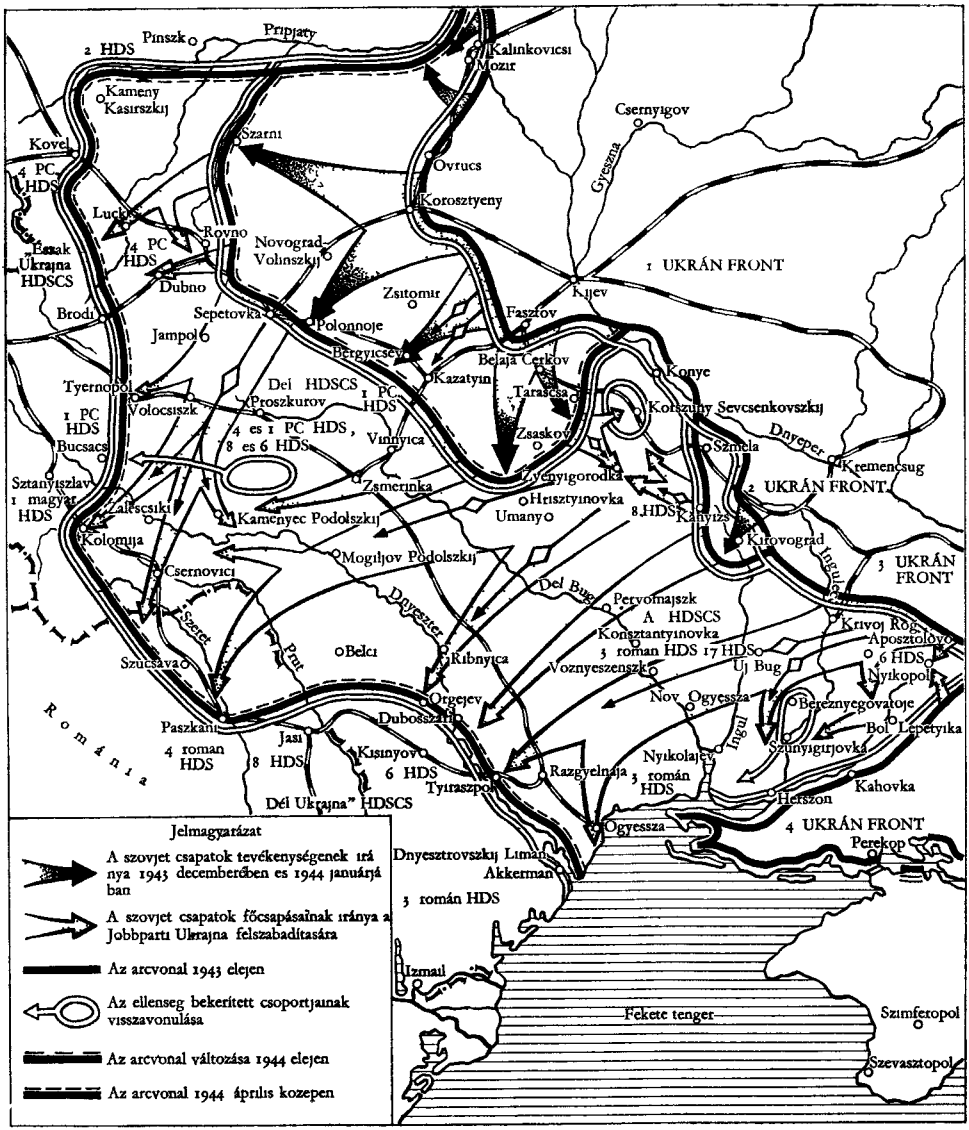

tős átcsoportosítását kellett végrehajtaniuk. A frontok csapásmérő csoportosításának légi támogatása a 2. és 5. légi hadseregre hárult.

A német fasiszta csapatok korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosításának szétzúzásához összesen 27 hadosztályt, 4 harckocsi- és 1 gépesített hadtestet vontunk össze. Ezek állományába 370 harckocsi és rohamlöveg tartozott.

Csapataink az ellenséggel szemben 1,7-szeres gyalogsági, 2,4-szeres tüzérségi és aknavető, valamint 2,6-szeres harckocsi és rohamlöveg fölényben voltak.

Ezek az erők feltétlenül elegendők lettek volna az ellenség bekerítésére és szétzúzására. De az idő rendkívül rosszra fordult. Havas eső esett és az utak felengedtek. A kedvezőtlen időjárás rendkívül korlátozta a repülők tevékenységét. Ennek következtében a csapatok nem tudták teljesen feltölteni az anyagi készleteket. A hadművelet megkezdésével azonban nem várhattunk tovább.

A korszuny-sevcsenkovszkiji hadművelet január 24-én a 2. Ukrán Front Zvenyigorodka általános irányban mért csapásával kezdődött. Az 1. Ukrán Front egy nappal később támadott. Az ellenséges csapatok szívósan ellenálltak, tűzzel és ellenlökésekkel próbálkoztak, de mégsem tudták elhárítani frontjaink csapásait.

Az ellenség január 27-én, igyekezve felszámolni az áttörést, a 2. Ukrán Front csapatai ellen ellenlökést szervezett, hogy lezárja a keletkezett rést és elvágja az 5. gárda-harckocsihadsereg előrevetett 20. és 29. harckocsihadtestét. És ez részben sikerült is neki.

Ámde I. G. Lazarev páncélos altábornagy 20. harckocsihadteste, nem törődve azzal, hogy hadtápvonalait ideiglenesen elvágta az ellenség, gyors ütemben tört előre és még aznap éjjel elfoglalta Spola városát.

Lazarev tábornokot a Belorusz Katonai Körzetből ismertem és nemegyszer találkoztam vele a gyakorlatokon és körzeti csapatgyakorlatokon, ahol I. P. Uborevics vezetése alatt kiváló tábori kiképzésben részesült.

Lazarev erényeit ismerve, biztos voltam benne, hogy ebben a bonyolult helyzetben szilárdan a kitűzött cél felé vezeti hadtestét. A hadtest január 28-án elérte Zvenyigorodka körzetét, az ellenség viszont eközben az áttörést bezárva igyekezett visszaverni a 2. Ukrán Front rohamait.

Az 1. Ukrán Front támadásba lendülő csapásmérő csoportosítása áttörte az ellenség védelmét, ám a mélységben az ellenség szívós ellenállásába ütközött.

Vatutyin frontparancsnok, tekintettel arra, hogy az ellenségnek sikerült lezárnia a keletkezett rést, a 2. Ukrán Front 20. és 29. harckocsihadtestének megerősítésére Zvenyigorodka körzetébe irányította a frontnak a 233. harckocsidandárból, az 1228. önjáró tüzérezredből, egy gépkocsizó lövészzászlóaljból és egy páncéltörő ütegből álló erős előrevetett osztagát, M. I. Szaveljovnak, ennek a bátor és tehetséges tábornoknak a parancsnoksága alatt.

Szaveljov osztaga, ügyesen manőverezve a német csapatok között, merészen előretört Liszjanka körzetébe és január 28-án Zvenyigorodka városában egyesült a 20. harckocsihadtesttel, elvágva az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosításának fő hadtápvonalait.

A védő ellenséges csapatok az 1. Ukrán Front szakaszán szívósan ellenálltak. F. F. Zsmacsenko tábornok 40. hadserege az első napon csak jelentéktelen sikert ért el. Eredményesebben tevékenykedtek Trofimenko tábornok 27. hadseregének csapatai, különösen G. O. Ljaszkin tábornok 337. és Sz. P. Merkulov tábornok 180. lövészhadosztálya. Ezt mi kiaknáztuk és a 6. harckocsihadsereget az ellenség hadtápvonalaira dobtuk át, ami kedvezően befolyásolta az események alakulását.

Január 30-ra további erőket, így az 5. gárda-harckocsihadsereg második lépcsőjét, a 18. harckocsihadtestet és A. G. Szelivanov tábornok lovashadtestét ütközetbe vetve, Konyev csapatainak sikerült visszavetniük az ellenséget és védelmében újabb rést ütniük.

Mindkét front csapatai előrenyomultak, elvágták az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítását és elkezdték a gyűrű közepe felé szorítani. A két front egyidejűleg a külső arcvonalat is megalakította, hogy Umany felől megakadályozza a bekerített csoportosítás felmentését.

Az ellenséges arcvonal áttörésének, valamint az 1. és 2. Ukrán Front csapatai egyesülésének emlékére Zvenyigorodka város központjában később egy magas talapzatot emeltek, amelyre egy T-34-es harckocsit állítottak. A talpazat felirata ez:

„1944. január 28-án itt zárult be a gyűrű a Korszuny-Sevcsenkovszkij környékén bekerített hitlerista megszállók körül. Ennek a harckocsinak a kezelőszemélyzete, amely a 2. Ukrán Front állományába tartozó, Ivan Ivanovics Prosin alezredes parancsnoksága alatt álló Vörös Zászló Renddel kitüntetett 155. „Zvenyigorodkai" harckocsidandárának a harckocsija volt – Jevgenyij Alekszandrovics Hohlov hadnagy, Anatolij Alekszejevics Andrejev harckocsivezető, Jakov Szergejevics Zajcev toronyparancsnok kezet szorított az 1. Ukrán Front harckocsizóival. Dicsőség a haza hőseinek."

Jó, ha nem feledkezünk meg a hősök tetteiről. Csak az a kár, hogy az 1. Ukrán Front harckocsizóinak a nevét nem ismerjük. Ezt a hibát korrigálni kell, meg kell állapítani az 1. Ukrán Front ama hős harckocsizóinak a nevét, akik lendületesen előretörtek Zvenyigorodka körzetébe . . .

A bekerített német csapatok minden terepszakaszhoz és helységhez görcsösen ragaszkodva az erdőkben és a cserjés területeken kerestek menedéket, s ott szívósan ellenálltak.

Az ellenséget erős tüzérségi tűzzel kellett volna kiverni állásaiból, mi pedig ezt a teljesen járhatatlan utak miatt nem tudtuk megszervezni. Hogy a minimális gránát-, akna- és harckocsi-üzemanyagkészleteket biztosítani tudjuk, ökrökkel, emberekkel, saroglyákon, zsákokban kellett végrehajtanunk a szállítást – egyszóval, mindenki, ahogy tudta. Ehhez nagy segítséget kaptunk az ukrán falvak lakosaitól.

A német hadvezetés, igyekezvén bekerített csapatait megmenteni az elkerülhetetlen pusztulástól, megkezdte az erők felvonultatását külső arcvonalunk ellen. Január 27-én Novo-Mirgorod környékére megérkezett a 3., 11. és 4. páncélos hadosztály, majd két nap múlva a 13. páncélos hadosztály is.

Mi mindannyian, akik az 1. és 8. német hadsereghez tartozó csapatokat bekerítettük, jól tudtuk, hogy a német hadvezetésnek a bekerítettek megmentése céljából kívülről kell csapást szerveznie.

A külső arcvonal megalakítására az 1. Ukrán Frontnak a 47. lövészhadtesttel megerősített 6. harckocsihadseregét, továbbá a 2. Ukrán Frontnak a 49. lövészhadtesttel és az 5. műszaki dandárral megerősített 5. gárda-harckocsihadseregét használtuk fel. Nekik kellett biztosítaniuk az ellenség megsemmisítését. Ennek a külső arcvonalnak a szárnyait a 40. és 53. hadsereg fedezte.

A Sztálingrádnál bekerített ellenséges csapatok tevékenységétől eltérően, amelyek védekeztek, várták a felmentést Manstein kotyelnyikovói csoportjának az áttörésében reménykedve, a Korszuny-Sevcsenkovszkij környékén bekerítettek elhatározták, hogy kitörnek a kívülről tevékenykedő csapásmérő csoporttal találkozó irány-
401 ban.

1944. februárjának első napjaiban az ellenséges csapatok a páncélos erők egy részének felhasználásával a 2. Ukrán Front szakaszán megpróbálták áttörni a külső arcvonalat Novo-Mirgorod környékén. Próbálkozásaikat azonban visszavertük. Akkor csapásmérő erőit az 1. Ukrán Front szakaszára csoportosítva át, az ellenség február 3-án és 4-én két erős csapást mért Rizino és Tolmacs–Iszkrennoje környékén. Itt további három páncélos hadosztályt vetett ütközetbe.

Rizino körzetében az ellenségnek sikerült beékelődnie csapataink védelmébe. Az ellenség parancsnoksága biztos volt benne, hogy ezúttal sikerült az áttörés. Hube tábornok, az 1. német páncélos hadsereg parancsnoka nem fukarkodott az ígéretekkel. Lehallgattuk az egyik rádiótáviratát, amely így hangzott: „Felmentjük önöket. Hube".

Hitler, Hube tábornok erős páncélos csoportosításában reménykedve, Stemmermann tábornoknak, a bekerített csapatok parancsnokának táviratában ezt írta: „Úgy építhetnek rám, mint a kősziklára. Ki fogjuk szabadítani önöket a katlanból. Addig is tartsák magukat".

Mi pedig, az áttörés megakadályozása céljából a veszélyeztetett szakaszra a front tartalékából sürgősen átdobtuk Sz. I. Bogdanov tábornok két harckocsihadtestből álló 2. harckocsihadseregét. A szétbontakozott 2. harckocsihadsereg ellencsapást mért. Az ellenséget megállította és részben visszavetette megindulási körleteibe.

Ám az még mindig nem mondott le arról a szándékáról, hogy áttörje csapataink külső arcvonalát. Miután felvonultatott még egy páncélos hadosztályt, egy nehéz harckocsizászlóaljat, két rohamtüzér osztályt és a páncélos hadosztályokból jelentős erőket csoportosított át Jerki környékére, elkeseredett támadást indított.

Február 9-én a legfelsőbb főparancsnoknak táviratot küldtem, amelyben egyebek közt ez állt:

„A foglyok vallomása szerint a bekerítésben vívott harcok alatt az ellenség csapatai nagy veszteségeket szenvedtek. Jelenleg a katonák és tisztek körében fejvesztettség észlelhető, amely egyes esetekben pánikká fajul.

A felderítés adatai szerint a bekerített ellenség főerőit Sztyeblev–Korszuny-Sevcsenkovszkij körzetében összpontosítja. Az ellenség úgy látszik az utolsó kísérletre készül, hogy a Malaja Bojarka felé támadó páncélos csoporttal szemben áttörjön. Ennek az iránynak a fedezésére február 9-én hajnalra Liszjanka környékére irányítjuk Rotmisztrov egyik harckocsi dandárát és Krasznogorodka–Motajevka körzetébe a 340. lövészhadosztályt Zsmacsenkótól.

Korotyejev, Rizsov és Trofimenko hadserege február 9-én folytatja a támadást.

Február 8-án 15,50-kor parlamenterjeink a sztyeblevi harci szakasz parancsnokán, Fukke ezredesen keresztül ultimátumot nyújtott át a bekerített ellenségnek.

A parlamenterek visszatértek és közölték, hogy a német parancsnokság február 9-én 11.00-kor ad választ.

Zsukov."

Stemmermann tábornok törzse február 9-én 12 órakor közölte, hogy elutasítja ultimátumunkat. És a németek a bekerítés belső arcvonalán s a külső arcvonal felől is azon nyomban elkeseredett rohamot indítottak. Különösen heves harcok dúltak február 11-én. Csapataink igen szívósan verekedtek. Az ellenség páncélos hadosztályainak nagy veszteségek árán sikerült benyomulniuk Liszjankába, tovább azonban nem futotta erejükből és védelembe mentek át.

Február 12-re virradó éjjel a bekerített csoport egy keskeny szakaszon tömörülve megpróbált áttörni Sztyebleven át Liszjankába, hogy egyesüljön a páncélos hadosztályokkal, ez azonban nem sikerült neki. Az ellenség további előrenyomulását megállítottuk. A bekerített csoport és a német felmentő csoport között 12 km-re csökkent a távolság, de érezni lehetett, hogy az ellenségnek nincs ereje az egyesüléshez.

1944. február 12-re virradó éjszaka a következő jelentést küldtem a főhadiszállásnak:

„Kravcsenkónál:

az ellenség mintegy 160 harckocsival és gépesített gyalogsággal Liszjanka általános irányban támad, és a 47. lövészhadtest első állását áttörve 10 km mélyen beékelődött a védelembe.

Az ellenség további előrenyomulását a Gsziloj Tkics folyónál megállították a 340. lövészhadosztály és az 5. gépesített hadtest csapatai, amelyek a védelem második vonalát alkotják, továbbá a tartalék SzU-85-ös ezredeik.

Tekintettel arra, hogy a 47. lövészhadtest parancsnokával megszakadt az összeköttetés, a hadsereg bal szárnyán a helyzetet Zsabinka–Rizino–Dubrovka irányában most pontosítjuk.

Kravcsenkónak elég élőereje és eszköze volt az ellenség rohamainak a visszaverésére, de Kravcsenko védelmünk első állásának az áttörésekor már nem tudta vezetni a hadsereg csapatait.

Megparancsoltam Nyikolajevnek,[73] hogy sürgősen telepítse át Dzsurzsencibe a 27. hadsereg parancsnokságát és hadműveleti szempontból rendelje neki alá Kravcsenkót, Trofimenkót.

Bogdanov hadseregének főerői február 12-én hajnalra Liszjanka–Dasukovka–Csesznovka körzetében összpontosulnak. A 202. lövészhadosztály a Hizsinci–Dzsurzsenci terepszakaszon vonul fel, s ugyanoda irányítottam Katukov teljesen feltöltött dandárját.

Sztyepinnek[74] megparancsoltam, hogy Rotmisztrov két dandára hajnalra legyen Liszjankában és a Gniloj Tkics folyó mentén Liszjanka–Murzinci szakaszon rendezkedjék be védelemre, mégpedig elsősorban harckocsik ellen.

„Sztyepinnél:

Rotmisztrov hadserege ma Jerkovtól Zvenyigorodka irányában visszaverte az ellenség mintegy 60 harckocsijának rohamait. A felderítés megállapította, hogy mintegy 40 harckocsi Kapusztyintól Jerki felé mozog. Lehetséges, hogy az ellenség a lebegyinszki irányból harckocsikat vonultat fel a zvenyigorodkai irányba.

Sztyepin február 12-én hajnalra a 18. harckocsihadtestet átirányítja Mihajlovkába (Zvenyigorodkától keletre) és a 29. harckocsihadtestet Knyazsje–Lozovatka körzetébe.

Szmirnov hadserege Miropoljeért, Kosakért és Gluskiért vívott harcot.

A könnyebb vezetés érdekében február 12-én 12.00 órakor Trofimenko 180. lövészhadosztályát átadjuk a 2. Ukrán Frontnak.

Sztyepinnek parancsot adtam, hogy 44. 2. 12-én Korotyejev és Szmirnov hadseregének főerőivel mérjen csapást kelet felől Sztyeblev irányában és támadja hátba

[73] N. F. Vatutyin fedőneve (Szerk.).

[74] I. Sz. Konyev fedőneve (Szerk.).

a bekerített ellenség főcsoportosítását, amely a támadó páncélos csoporttal szemben kitörni készül.

A frontok éjszakai repülői teljes létszámban Sztyeblev körzetében tevékenykednek.

Zsukov."

Február 12-én reggel influenzában megbetegedtem és magas lázzal ágyba fektettek. Amint átmelegedtem, mélyen elaludtam. Nem tudom, mennyit aludtam, amikor egyszerre csak azt éreztem, hogy valaki minden erejével azon fáradozik, hogy felébresszen. Leonyid Fjodorovics Minyuk tábornok, segédtisztem volt. Megkérdezem tőle:

– Mi történt?

Sztálin hívja – válaszolta.

Az ágyból felpattanva veszem a hallgatót. A legfelsőbb főparancsnok hangját hallom:

– Éppen most jelentették, hogy Vatutyinnál az éjszaka az ellenség Sangyerovka környékéről áttört Hilkibe és Novaja Budába. Tud erről?

– Nem, nem tudok.

– Ellenőrizze és jelentse.

Azonnal felhívtam Vatutyint és kiderült: az ellenség, a hóvihart kihasználva, valóban megpróbált kitörni a bekerítésből és már sikerült is két-három kilométert előrenyomulnia, elfoglalta Hilkit, de megállították.

Miután Vatutyinnal megbeszéltem a további intézkedéseket, felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot és jelentettem neki azt, amit Vatutyin jelentéséből megtudtam.

Sztálin ezt mondta:

– Konyev javasolta, hogy bízzuk rá az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítását megsemmisítő csapatok vezetését, a külső arcvonalon pedig a csapatok vezetését összpontosítsuk Vatutyin kezében.

– A bekerített ellenséges csoportosítás végleges megsemmisítése – feleltem –, három-négy napba telik. Az 1. Ukrán Front 27. hadseregének átadása miatt a hadművelet elhúzódhat.

– Vatutyin személyesen irányítsa a 13. és 60. hadsereg hadműveletét Rovno–Luck–Dubno körzetében, ön pedig felelős azért, hogy a külső arcvonalon Liszjanka környékén megakadályozza az ellenség csapásmérő csoportjának az áttörését. Végeztem.

Egy óra múlva a következő direktívát kaptam:

„Az 1. Ukrán Front parancsnokának,
a 2. Ukrán Front parancsnokának,
Jurjev[75] elvtársnak!

Mivel a korszuny–sevcsenkovszkiji ellenséges csoportosítás megsemmisítése végett az e feladattal megbízott csapatok erőfeszítéseit egyesíteni kell, és miután e csapatok nagy része a 2. Ukrán Fronthoz tartozik, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása megparancsolja:

1. Az ellenség korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítása ellen harcoló vala-

[75] G. K. Zsukov fedőneve (Szerk.)

mennyi csapat vezetését a 2. Ukrán Front parancsnokára kell bízni, azzal a feladattal, hogy a legrövidebb időn belül semmisítse meg a németek korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítását.

Ennek megfelelően a 180., 337. és 202. lövészhadosztályból, valamint az 54. és 159. megerődített körletből álló 27. hadsereget az összes megerősítő csapatokkal együtt 44. 2. 12-én 24 órával hadműveletileg a 2. Ukrán Front parancsnokának kell alárendelni. A 27. hadsereg mindenfajta ellátása továbbra is az 1. Ukrán Front feladata marad.

A 2. Ukrán Front parancsnoka a 27. hadsereg törzsével az összeköttetést a közvetlen kapcsolat megteremtéséig az 1. Ukrán Front törzsén keresztül tartsa.

2. Jurjev elvtársat felmentjük a korszuny-sevcsenkovszkiji német csoportosítás megsemmisítésének megfigyelése alól és megbízzuk az 1. és 2. Ukrán Front csapatai tevékenységének az egybehangolásával. E csapatoknak az a feladata, hogy megakadályozzák az ellenség áttörését Liszjanka és Zvenyigorodka felől a korszuny-sevcsenkovszkiji csoportosítással való egyesülését.

A végrehajtást jelentsék.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása

I. Sztálin
A. Antonov

1944. február 12.
220022. szám."

Vatutyin igen érzékeny ember volt. Amint ezt a direktívát megkapta, azonnal felhívott és feltételezve, hogy ezt az átállítást én kezdeményeztem, sértődötten mondta:

– Marsall elvtárs, ha valaki, akkor ön tudja, hogy napokon át éjt nappallá téve, minden erőmet a korszuny–sevcsenkovszkiji hadműveletre fordítottam. Miért állítanak most félre és nem engedik befejezni a hadműveletet? Én is szeretem katonáimat és azt akarom, hogy Moszkva, hazánk fővárosa dísztűzzel köszöntse őket.

– Nyikolaj Fjodorovics, ez a legfelsőbb főparancsnok parancsa. Katonák vagyunk, tehát vonakodás nélkül teljesítse a parancsot.

– Értettem, teljesíteni fogom a parancsot – válaszolta Vatutyin.

Az ellenség február 12. után, bármiként igyekezett is Sangyerovka körzetéből Liszjankába átvágni magát, nem ért el sikert.

Február 14-én a 2. Ukrán Front 52. hadseregének csapatai elfoglalták Korszuny-Sevcsenkovszkijt. A bekerítettek körül még jobban összeszűkült a gyűrű. A német csapatok katonái, tisztjei és tábornokai világosan látták, hogy az ígért segítség nem érkezik meg, csak egyedül magukra számíthatnak. A foglyok elbeszélése szerint a csapatokon teljes kétségbeesés lett úrrá, különösen akkor, amikor arról értesültek, hogy több tábornok – hadosztályparancsnok és vezérkari tiszt – repülőgépen elmenekült.

Február 16-án éjjel hóvihar tombolt. Alig lehetett 10–20 méterre ellátni. A németekben ismét felcsillant a remény, hogy átcsúsznak Liszjankába és egyesülnek Hube csoportjával. Kísérletüket azonban visszaverte Trofimenko 27. hadserege és a 2. Ukrán Front 4. gárdahadserege.

Különösen hősiesen harcoltak annak a tanzászlóaljnak a hallgatói, amely K. N. Cvetkov vezérőrnagy 41. gárda-lövészhadosztályához tartozott. Február 17-én egész reggel elkeseredett ütközet dúlt az áttört német csapatoszlopok megsemmisí-

téséért, és lényegében meg is semmisítettük, illetve foglyul ejtettük katonáikat. Csupán a harckocsik és páncélos szállítójárművek egy részének sikerült a tábornokokkal, tisztekkel és az SS legényekkel kitörnie a bekerítésből.

Úgy, ahogy feltételeztük, február 17-én végeztünk a bekerített csoportosítással. A 2. Ukrán Front adatai szerint 18 000 embert ejtettünk foglyul, s felszerelésük hadizsákmány lett.

Hazánk fővárosa február 18-án dísztűzzel üdvözölte a 2. Ukrán Front csapatait, az 1. Ukrán Front csapatairól pedig egy szó sem esett. Úgy hiszem, hogy ez hiba volt a főhadiszállás részéről.

Mint ismeretes, egy ellenséges csoportosítás sikeres bekerítése és megsemmisítése egyaránt függ a belső és a külső arcvonal tevékenységétől. Mindkét front Vatutyin, illetve Konyev vezetésével kiválóan küzdött.

Az ukrán frontok sikeres tevékenységének eredményeképpen kedvező helyzet alakult ki ahhoz, hogy teljesen kikergessük az ellenséges csapatokat a jobb parti Ukrajnából. Az 1. Ukrán Front jobb szárnya elfoglalta Luck–Sumszkoje–Sepetovka körzetét és ezzel az ellenség proszkurov-vinnyicai csoportosításának az oldalába került. A 2. Ukrán Front elfoglalta a megindulási körletet, hogy Umanyon keresztül csapást mérjen a mogiljov–podolszki irányban. A 3. Ukrán Front kijutott a Krivoj Rog–Sirokoje–Kocskarovka vonalra, s felkészült arra, hogy csapást mérjen a tyiraszpol–ogyesszai irányban.

Február 18-tól 20-ig a főhadiszálláson tartózkodtam, ahol a legfelsőbb főparancsnoknak jelentettem a további hadműveleti tervekre vonatkozó elképzeléseimet. A legfelsőbb főparancsnok utasított, hogy utazzam el ismét az 1. és 2. Ukrán Frontho z, koordináljam tevékenységüket, és nem vesztegetve az időt, indítsam meg támadásukat.

Február 21-én megérkeztem az 1. Ukrán Front törzséhez, ahol elsősorban Vatutyint és a haditanács tagjait tájékoztattam a főhadiszálláson kapott új utasításokról.

Miután tisztáztuk a helyzetet, pontosítottuk a feladatokat és azokat a főhadiszállás jóváhagyta, a frontok megkezdték az új támadó hadműveleteknek és azok anyagi–műszaki biztosításának a sürgős előkészítését. Mivel Ukrajnában tavasszal teljesen járhatatlanok voltak az utak, ez a legnagyobb nehézségekkel járt. Különösen nehéz volt a tüzérségi lőszert, az aknákat, a repülőbombákat, az üzemanyagot és élelmiszert közvetlenül a csapatoknál összpontosítani.

A német hadvezetés úgy vélte, hogy ilyen körülmények között a szovjet csapatok nem tudnak támadni, s elég ideje lesz ahhoz, hogy csapatait átcsoportosítsa és megerősítse védelmüket. És mi az ellenségnek ezt a tévedését akartuk kihasználni és sorozatos megsemmisítő csapásokat mérni rá.

Vagyis, ismét elhatároztuk, hogy alkalmazzuk a hadműveleti meglepést, amelyet most már nagyszerűen elsajátított a szovjet hadműveleti-hadászati vezetés.

A főhadiszállás tervei szerint az 1. Ukrán Front főcsapását Dubno–Sepetovka–Ljubar körzetéből készült mérni Csernovic általános irányban, hogy szétzúzza az ellenség proszkurov–vinnyica–kamenyec-podolszki csoportosítását. A Kárpátok előhegyeinek elérésekor úgy terveztük, hogy kettévágjuk az ellenség hadászati arcvonalát, megfosztva attól a lehetőségtől, hogy a legrövidebb utakon manőverezzen. E hadművelet sikere esetén a német csapatok egész déli csoportja kénytelen lesz kizárólag a „Focşani kapun" keresztül Romániát és Magyarországon át közlekedni, márpedig ezek igen hosszú manőverutak voltak.

A 2. Ukrán Frontnak Belci–Iaşi általános irányban kellett támadnia. Az erők

egy részével, az 1. Ukrán Front bal szárnyával együttműködve Hotyin ellen szándékoztunk támadást indítani. A 3. Ukrán Front az Ogyessza–Tyiraszpol elleni csapásra készült, hogy felszabadítsa a Tengermelléket, előrenyomuljon a Dnyeszterig és ott hídfőt létesítsen.

Február 28-án délelőtt a front törzsénél felkerestem Vatutyint, hogy még egyszer megtárgyaljam vele a küszöbönálló hadműveletet. Két órás közös munka után így szólt:

– Szeretnék kimenni a 60. és 13. hadsereghez, hogy személyesen ellenőrizzem, hogyan oldják meg a repülőkkel való együttműködést és elkészülnek-e a hadművelet kezdetéig az anyagi-műszaki biztosítással.

Azt tanácsoltam neki, hogy küldje ki helyetteseit, ő maga pedig ellenőrizze a hadseregparancsnokok elhatározásait, a repülőkkel való együttműködést és a fronthadtáp felépítését. Nyikolaj Fjodorovics ragaszkodott hozzá, hogy maga megy előre, arra hivatkozva, hogy már rég nem volt a 60. és 13. hadseregnél. Végül beleegyeztem azzal, hogy ezalatt magam foglalkozom a front törzsével, a hadtápfőnökkel és a fegyvernemi parancsnokokkal.

Sajnos, baj történt. Február 29-én felhívtak a tábori repülőtérről és jelentették, hogy oda vitték a súlyosan megsebesült Vatutyin frontparancsnokot és repülőgépen a kijevi kórházba fogják szállítani.

A front egészségügyi szolgálata főnökének megadtam a szükséges utasításokat, átvettem a front parancsnokságát, s telefonon azonnal értesítettem Sztálint N. F. Vatutyin megsebesüléséről és elszállításáról. A legfelsőbb főparancsnok jóváhagyta elhatározásomat, hogy a küszöbönálló fontos és bonyolult hadművelet idejére a front élére állok.

Mint később kiderült, Vatutyin a 60. hadsereg csapatait látogatta végig. Elöl az őrség haladt. Vatutyin a második gépkocsiban ült Krajnyukovval, a haditanács tagjával és segédtisztjével.

Amikor az egyik faluba behajtottak, bangyerista diverziós bandita csoport tüzébe kerültek. Vatutyin kiugrott a gépkocsiból és a tisztekkel együtt tűzharcba bocsátkozott, amely közben a csípőjén megsebesült.

Kijevben a legjobb orvosokat hivatták, köztük N. N. Burgyenkót, a híres sebészt, de még így sem sikerült megmenteni Vatutyint. Április 15-én meghalt, s április 17-én Kijevben helyezték örök nyugalomra. Moszkva húsz tüzérségi össztűzzel adta meg a katonai végtisztességet a haza hű fiának és a tehetséges hadvezérnek.

A hadművelet megkezdéséig a front bal szárnyáról a jobb szárnyhoz közelítve rövid idő alatt nagy átcsoportosításokat kellett végrehajtanunk. A 3. gárda-harckocsihadsereget Bergyicsev alól Sumszkoje körzetébe (kb. 200 km távolságra) dobtuk át, a 4. harckocsihadseregnek 350 km-t kellett megtennie. Körülbelül ugyanilyen távolságot kellett leküzdenie a tavaszi úttalan utakon a tüzér- és a műszaki csapatok zömének, valamint a hadtápszerveknek.

A nehézségek ellenére időre végrehajtottuk az átcsoportosítást. A legfontosabb az volt, hogy az ellenség nem derítette fel ezeket az átcsoportosításokat, amelyek főként az éjszaka leple alatt, nappal pedig repülésre alkalmatlan időben történtek.

Március 1-én a főhadiszállás kinevezett az 1. Ukrán Front parancsnokává. Ettől kezdve én viseltem a teljes felelősséget a front küszöbönálló hadműveletének a sikeréért. A 2. Ukrán Front irányítását a főhadiszállás vette át.

1944. március 4-én megkezdődött az 1. Ukrán Front támadása. A front csapatai Sumszkoje–Ljubar szakaszon áttörték az ellenség védelmét és a keletkezett résen át

bevetettük a 3. gárdahadsereget és a 4. harckocsihadsereget. Március 7-re a két hadsereg megtörve az ellenség ellenállását, kijutott a Tarnopol-Proszkurov vonalra, s ezzel átvágta a lvov-ogyesszai vasúti fővonalat.

A német csapatok parancsnoksága, érezve, hogy proszkurov–vinnyica–kamenyec-podolszki csoportosítását bekerítés, fenyegeti, tizenöt hadosztályt vont össze az 1. Ukrán Fronttal szemben.

Március 7-én rendkívül elkeseredett ütközet kezdődött, olyan, amilyent nem láttunk a kurszki csata óta.

Az ellenség nyolc napon át próbálta visszavetni csapatainkat megindulási helyzetükbe. Csapataink felőrölve és elvéreztetve az ellencsapást mérő erőket, a főcsapás szakaszán a front tartalékaival, köztük az 1. harckocsihadsereggel megerősítve március 21-én megtörték az ellenség ellenállását és kezdtek gyorsan előretörni déli irányban. Különösen nagy lendülettel nyomultak előre az 1. harckocsihadsereg magasabbegységei. Ugyanakkor a front kelet, északkelet és észak felől támadó többi hadserege is sikeresen nyomult előre.

Az 1. harckocsihadsereg, miközben verte az ellenséget, március 24-én elfoglalta Csertkovot, I. F. Dremov tábornok 8. gárdahadteste pedig aznap hajnalban megközelítette a Dnyesztert. A. H. Babadzsanyan ezredes 20. gépesített lövészdandára Zalescsiki környékén szintén elérte a Dnyesztert. A. L. Getman tábornok 11. gárda-harckocsihadtestének csapatai ugyancsak kijutottak a Dnyeszterhez.

Március 25-re virradó éjjel I. N. Bojko ezredes 64. harckocsidandára elfoglalta Mosa vasútállomást (a Csernovichoz vezető úton), ahol éppen egy harckocsikkal és lőszerrel megrakott szerelvényt raktak ki. Ezek harckocsizóink zsákmányául estek. Harckocsijaink március 28-án betörtek Csernovic repülőterére, ahol sok ellenséges gép készült felszállni. Ez azonban nem sikerült nekik.

Március 29-én Getman tábornok 11. gárda-harckocsihadtestének és a 14. lövészhadosztálynak a csapatai teljesen felszabadították Csernovicot a német megszállás alól. A város lakói roppant lelkesen fogadták a szovjet csapatokat.

Kérésükre az 1. harckocsihadsereg haditanácsa elhatározta, hogy emelvényre állíttatja P. F. Nyikityin hadnagy harckocsiját. Az emléktáblán ez áll: „P. F. Nyikityin gárdahadnagy harckocsija elsőnek hatolt be a városba, amikor az 1944. március 25-én felszabadult a német fasiszták megszállása alól". Nyikityinről nevezték el a város egyik utcáját.

Március végére lényegében bekerítettük az ellenség 21 hadosztályból álló csoportosítását, amelyben 10 páncélos, 1 gépesített és egy tüzérhadosztály is volt.

A bekerített csoportosítás megsemmisítésére kelet felől megindult a 18. és a 38. hadsereg; az 1. gárdahadsereg magasabbegységeinek egy része, a 4. és az 1. harckocsihadsereg (a 8. gépesített hadtest kivételével) pedig előrenyomult a Dnyeszterig, elvágva az ellenség déli útjait. A belső arcvonalon levő csapataink rendkívül legyengülten indultak a döntő összecsapásra, nem volt elegendő tüzérségük és lőszerük, mivel ezek a rossz útviszonyok miatt lemaradtak a csapatoktól. A 3. gárda-harckocsihadsereget, amely kevés harckocsival rendelkezett, a legfelsőbb főparancsnok utasítására feltöltés végett tartalékba helyezték. Az ugyancsak erősen meggyengült 4. harckocsihadsereg március végén Kamenyec-Podolszk körzetében tartózkodott.

Mindez együttvéve megakadályozta, hogy a csapatok kellő eréllyel tevékenykedjenek a bekerített ellenség széttagolása és megsemmisítése érdekében. A hadműveletet elemezve ma úgy vélem, hogy az 1. harckocsihadsereget Csertkov–Tolsztoje

körzetéből keletnek kellett volna fordítani, hogy csapást mérjen a bekerített csoportosításra. Akkoriban azonban különböző forrásokból származó biztos adatokkal rendelkeztünk arra vonatkozóan, hogy a bekerített ellenség Zalescsik környékén szándékozik kitörni déli irányban a Dnyeszteren keresztül. Ez az elhatározás egészen lehetségesnek és logikusnak látszott.

Ebben az esetben a Dnyeszteren átkelő ellenség elfoglalhatta a déli partot és ott kiépíthette védelmét. Ezt elősegítette az a körülmény, hogy a 2. Ukrán Front jobb szárnyán levő 40. hadsereg március 30-án még mindig nem érkezett meg Hotyinba.

Ilyen körülmények között úgy véltük, hogy az ellenséget az 1. harckocsihadsereggel mélyebben kell átkarolni, a hadsereg főerőit átdobva a Dnyeszteren, és el kell foglalni Zalescsik–Csernovic–Kolomija körzetét. A „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága azonban tudomást szerzett arról, hogy a szovjet csapatok átkarolták déli visszavonulási útjait, és megparancsolta a bekerített csapatoknak, hogy ne dél, hanem nyugat felé vágják át magukat Bucsacson és Podgajcin keresztül.

Mint később a zsákmányolt dokumentumokból kiderült, a „Dél" hadseregcsoport parancsnoksága jelentős erőket vont össze, köztük a 9. és 10. SS páncélos hadosztályt, majd április 4-én erős csapást mért külső arcvonalunkra Podgajci környékéről. Az ellenség páncélos csoportja miután elsöpörte az 1. gárdahadsereg 18. hadtestének védelmét, Bucsacs felé, a bekerítésből kitörni szándékozó csapatokkal szemben tört előre.

Azt, hogy hány ember jutott ki a bekerítésből, sem én, sem pedig a front törzse nem tudta pontosan megállapítani. Különféle számokat emlegettek. Úgy látszik, hogy mégsem csak néhány tucat harckocsi tört ki egy deszanttal, mint akkoriban a csapatok jelentették, hanem lényegesen több.

A súlyos harcokban az ellenség 1. páncélos hadseregének bekerített csapatai állományuknak jóval több mint a felét, egész tüzérségüket, valamint harckocsijaik és rohamlövegeik nagy részét elvesztették. Egyes magasabbegységekből csak a törzs maradt meg.

Április 12-én megkezdődött a Tarnopolban bekerített ellenség felszámolása. Ez két napig tartott. Tarnopolt április 17-én elfoglalta a 15. és a 19. lövész-, valamint a 4. gárda-harckocsihadtest.

A hadművelet befejezése után a front csapatai a Torcsin–Beresztyecsko–Kolomija–Kuta terepszakaszon védelembe mentek át.

Rosszabbul állt a proszkurov–kamenyec-podolszki csoportosítás bekerítése. E hadművelet során nem sikerült a szükséges mértékben átcsoportosítani a csapatokat.

A hadművelet alatt a front csapatai mintegy 350 km-t nyomultak előre. Az ellenség védelmét alapvetően szétvertük. Tarnopoltól Csernovicig hatalmas rés keletkezett. Ennek betömésére a német hadvezetésnek sürgősen jelentős erőket kellett átdobnia más arcvonalakról, Jugoszláviából, Franciaországból, Dániából és Németországból. Az 1. magyar hadsereget szintén ide irányították.

A front csapatai felszabadítottak 57 várost, 11 vasúti csomópontot, sok száz helységet, Vinnyica, Proszkurov, Kamenyec-Podolszk, Tarnopol és Csernovic területi székhelyeket, elérték a Kárpátok előhegyeit és kettévágták az ellenség déli csoportosításának egész hadászati arcvonalát. Ettől kezdve ez a csoportosítás már csak Románián keresztül tudott közlekedni.

A szovjet csapatok ismét bebizonyították kiváló harci tudásukat és nagy sikereket értek el. Győzelmeinket nem csupán harci tökélyünkkel és szervezésünk, technikai

ellátottságunk fölényével értük el, hanem ehhez a csapatok fennkölt hazafias szelleme és tömeges hősiessége is nagyban hozzájárult. Különösen kimagasló érdemeikért sok ezer katonát, tisztest, tisztet és tábornokot tüntettek ki magas kormánykitüntetésekkel. Én megkaptam a Győzelem Rend 1. fokozatát.

A vezérkar adataiból megtudtam, hogy április végére és május elejére a 2. és 3. Ukrán Front csapatai, szétzúzva a velük szemben álló ellenséget, előrenyomultak a Szucsava–Iaşi–Dubosszari–Tyiraszpol–Akkerman–Fekete-tenger vonalig. A 4. Ukrán Front, az önálló Tengermelléki hadsereg és a Fekete-tengeri Flotta támadása a németek krími csoportosításának teljes szétzúzásával fejeződött be. Május 9-én elfoglaltuk Szevasztopolt, a hős várost, és május 12-én teljesen befejeződött a Krímet felszabadító hadművelet.

Április 22-én az 1944. évi nyári–őszi hadjárat megvitatása végett Moszkvába rendeltek.

Bár csapataink tevékenysége a téli-tavaszi hadjáratban nagy győzelmekkel végződött, mégis úgy véltem, hogy a német csapatok még mindig rendelkeznek mindazzal, ami szükséges ahhoz, hogy szívósan védekezzenek a szovjet-német arcvonalon. Ami pedig főparancsnokságuk és a hadseregcsoport parancsnokságok hadászati művészetét illeti, ez a sztálingrádi katasztrófa, de különösen a kurszki csata után erősen romlott.

A háború első szakaszától eltérően valahogy tompult a német hadvezetés agya, nem volt találékony, különösen a nehéz helyzetekben. Elhatározásaiból kiérződött, hogy nem értékeli helyesen a saját és az ellenség lehetőségeit. A hadvezetés a csoportosításokat gyakran megkésve vonta vissza a szárnytámadások és a bekerítések elől, amivel kilátástalan helyzetbe juttatta csapatait.

Ha a német tábornokok és vezértábornagyok háború után írt emlékiratait olvassuk, egyszerűen lehetetlenség megértenünk azt, hogy mivel magyarázzák a csapatok vezetésében előforduló hibák, kudarcok, tévedések és elővigyázatlanságok okait.

A szerzők többsége mindenért Hitlert vádolja, arra hivatkozva, hogy 1941-ben a német fegyveres erők élére állt, s hadászati-hadműveleti kérdésekben dilettáns lévén, diktátorként irányította a haditevékenységet, nem hallgatta meg tábornokainak és vezértábornagyainak tanácsait. Úgy véljük, hogy ebben van némi, sőt talán nem is kevés igazság, de a fegyveres küzdelem sikertelen vezetésének fő okai nem szubjektív tényezőkben rejlenek.

A német csapatok legfelsőbb parancsnokságának, miután a sztálingrádi, de különösen a kurszki vereség után elvesztette a kezdeményezést, a csapatok hadászati-hadműveleti vezetésének új tényezőivel és módszereivel kellett szembenéznie, amire nem volt felkészülve. Amikor a német hadvezetés a kényszerű visszavonulások és a hadászati védelem során nehézségekbe ütközött, nem tudta áthangolni magát.

Azzal sem számolt, hogy a Vörös Hadsereg, a légierő és a haditengerészet mind mennyiségi, de különösen minőségi szempontból mérhetetlenül megváltozott, s a csapatok, valamint a hadműveleti-hadászati szintű vezetők jócskán fejlődtek, és megedződtek a fegyveres küzdelem rendkívül nehéz körülményei között.

Útban Moszkva felé, a repülőgépen a frontok legutóbbi adatait tanulmányozva, újból arra a meggyőződésre jutottam, hogy helyes volt a főhadiszállás 1944. április 12-i elhatározása, amelyben 1944 nyarán az egyik elsőrendű feladatként a belorusszijai német csapatok szétzúzását határozta meg. Előzőleg sorozatos nagy csapásokat kellett mérni más irányokban, hogy a német csapatok minél több hadászati tartalékát vonjuk el Belorusszijából.

A siker nem lehetett kétséges. Először is a „Közép" hadseregcsoport csapatainak hadműveleti helyzete, csapataink felé való kiszögellése kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy a kiszögellés nyakánál mély átkaroló csapásokat mérjünk. Másodszor, most már megvolt a lehetőségünk a főcsapások irányában arra, hogy az ellenség csapataival szemben nagy fölénybe kerüljünk.

Belorusszíját, különösen azokat a járásokat, ahol a „Közép" hadseregcsoport csapatai elhelyezkedtek, jól ismertem még a Belorusz Katonai Körzet csapatainál végzett korábbi munkám idejéből, amiről e könyv első fejezeteiben röviden írtam.

Moszkvába érkezve első utam a vezérkarhoz, Alekszej Innokentyevics Antonovhoz vezetett. Éppen a hadműveleti térképet készítette a legfelsőbb főparancsnok számára. Alekszej Innokentyevics tájékoztatott arról, hogyan halad az ellenség megsemmisítése a Krímben, továbbá, hogyan áll a nyári hadjárathoz szükséges új tartalékok megalakítása és az anyagi készletek felhalmozása. De megkért, a legfelsőbb főparancsnoknak ne említsem, hogy közölte velem ez utóbbiakat. Sztálin megtiltotta, hogy bárkinek is tudomására hozza ezeket az adatokat, hogy idő előtt ne kérjünk abból a főhadiszállástól.

Meg kell mondanom, hogy a legfelsőbb főparancsnok az utóbbi időben takarékosabban kezdte elosztani a főhadiszállás rendelkezésére álló erőket és eszközöket. Ezekből elsősorban csak azoknak a frontoknak adott, amelyek valóban döntő hadműveleteket folytattak. A többi frontnak csak ésszerűen korlátozott mértékben juttatott belőlük.

Egyébként az egyik volt frontparancsnok a „Vojenno-Isztoricseszkij Zsurnal"-ban elmondva véleményét a főhadiszállás képviselőinek a munkájáról, megjegyezte, hogy „... oda, ahol a frontok tevékenységét a főhadiszállás képviselői hangolták össze, a többi front rovására küldtek erőket és eszközöket".

De hiszen ez másként nem is lehetett. Ott, ahol a tevékenységet a főhadiszállás képviselői koordinálták, éppen ott, és nem valahol másutt folytak a legfontosabb hadműveletek, amelyeket elsősorban anyagilag kellett biztosítani. Ez a gyakorlat teljesen bevált.

Antonov szobájából felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot. Poszkrebiscsev jelentkezett. Azt javasolta, hogy pihenjek.

– Amikor Sztálin elvtárs szabad lesz, felhívom – mondta.

Ez éppen jól jött, mert akkortájt naponta megszakításokkal összesen nem aludtam többet 4–5 óránál...

Sztálin 17 órára rendelt magához.

Amikor Antonovot felhívtam, megtudtam, hogy ő is hivatalos a legfelsőbb főparancsnokhoz. Sztálin meg akart ismerkedni a legújabb helyzettel és a vezérkar elképzeléseivel.

Amikor a legfelsőbb főparancsnok szobájába beléptem, már ott volt Antonov, Fjodorenko marsall, a páncélos csapatok parancsnoka, Novikov vezérezredes, a légierő parancsnoka és V. A. Malisev, a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese.

Üdvözlés után a legfelsőbb főparancsnok megkérdezte, voltam-e már Nyikolaj Mihajlovics Svernyiknél.

Azt feleltem, hogy nem.

– El kell mennie hozzá és át kell vennie a Győzelem Rendet.

Megköszöntem a magas kitüntetést.

– No, mivel kezdjük? – fordult Sztálin Antonovhoz.

– Engedje meg, hogy röviden jelentsem a frontok mai 12.00 órai helyzetét.

Miután az összes hadászati irányokat röviden áttekintette, ismertette a Vezérkarnak azokat az elképzeléseit, amelyek a német csapatok valószínű tevékenységére vonatkoztak az 1944. évi nyári hadjárat során. Ami pedig azt illeti, hogy a nyári időszakban milyen jellegű legyen csapataink tevékenysége, Antonov nem nyilvánított véleményt. Tudtam, hogy Alekszej Innokentyevics ezt majd akkor fogja megtenni, amikor erre a legfelsőbb főparancsnok felszólítja.

Sztálin megkérdezte Novikovot, hogy milyen állapotban van a légierő, érdeklődött, elegendők-e az ipartól kapott repülőgépek a frontok légi hadseregeinek és a távolsági repülőerők kiegészítésére. Novikov szerfölött derűlátó válaszai után a legfelsőbb főparancsnok felszólította Fjodorenko marsallt, jelentse a páncélos csapatok helyzetét és azt, hogy milyen lehetőségek vannak kiegészítésükre a nyári hadjárat megkezdéséig.

Éreztem, hogy Sztálin előre ismerte azokat a számokat, amelyeket jelentettek neki, de úgy látszik azt akarta, hogy azok, akik közvetlenül foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, maguk tájékoztassák a jelenlevőket, mielőtt elmondjuk elképzeléseinket. A legfelsőbb főparancsnok a kérdések megvitatása közben alkalmazott e sajátos fogásához már hozzászoktunk.

Utána Sztálin komótosan megtömte pipáját, gyufát vett elő, rágyújtott, majd ugyancsak nem sietve szippantott és fújta a füstöt.

– No, most hallgassuk meg Zsukovot – mondta, odalépve ahhoz a térképhez, amelynek alapján Antonov jelentett.

Én pedig, szintén nem sietve, szétteregettem térképemet, amely ugyan valamivel kisebb volt, mint a vezérkaré, de nem volt rosszabb annál. A legfelsőbb főparancsnok odajött térképemhez és figyelmesen kezdte vizsgálgatni.

Jelentésemet azzal kezdtem, hogy egyetértek Antonovnak a német csapatok várható tevékenységére vonatkozó elképzeléseivel és azokkal az általa felsorolt nehézségekkel, amelyekkel a német csapatok 1944-ben a szovjet–német arcvonalon találkozni fognak.

Itt Sztálin félbeszakított és ezt mondta:

– És nemcsak ezek. A szövetségesek júniusban mégiscsak nagy erőket szándékoznak partra tenni Franciaországban. A németeknek most már két fronton kell majd harcolniuk. Ettől még inkább rosszabbodik helyzetük, amellyel képtelenek lesznek megbirkózni.

Kifejtettem, az 1944. évi nyári hadjárat tervére vonatkozó elgondolásaimat és külön felhívtam a legfelsőbb főparancsnok figyelmét az ellenség belorusszijai csoportosítására, amelynek szétzúzásával az egész nyugati hadászati irányban megrendül az ellenséges védelem szilárdsága.

– Mi a vezérkar véleménye? – kérdezte Sztálin A. I. Antonovtól.

– Egyetértek – hangzott a válasz.

Nem vettem észre, amikor a legfelsőbb főparancsnok megnyomta a csengőt, Poszkrebiscsev belépett és várakozóan megállt.

– Kapcsold Vaszilevszkijt – utasította Sztálin.

Poszkrebiscsev néhány perc múlva jelentette, hogy Vaszilevszkij van a készüléknél.

– Erőt, egészséget – kezdte Sztálin. – Zsukov és Antonov nálam van. Nem tudna iderepülni, hogy megtárgyaljuk a nyári tervet? . . . És mi van maguknál Szevasztopolnál? . . . No jó, akkor maradjon, és küldje meg személyesen nekem a nyári időszakra vonatkozó javaslatait . . .

Helyére téve a hallgatót, így szólt:

– Vaszilevszkij azt ígéri, hogy 8–10 nap alatt végez az ellenség krími csoportosításával. – Utána hozzátette: – Nem lenne jobb, ha a hadműveleteket az 1. Ukrán Front kezdené, hogy még jobban átkarolhassuk a belorusszijai csoportosítást és a középső irányból ide vonhassuk az ellenség tartalékait?

Antonov megjegyezte, hogy ez esetben az ellenség könnyen manőverezhet a szomszédos frontok között. Jobb lenne északról kezdeni, aztán hadműveletet végrehajtani a „Közép" hadseregcsoport ellen, hogy felszabadítsuk Belorusszíját.

– Meglátjuk, mit javasol Vaszilevszkij – mondta a legfelsőbb főparancsnok. – Hívják fel a frontparancsnokokat, hogy jelentsék elképzeléseiket a frontok legközelebbi tevékenységéről . . . – És hozzám fordulva így folytatta: – Antonovval együtt dolgozzák ki a nyári terv vázlatát. Amikor kész lesz, még egyszer megtárgyaljuk.

Két-három nap múlva a legfelsőbb főparancsnok újból hívatott bennünket. A terv megvitatása után elhatároztuk: az első támadó hadműveletet júniusban a Karéliai-földszoroson és a petrozavodszki irányban hajtjuk végre, majd utána a belorusszijai hadászati irányban.

A vezérkarnál végzett munka után április 28-án visszatértem az 1. Ukrán Front-hoz. Május elején, amikor a Krím felszabadítása már a végéhez közeledett, javaslatot terjesztettem fel a legfelsőbb főparancsnoknak, adja át az 1. Ukrán Front parancsnokságát Konyevnak, hogy haladéktalanul a főhadiszállásra mehessek és megkezdhessem a Belorusszíját felszabadító hadművelet előkészítését.

A legfelsőbb főparancsnok hozzájárult, de figyelmeztetett, hogy az 1. Ukrán Front továbbra is a felügyeletem alatt marad. A belorusszijai hadművelet után az 1. Ukrán Front szakaszán fogunk hadműveletet végrehajtani.

Hogy ne húzzam az időt, nem vártam meg, amíg Konyev megérkezik a fronthoz. Szokolovszkijt, a front törzsfőnökét megbíztam, adja át Ivan Sztyepanovicsnak jókívánságaimat, közölje vele a front további tevékenységére vonatkozó elképzeléseimet, majd elutaztam Moszkvába.

Míg az 1. Ukrán Front élén álltam, még közelebbről megismertem a front vezető parancsnokait. Külön szeretném kiemelni a fronttörzs tisztjeit és tábornokait, akik magas hadműveleti és általános kultúrájukkal jó segítséget nyújtottak a parancsnokságnak a támadó hadműveletek megszervezésében. A front hadtápfőnöke N. P. Anyiszimov tábornok volt. Az 1. Ukrán Front hadtápja mindenkor, még a legnehezebb körülmények között is megbirkózott feladataival, és a csapatok hálásak is voltak a hadtáp fáradhatatlan beosztottainak az atyai gondoskodásáért.

Visszatérve a főhadiszállásra, találkoztam Vaszilevszkijjel, aki az 1. Balti és a 3. Belorusz Front tevékenységének az összehangolására készült. Természetesen, mint mondják, egy asztalhoz kellett ülnünk.

A fasiszta csapatok szétzúzása Belorusszijában és végleges kiűzésük Ukrajnából

XVII.

Három évig sújtotta az ellenséges megszállás a belorusz népet. A hitleristák elrabolták vagy megsemmisítették e nép nemzeti értékeit, elpusztították városait, felégettek 1 millió 200 ezer falusi épületet, rombadöntöttek hétezer iskolát. Több mint 2 millió 200 ezer polgári lakost és hadifoglyot gyilkoltak meg. Szinte egyetlen olyan család sem akadt, amely ne szenvedett volna a háborútól. De bármilyen súlyos volt is a helyzet, Belorusszija nem hódolt be az ellenségnek, népe nem esett kétségbe s nem csüggedt el a megszállókkal vívott harcban.

Tudván, hogy a Vörös Hadsereg már szétzúzta a német csapatokat Ukrajnában és messze nyugatra vetette vissza őket, a belorusz partizánerők döntő hadműveletekre készültek.

1944 nyarán Belorusszijában 374 ezer, osztagokba, egységekbe és magasabbegységekbe szervezett, jól felfegyverzett partizán tevékenykedett. A partizánharc általános vezetését a köztársaság kommunista pártjának földalatti szervezetei látták el, élükön a központi bizottsággal. A központi bizottságot P. K. Ponomarenko első titkár irányította, aki egyben 1945 januárjáig a Partizánmozgalom Központi Törzsének főnöke is volt. Ekkor – annak következtében, hogy a Szovjetunió megszállt területeinek nagy része felszabadult – az Állami Honvédelmi Bizottság megszüntette a Partizánmozgalom Központi Törzsét.

Néhány nappal azelőtt, hogy a Vörös Hadsereg megkezdte Belorusszija felszabadítását, a partizánosztagok a köztársasági és területi pártszervek irányításával több nagy hadműveletet folytattak az ellenség vasútvonalai, közlekedési útvonalai és az azokon fekvő hidak ellen, hogy a legkritikusabb pillanatokban bénítsák meg az ellenség hadtápját a mögöttes területen.

Az előző fejezetben már részletesen szóltam a főhadiszálláson megtartott áprilisi szűk körű megbeszélésről, amelyen elvi döntést hoztak a nyári hadműveletekről. Az alábbiakban részletesebben szeretnék beszélni a belorusszijai hadművelet megtervezéséről.

Nem sokkal a főhadiszálláson lefolyt megbeszélés után Vaszilevszkij a főparancsnok elé terjesztette elgondolását, amelyben röviden értékelte az általános helyzetet és kifejtette az 1944-es nyári időszakra vonatkozó javaslatait.

Milyen eredményeket értünk el az 1944. évi nyári hadjárat előtt?

A fasiszta Németországnak és csatlósainak főerőivel vívott ütközetekben a Vörös Hadsereg 1944 telén súlyos vereséget mért a német fasiszta csapatokra. Harminc ellenséges hadosztály és hat dandár teljesen megsemmisült, 142 hadosztály és egy dandár pedig elvesztette személyi állományának 50–66 százalékát. Az arcvonal

tartása érdekében a német hadvezetés Németországból és más nyugat-európai országokból 40 hadosztályt és négy dandárt dobott át a szovjet–német arcvonalra. A Vörös Hadsereg hatalmas, közel 330 ezer négyzetkilométernyi területet szabadított fel. E területen a háború előtt majdnem 19 millió ember élt.

A német fasiszta csapatok azonban még mindig jelentős erőt képviseltek. A német ipar a háború során 1944 júliusában érte el termelésének tetőpontját. Az első félévben üzemeiben 17 ezer repülőgépet, s mintegy 9 ezer nehéz és közepes harckocsit gyártottak. Az acéltermelés háromszorta haladta meg a szovjet nehéziparét.

A hitlerista vezetők, hogy elodázzák az elkerülhetetlen vereséget, az ország és a nép erőinek végső megfeszítésével mozgósítást mozgósítás után rendeltek el, hatalmas károkat okozva ezzel a német nemzetnek. A fasiszta Németország fegyveres erői 324 hadosztályt és öt dandárt számláltak. S mint eddig is, a legharcképesebb magasabbegységek a szovjet–német arcvonalon voltak. Velünk szemben Németország 179 hadosztálya és öt dandára, valamint csatlósainak 49 hadosztálya és 18 dandára harcolt. E csapatok 4 millió katonával, 49 ezer löveggel és aknavetővel, 5250 harckocsival és rohamlöveggel, és mintegy 2800 harci repülőgéppel rendelkeztek.

A harcoló szovjet haderő állományában 6,1 millió katona és tiszt, 92 500 löveg és aknavető, 7700 harckocsi, valamint 13 400 repülőgép volt.

A történelem nem ismer olyan példákat, hogy egy ország, amely hatalmas védelmi ütközeteket folytat, egyidejűleg oly gyors ütemben és ilyen méretekben helyre tudta volna állítani szétrombolt gazdaságát. 1944 telén és tavaszán a Szovjetunió egyre fokozta gazdasági erejét. Az első félévben 16 ezer repülőgépet, mintegy 14 ezer közepes és nehéz harckocsit, valamint rohamlöveget és több mint 90 millió lövedéket, bombát, aknát gyártottunk. A népnek a párt által összefogott erőfeszítése minden szükségeset biztosított az ellenség szétzúzásához.

Április végén a Legfelsőbb Főparancsnokság véglegesen döntött a nyári hadjárat, s ennek keretében a belorusszijai hadművelet lefolytatásáról. Antonov parancsot kapott, hogy szervezze meg a fronthadművelet terveinek kidolgozását és kezdje meg a csapatok, valamint az anyagi tartalékok összpontosítását a frontok számára.

Az 1. Balti Front megkapta az 1. harckocsihadtestet, a 3. Belorusz Front a 11. gárdahadsereget és a 2. gárda-harckocsihadtestet. Az 1. Belorusz Front jobb szárnyán összpontosult a 28. hadsereg, a 9. és az 1. gárda-harckocsihadtest, az 1. gépesített és a 4. gárda-lovashadtest; az 5. gárda-harckocsihadsereg (a főparancsnokság tartaléka) a 3. Belorusz Front sávjában összpontosult.

Május közepén visszatért Moszkvába Vaszilevszkij. Ekkorra a vezérkar már elkészítette a „Bagratyion" hadműveleti tervhez (ezt a fedőnevet kapta a belorusszijai hadművelet) szükséges okmányok tervezetét és e hadművelet anyagi-technikai biztosítását.

A legfelsőbb főparancsnok május 20-án magához rendelte Vaszilevszkijt, engem, és A. I. Antonovot, hogy még egyszer tekintsük át a főparancsnokságnak a nyári hadjáratokkal kapcsolatos terveit. Az elképzelések szerint, amint már említettem, kezdetben a támadást a Karél-földszoros körzetében bontakoztatják ki a Leningrádi Front és a Vörös Zászló Renddel kitüntetett Balti Flotta erői, majd a támadás – június második felében – Belorusszijában is megindul.

A „Bagratyion" tervnek a főhadiszálláson történő megvitatása után a főparancsnok berendelte I. H. Bagramjan, I. D. Csernyahovszkij és K. K. Rokosszovszkij frontparancsnokokat, hogy meghallgassa elgondolásaikat és kiadja a végleges parancsot a frontok hadműveleti terveinek kidolgozására.

Május 22-én a főparancsnok jelenlétemben fogadta Vaszilevszkijt, Antonovot, Rokosszovszkijt, május 23-án pedig Bagramjant és Csernyahovszkijt. Minthogy a vezérkar tájékoztatta a frontparancsnokokat az elkövetkezendő hadműveletekről, azok a főhadiszállásra már csapataik alkalmazási tervének vázlataival érkeztek.

Amint az a nagy hadműveletek előkészítésekor lenni szokott, a terveket a vezérkar és a frontok törzsei párhuzamosan dolgozták ki. A frontparancsnokok, a vezérkar és a főparancsnok helyettese szoros kapcsolatban álltak egymással: ennek következtében a frontok tervei teljesen megfeleltek a főhadiszállás elgondolásainak, s azokat a főparancsnok nyomban jóvá is hagyta.

Ezután Vaszilevszkij és én – a kapott feladatok értelmében – hozzákezdtünk a frontok tevékenységének koordinálásához. Vaszilevszkij az 1. Balti és a 3. Belorusz, én pedig az 1. és a 2. Belorusz Frontnál végeztem ezt a munkát. Segítségemre a főhadiszállás a 2. Belorusz Fronthoz küldte a vezérkar hadműveleti csoportfőnökét, Sz. M. Styemenko tábornokot és egy tiszti csoportot.

Vaszilevszkij június 4-én utazott a csapatokhoz, hogy a helyszínen készítse elő a „Bagratyion" hadműveletet, én pedig egy nappal később, június 5-én 8 órakor megérkeztem az 1. Belorusz Front harcálláspontjára.

Bizonyos katonai körökben még ma is azt tartják, hogy akkor az 1. Belorusz Front erőivel „két főcsapást" terveztünk a belorusszijai irányban. Állítólag emellett Rokosszovszkij kardoskodott a Sztálinnal folytatott megbeszélései során. Ez azonban nem így volt. A front erőivel tervezett két csapást a vezérkar elképzelése alapján Sztálin még május 20-án, vagyis mielőtt az 1. Belorusz Front parancsnoka a főhadiszállásra érkezett, előzetesen már jóváhagyta.

Nem érdektelen azt sem megjegyezni, hogy a szovjet katonai elmélet sohasem ismerte a „két főcsapás" elvét, ha pedig két olyan csapásról volt szó, amelynek az ereje és jelentősége megegyezett, akkor az adott irányokban támadó csapatokat rendszerint „csapásmérő erőknek" vagy „csapásmérő csoportosításoknak" nevezték. Ezt azért hangsúlyozom, hogy ne legyen zavar a hadműveleti-hadászati terminológiában.

A „Bagratyion" hadászati hadművelet jóváhagyott terve és a frontok igényei alapján a vezérkar A. A. Novikov, N. N. Voronov, N. D. Jakovlev, A. V. Hrulev, I. T. Pereszipkin, J. N. Fjodorenko és mások bevonásával egyeztette a hadműveletben részt vevő csapatok anyagi-technikai biztosítási tervét. Május 31-én pedig a frontparancsnokok megkapták a főhadiszállás direktíváját, amelynek végrehajtása érdekében meg is kezdődött a hadműveletben részt vevő csapatok konkrét felkészítése.

A főhadiszállás terve három hatalmas csapást irányzott elő.

Az 1. Balti és a 3. Belorusz Front erőinek Vilnius általános irányában,

az 1. Belorusz Front erőinek Baranovicsira,

a 2. Belorusz Front erőinek Minszk általános irányában. E frontnak a csapás során együtt kellett működnie a 3. Belorusz Front balszárny-csoportosításával és az 1. Belorusz Front jobbszárny-csoportosításával.

Az 1. Balti és a 3. Belorusz Front közelebbi feladata az volt, hogy szétzúzza a vityebszki csoportosítást, bevesse az áttörésbe a harckocsi- és gépesített csapatokat, majd a főcsapást nyugati irányban kifejlesztve balszárnyával karolja át a német csapatok boriszov–minszki csoportját.

Az 1. Belorusz Frontra az a feladat hárult, hogy megsemmisítse a zslobin–bobrujszki csoportosítást, bevesse gyorscsoportját, a főcsapást Szluck–Baranovicsi

irányában kifejlessze és délről, délnyugatról karolja át a minszki ellenséges csoportosítást.

A 2. Belorusz Frontnak a mogiljov–minszki irányban kellett a csapást mérnie. A „Közép" hadseregcsoporthoz tartozó német csapatok védelmének peremvonala a támadás kezdetén Polocktól Vityebszkig, onnan tovább Orsa–Zslobin–Kapatkevicsi–Zsitkovicsi és a Pripjaty folyó mentén húzódott. Polock, Vityebszk, Orsa és Mogiljov az ellenség kezén volt.

E városok, továbbá a Dnyeper, a Pruty, a Berezina, a Szviszlocs és még sok kis árterületes folyó és folyócska lehetővé tette, hogy itt az ellenség szilárd és mélyen lépcsőzött védelmet építsen ki, hogy ily módon zárja le a legfontosabb nyugati – a varsó–berlini – hadászati irányt. Jóllehet a főhadiszállás a „Közép" hadseregcsoport szétzúzására jelentős erőket összpontosított, mi mégis elhatároztuk, hogy a siker érdekében a „Bagratyion" hadműveletben részt vevő csapatokat igen gondosan készítjük fel.

Mielőtt kiutaztunk volna az arcvonalra, még egyszer összeültünk Vaszilevszkijjel és rendkívül alaposan megvitattuk az ellenséges védelem valamennyi erős és gyenge oldalát, valamint azokat az intézkedéseket, amelyeket a törzseknek és a csapatoknak kellett megtenniük. Antonovval, a vezérkar ideiglenes főnökével megállapodtunk a csapatok összpontosításának, az anyagi tartalékok felhalmozásának, a Főparancsnoksági Tartalékok összpontosításának ellenőrzési módszereiben, továbbá az összeköttetés formáiban és abban, hogyan tájékoztatnak majd bennünket a főhadiszállásnak a többi iránnyal kapcsolatos intézkedéseiről.

A frontokhoz igen rövid idő alatt roppant mennyiségű anyagi-technikai eszközt kellett eljuttatni.

A vezérkar előzetes számításai szerint a „Bagratyion" hadművelet biztosítására a csapatokhoz mintegy 400 ezer tonna lőszert, 300 ezer tonna üzemanyagot, kb. 500 ezer tonna élelmiszert és takarmányt kellett szállítani. Az adott körzetekben öt összfegyvernemi, két harckocsi- és egy légi hadsereget, továbbá az 1. Lengyel Hadsereget kellett összpontosítanunk. Ezenkívül a főhadiszállás a maga tartalékából öt önálló harckocsi-, két gépesített és négy lovashadtestet, továbbá több különböző fegyvernemi ezredet és dandárt adott át a frontoknak, és áttelepített 11 repülőhadtestet.

S mindent a legnagyobb óvatossággal kellett előrevonni és összpontosítani, nehogy az ellenség felfedje a frontok támadásra való felkészülését. Az előttünk álló hadművelet sikere szempontjából ez nagyon fontos volt, mivel felderítési adataink szerint a német fővezérség első nyári csapásunkra Ukrajnában, nem pedig Belorusszijában számított. Ellenségeink nyilván azt hitték, hogy az erdős-mocsaras terepen át nem tudjuk átcsoportosítani Belorusszijába és nem tudjuk ott hatásosan alkalmazni az Ukrajnában elhelyezett négy harckocsihadseregünket.

Az ellenség azonban rosszul számított.

A főhadiszállás tervének megfelelően az 1. Ukrán Front csapatainak a belorusszijai hadművelet második szakaszában kellett tevékenységbe kezdenie, vagyis akkor, miután az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatai már szétzúzták a bobrujszk-minszk-szlucki ellenséges csoportosítást és elérték a volkoviszk-pruzsani vonalat.

A főhadiszállás nagy jelentőséget tulajdonított az 1. Belorusz Front csapásának. Ide összpontosították az erők és eszközök zömét.

417 Tekintettel arra, hogy a támadó hadművelet első szakaszában az 1. és 2. Belorusz

Front tevékenységét kellett koordinálnom, majd a második szakaszban az 1. Ukrán Frontét. Elsősorban e frontok tevékenységéről szólok.

Június 5-én a kora reggeli órákban a főparancsnok megbízásából Durevicsibe, az 1. Belorusz Front ideiglenes vezetési pontjára érkeztem. Itt találkoztam Rokosszszovszkijjal, N. A. Bulganyinnal, a haditanács tagjával és M. Sz. Malinyin törzsfőnökkel.

A hadműveleti tervvel kapcsolatos kérdések előzetes megbeszélése után Rokosszszovszkijjal, a hadseregparancsnokokkal, Sz. I. Rugyenko tábornokkal, a légi hadsereg parancsnokával, V. I. Kazakov tábornokkal, a front tüzérfőnökével és G. N. Orjol tábornokkal, a páncélos és gépesített csapatok parancsnokával alaposan megvitattuk a front jobbszárnyának helyzetét, és megállapodtunk a hadműveletre vonatkozó tervezési és gyakorlati intézkedésekben.

Ennek során nagy figyelmet fordítottunk a terep tanulmányozására, az ellenséges védelmi rendszer felderítésére az egész harcászati mélységben, valamint a csapatok és a törzsek felkészítésére, továbbá a hadtápbiztosításra.

Az elkövetkezendő két napon – június 6-án és 7-én Rokosszovszkijjal, N. D. Jakovlevvel, a főhadiszállás képviselőjével és Kazakov tábornokkal részletesen tanulmányoztuk a helyzetet Rogacsev és Zslobin körzetében, a 3. és 48. hadsereg arcvonalszakaszán. Itt, A. V. Gorbatov hadseregparancsnok figyelőpontján, meghallgattuk V. G. Zsolugyev tábornokot, a 35. lövészhadtest és V. K. Urbanovicsot, a 41. lövészhadtest parancsnokát.

Június 7-én hasonló munkát végeztünk a 65. hadsereg arcvonalszakaszán. Részletesen tanulmányoztuk a terepet és az ellenséget a 18. lövészhadtest, a 69. és 44. gárda-lövészhadosztály sávjában, ahol a főcsapást terveztük.

Rokosszovszkij tábornok e feladat gondos tanulmányozása után, a főhadiszállás tervének megfelelően elhatározta, hogy két csoportosítással töri át az ellenség védelmét: az egyikkel Rogacsevtől északra, a másikkal Paricsitől délre. E két csoportosításnak közelebbi feladatként szét kellett zúznia a szembenálló ellenséget, s átkaroló csapásokkal be kellett kerítenie, majd felszámolnia a zslobin-bobrujszki csoportot.

Bobrujszk felszabadítása után a front főerőire az a feladat várt, hogy Szluckon keresztül Baranovicsi általános irányban támadjanak. Részerőinek pedig a 2. Belorusz Fronttal együttműködve Oszipovicsin és Puhovicsin át Minszk felé kellett kifejleszteniük a csapást. Előzetes számításaink szerint e feladatok teljesítéséhez az 1. Belorusz Frontnak elegendő élőereje és eszköze volt.

A rogacsevi támadó csoportosításhoz tartozott Gorbatov altábornagy 3. hadserege, P. L. Romanyenko altábornagy 48. hadserege és B. Sz. Bacharov vezérőrnagy 9. harckocsihadteste.

A paricsi csoportosítás állományába P. I. Batov altábornagy 65. hadserege, A. A. Lucsinszkij altábornagy 28. hadserege tartozott. A tervek szerint I. A. Plijev altábornagy lovas-gépesített csoportjának és M. F. Panov vezérőrnagy 1. gárda-harckocsihadtestének a délparicsi csoportosítással végrehajtandó áttörésébe kellett bekapcsolódnia.

E csoportosítások tevékenységét Rugyenko repülő-vezérezredes 16. légi hadserege támogatta. A front hadműveleti alárendeltségébe tartozott V. V. Grigorjev első osztályú kapitány Dnyeperi Katonai Flottillája.

Az 1. Belorusz Front csapatai (különösen a délparicsi csoport) számára a támadás során a fő nehézséget a nehezen leküzdhető erdős-mocsaras terep jelentette.

Ezt a terepet jól ismertem, mivel több mint hat éven át szolgáltam itt, s annak

idején keresztül-kasul bejártam. A Paricsi környékén levő mocsarakban remekül vadásztam vadkacsára, amelyből rengeteg volt, de vaddisznó is tanyázott itt szép számmal . . .

Jól számítottunk, mert a német hadvezetés ebben a körzetben várta legkevésbé csapataink csapását. Éppen ezért az ellenséges védelem lényegében támpontszerű volt, hiányzott az összefüggő arcvonal.

Más volt azonban a helyzet Rogacsev körzetében. Az ellenség védelme itt erősebb volt, s a megközelítési útvonalakat szervezett tűz alatt tartotta.

A 2. Belorusz Front (parancsnok G. F. Zaharov vezérezredes, a haditanács tagja L. Z. Mehlisz, törzsfőnök A. N. Bogoljubov altábornagy), mint már említettem, kisegítő csapást mért a mogiljov-minszki irányban. Minthogy a frontnak nem voltak erős áttörő eszközei, valamennyi elsőlépcsőben levő hadseregével nem volt képes egyszerre támadni. Mindaddig nem volt értelme annak, hogy Mogiljov keleti körzetéből kiszorítsa az ellenséget, míg az 1. Belorusz és a 3. Belorusz Front csapásmérő erői ki nem jutottak mélyen a „Közép" hadseregcsoport hátába.

Zaharov tábornok elhatározta, hogy a csapást a mogiljovi irányban I. T. Grisin tábornok megerősített 49. hadseregével méri. A másik két hadseregnek (a 33.-nak és az 50.-nek) le kellett kötnie az ellenséget, s csak akkor kellett támadásba átmennie, amikor a többi irányban már megtörték az ellenség ellenállását.

Június 8-án és 9-én Jakovlev és Styemenko tábornokokkal meg a frontparancsnoksággal ellenőriztük a 2. Belorusz Front hadműveletének előkészítését. A front a mogiljov-minszki irányban készült csapást mérni. Styemenko tábornok sokat segített Zaharov tábornoknak, aki épp csak hogy átvette a frontparancsnokságot.

Amikor megérkeztünk Zaharov tábornokhoz, meghozta és röviden indokolta a hadműveletre vonatkozó elhatározását. Ugyanakkor meghallgattuk K. A. Versinyinnek, a légi hadsereg parancsnokának, továbbá a fegyvernemi főnökök jelentéseit és elhatározásait is.

Emlékezetem szerint egyikünknek sem volt különösebb kifogásolnivalója a jelentett hadműveleti célokkal, feladatokkal és csoportosításokkal kapcsolatban.

Elhatároztuk, hogy június 9-én reggel Zaharov frontparancsnokkal, Jakovlevvel és Styemenkóval felkeressük Grisin 49. hadseregét, hogy személyesen tanulmányozhassuk az ellenség peremvonalát és védelmének mélységét. Először V. G. Tyerentyev tábornok 70. lövészhadtestének figyelőpontjára mentünk. A parancsnok a helyzet tüzetes ismeretében jelentette elgondolásait.

A nap végén már véglegesen meghatározhattuk az ellenséges tűzrendszer kiegészítő felderítésének, a tüzérségi támadásnak, a légicsapásnak a feladatait valamint a rohamot és a támadást végrehajtó csapatok harcászati-hadműveleti felépítését.

A 2. Belorusz Front hadművelete előkészítésének felelősségteljes feladatával Styemenko tábornokot, a vezérkar képviselőjét bíztam meg. Jómagam elsősorban az 1. Belorusz Front felkészítésével foglalkoztam; ennek a frontnak szántuk a fő szerepet.

Amikor visszatértünk A. V. Gorbatov 3. hadseregéhez, ott találtuk a hadseregparancsnokot a legközelebbi munkatársaival. Felhívtam a főparancsnokot és jelentettem, hogyan áll a frontok felkészülése az elkövetkezendő tevékenységre. Megjegyeztem, hogy a kitűzött határidőre nemigen fogják teljesíteni a frontoknak szánt csapat- és anyagszállításokat. Kértem a főparancsnokot, kötelezze a Közlekedési Népbiztosságot és A. V. Hrulevet, hogy több gondot fordítsanak a szállításokra. Ellenkező esetben – mondottam – módosítani kell a hadművelet kezdetét.

Jelentésem során azt javasoltam Sztálinnak, hogy a belorusszijai hadműveletben az egész távolsági bombázó-erőt vessük be, s halasszuk el későbbre a németországi objektumok elleni tevékenységet. A legfelsőbb főparancsnok egyetértett és nyomban megparancsolta, hogy küldjék hozzám Novikovot és Golovanov légi marsallt, a távolsági bombázó-erők parancsnokát. Mindkettőjükkel már sokat dolgoztam együtt az eddigi legfontosabb hadműveletek során. Tapasztalt parancsnokok voltak és nagy segítséget nyújtottak a frontok feladatainak megoldásában.

Novikovval, Golovanovval, Rugyenkóval és Versinyinnel részletesen megvitattuk a légi hadsereg alkalmazási körülményeit, terveit, feladatait, céljait és együttműködését a távolsági bombázóerőkkel, amelyek csapásokat mértek a törzsekre, a seregtestek vezetési központjaira, a tartalékokra és más fontos célokra. Ezenkívül megbeszéltük a front repülőerőinek a közös célok érdekében végrehajtandó manővereit is. Mintegy 350 nehéz repülőgépet bocsátottunk Vaszilevszkij rendelkezésére a 3. Ukrán Front tevékenységének támogatására.

Június 14-én és 15-én az 1. Belorusz Front parancsnoka foglalkozást vezetett le a küszöbönálló hadműveletről a 65. és a 28. hadseregnél, amelyen a főhadiszállás tisztjeinek egy csoportjával én is részt vettem.

A foglalkozásba bevonták a hadtest- és hadosztályparancsnokokat, a tüzér- és más fegyvernemi főnököket. A foglalkozáson részleteiben dolgozták fel a lövész- és harckocsi-magasabbegységek feladatait, a tüzérségi támadás, valamint a tüzérség és a légierő együttműködési tervét. A fő figyelmet a tevékenységi sáv terepviszonyaira, az ellenséges védelem felépítésének gondos tanulmányozására és arra fordították, milyen módon lehet a leggyorsabban elérni a szluck-bobrujszki utat. Arról volt ugyanis szó, hogy ha ezen az úton a csapatok elérik és elfoglalják Bobrujszkot, lezárhatják a zslobin-bobrujszki csoportosítás visszavonulási útjait.

A következő három napon hasonló foglalkozásokat tartottak a 3., a 48. és a 49. hadseregnél. E foglalkozásokon sikerült közelebbről megismernünk azokat a parancsnokokat, akik azután támadásra vezették csapataikat az olyan nagy ellenséges csoportosítás szétzúzására, mint amilyen a „Közép" hadseregcsoport volt, amely a legfontosabb hadászati irányban helyezkedett el. E parancsnokokra nagy felelősség hárult, hiszen a „Közép" hadseregcsoport szétzúzásait jelentette, hogy teljesen kiűzük az ellenséget a belorusz földről és Lengyelország keleti területéről.

Ugyanebben az időszakban jelentős kiképzési és politikai nevelő munka folyt a két front egységeinél és alegységeinél. Ennek során kidolgozták a tűzfeladatokat, a roham és a támadás során a harckocsikkal, tüzérséggel és légierővel való együttműködés harcászati és technikai kérdéseit, s megmagyarázták a csapatok előtt álló feladatokat. Az ilyen előkészítés elengedhetetlen minden nagy hadművelet előtt, s ez be is igazolódott. A csapatok összehangoltabban és sikeresebben harcoltak, s kisebb veszteségeket szenvedtek.

Az egységek, magasabbegységek és hadseregek törzsei részletesen kidolgozták a vezetés és összeköttetés problémáit. A figyelő- és harcálláspontokat előre telepítették, beásták és felszerelték figyelő- és híradó eszközökkel; pontosították áttelepülésük rendjét és a csapatok vezetését az ellenség üldözése során.

A frontok, a hadseregek és a csapatok felderítő szervei még egyszer gondosan tanulmányozták az ellenség védelmi rendszerét, technikai és hadműveleti tartalékait, kidolgozták és eljuttatták a csapatokhoz a felderítési adatokat tartalmazó vázlatokat, térképeket.

Hatalmas munkát végzett a fronthadtáp, hogy biztosítsa a technika, a lőszer, az

üzemanyag és élelmiszer gyors és rejtett szállítását és eljuttatását a csapatokhoz. A komoly nehézségek ellenére mindent elvégeztek határidőre. A két front csapatai, a bonyolult terepviszonyok ellenére, időben megkaptak mindent, amire a támadáshoz szükségük volt.

Június 22-én a két front harcfelderítést folytatott. Ennek eredményeképp sikerült pontosítani az ellenség peremvonalának tűzrendszerét és néhány olyan üteg elhelyezését, amelyet korábban nem fedtek fel.

A belorusszijai hadművelet hatalmas térségben bontakozott ki: 1000 km-nél szélesebb arcvonalon (a Nyugati-Dvinától a Pripjatyig) és 600 km mélységben (a Dnyepertől a Visztuláig és a Narevig). Az elkövetkezendő heves ütközetekben 800 ezer ellenséges katonával kellett összecsapnunk, akik 9500 löveggel és aknavetővel, 900 harckocsival és rohamlöveggel, valamint 1300 harci repülőgéppel rendelkeztek, s mintegy 250–270 km mélységű, előkészített védelmet kellett leküzdenünk.

A szovjet csapatok belorusszijai támadására a háború harmadik évében került sor. Az eltelt három esztendő alatt történelmi jelentőségű események játszódtak le: a Szovjetunió fegyveres erői több nagy ütközetben szétzúzták a fasiszta csapatokat és megtisztították a Haza földjét népünk leggonoszabb ellenségétől. Az új ütközet előtt csapatainkat az a biztos tudat hatotta át, hogy szétzúzzák a „Közép" német hadseregcsoportot.

Kétségtelenül az is lelkesítette őket, hogy a szövetségesek június 6-án partra szálltak Normandiában és megnyitották Európában a második frontot. Bár a fasiszta Németország sorsa gyakorlatilag már megpecsételődött, a szovjet harcosok örömmel fogadták a második front megnyitását, mert tudták, hogy ez meggyorsítja a fasizmus végleges szétzúzását és közelebb hozza a háború befejezését.

Az általános támadást június 23-án kezdték meg az 1. Balti Front (parancsnok I. H. Bagramjan vezérezredes, a haditanács tagja, D. Sz. Leonov tábornok, törzsfőnök V. V. Kuraszov tábornok), a 3. Belorusz Front (parancsnok I. D. Csernyahovszkij vezérezredes, a haditanács tagja V. J. Makarov tábornok, törzsfőnök A. P. Pokrovszkij tábornok) és Zaharov vezérezredes 2. Belorusz Frontjának a csapatai. A következő napon ment át támadásba Rokosszovszkij vezérezredes 1. Belorusz Frontja.

A frontok tevékenységével már korábban összehangolva aktív tevékenységbe kezdtek az ellenség hátában a partizánosztagok, -egységek és -magasabbegységek. A frontok törzseiben a partizánmozgalmat irányító osztályok dolgoztak. Ezek hatalmas munkát végeztek a partizánegységekkel való összeköttetés fenntartása, tevékenységük anyagi-technikai biztosítása és koordinálása terén. Meg kell mondanom, hogy a belorusszijai hadművelet folyamán a partizánegységek és -osztagok rendkívül aktívan tevékenykedtek. Ezt nagyban elősegítette az erdős terep. Ezeken a területeken egyébként az 1941-es visszavonulásunk idején sokkal több tiszt és katona maradt, mint bárhol másutt.

Már a belorusszijai támadás első napjaitól heves ütközetek bontakoztak ki valamennyi irányban a földön és a levegőben egyaránt, bár az időjárási viszonyok némileg korlátozták mindkét fél légi tevékenységét. A vezérkar útján hamarosan megtudtam, hogy Vaszilevszkijnél sikeresen halad az ellenséges védelem áttörése. Ennek mindnyájan nagyon örültünk.

Szép sikereket ért el a 2. Belorusz Front is, amelynek a Grisin tábornok vezette 49. hadserege a mogiljovi irányban áttörte az ellenség védelmét, és menetből hídfőt foglalt a Dnyeper partján.

Az 1. Belorusz Front Paricsi irányában mért csapása a tervnek megfelelően bontakozott ki. Panov tábornoknak az áttörésbe bevetett 1. harckocsihadteste már az első napon Bobrujszk irányában 20 km-re mélyítette ki az áttörést. Ez lehetővé tette, hogy másnap reggel bevessék Plijev tábornok lovas-gépesített csoportját.

Június 25-én a Plijev-csoport és Panov hadteste szétverte az ellenség visszavonuló egységeit, és gyorsan nyomult előre. Jól haladt a 28. és a 65. hadsereg csapása is. A harckocsi- és tüzércsapatok a paricsi irányban az erdős és mocsarakkal tarkított terepet úgy „feltúrták", hogy azon még a vontatók is nehezen tudtak áthaladni.

A műszaki csapatok katonái és a sikeres áttörés által fellelkesült valamennyi fegyvernemhez tartozó harcosok megfeszítették minden erejüket, hogy a lehető leggyorsabban oszloputat készítsenek ebben az irányban. Ez hamarosan el is készült, s számottevően könnyebb lett a hadtáp munkája.

A „Szovjetunió Nagy Honvédő Háborúja 1941–1945-ig. Rövid történet" című munkában a belorusszijai hadművelet[76] leírása során nem egészen pontosan ismertették a Rogacsev körzetében történteket. E körzetben az eseményekben bekövetkezett fordulatot a front paricsi csoportosításának sikeres tevékenysége eredményezte. De valójában mindez egy kissé másképp történt.

A rogacsev–bobrujszki irányban nem derítették fel eléggé az ellenség védelmét a hadművelet előkészítése idején. Ennek következtében helytelenül értékelték annak ellenállóképességét. Így azután a 3. és a 48. hadseregek számára túlságosan széles áttörési szakaszt jelöltek ki. Ráadásul e hadseregek nem rendelkeztek elegendő áttörő eszközzel. Én pedig mint a főhadiszállás képviselője, nem javítottam ki idejében a frontparancsnokság tévedését.

Még egy olyan körülményről kell említést tennem, amely késleltette csapataink tevékenységét ebben a körzetben. Amikor a védelem áttörésére vonatkozó elhatározáson dolgoztak, A. V. Gorbatov altábornagy, a 3. hadsereg parancsnoka azt javasolta, hogy B. Sz. Baharov harckocsihadtestével kissé északabbra, az erdős-mocsaras körzetből mérjék a csapást. Ott ugyanis – Gorbatov adatai szerint – igen gyenge volt az ellenség védelme. Akkor az illetékesek nem értettek egyet Gorbatovval és megparancsolták neki, hogy az áttörést a frontparancsnokság által meghatározott szakaszon készítse elő, másképp a 48. hadsereg főcsapását is északabbra kellene áthelyezni.

Megkezdődött az ütközet, s az ellenség védelmének áttörése lassan haladt. Ezt látva, Gorbatov kérte: engedélyezzék, hogy az eredeti elgondolása szerint, északabbra mérhesse a harckocsihadtesttel a csapást. Jómagam támogattam Gorbatov javaslatát. A hadművelet sikeres volt. Az ellenséget kivetették állásaiból, Baharov harckocsizói pedig megkerülve az ellenség szárnyát, lendületesen előretörtek Bobrujszkig, s elvágták az ellenségnek a Berezinán átvezető egyetlen visszavonulási útját.

Csapataink e sikeres manővere után a németek megkezdték ugyan a visszavonulást a Zslobin–Rogacsev terepszakaszról, de elkéstek. A Bobrujszknál levő egyetlen hidat ugyanis június 26-án Baharov harckocsizói elfoglalták. Panov harckocsihadteste elérte Bobrujszk északnyugati körzetét és elvágta a városba szorult ellenség összes visszavonulási útját.

Ily módon június 27-én Bobrujszknál két bekerítés alakult ki, amelyben a 35. német hadseregközvetlen hadtest és a 41. páncélos hadtest maradt mintegy 40 ezer emberrel.

[76] 347–348. old. (oroszul).

Annak nem voltam szemtanúja, hogyan számoltuk fel az ellenséget Bobrujszkban, de azt láttam, hogyan zúztuk szét a németeket a várostól délkeletre. Rugyenko 16. légi hadseregének többszáz bombázója, együttműködve a 48. hadsereggel, csapást csapás után mért az ellenség e csoportosítására. A harcmező lángokban állt: tűz pusztította az ellenség gépkocsijait és harckocsijait, üzemanyag-raktárai lángoltak. Az egész harcmezőt elborította a szörnyű tűz. A rőt lángoszlopok szerint tájékozódva, bombázóink újabb és újabb hulláma szórta le különböző súlyú bombáit. Ezt az egész félelmetes „kórust" a 48. hadsereg tüzérségének tűze egészítette ki.

A német katonák, mint az őrültek rohantak mindenfelé, s akik nem adták meg magukat, azok meghaltak. Elestek százával és ezrével a Hitler által félrevezetettek, akiknek a Szovjetunió villámgyors legyőzését ígérték. A foglyok között volt a 35. német hadseregközvetlen hadtest parancsnoka, Lützow tábornok is.

Bobrujszk körzetében az ellenség teljes felszámolása Romanyenko 48. hadseregére és a 65. hadsereg 105. lövészhadtestére hárult. A 3. és 65. hadsereg, valamint a 9. és az 1. gárda-harckocsihadtest azt a parancsot kapta, hogy ne vesztegessék az időt Bobrujszk körzetében, hanem lendületesen támadjanak Oszipovicsi általános irányban. Ezt a várost június 28-án foglaltuk el, június 29-én pedig Bobrujszkot is teljesen megtisztítottuk az ellenségtől.

Szluck felé lendületesen támadott Lucsinszkij tábornok 28. hadserege és Plijev tábornok lovas-gépesített csoportja.

A Vityebszk és Bobrujszk körzetében levő ellenség megsemmisítése után csapataink szárnycsoportosításai mélyen előrenyomultak, és bekerítéssel fenyegették az egész „Közép" hadseregcsoportot.

E hadműveletben is figyeltük és elemeztük a német csapatok és főparancsnokságuk tevékenységét. Őszintén szólva kissé csodálkoztunk azokon az elkövetett durva hibákon, amelyek azután katasztrofális helyzetbe hozták a német csapatokat. Ahelyett, hogy gyorsan visszavonultak volna a mélységben levő védelmi terepszakaszokra és erős csoportosításokat dobtak volna át a csapataink által veszélyeztetett szárnyakra, a német csapatok súlyos és hosszas frontális ütközetekbe bocsátkoztak Minszktől keletre és északkeletre.

Június 28-án a főhadiszállás a Vaszilevszkijjel, velem és a frontparancsnokokkal folytatott megbeszélés után megszabta a csapatok további feladatait.

Az 1. Balti Front azt a parancsot kapta, hogy szabadítsa fel Polockot és támadjon Glubokoje irányában. A 3. és 2. Belorusz Frontra hárult Belorusszija fővárosának, Minszknek az elfoglalása. Az 1. Belorusz Frontnak főerőivel a szluck–baranovicsi irányban kellett támadnia, részerőivel pedig délről és délnyugatról Minszk felé kellett kifejlesztenie a csapását. A főhadiszállásnak ez a konkrét elgondolása abból az általános hadműveleti tervből indult ki, amelynek célja a „Közép" hadseregcsoport teljes bekerítése és megsemmisítése volt. Csapataink erői és csoportosításai teljes egészében megfeleltek e feladatoknak.

A hadművelet sikeres végrehajtása a szovjet hadvezetés előrelátását és fejlett hadműveleti-hadászati művészetét bizonyította.

Sajnos, nem sikerült akkor közvetlen kapcsolatot teremtenem Vaszilevszkijjel, hogy összehangoljuk vele Gorbatov tábornok 3. hadseregének, valamint a 2. és 3. Belorusz Frontnak a további tevékenységét. E csapatoknak el kellett foglalniuk Minszket és le kellett zárniuk az erős ellenséges csoportosítás visszavonulási útjait.

 A 2. Belorusz Front csapatai erősen szorongatták ezt a csoportosítást, s megaka-

dályozták, hogy az elszakadjon támadó csapatainktól. A párhuzamos üldözést ez igen kedvezően befolyásolta.

Egyre érett az egész 4. német hadsereg bekerítése. Mit fog vajon tenni e döntő helyzetben a német fővezérség? Ez foglalkoztatta akkor a főhadiszállást, a vezérkart és valamennyiünket, akik közvetlenül vezettük ezt a felelősségteljes hadműveletet.

Ahogyan ezt az ilyen helyzet megköveteli, fő figyelmünket minden szinten a felderítésre fordítottuk. De bárhogy igyekeztünk is valami fontosat felfedni a németek hadászati vezetésében, a legveszélyeztetettebb irányok kis erőkkel történő megerősítésén kívül mást nem derítettünk fel.

A Minszk körzetében tevékenykedő belorusz partizánok közölték, hogy a kormány épületét, a Belorusz Kommunista Párt Központi Bizottságának épületét és a Tisztiház környékét aláaknázták és robbantásra készítették elő. Hogy megóvjuk ezeket a hatalmas épületeket, elhatároztuk, hogy meggyorsítjuk a harckocsicsapatok Minszkbe való beérését, s velük együtt aknamentesítő osztagokat is küldünk a városba. Az volt a feladatuk, hogy úgy törjenek be a városba, hogy közben ne keveredjenek harcba a Minszkbe vezető utakon, és épségben vegyék birtokba a fenti épületeket.

E feladatot ragyogóan teljesítették. Az épületeket aknamentesítették és megóvták.

Július 3-án hajnalban A. Sz. Burgyejnij 2. gárda-harckocsihadteste kelet felől betört Minszkbe. Ugyanakkor Panov tábornoknak az 1. Belorusz Fronthoz tartozó 1. harckocsihadteste délkelet irányból elfoglalta a város szegélyét. Minszktől északra az 5. harckocsihadsereg csapatai közeledtek. Panov harckocsihadtestének nyomában elérte Minszk környékét Gorbatov tábornok 3. hadserege. Ugyanakkor csapataink délnyugat és északnyugat felől is elérték a várost, és visszaszorították nyugat felé az ellenség közeledő tartalékait.

Július 3-án estére a 4. német hadsereg magasabbegységeinek fő csoportját elvágtuk a visszavonulási utaktól és Minszktől keletre bekerítettük. Bekerítésbe került a 12., 27. és a 35. hadseregközvetlen hadtest, valamint a 39. és 41. páncélos hadtest, összesen több mint 100 ezer ember.

Július 3-án a nap végére Minszket teljesen megtisztítottuk az ellenségtől.

Belorusszija fővárosára nem lehetett ráismerni. Hét évig voltam parancsnoka egy minszki ezrednek, jól ismertem minden utcát, fontos épületet, hidat, parkot, sportlétesítményt és színházat. Most minden romokban hevert, a lakótömbök helyén tégla- és faltörmelékek hegyei emelkedtek.

Minszk lakói komor benyomást tettek rám. Többségük szörnyen elgyötört volt, sokan sírtak . . .

Július 11-re a bekerített és ellenálló német csapatokat szétzúztuk, katonáik fogságba estek vagy elestek. Az 57 ezer fogoly között 12 tábornok – három hadtestparancsnok és kilenc hadosztályparancsnok volt. Néhány napig még eltartott azoknak az ellenséges katonáknak és tiszteknek összeszedése, akik megpróbáltak áttörni a sajátjaikhoz. A németek azonban ugyancsak gyorsan vonultak vissza, és így ezek végül is nem tudtak eljutni főerőikhez. A körzet megtisztításában nagy segítségünkre voltak a helybeliek és a partizánok, a belorusz erdők igazi gazdái.

Figyelembe véve, hogy a nyugat felé kialakult rést az ellenség csak a főirányokban zárta le, július 4-én a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása parancsot adott a támadás folytatására. Nevezetesen:

– az 1. Balti Frontnak Siauliai általános irányban, jobb szárnyával Daugavpils felé, bal szárnyával Kaunas irányban kellett harcolnia;

– a 3. Belorusz Front Vilnius irányában, részerőivel Lida felé támadott tovább;

– a 2. Belorusz Frontnak Novogrudok–Grodno–Białystok irányában kellett támadnia;

– az 1. Belorusz Front Baranovicsi–Breszt irányában támadt tovább, és hídfőt kellett foglalnia a Nyugati-Bug túlpartján.

Július 7-én, amikor már Minszktől keletre és délkeletre befejeződött a körülzárt ellenséges csoportosítás főerőinek a felszámolása, az 1., a 3. Belorusz és az 1. Balti Front előrevetett osztagai pedig már Minszktől jóval nyugatra Vilnius–Baranovicsi–Pinszk körzetében harcoltak, felhívott Sztálin és megparancsolta, hogy repüljek Moszkvába.

Július 8-án reggel érkeztem, s miután rendbe szedtem magam, elindultam a Honvédelmi Népbiztosságra. Mielőtt a főparancsnokkal találkoztam volna, tisztába kellett jönnöm az utóbbi napokban kialakult helyzettel.

Antonov, mint mindig, most is jól rendszerezve mondanivalóját, pontosan jelentette a helyzetre vonatkozó elemzéseit és a vezérkar véleményét az események közeli alakulásáról. Jelentése közben elégedetten állapítottam meg, hogy hadműveletileg és hadászatilag milyen képzett a vezérkar és annak vezető állománya!

Déli egy óra körül Sztálin felhívta Antonovot és utánam érdeklődött. Miután több kérdést tisztáztak, megparancsolta Antonovnak, hogy egy óra múlva legyünk nála. Pontosan 14 órakor ott is voltunk. Sztálin jó hangulatban volt, tréfálkozott.

Beszélgetésünk alatt Vaszilevszkij közvetlen vonalon jelentkezett és beszámolt a főparancsnoknak az 1. Balti és a 3. Belorusz Front arcvonalán nemrég lezajlott eseményekről. Vaszilevszkij jelentése kedvező lehetett, mert Sztálin még vidámabb lett.

– Még nem reggeliztem, üljünk asztalhoz, majd ott folytatjuk – mondotta.

Bár Antonov és én már reggeliztünk, elfogadtuk a meghívást.

Reggeli után arról beszélgettünk, mik a lehetőségei Németországnak a két arcvonalon – az ellenünk és a Normandiában partraszállt szövetségesek ellen – folytatott háborúban, és szóba került a szovjet csapatok szerepe és feladata is a háború befejező szakaszában.

Sztálin pontosan és világosan fejtette ki a kérdésekről alkotott véleményét. Ez arra vallott, hogy előzőleg már alaposan átgondolta azokat. Bár a főparancsnok jogosan számolt azzal, hogy elegendő erőnk és eszközünk van ahhoz, hogy egyedül verjük le a fasiszta Németországot, őszintén örült az európai második front létrehozásának. Hisz ez megrövidítette a háborút, erre pedig a szovjet népnek szüksége volt.

Abban, hogy Németország véglegesen elvesztette a háborút, egyikünk sem kételkedett. Ez már 1943-ban és 1944-ben eldőlt a szovjet–német arcvonalon vívott ütközetben. Most csak arról beszélgettünk, hogy milyen gyorsan és milyen katonai-politikai eredményekkel fog befejeződni.

Megérkezett V. M. Molotov és az Állami Honvédelmi Bizottság több tagja.

Azt vitatva, hogy mik a lehetőségei Németországnak a fegyveres harc folytatására, valamennyien egyetértettünk abban, hogy már kimerítette ember- és anyagi tartalékait, ugyanakkor a Szovjetunió Ukrajna, Belorusszija, Litvánia és más körzetek felszabadításával jelentős tartalékokhoz jut a partizánegységek és a megszállt területen maradtak soraiból.

S végül, a második front létrehozása arra kényszeríti Németországot, hogy valamennyivel több erőt tartson nyugaton.

Felvetődött a kérdés: miben reménykedik a hitleri Németország az adott helyzetben?

Erre a legfelsőbb főparancsnok ezt válaszolta:

– Hazárdjátékot folytat, az utolsó percig keverve a kártyát.

– Hitler bizonyára megpróbálja, hogy bármi áron különbékét kössön az amerikai és angol kormánykörökkel – egészítette ki Molotov.

– Valószínű – mondta Sztálin –, de Roosevelt és Churchill nem alkuszik Hitlerrel. Németországgal kapcsolatos politikai érdekeiket nem a népek előtt hitelüket vesztett hitleristákkal való tárgyalások útján akarják biztosítani, hanem egy nekik megfelelő német kormány segítségével.

Aztán a főparancsnok megkérdezte tőlem:

– Meg tudják-e kezdeni csapataink Lengyelország felszabadítását, és el tudják-e érni a Visztulát megállás nélkül? Melyik szakaszon lehetne alkalmazni az 1. Lengyel Hadsereget, amely már kellő harci tapasztalatokra tett szert?

– Csapatainknak nemcsak a Visztuláig kell eljutniuk – válaszoltam –, hanem hídfőt is kell létesíteniük, hogy a berlini hadászati irányban biztosítva legyenek a további támadó hadműveletek. Az 1. Lengyel Hadsereget pedig a varsói irányban kell alkalmazni.

Antonov egyetértett velem. Jelentette a főparancsnoknak, hogy a német hadvezetés nagy csoportosításokat (bennük páncélos magasabbegységeket) dob át, hogy lezárja azt a rést, amely nyugati frontjaink tevékenysége nyomán keletkezett. Ezzel jelentősen meggyengítette az 1. Ukrán Fronttal szembenálló csoportosítást.

Azután arról számolt be Antonov tábornok, hogyan folyik az anyagi tartalékok és a feltöltés összpontosítása az 1. Ukrán Frontnál és az 1. Belorusz Front bal szárnyán; ezek ugyanis a korábbi terveknek megfelelően támadásra készülnek.

– Önnek kell most az 1. Ukrán Front tevékenységét is koordinálnia – mondotta nekem Sztálin. – Fő figyelmét az 1. Belorusz Front bal szárnyára és az 1. Ukrán Frontra fordítsa. Az általános tervet és az 1. Ukrán Front feladatait ismeri. A főhadiszállás előzetes terve nem változott, a front tervét pedig megismerheti a vezérkarnál.

Ezt követően a Vaszilevszkij által koordinált csapatok lehetőségeit vitattuk meg.

Megjegyeztem a legfelsőbb főparancsnoknak, hogy helyesebb lenne, ha számottevően megerősítenénk Vaszilevszkij frontcsoportját és a 2. Belorusz Frontot, s Vaszilevszkijnek azt a feladatot adnánk, hogy szigetelje el az „Észak" német hadseregcsoportot és foglalja el Kelet-Poroszországot.

– Mi az, összebeszéltek talán Vaszilevszkijjel? – kérdezte a főparancsnok. – Ő is azt kérte, hogy erősítsük meg.

– Nem beszéltünk össze. De ha ő is ezt kérte, helyesen cselekedett.

– A németek a végsőkig tartani fogják Kelet-Poroszországot. Esetleg elakadhatunk ott. Először fel kell szabadítanunk a Lvovi-területet és Lengyelország keleti részét. Holnap találkozni fog nálam Bieruttal, Osubka-Morawskyval és Rola-Zymierskivel. Ők képviselik a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottságot. Július harmadik hetében felhívást akarnak intézni a lengyel néphez. Megbízottunkként a lengyelekhez küldjük Bulganyint, a haditanács tagjaként Rokosszovszkijnál hagyjuk Tyelegint.

Július 9-én a főparancsnok a jelenlétemben még egyszer megvizsgálta az 1. Belorusz Front koveli támadó hadműveletének tervét, amely a következőket irányozta elő:

– a kovel-lublini csoportosítás szétzúzását;
– Breszt elfoglalását a front jobbszárny-csapataival való együttműködésben;
– a Visztula elérését széles arcvonalon és hídfő létesítését a folyó nyugati partján.

Július 10-én foglalkoztam az 1. Ukrán Front parancsnokságának tervével és tanulmányoztam a front felkészültségét a hadműveletre. Az 1. Ukrán Frontnak két hatalmas csapást kellett mérnie: az egyiket a lvovi, a másikat a rava-russzkajai és erőinek egy részével a sztanyiszlavi irányban. A hadművelet mélysége mintegy 220–240 km volt. A front csapásai 100–120 km széles arcvonalszakaszt öleltek fel.

Itt 80 hadosztályt, tíz harckocsi- és gépesített hadtestet, négy harckocsi és rohamlöveg dandárt, 13 900 löveget és aknavetőt, 2200 harckocsit és rohamlöveget és 3000 repülőgépet összpontosítottunk. 1 millió 200 harcosunk készült itt támadni.

A csapatoknak ez a mennyisége több volt a kelleténél a hadművelet végrehajtásához. Úgy gondoltam, hogy ésszerűbb lesz, ha az 1. Ukrán Front erőinek egy részével Kelet-Poroszország irányában mérünk csapást. Ám Sztálin valahogy nem akart ebbe beleegyezni.

Július 9-én este meghívást kaptam Sztálin villájába, ahol már ott volt Bierut, Osubka-Morawsky és Rola-Zymierski. A lengyel elvtársak beszámoltak a megszállóktól már ötödik éve szenvedő népük nehéz sorsáról. A Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság és a Krajowa Rada Narodowa tagjai áhították hazájuk mielőbbi felszabadulását. A baráti eszmecserén elhatároztuk, hogy az első város Lublin lesz, ahol a Krajowa Rada Narodowa kifejti szervező munkáját.

Július 11-én kora reggel repülőgépen az 1. Ukrán Fronthoz indultam, s még aznap meg is érkeztem.

Harcálláspontomat Luck körzetében telepítettem, hogy közel legyek az 1. Belorusz Front koveli csoportosításához és az 1. Ukrán Front csapataihoz is.

Miután csapataink teljesen felszámolták a Minszk körzetében bekerített ellenséges erőket, támadásukat sikeresen fejlesztették tovább. Az egyes irányokban a németek megpróbálkoztak az ellenállással, de ezt megtörtük. A fasiszták az egész arcvonalon hosszában megkezdték visszavonulásukat a Siauliai–Kaunas–Grodno–Białystok–Breszt vonalára.

Sikeresen haladt az 1. Ukrán Front július 13-án kezdődő támadása a ravaruszkajai irányban. Legsikeresebben V. N. Gordov tábornok 3. és N. P. Puhov tábornok 13. hadseregének csapatai harcoltak.

A lvovi irányban július 14-én kezdődött a támadás, de több oknál fogva nem sikerült nyomban áttörni az ellenség védelmét. Sőt, mi több, a németek erős ellencsapást mértek Zolocsev körzetéből K. Sz. Moszkalenko 38. hadseregére és visszaszorították azt. A helyzetet P. Sz. Ribalko 3. harckocsihadserege hozta rendbe, amelyet július 16-án, meglehetősen bonyolult körülmények között vetettek ütközetbe.

Július 17-én a 3. harckocsihadsereg mögött támadásba lendült D. D. Leljusenko 4. harckocsihadserege, amely kimélyítette a sikert. A 60. és 38. hadsereg, valamint a 3. és 4. harckocsihadsereg együttes erőkifejtéssel a lvovi irányban is visszaszorította az ellenséget. Előrenyomulásuk üteme azonban lassú volt.

Július 18-án estére az 1. Ukrán Front csapatai már áttörték a német csapatok védelmét, s általában 50, helyenként azonban 80 km-t is előrenyomultak, közben Brodi körzetében bekerítették az ellenség mintegy nyolc hadosztályból álló csoportosítását.

Ezen az emlékezetes napon indult meg Kovel körzetéből a lublini irányban az 1. Belorusz Front balszárny-csapatainak a támadása. Ettől kezdve mozgásba jött az

1. Belorusz Front valamennyi hadserege. El kell ismerni, hogy e front parancsnoksága, törzse és hadtápszervei a hadművelet idején mindvégig okosan és szervezetten vezették a csapatokat, s időben biztosították számukra minden szükségeset.

E négy frontnak a „Közép" hadseregcsoportra mért hatalmas csapásai szétzúzták a németek 3. páncélos, valamint 4. és 9. összfegyvernemi hadseregét. Az ellenség hadászati arcvonalába mintegy 400 km széles és 500 km rést ütöttünk, amelyet a német hadvezetés nem tudott mivel gyorsan lezárni.

A német fővezérség július második felében súlyos helyzet előtt állt, amelyet csak bonyolított a 2. és 3. Balti Front támadásba való átmenete és a szövetségesek partra szállt erőinek nyomása Nyugaton.

Buttlar német tábornok ezzel kapcsolatban írta: „a »Közép« hadseregcsoport szétzúzása véget vetett a németek szervezett ellenállásának Keleten".[77]

Ennek ellenére meg kell mondani, hogy a „Közép" hadseregcsoport parancsnoksága e rendkívül bonyolult helyzetben megtalálta a legcélszerűbb tevékenységi módokat. Minthogy nem volt összefüggő védelmi arcvonala, és ennek létrehozására hiányoztak a szükséges erők, a német hadvezetés elhatározta, hogy főleg korlátozott ellencsapásokkal tartóztatja fel támadó csapatainkat. E csapások fedezete alatt a hátsó terepszakaszokon védelemre rendezkedtek be a Németországból és a szovjet-német arcvonal más szakaszairól átdobott csapatok.

Az 1. Belorusz Front balszárnyának a 47. hadseregéből, a 8. gárdahadseregből, a 69. hadseregből és a 2. gárda-harckocsihadseregből álló csapásmérő csoportosítását egy légi hadsereg támogatta. Ugyanitt tevékenykedett az 1. Lengyel Hadsereg, amelynek Siegmund Berling altábornagy volt a parancsnoka. Miután az 1. Belorusz Front átkelt a Bugon, Lengyelország keleti területeinek az irányában támadott, megkezdve a lengyel nép felszabadítását a német megszállás alól.

Július 23-án a 2. harckocsihadsereg az összfegyvernemi hadseregek előtt harcolva menetből felszabadította Lublint, 24-én pedig (Sz. I. Bogdanov tábornok megsebesülése után A. I. Radzijevszkij tábornok vette át a hadseregparancsnokságot) lendületesen rohamozva előrevetett egységeik Demblin körzetében elérték a Visztulát.

Itt csapataink felszabadították a majdaneki haláltábor foglyait. Ismert, hogy a fasiszták ebben a táborban mintegy másfél millió embert pusztítottak el, közöttük öregeket, asszonyokat és gyerekeket. Azt nem lehet elfelejteni, amit a szemtanuk mondottak el nekem. A fasiszták majdaneki kegyetlenkedéseinek részleteit később az egész világ megismerte, s az emberiség elleni legszörnyűbb bűnnek minősítették.

Július 28-án az 1. Belorusz Front csapatai – miután szétzúzták az ellenség breszti csoportosítását – felszabadították Bresztet és a dicső erődöt, amely 1941-ben a fasiszták első csapását fogta fel, s századokra híressé vált védőinek tömeges hősiessége révén.

A „Közép" hadseregcsoport szétzúzása a partizánokkal való szoros együttműködésben folyt. Csapataink támadásának idején a partizánok több hadműveletet folytattak a vasutak és közutak ellen, lerombolták a hidakat és a fontos vasúti létesítményeket. Kb. 150, csapatokat és technikai eszközöket szállító szerelvényt siklattak ki. A partizánoknak a német csapatok hadtápvonalai ellen folytatott tevékenysége megbénította a szállító és ellátó szervek munkáját, s ez még jobban aláásta a német katonák és tisztek erkölcsi állapotát.

[77] Mirovaja vojna 1935–1945 gg. Cikkgyűjtemény. Izd. Inosztrannoj lityeraturi, 1957. 240. old. (oroszul).

A 8. gárdahadsereg és a 69. hadsereg a 2. harckocsihadsereg és más gyorsan mozgó csapatok mögött nyomult előre. E két hadsereg július 25-én elérte a Visztulát, s azonnal megkezdte Magnuszew és Płuawy körzetében a folyón való átkelést. E hídfők később történelmi szerepet játszottak Lengyelország felszabadításában és a visztula–oderai hadműveletben.

A német hadvezetés, minthogy tisztában volt a Visztulán elfoglalt hídfők jelentőségével, nagy erőket vetett be – közöttük a „Hermann Göring" SS páncéloshadosztályt – a 8. és a 69. hadsereg csapatai ellen. Véres harcok lángoltak fel a hídfőkért, de csapataink súlyos veszteségeket okozva rendre visszaverték az ellenség elkeseredett rohamait.

Csak elismeréssel lehet szólni a 69. hadsereg és a 8. gárdahadsereg parancsokairól, V. J. Kolpakcsi és V. I. Csujkov tábornokról. Nagy hozzáértéssel és határozottsággal vezették a visztulai hídfők elfoglalásáért és megtartásáért vívott ütközeteket.

Kimagasló hősiességet tanúsítottak azok a katonák és tisztek, akik elsőként keltek át a Visztulán és léptek a nyugati partra.

A magnuszewi hídfőben beszélgettem a 79. gárda-lövészhadosztály 220. gárdaezredének sebesültjeivel. Az egyikük mondotta el a következőket:

– Századunk azt a parancsot kapta, hogy hajnal előtt keljen át a Visztula nyugati partjára. Alig több mint ötven emberünk volt. A századot V. T. Burba hadnagy vezette. Alighogy partra szálltunk, lőni, majd rohamozni kezdett bennünket az ellenség. Az első rohamot visszavertük, de aztán jött a második, majd a harmadik. A következő napon szinte szünet nélkül rohamoztak az ellenséges harckocsik és gyalogosok. Az utolsó roham különösen elkeseredett volt. Mindössze 12 emberünk maradt.

Az ellenség utolsó rohama előtt Burba hadnagy így szólt hozzánk: „Fiúk, kevesen maradtunk. Estére megérkezik az erősítés, de addig az utolsó csepp vérünkig kitartunk, s nem mozdulunk innen."

Hamarosan újból rohamoztak a harckocsik s a mintegy századnyi gyalogos. Néhány harckocsi egészen a közelünkbe ért. Parancsnokunk egy köteg kézigránáttal felrobbantotta az egyiket, egy másik köteg gránáttal pedig a következő harckocsi alá vetette magát. A rohamot visszavertük, de parancsnok nélkül maradtunk. Az egész századból már csak hatan harcoltunk. Hamarosan megérkezett az erősítés, s az elfoglalt terepszakaszt megtartottuk . . .

Parancsnokának hőstettéről mesélve, a katona nem tudta visszafojtani könnyeit. Én sem tudtam higgadtan hallgatni őt, és keserűen gondoltam arra, hány ilyen bátor emberünk esett el. V. T. Burba hadnagyot halála után csakhamar a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

Ugyanakkor vitte végbe hőstettét P. A. Hljusztyin komszomolista, ugyancsak a 220. ezred 4. századának harcosa. Burba hadnagyhoz hasonlóan, a harc leghevesebb pillanatában egy kézigránátköteggel egy ellenséges harckocsi alá vetette magát, hogy élete feláldozásával állítsa meg az ellenséges rohamot. Halála után ő is megkapta a Szovjetunió Hősét megillető „Aranycsillagot".

A háború vége felé közeledve éppúgy, mint annak első napjaiban, a szovjet emberek készen álltak arra, hogy életüket áldozzák a Hazáért . . .

Az 1. Belorusz Front koveli csapásmérő csoportosításának sikeres tevékenysége és kijutása a Visztulához nagy hatással volt a lvov–sandomierzi hadműveletre, amely kezdetben, a lvovi irányban, nem úgy folyt, ahogyan azt a front parancsnoksága és a főhadiszállás elvárta.

Mint már említettem, az 1. Ukrán Front erői és eszközei elegendőek voltak, de a hadművelet előkészítése folyamán hibákat követtek el.

Itt újra szeretnék szólni a felderítésről, a fegyveres harc e nagyon fontos tényezőjéről. A háború tapasztalatai bebizonyították, hogy a felderítési adatok és azok helyes feldolgozása alapul szolgált a helyzetmegítéléshez, az elhatározás meghozatalához és a hadműveleti tervezéshez. Ha a felderítés nem képes pontos adatokat szolgáltatni, vagy ha az adatok elemzése során tévednek, az intézkedések valamennyi parancsnoki és törzsszinten elkerülhetetlenül hamis irányban vezetnek. S ennek következtében a hadművelet nem úgy fog kifejlődni, ahogyan azt előzetesen elképzelték.

Az történt, hogy a lvovi hadművelet előkészítése idején az 1. Ukrán Front felderítése nem tudta felfedni az ellenséges védelem egész rendszerét, a német parancsnokság hadműveleti tartalékainak – elsősorban a páncélos csapatoknak – elhelyezését. Ezért a frontparancsnokság nem tudta meghatározni a védelem áttörése idején várható ellenséges manővert. A tüzérségi és légi előkészítést komoly hibákkal tervezték, hiszen nem fedték fel teljesen az ellenség tűzrendszerét.

A tüzérségi tűz és a bombázás csak akkor hatásos, ha pontosan a célokra, nem pedig területekre vagy feltételezett célokra irányul. A területekre mért tüzérségi és légi csapások nem képesek megsemmisíteni az ellenséges védelmi rendszereket. Így volt ez a lvovi irányban is: sokat tüzeltek, de kellő eredmény nélkül.

És még egy fontos kérdés amelyet tisztázni kell, hogy feltárjuk az e hadművelet előkészítése során elkövetett hibákat. A gyalogságot közvetlenül támogató harckocsikról van szó.

Ismert dolog, hogy a gyalogság a támadó harcokban rendkívül érzékeny az ellenséges védelem tüzére. Mindaz, ami a tüzérségi előkészítés során épségben marad: géppuska, löveg, beásott harckocsi, kiserőd vagy tűzfészek – „földre fektetheti" a támadó gyalogságot és megakadályozhatja előrenyomulását. Ilyenkor nagy szerepet játszanak a gyalogságot kísérő harckocsik, amelyek lefogják a tüzérségi előkészítés után is megmaradt ellenséges tűzeszközöket.

Mindezt ugyancsak nem vették teljesen figyelembe. Érthetetlen, hogy a lvov–sandomierzi hadműveletet feldolgozó történészek miért hallgatták el az elkövetett hibákat.

A Brodi körzetében levő nagy német csoportosítás szétzúzása, az 1. Belorusz Front balszárnyának a lublini irányban és az 1. Ukrán Front jobbszárnyának a a rava-russzkajai irányban való sikeres előrenyomulása lehetővé tette az 1. Ukrán Front parancsnokságának, hogy Ribalko harckocsihadseregével északról és északnyugatról megkerülje Lvovot. E manőver célja az volt, hogy elvágják a lvovi csoportosítás visszavonulási útját a San folyón keresztül, s elfoglalják Przemyślt, a 38. és a 60. hadsereg, valamint a 4. harckocsihadsereg nyugati irányból mért kisegítő csapásaival pedig felszabadítsák Lvovot. Ebben az időben a front jobbszárny-csapatai sikeresen folytatták a támadást Sandomierz általános irányban. Július 22-én Konyevvel beszélgettem, s egyetértettünk abban, hogy miután a 3. harckocsihadsereg megszállta a San folyón átvezető hátsó utakat, Lvov feladására kényszeríti az ellenséget. Lényegében mindketten arra a következtetésre jutottunk, hogy Lvov feladása szinte biztos, a kérdés csak az, hogy egy nappal később vagy egy nappal előbb történik-e meg.

Július 23-án hajnalban felhívott Konyev és ezt mondotta:

– Épp az imént hívott a legfelsőbb főparancsnok. Mit agyaltak ott ki Zsukovval

Sandomierz-zsel kapcsolatban? – mondotta. – Először Lvovot kell elfoglalni, azután jöhet Sandomierz.

– No és, Ön mit válaszolt, Ivan Sztyepanovics?

– Jelentettem, hogy a 3. harckocsihadsereget a lvovi csoportosítás hátába mérendő csapásra alkalmaztuk, s Lvov csakhamar a mienk lesz.

Megállapodtam Konyevvel, hogy délelőtt felhívom a főparancsnokot, a front csapatai pedig folytassák tevékenységüket az adott irányokban.

Amikor megkaptam a jelentést arról, hogy a Belorusz Front 2. harckocsihadserege felszabadította Lublint, felhívtam a főparancsnokot. Még a szobájában tartózkodott, de már tudott a dologról.

Meghallgatta az 1. Ukrán Front tevékenységéről szóló jelentésemet, majd megkérdezte:

– Az Ön számítása szerint, mikorra foglalják el Lvovot?

– Gondolom, két-három nap múlva.

Sztálin így válaszolt:

– Felhívott Hruscsov. Nem ért egyet a Ribalko hadseregének adott feladatokkal. A hadsereget kivonták a Lvov elleni támadásból, s ez – véleménye szerint – késlelteti a dolgok menetét. Ön és Konyev arra törekedjenek, hogy mielőbb elérjék a Visztulát. E nélkül semmire sem jutunk. És vegyék birtokba mihamarább Lvovot.

Nem maradt más hátra, mint hogy jelentenem kellett: Lvovot előbb elfoglaljuk, mint ahogy csapataink elérik a Visztulát.

Konyevet később nem akartam megzavarni e beszélgetés részleteivel.

Ribalko tábornok harckocsihadseregének ragyogóan végrehajtott 120 km-es megkerülő menet manővere, valamint a 38. és a 60. hadsereg kelet felől, továbbá a 4. harckocsihadsereg dél felől jövő nyomására az ellenség Lvovból Szambor irányában visszavonult. Július 27-én a szovjet csapatok bevonultak Lvovba.

Július 27-én elfoglaltuk Białystokot. Ugyanazon a napon a főhadiszállás direktívája jóváhagyta arra vonatkozó elhatározásunkat, hogy az 1. Ukrán Front csapását a Visztula irányában fejlesszük ki, és az 1. Belorusz Fronthoz hasonlóan hídfőt foglaljunk e folyó nyugati partján. A front tevékenységének az volt a célja, hogy biztosítsa a Lengyelország teljes felszabadítására irányuló döntő hadműveletet.

Megkapva a főhadiszállás direktíváját, Konyev július 28-án azt a feladatot állította a 3. gárdahadsereg elé, hogy lendületes támadással a nap végére érje el a Visztulát, s menetből létesítsen hídfőt, majd foglalja el Sandomierzt. N. P. Puhov 13. hadseregének megparancsolta, hogy Sandomierz körzetében jusson ki a Wisłoka folyó torkolatához, és vegyen birtokba hídfőt a Konary–Polaniec terepszakaszon. M. J. Katukov tábornok 1. gárda-harckocsihadseregének csapást kellett mérnie Baranow irányában, és el kellett érnie Bogoryja körzetét.

A sandomierzi irányban mozgott az 5. gárdahadsereg is, amelynek A. Sz. Zsadov altábornagy volt a parancsnoka.

Feltétlenül szólni kell arról a rendkívüli bátorságról, kezdeményezőkészségről és feszes együttműködésről, amelyet az 1. Ukrán Front csapatai tanúsítottak a széles és bővízű Visztulán való átkeléskor. Sajnos, nem lehettem e hadművelet szemtanúja, de az, amit a tábornokok és tisztek elmondottak, nagy hatással volt rám. Különösen a hadseregek és a front műszaki csapatai tűntek ki szervezett és bátor tevékenységükkel.

A belorusszijai, majd a lvov–sandomierzi hadműveletben a tartalékait kimerítő
 német hadvezetés nem tudott komolyan ellenállni a Visztulán átkelő 1. Ukrán Front

csapataival szemben. Konyev marsall csapatai szilárdan megvetették lábukat a sandomierzi hídfőben.

Július 29-én napközben felhívott a főparancsnok és gratulált, hogy másodszor is kitüntettek a Szovjetunió Hőse „Aranycsillagával". Majd Kalinyin hívott, ő is gratulált a kitüntetéshez és hozzátette:

– Tegnap az Állami Honvédelmi Bizottság a legfelsőbb főparancsnok javaslatára elhatározta, hogy a belorusszijai és a nyugat-ukrajnai hadműveletért is kitünteti Önt.

Ezen, a számomra oly emlékezetes napon sok üdvözlő táviratot és szóbeli gratulációt kaptam harcostársaimtól, elvtársaimtól. De leginkább természetesen annak örültem, hogy a Vörös Hadsereg megvetette lábát a Visztula nyugati partján, s kész volt arra, hogy teljesítse Lengyelországban felszabadító küldetését, majd behatoljon a fasiszta Németországba és befejezze annak szétzúzását.

A német hadvezetés felismerte a berlini irányban létesített hídfők jelentőségét, s mindent elkövetett, hogy felszámolja a magnuszewi, a puławy és a sandomierzi hídfőt. Hatalmas erőket – köztük annyi páncélos és gépesített hadosztályt, amennyit csak tudott – irányított e hídfők ellen, de már elkésett. Az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front ugyanis annyi erőt és eszközt összpontosított a birtokba vett hídfőkben, hogy a német csapatok kénytelenek voltak visszavetni a Visztula mögé.

A két hónapig tartó harcokban a szovjet csapatok a németek két hatalmas hadászati csoportosítását zúzták szét, felszabadították Belorussziját, befejezték Ukrajna felszabadítását, megtisztították az ellenségtől Litvánia jelentős részét és Lengyelország keleti részét.

Az 1., 2. és 3. Belorusz, valamint az 1. Balti Flotta csapatai ezekben az ütközetekben végeredményben 70 ellenséges hadosztályt vertek szét, amelyek közül 30-at bekerítettek s személyi állományukat foglyul ejtették vagy megsemmisítették. Az 1. Ukrán Front csapatai a lvov–sandomierzi irányban folytatott támadás során több mint 30 hadosztályt zúztak szét.

A belorusszijai hadműveletben mutatkozott meg leginkább – minden szinten – a szovjet csapatok parancsnokságainak nagy tudása, amely az ellenséges csoportosítások gyors bekerítését és megsemmisítésüket célozta. A parancsnokságok ilyen művészete, a csapatok kiváló képzettsége és bátorsága eredményezte a legnagyobb német csoportosítás megsemmisítését a berlini hadászati irányban.

Miután szétzúztuk a „Közép" és az „Észak-Ukrajna" ellenséges hadseregcsoportokat, három hatalmas hídfőt vettünk birtokba a Visztulán és elértük Varsót, csapásmérő frontjaink Berlinhez közeledtek, amelytől immár csak mintegy 600 km választotta el őket.

Azzal, hogy a 2. és 3. Ukrán Front megsemmisítette az iași–kisinyovi csoportosítást és felszabadította Moldavát, megteremtette a feltételeket Románia és Magyarország háborúból való kilépéséhez.

Mindent összevéve, létrejött a fasiszta tömb teljes szétverésének és a fasiszta Németország megsemmisítésének feltétele.

A nyugati hadászati irányban az arcvonal 600 km-rel került előbbre. Augusztus végén a Jelgava Ny–Siauliai Ny–Ostroleka–Pultusk–Praga (Varsó)–Magnuszew–Sandomierz–Sanok–Drogobics Ny–Csernovici Ny vonalon húzódott, s itt csatlakozott a 2. Ukrán Front arcvonalához.

Az északnyugati irányban a Balti Frontok a Leningrádi Fronttal és a Balti Flottával csapást készültek mérni az „Észak" német hadseregcsoport csapataira, hogy

hamarosan felszabadítsák a balti köztársaságokat s szétzúzzák a német csapatoknak ezt a hatalmas csoportosítását is.

A nyugati hadszíntéren is kedvezőtlenül alakult a helyzet Németország számára. A normandiai harcokban súlyos veszteségeket szenvedtek. S minthogy a német hadvezetés már nem tudott más arcvonalakról erősítést átdobni Észak-Franciaországba, a német csapatok az egész arcvonalon megkezdték a visszavonulást a Siegfried vonalra.

A szövetséges csapatok minden irányban üldözték a németeket. Róma elfoglalása után arra készültek, hogy Észak-Olaszországban folytassák a támadást. Az európai és a balkáni államokban rendkívül erősödött a népi felszabadító mozgalom. Különösen érezhetővé vált ez a németek számára Jugoszláviában, Lengyelországban, Albániában, Görögországban és Franciaországban. A német csapatok fővezérsége arra kényszerült, hogy jelentős erőkkel harcoljon a nemzeti felszabadító hadseregek ellen.

Ráadásul a legfontosabb német ipari objektumokra súlyos csapásokat mért a szövetségesek légiereje és a mi légierőnk. Ez csak súlyosbította Németország általános gazdasági és katonapolitikai helyzetét.

Úgy látszott, hogy a német fővezérség csapatainak megóvása, valamint nyugaton és keleten egyaránt keskeny arcvonalon mélyen lépcsőzött védelem kiépítése érdekében gyorsan visszavonja az „Észak" hadseregcsoportot, amelynek állományába kb. 60 hadosztály, 1200-nál több harckocsi és 7 ezer löveg tartozott.

Ám a hitlerista felső vezetés képtelen volt a politikai presztizs problémáin felülemelkedni, és ez csak gyorsította uralmának katasztrofális bukását.

Az 1944. évi nyári hadjárat jellemző sajátossága az volt, hogy tovább gyarapodtak a szovjet fegyveres erők, tökéletesedett a magasabb parancsnokságok és törzsek hadműveleti-hadászati művészete.

Országunk gyorsan helyreállított és erősödő ipara kielégítette csapataink egyre növekvő lőszer, felszerelési és szállítóeszköz szükségletét. Ennek volt köszönhető, hogy a nyári hadászati hadműveletek oly széles arcvonalon és nagy mélységben bontakozhattak ki, s támadó csoportosításaink oly gyors ütemben nyomulhattak előre. E hatalmas támadó hadműveleteket jól támasztotta alá az általános hadtápbiztosítás.

Az 1944. évi nyári hadjáratban a szovjet csapatok hét hatalmas hadműveletet folytattak le a német csoportosítások bekerítése és megsemmisítése érdekében. Ez felülmúlt minden előző hadjáratot. A három leghatalmasabb, döntő célú hadműveletek a belorusszijai, az iaşi-kisinyovi és a lvov-sandomierzi voltak, amelyekben mintegy 127 ellenséges hadosztályt vertünk szét. Végeredményben a német csapatok védelmi arcvonalát a Nyugati-Dvinától a Fekete-tengerig terjedő 2200 km-es szakaszon szétvertük. Csapataink egyes irányokban 700 km mélyen nyomultak előre.

Az 1944. évi nyári hadjárat támadó hadműveleteiben részt vett mind a 12 front, az Északi, a Balti, valamint a Fekete-tengeri Flotta, valamennyi tavi és folyami flottilla.

Augusztus 22-én felhívott Antonov, a vezérkar főnöke, és közölte a főparancsnok utasítását: haladéktalanul jelentkezzem a főhadiszálláson. Antonov előzetesen tájékoztatott, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság különleges feladatot állított elém.

Búcsút vettem barátaimtól és harcostársaimtól, s augusztus 23-án Moszkvába repültem. Még aznap este megérkeztem a fővárosba, s nyomban a vezérkarhoz indultam.

Az Állami Honvédelmi Bizottság a következő különleges feladattal bízott meg. A 3. Ukrán Front törzséhez kellett indulnom, hogy a frontot felkészítsem a Bulgária elleni háborúra, minthogy a bolgár kormány továbbra is együttműködött a fasiszta Németországgal.

Sztálin azt javasolta, hogy mielőtt elmegyek, feltétlen találkozzam Georgi Dimitrovval, hogy jobban megismerhessem Bulgária általános politikai helyzetét, a Bolgár Munkáspárt tevékenységét és a bolgár nép antifasiszta erőinek fegyveres harcát.

Georgi Dimitrov rendkívül szerény és lelkes ember benyomását keltette bennem. Minden gondolatából és következtetéséből a mély értelem és a politikai éleslátás sugárzott. Melegen fogadott és igen részletesen elmondott mindent, amit hasznos volt tudnom. Látszott, hogy nagyon jó és gyorsan működő kapcsolatai vannak a bolgár kommunisták földalatti szervezeteivel.

Dimitrov ezt mondotta:

– Bár Ön azzal a feladattal keresi fel a 3. Ukrán Frontot, hogy felkészítse csapatait a Bulgária elleni háborúra, de háború egészen biztosan nem lesz. A bolgár nép már nagyon várja a Vörös Hadsereget, hogy segítségével megdöntse Bagrjanov cári kormányát és megteremtse a Bolgár Népi Felszabadítási Front hatalmát. Önt nem ágyú- és géppuskatűzzel fogják fogadni, hanem a régi bolgár szokás szerint sóval és kenyérrel. Ami pedig a kormánycsapatokat illeti, aligha fogják megkockáztatni a Vörös Hadsereg elleni harcot. A rendelkezésemre álló adatok arról tanúskodnak, hogy a hadsereg szinte valamennyi egységénél nagy partizánerők vannak. Nem tétlenkednek, és készek arra, hogy lejőjjenek a hegyekből és támogassák a népi felkelést.

Egy kis szünet után folytatta:

– A szovjet csapatok sikerei igencsak erősítették a bolgár népi felszabadító mozgalmat. Pártunk e mozgalom élére állt és határozott irányban viszi a fegyveres felkelést, amely a Vörös Hadsereg megérkezésekor fog fellángolni.

Megköszöntem Dimitrovnak a beszélgetést, s ismét a vezérkarhoz mentem, hogy véglegesen tisztázzuk az elkövetkezendő bulgáriai hadművelet előkészítését. Szinte biztosra vettem, hogy nem lesz háború. De mi, katonák, feladatot kaptunk elöljáróinktól, s azt a legpontosabban kellett végrehajtanunk.

Abban az időben a 450 ezer fős bolgár fegyveres erők öt hadseregből és két önálló hadtestből álltak. A légierő 410 repülőgéppel, a haditengerészet pedig 80 német és bolgár harci és kiszolgáló hajóegységgel rendelkezett.[78]

Augusztus végén repültem a 3. Ukrán Front törzséhez, amely Feteştiben települt, nem messze a Cernavodă-i Duna-hídtól. A háború folyamán légierőnk többször bombázta ezt a hidat, hogy megszakítsa a teherforgalmat a constanţai kikötő és Románia fő körzetei között.

A 3. Ukrán Front parancsnoka F. I. Tolbuhin, a Szovjetunió marsallja volt. A front csapatai ebben az időben a Russze (Ruscsuk)–Duna–Fekete-tenger vonalon álltak. A front állományába tartozott a 37., a 46. és 57. összfegyvernemi hadsereg, valamint a 17. légi hadsereg. Hadműveletileg Tolbuhinnak rendelték alá a Fekete-tengeri Flottát és a Dunai Katonai Flottillát. A 2. és a 3. Ukrán Front csapatainak általános tevékenységét akkor Sz. K. Tyimosenko koordinálta sikere-

[78] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 240, op. 52495, d. 90, 11 269–271; f. 243, op. 20371, d. 61, 11. 44–45, 59–60.

sen. Még aznap találkoztam vele Feteştiben, hogy megbeszéljük a front tevékenységének problémáit.

A hadműveleti-hadászati helyzet kedvezően alakult a déli irányban. Miután a 2. Ukrán Front sikeresen befejezte a iaşi-kisinyovi ellenséges csoportosítás szétzúzását és felszabadította Románia nagy részét, gyorsan nyomult nyugati irányban a Balahszkij fennsíkon. Az Erdélyben és a Kárpátokban, valamint a Görögországban, Jugoszláviában és Albániában harcoló német csapatokat széttagoltuk és elszigeteltük egymástól. A Fekete-tengeren a Fekete-tengeri Flottánk, a levegőben pedig légierőnk volt az úr.

A 3. Ukrán Front tervének megfelelően 46. hadserege támadást készítette elő Esechivi–Kubrat, 57. hadserege Kocsmar–Sumen általános irányban. 37. hadserege Dobrics-Provadija irányából támadott. A 7. és 4. gárda gépesített hadtesteknek Karnobat–Burgasz irányában tevékenykedve, e helységeket a hadművelet második napján kellett elérniük.

Mivel a bolgár fasisztabarát kormány – a szovjet kormány többszöri figyelmeztetése ellenére – továbbra is megszegte a semlegességet és hatékonyan támogatta a hitlerista Németországot, a szovjet kormány szeptember 5-én hadba lépett Bulgáriával. Szeptember 6-án a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása parancsot adott a 3. Ukrán Frontnak a haditevékenység megkezdésére.

Szeptember 8-án reggel minden készen állt, hogy tüzet nyisson, de figyelőpontjainkról nem láttuk a célokat, amelyekre tüzelnünk kellett volna . . .

A szögtávcsöveken, a távcsöveken és szabad szemmel a szokásos békés életet láttuk a bolgár földön: a falvakban a házak kéményei füstölögtek, az emberek napi munkájukat végezték. Katonai egységeket sehol nem lehetett felderíteni.

Tolbuhin marsall megparancsolta, hogy az előrevetett osztagok induljanak meg. Még fél óra sem telt el, amikor az 57. hadsereg parancsnoka jelentette, hogy az út mentén elhelyezkedő egyik bolgár gyalogoshadosztály csapatainkat kibontott vörös zászlókkal és ünnepélyes zenével fogadta. Nem sokkal ezután a többi irányban is hasonló események történtek. A parancsnokok jelentették, hogy a szovjet csapatok spontánul barátkoznak a bolgár néppel.

Azonnal felhívtam a főhadiszállást.

Sztálin a következőket mondotta:

– Minden fegyvert hagyjanak meg a bolgár csapatoknál, hadd végezzék a megszokott feladatukat és várják kormányuk parancsát.

Ezzel az egyszerű aktussal a legfelsőbb főparancsnok a teljes bizalmát fejezte ki a bolgár nép és a bolgár hadsereg iránt, amelyek barátként fogadták a Vörös Hadsereget, s azt az erőt látták benne, amely felszabadítja őket a német megszállás és a fasisztabarát cári rendszer uralma alól.

Az országban előrenyomuló szovjet csapatokat mindenütt a legmelegebben fogadták. Hamarosan találkoztunk jól felfegyverzett partizánosztagokkal, amelyek több várost és katonai objektumot foglaltak el.

Minthogy Nis irányából Szófia felé várható volt a németek csapása, a főhadiszállás megparancsolta, hogy egy megerősített lövészhadtest helyezkedjék el a bolgár fővárosban.

Szeptember 8-án bevonultunk Várnába, Burgaszba és más körzetekbe. Amint a Fekete-tengeri Flotta erői a bolgár kikötőkhöz közeledtek, s légideszantot dobtunk le, a németek elsüllyesztették hajóikat. A hajók legénységét foglyul ejtettük.

 A Bolgár Munkáspárt vezette bolgár nép szeptember 9-én megdöntötte a

fasisztabarát kormányt és megalakította a Hazafias Arcvonal demokratikus kormányát, amely béketárgyalásokat javasolt a szovjet kormánynak.

Az Állami Honvédelmi Bizottság nyomban megparancsolta a főhadiszállásnak, hogy állítsa le csapataink előrenyomulását Bulgáriában.

A Legfelsőbb Főparancsnokság utasításának megfelelően szeptember 9-én 21 órakor megállítottuk csapatainkat és a kijelölt körzetekben helyeztük el őket. Örültünk annak, hogy ebben a „háborúban" egyik félnek sem voltak veszteségei. Mindebben fegyveres erőnk felszabadító küldetése nyilvánult meg. Kifejezte a dolgozó tömegeknek azt az erejét, hogy meg tudták dönteni a népellenes rendszert.

Akkor nem sikerült közelebbről megismernem ezt az országot, amellyel népünket az elnyomók elleni közös harc évszázados barátsága kötötte össze.

1956-ban feleségemmel Várnában üdültem, s bejártuk szinte az egész országot. Mindenütt azt tapasztaltuk, hogy a bolgár nép nagy gonddal és szeretettel őrzi azoknak az orosz katonáknak az emlékét, akik életüket adták boldogabb jövőjéért. Öröm volt látni, milyen alkotó lendülettel dolgozik a bolgár munkásosztály, parasztság és értelmiség a kommunista párt vezetésével, átállítva az országot szocialista alapokra.

A berlini irányban

XVIII.

Ezerkilencszáznegyvennégy szeptember végén visszatértem Bulgáriából a főhadiszállásra. Néhány nap múlva a főparancsnok utasítására Varsó körzetébe utaztam, az 1. és 2. Belorusz Fronthoz.

Mindenekelőtt a varsói helyzettel kellett tisztába jönnöm. Varsóban a német parancsnokság különös kegyetlenséggel számolt le mindazokkal, akik részt vettek a felkelésben. A lakossággal szemben szörnyű megtorlást alkalmaztak. A várost porig lerombolták. A romok alatt a békés lakosok ezrei pusztultak el.

Megállapítottuk, hogy Bór-Komorowski sem a frontparancsnokságot, sem az 1. Lengyel Hadsereget nem tájékoztatta előzőleg a készülő felkelésről. Meg sem kísérelte, hogy a varsói felkelést egyeztesse az 1. Belorusz Front tevékenységével. A szovjet csapatok parancsnoksága a felkelésről csak utólag szerzett tudomást a Visztulán át menekülőktől. A főhadiszállásnak sem volt korábban tudomása róla.

A legfelsőbb főparancsnok megbízásából két ejtőernyős tiszt érkezett Bór-Komorowskihoz, hogy felvegyék vele az összeköttetést és összehangolják a tevékenységet, de Bór-Komorowski nem volt hajlandó fogadni őket.

A varsói felkelőknek nyújtandó segítség céljából a szovjet csapatok az 1. Belorusz Front parancsnokságának utasítására átkeltek a Visztulán és elfoglalták a rakpartot Varsóban. Bór-Komorowski azonban most sem tett semmit, hogy megteremtse velünk az együttműködést. Egy nap múlva a németek jelentős erőket vontak a partvidékre és kezdték visszaszorítani csapatainkat. A frontparancsnokság a kialakult helyzetet értékelve látta, hogy Varsót nem foglalhatja el, ezért elhatározta: visszavonja a csapatokat a saját partra.

Megállapítottam, hogy csapataink minden tőlük telhetőt megtettek, hogy segítsék a felkelőket, bár – ismétlem – a felkelést egyetlen szakaszában sem egyeztették a szovjet parancsnoksággal.

Az 1. Belorusz Front mindvégig – csapataink Varsóból való kényszerű kivonása előtt és után – továbbra is segítette a felkelőket, repülőgépekről élelmiszert, gyógyszereket és lőszert dobott le. Emlékszem, a nyugati sajtóban ezzel kapcsolatban sok téves közlés jelent meg. Ezek félrevezették a közvéleményt.

Október első napjaiban F. I. Perhorovics tábornok 47. hadseregénél tartózkodtam, amely Modlin és Varsó között vívott támadó harcokat.

A sík terepen támadó 47. hadsereg súlyos veszteségeket szenvedett, végsőkig kimerült és legyengült. Nem volt jobb helyzetben a Szerock–Pultusk terepszakaszon harcoló szomszédos 70. hadsereg sem.

Én nem vettem részt e támadás megszervezésében, és érthetetlen volt számomra

a csapatainkat olyannyira kimerítő hadműveleti cél. Rokosszovszkij egyetértett velem, de – az ő szavai szerint – a főhadiszállás követelte, hogy a 47. hadsereg jusson ki a Modlin–Varsó terepszakaszon a Visztulához, és szélesítse ki a narvai hídfőt.

Felhívtam a legfelsőbb főparancsnokot, jelentettem a helyzetet, s kértem, állíttassa le a támadó harcokat az 1. Belorusz Front arcvonalszakaszán, mivel azok sikertelenek, s adjon parancsot, hogy az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatai és a 2. Belorusz Front balszárny-csapatai menjenek át védelembe, hogy pihentethessék és feltölthessék őket.

– Holnap Ön és Rokosszovszkij repüljenek a főhadiszállásra, személyes megbeszélésre – válaszolta a főparancsnok. – Viszontlátásra.

Másnap délután már a főhadiszálláson voltunk.

A főparancsnokon kívül ott tartózkodott Antonov és Molotov is.

– Nos, jelentsen! – mondotta Sztálin az üdvözlés után.

Kiterítettem a térképet és jelenteni kezdtem. Látom ám, hogy Sztálin ideges: hol odajött a térképhez, hol elment, majd ismét fölé hajolt, várakozóan tekintett rám, majd a térképre, majd pedig Rokosszovszkijra. Pipáját is letette. Tudtam: ez biztos jele annak, hogy Sztálin elveszti hidegvérét és nagyon elégedetlen.

– Zsukov elvtárs – fordult felém Molotov –, Ön azt javasolta, hogy szüntessük be a támadást akkor, amikor a szétvert ellenség nem tud ellenállni csapatainkkal szemben. Ésszerű-e az Ön javaslata?

– Az ellenségnek sikerült létrehoznia védelmét és összeszednie tartalékait – válaszoltam. – Jelenleg sikeresen hárítja el rohamainkat. És mi semmivel nem igazolható veszteségeket szenvedünk.

– Ön is osztja Zsukov véleményét? – kérdezte Sztálin Rokosszovszkijtól.

– Igen, szerintem pihentetni kell a csapatokat és a hosszú igénybevétel után rendbe kell szedni őket.

– Gondolom, hogy a pihenőt az ellenség sem fogja rosszabbul kihasználni, mint Önök – mondotta a főparancsnok. – És ha a 47. hadsereget légierővel támogatjuk, s megerősítjük harckocsikkal meg tüzérséggel, akkor sem képes Modlin és Varsó között elérni a Visztulát?

– Nehéz erre válaszolni, Sztálin elvtárs – mondotta Rokosszovszkij. – Az ellenség is megerősítheti ezt az irányt.

– És Önnek mi a véleménye? – fordult hozzám a főparancsnok.

– Szerintem az az irány nem jelent számunkra semmit, csak veszteségeket szenvedhetünk – ismételtem. – Hadműveletileg nem valami jelentős számunkra a Varsótól északnyugatra levő körzet. Varsót délnyugatról megkerülve kell elfoglalni, ugyanakkor erős széttagoló csapást kell mérni Łódź–Poznań irányában. Ehhez a frontnak jelenleg nincs ereje, de feltétlenül össze kell hozni. Egyidejűleg lényegében fel kell készíteni a szomszédos frontokat is a berlini irányban való közös tevékenységre.

– Menjenek és még egyszer gondolják át, mi pedig itt tanácskozunk – állt meg mellettem Sztálin.

Rokosszovszkijjal elhagytuk a pihenőszobát és újból kiterítettük a térképet.

Húsz perc múlva ismét Sztálinnál voltunk, hogy meghallgassuk döntését.

– Megbeszéltünk mindent és beleegyezünk, hogy a csapataink védelembe menjenek át – közölte a főparancsnok. A további terveket majd később vitatjuk meg. Eltávozhatnak.

Mindketten hallgattunk, elmerültünk saját gondolatainkban. Én visszatértem a Honvédelmi Népbiztosságra, Rokosszovszkij pedig készülődött, hogy visszarepüljön frontjához.

A következő napon felhívott a főparancsnok.

– Mi a véleménye arról, ha a jövőben minden front irányítását átadjuk a főhadiszállásnak?

Megértettem, hogy visszavonják a főhadiszállásnak a frontok tevékenységét koordináló képviselőit. Éreztem azonban, hogy ez az ötlet nemcsak a tegnap esti vita szülötte.

– Igen, a frontok száma csökkent. Az arcvonal is lerövidült. Egyszerűbb lett a frontok vezetése, tehát lehetővé vált a főhadiszállásról történő közvetlen irányításuk – válaszoltám.

– Ezt minden sértődöttség nélkül mondja?

– Miért lennék sértődött? Gondolom sem én, sem Vaszilevszkij nem maradunk munka nélkül.

Még aznap este magához hivatott a főparancsnok és közölte:

– Az 1. Belorusz Front a berlini irányban támad. Úgy gondoljuk, Önt állítjuk az élére.

Azt válaszoltam, hogy kész vagyok átvenni bármelyik front parancsnokságát.

– Ön továbbra is a helyettesem marad – közölte Sztálin. – Mindjárt beszélek is Rokosszovszkijjal.

Sztálin tájékoztatta Rokosszovszkijt döntéséről, és felajánlotta számára a 2. Belorusz Front parancsnokságát.

1944. október végén a főhadiszálláson az Állami Honvédelmi Bizottság néhány tagjának és a vezérkar főnökének részvételével megvitatták a Nagy Honvédő Háború befejező hadműveleteinek a problémáit.

A kommunista párt, mint mindig, tömörítette és egybefogta népünk erőfeszítését a fő cél, az ellenség feletti gyors győzelem kivívása érdekében, ugyanakkor egyre nagyobb gondot fordított a gazdaság háború utáni teljes helyreállítása és a békés építőmunkára való áttérés feltételeinek a megteremtésére.

Sikeresen megoldódott a fűtőanyag- és energia-probléma, számottevően nőtt a nyersvas- és acéltermelés, a szerszámgépek és traktorok gyártása, sok nagyolvasztó, Martin-kemence és acélgépgyár kezdte meg munkáját.

A hátország dolgozói örültek az arcvonalon kivívott győzelemnek és még nagyobb lendülettel végezték munkájukat. Népünk hallatlan lelkesedéssel építette föl a rombadőlt gyárakat, üzemeket, helyreállította a közlekedést, a bányákat, bevetette a földeket, amelyek szinte még ki sem hültek a nagy ütközetek után.

Az erősödő népgazdaság egyre szilárdabb alapjává vált a Vörös Hadseregnek. A kiszélesedő katonai tevékenység és a támadás gyors üteme megkövetelte a hadiipar fokozottabb termelését, s az mindent ki is elégített.

1944-ben 29 ezer harckocsit és önjáró tüzérségi löveget, 40 ezernél több repülőgépet gyártottunk. A küzdő csapatok az előbbi időszakokhoz képest kétszer-háromszor annyi 122 mm-es löveggel felszerelt ISZ 2-es nehézharckocsit, korszerűsített T-34-es közepes harckocsit, JAK-3-as vadászgépet, IL-10-es csatarepülőgépet, TU-2-es gyorsbombázót kaptak.

E kitűnő fegyvereket tehetséges tervezőink alkották, iparunk tömegesen gyártotta őket, s harcászati-technikai mutatóik tekintetében nemcsak a német, hanem sok más külföldi fegyvereket is felülmúltak.

A szovjet gazdaság sikerei nyomán nemcsak fegyveres erőinket láthattuk el minden szükségessel, hanem segíthettük fegyverekkel a közép- és délkelet-európai népek harcát is. A Szovjetunió például abban az időben és valamivel később a lengyel hadseregnek 3500 löveget, 1200 repülőgépet, 1000 harckocsit, kb. 700 ezer puskát és géppisztolyt, valamint 18 ezer gépkocsit adott át. A jugoszláv csapatok 4429 löveget és aknavetőt, mintegy 500 repülőgépet, 1329 rádióállomást és sok egyéb katonai felszerelést kaptak.[79]

Erre az időre a szovjet csapatok teljesen kiűzték a fasiszta megszállókat a Szovjetunió területéről, visszaállították hazánk államhatárait (kivéve Kurlandiát), és részben áthelyezték a haditevékenységet a fasiszta Németország és a kelet-európai államok területére.

A 2. és az 1. Balti Front arcvonala a Tukums–Memel (kizárva)–Nyemen folyó mentén Jurburgig húzódott. A 3. és a 2. Belorusz Front a Jurburg–Augustow-csatorna–Lomza–Serock terepszakaszon védett, s két hídfőt tartott a Narván.

Az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front a Praga (Varsó)–Visztula–Jaslo szakaszon védett. E két front három hídfőt tartott a Magnuszew–Pulawy–Sandomierz körzetben.

A szovjet csapatok arcvonala tovább a Levice–Esztergom–Balaton–Pécs vonalon húzódott.

Azután már a bolgár csapatok arcvonala kezdődött. A Vukovár–Csacsak–Split–Adriai-tenger szakaszra a Jugoszláv Népi Felszabadító Hadsereg csapatai jutottak ki Joszip Broz-Tito vezetésével.

Az amerikai, angol és francia csapatok, miután felszabadították Franciaországot, Belgiumot és Hollandia egy részét, kijutottak a Maas torkolatvidéke–Németország határa–Svájc vonalra, s a Siegfried vonal előtt álltak.

Németországot súlyos vereség érte. 1944 végére erősen csökkent fegyvergyártása. A fasiszta Németországot keletről, délkeletről, délről és nyugatról egyaránt szorongatták. Nyugodtan mondhatjuk, hogy hadászati bekerítésbe került, amelyből nagyon nehéz volt kiutat találnia.

Ebben az időben sok német hadifoglyot hallgattunk ki, de nem találkoztunk egyetlen olyan katonával, aki még mindig hitt volna a német győzelemben. Ilyeneket mondogattak: „Németország kaput", „Hitler kaput". Ám Hitler az egyik totális intézkedést a másik után hozta. A hitleristák kegyetlenül elfojtották a rendszerrel szembeni legkisebb elégedetlenséget is. Különösen kegyetlen megtorlásokat alkalmazott a Gestapo a Hitler elleni 1944. július 20-i merénylet után.

Október 18-án életbe lépett a német kormány rendelete a Volkssturm (népfelkelés) megszervezéséről. Ennek alapján behívtak minden 18–60 év közötti németet. A Himmler vezetése alatt álló népfelkelésnek kellett volna képeznie a fegyveres erők tartalékát.

Mi jól tudtuk, hogy a Volkssturm nem képes feltartóztatni tapasztalt és jól felfegyverzett reguláris fegyveres erőink csapásait. A hitleristák még egy nőkből álló kisegítő hadtestet is szerveztek. Mindezeket az intézkedéseket a végső kétségbeesés szülte. Számunkra világos volt: Németország a maradék erőit szedi össze, s megpróbálja elodázni az elkerülhetetlen katasztrófát.

1944 végén azonban Németország még képes volt védelmi ütközeteket vívni s aktív ellenállást tanúsítani. Fegyveres erőinek létszáma még mindig 7,5 millió fő

[79] A Német Birodalom veresége a második világháborúban. Cikkek és dokumentumok. Moszkva, Vojenizdat 1960. 86. old. (oroszul).

volt, amelyből 5,3 millió az arcvonalon szolgált. A német hadvezetés a háború befejező szakaszában is erőinek nagyobb részét – 3,1 millió katonát, 28 500 löveget és aknavetőt, mintegy 4000 harckocsit és rohamlöveget, s kb. 200 harci repülőgépet – a szovjet–német arcvonalon alkalmazta.

Emellett figyelembe kellett venni azt is, hogy a szovjet–német arcvonal majdnem a felére zsugorodott, ezért az ellenséges csapatok védelme sűrű volt.

Ebben az időben a szovjet csapatok minden tekintetben felülmúlták az ellenséget. Harcoló haderőnk létszáma 1944 végén kb. hat millió fő volt, s 91 400 löveggel és aknavetővel, mintegy 11 ezer harckocsival és rohamlöveggel, valamint 11 500 repülőgéppel rendelkezett.

Népszabadságunk eredményeinek, a sok millió szovjet ember hároméves hihetetlenül megfeszített és önfeláldozó munkájának, pártunk előrelátó politikájának és biztos irányító tevékenységének volt köszönhető, hogy a háború végére ilyen hatalmas erőket állíthattunk határainkra. Nem volt könnyű népünk számára az ellenséggel szemben ilyen erő- és eszközfölényt létrehozni.

Harci erőinket növelték a lengyel, csehszlovák, román és bolgár csapatok, amelyek sikeresen verték a fasisztákat. 1945 elején e csapatok személyi állománya meghaladta a 320 ezer főt.

A 3. Belorusz Front állományában hősiesen harcoltak a „Normandia–Nyeman" repülőezred francia pilótái.

Nyugaton az amerikai, angol és francia csapatok 87 jól feltöltött és kiválóan felfegyverzett hadosztállyal, 6500 harckocsival, 10 000-nél több repülőgéppel rendelkeztek. Ezzel az erővel a német hadvezetés csak 74 kis létszámú hadosztályt, 1600 harckocsit és rohamlöveget, valamint kb. 1750 harci repülőgépet tudott szembeállítani.

A szövetségesek tehát nem sokkal a második front létrehozása után élőerőben kétszeresen, harckocsik tekintetében négyszeresen, a repülőgépek vonatkozásában pedig hatszorosan múlták felül az ellenséget.

Az Olaszországban harcoló 21 szövetséges hadosztállyal és 9 dandárral szemben a németeknek csak 31 hiányosan feltöltött hadosztálya volt.

Miután a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása alaposan elemezte a helyzetet és a harcoló felek lehetőségeit, elhatározta, hogy valamennyi hadászati irányban előkészít és 1945 elején lefolytat nagy támadó hadműveleteket, a következő fő célokkal:

– csapataink megsemmisítik a kelet-poroszországi csoportosítást és elfoglalják Kelet-Poroszországot;

– szétzúzzák az ellenséget Lengyelországban, Csehszlovákiában, Magyarországon és Ausztriában;

– kijutnak a Visztula torkolata–Bydgoszcz (Bromberg)–Poznań–Breslau (Wrocław–Moravska-Ostrava–Bécs vonalra.

Elhatároztuk, hogy a befejező hadjáratban a fő erőkifejtést a varsó–berlini irányban összpontosítjuk, ott, ahol az I. Belorusz Frontnak kellett támadnia. Az ellenség kurlandi csoportját (a 16. és a 18. hadsereget) a 2. és az 1. Balti Frontnak, valamint a Balti Flottának kellett megsemmisítenie, s meg kellett akadályozniuk, hogy a Balti-tengerhez szorított erőket átcsoportosítsák más arcvonalszakaszra.

Ebben az időszakban főhadiszállásunknak eléggé megbízható összeköttetése volt a nyugaton harcoló szövetséges csapatok főparancsnokságával. Tudtuk, hogy az amerikai, az angol és a francia hadvezetés támadó hadműveletet készít elő, hogy

szétzúzzák a németeket a Ruhr- és a Saar-vidéken és kijuttassák csapataikat Németország központi körzeteibe. A déli és a délkeleti hadászati irányokban kisegítő csapásokat terveztek.

Itt kell rámutatnom egy jelentős részletre. Ebben az időben Berlin szinte egyforma távolságra esett a szovjet arcvonaltól és a szövetségesek arcvonalától. S nem véletlen, hogy Churchill emlékirataiban gyakran úgy szólt Berlinről, hogy kívánatos lett volna, ha azt a szövetséges csapatok foglalják el, jóllehet a kormányaink közötti megegyezés szerint Berlin elfoglalása a szovjet csapatok feladata volt.

Ebben a szakaszban a szövetséges és a szovjet csapatok tevékenységének koordinálása elsősorban a főparancsnokságok által átadott adatok alapján történt.

Meg kell mondani, hogy Sztálin abban az időben megbízott Eisenhower adataiban. A terveinkre és csapataink tevékenységére vonatkozó adatokat vezérkarunk a katonai missziókon keresztül juttatta el az amerikaiaknak és az angoloknak. Ezenkívül a kormányfők időnként a követségek útján kicserélték a tevékenységre vonatkozó elvi kérdéseket.

A Roosevelttel való levelezésből kiderül, hogy ebben az időben teljes volt az egyetértés az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti megállapodásokban, a landlease-szállítások terén éppúgy, mint a hadászati kérdésekben.

Ezt viszont nem lehet elmondani W. Churchillről. Leveleiből hiányzott az őszinteség, valamiféle titkolózás és Németország központi részének az elfoglalására való törekvés érződött belőlük. Ez természetesen nagyobb óvatosságra késztette a szovjet kormányt.

Nem akarok itt idézni Churchill, Roosevelt és Sztálin levelezéséből, hiszen ezt már közzétették. Ha ezt a levelezést ma olvassuk át figyelmesen, még világosabbá válik, hogyan képzelte el Churchill a közép-európai államok háború utáni berendezkedését, amelyeknek az élén az imperialista Nyugattól függő kormányokat szeretett volna látni.

1944 októberének végén és novemberének elején a legfelsőbb főparancsnok utasítására lényegében a háborút befejező hadjárat fő kérdéseivel, elsősorban a berlini hadművelet tervével kellett foglalkoznom.

Örömmel mondhatom el, hogy vezérkarunk ekkor már a hatalmas hadászati támadó hadműveletek tervezésének művésze volt.

Elemezve a helyzetet, a vezérkar helyesen arra számított, hogy az ellenség a berlini irányban fog a leginkább ellenállni csapatainkkal szemben. Ezt bizonyította az a rendkívül szerény eredmény, amelyet csapataink (a 3., a 2. és az 1. Belorusz Front) az októberi támadó harcokban értek el, sőt november elején az egész nyugati irányban védelembe kellett átmenniük.

Egészében véve egyetértettem a vezérkarral és vezető munkatársaival – Antonovval, Styemenkóval, A. A. Grizlovval és N. A. Lomovval –, akik a hadműveleti vezetés munkájának valamennyi szakaszában a hadműveleti-hadászati tervezés kiemelkedő szakértőinek bizonyultak.

A vezérkar véleménye szerint a támadást elsősorban déli frontjainknak kellett megkezdeniük a bécsi irányban. Ez elkerülhetetlenül arra kényszerítette volna a német hadvezetést, hogy a nyugati frontjainkkal szemben álló erők jelentős részét átdobja a délkeleti hadászati irány megerősítésére, amelytől Dél- és Délkelet Németország sorsa függött.

Amikor a nyugati irányban levő frontok támadási tervét megvitattuk, felmerült egy komoly probléma Kelet-Poroszországgal kapcsolatban. Itt ugyanis az ellenség-

nek jelentős csoportosítása és erős védelme volt, amely a jól előkészített műszaki létesítményekre, a nehezen leküzdhető terepre, valamint az erős kőépítményekből álló községekre és városokra támaszkodott.

Sajnálattal kellett most konstatálnom a főhadiszállás azon hibáinak következményeit, amelyet még a nyáron követett el, amikor nem vette figyelembe a kelet-poroszországi irányban harcoló frontok megerősítésére vonatkozó javaslatomat. E javaslat alapja pedig az volt, hogy a belorusszijai hadművelet sikeres kifejlesztésekor menetből kell megtörni az ellenség itteni védelmét. Most a kelet-poroszországi csoportosítás komolyan veszélyeztethette a berlini irányban támadó csapatainkat.

Már nem emlékszem pontosan, vagy november 1-én vagy 2-án, a legfelsőbb főparancsnok a téli hadműveleti tervek megbeszélésére magához rendelt engem és Antonovot. Antonov jelentette a tervet, amellyel előzőleg már én is egyetértettem. Sztálin még ekkor sem értett egyet azzal a közös javaslatunkkal, hogy a kelet-poroszországi csoportosítás szétzúzása érdekében erősítsük meg még egy hadsereggel a 2. Belorusz Frontot. Azt indítványoztuk, hogy ezt a hadsereget a Balti Frontoktól vegyük el, amelyeknek – véleményünk szerint – védelembe kell átmenniük és le kell kötniük a kurlandi ellenséges csoport 16. és 18. hadseregét.

A novemberi ünnepek után a vezérkarral az 1. Belorusz Front támadási tervének részletes kidolgozásával foglalkoztunk.

Ekkorra már az 1. Belorusz Front parancsnoksága és törzse felterjesztette a vezérkarhoz a helyzetnek megfelelő alapvető elgondolását a hadművelet lefolytatásáról. Az elgondolás tervezetét alaposan megvitattuk Rokosszovszkijjal és Malinyinnal.

Mint már említettem, nem értettem egyet a Visztulán át Varsó irányában való frontális csapással, s ezt jelentettem a legfelsőbb főparancsnoknak. Ő jóváhagyta az én javaslatomat.

November 15-én Lublinba utaztam. Másnap megkaptam a parancsot, hogy kineveztek az 1. Belorusz Front (a haditanács tagja K. F. Tyelegin tábornok volt) élére, ugyanakkor Rokosszovszkijnak át kellett vennie a 2. Belorusz Front parancsnokságát.

Néhány napig Lublinban tartózkodtam, ahol találkoztam Bieruttal, valamint a Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Nemzeti Felszabadítási Bizottság más vezetőivel, majd november 18-án átvettem a frontparancsnokságot.

November végéig a fronttörzs Malinyin vezetésével kidolgozta a támadás tervét, és elkészítette a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának küldendő feljegyzéseket a csapat- és az anyagi feltöltésekről. A fronttörzs, a hadtáptörzs és a fegyvernemi főnökök hatalmas számvetési munkákat végeztek az előttünk álló hadművelet erő- és eszközszükségletéről. Igen bonyolult munkát kellett végeznie N. A. Antyipenko altábornagynak, a frontparancsnok hadtáphelyettesének és M. K. Sljahtyenko tábornoknak, a hadtáptörzs főnökének.

November végén jóváhagyták a tervet. A támadó hadműveletek pontos kezdetét a főparancsnok nem határozta meg, csak az általános készenlétet jelölte meg január 15. és 20. között.

A kitűzött feladatok és határidők hatalmas és megfeszített munkát követeltek a csapatoktól, a törzsektől, a hadtápszervektől és a parancsnokságoktól.

A visztula-oderai hadművelet előkészítése számottevően különbözött a múltban és a saját területünkön lefolytatott hasonló arányú hadműveletek előkészítésétől. Azelőtt igen használható felderítési adatokkal rendelkeztünk, amelyeket az ellenség hátában harcoló partizánosztagoktól kaptunk. Itt ilyen nem volt.

Hadtápvonalaink a vasutak és a közutak most Lengyelország területén húzódtak, ahol barátainkon és a velünk szimpatizáló lakosságon kívül ellenséges ügynökök is tartózkodtak. Az új helyzet fokozott éberséget, a csapatok és az anyagi eszközök rejtettebb összpontosítását és átcsoportosítását követelte meg.

Ebben az időben a pártszervezetek a központi bizottság utasításának megfelelően széles körű felvilágosító munkát végeztek csapataink magatartásáról az idegen területeken, ahová nem hódítókként, hanem felszabadítóként érkezünk. A front csapatainál jobban ki kellett bontakoztatnunk a nevelőmunkát, amelynek az volt a célja, hogy lengyelországi tartózkodásunk kezdetétől fogva megelőzzünk bármiféle, tisztjeink vagy katonáink részéről megnyilvánuló meggondolatlan cselekedetet.

A helyi hatóságokkal és a lengyel társadalmi szervezetekkel jól együttműködtünk, s azok tőlük telhetően segítettek bennünket. Amink volt, azt megosztottuk a lengyelekkel. Így hát az első lépések, az első találkozások megvetették az ellenség elleni harcban kipróbált szovjet–lengyel barátság alapját.

Hogy minél alaposabb és célirányosabb legyen a hadművelet előkészítése, a front haditanácsa elhatározta, hogy lejátssza az elkövetkezendő hadműveletet. Ebbe bevonták a hadseregparancsnokokat, a haditanácsok tagjait, a törzsek főnökeit, az önálló hadtestek parancsnokait, a frontparancsnokok hadtáphelyetteseit, a fegyvernemi parancsnokokat és szolgálati ágak főnökeit. A nagyszerűen előkészített játék érdekesen és tanulságosan folyt le. Kipróbáltuk a fronthadtáp vezetését és alaposan megvitattuk az anyagi-technikai biztosítás kérdését is.

A hadseregparancsnokok ugyancsak hadijátékot vezettek le, de hadseregméretben. Mindez, de különösen az előttünk álló hadművelet problémáinak megvitatása elősegítette, hogy valamennyi vezető jobban megértse szerepét a szomszédokkal, a légierővel, a gyorscsoportokkal, a tüzérséggel és a műszaki csapatokkal való együttműködést.

Minthogy a hadművelet két olyan, viszonylag nem nagy hídfőből bontakozott ki, amelyben óriási mennyiségű csapatot összpontosítottunk, a hadsereg és a csapathadtáp megszervezése igen bonyolult feladat volt. Ezt még bonyolultabbá tette az, hogy a hadművelet kibontakoztatása során a csapatokat csak a hídfőkön át lehetett ellátni, amelyek viszont igen kevés úttal rendelkeztek.

Hogy megteremtsük a szoros együttműködést a hídfőkkel, január 4-én Kolpakcsi tábornok 69. hadseregének törzsénél hadijátékot folytattunk le a hadsereghez tartozó magasabbegységek parancsnokainak a részvételével. Meghívtam erre Csujkovot, a 8. hadsereg parancsnokát, Katukovot és Bogdanovot, az 1. és 2. gárdaharckocsihadsereg parancsnokát, valamint törzsfőnökeiket.

December végén ismét a főhadiszállásra rendeltek, hogy a főparancsnokkal megvitassuk azokat a kérdéseket, amelyek a befejező hadműveletek terveinek végleges jóváhagyásával függtek össze.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a nyugati hadászati irányban lefolytatandó befejező hadműveletekre vonatkozó elgondolása 1944 novemberében alakult ki véglegesen. A hadászati terv alapjainak idejében történő lerakása lehetővé tette a frontoknak, hogy rendkívüli alapossággal átgondoljanak minden hadműveleti-hadászati, politikai és anyagi kérdést.

A közvetlenül Berlinre mérendő csapás előtt két hatalmas támadó hadműveletet terveztünk a nyugati hadászati irányban: az egyiket Kelet-Poroszországban a 3. és a 2. Belorusz Front erőivel, a másikat a varsó–berlini irányban. Ez utóbbi az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatainak feladata volt.

Az 1. Belorusz Frontnak Poznań általános irányban kellett a csapást mérnie. Az 1. Ukrán Frontnak az volt a feladata, hogy Glogautól, Breslautól (Wrocławtól) és Ratibortól északnyugatra elérje az Oderát. A 2. Belorusz Front minden erejével a kelet-poroszországi ellenséges csoportosítás ellen támadott. Főerői, miután széttagolták a csoportosítást, február elejéig Kelet-Poroszországban harcoltak. Balszárny-hadseregei, Brombergtől (Bydgoszcztól) északra kiérve a Visztula déli szakaszához, védelembe mentek át.

Az 1. Belorusz Front közelebbi hadműveleti célját abban határozták meg, hogy egyszerre két irányban törje át az ellenség védelmét és - szétzúzva a varsó–radomi csoportot – érje el Łódź körzetét. A továbbiakban a tervek szerint Poznań általános irányban kellett támadnia Bromberg–Poznań terepszakaszáig és attól délre, ahol harcászati összeköttetésbe kellett lépnie az 1. Ukrán Front csapataival.

A további támadást nem tervezte meg a főhadiszállás, hiszen nem tudhattuk, hogyan fog alakulni a helyzet akkor, ha az 1. Belorusz Front csapatai kijutnak a Bromberg–Poznań vonalra. A 2. Belorusz Front támadása el is akadhatott, s ebben az esetben nem tudtuk volna teljesíteni a Legfelsőbb Főparancsnokságnak a kelet-poroszországi csoportosítás megkerülésére és elszigetelésére vonatkozó tervét. És akkor az 1. Belorusz Front erőinek jelentős részét át kellett volna csoportosítani északra, hogy segítséget nyújtson a 2. Belorusz Frontnak.

Ami frontunk bal szomszédját illeti, szilárdan meg voltunk győződve arról, hogy nem marad le a támadó hadművelet folyamán. Az 1. Ukrán Front csaknem oly erős volt, mint az 1. Belorusz Front. Mindkét front lényegében csatlakozó szárnyaival mérte főcsapását. Ezért feltételeztük, hogy nekünk nem kell majd szétbontakoztatnunk erőinket a déli irányban. A főhadiszállás sem tervezte az 1. Belorusz Front csoportosításának délnyugati és déli irányba való esetleges elfordítását.

Ezt egyébként nem is lehetett előre látni olyan körülmények között, amikor a hadművelet mélységét több száz kilométerre tervezték, az ellenséges hadvezetésnek pedig minden lehetősége megvolt rá, hogy tartalékaival manőverezzen: nyugatról erőket dobhatott át; a kurlandi blokkírozott csoportosításról vonhatott el új erőket, s végül az arcvonal mentén manőverezve egy-egy arcvonalszakaszon összpontosíthatta a szükséges erőket, valamint eszközöket és aktív ellentevékenységet fejthetett ki.

Ezért határozott a főhadiszállás úgy, hogy később, a helyzettől függően dönt arról, hogyan tevékenykedjen az 1. Belorusz Front a Bromberg–Poznań terepszakaszra való kiérés után.

Az 1. Belorusz Front hadművelete kezdetben a varsó–poznani elnevezést kapta, s csak amikor a tervet túlteljesítve a front csapatai Küstrin körzetében elérték az Oderát, változtatták meg az elnevezést visztula–oderaira.

A hadművelet a következő tervre épült. A főcsapást a magnuszewi hídfőből az 5. csapásmérő hadsereg, a 61. és a 8. gárdahadsereg, valamint az 1. és a 2. gárdaharckocsihadsereg erői mérik. Ezenkívül a Pilica folyó leküzdése után a 61. hadsereg jobbszárnya mögül, déli irányból Varsó felé ütközetbe vetik Stanisław Popławski tábornok 1. Lengyel Hadseregének magasabbegységeit.

P. A. Belov tábornok 61. hadseregének a Pilica leküzdése után Varsó megkerülése érdekében főerőivel Sochaczew általános irányban kellett támadnia, erőinek egy részével pedig nyugatról Varsóra kellett csapást mérnie. Berzarin tábornok 5. csapásmérő hadserege azt a feladatot kapta, hogy az ellenséges védelem áttörése

 után Ozorków, majd tovább Gniezno irányában mérjen csapást. Csujkov 8. gárda-

hadseregének az áttörés után az 5. hadseregtől balra, Łódź, és tovább Poznań felé kellett támadnia.

Bogdanov tábornok 2. gárda-harckocsihadseregére az a feladat hárult, hogy miután az 5. csapásmérő hadsereg szakaszán bevetették az áttörésbe, lendületesen érje el Sochaczew körzetét, vágja el a varsói csoportosítás visszavonulási útját, majd támadjon Kutno–Gniezno irányában. Katukov tábornok 1. gárda-harckocsihadseregének – amelyet a 8. gárdahadsereg szakaszán vetnek be az áttörésbe – Łódź, majd tovább Poznań felé kellett a csapást kifejlesztenie.

A szárazföldi csapatok tevékenységét Rugyenko tábornok 16. légi hadserege támogatta. V. V. Krjukov tábornok 2. gárda-lovashadtestének a 2. gárda-harckocsihadsereg mögött előremozogva a Visztula mentén Bromberg irányában kellett támadnia. A front második lépcsőjében a 3. csapásmérő hadsereg nyomult előre.

A kisegítő csapást a pulawy hídfőből mérik a 11. és a 9. harckocsihadtesttel megerősített 69. és 33. hadsereg erői Radom, majd Łódź irányában. Az áttörés után a 33. balszárny-hadsereg részerőivel és a 9. harckocsihadtesttel csapást kellett mérni Skarzysko-Kamienna irányában, hogy bekerítsék és felszámolják a kielce–radomi ellenséges csoportot. A második lépcsőben a front tartaléka, M. P. Konsztantyinov tábornok 7. lovashadteste nyomult előre.

Egy nappal később F. I. Perhorovics tábornok 47. hadseregének csapást kellett mérnie Varsótól északnyugatra. Ugyanitt kellett támadnia az 1. Lengyel Hadsereg 2. hadosztályának.

Részletesebben tervezték meg a front közelebbi feladatát: a varsó–radom–łódzi csoportosítás szétzúzását és Varsó elfoglalását. A további feladatot csak körvonalazták. Pontosítása (ahogyan ezt a fronthadműveletek tervezése megköveteli) a közelebbi feladat teljesítése során történt.

A hadművelet levezetésekor abból indultunk ki, hogy tapasztalt, szívós és erős ellenséggel kell majd harcolnunk, amelyet azonban már jól ismertünk.

A védelem áttörésének előkészítésekor sokat töprengtünk azon, hogy lehet jobban megszervezni a tüzérségi és légi előkészítést, hogy a védelem egész harcászati mélységét áttörhessük, s hogy a gyorsan mozgó csapatokat – amelyekre a fő feladat hárult – mielőbb bevethessük az áttörésbe.

A hadművelet előkészítésének időszakában sok, az ellenséget megtévesztő rendszabályt foganatosítottunk, hogy rejtsük a támadás méreteit, a csapások – elsősorban a főcsapás – irányait. El akartuk érni, hogy a németek azt higgyék: csapatcsoportosításaink Varsó ellen irányulnak.

Nem voltunk teljesen meggyőződve azonban arról, hogy az ellenséget megtévesztettük, s nem ismerte fel valódi szándékainkat. Tartottunk tőle, hogy felfedve előkészületünket, főerőit az első állásból a mélységbe vonja hátra, hogy száz és százezer lövedékünk üres területet érjen.

Alaposan elemeve a helyzetet, és megvitatva valamennyi érvet és ellenérvet a parancsnokokkal és a fegyvernemi főnökökkel, elhatároztuk, hogy közvetlenül az általános roham előtt erős harcfelderítést végzünk harmincperces tüzérségi támogatással.

Az ellenség peremvonala elleni rohamban minden hadosztálytól harckocsikkal és rohamlövegekkel megerősítve egy-két lövészzászlóalj vett részt. A harcfelderítést a tüzérség és a légierő csapásai támogatták.

Az ellenség nem bírta ki a harcfelderítést végrehajtó zászlóaljak rohamát és megkezdte visszavonulását a peremvonaltól a mélységbe, s ekkor nyitotta meg az egész

tüzérség a hatalmas tüzét, támadott a repülőerők zöme a védelem távolabbi célpontjaira, a hadseregek pedig első lépcsőik minden erejével rohamozni kezdtek. Már a hadművelet első napján, 13 órakor ütközetbe vetettük a 11. harckocsihadtestet.

Ettől kezdve már a hagyományos eljárásoknak megfelelően fejlesztettük ki az áttörést. Egyébként ily módon sok ezer tonna lövedéket takarítottunk meg, amelynek később nagy hasznát láttuk.

A hadművelet második napján megkezdte tevékenységét az 1. és 2. gárda-harckocsihadsereg, és a 9. harckocsihadtest. Csapásukkal nyomban alapjaiban rázkódtatták meg az ellenség védelmének egész harcászati és hadműveleti mélységét. Amikor azután a 2. gárda-harckocsihadsereg lendületesen előretört a Zyrardów–Szochaczew körzetbe, a 47. hadsereg pedig Varsótól északra hídfőt foglalt a Visztula déli partján, az ellenség gyorsan kezdte kivonni csapatait Varsóból.

A városból kivonuló ellenség romhalmazzá változtatta Lengyelország fővárosát, lakóit pedig tömegesen irtotta.

Az 1. Belorusz Fronttól jobbra a 2. és 3. Belorusz Front tevékenykedett. Feladatuk az volt, hogy szétzúzzák a német csapatok kelet-poroszországi csoportosítását és foglalják el Kelet-Poroszországot.

Rokosszovszkij marsall 2. Belorusz Frontjának főcsoportosításával el kellett érnie Marienburg körzetét és a kelet-poroszországi csoportosítást el kellett vágnia Kelet-Pomerániától, Danzigtól (Gdańsktól) és Gdyniától.

A front csapatai a różani hídfőből Mławán át támadtak. A kisegítő csapást a serocki hídfőből mérték Belszk–Lipno általános irányban. A 70. hadseregnek balszárnyával előrenyomulva a Visztula északi partján meg kellett akadályoznia, hogy az ellenség az 1. Belorusz Front támadási sávjából a Visztula mögé vonuljon vissza.

A támadás január 13-án kezdődött. A 2. Belorusz Front (parancsnok K. K. Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja N. J. Szubbotyin tábornok, törzsfőnök A. N. Bogoljubov tábornok) részerőivel a 3. Belorusz Fronttal (parancsnok I. D. Cserhanyovszkij tábornok, a haditanács tagja V. J. Makarov tábornok, törzsfőnök A. P. Pokrovszkij tábornok) egyszerre ment át támadásba. A következő napon Rokosszovszkij főerői a mławai irányban nyomultak előre.

Az ellenség itt szívósan ellenállt. Az áttörés nagyon lassan fejlődött ki, s csak január 19-én, a front egész harckocsi és gépesített erőinek az ütközetbe vetése után fejeződött be. A front ezen a napon elfoglalta Mławát, Przasnyszt és Ciechanowót. Sikeresen nyomult előre a Visztulától délre a 47. hadsereg és a 2. gárda-harckocsihadsereg, szilárdan fedezve a 2. Belorusz Front balszárnyát. Az 1. Belorusz Fronttól balra a sandomierzi hídfőből január 12-én indították meg a támadást az 1. Ukrán Front csapatai (parancsnok I. Sz. Konyev, a Szovjetunió marsallja, a haditanács tagja K. V. Krajnyukov tábornok, törzsfőnök V. D. Szokolovszkij tábornok). A Főhadiszállás direktívája azt a feladatot állította az 1. Ukrán Front elé, hogy a hadművelet 10–11. napján foglalja el a Piotrków–Częstochowa–Miechów terepszakaszt és fejlessze ki a támadást Breslau irányában.

Az 1. Ukrán Front csapatainak támadása sikeresen fejlődött. Már az első napon áttörték a fővédőövet és a front első támadó lépcsője 20 km-t nyomult előre. Ribalko tábornok ütközetbe vetett 3. gárda-harckocsihadserege és Leljusenko tábornok 4. harckocsihadserege befejezte az áttörést, kijutott a hadműveleti mélységbe, s szétverte az ellenség odaérkező tartalékait.

A Visztula melletti eseményekre visszaemlékezve Kurt von Tippelskirch német tábornok így írja le ezt az ütközetet:

„A csapás olyan erős volt, hogy nemcsak az első lépcső hadosztályait vetette ki állásaiból, hanem meglehetősen nagy, mozgó tartalékokat is, amelyeket Hitler külön parancsára az arcvonal közvetlen közelében vontak össze. Az utóbbiak már az orosz tüzérségi előkészítéstől is veszteségeket szenvedtek, a továbbiakban pedig az általános visszavonulás miatt egyáltalán nem sikerült őket a tervnek megfelelően felhasználni."[80]

Tippelskirch idézett szavaiból megállapíthatjuk, hogy az 1. Ukrán Front és az 1. Belorusz Front csapatai olyannyira szétzúzták ezeket a tartalékokat, hogy semmiképp nem lehetett felhasználni azokat.

Január 17-én Ribalko 3. gárda-harckocsihadserege és Zsadov 5. gárdahadserege elfoglalta Czestochowát, az 59. és 60. hadsereg pedig a Krakówba vezető északi útvonalakon harcolt.

A támadás hat napja alatt az 1. Ukrán Front 150 km-t nyomult előre és kijutott a Radomsko–Częstochowa–Kraków É–Tarnów terepszakaszra. A front számára kedvező feltételek jöttek létre ahhoz, hogy tovább támadjon az Odera felé.

Az 1. Belorusz Front, amely január 14-én ment át támadásba, ugyancsak sikeresen fejlesztette ki a hadműveletet.

Tippelskirch írta:

„Január 16-án estére (vagyis a támadás harmadik napján – *a szerző megjegyzése)* a Nida folyótól a Pilica folyóig terjedő szakaszon nem volt összefüggő, szervesen összekapcsolódó német arcvonal. Szörnyű veszély fenyegette a 9. hadsereg csapatait, amelyek még mindig a Visztulánál, Varsónál és attól délre védtek. Több tartalék nem volt."[81]

Január 17-én az 1. Belorusz Front egyvonalban volt az 1. Ukrán Fronttal. Ugyanazon a napon az 1. Lengyel Hadsereg csapatai behatoltak Varsóba. Utánuk érték el a várost a 47. és 61. hadseregünk csapatai.

Most is, mint a német csapatok Moszkva alatti megsemmisítésekor, Hitler a tábornokain vett elégtételt a Varsó körzetében elszenvedett vereségért. Az „A" hadseregcsoport parancsnokát, Josef Harpe vezérezredest Ferdinand Schörner vezérezredessel, a 9. hadsereg parancsnokát, Szmilo Lütwitz tábornokot pedig Theodor Busse gyalogsági tábornokkal váltotta fel.

Bejártuk a lerombolt lengyel fővárost, majd a front haditanácsa a következőket jelentette a legfelsőbb főparancsnoknak:

„A fasiszta barbárok megsemmisítették Lengyelország fővárosát, Varsót. A szadista hitleristák rafinált kegyetlenséggel városnegyedet városnegyed után romboltak le. A legnagyobb ipari üzemeket eltörölték a föld színéről. A lakóházakat felrobbantották vagy felgyújtották. A város közműveit tönkretették. A lakosság tízezreit megsemmisítették, a többieket elhajtották. A város halott."[82]

Amidőn hallgattuk a varsóiak elbeszélését azokról a gaztettekről, amelyeket a német fasiszták követtek el a megszállás éveiben, de különösen visszavonulásuk előtt, nehéz volt megérteni az ellenséges csapatok lelkivilágát és erkölcsi arculatát.

Különösen szörnyű volt Varsót látniuk a lengyel katonáknak és tiszteknek. A harcban edzett emberek sírtak és megesküdtek, hogy pusztítják az emberi mivoltából ki-

[80] Kurt von Tippelskirch: Geschichte des zweiten Weltkriegs. Bonn 1951. S. 614. Lásd még: A Nagy Honvédő Háború Története 1941–1945. 5. köt. Zrínyi Katonai Kiadó, 1967. 60. old.

[81] Ugyanott, S. 615, illetve Nagy Honvédő Háború Története 5. köt. 64. old.

[82] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 233, op. 2356, 1. 4., illetve a Nagy Honvédő Háború Története 5. köt. 66. old.

vetkőzött ellenséget. A szovjet katonák is megfogadták, hogy minden gaztettükért megfizetnek a fasisztáknak. A csapatok bátran és gyorsan megtörték az ellenség ellenállását és lendületesen nyomultak előre.

Látva a hadművelet sikeres kifejlődését, a főhadiszállás megszabta a frontok feladatait az oderai irányban:

– az 1. Belorusz Frontnak február 2–4-ig el kellett foglania a Bydgoszcz–Poznań terepszakaszt;

– az 1. Ukrán Frontnak főerőivel Breslau irányában folytatnia kellett a támadást, és január 30-ig Lesznotól délre el kellett érnie az Oderát. Feladata volt az is, hogy balszárny-hadseregeivel 20–22-ig felszabadítsa Krakówot.

A német fővezérség Kelet-Poroszországból Łódź körzetébe dobta át a „Grossdeutschland" páncéloshadosztályt és még öt más hadosztályt nyugatról, hogy megállítsa az 1. Belorusz Front támadását, de ezeket a csapatokat szétvertük, még mielőtt szétbontakozhattak volna. A csapás oly határozott és elsöprő volt, hogy a németeknek minden reményük szertefoszlott, hogy Lengyelországban valahol is meg tudják állítani a szovjet csapatokat.

Január 19-én Łódź a miénk lett, a front jobbszárny-csapatai pedig Bydgoszczot foglalták el. Január 25-én reggel az 1. gárda-harckocsihadsereg egységei Poznańért harcoltak. Hamarosan Poznańhoz érkeztek a 69. hadsereg, majd pedig a 8. gárdahadsereg csapatai is. A front balszárnya kijutott Jarocin körzetébe, ahol összeköttetésbe lépett az 1. Ukrán Front jobbszárnyával.

Január 25-én felhívott a legfelsőbb főparancsnok. Meghallgatta jelentésemet, majd megkérdezte, mit szándékozunk tenni a továbbiakban.

– Az ellenség demoralizálódott, és nem képes komolyan ellenállni – feleltem. – Elhatároztuk, hogy tovább támadunk, s elérjük az Oderát. A támadás főiránya Küstrin (Kostrzyn), s ott megpróbálunk hídfőt létesíteni. A front jobbszárnya az északi és északnyugati irányban, a kelet-pomerániai csoportosítással szemben bontakozik szét, amely eddig nem jelentett közvetlen veszélyt.

– Ha kijut az Oderához, több mint 150 km-re elszakad a 2. Belorusz Front szárnyától – mondotta Sztálin. – Ezt pedig most nem lehet. Várni kell, míg a 2. Belorusz Front befejezi a kelet-poroszországi hadműveletet és átcsoportosítja erőit a Visztula mögé.

– Mennyi időbe telik ez?

– Körülbelül tíz napba. Vegye figyelembe azt is, hogy az 1. Ukrán Front jelenleg nem képes tovább előrenyomulni és balról fedezni Önt, mivel bizonyos időbe telik felszámolnia az ellenséget Oppeln (Opole)–Katowice körzetében.

Kértem, hogy ne állítsák meg a front támadását, mert azután nehezebben tudjuk majd leküzdeni a meseritzi megerődített körletet. Azt is megemlítettem, hogy a jobbszárnyunk fedezésére elegendő egy hadsereggel megerősíteni frontunkat.

A főparancsnok megígérte, hogy gondolkodik, de aznap nem kaptunk választ.

Január 26-án az 1. gárda-harckocsihadsereg felderítői elérték a meseritzi megerődített körletet és sok foglyot ejtettek. Kihallgatásuk során megállapítottuk, hogy ezt a megerődített körletet több szakaszon még nem szállták meg a német csapatok, csak menetben vannak oda. A frontparancsnokság elhatározta, hogy meggyorsítja a főerők előrenyomulását az Oderához, s megpróbál menetből hídfőket létesíteni a folyó nyugati partján.

Annak érdekében, hogy biztosítsuk az Oderához előrenyomuló főerőket a Kelet-Poroszországból mérhető ellenséges csapásokkal szemben, arccal északnak bonta-

koztattuk szét a 3. csapásmérő hadsereget, az 1. Lengyel Hadsereget, a 47. és 61. hadsereget, valamint a 2. gárda-lovashadtestet.

A poznański ellenséges helyőrség megsemmisítésére hátramaradt a 8. gárdahadsereg, a 69. hadsereg és az 1. gárda-harckocsihadsereg erőinek egy része. A város elfoglalását a 8. gárdahadsereg parancsnokságára bíztuk. Akkor úgy számoltunk, hogy a bekerítettek nem lehetnek 20 ezernél többen, ám a valóságban létszámuk még a 60 ezret is meghaladta, s az ellenük folytatott harc február 20-ig elhúzódott.

Úgy terveztük, hogy míg csapataink az Odera felé haladnak, az ellenség képtelen szervezett ellencsapást mérni Pomerániából, de komoly veszély esetén még mindig át tudjuk csoportosítani csapatainkat az Oderától a pomerániai csoportosítás szétzúzására. Később így is történt.

Újabb beszélgetések után a legfelsőbb főparancsnok egyetértett a frontparancsnokság javaslatával. Lelkünkre kötötte, hogy nagyon ügyeljünk a jobbszárnyunkra, de megerősítést nem kaptunk. A Főhadiszállás jogosan nyugtalankodott nyitott jobbszárnyunk miatt. Amint azt a későbbi események igazolták, egyre fokozódott a Kelet-Pomerániából fenyegető csapások veszélye.

A támadás lendületesen haladt. A front főerői, miután megsemmisítették a széttagolt ellenséges csapatokat a meseritzi megerődített körletben, február 1–4. között elérték az Oderát, és a nyugati partján, Küstrin körzetében igen fontos hídfőt létesítettek.

Ha csak néhány szóval is, de meg kell említeni az 5. csapásmérő hadsereg hősies tevékenységét (a hadsereg parancsnoka N. E. Berzarin altábornagy, a haditanács tagja F. J. Bokov altábornagy volt).

A hídfő létesítésében óriási érdemeket szerzett e hadsereg előrevetett osztaga. Az osztagot a 89. gárda-lövészhadosztály parancsnokhelyettese, H. F. Jeszipenko ezredes és a hadsereg haditanács megbizottja, az 5. hadsereg politikai osztályának helyettes vezetője, D. D. Saposnyikov alezredes vezette.

Az osztag állományába a 266. lövészhadosztály 1006. lövészezrede, A. N. Paskov ezredes 220. önálló harckocsidandára, a 89. önálló nehéz harckocsiezred, egy páncéltörő tüzérezred és a 489. aknavető ezred tartozott.

Január 31-én reggelre az előrevetett osztag átkelt az Oderán és hídfőt vett birtokba Kinitz–Gross-Neuendorf–Refeld körzetében.

Az a tény, hogy a szovjet csapatok Berlintől mindössze hetven kilométerre jelentek meg, a meglepés bénító erejével hatott a fasisztákra.

Amikor az osztag betört Kinitzbe, az utcákon német katonák sétálgattak, az étterem tömve volt tisztekkel. A kinitz–berlini vasútvonalon menetrend szerint közlekedtek a vonatok, működött a postai összeköttetés.

A birtokba vett hídfőben I. I. Tyerehin ezredes, F. K. Kravcov, P. J. Platonov és I. J. Cserednyik zászlóaljparancsnokok Zsarkov és Iljascsenko osztályparancsnokok szilárd védelmet szerveztek. A harcosok és a parancsnokok jól tudták, a németek mindent el fognak követni, hogy az osztagot visszavessék az Odera mögé.

Február 2-án reggel az ellenség erős tüzérségi és aknavető csapást mért az osztag harcrendjére. Nem sokkal ezután megjelentek az ellenséges repülők is. A hídfőt megremegtették a bomba-, lövedék- és aknarobbanások. Mindez kb. egy órán át tartott. Azután a harckocsiktól támogatott hitleristák három irányból támadták az előrevetett osztagot.

A súlyos veszteségek ellenére az ellenség rendületlenül kúszott előre. Harckocsijainak sikerült betörniük a tüzérségi állások körletébe és elhallgattatták az ütegek

egy részét. A helyzet válságosra fordult. Fennállt a veszély, hogy az ellenség harckocsijai az osztag hátába kerülnek, s akkor aligha tudja tartani az elfoglalt terepszakaszt. A helyzet odáig fajult, hogy Kravcov százados ütegében mindössze egy páncéltörő löveg maradt. Kezelői, N. A. Belszkij törzsőrmester vezetésével nyolc páncélossal keltek viadalra.

A löveghez már csak 13 lövedék maradt.

Nyikolaj Belszkij még egyszer megszámolta őket. De a lövedékek száma nem változott, a támadó páncélosok pedig nyolcan voltak.

– Ellenállunk, amíg lehet. Meghalunk, de az ellenséget nem engedjük át – mondotta elvtársainak.

Belszkij és harcostársai, Kargin és Kcserjuszov, tapasztalt harcosok voltak. Helytállásuktól és ügyességüktől függött a harc kimenetele.

Már korábban betolták lövegüket egy fészerbe, rést ütöttek a falon és közvetlen irányzású tüzelésre készültek fel. A fészer védte őket a tűztől, ugyanakkor jól célba vehették a páncélosokat.

Már hallani lehetett a motorok bőgését. Belszkij törzsőrmester maga állt a lövegirányzékhoz. Az élharckocsi mintegy 150 méterre tőlük megállt. Jól lehetett rajta látni a fekete keresztet.

Belszkij nyugodtan várt, közelebb engedte a páncélost. Majd lövés dördült. A lövedék az üzemanyagtartályba vágódott, s a páncélosból rőt lángok csaptak elő. A következő lövedék is pontosan talált, s a második páncélos kétségbeesetten forogni kezdett maga körül. Egy perc múlva már a harmadik égett. Ez derekas munka volt!

Öt páncélos füstölgött az osztag árkai előtt. A megmaradt három visszafordult.

A bátor és hősies helytállásért Nyikolaj Belszkij törzsőrmestert Vörös Zászló Renddel, a többieket más érdemrenddel tüntették ki.

Az előrevetett osztag nyomában megszállta és kiszélesítette a hídfőt a 26. gárdalövészhadtest (parancsnok P. A. Firszov altábornagy, a politikai osztály vezetője D. N. Andrejev ezredes).

E hadtest 94. gárdahadosztálya (parancsnok B. I. Baranov alezredes, a politikai osztály vezetője Sz. V. Kuzuvkov ezredes) átkelt az Oderán. A 286. és a 283. gárdaezred felvette a harcot a hídfőben és megfutamították az ellenálló németeket. Önfeláldozóan harcolt itt a hadosztály 199. gárda-tüzérezrede (parancsnok I. F. Zserebcov alezredes, politikai helyettes V. I. Orjabinszkij őrnagy).

Igen ügyesen harcolt P. A. Mironov gárdafőhadnagy ütege. A rohamok idején az ütegparancsnok megsérült, s helyére I. T. Avelicsev gárdafőhadnagy állt. Az üteg a lövészekkel együtt azon a napon hat ellenséges rohamot vert vissza. Halálmegvető bátorságukkal tűntek ki G. I. Svecov törzsőrmester és Ivan Vokov őrmester, üteg-pártszervezők.

Az ellenséges harckocsirohamok elhárítása során tömeges hősiességükkel tűntek ki az 1050. lövészezred 2. zászlóaljának harcosai (zászlóaljparancsnok F. K. Sapovalov, politikai helyettes I. F. Oszipov). E zászlóalj személyi állománya igen nehéz körülmények közepette verte vissza az ellenséges páncélosok és gyalogosok számos rohamát.

A harcokban különösen kitűntek A. F. Bogomolov százados 3. zászlóaljának tisztjei és katonái. A parancsnok, bár megsebesült, mégsem hagyta el a harcteret, hanem tovább vezette zászlóalját. Bogomolov, hősies helytállásáért megkapta a Szovjetunió Hőse kitüntetést.

E harcok után az 1008. lövészezred 1. zászlóaljának egész személyi állományát érdemrendekkel és érdemérmekkel tüntették ki. M. A. Alekszejev zászlóaljparancsnok és Kulinur Uszenbekov főhadnagy, zászlóalj-pártszervező a Szovjetunió Hőse kitüntetést kapta meg. A 266. lövészhadosztály 1008. és 1010. lövészezredét sorozatos hősiességért a Szuvorov érdemrend 3. fokozatával tüntették ki.

S hány olyan harci epizód volt a Nagy Honvédő Háborúban, amelyekben a szovjet katona hősiessége nyilvánult meg! A fájó csak az, hogy sok hősies tett ismeretlen maradt! De ettől még nem vesztették el hatalmas történelmi jelentőségüket.

Soknapos harc eredményeként a hídfőt 44 km-re szélesítettük. Innen indult ki az 1. Belorusz Front csapásmérő csoportosításának Berlin elleni támadása.

Erre az időre számottevően fokozódott az ellenség ellenállása a front jobbszárnyán. A légi és csapatfelderítésünk megállapította, hogy Pomerániában jelentős erők összpontosulnak.

Hogy elhárítsuk az északról fenyegető veszélyt, gyorsan és határozottan cselekednünk kellett. Az 1. gárda-harckocsihadsereg már február 2-án megkapta a front-haditanács parancsát, hogy oderai arcvonalszakaszát adja át a szomszédos csapatoknak, s átkeléssel egybekötött menet után csoportosítsa át erőit északra, Arnswalde körzetébe. Ugyancsak oda csoportosítottuk át a 9. harckocsi- és a 7. gárda-lovashadtestet, nagy mennyiségű tüzér- és műszaki erőt, valamint egyéb anyagot.

Napról napra nőtt annak veszélye, hogy a német csapatok ellencsapást mérnek Kelet-Pomerániából.

Január 31-én a front haditanácsa a következő jelentést küldte a legfelsőbb főparancsnoknak:

„1. A 2. Belorusz Front balszárnya január 31-én estig messze, mintegy 500 km-re lemaradt az 1. Belorusz Front jobbszárnyától.

Ha K. K. Rokosszovszkij balszárnya továbbra is egy helyben marad, az ellenség feltétlenül aktív tevékenységet fog folytatni az 1. Belorusz Front elnyúló jobbszárnya ellen.

Kérem, parancsolja meg Rokosszovszkijnak, ha csak lépcsőzetesen is, de nyomban támadjon a 70. hadsereggel a nyugati irányban, az 1. Belorusz Front jobbszárnya mögött.

2. Kérem, hogy kötelezze I. Sz. Konyev elvtársat arra, hogy minél előbb elérje az Oderát.

Zsukov Tyelegin"[83]

E jelentésre nem kaptunk a legfelsőbb főparancsnoktól gyors választ és konkrét segítséget. A főhadiszállás csak február 8-án parancsolta meg a 2 Belorusz Frontnak, hogy február 10-én menjen át támadásba a Graudenz (Grudziądz)–Ratzenburg terepszakaszról, zúzza szét a kelet-pomerániai ellenséget, foglalja el Danzigot és jusson ki a Balti-tenger partjára.

Február 10-én a 2. Belorusz Front meg is indította a támadást, de minthogy nem rendelkezett elegendő erővel, nem tudta maradéktalanul teljesíteni e feladatot. Február 24-én azonban megkapta a főhadiszállás tartalékából a 19. hadsereget, s a front felújította támadó tevékenységét.

Március 1-én az 1. Belorusz Front csapatai is támadásba mentek át. Fő csapás-

[83] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 237, op. 2307, gd. 194, l. 48.

mérő erejüket az 1. és a 2. gárda-harckocsihadsereg képezte. E csoport erős csapásának a hatására lendületesen kibontakozott a 2. Belorusz Front támadása.

Március 5-én az 1. Belorusz Front csapatai elérték a Balti-tenger partját, elfoglalták Köslint, s ezután a 2. Belorusz Front valamennyi hadserege keleti irányban, Gdynia, Danzig felé fordult. Miután az 1. Belorusz Front 1. harckocsihadserege elérte Kolberg (Kolobrzeg) körzetét, a Főhadiszállás azt ideiglenesen átadta a 2. Belorusz Frontnak, hogy Gdynia körzetében megsemmisítse az ellenséget. Az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatai, szétverve a német egységek maradványait, kijutottak a Balti-tenger partjára és az Odera alsó folyásához.

Szerintem ésszerű, ha itt egy kicsit részletesebben vizsgálunk meg egy problémát, amelyet több memoár szerzője, közöttük Csujkov marsall is felvetett: nevezetesen, hogy miután február első napjaiban az 1. Belorusz Front elérte az Oderát, parancsnoksága miért nem ért el a főhadiszállásnál olyan döntést, hogy megállás nélkül folytathassa a támadást Berlin irányában?

Az „Oktyabr", valamint a „Novaja i novejsaja isztorija" című folyóiratokban közölt visszaemlékezéseiben Csujkov azt bizonygatja, hogy „Berlint már februárban el lehetett volna foglalni. És ez természetesen közelebb hozta volna a háború befejezését."[84]

Csujkov elvtársnak e megállapítása éles visszhangot váltott ki sok katonai szakember részéről,[85] de ő úgy véli, hogy „az ellenvetések nem a visztula–oderai hadművelet aktív résztvevőitől származnak, hanem olyan valakiktől, akik részt vettek Sztálin és a front ama parancsának a kidolgozásában, hogy Berlin irányában állítsák le a támadást és Kelet-Pomerániában folytassanak hadműveletet, vagy egyes történeti munkák szerzőitől".[86]

Meg kell mondanom, hogy a Berlin elleni támadó hadműveletben nem volt minden olyan egyszerű, ahogy azt V. I. Csujkov elképzeli.

Január 26-án, amikor világossá vált, hogy az ellenség nem képes feltartóztatni támadásunkat az Oderához vezető utakon fekvő megerődített körletekben, olyan értelmű javaslatot küldtünk a főhadiszállásnak, amely lényegében a következőket tartalmazta.

Január 30-ra a front csapataiának ki kell jutniuk a Bärlingen–Landsberg–Grodzisk terepszakaszra, ott előre kellett vonniuk hadtápjaikat, kiegészíteni a tartalékaikat és február 1-én vagy 2-án reggel folytatniuk kellett a támadást, hogy menetből átkeljünk az Oderán.

A továbbiakra azt terveztük, hogy lendületesen kifejlesztjük a támadást berlini irányban, s a főerőket úgy összpontosítjuk, hogy északkelet, észak és északnyugat felől kerüljük meg Berlint.

Január 27-én a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása jóváhagyta ezt a javaslatot.

Január 28-án terjesztette fel a főhadiszállásnak a megfelelő javaslatot az 1. Ukrán Front parancsnoka, Konyev marsall is. Javaslata abban foglalható össze, hogy szétzúzza a breslaui ellenséges csoportosítást és február 25–28. között eléri az Elbát, a front jobbszárnyával pedig az 1. Belorusz Fronttal együttműködve elfoglalja Berlint.

A főhadiszállás január 29-én ezt a javaslatot is jóváhagyta.

[84] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 6.

[85] „Vojenno-isztoricseszkij zsurnal", 1965. No. 3., sztr. 74–76., 80–81., No. 4. sztr. 62–64.

[86] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 7.

Igaz az, amit Csujkov is hangsúlyoz, hogy akkor az ellenség a Berlin felé vezető utakon csak korlátozott erőkkel rendelkezett és védelme is elég gyenge volt. Ezt mi is tudtuk. Ezzel kapcsolatban a frontparancsnokság az alábbi tájékoztatást adta a csapatoknak:

„A hadseregek haditanácsainak, a fegyvernemi parancsnoknak és a front hadtápfőnökének. Közlöm a közeli időszakra vonatkozó tájékoztató számvetéseket és a helyzet rövid értékelését.

1. Az 1. Belorusz Fronttal szemben álló ellenség egyelőre nem rendelkezik nagy csapásmérő csoportosításokkal.

Védelmének nincs összefüggő arcvonala. Jelenleg csak egyes irányokat véd és több terepszakaszon aktív tevékenységgel próbálja megoldani védelmi feladatait.

Előzetes adataink vannak arról, hogy az ellenség négy páncélos- és kb. öt-hat gyalogoshadosztályt kivont a nyugati arcvonalról és a keleti arcvonalra csoportosítja át őket. Ugyanakkor továbbra is egységeket dob át a Baltikumból és Kelet-Poroszországból.

Feltehető, hogy az ellenség az elkövetkezendő hat-hét napban a Baltikumból és Kelet-Poroszországból kivont csapatokat a Schwedt–Stargard–Neustettin vonalon fogja összpontosítani, hogy fedezze velük Pomerániát és megakadályozza kijutásunkat Stettinhez és a Pomerániai-öbölhöz.

A nyugatról átdobott csapatokat bizonyára Berlin körzetében összpontosítja, hogy védjék Berlin megközelítési útjait.

2. A front csapatainak feladatai: az elkövetkezendő hat nap folyamán szilárdítsák meg az elért sikereket, vonják előre lemaradt erőiket, töltsék fel tartalékaikat 2 javadalmazás üzemanyaggal, 2 javadalmazás lőszerrel, és lendületesen előretörve február 15–16-ra foglalják el Berlint.

Az elért sikerek biztosítása érdekében február 4–8. között szükséges, hogy

a) az 5., a 8., a 69. és a 33. hadsereg létesítsen hídfőket az Odera nyugati partján. Emellett kívánatos, hogy a 8. gárdahadsereg és a 69. hadsereg rendelkezzék egy közös hídfővel Küstrin és Frankfurt között.

Ha sikerül, jó lenne egyesíteni az 5. és 8. hadsereg hídfőit;

b) szükséges, hogy az 1. Lengyel Hadsereg, a 47., a 61. hadsereg, és a 2. harckocsihadsereg, valamint a 2. lovashadtest visszavesse az ellenséget a Ratzenburg–Falkenburg–Stargard–Altdamm–Odera vonalra. Ezután – utóvédeket hagyva a 2. Belorusz Front hadseregeinek beérkezéséig – csoportosuljanak át az Oderához, az áttörés végrehajtására;

c) február 7–8-ig be kell fejezni a poznań–schneidemühli ellenséges csoport felszámolását;

d) az áttöréshez biztosított megerősítő eszközök lényegében azok maradnak, amelyekkel most rendelkeznek a hadseregek;

e) a harckocsicsapatok és az önjáró tüzérség február 10-ig fejezzék be a jelenleg folyó közepes javításokat és a technikát állítsák szolgálatba;

f) a repülőerők fejezzék be az új alapokra való áttelepülést, s legalább hat javadalmazás üzemanyaggal rendelkezzenek a repülőtereken;

g) a front-, hadsereg- és csapathadtáp február 9–10-re készüljön fel a hadművelet döntő szakaszára.

Zsukov Tyelegin Malinyin"[87]

[87] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 2307, d. 194, l. 111–113.

Mint már említettem, február első napjaiban igen reális veszéllyé vált, hogy az ellenség Kelet-Pomerániából ellencsapást mér a front Odera felé előrenyomuló csapatainak a szárnyára és hátába. Idézzük most ezzel kapcsolatban Keitel tábornagyot:

„1945 februárjában–márciusában a pomerániai hídfőből ellentámadást terveztünk a Berlin irányában támadó csapatok ellen. Az elképzelés az volt, hogy a Groudenz körzetében levő »Visztula« hadseregcsoport csapatai áttörik az orosz arcvonalat, s a Warta meg a Netze folyók völgyén át Küstrin mögé kerülnek."

Ezt az elgondolást megerősíti Guderian vezérezredes is. „Egy katona visszaemlékezései" című könyvében ezt írja: „A német hadvezetés villámgyors ellencsapást akart mérni a »Visztula« hadseregcsoport erőivel, mielőtt még az oroszok nagy erőket vontak volna előre az arcvonalhoz, és mielőtt még felfedték volna szándékunkat."[88]

A fasiszta Németország katonai vezetőinek idézett sorai tehát semmi kétséget nem hagynak afelől, hogy a Kelet-Pomerániából fenyegető veszély reális volt. Az 1. Belorusz Front parancsnoksága azonban időben megtette az aktív ellentevékenységhez szükséges intézkedéseket.

Február elején az Odera és a Visztula között a 2. és a 11. német hadsereg tevékenykedett. Állományukba 16 gyalogos, 2–4 páncélos és 3 gépesített hadosztály, 4 dandár, valamint 8 harccsoport tartozott. Felderítésünk adatai szerint további erők érkeztek e térségbe.

Ezenkívül Stettin körzetében helyezkedett el a 3. páncélos hadsereg, amelyet a német hadvezetés alkalmazhatott mind a berlini irányban, mind pedig a kelet-pomerániai csoportosítás megerősítésére (és ez utóbbit tette).

Megkockáztathatta-e a szovjet hadvezetés, hogy folytassa a támadást a főerőkkel Berlin irányában, amikor északról ilyen komoly veszély fegyegetett?

Csujkov azt írja: „. . . ami a kockázatot illeti, az a háborúban gyakran előfordul. Az adott esetben a kockázat teljesen megalapozott volt. Csapataink a visztula–oderai hadműveletben már több mint 500 km-t megtettek, s az Oderától Berlinig csak 60–80 km volt hátra."[89]

Természetesen figyelmen kívül lehetett volna hagyni azt a veszélyt, s mindkét harckocsihadsereget, meg 3–4 összfegyvernemi hadsereget Berlin ellen lehetett volna alkalmazni, s el is érhettük volna a várost. De az ellenség az északról mért csapással könnyen áttörhette volna fedező erőinket, kijuthatott volna az oderai átkelőhelyekhez, s akkor nagyon súlyos helyzetbe hozhatta volna Berlin körzetében csapatainkat.

A háború tapasztalatai azt bizonyítják, hogy a kockázatra szükség van, de nem szabad túlzásba vinni. Ennek nagyon tanulságos példája a Vörös Hadsereg Varsó elleni támadása 1920-ban, amikor a fedezetlen és meggondolatlan támadás nem sikert, hanem súlyos vereséget hozott Nyugati Frontunk számára.

„Ha tárgyilagosan értékeljük a hitleristák pomerániai csoportosításának erejét – írja Csujkov –, az arról győz meg bennünket, hogy a berlini irányban támadó csapásmérő csoportosításunkat fenyegető veszélyt a 2. Belorusz Front csapataival teljesen elháríthattuk volna."

A valóság megcáfolja ezt a megállapítást.

Az első tervek szerint a Kelet-Pomerániában levő ellenséget éppen a 2. Belorusz

[88] H. Guderian: Erinnerungen eines Soldaten. Heidelberg, 1951. S. 374.

[89] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 7.

Front erőivel kellett volna megsemmisíteni, de ezek az erők igen kevésnek bizonyultak. A 2. Belorusz Front február 10-én kezdődő támadása igen lassan haladt. Csapatai 10 nap alatt csak 50–70 km-t tudtak előrehaladni.

Ekkor az ellenség Stargardtól délre ellencsapást mért, sikerült csapatainkat visszaszorítania és déli irányban mintegy 12 km-t előrenyomulnia.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása értékelte a bonyolult helyzetet és elhatározta, hogy az addigra kb. negyven hadosztályra növekedett kelet-pomerániai ellenséges csoportosításnak a felszámolásába bevonja az 1. Belorusz Front négy összfegyvernemi és két harckocsihadseregét.

Mint ismeretes, a két front csak március végére tudta felszámolni a kelet-pomerániai csoportosítást. Ime, milyen kemény dió volt!

Csujkov szerint 1945 februárjában az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front 8–10 (közöttük 3–4 harckocsi-) hadsereget alkalmazhatott Berlin ellen.[90]

Ezzel sem tudunk egyetérteni.

Február elején az 1. Belorusz Front nyolc összfegyvernemi és két harckocsihadseregéből csak négy nem teljes hadsereg (az 5. csapásmérő hadsereg, a 8. gárdahadsereg fele, a 69. és 33. hadsereg) maradt a berlini irányban.[91] A front többi erőit Kelet-Pomerániába kellett irányítanunk az ottani csoportosítás szétzúzására.

Az 1. Ukrán Front pedig február 8–24. között támadó hadműveletet folytatott Breslautól (Wrocławtól) északnyugatra. E hadműveletben részt vettek a front főerői (négy összfegyvernemi és két harckocsihadsereg, valamint a 2. légi hadsereg). Az ellenség nagy erőket vont oda, és szívósan ellenállt.

A támadás 17 napja alatt az 1. Ukrán Front magasabbegyégei mintegy 100 km-t nyomultak előre, s elérték a Neissét. Minthogy nem jártak sikerrel a front csapatainak azok a kísérletei, hogy átkeljenek a folyón és kifejlesszék a támadást a nyugati irányban, védelembe mentek át a keleti parton.

Azt is figyelembe kell venni, hogy csapataink súlyos veszteségeket szenvedtek a visztula–oderai hadműveletben.

Február 1-re a lövészhadosztályok létszáma általában 5500 főre csökkent, a 8. gárdahadsereg hadosztályai pedig 3800–4800 főt számláltak. A két harckocsihadseregnek 740 harckocsija volt (a harckocsidandárok általában 40, de sokuk csak 15–20 harckocsival rendelkezett). Így alakult a helyzet az 1. Ukrán Frontnál.

Ráadásul a messze a front mögött maradt Poznań és erődje még mindig az ellenség kezén volt, s február 23-ig nem foglalták el azok a csapatok, amelyeket maga V. I. Csujkov vezetett.

S végül nem hagyhatjuk figyelmen kívül az anyagi biztosítást, amelynek a támadás 20 napja alatt több mint 500 km-t kellett áthidalnia. Természetes, hogy az ilyen gyors ütemű előrenyomuláskor a hadtáp lemaradt, s a csapatoknál hiány mutatkozott az anyagi eszközökben, mindenekelőtt üzemanyagban. A repülőerők sem tudtak áttelepülni, mivel erre az időre a tábori repülőtereket az esőzések feláztatták.

Csujkov, nem elemezve alaposan az akkori bonyolult hadtáphelyzetet, ezt írja:

„Ha a főhadiszállás és a fronttörzsek kellőképp megszervezték volna az ellátást és az Oderához szállították volna időben a szükséges mennyiségű lőszert, üzemanyagot és élelmiszert, ha a repülőerők áttelepültek volna az Odera menti repülőterekre, ha a pontonos-hidászegységek biztosították volna a csapatok átkelését a folyón, akkor a négy hadseregünk – az 5. csapásmérő-, a 8. gárda-, az 1. és 2.

[90] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 7.

[91] A 8. gárdahadsereg és a 69. hadsereg egy-egy hadteste Poznańért harcolt.

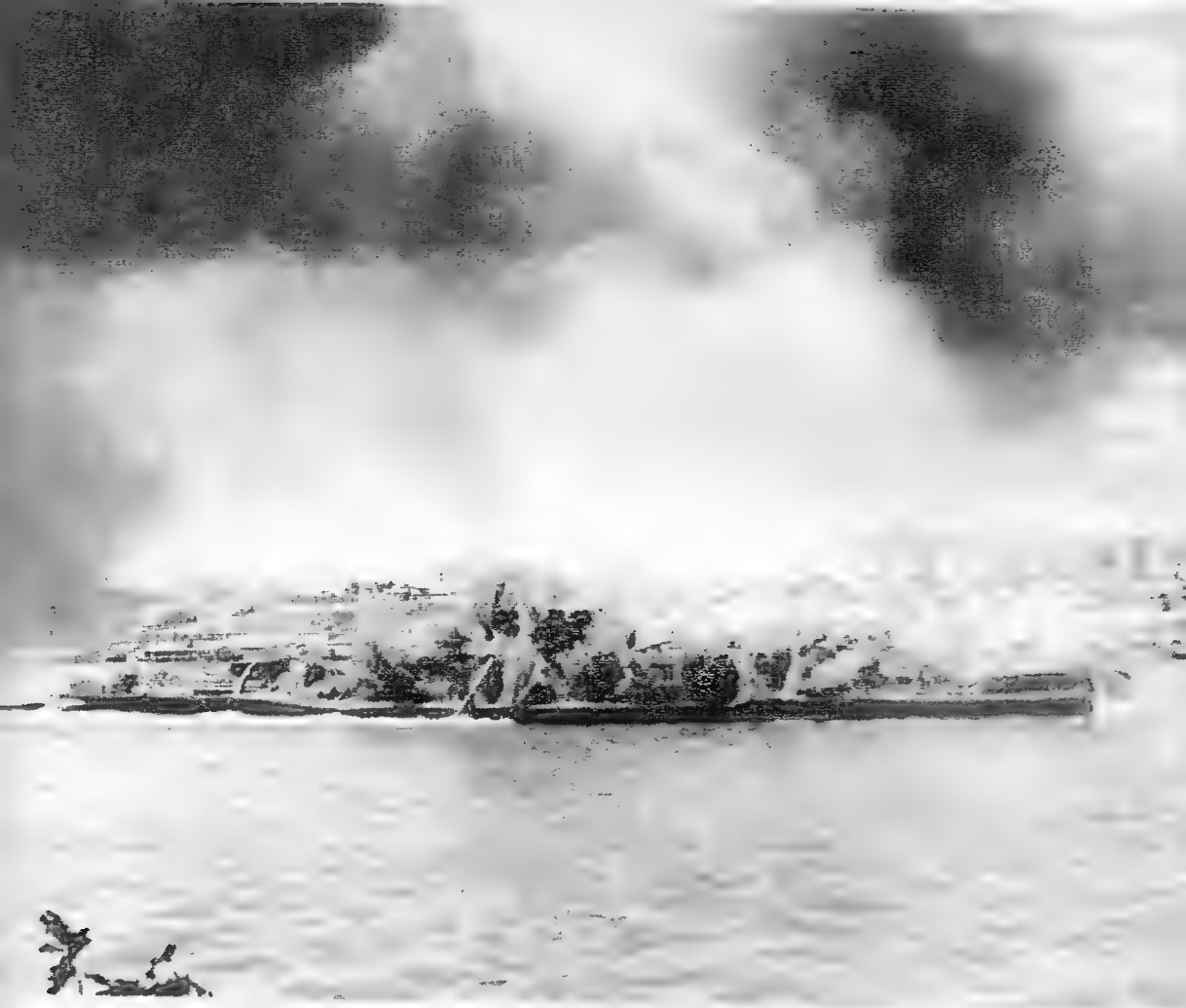

Sztálingrád, 1942 augusztus. „Ég a Volga"

Jellemző kép a sztálingrádi csatáról: harc a romhalmazzá vált lakóházak között

A „Barikádok" nevű gyár védelme

G. K. Zsukov és A. J. Golovanov 1943-ban a Brjanszki Frontnál

Szovjet légvédelmi ütegek Sztálingrád mellett

Két kép a hátországból: a munkások éjjel-nappal a front szükségleteire termelnek

A szovjet katonák támadásuk során hidat vernek egy folyón – 1943

A 3. Belorusz Front katonái Polocknál támadják a fasisztákat

Győzelem a Jobbparti Ukrajnában. Az üteg tüzelőállást vált

A. A. Vaszilevszkij marsall a harcállásponton

1944 tavasza. A 3. Ukrán Front csapatai megtisztítják az ogyesszai területet a fasisztáktól

Az 1. Belorusz Front Poznań előtt

„A sárkány fogai". Az 1. Belorusz Frontnak az Oderához vezető útján ilyen akadályokat kellett leküzdenie

harckocsihadsereg – február elején kifejleszthette volna a támadást Berlin irányában, még 80–100 km-t megtehetett volna, s ezt a gigászi hadműveletet a német főváros menetből való elfoglalásával fejezhette volna be."[92]

Ilyen komoly problémák megítélésekor még egy memoáírónak sem szabad ily sok „ha"-val dolgoznia. De maga Csujkov ismeri el, hogy az ellátás akadozott, a repülőerők és a pontonos-hidászegységek lemaradtak, már pedig ilyen körülmények mellett a Berlin elleni döntő támadás a legveszélyesebb kaland lett volna.

Ily módon 1945 februárjában sem az 1. Ukrán, sem pedig az 1. Belorusz Front nem vállalhatta a berlini hadműveletet.

Csujkov azt írja, hogy: „Február 4-én az 1. Belorusz Front parancsnoka megbeszélést tartott a 69. hadsereg törzsénél, amelyre meghívták Berzarint, Kolpakcsit, Katukovot, Bogdanovot és engem. Már az asztaloknál ültünk, vitattuk a Berlin elleni támadás tervét, amikor felcsengett a közvetlen vonal készüléke. Minthogy közvetlenül a telefon mellett ültem, jól hallottam a beszélgetést. Sztálin telefonált. Megkérdezte Zsukovot, hogy hol van és mit csinál. A marsall azt válaszolta, hogy összehívta a parancsnokokat a Kolpakcsi-hadsereg törzsénél, és a Berlin elleni támadás tervezésével foglalkozunk.

Amikor Sztálin meghallotta ezt – ahogy én értettem – hirtelen azt követelte a frontparancsnoktól, hogy szakítsa félbe a tervezést és a Pomerániában levő »Visztula« hadseregcsoport csapatainak a szétzúzására irányuló hadművelet kidolgozásával foglalkozzon."[93]

Ilyen megbeszélésre nem is került sor február 4-én a 69. hadsereg törzsénél. Tehát az a beszélgetés sem zajlott le Sztálinnal közvetlen vonalon, amelyről Csujkov ír.

Február 4–5-én a 61. hadsereg törzsénél tartózkodtam. E hadsereg Pomerániában, a front jobbszárnyán bontakozott szét, hogy az ellenség pomerániai csoportosítása ellen harcoljon. A Csujkov által említett állítólagos megbeszélésen Katukov, az 1. harckocsihadsereg parancsnoka nem vehetett részt, mivel ő a front 00244-es számú 1945. február 2-án kelt direktívája értelmében február 3-án reggeltől a hadsereg csapatainak az Oderától a Friedeberg–Bärlingen–Bandsberg terepszakaszra történő átcsoportosítását irányította.[94]

A 2. harckocsihadsereg parancsnoka szintén nem lehetett jelen a megbeszélésen, mert beteg volt (parancsnoki feladatkörét A. I. Radzijevszkij tábornok látta el). De maga Csujkov is február 3-án Poznańban tartózkodott, s onnan tett nekem jelentést a városért és az erődért vívott harc menetéről.[95]

Nyilvánvaló, hogy V. I. Csujkovot cserbenhagyta emlékezete.

Meg kell jegyezni, hogy Csujkov 8. gárdahadserege magasabbegységeinek csak felével érkezett meg az Oderához. A többi február 23-ig Poznańért harcolt.

Miután a front csapatai átcsoportosultak Pomerániába, az Oderánál csak három és fél hadsereg maradt, a helyzet pedig a berlini irányban február első napjaiban bonyolultabbá vált. Február 2-án és 3-án a német légierő szüntelenül bombázta Berzarinnak az oderai hídfőben levő 5. csapásmérő hadseregét. Ezekben a napokban az ellenséges repülőerők 5008 bevetést hajtottak végre, és súlyos veszteségeket okoztak a hadsereg csapatainak.

[92] „Oktyabr", 1964. No. 4., sztr. 128–129.
[93] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 6–7.
[94] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 233. op. 2307, d. 194. l. 92.
[95] Ugyanott, ll. 95–96.

Az ellenség mindenáron fel akarta számolni a Küstrin körzetében levő hídfőnket. A hídfővel szemben más arcvonalszakaszról átdobott egységei jelentek meg. Berzarin kérte, hogy repülőerőink fokozzák tevékenységüket. De azok a rossz időjárás miatt nem tudtak aktív csapásokat mérni.

Ime az egyik távirat, amelyet az 5. hadsereg haditanácsának küldtem, amelyből világosan kitűnik, milyen bonyolult volt a helyzet:

„Az 5. csapásmérő hadsereg haditanácsának,
hadtest- és hadosztályparancsnokainak!

Az 5. csapásmérő hadseregre az a rendkívül felelősségteljes feladat hárul, hogy megtartsa és legalább 20 km-re szélesítse és 10–12-km-re mélyítse az Odera nyugati partján birtokba vett hídfőt.

Mindnyájukat kérem, érezzék át feladatuk történelmi felelősségét, ismertessék ezt beosztottaikkal, csapataiktól pedig rendkívüli szívósságot és helytállást követeljenek meg.

Sajnos jelenleg nem támogathatjuk Önöket repülőerőkkel, mert valamennyi repülőtér felázott és a repülőgépek nem tudnak felszállni. Az ellenség pedig a betonpályás berlini repülőterekről száll föl. Javaslom:

1. a csapatok jól ássák be magukat;
2. szervezzék meg a légvédelmi tömegtüzet;
3. folytassanak éjszakai tevékenységet, de csak korlátozott célokkal;
4. nappal verjék vissza az ellenséges rohamokat.

Az ellenség két-három napon belül kifullad.

Kívánom Önöknek és a vezetésük alatt álló csapatoknak a történelmileg oly fontos sikert, amelyet ne csak óhajtsanak, hanem biztosítsanak is.

G. Zsukov."[96]

V. I. Csujkov azt bizonygatja, hogy Berlin 1945 februári elfoglalásának lehetőségét ő vetette fel először az 1945-ös berlini katonai-tudományos konferencián, de akkor ez nem vált széleskörűen nyilvánossá.[97]

Valóban szóba került ez a kérdés a konferencián, de nem Csujkov, hanem a vezérkar képviselőjének, Sz. M. Jenjukov vezérőrnagynak a részéről. Emlékezetem szerint, és a jegyzőkönyv tanúsága szerint, Csujkov felszólalása során egy szó sem hangzott el e kérdésről.

De térjünk vissza az 1945 márciusában lezajlott eseményekhez.

A 2. és az 1. Belorusz Front befejezte a kelet-pomerániai hadműveletet, amelynek eredményeképp teljesen szétzúztuk az ottani ellenséges csoportosítást, s március végére egész Kelet-Pomeránia a kezünkre került. Az 1. Ukrán Front februárban és márciusban két hadműveletet folytatott le Sziléziában, s március végére elérte a Neissét, és egy vonalba került az 1. Belorusz Front csapataival, amelyek már korábban kijutottak az Oderához.

A visztula–oderai hadművelet eredményeképp tehát felszabadítottuk Lengyelország nagy részét, és a harctevékenység színterét áttettük Németország területére. Mintegy hatvan német hadosztályt zúztunk szét. Hogy a berlini irányban új védelmi arcvonalat tudjon létrehozni, a német hadvezetésnek több mint húsz hadosztályt

[96] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. 233, op. 2307, d. 194., ll. 100–101.

[97] „Novaja i novejsaja isztorija", 1965. No. 2., sztr. 7.

kellett átdobnia oda a szovjet–német arcvonal más szakaszairól, a nyugati, valamint az olaszországi arcvonalról.

A szovjet csapatok Visztula és Odera közötti támadása a nagy támadó hadászati hadműveletek ragyogó példája volt, amely hadműveleti szünet nélkül fejlődött ki. Az előrenyomulás napi átlagos üteme 25–30 kilométer, a harckocsihadseregeké mintegy 45 kilométer, sőt egyes napokon 70 kilométer volt. A Nagy Honvédő Háborúban a támadás ilyen ütemét először itt érték el csapataink.

A hadászati hadműveletek nagy méreteit, gyors ütemét mindenekelőtt az arcvonalon kialakult általános helyzet számunkra történő javulása, a szovjet csapatok magasfokú erkölcsi szelleme, az erőviszonyok javunkra történő további alakulása és az állandóan tökéletesedő szovjet hadművészet határozta meg.

Az ellenséges védelem áttörése után a támadás kimélyítésében a fő szerepet a harckocsihadseregek, az önálló harckocsi- és gépesített hadtestek játszották. Ezek gyorsanmozgó hatalmas páncélos ökölként törtek az ellenség védelmébe és a repülőerőkkel együttműködve megtisztították az utat az összfegyvernemi hadseregek előtt.

A harckocsihadseregek és a gépesített hadtestek az áttörésbe történő bevetésük után teljes erővel kifejlesztették a támadást, s egy pillanatra sem engedték lélegzethez jutni az ellenséget. Az erős előrevetett osztagok mély csapásokat mértek, de nem vették fel az elhúzódónak ígérkező harcokat az egyes ellenséges csoportokkal.

A harckocsihadseregek és az önálló harckocsihadtestek, szorosan együttműködve a repülőerőkkel, lendületes csapásokkal törték át az ellenség arcvonalát, kijutottak közlekedési útvonalaira, elfoglalták átkelőhelyeit és útcsomópontjait, pánikot keltettek és dezorganizálták az ellenség hadtápját.

Azzal, hogy a harckocsicsapatok mélyen behatoltak az ellenség mögöttes területére, lehetetlenné tették a német csapatok számára, hogy felhasználják az előre kiépített védelmi terepszakaszok zömét. A Poznań térségébe való kijutást akadályozó megerődített terepszakaszok áttörése után az ellenség gyakorlatilag egyetlen előre kiépített terepszakaszon sem tudott szilárd védelmet szervezni.

A visztula–oderai hadműveletben sikerült a szovjet hadvezetésnek teljes egészében megvalósítania a németek megtévesztését szolgáló tervét. Ennek eredményeképp biztosítottuk a hadműveleti-harcászati meglepést. Sok német tiszt és katona kihallgatásán bebizonyosodott, hogy támadásunk előtt a német hadvezetés nem tudta felfedni valódi szándékunkat.

Ime néhány példa a kihallgatásokon elhangzottakból.

Petzold százados:

– Meggyőződésem, hogy parancsnokságunk még 1945. január 14-én sem ismerte az orosz főcsapás irányát. Ugyancsak ismeretlen volt, hogy milyen erőkkel támadnak az oroszok.

Wiessenger főhadnagy:

– Az elmúlt évek tapasztalatai alapján tudtuk, hogy az oroszok ebben az évben is télen fognak támadni. Ezzel számolt a parancsnokság is. Az oroszok támadásának kezdetén mégis bebizonyosodott, hogy parancsnokságunk nem volt tisztában sem a támadás méreteivel, sem főirányával.

Kossfeld főhadnagy:

– A német parancsnokság 1944 december végére várta az orosz támadást. Ezután a tisztek gyakran mondogatták, hogy a támadás 1945. január 15. körül fog kezdődni, ám pontosabbat nem tudtunk.

Az ellenség természetesen idegesen reagált minden egyes lövésünkre. Várta csapásunkat, de fogalma sem volt a készülő támadás erejéről, s feltétlenül azzal számolt, hogy az a hídfőkből indul majd. Hisz aligha akad valaki, aki az olyan hatalmas folyón, mint a Visztula, szívesebben kel át erőszakosan nagy erőkkel, hisz ezzel időben elhúzza a hadművelet első szakaszát. Igaz, fronttörzsünk néhány tábornokának és tisztjének volt ilyen javaslata. Ők abból indultak ki, hogy a hídfők előtt az ellenség védelme mélyen lépcsőzött, a hídfőkön kívül pedig a folyó mentén – lényegében – csak ellenséges fedezőerők vannak.

E változat elfogadása azt jelentette volna, hogy számunkra rendkívül kedvezőtlen körülmények között keltünk volna át a mintegy ezer méter széles folyón. Igy egyébként nem is lett volna lehetőségünk arra, hogy azonnal bevessük a legfontosabb ütőerőnket, a harckocsicsapatokat. Ilyen körülmények között sem a gyorsanmozgó csapatok, sem pedig a tüzérség zöme nem tudott volna gyorsan átkelni, hogy biztosítsák a támadás lendületes kifejlesztését.

Kétségtelen, a hídfőkből kiinduló támadás nem volt könnyű: az ellenséges tüzérség és légierő súlyos veszteségeket okozhatott. Parancsnokságunk azonban hatalmas tüzérségi és légi ellenelőkészítést tervezett a hídfők szakaszán.

Anyagi vonatkozásban jól előkészítettük a visztula–oderai hadműveletet: a front- és a hadsereg-hadtápszervek ragyogóan megoldották feladataikat.

De amint csapataink elérték a meseritzi megerődített körletet és az úgynevezett pomerániai falat, kezdett akadozni a hadseregek üzemanyagellátása és a legszükségesebb lőszerekkel való ellátása. Ennek több oka volt, de elsősorban az, hogy a tervezetthez képest közel kétszer gyorsabban támadtunk. A hadtápvonalak több száz kilométerre elnyúltak, a vasútvonalak pedig ekkor még nem működtek a nagy rombolások miatt és a Visztulán átvezető hidak hiányában.

A legfelsőbb főparancsnok és a vezérkar tájékoztatásából megtudtam, hogy január, február és március folyamán a 4. Ukrán Front a Kárpátokban támadott, elősegítve ezzel az 1. Ukrán Front csapatai elé állított feladatok megoldását.

A 2. és 3. Ukrán Front csapatai 1945 januárjában, februárjában és márciusának első felében védelmi harcokat vívtak s elhárították a német fasiszta csapatok csapásait. A németek vissza akarták őket szorítani a Duna mögé, fel akarták menteni a Budapesten bekerített csapataikat és ezzel megszilárdítani az arcvonal magyarországi szakaszát.

A két front csapatai súlyos ütközetekben vereséget mértek a támadó ellenséges csoportosításokra, meghiúsították minden olyan kísérletüket, hogy elérjék a Dunát, március közepére pedig már megteremtették a feltételeket a bécsi irányban való támadáshoz.

Március 16-tól április 15-ig folytatták le a 3. és 2. Ukrán Front csapatai a bécsi támadó hadműveletet, amelyben a „Dél" hadseregcsoport több mint harminc hadosztályát zúzták szét.

Április közepére csapataink teljesen megtisztították a német fasiszta csapatoktól Magyarországot és Csehszlovákia nagy részét, Ausztria területére léptek, felszabadították Bécset és megnyitották az utat Csehszlovákia központi körzetei felé. Németország véglegesen elvesztette a magyar és osztrák olajlelőhelyeket, továbbá sok olyan üzemet, amely fegyvert és harci technikai eszközöket gyártott számára.

A 2. és 3. Ukrán Front januári–áprilisi hadműveleteinek eredményeként a szovjet csapatok hadászati arcvonalának déli szárnya egyvonalba került a berlini irányban tevékenykedő frontok arcvonalával. A szovjet csapatok – kijutva az Odera és a Neisse

keleti partjára és a Balti-tengertől Görlitzig biztosítva a szárnyukat – kedvező kiindulási terepszakaszokat foglaltak el a berlini csoportosítás végleges megsemmisítéséhez és a Berlin elleni rohamhoz.

A szovjet–német arcvonal balszárnyán csapataink kijutottak Bécs déli körzetébe, kedvező állásokat foglaltak el ahhoz, hogy Ausztria belseje és Németország déli körzetei felé támadjanak.

A nyugati arcvonalon szövetségeseink fegyveres erői február–márciusban átkeltek a Rajnán, s a Ruhrnál bekerítettek egy nagy német csoportosítást. Április 17-én a német fasiszta csapatok ruhri csoportosítása megadta magát.

Miután a szovjet–német arcvonalon csapataink szétzúzták a németek főerőit, a szövetségesek pedig átkeltek a Rajnán, a fasiszta Németország előtt ott állt az elkerülhetetlen katasztrófa. Németországnak már nem voltak erői a fegyveres küzdelem folytatására. A háború vége már közel volt, s a szövetségesekkel való kapcsolataink-ban kiéleződött néhány politikai kérdés. És ez egyáltalán nem volt véletlen.

A korábbi lassúsághoz képest az amerikai–angol parancsnokság igencsak meggyorsította tevékenységét. Az angol és az amerikai kormány sürgette az európai expedíciós erők parancsnokságát és azt követelte tőle, hogy a lehető legnagyobb gyorsasággal nyomuljanak előre Németország központi körzetei felé s foglalják el azokat, mielőtt a szovjet csapatok odaérkeznének.

1945. április 1-én Churchill ezeket írta Rooseveltnek:

„Az orosz hadseregek nyilvánvalóan elfoglalják egész Ausztriát és bevonulnak Bécsbe. Ha elfoglalják Berlint is, nem fog-e ez olyan túlzott elképzeléseket kelteni bennük, hogy a legnagyobb résszel ők járultak hozzá közös győzelmünkhöz, s nem vezet-e ez olyan észjáráshoz, amely komoly és jelentős nehézségeket okoz a jövőben? Ezért úgy vélem, hogy politikai szempontból Németországban olyan messzire kell előrenyomulnunk kelet felé, amennyire csak lehetséges, s ha Berlin az általunk elérhető határokon belül lesz, feltétlenül el kell foglalnunk."[98]

Később tudomásomra jutott, hogy az angol csapatok parancsnoksága, de több amerikai tábornok is mindent megtett Berlin, valamint a várostól északra és délre levő területek elfoglalása érdekében.

A kelet-pomerániai hadművelet idején – március 7-én vagy 8-án – a legfelsőbb főparancsnok hívására sürgősen a főhadiszállásra kellett repülnöm.

A repülőtérről azonnal Sztálin szállására indultam. Azért tartózkodott ott, mert nem érezte egészen jól magát.

Miután feltett néhány, a pomerániai és az oderai helyzetre vonatkozó kérdést, s a válaszomat is meghallgatta, így szólt:

– Járjunk egy kicsit . . . valahogy elgémberedtek a tagjaim.

Az egész megjelenésén, mozdulatain és beszédjén valami nagy fizikai fáradtság látszott. A háború elmúlt négy éve alatt Sztálin alaposan kimerült. Igen feszített ütemben dolgozott, rendszerint nem aludta ki magát, fájdalmasan érintették a balsikerek, különösen az 1941–1942-ben elszenvedettek. Mindez megviselte idegeit és egészségét.

Séta közben Sztálin hirtelen a gyerekkoráról kezdett mesélni. Vagy egy órát beszélgettünk így, amikor javasolta:

– Igyunk egy teát, valamit meg kell beszélnünk.

Visszatértünkben megkérdeztem:

[98] W. Churchill: The Second World War, vol. VI. p. 407.

– Sztálin elvtárs, már régen meg szerettem volna kérdezni, van-e valami hír fiáról, Jakovról?

Nem válaszolt mindjárt. Jó száz lépést mehettünk, amikor tompa hangon megszólalt:

– Nem sikerül kijutnia a fogságból. Agyonlövik. Értesüléseim szerint elkülönítették a többi fogolytól és árulásra akarják rábírni.

Rövid hallgatás után szigorú hangon megtoldotta:

– Nem, Jakov inkább a halált választja, de nem válik árulóvá!

Éreztem, nagyon szenved a fiáért. Amikor asztalhoz ültünk, még sokáig hallgatott, nem nyúlt ételhez.

Azután, mintegy folytatva gondolatait, szenvedélyesen kitört:

– Milyen szörnyű is ez a háború! Mennyi emberéletet követel. Kevés olyan család marad nálunk, amelyből ne hiányozna valaki . . .

Sztálin beszélt nekem a jaltai konferenciáról. Éreztem, elégedett az eredményekkel, s nagyon jó véleménnyel van Rooseveltről. Azt mondotta, hogy – mint korábban – most is sürgette a szövetségeseket, menjenek át támadásba, hogy meggyorsítsák a fasiszta Németország legyőzését. Csapataink a krími konferencia idején az Oderánál álltak, súlyos ütközeteket vívtak Kelet-Poroszországban, a Baltikumban, Magyarországon és más körzetekben. A legfelsőbb főparancsnok azt követelte, hogy a Berlintől 500 kilométerre levő szövetséges csapatok támadjanak. A megállapodást betartották, s ettől kezdve számottevően megjavult a felek tevékenységének koordinálása.

A legfelsőbb főparancsnok beszélt arról a megállapodásról is, amely a kapituláció utáni Németország irányítására, „Németország ellenőrzési rendszerére", a megszállási övezetekre, a szovjet és a szövetséges csapatok előrenyomulási vonalára vonatkozott.

„Németország ellenőrzési rendszeréről" és az országban létrehozandó legfelső hatalom megszervezéséről nem beszélt részletesen. Erről csak jóval később tájékoztattak.

Lengyelország háború utáni nyugati határaiban véglegesen megállapodtak: ennek az Odera és a Neisse (nyugati) vonalán kellett húzódnia. Lényeges nézetkülönbségek merültek fel a leendő lengyel kormány összetételével kapcsolatban.

– Churchill azt akarja, hogy a Szovjetunióval egy attól idegen burzsoá Lengyelország legyen határos, de ezt mi nem engedhetjük meg – mondotta Sztálin. – Mi egyszer s mindenkorra egy velünk baráti Lengyelországot szeretnénk határainkon látni, s ezt akarja a lengyel nép is.

Egy kicsit később megjegyezte:

– Churchill minden erejével Mikołajczykot támogatja, aki több mint négy éve Angliában éldegél. A lengyelek nem őt akarják, már választottak . . .

Bejött A. N. Poszkrebiscsev és átadott Sztálinnak valamilyen iratot. A legfelsőbb főparancsnok átfutotta az írást, majd felém fordult:

– Menjen a vezérkarhoz és Antonovval közösen nézzék át a berlini hadművelet számvetéseit, holnap pedig 13 órakor ugyanitt találkozunk.

A nap hátralevő részét, s az éjszaka jórészét is dolgozószobámban töltöttem Antonovval. Ő ugyancsak sok érdekes dolgot mondott el a jaltai konferenciáról.

Még egyszer megvizsgáltuk a berlini hadművelet tervét és számvetéseit. E hadműveletben három frontnak kellett részt vennie. Amint azt a főhadiszállás és a vezérkar többször is hangsúlyozta, számunkra e tervet és számvetéseket csupán

pontosították a Kelet-Poroszországban, a Danzig körzetében és a Baltikumban folyó hadműveletek elhúzódása miatt.

Másnap reggel a főparancsnok felhívta Antonovot és közölte, hogy ne 13 órakor, hanem 20 órakor keressük fel.

Este a berlini hadművelet problémáinak megvitatásában részt vett az Állami Honvédelmi Bizottság több tagja is. Antonov jelentett.

A legfelsőbb főparancsnok valamennyi javaslatot jóváhagyta, és megparancsolta, hogy adjuk ki a szükséges utasításokat a berlini hadászati irányban lefolytatandó döntő hadművelet részletes előkészítésére.

A berlini hadművelet

XIX.

A második világháború európai befejező hadműveletének, a berlininek különös volt a jelentősége. Berlin elfoglalásával véglegesen megoldódtak azok a legfontosabb katonapolitikai kérdések, amelyektől sok tekintetben függött Németország háború utáni berendezkedése és helye Európa politikai életében.

A fasizmussal való utolsó összecsapásra készülő szovjet fegyveres erők abból a szövetségesekkel történt megállapodásból indultak ki, hogy Németországnak katonai, gazdasági és politikai feltételek nélkül kapitulálnia kell. A háborúnak ebben a szakaszában fő célunk az volt, hogy teljesen felszámoljuk Németország állami és társadalmi rendszerében a fasizmust, a legszigorúbban felelősségre vonjuk a náci főbűnösöket vadállati tetteikért, a tömeggyilkosságokért, a pusztításokért, a megszállt országok népeivel, így a mi sokat szenvedett népünkkel szemben is elkövetett kegyetlenségeikért.

A berlini hadművelet elgondolását fő vonalaiban már 1944 novemberében meghatároztuk a főhadiszálláson. Ezt a visztula–oderai, a kelet-poroszországi és a pomerániai hadműveletek idején pontosítottuk.

A berlini hadműveleti terv kidolgozása során figyelembe vettük a szövetséges expedíciós erők tevékenységét is. Ezek az erők 1945 márciusának végén és áprilisának elején elérték a Rajnát, és megkezdték e folyamon való átkelést, hogy azután általános támadást indítsanak Németország központi körzetei ellen.

A szövetséges erők főparancsnoksága közelebbi célként azt tűzte ki, hogy felszámolja a csapataival szemben álló ellenséges csoportosítást, és elfoglalja a Ruhr menti ipari körzetet. Ezután azt tervezte, hogy az amerikai és az angol csapatok az Elba felé, a berlini irányban fognak előrenyomulni. Ugyanakkor ki akarta bontakoztatni az amerikai és a francia csapatok déli irányú hadműveleteit, hogy elfoglalják Stuttgart és München körzetét, s kijussanak Ausztria, valamint Csehszlovákia központi körzeteibe.

Mint már említettem, bár a jaltai konferencián a szovjet megszállási övezet határát Berlintől jóval nyugatra határozták meg, s hogy a szovjet csapatok az Oderánál és a Neissénél (Berlintől 60–100 kilométerre) álltak, és felkészültek a berlini hadművelet megindítására, az angolok még mindig arról álmodoztak, hogy Berlint előbb kellene elfoglalni, mint ahogy a Vörös Hadsereg odaérkezik.

Bár az amerikai és az angol politikai és katonai vezetők véleménye nem egyezett a háború befejező szakaszában követendő hadászati célokat illetően, a szövetségesek expedíciós erőinek főparancsnoksága mégsem mondott le arról a gondolatról, hogy kedvező körülmények esetén elfoglalja Berlint.

Eisenhower, amikor 1945. április 7-én tájékoztatta a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságát a befejező hadműveletekre vonatkozó elgondolásáról, kijelentette:

– Ha Lipcse elfoglalása után úgy alakul a helyzet, hogy nagyobb veszteségek nélkül előrenyomulhatok Berlin felé, ezt fogom tenni. Én voltam az első, aki egyetértettem azzal, hogy a háborút a politikai céloknak megfelelően kell folytatni, és ha a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottsága úgy határoz, hogy a szövetségeseknek a Berlin elfoglalására irányuló erőfeszítései többet nyomnak a latban a tisztán katonai elképzeléseknél, örömmel valósítom meg e hadműveletre vonatkozó terveit és elképzeléseit.[99]

Március utolsó napjaiban az amerikai misszió útján Sztálin felvilágosítást kapott Eisenhowertól arra a tervére vonatkozóan, hogy a berlini irányban kijut az egyeztetett vonalra. Ebből a közlésből kitűnt, hogy az angol és amerikai csapatok további támadását északkeleten Lübeck körzetének elérése végett, és délkeleten, a Dél-Németországban levő ellenség megsemmisítése céljából akarják kibontakoztatni.

Sztálin tudta, hogy a hitlerista vezetők az utóbbi időben aktív tevékenységet fejtenek ki annak érdekében, hogy megtalálják az angol és amerikai kormánnyal való különbéke megkötésének módját. Figyelembe véve a német csapatok reménytelen helyzetét, várható volt, hogy a hitleristák nyugaton beszüntetik az ellenállást, s megnyitják az amerikai és angol csapatok előtt a Berlinbe vezető utat, nehogy a Vörös Hadsereg foglalja el a várost.

Hogyan is haladt az angol–amerikai csapatok támadása a Rajna körzetében?

Közismert, hogy a hitleristáknak eléggé gyenge volt itt a védelme. Akkor azonban, amikor visszavonultak a Rajna mögé, erős ellenállást szervezhettek volna. De nem tették ezt. Mindenekelőtt azért, mert főerőiket átdobták keletre, a szovjet csapatok ellen. Még amikor a ruhri csoportosítás számára válságosra fordult a helyzet, a német főparancsnokság akkor is a nyugati csoportosítástól vont el erőket, és átdobta azokat a keleti arcvonalra.

Az angol–amerikai hadjárat kezdetén a németek 60 rendkívül legyengült hadosztállyal rendelkeztek nyugaton. Ezeknek az erőknek a harcértéke 26 feltöltött hadosztályénak felelt meg. A szövetségeseknek 80 teljes hadosztályuk volt, s közöttük 23 volt a harckocsihadosztály.

Különösen nagy volt a szövetségesek légi fölénye. Légicsapásaikkal gyakorlatilag bármely körzetben, a földön és a levegőben egyaránt megtörhették az ellenség ellenállását.

Ily módon az amerikai és angol csapatok könnyűszerrel küzdötték le a Rajnát, és lényegében ellenállásra nem találva szállták meg a folyópartot.

A szövetséges csapatok főparancsnoksága nem várta meg a ruhri német csoportosítás felszámolását, hanem sietve a berlini irányban alkalmazta főerőit, hogy kijussanak az Elbához.

Az Eisenhowerral, Montgomeryvel, de Lattre de Tassignyval, Cleemmel, Robertsonnal, Smith-szel, valamint több más amerikai és angol tábornokkal folytatott háború utáni beszélgetésekből kiderült, hogy Berlin szövetségesek által történő elfoglalásának kérdése csak akkor került le a napirendről, amikor a hatalmas szovjet tüzérségi, aknavető és légicsapások, valamint az ezekkel összehangolt harckocsi- és gyalogosrohamok alapjaiban rendítették meg a német csapatok védelmét.

[99] Forrest C. Poque: The Supreme Command. Washington, D. C., office of the chief of Military History Department of the Army, 1954. p. 458.

Amikor a főhadiszálláson Sztálin megkapta Eisenhowernak azt a tájékoztatását, hogy Németország északkeleti és déli részén két csapást mér, s az amerikai csapatok a berlini irányban megállnak a kijelölt vonalon, mint a kötelezettségeit megbízhatóan teljesítő emberről nyilatkozott róla. Ez a vélemény azonban elhamarkodottnak bizonyult.

Március 29-én a főhadiszállás parancsára ismét Moszkvába érkeztem, magammal hozva frontomnak a berlini hadműveletre vonatkozó tervét. E tervet márciusban dolgozta ki a fronttörzs és a frontparancsnokság, s valamennyi elvi kérdésben megfelelt a vezérkar és a főhadiszállás elképzeléseinek. Ez lehetővé tette számunkra, hogy részletesen kidolgozott tervet terjesszünk jóváhagyásra a Legfelsőbb Főparancsnokság elé.

Aznap késő este Sztálin magához rendelt kremli dolgozószobájába. Egyedül volt. Kevéssel érkezésem előtt ért véget az Állami Honvédelmi Bizottság tagjaival folytatott tárgyalása.

Csöndesen, az asztalra fektetett kézzel, mintha csak folytatná az imént befejezett beszélgetést, mondotta:

– Nyugaton véglegesen összeomlott a német arcvonal, és a németek láthatóan nem tesznek semmit, hogy megállítsák az előrenyomuló szövetséges csapatokat. Közben valamennyi fontos irányban erősítik a velünk szemben álló csoportosításaikat. Itt a térkép, nézze meg a német csapatokra vonatkozó legújabb adatokat.

Megszívta a pipáját, majd folytatta:

– Úgy gondolom, súlyos harcok következnek . . .

Azután megkérdezte, hogyan értékelem az ellenséget a berlini irányban.

Elővettem a frontfelderítésünk által készített térképet, s a legfelsőbb főparancsnok elé tettem. Sztálin figyelmesen tanulmányozni kezdte a berlini hadászati irányban levő egész német hadműveleti-harcászati csoportosítást.

Adataink szerint a németeknek itt négy hadseregük volt. Ezek állományába mintegy 90 (köztük 14 páncélos és gépesített) hadosztály, 37 önálló ezred és 98 önálló zászlóalj tartozott.

A későbbiekben megállapítottuk, hogy a berlini irányban kb. egymillió embert, 10 000 löveget és aknavetőt, 1500 harckocsit és rohamlöveget, 3300 harci repülőgépet összpontosítottak, magában Berlinben pedig egy 200 ezer fős helyőrséget alakítottak.

– Mikor tudják csapataink megkezdeni a támadást? – kérdezte Sztálin.

Ezt jelentettem:

– Az 1. Belorusz Front két héten belül. Úgy tűnik, az 1. Ukrán Front is felkészül erre az időre. Az adatok szerint a 2. Belorusz Front április közepére tudja teljesen felszámolni az ellenséget Danzig és Gdynia körzetében, s nem képes az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Fronttal egyszerre indítani támadást az Oderától.

– Sebaj, a hadműveletet meg kell kezdenünk, nem várunk Rokosszovszkijra. Nem vészes, ha néhány napot késik – mondotta Sztálin.

Az íróasztalához ment, lapozgatott a papírok között, majd odanyújtott egy levelet.

– Olvassa.

A levelet a Szovjetunió egy külföldi jóakarója írta. Arról adott hírt, hogy a hitlerista ügynökök titkos megbeszéléseket folytatnak a szövetségesek hivatalos képviselőivel, s azokon azt javasolták, hogy beszüntetik a szövetségesek elleni harcot, ha azok egyetértenek a különbékével.

A levélben arról is szó volt, hogy a szövetségesek állítólag elvetették a hitleristák

sürgető kérését. De mindez nem zárta ki annak lehetőségét, hogy a hitleristák megnyitják a szövetségesek előtt a Berlinbe vezető utat.

– Nos, mit szól hozzá? – kérdezte Sztálin. De meg sem várva a választ, még hozzátette: – Gondolom, Roosevelt nem sérti meg a jaltai egyezményt, de Churchillről mindent el tudok képzelni.

Ismét asztalához ment, felhívta Antonovot s megparancsolta neki, hogy nyomban jöjjön hozzá.

15 perc múlva Antonov már a főparancsnok dolgozószobájában volt.

– Mi újság Rokosszovszkijnál?

Antonov jelentést tett a helyzetről és a harctevékenység alakulásáról Danzig és Gdynia körzetében. A főparancsnok még afelől is érdeklődött, hogyan alakulnak az események Vaszilevszkijnél Königsberg körzetében.

Antonov tábornok beszámolt a 3. Belorusz Front tevékenységéről is.

Sztálin szó nélkül átnyújtotta neki az iménti levelet.

– Ez egy újabb bizonyítéka a hitleristák és az angol uralkodó körök kulisszák mögötti mesterkedéseinek – mondotta a levél elolvasása után Antonov.

– Hívja fel Konyevet – utasította Sztálin Antonovot –, és közölje vele, hogy április 1-én jöjjön a főhadiszállásra és hozza magával az 1. Ukrán Front hadműveleti tervét, a hátralevő két napban pedig dolgozzék együtt Zsukovval.

A következő nap on Antonov megismertette velem a berlini hadászati hadművelet tervezetét, amelybe teljes egészében beépítették az 1. Belorusz Front támadási tervét. Miután figyelmesen tanulmányoztam a berlini hadműveletnek a főhadiszállás által kidolgozott tervezetét, arra a következtetésre jutottam, hogy azt jól előkészítették és teljes egészében megfelel az abban az időben kialakult hadműveleti-hadászati helyzetnek.

Március 31-én megérkezett a vezérkarhoz Konyev marsall, az 1. Ukrán Front parancsnoka. Nyomban bekapcsolódott a berlini hadművelet általános tervének megbeszélésébe, majd jelentette az 1. Ukrán Front támadásának tervezetét.

Ha emlékezetem nem csal, akkor valamennyien egyetértettünk minden elvi kérdésben.

1945. április 1-én meghallgattuk a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásán Antonov jelentését a berlini hadművelet általános tervéről, majd az én jelentésemet az 1. Belorusz Front, valamint Konyev beszámolóját az 1. Ukrán Front csapatainak támadási tervéről.

A legfelsőbb főparancsnok nem értett egyet az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Frontnak a vezérkar térképén bejelölt sávhatárával. A Neisse és Potsdam közötti sávhatárt áthúzogatta és csak Lübbenig (Berlin DK 60 kilométer) rajzolta be.

S nyomban megparancsolta Konyev marsallnak:

– Abban az esetben, ha a németek makacsul ellenállnak a Berlinbe kelet felől vezető útvonalak mentén s akadályozzák az 1. Belorusz Front támadását, az 1. Ukrán Front álljon készen arra, hogy harckocsihadseregeivel dél felől csapást mérjen a városra.

Vannak olyan pontatlan elképzelések, hogy a 3. és a 4. harckocsihadsereget állítólag nem a főhadiszállás döntése alapján, hanem az 1. Ukrán Front parancsnokának az utasítására vetették be a Berlinért vívott ütközetbe. Az igazság tisztázása érdekében hadd idézzem magának Konyev marsallnak a szavait, amelyek e kérdéssel kapcsolatban a középső hadseregcsoport magasabb parancsnoki értekezletén hangzott el 1946. február 18-án, az akkori események felfrissítése során.

„Amikor április 16-án 24 óra körül jelentettem, hogy sikeresen támadunk, Sztálin elvtárs a következő utasítást adta: »Zsukov elvtársnál nehezen megy, fordítsa Ribalkót és Leljusenkót Zehlendorf felé, s emlékezzék a főhadiszálláson történt megállapodásra«." [100]

A Berlin elleni támadás kezdetét április 16-ban határozták meg, nem várva meg a 2. Belorusz Frontot, amely a számításaink szerint az Odera irányából április 20-nál hamarabb nem tudott támadni.

Április 1-én este a főhadiszálláson a legfelsőbb főparancsnok a jelenlétemben írta alá az 1. Belorusz Frontnak szóló direktívát. Ebben megparancsolta a Berlin elfoglalására irányuló hadművelet előkészítését és lefolytatását, s azt, hogy a front 12–15 napon belül érje el az Elbát.

Elhatároztuk, hogy a főcsapást a küstrini hídfőből mérjük négy összfegyvernemi és két harckocsihadsereg erőivel. A két harckocsihadsereget az ellenség védelmének áttörése után kellett ütközetbe vetni, s feladatuk az volt, hogy északról és északkeletről megkerüljék Berlint. A front második lépcsőjét (A. V. Gorbatov vezérezredes 3. hadseregét) ugyancsak a főirányban terveztük alkalmazni.

Az 1. Ukrán Frontnak szóló direktíva-tervezetet – amely magában foglalta a sávhatár módosítását és azt az utasítást, hogy a front a harckocsihadseregeket déli irányból fordítsa Berlin felé – a légfelsőbb főparancsnok egy nappal később a szükséges módosítások után írta alá.

E direktíva a következő feladatokat állította az 1. Ukrán Front elé:

– zúzza szét az ellenséges csoportosítást Cottbus körzetében és Berlintől délre;

– szigetelje el a „Közép" hadseregcsoport erőit a berlini csoportosítástól, és ezzel biztosítsa az 1. Belorusz Front déli irányból mért csapását;

– legkésőbb 10–12 nap múlva jusson ki a Beelitz–Wittenberg terepszakaszra és tovább az Elba mentén Drezdáig;

– a főcsapást Spremberg irányában mérje;

– a 3. és 4. harckocsihadsereget az áttörés után a főcsapás irányában alkalmazza.

Minthogy a 2. Belorusz Front még mindig elkeseredett harcokat vívott a német csapatokkal Danzigtól délkeletre és Gdyniától északra, a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása elhatározta, hogy elkezdi e front főerőit átcsoportosítani az Oderához, hogy április 15-ig a Kolberg–Schwedt szakaszon leváltsa velük az 1. Belorusz Front csapatait. Ugyanakkor megparancsolta Rokosszovszkijnak, hogy a front erőinek egy részét hagyja hátra a Danzig és Gdynia körzetében levő ellenség végleges felszámolására.

Amikor a főhadiszálláson megvitattuk a berlini irányban folytatandó harctevékenység általános tervét, alapjaiban meghatározták a 2. Belorusz Front előtt álló célokat és feladatokat is.

Minthogy a 2. Belorusz Front a hadműveletet négy nappal később kezdte, Rokosszovszkij marsallt nem rendelték fel a főhadiszállásra a berlini hadművelet megvitatására.

Az 1. Belorusz Frontnak tehát az első, legsúlyosabb napokban nyitott jobbszárnnyal, a 2. Belorusz Front csapataival való hadműveleti-harcászati együttműködés nélkül kellett támadnia.

Messzemenően figyelembe vettük nemcsak azt, hogy a 2. Belorusz Front később kezdi meg a támadást, hanem azt is, hogy elkerülhetetlen nehézségekkel találja

[100] A Szovjetunió Honvédelmi Minisztériumának Levéltára, f. CGV., op. 70500, d. 2., ll. 145–149.

majd magát szemben, amikor átkel az Odera első szakaszán. Ott a folyó 150–200 méter széles és mintegy tíz méter mély, két ágra, a Keleti- és a Nyugati-Oderára ágazik. Úgy gondoltuk, hogy noha a 2. Belorusz Front elég gyorsan le tudja majd küzdeni a folyó két ágát és birtokba venni a szükséges hídfőt, átkelése még így is eltart két-három napig. Következésképp, valamikor április 23-án vagy 24-én tud csak harcba lépni az ellenséggel Berlintől északra, vagyis akkor, amikor az 1. Belorusz Frontnak már a várost kell rohamoznia.

Természetesen jobb lett volna várni 5–6 napot és a három frontnak egyszerre kezdenie a berlini hadműveletet, de a fentebb említett bonyolult katonai-politikai helyzetet figyelembe véve a főhadiszállás nem egyezhetett bele a hadművelet elhalasztásába.

Április 16-ig kevés időnk maradt, a sürgősen megteendő intézkedésekből pedig sok volt. Meg kellett szervezni a csapatok átcsoportosítását azután, hogy leváltják őket a 2. Belorusz Front erői, hatalmas anyagi tartalékokat kellett a csapatoknál létrehozni, hadműveletileg-harcászatilag és különleges tevékenységre is fel kellett őket készíteni, hogy megvívhassák a Berlin elfoglalására irányuló igen fontos és sajátos hadműveletet.

A háború alatt sok hatalmas és fontos hadműveletben vehettem közvetlenül részt, de a Berlinért vívandó csata oly sajátos volt, hogy egyikhez sem lehetett hasonlítani. A front csapatainak az Oderától a jól megerődített Berlinig az erős védelmi terepszakaszok mélyen lépcsőzött övezeteit kellett leküzdeniük. Szét kellett zúzni Berlin előterében a német fasiszta csapatok igen jelentős csoportosítását s el kellett foglalni Németország fővárosát, amelyet az ellenség bizonyára körömszakadtáig tartani fog.

Elgondolkodva az előttünk álló hadműveleten, többször eszembe jutott az 1941 október–decemberben lezajlott grandiózus moszkvai csata, amikor a fővárosunk megközelítési útvonalain összpontosuló hatalmas erejű ellenség erős csapásokat mért az ott védő szovjet csapatokra. Gondolatban újra és újra felidéztem az egyes részleteket, elemeztem a szemben álló felek hibáit. E bonyolult hadművelet minden kis tapasztalatát számba vettem, hogy minél jobban vezethessem az előttünk álló hadműveletet és elkerülhessem a hibákat.

A berlini hadművelettel véget ér a hős szovjet csapatok dicső harci útja. Csapataink véres ütközetekben és a harcokban szerzett gazdag tapasztalatok birtokában, több ezer kilométerről, harcolva érkeztek ide, s égett bennük a vágy, hogy mielőbb megsemmisítsék az ellenséget és befejezzék a háborút.

Április 1-én este felhívtam Moszkvából a front törzsfőnökét, M. Sz. Malinyin vezérezredest, s közöltem vele:

– Lényegesebb változtatás nélkül mindent jóváhagytak. Kevés az időnk. Tegye meg az intézkedéseket. Holnap indulok.

Ez a rövid utasítás elég volt ahhoz, hogy a törzs főnöke nyomban hozzákezdjen a hadművelet előkészítésére vonatkozó, már korábban megtervezett intézkedések valóra váltásához.

A háború folyamán még nem volt dolgunk olyan hatalmas és jól megerődített várossal, mint amilyen Berlin volt. A város csaknem 900 négyzetkilométernyi területen feküdt. Szerteágazó föld alatti létesítményei lehetővé tették az ellenséges csapatoknak, hogy széleskörűen manőverezzenek.

Felderítő repülőink hatszor készítettek légi felvételt Berlinről, a hozzá vezető útvonalakról és a védelmi övezetekről. A légi felvételek, a zsákmányolt iratok és a foglyok kikérdezése alapján részletes vázlatokat, helyszínrajzokat, térképeket készí-

tettünk, s ezekkel századig bezárólag elláttuk a csapatokat, a parancsnokságokat és a törzseket.

A műszaki csapatok elkészítették a városnak és környékének pontos, kicsinyített mását, amelyet a támadás megszervezésével, a Berlin elleni általános rohammal és a város központjában vívott harccal kapcsolatos kérdések tanulmányozása során használtunk fel.

Április 5–7-ig igen aktív és termékeny megbeszéléseket tartottunk, és hadijátékokat folytattunk le a térképeken és Berlin makettjén. E hadijátékokon részt vettek a hadseregparancsnokok, azok törzsfőnökei és a haditanácstagok, a front politikai csoportfőnöke, a front és a hadseregek tüzérfőnökei, az önálló hadtestek parancsnokai, valamint a fegyvernemi főnökök. Megjelent a front hadtápfőnöke is és gondosan tanulmányozta a hadnűvelet anyagi biztosításának problémáit. Április 8. és 14. között részletesebb hadijátékokat és foglalkozásokat vezettek le a hadseregeknél, hadosztályoknál és a szakcsapatoknál.

Mivel rendkívül igénybe voltak véve a front-hadtápvonalak a kelet-pomerániai hadművelet idején, s az anyagi tartalékok is erősen megcsappantak, a berlini hadművelet kezdetére még nem sikerült felhalmozni a szükséges tartalékokat. Hősi erőfeszítéssel kellett dolgozniuk a hadtáp, a front és a hadseregek beosztottainak. De hivatásuk magaslatán álltak.

A hadműveletre készülve, valamennyien azon törtük a fejünket, mit kell még elvégezni, hogy minél jobban meglepjük és megbénítsuk az ellenséget. Így született meg a gondolat, hogy éjszaka rohamozzunk fényszórók fénye mellett.

Elhatároztuk, hogy csapásunkat hajnal előtt két órával mérjük. 140 légvédelmi fényszórónak kellett váratalanul megvilágítania az ellenség állásait és a roham objektumait.

A hadművelet előkészítése idején a résztvevőknek bemutattuk a fényszórók hatásosságát. Mindenki az alkalmazásuk mellett foglalt állást.

A hadijátékokon és az oderai ellenséges védelem harcászati öve áttörésének lejátszása folyamán alaposan megvitattuk a harckocsihadseregek alkalmazását. Minthogy a seelowi magaslatokon igen erős volt a védelem harcászati öve, elhatároztuk, hogy a harckocsihadseregeket csak e magaslatok elfoglalása után vetjük be az ütközetbe.

Számításainkat természetesen nem arra alapoztuk, hogy a harcászati öv áttörésével harckocsihadseregeink behatolnak a hadműveleti mélységbe, ahogyan ez például a visztula–oderai hadműveletben, a kelet-pomerániai és más hadműveletekben történt. Ezekben a hadműveletekben a harckocsihadseregek messze előretörtek és tevékenységükkel megteremtettek minden feltételt az összfegyvernemi hadseregek lendületes előrenyomulásához.

A visztula–oderai hadműveletben például voltak olyan helyzetek, amikor a 2. harckocsihadsereg mintegy 70 kilométerre elszakadt az összfegyvernemi hadseregektől. Erről most szó sem lehetett, mivel Berlintől nem voltunk légvonalban 60–80 kilométernél messzebbre.

Ezért a következőket kellett figyelembe venni. Ha a front első lépcsőjének a csapása nem lenne elég erős ahhoz, hogy gyorsan leküzdje az ellenség védelmének harcászati övét, és az a veszély fenyegetne, hogy a támadás elakad, akkor a két harckocsihadsereget kell bevetni a védelem szétzúzására. Ez erősíti majd az összfegyvernemi hadseregek csapását és elősegíti a védelem harcászati övének áttörését az Odera körzetében és a seelowi magaslatokon.

A főhadiszállás direktívája úgy tervezte, hogy az 1. illetve a 2. harckocsihadsereget a Berlinre északkeletről mérendő csapás és az északról való megkerülés érdekében kell ütközetbe vetni. Ám a hadművelet lejátszása során én is meg a törzs vezetői is aggódni kezdtünk, vajon sikerül-e gyorsan áttörnünk az ellenséges védelmet a főirányban, különösen pedig a jól megerődített seelowi magaslatok körzetében, amely 12 kilométerre volt a németek peremvonalától.

S mivel a jobb szomszéd 2. Belorusz front nálunk később kezdte meg a támadást, bármiféle akadály az ellenséges védelem áttörése során a front számára rendkívül kedvezőtlen hadműveleti helyzetet teremthetett. Hogy elkerüljünk minden véletlent, elhatároztuk: Katukov 1. harckocsihadseregét a kiindulási helyzetben Csujkov 8. gárdahadserege mögé állítjuk, hogy szükség esetén haladéktalanul be lehessen vetni a 8. gárdahadsereggel együtt.

Vállalva a teljes felelősséget a főhadiszállás direktívájában megszabott feladat megváltoztatásáért, kötelességemnek tartottam jelentést tenni erről a Legfelsőbb Főparancsnokságnak.

Meghallgatva érveimet, Sztálin közölte:

Cselekedjék belátása szerint, Ön ott jobban látja a dolgokat.

De nézzük csak, mit csinált ezalatt az ellenség.

A berlini csatát a német fővezérség a keleti arcvonal döntő csatájának tekintette.

Hitler, a csapatai lelkesítésére szolgáló április 14-i kiáltványában írta:

„Előre láttuk ezt a csapást, és szilárd frontot állítottunk elébe. Az ellenség koloszszális tüzérségi tűzzel találja szembe magát. Gyalogságunk veszteségeit pótoljuk a megszámlálhatatlan mennyiségű Volkssturm magasabb egységekkel, kötelékekkel és egységekkel, s ezek erősítik az arcvonalat. Berlin a németeké marad . . ."

A keleti arcvonal fő hadászati irányaiban a védelem három hitlerista hadseregcsoportra hárult. Az Odera mentén védő „Visztula" hadseregcsoport északkeletről és keletről zárta le a Berlinbe vezető utakat. Délebbre a középső hadseregcsoport védte Szászországot és a Csehszlovákiába északkelet felől vezető utakat. A déli hadseregcsoport Ausztriát és a Csehszlovákiába délkelet felől vezető utakat fedezte.

A „Visztula" hadseregcsoport először maga készült ellencsapást mérni az 1. Belorusz Front csapataira. Ám miután vereséget mértünk rá és kiszorítottuk a pomerániai hídfőből, megmaradt csapatai visszahúzódtak az Odera mögé és erősen készülődtek a védelemre a berlini irányban. A „Visztula" hadseregcsoport megerősítése céljából a német hadvezetés sietve új magasabbegységeket és egységeket szervezett, főleg SS-ekből. Az egyik Deberitz környéki kiképző táborban e hadseregcsoport számára igen gyorsan három hadosztályt állítottak fel.

Berlin közvetlen környékének védelmét először Himmlerre bízták, s valamennyi vezető beosztást SS tábornokokkal töltöttek be. Ezzel a hitlerista hadvezetés a rendkívüli felelősséget akarta hangsúlyozni. 1945 márciusában és áprilisában a berlini irányba kilenc hadosztályt dobtak át más irányokból.

– Hogy biztosíthassuk a keleti arcvonalon harcoló egységek számára a szükséges feltöltést az oroszok elkövetkezendő támadásának a kezdetére – mondotta kihallgatása során Jodl vezérezredes, a német fővezérség hadműveleti törzsének volt főnöke – egész tartalék hadseregünket fel kellett oszlatnunk, azaz gyalogos, páncélos, tüzér- és szak-tartalékegységeket, katonai tanintézeteket kellett megszüntetnünk, s ezek személyi állományát a csapatok feltöltésére kellett felhasználnunk.[101]

[101] A nürnbergi per anyagai.

A német hadvezetés kidolgozta a berlini irány védelmi tervét. Bízott abban, hogy sikeres védelmi ütközetet vívhat meg az Oderánál, amelyet a berlini védelem előterének tartott. Ennek érdekében a következőket tette.

Busse tábornok várost fedező 9. hadseregét megerősítette emberekkel és technikával is. Mögötte új hadosztályokat és dandárokat szervezett. Az első vonalban elhelyezkedő hadosztályokat csaknem a szervezetszerű állományra töltötte fel. Különös figyelmet fordított a védelemben a harckocsik és rohamlövegek összevonására és alkalmazására.

Az Odera és Berlin között a védelmi létesítmények erős rendszerét hozták létre. Ez néhány összefüggő, több árokból álló védőövből állt. A fővédőövben öt összefüggő árok húzódott. Az ellenség felhasználta a természetes akadályokat is: a tavakat, a folyókat, a csatornákat, a horhosokat. Valamennyi lakott helységet körkörös védelemre rendeztek be.

Berlin északkeleti körzetében megszervezték a „Steiner" csoportot, amely azt a feladatot kapta, hogy mérjen csapást az 1. Belorusz Front szárnyára. Ide dobták át a tengerészgyalogosok válogatott egységeit.

Ezenkívül „különleges intézkedések" is történtek Berlin védelme érdekében. A várost nyolc védelmi szektorra osztották. De még volt egy különleges, a kilencedik szektor, amely Berlin központját foglalta magában, ahol a kormányépületek, a Kancellária, a Gestapo székhelye és a Reichstag állt.

A város közvetlen előterében három védelmi terepszakaszt létesítettek: a külső megerődített övet, a külső és belső védelmi gyűrűt. A város utcáin erős barikádokat, harckocsiakadályokat és torlaszokat, betonépítményeket emeltek. A házak ablakait megerődítették és lőrésekké alakították át.

Megszervezték a berlini védelem törzsét, amely felhívta a lakosságot, hogy készüljön fel a súlyos utcai és a házakban vívott harcokra, a föld felett és a föld alatt folytatott küzdelemre. Elrendelte, hogy a harc céljára használják fel a földalattit, a csatornarendszert és a hírközlő eszközöket. A védelmi törzs különleges parancsban elrendelte azt is, hogy a háztömböket erődökké alakítsák át. Minden utca, tér, köz, ház, csatorna és híd az általános védelem szerves részévé vált. Az utcai harcok céljából megalakított 200 Volkssturm-zászlóaljat különleges kiképzésben részesítették.

A Berlin előterében és magában a városban kiépített védelem tűzrendszerének erősítésére felhasználták az egész légvédelmi tüzérséget. A 600-nál több nehéz és közepes légvédelmi löveget páncélelhárításra és a gyalogság elleni tüzelésre állították be. Ezenkívül tűzfeszkekként alkalmazták a harckocsikat, még azokat is, amelyek javításon voltak, de lövegük használható volt. A harckocsikat az útkereszteződésekben és a vasúti hidaknál helyezték el. A „Hitlerjugend" fasiszta ifjúsági szervezet tagjaiból páncélvadász osztagokat szerveztek, s páncélöklökkel látták el őket.

A berlini erődítési munkákba több mint 400 ezer embert vontak be. A városban vonták össze a rendőrség és az SS válogatott egységeit. A különleges szektor védelmére több SS ezredet és önálló zászlóaljat vontak össze a közeli helyekről. Ezeknek az egységeknek az élére Hitler testőrségének parancsnokát, Monkêt állították.

A német hadvezetés arra számított: sikerül bennünket rákényszeríteni, hogy terepszakaszról terepszakaszra „rágjuk át" magunkat, hogy a végsőkig elhúzatja az ütközetet, legyengíti, majd Berlin előterében megállítja csapatainkat. Úgy vélték, hasonlóképpen harcolnak majd csapatainkkal, mint ahogyan mi vettük fel a küzdelmet velük Moszkva előterében. De ezek az elképzelések szertefoszlottak.

A berlini hadművelet előtti események úgy alakultak, hogy meglehetősen nehéz volt intézkedéseinket rejtenünk az ellenség elől. Minden, még a hadművészetben járatlan ember számára is világos volt, hogy Berlin kulcsa az Odera, amelynek leküzdése után következik a közvetlen csapás Berlinre. A németek várták is ezt.

– A főparancsnokság jól tudta, hogy a berlini csata az Oderánál dől el – vallotta Jodl tábornok –, s ezért a Berlint védő 9. hadsereg főerőit a peremvonalban helyeztük el. A gyorsan megalakított tartalékokat Berlintől északra terveztük összpontosítani, hogy azután ellencsapást mérhessenek Zsukov csapatainak szárnyára.

A támadásra készülve, teljes mértékben számoltunk azzal, hogy a németek várják a Berlin elleni csapást. De a frontparancsnokság mégis sokat gondolkozott azon, hogyan szervezhetné meg úgy e csapást, hogy a lehető legnagyobb meglepetést érje el.

Elhatároztuk, hogy a légierő, a harckocsik, a tüzérség és az anyagi tartalékok tömegeinek alkalmazásával oly erővel zúdulunk a védő csapatokra, hogy alapjaiban rendítjük meg ellenállásukat. Hogy gyorsan és rejtve a harctevékenység körzetében összpontosíthassuk ezt az óriási mennyiségű technikát és eszközt, ahhoz gigászi munkát kellett végeznünk.

Egész Lengyelországon át özönlöttek a tüzér-, aknavető- és harckocsiegységek szerelvényei. Külsőleg ezek nem úgy néztek ki, mint katonai szerelvények, hanem mintha fát és szénát szállítottak volna . . . De amint befutottak a kirakóállomásra, gyorsan eltűnt az álcázás, s a platókon megjelentek a harckocsik, a lövegek, a vontatók, és azonnal fedezékbe vonultak. Az üres szerelvények pedig indultak vissza keletnek, s helyükbe újabbak érkeztek technikával megrakodva. Így érkezett a fronthoz feltöltésképp hatalmas mennyiségű nehéz löveg, aknavető és vontató.

Március 29-én, amikor Pomerániában eldördült az utolsó lövés, a tüzérség és a harckocsik kellőképp álcázva megindultak délnek. Az Odera keleti partján levő erdőket és ligeteket zsúfolásig megtöltötték a csapatok. A berlini irányban körülbelül 10 ezer különféle űrméretű löveg és aknavető összpontosult. Minden lövegnek megvolt a berendezett tüzelőállása, a kezelőknek az óvóhelyek, és a lövedékek számára az árkok.

A hídfő nappal rendszerint kihalt volt, de éjszaka megelevenedett. Az emberek ezrei ásták hangtalanul lapátokkal, ásókkal a földet. A munkát megnehezítette a feltörő víz, a tavaszi úttalanság. Több mint 1 millió 800 ezer köbméter földet mozgattak meg ezeken az éjszakákon. Reggelre pedig a nyomát sem volt szabad látni ennek a kolosszális munkának. Mindent gondosan álcáztak.

Az utakon és azok mentén éjszaka hatalmas harckocsi-, tüzér- és lőszert, üzemanyagot meg élelmiszert szállító gépkocsioszlopok mozogtak. Csak lőszerből a hadművelet kezdetére 7 millió 147 ezer darab lövedéket kellett felhalmozni. Csapataink sikeres támadó tevékenységét csak folyamatos ellátással lehetett biztosítani. A hadművelet jellege megkövetelte, hogy a lőszert a hadsereg- és hadosztályraktárak megkerülésével a frontraktárakból közvetlenül a csapatokhoz szállítsák.

A vasúti vágányokat átállítottuk széles nyomtávra, s a lőszert majdnem az Oderáig tudtuk szállítani. E szállítások méreteinek a szemléltetésére elegendő megemlíteni, hogy ha e hadművelet anyagi eszközeit szállító szerelvényeket egymás mögé állítanánk, hosszuk meghaladná az 1200 kilométert.

Meg voltunk győződve arról, hogy a csapatok nem fognak hiányt szenvedni lőszerben, üzemanyagban és élelmiszerben. És valóban, az ellátás oly szervezetten

 történt, hogy amikor megkezdtük a Berlin elleni közvetlen rohamot, éppen annyi

lőszerünk volt, mint amikor megindultunk az oderai hídfőből. Amíg az Oderától Berlinig támadtunk, folyamatosan feltöltötték a készleteket.

A berlini hadművelet előkészítése során végzett munka arányaiban és feszítettségében felülmúlt minden korábbit. Az arcvonal viszonylag keskeny szakaszán rövid idő alatt 68 lövészhadosztályt, 3155 harckocsit és rohamlöveget és – a mi szóhasználatunk szerint – mintegy 42 ezer csövet, vagyis löveget és aknavetőt összpontosítottunk. Biztosak voltunk benne, hogy ezekkel az erőkkel és eszközökkel csapataink a legrövidebb idő alatt megsemmisítik az ellenséget.

Az embereknek, a harci technikának és az anyagi eszközöknek ez a tömege átkelt az Oderán. Ehhez sok hidat és átkelőhelyet kellett építeni, amelyek nemcsak a csapatok partváltását, hanem további ellátásukat is biztosította. Az Odera helyenként 380 méter széles, s megindult rajta a tavaszi jégzajlás. A műszaki-építő munka az arcvonal közvetlen közelében folyt, az ellenség tüzérségének és aknavetőinek tüze, valamint repülőinek támadásai közepette. De mire a magasabbegységek elhagyták megindulási terepszakaszaikat, hogy átkeljenek az Oderán, már elkészült 23 híd és 25 kompátkelőhely. Az átkelési körzetet a légvédelmi lövegek tűzfüggönye és sok vadászrepülőgép őrjáratozással biztosította.

Február első napjaitól kezdve az ellenség aktív tevékenységet folytatott az Oderánál. Márciusban és április első felében nem múlt el nap, hogy ne kellett volna szívósan küzdenünk küstrini hídfőink megtartásáért. A bombázóerők tömeges csapásain kívül szárnyas lövedékekkel és úszóaknákkal is megpróbálta az ellenség megsemmisíteni hídjainkat és kompátkelőhelyeinket, de sikertelenül. A rombolásokat gyorsan kijavítottuk. Mintegy ezer kilométer hosszú földbe ásott vagy kifeszített távbeszélővezeték várta a forgalmazást.

A front főcsapásának irányában az áttörés szakaszán a tüzérségi sűrűség mintegy 270 cső (76 mm-es és nagyobb űrméretű) volt arcvonalkilométerenként.

A hadműveleti-harcászati és anyagi előkészítéssel egyidőben hatalmas pártpolitikai munkát végeztek a haditanácsok, a politikai szervek és pártszervezetek a befejező hadművelet előkészítése érdekében.

Ezekben a napokban emlékeztünk meg Lenin születésének 75. évfordulójáról. A csapatoknál folyó nevelőmunkát a forradalom vezérének szelleme hatotta át. A harcosok és tisztek párthoz való tartozásának érzése rendkívül elmélyült volt a háború befejezésének e történelmi napjaiban. Sokan léptek be a kommunista párt soraiba. Április közepén részt vehettem az 5. csapásmérő hadsereg 416. hadosztályánál tartott egyik taggyűlésen.

Valamennyi felszólaló hangsúlyozta, hogy az elkövetkezendő hadműveletben, elsősorban pedig a város elleni roham idején, minden kommunistának kötelessége személyes példamutatásával magával ragadnia a harcosokat, emellett segíteni bajtársait. Nagy lelkesedéssel fogadták meg nemcsak a párttagok, hanem a pártonkívüliek is, hogy készek mielőbb leszámolni a fasizmussal.

Meleg szavakkal kell szólnom a front haditanácsának tagjáról, Konsztantyin Fjodorovics Tyeleginről, aki hallatlan energiával irányította a front politikai csoportfőnöksége útján a csapatoknál folytatott pártpolitikai munkát. Személyesen megjelent sok egységnél és alegységnél, s a haza nevében hősi helytállásra hívta fel a harcosokat és parancsnokokat.

Ugyanakkor széles körű felvilágosító munka folyt a békés német lakosság iránti lojális magatartás érdekében, amelyet alaposan megtévesztettek a hitleristák és most rájuk szakadt a háború egész terhe. Hála a párt központi bizottsága által kiadott

utasításnak, és a széles körű felvilágosító munkának, sikerült elkerülnünk azoknak a katonáknak a részéről megnyilvánuló nem kívánatos jelenségeket, akiknek a családja sokat szenvedett a hitleristák kegyetlen gaztetteitől.

Mint már említettem, a berlini csoportosítás szétzúzása és Berlin elfoglalása az 1. Ukrán Front csapataival együttműködésben az 1. Belorusz Frontra hárult.

Az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front állandó hadműveleti-hadászati és harcászati együttműködésben állt, amelyet a főhadiszállás koordinált és módosított.

Így a hadművelet folyamán a főhadiszállás pontosította az 1. Belorusz Front jobbszárny-csapatcsoportosításának együttműködését az 1. Ukrán Front 4. harckocsihadseregével, amely elérte a Potsdam–Rathenow–Brandenburg terepszakaszt, hogy ott bezárja a berlini csoportosítás körüli hadműveleti bekerítést.

Meg kellett akadályoznunk, hogy a 9. német hadsereg visszavonulhasson Berlinbe. Ezért a hadművelet megtervezésekor elhatároztuk, hogy amint az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front áttör az Oderánál és a Neissénél, Odera-Frankfurt körzetéből (a frankfurt–berlini vasútvonaltól délre) Bonsdorf általános irányban kisegítő csapást mérünk a 69. és a 33. hadsereggel.

A főhadiszállás megparancsolta az 1. Ukrán Frontnak, hogy jobbszárnyának részerőivel mérjen csapást Cottbus körzetéből Wendisch-Buchholz irányában, vágja el azt Berlintől és az 1. Belorusz Front balszárny-csapataival közösen semmisítse meg a 9. hadsereg erőit.

Az 1. Belorusz Front 69., 33. és 3. hadseregének, valamint az 1. Ukrán Front 3. gárdahadseregének, 13. hadseregének, 3. gárda-harckocsihadseregének és 28. hadserege részerőinek csapásaival elszigeteltük Berlintől, majd gyorsan szétzúztuk Busse tábornok 9. hadseregének mintegy 200 ezer fős délkeleti csoportosítását.

Hangsúlyozni kell az 1. Belorusz Front 1. gárda-harckocsihadseregének kiemelkedő szerepét. E hadsereg, miután elérte Berlin délkeleti szegélyét, átvágta a 9. hadsereg Berlinbe vezető útvonalait. Ez megkönnyítette a későbbi harcokat magában a városban.

Most pedig szeretném bizonyos mértékben felidézni, hogyan folyt le a történelmi jelentőségű berlini hadművelet.

Két nappal támadásunk kezdete előtt az egész arcvonalon folyt a felderítés. Harminckét lövészzászlóalj erejű felderítő osztag április 14-én és 15-én harci vállalkozások során pontosította az ellenséges védelem tűzrendszerét, csoportosításait, a védőövek erős és gyenge pontjait.

A harcfelderítések más célt is szolgáltak. Számunkra kedvező volt, ha a németek minél nagyobb erőket és minél több technikát vonnak a peremvonalba, hogy az április 16-i támadásunkat bevezető tüzérségi előkészítés során a front egész tüzérségének a tüzét rájuk zúdíthassuk. Az április 14-i és 15-i felderítéseket a nehéztüzérség erős tüzével támogattuk.

Az ellenség ezt az erős harcfelderítést támadásunk kezdetének vélte. Megelégedéssel tapasztaltuk, hogy felderítő osztagaink néhány német egységet kiszorítottak állásaiból, s támadásuk elhárításába bekapcsolódott csaknem az egész német tüzérség.

Elértük, amire számítottunk. Az ellenség sietve a második állásba vonta tartalékait. Csapataink azonban megálltak és megerődítették az elért terepszakaszokat. Ez megzavarta az ellenség parancsnokságát. Mint később kiderült, valamelyik német parancsnok úgy vélte, hogy támadásunk kudarcba fulladt.

A háború folyamán az ellenség megszokta, hogy az áttörés előtti tűzelőkészítést rendszerint reggel kezdjük, mivel a harckocsik és a gyalogság rohama világosban

sikeres. Az ellenség tehát ezért nem várta az éjszakai rohamot. Ezt a helyzetet használtuk ki.

Késő éjjel, néhány órával a tüzérségi és légi előkészítés kezdete előtt elindultam Csujkov tábornok 8. gárdahadseregének figyelőpontjára.

Útközben találkoztam több összfegyvernemi és harckocsi-magasabbegység parancsnokával, valamint az 1. gárda-harckocsihadsereg parancsnokával, Katukov tábornokkal és törzsfőnökével, M. A. Salin tábornokkal. Valamennyien talpon voltak és még egyszer alaposan ellenőrizték csapataik készenlétét.

Igen jólesett látnom Katukov és Salin tábornok gondos munkáját. Az előző reggelen a 8. gárdahadsereg parancsnoki harcálláspontjára küldték az első lépcsőben támadó magasabbegységek parancsnokait, hogy beszéljék meg az együttműködés és az áttörésbe való bevetés részleteit, szükség esetén pedig az áttörés befejezésének problémáit.

Az 1. gárda-harckocsihadsereg parancsnokához érve felhívtam a 2. gárda-harckocsihadsereg törzsétől Bogdanovot. Kuznyecov hadseregparancsnoknál volt. A telefonhoz a 2. gárda-harckocsihadsereg törzsfőnöke, Radzijevszkij tábornok jött. Arra a kérdésemre, hol tartózkodnak az elsőlépcső-magasabbegységek parancsnokai, a válasz a következő volt:

– Elől vannak Kuznyecovnál, s a feladatot beszélik meg.

Csak örülni lehetett annak, hogy hadműveletileg és harcászatilag mennyit fejlődtek páncélos parancsnokaink a háború éveiben.

Ilyen tapasztalatokkal érkeztünk meg Tyeleginnel, a haditanács tagjával a 8. gárdahadsereg figyelőpontjára. Már ott találtuk a hadsereg haditanácsának tagját, a törzsfőnököt, a tüzérfőnököt, valamint több tábornokot és főtisztet.

Éjjel 3 óra volt. Mindenütt még egyszer ellenőrizték a készenlétet. Minden gondosan és nyugodtan folyt, de nyomát sem láttam az önteltségnek vagy az ellenség lebecsülésének. A hadsereg annak tudatában készült föl feladatára, hogy erős, tapasztalt és szívós ellenséggel kell megütköznie.

Másfél óra múlva befejeztük ellenőrzésünket. A tüzérségi előkészítés kezdetét reggel öt órára tettük. Az óramutató soha nem vánszorgott olyan lassan, mint akkor. Hogy valamivel elüssük a hátralevő 15 percet, valamennyien ittunk egy jó erős forró teát, amelyet ott az óvóhelyen egy kislány készített. Emlékszem, neve nem valami oroszosan hangzott: Margónak hívták. Csendben teáztunk, mindenkit lekötöttek a saját gondolatai.

Pontosan három perccel a tüzérségi előkészítés kezdete előtt elhagytuk az óvóhelyet s elfoglaltuk helyünket a figyelőponton, amelyet igen körültekintően rendeztetett be a műszaki főnök.

A figyelőből nappal be lehetett látni az egész Odera menti terepet. Most viszont hajnali köd volt. Rápillantottam órámra: pontosan öt óra volt.

S ebben a pillanatban több ezer löveg, aknavető és „Katyusa" dördülése reszkettette meg a levegőt, majd kisvártatva becsapódó gránátjaik mozgatták meg a földet. A levegőben bombázóink motorjai zúgtak.

Az első másodpercekben az ellenség felől néhány géppuskasorozat hangzott, majd minden elcsendesedett. Úgy tűnt, senki nem maradt életben. A félórás roppant erejű tüzérségi tűz után, mivel az ellenség részéről egyetlen lövés sem dördült el, ami a védelmi rendszer teljes elfojtását és szétzilálását tanúsította, megindult az általános roham.

Az égboltra ezernyi, különféle színű rakéta kúszott fel. E jel után 140, kétszáz

A berlini hadművelet általános terve

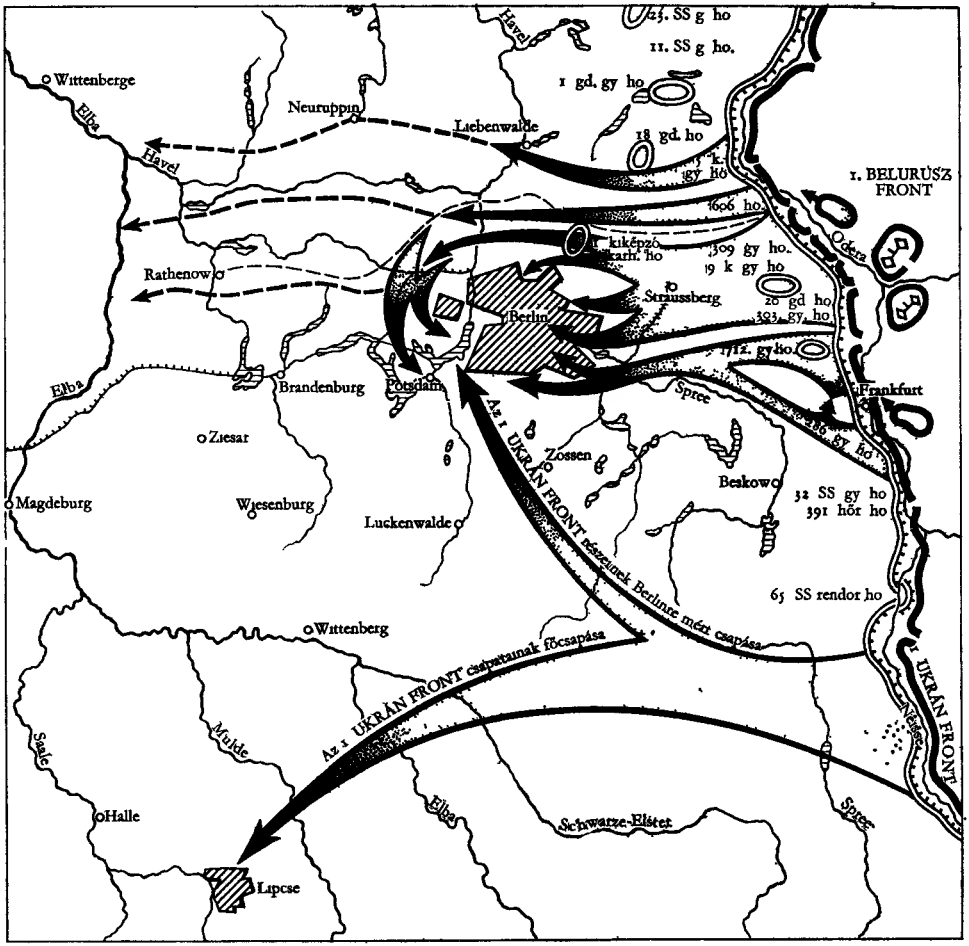

méterenként elhelyezett fényszóró gyulladt ki. 100 milliárdnál több gyertyafény világította be a harcteret, elvakítva az ellenséget és kiszakítva a sötétségből harckocsijaink és gyalogságunk rohamának objektumait. Ez a kép oly erős hatással volt rám, amelyhez foghatót életemben soha nem tapasztaltam.

A tüzérség fokozta tüzét. Az együttműködésben támadó gyalogságot és harckocsikat erős kétszeres tűzhenger kísérte. Mire megvilágosodott, csapataink leküzdötték az első állást, s megkezdték a harcot a másodikért.

Jóllehet az ellenségnek Berlin körzetében sok repülőgépe volt, de a sötétben nem tudta őket hatásosan alkalmazni. Reggelre pedig már rohamozó lépcsőink oly közel álltak az ellenséghez, hogy pilótáik nem merték bombázni elöl levő egységeinket, nehogy saját csapataikban tegyenek kárt.

A hitlerista csapatokat a szó szoros értelmében elárasztottuk tűzzel és acéllal. Áthatolhatatlan láng- és füsttenger borította a harcmezőt, úgyhogy helyenként még a fényszórók erős sugara sem tudott áthatolni rajta.

Repülőink hullámokban jelentek meg a harcmező fölött. Éjszaka néhány száz bombázó a tüzérség által el nem érhető célokra mért csapást. A többiek reggel és nappal együttműködtek a csapatokkal. Az ütközet első napjaiban a repülőerők több mint 6550 felszállást hajtottak végre.

Az első napon csak a tüzérség számára 1 millió 197 ezer lövést terveztünk. A valóságban 1 millió 236 ezer lövést adtunk le. Tehát 2450 vagon lövedék, vagyis csaknem 98 ezer tonna acél zúdult az ellenségre. Az ellenség védelmét 8, helyenként 10–12 kilométer mélységben lefogtuk, illetve szétzúztuk.

Később, kihallgatása során a front törzsénél így beszélt nekem erről a napról az 56. páncélos hadtest parancsnoka, Weidling tüzérségi tábornok:

– Április 16-án, a támadás első óráiban az oroszok áttörtek a 101. hadtest jobbszárnyán és a „Berlin" hadosztály védőszakaszán, s ezzel közvetlen veszélyt teremtettek az 56. páncélos hadtest számára. A nap második felében az orosz harckocsik betörtek a 11. SS páncélos hadtest 303. gyalogos hadosztályának szakaszán s szárnyról mért csapással fenyegették a „Müncheberg" hadosztály egységeit. Ugyanakkor az oroszok erősen támadtak arcból is az én hadtestem szakaszán. Április 17-re virradóra hadtestem súlyos veszteségeket szenvedett, egységei kénytelenek voltak visszavonulni a Seelowtól keletre levő magaslatokra.

Április 16-án reggel csapataink az egész arcvonalon sikeresen nyomultak előre. Az ellenség azonban „magához tért" és ellentevékenységbe kezdett a seelowi magaslatok irányából, Berlin felől pedig megjelentek első bombázó csoportjai. És minél jobban megközelítették csapataink a seelowi magaslatokat, annál inkább fokozódott az ellenség ellenállása.

Ezek a magaslatok uralkodtak a környező terep fölött, lejtőik meredekek voltak és minden tekintetben komoly akadályt jelentettek a Berlin felé vezető úton. Erős falként emelkedtek csapataink előtt, s lezárták azt a fennsíkot, amelyen ki kellett bontakoztatnunk a Berlin elleni közvetlen támadást.

Itt, a dombok lábainál akarták a németek megállítani csapatainkat. Ehhez óriási mennyiségű erőt és eszközt összpontosítottak.

A seelowi magaslatok nemcsak harckocsijaink tevékenységét korlátozták, hanem számottevő akadályt jelentettek tüzérségünk számára is. Lezárták az ellenséges védelem mélységét, s ezzel lehetetlenné tették annak földi megfigyelését. Tüzéreinknek fokozott tűzzel – ezen belül gyakori területtűzzel – kellett a nehézségeket leküzdeniük.

Az ellenség számára e fontos terepszakasz megtartásának erkölcsi jelentősége is volt. Hisz mögötte volt Berlin! A hitlerista propaganda egyre csak hangsúlyozta a seelowi magaslatok döntő jelentőségét és leküzdhetetlenségét. El is nevezték azokat „Berlin lakatjának", „leküzdhetetlen erődnek".

Déli 13 óra körül megértettem, hogy a magaslatokon levő német védelem lényegében épen maradt, s olyan harcrendben, amelyben a rohamot indítottuk, nem tudjuk elfoglalni a seelowi magaslatokat.

Rohamozó csapataink erősebb csapása és a védelem biztos áttörése érdekében a hadseregparancsnokokkal történt tanácskozás után elhatároztuk, hogy erősítésképp bevetjük Katukov és Bogdanov harckocsihadseregét. 14 óra 30 perckor már láttam a figyelőpontról az 1. harckocsihadsereg első lépcsőinek előrenyomulását.

15 órakor felhívtam a főhadiszállást és jelentettem, hogy áttörtük az ellenséges védelem első és második állását, a front csapatai mintegy hat kilométert tettek meg, de a seelowi magaslatok terepszakaszán szívós ellenállásba ütköztek, ahol nyilvánvalóan jobbára épségben maradt az ellenség védelme. Az összfegyvernemi hadseregek csapásának erősítésére bevetettem mindkét harckocsihadsereget. Úgy véltem, hogy holnap a nap végére áttörjük az ellenség védelmét.

Sztálin figyelmesen végighallgatott, majd nyugodtan megszólalt:

- Konyev előtt az ellenség védelme gyengébbnek bizonyult. Különösebb nehézség nélkül átkelt a Neissén, és komolyabb ellenállásba nem ütközve nyomul előre. Támogassa saját harckocsihadseregeinek a csapását a bombázó repülőgépekkel. Este jelentse, hogyan alakult a helyzet Önnél.

Este újból jelentést tettem a legfelsőbb főparancsnoknak azokról a nehézségekről, amelyekbe a seelowi magaslatok előtt ütköztünk, és közöltem, hogy holnap esténél előbb nem sikerül elfoglalnunk e terepszakaszt.

Ezúttal Sztálin már nem volt oly nyugodt, mint korábban.

– Kár volt a 8. gárdahadsereg sávjában bevetnie az 1. harckocsihadsereget, nem pedig ott, ahol a főhadiszállás azt követelte. - Majd hozzátette:

– Meg van Ön győződve arról, hogy holnap elfoglalja a seelowi magaslatokat?

Igyekeztem megőrizni nyugalmamat és ezt válaszoltam:

– Holnap, április 17-én, a nap végére áttörjük az ellenség védelmét a seelowi terepszakaszon. Úgy gondolom, hogy minél több csapatát veti be itt ellenünk az ellenség, annál gyorsabban foglaljuk majd el Berlint, mivel csapatait könnyebb szétvernünk a síkságon, mint a hegyekben.

– Úgy gondoljuk, megparancsoljuk Konyevnak, hogy Ribalko és Leljusenko harckocsihadseregét dél felől irányítsa Berlin ellen, Rokosszovszkijnak pedig, hogy gyorsítsa meg az átkelést és Berlin északról való megkerülésével mérjen ő is csapást – mondotta Sztálin.

- Konyev harckocsihadseregei valóban gyorsan előrenyomulhatnak és Berlin ellen kell irányítani őket. Rokosszovszkij azonban nem képes április 23-nál előbb megkezdeni a támadást, mivel elhúzódik átkelése az Oderán – válaszoltam.

– Viszontlátásra! – mondotta válasz helyett Sztálin, és letette a kagylót.

Egy nap múlva, április 18-án küldte meg a főhadiszállás a direktíváját az 1. Ukrán és a 2. Belorusz Frontnak a megváltozott feladatokról: Konyevnek a 3. gárda-harckocsihadsereggel délről Zossenen át Berlin felé kellett támadnia, a 4. gárda-harckocsihadsereggel el kellett érnie Potsdam körzetét, Rokosszovszkij elé pedig azt a feladatot állította, hogy gyorsítsa meg az oderai átkelést, erőinek egy részével pedig Berlint északról megkerülve támadjon.

Április 17-én kora reggeltől a front egész arcvonalszakaszán elkeseredett ütközetek bontakoztak ki, s az ellenség szívósan védekezett. De mivel a harckocsihadseregek az összfegyvernemi hadseregekkel együttműködve több szakaszon áttörték a seelowi magaslatokon húzódó védelmet, este az ellenség megkezdte a visszavonulást. Április 18-án reggelre elfoglaltuk a seelowi magaslatokat.

Ezután már valamennyi harckocsi-magasabbegységet széles arcvonalon bevethettük az ütközetbe.

Április 18-án azonban az ellenség, összeszedve a még meglevő tartalékait és a Berlinből kivont egységeit, még mindig megpróbálta megállítani csapataink előrenyomulását. A nagy veszteségeket szenvedett németek csak április 19-én, harckocsi- és **összfegyvernemi hadseregeink** hatalmas nyomására kezdtek visszavonulni a berlini védelem külső övére.

Néhány nappal később Malinyin jelentette, hogy megkapta a főhadiszállás utasítását a Rokosszovszkijnak kiadott direktíva visszavonásáról. Mint emlékszünk, az a direktíva azt a feladatot állította a 2. Belorusz Front elé, hogy Berlint északról megkerülve támadjon. Világossá vált, hogy a 2. Belorusz Front csapatai, átkelve az Odera bonyolult vízrendszerén és leküzdve az ottani német védelmet, április 23-nál előbb nem tudnak támadni.

Az események kifejlődése bizonyította, hogy a 2. Belorusz Front főerői csak április 24-én tudták a támadást kibontakoztatni, tehát akkor, amikor Berlinben már folytak az utcai harcok és az 1. Belorusz Front csapatainak jobbszárny-csoportosítása északról és északnyugatról már megkerülte a várost.

Az április 16-i és 17-i, de a későbbi harcok idején is ismét és ismét elemeztem a front hadműveleti felépítését, hogy biztos legyek benne, nem követtünk-e el olyan hibát, amely a hadművelet kudarcához vezetne.

Nem találtam hibát. De be kell ismernem, volt egy mulasztásunk, amely egy-két nappal késleltette a harcászati mélység áttörését.

A hadművelet előkészítése során ugyanis nem vettük kellőképp figyelembe a bonyolult terepviszonyokat a seelowi magaslatok körzetében, ahol az ellenség nehezen leküzdhető védelmet szervezett. Az ellenség, 10–12 kilométerre megindulási terepszakaszainktól jól beásva (különösen a magaslatok túlsó lejtőin) megőrizhette előerőit és technikai eszközeit tüzérségi és légi csapásainktól. Az is igaz, hogy a berlini hadműveletet rendkívül rövid idő alatt kellett előkészítenünk, de ez nem szolgálhat mentségül.

A mulasztásért elsősorban engem terhel a felelősség.

Gondolom, ha a nyilvánosság előtt nem is, de magukban azért az illető hadseregparancsnokok is érzik a felelősséget a seelowi magaslatok elfoglalásának gyenge előkészítéséért. A tüzérségi támadás megtervezése során számolni kellett volna az ellenséges védelem megsemmisítésének az adott körzetben fennállott nehézségeivel.

Ha most, sok-sok év elteltével elgondolkodom a berlini hadművelet tervén, arra a következtetésre jutok, hogy némileg másképp is szét lehetett volna zúzni a berlini csoportosítást és a várost elfoglalni.

Természetesen most, amikor már minden nagyon is világos, könnyebb elméletileg felépíteni a hadászati tervet, mint akkor, amikor gyakorlatilag kellett megoldani a „több ismeretlenű egyenletet". Csak ki akarom fejteni az ezzel kapcsolatos elképzelésemet.

Berlint feltétlenül, a kezdet kezdetétől két fronttal kellett volna elfoglalni: az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Fronttal, s a köztük levő sávhatárt az Odera-Frankfurt

–Fürstenwalde–Berlin központja vonalban kellett volna meghatározni. E változat esetén az 1. Belorusz Front főcsoportosítása igen keskeny arcvonalszakaszon a várost északkeletről, északról és északnyugatról megkerülve, mérte volna a csapást. Az 1. Ukrán Front pedig főcsoportosításával a legrövidebb irányban mérte volna a csapást, délről, délnyugatról és nyugatról átkarolva Berlint.

Lehetett volna természetesen egy másik változat is, amely szerint Berlint csak az 1. Belorusz Front veszi birtokba.

Ebben az esetben azonban balszárnyát meg kellett volna erősíteni legalább két összfegyvernemi, két harckocsi- és egy légi hadsereggel, valamint kellő számú tüzér- és műszaki egységgel.

E változat esetén bonyolultabb lett volna a hadművelet előkészítése és vezetése, de jóval egyszerűbb lett volna az erők és eszközök együttműködése a berlini csoportosítás szétzúzása és a város elfoglalása során. Kevesebb lett volna a súrlódás és a félreértés is.

A 2. Belorusz Front támadását pedig egyszerűbben lehetett volna megszervezni. A Stettin–Schwedt terepszakaszon kisebb fedezőerőt hátrahagyva, a front főerőit Schwedttől délre, az 1. Belorusz Front jobbszárnyához csatlakoztatva kellett volna összpontosítani, majd az oderai átkelés után e mögül szétbontakoztatni, hogy a csapást az északnyugati irányban mérje és elszigetelje az ellenség stettin–schwedti csoportját.

Ezek a változatok több oknál fogva, a terv megvitatása és jóváhagyása során nem vetődtek fel a főhadiszálláson. A Legfelsőbb Főparancsnokság a széles arcvonalon mért csapás változatát érvényesítette.

De térjünk vissza az eseményekhez.

Az ütközet első napjaiban az 1. Belorusz Front harckocsihadseregeinek nem lehetett előretörniük, hanem szorosan együtt kellett működniük az összfegyvernemi hadseregekkel. Valamivel sikeresebben tevékenykedett Bogdanov tábornoknak a 3. és 5. csapásmérő hadseregekkel együttműködő 2. harckocsihadserege. Ráadásul támadásának irányában április 18. után gyengült az ellenség ellenállása.

Az 1. Ukrán Front (parancsnok I. Sz. Konyev marsall, a haditanács tagja K. V. Krajnyukov tábornok, törzsfőnök I. J. Petrov tábornok) támadása az első naptól gyorsabb ütemben bontakozott ki. Számítottunk is rá, hogy csapásának az irányában gyengébb lesz az ellenség védelme, s ezért április 17-én reggel bevethette mindkét harckocsihadseregét. Ezek 20–25 kilométert nyomultak előre, átkeltek a Spreen, s április 19-én reggel megkezdték az előrenyomulást Zossen és Luckenwalde irányában.

Amint azonban Konyev csapatai közeledtek Zossenhez, erősödött a németek ellenállása, ezért csökkent az 1. Ukrán Front előrenyomulásának üteme. Ráadásul a terep is megnehezítette, hogy Ribalko harckocsihadserege szétbontakozott harcrendben tevékenykedjen. Ezzel kapcsolatban Konyev frontparancsnok a következő rádiótáviratot küldte Ribalkónak:

„Ribalko elvtárs. Ismét libasorban megy. Egy dandár verekszik, az egész hadsereg pedig áll. Megparancsolom: a Baruth–Luckenwalde terepszakaszon a mocsáron át több menetvonalon, szétbontakozva támadjon . . . A végrehajtást jelentse. Konyev. 45. 4. 20."

Április 20-án, a hadművelet ötödik napján, a V. I. Kuznyecov 3. csapásmérő hadseregéhez tartozó 79. lövészhadtest nehéztüzérsége lőni kezdte Berlint. Megindult
481 a fasiszta Németország fővárosa elleni történelmi jelentőségű roham. Ugyanakkor

a 47. hadsereg 30. gárda ágyús dandárának (parancsnok A. I. Zjukin őrnagy) 1. osztálya is össztüzet lőtt a német fővárosra.

Április 21-én a 3. csapásmérő hadsereg, a 2. gárda-harckocsihadsereg, a 47. hadsereg és az 5. csapásmérő hadsereg egységei betörtek Berlinbe és felvették a harcot a városban. A 61. hadsereg, az 1. Lengyel Hadsereg és a front más magasabbegységei gyors ütemben törtek az Elba felé, ahol találkozniuk kellett a szövetségesekkel.

A harcosok támadó szellemének biztosítása érdekében széles körű pártpolitikai munkát végzett a 47. hadsereg (a politikai osztály vezetője M. H. Kalasnyik ezredes), a 61. hadsereg (a politikai osztály vezetője A. G. Kotyikov vezérőrnagy), a 2. gárda-harckocsihadsereg (a politikai osztály vezetője M. M. Litvjak ezredes), a 3. csapásmérő hadsereg (a politikai osztály vezetője F. J. Liszicin ezredes) és az 5. csapásmérő hadsereg (a politikai osztály vezetője J. J. Koscsejev vezérőrnagy) politikai osztálya.

Hogy minél jobban meggyorsítsuk az ellenséges védelem szétzúzását magában a városban, elhatároztuk, hogy az 1. és a 2. gárda-harckocsihadsereget a 8. gárda-, az 5. és 3. csapásmérő, valamint a 47. hadsereggel együtt vetjük be a városért vívott harcba. A tüzérség és a repülőerők erős csapásaival, valamint a harckocsik tömegeivel támogatott csapatainknak gyorsan meg kellett bénítaniuk az ellenség védelmét a városban.

Április 23–24-én az 1. Belorusz Front csapatai szétverték a hitleristákat a Berlin központjába vezető utakon. A város déli részében harcba léptek az 1. Ukrán Front 3 harckocsihadseregének egységei is.

Április 25-én a Berlintől nyugatra támadó 47. hadseregünk 328. lövészhadosztálya és 2. gárda-harckocsihadseregünk 65. dandára Ketzin körzetében egyesült az 1. Ukrán Front 4. gárda-harckocsihadseregének 6. gárda gépesített hadtestével.

Minthogy az ellenség berlini csoportosítása meghaladta a 400 ezer főt, két elszigetelt csoportosításra kellett tagolni: a berlinire és a frankfurt-gubenire.

Gorbatov tábornoknak a front tartalékából bevetett 3. hadserege az 1. gárda-harckocsihadsereg sikereire támaszkodva az Odera–Spree csatorna mentén kifejlesztette a támadást és gyorsan elérte Königswuchterhausent.

Onnan délnek és délkeletnek fordulva, csapást mért Teupitz irányában és április 25-én egyesült az 1. Ukrán Front északnyugati irányban támadó jobbszárnycsapataival. Berlintől délkeletre, Wendisch–Buchholz körzetében teljesen bezárult a gyűrű az ottani ellenséges csoportosítás körül.

Sikeresen fejlődtek ki a harcok magában Berlinben is. Amikor a front csapatai betörtek a városba, néhány kerületben már gyengébb volt a védelem, mivel a berlini helyőrség egy részét a német hadvezetés korábban átdobta a seelowi magaslatok megerősítésére. Csapataink gyorsan rátaláltak e kerületekre és manőverezve megkerülték a fő ellenállási gócokat.

A város központja felé haladva azonban egyre szívósabb ellenállásba ütköztünk. Mindkét részről elkeseredetten küzdöttek. Az ellenség védelme erős volt. A németek kihasználták a városuk nyújtotta előnyöket. Az emeletes épületek, a vastag falak, a föld alatti átjárókkal összekötött óvóhelyek és pincék fontos szerepet játszottak. Ezeken az utakon a németek átjuthattak az egyik háztömbből a másikba, sőt csapataink hátába is kerülhettek.

A Berlint két részre osztó, magas betonpartokkal szegélyezett Spree körülvette a város központjában álló kormányépületeket. Itt minden házat szívósan védtek, gyakran zászlóaljnyi erővel.

Éjjel-nappal támadtunk. Minden erőfeszítésünk arra irányult, hogy a németek ne tudják védelmüket új támpontokban megszervezni. A hadseregek harcrendjét mélyen lépcsőztük. Nappal az első, éjszaka a második lépcsők támadtak.

A szektorokra, körzetekre és szakaszokra osztott, előre kiépített berlini védelemmel szemben részletesen kidolgozott támadási tervet állítottunk.

A Berlint támadó valamennyi hadsereg számára jó előre kijelöltük a támadási sávokat. Az egységek és alegységek részére pontosan meghatároztuk az utcákat, tereket, objektumokat. Az utcai harcok látszólagos káosza mögött jól felépített, kellően átgondolt rendszer állt. A pusztító tűz fedezete alatt foglaltuk el a város fő objektumait.

A Berlin központi részeiben vívott harcok oroszlánrésze a valamennyi fegyvernemből szervezett rohamcsoportokra és -osztagokra hárult.

A berlini utcai harcok lényege az volt, hogy megakadályozzuk az ellenséget abban, hogy erőit összpontosíthassa, csoportokra kellett tagolnunk, s így kellett gyorsan megsemmisítenünk.

Ehhez a hadművelet kezdetéig megteremtettük a feltételeket. Először is, csapataink a város előterében felmorzsolták az ellenség nagy élőerőit és jelentős mennyiségű technikai eszközét. Másodszor, gyorsan bekerítve Berlint, megakadályoztuk az ellenséges tartalékokkal való manőverezést. Harmadszor, a városba irányított tartalékokat gyorsan szétzúztuk. A sok gátló körülmény ellenére ez lehetővé tette számunkra, hogy a minimumra csökkentsük az utcai harcokat és megkönnyítsük csapataink számára a város belsejében kiépített védelem megsemmisítését.

A front egész arcvonalszakaszán a tüzérség és a repülőerők tömeges csapásaival támogattuk a gyalogság és a harckocsik rohamait. 11 ezer különféle űrméretű löveg meghatározott időközökben egyszerre nyitott tüzet. Április 21-től május 2-ig közel 1 millió 800 ezer lövést adott le tüzérségünk a városra. Összesen több mint 36 ezer tonna acél zúdult a város védelmi rendszerére.

A berlini harcok harmadik napján a Sziléziai-pályaudvaron megjelentek a speciális vágányokra állított ostromágyúink, s ötszáz kilós lövedékeiket a város központjára zúdították. A berlini védelmet porrá zúztuk.

– Április 22-re világossá vált, hogy Berlin elesik, ha nem fogjuk az Elbánál álló csapatainkat átdobni a támadó oroszok ellen. Azon a tanácskozáson, amelyet Hitler és Goebbels velem meg Jodllal folytatott, elhatároztuk: a 12. hadsereg gyenge utóvédeket hátrahagyva az amerikaiakkal szemben, a Berlint bekerítve tartó oroszok ellen támad – mondotta Keitel kihallgatása során.

Jodl a következőket mondotta:

– Április 22-én Goebbels megkérdezett: katonailag el lehet-e kerülni Berlin elestét? Azt válaszoltam, hogy lehetséges, de csak abban az esetben, ha az Elba mellől kivonunk és Berlin védelmére alkalmazunk minden erőt. Goebbels tanácsára jelentettem elképzeléseimet a Führernek. Ő egyetértett azokkal, s megparancsolta Keitelnek és nekem, hogy jómagunk és törzsünk Berlinen kívül helyezkedjék el és személyesen onnan irányítsuk az ellentámadást.

Weidling tábornok, a berlini helyőrség parancsnoka:

– Április 25-én Hitler telefonon közölte: „A helyzet meg fog javulni (!). A 9. hadsereg Berlinhez érkezik és a 12. hadsereggel együtt csapást mér az ellenségre. Ez a csapás az oroszok déli arcvonalát éri. Északról Steiner csapatai jönnek és az északi szárnyra mérik majd a csapást."

483 Ezek a tervek Hitler és környezetének az ábrándjai voltak, olyan embereké, akik

már képtelenek voltak reálisan gondolkodni. Április 23-án éjszaka Keitel Berlinből a 12. hadsereg vezérkarához ment azzal a feladattal, hogy egyesítse e hadsereget a 9. hadsereggel. A következő napon egyszerűen már nem tudott visszatérni a városba. A szovjet csapatok mindkét hadsereget szétzúzták.

Naponta vettünk az éterből Hitler aláírásával ilyen szövegű rádiótáviratokat: „Hol a 12. hadsereg?", „Wenck miért nem támad?", „Hol van Schörner?", „Azonnal támadni!", „Mikor fog támadni?".

Minthogy Berzarin vezérezredes 5. csapásmérő hadseregének tevékenységével sajtónk alig foglalkozott, szeretnék itt szólni hősies erőfeszítéseiről. Az egyik hőstettének magam is szemtanúja voltam, a többiről pedig a hadsereg-parancsnokság és a magasabbegység-parancsnokságok tájékoztattak.

Figyelembe véve e hadsereg rendkívül fontos harcfeladatát – el kellett foglalnia a város központjában levő kormányépületeket, többek közt a Birodalmi Kancelláriát, ahol Hitler vezérkara tartózkodott – korábbi megerősítéseken kívül alárendeltségébe utaltuk I. I. Juscsuk tábornok 11. harckocsihadtestét.

Az igen bonyolult feladatok első szakaszában a hadseregnek rohammal el kellett foglalnia a Sziléziai-pályaudvart s át kellett kelnie a magas betonpartokkal szegélyezett Spreen.

Kelet felől elsőként törtek be a városba P. A. Firszov tábornok 26. gárdahadtestének és D. Sz. Zserebin tábornok 32. hadtestének az alábbi csapatai:

– a 94. gárdahadosztály (parancsnok I. G. Gaszparjan tábornok, a politikai osztály vezetője Sz. V. Kuzovkov ezredes);

– a 89. gárdahadosztály (parancsnok M. P. Szerjugin tábornok, a politikai osztály vezetője P. H. Gorgyijenko ezredes);

– a 266. hadosztály (parancsnok Sz. M. Fomicsenko ezredes, a politikai osztály vezetője V. I. Loginov ezredes);

– a 60. gárdahadosztály (parancsnok V. P. Szokolov tábornok, a politikai osztály vezetője I. N. Artamonov ezredes);

– a 416. hadosztály (parancsnok D. M. Szizranov tábornok, a politikai osztály vezetője R. A. Medzsidov ezredes) és

– a 295. hadosztály (parancsnok A. P. Dorofejev tábornok, a politikai osztály vezetője G. T. Lukonyin ezredes).

Közel négy éve vártak erre a történelmi pillanatra a Moszkva, Sztálingrád, Leningrád alól, az Észak-Kaukázus és a kurszki kiszögellés körzetéből, az Ukrajnából, Belorusszijából, a Baltikumból és az ország más körzeteiből ellentámadásba lendülő hős harcosaink. És eljött a fasizmussal való végső leszámolás órája.

Nehéz szavakban kifejezni a szovjet katonák akkori érzéseit.

Nyikolaj Vasziljev törzsőrmester, aki a 266. lövészhadosztály 832. tüzérezrede 6. ütegének lövegparancsnoka volt, így emlékezik:

– Már sötétedett, amikor ütegünk fölért a magaslatokra, ahonnan látni lehetett a hatalmas várost. Öröm és lelkesedés töltött el bennünket: ez az utolsó ellenséges terepszakasz, s elérkezett a leszámolás ideje! . . . Nem is vettük észre, hogy egy gépkocsi érkezett, amelyből parancsnokunk, Berzarin tábornok szállt ki. Üdvözölt bennünket, majd utasította parancsnokunkat: „A Berlinben levő fasisztákra – tűz!" Az biztos, hogy soha előtte nem cselekedtünk oly buzgón és összehangoltan . . .

A lövedékekre Malanya Jurcsenko szanitéc bajtársnőnk ezeket írta: „Sztálingrádért, a Donyec-medencéért, Ukrajnáért, az árvákért és özvegyekért, az anyák könnyeiért!"

Berlin központi részének vázlata (ahol 1945. május 2-án befejeződött a város ostroma)

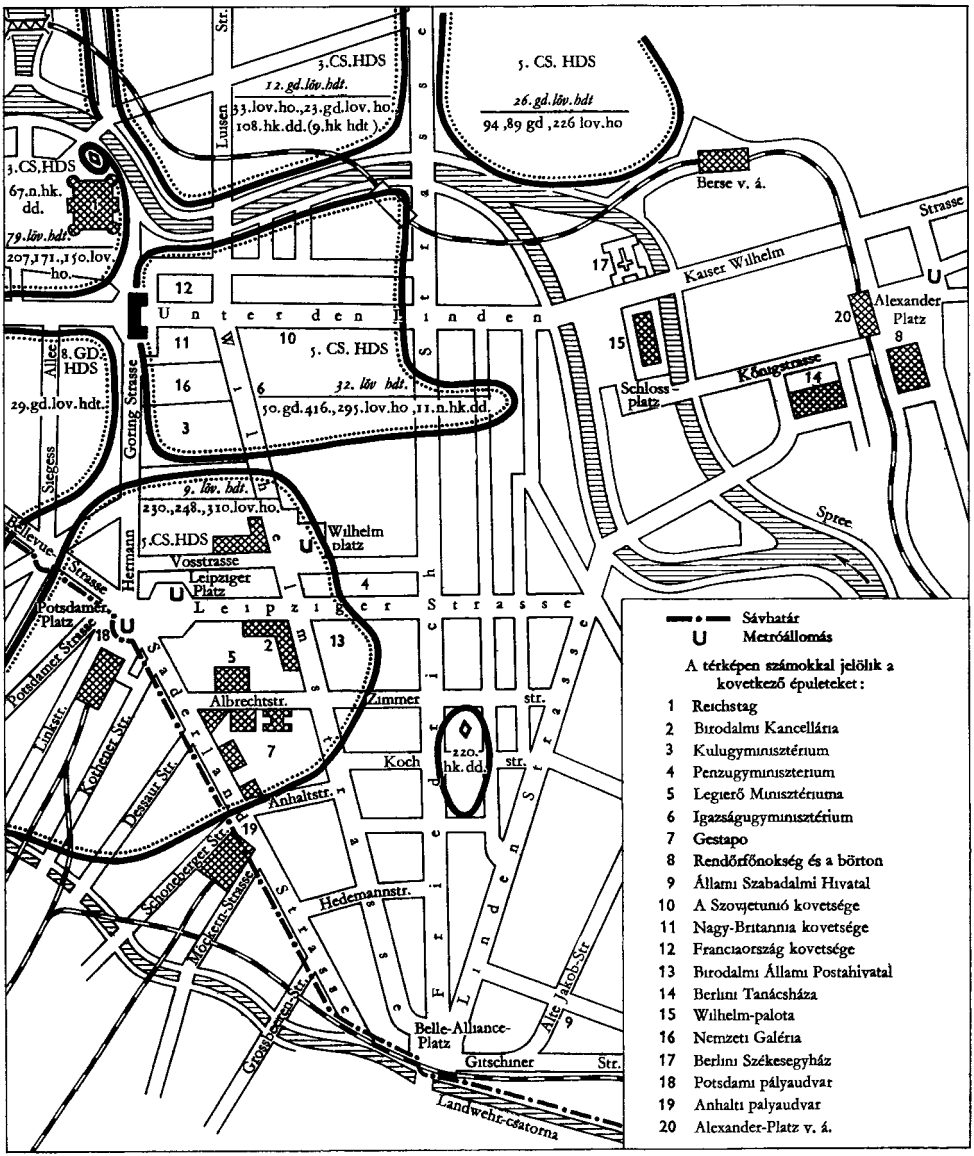

A Berlin keleti részéért vívott harcokban különösen kitűnt a 94. gárdahadosztály 286. (parancsnok A. N. Kravcsenko alezredes) és 283. gárda-lövészezrede (parancsnok A. A. Ignatyev alezredes).

A harcosok tömeges hősiességet tanúsítva törtek előre. A 283. gárdaezred előrenyomulását egy sarokház akadályozta. Alekszej Kuznyecov század-pártszervező és társai tudták, hogy arcból nagyon nehéz elfoglalni ezt a jól megerődített házat. Ezért rejtve megkerülték és hátulról csaptak le a fasisztákra. A támpontot elfoglalták.

Hallatlan hőstett fűződik a 283. gárdaezredhez tartozó I. P. Ukraincev főhadnagy nevéhez. Az egyik házban kézitusára került sor. A főhadnagy rávetette magát az ellenségre. Kilenc fasisztát szúrt le a bátor tiszt. Példáját követve Sztyepan Grobazaj őrmester rajával több tucat hitleristát semmisített meg.

Ezekben a harcokban halt hősi halált Nyikolaj Gorselev százados, a 94. gárdahadosztály Komszomol-vezetője. Személyes bátorságával lelkesítette a harcosokat, s mindig ott volt, ahol a harci siker született. Bátorságáért, a katonákkal és a tisztekkel való lelkes törődéséért tisztelte és szerette a hadosztály valamennyi harcosa.

Április 22-én szép sikert ért el a Berlin elleni roham során a 9. lövészhadtest, amelynek élén I. P. Roszloj vezérőrnagy, a Szovjetunió Hőse állt. E hadtest harcosai lendületes rohammal elfoglalták Karlshorstot, Köpenick egy részét, s menetből átkeltek a Spreen.

Ahogy nekem elmondták, az itteni harcokban különösen kitűnt az a rohamosztag, amelyet F. U. Galkin alezredes, a hadosztályparancsnok helyettese vezetett. Karlshorst elfoglalása után az osztag a Treptow-park irányában támadott és menetből birtokba vette a berlin–rumelsburgi hatalmas villanyerőművet, amelyet a hitleristák robbantásra készítettek elő. Amikor Galkin osztaga betört a villanyerőmű területére, az teljes üzemmel dolgozott. Az erőművet aknamentesítették. Az ott maradt dolgozókkal jó kapcsolatot teremtettek, s azok vállalták, hogy tovább üzemeltetik az erőművet.

Az erőmű szervezett és hősies elfoglalásáért, a Spreen való lendületes átkelésért, sok fontos objektum elfoglalásáért Galkin alezredest és két beosztott alezredesét, A. M. Ozsogint és A. N. Levint a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki.

A Spreen való átkeléskor bátran tevékenykedett a Dnyeperi Katonai Flottilla 1. folyami hajós dandára, különösen pedig e dandár siklóhajós osztaga M. M. Kalinyin hadnagy parancsnoksága alatt. A heves tűz ellenére Georgij Dudnyik főtörzsőrmester naszádja átszállította a 301. lövészhadosztály néhány századát a túlpartra.

Az átkelés alatt egy ellenséges akna nyomán tűz ütött ki a naszádon. Georgij Dudnyik főtörzsőrmester súlyosan megsebesült. Sebesülése és a tűz ellenére átvezette naszádját, a deszant partra szállt, a tüzet eloltották és a naszád visszatért a mi oldalunkra. Dudnyik ezt már nem érte meg . . .

Egy másik naszád gépésze, A. J. Szamohvalov, a deszantolás idején rendkívüli bátorságot és helytállást tanúsított. Az ellenséges tűzben kijavította a megrongálódott naszádot, majd amikor a parancsnok elesett, helyére állt és folytatta a csapatok átszállítását.

A Dnyeperi Katonai Flottilla 1. „Bobrujszki" dandárának harci helytállásáért és hősiességéért a Legfelsőbb Szovjet Elnökségének 1945. május 31-i rendeletével a Szovjetunió Hőse címmel tüntették ki M. M. Kalinyin hadnagyot, G. G. Dudnyik, G. P. Kazakov, A. P. Paskov főtörzsőrmestert, N. A. Baranov, A. J. Szamohvalov,

M. T. Szotnyikov, N. A. Filippov és V. V. Cserinov matrózt. A Vörös Zászló Renddel kitüntetett Dnyeperi Katonai Flottilla pedig megkapta az Usakov Érdemrend Első fokozatát.

Április 24-én az 5. csapásmérő hadsereg – súlyos harcokat folytatva – sikeresen nyomult előre az Alexanderplatz, a Vilmos császár palotája, a berlini városháza és a Birodalmi Kancellária felé.

Figyelembe véve az 5. csapásmérő hadsereg igen sikeres előrenyomulását, valamint parancsnokának, N. E. Berzarin vezérezredesnek, a Szovjetunió Hősének kiemelkedő érdemeit, április 24-én őt nevezték ki Berlin első szovjet városparancsnokává és a városban levő szovjet helyőrség parancsnokává.

Ezekben a napokban Vszevolod Visnyevszkij író a következőket jegyezte fel naplójába: „Városparancsnokul »N« csapásmérő hadsereg parancsnokát, Berzarin vezérezredest nevezték ki. Ő a Vörös Hadsereg egyik legkulturáltabb tábornoka. Van tekintélye."

Nyikolaj Erasztovics Berzarin a kommunista párt hű fia, nagyszerű hazafi, erős akaratú, tapasztalt, fegyelmezett parancsnok volt. Mint hadseregparancsnok kitűnt hadvezéri képességeivel a iași–kisinyovi, a visztula–oderai, a berlini és más hadműveletekben. Nagy hozzáértéssel vett részt a hadműveletek kidolgozásában, mesterien vezette csapatait és hajtotta végre a magasabb parancsnokság utasításait. Munkájában mindig a kommunistákra támaszkodott.

Kiváló segítőtársa volt Fjodor Jefimovics Bokov, a haditanács tagja. Ő korábban a vezérkarnál dolgozott, ahol óriási hadműveleti-hadászati és szervezési tapasztalatokra tett szert.

Április 25-én egyre elkeseredettebb harcok folytak Berlin központjában. Az ellenség a szilárd védelmi csomópontokra támaszkodva szívósan ellenállt.

Bár csapataink súlyos veszteségeket szenvedtek, lelkesítették őket a sikerek, s bátran törtek előre Berlin központja felé, ahol még Hitlerrel az élen ott tartózkodott a német fővezérség. Erről a német rádiótáviratokból szereztünk tudomást: Hitler hisztérikusan követelte hadseregeitől, hogy mentsék meg Berlint, nem tudva, hogy azokat már szétverték az 1. Belorusz és az 1. Ukrán Front csapatai.

Április 29-én szörnyű harcok dúltak a város szívében.

A városháza felé a 266. lövészhadosztály 1008. (parancsnok V. N. Boriszov ezredes) és 1010. lövészezrede (parancsnok M. F. Zagorodszkij ezredes) támadott. E hadosztály harcosai sok nagyszerű hőstettel tűntek ki, amelyekről a roham résztvevői számoltak be nekem azokban a napokban.

N. V. Bobiljov százados zászlóalja kapta azt a feladatot, hogy M. A. Alekszejev őrnagy zászlóaljával együtt foglalja el a városházát. A harckocsik és rohamlövegek támogatásával támadó harcosok oly erős tűzbe kerültek, hogy egyszerűen lehetetlen volt az utcán előrejutniuk.

Elhatároztuk, hogy a házfalakon réseket robbantva, azokon át jutnak el a városházáig. A műszakiak ellenséges tűzben helyezték el a robbanóanyagokat, s egyik házfal a másik után dőlt le. Még el sem oszlott a robbanás füstje, amikor a rohamcsoportok áttörtek az átjárókon, és közelharcban megtisztították az ellenségtől a városházát fedező épületeket.

A harcba beavatkoztak a harckocsik és a nehéz rohamlövegek is. Néhány lövéssel bezúzták a városháza súlyos vaskapuját, réseket ütöttek falain, s ködgránátokkal rejtették a gyalogságot. Az egész épületből sűrű füst gomolygott elő.

 Elsőként K. Magyenov hadnagy szakasza tört be az épületbe. A bátor hadnaggyal

vállvetve küzdött N. P. Kondrasev, K. J. Krjutcsenko, I. F. Kaspurovszkij és még sok más harcos. Az előcsarnokba és a folyosókra kézigránátokat dobtak. Minden egyes szobát harccal kellett megtisztítaniuk.

Az 1008. lövészezred 1. zászlóaljának Komszomol-szervezője, K. G. Gromov alhadnagy felmászott a városháza tetejére. Az utcára hajította a horogkeresztes zászlót, s helyére tűzte a mi vörös lobogónkat. A városházáért vívott harcokban tanúsított hősiességéért és bátorságáért Gromov alhadnagy megkapta a Szovjetunió Hősét megillető „Aranycsillagot".

A Berlin központja felé sikeresen támadó 5. csapásmérő hadsereg jól együttműködött a 3. csapásmérő, a 2. gárda-harckocsi- és a 16. légi hadsereggel, továbbá más egységekkel. A város központjában elért gyors sikereket a támadó hadseregek együttműködésének ügyes megszervezése tette lehetővé.

Ezt említve, elsősorban az 5. hadsereg törzsfőnökének, A. M. Kuscsev tábornoknak, helyettesének, Sz. P. Petrov tábornoknak, A. D. Szinyajev felderítő főnöknek, V. K. Popovnak, a törzs pártszervezőjének, V. F. Falin híradó főnöknek és a törzs más tisztjeinek nagyszerű munkájára kell emlékeznem.

A harc a végéhez közeledett.

És mégis, miben reménykedtek a hitlerista vezetők a Németország számára oly válságos pillanatban?

Keitel mondotta kihallgatásakor: „1944 nyarától Németország azért folytatta a háborút, hogy időt nyerjen, abban reménykedve, hogy a különböző államok, a különböző hadvezérek, hadseregek és flották által viselt háborúban, a különféle erők kombinációja következtében bármikor teljesen megváltozhat a helyzet. Folytattuk tehát a háborút, s vártuk azokat az eseményeket, amelyeknek be kellett volna következniük, de nem következtek be."

Berlin eleste előtt Hitler már nem számíthatott semmiféle fordulatra, s kiadta a jelszót: „Jobb, ha Berlint átadjuk az amerikaiaknak és az angoloknak, mint ha az oroszok elpusztítanák".

A Berlinben foglyul ejtett német katonák mondották: „A tisztek azt hangoztatták, hogy minden erővel meg kell akadályozni, hogy Berlint az oroszok foglalják el. Ha a várost feladjuk, csakis az amerikaiaknak adjuk át".

A berlini ütközet fordulóponthoz érkezett. Május 1-re valamennyien végezni akartunk a berlini csoportosítással. Az ellenség, bár már a végét járta, tartotta magát, védett minden házat és pincét, minden emeletet és háztetőt.

E fanatikus ellenállás ellenére harcosaink egyik lakótömböt a másik után foglalták el. Kuznyecov, Berzarin, Bogdanov, Katukov és Csujkov tábornokok csapatai egyre közelebb kerültek Berlin szívéhez.

1945. április 30. emlékezetes nap a szovjet nép számára a fasiszta Németországgal vívott harcának a történetében.

Ezen a napon, 14 óra 25 perckor a 3. csapásmérő hadsereg (parancsnok V. I. Kuznyecov tábornok, a haditanács tagja A. I. Litvinov tábornok) csapatai elfoglalták a Reichstag nagy részét.

A Reichstagért igen véres csata folyt. A hozzá vezető utcákat erős épületek fedezték, amelyeket szervesen bekapcsoltak a berlini védelem központi, kilencedik szektorába. A Reichstag környékét fanatikus SS-egységek védték, mintegy 6000 ember, harckocsikkal, rohamlövegekkel és tüzérséggel ellátva.

A Reichstagot a megerősített 150. „Idricki" hadosztály (3. csapásmérő hadsereg) rohamozta meg egy tapasztalt tábornok, V. M. Satilov, a Szovjetunió Hőse irányí-

tásával. E hadosztályt a hadsereg 23. harckocsidandára és más egységei támogatták. E történelmi jelentőségű rohamot személyesen figyelte Kuznyecov hadseregparancsnok, aki állandó összeköttetésben volt velem.

Április 30-án 15 óra körül felhívott harcálláspontomon és örömmel jelentette:

– Vörös zászló leng a Reichstagon! Hurrá, marsall elvtárs!

– Drága Vaszilij Ivanovics – feleltem –, szívből gratulálok neked és valamennyi katonádnak e nagyszerű győzelemhez. Ezt a történelmi jelentőségű tettet soha nem felejti el a szovjet nép. És mi a helyzet a Reichstagban?

– A felső emeletek néhány szegletében és a pincében még harcolunk – jelentette Kuznyecov.

Május 1-én este a megmaradt 1500 német megadta magát. Teljesen megtisztítottuk a Reichstagot az ellenségtől.

A Reichstag parancsnokává a 150. hadosztály egyik ezredparancsnokát, Fjodor Matvejevics Zincsenkót nevezték ki.

Berlinért életre-halálra folyt a harc. Hazánk távoli tájairól, Moszkvából, a hős Sztálingrádból és Leningrádból, Ukrajnából, Belorusszijából, a Baltikumból, a Kaukázusontúlról s a többi köztársaságból jöttek idáig harcosaink, hogy leszámoljanak azokkal, akik hazánk szabadságára törtek. Sokuknak még be sem hegedt az előző harcokban kapott sebük. A sebesültek sem hagyták el sorainkat. Mindenki tört előre. Mintha nem is négy éve folyna a háború: mindenkiben lángolt a lelkesedés, hogy ott legyen a nagy pillanatnál, amikor győzelmi zászló leng Berlin fölött.

Lelkesedés és kitartás hatotta át harcosainkat. Hadseregünk érettsége, a háború idején megtett fejlődése tükröződött a berlini ütközetben. A katonák, tiszthelyettesek, tisztek és tábornokok alkotó szelleme, határozottsága és bátor odaadása nyilvánult meg a berlini hadműveletben. Pártunk nevelte őket a Nagy Honvédő Háborúban tapasztalt harcosokká, kiváló katonákká, s e tapasztalat és tudás talaján fejlődött hadművészetünk.

Mennyi gondolat fordult meg a fejünkben azokban a boldog percekben! Emlékeztünk a Moszkva alatti súlyos ütközetre, amelyben csapataink hősiesen helytállva nem engedték be az ellenséget fővárosunkba, magunk előtt láttuk Sztálingrád be nem hódoló romjait, a súlyos ostromot álló hős Leningrádot és Szevasztopolt, amint egymás után veri vissza a dühödt hitlerista csapatok rohamait. Emlékeztünk a kurszki győzelemre, lerombolt falvaink és városaink ezrére, a háború szörnyűségeit bátran viselő népünkre, s azokra, akik a fasiszta hordák áldozataivá váltak.

És most, utunk végén, láttuk, hogy népünk szenvedései, áldozatai nem voltak hiábavalóak – porrá zúztuk a fasiszta Németországot, győzött igaz ügyünk!

Május 1-én már csak a Tiergarten és a kormánynegyed maradt a fasiszták kezén. Itt állt a Birodalmi Kancellária, amelynek udvara alatt volt Hitler főhadiszállásának óvóhelye.

Ezen a napon Martin Bormann a következőket írta naplójába: „Birodalmi Kancelláriánk romokban hever."

A fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációja

XX.

Krebs gyalogsági tábornokot, a német szárazföldi haderő vezérkari főnökét, május 1-én 3 óra 50 perckor előállították a 8. gárdahadsereg harcálláspontjára. A tábornok bejelentette: felhatalmazták, hogy felvegye a közvetlen kapcsolatot a Vörös Hadsereg Főparancsnokságával és tárgyalásokat kezdjen a tűzszünetről.

4 órakor V. I. Csujkov tábornok távbeszélőn jelentette nekem, hogy Krebs tábornok közölte: április 30-án 15 óra 50 perckor Hitler öngyilkos lett. Csujkov azonnal be is olvasta Goebbelsnek a szovjet főparancsnoksághoz intézett levelét. Ebben a következő állt:

„A körünkből távozott Führerünk végakarata szerint felhatalmazzuk Krebs tábornokot az alábbiakra. Közölje a szovjet nép vezérével, hogy a mai napon 15 óra 50 perckor a Führer önként megvált életétől. Törvény adta joga alapján a Führer minden hatalmát – az általa hátrahagyott végrendelkezés értelmében – Dönitzre, rám és Bormannra ruházta. Én felhatalmaztam Bormannt arra, hogy kapcsolatot teremtsen a szovjet nép vezérével. Ez a kapcsolat elengedhetetlen azon két nagyhatalom közötti béketárgyalásokhoz, amely a legtöbb veszteséget szenvedte. Goebbels."

Goebbels leveléhez csatolták Hitler végakaratát, mely az új birodalmi kormány névjegyzékét is tartalmazta. A végrendelkezést Hitler írta alá és tanúk hitelesítették (Keltezése: 1945. április 29-én 4 óra).

A közlés fontosságára való tekintettel helyettesemet, Szokolovszkij hadseregtábornokot, nyomban Csujkov tábornok harcálláspontjára küldtem azzal a feladattal, hogy kezdje meg a tárgyalásokat a német tábornokkal. Szokolovszkij olyan utasítást kapott, hogy követelje Krebs tábornoktól a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációját.

Közben kapcsolatot kerestem Moszkvával és távbeszélőn Sztálint kértem. A nyaralójában tartózkodott. Az ügyeletes tábornok jelentkezett, s közölte velem:

– Sztálin éppen aludni tért.

– Kérem, ébresszék fel. Az ügy sürgős, nem halaszthatjuk holnap reggelre.

Sztálin hamarosan a távbeszélőhöz jött. Jelentettem a Hitler öngyilkosságáról kapott közleményt, Krebs bejelentését és javasoltam, hogy a tárgyalások felvételével Szokolovszkij tábornokot bízzuk meg. Kértem további utasításait.

Sztálin így válaszolt:

– Eljátszotta hát Hitler kisded játékait. Kár, hogy nem sikerült élve elfognunk. Hol van a holtteste?

– Krebs közlése szerint máglyán égették el.

– Közölje Szokolovszkijjal, hogy a feltétel nélküli kapituláción kívül semmiféle tárgyalásokba sem Krebsszel, sem más hitleristával nem bocsátkozhat – utasított a főparancsnok. – Ha semmi rendkívüli nem jön közbe, reggelig ne csöngessen, szeretnék egy kicsit pihenni. Holnap nálunk május elsejei díszszemle lesz.

Május elsejei díszszemle... Május elsejei felvonulás... Mindez milyen közeli és milyen drága minden egyes szovjet embernek, de különösen azoknak, akik hazájuktól távol vannak! Pontosan magam előtt láttam, hogyan sorakoznak fel a Vörös téren a moszkvai helyőrség csapatai. Korán reggel elfoglalják helyüket és a díszelgést fogadó beszéde után díszmenetben vonulnak el a Lenin Mauzóleum előtt, a kormány és a párt vezetői előtt, elhaladnak a Kreml ódon falai mentén, feszesen lépnek, büszkén demonstrálják a szovjet fegyveres erők győzelmét, az Európát a fasiszta elnyomás alól felszabadító hadsereg erejét...

Reggel 5 óra körül távbeszélőn jelentkezett Szokolovszkij tábornok és beszámolt a Krebs tábornokkal folytatott első tárgyalásról.

– Ravaszkodnak – mondotta Szokolovszkij. – Krebs közölte, nincs felhatalmazva arra, hogy döntsön a feltétel nélküli kapituláció kérdésében. Erre, szavai szerint, csak Németország Dönitz vezette új kormánya hivatott.

Krebsnek azért fontos a fegyverszünet, hogy időt nyerjen a Dönitz-kormány Berlinben való ülésezéséhez. Úgy vélem, küldjük el őket az ördögbe, ha még most sem akarnak beleegyezni a feltétel nélküli megadásba.

– Helyes, Vaszilij Danyilovics – válaszoltam. – Közöld velük, hogy ha 10 óráig nem szerzik meg Goebbels és Bormann beleegyezését a feltétel nélküli kapitulációhoz, olyan erős csapást mérünk reájuk, amely egyszer s mindenkorra elveszi kedvüket a húzódozástól. Ideje már, hogy a hitleristák gondoljanak a német nép értelmetlen áldozataira és a kalandorságért viselt személyes felelősségükre is.

A meghatározott időben azonban nem érkezett válasz Goebbelstől és Bormanntól.

10 óra 40 perckor csapataink gyilkos tüzet zúdítottak a városközpont különleges védelmi szektorának maradványaira. 18 órakor Szokolovszkij jelentette, hogy a német parancsnokság követet küldött, aki közölte, hogy Goebbels és Bormann elutasította a feltétel nélküli megadásról szóló követelésünket.

Válaszul 18 óra 30 perckor szinte elképzelhetetlen erővel indítottuk meg az utolsó rohamot a város központja ellen, ahol a Birodalmi Kancellária állt és az utolsó hitlerista csoport tartózkodott.

Nem emlékszem pontosan az órára, de amint besötétedett, távbeszélőn jelentkezett Kuznyecov tábornok, a 3. csapásmérő hadsereg parancsnoka és izgatott hangon közölte:

– Ezekben a pillanatokban az 52. gárdahadosztály szakaszán mintegy 20 harckocsiból álló német páncélos csoport tört át, és nagy sebességgel nyomul előre a város északnyugati széle felé.

Nyilvánvaló volt, hogy valaki meg akar szökni Berlinből.

A legkellemetlenebb feltételezések kaptak szárnyra. Volt, aki azt mondotta, lehetséges, hogy az áttört harckocsicsoport Hitlert, Goebbelst és Bormannt menti.

Szinte pillanatok alatt riadóztattuk a csapatokat, azzal a feladattal, hogy egyetlen élőt se engedjenek ki Berlin körzetéből. Haladéktalanul utasítottuk a 47. hadsereg parancsnokát, Perhorovics tábornokot, a 61. hadsereg parancsnokát, Belov tábornokot, az 1. Lengyel Hadsereg parancsnokát, Poplavszkij tábornokot, hogy megbízhatóan zárják le a nyugat és északnyugat felé vezető utakat és átjárókat. Bogdanov tábornok, a 2. gárda-harckocsihadsereg parancsnoka, és Kuznyecov tábornok,

hadseregparancsnok azt a feladatot kapta, hogy haladéktalanul szervezze meg az ellenség üldözését valamennyi irányban, kutassa fel és semmisítse meg az áttört harckocsikat.

Május 2-án hajnalban Berlintől mintegy 15 km-re északnyugatra derítettük fel az ellenséges páncélos csoportot és ezt követően harckocsijaink hamarosan megsemmisítették azt. A páncélosok egy része elégett, a többit katonáink felrobbantották. Megállapítottuk, hogy az elhunytak között egyetlen rangosabb hitlerista vezető sem volt. Ami viszont az elégett harckocsikban maradt, mindörökre felismerhetetlenné vált.

Május 2-án éjszaka 1 óra 50 perckor a berlini védelem törzsének rádióállomása német és orosz nyelven az alábbiakat közölte, többször ismételve:

„Parlamentereket küldünk a Bismarck Strasse-i hídhoz. Beszüntetjük a további harctevékenységet."

Május 2-án reggel 6 óra 30 perckor jelentést kaptunk arról, hogy a 47. gárdahadosztály szakaszán megadta magát Weidling tábornok, az 56. páncélos hadtest parancsnoka. Vele együtt a fogságot választotta törzsének egész tisztikara. Az előzetes kihallgatás során a tábornok közölte, hogy őt néhány nappal azelőtt Hitler személyesen nevezte ki a berlini védelem parancsnokává.

Weidling tábornok rögtön beleegyezett abba, hogy parancsot ad ki csapatainak az ellenállás beszüntetésére, az alábbi szöveggel, amelyet május 2-án reggel írt alá és személyesen olvasott be a rádióba:

„Április 30-án a Führer megvált életétől és így bennünket, akik hűséget esküdtünk neki, magunkra hagyott. A Führer parancsa értelmében nekünk, német csapatoknak, még tovább kellett volna harcolnunk Berlinért, függetlenül attól, hogy készleteink kimerültek, függetlenül attól, miképp alakult az általános helyzet, amely értelmetlenné teszi további ellenállásunkat.

Megparancsolom az ellenállás azonnali beszüntetését. Aláírás: Weidling (tüzértábornok, a berlini védelmi övezet volt parancsnoka)."

Ugyanezen a napon 14 órakor jelentették nekem, hogy dr. Fritsche, a propagandaminiszter önként fogságot választó helyettese javasolta: a rádióban felhívja a német csapatokat, hogy szüntessenek be mindenfajta ellenállást. A kilátástalan küzdelem beszüntetésének meggyorsítása érdekében beleegyeztünk, hogy rádióállomást biztosítunk a miniszterhelyettes számára.

Miután felhívását elmondotta, a miniszterhelyettes megjelent nálam. A kihallgatás során elismételte mindazt, ami már általában ismert volt számunkra a Krebs tábornokkal folytatott beszélgetésekből. Tudvalevő, hogy Fritsche egyike volt a Hitlerhez, Goebbelshez és Bormannhoz legközelebb álló személyeknek.

Közölte velünk, hogy április 29-én Hitler értekezletre hívta össze közvetlen környezetét. Jelen volt Bormann, Goebbels, Aksmann, Krebs és a fasiszta vezetés más felelős személyei. Ő maga, Fritsche, úgymond, nem volt jelen ezen az értekezleten, de Goebbels részletesen tájékoztatta őt az ott történtekről.

A miniszterhelyettes szavaiból ítélve az utolsó napokban, de különösen április 20-a után, amikor a szovjet tüzérség lőni kezdte Berlint, Hitler majdnem állandóan letargikus állapotban volt, amelyet csupán hisztérikus kitörései szakítottak meg. Időnként összefüggéstelenül a közelgő győzelemről kezdett polemizálni.

Kérdésemre, hogy mik voltak Hitler legutolsó tervei, a miniszterhelyettes azt válaszolta, hogy pontosan nem ismeri azokat, de úgy hallotta, hogy az orosz csapatok Odera-menti támadásának kezdetekor néhány vezető Berchtesgadenbe és

A berlini hadművelet egyes szakaszai

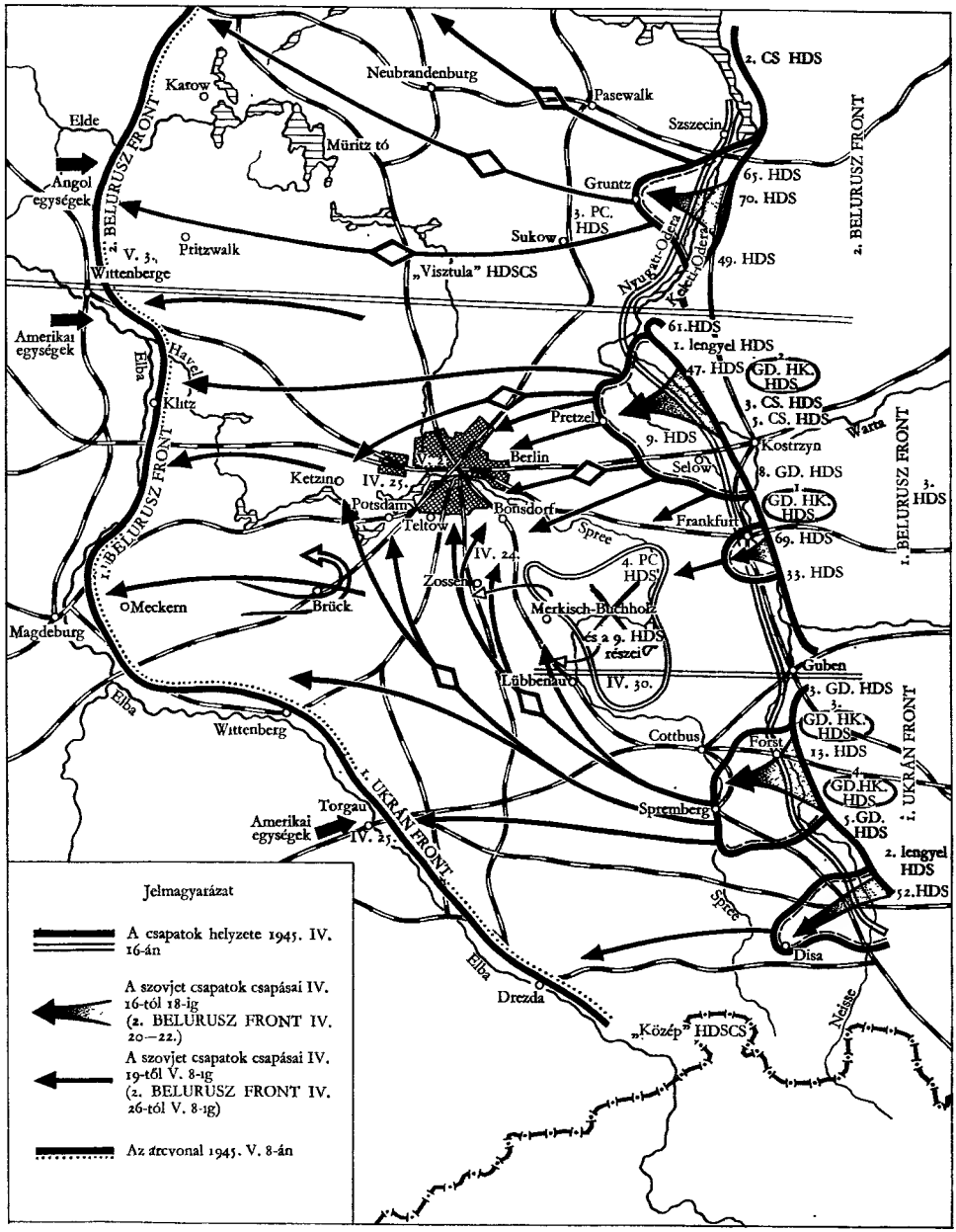

Dél-Tirolba indult. Valamilyen csomagokat vittek magukkal. Ide kellett volna érkeznie repülőgépen a fővezérségnek is, Hitler vezetésével. A legutolsó pillanatban, amikor a szovjet csapatok már elérték Berlint, szó esett a Schleswig-Holstein-ba való áttelepülésről. A repülőgépeket teljes készenlétben tartották a Birodalmi Kancellária körzetében, de azokat a szovjet légierő hamarosan megsemmisítette.

Mást a miniszterhelyettes nem tudott velünk közölni.

A következő napon Moszkvába irányítottuk, egy sokkal alaposabb kihallgatás céljából.

Néhány szót a Berlinben folyó utolsó, befejező harcról.

Berzarin hadseregének 248. hadosztálya (parancsnok N. Z. Galaj tábornok) és 230. hadosztálya (parancsnok D. K. Siskov ezredes) május 1-én rohammal elfoglalta az Országos Postaigazgatóságot és megkezdte a harcot a Birodalmi Kancellária épületével szemközti Pénzügyminisztériumért. Május 1-én a 301. hadosztály (parancsnok V. Sz. Antonov ezredes) a 248. lövészhadosztállyal együttműködve bevette a Gestapó és a Légügyi Minisztérium épületét.

Május 1-én este az 5. csapásmérő hadsereg 301. és 248. lövészhadosztálya az utolsó harcokat vívta a Birodalmi Kancelláriáért. A környező utcákon és az épület belsejében vívott küzdelem rendkívül elkeseredett volt. Az 1050. lövészezred egyik rohamcsoportjának állományában kimagasló bátorsággal harcolt a 9. lövészhadtest politikai osztályának instruktora, Anna Vlagyimirovna Nyikulina őrnagy. I. Davidov és F. Sapovalov tisztekkel együtt tűzte ki a Vörös Zászlót a Birodalmi Kancelláriára.

A kancellária elfoglalása után annak katonai parancsnokává a 301. lövészhadosztály parancsnokhelyettesét, V. E. Sevcov ezredest nevezték ki.

Május 2-án 15 órára teljesen leszámoltunk az ellenséggel. A berlini helyőrség maradványa, a sebesülteken kívül több mint 70 000 ember esett a szovjet csapatok fogságába. Nyilvánvaló, hogy azok közül, akik az utolsó napokban fegyverrel harcoltak, sokan megszöktek, elrejtőztek.

1945. május 2-a népünk, fegyveres erőink, valamennyi szövetségesünk és a világ népeinek nagy győzelmi ünnepe volt. Ezen a napon a legfelsőbb főparancsnok parancsa leszögezte:

„Az 1. Belorusz Front csapatai, az 1. Ukrán Front csapatainak támogatásával, véres utcai harcokban befejezték a német csapatok berlini csoportosításának szétzúzását és ma, május 1-én, véglegesen birtokba vették Németország fővárosát, Berlint – a német imperializmus központját és a német agresszió tűzfészkét."

A Birodalmi Kancellária elfoglalása után Berzarin vezérezredes, F. E. Bokov altábornagy, a hadsereg haditanácsának a tagja, és az ostrom több részvevőjének társaságában a helyszínre mentünk, hogy meggyőződjünk Hitler, Goebbels és a többi hitlerista vezető öngyilkosságáról.

Megérkezve, rendkívül nehéz helyzetbe kerültünk. Jelentették nekünk, hogy valamennyi holttestet eltemettek, de hogy hol és ki, azt pontosan senki sem tudta megmondani. Különböző feltételezések hangzottak el.

A foglyul ejtett és zömében sebesült német katonák Hitlerről és környezetéről semmit sem tudtak mondani. Arra hivatkoztak, hogy a hitlerista vezetők közül nem láttak és nem ismertek senkit, legfeljebb századparancsnokukat. Katonáink a Birodalmi Kancellária épületében kevés foglyot ejtettek, mindössze néhány tucat embert. Nyilvánvaló, hogy az életben maradt SS-ek, tisztek és vezetők a legutolsó pillanatban a titkos kijáratokon át megszöktek és elrejtőztek a városban.

Hasztalan kerestük azokat a máglyákat, amelyeken állítólag elégették Hitler és Goebbels tetemét. Az igaz, hogy láttunk máglyamaradványokat, de azok rendkívül kicsik voltak. Minden valószínűség szerint inkább vizet forraltak rajtuk a német katonák.

Már éppen befejeztük a Birodalmi Kancellária épületének megszemlélését, amikor jelentették, hogy a földalatti építményekben megtalálták Goebbels hat gyermekének a holttestét. Be kell ismernem, hogy nem volt lelkierőm lemenni és megnézni a szülőik által elpusztított gyermekek tetemeit. A bunker közelében hamarosan megtalálták Goebbelsnek és feleségének a tetemét is. Az azonosításba bevontuk dr. Fritschét is, aki igazolta személyazonosságukat.

A körülmények arra sarkalltak, hogy kételkedjem Hitler öngyilkosságában, annál is inkább, mivel Bormannt sem sikerült megtalálnunk. Akkor arra gondoltam: vajon nem szökött-e meg Hitler a legutolsó pillanatban, amikor már semmi remény sem volt arra, hogy Berlinbe kívülről érkezzen segítség?

Ezt a feltételezésemet a szovjet és külföldi újságíróknak tartott berlini sajtókonferencián is elmondottam.

Nem sokkal később a lefolytatott nyomozás, a Hitler környezetéhez tartozó orvosi testület kihallgatása és más adatok eredményeként sokkal meggyőzőbb bizonyítékokhoz jutottunk, amelyek igazolták Hitler öngyilkosságát. Meg vagyok győződve arról, hogy Hitler öngyilkosságához nem férhet kétség.

A fasiszta felső vezetők többsége, közöttük Göring, Himmler, Keitel és Jodl még időben elhagyták Berlint és különböző irányokban távoztak.

Hitlerrel együtt – hazárdjátékosokhoz híven – az utolsó percig hittek abban, hogy „jó kártyát húzhatnak", amely megmentheti a fasiszta Németországot és őket magukat is. Április 30-án, de még május 1-én is megpróbálták elodázni a végső csődöt azzal, hogy tárgyalásokat kezdtek az újonnan kinevezett Dönitz-kormány Berlinbe való összehívásáról, azzal az ürüggyel, hogy az döntsön Németország kapitulációjáról.

Krebs tábornok, a tapasztalt katonai diplomata, minden eszközzel arra törekedett, hogy hosszadalmas tárgyalásokba vonja Csujkov tábornokot, de ravaszkodása nem járt sikerrel. Már említettem, hogy a tárgyalások vezetésével megbízott Szokolovszkij kategorikusan közölte Krebsszel: a haditevékenység beszüntetése csakis a német fasiszta csapatok teljes és feltétel nélküli, valamennyi szövetséges csapat előtti megadása esetén lehetséges. Ezzel a megbeszélés meg is szakadt. Mivel azonban a hitleristák akkor nem fogadták el a feltétel nélküli kapitulációt, csapataink parancsot kaptak az ellenség azonnali és teljes megsemmisítésére.

Május 3-án reggel Berlin katonai parancsnokával, Berzarin tábornokkal, az 5. hadsereg haditanácsának tagjával, Bokovval, a front haditanácsának tagjával, Tyelegin tábornokkal és más vezető beosztású személlyel megtekintettük a Reichstagot és a körzetében folyó harcok színhelyét. Kíséretünkben volt és magyarázatokkal szolgált Wilhelm Pieck fia, Arthur Pieck, aki a háború idején a szovjet hadsereg soraiban harcolt. Ő jól ismerte Berlint és hozzásegített bennünket, hogy tanulmányozzuk azokat a körülményeket, amelyek közepette csapatainknak harcolniuk kellett.

Itt minden egyes lépés, minden darabka föld, minden kő a szónál világosabban beszélt arról, hogy a Birodalmi Kancelláriához és a Reichstaghoz vezető utcákon, valamint az épületekben élet-halál harc folyt.

 A Reichstag – ez a hatalmas épülettömb – olyan falakkal volt körülvéve, amelye-

ket a közepes űrméretű tüzérség lövedékei sem tudtak átütni. Itt már nehézlövegekre volt szükség. A Reichstag kupolája és a különböző, rendkívül szilárd felépítmények lehetővé tették az ellenség számára, hogy jól szervezett és több rétegű tüzet tudjon lőni az épülethez vezető utakra.

A Reichstag épületében vívott harc körülményei rendkívül nehezek és bonyolultak voltak. A bátorságon és önfeláldozáson kívül megkövetelték a harcosoktól a szinte villámgyors tájékozódóképességet és mozgást egyik fedezékből a másikba, a körültekintő elővigyázatosságot és a pontos tüzelést az ellenségre. Ezeknek a követelményeknek katonáink eleget tettek, de sokuk hősi halált halt.

A Reichstag bejárati oszlopai és az épület falai telis tele voltak katonáink aláírásaival. A lakonikus mondatokból, a katonák, tisztek és tábornokok egyszerű feliratai-ból érződött a szovjet emberek, a Szovjetunió Fegyveres Erői, a haza és a lenini párt iránti büszkeségük.

Amikor mi is bevéstük aláírásunkat, az ott levő katonák megtudván kilétünket, szoros gyűrűbe fogtak. Egy rövid órácskát töltöttünk velük szívből jövő beszélgetéssel. Sok kérdést kaptunk: a katonákat érdekelte, mikor lehet majd hazatérni, maradnak-e csapatok Németország megszállására, fogunk-e harcolni Japánnal stb.

Május 7-én távbeszélőn hívott a legfelsőbb főparancsnok és közölte velem:

– A mai napon Reimsben a németek aláírták a feltétel nélküli megadásról szóló jegyzéket. A háború fő terheit – folytatta – a szovjet nép viselte, nem pedig a szövetségesek. Ezért a kapitulációt a Hitler-ellenes koalíció valamennyi országának főparancsnokságai előtt kell aláírni, és nemcsak a szövetséges csapatok főparancsnoksága jelenlétében.

Azzal sem értettem egyet – folytatta Sztálin –, hogy a kapitulációról szóló jegyzéket nem Berlinben, a fasiszta agresszió fészkében írták alá. Megegyeztünk szövetségeseinkkel abban, hogy a Reims városában aláírt jegyzéket a kapituláció előzetes jegyzőkönyvének tekintjük. Holnap Berlinbe érkeznek a német főparancsnokság és a szövetséges csapatok főparancsnokságainak képviselői.

A szovjet csapatok Legfelsőbb Főparancsnokságának képviseletével Önt bízom meg. Holnap Önhöz érkezik Visinszkij. A jegyzék aláírása után Berlinben marad, mint a főparancsnok politikai helyettese. A szovjet megszállási övezet főparancsnokául Önt nevezem ki; egyúttal betölti a németországi megszálló szovjet csapatok főparancsnokának tisztét is.

Május 8-án korán reggel Berlinbe érkezett A. J. Visinszkij. Magával hozta a Németország kapitulációjára vonatkozó okmányokat és közölte a szövetséges főparancsnokságok képviselőinek névsorát.

Aznap reggel sorban érkeztek meg Berlinbe a világ valamennyi jelentős újságának és folyóiratának tudósítói, fotóriporterei, hogy megörökíthessék azt a pillanatot, amikor jogi formát ölt a fasiszta Németország szétzúzása, amikor visszavonhatatlanul beismerik valamennyi fasiszta terv csődjét, valamennyi népellenes és gyűlöletes cél bukását.

A nap közepén a Tempelhofi repülőtérre megérkeztek a szovjet csapatok főparancsnokságának képviselői.

A szövetséges csapatok főparancsnokságait Arthur W. Tedder, az angol légierő marsallja, Spaatz tábornok, az Egyesült Államok hadászati légierejének főparancsnoka, de Lattre de Tassigny tábornok, a francia hadsereg főparancsnoka képviselte.

A repülőtéren megjelent fogadásukra helyettesem, V. D. Szokolovszkij hadseregtábornok, Berzarin vezérezredes, Berlin katonai parancsnoka, Bokov altábornagy,

a hadsereg haditanácsának tagja és a szovjet hadsereg több más képviselője is. A repülőtérről a szövetségesek Karlshorstba indultak, ahol a napirend szerint átveszik a német katonai vezetőktől a feltétel nélküli megadásról szóló okmányokat.

Ugyancsak a Tempelhofi repülőtérre érkeztek meg angol tisztek őrizete alatt a német főparancsnokság képviselői, Keitel tábornagy, Friedeburg tengernagy és Stumpf repülő-vezérezredes, akik Dönitztől felhatalmazást kaptak Németország feltétel nélküli fegyverletételének aláírására. Itt, Karlshorstban, Berlin keleti negyedében, egy kétemeletes épületben, a német katonai-műszaki tisztiiskola volt étterében készítették elő a jegyzék ünnepélyes aláírását.

A fáradságos út után rövid pihenőt tartva, a szövetséges főparancsnokságok képviselői megjelentek nálam, hogy megbeszéljük e jelentős aktus lebonyolításának kérdéseit.

Még arra sem volt időnk, hogy a megbeszélésre kijelölt helyiségbe belépjünk, amikor az amerikai és angol újságírók hada már körülvett bennünket, és azonnal ostromolni kezdtek különböző kérdésekkel. A szövetséges csapatok nevében barátság-zászlót adtak át nekem, amelyre arany betűkkel hímezték rá az amerikai csapatoknak a Vörös Hadsereghez szóló üdvözlő szavait.

Miután az újságírók elhagyták a megbeszélésre kijelölt termet, sok olyan kérdés megvitatásába kezdtünk, amely összefüggött a hitleristák fegyverletételével.

Keitel tábornagy és kísérői ezalatt egy másik épületben tartózkodtak. Tisztjeink jelentették, hogy Keitel és a többi német küldött rendkívül ideges. Környezetének Keitel a következőket mondotta:

– Berlin utcáin áthaladva mélyen megrázott a pusztulás látványa.

Erre a mieink megkérdezték:

– Tábornagy úr, az a látvány nem rendítette meg, amikor parancsára a szovjet városok és falvak ezreit törölték el a föld színéről, és ezek romjai alatt a szovjet állampolgárok milliói, a gyermekek tízezrei lelték halálukat?

Keitel elsápadt, idegesen vállat vont és semmit sem válaszolt.

Amint már előzőleg is megegyeztünk, 23 óra 45 perckor a szövetséges hatalmak katonai vezetői Tedder, Spaatz és de Lattre de Tassigny, A. J. Visinszkij, K. F. Tyelegin, V. D. Szokolovszkij és más vezetők az én dolgozószobámban gyülekeztek, amely a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmány aláírására kijelölt terem szomszédságában volt.

Pontosan 24 órakor léptünk be a nagyterembe.

Mindnyájan helyet foglaltunk a falra erősített szovjet, amerikai, angol és francia nemzeti lobogó alatt elhelyezett asztalnál.

A teremben a zöld posztóval borított hosszú asztalok mellett helyezkedtek el a Vörös Hadseregnek azok a tábornokai, akiknek csapatai a legrövidebb idő alatt zúzták szét Berlin védelmét és térdre kényszerítették a büszke fasiszta tábornagyokat, a fasiszta vezetés főkolomposait és az egész fasiszta Németországot. Jelen voltak a teremben a szovjet és külföldi újságírók, valamint fotóriporterek is.

– Bennünket a Szovjet Fegyveres Erők Főparancsnokságának és a szövetséges hatalmak Főparancsnokságainak képviselőit – jelentettem ki az ülés megnyitójában – felhatalmaztak a Hitler-ellenes koalíció kormányai arra, hogy átvegyük a német főparancsnokság képviselőitől a Németország feltétel nélküli fegyverletételéről szóló okmányt. Hívják be a teremben a német főparancsnokság képviselőit.

Valamennyi jelenlevő tekintetét az ajtóra szegezte, ahol pillanatokon belül azoknak kellett megjelenniük, akik az egész világ előtt azzal dicsekedtek, hogy villám-

gyorsan képesek szétzúzni Franciaországot és Angliát, és legfeljebb másfél-két hónap alatt letiporják Szovjet-Oroszországot.

Elsőként, lassan lépte át a küszöböt Hitler jobbkeze, Keitel tábornagy. A közepesnél magasabb termetű tábornagy díszöltözetben, feszes tartással jelent meg. Üdvözlésre emelte kezében a marsallbotot, így köszöntötte a szovjet és szövetséges csapatok főparancsnokságainak képviselőit.

Keitelt Stumpf vezérezredes követte. A zömök tábornok szemeiben gyűlölet és tehetetlen düh tükröződött. Vele együtt lépett be von Friedeburg tengernagy, aki az első pillantásra koránál sokkal idősebbnek tűnt.

Felkértük a német tábornokokat, hogy foglaljanak helyet a számukra külön, a bejárattól nem messze elhelyezett asztalnál.

A tábornagy lassan ült le és felemelve fejét, tekintetét reánk, az elnökségi asztalnál ülőkre szegezte. Keitel mellé ült Stumpf és Friedeburg. A kísérő tisztek székeik mögött állva sorakoztak fel. A német küldöttséghez fordultam:

– Rendelkeznek-e önök a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmánnyal, tanulmányozták-e azt, és van-e felhatalmazásuk az aláírására?

Kérdésemet angol nyelven Tedder, a légierő főmarsallja ismételte meg.

– Igen, tanulmányoztuk és készek vagyunk annak aláírására – válaszolt fojtott hangon Keitel tábornagy, majd átnyújtotta a Dönitz admirális aláírásával ellátott iratot. Az okmány rögzítette, hogy Keitel, von Friedeburg és Stump felhatalmazást kapott a feltétel nélküli kapitulációról szóló okmány aláírására.

Ez már korántsem volt az a gőgös Keitel, aki a leigázott Franciaországtól a feltétel nélküli megadást fogadta. Most lesújtottnak tűnt, bár megkísérelte, hogy a látszatot fenntartsa.

Felállva szólítottam őket:

– A német küldöttség lépjen ide az asztalhoz. Itt írják alá Németország feltétel nélküli fegyverletételéről szóló jegyzőkönyvet.

Keitel gyorsan felemelkedett, egy rosszindulatú pillantást vetett felénk, majd szemeit lesütötte és lassú mozdulattal felemelve az asztalról marsallbotját, bizonytalan léptekkel az asztalunkhoz indult. Monoklija leesett a szeméről és zsinórján függve maradt. Arcán piros foltok jelentek meg.

Vele együtt lépett az asztalhoz Stumpf vezérezredes, von Friedeburg tengernagy és a kíséretükben levő többi német tiszt. Szemére illesztve monokliját, Keitel az odakészített szék szélére ülve, minden sietség nélkül írta alá az okmány öt példányát, majd Stumpf és Friedeburg is aláírásukkal látták el azt.

Ezután Keitel felállt az asztaltól, jobb kezére felhúzta kesztyűjét és ismét megpróbálta a feszes katonás pózt magára ölteni, ez azonban nem sikerült, és csendben visszatért asztalához.

Május 9-én 0 óra 43 perckor befejeződött a feltétel nélküli fegyverletételről szóló okmány aláírása. Felszólítottam a német küldöttséget, hagyja el a termet.

Keitel, Friedeburg és Stumpf felemelkedett székéről, meghajoltak, majd fejüket leszegve, a törzskarukhoz tartozó tisztek kíséretében eltávoztak . . .

A szovjet Legfelsőbb főparancsnokság nevében szívélyesen üdvözöltem a jelenlevőket a régen várt győzelem alkalmából. A teremben halk zsongás lett úrrá. Kölcsönösen üdvözölték egymást, kezet szorítottak. Sokak szemében az öröm könnyei csillogtak. Engem körülvettek harcostársaim – V. D. Szokolovszkij, M. Sz. Malinyin, K. F. Tyelegin, N. A. Antyipenko, V. J. Kolpakcsi, V. I. Kuznyecov, Sz. I. Bogdanov, N. E. Berzarin, F. J. Bokov, P. A. Belov, A. V. Gorbatov és sokan mások.

– Drága barátaim – mondottam fegyvertársaimnak –, rendkívül nagy dicsőségben van részünk. A befejező ütközetben népünk, pártunk és kormányunk bizalmából Berlin ostromára vezethettük a dicsőséges szovjet csapatokat. Ezt a bizalmat a szovjet csapatok és azokat vezetve Önök is becsülettel igazolták. Kár, hogy sokan közülünk ezt már nem érhették meg. Mennyire örülnének a régen várt győzelemnek, amelyért gondolkodás nélkül életüket adták!...

Rájuk emlékezve, ezek a férfiak, akik maguk is megszokták, hogy a legcsekélyebb félelem nélkül nézzenek szembe a halállal, bármennyire tartották is magukat, nem tudták visszaszorítani könnyeiket.

1945. május 9-én 0 óra 50 perckor lezárult az az ülés, amelyen elfogadták a német fegyveres erők feltétel nélküli kapitulációjáról szóló okmányt.

Ezt követően fogadáson vettünk részt, amely emelkedett hangulatban zajlott le. A fogadást megnyitva javasoltam, hogy emeljük poharunkat a Hitler-ellenes koalíciónak a fasiszta Németország felett aratott győzelmére. Ezután Arthur Tedder marsall mondott pohárköszöntőt, ezt követte de Lattre de Tassigny, majd Spaatz amerikai tábornok emelkedett szólásra. Később több szovjet tábornok beszélt arról, milyen fájdalmasan teltek el az elmúlt nehéz évek. Emlékszem, hogy sokat és lelkesen beszéltünk, kifejezésre juttattuk hő kívánságunkat, hogy egyszer s mindenkorra megszilárdítsuk az antifasiszta koalíció országainak baráti kapcsolatait. Erről beszéltek a szovjet tábornokok, ezt mondották az amerikaiak, a franciák, az angolok, és mindnyájan hinni akartunk abban, hogy ez így is lesz.

Az ünnepélyes vacsora reggelbe nyúlt, dallal és tánccal ért véget. A szovjet tábornokoknak nem volt versenytársuk a táncban. Én sem tudtam megállni, fiatalságomra emlékezve eltáncoltam az „oroszkát". Azután ki-ki szállására vagy a repülőtérre hajtatott, a győzelem tiszteletére feldörgő díszsortüzek hangjai kíséretében. Díszsortüzek hangzottak fel Berlin minden kerületében és külvárosában egyaránt. A levegőbe lőttek, de az aknák és lövedékek repeszei a földre hullottak, és május 9-én reggel nem volt teljesen veszélytelen az utcán járni. De mennyire más veszély volt ez, mint amelyben mindnyájan éltünk a háború évei alatt! A feltétel nélküli megadás aláírt okmányát ugyanezen nap reggelén felterjesztettük a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállására.

Az okmány első pontja a következőképpen hangzott.

„1. Alulírottak, a Német Főparancsnokság nevében beleegyezünk abba, hogy egész szárazföldi, tengeri és légi haderőnk, valamint a jelenleg német parancsnokság alatt álló erők feltétel nélkül letegyék a fegyvert a Vörös Hadsereg Legfelsőbb Főparancsnoksága, valamint a Szövetséges Expedíciós Erők Főparancsnoksága előtt."

Napközben telefonon hívtak Moszkvából. Közölték, hogy a fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjára vonatkozó okmányt megkapták és felterjesztették a legfelsőbb főparancsnoknak.

Így tehát véget ért a hatalmas véráldozatokat követelő háború. A fasiszta Németország és csatlósai teljes vereséget szenvedtek.

A győzelemhez vezető út rendkívül nehéz volt a szovjet nép számára, sok millió ember életét követelte. És ma minden becsületes ember kötelessége, hogy a második világháború borzalmas napjaira visszatekintve, mély tisztelettel és együttérzéssel gondoljon azokra, akik a fasizmus ellen küzdöttek és életüket adták, hogy az emberiség megszabaduljon a fasiszta elnyomástól.

A kommunista párt és a szovjet kormány, internacionalista kötelezettségeiből és humánus meggyőződéséből kiindulva, mindent megtett azért, hogy kellő időben

felvilágosítsa a szovjet katonákat arról, ki tulajdonképpen a háború kirobbantásának és az elkövetett gaztetteknek az igazi felelőse. Még gondolni sem engedtek arra, hogy a német dolgozó népet kárhoztassák azokért a borzalmakért, amelyeket a fasiszták követtek el a szovjet földön. A német dolgozókkal kapcsolatban a szovjet emberek világos álláspontot foglaltak: segíteni kell őket, hogy belássák tévedéseiket, gyorsabban felszámolják a nácizmus maradványait és beilleszkedjenek a békeszerető népek nagy családjába, melyen belül a legfőbb értékmérőnek a jövőben a békének és demokráciának kell lennie.

Berlinben és környékén még dúltak a harcok, amikor a szovjet parancsnokság a párt központi bizottságának és a kormány határozata alapján már hozzálátott, hogy megteremtse a feltételeket a fővárosi lakosság normális életkörülményeihez. A katonai és polgári közigazgatási szervek létrehozásához és működéséhez az 1. Belorusz Front haditanácsának 1945. április 23-i 5. számú parancsa szolgált alapul. A parancs leszögezte:

„A Vörös Hadsereg által megszállt német területeken a teljes igazgatási jogkört a katonai parancsnokság gyakorolja a városok és kerületek katonai parancsnokai által.

Katonai parancsnokokat neveznek ki minden városban. Az igazgatás végrehajtó szerveit a helyi lakosság képviselőiből – a polgármesterekből, a kisebb városokban és községekben az elöljárókból – alakítják meg, akik felelősek a katonai parancsnokok felé azért, hogy a helyi lakosság a kiadott parancsokat és intézkedéseket végrehajtsa . . ."

A fentiek szellemében látott napvilágot 1945. április 28-án Berlin katonai parancsnokának, N. E. Berzarin vezérezredesnek, a Szovjetunió Hősének 1. számú parancsa, amely leszögezte, hogy Berlin területén minden hatalom a szovjet katonai parancsnokság kezébe megy át.

E parancs tudatta a város lakosságával, hogy betiltják Németország fasiszta pártját és feloszlatják minden szervezetét.

A parancs rögzítette a lakosság magatartására vonatkozó követelményeket és azokat a határozványokat, amelyek betartása szükséges volt Berlin életének normalizálásához.

A központi katonai parancsnokság Berlinnek mind a húsz kerületében katonai parancsnokságot létesített. Ezek állományába szovjet tisztek, elsősorban hadtápszakemberek, valamint mérnökök és technikusok kerültek.

A nagyobb kerületek egyes körzeteiben katonai kommendánshivatalokat állítottak föl.

A katonai parancsnokságoknak munkájuk első percétől sok nehéz feladatot kellett megoldaniuk, rendkívül bonyolult viszonyok közepette.

A berlini harcok következtében a város 250 ezer épületéből mintegy 30 ezer teljesen rombadőlt, több mint 20 ezer félig romos állapotban volt, 150 ezer pedig közepesen rongálódott meg.

A városi közlekedés megbénult. A földalatti állomásainak több mint egyharmadát elárasztották, 225 hidat felrobbantottak a német fasiszta csapatok. A városi villamosközlekedés kocsiparkja és felsővezeték-hálózata szinte teljesen használhatatlan volt. Az utcákat, különösen a város központjában, romok borították. A teljes közszolgáltatási rendszer (az elektromos-, víz-, gáz-, és csatornázási művek) beszüntette munkáját.

A Berlinben levő szovjet csapatok mindenekelőtt a tüzeket kezdték oltani, összegyűjtötték és eltemették a holttesteket, aknamentesítették a várost. Meg kellett

menteni a berlinieket az éhhaláltól, meg kellett szervezni az élelmiszerellátást, amely már a szovjet csapatok berlini harcai előtt megszűnt.

A szovjet parancsnokság azonban semmiképpen sem oldhatta volna meg ezeket a feladatokat, ha a berlinieket nem vonja be az aktív munkába.

A haditanácsok, a katonai parancsnokságok és a politikai szervek elsősorban a koncentrációs táborokból kiszabadított kommunistákat, az antifasisztákat és más német demokratákat vonták be a kerületi elöljáróságok munkájába, akikkel azonnal baráti, kölcsönös megértést alakítottunk ki.

Így szerveződtek a német önkormányzati szervek – az antifasiszta demokratikus koalíció szervei. Ezek egyharmadában kommunistákból álltak, akik elvtársi egyetértésben dolgoztak a szociáldemokratákkal és a lojális magatartást tanúsító szakemberekkel.

Jelentős munkát végzett Berlinben az A. I. Jelizarov ezredes vezetése alatt álló politikai osztály.

1945 májusában a front haditanácsa Berlin életének normalizálása érdekében egész sor fontos határozatot hozott, többek között:

– május 11-én a 063. számú rendeletben szabályozta Berlin német lakosságának az élelmiszerellátását. Ebben rögzítette az élelmiszerelosztás rendjét és az ellátás normáit;

– május 12-én a 064. számú rendeletben intézkedett Berlin közműhálózatának helyreállításáról és zavartalan munkájának biztosításáról;

– május 31-én a 080. számú rendeletben biztosította Berlinben a gyermekek tejellátását.

Sok más intézkedés is született a lakosság élelmezésének és lakáskörülményeinek normalizálására. Ezek elsősorban a helyreállítási munkálatokban részt vevő dolgozókat érintették.

A szovjet kormány gyorssegélyeként 96 ezer tonna gabona, 60 ezer tonna burgonya, mintegy 50 ezer vágómarha, nagy mennyiségű cukor, zsír és más élelmiszer érkezett Berlinbe.

A gyors intézkedések eredményeként megszűnt a német lakosságot fenyegető éhségveszély.

Fontos szerepet játszottak a német lakosság életkörülményeinek rendezésében a szovjet katonai parancsnokságok, a front politikai szervei, a helyőrségi és a kommendánshivatalok politikai szervei, amelyek körül gyors ütemben nőtt a demokratikus beállítottságú lakosság aktivitása. Fokozatosan megszűnt a bizonytalanság és a megtorlástól való félelem, amellyel annak idején a nácik rémítgették a lakosságot.

Egy ízben valahol a külvárosban jártam és felfigyeltem egy nagyon élénk csoportra, amelynek közepén szovjet katonák álltak, gyerekektől és asszonyoktól körülvéve. Megállítottam a gépkocsit és közelebb mentem, feltételezve, hogy a polgári személyek szovjet állampolgárok, akik a fasiszták táboraiból szabadultak ki. Megállok, figyelek és hallom, hogy egyik katonánk egy négyév körüli szőke gyermeket tartva karjaiban ezt mondja:

– Elvesztettem feleségemet, kislányomat és kisfiamat, amikor családomat Konotop városából kitelepítették. A vonatban haltak meg, amikor a németek bombázták a szerelvényt. A háború véget ért, hogyan éljek család nélkül. Adják nekem ezt a kisgyereket, hiszen apját, anyját megölték az SS-ek.

Valaki tréfált:

– Ez a gyerek hasonlít is rád . . .

A mellette álló asszony németül szólt:

– Nem, nem adhatom oda, ez a gyermek rokonom, magam akarom felnevelni.

Valaki fordított. A katona elszomorodott.

Én is közbeszóltam:

– Hallod barátom, hazatérsz és találsz ott magadnak gyermeket, hiszen annyi árva van otthon is! Még jobb, ha szerzel egy gyereket az anyjával együtt!

A katonák hangosan nevettek, s ez mosolyt csalt a német kisfiú arcára is. Harcosaink sorban nyitották ki kenyérzsákjaikat. Kenyeret, cukrot, konzerveket, kekszet osztottak a gyermekeknek és asszonyoknak, sőt a katona karjaiban levő gyerek még cukorkát is kapott. A katona megcsókolta a kisfiút és mélyet sóhajtott.

Mire is képes a szovjet katona jó szíve, gondoltam, és odalépve a katonához keményen megszorítottam a kezét.

Váll-lapok nélküli bőrkabátot viseltem, de hamarosan felismertek, így ott kellett maradnom még vagy fél órát és válaszolgatnom a körülöttem levők kérdéseire. Ma már sajnálom, hogy nem jegyeztem fel a katonák nevét. Csak arra emlékszem, hogy Berzarin tábornok 5. csapásmérő hadseregéhez tartoztak.

Május 9-én az Állami Honvédelmi Bizottság megbízásából Berlinbe érkezett Anasztasz Ivanovics Mikojan, akinek első kívánsága az volt, hogy megtekinthesse a város maradványait és meggyőződjék arról, hogyan indul meg az élet.

Kiszállt a kocsiból az egyik élelmiszerüzlet előtt, ahol szovjet élelmiszerjegyekre már kenyeret osztottak, és megszólította a sorban álló asszonyokat. Az asszonyok rendkívül törődöttek és meggyötörtek voltak.

– Hogyan érzik magukat, mióta a szovjet csapatok elfoglalták Berlint? – kérdezte Anasztasz Ivanovics. – Beszéljenek bátran, itt áll mellettem Zsukov marsall, ő figyelembe veszi kívánságaikat és mindent megtesz, ami csak erejéből telik.

– Ő Anasztasz Ivanovics Mikojan – mutattam be –, a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese. A szovjet kormány megbízásából érkezett. Látni akarja, hogyan élnek önök, miben szenvednek szükséget, hogy így a berlinieknek minden lehető segítséget megadhassunk.

A tolmács fordított.

Azonnal körülvettek bennünket és szinte feltartóztathatatlanul ömlött a szó:

– Sohasem hittük volna, hogy ilyen magas rangú orosz vezető járkál majd a sorban állók között és érdeklődik afelől, miben szenvednek szükséget az egyszerű németek. Minket mindig rémítgettek az oroszokkal . . .

Egy idősebb nő, közelebb lépve Mikojanhoz, észrevehető meghatódottsággal, így szólt:

– Hálásan köszönjük, mi, német asszonyok, hogy nem hagynak bennünket éhhalállal elpusztulni.

És rögtön a mellette álló kisfiúhoz fordult:

– Hajolj meg szépen a szovjet vezetők előtt, és köszönd meg a kenyeret meg a jó bánásmódot!

A gyermek szótlanul meghajolt.

Mikojan, Hruljev és Antyipenko társaságában gondosan tanulmányoztuk, hogy milyen lehetőségeink vannak a lakosság élelmiszer- és egészségügyi ellátására. A saját csapatok ellátási nehézségei ellenére is megtaláltuk a segítés módját. Látni kellett volna a berlinieket arcát, amikor megkapták az első kenyér-, kása-, kávé-, cukor- és esetenként, bár kisebb mennyiségben, a zsír- és húsadagokat! . . .

A párt központi bizottságának és a Szovjetunió kormányának utasításai szellemé-

ben mindazzal segítettük a német népet, amivel csak tehettük, hogy mielőbb helyreállhasson a hétköznapi munkásélet. A német földesurak uradalmaiból származó tehergépkocsikat, lovakat, vetőmagot és mezőgazdasági eszközöket osztottunk ki. Ezeket a mezőgazdasági közösségekbe tömörült földmunkásoknak adtuk át.

Berlinbe érkezett Walter Ulbricht. Ez ideig még nem találkoztam vele, de sokat hallottam róla, mint a német kommunisták határozott és elvileg szilárd vezetőjéről. Vele együtt egy nagyobb német kommunista csoport érkezett. Első gondjuk az volt, hogy megakadályozzanak bármilyen súrlódást a német lakosság és a szovjet katonák kapcsolatában. A német elvtársak hangsúlyozták, hogy a munkások, az egyszerű német emberek a Vörös Hadseregben már nem a hódítót, hanem a német népnek a fasizmus uralma alóli felszabadítóját látják.

Javasoltuk Ulbricht elvtársnak, hogy látogassa meg a szovjet egységeket és elvtársait is küldje el egy kis beszélgetésre a szovjet katonákkal. Beleegyeztek. Visszatérésük után meleg szavakkal emlékeztek meg katonáinkról, azok széles politikai látóköréről és emberségéről.

Berlin elfoglalása után gyakran találkoztunk Wilhelm Pieckkel, Walter Ulbrichttal és más német kommunistákkal, akik fáradhatatlanul munkálkodtak a háború és a fasiszta uralom következményeinek felszámolása érdekében.

Megismerkedtem Otto Grotewohllal is, aki abban az időben Németország Szociáldemokrata Pártja baloldali csoportjának elismert vezetője volt, és szemmel láthatóan a kommunistákhoz húzott. Hamarosan aktív tárgyalások kezdődtek Wilhelm Pieck, Walter Ulbricht és Otto Grotewohl között annak érdekében, hogy a kommunistákból és baloldali szociáldemokratákból megalakítsák Németország Szocialista Egységpártját. Ezek a megbeszélések 1946. április 21-én a NSZEP megalakításával fejeződtek be. Megválasztották a párt vezető szerveit, és széles körű tevékenységbe kezdtek a munkások, parasztok és a dolgozó értelmiség körében.

1945 május közepén a front haditanácsa értekezletet hívott össze a német nyilvánosság, az ipar, a közlekedés, az egészségügy, a közművek, a kulturális intézmények dolgozóinak és a katonai parancsnokságok tisztjeinek részvételével.

Az értekezlet munkájában részt vett Mikojan, a Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettese, Walter Ulbricht, a Német Kommunista Párt Központi Bizottságának titkára, valamint más német párt- és társadalmi vezető. Az értekezlet napirendjére tűzték a város életének további rendezésével, a lakosság ellátásával, a közlekedés és a közművek helyreállításával, a város kulturális életének megszervezésével kapcsolatos kérdéseket.

Már május 14-én, Berlin városparancsnoka, Berzarin vezérezredes, a földalatti vasút új igazgatóságával együtt megnyitotta a metró első vonalán a közlekedést, és május végére már mintegy öt vonal üzemelt 61 km hosszúságban.

Május 19-én zajlott le a berlini városi tanács ünnepélyes alakuló ülése, amelyen Berzarin vezérezredes beszámolót tartott a berlini szovjet igazgatási szervek politikájáról, majd dr. Werner főpolgármester bemutatta a városi tanácsot a nyilvánosságnak. A tanács olyan német polgárokból állt, akik előzőleg antifasiszta demokratikus tevékenységükkel tűntek ki.

Az egész városban óriási méretű helyreállítási munkák indultak meg. Megkezdődött a romok eltakarítása, melyben a német szakembereken és a lakosságon kívül a szovjet műszaki és szakcsapatok is résztvettek. Május végére részben megkezdték működésüket a környéken levő főbb vasútállomások és folyami kikötők, amelyek biztosították Berlin tüzelő- és élelmiszerellátását.

Erre az időre már megkezdte működését a városi vízvezeték-hálózat 21 szivattyútelepe is. A hét helyreállított gázgyár a város szükségleteire naponta 340 ezer köbméter gázt adott. Berlin főbb kerületeinek üzemeit és lakosságát már teljes mértékben ellátták gázzal és vízzel.

Júniusban a fővárosi villamosvasút 51 vonalon, mintegy 498 km hosszúságban szállította az utasokat és az árut.

Május 25-én Berzarin városparancsnok parancsára megkezdődött a városi rendőrség, bíróság és ügyészség szervezése. A berlini rendőri apparátus vezetésével a „Szabad Németország" mozgalom egyik aktív résztvevőjét, Paul Markgrafot bízták meg.

A város katonai parancsnokságai a német kommunisták és demokraták segítségével jelentős munkát végeztek a demokratikus rendszer megszervezése és kifejlesztése érdekében.

A berlini rádió május 13-án kezdte meg adását. A következő napon a katonai parancsnokság vezetői Gustav Gründgen, Ernst Legal és Paul Wegner színházigazgatókkal megvitatták a berlini színházak megnyitásához szükséges tennivalókat.

Június közepén Berlinben már 120 filmszínház működött, ezekben szovjet játék- és dokumentumfilmeket vetítettek. A filmeket a berliniek tízezrei nézték meg.

A szovjet igazgatási szervek rendkívül fontos politikai és kulturális intézkedése volt, hogy a szovjet megszálló csapatok német nyelven kiadták a „Täglicher Rundschau" című újságot. A lap első száma május 15-én jelent meg, és hamarosan népszerűvé vált.

Az újság feladata az volt, hogy megvilágítsa a német nép számára pártunk és kormányunk kül- és belpolitikáját, feltárja az igazságot a Szovjetunióról, a Vörös Hadsereg internacionalista küldetéséről. A lap részletesen tájékoztatott a közművek helyreállításáról és a kulturális élet fellendítése érdekében tett intézkedésekről, s feltárta a fasizmus lényegét. Mozgósította a német lakosságot arra, hogy minden erejét megfeszítve a lehető leggyorsabban állítsa helyre a normális életkörülményeket Berlinben.

Néhány nap elteltével újabb újság jelent meg, a „Berliner Zeitung", a berlini városi tanács sajtóorgánuma.

Június folyamán megtörtént a berlini demokratikus kulturális erők egyesítése. Megalapították a „Kulturbund"-ot, Németország demokratikus újjáépítésének kulturális szervét.

Május közepén a szovjet katonai parancsnokság és a berlini városi tanács intézkedésére a legtöbb kerületben megindult az iskolai tanítás. Június végére már 580 iskolában, mintegy 233 ezer gyermek tanult. 88 gyermekotthont szerveztek.

A szovjet katonai igazgatás vezetőjének 2. sz. parancsával megindult az antifasiszta párt tevékenysége is a szovjet megszállási övezetben. A dolgozó lakosság jogot kapott arra, hogy szabad szakszervezetekben és egyéb szervezetekben egyesüljön érdekeinek és jogainak védelme céljából.

„A szocialista katonai igazgatási szervek e lépése váratlanul hatott a német lakosság túlnyomó többségére. Ez a szovjet igazgatási szerveknek a német nép demokratikus erői, ezeknek az erőknek a fasizmus gyökeres kiirtására irányuló következetes programjuk, Németország demokratikus átalakítására hivatott célkitűzése iránti bizalmának kifejezése volt" – írja az NDK történetírója, Horst Schützler.

Otto Grotewohl szavaival élve, a németországi szovjet katonai igazgatás vezetőjének 2. sz. parancsa „impulzust adott a szovjet megszállási övezet politikai életének megindulásához".

„Hol olvashattunk a történelemben olyan megszálló hadseregről – írta –, amely a háború befejezése után öt héttel már lehetőséget adott a megszállt ország lakosságának, hogy pártokat szervezzen, újságokat adjon ki, s megengedte volna a gyülekezési és szólásszabadságot?"

Június 11-én Németország Kommunista Pártjának Központi Bizottsága programfelhívással fordult a német néphez. Ennek az okmánynak rendkívül nagy volt a történelmi jelentősége; kifejezésre juttatta az antifasiszta, demokratikus Németország felépítésének programját.

A német nép megkapta a jogot, hogy életét demokratikus alapokon építse fel.

A háború utáni első hónapokban a berlini önkormányzat demokratikus szervei, az egész szovjet megszállási övezethez hasonlóan, az NKP irányítása alatt és a szovjet katonai parancsnokság közreműködésével számos társadalmi-gazdasági átalakítást valósítottak meg. Végrehajtották a demokratikus földreformot, amely mintegy egymillió németet juttatott földhöz, és amely egyszer s mindenkorra véget vetett a porosz junkerek osztályuralmának, azon osztályának, amely a német militarizmus és fasizmus fő bázisa volt. Felszámolták a hatalmas kapitalista monopóliumokat, a szerteágazó vállalkozásokat, s a volt nácikat eltávolították a gazdasági, társadalmi és kulturális élet különböző területein betöltött vezető beosztásokból. Az üzemekben bevezették a nyolcórás munkanapot és a dolgozók szabadságolásának egységes rendszerét.

Jól emlékszem arra, mily nagy figyelemmel és a helyzet milyen alapos ismeretében törődött ezekkel a fontos folyamatokkal a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága és Politikai Irodája. E munka főbb irányaival kapcsolatban sok értékes tanács magától Sztálintól származott, aki a nemzetközi munkásosztály érdekeinek, az európai biztonságért, valamint a béke megszilárdításáért folytatott harc szemszögéből vizsgálta e kérdéseket.

Mire Berlin nyugati szektorába beérkeztek az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország csapatai és igazgatási szervei, a városban már lényegében rendes mederben folyt a lakosság élete, s minden feltétel adva volt annak továbbfejlesztéséhez is.

1945. június 16-án a szovjet parancsnokságot és az 5. csapásmérő hadsereget nagy veszteség érte. A hadsereg parancsnoka, Berlin első városparancsnoka, Nyikolaj Erasztovics Berzarin vezérezredes, a Szovjetunió Hőse, aki olyan sokat tett Berlin helyreállításáért, szolgálati kötelmeinek teljesítése közben életét vesztette.

Városparancsnoki tisztében és az 5. csapásmérő hadsereg parancsnoki beosztásában A. V. Gorbatov vezérezredes, a Szovjetunió Hőse követte őt. A tábornok a berlini hadművelet időszakában a 3. hadsereg parancsnoka volt, ragyogóan oldotta meg a Berlin délkeleti térségében bekerített német csapatok szétzúzását. Alekszandr Vasziljevics mint Berlin város parancsnoka kitűnt szervezőkészségével és mindent megtett annak érdekében, hogy aktívan folytassa a dolgozó nép normális életkörülményeinek helyreállításával kapcsolatban már megkezdett munkát.

A legmelegebb szavakkal szeretnék megemlékezni az 5. csapásmérő hadsereg haditanácsának tagjai, F. J. Bokov altábornagy és Sz. I. Tyulpanov ezredes eredményes munkájáról, amelynek során igen értékes segítséget nyújtottak a német elvtársaknak a berlini városi tanács és a helyi önkormányzati szervek megszervezéséhez és a berlini szovjet katonai parancsnokságok tevékenységéhez.

A szovjet csapatok befejező hadművelete a Nagy Honvédő Háborúban a prágai hadművelet volt. Ennek során a Vörös Hadseregnek véglegesen szét kellett zúznia a német csapatok maradványait, és fel kellett szabadítania Csehszlovákiát.

Már május 5-én értesült a főhadiszállás a csehek prágai felkeléséről és a megszálló német csapatokkal vívott küzdelméről. A főhadiszállás megparancsolta: az 1., a 2. és a 4. Ukrán Front gyorsítsa meg előrenyomulását Prága térségébe, hogy támogatni tudja a felkelőket és megakadályozza a felkelés elfojtását.

A főhadiszállás parancsának végrehajtására a frontok gyorscsoportjaikat vetették előre. Ezek a május 9-ére virradó éjszaka elérték Prágát, majd reggel betörtek a városba, ahol a lakosság határtalan lelkesedéssel fogadta őket.

Ettől kezdve a német csapatok Csehszlovákia és Ausztria, valamint Dél-Németország területén már nem fejtettek ki további szervezett ellenállást. Gyors ütemben vonultak vissza nyugat felé, és arra törekedtek, hogy az amerikai csapatok fogságába kerüljenek. Ott, ahol a szovjet csapatok elvágták visszavonulásuk útjait, megkísérelték, hogy harcolva törjenek át, miközben súlyos veszteségeket szenvedtek. Az amerikai csapatok parancsnoksága, megszegve szövetségesi kötelezettségeit, nem akadályozta meg a német fasiszta csapatok átlépését a nyugati övezetbe, sőt inkább elősegítette azt.

Ugyanilyen jelenségeket tapasztaltunk az angol csapatok arcvonalszakaszán is. A szovjet katonai vezetés tiltakozott a szövetségeseknél, de eredménytelenül.

Az amerikai csapatok felé igyekezett visszavonulni a hazaáruló Vlaszov hadosztály is. Útját azonban a 25. harckocsihadtest lendületes tevékenységével elvágta. A hadosztálynál tartózkodott maga Vlaszov is. A hadtest parancsnoka, J. I. Fominih vezérőrnagy úgy döntött, hogy élve fogja el, hogy hazaárulásért felelősségre lehessen vonni. Ez a feladat a 162. harckocsidandár parancsnokára, I. P. Miscsenko ezredesre hárult, aki Vlaszov elfogását M. I. Jakusev százados osztagára bízta.

Vlaszovot a visszavonuló oszlopban haladó gépkocsijában fogták el. A csomagok alá bújva és pokróccal betakarózva, sebesült katonának álcázta magát. Kilétét saját testőrei fedték fel. Vlaszovot és cinkostársait a katonai bíróság halálos ítélettel sújtotta.

Így tehát végérvényesen összeomlott a fasiszta állam. A Szovjetunió Fegyveres Erői és a szövetséges csapatok, Franciaország, Jugoszlávia, Lengyelország, Csehszlovákia és más országok népi-felszabadító erőinek közreműködésével teljesen szétzúzták a fasizmust Európában. Ez a hitleri erőszak régen várt és örömteljes végét jelentette, egy majdnem hat évig tartó, szégyenletes időszak után. A fasiszta Németországgal vívott háború győzelmes kimenetelét az egész haladó emberiség áhította.

Számomra rendkívül nehéz, és ezen nem is lehet csodálkozni, hogy valakit is kiemeljek azok közül, akik részt vettek az Európában folyó második világháború legnagyobb záró hadműveletében, a berlini hadműveletben. Minden katona erőinek maximális megfeszítésével és a lehetőségek teljes kihasználásával küzdött és teljesítette a számára megszabott feladatokat. Az ellenség szétzúzása egy hadműveletben, ütközetben vagy harcban általában valamennyi résztvevő közös ügye.

A front csapatainak vezetésében értékes segítséget nyújtott nekem az 1. Belorusz Front törzsének tapasztalt kollektívája, élén M. Sz. Malinyin tábornokkal.

Megjegyzem: amikor a háború tapasztalatait összegezzük, a törzsekben dolgozó tisztek és tábornokok munkáját méltóan kell értékelnünk.

Szeretném felhívni a figyelmet arra, hogy a német csapatok berlini csoportosításának szétzúzása és a német főváros elfoglalása mindössze 16 napot vett igénybe. Ez rendkívül rövid idő egy ilyen bonyolult hadászati hadművelet vonatkozásában.

Napjainkban vannak olyanok Nyugaton, akik megkísérlik kisebbíteni azokat a

nehézségeket, amelyekkel a szovjet csapatoknak meg kellett birkózniuk az 1945-ös év záró hadműveleteiben és Berlin elfoglalása során.

Mint a berlini hadművelet résztvevőjének, meg kell mondanom, hogy ez a második világháború egyik legnehezebb hadművelete volt. Az ellenség mintegy milliós csoportosítása elkeseredetten küzdött és védekezett a berlini hadászati irányban, különösen a seelowi magaslatokon, a főváros peremén és magában Berlinben. A szovjet csapatok ebben a záró hadműveletben nagy veszteségeket szenvedtek, mintegy 300 ezer halottat és sebesültet.

Az Eisenhowerral, Montgomeryvel, valamint a szövetséges csapatok más tábornokaival és tisztjeivel folytatott megbeszélésekből már akkor világosan kitűnt, hogy a Rajnán való átkelés után a szövetséges csapatok már nem vívtak komoly harcokat a németekkel. A német egységek gyors ütemben vonultak vissza és minden különösebb ellenállás nélkül adták meg magukat az amerikaiaknak és angoloknak. Ezeket az adatokat támasztják alá a szövetséges csapatok szinte jelentéktelen veszteségei a záró hadműveletekben.

Így pl. a Forrest Poque amerikai történész „Főparancsnokság" című könyvében szereplő adatok szerint G. Patton 1. amerikai hadserege 1945. április 23-án mindössze 3 főt vesztett, ugyanakkor ezen a napon 9 ezer német katonát és tisztet ejtett foglyul.

Milyen veszteségeket szenvedett a hárommilliós amerikai hadsereg, amikor a Rajnától keletre, délkeletre és északkeletre nyomult előre? Kitűnik, hogy mindössze 8351 főt, ugyanakkor a fogságba került németek száma több százezer volt.

Sok nyugati befolyásos katonai teoretikus, köztük a szövetséges expedíciós csapatok egykori európai főparancsnokságához tartozó tábornokok alaptalanul továbbra is azt hangoztatják, hogy az Ardennekben vívott ütközet és a szövetséges csapatoknak a Rajna vonalába történt kijutása után a német hadigépezet széthullott és semmi nem indokolta, hogy bármilyen tavaszi hadjáratot is indítsanak 1945-ben. Még a megboldogult Eisenhower egykori amerikai elnök is, amikor 1965-ben interjút adott Chicagóban az egyik washingtoni lap tudósítójának, kijelentette: „Németország teljes vereséget szenvedett az Ardennekben vívott csata után . . .

Január 16-ra már minden befejeződött és valamennyi gondolkodó ember tudta, hogy ez a vég . . . mindenfajta tavaszi hadjáratról le kellett mondani. A háború legfeljebb 60 vagy 90 nappal hamarabb ért volna véget."

Ezzel nem tudok egyetérteni.

A Vörös Hadsereg, mint ismeretes, 1945 január közepén még alig kezdte meg a Tilsit–Varsó–Sandomierz szakaszról indított támadását, amelynek az volt a célja, hogy Kelet-Poroszország és Lengyelország területén szétzúzza az ellenséget. Ezt követte volna a terv szerint a Németország központi területei elleni támadás, Berlin birtokbavétele és az Elba elérése, a déli szárnyon pedig Csehszlovákia és Ausztria teljes felszabadítása.

Eisenhower említett megítélése szerint úgy tűnik, hogy 1945 januárjában a szovjet csapatoknak is le kellett volna mondaniuk a tavaszi hadjáratról. Azaz, anélkül kellett volna befejezni a háborút, hogy elértük volna a fő katonapolitikai célt, elértük volna a fasiszta Németország határait, nem is beszélve Berlin bevételéről. Vagyis azt kellett volna tennünk, amire Hitler és környezete áhítozott a Birodalmi Kancellária bunkereiben ülve, azt kellett volna tennünk, amiért még ma is bánkódnak mindazok, akiknek nem szívügyük napjaink nagyarányú haladó átalakulása.

A fasizmus szétzúzása Európában a Hitler-ellenes koalíció országaitól fegyveres

erőik és anyagi eszközeik hatalmas arányú mozgósítását követelte meg. E rendkívül fontos feladat megoldásában kifejezésre jutott az a kölcsönös egyetértés és óhaj, hogy a végsőkig folytatni kell a harcot a fasizmus ellen, egészen a feltétel nélküli kapitulációig.

Senki sem vitathatja azt, hogy a fasizmus elleni fegyveres harc fő terheit a Szovjetunió viselte. Ez a háború volt a legvéresebb, a legelkeseredettebb és a legsúlyosabb, amelyet népünknek valaha is meg kellett vívnia.

Az elkeseredett és pusztító háború mintegy három évig szovjet területen dúlt. Több mint 20 millió szovjet ember esett el a harcmezőkön, pusztult el a városok és falvak romjai alatt, halt meg a fasiszták golyóitól és kínzásaitól a hitleri „halálgyárakban". Mintegy 70 ezer szovjet várost, községet és falut töröltek el a föld színéről. Az ország elvesztette nemzeti javainak kb. 30%-át. Ki tagadhatná, hogy a történelem eddig még nem ismert olyan borzalmas barbárságot és embertelenséget, mint amilyent a fasiszta megszállók tanúsítottak országunkban.

A Hitler-ellenes koalíció egyetlen országa, egyetlen nép sem hozott olyan súlyos áldozatokat mint a Szovjetunió, és senki sem tett annyi erőfeszítést az ellenség, az egész emberiséget fenyegető fasizmus szétzúzására.

Amerikai földre egyetlen bomba sem hullott, az Egyesült Államok városaira egyetlen lövedéket sem lőttek ki. Anglia a háborúban mindössze 264 443 embert veszített.[102] A szovjet emberek azonban megadják a tiszteletet az amerikai és angol népnek, katonáinak, tengerészeinek, tisztjeinek és hadvezéreinek, akik mindent megtettek annak érdekében, hogy közelebb hozzák a fasiszta Németország feletti győzelem óráját. Őszintén tiszteljük az elesett angol és amerikai tengerészek emlékét, akik a rendkívül bonyolult tengeri helyzet ellenére, a minden mérföldön reájuk váró halálos veszedelem közepette szállították részünkre a lend-lease egyezményben biztosított anyagokat. Nagyra értékeljük az európai országok ellenállóinak önfeláldozó harcát.

A szövetségesek Európában harcolt katonáinak harci erényeiről objektívan meg kell állapítanunk, hogy küzdőszellemük és helytállásuk a közös ellenséggel folytatott küzdelemben magas színvonalú volt.

Nem véletlen, hogy amikor a szovjet és a szövetséges csapatok katonái az Elbánál találkoztak, őszintén és melegen üdvözölték egymást a győzelem alkalmából, és kifejezték reményüket, hogy a háború utáni években is barátok lesznek.

A háború súlyos megpróbáltatásoknak és kemény próbának vetette alá a szovjet társadalmi és államrendszert, amely kiállva e próbatételt, bebizonyította fölényét és életerejét. A háború menete és kimenetele szempontjából döntő szerepet játszottak a néptömegek. Valamennyi szovjet ember a harcoló csapatoknál, a partizánosztagok soraiban, a gyárakban, a tervezőirodákban, a kolhozokban és szovhozokban egyaránt, erejét nem kímélve vette ki részét az ellenség megsemmisítéséből.

Súlyos körülmények között, nélkülözve dolgoztak a munkások, kolhozparasztok, értelmiségiek. Az asszonyok és fiatalkorúak felváltották azokat, akik harcba indultak. Az új gazdasági bázison felépülő népgazdaságunk bebizonyította életerejét. Iparunk a fegyveres harc során, az ellenséggel vívott küzdelem nehéz körülményei között, hatalmas anyagi veszteségeket szenvedve is képes volt a háború éveiben arra, hogy az Európa egész katonai potenciáljára támaszkodó hitleri Németországnál kétszer több korszerű harci technikát gyártson.

[102] Háborús Statisztikai adattár, London, 1945. 13. old. (angolul).

Még a legnehezebb pillanatokban is, amikor úgy tűnt, hogy az ellenségnek már nyert ügye van, a szovjet nép nem csüggedt el, nem tört meg az ellenség csapásai alatt, hanem a kommunista párt mögé felzárkózva becsülettel küzdötte le a nehézségeket és vívta ki a világtörténelmi jelentőségű győzelmet.

A Szovjetunió Kommunista Pártja valóban lelkesítőnk és szervezőnk volt. A súlyos katonai megpróbáltatások nehéz óráiban a harcoló nemzet élére állt, legjobb fiait küldte a tűzvonalba. A háború végén az arcvonalakon mintegy 3 millió kommunista harcolt, a párttagságnak több mint fele (minden negyedik katona kommunista volt). A legtöbb katonát az 1941-es és 1942-es év legnehezebb hónapjaiban vettük fel párttagnak. A kommunisták és komszomolisták az arcvonalakon és a hátországban egyaránt példát mutattak a haza védelméért folytatott hősies küzdelemben. A nép és hadserege a kommunistákban és a lenini pártban a magas fokú szovjet hazafiság és az internacionalizmus iránti odaadás példaképét látta.

Itt szeretném hangsúlyozni annak a hazafias szerepnek a fontosságát, amelyet a szovjet sajtó töltött be a Nagy Honvédő Háború éveiben. Az első sorokban, a legbonyolultabb és legveszélyesebb harci viszonyok között hősiesen működtek a haditudósítók, a központi és frontújságok munkatársai, a félelmet nem ismerő fotoriporterek, az Össz-szövetségi Rádió munkatársai.

Széles körű és megérdemelt megbecsülésben részesültek az egész világon a Szovjet Tájékoztató Iroda szervei, amelyeket a Nagy Honvédő Háború arcvonalairól szóló tájékoztatás legmegbízhatóbb forrásának tekintettek.

Amikor következtetéseket vonunk le, még egyszer és alaposan értékelnünk kell azokat a hatalmas erőfeszítéseket és azt a helytállást, amelyet népünk és hadseregünk tanúsított a Moszkva térségében vívott csata, a legnehezebb és legbonyolultabb 1941-es év folyamán.

A német imperializmus célja az volt, hogy megsemmisítse a világ első szocialista államát, s leigázza sok más ország népeit. Ma már megsárgultak azok az okmányok, direktívák és térképek, amelyeken a hitleri felső vezetés megtervezte Európa, Ázsia, Afrika és Amerika sorsát, azt követően, amikor majd sikerült a Szovjetuniót szétzúznia. Emlékeznünk kell ezekre, valahányszor a Szojetunió Nagy Honvédő Háborújának jelentőségéről beszélünk, s emlékeznünk kell arra, mire vezethet általában a világuralomra való törekvés.

A fasizmus elleni küzdelemben, a fegyveres erői elleni harcban tanúsított kibékíthetetlen és megalkuvás nélküli osztályharc meghatározó szerepet játszott a szovjet csapatok hadászatának, hadműveleti művészetének és harcászatának fejlődésében, amelyet a párt központi bizottsága és a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása irányított.

A szovjet hadművészet, miután leküzdötte a háború első időszakának nehézségeit, az össznépi támogatás talaján a háború második időszakában véglegesen ki tudta ragadni az ellenség kezéből a kezdeményezést, és egész sor hatalmas hadászati támadó műveletet tudott szervezni.

A Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállása, a vezérkar, a front- és hadseregparancsnokságok, valamint azok törzsei a hadviselési módok és formák állandó tökéletesítésével széles körű munkát fejtettek ki a háború folyamán, a fegyveres harc élenjáró tapasztalatainak általánosítása és a csapatok tevékenységében való alkalmazása érdekében.

Az 1943–1945 közti évek sikeres támadó hadműveleteinek legfontosabb tényezői-

ként említhetjük a tüzérségi és repülőtámadás új módszereit; a nagy erejű harckocsi-, gépesített és repülő-magasabbegységek tömeges alkalmazását, mesteri együttműködésüket az összfegyvernemi hadseregekkel a hadászati hadműveletekben; a hadműveletek előkészítésének és a csapatok vezetési módszereinek gyökeres megjavítását.

A háború folyamán a szárazföldi erőkkel együtt gyorsan fejlődött légierőnk is, különösen annak harci alkalmazása és hadműveleti művészete. Ez lehetővé tette, hogy a befejező időszakban kivívjuk a teljes légiuralmat. Repülőink a háború során tömeges hősiességükkel tűntek ki. A légierő a szárazföldi csapatokkal együttműködve nagy erejű és elháríthatatlan csapásokat mért az ellenség teljes harcászati, hadműveleti és hadászati mélységére. A háború végén légierőnk harceszközei már felülmúlták az ellenség légi harceszközeit.

A kiváló harci technikai eszközök kialakításában kimagasló sikereket értek el az A. N. Tupoljev, A. I. Mikojan, A. A. Blagonravov, A. A. Arhangelszkij, N. N. Polikarpov, A. Sz. Jakovlev, Sz. V. Iljusin, Sz. A. Lavocskin, V. M. Petljakov, Sz. P. Koroljov, P. O. Szuhoj, Zs. J. Kotyin, A. N. Krilov, V. J. Klimov, M. I. Koskin, V. G. Grabin, Sz. G. Gorjunov, M. I. Gurjevics, V. A. Gyektarjev, A. A. Mikulin, B. I. Savirin és G. Sz. Spagin vezetésével dolgozó tervezőcsoportok.

A szárazföldi haderő és a légierő mellett sikeres hadműveleteket hajtottak végre haditengerészeti erőink is. A tengerészgyalogság sok magasabbegysége és több száz osztaga harcolt a szárazföldön, és mindenütt csodálatraméltó bátorsággal, és ezzel kiérdemelte egész népünk háláját.

1944-től a szovjet hadászati vezetés, az ország hatalmas katonai és gazdasági potenciáljára támaszkodva, erő- és eszközfölénnyel rendelkezve, olyan támadó hadműveleteket szervezett, amelyekben egyszerre 2–3–4, vagy ennél több front, több tízezer löveg, több ezer harckocsi, sorozatvető és harci repülőgép vett részt. Ezek a hatalmas erők és eszközök lehetővé tették a szovjet katonai vezetés számára az ellenség bármilyen védelmének áttörését, nagy mélységű csapások mérését, nagy erejű ellenséges csoportosítások bekerítését, gyorsan történő részekre tagolásukat és megsemmisítésüket.

Sztálingrád térségében a Délnyugati, a Doni és a Sztálingrádi Frontnak majdnem két és fél hónapra volt szüksége Paulus hadseregének a teljes szétzúzásához, ugyanakkor a berlini hadműveletben a német csapatok több mint 400 ezer főt számláló hadászati csoportosítását – mint már említettem – 16 nap alatt semmisítettük meg, illetve ejtettük foglyul.

A szovjet csapatok támadó hadműveleteinek előkészítése során nagy figyelmet fordítottak a meglepésre, amelyet a gondos hadműveleti és harcászati álcázás, a hadműveleti okmányolás szigorú titkossága, a Legfelsőbb Főparancsnokságtól kiindulva egészen a csapatok vezetési szintjéig terjedő, szigorúan korlátozott tájékoztatás biztosított. Ezen belül különös súlyt helyeztek az erőknek és eszközöknek a főcsapások irányában való rejtett összpontosítására és a színlelt átcsoportosításokra olyan szakaszokon, ahol nem terveztek támadást.

A fasiszta Németországgal vívott háborúban a szovjet csapatok sok nagy hadműveletet folytattak, amelyek közül méretét és klasszikus végrehajtását tekintve több szinte példátlan a háborúk történetében. E hadműveletek közé sorolhatjuk a sztálingrádit, a kurszkit, a moszkvait, a iași–kisinyovit, a belorusszijait, a visztula–oderait, valamint a háborút befejező berlini hadműveletet. A védelmi hadműveletek közül – a csapatok állóképességét és tömeges hősiességét tekintve – kitűntek a

Leningrád térségében vívott ütközetek, a Szevasztopol és Ogyessza térségében vívott harcok.

A szovjet csapatok valamennyi nagy támadó és ellentámadó hadműveletét 1942 őszétől kezdve a magas fokú szervezettség, lendületesség, a döntő célokra való törekvés és azok teljes megvalósítása jellemezte. Az ütközetek és hadműveletek szinte megszakítás nélkül, minden évszakban folytak. Sem a fagyos és havas tél, sem az esőzés, de még a tavaszi-őszi úttalanság sem állította meg a hadműveleteket, bár ezek a körülmények a csapatoktól rendkívüli fizikai és pszichikai megfeszítést követeltek.

A szovjet hadászat legfontosabb jellemzője az 1944–45-ös években a magas fokú aktivitás, valamint a döntő célú támadó hadműveletek kibontakoztatása volt az egész szovjet–német arcvonalon. Míg a háború első – és részben a második – időszakában is a szovjet csapatok csak akkor kezdeményeztek támadó tevékenységet, amikor az ellenség erői és támadási (ellentámadási) lehetőségei már kimerültek, addig a háború befejező időszakában a hadjáratok közvetlenül csapatainknak az ellenség előkészített védelme elleni nagy erejű támadásával indultak meg.

A több irányban való egyidejű szétbontakozás, a nagy támadó hadműveletek folyamatos végrehajtása az 1944–45-ös években azért vált lehetővé, mert lerövidítettük a szovjet–német arcvonal kiterjedését, és még inkább a szovjet csapatok javára fordítottuk az erőviszonyokat. A hadászati támadás ilyen módja rendkívül hatékonynak bizonyult, mivel megfosztotta az ellenséget a szabad manőverezés lehetőségétől és mindenütt elvágta útjait.

Formájukra nézve a hadászati támadó műveletek erősen különböztek egymástól. Közülük a legjellemzőbbek voltak: az ellenség szemben álló csoportosításainak bekerítésére és megsemmisítésére találkozó irányokban indított, vagy a tengerbe szorításukat célzó hadműveletek; széttagoló csapások mérése azzal a céllal, hogy az ellenséges csoportosítást részekre bontsuk és úgy semmisítsük meg. A bekerítő hadművelet bizonyult a hadászati támadó hadművelet leghatékonyabb formájának. Kedvező feltételt jelentett az ilyen hadművelet megindításához, ha saját csapataink az ellenséges csoportosításhoz viszonyítva átkaroló helyzetben voltak.

A szovjet csapatok az egész háború folyamán rendkívül pontosan és mesterien harcoltak éjszaka is. Az éjszakai harc, amelyet a háború előtt „különleges körülmények között vívott harcnak" tekintettünk, megszokott harctevékenységi fajtává vált a háborúban. Különösen gyakran került sor éjszakai hadműveletekre 1943–1945 között, amikor csapataink a legnagyobb méretű hadászati hadjáratokat folytatták. Az ellenség csapatai rendszerint kitértek az éjszakai harc elől, de ha nem tudták elkerülni, passzívak voltak és mellőzték a manőverezést.

Nagy jelentőségűvé váltak 1943-tól kezdve a találkozóharcok és ütközetek. A háború tapasztalatai azt bizonyították, hogy a találkozóharcokban és ütközetekben az győzött, aki kellőképp felkészült e bonyolult harctevékenységi fajtára. Itt különösen azt kell jól emlékezetünkbe vésnünk, hogy már az első összecsapásnál meg kell előznünk az ellenséget a kedvező terepszakaszok elfoglalásában, a szétbontakozásban, a tűzmegnyitásban, a szárnyak átkarolásában és a lendületes roham megindításában.

A találkozóharcok és ütközetek jellegüknél fogva a széles körű és bátor kezdeményezést, továbbá a parancsnokoknak azt az állandó készségét követeli meg, hogy vállalják a felelősséget az ésszerű harci aktivitásért.

 Támadó hadműveleteink sikeréhez nagyban hozzájárult a szovjet partizánerők

hősies tevékenysége. Ezek több mint három éven át nem engedték az ellenséget lélegzethez jutni, rombolták közlekedési útjait és megbénították mögöttes területeit. Miután a szovjet csapatok Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Bulgária, Jugoszlávia és Magyarország területére léptek, jelentős segítséget kaptak ezen országok hazafiaitól, akik kommunista és szocialista pártjaik vezetésével küzdöttek az ellenség ellen.

Korántsem teljes adatok szerint az OSZFSZK megszállt területein szervezett partizánosztagokban 260 ezer népi bosszúálló harcolt, Ukrajnában 220 ezer, Belorusszijában pedig 374 ezer. Az ellenséges csapatoknak a mögöttes területeken gyakorlatilag egy második arcvonalat kellett kialakítaniuk a partizánok elleni harcra. Erre a feladatra jelentős erőket kellett fordítaniuk. Mindez kihatott a német arcvonal általános helyzetére, végső soron a háború kimenetelére is.

Meg kell emlékeznem a földalatti pártszervezetek bátor vezetőiről, a partizánosztagok és -magasabbegységek parancsnokairól, akik minden lehetőt megtettek, hogy elősegítsék az ellenséges erők elleni küzdelmet és mesterien együttműködtek harcoló csapatainkkal. Ilyenek voltak V. A. Begma, P. P. Versigora, Sz. J. Versinyin, P. K. Ponomarenko, T. A. Sztrokacs. A. F. Fjodorov, Sz. Sz. Belcsenko, M. Guszein-Zade, F. A. Baranov, Sz. A. Kovpak, I. A. Kozlov, V. I. Kozlov, Sz. V. Rudnyev, K. Sz. Zaszlonov, A. N. Szaburov, M. Sumauszkasz, D. N. Medvegyev, M. I. Naumov, P. Z. Kalinyin.

Jelentősek voltak az érdemeik a haza védelmében a határőröknek. Elsőként fogták fel a németek csapásait és követtek el mindent, ami erejükből tellett, hogy meghiúsítsák a hitleri villámháborús terv végrehajtását (e terv szerint a határőr-osztagokat a betöréstől számított 1–2 órán belül el kellett volna söpörni).

A határőr-csapatok szilárdan küzdöttek a határmenti övezetekben a túlerejű ellenséggel, majd a Vörös Hadsereg egységeivel együtt önfeláldozóan harcoltak minden talpalatnyi szovjet földért.

A moszkvai csatában sok határőrezred (volt határőrosztag) a Vörös Hadsereg egységeivel együtt az utolsó emberig kitartott a volokolamszki, a mozsajszki, a naro-fominszki, a malojaroszlavszki irányban. A kurszki kiszögellésben vívott ütközetben ragyogó sikereket ért el a 70. hadsereg, amely a távol-keleti, a közép-ázsiai és a bajkálontúli határőr kerületek egységeiből állt.

A határőrök fontos feladatokat teljesítettek az ellenség mögött is: megsemmisítették annak igazgatási szerveit és rombolták utánszállítási útjait. A háború folyamán a határőrcsapatok őrizték a Vörös Hadsereg hadtápját, sikeresen küzdöttek a beszivárgó fasiszta ügynökökkel és diverzánsokkal.

A korszerű háborúkban rendkívül nagy a jelentősége a csapatok helyes vezetésének. A vezetés a katonapolitikai, az erkölcsi, az anyagi és lélektani tényezők széles körét öleli fel, és a hadtudomány, valamint a hadművészet egyik legfontosabb részét alkotja. A háború előtti években a szovjet hadtudomány nem kutatta elég alaposan ezt a rendkívül fontos problémát. Mindannyian arra kényszerültünk, hogy nagyrészt a háború folyamán sajátítsuk el a csapatok vezetésének a tudományát és művészetét. E vonatkozásban a szovjet katonai vezetés hátrányosabb helyzetben volt, mint a német. Ez utóbbi ugyanis a Szovjetunió elleni támadás pillanatában már megfelelő hadviselési gyakorlattal rendelkezett.

Amint növekedett a fasisztákkal szembeni erőfölényünk, úgy emelkedett magasabb színvonalra az emberek és a harci technika irányítása. Tökéletesedtek az Állami Honvédelmi Bizottság és a Legfelsőbb Főparancsnokság vezetési módszerei.

A vezérkar általában naponta kétszer-háromszor jelentett a legfelsőbb főparancsnoknak az arcvonalakon kialakult helyzetről. A jelentést rendszerint a vezérkar főnöke személyesen, vagy annak első helyettese tette meg. A jelentéseken kívül a Hadműveleti Csoportfőnökség egy különleges térképet vezetett a főparancsnok számára, amelyen feltüntette mindazokat a változásokat, amelyek egy adott időpontig az arcvonalak helyzetében bekövetkeztek.

A legfelsőbb főparancsnok jól ismerte Vaszilevszkij és Antonov vezérkari főnököket és nagyra értékelte munkájukat. Gyakran hívatta magához a Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségének tábornokait, V. D. Ivanovot, N. A. Lomonovot, Sz. M. Styemenkót, A. A. Grizlovot, és velük együtt részletesen tanulmányozta az egyes hadműveletek terveit vagy lefolyását. Ha pedig valami nem volt világos, személyesen hívta távbeszélőn a frontparancsnokokat vagy törzseiket.

Az ütközetek alatt a főparancsnok esetenként a hadseregparancsnokokkal, sőt kivételes helyzetben a hadosztályparancsnokokkal is érintkezésbe lépett. A magasabbegység-parancsnokok e beszélgetéseket csak tábori távbeszélőn folytathatták.

1942 őszétől, a három Irányfőparancsnokság megszüntetése után, a főhadiszállás új vezetési formára tért át: létrehozta saját képviselőinek intézményét. Ez majdnem a háború végéig fennállt és jól bevált. A főhadiszállás képviselői kiszálltak a legfontosabb arcvonalszakaszokra azzal a feladattal, hogy koordinálják a frontok erőkifejtését és segítsenek a hadműveletek megszervezésében és vezetésében. Egyes esetekben nekik kellett vezetniük a frontcsoportok hadműveleteit.

Az is igaz azonban, hogy a nagy haditevékenységek vezetésének ez a rendszere, előnyei mellett, bizonyos negatívumokat is tartalmazott. A főhadiszálláson gyakran csak a főparancsnok tartózkodott, és a vezérkar is főnök nélkül maradt.

A fegyveres küzdelem megtervezésébe a főhadiszállás azzal kapcsolódott be, hogy mindenekelőtt meghatározta a célokat és megfogalmazta az egyes hadjáratok és hadműveletek elgondolásait, kijelölte a főcsapások irányait, elosztotta az erőket és eszközöket ezekben az irányokban, meghatározta a frontok feladatait, végül pedig irányította a hadműveletek anyagi és technikai biztosítását.

A háború második időszakától (a sztálingrádi csatától, vagyis 1942 novemberének közepétől) az egyes hadjáratokat már megindításuk előtt két-három hónappal megtervezték, így azok végrehajtását az alapos megfontolás jellemezte. A főhadiszállás az egyes hadjáratok előkészítése során a hadjárat általános elgondolásának alapján feltétlenül tájékoztatta a frontparancsnokokat a várható feladatokról. A frontparancsnokok a kapott alapvető utasításokból kiindulva elkészítették és felterjesztették a vezérkarhoz a front hadműveleti tervével kapcsolatos elgondolásaikat. A vezérkar ezeket megvizsgálta, helyesbítette, majd jelentést tett róluk a főhadiszállásnak.

Összességében a szovjet hadászati vezetés rendszere kellően rugalmas volt és biztosította a nagyarányú átcsoportosítások gyors megvalósítását, a hadászati hadműveletek pontos tervezését és sikeres végrehajtását. E vezetés kitűnt szigorú centralizáltságával, amely azonban nemcsak hogy nem zárta ki, hanem feltételezte a frontparancsnokok alkotó kezdeményezését, akiknek sorában sok kimagasló, valóban tehetséges hadvezér volt.

A német katonai vezetésről, és általában a második világháború idején a velünk szemben álló ellenségről szólva, nem tudok egyetérteni azokkal, akik lebecsülik a német fegyveres erők hadművészetét. A háború kezdetén ez magas színvonalon állt, reális erőkre és eszközökre támaszkodott.

A háború második időszakában, a szemben álló felek hadművészetének színvonalbeli különbsége kezdett kiegyenlítődni, és amikor saját csapataink tapasztalatokat szereztek a hadviselésben, a szovjet katonai vezetésnek pedig rendelkezésére állott a szükséges mennyiségű erő és eszköz, hadművészetünk messze túlszárnyalta a német katonai vezetés hadművészetét, különösen a hadászati feladatok megoldása terén.

A háború harmadik időszakában (1944-től 1945-ig), amikor az erőviszonyok döntően a szovjet csapatok javára billentek, a szovjet hadművészet a fejlettség magas fokára lépett. A német katonai vezetés hadászati művészete a szovjet csapatok sztálingrádi ellentámadásától kezdődően fokozatosan hanyatlott, mígnem 1945-ben elérte mélypontját.

A fasiszta Németország, Hitler és legszűkebb környezete részéről megvalósított legfelsőbb katonapolitikai irányításról elmondhatjuk, hogy az a második világháború kezdetétől rendkívül kalandor jellegű volt. Agresszív politikai és katonai célkitűzéseivel Németországot a szakadék szélére juttatta, országos katasztrófát idézett elő, különösen azután, hogy megkockáztatta a Szovjetunió elleni háborút. Ez nyilvánvalóan meghaladta a fasiszta tömb lehetőségeit.

Hitler és környezete nem tudta helyesen értékelni a Szovjetunió védelmi képességét és azokat az erőket, amelyek a szovjet társadalmi és államrendben rejlettek, s a szovjet gazdaságban és a szovjet emberek forró hazaszeretetében jutottak érvényre.

1945 május közepén a főparancsnok Moszkvába rendelt. Ennek célját nem ismertem, kérdezősködni nem akartam, de ez nem is szokás katonák között.

Moszkvába érkezésem után Antonov tábornokot kerestem fel a vezérkarnál, akitől megtudtam, hogy az Állami Honvédelmi Bizottság olyan kérdéseket tárgyal, amelyek az Egyesült Államok és Anglia iránti újabb kötelezettségeink teljesítésével, vagyis a Szovjetuniónak a Japán elleni háborúba való belépésével kapcsolatosak.

A vezérkarnál ebben az időben már teljes lendülettel folyt a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészeti flotta küszöbönálló tevékenységének tervezőmunkája.

A vezérkartól távbeszélőn jelentettem Sztálinnak megérkezésemet. Azonnal meg is kaptam az utasítást, hogy este 8 órakor jelenjek meg a Kremlben. Időm még bőven volt, így hát elindultam Mihail Ivanovics Kalinyinhoz, aki már Berlinben felhívott és megkért, ha Moszkvába érkezem, feltétlenül keressem fel és számoljak be a berlini hadműveletről.

Őszintén szerettem Mihail Ivanovics Kalinyint egyszerűségéért, okosságáért, azért, hogy keresetlen szavakkal tudta megmagyarázni az élet legbonyolultabb jelenségeit is.

Mihail Ivanovics kitörő örömmel fogadott. Erősen lefogyott az utóbbi években és elcsigázottnak látszott. Hajlott kora ellenére gyakran kereste fel a harcoló csapatokat, találkozott a katonákkal, parancsnokokkal, és mindig talált számukra bátorító meleg szavakat.

Mihail Ivanovics kérdezősködött, hogyan vettük be Berlint, hogyan indult meg a német nép élete, hogy szerveződik a Német Kommunista Párt tevékenysége, amelynek tagjai közül nagyon sokat brutális kegyetlenséggel megöltek a fasiszták.

A Mihail Ivanoviccsal folytatott beszélgetés után jelentkeztem a főparancsnoknál. Dolgozószobájában az Állami Honvédelmi Bizottság tagjain kívül jelen volt Kuznyecov, a haditengerészeti flotta népbiztosa, Antonov, továbbá Hruljev, a Vörös Hadsereg hadtápfőnöke, és több más, a vezérkar szervezési ügyekkel foglalkozó tábornoka.

Antonov tábornok jelentette a vezérkarnak azokat a számvetéseit, amelyek a

csapatok és anyagi eszközök Távol-Keletre történő átdobására, valamint a leendő arcvonalakon való összpontosításukra vonatkoztak. E számvetések szerint a Japán elleni háború előkészítésére mintegy három hónapra volt szükség.

Ezután Sztálin megkérdezte:

– Nem kellene-e a fasiszta Németország felett aratott győzelem jegyében Moszkvában Győzelmi Díszszemlét tartani és arra meghívni a legkiválóbb hősöket: katonákat, tiszteseket, tiszthelyetteseket, tiszteket és tábornokokat?

Ezt az elgondolást mindenki lelkesen támogatta és azonnal több javaslat hangzott el. Arról, hogy ki fogadja a Győzelmi Díszszemlét és ki vezényelje azt, ezen az ülésen nem határoztunk. Mégis mindenki úgy érezte, hogy a Győzelmi Díszszemlét a főparancsnoknak kell fogadnia.

Antonov olyan feladatot kapott, hogy készítse el a díszszemlével kapcsolatos számvetéseket és direktíva-tervezetet. Másnap már valamennyi szükséges okmányt bemutatták Sztálinnak, aki jóváhagyta azokat.

A terv szerint a díszelgésen egy-egy összevont ezred vett részt a Karéliai, a Leningrádi, az 1. Balti, az 1., 2. és 3. Belorusz, az 1., 2., 3. és 4. Ukrán Front, valamint a haditengerészeti flotta és a légierő képviseletében.

A díszezredek állományába elsősorban a Szovjetunió Hőseit, a Dicsőség Érdemrend lovagjait,[103] a legkiválóbb mesterlövészeket, a legtöbbször kitüntetett katonákat, tiszthelyetteseket és tiszteket vonták be.

A frontok képviseletében felvonuló összevont ezredek élén a frontparancsnokok haladtak.

Olyan döntés született, hogy Berlinből Moszkvába kell szállítani azt a Vörös Zászlót, amelyet a Reichstag épületére tűztek ki, valamint az ütközetek során a szovjet csapatok által zsákmányolt német csapatzászlókat.

Május végén és június elején gyors ütemben folyt a díszelgés előkészítése. Június 10. körül a résztvevők új díszegyenruhát kaptak, és megkezdték a felkészülést. Június 12-én Mihail Ivanovics Kalinyin nyújtotta át nekem a Szovjetunió Hőse harmadik csillagát.

Pontosan nem emlékszem, de 18–19. körül magához hívatott a főparancsnok a nyaralójába. Megkérdezte, nem felejtettem-e el lovagolni.

– Nem, nem felejtettem el – mondottam.

– Helyes, mert Önnek kell fogadnia a Győzelmi Díszszemlét. A díszszemlét Rokosszovszkij vezényli.

– Köszönöm ezt a megtiszteltetést – válaszoltam –, de nem lenne jobb, ha Ön fogadná a díszszemlét? Ön a főparancsnok, jogai és kötelmei szerint ez Önt illeti.

Sztálin így válaszolt:

– Én már idős vagyok ahhoz, hogy díszszemléket fogadjak. Csinálja Ön, hiszen sokkal fiatalabb nálam.

A díszszemle felépítésének rendje jobbról balra, a frontoknak az arcvonalon való elhelyezkedését követte. A jobbszárnyon állt fel a Karéliai Front ezrede, majd a Leningrádi, az 1. Balti Front ezrede és így tovább. A balszárnyon a felépítési rendet a 4. Ukrán Front egységei, a haditengerészeti flotta összevont ezrede és a Moszkvai Katonai Körzet helyőrségének egységei zárták be.

[103] A „Dicsőség Érdemrend"-nek három fokozata volt. Ezt a kitüntetést csak az ellenséggel való közelharcban tanúsított személyes bátorságért adományozták. Akinek e kitüntetés mindhárom fokozata birtokában volt, azt az érdemrend lovagjának nevezték. Sorolása a „Szovjetunió Hőse" kitüntetéssel egyenértékű. *(A szerk.)*

Minden egyes díszezred részére külön választottuk ki a katonai indulót, azt, amelyik különösen kedves volt számára. Az utolsó előtti próba a központi repülőtéren zajlott le, a főpróba pedig a Vörös téren.

Valamennyi összevont ezred rövid idő alatt alaposan felkészült, és rendkívül kedvező benyomást keltett.

Június 22-én az újságok közölték a legfelsőbb főparancsnok alábbi parancsát:

„A Nagy Honvédő Háborúban Németország felett aratott győzelem megünneplésére elrendelem, hogy 1945. június 24-én Moszkvában, a Vörös téren, a hadrakelt hadsereg, a haditengerészeti fiotta és a moszkvai helyőrség egységei Győzelmi Díszszemlét tartsanak . . .

A Győzelmi Díszszemlét helyettesem, G. K. Zsukov, a Szovjetunió marsallja fogadja, és K. K. Rokosszovszkij, a Szovjetunió marsallja vezényli.

Sztálin
legfelsőbb főparancsnok,
a Szovjetunió marsallja

Moszkva, 1945. június 22-én."

Eljött hát az a nap, amelyre a szovjet nép négy éven át várt! A lenini párt által lelkesített hős katonák a harcokban kitűnt parancsnokaik vezetésével megjárták a négyéves háború küzdelmes útját és azt Berlinben ragyogó győzelemmel fejezték be.

1945. június 24-én a szokottnál korábban keltem fel. Kinéztem az ablakon, hogy meggyőződjem arról, helyes volt-e meteorológusaink előrejelzése, akik a díszszemle napjára felhős időt és szemerkélő esőt jósoltak. Mennyire szerettem volna, ha most az egyszer tévednek.

Sajnos azonban ez alkalommal ráhibáztak. Moszkva ege borult volt, és szitált az eső. Felhívtam a légierő parancsnokát, aki közölte velem, hogy a legtöbb repülőtér körzetében az időjárás nem teszi lehetővé a felszállást. Úgy tűnt, hogy a Győzelmi Díszszemle nem tartható meg olyan ünnepélyes körülmények között, mint ahogy szerettük volna.

De mégis! A lelkes moszkvaiak zenekarok kíséretével vonultak a Vörös tér felé, hogy részt vegyenek e történelmi napon a dolgozók felvonulásán. A vidám arcok, a jelszavak tömege, a transzparensek, és az énekszó általános jókedvről tanúskodott.

És azok, akik nem vettek részt a felvonuláson, megtöltötték a Vörös tér járdáit. A fasizmus feletti győzelmet köszöntő „hurrá" kiáltások és az örömteli hangulat egyesítette a nézőket a felvonulókkal és a díszelgő egységekkel. Ebből az egységből legyőzhetetlen erő sugárzott.

Tíz óra előtt pár perccel lóháton a Szpasszkij toronynál várakoztam. Hallottam a kemény vezénynszót: „Díszszemle vigyázz!", majd az ezt követő tapsvihart.

A toronyóra elütötte a tizet. Éreztem, hogy szívem hangosabban dobog. Megindítottam lovamat a Vörös tér felé. Felhangzottak Glinka Győzelmi indulójának az orosz lélek számára oly kedves örökbecsű dallamai. Ezután azonnal néma csend lett. Messze hangzóan zengtek a díszszemle vezénylő parancsnokának, Rokosszovszkij marsallnak szavai, ő természetesen legalább olyan izgatott volt, mint én. A jelentésre összpontosítottam figyelmemet, és így lassan megnyugodtam.

A csapatzászlók, amelyek alatt harcosaink megjárták győzelmes útjukat, a háború viszontagságaiban megedződött katonák férfias kiállása, a lelkesedéstől ragyogó

szemek, az új egyenruhában csillogó kitüntetések felemelő és felejthetetlen látványt nyújtottak.

Milyen kár, hogy a vérszomjas ellenséggel vívott harcokban elesett sok hű hazafi már nem érhette meg ezt a boldog napot, győzelmünk nagy napját!

A csapatok üdvözlése során jól láttam, hogy a katonák sapkaellenzőiről patakokban folyt a víz, de a nagy lelki felindultságban erre senki nem figyelt.

Különös lelkesedés vett erőt mindenkin, amikor a hősök díszezredei elléptek a Lenin Mauzóleum előtt. Élükön az ütközetekben dicsőséget szerzett tábornokok, fegyvernemi marsallok és a Szovjetunió marsalljai haladtak.

Semmihez nem hasonlítható az a pillanat, amikor 200 vöröskatona, háborús veterán, dobpergés közepette a Lenin Mauzóleum talapzatához vetette a német fasiszta hadsereg zászlaját.

És jó, ha a revansistáknak, a katonai kalandorvállalkozások híveinek az emlékezetébe idézzük ezt a történelmi pillanatot!

A Győzelmi Díszszemle résztvevőinek tiszteletére kormányfogadást tartottak. Megjelentek ezen a párt és a kormány vezetői, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének tagjai, a párt központi bizottságának tagjai, a népbiztosok, a Vörös Hadsereg és Haditengerészeti Flotta, a tudomány, az ipar és mezőgazdaság, a művészet és irodalom jeles képviselői.

Sok meleg hangú pohárköszöntő hangzott el a párt tiszteletére, amely az ellenség elleni harcra mozgósította a szovjet népet és megszervezte a fegyveres erőket az ellenség szétzúzására; a Szovjetunió Fegyveres Erőinek tiszteletére, amely erők teljesen szétzúzták a fasiszta Németországot, a tudomány, a technika, az ipar és mezőgazdaság, valamint a művészet kiemelkedő személyiségeinek a tiszteletére, akik a maguk területén biztosították fegyveres erőink győzelmét az erős, tapasztalt és kíméletlen ellenséggel vívott küzdelemben, valamint a hatalmas szovjet nép tiszteletére.

A Győzelmi Díszszemle résztvevői szolgálati helyükre visszatérve még sokáig az ünnepélyes díszelgés és a Kremlben tartott szívélyes fogadás hatása alatt álltak . . .

Visszatérve Berlinbe, javasoltuk az amerikai, angol és francia képviselőknek, hogy tartsunk díszszemlét a fasiszta Németország felett aratott győzelem tiszteletére magában Berlinben. Rövid idő múlva megkaptuk beleegyezésüket. Olyan döntés született, hogy a szovjet és szövetséges csapatok díszszemléjére szeptemberben, a Reichstag és a Brandenburgi Kapu körzetében kerül sor, ahol 1945. május 1-én és 2-án a szovjet csapatok a városért folyó befejező harcaikat vívták.

A döntés értelmében a csapatok díszelgését a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország fegyveres erőinek főparancsnokai fogadják.

A berlini díszszemlén részt vett a szárazföldi haderő valamennyi fegyverneme. Úgy határoztunk, hogy a légierőt és a haditengerészeti flottát nem vonjuk be, mivel azok Berlintől távol települtek.

Közeledett a díszszemle ideje. A szovjet csapatok gondosan készültek rá. A díszelgésbe elsősorban azokat a katonákat, tiszteseket, tiszthelyetteseket, tiszteket és tábornokokat igyekeztünk bevonni, akik különösen kitűntek a berlini harcokban, a fő ellenállási gócok – a Reichstag és a Birodalmi Kancellária – bevételénél. Minden úgy történt, ahogy azt a szövetségesekkel megbeszéltük.

A díszszemle előestéjén azonban váratlanul olyan jelzést kaptunk, hogy a szövetséges csapatok főparancsnokai több oknál fogva nem tudnak Berlinbe jönni a

Győzelmi Díszszemlére. A városban levő tábornokaikat bízták meg helyettesítésükkel.

Ezt nyomban jelentettem Sztálinnak, aki meghallgatva beszámolómat, a következőket mondotta:

– Nyilvánvalóan csökkenteni akarják a berlini Győzelmi Díszszemle jelentőségét. Várjon csak, megérünk mi még különb mesterkedéseket is. Hagyja figyelmen kívül a főparancsnokok lemondását és fogadja Ön a díszszemlét, annál is inkább, mivel nekünk erre sokkal több jogunk van, mint a szövetséges haderők főparancsnokainak.

A Hitler-ellenes koalíció haderőinek díszszemléje pontosan a meghatározott időben kezdődött. A díszelgésen részt vettek a Berlint ostromló szovjet csapatok és azok az amerikai, angol és francia egységek, amelyek azért érkeztek ide, hogy megszálló szolgálatot teljesítsenek a város nyugati részében számukra kijelölt szektorokban.

Elhajtottunk a díszelgésre felsorakozott csapatok előtt, majd beszédet intéztünk hozzájuk. Ebben hangsúlyoztuk a szovjet csapatoknak és a szövetségesek expedíciós erőinek történelmi jelentőségű érdemeit.

A szovjet gyalogság, harckocsizók és tüzérek nyílegyenes sorokban vonultak fel. Rendkívül jó benyomást keltettek harckocsijaink és rohamlövegeink. A szövetséges csapatok közül is emlékezetes maradt az angol egységek díszelgése.

A díszszemle körzetében mintegy 20 ezer olyan berlini gyűlt össze, akik szimpatizáltak azzal az ünnepléssel, amely a Hitler-ellenes koalíció szövetségét és a szovjet fegyverek történelmi jelentőségű győzelmét szimbolizálta ott, ahonnan a vérszomjas fasiszta fenevad agressziója zúdult Európára.

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság első lépései Németország irányításában. A potsdami konferencia

XXI.

Ezerkilencszáznegyvenöt május 20-a körül egyszer késő este felhívott Poszkrebiscsev és közölte az utasítást, hogy jelenjek meg a Kremlben.

A főparancsnok dolgozószobájában Sztálinon kívül ott volt még Molotov és Vorosilov.

A kölcsönös üdvözlések után Sztálin ezt mondta:

– Amig mi a német hadsereg valamennyi katonáját és tisztjét lefegyvereztük és hadifogolytáborokba irányítottuk, addig az angolok teljes harckészültségben tartják a német egységeket és együttműködést létesítenek velük. A német egységek törzsei, élükön a volt parancsnokokkal, mind ez ideig teljes szabadságot élveznek, sőt Montgomery utasítására gyűjtik és rendbehozzák a német hadsereg fegyverzetét és technikai eszközeit.

– Véleményem szerint – folytatta a főparancsnok –, az angolok célja, hogy fenntartsák a német csapatokat későbbi alkalmazásra. Ez pedig annak az egyezménynek a nyílt megszegése, amely a kormányfők között jött létre a német haderő azonnali felszámolásáról.

Molotovhoz fordulva Sztálin így szólt:

– Meg kell gyorsítani delegációnk beérkezését a Szövetséges Ellenőrző Bizottsághoz, ott pedig határozottan követelje a szövetségesektől a Dönitz-kormány tagjainak, a német tábornokoknak és tiszteknek az őrizetbe vételét.

– A szovjet küldöttség holnap indul Flensburgba – közölte Molotov.

– Most, Roosevelt elnök halála után, Churchill gyorsan megegyezik Trumannal – jegyezte meg Sztálin.

– Az amerikai csapatok még mindig Türingiában tartózkodnak és úgylátszik, nem is készülnek a saját megszállási zónájukba visszavonulni – mondtam. Adataink szerint egyébként az amerikaiak vadásznak a legújabb német szabadalmakra, felkutatják és Amerikába csábítják a legnevesebb német tudósokat. Ezzel kapcsolatban már levelet intéztem Eisenhowerhoz és arra kértem, hogy gyorsítsa meg az amerikai csapatok kivonását Türingiából. Erre azt válaszolta, hogy a közeli napokban Berlinbe készül, hogy felvegye velem a személyes kapcsolatot. Úgy vélem – folytattam –, kérnünk kellene Eisenhowertól, hogy haladéktalanul teljesítse az egyezménynek azokat a pontjait, amelyek a csapatoknak a kijelölt megszállási zónákban való elhelyezésére vonatkoznak. Ellenkező esetben tartózkodnunk kellene attól, hogy bebocsássuk a szövetségesek katonáit Nagy-Berlin zónáiba.

– Helyes – hagyta jóvá Sztálin. – Most pedig hallgassák meg, miért hivattam Önöket.

– A szövetségesek katonai missziói közölték, hogy június elején Berlinbe érkezik Eisenhower, Montgomery és de Lattre de Tassigny, hogy nyilatkozatot írjanak alá, mely szerint a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország, Németország megszállásának időszakára átveszi az országban a legfelsőbb irányító hatalmat. Íme a szöveg, olvassák el – mondotta, és egy összehajtogatott papírlapot adott át, amelyen ez állt:

„A Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország kormányai magukra vállalják a legfelsőbb hatalom gyakorlását Németországban, beleértve azt a jogkört is, amellyel a német kormány, a fővezérség és bármely területi, önkormányzati vagy helyi igazgatási szerv rendelkezett."

A nyilatkozat előirányozta:

– a német fegyveres erők teljes lefegyverzését, beleértve a szárazföldi, a légi, a légvédelmi és haditengerészeti erőket, az SS, az SA, a Gestapo és más szervezetek erőit, valamint mindazokat a kisegítő szervezeteket, amelyek fegyverrel rendelkeznek, azzal, hogy fegyvereiket a szövetségeseknek kell átadniuk;

– valamennyi fasiszta főkolompos letartóztatását és mindazon személyek őrizetbe vételét, akik háborús bűntettekkel gyanúsíthatók;

– a különböző jellegű, Németország lefegyverzését és demilitarizálását szolgáló intézkedések megtételét a szövetségesek részéről, amelyeket szükségesnek látnak a jövőbeni béke és biztonság szempontjából.

Visszaadtam az okmányt a főparancsnoknak.

– Ezzel kapcsolatban – folytatta Sztálin – felmerül a kérdés a németországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság létrehozásáról, amelyben mind a négy ország képviselői részt vennének. Úgy döntöttünk, hogy a Szovjetunió képviseletében a németországi igazgatás fő irányítójává Önt nevezzük ki. A főparancsnokság törzsén kívül létre kell hozni a szovjet katonai igazgatás szervezetét. Katonai igazgatási helyettest nevezünk ki Ön mellé. Kit javasol erre a tisztségre?

Szokolovszkij tábornokot neveztem meg és Sztálin egyetértett.

Ezután tájékoztatást adott a németországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság főbb szervezési kérdéseiről.

– Az Ellenőrző Bizottságba Önön kívül az Egyesült Államok részéről Eisenhower hadseregtábornokot, Anglia képviseletében Montgomery táborszernagyot, Franciaország részéről pedig De Lattre de Tassigny tábornokot nevezik ki. Mindegyikük mellé politikai tanácsadót rendelnek. Az öné Visinszkij, a külügyi népbiztos első helyettese lesz, Eisenhower mellett Robert Murphy, Montgomery mellett pedig Williams Strang fog dolgozni. Franciaország megbízottja még nem ismeretes.

– A Szövetséges Ellenőrző Bizottság valamennyi határozata egyhangú döntés esetén lép jogerőre. Feltételezhető, hogy sok kérdésben Önnek hármuk ellen kell majd hadakoznia.

Mélyet szippantva pipájából elmosolyodott, és hozzátette:

– Hát, igen. Megszoktuk már, hogy egyedül harcolunk . . .

– Az Ellenőrző Bizottság legfőbb célja – folytatta Sztálin –, hogy mielőbb visszaállítsa a német nép békés életét, teljesen felszámolja a fasizmust és megszervezze a helyi igazgatási szervek munkáját. Ez utóbbiakba azokat a dolgozókat kell bevonni, akik gyűlölik a fasizmust.

Országunkat a fasiszták feldúlták és kifosztották, ezért Önnek és helyetteseinek komolyan kell munkálkodniuk azon, hogy mielőbb egyezményt kössünk a szövetségesekkel néhány hadiipari üzem leszereléséről és jóvátételi átadásáról.

Az 1. Belorusz Front harckocsiegységei a berlini irányban

Az 1. Belorusz Front hadseregparancsnokainak és törzstisztjeinek megbeszélése a berlini hadművelet előtt

Győzelem!
A szovjet csapatok
tték lint

Berlin, 1945 május. A négy főparancsnok Németország kapitulációja után. Balról jobbra: Montgomery, Eisenhower, Zsukov, de Lattre de Tassigny

Német hadifoglyok a Brandenburgi Kapunál

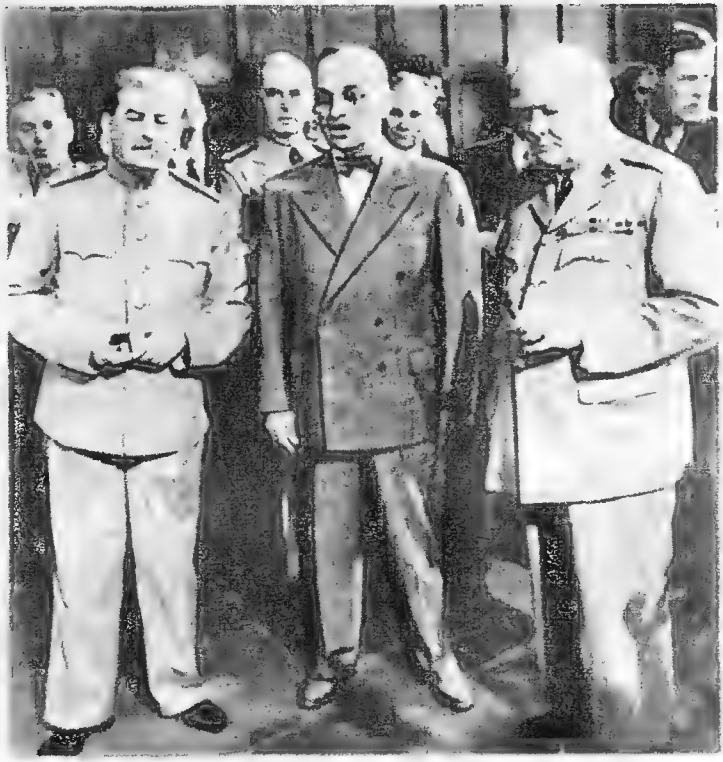

1945 június.
Sztálin, Truman és Churchill
a potsdami konferencián

1945. június 24.
Győzelmi ünnep a Vörös téren

A szövetséges csapatok díszszemléje Berlinben, 1945 szeptemberében.
A szovjet csapatok felvonulása

A szovjet katonai vezetőket a legmagasabb angol kitüntetésekben részesítik. Balról jobbra: G. K. Zsukov marsall, Montgomery marsall és K. K. Rokosszovszkij marsall, mögöttük V. D. Szokolovszkij vezérezredes és M. Sz. Malinyin hadseregtábornok

Zsukov marsall 1955-ben az ideiglenesen Magyarországon állomásozó szovjet katonák között

Zsukov marsall Indiában, 1956-ban

Fogadás a Kremlben a Németország felett aratott győzelem 20. évfordulóján. G. K. Zsukov marsall régi harcostársaival beszélget

G. K. Zsukov és Sz. K. Tyimosenko marsallok egy hadgyakorlat részleteit beszélik meg

A marsall dolgozószobájában — 1968

Miután a szükséges utasításokat megkaptam, hamarosan visszatértem Berlinbe. Az érkezésemet követő napon látogatást tett nálam Eisenhower tábornok nagyszámú kíséretével, köztük Spaatz tábornokkal, az amerikai hadászati légierő parancsnokával.

Eisenhower tábornokot Wendeschlossban, a front törzsénél fogadtuk. Velem volt Visinszkij is. Találkozásunk katonás, mondhatnám baráti volt. Eisenhower megfogta karomat, hosszan nézett, majd így szólt:

– Hát ilyen Ön!

Keményen kezet szorítottam vele, személyében köszöntöttem a szövetséges csapatokat és elismerően emlékeztem meg hadseregeink és népeink sikeres együttműködéséről a hitleri Németország ellen vívott háborúban.

A beszélgetés kezdetben a lezajlott eseményekről folyt. Eisenhower szólt azokról a nehézségekről, amelyek közepette a La Manche csatornán keresztül Normandia felé a deszanthadműveletet végrehajtották, a közlekedési vonalak, a csapatok vezetésének fenntartása szempontjából rendkívül bonyolult körülményekről, de főleg a német csapatok meglepetésszerű ardenneki ellentámadásáról.

Majd a tárgyra térve, így szólt:

– Nekünk egész sor olyan kérdésben kell megegyeznünk, amelyek a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megszervezésével, a szovjet zónát át Berlinbe vezető szárazföldi közlekedési útvonalak biztosításával, az amerikai, angol és francia személyek mozgásával kapcsolatosak.

– Nyilvánvalóan nemcsak a szárazföldi közlekedésben kell megegyeznünk – feleltem –, hanem meg kell oldanunk az amerikai és angol légierőnek a szovjet zónán keresztül Berlinbe történő átrepülési rendjét is.

Erre Spaatz tábornok, hátradőlve székén, hanyagul odavetette:

– Az amerikai légierő mindenfajta korlátozás nélkül repült mindig, és a jövőben is így fog repülni.

– A szovjet zónán keresztül az Önök légiereje nem fog korlátlanul repülni – válaszoltam –, csupán a meghatározott légi folyosókon át.

Eisenhower gyorsan közbeszólt, s szinte kioktatta az udvariatlan Spaatzot:

– Nem bíztam meg Önt azzal, hogy a légierő átrepülésének kérdését így vesse fel.

Majd hozzám fordulva, megjegyezte:

– Most csak azért jöttem Önhöz Marsall Úr, hogy személyesen is megismerkedjünk, az ügyrendi kérdéseket majd akkor fogjuk eldönteni, ha megalakult a Szövetséges Ellenőrző Bizottság.

– Úgy vélem, hogy mi – mint régi katonák – megtaláljuk a közös hangot és barátságban fogunk dolgozni – válaszoltam. – Csupán egyre szeretném Önt kérni: gyorsabban vonják ki az amerikai csapatokat Türingiából, amely a szövetséges hatalmak kormányfőinek krími megegyezése értelmében csak a szovjet csapatok megszállása alá kerül.

– Én egyetértek Önnel, és sürgetni fogom a kivonást – válaszolta Eisenhower.

Nem akartam megkérdezni, kinél fogja sürgetni. Jól tudtam, hogy ez a kérdés a nagy politika, helyesebben Churchill és Truman politikájának függvénye.

A dolgozószobámban vendégül láttuk Eisenhowert és kísérőit. Még aznap a majna-frankfurti főhadiszállásukra repültek.

Külsőleg Eisenhower jó benyomást tett rám.

Június 5-én Berlinbe érkezett Eisenhower, Montgomery, és de Tassigny, hogy aláírják a Németország vereségéről szóló nyilatkozatot és átvegyék Németországban

a legfelsőbb hatalmat a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország kormányainak nevében.

Az ülés előtt felkeresett Eisenhower a fronttörzsnél, hogy átadja a legmagasabb amerikai katonai érdemrendet, a „Legion of Merit" főparancsnoki fokozatát.

A kitüntetés átvétele után azonnal jelentettem ezt Sztálinnak, aki utasított:

– Nekünk viszont a magunk részéről ki kell tüntetnünk Eisenhowert és Montgomeryt a Győzelem Érdemrenddel, de Lattre de Tassignyt pedig a Szuvorov Rend I. fokozatával.

– Közölhetem ezt velük?

– Természetesen.

A nyilatkozat aláírásakor találkoztam először személyesen Montgomery tábornaggyal.

A háború idején figyelemmel kísértem a parancsnoksága alatt álló angol csapatok tevékenységét. 1940-ben expediciós hadteste katasztrofális vereséget szenvedett Dunkerque-nél. Később csapatai szétzúzták Rommel tábornagy hadtestét El-Alamein térségében. A La Manche csatornán át végrehajtott normandiai deszanthadművelet során, majd a Szajnáig tartó támadás idején Montgomery mesterien vezette a szövetséges csapatokat.

Montgomery a közepesnél magasabb termetű, rendkívül mozgékony, feszes tartású katona volt. Élénk és gondolkodó ember benyomását keltette. Elbeszélgettünk az El-Alamein és a Sztálingrád térségében vívott hadműveletekről. Szerinte ez a két hadművelet egyenértékű volt.

Távol állt tőlem, hogy csökkentsem az angol csapatok érdemeit, de meg kellett jegyeznem, hogy az El-Alamein-i hadművelet csupán hadsereg méretű volt. Sztálingrádnál viszont frontcsoport működött, amely nagy hadászati hadműveletet folytatott. Ennek eredményeként a német és csatlóscsapatok legnagyobb csoportosítása szenvedett vereséget a Volga és a Don körzetében, majd Észak-Kaukázusban. Ez a hadművelet a háború menetében beálló gyökeres fordulatnak és a német csapatok hazánk területéről történő kiűzésének kezdetét jelentette.

A nyilatkozat aláírása után Montgomery így szólt hozzám:

– Marsall Úr, mi úgy döntöttünk, hogy a közeli napokban elfoglaljuk a számunkra kijelölt zónát Berlinben, és nyilvánvalóan amerikai és francia barátaink velünk egyidőben ugyanezt fogják tenni. Ezzel kapcsolatban szeretnék Önnel most megegyezni azoknak a közlekedési útvonalaknak a kijelölésében, amelyeken személyi állományunk Berlinbe megy.

– Mielőtt erről döntenénk, elengedhetetlen, hogy a szövetségesek minden egysége Németországnak azokba a körzeteibe települjön át, amelyeket a krími konferencia határozata szab meg számunkra. Csakis ezután tárgyalhatunk azokról a gyakorlati kérdésekről, amelyek a szövetséges csapatok Berlinbe való átbocsátásával és ottani elhelyezésével kapcsolatosak. Mindaddig, amíg az amerikai csapatok nem hagyják el Türingiát, az angolok pedig Wittenberg körzetét, nem adhatom beleegyezésemet Berlinbe való átbocsátásához.

Montgomery megpróbált ellentmondani, de Eisenhower gyorsan közbeszólt:

– Ne vitatkozz, Monty, Zsukov marsallnak igaza van. Neked gyorsabban ki kell menned Wittenbergből, nekünk pedig Türingiából.

– No jól van – adta meg magát Montgomery –, most nem fogunk vitatkozni. Inkább fényképeztessük le magunkat első találkozásunk emlékére. Kiváló fényképészt hoztam magammal . . .

Miután a fényképész elhasználta egész filmkészletét, közöltem a szövetséges csapatok mindhárom főparancsnokával a szovjet kormánynak azt a határozatát, hogy a Szovjetunió legmagasabb katonai érdemrendjével tünteti ki őket. Arra a kérdésemre, hol és mikor adhatom át az érdemrendeket, Eisenhower és Montgomery kérte, keressem fel őket június 10-én a majna-frankfurti főhadiszállásukon.

Az Ellenőrző Bizottság-beli leendő kollégáimat kikísérve, távbeszélőn jelentkeztem Sztálinnál és beszámoltam Montgomery ellenvetéseiről, valamint Eisenhower álláspontjáról.

Sztálin elnevette magát és így válaszolt:

– Valahogy meg kellene hívni Eisenhowert Moszkvába. Meg akarok ismerkedni vele.

A megbeszélés értelmében június 10-én repülőgépen Eisenhower főhadiszállására érkeztünk Majna-Frankfurtba, ahol népes amerikai díszőrség fogadott bennünket. Az amerikai egységek feszes kiállása jó benyomást tett rám.

Lezajlott az Eisenhower és Montgomery kitüntetésével kapcsolatos ünnepség, majd sok amerikai és angol tábornoknak és tisztnek nyújtottunk át szovjet kitüntetéseket. Ezután került sor az amerikai és angol légierő parádéjára, amelyen több száz repülőgép vett részt. A bemutató után mindnyájunkat villásreggelire hívtak meg.

Frankfurtot abban a reményben hagytuk el, hogy sikerült baráti kapcsolatokat létesítenünk és összehangolnunk Németország négyoldalú irányításával kapcsolatos tevékenységünket.

Eisenhower törzse az I. G. Farbenindustrie vegyikonszern hatalmas épülettömbjében helyezkedett el, amely a Frankfurtot ért szörnyű bombázások után is épségben maradt, jóllehet a szövetséges légierő magát a várost romhalmazzá változtatta.

Meg kell jegyeznünk, hogy Németország más körzeteiben is szinte sértetlenek maradtak a vegyikonszern objektumai, függetlenül attól, hogy előnyös célt jelentettek a légitámadások számára. Nyilvánvaló, hogy ezzel kapcsolatban a szövetségesek katonai parancsnoksága Washingtonból és Londonból különleges utasításokat kapott. Tény az is, hogy sok más német hadiüzem is épségben maradt. Amint később kiderült, a pénzügyi szálak ezektől a hatalmas hadiüzemektől Amerika és Anglia monopóliumaihoz vezettek.

Az amerikaiak és angolok rövidesen kivonták csapataikat azokból a körzetekből, amelyeket az egyezményekkel ellentétben megszállva tartottak. Ezt követően Berlinbe érkeztek az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország megszálló egységei, valamint az Ellenőrző Bizottság igazgatási szerveinek tisztviselői.

Június második felében meglátogatott Montgomery tábornagy. A kölcsönös üdvözlések után közölte, hogy kormánya engem, Rokosszovszkij marsallt, Szokolovszkij és Malinyin tábornokokat angol katonai érdemrendekkel tüntette ki.

Montgomery arra kért, jelöljem meg a napot, amelyen az érdemrendeket átnyújthatja, és azt a helyet is, ahol az ünnepséget megtarthatjuk. Én ezt rá bíztam.

Montgomery tábornagy figyelmes volt és így válaszolt:

– A szovjet csapatok befejező csapásukat a Brandenburgi Kapu körzetében mérték, itt tűzték ki a vörös zászlót a Reichstag épületére. Úgy vélem, hogy éppen ezen a helyen célszerű átnyújtanunk Önöknek Anglia érdemrendjeit, ezzel az Önök által vezetett szovjet csapatok érdemeit kívánjuk elismerni.

A meghatározott napon és órában Rokosszovszkij, Szokolovszkij, Malinyin és én a Brandenburgi Kapuhoz mentünk, ahol az angol gárdacsapatok díszőrsége fogadott és számos tábornok és tiszt üdvözölt bennünket.

A kitüntetés ünnepségei a Reichstag előtt zajlottak le. Én a „Bath" rend I. fokozatát, Rokosszovszkij a „Bath" rend II. fokozatát, Szokolovszkij és Malinyin pedig a „Szolgálatért" érdemrendet kapták.

Az ünnepség után felkértek bennünket, hogy lépjünk el a díszőrség arcvonala előtt, aminek örömmel tettünk eleget.

Este Montgomery tábornagy a szálláshelyén fogadást adott, amelyen sok tábornokunk és tisztünk vett részt.

A kitüntetési ünnepségekről azért szólok, mert akkortájt több újság pontatlan híreket adott ezekről az eseményekről.

Az első időben az Ellenőrző Bizottság és valamennyi szerve különösebb súrlódás nélkül működött. A bizottság a szükségletnek megfelelően, de nem többször, mint hetenként ülésezett. Az egyes ülésszakok közötti időben a felmerülő kérdéseket rendszerint a Koordinációs Bizottság és a direktorátusok előzőleg megvitatták.

Néhány szót egy érdekes apróságról. Az Ellenőrző Bizottság munkája során a résztvevők étkeztetéséről felváltva gondoskodtunk. Egyik hónapban az amerikaiak láttak el bennünket, majd az angolok, a franciák és ezt követően a szovjet parancsnokság. Amikor ránk került a sor, a résztvevők létszáma kétszeresére nőtt. Ez az orosz vendégszeretettel, a jó hírű orosz konyhával és természetesen a híres orosz kaviárral és vodkával magyarázható . . .

Munkánk első lépéseitől kezdve tapasztalható volt, hogy az Ellenőrző Bizottság valamennyi albizottságában gondosan tanulmányozzák a szovjet képviselők, a szovjet fél politikáját és taktikáját, gyenge és erős pozícióikat. Mi is alaposan megfigyeltük nyugati partnereinket és tevékenységüket.

Meg kell említenem, hogy az amerikai és angol tisztviselőket már előre alaposan felkészítették az Ellenőrző Bizottságban végzendő munkájukra. Jól kidolgozott tájékoztató dokumentációval rendelkeztek Németországról, annak gazdasági és katonai potenciáljáról, s megfelelő tájékoztatást kaptak a jövő Németországával kapcsolatos gazdaságpolitikai kérdésekről.

Az Ellenőrző Bizottság munkájának kezdetén az alábbi általános helyzet alakult ki.

A Szovjetunióval szövetséges országok népeit és hadseregeit áthatotta a szovjet fegyveres erők iránti hála, hogy szétzúzták Németországot és elhárították azt a veszélyt, amelyet a hitlerizmus jelentett a világ valamennyi népe számára. Elismerés és hála mutatkozott meg az amerikai hadsereg részéről is, a fasiszták iránt pedig határozott ellenszenvet éreztek katonái. Ilyen körülmények között az Egyesült Államok vezető körei még korainak és veszélyesnek találták terveik és szándékaik teljes feltárását, inkább választották a Szovjetunióval való együttműködést.

Ezen túlmenően, éppúgy, mint az angol vezető körök, érdekeltek voltak abban, hogy a Szovjetunió részt vegyen a Japán elleni háborúban, és türelmetlenül várták hadbalépését. Természetes, hogy nem akartak semmi olyat tenni, ami megronthatta volna a Szovjetunióval való kapcsolatukat. Éppen ez az oka annak, hogy az Ellenőrző Bizottság munkája kezdetben viszonylag simán ment.

Meg kell azonban említenem, hogy az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország képviselőinek magatartása nem volt őszinte. A krími konferencia és az Ellenőrző Bizottság határozatainak érvényesítése a megszállási övezetekben egyoldalúan, csupán formálisan folyt, sőt sok esetben egyszerűen szabotálták azokat. Teljes mértékben vonatkozik ez a Németország demilitarizálásáról szóló döntésre is. Sem gazdasági, sem politikai, sem pedig közvetlenül katonai téren nem hajtották végre maradéktalanul e döntést.

Az Ellenőrző Bizottság munkájának kezdetén megegyeztünk Eisenhowerral, hogy a fronttörzs felderítő osztályának állományából egy szovjet tiszti csoportot küldünk az amerikai övezetbe a háborús főbűnösök kihallgatására, mivel ott sokkal több gyűlt össze belőlük, mint bármely más övezetben.

Ott tartózkodott Göring, Ribbentrop, Kaltenbrunner, Keitel tábornagy, Jodl vezérezredes és több, a Harmadik Birodalom nem kevésbé fontos személyisége. Az amerikaiak azonban, miután megfelelő utasításokat kaptak, lehetetlenné tették, hogy tisztjeink részt vegyenek valamennyi háborús bűnös kihallgatásán. Csupán néhány személy kihallgatására került sor. Vallomásaikban köntörfalaztak, arra törekedtek, hogy az emberiség ellen elkövetett gaztetteiket egyedül Hitlerre kenjék, és mindenáron elhallgassák saját bűneiket.

A kihallgatási anyagok arról tanúskodtak, hogy a kulisszák mögött megbeszélések folytak a hitleristák, valamint az Egyesült Államok és Anglia felderítő szervei között a különbéke lehetőségéről.

Az Ellenőrző Bizottságban folytatott további munkánk során már sokkal nehezebb volt megegyeznünk az angolokkal és amerikaiakkal, akik állandó ellenállást tanúsítottak azokkal a javaslatainkkal szemben, hogy valósítsuk meg a Németország teljes vereségéről szóló, mindnyájunk által aláírt nyilatkozatot, valamint a kormányfői konferenciákon összehangolt napirendi pontokat.

Hamarosan megbízható híreket kaptunk arról, hogy már a befejező katonai hadjárat időszakában Churchill titkos táviratot küldött Montgomery tábornagynak, amelyben megszabta: „Gondosan gyűjtsék össze és tárolják a német fegyvereket és harci technikai eszközöket, hogy könnyen újra kiadhatók legyenek azoknak a német csapatoknak, amelyekkel esetleg együtt fogunk működni, ha a szovjet támadás folytatódna."

Az Ellenőrző Bizottság soros ülésén élesen felszólaltunk ezzel kapcsolatban és hangsúlyoztuk, hogy a történelem a szövetségesi kötelezettségek megszegésének kevés hasonló példáját ismeri.

– A Szovjetunió maradéktalanul teljesíti szövetségesi kötelezettségeit – mutattunk rá. – Úgy véljük, hogy az angol katonai parancsnokság és kormány komoly figyelmeztetést érdemel.

Montgomery igyekezett elhárítani a szovjet felelősségrevonást. Kollégája, Clay amerikai tábornok hallgatott. Nyilvánvalóan tudott Anglia miniszterelnökének erről az utasításáról.

A későbbiek folyamán Churchill a woodfordi választókerület polgárai előtt mondott beszédében nyíltan kijelentette, hogy amikor a németek százezer számra adták meg magukat, ő valóban küldött ilyen titkos parancsot Montgomery tábornoknak. Bizonyos idő múltán maga Monty is megerősítette e távirat vételét.

Mint ismeretes, a háború éveiben a szovjet állampolgárok millióit hurcolták el a hitleristák Németországba kényszermunkára és koncentrációs táborokba. A Németország keleti részében felszabadított foglyokat igyekeztünk a lehető leggyorsabban hazaküldeni otthonaikba, amely után annyira vágyódtak a fogság nehéz éveiben. A Németországba elhurcolt szovjet polgárok és katonák zöme azonban szövetségeseink megszállási övezeteiben tartózkodott. Természetesen állhatatosan követeltük hazaengedésüket. Ezzel kapcsolatban elsősorban Eisenhowerhoz fordultam, aki úgy tűnt, megértéssel fogadta kérésünket és így sikerült honfitársaink nagy részét kihoznunk az amerikai, majd az angol övezetből is.

Később azonban hiteles adatokat kaptunk arról, hogy a táborokban levő szovjet

polgárok, katonák és tisztek között az amerikaiak és angolok élénk agitációt folytatnak, hogy lebeszéljék őket a hazájukba való visszatérésről. Arról igyekeztek meggyőzni őket, hogy érdemes nyugaton maradniuk, mert jól fizetett munkát és egyéb kiváltságokat kapnak. Nem takarékoskodtak a hazugságokkal, a Szovjetunió rágalmazásával, de a megfélemlítéssel sem, különösen azokkal szemben, akik az áruló Vlaszov csapatainak állományába tartoztak.

A szovjetellenes agitáció hatására a szocialista haza elleni bűntettekben vétkes emberek egy része valóban lemondott a hazatérésről és sorsát az angol és amerikai felderítéssel kötötte össze. Voltak olyanok is, akik latolgatták a beígért „könnyű élet", elfogadását, s nem tudtak dönteni hazatérésük ügyében.

Az Eisenhowerral és helyettesével, Clay-vel való találkozások során élesen tiltakoztunk e szovjetellenes propaganda ellen. Ők eleinte „humánus" célokkal igyekeztek igazolni ezt az undorító munkát, de később megengedték tisztjeinknek, hogy beszélgetést folytassanak az amerikai táborokban visszatartott szovjet emberekkel.

Az őszinte hangú beszélgetések és az ezeket az embereket nyugtalanító kérdések megmagyarázása után megértették tévedéseiket, az amerikai felderítők megtévesztő propagandáját, és kérték a Szovjetunióba való visszatérésüket. Ezeket a szovjet övezetbe vittük át, majd a hátországba küldtük. Nem tértek vissza azok, akik súlyos bűntetteket követtek el a haza ellen, s annak valóban ellenségeivé váltak. Őszintén szólva, az ilyeneket nem is sajnáltuk.

De a későbbiekben még ezek közül is sokat elfogott a honvágy, megbánták tetteiket és kérték, hogy visszatérhessenek hazájukba.

Még 1945 május végén Sztálin közölte, hogy Berlinen átrepülve felkeres Harry Hopkins, az Egyesült Államok elnökének külön megbízottja, hogy személyesen is megismerkedjék és elbeszélgessen velem.

Hopkinst az ideig nem ismertem, de Sztálin szavaiból ítélve jelentős személyiség volt. Sokat tett az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti szorosabb együttműködésért.

A repülőtérről feleségével, egy alig harmincéves, rendkívül szép asszonnyal érkezett hozzám. Maga Hopkins közepes termetű, szikár, elcsigázott és beteges külsejű ember volt.

A beszélgetésen Visinszkij is részt vett. A Hopkins házaspárt kávéval kináltuk. Reggeli után Hopkins elmondotta, hogy Moszkvában járt Sztálinnál, akivel megvitatták a kormányfők küszöbönálló konferenciájának napirendi kérdéseit.

– Churchill erőlteti, hogy június 15-én Berlinben találkozzanak a kormányfők – mondotta Hopkins –, de mi ilyen rövid idő alatt nem tudunk felkészülni erre a felelősségteljes tanácskozásra. Elnökünk július 15-ére javasolja a konferenciát. Nagyon örülünk annak, hogy Sztálin úr egyetértett javaslatunkkal. Még nagyon sokrétű megbeszéléseket kell lefolytatnunk Németország, valamint más európai országok jövőjéről, és már eddig is sok megoldásra váró probléma merült fel.

– Ha országaink a bonyolult háborús körülmények között megtalálták a közös nyelvet ahhoz, hogy megszervezzék a fasiszta Németország szétzúzását – válaszolta Visinszkij –, feltételezhetjük, hogy most a kormányfők meg tudnak egyezni a fasizmus végleges felszámolását és a jövő Németországának demokratikus berendezkedését szolgáló intézkedésekben.

Hopkins nem válaszolt mindjárt. Kortyolt egyet kávéjából, mélyet sóhajtott, majd kijelentette:

– Nagy kár, hogy Roosevelt elnök nem érte meg ezeket a napokat. Körülötte még a légkör is más volt.

Hopkins csaknem két órát tartózkodott nálam. Búcsúzáskor közölte, hogy most Londonba repül, ahol Churchillel kell tárgyalnia.

– Én tisztelem Churchillt, de nagyon nehéz ember. Vele csak Franklin Roosevelt tudta könnyen megértetni magát...

Hamarosan megérkezett hozzánk a Külügyi Népbiztosság munkatársaiból és az államvédelem tábornokaiból álló csoport, hogy előkészítse a küszöbönálló konferenciát.

Közöltem velük, hogy a berlini körülmények nem megfelelőek a kormányfők konferenciájának a megtartásához. Javasoltam, hogy nézzék meg Potsdam és Babelsberg környékét.

Potsdam nagy része szintén romokban hevert, ezért a küldöttségeket ott nem tudtuk volna elhelyezni. Az egyetlen épségben maradt nagy épület, a német nagyhercegnek a Sanssouci parkban levő kastélya volt. Itt elegendő helyiség állt rendelkezésre a népes szakértői és tanácsadói csoportok üléséhez és munkájához.

A küldöttségek vezetőinek, a külügyminiszereknek, a fontosabb tanácsadóknak és szakértőknek elszállásolására alkalmasnak bizonyult Berlin elővárosa, Babelsberg, amely alig szenvedett kárt. Itt a háború előtt magas beosztású kormánytisztviselők, tábornokok és más vezető fasiszta személyek laktak. Az előváros tulajdonképpen sok kétemeletes, a sűrű parkokban és kertekben szinte elvesző villákból állt.

Moszkva beleegyezett, hogy a konferenciát Potsdamban készítsük elő. Ezt tették az angolok és amerikaiak is.

Rohammunka kezdődött, hogy a területet, az épületeket és utakat megfelelően rendbehozzuk. Nagy létszámú osztagokat és csoportokat jelöltünk ki a műszaki egységek állományából. A munka éjjel-nappal, szinte megszakítás nélkül folyt. Július 10-re szinte mindent befejeztünk, s a termek berendezése is a végéhez közeledett.

Kellő elismerésben kell részesítenünk a fronthadtáp beosztottainak erőfeszítését, amelynek eredményeként rövid idő alatt hatalmas munkát végeztek. Különösen nehéz feladatokat kellett megoldania a fronttörzs elhelyezési osztálya vezetőjének, G. D. Koszogljad ezredesnek.

A tanácskozásra kijelölt kastélyban 36 szobát hoztak teljesen rendbe és hárombejáratú tanácstermet alakítottak ki. Az amerikaiak az elnök és közvetlen környezete számára világoskék, az angolok pedig Churchill számára rózsaszín lakosztályt rendeltek. A szovjet delegáció helyiségeit fehérre festették. A kastély parkjában a gruppok sokaságát alakították ki, több tízezer különböző virágot, s a dísznövények százait ültették el.

Július 13–14-én megérkezett a szovjet küldöttség tanácsadói és szakértői csoportja, A. I. Antonov hadseregtábornok, a vezérkar főnöke, N. G. Kuznyecov tengernagy, a Haditengerészeti Flotta népbiztosa, Sz. G. Kucserov, a haditengerészeti parancsnokság törzsfőnöke. A Külügyi Népbiztosságot A. J. Visinszkij, A. A. Gromiko, Sz. I. Kavtaradze, I. M. Majszkij, F. T. Guszev, K. V. Novikov, Sz. K. Carapkin, Sz. P. Kozirjov képviselte. Velük együtt sok diplomáciai munkatárs is jött.

Július 16-án különvonaton kellett megérkeznie Sztálinnak, Molotovnak és az őket kísérő személyeknek.

 Előző este Sztálin felhívott:

– Eszébe se jusson, hogy a fogadásra díszőrséget és zenekart rendeljen ki. Jöjjön ki Ön a pályaudvarra, és hozza magával azokat, akiket jónak lát.

A pályaudvarra a vonat érkezése előtt mintegy félórával érkeztünk ki. Ott volt Visinszkij, Antonov, Kuznyecov, Tyelegin, Szokolovszkij, Malinyin és több más katonai vezető.

Sztálint a különvonat előtt fogadtam. Jó hangulatban volt, odalépett a fogadó csoporthoz és könnyed intéssel üdvözölte őket. Tekintete végigsiklott a pályaudvar előtti téren, lassan kocsiba szállt, majd újra kinyitotta az ajtót és hívott, hogy üljek melléje. Útközben érdeklődött, minden előkészület megtörtént-e a konferencia megnyitására.

Sztálin körüljárta a szálláshelyéül kijelölt villát és megkérdezte, kinek a tulajdona volt azelőtt. Azt válaszoltam, hogy Luddendorff tábornoké. Sztálin nem szerette a túlzásokat. Végigjárva a helyiségeket kérte, hogy távolítsák el a felesleges bútorokat. Ezután megkérdezte, hol kaptam szállást én, a vezérkar főnöke és más, Moszkvából érkezett katonai vezető.

– Ugyanitt, Babelsbergben – válaszoltam.

A reggeli után jelentettem Sztálinnak azokat a fő problémákat, amelyek a németországi szovjet megszálló csapatokat érintették, tájékoztattam őt az Ellenőrző Bizottság legutóbbi üléséről, amelyen az előzőekhez hasonlóan a legnagyobb nehézséget az jelentette számunkra, hogy egyeztessük a dolgokat az angol féllel.

Ugyanezen a napon érkezett meg az angol kormányküldöttség, Churchill miniszterelnök vezetésével és az Egyesült Államok küldöttsége, élén Truman elnökkel. Hamarosan megtörtént a külügyminiszterek találkozója, majd Churchill és Truman látogatást tett Sztálinnál. A következő nap reggelén Sztálin viszonozta látogatásukat.

A potsdami konferencia nemcsak a három nagyhatalom vezetőinek soron következő találkozója volt, hanem egyúttal annak a politikai irányvonalnak a győzelme is, amely a fasiszta Németország teljes szétzúzásában és feltétel nélküli kapitulációjában csúcsosodott ki.

A szovjet küldöttség azzal a szilárd elhatározással érkezett Potsdamba, hogy kölcsönösen összehangolt politikai irányvonalat dolgozzon ki a háború utáni idők problémáinak a megoldása, a népek békéje, valamint biztonsága érdekében, és olyan feltételeket teremtsen, amelyek lehetetlenné teszik a német militarizmus újjászületését és agressziójának megismétlődését.

A legfontosabb feladatok megoldásában a konferencia résztvevőit azok a döntések kapcsolták össze, amelyeket a három nagyhatalom a krími konferencián hozott. A szovjet küldöttségnek ismét sikerült keresztülhúznia a reakciós erők számításait és elérnie Németország demilitarizálásának és demokratizálásának további konkretizálását, mint a béke legfontosabb feltételét. Ugyanakkor Potsdamban sokkal erősebben, mint az előző konferenciákon, megmutatkozott az amerikai és angol kormánynak az a törekvése, hogy Németország legyőzését a saját világuralmáért folytatott harcban elért pozícióinak megszilárdítására használja fel.

A potsdami konferencia július 17-én délután nyílt meg. Az ülés a kastély nagytermében zajlott le, ahol a terem közepén fényes kerek asztal állt. Kellő nagyságú kerek asztalt egyébként nem találtunk Berlinben. A lehető leggyorsabban Moszkvában a „LUX" gyárban készíttettük el, és innen szállíttattuk Potsdamba.

Az első hivatalos ülésen részt vettek a kormányfők, a külügyminiszterek, azok első helyettesei, a katonai, valamint polgári tanácsadók és szakértők. A soron követ-

kező ülések között a katonai és polgári szakértők és tanácsadók külön megbeszélést tartottak a számukra meghatározott kérdésekről.

A konferencia munkájának dandárát a külügyminiszterek és a diplomaták végezték. Tanulmányozniuk, elemezniük és értékelniük kellett a felek okmányait, majd javaslatokat készíteniük és azokat megbeszélniük az előzetes tárgyalásokon. Csak ezután készíthették el a végleges okmányokat a kormányfők részére.

A katonai tanácsadók megtárgyalták a német haditengerészeti és kereskedelmi flotta hajóinak elosztásával kapcsolatos főbb javaslatokat. E kérdésben Anglia és az Egyesült Államok tengerészeti szakembereivel előzetes tárgyalásokat folytatott már a szovjet tengerészeti szakembereknek egy csoportja, Kuznyecov flottaadmirális vezetésével.

Az amerikai és az angol fél mindenáron késleltette a tárgyalásokat. Sztálinnak, a Trumannal és Churchillel folytatott kerekasztal-beszélgetéseken több, eléggé éles megjegyzést kellett tennie a felek háborús veszteségeinek arányáról és országunknak arról a jogáról, hogy megfelelő jóvátételt igényeljen.

Kezdetben a konferencia feszült légkörben folyt. A szovjet küldöttség az Egyesült Államok és Anglia egységes és előre összeegyeztetett álláspontjába ütközött. A konferencia fő kérdése az volt, milyen legyen Európa országainak háború utáni berendezkedése, és főleg Németország demokratikus alapokon való átalakítása.

A német kérdést a potsdami konferencia számára az Európai Tanácskozó Bizottság, valamint a nemzetközi Jóvátételi Bizottság készítette elő, a krimi konferencián már részletesen megtárgyaltak alapján. A német kérdésről folytatott tárgyalások, mint ismeretes, már a teheráni konferencián megkezdődtek. A fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációjával kapcsolatos politikai irányvonal szellemében a szövetséges kormányok elnökei egységes álláspontot foglaltak el Németország demilitarizálása és nácitlanítása, a Wehrmacht teljes lefegyverzése és felosztatása, a náci pártnak és valamennyi szervezetének a felszámolása, a háborús főbűnösök letartóztatása és nemzetközi bíróságnak való átadása, valamint az összes háborús bűnös szigorú megbüntetése tárgyában.

A potsdami konferencián sikerült összehangolni a szövetségeseknek a Németországgal kapcsolatos politika irányvonalát, egységesíteni a politikai és gazdasági elveket az ország közös ellenőrzésének az időszakára. A konferencia után kivonatokat kaptunk a határozatokból, amelyekben többek között leszögezték:

„A német militarizmust és nácizmust örökre meg kell semmisíteni és a szövetségesek kölcsönös egyetértésben, most és a jövőben is, más olyan intézkedéseket is tesznek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy Németország soha többé ne veszélyeztethesse szomszédait, vagy a világbéke fenntartását."

A szovjet küldöttség álláspontját képviselő és a Németországi Ellenőrző Tanács elé terjesztett egyezménytervezet leszögezte:[104]

A) Politikai irányelvek

1. A németországi ellenőrzés szervezetéről szóló egyezmény szellemében a legfelső hatalmat a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia és Franciaország fegyveres erőinek főparancsnokai gyakorolják a saiát megszállási övezetükben, kormányaik

[104] Kivonatos ismertetés.

idevonatkozó rendelkezései alapján, továbbá együttesen, az Ellenőrző Tanács tagjaiként működve olyan kérdésekben, amelyek Németország egészét érintik.

2. Ha az gyakorlatilag megoldható, egyforma bánásmódban kell részesíteni a lakosságot egész Németország területén.

3. Németország megszállásának céljai, egyben az Ellenőrző Tanács munkájának alapelvei, a következőkben határozhatók meg:

– Németország teljes leszerelése és demilitarizálása, a haditermelésre felhasználható egész német ipar megszüntetése vagy ellenőrzése;

– a nemzetiszocialista párt és az ellenőrzése alatt álló szervezetek feloszlatása, és olyan feltételek megteremtése, hogy meg lehessen gátolni bármilyen formában való újjászületésüket; valamennyi náci intézmény felszámolása, mindenfajta náci és militarista tevékenység, illetve propaganda megakadályozása;

– a német politikai élet demokratikus alapokon való végleges átállításának előkészítése és Németország valóban békés részvételének biztosítása a nemzetközi életben;

– a háborús bűnösöknek és mindazoknak a letartóztatása, valamint a bíróságnak való átadása, akik részt vettek olyan náci intézkedések előkészítésében és végrehajtásában, amelyek kegyetlenkedések, háborús bűnök elkövetéséhez vezettek vagy ilyen következményekkel jártak. A náci főkolomposok, befolyásos pártfogóik, a náci intézmények és szervezetek vezetőinek, valamint minden más, a megszállás és céljai szempontjából veszélyes személyeknek letartóztatása és internálása;

– a nemzetiszocialista párt mindazon tagjainak, akik nem csupán névleges résztvevői voltak a párt tevékenységének, továbbá a szövetségesek által követett célokra veszélyes személyeknek az eltávolítása a közéletből, a társadalmi pozíciókból, a fontosabb magánvállalatok felelős beosztásaiból. Ezeket olyan személyekkel kell felváltani, akik politikailag és erkölcsileg alkalmasak arra, hogy elősegítsék Németország valóban demokratikus intézményeinek a fejlesztését;

– a német közművelődés olyan jellegű ellenőrzése, hogy abból véglegesen eltűnjenek a náci és militarista doktrinák, lehetővé váljék a demokratikus eszmék sikeres kibontakoztatása.

B) Gazdasági irányelvek

A német katonai potenciál megsemmisítése végett a fegyverzet, katonai felszerelés és hadviselési eszközök, a repülőgépek és tengerjáró hajók gyártásának a megtiltása. A hadigazdaság számára közvetlenül szükséges fémek, vegyi termékek, gépek és más gyártmányok előállításának szigorú ellenőrzése és a háború utáni Németország békeipara számára jóváhagyott szükségleteik megfelelő korlátozása . . .

A német gazdaság gyakorlatilag lehetséges mielőbbi decentralizálása abból a célból, hogy megszűnjön a gazdasági erők túlzott koncentráltsága a kartellek, szindikátusok, trösztök és más monopolista egyesülések kezében. A megszállás időszakában Németországot egységes gazdasági egésznek kell tekinteni. E célból általános politikai irányelveket kell kidolgozni:

a) a bánya- és feldolgozó ipar termelésére és termékelosztására;

b) a mezőgazdaságra, az erdő- és halgazdaságokra;

c) a bér- és árrendszerre, a racionalizálásra;

d) az export-importtervekre össznémet viszonylatban;

e) a pénz- és bankrendszerre, a központosított adó-, illeték- és vámrendszerre;
f) a jóvátételre és a hadiipari potenciál megsemmisítésére;
g) a közlekedésre és szállításra.

E politika megvalósítása során, az igényeknek megfelelően, figyelembe kell venni a különböző helyi feltételeket."

Megdöbbentő, hogy a nagyhatalmak által Potsdamban egyhangúlag elfogadott elvi döntéseket milyen lelkiismeretlenül és rövid idő alatt másították meg az Egyesült Államok és Anglia állami vezetői. Ennek következtében Németországban újjászületett a militarizmus, amely az Egyesült Államok és Anglia imperialista köreinek támogatásával Nyugat-Németországot újra csak agresszív tevékenységre készíti elő. Az NSZK revansista céljainak megvalósítása érdekében hozták létre a nagy létszámú Bundeswehrt, élén a volt hitlerista tábornokokkal.

Az olvasó emlékezetébe kell idéznem Rooseveltnek 1943-ban mondott szavait:

„Az 1918-as fegyverletétel után azt gondoltuk, és abban reménykedtünk, hogy gyökerestül kipusztult a német militarizmus szelleme. A »kegyes gondolkodásmód« hatására arra vesztegettük a következő tizenöt évet, hogy leszereljünk, a németek ugyanakkor olyan szívettépő panaszokba kezdtek, hogy a többi nemzet nemcsak hogy megengedte fegyverkezésüket, hanem még hozzá is segítette őket. Az előző évek jóindulatú, de ügyefogyott kísérletei elégtelennek bizonyultak. Remélem, hogy többé már nem folyamodunk hozzájuk.

Nem – folytatta Roosevelt –, erősebben kell magam kifejeznem. Mint az Egyesült Államok elnöke és fegyveres erőinek főparancsnoka, kész vagyok az emberi lehetőségek határain belül mindent megtenni, hogy elkerülhessük e tragikus hiba megismétlődését."

Az első világháború után elkövetett hiba azonban – amelyről Franklin Roosevelt beszélt – a második világháború után megismétlődött . . .

És az Egyesült Államok? Hiába gondolják az amerikai állami, katonai és politikai vezetők, hogy a Dél-Vietnamban elkövetett bűnöket a népek elfelejtik.

De térjünk vissza a potsdami konferenciához. A legagresszívabban Churchill viselkedett. Sztálinnak azonban sikerült viszonylag nyugodt hangon hamarosan meggyőznie, hogy helytelen a tárgyalt kérdésekhez való hozzáállása. Truman, valószínűleg az akkor még szegényes diplomáciai tapasztalatai miatt, ritkábban bocsátkozott élesebb politikai vitákba, hanem átengedte azokat Churchillnek.

Komoly tárgyalások folytak az amerikai és angol küldöttség részéről ismételten felvetett kérdésről, Németország három – egy délnémet, egy északnémet és egy nyugatnémet – államra való felosztásáról. A felosztást először a jaltai konferencián vetették fel, ahol ezt a szovjet küldöttség elutasította. Potsdamban a szovjet kormányfő ismét elvetette a Németország feldarabolására vonatkozó javaslatot.

Sztálin így nyilatkozott:

– Ezt a javaslatot a magunk részéről elutasítjuk, mivel természetellenes, Németországot nem feldarabolni kell, hanem demokratikus és békeszerető állammá kell átalakítani.

A szovjet küldöttség előterjesztése alapján a szövetséges nagyhatalmak Potsdamban hozott határozataiba bekerült a központi német közigazgatási szervek létrehozására vonatkozó pont. A nyugati hatalmak képviselőinek ellenállása miatt a javasolt igazgatási ügyosztályokat nem hozták létre, sőt, Németországnak békeszerető és demokratikus alapokon történő egyesítésére, mint ahogy azt a potsdami konferencia határozata előirányozta, sem került sor.

Németország gazdaságának helyreállításáról olyan döntés született, hogy a fő figyelmet a békeipar és a mezőgazdaság fejlesztésére kell fordítani. A konferencia rögzítette a német katonai potenciál megsemmisítésére hivatott rendszabályokat is.

Heves vita alakult ki a Szovjetuniónak és Lengyelországnak fizetendő jóvátételről. Truman, de főleg Churchill, nem akart beleegyezni abba, hogy jóvátétel címén leszereljék a Németország nyugati részében levő nehézipari üzemeket. Végül is sok kikötés mellett hozzájárultak, hogy a nyugati övezetekben levő hadiüzemek berendezéseinek egy részét átadják. Sajnos, ez a határozat is, mint a potsdami konferencia sok más határozata, papíron maradt, megvalósítására a szövetségesek részéről nem került sor.

A német kérdés megoldását elősegítő új szervezeti formák kialakítása érdekében a konferencia határozatot hozott a Külügyminiszterek Tanácsának a megalakítására. A tanácsban részt vett a Szovjetunió, az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és Kína külügyminisztere. A Külügyminiszterek Tanácsa dolgozta ki az Olaszországgal, Romániával, Bulgáriával, Magyarországgal és Finnországgal kötendő békeszerződés tervezetét, s készítette elő a német békeszerződést is.

A konferencián éles harc folyt Lengyelország és nyugati határai kérdésében. Függetlenül attól, hogy ezeket a problémákat a krími konferencián megtárgyalták, Churchill arra törekedett, hogy különféle, nyilvánvalóan nem helytálló ürügyek címén elutasítsa a szovjet javaslatot, amely a nyugati lengyel határt az Odera és a Nyugati-Neisse folyó mentén (Swinemündét és Stettint meghagyva Lengyelországnak) irányozta elő. A Bierut vezetése alatt álló és külön ennek a problémának a megvitatására Potsdamba hívott lengyel küldöttség alapos és tényekkel alátámasztott jelentése után a nyugati határok kérdését a következőképpen rögzítették:

„A lengyel határoknak a békeszerződésben történő végleges megállapításáig a lengyel állam közigazgatása alá kerülnek azok a volt német területek, amelyek a Swinemündétől kissé nyugatra, majd az Odera mentén a Nyugati-Neisséig és innen e folyó mentén a csehszlovák határig húzódó vonaltól keletre esnek."

Az angol fél amellett kardoskodott, hogy a népi Lengyelország kormánya vállalja át mindazoknak a kölcsönöknek a visszafizetését, amelyeket Anglia az 1939-ben Londonba emigrált lengyel Arciszewski-kormánynak folyósított.

A szovjet és a lengyel kormány határozottan elutasította Angliának ezt az igényét.

Ugyanakkor megegyezés született arról, hogy az Egyesült Államok és Anglia megszakítja diplomáciai kapcsolatait a Londonban székelő volt lengyel (emigráns) kormánnyal.

Egész sor más, nem kevésbé fontos kérdés megvitatása után a konferencia augusztus 2-án befejezte munkáját.

A konferencia idején Truman elnök, az amerikai küldöttség vezetője, nyilvánvalóan a politikai zsarolás szándékával, többször is megkísérelte, hogy pszichológiailag hasson Sztálinra.

Már nem emlékszem pontosan a napra, amikor a kormányfők ülése után Truman közölte Sztálinnal, hogy az Egyesült Államok rendkívül nagy hatóerejű bombával rendelkezik. Hogy az atombomba, arról nem volt szó. Truman szavai közben Churchill le nem vette szemét Sztálinról, figyelte, hogyan reagál e közlésre. Sztálin azonban semmivel sem árulta el érzéseit. Olyan benyomást keltett, mintha Truman semmi különöset sem mondott volna. Churchill, valamint sok más angol és amerikai szerző a későbbiek során úgy nyilatkozott, hogy Sztálin – feltehetően – nem értette meg a neki szánt közlés jelentőségét.

Valójában, amint Sztálin visszatért az ülésről, az én jelenlétemben mondotta el Molotovnak a Trumannal folytatott beszélgetés lényegét. Molotov rögtön válaszolt: „Felverik az árukat!" Sztálin elnevette magát: „Hadd verjék. Beszélni kell Kurcsatovval, hogy gyorsítsa meg a mi munkánk ütemét."

Megértettem, hogy az atombombáról esett szó.

Már akkor nyilvánvaló volt: az amerikai kormány kész az atomfegyvert felhasználni arra, hogy a „hidegháborúban" követett erőpolitika imperialista célkitűzéseit valóra váltsa. Augusztus 6-án és 8-án ez be is bizonyosodott. Az amerikaiak, minden katonai cél nélkül, két atombombát dobtak le a békés, sűrűn lakott Hirosima és Nagasaki japán városokra.

Az amerikai és angol csapatok főparancsnokaihoz hasonlóan, én sem voltam a delegáció hivatalos tagja, de nemegyszer vettem részt a potsdami konferencián szereplő kérdések megtárgyalásában.

Meg kell mondanom, hogy Sztálin rendkívül érzékenyen reagált az amerikai és angol küldöttségnek még a legcsekélyebb olyan kísérletére is, hogy az egyes problémákat Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország és a német nép rovására oldják meg. Különösen éles vitái voltak Churchillel az üléseken és a kölcsönös látogatásokon egyaránt. Hangsúlyoznom kell azonban, hogy Churchill nagyon tisztelte Sztálint, és úgy tűnt, ha tehette, igyekezett elkerülni ezeket az éles vitákat. Sztálin a Churchillel folytatott eszmecseréken rendkívül konkrétan és logikusan érvelt.

Potsdamból történő elutazása előtt Churchill fogadást adott villájában. Erre a szovjet küldöttségből meghívást kapott Sztálin, Molotov, Antonov és én, az amerikai delegációból Truman elnök, James Byrnes külügyminiszter, George Marshall hadseregtábornok, vezérkari főnök, az angolok küldöttségéből pedig Alexander tábornagy, Allan Bruck tábornagy, vezérkari főnök és mások.

Churchillel a potsdami konfrencia előtt csupán egyszer találkoztam Moszkvában, akkor is csak futólag. Beszélgetni nem volt alkalmam vele. A fogadáson nagy figyelemmel foglalkozott velem, az egyes ütközetekről kérdezgetett.

Érdekelte, mi a véleményem az angol csapatok főparancsnokságáról, valamint a szövetséges csapatok Németország nyugati részeiben lefolytatott hadműveleteiről. Megelégedésére nagyra értékeltem a La Manche-csatornán át végrehajtott deszanthadműveletet.

- Mégis egy kis keserűséget kell okoznom Önnek, Churchill úr - mondtam azonnal.

– Éspedig? – figyelt fel Churchill.

– Úgy vélem, hogy a szövetséges csapatok normandiai partraszállása után egy sor komoly hiba történt. Ha a német fővezérség nem tévedett volna a helyzet megítélésében, akkor a szövetséges erők partraszállás utáni előrenyomulása jelentősen lelassulhatott volna.

Churchill egy szó ellenvetést sem tett!

Az ebéd alatt elsőként Truman elnök szólalt fel.

Megemlékezett a Szovjetunió kimagasló érdemeiről a fasiszta Németország szétzúzásában, majd javasolta, ürítsük poharunkat a szovjet fegyveres erők főparancsnokának, Sztálinnak a tiszteletére.

Sztálin a maga részéről Churchillt köszöntötte, aki az Anglia számára oly súlyos háborús években magára vállalta a hitleri Németország elleni harc irányítását, és sikerrel oldotta meg a legnehezebb feladatokat is.

 Churchill teljesen váratlanul reám emelte poharát. Nem maradt más hátra, mint

válaszköszöntőt mondanom. Megköszöntem Churchill irántam tanúsított szívélyességét és pohárköszöntőmben gépiesen „elvtársnak" szólítottam. Észrevettem Molotov csodálkozó tekintetét és kissé zavarba jöttem. Rögtönözve folytattam, és javasoltam, emeljük poharunkat fegyverbarátainkra, háborús szövetségeseinkre, az antifasiszta koalíció hadseregeinek katonáira, tisztjeire és tábornokaira, akik ragyogó győzelmet aratva fejezték be a fasiszta Németország szétzúzását. Itt már nem tévedtem.

A következő napon Sztálinnál voltam. Ő és a többiek is nevettek azon, mily gyorsan tettem szert egy „elvtársra" Churchill személyében.

Július 28-ától az angol delegáció vezetését Attlee, a labourista párt vezetője vette át, aki Churchillt váltotta Anglia miniszterelnöki székében.

Churchilltől eltérően, Attlee sokkal tartózkodóbban viselkedett, de folytatta elődjének politikai irányvonalát. Semmiféle változás sem következett be a régi konzervatív kormány politikájához viszonyítva.

A konferencia során Sztálin számos, általam jelentett és Németországgal összefüggő problémát vizsgált meg és döntött azokban.

Többek között jóváhagyta a front haditanácsának határozatát „A Balti-tenger part menti vizein folytatott halászat megszervezéséről". Az 1. Belorusz Front csapatai azt a feladatot kapták, hogy 1945 második felében 21 ezer tonna halat fogjanak ki.

Ez igen fontos döntés volt, mivel a szarvasmarhaállomány Németország keleti részében a megszállás időpontjára rendkívül megcsappant. Ezért a halászatnak nagy népgazdasági jelentősége volt a német lakosság számára.

A Moszkvába való visszatérését megelőző este Sztálin részletesen megismerkedett a szovjet csapatok hazaszállításának tervével, valamint a szovjet állampolgárok Németországból történő hazatelepítésének helyzetével. Sztálin megkövetelte, hogy mindent tegyünk meg a szovjet emberek mielőbbi hazajuttatása érdekében.

A potsdami konferencia befejezése után Sztálin azonnal Moszkvába repült. Utasított bennünket, hogy az értekezlet döntéseit a Szövetséges Ellenőrző Bizottság munkájában realizáljuk.

A fasiszta Németország flottájának felosztására vonatkozó határozat kidolgozására hármas bizottság alakult. Ebben a Szovjetunió részéről G. I. Levcsenko tengernagy vett részt, az angolok megbízottja G. Miles és Barrow tengernagy, az amerikaiaké pedig C. King tengernagy volt.

Levcsenko tengernagynak ugyancsak sok fáradozásába került, hogy a szövetségesek végrehajtsák a potsdami konferencia határozatait és javaslatait. Sokszor és hosszasan tárgyalt ezzel kapcsolatban Montgomery tábornaggyal, Barrow tengernaggyal és Eisenhowerral, majd sürgette, hogy a problémákat terjesszék az Ellenőrző Bizottság elé. Végeredményben megoldódott a kérdés. A Szovjetunió összesen 656 különböző típusú tengeri személy- és teherszállító hajót kapott.

Az elkerülhetetlen viták és véleménykülönbségek ellenére kifejezésre jutott a potsdami konferencián az a törekvés, hogy megteremtsük az alapokat azoknak a nagyhatalmaknak az együttműködéséhez, amelyeknek a politikájától oly sok függött.

És ez megmutatkozott az Ellenőrző Bizottság tagjainak érintkezésében is a konferencia alatt és közvetlenül annak befejezése után. A szovjet küldöttek a konferencián hozott határozatok végrehajtására törekedtek az Ellenőrző Bizottságban. Amerikai és angol kollégáink a konferenciát követő első időben szintén tartották magukat azokhoz a kötelezettségekhez, amelyeket a konferencia határozatai rögzítettek.

De sajnos, ez a politikai légkör hamarosan megváltozott. Ebben jelentős szerepet játszott a Külügyminiszterek Tanácsa londoni ülésén felmerült véleménykülönbség. Ezt főleg Churchill Fultonban elmondott szovjetellenes beszéde táplálta. Az Ellenőrző Bizottság amerikai és angol igazgatási szervei szinte parancsszóra, egyre kevésbé voltak hajlandók szót érteni a felmerülő kérdésekben, majd valamennyi elvi probléma vonatkozásában nyíltan akadályozták a potsdami határozatok életbeléptetését.

Az Ellenőrző Bizottság működésének első időszakában megmutatkozó jó kapcsolatok köztem, Eisenhower, Montgomery és König, továbbá helyettesem, Szokolovszkij, valamint Clay és Robertson között, egyre inkább befelhősödtek. Mind nehezebben sikerült a vitás kérdéseket elsimítani, különösen ha alapvető problémákról volt szó. Ilyenek voltak: a német militarizmus hadigazdasági potenciáljának felszámolása, a katonai egységek lefegyverzése, a fasizmus és mindenfajta náci szervezet gyökeres kiirtása az angol és az amerikai zónában. Éreztük, hogy nyugati katonai partnereink új utasításokat kaptak, amelyek az amerikai és angol imperialista vezető körök szovjetellenes politikájából fakadtak.

Ismételt ellenőrzések után sikerült megbízhatóan megállapítanunk, hogy ellenvetéseink dacára az angolok a saját övezetükben még mindig nem fegyverezték le a német csapatokat. Akkor kénytelen voltam ezzel kapcsolatban egy memorandumot átnyújtani az Ellenőrző Bizottságnak.

Íme a memorandum tartalma.

„A Németország leveréséről 1945. június 5-én aláírt Nyilatkozat, valamint a potsdami konferencia Németországgal kapcsolatos határozata értelmében:

– Németország összes fegyveres erőit, vagy a német ellenőrzés alatt álló erőket, bárhol legyenek is, beleértve a szárazföldi, légi, légvédelmi és haditengerészeti erőket, az SS, az SA és a Gestapo szervezeteit, továbbá minden más fegyveres kisegítő alakulatot és szervezetet teljesen le kell fegyverezni . . .

– Németország egész szárazföldi, haditengerészeti és légierejét, az SS, az SA, az SD és a Gestapo szervezeteit, törzseit és intézményeit, beleértve a vezérkart, a tisztikart, a tartalékos tiszti testületet, a katonai iskolákat, a háborús veteránok szervezeteit, minden más katonai vagy félkatonai szervezetet, azok klubjait és Németország katonai hagyományainak fenntartását szolgáló egyesületeit teljesen és véglegesen fel kell oszlatni úgy, hogy örökre megszűnjön azok újjászületésének, valamint a német militarizmus és nácizmus újjászerveződésének a lehetősége . . .

Ugyanakkor a szovjet katonai parancsnokság rendelkezésére álló adatok és a külföldi sajtó adatai szerint Németország angol megszállási övezetében továbbra is fennállnak a német szárazföldi, haditengerészeti és légi erők. Mind ez ideig létezik Müller hadseregcsoportja, amelyet »Nord« hadseregcsoport néven szerveztek át. Tábori parancsnoksággal és törzzsel rendelkezik. Törzsében hadműveleti, főhadbiztosi, szállásmesteri, tiszti személyügyi, gépjárműszállítási és katonai egészségügyi osztály működik.

A »Nord« hadseregcsoport állományában szárazföldi, repülő- és légvédelmi magasabbegységek, egységek vannak. Alárendeltségébe tartozik Stockhausen és Witthof hadtestcsoportja, egyenként több mint 100 ezer fős létszámmal.

Németország angol megszállási övezetében öt német hadtestkörzet működik, parancsnokságokkal és szolgálati ágakkal. A hadtestkörzetek parancsnokságai Hammor, Itzehoe, Neumünster–Rendsburg, Flensburg és Hamburg városokban

 települnek.

A német katonai körzetek kiegészítésére az angol megszállási övezetben 25 kerületi és helyi katonai parancsnokság működik a következő helységekben: Pinneberg, Bad Segeberg, Lübeck, Lauenburg, Itterbeck, Herkerkirchen, Beringstadt, Itzehoe, Schleswig, Eckernförde, Husum, Westerland, Weilburg, Heide, Marne, Wesselburen, Hannstadt, Meldorf, Albersdorf.

A német légierő egységei az angol zónában II. légikörzet néven szerepelnek, amelynek állományába légvédelmi tüzéregységek (a 18. légvédelmi tüzérhadosztály egységei), bombázó-, vadász- és csatarepülő századok, valamint közelfelderítő kötelékek tartoznak. A II. légikörzetnek a háború alatti légiflotta törzséhez hasonló szervezésű törzse működik.

A német fegyveres erőknek az angol megszállási övezetben több mint öt híradó ezrede, páncélos egységei és telepített katonai kórházrendszere van. Németország haditengerészeti erői jelenleg német aknamentesítő szolgálat néven működnek, amely törzzsel, őrosztályokkal és flottillákkal rendelkezik.

A felsorolt német magasabbegységeken, egységeken és szolgálati ágakon kívül Schleswig-Holstein tartományban mintegy egymillió – hadifogolynak nem nyilvánított – német katona és tiszt tartózkodik. Ezek szabályos harckiképzést folytatnak.

Az előzőekben szereplő katonai, haditengerészeti és repülőegységek, szolgálati ágak anyagi feltöltöttsége, a hadseregre érvényes normák szerint, teljes. A magasabbegységek, egységek és parancsnokságok személyi állománya hordja a különleges jelzéseket és a katonai kitüntetéseket. A teljes személyi állomány jogosult fizetéses szabadságra.

A fenti tényekből következik, hogy a német szárazföldi, repülő, légvédelmi, haditengerészeti parancsnokságok, magasabbegységek, egységek és szolgálati ágak működése, illetve fenntartása egyáltalán nem indokolható az angol övezet megszállásának sajátosságaival.

Az angol megszállási övezetben levő:

- »Nord« hadseregcsoport,
- Stockhausen hadtestcsoport,
- Witthof hadtestcsoport,
- II. légikörzet,
- a Hammor, Itzehoe, Neumünster–Rendsburg, Flensburg, Hamburg városokban telepített katonai körzetparancsnokságok,
- a 25 katonai kerületi és helyi parancsnokság,
- híradó egységek,
- páncélos egységek

fenntartása ellentmond a potsdami konferencia határozatainak és a Németország leveréséről szóló Nyilatkozatnak.

A szovjet katonai parancsnokság szükségesnek tartja, hogy az Ellenőrző Bizottság egy csoportot küldjön ki az angol megszállási övezetbe, hogy az a helyszínen ismerkedjen meg a német fegyveres erők lefegyverzésének és feloszlatásának állásával."

Amikor az Ellenőrző Bizottság e kérdést napirendre tűzte, Montgomery a tárgyi bizonyítékok súlya alatt kénytelen volt beismerni, hogy az angol övezetben szervezett német egységeket tartanak fenn, amelyek mintegy „várják feloszlatásukat, vagy dolgoznak" az ő parancsnoksága alatt.

E tényt azokkal a „technikai nehézségekkel" próbálta megmagyarázni, amelyekkel állítólag a német katonák elbocsátása jár.

Itt, az Ellenőrző Bizottságban jöttünk rá, hogy mindezekről a szövetségesek főparancsnoka, Eisenhower is tudott.

Később, az Ellenőrző Bizottság 1945 novemberi ülésén Montgomery erről így nyilatkozott:

– Csodálkoznék, ha azt közölné velem, hogy eltérést tapasztal e kérdéssel kapcsolatos állásfoglalásom és az amerikai kollégám állásfoglalása között. Jelenlegi álláspontunkat ugyanis már a kezdet kezdetén, még az Eisenhower tábornok vezetésével működő egyesített főparancsnokság idején meghatározták.

Napnál is világosabb volt minden. Churchill, amikor országa nevében aláírta az arra vonatkozó kötelezettségeket, hogy gyökeresen kiirtják a német militarizmust és véglegesen felszámolják a Wehrmachtot, máris titkos utasításokat adott a katonai parancsnokságnak, hogy hagyja érintetlenül a volt hitleri hadsereg egységeit és fegyverzetét, mint a messzemenően szovjetellenes célokat szolgáló nyugatnémet hadsereg megszervezésének bázisát. És később kitűnik, hogy mindez a szövetséges expedíciós csapatok főparancsnoksága, és személyesen Eisenhower tudtával történt! Nem titkolom, hogy akkor igen keserű szájízzel vettem ezt tudomásul, és megváltozott az Eisenhowerről kezdetben alkotott véleményem. De nyilvánvalóan, nem is történhetett volna másképpen . . .

A potsdami konferencia idején Sztálin szólt arról, hogy meg kell hívni Eisenhowert a Szovjetunióba. Akkor azt javasoltam, hogy a meghívás az országos sportnapra, augusztus 12-ére szóljon.

A javaslatot elfogadták. Sztálin utasított, hogy küldjünk Washingtonba hivatalos meghívást. A meghívás úgy szólt, hogy Eisenhower moszkvai tartózkodása alatt Zsukov marsall vendége lesz. Ez annyit jelentett, hogy Eisenhowert nem mint állami és politikai vezetőt, hanem mint a második világháború kiemelkedő katonai vezetőjét hívtuk meg.

Tekintettel arra, hogy Eisenhower az én hivatalos vendégem volt, Moszkvában kellett tartózkodnom vele együtt és kísérnem leningrádi látogatásán, majd a Berlinbe történő visszautazása során.

Eisenhowerral együtt érkezett helyettese, Clay tábornok, valamint Dawis tábornok, fia, John Eisenhower hadnagy és L. Dry őrmester.

Moszkvába, Leningrádba, majd vissza Berlinbe sok mindenről beszélgettünk a repülőn, és úgy tűnt, hogy akkor Eisenhower a különböző megnyilvánulásai során őszinte volt.

Engem rendkívül érdekelt az európai szövetséges expedíciós erők főparancsnokságának a gyakorlati munkája.

– 1941 nyarán – mesélte Eisenhower –, amikor a fasiszta Németország megtámadta a Szovjetuniót és Japán agresszív szándékról tett tanúbizonyságot a Csendes-óceán térségében, mi fegyveres erőink létszámát mintegy másfél millióra emeltük fel.

A japánok 1941 decemberi nagyerejű támadása Pearl Harbor ellen egyaránt meglepte a katonai felső vezetést és a kormánykörököt is.

Figyelemmel kísértük a Szovjetunió egyre jobban kibontakozó küzdelmét Németországgal, de akkor még nehezen tudtuk volna megállapítani, mennyi ideig tudja Oroszország tartani magát, és egyáltalán képes-e elviselni a német hadsereg nyomását. Az Egyesült Államok gazdasági körei az angolokkal együtt ebben az időben komolyan nyugtalankodtak India természeti kincseiért, a közel-keleti olajért, a Perzsa-öbölért és általában a Közép- és Közel-Keletért.

Eisenhower szavaiból kitűnt, hogy az Egyesült Államok fő gondja 1942-ben a hadigazdasági pozíciók biztosítása volt és nem az európai második arcvonal megnyitása. Az amerikaiak és angolok európai második frontjának a terveivel elvileg 1941 végén kezdtek el foglalkozni, de gyakorlati intézkedéseket 1944-ig nem tettek.

– Mi tisztán katonai indokok és nem más okok miatt elutasítottuk Angliának azt a követelését, hogy a Németországba való betörést a Földközi-tengeren keresztül kezdjük el – mondotta Eisenhower.

Nyilvánvaló volt az is, hogy az amerikaiakat rendkívül megijesztette a németek ellenállása a La Manche csatornán, főleg Franciaország tengerparti övezeteiben, s igen nyugtalanította őket a széleskörűen propagált „atlanti fal".

A La Manche csatornán keresztül indítandó támadás tervét véglegesen 1942 áprilisában hangolták össze az angolokkal, de Churchill még ezután is többször megpróbálta rábeszélni Rooseveltet a Földközi-tengeren keresztül indítandó betörésre. A második front 1942–1943-as megnyitására Eisenhower véleménye szerint nem voltak képesek, mivel nem történtek meg a kellő előkészületek egy ilyen hatalmas kombinált hadászati hadművelet végrehajtására. Ez természetesen távol állt az igazságtól. Ők már 1943-ban megnyithatták volna a második frontot, de tudatosan nem siettek, mert Németországnak és fegyveres erőinek sokkal alaposabb szétzúzására vártak.

– A Normandiába való betörés a La Manche csatornán keresztül 1944 júniusában kedvező körülmények között történt, és a német csapatok alig-alig álltak ellent a tengerparti körzetekben, amit mi – mondotta Eisenhower – egyszerűen nem vártunk. A németek itt nem rendelkeztek olyan védelemmel, mint amilyennel telekürtölték az egész világot.

– És tulajdonképpen milyen volt az „atlanti fal"?

– E „fal" mentén legfeljebb 3000 különböző űrméretű löveget telepítettek, átlagosan tehát egy löveget 2 kilométerenként. Tűzerős vasbeton erődökkel csak elvétve találkoztunk, és ezek nem jelenthettek akadályt csapataink számára.

Az atlanti fal gyengeségét a német csapatok egykori vezérkari főnöke, Halder vezérezredes is beismerte 1949-ben írt visszaemlékezéseiben ezt vetette papírra:

„Németország semmilyen védelmi eszközzel sem rendelkezett a szövetségesek deszant flottájával szemben, amely egyébként is a teljes légiuralmat kivívó repülőerők oltalma alatt működött."[105]

Eisenhower szerint a normandiai partraszállással kapcsolatban nem a német csapatok ellenállása jelentette a fő problémát, hanem sokkal inkább a csapatok átdobása és ellátása a La Manche csatornán keresztül.

Amikor 1965-ben megnéztem a „Leghosszabb nap" című amerikai filmet, őszintén szólva kissé értetlenül figyeltem a vásznon pergő eseményeket. Ez a film a normandiai partraszállás idején minőségileg teljesen másképp ábrázolta az ellenséget, mint amilyen az Eisenhower szerint 1944 júniusában volt.

A hatalmas arányú normandiai tengeri deszanthadművelet nem szorul szépítésre. Tárgyilagosan leszögezhetjük, hogy mesterien készítették elő és hajtották végre.

Az expedíciós erők főcsoportosításának partraszállása után a németek csak 1944 júliusában tanúsítottak jelentős ellenállást, amikor főerőiket Franciaország északi partvidékéről a deszantcsapatok ellen vetették be. De ekkor is megbénította azokat a szövetségesek szárazföldi és légierejének sokszoros fölénye. A szövetségesek soha

[105] F. Halder: Hitler als Feldherr. München, 1949. 58. old.

nem folytattak olyan támadó hadműveleteket, amelyek az ellenség mélyen lépcsőzött védelmének az áttörésével, a hadműveleti tartalékok elleni harccal, ellencsapásainak elhárításával jártak együtt, mint ahogy az a szovjet–német arcvonalon megszokott volt. Az amerikai és angol csapatok szinte valamennyi támadó hadművelete az ellenség mozgékony védelmének leküzdésére irányult. A szövetséges csapatok előnyomulása során a fő problémát Eisenhower szerint az anyagi ellátás bonyolultsága, a hadtápvonalak fenntartása és az ezzel kapcsolatos terepnehézségeknek a leküzdése jelentette.

Rendkívül érdekelt a német csapatok 1944 végén indított ardenneki támadása és a szövetséges csapatok akkori védelmi tevékenysége. Meg kell mondanom, hogy Eisenhower és társai nem valami lelkesen beszéltek erről. A szinte szűkszavú elbeszélésből is kitűnt, hogy a németeknek ez a csapása egyaránt meglepte a főparancsnokság törzsét és Bradley tábornok 12. hadseregcsoportjának parancsnokságát is.

A szövetségesek főparancsnokságán riadalmat keltett az ellenség további tevékenysége az Ardennekben. Félelmükben maradéktalanul osztozott Churchill is, aki 1945. január 6-án levelet írt Sztálinnak. Ebben közölte, hogy nyugaton súlyos harcok dúlnak, s minthogy a szövetségesek elvesztették a kezdeményezést, bonyolult helyzet alakult ki arcvonalukon.

Minthogy Churchill és Eisenhower nagy jelentőséget tulajdonított az e közlésre való gyors szovjet reagálásnak, a levelet Tedder főmarsallal küldték Moszkvába. Arra számítottak, ha a szovjet kormány egyetért a szovjet csapatok azonnali támadásával, Hitler kénytelen lesz csapásmérő erőit kivonni a nyugati arcvonalról és a keleti arcvonalra csoportosítani át.

Mint ismeretes, a szovjet kormány, híven szövetségesi kötelezettségeihez, pontosan egy hét elteltével hatalmas erejű csapást mért az egész arcvonalon, amely alapjaiban rendítette meg a német csapatok védelmét valamennyi hadászati irányban, majd arra kényszerítette az ellenséget, hogy óriási veszteségek árán visszavonuljon az Odera–Neisse, Moravská Ostrava vonalára, kiürítve Bécset és Ausztria délkeleti körzetét.

E támadásunkra emlékezve, Eisenhower ezeket mondotta:

– Számunkra ez várva várt támadás volt. Szinte megkönnyebbültünk, különösen amikor értesültünk róla, hogy a támadás rendkívül sikeresen bontakozik ki. Biztosak voltunk abban, hogy a németek ilyen körülmények között nem tudják megerősíteni nyugati arcvonalukat.

Sajnos, a „hidegháború" kezdetével, de különösen az egykori hitlerista tábornokok „feltámadása" után, akik a könyvpiacot elárasztották visszaemlékezéseikkel, már nem találkoztunk ilyen jellegű értékelésekkel. A túlbuzgó szovjetellenes elemek odáig is eljutottak, hogy nem a szovjet hadsereg segítette az amerikaiakat az Ardennekben vívott ütközetekben, hanem majdhogynem az amerikaiak mentették meg a szovjet hadsereget.

Szóltam már a „land-lease" egyezményről is. Úgy gondolom, reálisan értékeltem a kapott segítséget. A háború utáni években azonban a burzsoá történetírás azt bizonygatta, hogy az ellenség feletti győzelmünkben döntő szerepet játszottak a szövetségesek fegyver-, hadianyag- és élelmiszerszállítmányai.

Vitán felül áll, hogy a Szovjetunió valóban kapott a háború alatt a népgazdaság szempontjából fontos gépeket, berendezéseket, nyersanyagokat. Az Egyesült Államoktól 400 ezer gépkocsi, sok mozdony, üzemanyag, híradóeszköz érkezett. De
 döntően befolyásolhatta-e mindez a háború menetét? Már beszéltem arról az általá-

nosan ismert fellendülésről, amelyet a szovjet ipar ért el a háború éveiben, és amelyek eredményeként ellátta a harcolókat és a hátországot minden szükségessel. Ismételgetésnek nincs értelme.

A fegyverzettel kapcsolatban a következőket mondhatom el. A „land-lease" egyezmény keretében az Egyesült Államok és Anglia 18 700 repülőgépet, 10 800 harckocsit, 9600 löveget szállított. Az iparunk által a háború éveiben a hadsereg számára juttatott fegyverzet összmennyiségén belül az említett fegyverzet 12, 10,4, illetve 2 százalékot tett ki. Ennek bizonyos jelentősége vitathatatlan, de döntő szerepről szó sem lehet.

Eisenhowert komolyan érdekelték a Leningrád, Moszkva, Sztálingrád és Berlin térségében vívott csaták. Megkérdezte, hogy mint frontparancsnok fizikailag menynyire voltam igénybe véve a moszkvai csata idején.

– A moszkvai csata – válaszoltam – egyaránt súlyos volt az ott küzdő közkatonák és a frontparancsnokok számára. A november 16. és december 8. között vívott rendkívül elkeseredett ütközetek idején naponta legfeljebb ha két órát aludtam, sokszor azt is csak megszakításokkal. Hogy fenntartsuk fizikai erőnlétünket és munkaképességünket, gyakran kisebb tornagyakorlatokat végeztünk a fagyos szabad levegőn, erős kávét ittunk, néha egy-egy húszperces sífutást is beiktattunk, hogy talpon maradhassunk . . .

– Amikor a moszkvai csatában túl voltunk a krízisen – folytattam –, mély álomba zuhantam. Sokáig nem tudtak felébreszteni. Ezalatt Sztálin két ízben is felhívott. „Zsukov alszik, és nem tudjuk felébreszteni" – jelentették. A főparancsnok pedig ezt válaszolta: „Hagyják aludni, ne keltegessék . . ." Mély álmom idején Nyugati Frontunk mintegy 10–15 kilométert nyomult előre. Kellemes volt az ébredésem . . .

Eisenhower Moszkvába érkezésekor Sztálin utasította Antonov vezérkari főnököt, hogy tájékoztassa őt csapataink távol-keleti tevékenységéről és ezzel kapcsolatos terveinkről.

Eisenhower moszkvai tartózkodása idején Sztálin sokat beszélgetett vele a szovjet és a szövetséges csapatok Németország és Japán elleni katonai tevékenységéről. Hangsúlyozta, hogy a második világháború a nyugati imperialista államok politikai vezető körei szélsőséges szűklátókörűségének a következménye volt. E körök szemet hunytak a hitleristák egyre szélesedő katonai agressziója felett. A háborúért nagy árat fizettek a hadviselő országok, de különösen a szovjet emberek. Kötelesek vagyunk mindent megtenni annak érdekében, hogy a jövőben minden hasonlót megakadályozzunk.

Még egyszer találkoztam Eisenhowerral az Egyesült Államok, Anglia, Franciaország és a Szovjetunió kormányfőinek genfi konferenciáján, 1955-ben. Ekkor már az Egyesült Államok elnöke volt. Többször összejöttünk, kicseréltük gondolatainkat és tapasztalatainkat nemcsak az Ellenőrző Bizottságban egykor végzett munkánkról, hanem az országaink életét érintő legégetőbb problémákról és a népek közötti béke megszilárdításának kérdéséről is. Eisenhower szilárdan kifejezésre juttatta és védte az amerikai imperialista körök politikai irányvonalát.

Mint ember és hadvezér, Eisenhower hadseregtábornok nagy tekintélynek örvendett a szövetséges csapatoknál, amelyeket sikeresen vezetett a második világháborúban.

A későbbiekben sokat tehetett volna a nemzetközi feszültség enyhítése és elsősorban a Vietnam elleni véres háború megszüntetése érdekében. De sajnos, ezért semmit sem tett, sőt mi több, e háború feltétlen híve volt.

A második világháború után a haladó gondolkodású emberek abban reménykedtek, hogy a világ vezető nagyhatalmai tanultak a múltból, s Németországot a demokratikus fejlődés útjára vezetik, gyökeresen kiirtják a német militarizmust és fasizmust. Ez azonban Németországnak csak egy részében – a Német Demokratikus Köztársaságban – valósult meg.

Miután a szovjet fegyveres erők felszabadították Kelet-Európa országait a fasiszta megszállás alól, ezeknek az országoknak a népei a saját kezükbe vették az állami irányítást, életüket demokratikus alapokra helyezték. A kelet-európai demokratikus országok jól látták, hogy a Szovjetunió nemcsak felszabadította őket, hanem megbízható garanciát is jelent számukra az agresszív erőknek minden olyan kísérlete ellen, hogy beavatkozzanak az életükbe.

A háború végére kialakult helyzet komoly politikai erőpróbának vetette alá a nyugati országok uralmon levő politikai pártjait és azok vezetőit. A kérdés így vetődött fel: képesek-e országaikat a népek közötti barátság útján vezetni, vagy a más országokkal való kenyértörés útjára lépnek.

A szovjet kormány és pártunk, Lenin tanításától vezérelve, valamennyi országgal való békés egymás mellett élésre törekedett és mindent megtett a béke, valamint az együttműködés megszilárdítása érdekében.

Berlinbe visszatérve, újra belemerültem az Ellenőrző Bizottság munkájába. Hathatós segítséget kaptam a szovjet övezeten belüli élet demokratikus átalakításával kapcsolatos feladataim megoldása során a Németország szovjet katonai igazgatási főnöke mellett működő politikai tanácsadótól, Vlagyimir Szemjonovics Szemjonovtól, a Szovjetunió jelenlegi külügyminiszter-helyettesétől. Az Ellenőrző Bizottságban együtt dolgoztunk a potsdami konferencia Németország egészét érintő határozatainak a megvalósításáért.

Fáradhatatlanul munkálkodtak az Ellenőrző Bizottságban azok a tisztjeink, tábornokaink, elvtársaink, akiket a kormány a Szokolovszkij tábornok vezetésével működő szovjet katonai igazgatásba küldött. Rájuk hárultak azok a feladatok, amelyek nemcsak az Ellenőrző Bizottság munkájából, hanem a Németország keleti részében élő lakosság egész társadalmi, gazdasági és állami életének a megszervezéséből adódtak.

Fontos szerepet vállaltak e munkában a német kommunista szervezetek is, amelyek mögé hamarosan felzárkózott Kelet-Németország munkásainak és haladó gondolkodású polgárainak a zöme.

A szovjet kormány, humánus céloktól vezéreltetve, ebben a német nép számára oly nehéz időszakban továbbra is messzemenően gondoskodott a német lakosságról, elsősorban a rendkívüli nehézségekkel küszködő berliniekről.

Amikor Berlint elfoglalták csapataink, ott legfeljebb egymillió ember tartózkodott. De alig egy hét elteltével számuk több mint kétmillióra, majd május második felében hárommillióra nőtt. És még ezután is állandóan érkeztek emberek Németország más részeiből.

Magas fokú aktivitást tanúsítottak a háború következményeinek felszámolásában a berlini munkások és műszaki értelmiség. Éjt nappallá téve dolgoztak a kijelölt helyeken, lelkiismeretesen teljesítve a reájuk bízott feladatokat.

Jelentős segítséget nyújtottak a szovjet katonai parancsnokságoknak a német antifasiszták velünk együttműködő csoportjai. Bekapcsolódtak a rendeletek végrehajtásába, a társadalmi rend védelmébe, az élelmiszerjegyek kiosztásába, az élelmiszerelosztás ellenőrzésébe, a gyárak, üzemek, a fontosabb városi objektumok és javak őrzésébe.

A szovjet nép nem felejtette el a német munkásosztály és a haladó értelmiség forradalmi tetteit, Németország Kommunista Pártjának és vezetőjének Ernst Thälmann-nak elévülhetetlen érdemeit, aki a háború végén vesztette életét a fasiszták kínzókamráiban. Pártunk és kormányunk kötelességének tartotta, hogy baráti segítséget nyújtson a német népnek.

A németek a visszavonulás során minden városban és községben sok ezer sebesült katonát és tisztet hagytak hátra. Berlinben és külvárosaiban például több mint 200 ezer sebesült katona maradt. E sebesültekkel, volt ellenségeinkkel, egészségügyi dolgozóink, a szovjet katonai parancsnokságok rendkívül humánusan bántak, saját sebesültjeinkkel azonos szinten gondoskodtak gyógykezelésükről.

Egy ízben az Unter den Lindenen mentem végig és a berlini városparancsnokság kísérő tisztje egy viszonylag épségben maradt házra hívta fel figyelmemet, ahol német sebesülteket ápoltak. Elhatároztuk, hogy bemegyünk.

Az első, ami feltűnt, az volt, hogy a sebesültek zöme igen fiatal, 15–17 éves, szinte még gyerekember volt. Kiderült, hogy a „Volkssturm" különböző osztagaihoz tartoztak, amelyeket április elején alakítottak meg Berlinben. Megkérdeztem tőlük, miért jelentkeztek a „Volkssturm"-ba, amikor Németország már kilátástalan helyzetben volt.

A fiatal fiúk szemlesütve hallgattak, csak egyikük szólalt meg:

– Nem volt más választásunk, fegyvert kellett fognunk és védelmezni Berlint. Akik nem mentek önként, azokat összeszedte a Gestapo, és onnan már nem volt visszatérés . . .

A beszélgetés során kitűnt, hogy volt a sebesültek között néhány idősebb, aki már 1941 novemberében harcolt Moszkvánál. Elmondottam, hogy én is harcoltam Moszkváért. Az egyik sebesült katona megjegyezte:

– Jobb nem emlegetni azt a katasztrófát, amely ott érte a német csapatokat. A mi ezredünkből alig 120-an maradtunk meg, de bennünket is hátra kellett vinni.

– És hol harcolt az ezredük? – kérdeztem.

– Volokolamszknál – válaszolta a sebesült.

– Mi tehát régi ismerősök vagyunk – állapítottam meg.

A sebesült azonnal rákérdezett:

– Nem tudhatnánk meg, tábornok úr, hol és melyik szakaszon verekedett ön?

Elmondottam, hogy a Nyugati Front parancsnoka voltam, Moszkva térségében.

Megkérdeztük a sebesültektől, milyen az ellátásuk, hogyan gyógyítanak az orosz orvosok. Szinte egymás szavába vágva kezdték dicsérni az ellátást és a szovjet egészségügyiek figyelmességét. Egyik orvosunk megjegyezte:

– A németek elpusztították sebesültjeinket, mi pedig éjszakákat nem alszunk, hogy visszaadjuk egészségüket.

– Azt nem az egyszerű német emberek tették – szólalt meg az egyik idős sebesült katona –, hanem a német fasiszták.

– És van Önök között fasiszta? – kérdeztem.

Csönd . . . Ismét feltettem a kérdést. Megint csak hallgatás. Ekkor feltápászkodott az egyik katona, jó ötvenes férfi, és odalépve a másik ágyhoz, megbökte a háttal fekvőt:

– Fordulj meg!

Amaz kelletlenül felénk fordult.

– Állj fel, és jelentsd, hogy fasiszta vagy!

Később kiderült, hogy a sebesültek között még egy fasiszta van.

A kórházból távozóban a sebesültek arra kértek bennünket, hogy hagyjuk meg őket a szovjet orvosok és ápolónők gondozásában.

A háború utáni első napokban és hónapokban gyakran találkoztunk a német kommunisták vezetőivel, Wilhelm Pieck és Walter Ulbricht elvtársakkal, valamint közvetlen munkatársaikkal. Mély fájdalommal szóltak azokról a súlyos veszteségekről, amelyek a kommunista pártot, a munkások legjobbjait, az értelmiség haladó rétegeit érték. Komolyan nyugtalanította őket a német dolgozók súlyos helyzete.

A Német Kommunista Párt, személyesen pedig Wilhelm Pieck és Walter Ulbricht kérésére a szovjet kormány napi élelmiszerfejadagokat állapított meg a berliniek részére.

Hát így viselkedtek a szovjet emberek a fasiszta Németország veresége után!

És mit akart tenni Hitler a szovjet néppel?

Moszkva bevételére készülve, Hitler a következő parancsot adta ki:

„A várost úgy kell bekeríteni, hogy egyetlen orosz katona, egyetlen polgár – legyen az férfi, nő vagy gyermek – se tudja azt elhagyni. Minden kitörési kísérletet erővel kell elfojtani. Meg kell tenni a szükséges előkészületeket ahhoz, hogy Moszkvát és környékét a nagy teljesítményű berendezések felhasználásával vízzel árasszuk el.

Ott, ahol ma Moszkva áll, tenger legyen, amely örökre elválasztja az orosz nép fővárosát a civilizált világtól."[106]

Semmivel sem szántak jobb sorsot a hitleristák Leningrádnak.

„Más városokkal kapcsolatban – szólt Hitler parancsa – szabályként kell érvényesíteni: elfoglalásuk előtt tüzérségi tűzzel és a légierő csapásaival romhalmazzá kell őket változtatni."[107]

Ezt a barbár kegyetlenséget épeszű ember aligha értheti meg.

Őszintén beismerem: voltak háborús napok, amikor megfogadtam, hogy alaposan megfizetünk vérengzésükért a fasisztáknak. De amikor csapataink hazai földön szétzúzták az ellenséget és Németország területére léptek, visszafojtottuk haragunkat. Ideológiai meggyőződésünk és internacionalista érzéseink megakadályozták, hogy a vak bosszú úrrá legyen rajtunk.

Németországból 1946 áprilisában tértem vissza Moszkvába, amikor kineveztek a szárazföldi csapatok főparancsnokává. A szovjet megszálló csapatok főparancsnoka és a szovjet övezet katonai igazgatási főnöke utánam V. D. Szokolovszkij hadseregtábornok lett.

Utoljára 1957-ben jártam a Német Demokratikus Köztársaságban. Személyesen győződtem meg arról, hogy mindaz, amit a szovjet nép, a párt és a kormány tett, helyes volt, és szép eredményeket hozott a német dolgozók, a népeink közötti barátság és a szocialista országok védelmi képessége szempontjából.

[106] A nürnbergi per. 1957. I. köt. 495. old.
[107] Ugyanott.

Befejezés

Ami nélkül nem győzhettünk volna

A Nagy Honvédő Háború a szocializmus és a fasizmus hatalmas fegyveres összecsapása volt. Össznépi küzdelem volt ez a gyűlöletes osztályellenséggel, amely kezet emelt arra, ami a szovjet emberek számára a legdrágább: a Nagy Októberi Szocialista Forradalom vívmányaira, a szovjet hatalomra.

A kommunista párt mozgósította országunkat, soknemzetiségű népünket a fasizmus elleni döntő fegyveres összecsapásra. A háború első napjaitól részt vehettem a Legfelsőbb Főparancsnokság Főhadiszállásának a munkájában, és láttam, milyen gigászi szervezőmunkát végzett a párt központi bizottsága és a szovjet kormány, hogy csatasorba állítsa népünket, fegyveres erőinket és népgazdaságunkat a német fasiszta területrablók ellen.

Őszintén megmondom, nem győzhettük volna le az ellenséget, ha nem lett volna tapasztalt és tekintélynek örvendő pártunk, szovjet szocialista társadalmi és államrendünk, hatalmas anyagi és szellemi erőtartalékunk, amelynek birtokában rövid idő alatt átalakíthattuk országunk egész életét és tevékenységét, megteremthettük a német imperializmus hadigépezetének a szétzúzásához szükséges feltételeket.

Erőinket megsokszorozta a szocialista nemzetiségek és népek szilárd egysége, a munkások és parasztok szövetsége, valamennyi dolgozó, az ifjúság és az értelmiség összefogása pártunk zászlaja és jelszava alatt: „Mindent a frontért, mindent a győzelemért!"

A szovjet életforma és pártunk hatalmas nevelőmunkája nyomán országunkban kialakult a szilárd eszmei meggyőződésű, igazságos ügyünkben bízó, a szocialista haza sorsáért mély felelősséget érző, öntudatos embertípus. Mindenütt – az arcvonalban, a hátországban, az ellenség mögött, a fasiszta haláltáborokban, a németországi kényszermunkán –, a szovjet ember mindent megtett, ami tőle tellett, azért, hogy közelebb hozza a fasizmus feletti győzelem óráját.

„Semmivel sem hasonlíthatók össze azok a veszteségek és pusztítások, amelyeket a háború mért ránk – mondotta L. I. Brezsnyev, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulóján. – Olyan keserűséget okozott népünknek, amelytől még ma is összeszorul az anyák, özvegyek és árvák millióinak a szíve. Nincs az ember számára fájdalmasabb veszteség, mint hozzátartozóinak, elvtársainak, barátainak a halála. Nincs szomorúbb látvány, mint az olyan munka megsemmisített gyümölcseinek a látványa, amelybe minden erejét, tehetségét, szülőföldje iránti szeretetét beleadta. Nincs fojtogatóbb füst, mint a porrá égett épületek füstje. Tűzzel-vassal feldúlva, romokban heverve tárult a hazatérő szovjet katona szeme elé a szívének oly kedves hazai táj, amelyet a fasiszta barbárok megszállása alól szabadított fel.

Semmi sem törhette meg a szovjet emberek akaraterejét, semmi nem tartóztathatta fel a szocializmus győzelmes térnyerését. Nagy volt a veszteségek okozta keserűség, de ugyanakkor minden szovjet ember szívét megdobogtatta a győzelem felemelő érzése. Az elesettek hőstettei lelkesítették az élőket."

És senkinek sincs ahhoz joga, hogy kisebbítse a szovjet népnek a Nagy Honvédő Háborúban elért katonai és munkasikereit!

Könyvemet a szovjet katonának ajánlom. Az ő vére árán értük el az erős ellenség feletti győzelmet. Ő tudott bátran szembenézni a halálos veszedelemmel, ő tanúsította a legmagasabb fokú katonai helytállást és hősiességet. A haza nevében hozott áldozatai határtalanok. A szovjet katona kiérdemelte, hogy örökre éljen a hálás emberiség emlékezetében.

Ragyogó tetteikkel tűntek ki tisztjeink – az alhadnagyoktól egészen a marsallokig –, a lánglelkű hazafiak, a sokmilliós hadsereg haditevékenységének tapasztalt és rettenthetetlen szervezői. Súlyos hibát követnek el azok, akik különválasztják a szovjet katonát és tisztet. Azonos származásuk, gondolkodásmódjuk és magatartásuk szerint hazánk egyformán hű és odaadó fiai.

A fasiszta Németországgal vívott háborúban aratott győzelmünk történelmi jelentősége az, hogy a szovjet nép nemcsak saját szocialista államát védelmezte. Önfeláldozóan harcolt azért a proletár internacionalista célért, hogy Európát megszabadítsa a fasizmustól.

A szovjet emberek nem felejtették el más országok népeinek érdemeit a közös ellenség feletti győzelem kivívásában. Hadseregünk, dolgozó népünk becsüli és nagyra értékeli az ellenállási mozgalom harcosainak helytállását és bátorságát.

A Szovjetunió békeszerető ország. Népünk kis és nagy célkitűzései egy általános célt szolgálnak: a kommunizmus felépítését országunkban. Ehhez nincs szükségünk háborúra. Kötelességünk azonban, hogy a szovjet emberek békés építőmunkájának védelme érdekében tanulmányozzuk a szocialista haza védelmének tapasztalatait, átvegyük azokból mindazt, ami hatékonyabbá teszi honvédelmünket, csapataink helyes kiképzését és nevelését.

Egy esetleges háború borzalmai nem rettentik el azokat, akik jól felkészültek a megpróbáltatásokra és ismerik feladatukat az ország védelmében. A kétségbeesés és pánik rendszerint ott üti fel a fejét, ahol hiányzik az ország, a hadsereg és a néptömegek szükséges felkészültsége a háborúra, ahol nincs megfelelő szervezettség és szilárd irányítás a súlyos megpróbáltatások pillanataiban.

A hadügy forradalma, a fegyveres erők széles körű szervezeti változásai, a rakétafegyvereknek a fő csapásmérő és tűzerővé válása nyomán, gyakran hallhatjuk azt a véleményt, hogy a „gombnyomásos" háború korszakába léptünk, amelyben az ember már csak alárendelt szerepet játszik. Ez mélységesen téves elképzelés.

A rakéta-atomfegyverek jelentőségének elismerése mellett is tény az, hogy az ember egy esetleges jövő háborúban, annak méreteitől, jellegétől és a harctevékenységi fajtáktól függetlenül a fő szerepet fogja játszani. A legkorszerűbb fegyverek, köztük a tömegpusztító eszközök sem csökkenthetik a néptömegek háborús szerepét. A háború most is megköveteli a hatalmas néptömegek részvételét, egyrészt közvetlenül a fegyveres harcban, másrészt a haditermelésben, a fegyveres harc mindenoldalú biztosításában.

Sokáig töprengtem, hogyan fejezzem be visszaemlékezéseimet, minek szenteljem könyvem utolsó lapját.

Szerettem volna valamilyen tanulságot levonni (természetesen a könyvben adott

következtetések és összefoglalások egyéni állásfoglalásomat már tükrözik), elemzést adni mindarról, aminek szemtanúja és résztvevője voltam, de ezt már megtettem könyvemben ott, ahol szükségesnek láttam.

Most már minden csak az elmondottak ismételgetése lenne. De egyről szeretnék még egyszer szólni, mégpedig nem saját szavaimmal, hanem az örökérvényű lenini szavakkal:

„Sohasem győzhetik le azt a népet, amelynek munkásai és parasztjai többségükben megismerték, megérezték és meglátták, hogy ők azt az ügyet képviselik, amelynek győzelme számukra és gyermekeik számára biztosítja a kultúra minden gyümölcsének, az emberi munka minden vívmányának az élvezetét."

Tartalom

Előszó a magyar kiadáshoz *5*
Előszó helyett *7*
I. Gyermekkorom és ifjúságom *9*
II. A katonai szogálat *26*
III. A polgárháborúban *37*
IV. Ezred és dandár élén *59*
V. A Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg Lovassági Szemlélőségén és a 4. lovashadosztály parancsnokságán *83*
VI. A 3. lovashadtest, majd a 6. kozákhadtest élén *109*
VII. A halhin-goli hadüzenet nélküli háború *117*
VIII. A Kijevi Különleges Katonai Körzet élén *138*
IX. A Nagy Honvédő Háború előtt *151*
X. A háború kitörése *187*
XI. Jelnyától Leningrádig *229*
XII. A moszkvai csata *252*
XIII. Tovább tartanak a kegyetlen megpróbáltatások (1942) *287*
XIV. A német csapatok megsemmisítése Sztálingrád körzetében *315*
XV. A fasiszta csapatok megsemmisítése Kurszk, Orjol és Harkov környékén *340*
XVI. Az Ukrajnáért vívott csatákban *382*
XVII. A fasiszta csapatok szétzúzása Belorusszijában és végleges kiűzésük Ukrajnából *414*
XVIII. A berlini irányban *437*
XIX. A berlini hadművelet *464*
XX. A fasiszta Németország feltétel nélküli kapitulációja *490*
XXI. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság első lépései Németország irányításában. A potsdami konferencia *519*
Befejezés. Ami nélkül nem győzhettünk volna *545*

A KÖTET A KOSSUTH KÖNYVKIADÓ
ÉS A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ
KÖZÖS GONDOZÁSÁBAN KÉSZULT
FELELŐS KIADÓ
A ZRÍNYI KATONAI KIADÓ PARANCSNOKA
SZERKESZTETTE SÖRÖS LAJOS ALEZREDES
A BORÍTÓ ÉS A KÖTÉSTERV
SZÁNTÓ TIBOR MUNKÁJA
MŰSZAKI VEZETŐ SZÉCSI ANDOR
MŰSZAKI SZERKESZTŐ SZÉKFFY GYULA
KÉPSZERKESZTŐ FÁBRI MAGDA
A SZEDÉST 1969. XII. 3-ÁN KEZDTÉK MEG
MEGJELENT 1970. MÁJUS 9-ÉN, 36 000 PÉLDÁNYBAN
TERJEDELME 48,3 (A/5) ÍV + 2 ÍV KÉPMELLÉKLET
PL – 43 – K – 7073

69.5028 ATHENAEUM NYOMDA, BUDAPEST – ÍVES OFSZET- ÉS MÉLYNYOMÁS
FELELŐS VEZETŐ: SOPRONI BÉLA IGAZGATÓ